
Saule Saule quid me persequeris

JO. ALBERTI FABRICII
SS. THEOL. D. ET PROFESSORIS PUBL.

DELECTUS ARGUMENTORUM ET SYLLABUS SCRIPTORUM

QUI

VERITATEM RELIGIONIS CHRISTIANÆ

ADVERSUS

ATHEOS, EPICUREOS, DEISTAS SEU NATURALISTAS, IDOLOLATRAS, JUDÆOS ET MUHAMMEDANOS

LUCUBRATIONIBUS SUIS ASSERUERUNT.

PRÆMISSA SUNT

EUSEBII CÆSARIENSIS

PROOEMIUM ET CAPITA PRIORA

DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ,

QUÆ IN EDITIONIBUS HACTENUS DESIDERANTUR,

DEPROMPTA EX BIBLIOTHECA CELSISSIMI ET SAPIENTISSIMI WALACHIÆ PRINCIPIS

JOANNIS NICOLAI, ALEXANDRI F. MAUROCORDATI,

ET LATINE REDDITA.

Coll. Neapol. Soc. Jesu
[illegible] Anno 1728

HAMBURGI,

Sumtu THEODORI CHRISTOPHORI FELGINER, MDCCXXV.

ANTONIUS FUSSALENSIS

Carmine adversus Gentes:

Discussi, fateor, sectas Antonius omnes,
Plurima quæsivi, per singula quæque cucurri,
Sed nihil inveni melius, quam credere CHRISTO.

EUSEBII
CÆSARIENSIS EPISCOPI
QUÆ
IN EDITIONIBUS VULGATIS
DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ
HACTENUS DESIDERANTUR
PROOEMIUM ET CAPITA LIBRI PRIMI PRIORA
LIBRIQUE ULTIMI CLAUSULA,
GRÆCE ET LATINE.

MAGNIFICO
NOBILISSIMO AC JURISCONSULTISSIMO
VIRO
DN. HENRICO DIETERICO
WIESE, J. U. L.
REIP. HAMBURGENSIS
CONSULI
CUM MAXIME PRÆSIDI,

S. D.
JO. ALBERTUS FABRICIUS.

Ut præsens volumen, asserendæ Veritati Religionis Christianæ destinatum, confidam Magnifico Nomini Tuo consecrare,

 ani-

animum addit Religio, & Veneranda mihi inprimis quam cum auctoritate maxima ac laude geris persona summi in hac Rep. Magistratus, cui salus publica commissa est Divinitus, & quem ut felicitatis communis, ita (sine qua consistere illa nequit) Religionis cura præcipua tenet constanter & exposcit. Igitur cum argumentum displicere Tibi non possit, quod necessarium etiam facit temporum præsentium nequitia, certe & ipsum nulli à me fas erat prius offerri quam Ei, cujus est Justitiam ac Religionem tueri, injuriasque & scelera, quorum maxime detestabile & caput est irreligiositas, omnibus modis reprimere ac retundere. Norunt omnes quam sollicite & quam sapienter hoc facias non consilio tantum & cura & imperio, sed exemplo etiam: nam justissimus usquequaq; & servantissimus æqui, sine metu, sine corruptione rectus & constans,

ſtans, antiquius habes nihil, quam ut dentur DEO quæ DEI ſunt, atque in rebus humanis etiam ſuum cuique tribuatur: ita nulli parcis labori ac moleſtiæ ut Legibus ſua conſtet auctoritas, Divinis maxime, tum Patriæ quoq; cujus amor & ſalus ſanctiſſimæ Tibi Legis inſtar eſſe ſolet. Jam pridem igitur deſideravi atque debere hoc me etiam ratus ſum, ut qui tam multis commodis in hac Urbe, Divino beneficio fruor peregrinus, quanquam a triginta fere annis Civis hujus Reip. ad ejus clavum feliciter ſedenti Tibi, MAGNIFICE DOMINE, ſingulari quadam ratione devotum obſequium nuncuparem meum, otiique mei & negotii rationes publico aliquo teſtimonio redderem. Nullam autem majorem dignioremve materiam potui reperire quam Divinam ſanctiſſimæ Religionis noſtræ Veritatem, cui confirmandæ commendandæque compara-

tum præſens Volumen Magnifico Nomini Tuo quam obſervantiſſime obſequentiſſimeque dico & dedico, atque ut hanc ſinceram debiti obſequii mei teſſeram ne aſperneris, ſed ſerena fronte à me recipias, unice à Te peto. DEus ter Opt. Max. jubeat & faxit ut in quam plurimos annos auſpiciis ac moderamine Tuo Religio & Pietas in Sione noſtrâ, conſtanter vigeat, exulent peſtes publicæ: floreant litteræ & artes, negotia terra marique proſpere ferveant, paxque & abundantia perennes felicitatis publicæ nectant corollas. Scripſi Hamburgi prid. Cal. April. CIƆ IƆ CC XX V.

AD LE-

AD LECTOREM.

Gaudeo cum maxime hoc mihi contigiſſe, ut Eccleſiæ uſibus reſtituere poſſim quæ in demonſtratione Evangelica Euſebii hactenus deerant, atque præclariſſimum illud Epiſcopi Cæſarienſis opus inſigni ab ipſo limine, & nonnullo etiam ſub finem integrare ſupplemento. Contigit autem id mihi beneficio Celſiſſimi Principis Walachiæ MAUROCORDATI, Principis longe ſupra ſimplex & inconditum carmen laudum mearum poſiti, ex cujus ſplendida Bibliotheca clementi ejus juſſione, ſacra hæc λείψανα ad me tranſmiſſa ſunt ab illuſtriſſimo Ejuſdem propinquo & archicamerario, Dn. *Johanne Scarlati*, cum primus ut illud auderem ex eo petere, rem mihi amice aperuiſſet & de benigna Principis voluntate teſtatus fuiſſet Vir eruditiſſimus *Stephanus Berglerus*: quibus ut pro hac ſingulari benevolentia gratias ago conceptiſſimas, ita pro ſapientiſſimi Principis ſalute ac felicitate vota nuncupare mecum non deſinet, qui Græcæ nationi, qui Virtuti, qui bonis litteris bene cupit.

Anſam inde cepi, inſtitutum, cujus primas lineas in volumine ſeptimo Bibl. Græcæ duxeram, paullo diligentius perſequendi, Euſebioque ſubjiciendi uberiorem notitiam ſcriptorum veterum recentiumque, qui Veritatem Religionis noſtræ contra non Chriſtianos tueri ſcriptis conati ſunt, notato per capita quinquaginta delectu argumentorum, quibus illa inprimis nititur. Nihil magis opto quam ut, quod unice intendi, uſum aliquem præbere poſſit hæc lucubratio ſtudioſis, & confirmare Chriſtianos, non Chriſtianis autem & empæctis præbere deſcendendi in ſe materiem, ut erubeſcant blaſphemare quæ non intelligunt, ſed orent DEum ut det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem & ut à Diaboli laqueis reſipiſcant. In recenſendis veterum pro Religione apologiis, earumque editionibus ita uſus ſum obſervatis quæ in Bibliotheca Græca Latinaque pridem à me publicata ſunt, ut alia emendaverim, addiderim alia: neque enim aliter hæ litteræ conſtant, quam ut dies quod dicitur diem doceat, & varia jam nos fugiant, quæ cum tempore promuntur. Itaque

etiam Te, Lector, atque etiam rogo, & ab æquitate Tua promitto mihi, ut quæ omissa à me sunt vel perperam posita (in scriptorum recentiorum syllabo præsertim) * condones mihi, quantam potui industriam afferenti, sed homini tamen, quem multa fugere semper, & cui aliquando etiam longo in opere obrepere somnum non fas sed est ut puto necesse. Quamquam vero incredibilis est inter scriptores qui pro Religione stylum strinxerunt gradus & varietas, sive quod ad ingenium & eloquentiam, sive quod ad eruditionem & pondus ac solidam argumentorum vim, Spiritusque Divini gratiam attinet: tamen non consultum visum est mediocres vel etiam inferioris subsellii aut omittere, vel contemtus & ignominiosæ censuræ carbone notare; cum studium ipsum & conatus & testimonium quod veritati dederunt, laudem mereatur, & diversitas captus & indolis lectorum faciat, ut ab uno legatur libenter ac cum non contemnendo fructu, quod ab altero fortiter negligitur & respuitur. Nusquam quoque quam in hac causa magis valet illud tritum, sæpe etiam olitorem locutum esse non inopportuna: atque in scripto quod multis videatur contemnendum esse, latet sæpe aliquid, & ab hoc vel illo legente deprehenditur, de quo audienda vox Divina, * *ne disperdas illud, quoniam benedictio in eo est.* Præstantiores porro, & communi famæ celebratione notissimi, plerique etiam debitis à me elogiorum asteriscis signati sunt. Denique huic libro tantum fuit propositum illos scriptores referre, qui Religionem Christianam adversus non Christianos defensitarunt; itaque nolis mirari quod non hic occurrent tibi adeo multa de SS. Trinitate, de persona & naturis θεανθρώπου CHristi, de ejus Satisfactione & de Sacramentis: nam licet hæc quoque negantur vel oppugnantur ab iis qui Christiani non sunt, tamen etiam simul ac CHristo manus dant, eumque tanquam Salvatorem ac Doctorem suum recipiunt, pariter necesse est pro veris ac divinis hæc ab illis agnosci, nisi quatenus inter ipsos Christianos de genuinis horum rationibus adhuc disceptatur, quas controversias excutere, notitiamque illarum literariam tradere alterius consilii operisque fuerit. Vale.

* Esaiæ LXV, 8.

EUSE-

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως βιβλίον πρῶτον.

EUSEBII PAMPHILI

CÆSARIENSIS EPISCOPI

Demonſtrationis Evangelicæ

LIBER I.

Προοίμιον.

Ἰδοὺ δή σοι, θεῖον Ἐπισκόπων χρῆμα Θεόδοτε a) ἱερὲ Θεοῦ ἄνθρωπε σὺν Θεῷ, καὶ σὺν αὐτῷ γε τῷ Σωτῆρι ἡμῶν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, μετὰ τὴν πρώτην προπαρασκευὴν τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως, ἐν ὅλοις πεντεκαί-

Proœmium.

Ecce tibi, ſacer homo DEI ac divina res inter Epiſcopos, Theodote, poſt prius opus de præparatione Evangelica, quod totis quindecim libris elaboravimus, Dei atque ipſius Salvatoris noſtri Deique Verbi auxilio

a) Theodotum Epiſcopum Laodicenum intellige, cui libros de Præparatione Evangelica dicaverat Euſebius his verbis: Τὸν Χριστιανισμὸν ὅ, τι ποτέ ἐστιν ἡγούμενος τοῖς οὐκ εἰδόσι παραστήσασθαι διὰ τῆς προκειμένης πραγματείας τὴν Εὐαγγελικὴν ἀπόδειξιν παρέξειν ἐπαγγελλομένης, τήν δέ σοι, θεῖον ἐπισκόπων χρῆμα, ΘΕΟΔΟΤΕ, φίλε Θεοῦ καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, σὺν εὐχαῖς ἐπεφώνησα. Verba θεῖον ἐπισκόπων χρῆμα potuiſſem cum Georgio Trapezuntio reddere *ſacrorum Epiſcoporum decus & ornamentum*, ſed verbis preſſius inhærenti placuit, quod poſui. Inſigne hujus Theodoti elogium habes apud Euſebium lib. 7. Hiſt. Eccleſ. cap. 32. p. 288. πράγμασιν αὐτοῖς ἀνὴρ καὶ τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸ Ἐπίσκοπον ἐπαληθεύσας &c. *qui nominis ſui & epiſcopa-*

πεκαίδεκα συγγράμμασι διαπεπονημένοις ἡμῖν, μέγα τοῦτο πρὸς ἡμῶν ἐξανύεται. Δέχου δῆτα, ὦ φίλη κεφαλή, τὴν αἴτησιν, καὶ ταῖς εὐχαῖς ἡμῖν συμπόνει. Τὴν εὐαγγελικὴν ἀπόδειξιν ἤδη λοιπὸν ἐκ τῶν ἀνέκαθεν παρ' Ἑβραίοις ἀνακειμένων προρρήσεων παραστήσασθαι πειρωμένοις. Πῶς δή, καὶ τίνα τρόπον τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους, οἶσθα δήπου τοὺς βοωμένους παρὰ τοῖς ἀνδράσι, Μωσέα δὴ λέγω, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐκλάμψαντας θεοπρεπεῖς· καὶ τοὺς μακαρίους Προφήτας τε καὶ ἱεροφάντας, μάρτυσιν ἀποχρώμενοι· ἐξ αὐτῶν τ' ἐπιδεικνύναι προῃρημένοι, τὰ μακροῖς ὕστερον αἰῶσιν εἰς φῶς ἐλθόντα, καὶ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως, πραγματευθέντα· τά τε καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς εἰσέτι νῦν πρὸ ὀφθαλμῶν συντελούμενα θείῳ Πνεύματι προειληφότες· ὡς ἂν παρόντα τὰ μὴ παρόντα, καὶ τὰ μηδέπω μηδαμῶς ὄντα, ὡς ἐναργῶς ὄντα κατωπτευκότας· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετέπειτα διὰ γραφῆς τὰ μέλλοντα ποτε ἔσεσθαι προμεμηνυκότας· ὥστε ἤδη καὶ ἑτέρους ἐξ αὐτῶν εἰδέναι τε καὶ γνωρίζειν καὶ μέλλον δύνασθαι,

xilio etiam præsens magnum hoc à nobis perficiendum suscipitur. Petitioni igitur nostræ, charum caput, locum concedito, precibusq; tuis laborem nostrum adjuva, quo deinceps demonstrationem Evangelicam ex prædictionibus, quæ à prima origine apud Hebræos promulgatæ exstant, exponere instituimus. Quomodo autem & qua ratione? ut nempe illis DEO charissimis quos nosti omnium decantatos vocibus, Mose inquam & qui post hunc exsplenduerunt divinis beatisque Prophetis ac sacris scriptoribus testibus utamur, atque ab illis prænunciata ostendamus, quæ multis post demum seculis in lucem prodita, atque per Salvatoris Evangelicam demonstrationem in rem deducta sunt, quæque adhuc præsenti ætate in conspectu nostro perficiuntur, longe prius ab iisdem, Divino Spiritu docente, percepta, ita ut absentia tanquam præsentia, & quæ nondum usquam erant, tanquam evidenter jam existentia intuerentur, nec hoc solum, sed etiam posteris scripto quæ olim essent futura præsignarent, ut jam alii quoque ex illis scirent futura cogno-

lis officii veritatem rebus ipsis exhibuit. Ac medicina quidem quæ in corporibus curandis consistit, omnium sine controversia peritissimus fuit: in animarum autem curatione nullum sibi parem habuit, tanta erat hominis humanitas, sinceritas animi, miseratio & studium in adjuvandis iis, qui ope ipsius indigerent. Idem in Divinis disciplinis admodum exercitatus erat.

σθαι, ὁσημέραι τε προσδοκᾶν τῶν λογίων τὰ ἀποτελέσματα. Ποῖα δὲ ταῦτα; μυρία μὲν ἂν εἴη, καὶ ἄλλα παντοῖά τε, καὶ περὶ πάντων, κοινῶν τε καὶ τῶν ἀνὰ μέρος. καθ' ἕκαστόν τε ἄνδρα, καὶ περὶ τῶν καθόλου. ἰδίως τε ἀμφὶ τῶν καθ' Ἑβραίους πραγμάτων, καὶ αὖ πάλιν περὶ τῶν ἔξωθεν ἐθνῶν· οἷον δὴ πόλεων ἀναστάσεις, καιρῶν τε ἀλλαγὰς, καὶ πραγμάτων μεταβολὰς, μελλόντων τε ἀγαθῶν παρουσίας, καὶ τῶν ἐναντίων ἐπιφορὰς, ἀνδραποδισμοὺς ἐθνῶν, πόλεων πολιορκίας, τῶν καθόλου βασιλειῶν μεταστάσεις τε καὶ καταστάσεις, καὶ ἄλλα μυρία περὶ τῶν ἔσεσθαι μακροῖς ὕστερον χρόνοις μελλόντων, προεκηρύττον. Ἀλλ' οὐ τούτων ὅγε παρὼν καιρὸς τὸν ἔλεγχον ἡμᾶς ἀπαιτεῖ παραστήσασθαι. τὰ πολλὰ δὲ εἰσαῦθις ὑπερθεμένους, ἐκ τῆς τῶν παρατεθησομένων ἀληθείας, ἠρέμα καὶ τῶν ἀποσεσιωπημένων τὴν ἀπόδειξιν πιστώσεται.

cognoſcerentque, & quotidie oraculorum illorum eventus & effectus præſtolarentur. Qualia vero illa? infinita ſane, aliaque omnivaria & de omnibus communibus pariter & particularibus, quæque jam ſingulos ſpectarent homines, jam integras univerſitates, proprieque de rebus Hebræorum atque ſimiliter de externis gentibus, ut ſunt everſiones urbium, temporum mutationes, rerum viciſſitudines, adſuturorumque bonorum præſentiam & contraria immittenda mala, ut gentium ſubjugationes ac ſervitutem, urbium obſidiones, integrorum regnorum everſiones vel inſtaurationes atque alia infinita longis poſt temporibus eventura prænunciavere. Verum hæc ſingula enumerari à nobis, præſentis inſtituti ratio neutiquam poſtulat, itaque quamplurimis interim in alíud tempus dilatis, facile vel ex horum, quæ afferemus veritate, etiam illorum, quæ ſilentio præterimus, fides demonſtrabitur.

ΚΕΦ. Α.

Τίνα καὶ ὁπόσα ἐπαγγέλλεται ἡ πραγματεία.

Τίνα τοίνυν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκ τῶν προφητικῶν προῤῥήσεων εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἀπόδειξιν, εὖ ἂν ἔχοι συντελεῖν, καιρὸς ἂν εἴη λέγειν. Χριστὸν ὀνομαστὶ τὸν Θεοῦ Λόγον, αὐτέντι Θεὸν καὶ Κύριον, καί τινα μεγάλης

CAPUT. I.

Quanam & quanta in hacce tractatione promittantur.

Quæ igitur nobis in præſenti ex propheticis vaticiniis ad Evangelicam demonſtrationem perſequi è re videatur, cummaxime opportunum eſt exponere. Edixerunt nimium Prophetæ fore, ut nominatim CHRISTUS, idemque Verbum DEI,

γάλης βουλῆς ἄγγελον ἐπιδημήσειν ποτὲ εἰς ἀνθρώπους ἔφασαν, πάντων τε τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβάρων διδάσκαλον ἀληθοῦς θεογνωσίας, καὶ τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν Θεὸν εὐσεβείας καταστήσεσθαι, ἣ τὸ εὐαγγελικὸν περιέχει κήρυγμα· καὶ τοῦτον αὐτὸν παιδίον ἔσεσθαι, καὶ υἱὸν ἀνθρώπου κληθήσεσθαι γένος τε ὅθεν κατάξει· καί τινα ξένον ἐκ παρθένου τρόπον αὐτοῦ τῆς ἀποτέξεως· καὶ τό γε παραδοξότατον, ὅτι μὴ πᾶσι τοῖς ἐκ περάτων γῆς εἰσέτι σήμερον ἐπὶ θέαν σπεύδουσι βοώμενον, τὸ ἐν Βηθλεὲμ γενέσεως αὐτοῦ χωρίον, σιωπῇ δόντες παρῆλθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο λευκοῖς ὀνόμασιν ἐξεβόησαν· ὥσπερ οὖν καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, καθ' οὓς ἀκριβῶς οὗτος ἐπεδήμει τῷ βίῳ, ὥσπερ φθάσαντες οἱ αὐτοὶ διὰ τῶν πραγμάτων ἐθέσπισαν. Πάρεστι δέ σοι μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι τὴν σπουδὴν, ἐν ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἐν ταῖς δηλουμέναις προφητικαῖς προρρήσεσι, πάσας ὁμοῦ περιεχομένας τὰς ὑπὸ τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν μαρτυρουμένας, αὐτοῦ δὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ παραδόξους θαυματουργίας, καὶ τὰς ἐνθέους αὐτοῦ καὶ παναρέτους περὶ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας διδασκαλίας. Καὶ τί δεῖ θαυμάζειν ὅτε καὶ τὸν νέον τῆς εὐσεβείας τρόπον τοῦ πρὸς αὐτοῦ, πᾶσιν ἀνθρώποις κατηγγελμένον, διαρρήδην ἀνακηρύττουσι, κλῆσιν

DEI, ipſeque DEUS ac Dominus & magnus quidam Angelus Conſilii inter homines verſaturus eſſet univerſo orbi, gentium Græcarum pariter & Barbararum futurus Doctor veræ cognitionis DEI & pietatis in DEUM, univerſi opificem, ſicut Evangelicum profitetur præconium: illumque ipſum futurum puerum, filiumque hominis vocatum iri, ut qui genus ab hominibus ducturus ſit, naſciturumque ex virgine, nova quadam atque inuſitata generationis ratione. Et quod maxime dignum eſt admiratione, ne quidem locum nativitatis ejus Bethlehem, omnibus etiamnum hodie qui ad illum ſpectandum extremis ab terræ finibus accurrunt decantatum, ſilentio involventes præterierunt, ſed & hunc claris verbis proclamaverunt. Sicut etiam tempus adventus & apparitionis ejus, quo præciſe ille inter homines verſatus eſt, iidem veluti rebus prævertentes divino ore nunciavere. Licebit etiam tibi ſtudioſe admoventi operam, videre ad oculum in propheticis, quæ proditæ ſunt prædictionibus univerſa ſimul comprehendi teſtata divinis Evangeliſtis ipſius Salvatoris noſtri JEſu Chriſti ſtupenda miracula, divinasque ejus & plenas omnis virtutis de vera pietate doctrinas. Et quid mirum hoc, cum & novam rationem pietatis omnibus hominibus ab eo commendandam perſpicue prædicent,

σίν τε μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ καινῆς διαθήκης διδασκαλίαν. Ναὶ μὴν ἐπὶ τούτοις καὶ τὰς Ἰουδαίων εἰς αὐτὸν ἀπιστίας καὶ ἀντιλογίας, ἀρχόντων τε ἐπαναστάσεις, διδασκάλων φθόνους, ἑνὸς μαθητοῦ προδοσίαν, ἐχθρῶν διαβολάς, συκοφαντῶν κατηγορίας, δικαστῶν κατακρίσεις, ὕβρεις ἀτίμους, μάστιγας ἐκτόπους, δυσφήμους λοιδορίας, ἐπὶ πᾶσι τὸν ἐπονείδιστον θάνατον· αὐτοῦ τε ἐπὶ τούτοις σιωπὴν θαυμάσιον, πραότητά τε καὶ καρτερίαν, ἀμήχανόν τε ὅσην ὑπομονὴν καὶ ἀνεξικακίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἄντικρυς περὶ ἑνὸς ἐν ὑστάτοις ποτὲ χρόνοις ἥξοντος, καὶ τοιαῦτα ἐν ἀνθρώποις πεισομένου, σαφῶς δ' ὧν περιειλήφασι, τὰ παλαίτατα Ἑβραίων παρίστησι λόγια, ἐπιμαρτυρούμενα τὴν μετὰ θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν τοῦ δηλουμένου, τὴν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς φανέρωσιν, τὴν τοῦ θείου Πνεύματος εἰς αὐτοὺς μετάδοσιν. Τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον αὐτοῦ, τὴν Πατρὸς ἐν θρόνον βασιλείας ἵδρυσιν, τὴν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ βίου δευτέραν αὖθις ἐσομένην ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις, θρήνους ἀκούσῃ καὶ ὀλοφυρμοὺς ἑκάστου τῶν προφητῶν διαφόρως ὀλοφυρομένου, καὶ ἀποκλαιομένου, ὅσα τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τῆς εἰς τὸν προκηρυχθέντα δυσσεβείας ἕνεκα μετελεύσεσθαι κακὰ ἔμελλεν, ὡς τὸ βασίλειον αὐτῶν ἄνωθεν ἐκ πατέρων εἰς

cent, vocationemque discipulorum ejus ac novi doctrinam Testamenti. Nec minus certe præterea Judæorum in ipsum incredulitatem & contradictiones, principum insurrectiones, doctorum invidiam, unius discipuli proditionem, calumnias hostium, sycophantarum accusationes, judicum condemnationes, turpes ignominias, flagella gravissima, infamia probra, & super omnibus hisce mortem contumeliosam. Ipsius ad hæc admirandum silentium, lenitatem & constantiam, incredibilemque quantam patientiam malorumque tolerantiam. Hæc omnia diserte de uno quodam in postremis olim venturo temporibus atque inter homines talia exantlaturo perspicue prænunciant, traduntque antiquissima Hebræorum oracula, simulque testantur eundem post mortem iterum reversurum in vitam, discipulis suis apparitorum, divinumque Spiritum in illos emissurum. Reditum item ejus memorant in cœlos, firmamque in throno regni Patris sedem, atque in consummatione sæculi futurum iterum alterum ejus adventum gloriosum. Super omnibus hisce threnos percipies atque ejulatus singulorum prophetarum multifariam quiritantium atque deplorantium quanta populo Judaico ob impietatem in hunc patratam sustinenda essent mala, quod regnum ipsorum à Patrum

εἰς ἐκείνους διαρκέσαν τοὺς καιροὺς, παντελῆ καθαίρεσιν μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τόλμαν αὐτῶν ὑπομένει, ὡς οἱ πάτριοι αὐτῶν νόμοι καταλυθήσονται, ὡς τῆς παλαιᾶς θρησκείας αὐτῶν ἀποστερήσονται, ὡς τῆς ἐκ προγόνων αὐτονομίας ἐκπεσοῦνται· ὡς ἀντ' ἐλευθέρων, δοῦλοι τῶν ἐχθρῶν καταστήσονται, ὡς ἡ βασιλικὴ μητρόπολις αὐτῶν, πυρίκαυστος γενήσεται, ὡς τὸ σεμνὸν αὐτῶν καὶ ἁγνὸν ἱερὸν, ἐμπρησμὸν, καὶ ἐσχάτην ἐρημίαν ὑπομενεῖ, ὡς ἀντὶ τῶν πάλαι οἰκητόρων, ὑπὸ ὁμοφύλων * ἐθνῶν ἡ πόλις αὐτῶν κατοικισθήσεται, ὡς, εἰς πάντα τὰ ἔθνη καθ' ὅλης οἰκουμένης, διασπαρήσονται, ὡς οὐκέτ' αὐτοῖς ἡ τῶν κακῶν παῦλα, οὐδέ τις ἀνάνευσις τῶν συμφορῶν ἐλπισθήσεται, ἃ καὶ τυφλῷ φασι δῆλα, εἰσέτι νῦν τὴν τῶν λόγων ὄψιν αὐτοῖς ἔργοις ἐνδείκνυται, ἐκ πρώτης αὐτῆς ἡμέρας, ἐξ ἧς ἀθέους ἤραντο κατὰ Χριστοῦ χεῖρας, τὴν τῶν κακῶν ἀρχὴν εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι. οὐκ ἦν δ' ἄρα τοῖς θεσπεσίοις ἀνδράσιν, ἐπὶ σκυθρωποῖς τὰ τῶν προῤῥήσεων ἱστάναι· οὐδὲ μέχρι τῶν λυπηρῶν ἐπιτείνεσθαι τὴν πρόγνωσιν· ἀλλὰ γὰρ εἰς τὸ φαιδρὸν μεταβάλλοντες, αὖθις ἀγαθῶν ἀγγελίας ἀθρόως ἅπασιν ἀνθρώποις ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ προεκήρυττον, ἀντὶ τῆς ἑνὸς ἔθνους ἀποβολῆς, πᾶν ἔθνος καὶ γένος ἀνθρώπων, θεογνωσίαν εὐαγγελιζόμενοι, καὶ δαιμόνων ἀποφυγὴν, ἀγνωσίας τε καὶ

* Leg. ἀλλοφύλων.

temporibus usque ad illorum ætatem continuatum, funditus esset evertendum post ea, quæ in Christum ausi fuissent: quod patriæ ipsorum leges dissolvendæ, quod ipsi veteri cultu suo religioso privandi, atque libertate avita exuendi, quod pro liberis servi hostium futuri essent: quod regia ipsorum metropolis tradenda flammis, & religiosum illorum & sanctum templum conflagraturum atque extremam experturum solitudinem: quod pro avitis incolis urbs eorum alienis inhabitanda nationibus, quod in omnes gentes per totum orbem terrarum dispergendi, quod nulla amplius à malis requies neque à calamitatibus respiratio speranda illis foret, quæ cœco quod ajunt manifesta, etiam nunc verborum vim rebus ipsis demonstrant, cum à prima illa die qua impias manus Judæi in Christum tulerunt, malorum initium in se contraxerint. Non libuit autem divinis Prophetis prædictiones suas in mœstis finire neque ultra tristia extendere vaticinandi facultatem, sed ad pulchrum conversi iidem vicissim bonorum significationes magno numero omnibus hominibus Christi adventu impertiendorum prænunciaverunt, fore scilicet, ut pro unius gentis rejectione, omnes populi & nationes hominum per Evangelium edoceantur veri DEI cognitionem, dæmonas deserant igno-

καὶ πλάνης ἀπαλλαγήν, φωτός τε καὶ εὐσεβείας ἀνάλαμψιν. Καὶ ὡς οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ τὸν πάντα κόσμον τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐμπλήσουσιν, ὅπως τε εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸ εὐαγγέλιον αὐτῶν κηρυχθήσεται, καινόν τινα καὶ ξενίζοντα τρόπον εὐσεβείας περιέχον. Καὶ ὡς, ἐκκλησίαι Χριστοῦ δι' αὐτῶν ἐν ὅλοις τοῖς ἔθνεσι συστήσονται, καὶ ὡς, εἷς ὁ Χριστιανῶν λαὸς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὀνομαθήσεται. Καὶ ὡς, αἱ τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων τε καὶ βασιλέων κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐπαναστάσεις, οὐδὲν εἰς τὸ καθελεῖν αὐτήν, ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κραταιουμένην, ἰσχύσουσι. Τοσούτων διὰ τῶν καθ' Ἑβραίους θεολόγων ἀναπεφωνημένων, καὶ εἰς δεῦρο πᾶσιν εἰς φανερὸν τὰς ἐκβάσεις ἐπιδεικνυμένων, τίς οὐκ ἂν τὸ ἔνθεον ἀποθαυμάσειε τῶν ἀνδρῶν; τίς δ' οὐχὶ τῆς κατ' αὐτοὺς θεοσεβείας καὶ φιλοσοφίας τὰ μαθήματά τε καὶ τὰ δόγματα, κύρια καὶ ἀληθῆ εἶναι ὁμολογήσει; τὴν ἀπόδειξιν παρεχόμενα οὐκ ἐν λέξεσι κεκομψευμέναις, οὐδ' ἐν δεινότητι λόγων, ἢ κακοτέχνοις ἀπάταις συλλογισμῶν· ἐν ἁπλῇ δὲ καὶ ἀπανούργῳ διδασκαλίᾳ, ἧς τὸ γνήσιον καὶ εἰλικρινὲς τ[illegible] ἀληθείας ἡ τῶν θεσπεσίων αὐτῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ἀρετή τε καὶ θεογνωσία παρίστησιν. Οἱ γοῦν τὰ μακροῖς αἰῶσιν ὕστερον εἰς φῶς ἐλθόντα, πόρρωθεν μυρίοις ἄνωθεν χρόνοις, οὐκ ἀνθρωπίνῳ, θείῳ δὲ Πνεύ-

ignorantiamque exuant & errores, lux autem ac pietas longe lateque resplendeat. Ut à CHristi discipulis universus orbis repleatur ejus dogmate, ut Evangelium ab illis doceantur omnes homines novam miramque complectens pietatis rationem: atque ut Ecclesiæ CHristi per eosdem in omnibus gentibus constituantur, & unus populus Christianus nominetur per universum qua patet incolis orbem terrarum. Futurum esse etiam, ut quæ subinde à Principibus Regibusque contra Ecclesiam CHristi excitandæ sint persecutiones, nihil ad evertendam illam valeant, utpote quæ DEI robore firmatur. Hæc & tanta cum ab Hebræorum Theologis proclamata fuerint, atque etiamnum omnibus palam illarum rerum eventus se ostendat, quis non divinum illorum virorum spiritum admiretur, quis non disciplinam & dogmata religionis ipsorum & philosophiæ fateatur genuina ac verissima esse, siquidem demonstrationem præ se ferunt non quidem comtis atque ornatis verbis neque vi dicendi, aut perversi artificii argumentationibus ad decipiendum comparatis, sed simplici & remoto à fraude doctrinæ genere, cujus genuinæ sinceræque veritati fidem facit virtus & cognitio Numinis, quæ in divinis illis viris fuit. Qui igitur potuerunt res, quæ longis sæculis post evenerunt, tot millenis ante

πνεύματι κατοπτεῦσαι δεδυνημένοι, πῶς οὐκ ἄξιοι ἂν εἶεν, καὶ περὶ ὧν τοὺς φοιτητὰς ἐξεπαίδευον δογμάτων πιστεύεσθαι; εἰ μὲν οὖν οἶδα ἀκριβῶς, ὅτι πρόχειρον ἅπασι, τοῖς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν ὡς ἂν αὐτὸν ἀληθῶς ὄντα τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ γνησίως παραδεδεγμένοις, πρῶτον μὴν πείθειν αὐτοὺς δοκεῖν ὡς μὴ ἄλλως εἰς αὐτὸν πεπιστεύκασιν, ἢ ταῖς περὶ αὐτοῦ προφητικαῖς μαρτυρίαις ἀκολούθως· ἔπειτα τοῦτ' αὐτὸ καὶ πᾶσιν, οἷς ἂν εἰς λόγους καταβαίνοιεν προβάλλεσθαι· μὴ μὴν ῥᾳδίως τὸ ἐπάγγελμα πιστοῦσθαι ταῖς ἀποδείξεσι δύνασθαι. Ὅθεν ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦτ' αὐτὸς παρελθὼν, σὺν Θεῷ βοηθῷ, κατὰ τὰ ἐπηγγελμένα τὴν ἐντελῆ πάσης τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως πραγματείαν ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν παρ' Ἑβραίοις θεολόγων, παραστήσασθαι πειράσομαι. Σπουδαιολογεῖται δέ μοι ἡ γραφὴ, οὐχ ὡς ἄν τις φαίη κατὰ Ἰουδαίων, ἄπαγε, πολλοῦγε καὶ δεῖ· πρὸς αὐτῶν μὲν οὖν, εἰ εὐγνωμονοῖεν τυγχάνει. συνίστησι γὰρ τὰ μὲν Χριστιανῶν διὰ τῆς ἀνέκαθεν προρρήσεως ἐπιμαρτυρίας, τὰ δ' ἐκείνων, διὰ τῆς τῶν παρ' αὐτοῖς προφητειῶν ἀποτελεσματικῆς συμπληρώσεως. Ἁρμόσειε δ' ἂν καὶ παισὶν Ἑλλήνων εἰ εὐγνωμονοῖεν, διὰ τῆς παραδόξου τῶν μελλόντων προγνώσεως, τῆς τε τῶν πραγμάτων κατὰ τὰς προρρήσεις ἐκβάσεως· ὁμοῦ μὲν τὸ

ante annis non humano ſed divino videre ſpiritu, quidni digni fide ſint ut dogmata, quæ diſcipulos ſuos edocuerunt, vera eſſe credantur? Probe etiam novi uſitatum eſſe omnibus, qui Salvatorem ac Dominum noſtrum JEſum eundem vere Chriſtum DEI eſſe, ita ut par eſt, inſtituunt demonſtrare, ante omnia facere fidem, quod non aliter in eum quam Propheticis teſtimoniis de eo editis congruenter credant: deinde & hoc ipſum coram omnibus, cum quibus in ſermonem deſcendunt, haud diffiteri, quod ſingularis ſtudii ac laboris ſit, ſingula capita Evangelii poſſe demonſtrationibus ſuis firmare. Unde neceſſario ad hoc ipſum delatus, DEI auxilio tentabo ſecundum prænunciata ex ipſis illis Hebræorum Theologis integram univerſæ Evangelicæ demonſtrationis tractationem tradere. Quod vero ſtudium præſenti opere à me impenditur, non Judæis oppugnandis, ut putet aliquis, eſt deſtinatum, apage, tantum enim ab hoc abeſt, ut potius pro illis, ſi ſanam mentem afferant, faciat, firmat ſiquidem Chriſtianam rem prisco à longis abhinc prædictionibus teſtimonio: rem Judæorum autem, ex perfecta prophetiarum quas illi habent impletione. Juvabit quoque Græcorum filios ſive Ethnicos, qui animis bene conſtitutis acceſſerint, per admirandam futurorum prænotionem, rerum-

τὸ ἔνθεον καὶ ἀψευδὲς τῆς καθ' ἡμᾶς ἀληθείας ἐπιδεικνυμένη, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰς τῶν ψευδηγόρων γλώττας ἐπιστομίζουσα διὰ τῆς λογικωτέρας ἀποδείξεως, ἧς οὐδαμῶς ἡμῖν οἱ συκοφάνται μετεῖναι διατείνονται, εὖ μάλα ὁσημέραι ταῖς καθ' ἡμῶν διατριβαῖς κατακράτος ἐπεντριβόμενοι, οὐδὲν γοῦν ἡμᾶς δύνασθαί φασι δι' ἀποδείξεως παρέχειν, πίστει δὲ μόνῃ προσέχειν ἀξιοῦν τοὺς ἡμῖν προσιόντας. Καὶ πρὸς οὖν τὴν τοιαύτην διαβολὴν, οὐκ ἂν γένοιτο ἡμῖν ἄλογος ἡ παροῦσα πραγματεία. Ναὶ μὴν καὶ τῶν ἀθέων αἱρέσεων, τὰς κατὰ τῶν θείων Προφητῶν ψευδοδοξίας τε καὶ βλασφημίας ἀπελέγξει, διὰ τῆς πρὸς τὰ νέα τῶν παλαιῶν συμφωνίας. Τὴν μὲν οὖν μακροτέραν καὶ διεξοδικὴν τῶν προφητικῶν φωνῶν ἑρμηνείαν ταυνῦν ὁ λόγος ὑπερθήσεται, τοῖς βουλομένοις τούτων ἐξετάζειν καταλιπὼν, οἷ οἷτ' ἂν εἰπεῖν τὸν τρόπον. Διδασκάλῳ δὲ χρώμενος παραγγέλματι θείῳ φάσκοντι b) κεφαλαίωσον ἐν ὀλίγοις πολλὰ, τοῦτο ζηλῶσαι φιλοτιμήσεται· αὐτὸ μόνον ἀφορμὰς τῆς εἰς τοὺς τόπους θεωρίας, καὶ τῶν εἰς τὸ προκείμενον καταπειγόντων, τὴν εἰς τὸ σαφὲς ἑρμηνείαν παραθησόμενος. Ἅλις μὲν δὴ προοιμίων· ἤδη δὲ καὶ τῶν ἀποδείξεων ἄρξομαι. Ἐπειδὴ πολὺς ἦν

que ſecundum prædictiones eventum ſimul oſtendendo Divinam atque certiſſimam dogmatum noſtrorum veritatem, ſimulque ſolidiore demonſtratione obturando linguas patronorum mendacii, quam nusquam nobis ſuppetere contendunt ſycophantæ, etiam atque etiam quotidie omnibus viribus quando adverſus nos diſputant, huicce inſiſtentes cauſationi, ut dicant, nihil nos poſſe demonſtratione firmare, ſed tantum ab iis, qui ad nos accedunt fidem habendam exigere. Cui calumniæ retundendæ non inopportuna præſens tractatio futura eſt, ſed & oſtenſa novorum cum veteribus concordia impiarum hæreſium * falſas opiniones & blasphemias adverſus divinos Prophetas profecto revincet. Longiorem autem & uberiorem propheticarum vocum explicationem præſenti opere prætermittam illisque reliquam, qui has altius ſcrutari voluerint, atque ad hoc perficiendum fuerint idonei. Ego autem divino præcepto, Magiſtro uſurus ſum, quod *paucis multa comprehendere* jubet, idque ſectari omni ſtudio annitar, tantummodo additurus, quæ anſam præbeant conſiderandis & intelligendis locis, perſpicuamque eorum, quæ ad propoſitum faciunt interpretationem exhibere queant. Sed procemiorum quidem ſatis: jam demonſtrationes ordiri juvat. Cum enim frequens nobis inſul-

b) Sir. XXXII, 9.
* Manichæorum.

ἣν ἐπιῤῥέων καθ' ἡμῶν ὁ τῶν συκοφαντῶν ὄχλος, μηδὲν δύνασθαι φάσκων δι' ἀποδείξεων ἐναργὲς ἀληθείας παρέχειν δεῖγμα, πίστει δὲ μόνῃ προσέχειν ἀξιοῦν τοὺς ἡμῖν προσιόντας, τούτους δὲ καὶ πείθειν οὐδὲν πλέον, ἢ σφᾶς αὐτοὺς θρεμμάτων ἀλόγων δίκην μύσαντας, καὶ εὖ ἀνδρείως ἕπεσθαι δεῖν ἀνεξετάστως, ἅπασι τοῖς παρ' ἡμῶν λεγομένοις, παρ' ὃ καὶ πιστοὺς χρηματίζειν τῆς ἀλόγου χάριν πίστεως, εἰκότως διελὼν τὰς καθ' ἡμῶν διαβολὰς ἐν τῇ προπαρασκευῇ τοῦ παντὸς λόγου, πρώτην μὲν τὴν τῶν πολυθέων ἐξεθέμην ἐθνῶν, ἐπεγκαλούντων ἡμῖν, ὅτι δὴ τῶν πατρίων θεῶν ἀποστάται κατέστημεν· ἐπιμέγα φαμένων τε, ὅτι τὰ βάρβαρα τῶν Ἑλλήνων προτετιμήκαμεν, τὰ παρ' Ἑβραίοις ἀσπασάμενοι λόγια. Δευτέραν δὲ τὴν αὐτῶν Ἰουδαίων κατηγορίαν, δι' ἧς καὶ αὐτοὶ δόξαιεν ἂν ἡμῖν ἐνδίκως ἐπιμέμφεσθαι, ὅτι δὴ ταῖς αὐτῶν γραφαῖς καταχρώμενοι, οὐ τὸν ὅμοιον αὐτοῖς μετίμεν τοῦ βίου τρόπον. Τούτων δ' οὕτως ἡμῖν διευκρινημένων, πρὸς μὲν τὴν πρώτην ὡς οἷόν τε ἦν, διὰ τῆς εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς ἀπηντήσαμεν, Ἕλληνες μὲν εἶναι τοπρὶν ὁμολογήσαντες, καὶ ἐξ ἑτέρων ἐθνῶν τὰ Ἑλλήνων πεφρονηκότες, ἐκ πατέρων τε τῇ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένοι. οὐ μὴν μέντοι ἀλόγῳ καὶ ἀνεξε-

insultaverit sycophantarum multitudo, affirmantium nihil nos posse evidenti veritatis ostensione demonstrare, sed tantum velle, ut credant, qui ad nos veniunt, atque ita attendant: neque aliud quicquam illis persvasum ire, quam ut brutorum pecorum more cœco impetu nihilque examinantes strenue obsequantur omnibus, quæcunque à nobis dicuntur, unde etiam fideles sive credulos ab bruta credulitate appellari contingat. Hinc non ab re dividendas quæ nobis objiciuntur calumnias existimavi, atque in præparatione universi operis primo quidem loco illam gentium multos colentium Deos exposui, qui nobis vertunt vitio, quod patriorum Deorum desertores facti sumus, & tanquam magnum aliquid objectant, quod Barbara Græcis prætulimus &. Hebræorum oracula fuimus amplexi. Alteram vero criminationem illatam à Judæis, qua & ipsi videntur nos haud injuria reprehendere, quod ipsorummet sacris usi literis, non tamen eandem vitæ rationem sectamur. Cum hæc igitur ita distincte exposita à nobis fuerint, priori quidem criminationi, ut res tulit, in præparatione Evangelica occurrimus, confessi Ethnicos initio nos fuisse, atque ex cæteris gentibus, Græcos eorumque opiniones prætulisse, atque à parentibus errori multos colenti Deos serviisse. Neu-

ἀνεξετάστῳ ὁρμῇ, κρίσει δὲ καὶ σώφρονι λογισμῷ μεταθέμενοι, τήν τε περὶ τὰ Ἑβραίων λόγια σπουδὴν, κεκριμένως ἡμῖν καὶ εὐλόγως γεγενημένην παραστήσαντες. Πρὸς δὲ τὴν δευτέραν, ὥρα νῦν φράξασθαι, καὶ τὸ λεῖπον ἐπελθεῖν σκέμμα· τοῦτο δ' ἦν πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς, οὔπω καὶ νῦν ἐξητασμένον· ἐνταῦθα δέπου κατὰ καιρὸν ἐν τοῖς σπουδαζομένοις τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως ἀναπληρωθησόμενον. Φέρε οὖν τὸν ἁπάντων Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων Θεὸν, δι' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπικαλεσάμενοι, πρῶτον ἐκεῖνο διασκεψώμεθα, τίς ὁ τρόπος τυγχάνει τῆς καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς θεοσεβείας· ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τῶν ἐπιζητουμένων ἁπάντων ἐπιθήσομεν τὰς λύσεις.

Neutiquam autem inſano impetu & ſine examine nos mutaſſe ſententiam, ſed judicio ſobriaque ratione ſtudium Hebraicorum oraculorum amplexos prudenti cognitione & ſano conſilio id nos feciſſe docuimus. Adverſus alteram porro criminationem jam nos armare tempus eſt, & quod ſupereſt, certaminis obire, eſt autem hoc cum iis qui ex circumciſione ſunt, nondum adhuc à nobis exantlatum, præſenti autem tractatione oportune in his, quæ præ manibus ſunt, demonſtrationis Evangelicæ libris abſolvendum. Age igitur communi illo omnium Judæorum pariter ac Gentium DEO per ipſummet Salvatorem noſtrum invocato, primum illud inquiremus, quinam modus & quæ ratio cultus noſtri ſit quo DEUM proſequimur, cum hoc ipſo enim & ſingulorum, quæ poſſunt in quæſtionem venire, ſolutionem adjungemus.

ΚΕΦ. Β.

Τίς ὁ κατὰ τὸν Χριστιανισμὸν Εὐσεβείας τρόπος.

Εἴρηται μὲν ἤδη καὶ πρότερον ἐν τῇ προπαρασκευῇ, ὡς ὁ Χριστιανισμὸς, οὔτε Ἑλληνισμός τις ἐστιν, οὔτε Ἰουδαϊσμός· οἰκεῖον δέ τινα φέρων χαρακτῆρα θεοσεβείας, καὶ τοῦτον οὐ νέον, οὐδὲ ἐκτετοπισμένον, ἀλλ' εὖ μάλα παλαιότατον, καὶ τοῖς πρὸ τῶν Μωυσέως χρόνων

CAPUT. II.

Quinam ſit modus colendi DEI ex Chriſtianiſmi præſcripto.

JAm prius quidem à me in Præparatione Evangelica dictum eſt, quod Chriſtianiſmus nec Ethniciſmus ſit nec Judaiſmus, ſed propriam quandam gerat in ſe notam propriumque characterem pietatis, neque novum illum aut abſurdum, ſed longe antiquiſſimum, Deoque charis & pietatis ac juſtitiæ laude illuſtribus

νων θεοφιλέσιν ἐπ' εὐσεβείᾳ τε καὶ δικαιοσύνῃ μεμαρτυρημένοις, συνήθη καὶ γνώριμον. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπιθεωρήσαντες τί ποτ' ἐστὶν ὅ, τε Ἑλληνισμὸς, καὶ Ἰουδαϊσμὸς, σκεψώμεθα, ποτέρῳ τούτων ὑπηγμένους τοὺς πρὸ Μωυσέως θεοφιλεῖς ἄνδρας πρὸς αὐτοῦ Μωυσέως θεοφιλεῖς, καὶ ἐπ' εὐσεβείᾳ μεμαρτυρημένους εὕροιμεν ἄν. Τὸν μὲν Ἰουδαϊσμὸν εὐλόγως ἄν τις ὀνομάσειε, τὴν κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον διατεταγμένην πολιτείαν, ἑνὸς ἐξημμένην τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Τὸν δὲ Ἑλληνισμὸν ὡς ἐν κεφαλαίῳ φάναι, τὴν κατὰ τὰ πάτρια τῶν ἐθνῶν ἁπάντων, εἰς πλείονας Θεοὺς δεισιδαιμονίαν. Τί οὖν φήσαιμεν περὶ τῶν πρὸ Μωυσέως καὶ πρὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, ὧν ὁ Μωυσῆς ἐμνημόνευσεν, οἷον περὶ Ἐνὼχ, ᾧ μαρτυρεῖ λέγων c), „Εὐηρέστησε δὲ Ἐνὼχ τῷ Θεῷ. Καὶ περὶ „τοῦ Νῶε, περὶ οὗ πάλιν φησί. d) Νῶε „δὲ ἦν ἄνθρωπος δίκαιος ἐν τῇ γε„νεᾷ αὐτοῦ. Περί τε τοῦ Σὴθ καὶ τοῦ Ἰά„φεθ, περὶ ὧν ταῦτα ἀναγράφει· e) „Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴθ. „καὶ πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ. Καὶ ἔτι πρὸς τούτοις περὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ· οἷς καὶ τὸν Ἰὼβ συναριθμεῖν εὔλογον, καὶ εἴτινες ἄλλοι τὸν ἐμφερῆ τούτοις ἐζήλωσαν βίον. ἆρα γὰρ Ἰουδαίους αὐτοὺς χρῆναι γεγονέναι, ἢ Ἕλληνας. Ἀλλὰ γὰρ Ἰουδαῖοι μὲν οὐκ ἂν εὐλόγως λεχθεῖεν, μήπω τοῦ Μωυσέως παρεισαχθείσης τῷ βίῳ νομο-

illuſtribus viris ante Moſis tempora uſitatum perſpectumque. Verum juvat etiam nunc breviter videre ac conſiderare quid ſit Ethniciſmus, quid Judaiſmus, atque utrum alterutri horum addictos invenire liceat charos DEO viros, quibus Moſes ipſe Divini amoris atque pietatis perhibet teſtimonium. Judaiſmum non ſine ratione dixerit aliquis Rempublicam ſecundum Legem Moſis conſtitutam, ab uno ſummo dependentem DEO. Ethniciſmum vero ſummatim dixeris eſſe ſuperſtitionem ex patriis gentium quarumlibet ritibus plures colentem Deos. Ecquid igitur dicturi ſumus de viris illis DEO chariſſimis, qui ante Judaiſmum exſtitere, quorum Moſes mentionem facit, ut de Henocho, cui his verbis præbet teſtimonium: *Enoch placuit DEO.* Atque de Noë, de quo rurſus ait: *Noë homo juſtus in generatione ſua.* De Setho itidem ac Japheto, de quibus ita ſcribit: *Benedictus Dominus DEUS Sem, & dilatet DEUS Japhet.* Ac præterea de Abraamo, Iſaaco & Jacobo, quibus etiam Jobum annumerare conſentaneum eſt, & ſi qui alii ſimilem hiſce vitam fuere ſectati. Oportet enim hoſce vel Judæos extitiſſe vel Ethnicos. At enim Judæi quidem dici jure non poſſunt, cum eorum temporibus Lex Moſis nondum in hominum vitam fuerit introducta.

c) Geneſ. V, 22. 24. d) Geneſ. VI, 9. e) Gen. IX, 26. 27.

νομοθεσίας. Εἰ γὰρ Ἰουδαϊσμὸς οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ ἡ κατὰ Μωσέα πολιτεία, Μωσῆς δὲ μακροῖς ὕστερον χρόνοις τῶν εἰρημένων πέφηνε, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν εἶεν Ἰουδαῖοι οἱ πρὸ τῶν αὐτοῦ χρόνων, ἐπ' εὐσεβείᾳ μεμαρτυρημένοι· Ἀλλ' οὐδὲ Ἕλληνας προσήκει νομίζειν αὐτοὺς, μὴ τῇ πολυθέῳ δεισιδαιμονίᾳ κεκρατημένους. Ὅ,τι γὰρ Ἀβραὰμ f) καταλεῖψαι, τελέως λέγεται οἶκον πατρῷον καὶ συγγένειαν, καὶ ἑνὶ μόνῳ προσεσχηκέναι Θεῷ, ὃν καὶ ὁμολογεῖ φάσκων, g) ἐκτενῶ πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὅ,τι Ἰακὼβ ἀναγέγραπται παρὰ τῷ Μωσεῖ, φήσας τῷ οἴκῳ, καὶ πᾶσι τοῖς αὐτοῦ. h) ,,Ἄρατε τοὺς Θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους ἐκ μέσου ὑμῶν, καὶ ἀναστάντες, ἀναβῶμεν εἰς Βεθὴλ, καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπακούσαντί μου ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὃς ἦν μετ' ἐμοῦ καὶ ἔσωσέ με ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἐπορεύθην. Καὶ ἔδωκαν τῷ Ἰακὼβ τοὺς Θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους, οἳ ἦσαν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, καὶ τὰ ἐνώτια τὰ ἐν τοῖς ὠσὶν αὐτῶν, καὶ ἔκρυψεν αὐτὰ Ἰακὼβ ὑπὸ τὴν τερέβινθον τὴν ἐν Σικίμοις, καὶ ἀπώλεσεν αὐτὰ ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. Εἰ δὴ οὖν καὶ τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης ἀλλότριοι καθεστήκεσαν, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ δὲ ἐκτὸς γεγονότες ἀπεδείχθησαν, ὅμως γε μὴν, οὔτε Ἕλληνες, οὔτε Ἰουδαῖοι φῦντες θεοφιλεῖς γεγονέναι μεμαρτύρηνται; καὶ δίκαιοι καὶ εὐσεβεῖς, εἰ καί τινες ἄλλοι· ὥρα τρίτον ἐπινοεῖν θεοσεβείας τρόπον, δι' οὗ

κατορ-

ducta. Si enim Judaiſmus nihil extitit aliud quam Moſis legum obſervatio, Moſes autem longo poſt illos, de quibus dixi, tempore claruit, evidens eſt; quod Judæi haud fuerint, qui ante Moſis tempora teſtimonium pietatis tulerunt. Sed neque Ethnicos eosdem exiſtimare convenit. Namque de Abrahamo dicitur, quod domum patriam & cognationem reliquerit, unique ſoli DEO adhæſerit, quem etiam profitetur, cum ait: *Extendam* (manum meam) *ad DEUM altiſſimum, qui creavit cœlum & terram.* De Jacobo autem apud Moſen ſcriptum eſt, quod domui ſuæ & omnibus ſuis præcepit: *Tollite Deos alienos de medio veſtri, & ſurgentes aſcendamus in Bethel, & faciamus ibi aram Domino, qui exaudivit me in die tribulationis, qui fuit mecum & ſalvavit me in via, qua ivi. Et dederunt Jacobo Deos alienos, qui erant in manibus eorum, & inaures, quæ erant in auribus eorum. Et abſcondidit ea Jacobus ſub terebintho, quæ erat in Secimis, & perdidit ea usque in hodiernum diem.* Si igitur & ab idololatrarum errore alieni fuerunt, & ſicut demonſtratum eſt, extra Judaiſmum conſtituti: tamen quanquam nec Ethnici eſſent nec Judæi, DEO charos nihilominus juſtosque ſi ulli unquam alii, & pios exſtitiſſe, teſtimonium habuerunt. Convenit igitur tertium quendam mente

con-

f) Gen. XII. g) Gen. XIV, 22. h) Gen. XXXV, 2.

κατορθῶσαι εἰκὸς ἦν αὐτούς. Σκόπει τοιγαροῦν, εἰ μὴ τοῦτ' αὐτὸ ἦν, τὸ μεταξὺ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, τρίτον ἡμῖν ἀποδεδειγμένον τάγμα, παλαίτατον μέν, καὶ πάντων τυγχάνον πρεσβύτατον, νεωστὶ δὲ διὰ τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καταγγελμένον. Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη ὁ Χριστιανισμός, οὔτε Ἑλληνισμός τις ὤν, οὔτε Ἰουδαϊσμός, ἀλλὰ τὸ μεταξὺ τούτων, παλαιότατον εὐσεβείας πολίτευμα, καὶ ἀρχαιοτάτη μέν τις φιλοσοφία, πλὴν ἀλλὰ νεωστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης νενομοθετημένη· ὥστε τὸν ἐξ Ἑλληνισμοῦ, ἐπὶ τὸν Χριστιανισμὸν μεταθέμενον, οὐκ ἐπὶ Ἰουδαϊσμὸν ἐκπίπτειν· οὐδ' αὖ πάλιν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐθελοθρησκείας ἀναχωροῦντα, εὐθὺς Ἕλληνα γίνεσθαι· Τὸν δὲ ἐξ ἑκατέρου τάγματος, ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ μεθιστάμενον, ἐπὶ τὸν μέσον παριέναι νόμον τε καὶ βίον τὸν τῶν πάλαι θεοφιλῶν, καὶ δικαίων ἀνδρῶν, ὃν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, μακρὸν ἐφησυχάσαντα χρόνον, αὖθις ἀνενεώσατο ἀκολούθως τοῖς αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, περὶ τούτων αὐτῶν θεσπίσμασιν. Ἐν γοῦν τοῖς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ χρησμοῖς αὐτὸς ὁ Μωυσῆς ἀναγράφει θεσπίζων, ὡς ὅτι μελλήσουσιν ἐν ὑστέροις ποτὲ χρόνοις, οὐχ οἱ τοῦ Ἀβραὰμ ἀπόγονοι, οὐδ' οἱ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ γὰρ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ

τοῦ

concipere cultus Divini modum, ſecundum quem recte vivere poterant. Vide igitur ſit ne hæc illa ipſa tertia demonſtrata nobis inter Judaiſmum & Ethniciſmum media ratio, antiquiſſima quidem omnesque alias ætate antecellens, ſed quam recenter omnibus gentibus Salvator noſter annunciavit. Atque hæc Chriſtianiſmus utique fuerit, utpote qui nec Ethniciſmus eſt nec Judaiſmus, inter utrumque media antiquiſſima quædam cultus Divini adminſtratio ac ſtatus, genusque philoſophiæ vetuſtiſſimum, ſed recens omnibus hominibus per univerſum terrarum orbem ſancitum, ita ut qui ab Ethniciſmo ad Chriſtianiſmum tranſit, non in Judaiſmum excidat, neque rurſus, qui recedit ab Judaico voluntario cultu, ſtatim fiat Ethnicus: ſed qui utroque ordine relicto, Ethniciſmum deſerit atque Judaiſmum, is mediam ſubit legem vitamque priſcorum chariſſimorum Deo & juſtorum virorum, quam Salvator ac Dominus noſter, cum per longum illa tempus conſopita jacuiſſet, excitavit iterum inſtauravitque, ita uti Moſis & cæterorum Prophetarum vocibus hoc ipſum prædictum fuerat. Nam & in oraculis, quæ Abraamo edita divinitus Moſes teſtatur, ſcribit quod futuris olim temporibus non Abraami poſteri & ex ſemine ejus prognati Judæi, ſed omnes tribus terræ, & omnes gentes

per

τῆς τοῦ Ἀβραὰμ θεοσεβείας, εὐλογίας παρὰ Θεοῦ καταξιωθήσεσθαι. Γράφει δὲ οὕτως· i) „Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἀβραάμ· Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ „ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Πατρός σου, καὶ δεῦρο εἰς „γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω, καὶ ποιήσω σε „εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, „καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ „εὐλογημένος, καὶ εὐλογήσω τοὺς „εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους „σε καταράσομαι, καὶ ἐνευλογηθή-„σονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς „γῆς. Καὶ πάλιν ὁ Θεὸς εἶπε· k) „Μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ „παιδός μου ἃ ἐγὼ ποιῶ; Ἀβραὰμ „δὲ γενόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα „καὶ πολύ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· πῶς δ' ἂν ἔμελλον τῷ Ἀβραὰμ ἐνευλογηθήσεσθαι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, εἰ μηδέν τι προσήκοντες ὑπῆρχον αὐτῷ, μή τε κατὰ ψυχῆς τρόπον, μή τε κατὰ σώματος συγγένειαν; Τῆς τε γὰρ κατὰ σάρκα συγγενείας, τίς ἦν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ συγγένεια; Σκύθαις φέρε εἰπεῖν, ἢ Αἰγυπτίοις, ἢ Αἰθίοψιν, ἢ Ἰνδοῖς, ἢ Βρεττανοῖς, ἢ Ἱσπανοῖς; ἢ πῶς ἂν ταῦτα τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔτι τούτων ἀπῳκισμένα τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα συγγενείας χάριν ἔμελλον εὐλογηθήσεσθαι; Ἀλλ' οὐδὲ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐλογίας εἰκὸς ἦν, κοινωνήσειν τῷ Ἀβραὰμ πάντα τὰ ἔθνη. Πῶς γάρ, ὅτε τὰ μὲν αὐτῶν

i) Gen. XII, 1. k) Gen. XVIII, 17.

per similem cultus DEI rationem, quo Abraamus, benedictionem Divinam essent obtenturi. Ita enim ait: *Et dixit Dominus ad Abraam: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & ex domo patris tui, & vade in terram, quam tibi demonstravero. Et faciam te in gentem magnam: & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus. Et benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ.* Atque iterum dixit DEUS: *Numquid abscondam ego ab Abraamo servo meo, quæ ego facio? Abraam autem fiet in gentem magnam & multam. Et benedicentur in eo omnes gentes terræ.* Quomodo autem in Abraamo benedicendæ essent omnes gentes & omnes tribus terræ, siquidem nulla ratione eum contingerent, neque animi ratione, neque cognatione corporis. Nam quod ad corporis cognationem attinet, quænam quæso cum Abraamo intercedit propinquitas Scythis verbi gratia vel Ægyptiis, aut Æthiopibus, Indis, Britannis vel Hispanis? aut quomodo hæ gentes vel ab his etiam remoti[illegible]es, benedicendæ fuerunt pr[illegible] cognationem cum Abraam[illegible]uod ad carnem pertinet? Se[illegible]eque quod ad animorum cognationem erat congruens gentes omnes de benedictione communi cum Abraamo participare. Quî enim, cum aliæ nefandas matrum

αὐτῶν ἐκθέσμοις μητρογαμίαις, καὶ θυγατρομιξίαις, τὰ δ᾽ ἀκολάστοις ὁμιλίαις ἀρρένων πρὸς ἄρρενας ἀνεφύρετο, τὰ δὲ τὴν εὐσέβειαν ἐν ἀνθρωποθυσίαις, καὶ ζώων ἀλόγων θεοποιΐαις, ἀψύχου τε ὕλης ἱδρύμασι, καὶ πνευμάτων πολυπλανῶν δεισιδαιμονίαις ἀνετίθετο· τὰ δὲ ζῶντας κατακαίειν τοὺς γεγηρακότας· τὰ δὲ πυρὶ τοὺς φιλτάτους παραδιδόναι· τὰ δὲ καὶ νεκρῶν ἀπογεύεσθαι, καλὸν εἶναι καὶ εὐσεβὲς ἡγεῖτο. Πῶς οὖν τοὺς ἐν τῷ τοιούτῳ θηριώδει βίῳ προηγμένους τῆς τοῦ θεοφιλοῦς μετασχεῖν οἷόν τε ἦν εὐλογίας, εἰ μή ποτ᾽ ἄρα τῆς θηριωδίας μεταβαλόντες, τοῦ ὁμοίου τρόπου τῆς τοῦ Ἀβραὰμ θεοσεβείας, ἤμελλόν ποτε μεταλήψεσθαι; Ἐπεὶ κἀκεῖνος ἀλλοεθνής τις ὢν καὶ ἀλλότριος, ἧς ὕστερον μετῆλθεν εὐσεβείας λέγεται μετατεθεῖσθαι, καὶ τῆς πατρικῆς δεισιδαιμονίας μεταβεβλῆσθαι, οἶκόν τε καὶ συγγένειαν, καὶ ἔθη πάτρια, βίου τε ἀγωγὴν ἐν ᾗ γεγέννητό τε, καὶ τέθραπτο, καταλελοιπέναι· ἠκολουθηκέναι δὲ Θεῷ, τῷ καὶ τοὺς χρησμοὺς αὐτῷ τοὺς ἀναγράπτους δεδωκότι. Εἰ μὲν οὖν Μωυσῆς μετὰ τὸν Ἀβραὰμ γενόμενος, [illegible]λιτείαν ἵνα διὰ τῆς ἐκδοθείσης ὑ[illegible]οῦ νομοθεσίας τῷ Ἰουδαίων ἔ[illegible]καταβεβλημένος τοιαῦτα ἐνομο[illegible]τησεν, οἷα καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ θεοφιλέσι κατώρθωτο, καὶ οἷα δυνατὸν ἦν πᾶσι τοῖς ἔθνε-

trum nuptias vel filiarum concubitus probarent, aliæ polluerent ſeſe inceſta mares cum maribus libidine: alii cultum Numinis in hominibus immolandis, vel divina veneratione brutis animantibus aut idolis ex inanima materia fabricatis exhibita ponerent, vel in ſpirituum multiplicis erroris autorum ſuperſtitionibus collocarent: aliæ vivos exurerent ætate provectiores, aliæ etiam chariſſimos non dubitarent flammis tradere, aliæ vita ſpoliatorum veſci carnibus pulchrum & pium eſſe exiſtimarent. Quomodo igitur eos, qui tam belluinam ducerent vitam, conſentaneum erat benedictionis viri DEO chariſſimi fieri conſortes, niſi utique belluina illa vita abjecta & relicta conſimilem Abrahamo pietatem aliquando eſſent amplexuri. Nam & ille alienigena & alienus perhibetur ad eam quam deinde profeſſus eſt tranſiiſſe pietatem, avitamque ſuperſtitionem deſeruiſſe, domum, cognationem, mores patrios & vitæ, in qua genitus erat, rationem miſſam feciſſe, DEO autem eſſe obſecutus, qui etiam oracula ſcriptis prodita illi edidit. Si igitur Moſes, qui poſt Abraamum extitit, & Rempublicam per promulgatas à ſe leges Judæorum genti condidit ac fundavit, ejuſcemodi leges ſanxiſſet, quas viri DEO chari ante eum recte agendo obſervaſſent, & quæ omnibus gentibus congruerent,

ἔθνεσιν ἐφαρμόττειν, ὡς δύνασθαι κατὰ τὴν Μωυσέως διαταγὴν πάσας τὰς φυλὰς τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη θεοσεβεῖν, ἢν εἰπεῖν, ὅτι διὰ τῆς Μωυσέως νομοθεσίας τοὺς ἐξ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν θεοσεβήσαντας, καὶ τὸν Ἰουδαϊσμὸν ζηλώσαντας· πρὸς αὐτούς τε γενησομένους κατὰ τὸν νόμον, εὐλογηθήσεσθαι τῇ τοῦ Ἀβραὰμ εὐλογίᾳ προηγόρευε τὰ λόγια. Ἐχρῆν δὲ καὶ ἡμᾶς, τὰ παρὰ Μωυσεῖ διατεταγμένα φυλάττειν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ἡ κατὰ Μωυσέα πολυτεία κατάλληλος τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, ἀλλ' ἢ μόνοις Ἰουδαίοις· καὶ τούτοις, οὐχὶ τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ τοῖς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας γῆς τὰς διατριβὰς ποιουμένοις, ἕτερον ἐχρῆν ἐξάπαντος ὑποστῆναι τρόπον, παρὰ τὸν Μωυσέως νόμον, καθ' ὃν ἔμελλον βιοῦντα ὁμοίως τῷ Ἀβραὰμ τὰ καθ' ὅλης οἰκουμένης ἔθνη, τῆς ἴσης αὐτῷ κοινωνήσειν εὐλογίας.

gruere, ut omnes tribus terræ & omnes gentes secundum Mosis constitutionem DEUM colerent: fas erat affirmare, quod omnes ex omnibus gentibus DEUM ex Lege Mosaica pie colentes & Judaismum sectantes, Judæisque secundum Legem conjunctos Abrami benedictione benedicendos esse Divina oracula prænunciaverint. Oportebat etiam nos leges á Mose sancitas observare. Cum autem conditio Reipubl. Mosaicæ non fuerit cæteris congruens gentibus, sed tantummodo Judæis neque hisce universis sed solum versantibus in terra Judaica, necessarium omninò erat aliam constitui rationem, qua præter Legem Mosaicam possent gentes ubique terrarum incolentes, quæ consimilem Abraamo vitam ducerent, eandem cum illo benedictionem obtinere.

ΚΕΦ. Γ.

Ὅτι μὴ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατάλληλος ἦν ἡ κατὰ Μωυσέα πολιτεία.

Ὅτι δὲ ἡ κατὰ Μωυσέα διαταγὴ Ἰουδαίοις, ὡς ἔφην, καὶ τούτοις οὐχὶ πᾶσιν· οὐδὲ γὰρ τοῖς ἐν διασπορᾷ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἢ μόνοις τοῖς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦσιν ἐφήρμοζεν, ὧδέ σοι συλ-

CAPUT III.

Quod conditio Republicæ Mosaicæ non fuerit omnibus gentibus conveniens.

Quod autem constitutiones Mosaicæ Judæis tantummodo, ut dixi, neque hisce omnibus (non enim iis, qui in dispersione victitabant, sed solis in Palæstina versantibus) accommodatæ fuerint, evi-

συλλογιζομένῳ, φανερὸν ἔσαι. Φησί που Μωυσῆς νομοθετῶν· l) „Τρὶς τοῦ „ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν „σου ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. Καὶ „ἔτι σαφέστερον ὅπου ἐχρῆν ἀπαντᾶν τοὺς πάντας, τρίτον τοῦ ἔτους ἀφορίζειν, λέγων. m) „Τρεῖς καιροὺς τοῦ „ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν „σου ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἐν τῷ „τόπῳ ᾧ ἂν ἐκλέξηται Κύριος. Θεωρεῖς, ὡς οὐκ ἐν πάσῃ πόλει, οὐδ᾽ ὅπου ἔτυχεν ἀπαντᾶν προστάττει, ἀλλ᾽ ἐν τόπῳ ᾧ ἐὰν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου. Ἔνθα τρισὶν ἑκάστου ἐνιαυτοῦ καιροῖς ἐπὶ ταυτὸ συνιέναι νομοθετεῖ, καὶ τοὺς καιροὺς ἀφορίζει, καθ᾽ οὓς ἀπαντᾶν ἐχρῆν ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τὰ τῆς κατ᾽ αὐτὸν λατρείας ἐπετελεῖτο· ἕνα μὲν τοῦ πάσχα, δεύτερον, τὸν μετὰ πεντήκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς ὀνομαζομένης Πεντηκοστῆς ἑορτῆς· καὶ τρίτον, τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ μετὰ τὸ πάσχα κατὰ τὴν τοῦ ἱλασμοῦ ἡμέραν, καθ᾽ ἣν εἰσέτι νῦν Ἰουδαῖοι πάντες, τὴν νηστείαν ἐπιτελοῦσιν. Ἐπαρᾶται τε, n) τοῖς μὴ ἐμμένουσι τοῖς νομοθετουμένοις. Οὐκοῦν τοὺς μέλλοντας ἅπαντας ἀπαντᾶν τρίτον τοῦ ἔτους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὰ νόμιμα πληροῦν οὐ πόρρω που τῆς Ἰουδαίας ἐχρῆν δήπου οἰκεῖν. Ἀλλ᾽ εἰσὶν ἀμφὶ τοὺς ὅρους· εἰ δὲ δὴ τοῖς πορρωτάτω τῆς Παλαιστίνης οἰκοῦσιν Ἰουδαίοις ἀδύνατα ἦν πλεῖν τὰ

evidens tibi erit ita colligenti. Ait alicubi Moses legeque præcipit: *Ter quovis anno apparebit omne masculum tuum coram Domino DEO tuo.* Atque adhuc magis perspicue, ubinam triplici per annum tempore universos convenire oporteret, determinat cum ait: *Tribus temporibus anni apparebit omne masculum tuum coram Domino DEO tuo, in loco, quem delegerit Dominus.* Vides, quod non in civitate quacunque, nec quovis ubi fors tulerit loco convenire jubet, sed *in loco, quem delegerit Dominus DEUS tuus.* Ibi tribus per annum temporibus congregari in unum jubet temporaque determinat, quibus convenire oporteat in loco, quo Divini cultus officia obibantur, unum quidem Paschatis, alterum post dies quinquaginta, festo quod Pentecostes inde venit nomine, & tertium mense septimo post pascha die expiationis, quo etiamnum Judæi hodie omnes jejunium celebrant. Diris autem Moses eos devovet, qui legibus suis sancita non observaverint. Atqui hos, qui triplici vice per annum deberent Hierosolymis convenire, ritusque legibus constitutos ad plenum obire, non procul à Judæa habitare oportebat: qui vero circa extremos Palæstinæ limites aut longius à Palæstina

l) Exod. XXIII, 17. m) Exod. XXXIV, 23. Deut. XVI, 16. n) Deut. XXVII, 26.

τὰ νενομοθετημένα, πολλοῦ φανῆναι τοῖς πᾶσιν ἔθνεσι, καὶ τοῖς ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς γῆς ἐφαρμόζειν. Ἐπάκουσον δὲ τίνα τρόπον ὁ αὐτὸς πάλιν νομοθέτης, τὴν ἀπὸ λέχους γυναῖκα ἀπαντᾶν προστάττει, καὶ θυσίας τῷ Θεῷ προσφέρειν, λέγων οὕτως· o) „Καὶ „ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν, „λέγων, λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, „καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς, γυνὴ ἥτις ἐὰν „σπερματισθῇ, καὶ τέκῃ ἄρσεν, ἀκά„θαρτος ἔσται ἑπτὰ ἡμέρας. Εἶτα μεταξύ τινα εἰπὼν, ἐπιφέρει· p) „Καὶ „ὅταν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι κα„θάρσεως αὐτῆς, ἐφ' υἱῷ, ἢ ἐπὶ θυ„γατρὶ, προσοίσει ἀμνὸν ἐνιαύσιον „εἰς ὁλοκάρπωμα, καὶ νεοσσὸν περιστε„ρᾶς ἢ τρυγόνα περὶ ἁμαρτίας, ἐπὶ „τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, „πρὸς τὸν ἱερέα προσοίσει αὐτὰ „ἔναντι Κυρίου. Καὶ ἐξιλάσεται περὶ „αὐτῆς ὁ ἱερεὺς, καὶ καθαριεῖ αὐτὴν „ἀπὸ τῆς πηγῆς τοῦ αἵματος αὐτῆς. Οὗτος ὁ νόμος τῆς τικτούσης ἄρσεν ἢ θῆλυ. Ἔτι πρὸς τούτοις ὁ αὐτὸς, καὶ τὸν ἀπὸ κήδους καὶ νεκρῶν ἐπαφῆς, προστάττει μὴ ἄλλως καθαίρεσθαι, ἢ διά τινος σποδοῦ δαμάλεως, ἐφ' ὅλαις ἡμέραις ἑπτὰ, τῶν συνήθων ἀποστάντα. Λέγει γοῦν· q) „Καὶ ἔσται τοῖς υἱοῖς Ἰσ„ραὴλ, καὶ τοῖς προκειμένοις προσηλύ„τοις ἐν μέσῳ αὐτῶν, νόμιμον αἰώνιον. „Ὁ ἁπτόμενος τοῦ τεθνηκότος πάσης ψυ„χῆς ἀνθρώπου ἀκάθαρτος ἔσται, „ἑπτὰ ἡμέραις ἁγνισθήσεται· Τῇ ἡμέρᾳ

læſtina degebant Judæi, Præcepta legis perficere nequibant, tantum abeſt, ut omnibus gentibus & ultimas terras incolentibus hæc potuerint congruere. Audi porro quomodo idem rurſus Legiſlator mulierem à puerperio accedere & ſacrificium Deo offerre jubeat, cum ait: *Locutusque eſt Dominus ad Moſen & dixit: Loquere filiis Iſraël & dices ad eos, mulier quacunque conceperit ſemen & pepererit maſculum, & immunda erit ſeptem dies.* Deinde interjectis nonnullis ſubjungit: *Et cum impleti fuerint dies purificationis ejus, pro filio aut pro filia, offeret agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columba aut turturem pro peccato ad oſtium tabernaculi teſtimonii. Ad ſacerdotem offeret ea ante Dominum. Et exorabit pro ea Sacerdos, & purificabit eam à fonte ſanguinis ejus. Hac eſt lex parientis maſculum & fæminam.* Præterea idem contaminatum ex funere & contactu mortui præcipit non alio modo purificari quam per cinerem juvencæ diebus integris ſeptem, negotiisque conſvetis abſtinere. Ait igitur: *Et erit filiis Iſraël & proſelytis accedentibus in medio eorum legitimum æternum. Qui tetigerit cadaver hominis cujusque anima exutum, immundus erit ſeptem diebus: purificabitur die tertio & die ſeptimo, & mundus erit. Si*

C 2 vero

o) Levit. XII, 1. p) ibid. v. 6. q) Num. XIX, 10.

„ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, καὶ τῇ ἑβδόμῃ καθαρισθήσεται. Ἐὰν δὲ μὴ ἐπαγνισθῇ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ καὶ τῇ ἑβδόμῃ, οὐ καθαρὸς ἔσται· Πᾶς ὁ ἁπτόμενος τοῦ τεθνηκότος ἀπὸ ψυχῆς ἀνθρώπου, ἐὰν ἀποθάνῃ καὶ μὴ ἀγνισθῇ, τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κυρίου ἐμίανεν. Ἐκτριβήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐξ Ἰσραήλ, ὅτι ὕδωρ ῥαντισμοῦ οὐ περιεῤῥαντίσθη ἐπ' αὐτόν· ἀκάθαρτός ἐστιν, ἀκαθαρσία ἐπ' αὐτῷ ἐστι. Καὶ οὗτος ὁ νόμος. Ἄνθρωπος ἐὰν ἀποθάνῃ ἐν οἰκίᾳ, πᾶς ὁ εἰσπορευόμενος εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἀκάθαρτά ἐστιν ἑπτὰ ἡμέρας. Καὶ πᾶν σκεῦος ἀνεῳγμένον ὅσα οὐχὶ δεσμῷ καταδέδεται, ἀκάθαρτά ἔσται, καὶ πᾶς ὃς ἂν ἅψηται ἐπὶ πρόσωπον τοῦ πεδίου, τραυματίου ῥομφαίας, ἢ νεκροῦ, ἢ ὀστέου ἀνθρωπίνου, ἢ μνήματος, ἀκάθαρτός ἐστιν ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ λήψονται τῷ ἀκαθάρτῳ ἀπὸ τῆς σποδιᾶς τῆς κατακεκαυμένης τοῦ ἁγνισμοῦ, καὶ ἐκχέουσιν αὐτὴν r) εἰς σκεῦος, καὶ λήψονται ὕσσωπον· καὶ βάψει ἀνὴρ καθαρός, καὶ περιρανεῖ ἐπὶ τὸν οἶκον, καὶ τὰ σκεύη, καὶ τὰς ψυχάς, ὅσοι ἐὰν ὦσιν ἐκεῖ, καὶ ἐπὶ τὸν ἡμμένον τοῦ ὀστέου τοῦ ἀνθρωπίνου, ἢ τοῦ τραυματίου, ἢ τοῦ τεθνηκότος, ἢ τοῦ μνήματος. Καὶ περιρανεῖ ὁ καθαρὸς ἐπὶ τὸν ἀκάθαρτον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια ἑαυτοῦ, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὕδατι, καὶ ἀκά-

vero non fuerit purificatus die tertio & die septimo, non erit mundus. Omnis qui tetigerit cadaver hominis mortui, anima exutum, & non fuerit purificatus, tabernaculum Domini polluit. Exterminabitur anima illa ex Israël, quoniam aqua aspersionis non circumaspersa est super eum: immundus est, immunditia super eum erit. Et haec est lex. Homo si mortuus fuerit in domo, omnis ingrediens in domum & omnia, quae sunt in domo, immunda sunt septem diebus. Et omne vas apertum quaecunque non vinculo (operculi) *alligata sunt, immunda erunt. Et omnis qui in agro tetigerit occisum gladio vulneribus, vel mortuum, vel ossum hominis, aut sepulchrum, immundus erit diebus septem. Et sument pro immundo, de cinere combusta* (juvencæ) *purificationis, & effundent eum in vas, & sument hyssopum, & tinget vir purus & circumasperget super domum & super vasa & super animas quotquot fuerint ibi, & super eum, qui tetigit ossum hominis, aut occisum vulnere, aut mortuum, aut sepulchrum. Et circumasperget mundus super immundum die tertio & die septimo, & lavabit vestimenta sua, & corpus suum lavabit aqua, & impuru erit usque ad vesperam. Et bomo, qui inquivatus fuerit,*

r) leg. ἐκχεοῦσιν ἐπ' αὐτὴν ὕδωρ ζῶν εἰς σκεῦος, *& effundent super eum* (cinerem) *aquam viventem in vas.*

„ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἑσπέρας. Καὶ „ἄνθρωπος ἐὰν μιανθῇ, καὶ μὴ ἀφαγνισθῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ „ἐκείνη ἐκ τῆς συναγωγῆς, ὅτι ὕδωρ ῥαντισμοῦ, οὐ περιερραντίσθη ἐπ᾽ αὐτόν. Καὶ „ἔσται ὑμῖν νόμιμον αἰώνιον. Ταῦτα Μωυσῆς νομοθετήσας, τὸν τρόπον τοῦ ὕδατος τοῦ ῥαντισμοῦ ἐπεκδιδάσκει. s) Δάμαλιν πυῤῥὰν ἄμωμον, ὁλοκαυτοῦσθαι προστάττων, καὶ ἀπὸ τῆς σποδιᾶς αὐτῆς ἐμβάλλεσθαι τῷ ὕδατι ἐξ οὗ χρῆναι καθαίρεσθαι τοὺς ἐπὶ νεκρῷ μεμολυσμένους. Ποῦ δὲ χρὴ ὁλοκαυτοῦσθαι τὴν δάμαλιν, ποῦ δὲ τὴν ἐν λέχει προσφέρειν τὰς θυσίας, ποῦ δὲ τὰ λοιπὰ νόμιμα συντελεῖν, εἰ μὴ ἀδιαφόρως ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλ᾽ ἐν μόνῳ ἑνὶ, ᾧ αὐτὸς ἀφορίζει, δῆλον ἀφ᾽ ὧν νομοθετεῖ λέγων· t) „Καὶ ἔσται ὁ „τόπος ὃν ἐὰν ἐκλέξηται Κύριος ὁ „Θεὸς ὑμῶν, ἐν αὐτῷ ἐπικληθῆναι „τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐκεῖ οἴσετε πάντα „ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον. Καὶ διαστέλλεται ἑξῆς ἀκριβῶς, ἐπιλέγων· u) „Πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε „ἀνενέγκῃς τὰ ὁλοκαυτώματά σου, „οὗ ἂν ἴδῃς, ἀλλ᾽ ἢ εἰς τὸν τόπον ὃν „ἐὰν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου „αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεών σου, ἐκεῖ „ἀνοίσεις τὰ ὁλοκαυτώματά σου, καὶ ἐκεῖ „ποιήσεις πάντα ὅσα ἐντέλλομαι ὑμῖν „σήμερον. Καὶ προστίθησι λέγων· x) „Οὐ δυνήσῃ φαγεῖν ἐν πάσαις ταῖς „πόλεσι τὸ ἐπιδέκατον τοῦ σίτου σου, καὶ „τοῦ οἴνου σου, καὶ τοῦ ἐλαίου σου· τὰ πρωτότοκα τῶν βοῶν σου, καὶ τῶν προβάτων

fuerit, & non fuerit purificatus, exterminabitur anima illa ex synagoga, quoniam aqua aspersionis non circumaspersa est super eum. Et erit vobis legitimum hoc sempiternum. Hæc ubi sancit Moses, etiam modum aquæ aspersionis præscribit. Jubet enim juvencam rufam, quæ non habet in se vitium, cremari totam & de cinere ejus inspergi aquam, qua purificari contaminatos à mortuis oportet. Quo autem in loco fas sit juvencam comburere, vel ubi puerperam offerre sacrificia, & ubi cæteros lege præscriptos ritus obire deceat & exequi, quod hoc non permissum sit facere promiscue quolibet in loco sed in uno quem ipse determinat, perspicuum est ex iis, quæ lege præcipit cum ait: *Et erit locus quemcunque elegerit Dominus DEUS tuus, ut invocetur nomen Ejus ibi, illuc feretis omnia, quæ ego mando vobis hodie.* Hinc accurate illa cum exposuisset, subjungit: *Attende tibi ipsi, ne offeras holocautomata tua, ubicunque aspexeris, sed in loco, quem delegerit Dominus DEUS tuus, in una civitatum tuarum, ibi offeres holocautomata tua, & ibi facies omnia, quæcunque ego mando tibi hodie.* Addit porro: *Non poteris vesci in civitatibus tuis quibuslibet decimationem frumenti tui nec vini tui aut olei tui: primogenita boum tuorum & ovium tuarum, &*

s) Num. XIX, 2. t) Devt. XII, 11. u) id. v. 13. x) id. v. 17.

,,τῶν σου, καὶ πάσας τὰς εὐχάς σου ὅ,,σας ἂν εὔξησθε, καὶ τὰς ὁμολογίας ,,ὑμῶν, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν χειρῶν ,,ὑμῶν, ἀλλ' ἢ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ ,,σου φαγῇ αὐτὰ ἐν ᾧ ἂν τόπῳ ἐκλέ,,ξηται Κύριος ὁ Θεός σου ἑαυτῷ, σὺ ,,καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ ἡ θυγάτηρ σου, ὁ παῖς ,,σου, καὶ ἡ παιδίσκη σου κ.τ.λ.

& omnia vota tua quæcunque voveritis, & confessiones vestras & primitias manuum vestrarum. Sed ante Dominum DEUM tuum comedes illa in loco, quem delegerit Dominus DEUS tuus sibi, tu & filii tui, filia tua & servus tuus atque ancilla tua & proselytus, [& cætera, quæ in editis deinceps exstant.]

In extremo operis hæc tantum desunt in vulgatis.

φήσαντος. * ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς ἐν αἷς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Ἑκάστῃ λέξει τοῦ Ψαλμοῦ τὸν νοῦν ἐμβαθύνας, τὴν ἀκριβῆ διάνοιαν θηρεῦσαι ἄν, τῆς ἐν τοῖς εἰρημένοις ἀληθείας.

* Joh. V, 39.

Cuicunque curæ cordique fuerit mandatum Salvatoris, quando ait: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam æternam vos habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.* Ita quamlibet dictionem Psalmi, qui mente altius scrutatus fuerit, accuratum sensum venari poterit, dictorumque veritatem.

DELE-

DELECTUS ARGUMENTORUM

ET

SYLLABUS SCRIPTORUM VETERUM RECENTIUMQUE

Qui adversus Atheos, Epicureos, Deistas seu Naturalistas, Idololatras, Judæos & Muhamedanos,

VERITATEM RELIGIONIS CHRISTIANÆ

asseruerunt,

Digestus per Capita quinquaginta.

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM.

20. Theo-

CAPUT I.

De multitudine oppugnantium religionem eamque defendentium. Neutram veritati ejus obesse, neque bonam caussam debere suspectam reddere: De iis, qui notitiam scriptorum pro Veritate Religionis tradere aggressi sunt.

I.

VEriſſime prænunciatum à ſancto ſene Simeone eſt, cum eum, quem diu expectaverat, Salvatorem editum jam in lucem & in templo oblatum à matre, manibus ſuis teneret, cupideque amplecteretur, affirmavit, poſitum eſſe *in ſignum, cui contradicitur* a) Luc. II, 24. Signum enim vocat utique propoſitam divinitus in hominum ſalutem rem admirandam b) & omnium advertentem oculos animosque, ut erat ſane CHRISTUS admirabilis, doctrinæ Divinitate, ſanctimonia vitæ, miraculis ac præſertim non inficiando in vitam reditu: Futurum autem væcordia & malitia hominum, ut huic ſalutari ac divino ſigno contradiceretur à Judæis pariter & Gentibus, nam & Judæis ſignum & *δύναμιν* ſive miraculum petentibus, Chriſtus crucifixus ſcandalum cœpit eſſe, 1. Cor. I, 23. & lapis offenſionis, c) 1. Petr. II, 7. Rom. IX, 33. non capientibus ſcilicet neque ullo modo ferentibus, ut Filium ſuum ad id genus mortis expoſuerit DEUS, d) de quo ipſe edixit: *Maledictus omnis, qui pependit in ligno,* Devt. XXI, 23. Galat. III, 13. Ab Ethnicis autem quærentibus ſapientiam, Judaiſmus ut *radix ſtultitiæ*, e) Doctrinaque de Chriſto, ut mera inſania & perverſi ſtulta rabies cerebri f) explodebatur, & jam Apoſtoli de ſe:

a) *ὗτος κεῖται εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον.* Luc. II, 34.
b) *σημεῖόν ἐστι τὸ παράδοξου τινὸς καὶ ἀφανοῦς πράγματος ἐνδεικτικόν.* S. Baſilius Epiſt. 317. T. 2. p. 1089.
c) *λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου.* אבן נגף ולצור מכשול Eſ. VIII, 14.
d) Tertull. adverſus Judæos cap. 10. Juſtinus dialogo cum Tryphone &c.
e) Rutil. lib. 1. Itinerar. v. 389. f) id. v. 445. adde B. D. Chriſtiani Kortholti obtrectatorem paganum c. XI. p. 157. ſqq.
f) T. I. Opp. Sirmondi p. 82. & T. IV. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 22. D.

de se: ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, *Nos stulti propter Christum*, 1. Corinth. IV, 10. Statim igitur nascenti Christianismo universus se adversarium professus fuit orbis terrarum, qui Judaïsmum inter & Ethnicismum tunc totus qua patebat, distinguebatur.

II. Neque adeo mirum est, plurimos semper extitisse, qui veritati Religionis Christianæ dare manus recusarent, imo eam omnibus viribus impugnare contenderent. Nam hyprocrisi, superbiæ, injustitiæ, libidini & avaritiæ minime suffragatur, & stoliditate humani ingenii meliora paucioribus placent: quid quod omnis etiam religionis vestigia in animis suis delere, sunt qui conantur: alii, ut sapere videantur præ cæteris, cœlum vituperant: alios, si non insipientis sapientiæ arrogans opinio, saltim levis mobilitas animi aut novitatis studium rapit transversos, ut qui contendebat nullum motum dari, Eleates Zeno: aliis belluina pejor negligentia occœcat oculos sensumque, alii pravis exemplis ducuntur, aliis morum improbitas & impie vivendi consuetudo obducit callum. Quæ demum usquam fuit res tam vera tamque explorata, quam non vel negare vel vocare in dubium multi sunt ausi, aut à quanam parte etiam testatissima rerum Divinarum humanarumque aut à quibus scientiis non dicam vanæ Academicorum argutiæ vel Scepticorum, sed aliorum etiam Philosophorum vel non Philosophorum contendentium aut nodum in scripo quærentium pruritus manum continuit? quid vicissim tam absurdum potuit excogitari, quod non modo autorem sed & sectatores repererit propugnatoresque? Quod autem speciatim ad Judæos CHristi tempore viventes attinet, ut recte Eusebius libro 2. de resurrectione, f) *Certe multa apud eos impedimenta. Consuetudo quæ putabatur vetus, Imperium adversariorum, remissio feriarum, & ea, quæ particulatim prædicata sunt: ab eo autem, qui prædicabatur crux, & quod in eo erat incredibile & sine honore. Præconum autem abjectio, ignobilitas, nulla doctrina, egestas, numerus parvus. Ab ipsa autem prædicatione jejunium pro ebrietate, pudicitia pro libidine, donare sua quam rapere.* Nec minora vel pauciora Ethnicorum impediebant animos remoramque iis faciebant, quo minus CHristum amplecterentur, ex contemtis ortum Judæis, neque opibus neque rebus vi & splendide gestis aut eruditionis vel eloquentiæ gloria conspicuum, cujus virtutem ac sapientiam, ut privati & abjecti hominis vel non audiverant vel credere non poterant, servili affectum supplicio, tum ea svadentem, quæ nec cum avitis congruebant institutis, & præjudiciis damnabantur haustis cum materno

terno lacte, taliaque quæ nec superbia ipsorum ferre poterat, nec habendi cupido admittebat, voluptatis autem quo ducebantur studium respuebat penitus & abominabatur.

III. Nescio, an sint adeo multi, qui confidant ex eo idoneum se contra religionis veritatem argumentum posse ducere, quod à pluribus oppugnata sit, atque etiamnum oppugnetur, non à Judæis atque Ethnicis tantum, sed etiam ab sparsis per amplissimas orbis regiones Muhamedanis, & quod fœdum est imprimis, etiam à non paucis Christianis nomine, re Atheis vel Epicureis, vel Deismo sese sperantibus posse defungi aut Naturalismo. Non dubito autem, si quis serio & candide intendat animum, eum longe majus robur pro veritate Religionis Christianæ deprehensurum, non quidem utcumque in copia ingenti eam oppugnantium, sed in eo, quod non obstante illa adversariorum hostiumque multitudine, acumine, eloquentia, artibus, odio, sævitia, potentiaque, non modo in parvis suis initiis opprimi non potuerit, sed inter acerrimas persecutiones adoleverit etiam & incrementa sumserit, atque adeo collegerit vires, ut non modo par inimicis suis esse, & eorum insultus alacriter & fortiter sustinere potuerit, sed etiam contemta & imbelli tenuitate ac simplicitate sua prævaluerit, & omni licet destituta specie ac lenocinio omnique spoliata brachio potentiæ sæcularis omnibus nuda opibus & eloquentiæ atque eruditionis mundialis præsidiorum expers & inops, valuerit non tantum emergere, sed Judæos etiam ac gentes omnibus illis præpollentes vincere & in partes suas trahere, Muhamedanis laudem & confessionem, pseudo Christianis ruborem extorquere, quin imo Principes ac persecutores reddere Patronos suos ac Defensores, & hanc magnitudinem suam per tot centurias ac prope millenarios annorum non modo sustinuerit, sed etiam auxerit ac locupletaverit novis semper incrementis, contra inferorum portas assertura decus suum in ævum omne certissime, ac totum orbem jampridem in partes tractura suas, nisi insana dissidia & prava vita Christianorum infelicem remoram usquequaque injicerent.

IV. Si adeo multitudo adversariorum, divinitus etiam prænunciata, hilum non facit ad secus sentiendum de religionis Christianæ veritate, longe minus suspectam eam potest reddere apologiarum, quas recensere jam institui, copia ingensque numerus. Non enim ideo tam multi pro ea dicere ac scribere aggressi sunt, quasi non in rebus ipsis esset objectionum redargutio, vel quasi non posset, ipsamet per se stare Veritas, magnitudineq; ac Divinitate sua jam valeret se tueri, aut defensionis toties iteratæ subsidio

ac tibicine multiplicique arte disputantium indigeret: cum Salvator ipse ac Dominus noster JESUS CHRISTUS falsis gravatus testimoniis maluerit obticescere, & ad crimina objecta nihil respondere, g) sciens tota vita sua & actis toto populo teste spectatis falsitatem delationis melius coargui, quam ullis verborum defensionibus. Attamen Apostoli & horum insistentes vestigiis alii præclari viri subinde aucto adversariorum numero non dubitarunt pro asserenda quam profiterentur religione vocem adhibere ac calamum, ne ulterius tacere h) diffidentiæ signum esset, & ut ignari de fundamento spei nostræ docerentur, dubii confirmarentur, nec inimici in objectionum suarum argutiis exultarent, falsaque earum specie possent incautos decipere. Inprimis vero hoc debere se existimarunt Deo & Salvatori suo, ut quam ipse tribuerat vocem ac facultatem, eam pro illius gloria & veritate vindicanda impenderent libenter, præcipue vero Christiani primis sæculis etiam hoc putarunt esse sui officii, ut coram Principibus, apud quos erant delati, caussam religionis suæ defenderent & calumnias adversariorum, quod facere poterant facile, ac facere gestiebant, evidentibus refellerent argumentis. Non mirum porro est hoc multis venisse in mentem: quid enim esset, in quo libentius versaretur Christiani hominis meditatio & stylus, quam in explicanda & tuenda ab objectionibus sanctissima religione, sive ad animum suum confirmandum, sive ad confessionem edendam, sive ad alios erudiendos aut stabiliendos, sive ad inimicorum retundendos impetus & caussationes removendas. Quam multis gestit animus demonstrare Geometricas propositiones & ab Euclidis temporibus millies jam demonstratas: sive quod pulchrum est hoc agere, taliaque cognoscere, sive quod expedit inprimis ad totam rem rectius intelligendam, idem tentare diversis modis alium sic, alium vero sic, ut S. Augustini verbis utar: nec tamen ideo quisquam neget verissima esse certissimaque quæ toties à tot præclaris ingeniis de integro demonstranda sumuntur.

V. In præfatione ad luculentam Arnobii editionem Lugduni Batavorum 1651. 4. editam *Joannes Maire*, bibliopola testatur, se constituisse duobus voluminibus omnes Patres tam Græcos quam Latinos, qui contra Gentes scripsere, cum integris omnium commentariis, typis vulgare. Sed post Arnobium nihil hujus argumenti ex ejus officina prodiit, quod sciam

g) Origenes limine libror. contra *Celsum*,
h) S. Hilarius adversus *Constantium*.

ſciam, præter Minucium Felicem, Variorum animadverſionibus, & Julium Firmicum Joannis Wowerii notis illuſtratum.

VI. Lipſiæ A. 1685. 4. ſub ductu D. *Adami Rechenbergi*, τȣ̃ μακαρίτȣ, Vir Clariſſimus *Godfridus Gleitſmannus* tunc admodum juvenis publicavit ſchediaſma hiſtoricum de apologiis Doctorum veteris Eccleſiæ, eorumque argumenta adverſus Judæos & Ethnicos breviter expoſuit. Recuſum eſt hoc ſchediaſma in laudati Rechenbergii Volumine exercitatiouum in Nov. Teſtamentum, Hiſtoriam Eccleſiaſticam & Literariam, Lipſ. 1707. 8. p. 305–344.

VII. A. 1715. Hamburgi in 4. prodiit Volumen ſeptimum Bibliothecæ meæ Græcæ in quo p. 96–144. notitiæ de ſcriptis Juliani Imp. adverſus Chriſtianos ſubjunxi elenchum ſcriptorum amplius quadringentorum veterum recentiumque, qui veram religionem adverſus Atheos, Deiſtas, ſeu Naturaliſtas, Idololatras, Judæos & Muhamedanos aſſeruerunt.

VIII. A. 1721. Hamb. 4. lucem vidit Pars ſecunda Bibliothecæ Hebrææ Venerandi noſtri *Jo. Chriſtophori Wolfii*, in qua p. 994--1047. diligenti & accurato ut ſolet ſemper facere ſtudio percenſet ſcriptores anti Judaicos veteres primum, deinde recentiores tum ex Judæos tum Chriſtianos cæteros, ordinem alphabeticum in omnibus hiſce ſecutus, laudatis p. 1048. ſcriptoribus, qui ante eum in his notandis operam poſuerunt. Hujus eruditiſſimi Viri induſtria uti me juvabit infra capite V.

IX. A. 1722. Pariſiis in 4. typis exſcriptum eſt opus inſigne, de quo infra dicetur *Houttevillii*, in quo religionis Chriſtianæ Veritatem ex rerum factorumque documentis demonſtrare inſtituit. Huic præfixa legitur Diſſertatio Hiſtorico Critica, qua elogium & cenſura continetur celebriorum quorundam auctorum, qui vel Chriſtianam religionem defendere, vel oppugnare eam ſunt aggreſſi. Titulus eſt: *Diſcours hiſtorique & Critique ſur la methode des principaux auteurs qui ont écrit pour & contre le Chriſtianiſme depuis ſon Origine.* Scriptores illi, de quibus & de quorum modo tractandi differit, hi ſunt:

S. Paulus Apoſtolus p. XVIII.
Ariſtides & Quadratus (quorum ſcripta interciderunt) p. XXII.
S. Juſtinus Martyr. p. XXIII.
Tatianus p. XXXI.
Theophilus Antiochenus ibid.
Hermias p. XXXII.
Tertullianus p. XXXIV.
S. Clemens Alex. p. XXXIX.
Origenes p. XLV.

Celſus

X. Denique evolvi, quem ineditum reliquit commentarium meritissimus & variis scriptis inclytus Theologus, *Henricus Ludolphus Benthemius*, Superintendens Generalis in ditionis Luneburgicæ diœcesi Harburgensi, qui anno superiore 1723. die IX. Jul. ex hac vita in cœlestem est evocatus. Titulus operis Germanice ad prælum parati, ac propediem, ut spero, ex Jo. Christophori Kisneri officina dandi prœlo, inscribitur: Repræsentatio & consideratio scriptorum de veritate & Divinitate religionis Christianæ. Vorstellung und Betrachtung der Schrifften von der Warheit und Göttlichkeit der Christlichen Religion. Tota quam vidi tractatio in tres partes dividitur: *Prima* quinque absolvitur capitibus, 1. Quod magnus numerus eorum, qui pro veritate Religionis Christianæ scripsere illam non possit suspectam reddere. 2. Quod Evangelistæ & Apostoli præcipuum dent ac firmissimum pro veritate Religionis testimonium. 3. Adversus Joannem Dallæum, auctoritati veterum Ecclesiæ Doctorum conatum derogare in duobus de usu Patruum libris. 4. De Apologiis deperditis Quadrati atque Aristidis. 5. De Apologiis itidem nusquam hodie extantibus Aristonis Pellæi, Melitonis, Claudii Apollinaris, Miltiadis & Apollonii.

Parti

Parti *secundæ* præmissa est præfatio de *Sibyllinis*, quorum fides & γνησιότης uberius defenditur adversus ea, quæ à V. C. Joanne Clerico Hist. Eccles. Sect. 2. ad A. C. 131. pag. 597. seq. vel à me lib. 1. Bibl. Græcæ cap. 33. adversus eam disputata fuerant: neque illibenter totam hanc controversiam lectoris docti & pii judicioque præditi arbitrio reliquerim, si quis Benthemio, aut Jo. Christiani Nehringii iteratæ pro Sibyllinis apologiæ, † quam mihi malit assentiri: modo ne vel asserta Sibyllinorum auctoritate, aliquis putet alia, quibus nititur Religionis Veritas non firmioris longe ponderis esse argumenta: vel fide eorundem vaticiniorum vocata in dubium, persuadeat sibi quis Patres ipsos argui fraudis, vel eximium aliquod momentum veritati religionis defendendæ decedere. Capitibus quatuor hujus secundæ partis occasio & argumenta exponuntur scriptorum adversus gentes, quæ exstant Græce 1. Justini Martyris ad Græcos & de Monarchia, 2. Tatiani, 3. Theophili Antiocheni, & 4. Athenagoræ.

In partis *tertiæ* præfatione Benthemius graviter ac justissime conqueritur de lata, quæ undique nostris temporibus invalescit, sentiendi, novandi, immotaque movendi licentia. Fusius deinde oppugnat, quæ *de oraculis* scripsit Antonius van Dale, * Medicus Harlemensis, ut illas meras hominum fraudes fuisse persuaderet, quam sententiam Bernardo deinde Fontenellio in Historia oraculorum, & Jac. Basnagio in Hist. Judæorum Gallice vulgata probatam, duobus etiam voluminibus confutandam sibi sumsit Franciscus Baltus ** S. I. Gallice editis Argentorati 1707. 1708. 8. (recuso altero Anglice cum Georgii Hickesii præfatione Lond. 1709. 8. qua perstringuntur, quæ pro Fontenellii sententia disputata sunt à Jo. Clerico T. XIII. Bibl. selectæ p. 179. sq.) Nec non Michaël Mourgves, S. I. in Epistola apologetica secunda, ad calcem Theodoreti librorum Therapevticorum versorum Gallice p. LXXXIII. - CCVI. Capita partis tertiæ & postremæ operis Benthemiani sunt 1. de necessitate primarum apologiarum ad Ethnicorum idololatriam oppugnandam. 2. De Clementis Alex. protreptico. 3. Ejus synopsis & argumentum. 3. De S. Cæcilio Cypriano ejusque scripto de Idolorum vanitate. 4. De Arnobio ejusque libris contra Gentes.

† Prodiit Germanice Halæ Sax. 1720. 8. Vertheydigung der Sibyllinischen Prophezeyungen gegen die Einwürffe gelehrter Männer/ welche solche für falsch und erdichtet ausgeben.

* Libro de oraculis veterum Ethnicorum Amst. 1682. 8. & quæ longe locupletior est editio Amst. 1700. 4.

** Novell. de la Rep. des lettres A. 1707. p. 616.

CAPUT II.

Scriptores sacri, assertores Religionis præcipui. Alii qui exstant Græci apologiarum scriptores à primis usque Ecclesiæ sæculis.

I.

CUm in animum induxerim ad argumenta præcipua pro Veritate Religionis nostræ insinuanda lectorum animis, notitiam scriptorum, qui in explicandis atque asserendis illis versati sunt, tradere, implorato DEI ac Salvatoris nostri JESU auxilio, à quibus rectius faciam initium quam à sacris scriptoribus? qui divinitus ad hoc evocati & instructi, non modo doctores & interpretes Divini ac Salutaris cultus, sed etiam assertores fortissimi fuerunt. *Moses* quidem paucis verbis de origine rerum clariora, melioraque nos docens quam omnes Philosophi, tum miraculis & magnis rebus gestis divinæ missionis fidem primum sibi conciliavit apud Ægyptios, deinde per non minora miracula, Legemque & doctrinam admirandam, prædictionumque mira fide & eventibus comprobata veritate fidem atque auctoritatem Divinam spectatam fecit Judæis, atque per res inter Judæos, teste terrarum Orbe gestas, apud omnium gentium omnis ævi posteritatem. Denique singulare CHRISTO & Ejus Doctrinæ præbuit testimonium, mutuoque majus etiam ab hoc recepit. Quod & de *Prophetis* vere affirmare licet, Mosis vestigia legentibus, & non minus miraculis & prædictionibus certissimis minimeque ambiguis aut obscuris Divinitati doctrinæ suæ asserentibus haud dubiam fidem, quam eventus accurate respondentes, vaticinationum illarum Divinam originem evidenter confirmarunt.

II. Quantum in sacris hisce scriptoribus sit ponderis ad veritatem religionis confirmandam, illi quidem sentiunt imprimis, qui pio & veritatis cupido accedentes animo ad legendum, Divinam Spiritus S. gratiam in illis inter meditationes ac preces experiuntur: at multi etiam docuerunt infra cap. 26. & 31. speciatim à me commemorandi, qui vel de Divinitate sacrarum litterarum, vel qui adversus Judæos scripsere, ut ex antiquis Eusebius in Demonstratione Evangelica: ita è recentibus unus sigillatim mihi laudandus in præsenti Vir celeberr. *Petrus Allixius*, Gallus, cujus magno cum fructu legitur liber, qui inscribitur: *Reflexions sur les livres de l'Ecriture sainte, pour établir la Verité de la Religion Chrétienne.* Tribus partibus opus constat, quarum prima in Pentateuchum, lucem vidit a) Lond. 1687. 8. Altera

a) Nov. Rep. lettr. A 1687. p. 408. Hist. des ouvrages des Sav. 1688. Dec. p. 363. Bibl. universelle T. V. p. 305. Acta Erud. 1688. p. 237.

tera inde in libros Propheticos V.T. ſecuta eſt, & tertia denique in ſcriptores ſacros Novi fœderis. Poſt editionem Amſt. 1688. plus ſimplici vice hæc opus poſtea Gallica lingua recuſum in Belgio, Germanice etiam exſtat interprete C. V. *Andrea Chriſtiano Eſchenbachio*, Eccleſiaſte Norimbergenſi, Norimbergæ 1702. 8.

III. Apoſtoli virique Apoſtolici, ſcriptores Novi Fœderis, qui itidem pro CHRISTO mortem alacriter ſubiere, non modo Evangelicam doctrinam, homines rudes alioqui & egeni, voce & miraculis propagarunt tanto cum ſucceſſu, ut totum orbem, Romanum certe, Evangelio impleverint, in partesque ſuas traxerint pauperes & divites, imbelles ac potentes, doctos & indoctos, quorum nulli poterant eorum doctrinæ reſiſtere, neque quicquam ἀντιπαροχεσθῆναι aut ἀντιπαρεῖν, b) ſicut futurum CHRISTUS eis prædixerat: c) *Ego dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes adverſarii veſtri.* ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. Sed & ſcriptis ſuis, licet ſimplici orationis genere, id egere, id re ipſa effectum reddidere etiam, ut religionis quam docebant veritatem clariſſime demonſtratam darent. *Hæc ſcripta ſunt*, inquit Johannes, d) quem in finem quæſo? *ut credatis, quod JESUS eſt CHRISTUS filius DEI, & ut credentes fidem habeatis in nomine ejus.* Jure meritoque hanc in rem laudatus mihi ſupra B. Benthemius commendat *Joannis Jacobi Grynæi* librum rarius hodie obvium, cui titulus: *SS. Evangeliſtarum demonſtrationes, quæ clariſſime oſtendunt, Dominum JESUM eſſe CHRISTUM, & credentes vitam habere per nomen Ejus.* Baſil. 1588. 4. Eandem rem longe uberius deinde & accuratius explicare conati ſunt lingua Belgica quidem *Salomo van Till* commentario edito in Matthæum, *het Evangelium des H. Apoſtels Matthæi geopent, en kragtige demonſtratien tegen alle onchriſten en twyffelears betoont, Dordraci 1683.* e) *& editione auctiore 1687. 4.* Germanica autem lingua vir egregius atque utiliſſimis commentariis in libros ſacros editis laudatiſſimus *Georgius Michaël Laurentius*, Paſtor Gaitzenſis apud Variſcos, in der kurtzen Erklärung, des Evangelii S. Matthæi, S. Marci und S. Johannis, als einem Beweiß, daß JEſus von Nazareth der wahre Meſſias ſey. Halle, 1721. 1723. 1724. 4. tribus Voluminibus. Ab eodem uti Matthæum, Marcum & Joannem jam tenemus, ita

b) οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. Actor. IV. 14.
c) Luc. XXI, 15.
d) Joh. XX, ult.
e) Bibl. univerſelle T. VIII. A. 1688. p. 425.

Lucam similiter expositum & ad veritatem Religionis confirmandam explicatum propediem expectamus, sicuti etiam Evangelistam Marcum ad eundem scopum pro demonstranda Relig. Christianæ veritate Concionibus illustratum vernaculis ad prælum paravit B. Benthemius, quas luce quam merentur, donatum iri spero. Lingua Anglica *Jo. Owenus* Commentariis in Epistolæ ad Hebræos capita decem priora, Lond. 1668. fol. tribus Volum. Lingua Latina denique *Philippus à Limborch* f) commentario in Acta Apostolorum & Epistolas Pauli ad Romanos & ad Hebræos, qui & ipse illud imprimis sibi dedit negotii, ut veritatem Religionis Christianæ ex Divinis hisce libris tum adversus alios à CHristi nomine alienos, tum adversus Judæos defenderet, (confutatis etiam objectionibus Jacobi Lombroso, g) Judæi Doctoris Medici, qui sæculo proxime elapso Venetiis vixit, & propugnaculum Judaismi, libro quinto Hugonis Grotii de veritate Religionis Christianæ opposuit.) Roterdam. 1711. fol. His addere juvabit præter partem tertiam operis *Petri Allixii*, de quo paullo ante memorabam, B. D. *Jo. Georgium Dorsheum* nostrum commentariis in Epistolam ad Hebræos Apodictico h) analytico exegeticis, quos à dimidio capitis decimi ad finem usque perduxit D. *Jo. Christophorus Pfaffius* ὁ μακαρίτης. Francof. 1717. 4.

III. Ut breviter ac veluti in tabella appareat, qua methodo Apostoli in scriptis suis ad demonstrandam Veritatem Christianæ Religionis usi fuerint, operæ pretium duxi subjicere observationem *Conradi Vorstii* præmissam Commentariis ejus in Epistolas Pauli, editis Amst. 1631. 4.

„**Apostoli unam generalem & primariam** controversiam suo tempore urserunt: nempe hanc, JEsum Nazarenum esse CHristum, & fidem in CHristum esse unicam salutis aeternae consequendae rationem. „Hanc vero thesin quatuor hominum genera potissimum oppugnarunt. „1. Ethnici nondum conversi. Deinde 2. Judaei itidem nondum conversi. „3. Judaei nonnulli, doctrinam CHristi jam amplexi. Denique 4. alii professione Christiani, reipsa tamen antichristi sive haeretici. Unde „quadruplex extitit controversia temporibus Apostolorum passim „agitata.

a) „Primae controversiae status, quam videlicet Apostoli cum „*Ethnicis* habebant, in eo consistebat: partim an felicitas aliqua aeterna post

f) Bibl. choisie de Mr. Jean le Clerc T. XXIII. p. 1.
g) Rev. Wolfius T. 1. Bibl. Hebr. p. 605.
h) Act. Er. 1718. p. 306. Altes und Neues von Theologischen Sachen A. 1717. p. 702.

post hanc vitam homini speranda sit? partim an felicitas illa per paganismum, an vero per Christianismum obtinenda sit? De qua controversia vid. Act. 14, concionem Pauli ad Lystrenses. Item Cap. 17; ejusdem Apostoli concionem ad Philosophos Athenienses. Denique Eph. 2, v. 1. &c. & 1. Thess. 1, v. 9, 10."

β) Status secundae controversiae cum *Judaeis* nondum conversis habitae, hic erat: Utrum justitiam & salutem aeternam ex observatione Judaismi, & quidem solius; an vero ex observatione Christianismi homo sperare debeat? Priorem partem Judaei, posteriorem Apostoli, eorumque socii arcte tenebant. Vide conciones Petri ad Judaeos Act. 2, & 3, & 4, & 5; Item disputationem Stephani Act. 6, & 7; praeterea conciones Philippi Act. 8; Denique conciones Pauli Act. 13; & passim alibi, ubi salutem in solo Christo, vera fide apprehenso, positam esse copiose ostenditur, & nominatim quidem ex ipso Veteri Testamento, quo Judaei maxime nitebantur. Vide in epistola ad Romanos cap. 1, & 3, & 4, &c."

γ) Status tertiae controversiae cum Judaeis, jam fidem CHristi profitentibus, habitae, hic erat: Utrum ad consequendam salutem aeternam Judaismus cum Christianismo conjungendus sit, an vero solus Christianismus observandus, omisso Judaismo? Priorem sententiam plerique Judæi jam conversi defendebant: posteriorem Paulus & qui cum eo sentiebant."

4) Hinc autem aliae tres speciales controversiae emergebant; Quarum prima erat: Utrum gentes ad consortium Evangelii admittendae sint, nec ne? Negantem partem initio omnes ferè Apostoli secuti sunt: quemadmodum ex cap. 8, & 10, & 11. Actorum apparet. Nam qui dispersi erant per Judaeam & Samariam, non nisi Judæis Evangelium annunciasse dicuntur: Et Petrus ipse, quum ad Cornelium mittendus esset, Actor. 10. cœlesti quadam visione prius eruditur, non esse deinceps, [illegible] Gentiles debeant haberi profani. Denique idem Apostolus facti sui rationem exponere cogitur, quod gentibus incircumcisis Evangelium annunciasset. Quod autem Act. 6, & 9. mentio fit Hellenistarum, id non de Graecis, quos passim Judaeis Apostolus opponit; sed de Judæis * inter Graecos habitantibus, accipi debet. Porro Apostolorum nondum satis eruditorum, uti & aliorum Judaeorum, praecipua ratio haec erat, quod promissio DEI de CHristo peculiariter ad

 posteros

* Verius mihi videtur, Hellenistarum nomen de Judæis non esse intelligendum. Nam Judæis & ipsum opponitur Actor. XI, 19. 20.

„posteros Abrahami pertinere videretur: eoque ad profanas Gentes, „(quae alienae erant à Republ. Israëlis, adeoque atheae, Eph. 2, v. 12.) „minime extendenda esset. Atque hinc oriebatur alia quaestio, de „legitimis Abrahami filiis, ad quos scilicet illa DEI promissio pertine„ret: de qua vide in Epistola ad Rom. cap. 2, & 4, & 9, & 10, & 11; Item „Gal. 3, & 4.

2) „Altera specialis controversia oriebatur ex sententia affirmativa, „quae scilicet erat: Gentes omnino ad fidei consortium admittendas „esse. Qui enim hanc sententiam tenebant, eorum alii existimabant, „hac demum conditione Gentes admittendas esse, si legem Mosaicam „observarent; alii vero simpliciter admittendas esse censebant. Prio„rem partem defendebant tum Judaei illi, qui Antiochiae magnas tur„bas dederunt, nec ante compesci potuerunt, quam controversia hæc „in Synodo Apostolorum esset definita: tum Pseudoapostoli illi, de „quibus ad Gal. 1, & 5, & 6, prolixe Paulus conqueritur, quorum etiam „errorem Petrus simulatione sua comprobare visus est, ad Gal. 2. Po„steriorem vero partem tenebant Paulus & Barnabas, & cum iis tota „Synodus Hierosolymitana, de qua vide Act. 15. Hic autem obser„vandae sunt rationes à Petro & Jacobo allatæ, quibus ostenditur, Gen„tes ab onere legis Mosaicae liberas esse oportere. Earum summa huc „redit. Non esse voluntati Divinae resistendum, quae jam satis declara„verit, Gentes etiam capaces esse gratiae Evangelicae, & quidem citra „observationem Judaismi, quum constet Spiritum Sanctum ipsis esse „divinitus collatum, & corda illorum divinitus per fidem purificata. „Quum & hoc constet, jugum legis à nemine unquam portari potuisse; „ac proinde salutem ex illius observatione minime sperandam esse. „Interim ne Judæi nimium offenderentur, statuit praedicta Synodus, „ut Gentiles à suffocato & sanguine idolothyto, & denique scorta„tione seu Polygamia abstinerent. Vide Epistolam Synodi ad An„tiochenos scriptam Actor. 15. Caeterum praecipua ratio illorum Ju„daizantium hæc fuisse videtur, quod lex Mosaica passim dicitur ad vi„tam data fuisse, ut Levit. 18; Deut. 4. & alibi. Unde colligebant ob„servationem legis necessariam esse omnibus ad vitam æternam adspi„rantibus. Sed quam graviter illi hic erraverint, clarius ex sequente „controversia apparebit.

3) „Tertia igitur specialis controversia haec erat: An saltem Judaei, utpote

utpote quibus lex data esset, Judaismum cum Christianismo conjunge-" re deberent, nec ne? Affirmantem partem multi Judaei jam conversi" diu tenuerunt, inter quos ipse Jacobus Apostolus aliquamdiu fuisse vi-" detur. Nam & Act. cap. 15, Sententiam suam ita explicat, ut legis" observationem adhuc à Judaeis exigendam esse prae se ferat. Et" c. 21, v. 18, Paulo suadet, ut juxta ritum legis sese purget, & munus" in templo offerat, atque isto facto ostendat, se juxta legis statuta am-" bulare. Negantem partem Paulus constanter ursit. Nam tametsi" hoc loco voluntati Jacobi morem gerit, ipsam tamen legem ad salu-" tem obtinendam prorsus inutilem esse, passim apertissime docet. In-" terim vitandi offendiculi causa multa saepe Judaeis gratificatus est," sicut Act. 16; & 1. Cor. 9. videre licet, sed tamen nullam legis obser-" vandae necessitatem vel Judaeis vel Gentibus uspiam imposuit. Ra-" tiones hujus sententiae passim in Epistola ad Rom. prolixè explicat, prae-" sertim Cap. 3, & 4. Vide etiam Gal. 2, & 5; Phil. 3; Hebr. 7," & 8, & 9, & 10. Summa huc redit, Legem Mosaicam, praeter-" quam quod à nemine perfectè observetur, nullo alio consilio divini-" tus esse datam, quam ut paedagogi instar Judaeos ad tempus in officio" contineret, suisque typis & umbris futuram Evangelii gratiam praefi-" guraret."

4) Postrema controversia Apostolis intercessit cum aliis quibus-" dam haereticis, qui tametsi Christianam Religionem profiterentur," quosdam tamen errores, cum fundamento Christianismi pugnantes," tenebant. Tales erant illi, qui in Ecclesia Corinthiaca resurrectio-" nem mortuorum pernegabant, docentes, resurrectionem jam esse" factam. De quibus vide 1. Cor. 15; & 2. Tim. 2. Tales & illi erant," qui fidem bonis operibus vacuam jactabant, & peccatis securè in-" dulgebant, de quibus vide Jacob. 2; 2. Petr. 2. Quibus annumerari" possunt Nicolaitæ, quorum mentio fit Apoc. 2, v. 6. Tales denique" erant, qui infirmitate carnis CHristi nimium offensi, JEsum Nazare-" num pro vero Christo non agnoscebant. De quibus vide 1. Joh. 2," v. 19. &c. Ut jam nihil dicamus de aliis quibusdam erroribus & abu-" sibus non ita perniciosis, in quibus tamen refellendis Apostoli saepius" laborarunt. 1. Cor. 1, & 3, & 8, & 11, & 14." *Hactenus Conradus Vorstius.*

IV. Etiam

IV. Etiam me non monente animadvertit lector, ad vim Scriptorum ſacrorum in aſſerenda veritate Religionis Chriſtianæ rectius intelligendam, interpretes optimos quosque eorundem, & qui commentariis idoneis illa illuſtrarunt, egregie facere, licet ex inſtituto apologias ſcribere ſe haud profiteantur, quemadmodum inter veteres Græcos hoc nomine præ cæteris commendandus venit *Joannes Chryſoſtomus*, ne de *Theodoreto* & *Theophylacto* dicam, inter Latinos S. *Auguſtinus*: inter recentiores *Joannes Brentius* multique alii, quos enumerare longum eſſet. Videtur etiam *Hugoni Grotio* propoſitum hoc fuiſſe in ſuis Commentariis ad ſacros ſcriptores, Novi Teſtamenti & Evangeliſtas præcipue, ut non modo lucem illis affunderet, ſed etiam Veritatem religionis per eorum interpretationem demonſtraret, quod innumeris locis fecit ſolidiſſime, eruditiſſime, feliciſſime.

De JOHANNE Baptiſta.

V. Quanquam *Johannis Baptiſtæ* nullum exſtat ſcripto conſignatum monumentum, tamen minime prætereundus eſt, qui antecurſor & præparator viarum Domini poſt Prophetas Prophetis major & ipſe prænunciatus á Propheta * pulcherrimum & maximi momenti teſtimonium de Chriſto lumine, apud Judæos præbuit, de cujus teſtimonii auctoritate, pondere ac fide juvabit adire B. D. *Gotfridum Olearium* in præclaro opere, quod inſcribitur: JEſus der wahre Meßias ein köſtlicher Eckſtein und ein Felß der Aergerniß, part. 1. c. 3. p. 163--205. *Simeonem Epiſcopium* Inſtitutt. Theolog. p. 424. 425. & diſertiſſimum virum *Lud. Bourdaluium*, S. J. ſermonibus in Feſta Sanctorum, Gallice editis T. 1. p. 223. ſq. Pariſ. 1711. & Amſt. 1712. 12.

De ſcriptis CLEMENTI Romano, Apoſtolico viro ſuppoſitis.

VI. In Tomo primo Patrum Apoſtolicorum ex recenſione eruditiſſimi viri Jo. Baptiſtæ Cotelerii, qui poſt editionem Pariſ. 1672. bis non

* Malach. IV. 5. 6. Matth. XI, 14. XVII, 12. & Luc. I, 17. ad quæ loca præter interpretes conferendus Simon Epiſcopius Inſtitutt. Theolog. p. 215. ſeq. Quod autem Johannes ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων dicitur Joh. V, 35. & ipſum eo pertinet, quod in ſpiritu Eliæ miſſus eſſet, de quo Sirach. XLVIII, 1. καὶ ἀνέστη Ἠλίας ὡς πῦρ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὡς λαμπὰς ἐκαίετο, ardens Zelo & amore, fide autem, doctrina ac vita lucens.

non ſine auctariis, curante V. C. Joanne Clerico recuſi ſunt Amſt. 1698. & anno ſuperiore 1723.) Græce & Latine occurrunt ſub Apoſtolici viri *Clementis* Romani nomine, *Clementina* ſive homiliæ XIX. harumque Epitome: Latine autem libri X. *recognitionum.* In illis Clemens ethnicum ſe pridem, qui de animi immortalitate rebusque Divinis dubitaret, narrat fama miraculorum CHriſti permotum veniſſe Alexandriam, ibique edoctum à Barnaba, a) veritatem οὐ διαλεκτικῇ τέχνῃ ἀλλ᾽ ἀκάκως καὶ ἀπαρασκευάστως exponente, attractumque in aſſenſum redarguiſſe Philoſophos, b) ac Petro hinc c) aurem & animum præbuiſſe, juſſuque ejus ex illius ſermonibus librum *de vero Propheta*, d) CHriſto, compoſuiſſe, quem de Cæſarea miſiſſe ſe ad Jacobum fratrem Domini, ſcribit lib. 1. recognitt. c. 17. & lib. 3. c. 75. Exhibetur inde in Clementinis Petri ad Clementem antequam ab eo baptizaretur, e) oratio de vero Propheta, f) & fide illi habenda: de immortalitate animorum g) & DEI juſtitia ac Providentia contra *Simonem* Magum, h) & de magnis DEI operibus, i) falſorumque miraculorum à veris diſtinctione: k) de perpeſſionibus, quæ DEO in ſacris litteris tribuuntur, l) contra Deorum multitudinem m) & Dæmonum cultum & imaginum n) ſive idolorum. De providentia ad ſenem patrem Clementis, qui aſtris ac geneſi omnia ſubjacere contendebat. o) De uno DEO colendo, nec contradicere ſibi Scripturus. p) Cum Simone mago diſputatio, & de origine mali. q) Clementis colloquium cum *Appione* Pliſtonice Alexandrino contra Ethnicorum πολυθεΐαν eisque affiсta à Poëtis ſcelera, r) & de Magia s) atque deteſtatio encomii μοιχείας, quam in Clementis, amores ſimulantis gratiam Appion ſcripſit t) inceſtos pſeudo-Deorum commendans concubitus, & Philoſophorum libidines ſvadens haud habendas pudori. Et contra allegoricas Appionis expoſitiones fabularum de Diis u) diſputatio. Quanquam autem ſunt in his quædam non indigna lectu & ſolida,

a) Clementin. homil. I. c. 10. b) id. c. 11. ſeq. c) id. c. 17. d) id. c. 20. adde homil. III. c. 11. ſeq. e) homilia XI. c. 35. f) homil. II. c. 6. ſeq. g) id. c. 13. & recognition. lib. 3. c. 39. ſeq. h) id. c. 14. & 33. ſeq. & homil. VIII. c. 9. ſeq. i) homil. III. c. 30. ſeq. Recognitt. lib. 2. cap. 19. ſeq. k) lib. 3. recognitt. c. 57. ſeqq. & Clementin. hom. II. c. 33. ſq. l) Clementin. homil. III. c. 40. ſeq. m) homilia IX. & X. 7. ſq. Recognitt. lib. IV. c. 26. ſq. n) Clementin. X. 21. ſeq. ſq. XI. 4. ſq. & Recognitionum lib. V. o) Clementin. homilia XIV. 4. ſeq. XV. 4. ſeq. adde lib. VIII. IX. & X. recognitionum, in quibus duobus poſtremis multa contra Aſtrologos erudite diſputata. p) homilia XVI. XVII. XVIII. q) id. XIX. r) Clement. IV. 7. ſq. adde lib. X. recognitt. c. 17. ſeq. s) Clementin. homilia V. cap. 3. ſeq. t) ibid. cap. 9. ſeq. u) homilia VI.

ſolida, nolo tamen de illis plura in præſenti addere, cum in Clementinis hiſce occurrant quædam non modo apocrypha & conficta, ſed abſurde etiam & impie ſub Petri nomine prodita ut homilia II. 38. ſq. III. 4. ſq. 47. ſq. ad 57. ne alia jam tangam Ebionitica vel Gnoſtica, qualia etiam in recognitionum libris, præcipue antequam à Rufino interpolarentur, animadverſa jam ab aliis ſunt.

VETERIS ECCLESIÆ DOCTORES GRÆCI,
quorum ſcripta pro Veritate Religionis hodie feruntur.

VII. Primus in his locus debetur JUSTINO Philoſopho, qui adverſus Judæos atque Ethnicos pro Chriſtiana Religione fortiter decertavit, & tandem delatus à Philoſopho Cynico * *Creſcente*, Megalopoli Arcadiæ, ſanguinem etiam ſuum pro CHRISTO profudit libenter A. C. 163. (ætatis 74.) tertio M. Aurelii Antonini & L. Veri. De hoc intelligendus Anaſtaſius Sinaita in hodego p. 106. ἤργησεν ἂν Ἰυςῖνος ὁ τῷ οἰκείῳ αἵματι τῦ μαρτυρίυ ἐγγεάφως γεάψας Χριςῦ τὰς φύσεις, ubi male editum eſt: Ἤργησεν Ἀυγυςῖνος. Ex illius Juſtini ſcriptis huc pertinent, quæ jam recenſebo, & quorum ſingulorum analyſin & argumenta dabunt, præter Abrahamum Scultetum in Patrum medulla, Joannes Langus in præclaris ad ſingulos Juſtini libros præfationibus, & noviſſime Nicolaus le Nourry, monachus Benedictinus in Apparatu ad Bibliothecam maximam Veterum Patrum.

1. Λόγος παραινετικὸς (*Adhortatio*) ſive potius ut *a)* Euſeb. Hieron. & Photius, Ἔλεγχος πρὸς Ἕλληνας, *Coargutio ad Græcos*, de deſerendo Ethniciſmo & melioribus auctoribus tradita divinitus Chriſtiana Religione amplectenda. p. 1-37. Auctor ipſe, teſte Maximo ad Dionyſium T. 1. p. 455. inſcripſerat Ἰυςίνυ φιλοσόφυ τὸν πρὸς ἕλληνας λόγον. Allegat præter Jo. Damaſcenum in Parallelis ſacris, Stephanus Gobarus apud Phot. Cod. 232. exſtantque verba apud Juſtin. p. 21. edit. Pariſ. Vertit latine ante Perionium, Gelenium, Langum *Jo. Franciſcus Picus* Mirandulanus editum inter alia Pici opera Argentor. 1507. & Baſil. 1528. fol. in Jo. Sichardi antidoto contra hæreſes & in Micropresbytico 1550. & Orthodoxograph. 1555. 1569. atque iterum inter Jo. Franciſci Pici opera Baſil. 1601. fol. *Gallice*

* Euſebius in Chron. & IV. 16. Hiſt. Tatianus p. 157. &c. De Juſtino Martyre autem & ejus rebus prolixe Petrus Halloixius T. 2. ſcriptor. Oriental. p. 155. ſeq. atque inde Papebrochius in Actis Sanctor. T. II April. 13. Tillemontius T. 2. memoriar. H. E. Jo. Erneſtus Grabe T. 2. ſpicilegii Patrum, Nicolaus le Nourry aliique.

a) Confer Grabium T. 2. ſpicileg. p. 148. ſeq. & Tillemont. T. II. memor. Hiſt. Eccleſ. nota 6. ad vitam Juſtini.

Gallice vertit Martinus du Pin, Parif. 1580.

Germanice Cafpar Hedio, cum Hiftoria Ecclefiaft. Eufebii, Socratis &c. Argent. 1530. fol. Prodiit & feparatim Græce Parifiis, ex Guillardi officina 4. 1539. & Latine.

Græce & Latine cum Apologia minore, libello ad Græcos & lib. de Monarchia edidit *H. Hutchin*, Oxon. 1703. 8. additis Jo. Langi verfione, paffim correcta, & ejusdem Langi, ac variorum notis, Rob. & H. Stephani, Billii, Sylburgii, Grabii, Jo. Potteri & B. Kortholti.

2. Λόγος πρὸς Ἕλληνας. p. 37-40. *Libellus ad Græcos*, quo difputat merito fe Ethnicas fuperftitiones deferuiffe ineptis & impiis fabulis plenas. Hunc primus cum Epiftola ad Diognetum Græce edidit & Latine vertit *Henr. Stephanus* A. 1592. 4. Sed majore ut videtur parte mutilum, quamobrem in eo non reperias difputationem de dæmonibus, quam in eo legerunt Tatianus, Eufebius, Hieron. ac Photius, nec verba quæ ex Juftini κατ᾽ ἑλλήνων affert Leontius contra Eutychianos & Neftorianos libro 2. atque Græce è MS. Bodlejano defcripfit Grabius T. 2. fpicilegii Patrum p. 172. S. Maximus ad Dionyfium Areopag. T. 1. p. 210. ὁ θεῖος ἰουστῖνος ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας λόγῳ ἰουστίνου ἐπιγέγραπται φιλοσόφου. Græce & Latine, jam dixi hunc libellum cum fuperiore editum ab H. Hutchino, Oxoniæ 1703. 8.

3. Ἀπολογία ά καὶ β´ ὑπὲρ χριστιανῶν. *Apologia* brevior (vulgo & apud Eufeb. IV. 17. Hift. *prima*) ad Senatum Rom. p. 41-52. & Apologia prolixior, vulgo *altera* ad Antoninum Pium. p. 53-102. atque ad unum Imperatorem non ad duos fe fcripfiffe videtur teftari ipfe Juftinus tum in Apologia, tum p. 349. dialogi cum Tryphone, ubi ait ἐγγράφως fe Καίσαρι προσωμιληκέναι, licet viri docti docent utramque Apologiam pro Chriftianis à Juftino fcriptam effe ad Imperatores M. Aurelium Antoninum *b)* & Lucium Verum, Senatumque Rom. circa A. C. 161. & utramque effe

 veluti

b) Eufeb. IV. 12. Confer Antonii Pagi Criticam Baronianam ad A. C. 162. Ruinartum in Actis felectis Martyrum p. 35. feq. & Joh. Ernefti Grabe fpicileg. Patrum T. 2. p. 150. feq. & H. Hutchini Præf. ad Apologiam Juftini breviorem, cujus lacunam quæ occurrit ftatim poft initium, fupplet Grabius (ex duobus à Damafceno fervatis locis) T. 2. fpicileg. p. 173. feq. Cæterum Antonino Pio exhibitam à Juftino Apologiam multis difputat Valefius ad Eufebii IV. 16. cujus argumentis Pagius loco laudato refpondet, atque Ruinarto judice invicte probat ad M. Aurelium fcriptam Apologiam à Juftino fuiffe p. 53. Act. felect. Martyrum. Licet Tillemont. T. 2. p. 375. non dubitat longiorem oblatam Antonino Pio & filiis ejus adoptivis Veriffimo five M. Aurelio & L. Vero. Sicut alteram breviorem (p. 379.) M. Aurelio & Vero, & Romano Senatui. Longiorem illam Timanus Gefselius p. 195. Hift. Eccleſ. vocat *verum prifca antiquitatis* κειμήλιον *& pretio-*

veluti unum quoddam opus, ità ut prolixiori illi brevior instar appendicis subjuncta fuerit. Non ex latina veteri Justini interpretatione, sed ex Rufini versione Historiæ Eccles. Euseb. locum prôducit Vincentius Bellovacensis libro X. speculi Hist. c. 94. Utramque hanc Apologiam, egregium utique Christianæ pietatis monumentum cum Langi versione passim castigata notisque Variorum undique collectis distinctam in sectiones, nitide edidere Oxonienses, prolixiorem quidem recensente *Grabio* 1700. 8. breviorem *c) H. Hutchino* 1703. 8. qui libellum utrumque adversus Græcos & tertium de Monarchia subjunxit. Denique utramque Apologiam & Dialogum cum Tryphone luculenter ac nitide Græce & Latine cum emendationibus & notis paullo insolentioribus vulgavit *Styanus Thyrlbi* Lond. 1722. fol. Adde si placet in loca quædam longioris Apologiæ observationes Jac. Billii II. 6. Obs. S. ubi Perionii versionem castigat, Latini Latinii pag. 36. seq. Bibl. Sacro-profanæ, Jo. Clerici T. 2. Bibl. selectæ p. 328. seq. (& Anglice, Hist. of the learned 1704. p. 67. seq. 195. seqq.) & meas qualescunque in Novis Litterariis Hamburgensibus An. 1703. p. 97. seq. & lib. V. Bibl. Græcæ c. 1. p. 54. 55.

Justini, Tertulliani & Minucii Felicis pro Christiana Religione Apologias, Vincentiique Lirinensis commonitorium *Anglice* vertit & prolegomenis ac notis illustravit *D. William Reevius d)* Londini 1710. 8. 2. Vol. *Græce* pridem etiam impressæ sunt Justini Apologiæ Rom. à Zannero 8. una cum Gregorii Thavmaturgi, Athanasii, Basilii M. Gregorii Naz. & Jo. Chrysostomi nonnullis, curante Hieronymo Bunello, S. I.

4. Περὶ Θεοῦ μοναρχίας. *e)* p. 103-176. *De uno DEO summo* contra Ethnicorum πολυθεΐαν. Pars prior hujus libri *f)* qua unitatem DEI ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν teste Eusebio Justinus demonstraverat, intercidit. In Oxoniensi editione hujus libelli 1703. 8. curante H. Hutchino additæ sunt præter alias ineditæ antea atque eruditæ notæ *Johannis Potteri* Episcopi celeberrimi Oxoniensis.

5. Ἀνα-

tiosissimam primitivæ Ecclesiæ supellectilem, in qua luce meridiana clarius accuratam S. Scripturæ conspicies epitomen, quæ simul nobis exhibet instituta à CHRISTO & Apostolis Ecclesiæ præclarissimum exemplar & pulcherrimam ideam.

c) the history of the works of the learned 1705. p. 50.

d) History of the works of the learned 1709. p. 609.

e) Eodem sensu hac voce usus est Philo Judæus, cujus & ipsius liber περὶ μοναρχίας, sive de colendo uno DEO exstat.

f) Lud. Ellies Dupin Bibl. des Auteurs Ecclesiastiques T. 1. p. 58. Grabe p. 153. Tillemont, nota 7. ad vitam Justini, Sam. Basnage ad A. C. 165. n. 9. &c.

5. Ἀνατροπὴ δογμάτων τινῶν Ἀριστοτελικῶν. Doctrinæ de Mundi æternitate & aliorum *Aristotelicorum quorundam dogmatum eversio*, ad Paulum Presbyterum. p. 110–159. Legit etiam, (licet non integram) ac Justino tribuit Photius Cod. 125. Neque illius esse abnuerim, non uni fortasse Paulo inscriptam, unde plurali numero in præf. utitur: quanquam novi à plerisque & novissime à Nicolao le Nourry p. 454. seqq. Apparatus ad Bibl. maximam veterum Patrum, in dubium vocari. MStus Codex duabus paginis auctior extat in Bibl. Cæsarea, si credimus Lambecio VII. p. 20. & 106. sed fefellit eum lacinia ex refutatione responsionum Græcarum adtexta, qualis in Græca Rob. Stephani editione occurrit, ut jam Clarissimis Viris g) observatum. Latine vertit *Guil. Postellus* Paris. 1552. 8.

6. Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. *Quæstiones quinque Christianæ ad Græcos* sive Ethnicos, p. 159–196. Ejusmodi librum à Justino scriptum esse, ex ejus Apologia breviore pag. 74. (quem locum etiam repetit Eusebius IV. 16. Hist.) pulchre observavit Grabius T. 2. spicilegii p. 156. Quinque illæ quæstiones sunt, de ignoratione DEI, quod illa summum sit malum. De futura mundi restitutione. De voluntate DEI differente ab Ejus essentia. De mundo non æterno sed condito à DEO. DEUM licet ἀγέννητον tamen non ἀγέννητα sed γεννητὰ creando producere. Cæterum hoc scriptum, quale exstat, post Justini ætatem si non suppositum certe interpolatum esse oportet, ut docet vel repetita pag. 160. & 161. seqq. 166. Manichæorum mentio, ut alia jam omittam. Appendicis loco p. 196–199. subjiciuntur aphorismi duodeviginti, Ethnicorum opinionibus oppositi.

7. Ἐρωτήσεις ἑλληνικαὶ ιε' πρὸς τοὺς χριστιανοὺς περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. *Quæstiones Græcanicæ de incorporeo, de DEO, de resurrectione*, p. 199. seqq. quibus p. 201–216. subjiciuntur ἀποκρίσεις χριστιανικαὶ πρὸς τὰς προῤῥηθείσας ἐρωτήσεις ἀπὸ (leg. κατὰ ex Photio) τῆς εὐσεβείας τῶν φυσικῶν λογισμῶν. *Responsiones Christianæ ad jam dictas quæstiones pietati rationis naturalis oppositas.* Videtur enim hoc scriptum respicere Photius, quando inter Justini monumenta Cod. 125. ἀπορῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας, κεφαλαιώδεις ἐπιλύσεις, *Dubitationum oppositarum pietati, succinctas solutiones* commemorat. Non ante medium sæculi IV. scriptas hasce quæstiones, disputatur in relationibus

F 3 novan-

g) W. Ernesto Tenzelio p. 180. diss. select. & Grabio p. 155.

novantiquis quæ de libris Theologicis Germanice eduntur Dresdæ, A. 1715. p. 1095.

Πρὸς ΤΡΥΦΩΝΑ Ἰουδαῖον, Διάλογος, Colloquium de veritate religionis Christianæ cum Tryphone Judæo *b)* (qui ex bello sub Hadriano profugus Corinthi multo tempore egerat,) per duos dies habitum circa A. 150. Ephesi, *i)* atque ut p. 306. Tryphoni facturum se Justinus promisit, relatum in literas, dicatusque Marco cuidam Pompejo *k)* quem φίλτατον p. 225. 371. appellat. In duas etiam partes fuisse à S. Viro divisum, & prioris extremum atque initium posterioris hodie p. 300. desiderari, Sylburgius in notis & Grabius T. 2. spicileg. p. 161. observavit, qui lacunæ illius bina fragmenta p. 174. seq. ex MS. Catena in Psalmos & Damasceni parallelis edidit. Non diu ante Martyrium, scriptum à Justino hunc dialogum colligas ex eo, quod p. 349. suæ ad Imp. Apologiæ meminit. Cæterum optem typis editos exstare V. C. *Jo. Adolph Hofmanni* Ploenensis eruditos, quos apud eum vidi commentarios in dialogum cum Tryphone, præmissa Justini vita paratos ad prælum, atq; inter alia ex scriptis Judæorum docentes, quam feliciter Justinus argumenta κατ' ἄνθρωπον, adversus illos urserit. Jo. vero Harduini *l)* paradoxon, qui ex omnibus sub Justini nomine

b) Apud Gorionidem p. 485. edit. Breithauptii & 486. semper nomen Tryphonis scribitur טריפון non טרפון & Tryphonem Ephesium Justini à Rabbino & Sacerdote Lyddensi Tarphon omnino diversum videri pluribus argumentis probavit Hadr. *Relandus* singulari diss. A 1717. Ultrajecti habita, quam eruditi Bremenses inseruere Biblioth. suæ Historico-Theologicæ Fascicul 2. p. 86. sqq. Brem. 1718. 8. adde Rev. Wolfii nostri Bibl. Hebraicam p. 837. Tom. 2. Hunc taman esse celebrem illum רבי טרפון R. Akibæ sive præceptorem sive collegam, cujus mentio in Talmude ut c. I. Berachot, & cujus vita in libro Juchasin & in Zemach David occurrit, ex aliqua nominis similitudine suspicantur viri docti, Drusius de sectis Judæor. lib. 2. c, 11. & p. 98. Lightfoot T. 2. Opp. p. 144. D. Carpzovius introduct Theol: Judaicæ p. 84. Caveus aliique. Tryphonis cujusdam mentio in 1. Maccab. XI, 39. & alibi. Alterius Judæi junioris Tryphonis, in S. Epiphanii vita T. 2. edit. Petavii p. 321. Τρύφων ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἐφέσῳ Ἰουδαίων apud Svid. is ipse est cum quo colloquitur S. Justinus. Alius Tryphon cujus adjurationem adversus insecta usurpant Græci: ὁρκίζω ὑμᾶς κατὰ τοῦ μεγάλου ὀνόματος τοῦ ἐπὶ τῆς πέτρας ἐπιγραφέντος καὶ μὴ βασαστάσης ἀλλὰ διαῤῥαγείσης ὡσεὶ κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός &c.

i) Adde Tillemont. T. 2. p. 384.

k) Grabius T. 2. spicileg. p. 160. conjicit Marcum hunc fuisse Episcopum illo tempore Hierosolymitanum. Sed is non fuit ultra A. C. 156.

l) Vide Ellies du Pin Præf. ad T. V. Bibl. Ecclesiast. & B. D. Ittigii Observationes supplemento Operum Clementis Alex. subjectas p. 207. seq.

nomine ambulantibus ſcriptis ſolum hunc dialogum germanum ejus eſſe ſibi perſuaſit, non multis credo probabitur: perindè ut nec alterum illud D. Chriſtiani Gottlieb Kochii, *m)* Vice-Præpoſiti Apenradenſis, qui ſingularibus ſcriptis dialogum cum Tryphone conatus eſt Juſtino eripere, & Origenis diſcipulo Tryphoni adſcribere, nullo certo & explorato adverſus tot antiquorum teſtimonia argumento. Separatim hunc dialogum cum notis variorum doctorum virorum & Jo. Langi Verſione pluribus in locis correcta edidit *Samuel Jebb.* Lond. 1719. 8. (Bibl. Angloiſe T. V. p. 279. Acta Erud. 1720. p. 5.) De editione *Styani Thyrlbi* Lond. 1722. fol. jam jam ſupra memini, ubi de Apologiis Juſtini. Vide de ea Acta Er. 1723. p. 233.

9. Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους, περὶ τινῶν ἀναγκαίων ζητημάτων, ſive *ſolutiones quæſtionum CXLVI. ad Orthodoxos*, p. 391-493. lectione certe & accuratiore editione dignæ, variaque præclara etiam pro aſſerenda religionis Veritate argumenta continentes, ſed longe junioris *n)* ſcriptoris, ſive *Juſtini* Siculi, ut in mentem venit H. Dodwello, ſive alterius cujuſcunque. *Quicunque ille eſt, magni judicii ſcriptor*, inquit Hugo Grotius ad Lucæ XXIII, 34. Neque adeo incredibilis, licet necdum certis

m) Kilonii A. 1700. 8. prodiit liber Kochii hoc titulo: *Juſtini Martyris cum Tryphone Judæo dialogus ſecundum regulas Criticas examinatus, & νοθεύσεως ſeu falſitatis & ſuppoſitionis ſuſpectus atque convictus.* Eodem Anno Sleswici 8. D. Albertus à Felde Bremenſis, poſtea Theol. Prof. in Acad. Kil. beate defunctus A. 1721. Epiſtolam ad Kochium edidit, qua ad objectiones ejus reſpondet. Inde pro Kochio Francoſurti 1701. 8. vulgata eſt Gothofredi Wagneri SS. Theol. Studioſi nomine Epiſtola ad Albertum à Felde de Juſtini Martyris cum Tryphone Judæo Dialogo, vere, ſi inſcriptioni credimus, ſuppoſito. Cumque viri quidam docti teſtati fuiſſent ſe cum Kochio neutiquam facere, hic Lipſiæ 1704. 8. typis exſcribi curavit cenſuram cenſuræ quam Erneſtus Salomon Cyprianus p. 249. ad Hieron. de S. E. Jo. Franciſcus Buddeus de hæreſi Valentin. p. 416. & relationum novantiquarum auctores A. 1701. p. 344. de libro ipſius tulerunt. Ab eo tempore invictas quas vocat demonſtrationes Kochio Feldenius pro dialogi γνησιότητι vindicanda oppoſuit, excuſas Hamburgi 1707. 8. Denique A. 1709. Flensburgi 8. pro Kochii ſententia lucem vidit ſcriptum, cujus titulus: Demonſtrationes Alberti à Felde devictæ & profligatæ à C. T. M. Vide & jam dictas novantiquas relationes Germanice editas A. 1704. p. 423. & A. 1708. p. 505. ac Salom. Erneſti Cypriani Vindicias Juſtinianas ſ. diſſ. Apologeticam pro Juſtini Dialogo cum Tryphone. Jenæ 1705. 8.

n) Vide argumenta jam notata à Magdeburgenſibus Centur. 2. p. 162. ſeq. W. F. Tentzelio diſſ. ſelect. parte I. p. 187. ſqq. 436. Dallæo, lib. 2. de Confirmatione c. 12. Jo. Erneſto Grabio T. 2. ſpicilegii Patrum p. 164.

tis confirmata argumentis ſententia Viri eruditiſſimi, Maturini Veiſſerii la Croſe, qui haſce quæſtiones ac reſponſiones Diodoro Tarſenſi tribuit, atque id alibi ſe demonſtraturum promiſit in reſponſione ad Euſebium Renaudotum inſerta Diario Hagenſi (Europe ſervante) A. 1719. menſe Auguſto p. 269. fecitque hoc in diſſ. edita in Bibliotheca Hiſtorico Philologico Theologica Bremenſi T. 5. p. 656. ſqq. ſuſpicatus harum quæſtionum & reſponſionum fieri mentionem in Epiſtola Baſilii Magni 167. ad Diodorum T. 2. p. 951. Saltim exploratum non eſt, quod Allatius de libris Eccleſiaſticis Græcorum p. 472. conjicit, interpolatas eſſe, ut Athanaſii quæſtiones ad Antiochum vel Hodegum Anaſtaſii Sinaitæ.

10. Ἐπιςολὴ πρὸς Διόγνητον, p. 494--502. Primum edita cum Orat. ad Græcos & latine verſa ab *Henr. Stephano* 1592. 4. Inſignem hanc Epiſtolam ad Diognetum, quem κρἀτιςον auctor vocat, & Religionis Chriſtianæ pernoſcendæ cupidum fuiſſe teſtatur, ſcriptoris Juſtino antiquioris eſſe exiſtimavit Tillemontius Hiſt. Imperatorum T. 1. pag. 1035. ſeqq. & in Memoriis Hiſt. Eccleſ. T. 2. p. 366. ſeq. ſed non videntur mihi argumenta illius tanti momenti, ut Juſtino eam abjudicemus, cujus genium plane redolere Sylburgius quoque notavit. Vide & quæ erudite obſervat Sam. Baſnagius ad A. C. 165. n. 9. Neque alienum ab Juſtino, ut ſe Ἀποςόλων γενόμϑυον μαϑητὴν p. 501. vocet, cujus verba iſta ſic etiam poſſunt intelligi, ut per illa tantummodo Chriſtianum ſe factum & Apoſtolorum doctrinæ aures animumque accommodaſſe affirmet. De Diogneto M. Aurelii Antonini Magiſtro uno an duobus hoc nomine, pictore ac Philoſopho Capitolinus in M. Antonini vita c.4. & Antoninus ipſe lib. 1. §. 6. In Codice Voſſiano hæc Epiſtola ad Diognetum male *Amphilochio* tribuitur.

Editiones JUSTINI.

GRÆCE ex Bibl. Regia & Regiis typis *Rob. Stephanus* Juſtini opera edidit Pariſ. 1541. fol. hoc ordine: 1. Epiſt. ad Zenam & Serenum. 2. Paræneticum ad Ethnicos. 3. Dialogum cum Tryphone. 4. Utramque Apologiam, breviorem & longiorem. 5. De Monarchia DEI. 6. Expoſitionem fidei. 7. Everſionem dogmatum Ariſtot. 8. Quæſtiones Chriſtianas. 9. Reſponſiones ad Orthodoxos, & 10. Quæſtiones Ethnicorum. Confer de illo itemque alio Bibl. Regiæ Codice, & tertio in Collegio Pariſ. Jeſuitarum obvio Nourrium Apparatu ad Bibliothecam Patrum p. 467. ſeq.

LATINE,

LATINE, à *Zenobio Acciajolo* Florentino Ord. Præd. verſa Latine Juſtini opera tradunt Leander Albertus & Pocciantus, ſed nusquam comparet edita illa interpretatio. Prodiit autem Juſtinus interprete *Joachimo Perionio*, Benedictino Cormeriacenſi, qui obſervationes etiam addidit. Pariſ. 1554. fol. apud Jacobum Puteanum: & in Bibl. Patrum edit Colonienſis A. 1618. T. 2.

• Interprete *Sigismundo Gelenio*, Boiemo, quem Juſtino transferendo immortuum ſcribit in Præf. Nic. Epiſcopius, *Hinc factum eſt*, inquit, *ut alii cuidam docto viro nobis amico, Latinæ ac Græcæ linguæ perpulchre gnaro, reliquum ejus auctoris traducendi provincia fuerit tradita, qui non ſolum libros poſtremos fecit latinos, ſed multos etiam locos in prioribus ſupplevit.* Baſil. 1555. fol. atque inde Pariſ. 1565. 8.

Ex verſione *Jo. Langi* Sileſii, qui commentarios etiam addidit: Baſil. 1565. fol. Verſio illa ſine commentariis recuſa in Bibliotheca Patrum, edit. Lugd. 1677. T. 2.

GRÆCE & LATINE cum verſione Joh. Langi, additisque quæ H. Stephanus A. 1592. ediderat Juſtini λόγῳ πρὸς Ἕλληνας & Epiſtola ad Diognetum, notisque & indicibus accuratiſſimis *Frid. Sylburgii.* Heidelberg. ap. Commelin. 1593. fol. Sylburgius Jo. Arcerii, Dav. Hœſchelii & Hieron. Wolfii Obſervationes, & ſelectas Perionii notas, tum quæ Jacobus Billius in ſuis Obſervationum libris ad Juſtinum notaverat, ſuis caſtigationibus & animadverſionibus inſeruit.

Hæc Sylburgii editio recuſa Pariſiis 1615. & 1636. fol. addita *Petri Lanſſelii* Gravelingani S. J. diſpunctione animadverſionum in Juſtinum, quas If. Caſaubonus Exercitationibus ſuis ad Baronium inſeruit: & corollarii in vicem ſubjunctis Athenagora, Theophilo Antiocheno, Tatiano & Hermia.

Colonienſi ſive Witebergenſi potius editioni apud Jeremiam Schrey & Henr. Jo. Mayerum A. 1686. fol. quæ Pariſienſes ex aſſe exprimit, adjunctus præterea D. *Chriſtiani Kortholti τοῦ μακαρίτου* ad Juſtinum, Athenagoram, Theophilum & Tatianum Commentarius, Kiloniæ primum A. 1675. fol. ſeparatim in lucem emiſſus.

Noſtra memoria vir doctus *Thomas Creech*, cui Lucretius multum debet, novæ Juſtini editioni manum admovit Oxoniæ. Sed mox miſer ipſe deplorandi ſibi fati auctor, etiam ea quæ affecta habuit, voluit aboleri. Manum deinde admovit operi vir egregius *Jo. Adolfus Hofmannus*,

mannus, Plœnenſis, cujus editionis ſpecimen Oxoniæ publicatum vidi. Vidi etiam ejus commentarios dignos luce, qui apud auctorem adhuc inediti deliteſcunt. Noviſſime Pariſiis novam Juſtini editionem parat *Prudentius Maranus* * Monachus Benedictinus. Vide Bernardi Pez Bibl. Benedictinorum congregat. S. Mauri p. 401. & memorias Trevoltinas litterarias Anni 1717. p. 841.

Quæ ſingula Juſtini ſcripta tum ab aliis tum à Clar. Grabio edita ſunt nec non à *H. Hutchino* vel *Styano Thyrlbio*, jam ſupra ſuo loco memoravi.

GALLICE Juſtini ſcripta vertit Johannes de Maumont. Pariſ. apud Vaſcoſanum 1554. fol. Apologiam longiorem Chanutus. Pariſ. 1686. 12. & ante eum Petrus Fondet, ibid. 1670. 12.

VIII. Juſtini diſcipulus TATIANUS, Chriſtianus ex Ethnico, natione Syrus, circa A. C. 168. antequam hæreſin profiteretur, Romæ ut videtur, ſcripſit nobilem illum λόγον πρὸς Ἕλληνας, *librum adverſus Græcos*, quos bona & vera quæ habent, ea debere Barbaris, ſive Orientalibus: illa ipſa autem pluribus gravibus erroribus & religionem commentis erubeſcendis coutaminaſſe evincit, teſtatus aliud opus ſe molitum de Veritatis Religionis Chriſtianæ demonſtratione. Ita enim ait c. LXII. pag. 173. περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, ἱστορίας τε τῆς κατὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους, ὅσα τε εἰρήκασιν οἱ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν λόγιοι, καὶ πόσοι καὶ τίνες εἰσὶ μνημονεύσαντες, ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἀποφηναμένους τὰ περὶ Θεοῦ, δειχθήσεται. *Sed de noſtra vivendi ratione & de religionis noſtræ hiſtoria quæcunque dicta ſunt ab eruditis Græcorum, & qui, quotque numero ejus meminerint, in libro ad eos, qui de DEO & rebus Divinis demonſtrationibus agunt, oſtendetur.* Ut porro non repetam hoc loco, quæ de Tatiano cæteriſque ejus ſcriptis alibi *a*) dixi, tantum editiones *florentiſſimi* illius, quem vocat Hieronymus *b*) *adverſus Gentes libri* referam.

Græce è Jo. Friſii Codice (quem ab Arnoldo Arlenio Peraxylo Venetiis acceperat cum alio Codice collatum) primum edidit *Conradus Geſnerus* Tiguri 1546. fol. apud Froſchoverum cum Antonii Meliſſa & Maximi ſententiis, ac Theophilo ad Avtolycum. Ab hujus editio-

* Vitioſe *Maxanus* excuſum in Jo. Maſſoni Hiſt. Critica reipubl. litterariæ Gallice edita *T.* 15. p. 332. ubi additur eundem in Athenagora quoque & Theophilo Antiocheno expoliendo & illuſtrando induſtriam ponere.

a) Lib. V. Bibl. Græcæ c. 1. p. 81. ſeq.

b) c. 29. de ſcriptoribus Eccleſ.

editionis lectionibus sine causa quandoque recessisse posteriores editiones, queritur Wilh. Worthus.

Latine eodem Gesnero interprete, qui notas etiam addidit, ibid. eodem anno fol. Recusa deinde Gesneri versio in Bibliothecis Patrum, Paris. 1575. 1589. 1610. Colon. 1618. & in novissima Lugdunensi 1677. Tomo II.

Græce & Latine cum Gesneri versione in Orthodoxographis Jo. Heroldi A. 1555. Basil. fol. & in auctario Bibliothecæ Patrum cum *Frontonis Ducæi* notis Paris. 1624. fol. & cum Justino Martyre, Athenagora, Theophilo ad Avtolycum & Hermia Paris. 1615. & 1636. & Colon. sive Witebergæ potius 1686. fol. cui postremæ editioni additæ B. D. *Christiani Kortholti* notæ, Kilonii antea A. 1675. fol. editæ.

Denique separato Volumine, nitidis typis, cum Gesneri versione, ejusdemque & Ducæi ac Kortholti integris notis, suisque novis animadversionibus edidit *Wilhelmus Worth*, Archidiaconus Wigorniensis, duorum Codicum Regiorum Paris. & tertii Etonensis lectionibus usus. Oxon. 1700. è theatro Scheldoniano 8. subjuncta ad calcem voluminis, *Hermiæ* irrisione gentilium: Worthi & Tho. Galei notis illustrata. Idem Worthus editioni suæ libri Tatianei addidit præter Frisii & Gesneri præfationes, & p. 155. conjecturas Pearsonii, etiam ea, quæ de Tatiano ejusque doctrina Georgius Bullus in defensione fidei Nicænæ, tum Nourrius in Apparatu ad Bibl. Patrum Sec. 2. diss. V. nec non Vir eruditissimus Ludovicus du Four de Longuerue, Abbas septem fontium in Therascia, dissertatione antea inedita de Tatiano disseruerunt. Qui postremus in Oratione ad Græcos jam nonnulla satis diserta hæreseos Tatiani vestigia sibi observasse videtur.

IX. ATHENAGORAS Atheniensis è Philosopho Ethnico Christianus paucis veterum memoratur, Methodio apud Epiphanium e) LXIV.

e) Athenagoræ nomen pro Athenogene ibi reponendum primus monuit Paulus Leopardus XIX. 9. emendationum. Atque Athenogeni quidem, cujus Hymnus ab incerti autoris antiquissimo vespertino, quo etiamnum utuntur Græci, diversus memoratur apud Basilium de Spiritu S. c. 29. T. 2. p. 220. Apologiam etiam tribuendam præter rem suspicatus est Baronius ad Martyrolog. Rom. 18. Januar. Quemadmodum alius nescio quis apud Stdph. le Moyne notis ad Varia sacra p. 171. minus ad huc verisimiliter eam tribuit Justino Martyri, fortasse quia Justini scriptis in aliquibus editt. addita est.

Deni-

LXIV. 21. & Photium Cod. 234. pag. 480. atque Philippo Sidetæ in fragmento, quod edidit præstantissimus Dodwellus ad calcem dissertationum in Irenæum, cujus Philippi hæc sunt verba: τῆς διδασκαλείου τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀθηναγόρας πρῶτος ἡγήσατο &c. *Scholæ præfuit Alexandrinæ primus* Athenagoras, *qui Hadriani floruit temporibus atque Antonini, quibus etiam legatoriam Orationem pro Christianis* τὸν ὑπὲρ χριστιανῶν πρεσβευτικὸν *inscripsit. Religionem Christianam in ipso quoque pallio professus & scholæ Academicæ præfectus* τῆς Ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς προϊστάμενος. *Hic cum ante Celsum in animo haberet Christianos scriptis oppugnare, lustratis ea mente Scripturis, ut susceptam oppugnationem institueret accuratius, ita captus à Spiritu S. est, ut ad exemplum magni Pauli, ex persecutore Doctor effectus sit illius fidei quam fuisset persecutus. Hujus discipulus Clemens Stromateus, Clementisque Pantænus. Apologiam* videtur scripsisse Athenagoras intra annum CHRISTI 177. & 180. obtulisseque M. Aurelio Antonino & L. Commodo *d)* quorum nomen in MSS. Codicibus constanter præfixum legitur, etiam in Bononiensi, quem memorat Mabillonius T. 1. Musei Ital. p. 186. Quanquam Clariss. Bælius in Lexico Historico Gallice edito negat unquam oblatam publico Christianorum nomine, sed tantum scriptam privatim ab Athenagora, perinde ut in Gallia ab A. 1684. multi è Reformatis persecutionem passis libellos ejuscemodi supplices & Apologias ad Regem scripserunt edideruntque, Regi nunquam oblatas. Cæterum de Athenagora ejusque scriptis videat lector, si placet, quæ prolixius commentati sunt eruditi Viri, Pagius & Basnagius ad Baronium, Tillemontius T. 2. memoriar. p. 321. sqq. Caveus, Halloixius, Nourrius, Dodwellus, Tentzelius atque Ittigius, ne de aliis jam dicam. Mihi quidem suffecerit *Apologiæ* & alterius *libri* insignis, ad quem sub extremum Apologiæ *e)* vide-

Denique Clariss. Tentzelius p. 453. diss. select. recte retractat, quod p. 199. sibi persuaserat alicubi delitescere libros 12. Athenagoræ περὶ τῶν εἰς ἑαυτὸν, cum Gesnerus de libris Antonini, qui hoc titulo extant, loqui voluerit. De Athenogene Martyre vide sis Bollandum T. 2. Januar. p. 189.

d) Integrum Commodi nomen Lucius Ælius Aurelius Commodus. ut patet ex numis, illo v. gr. quem exhibet Tristanus T. 1. p. 718. Non itaque opus est in inscriptione Apologiæ Athenagoræ pro Lucio Ælii nomen reponere, ut suadebat Steph. le Moyne notis ad Varia sacra p. 170. Ad A. C. 177. refert Rev. Jo. Laur. Mosheimius diss. de vera ætate libelli Athenagoræ T. 2. Bibl. Historico Theol. Bremens. p. 853. seqq. & Observatt. sacr. l. 1. c. 4 p. 193. sqq. Apud Herm. Buschium præf. ad Vallum humanitatis p. 13 inscribitur Αὐτοκράτορσι Μάρκῳ Αὐρηλίῳ καὶ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ, Ἀρμενιακοῖς Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις.

e) nam de resurrectione verba ibi faciens: ἀλλ᾽ ἀνακείσθω μὲν, inquit, ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος. p. 316. edit. Rechenberg.

videtur remittere, *de resurrectione mortuorum* editiones atque interpretes bona fide retulisse. Nam de MSS. Codicibus videndus Nourrius Apparat. ad Bibl. Patrum p. 483.

LIBER DE RESURRECTIONE, sive uberiora ex illo libro excerpta *Latine* interprete *Marsilio Ficino* sæpius vulgata atque in Ficini operibus Tomo 2. leguntur. Integrum librum post *Georgii Valla* versionem Venet. 1498. fol. cum aliis *f)* variorum scriptis editam primus ex unico MS. *Græce* vulgavit novamque versionem suam addidit *Petrus Nannius*, Paris. 1541. 4. & Lovanii, quæ editio *Græco-Latina* repetita in Micropresbytico ex Officina Henrici Petri vulgato Basil. 1550. fol. p. 470. & in orthodoxographis Johannis Heroldi ibid. A. 1555. fol. p. 351. Sed Latine hic liber Athenagoræ Nannio interprete subjectus Philoni Judæo ex Gelenii versione edito Basil. 1552. 8. Italice vertit *Hieronymus Faletti g)* Venet. 1556. 4. apud Aldum. Anglice *Richardus Porderus* Lond. 1573. Græce prodiit separatim, Lugd. Bat. ex officina Plantiniana 1588. 8.

APOLOGIA Latine ex *Jo. Langi* versione cum ejus commentario. Inter Justini Martyris Opera T. 1. p. 217. Basil. 1565. fol. & ex versione *Suffridi Petri* cum scholiis ejus uberioribus. Colon. 1567. 8. *Græce vero & Latine* cum *Conradi Gesneri* versione ac notis Tiguri 1557. 8. Basil. 1558. 8. *Gallice* per *Guidonem Gaussartum* Paris. 1574. 8. Apologia Athenagoræ ad M. Aurel. Antoninum & L. Aurelium Commodum tum adhuc inedita citatur à Jo. Reuchlino im Augenspiegel f. 26. edit. V. C. Hermanni ab Hardt.

UTRUMQUE OPUS Latine, Apologia ex *Conradi Gesneri* & liber de resurrectione ex *Nannii* versione recusum in Bibliothecis Patrum, ut Paris. 1575. 1589. 1609. Colon. 1618. & novissime Lugd. 1677. T. 2.

Græce & Latine cum iisdem versionibus ad calcem libri subjunctis ex H. Stephani recensione, qui Apologiæ MS. Codicem Græcum è Bibl. Galliæ, & libri de resurrectione Romæ à Guil. Sirleto accepit,

 stylum-

f) Scripta illa à Georgio Valla junctim edita recensui lib. IV. Bibl. Græcæ c. 25. ubi de scriptis Alexandri Aphrodisei num. 12.

g) De hoc Faletto Augustinus Oldoinus in Athenæo Ligustico p. 243. aaph, Sopranes p. 115. &c.

ſtylumque Athenagoræ plenum hyperbatis, paſſim parentheſibus diſtinxit, caſtigationesque addidit. Pariſ. 1557. 8.

Cum iisdem verſionibus & Geſneri ad Apologiam, *H. Stephani* ad utraque notis. Tiguri 1559. fol. inter Theologorum aliquot Græcorum veterum Orthodoxorum ſcripta, quæ ſunt Canones SS. Apoſtolorum & XIII. Conciliorum, Ignatii Epiſtolæ, Æneæ Gazæi Theophraſtus, Demetrii Cydonii de morte contemnenda, Hermiæ irriſio Philoſophorum gentilium & Agapeti ſcheda Regia ad Juſtinianum Imp.

Cum iisdem verſionibus, notisque *Frontonis Ducæi.* In Auctario Bibliothecæ Patrum Pariſ. 1624. fol. Tom. 1.

Cum iisdem verſionibus & notis brevibus *Jo Felli* Oxonienſis Epiſcopi. Oxon. 1682. 12. è theatro Scheldoniano.

Obſervationes in nonnulla Athenagoræ loca in Tom. IX. Hiſtoriæ Criticæ Reip. literariæ, quæ à Maſſonis fratribus Gallice prodiit p. 129. ſqq.

Apologia cum Suffridi Petri, & liber de reſurrectione cum Nannii verſione, addiditis notis variorum & novis *D. Adami Rechenbergii*, Theologi Lipſienſis τȣ̃ μακαρίτȣ animadverſionibus. * Lipſ. 1684. 1685. 8. duobus Vol.

Apologia cum Geſneri, & liber de reſurrectione cum Nannii verſione, notisque integris Variorum, novisque commentariis *Eduardi Dechair*, qui Græca in ſectiones diviſa ad priores editiones & MSS. 2. Bodlejanum & Etonenſem recenſuit atque verſiones paſſim caſtigavit, Baroniique nonnulla (ex Annal. ad A. C. 179.) & Petri Halloixii ac Dodwelli (ex diſſ. XI. Cyprianic. §. 37. ſeq.) & Georgii Bulli (ex defenſione fidei Nicænæ) de Athenagora ſubjunxit. Oxon. è theatro Scheldoniano 1706. 8.

Athenagoras *Anglice* à Davide Humfredo cum Juſtini Martyris, Joſephi & Methodii fragmentis de ſtatu defunctorum, cum notis & duabus editoris diſſertationibus, una de reſurrectione ex mente Judæorum & altera de Athenagora ejusque reliquiis. Lond. 1714. 8. Memoirs of literature T. 4. pag. 162. & 181. ſeqq. Bibl. Angloiſe T. 2. p. 1. &c.

Gallice Arnoldo Ferrono ſive Ferrierio interprete. Burdegal. 1577. 4.

X. THEO-

* Act. Er. A. 1684. p. 337. & A. 1685. p. 493.

X. THEOPHILUS ex Ethnico *b)* & ipſe Chriſtianus, atque hinc Antiochiæ Epiſcopus, *i)* Erotis ſucceſſor, ſcripſit poſt M. Aurelii Veri mortem circa A. C. 181. non diu ante obitum ſuum *libros III.* *περὶ τ̃ τῶν χριςιανῶν πίςεως k) ad Avtolycum* tum adhuc Ethnicum *l)* cæterum virum eruditum ac librorum helluonem, *m)* qui noctes ſolidas inter libros libenter ſoleret conſumere, & veritatis cupidiſſimum. *n)*

Præter exemplar Bib. Matthiæ Ungarorum Regis, è quo editiones Theophili Antioch. ſumtæ fuerint, nullum ſe codicem Romæ vel usquam alibi reperire potuiſſe, ait Latinus Latinius T. 2. Epiſt. p. 113. Pri-

b) Theophilus ad Avtolycum libr. 1. p. 78. d. Wilh. Ern. Tentzelii diſſ. ſelect. p. 109. ſq. Caveus, Tillemontius & Halloixius in vita Theophili T. 2. de vitis ſcriptor. Orientalium p. 736. ſqq.

i) Ita Euſebius IV. 24. Hiſtor. & Hieron. c. 25. de S. E. atque in Epiſt. 151. ad Algaſiam. Martyrolog. Rom. 13. Octobr. Etiam in Codice MS. Regis Chriſtianiſſimi libris Theophili hic titulus præfigitur: Θεοφίλȣ πατριάρχȣ ἐκ τȣ̃ Ἀντιοχείας πρὸς Αὐτόλυκον Ἕλληνα, περὶ τῆς τῶν χριςιανῶν πίςεως, καὶ ὅτι τὰ θεῖα λόγια τὰ καθ᾽ ἡμᾶς ἀρχαιότερα καὶ ἀληθέςερά εἰσι Αἰγυπτιακῶν καὶ Ἑλληνικῶν καὶ πάντων τῶν ἄλλων συγγραφέων. Gennadius quidem c. 33. de S. E. libros tres de fide ſub Theophili Alexandrini nomine titulatos legiſſe ſe teſtatur. Et H. *Dodwello* librorum ad Avtolycum auctor videtur Theophilus Antiochenus junior qui ſcripſerit poſt annum CHRISTI 205. ſub Severo Imp. quam ſententiam defendit in Obſervationibus ad Opera poſtuma Jo. Pearſonii p. 11. ſeq. tum in ſingulari diſſ. adhuc inedita, quam cum nova quam jam pridem paravit librorum Theophili editione & diatriba ſua de Theophilis luci daturum ſe promiſit V. C. *Gotlieb* ſive Theophilus *Schelwigius*, humaniorum litterarum in Gedanenſi Gymnaſio Profeſſor. Verum libentier aſſentior Euſebio & Hieronymo, præcipue cum Gennadius titulo illi nec ipſe habuerit fidem, & Dodwelli objectionibus jam ſatisfeciſſe videantur Tillemontius ad vitam Theophili T. 3. Memor. Hiſt. Eccleſ. nota 2. & Caveus parte altera Hiſt. literariæ, tum Nourius in apparatu ad Bibl. Patrum, præcipue vero Joſephus Betty & Jo. Chriſtophorus Wolfius in præfat. ad Theophilum. Idem Dodwellus librum tertium Theophili (quem *de temporibus* vocat Lactantius lib. 1. c. 23. quoniam temporum rationes in eo ab orbe condito ad M. Antonini Veri Imperium ſuccincte pertexit,) ſeparatim ſcriptum & ante priores duos Avtolyco miſſum exiſtimat, ut laudatus Schelwigius me docuit, quod minus videri poſſit eſſe à veriſimilitudine alienum, atque ſuboluit etiam Grabio p. 220. T. 2. ſpicileg. refellitur tamen à laudato Wolfio ad libri tertii §. 3. & 18.

k) Hunc titulum habent in MS. Regis Galliæ, teſte Sirmundo in limine notar. ad Rufini librum de fide T. 1. Opp. p. 273. Ibidem libros tres de fide, quos ſub Theophili Alex. nomine Gennadio lectos jam dixi, à tribus Theophili ad Avtolycum libris Sirmondus, præter rem, ut opinor, diſtinguit.

l) Theophilus ad Avtolycum lib. 1. p. 69. b. & lib. 3. 119. a.

m) Lib. 3. p. 119. a. 138. d.

n) Lib. 1. p. 69. b. lib. 3. p. 127. b. Scripſiſſe tamen Avtolycum libros adverſus Chriſtianos

Primus *Græce* ex Arlenii codice, quem Venetiis Jo. Frifius deſcripſerat, edidit *Conradus Geſnerus* Tiguri 1546. fol. cum Antonii & Maximi locis communibus, Maximi Centuriis & Tatiano. Atque eodem anno ibidem *Latine, Conrado Clauſero,* Tigurino, non ut Clariſſ. Nourrius p. 506. affirmat, Geſnero interprete. Geſnerus hoc inſcribit titulo: *De DEO & fide Chriſtianorum contra gentes, Inſtitutionum libri tres, ad Autolycum.* Inſtitutionum libros appellat, quod Euſebius dixit στοιχειώδη συγγράμματα. Vide Geſneri Epiſtolam de ſcriptis à ſe editis p. 23. b.

Latine ex eadem Clauſeri verſione occurrit in Bibliothecis Patrum, Pariſ. 1575. 1589. 1609. 1644. Colon. 1618. & Lugd. 1677. Tomo 2.

Anglice cum Tertulliano de præſcriptione adverſus hæreticos, Oxoniæ A. 1722. 8. additis notis edidit vir præclarus *Joſephus Betty.* In Bibl. Bremenſ. T. 5. p. 163. legas Hermiam additum, quem in meo Codice non reperi.

Græce & Latine cum Clauſeri verſione in Orthodoxographis Jo. Heroldi, Baſil. 1555. fol. pag. 285. & ad calcem Juſtini Maryris Pariſ. 1615. & 1636. & Coloniæ (Witebergæ) 1686. fol. cui poſtremæ editioni acceſſerunt notæ B. D. *Chriſtiani Kortholti,* jam ante editæ Kiloniæ 1675. fol. Etiam prodierunt Theophili Antiocheni libri in auctario Bibliothecæ Patrum Græco-Latino Tom. I. Pariſ. 1624. fol. cum notis *Frontonis Ducæi.*

Oxoniæ nitidam editionem curavit *Jo. Fellus,* Oxonienſis Epiſcopus, A. 1684. 12. cui ad Codicem Bodlejanum emendatæ Clauſeri verſio caſtigata & breves notæ acceſſerunt. Tabula etiam ſubjicitur, ex qua rationes temporum, quas ſequitur Theophilus, licet colligere, qualem exhibet etiam Nourrius in Apparatu ad Bibl. Patrum p. 515.

Denique novo ſtudio Græca recognovit ad Codd. Bodlej. & Reg. Pariſ. Verſionemque emendavit & notas eruditas addidit Rev. *Jo. Chriſtophorus Wolfius* Hamb. 1723. 8. Act. Er. 1724. p. 56.

Dicitur jam novam Theophili editionem parare in Anglia V. C. David. Wilkinſius cum H. Dodwelli diatriba & Jo. Maſſoni diſſ. Chronologica & Variis lect. à Rich. Bentleio viro doctiſſ. ſuppeditatis.

Locum

nos, ut Tillemontio videtur, ægre mihi perſuadeo. Neque apud Theophilum initio lib. I. λόγους ita accipere neceſſe eſt.

Locum Theophili illuſtrat Soucietus S. I. in memoriis literariis Trevultinis ſive Dombenſibus A. 1708. p. 605. ſeq. quæ ejus obſervatio inſerta etiam libro Gallico, quem edidit Pariſ. 1715. 4. recueil des diſſ. Critiques &c.

XI. HERMIAS. Ἑρμείας cujus Διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων, ſive brevis libellus exſtat, quo concurrentes adverſa fronte inter ſe Ethnicorum Philoſophorum opiniones ridet, de rerum principiis, de anima, de DEO mira & pugnantia inter ſe tradentes. Theophilo plerumque ſubnectitur, & non plane certa conjectura à præclaro Viro Guil. Caveo ad ſecundi ſæculi extremum refertur, licet Lambecius T. VII. de Bibl. Vindob. p. 54. eumque ſecutus Tentzelius diſſ. ſelect. p. 227. ſeq. auctorem putant longe juniorem, Hermiam *o)* nempe Sozomenum. Ad Tentzelii argumenta reſpondit Caveus parte altera Hiſtoriæ literariæ, contra quem licet tueri ſententiam ſuam conatus eſt Tentzelius in Bibliotheca curioſa, ſive Ephemeridibus litterariis Germanice editis A. 1704. p. 232. ſeq. fateor tamen præter nominis congruentiam nihil valde eſſe in illa Lambecii divinatione, quod eam veriſimilem reddat. Quod ſi ſola nominis ſimilitudo ſufficit ad hariolandum, non deſint alii Hermiæ, quibus non minori ſpecie libellus iſte tribui poſſit, ut Hermias martyr ſub Antonino Imp. cujus Acta martyrii Græce ex MS. Mediceo dedit Papebrochius ad 31. Maji T. 7. p. 424. cum verſione Hugonis Bolli Carthuſiani: nec minus Hermias quem colloquentem inducit Cyrillus Alex. dialogis de divinitate *p)* & incarnatione unigeniti. Hermias Abydi Epiſcopus, qui interfuit Concilio Chalcedonenſi. Verum editiones potius haud invenuſti illius libelli, quocunque demum auctore & quocunque tempore ſcripti referre præſtat. Vidit itaque lucem primum ex Jo. Jacobi Fuggeri Codice cum verſione *Raphaëlis Seileri* Auguſtani, Baſil. 1553. 8. additus Demetrii Cydonii Orationi de morte contemnenda: atque inter veteres aliquot Theologos Græcos, quos ſupra retuli in Athenagora, excuſos Tiguri A. 1560. fol. Græce & Latine curante Geſnero

o) Hunc intellige, quando in Labbei Bibl. nova MSS. p. 387. memorari vides *Hermia Salaminii Hiſtoriam Eccleſiaſticam.* Sozomeni nomen integrum fuit *Salamanus Hermias Sozomenus.* Vide Valeſii notas pag. 98. De Hermia Syriani diſcipulo, Philoſopho Ethnico Platonico, quemadmodum de Sozomeno quoque dixi in Bibl. Græca Volum. VI, p. 121. & Volum. IX. p. 492. 507. ubi & alios Hermias retuli.

p) inde petitum fragmentum, quod ex Cyrillo πρὸς Ἑρμείαν affert Macarius Chryſocephalus Alphabeto ſancto ſive Catena MS. in Lucam.

nero. Deinde ut Latinas editiones in Bibliothecis Patrum repetitas omittam, Græce & Latine iterum cum caſtigationibus Frontonis Ducæi in Auctario Ducæano Pariſ. 1624. fol. Tomo I. p. 187. & ad calcem Juſtini Martyris Pariſ. 1615. 1636. & Colon. ſive Wittebergæ potius 1686. fol. denique cum Tho. Galei Codice collatus, additis ejusdem Galei, qui Theodorito juniorem Hermiam eſſe exiſtimat, & Wilh. Worthi notis, ad calcem Tatiani Oxon. 1700. 8.

XII. E ſcriptis CLEMENTIS Alexandrini, qui ex Ethnico Philoſopho Chriſtianus & ſcholæ Catecheticæ Alexandrinæ circa A. C. 190. præfectus fuit, & Origenem aliosque præclaros viros habuit diſcipulos, hoc loco imprimis memorari meretur ejus προτρεπτικὸς λόγος, ad Gentes *liber adhortatorius* de Chriſtianiſmo amplectendo, cujus meminit (ne de Euſebio, Hieronymo, Cyrillo, Theodorito, Photio, aliisque dicam,) Clemens ipſe in limine pædagogi, & diſertius etiam VII. Strom. p. 711. ubi ait ſe in illo de Gentium ſuperſtitionibus abunde diſputaſſe. Ex hoc Clementis protreptico plura in ſuos ad Gentes libros transtulit Arnobius, ut Theodoro Cantero pulchre obſervatum. Duos Codices MSS. Græcos, unum Regium A. C. 914. exaratum, & alterum Collegii S. I. Pariſ. memorat Nourrius p. 634. Apparatus ad Bibl. Patrum, Variasque lectiones editurum ſe vel cum alio Clementis futuro editore communicaturum pollicetur, atque ipſe deinceps qui de Clemente ejusque ſcriptis diligentiſſime diſſeruit, loca quædam feliciter illuſtrat.

Non pauca etiam ex libris *Stromatum* Clementis egregie facere poſſunt ad redarguendos Ethnicos, & ad vetuſtatem, dignitatem, fidemque religionis adverſus eosdem & ex Ethnicorum teſtimoniis confirmandam, ſicuti in *Pædagogo* ſanctitatem præceptorum CHriſti inſigniter illuſtrat commendatque. Sed ecce tibi ſumma protreptici Clementis capita, qualia à doctiſſimo Viro Wilhelmo Lowthio notata ſunt.

1. Ab orgiis & impiis Idolorum myſteriis homines avocans, ad veram jubilationem DEI Verbi nomine provocat, & ad laudes DEI Patris ob revelatam Veritatem celebrandas hortatur.
2. Abſurditatem ſimul ac impietatem Myſteriorum Ethnicorum, & Fabularum de Deorum ſuorum ortu & interitu oſtendit. pag. 9. A. Edit. *Pariſ.* ἄδυτα τοίνυν ἄθεα—
3. Sacrificiorum Diis mactatorum crudelitatem ac impuritatem perſtringit. p. 26. D. φέρε δὲ ἤδη καὶ τοὺς προσθῶμεν—

4. Simu-

4. Simulacra quam abſurda & turpia ſint, quibus Deos ſuos colunt. p. 29. D. Εἰ δ᾽ ἔτι πρὸς τούτοις ---
5. Philoſophorum ſententias de Deo recenſet. p. 42. B. Ἐπιδράμωμεν δὲ —
6. Illos aliquando, ipſo inſpirante, verum, hoc in argumento attigiſſe. p. 44. C. Καὶ πολὺς μοι ἐπιῤῥεῖ ---
7. Poëtas etiam veritati hac in parte teſtimonium ferre. p. 47. D. Ἴτω δὲ ἡμῖν —
8. Veram de DEO doctrinam à Prophetis eſſe petendam. p. 50. B. Ὥρα τοίνυν τῶν ἄλλων ---
9. Graviter illos peccare, qui benignam DEI vocationem ſpernunt, aut negligunt. p. 53. B. Καὶ μυρίας ἂν ἔχοιμι ---
10. Reſpondens objectioni Gentilium, qua nefas eſſe ajebant morem patrium deſerere, eo impenſius hortatur illos ad veritatem amplectendam, qua ab erroribus iſtis liberentur. p. 57. A. Ἀλλ᾽ ἐκ πατέρων φατὲ ---
11. Quanta ſint DEI beneficia in homines per CHriſti adventum collata. p. 69. A. Μικρὸν δὲ, εἰ βούλει ---
21. Hortatur ut miſſis erroribus & cupiditatibus priſtinis, ſe CHriſto, unico Veritatis Magiſtro, inſtituendos præbeant. p. 73. C. Φύγωμεν οὖν τὴν συνήθειαν ---.

Adverſus Gvil. Whiſtonum, qui Clementis ſcripta tanquam juvenilia contemnit, J. Erneſtus Grabius in libello poſtumo *ſome inſtances of the defects and omiſſions in Mr. Whiſtons collection of teſtimonies* Lond. 1712. 8. p. 11. oſtendit ex lib. 1. Strom. p. 276. jam χρόνου μῆκος intercesſiſſe, ex quo Magiſtros ſuos audiverat Clemens, quos p. 274. teſtatur, ſancte ſervaſſe beata dogmata, quæ à Petro, Jacobo, Joanne & Paulo acceperant.

Operum CLEMENTIS Alexandrini editiones.

Græce Scripta Clementis prodiderunt è Bibl. Medicea, collato ad Protrepticum & Pædagogum etiam Rodulphi Pii, Antiſtitis Carpenſis Codice, recenſente *Petro Victorio*, cujus Præfatio ad Marcellum Cervinum Cardinalem S. Crucis (poſtea per 22. dies Pontificem Max. Marcellum II.) præfigitur. Florentinæ 1550. fol. Hæc editio manu Joſephi Scaligeri paſſim notata fuit in Bibliotheca elegan-

tissimi Grævii. Eandem emendatam ab Henr. Stephano, habuit Clariss. Almeloveenius.

Ex recensione & cum castigationibus *Frid. Sylburgii.* Heidelbergæ ap. Commelin. 1592. fol.

Latine Protrepticus & Pædagogus *Gentiano Herveto*, & libri VIII. Stromatum *Cyriaco Strozza* * interprete, Florent. 1551. fol. apud Laurentium Torentinum.

Protrepticus, Pædagogus & Stromata † *Gentiano Herveto* Aureliano Ecclesiæ Remensis postea Canonico, interprete, cum ejus scholiis, Basil. 1556. fol. ap. Froben. & 1566. fol. Paris. 1566. 8. 1572. & 1590. fol. & denique in Bibliotheca Patrum Lugdunensi T. 3. A. 1677. fol. ex Dan. Heinsii recognitione, & Scholiis sive Commentariis Herveti omissis.

Græce & Latine cum Herveti versione per Dan. Heinsium recensita, notisque & castigationibus Friderici Sylburgii & *Danielis Heinsii*, Lugd. Bat. 1616. fol. Hæc editio cum pluribus notis MSS. Davidis Blondelli fuit in Bibliotheca Samuelis Gruteri, Ecclesiastæ Harlemensis.

Recusa hæc editio additis *Frontonis Ducæi* notis, Paris. 1629. fol. & minus emendate 1641. ibid. & Coloniæ, (sive Witebergæ potius) 1688. fol.

Notas in Clementem Alex. affectas se habuisse testatus est *Ægidius Menagius* in Menagianis T. 1. p. 385.

Clementem Alex. emendatissimum & auctum in mundo sibi esse, & in notis ad ipsum Clementem emendationes Heinsii diligenter examinaturum se olim testatus est *Jo. Crojus* cap. 21. Obscrvatt. in Nov. Test. p. 172. Sed illa Clementis editio nunquam prodiit.

Inter *Joannis Mariæ Borzini* Ord. Præd. affecta opuscula Oldoinus in Athenæo Ligustico refert Logicam Clementis Alexandrini explanatam.

In Bibliotheca Jesuitica leges Clementem Alex. notis illustratum à *Jacobo Desbans*, S.I. verum nec illæ notæ editæ sunt.

Sup-

* Papyrius Massonus in Strozzæ vita T. 2. elogior p. 229. *Stromata item Clementis Alexandrini, adolescens cum esset, primus omnium Latinitate donavit.*

† In Gentiani versione & commentariis plura reprehendit Nourrius, quem vide Apparatu in Bibl. Patrum p. 902. seq.

Supplementum operum Clementis Alexandrini curante B. D. Thoma Ittigio Lipſ. 1700. 8. Acta Erud. 1700. p. 451.

Noviſſime luculentam atque longe meliorem prioribus Clementis editionem dedit illuſtriſſimus Oxonienſis Epiſcopus, *Joannes Potterus*, * Oxoniæ è theatro Scheldeniano 1715. fol. 2. Volum. Hic & Græca diligenter recenſuit, Protrepticum vertit de integro, in cæteris interpretationem Herveti ad Græca caſtigavit: dicta S. Scripturæ, quæ citat vel ad quæ alludit Clemens, annotavit diligenter, diverſoque charactere à verbis Clementis diſtinxit: Notis Sylburgii, Dan. Heinſii, & Pariſienſis Collectoris per ſingulas paginas ſubjectis ſuas longė plures atque eruditas paſſim addidit, nonnullas item Wilhelmi Lowthi, qui ſingulis etiam libris capitum præmiſit argumenta. Herveti cpmmentarii integri ad calcem poſterioris voluminis ſubjecti. Excerptis Theodoti novam adjunxit ** verſionem Roberti Pearſe, A. M. Fragmenta denique nova quædam Clementis *** à Celeb. Grabio collecta & varias lectiones è MSS. Pariſ. Collegii Jeſuitarum & Romano Ottoboniano, libros Stromatum haud integros complectentibus. Ipſe Potterus uſus MSS. Oxonienſibus Protreptici & Pædagogi. Denique indices locupletiſſimi ſubjuncti ſunt, qui partim paginas edit. Græco-Latinæ Pariſ. partim Græcæ Sylburgianæ reſpiciunt. Prioris editionis numeri Græcis, poſterioris Latinis marginibus optimo conſilio ſunt adſcripti.

XIII. E ſcriptis S. HIPPOLYTI, Portuenſis Epiſcopi, qui Alexandri Severi temporibus ſæculo tertio claruit, non omittenda ἀποδεικτικὴ πρὸς Ἰουδαίους, brevis *demonſtratio adverſus Judæos*, petito maxime ex Pſalmo LXVIII. (Hebr. LXIX. argumento.) Eam Latine vulgaverat ex Franciſci Turriani verſione Poſſevinus in apparatus ſacri tomo I. ubi de Hippolyto diſſerit. Venet. 1603. Colon. 1608. fol. Inde Carolus Joſephus Imbonatus, Mediolanenſis in Bibl. Latino Hebraica Rom. 1694. fol. p. 74. Latinam quoque verſionem tantum dedi, aſperſis notis, Tomo I.

* Acta Erud. 1717. p. 97. Bibl. ancienne & moderne T. 6. p. 237. Journal des Savans 1716. Novembr p 517. Memoires de Trevoux A. 1717. p. 378. In iisdem memoriis diſſertationes eruditæ neſcio cujus auctoris in quædam Clementis loca ut A. 1716. p. 1570. & A. 1717. p. 392. &c.

** Verſionem Franciſci Cambefiſii antea non vulgatam dedi Volum. V. Biblioth. Græcæ p. 133. ſeq.

*** Alia quædam fragmenta Clementis exhibui ad calcem tomi ſecundi operum S. Hippolyti, p. 66. ſeq. Hamb. 1718. fol.

Operum Hippolyti junctim editorum Hamb. 1716. fol. p. 218. Sed Græca deinde nactus a celeberrimo Montfaucono, qui Vaticani Codicis apographum ad me misit, Græce & Latine publicavi T. 2. pag. 2. Hamb. 1718. fol.

Esset etiam hoc loco commemorandus *liber adversus Græcos*, siquidem Hippolytum esse auctorem constaret. Sed scriptum illud adversus Græcos & singillatim *Platonem*, περὶ τοῦ παντὸς, *de universo*, sive περὶ τῆς τοῦ παντὸς αἰτίας, *de caussa universi*, vel ut in alio, περὶ τοῦ παντὸς οὐσίας, *de substantia universi*, quod in duo λογίδια distinctum legit Photius Cod. XLVIII. Flavio Josepho, Judæo tribuit etiam Joannes Zonaras. Hic enim lib. VI. Annal. sect. 4. post allatum ejusdem Josephi de CHRISTO testimonium ex lib. XVIII. Antiquitatum, addit eundem scriptorem etiam bene meminisse CHRISTI ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας λόγῳ ὃς κατὰ Πλάτωνος ἐπιγέγραπται περὶ τῆς τοῦ παντὸς αἰτίας, οὗ καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς μνείαν πεποίηται ἐν τῇ πονηθείσῃ αὐτῷ βίβλῳ τῇ καλουμένῃ παράλληλα. Hæc Joannis Damasceni parallela nuper Græce & Latine in Tomo secundo ipsius Operum vulgavit vir eruditissimus Michaël le Qvien, atque hoc ipso litterarum, sacrarum præsertim studiosos insigni affecit beneficio. In his pag. 789. seq. nonnulla afferuntur (& quidem emendatius quam post Hoeschelium alii ediderunt,) sub nomine Ἰωσήπου ἐκ τοῦ λόγου ἀναγεγραμμένου κατὰ Πλάτωνος. Vide sis etiam pag. 277. & 755. ubi nonnulla ex libro περὶ παντὸς afferuntur, sed sub nomine *Meletii* Antiocheni. Exstat etiam in Bibl. Bodlejana inter Codices Baroccianos n. 26. p. 345. b. Flav. Josephi fragmentum de inferno, exceptum ex tractatu contra Platonem, de caussa universi. Incipit: Ὁ ᾅδης τόπος ἐστὶν ἐν τῇ κτίσει. Josephus ἐν τῷ περὶ τοῦ παντὸς συγγράμματι citatur quoque à Joanne Philopono lib. 3. in Hexaëmeron c. 16. quæ autem ex eo affert, in fragmento edito haud leguntur. Nescio porro, an totum habuerit Arnoldus Peraxylus Arlenius, qui præf. in Græcam Josephi edit. Basileensem testatus illum inter cætera eo scripto ostendere, quod Plato in multis sibi ipsi adversetur ac repugnet, *Nos autem*, inquit, *qualemcunque propediem, ut spero, cum studiosis communicabimus*. Diu post Arlenium defunctum David Hœschelius fragmentum hujus libri acceptum à Maximo Margunio Græce edidit notis ad Photium pag. 923. Augustæ Vindel. 1601. fol. Ille vero Josephum non agnoscit auctorem, licet ei tribuitur etiam in Codice MS. Bibl. Coislinianæ, apud celeberrimum Montfauconum pag. 202. sed vel *Cajum* presbyterum circa A. C. 210. clarum,

clarum, qui è Josepho, Justino, Irenæo illud scriptum collegit, ut suspicatur Dodwellus diss. VI. in Irenæum p. 464. seq. vel S. *Hippolytum* Portuensem, sub cujus nomine fragmentum illud, Græce addita versione sua recudi curavit Stephanus le Moyne T. I. Var. sacrorum p. 53. unde iterum illud redhibui ad calcem operum Josephi, edit. Lipsiensis, atque T. I. Operum Hippolyti p. 220. Quæ emendatius leguntur in laudati Damasceni parallelis, notata à me sunt T. IX. Bibl. Græcæ p. 389.

XIV. Ex lucubrationibus infinitis magni Ecclesiæ Doctoris ORIGENIS, qui A. C. 253. Tyri diem septuagenario propior obiit, unum maxime memorandum Opus præclarum lectuque dignissimum *contra Celsum, a)* Philosophum Epicureum, pro veritate Religionis Christianæ, *libris VIII.* quod sexagenario major *b)* Origenes scripsit ad ἐργοδιώκτην suum, *c) Ambrosium* Alexandrinum, quo hortante illud circa A. C. 247. suscepit, & libro primo ac secundo etiam refellit objectiones, quas sub Judæi persona Celsus adversus Christianos produxerat. Hoc *Latine* extat in antiquioribus Origenis editionibus ex versione *Christophori Persona*, separatim edita, & Sixto IV. dicata primum, deinde Joanni Mocenico, Venetorum Principi, Romæ A. 1481. fol. (Giornale de' letterati d' Italia T. 17. p. 290. & T. 19. p. 334. 340. Melior *Sigismundi Gelenii* versio comparet primum in editione Operum Origenis Basileensi A. 1557. *d)* atque deinde in cæ-

a) Vossio *opus aureum nec facile unquam satis laudandum de veris adversum Celsum sermonibus.* De hoc Celso, qui sub M. Antonino vixit, dixi l. III. Bibl. Gr. c. 33. is opus suum contra Judæos & Christianos falso titulo inscripserat λόγον ἀληθῆ, nomen mutuatus ab Antiphonte, de cujus λόγοις περὶ ἀληθείας quibus Providentiam sustulerat, confer, si placet, lib. II. ejusdem Bibl. c. 26. In quibusdam Codicibus Origenis quoque opus inscribitur: ὁ κατὰ τοῦ Κέλσου ἀληθὴς λόγος. Sed Eusebius quoque contra Hieroclem sub init. laudat Originis libros VIII. πρὸς τὸν ἀλαζονικώτερον τοῦ Φιλαλήθους ἐπιγεγραμμένον Κέλσου ἀληθῆ λόγον. De Severi Antiocheni Φιλαλήθει vide Bibl. Coislinianam p. 54.

b) Euseb. VI. 36. Hist.

c) Hic est nobilis ille Alexandrinus per Origenem ab hæresi Valentiniana & Marcionitarum ad Ecclesiam reductus, qui pro facultatibus, quibus abundabat, Origenis scripta egregie promovit, tachygraphosque ac calligraphos illis excipiendis describendisque aluit. Vide Eusebium VI. 18. & 23. Hist. Hieron. de S. E. cap. 56. & Syncellum pag 358.

d) Fallitur itaque Rich. Simon T. 1. p. 14. Bibl. selectæ, qui Gelenii versionem ab Hoeschelio primum publicatam scribit.

in cæteris. *Græce* primus è Codicibus duobus Palatino *e)* & Boico sive Bavarico 99. cum notis edidit vir egregius *David Hæschelius* Augustæ Vindel. 1605. 4. una cum *Gregorii Thaumaturgi* Orat. in Origenem, & adjuncta ad calcem libri, versione Gelenii. Hæc è regione Græcis apposita atque à *Guil. Spentero* Cantabrigiensi hinc inde castigata legitur in editionibus Cantabrigiensibus A. 1658. & 1677. 4. quæ Spenceri etiam eruditas annotationes & Thavmaturgi Oratione omissa, Origenis Philocaliam annexam habent. Denique elaboratissima & perspicua *Eliæ Boherelli* interpretatio *Gallica f)* lucem vidit Amstelod. 1700. 4. in non paucis locis Latinâ Geleniana accuratior. Additæ notæ & conjecturæ ad Græca Origenis, quibus plura loca haud infeliciter emendantur & castigantur, ratione ubique habita paginarum editionis Cantabrig. Caeterum errata typorum indicemque in notas & praefationem pluribus exemplaribus subtractam à typographo queritur Boherellus apud Basnagium Bellovallium *g)* in Historia Operum eruditor. A. 1700. p. 419. Locum Origenis lib. IV. p. 295. seq. περὶ ἑπτὰ ἀρχόντων δαιμόνων, sive de septem Angelis principalibus, celebratis apud Ophianos, illustrandum sumsit Jo. Crojus in specimine conjecturarum & observationum ad quaedam Irenaei & Origenis loca, à quo dissentientem videre licet Petavium appendice notarum in Synesii Opera.

XV. MAGNES sive MAGNETES *pervetustus auctor ante mille & trecentos annos Evangelicæ Apologiæ libros Græce scripsit ad Theosthenem adversus Gentiles Evangelii calumniatores.* Hæc Possevinus in Apparatu S. *Fragmenta aliquot* (Colomesii hæc observatio est in paralipomenis de Script. Eccles.) *ex Bibliotheca D. Marci Veneta in scriptis suis affert Codicum ille MSS. helluo Franciscus Turrianus, sed imprimis in Apologia pro Epistolis Pontificum. Unum etiam observasse mihi videor in Possevini Moscovia,* (qui perinde ut Coccius, Bulengerus & Scribonius à Turriano petiisse videtur.) *Auctorem hunc laudant Græci in responsionibus ad Cardinalem de Guise.* Ex Turriano apparet libros quinque esse ἀποκριτικῶν sive responsionum scriptos à Magnete, hierarcha sive Episcopo, *adversus Theosthenem* peripateticum, quem ideo Celso,

e) Si quis novam paret editionem, conferendus Codex MS. Basileensis, qui commendatur in Bibl Bremens. T. 6. p. 98. 99. 103. 104.

f) Altera Gallica versio, cujus mentio Hist. des Ouvrag. 1688. Sept. p. 134. non vidit lucem, quod sciam.

g) Adde eundem A. 1699. p. 519. & de Boherello Jo. Clerici Bibl. veterem & novam T. 2. p. 303.

Celſo, Porphyrio & Juliano, Chriſtiani nominis hoſtibus jungit idem Turrianus præfatione ad Conſtitutiones Apoſtolicas. Idem lib. 2. pro Epiſtolis Pontificum c. 3. p. 165. *Magnetes vetuſtiſſimus ſcriptor Eccleſiaſticus lib. 2. & 5. quos contra Theoſthenem gentilem, diſcrepantiam Evangeliſtarum & alia nobis falſò in Evangelio objicientem, ſcripſit: ait: Pro eo, quod unus Evangeliſta* a) *dixit, talamo ſpongiam circumponentes: dixiſſe alium,* b) *propter ſimilitudinem arbuſti, hyſſopo circumponentes: cum dicendum, inquit, eſſet calamo. Item, quod unus Evangeliſta* c) *dixit, Vinum, rurſus dictum eſſe acetum* d) *in cruce, (ex eodem enim vaſe poſito hauſerunt, cum perventum eſt ad Calvariam, & in cruce) præſertim, inquit, eum legem hiſtoriæ Evangeliſtæ ſervarent: nihilque ultra ſcriberent, quam quod tunc dicebatur in illo tumultu ac furore. Sic enim exiſtimarunt fore, ut hiſtoria omni ſuſpicione careret, εἰ μὴ περιεργότερον ἀλλ' ἄπλαστον εὑρεθείη τῆς ἱστορίας τὸ γράμμα, id eſt, ſi litera hiſtoriæ non curioſa, ſed ſimplex reperiretur.* Idem lib. 1. cap. 5. p. 21. *Magnetes author antiquiſſimus lib. 3. apologetico contra Theoſthenem: alia enim (inquit,) mactabantur ſpiritibus aëriis, alia terrenis, alia ſubterraneis. Spiritibus aëriis immolabantur volucres: ἐπιχθονίοις, id eſt, terrenis quadrupedes nigri, quia ſit terra natura nigra: ὑποχθονίοις, id eſt, ſubterraneis item quadrupedes nigri in ſcrobibus, ſive foveis. Hactenus Magnetes.* Atque lib. 2. cap. 13. p. 211. *Idem Magnetes, quem ſupra memini, in libro 4. apologiarum contra Theoſthenem evangeliorum calumniatorem: reddit enim rationem, cur ſe hoc loco Paulus alioqui viventem mortuis annumeraverit, οὕτω γὰρ ἄν τις φιλέταιρος, καὶ τῶν ὁμοστοίχων ἀγαπῶν τὴν συγγένειαν δοκεῖ, id eſt, quia ſic, inquit, ſit, ut videatur aliquis amicos, quibus ſe annumerat, eoſque, qui ſui ordinis ſunt, diligere.* Edmundus autem Albertinus nimis hunc ſcriptorem deprimit, quando reſponſurus ad verba, * quæ è Magnete adverſus Theoſthenem Turrianus alibi allegaverat, ita inquit p. 429. libri de Euchariſtia: *Verum ad populum phaleras. Quis enim veterum, imo etiam recentiorum per novem aut decem ſecula Magnetis hujus, vel quoad nomen tantum meminerit? Fictitius prorſus author eſt, aut ſaltem novus aliquis ac nuperus Græculus, cujus ſcriptorum certitudo tota eſt penes Turrianum exigui judicii virum,*

a) Matth. 27. Marc. 15. b) Luc. 23. Joh. 19. c) Matth. 27. Marc. 15. d) Joan. 19.

* Verba illa Magnetis ſunt: οὐκ ἔστιν εὐχαριστία τύπος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ὅπερ τινὲς ἐρραψῴδησαν πεπωρωμένοι τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ σῶμα καὶ αἷμα. *Euchariſtia non eſt figura corporis & ſanguinis, ut quidam ſtupida mente nugati ſunt, ſed potius corpus & ſanguis.* Locum integrum dedi infra p. 71.

rum, fideique valde suspecta. Et audent adversarii absque ulla verecundia, ejusmodi quisquilias pro veterum monumentis in medium adducere. Prob Dei & hominum fidem! Injuriam his verbis Turriano fieri non est dubium, longeque magis optaverim, ut Magnetis libros aliquis bono Ecclesiæ in lucem proferat: sive autor, ut præstantissimo Caveo visum, fuerit *Magnes* ille Hierosolymitanus presbyter, quem Germanus Patriarcha CPol. in dogmatico MS. ad Anthimum testatur interfuisse Concilio Antiocheno adversus Paulum Samosatenum, A. C. 265. sive *Macarius Magnes*, tertii & ipse ut videtur scriptor sæculi. Macarii Magnetis fragmenta in Anonymi veteris Græci collectione MS. rerum moralium Codicis Bibl. Coislinianæ occurrere testatur celeberr. Montfauconus pag. 186. Locum ex Magnete adversus Theosthenem profert etiam Allatius contra Creyghtonum pag. 563.

Donec autem Nicephori, qui ab A. C. 806. ad 815. CPolitanus Patriarcha fuit, libri antirrhetici adversus Iconomachos & cum illis fragmenta Macarii Magnetis ex Codicibus Regis Christianissimi in lucem edantur à celeberrimo Viro Anselmo Bandurio: * vel donec viro eruditissimo Joanni Boivino placuerit fragmenta illa, de quibus ipse in notis ad Nicephorum Gregoram facit mentionem, ex Regia cujus curam gerit Bibliotheca publicare, subjungam, quæ ex iisdem fragmentis laudati Boivinii beneficio cùm illo communicatis differit præclarus Tillemontius in vita Constantini Magni capite XCIII. ** neque necessarium duxi Latina ex Gallicis reddere, cum Gallica hodie omnes libenter legant.

„Il semble qu'on peut raporter au tems de Constantin, ou à la fin „du troisieme siecle, un auteur ancien nommé Macarius Magnés, dont „Turrien & quelques autres ont cité il y a longtemps divers endroits, & „un passage entr'autres tres fort & tres exprés pour l'Eucaristie. Aubertin *a)* & d'autres Protestans s'en sont moquez, rejettant ce Magnés, „(car c'est ainsi qu'on le nommoit alors,) comme un auteur nouveau, ou „supposé, parcequ'en effet on n'alleguoit rien qui en fist voir l'antiquité. „Turrien qui le mettoit dés le deuxieme siecle, marquoit seulement que „son ouvrage estoit dans la bibliotheque de Venise. Mais Mr. Boivin qui

* Vide Bandurii conspectum operum Nicephori CPol. Paris. 1705. 12. pag. 61. seq. & Volum. VI. Bibl. meæ Græcæ p. 670. seq.

** Histoire des Empereurs T. IV. p. 487. seq.

a) Albertinus de eucharistia p. 420. 2.

qui travaille ſur les manuſcrits grecs de la Bibliotheque du Roy, y a trouvé" un écrit fait au commencement du IX. ſiecle par S. Nicephore de Con-" ſtantinople, & les autres défenſeurs des ſaintes images, qu'il nous a fait" la grace de nous communiquer, en attendant qu'il le puiſſe donner au" public: Et c'eſt à luy que l'on doit tout ce que l'on trouvera ici. On" voit dans cet écrit, que les Iconomaques, citoient pour eux un paſſage" tiré, diſoient ils, du quatrieme livre *b)* des Réponſes de S. Macaire."

Les Orthodoxes eurent bien de la peine à ſavoir ce que c'eſtoit" que l'auteur & que l'ouvrage. Mais aprés avoir beaucoup cherché," ils en trouverent enfin un exemplaire. Ce livre donnoit à Macaire le" titre d'Eveſque, *c)*. & on l'y voyoit repreſenté ſur la couverture en ha-" bit d'Eveſque. Il y étoit ſurnommé, *d)* Magnes, ſans qu'on puſt juger," ſi c'eſtoit un ſimple ſurnom, ou un titre qui marquaſt qu'il eſtoit Eveſ-" que d'une ville de Magneſie. Car il y en a deux de ce nom *e)* aſſez ce-" lebres dans l'Aſie ou dans la Carie. On trouve meſme quatre diffe-" rens Eveſques *f)* de Magneſie en 431, Daphnus, Euſebe, Theodore, &" Magnus. Mais on ne marque pas la province des deux derniers. Pour" Magneſie en Theſſalie, dont les autres ont pris leur nom, on en parle" comme d'un pays plutoſt que comme d'une ville; & on ne trouve point" d'Eveſque qui en ait pris le titre de ſon eveſché. Si des deux Magne-" ſies dont on ignore la province, il y en a eu une en Meſopotamie, Ma-" caire dont nous parlons peut en avoir eſté Evêque. Car de la maniere" dont il parle de l'Hemorrhoïſe, *g)* qu'il pretend avoir eſté Princeſſe" d'Edeſſe, & qu'il dit eſtre celebre juſq'alors dans la Meſopotamie; on a" quelque ſujet de croire que c'eſt le pays où il a eſté nourri, & où il a" eſté Eveſque. Cependant ſelon que ce mot de Magnés ſe trouve au-"

b) ἀποκριτικῶν.

c) ἱεράρχης.

d) τοῦ Μακαρίου Μάγνητου, qu'ont lit à la teſte de quelquel fragmens, doit ſignifier naturellement *du Bienheureux Magnés.* On trouve dans d'autres, *Μακαρίου Μάγνητος* qui ne decide rien. Mais il eſt certain que les Iconomaques & les Orthodoxes ont pris *Μακαρίου* pour ſon nom τοῦ ἁγίου Μακαρίου mis à la teſte du paſſage des Iconoclaſtes, ne peut ſignifier autre choſe.

e) Steph. Byz. p. 433. 434. &c.

f) Labbei Concil. appendix p. 517. 539. 1148.

g) Il l'appelle Veronique ou Berenice.

„jourd'hui exprimé dans quelques manuscrits, on a plutôt sujet de croire „que c'est son nom propre, ou son surnom.

„Les Orthodoxes disent qu'ils avoient appris que cet auteur avoit „vécu plus de 300. ans depuis la predication des Apostres; ce qui va à „le mettre vers le milieu, ou au plustard à la fin du IV. siecle. Ce „qu'ils disent de son antiquité est d'autant plus considerable, que c'estoit „un témoin allegué contr'eux par leurs adversaires. Nous voudrions „neanmoins qu'ils nous eussent marqué comment ils l'avoient apprise. „Car pour ce qu'ils assurent que le manuscrit qu'ils en avoient trouvé „estoit tres ancien, cela seroit plus considerable si son image n'y avoit „pas esté habillé en Evesque. Car assurement cela n'est pas du qua„trieme siecle, ni apparemment du cinquieme.

„Ils nous apprennent que le dessein de cet ouvrage estoit de com„batre les payens, particulierement un philosophe Aristotelicien, qui re„connoissoit un seul Dieu souverain, mais chef de plusieurs autres dieux, „& qui employoit tout le faste de son eloquence, & toute la subtilité de „sa dialectique, contre la simplicité de la religion Chrétienne. Cela est „favorable pour faire cet auteur encore plus ancien qu'ils ne disent, & „le mettre des le temps des persecutions, puisque ni les philosophes, „ni les apologistes, n'ont plus guere traité cette matiere depuis que „Constantin a abatu le paganisme, & a fait dominer l'Eglise. Ce philo„sophe voulant donner un exemple d'un monarque, prend celui d'A„drien: Et cela porte naturellement à croire qu'il n'estoit pas fort eloi„gné du temps de ce prince. Neanmoins puisqu'il marque que les „Chrétiens bastissoient alors de grandes eglises, il ne peut avoir écrit „au plutost que vers le milieu du troisieme siecle. Il soutient mesme, „comme nous allons voir, quelques opinios qui sont plus des trois pre„miers siecles que des suivans. Que s'il dit aussi positivement que nous „le pourrions dire contre Berenger & les autres Sacramentaires, que „l'Eucharistie n'est point la figure, mais le Corps de J. C; pourquoi vou„drions-nous que cette expression claire de la foy de l'Eglise ait esté moins „ancienne que les expressions plus obscures dont quelques Peres se sont „servis? Ce que disent S. Cyrille de Jerusalem, S. Ambroise, & S. Gaudence, „enferme certainement le mesme sens.

„Macaire adressoit son écrit à Theosthene son ami particulier, qu'il „prioit d'en vouloir estre le juge.

Les

Les Orthodoxes montrent fort bien que le paſſage allegué par“
les Iconomaques regardoit les idoles des payens, & les ſtatues que l'on“
adoroit comme des dieux. Il faut avouer neanmoins qu'il n'eſt point“
favorable à tout honneur rendu à des ſtatues. Et cela n'eſt pas éton-“
nant en un temps où ce n'eſtoit point encore du tout l'uſage de l'Egliſe,“
ſans parler des ſuites dangereuſes que cette eſpèce de culte pouvoit“
avoir du temps des payens. Il ne veut point ſurtout qu'on faſſe au-“
cune image des Anges, meſme en peinture. Il ne laiſſe pas de temoi-“
gner approuver la ſtatue que l'Hemorrhoïſſe avoit fait faire de noſtre“
Seigneur.“

Les Orthodoxes citent ce paſſage, mais ſans vouloir, diſent-ils“
s'y fonder, parcequ'on trouvoit diverſes erreurs dans l'écrit de Macaire,“
celles des Manichéens, des Ariens, d'Origene: & ils ajoutent qu'on le“
ſoupçonnoit auſſi de celle de Neſtorius. Ils en raportent meſme un“
paſſage, qui porte que les peines des impies finiront un jour. Dans“
les endroits qu'ils nous en ont conſervez, il ſemble ne reconnoiſtre rien“
de legitime dans l'autorité que les Princes ont ſur leurs ſujets: & cela“
peut donner ſujet de croire qu'il écrivoit avant que les Empereurs fuſ-“
ſent Chrétiens. Il ſemble auſſi condanner la generation de l'homme,“
& le mariage: & il dit aſſez clairement en un autre ouvrage, qu'Adam“
n'a uſé du mariage que parcequ'il eſtoit devenu mortel par ſon peché.“

On pourra parler avec plus d'aſſurance & de l'auteur & de des“
ſentimens, ſi l'on peut obtenir des Venetiens qu'ils veuillent bien en-“
core que l'Egliſe profite du manuſcrit qu'on aſſure qu'ils en ont, & en“
profiter eux meſmes, comme on l'eſpere d'une Republique auſſi ſage que“
cella là, qui fait gloire d'eſtre la défenſe de toutes les nations Chré-“
tiennes. Car il n'y a qu'une vanité tres ſotte qui ſe repaiſſe d'avoir un“
livre qu'on ne veut ni lire, ni laiſſer lire à perſonne.“

Les Orthodoxes dans l'ouvrage dont nous venons de parler, ra-“
portent pluſieurs paſſages de celui de Macaire, & d'aſſez longs. Di-“
vers modernes en ont encore donné d'autres, q'ils ont tirez du manu-“
ſcrit de Veniſe. On en trouve auſſi quelques uns dans la bibliotheque“
du Roy.“

Dans celle du Cardinal Ottobon, on trouve quelques autres frag-“
mens tirez de divers ouvrages du meſme auteur ſur la Geneſe, dont l'un“
eſt intitulé ſon 17. diſcours. On y voit qu'une perſonne l'avoit fait prier“

„par d'autres de luy expliquer les tuniques dont Adam & Eve furent re-„vétus; ſuppoſant que cela ne ſe pouvoit entendre à la lettre. Ma-„caire dans ſa réponſe ſuppoſe la meſme choſe, juſqu'à traiter d'igno-„rans & de beſtes ceux qui l'entendoient d'une vraie tunique de peau: „& il veut que ce ſoit le corps plus peſant & plus materiel, dont il pre-„tend que l'homme ſe trouva couvert depuis ſon peché. C'a eſté une „opinion aſſez commune parmi les anciens, mais rejetté par Saint Cle-„ment d'Alexandrie dans l'heritique Caſſien, & enſuite par divers autres. „On ne peut pas neanmoins tirer de là que Macaire ait eſte auteur de „cette opinion; ce qui obligeroit de dire qu'il à vécu avant Origene, „& du temps de S. Clement pour le pluſtard: au lieu que nous avons „vu qu'on ne pouvoit le mettre au pluſtoſt que vers le millieu du III. „ſiecle.

„Dans un autre ouvrage ſur la Geneſe, & qui ne paroiſt eſtre que „comme une paraphraſe de ce qui regarde la creation d'Adam, il releve „beaucoup le Fils, reconnoiſſant qu'il exiſte veritablement, & qu'il eſt „egal au Pere * en puiſſance. Il cite la verſion de Symmaque pour montrer „que ce que Dieu dit à l'homme, Qu'il mourroit s'il pechoit, ſignifie „qu'il deviendroit mortel par le peché. Il y repreſente le premier „homme comme un Roy, quoique ſa royauté ne fuſt point marquée par „la pourpre, par le diademe, ni par le ſceptre. C'eſtoient donc là de „ſon temps les marques de la royauté. Et puiſque nous ne voyons „point que les Empereurs Romains ſe ſerviſſent communément du dia-„deme que depuis Diocletien, ou peu avant luy; ce peut eſtre une „preuve que cet auteur n'a point écrit avant ce temps là. Mais je ne „voy point que ni alors ni longtemps depuis, on parle de ſceptre: & „Macaire peut avoir voulu marquer ce qui ſe faiſoit, ſoit parmi les Ro-„manis, ſoit parmi les autres peuples.) *Hactenus Tillemontius.*

Antequam de Magnete dicere omittam, operæ pretium duco communicare cum lectore locum integrum ejusdem ſcriptoris, quem habet Turrianus tractatu de Sanctiſſima Euchariſtia contra Andream Volanum, Polonum, Calvini diſcipulum, edito Pariſ. 1577. 8. pag. 75. b. *Convertam hic è Græco, quæ Magnetes eccleſiaſticus auctor, & valde vetus libro 3. apologiarum adverſum Theoſthenem evangeliorum calumniatorem deſcripſit; dicebat ergo iſte idem, quod Capharnaitæ illi,* † *durus eſt hic ſermo, & quis poteſt audire eum? reſpondet Magnetes,* „quod vero non ſit hoc ξένον καὶ φελικῶδες,

* ἰσοδύναμος. † Joh. VI. 6.

δες, id est, inauditum, & horrendum, considerare licet puerum infan-“ tem, quomodo nisi manducet carnem, & sanguinem matris, non vivit:“ natura enim sanguinis est secundum veritatem, lac. Ut autem clarius“ dicam, naturale aliquid narrabo, ne hoc fabulam putes; ex terra nati“ sumus secundum corpus, & quodammodo carne ejus, & sanguine ali-“ mur, id est, frumento, & vino. Audi nunc attente: Principio creavit“ Filius Dei terram: ex terra hominem formavit: ex homine carnem“ sumpsit ipse. Si igitur de corpore prædicatur terra ratione originis“ antiquæ, erat autem terra ratione creatione propria Christi creatura, &“ ex hac panis, & vinum extiterunt, ex ipsa rursus corpus hominis, hoc“ autem corpus CHristus induit, meritò cum accepisset panem, & vinum,“ dixit, hoc est corpus meum. *Deinde subjungit*, οὐ γὰρ τύπος σώματος,“ οὐ δὲ τύπος αἵματος ὡς τινὲς ἐρραψῴδησαν πεπωρωμένοι τὸν νοῦν, ἀλλὰ κατ'“ ἀλήθειαν αἷμα καὶ σῶμα Χριστοῦ, id est, non enim figura est corporis, aut“ sanguinis, ut quidam stupida mente nugati sunt, sed potius verè cor-“ pus & sanguis CHristi. *Pergit adhuc philosophari:* quando quidem“ vero, *inquit*, corpus ex terra, existit, ex terra autem panis item & vi-“ num, quomodo non est alius ausus dicere, caro mea est cibus, sanguis“ meus est potus? nempe, quia nullus est creator terræ, nisi hic; nullius“ est creatura, nisi Filii Dei; idcirco dixit, hoc est corpus meum: mea“ enim & non alterius est creatura terræ; omnes enim post terram“ geniti sunt, corpus à me accipientes: ego vero ante terram, à nullo“ hanc accipiens; ex hac corpus, id est, ex mea creatura accepi, su-“ mens carnem: ex meo igitur meum propono vobis charissima, ex“ terra vobis panis ad alendum extitit; terra vero creatura mea est:“ ex terra similiter extitit corpus, & hæc mea massa: ex unione igitur,“ qua unitus sum sanctus cum terreno, do panem, & vinum, jubens esse“ corpus meum, & sanguinem. Etenim si Abraam, aut alius quispiam“ ex justis, ac sanctis dixisset, caro mea est cibus, & sanguis meus potus,“ valde mentiri ausus esset: aut si dixisset, hoc est corpus meum, & hic“ est sanguis meus, non enim hoc ipsius, sed alterius esset substantia: ne-“ que manducata vitam manducantibus præberent: siquidem quod non“ habet verbum vivens unitum cum corpore, quod fuit terrenum, ad“ æternam vitam edentes non adduceret. CHristus ergo proprium cor-“ pus, & sanguinem dedit credentibus immisso eis vitali pharmaco Divini-“ tatis. *Deinde subjungit*, ἄρτον γοῦν λέγων τὴν σάρκα καὶ οἶνον τὸ αἷμα,“ ἐπαίδευσεν ἡμᾶς εὐλόγως ἐκ γῆς εἶναι τὸ σῶμα, *id est*, cum igitur eam, quæ“ caro est, vocat panem, & eum, qui sanguis, vocat vinum, docuit nos con-“

„venienter rationi, ex terra esse corpus, similiter, & panem: & unius ge-„generis substantiam in corpore, & pane. Cæterum panis communis ex „terræ cultura elaboratus, etsi caro quædam terræ est, tamen vitam æter-„nam præbere non promittit, sed breve solatium vescentibus tribuit, cito „eo extincto sine Divino Spiritu: panis vero in beata CHristi terra virtu-„te Divinitatis unitæ confectus, solo gustu immortalitatem homini affert: „mysticus enim panis, cum benedictionem Patris habeat inseparabilem, „illam dico, quæ in corpore, & sanguine ejus facta est, unit comedentem „corpus CHristi: eumque membra CHristi efficit. Ut enim charta vim, „quam per litteras magistri accepit, discipulo tradit, & per eam cum ma-„gistro illum unit: sic corpus, quod ille panis mysticus est, & sanguis, „qui illud vinum, immortalitatem intemeratæ divinitatis participanti tri-„buunt *αὐτόθεν*, id est, è suo, sive ex seipsis, & per eam ad mansionem in-„corruptibilem creatoris reducunt. Caro enim Salvatoris manducata „non corrumpitur: nec sanguis hic potatus consumitur: quin potius qui „edit, ad incrementum virium venit; qui vero editur, consumi non potest, „quia omnis consumtio ratione quadam naturæ cognata est.

XVI Ex EUSEBII, Episcopi Cæsareæ Palæstinæ, Imperatorum propinqui, † sed ingenii laude & meritis in Ecclesiam ac litteras nobilioris, defuncti circa A. C. 340. lucubrationibus, quas ad nos pervenisse gaudemus, huc spectant: 1. Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως προπαρασκευή, †† *Præparationis Evangelicæ* ad Theodotum Episcopum Laodicenum *libri XV.* sive collectio pulcherrima argumentorum variorumque notatu dignissimorum monumentorum ac testimoniorum ex scriptoribus * externis (magnam partem hodie deperditis) qua animus lectoris præparetur ad demon-

† Eusebius Nicomediensis (nostri frater) Julianum Imp. genere contingebat, teste Ammiano XXII, 9. Idem Eusebiæ Constantii conjugis, fratrisque ejus Flavii Eusebii consularis meminit XX. 2. XXI. 6. XXII. 3.

†† Eusebius IV. 10. præparat. p 280. ὧν δὴ καὶ μάλιστα ἡμῖν δεῖ εἰς τὴν τῆς Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως προπαρασκευήν. Adde lib. XV. cap. 1. ubi post expositam horum librorum anacephalæosin ait jam ad demonstrationem Evangelicam tanquam nobilius argumentum se progredi. Τοῦτο δὴ οὖν σὺν Θεῷ διὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν ἐπισφραγισθέντος, τὰ μὲν τῆς προπαρασκευῆς ἐνταῦθα μοι περιγραφήσεται. Μεταβὰς δὲ ἐπὶ τὴν ἐντελεστέραν ὑπόθεσιν τῆς Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως &c. Libros XV. προπαρασκευῆς Evangelicæ memorat etiam Hieron. & ex libro VIII. locum profert in nonum Danielis.

* Indicem eorum dedi Volum VI. Bibl. Gr. p. 37. seq.

monſtrationes de veritate Evangelii CHRISTI ex ſacris literis tanto facilius imbibendas admittendasque, & ad confutandum quod paſſim facit Porphyrium. ** *Latine* vertit & Nicolao V. Pontifici inſcripſit *Georgius Trapezuntius*, ſed cujus interpretationem valde mancam ac confuſam eſſe merito queritur Leo Allatius de Georgiis p. 375. & Petavius XIV. 11. de incarnatione §. 2. *Trapezuntius Latina ſua verſione non tam Euſebio lucem attulit, quam eo fœde laniando, addendo ac depravando juſtam de ſe querelam poſteris reliquit.* Confer Geſneri Bibl. p. 231. b. ſeq. qui integrum Græce daturum ſe promiſit (non verſionem ſuam ut legas T. XVI. Diarii Veneti, Giornale de' letterati d'Italia p. 423.) Voſſium de Hiſt. Græcis p. 70. Huetium de claris interpretibus p. 292. & Jo. Rainoldi cenſuram Apocryphorum librorum Tom. 1. p. 803. Profitetur tamen Trapezuntius in Epiſtola ad Nicolaum V. ſe non absque illius juſſu quædam omiſiſſe, quæ nempe hæreſin olerent. *Quare ſentibus*, inquit, *tuo juſſu amputatis, roſas ſolummodo Latinis hominibus hac traductione obtulimus.* Sed qui Græca cum ejus verſione contulerit, videbit cum Zizaniis ſæpius etiam bonum ſemen ab hoc interprete rejectum. Atque ut recte Vigerus, *in interprete fides magis commendari ſolet quam pietas.* Prodiit Latina Trapezuntii verſio Venetiis per Nicolaum Jenſon 1470. fol. cum hoc octaſticho Antonii Cornazzani, quod habes etiam in Bibl. Aproſiana p. 406. & minus emendate apud V. C. Michaëlem Mattaire T. 1. annal. typograph. pag. 67.

Artis hic & fidei ſplendet mirabile nomen.
Quod fama auctores auget honore Deos.
Hoc Jenſon Veneta Nicolaus in urbe volumen
Prompſit: cui felix Gallica terra parens.
Scire placet tempus? Mauro Chriſtophorus urbi
Dux erat: aqua animo muſa retecta ſuo eſt.
Quid magis artificem peteret Dux, CHriſtus & Auctor?
Tres facit æternas ingenioſa manus. M CCCC XXXC.

Vidit & lucem per Leonhardum Aurel. 1472. fol. Tarviſii 1480. fol. Venet. 1497. Hagenoæ 1522. 4. Pariſiis 1534. Colon. 1539. fol. & inter Euſebii opera Baſil. 1542. 1548. 1559. 1570. fol. & Pariſ. 1581. fol. ſed in libris quatuordecim verſionem ſupplevit *Jo. Thomas Freigius*, & qui ſcholia etiam addidit *Jo. Jac. Grynæus*: librum decimum quintum de Philoſophorum

K circa

** Confer Tillemont. T. VII. memor. Hiſt. Eccleſ. p. 53.

circa res naturales & Mundi partes dissensione vertit *Marcus Hopperus*. *Græce* primus hoc opus vulgavit Rob. Stephanus Paris. 1544. fol. typis Regiis. Denique *Franciscus Vigerus* Rothomagensis S. I. presbyter ex duobus Codicibus Bibl. Regiæ, quorum altero Stephanus usus fuerat, & Variis lect. Codicis Montacutiani Græca recensuit, novamque meliorem versionem suam & notas addidit Paris. 1628. fol. quæ editio *Græco-Latina* recusa est Lipsiæ (licet titulus Coloniam præfert) 1688. fol. Exstant etiam hi libri MSS. in Bibl. Florentina, & Veneta S. Marci (ubi tres Codices hujus operis, teste Clariss. Montfaucono p. 42. Diarii Italici) aliisque. In Codice Bibl. Regiæ in fine trium priorum librorum numerus στίχων adscriptus est, ut observavit idem Montfauconus in palæographia Græca p. 276. Rich. Simon T. 1. Bibl. selectæ p. 36. notat MS. Codicem (sed quinque tantum librorum) exstare in Bibl. Reg. Paris. differentem passim ab editis dignumque, qui conferatur. In Catalogo MSS. Is. Vossii num. 197. monet Colomesius exstare librum præparationis nonum, ex quo multa restitui possint in editis depravata. Habuit & Tho. Gale libros hos emendatos ex membranis antiquis. Dispositionem operis, librorumque singulorum quindecim argumentum breviter exponit Eusebius libri XV. capite 1. testatus, ut dixi, se inde ad τὴν εὐτελεστέραν ὑπόθεσιν τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως *ad augustius argumentum, Demonstrationem Evangelicam* progressurum. Citat & initio demonstrationis & libro 3. p. 107. καθ᾽ ἃς ἐν τῇ προπαρασκευῇ πεποιήμεθα διὰ πλείστων ἀποδείξεις. Ad hoc opus Præparationis respiciebat Julianus Imp. quando apud Cyrillum lib. VII. p. 222. perstringit τὸν μοχθηρὸν Εὐσέβιον, Hebræorum hexametra nomina & Logicam disciplinam celebrantem.

2. Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις, *Demonstrationis Evangelicæ* ad eundem Theodotum, Episcopum Laodicenum supersunt ex viginti libris, tantum decem: primus * nimirum (& ille quidem in hactenus editis initio mutilus) usque ad decimum itidem extrema parte truncum. Hujus operis, quo veritatem Christianæ Religionis ex sacris litteris & Vet. Test. maxime adstruit, & Vaticinia de CHRISTO colligit atque urget, Codices MSS. rarissimi sunt, Montfauconique judicio † videntur omnes descripti

* Primi libri argumentum perspicue exponit Eusebius XV. 1. præparat. p. 790. & cap. ult. p. 856. quod cum eo, qui in hodiernis codicibus primus est, congruit. Atque cæteros novem continenter ita ab auctore fuisse subjunctos atque connexos, ex ipsis librorum exordiis, in quibus numerus etiam subinde libri cujusque exprimitur, patet.

† Montfauconus Diar. Italic. p. 12, 42.

deſcripti ex membranaceo codice antiquo, qui exſtat in Bibl. Regis Galliæ: nam omnes ſunt perinde in fronte mutili, & ab eadem voce incipiunt, atque in eadem deſinunt. Singulari autem beneficio Celſiſſimi ac Sapientiſſimi Walachiæ Principis MAUROCORDATI atque illuſtriſſimi ejus propinqui & archicamerarii *Joannis Scarlati* mihi contigit, ut proxeneta C. V. *Stephano Berglero* licuerit mihi ex integriore Codice, quem Græcia ſervavit Principique obtulit, defectum illum ingentem initio libri primi ſupplere, decimique finem, ubi perpauca deſiderabantur ſubnectere, quod in fronte hujus voluminis factum à me fuit. Libros viginti Demonſtrationis Euſebianæ memorat Hieronymus c. 81. Catalogi, & Photius Cod. 10. Librum XVIII. laudat Hieron. præf. in Hoſeam, teſtatus illo libro Euſebium de Hoſea quædam diſputaſſe. Tillemontius T. 7. memor. H. E. p. 53. ſeq. putat cœptum hoc opus ante finitam A. C. 312. Diocletiani perſecutionem, continuatumque poſt illud tempus pace Eccleſiæ reddita. Loca, quæ Arianis favere videntur, notat Jacobus Billius lib. 1. Obſ. S. c. 27. & plura emendat atque illuſtrat c. 28. Aliud Euſebii opus fuit ἡ καθόλου στοιχειώδους εἰσαγωγῆς pluribus conſtans libris, cujus ſextus, ſeptimus, octavus & nonus, exſtant adhuc MSS. ſub titulo *Eclogarum Propheticarum de CHRISTO* libris IV. Hos enim libros in Bibl. Vindobonenſi ſupereſſe teſtatur Lambecius lib. 1. p. 139. ſeq. & lib. 3. p. 75. Ex eodem Lambecio apponam hæc libri quarti Eclogarum Propheticarum: ἀλλὰ γὰρ ἐν τέταρσι καὶ τὴν τῶν ἐκλογῶν ὑπόθεσιν ἐν τῷ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΕΝΝΑΤΩΙ τούτῳ συγγράμματι περιγράψαντες, ἐν τῷ ΔΕΚΑΤΩΙ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀθέων αἱρέσεων τὸν λογισμὸν ἀποβεβλαμμένοις ἑτέραν ἁρμόττουσαν ἔφοδον παρέχειν πειρασόμεθα. Mentio hujus operis in Euſebii Hiſt. Eccleſ. lib. 1. cap. 2. ubi opus illud à Demonſtratione Evangelica diſtinguit: ἀλλὰ γὰρ ἐν οἰκείοις ὑπομνήμασι τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ΠΡΟΦΗΤΙΚΑΣ ΕΚΛΟΓΑΣ συναγαγόντες, ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΩΤΕΡΟΝ τε τὰ περὶ αὐτοῦ δηλούμενα ἐν ΕΤΕΡΟΙΣ συστήσαντες, τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθησόμεθα. Doctiſſ. Blondellus lib. de Epiſcopis p. 45. ait Euſebium in Demonſtratione allegare Hiſtoriam ſuam, ſed lib. VI. cap. 13. p. 273. ad ἱστορίαν quidem ſuam Euſebius hoc eſt ad notitiam & experientiam † provocat, Hiſtoriæ autem Eccleſiaſticæ à ſe ſcriptæ neutiquam meminit: Verba ſunt: εἰ γοῦν τι δύναται καὶ ἡ ἡμετέρα ἱστορία, καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν πάλαι βοωμένην

† hoc ipſe agnovit Blondellus II. 4. de Sibyllis p. 150. ſeq.

μένην Σιὼν ζεύγεσι βοῶν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀνδρῶν ἀρουμένην ὀφθαλμοῖς παρειλήφαμεν. Uberiorem *ἐξέτασιν locorum Propheticorum de Vocatione Gentium* facturum se promittit lib. 2. Demonstrat. p. 53. quæ in præsenti *ὅτι ἀναλέγειν ὅτι ἑρμηνεύειν καιρός.* pag. 48. Illa *ἐξέτασις* perinde ut decem ultimi Demonstrationis libri interciderunt. Et dubito an diversi ab editis exstent in Bibl. Vaticana, licet in Scaligerianis legas: *il y a au Vatican les dix derniers livres ἀποδείξεων d'Eusebe, mais les Italiens sont si jaloux, qu'ils ne les voudroint pas prester.*

Latine vertit non Georg. Trapezuntius, ut ab præclaro Viro Ellies du Pin traditur T. 2. Bibl. Eccles. p. 11. sed *Bernardinus Donatus, Veronensis*, qui dicavit interpretationem suam Paulo tertio Pontifici. Prodiit ejus versio Venetiis primum, 1498. f. hinc Colon. 1542. fol. & cum aliis Eusebii Operibus Basil. 1542. 1548. 1559. & 1570. fol. additis Scholiis *Jo. Jac. Grynæi:* & Paris. 1581. fol. Nonnulla in ejus versione castigat Jacobus Billius in observationibus suis sacris, lib. 1. c. 28. & supplet c. 29. ac Rich. Simon T. 2. Bibl. selectæ pag. 44. & Georgius Calixtus §. 54. diss. quod Filius DEI Patribus V. T. in propria hypostasi non apparuerit, notat Donatum pleraque de CHRISTO durius & licentius ab Eusebio dicta sic esse interpretatum, ut emolliret. Atque ob similem causam omisisse quædam, monet Possevinus in apparatu sacro.

Græce typis nitidis Regiis é Codice Regio edidit primus Rob. Stephanus. Paris. 1545. fol.

Græce & Latine cum Donati versione, & variis lectionibus ac castigationibus brevibus Paris. 1628. fol. additis libro Eusebii contra Hieroclem, duobus contra Marcellum Ancyranum, & tribus de Ecclesiastica Theologia. Hæc editio repetita est Coloniæ (sive Lipsiæ potius) 1688. fol.

Multa sane insignia nec inficianda argumenta pro Veritate Religionis Christianæ etiam lector veritatis studiosus observabit in Eusebii *Historia Ecclesiastica*, qua post Acta Apostolica S. Lucæ, scriptum in hoc genere longe præcipuum, propagati inter medias persecutiones per orbem terrarum Christianismi primorum trium sæculorum texit historiam, Doctorum Ecclesiæ fidem & pro pietate certamina ac victorias *Martyrumque*, qui pro DEO ac Salvatore suo cruciatus maximos & mortem ipsam mira constantia alacriter sustinuerunt sermones memorabiles, acta & passiones commemorat, de quibus etiam majus illius opus

opus a) olim exſtabat, quod vel magnam partem intercidit, ſive in laciniis parum integris, aut partem in verſione Syriaca reperta nuper A. 1716. in Oriente, Romamque allata neſcio quam ſincera ſervatur: tamen nolo in præſenti de hiſce plura verba facere, ſed tantum in illis Euſebii ſcriptis referendis, quæ apologiam religionis Chriſtianæ diſerte profitentur ac præ ſe ferunt, pergere.

3. Liber *contra Hieroclem*, Bithyniæ ex Vicario Præſidem & poſtea Alexandriæ ** ἔπαρχον, πρὸς τὰ ὑπὸ Φιλοστράτου εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα διὰ τὴν Ἱεροκλεῖ παραληφθεῖσαν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Χριστοῦ σύγκρισιν. Auctor & conſiliarius Diocletiano *** ad faciendam perſecutionem fuit ille Hierocles teſte Lactantio c. 16. de mortibus perſecutorum, & *libros duos ad Chriſtianos* ſcripſit, ut idem refert lib. 5. cap. 2. Inſtitutt. divinar. (λόγους φιλαλήθεις πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς inſcripſiſſe colligas ex eodem, atque Euſebio,) quibus non quidem in dubium vocat CHRISTI geſta & miracula, ſed inter alia (quæ utpote antequam ab Hierocle ſcriberentur in Origenis contra Celſum †† libris jam bene confutata Euſebius ſe ait omittere,) oſtendere voluit Apollonium vel paria cum CHRISTO vel etiam majora feciſſe. Primus Euſebii librum, non minus Philoſtrati de Apollonio narrationibus quam Hierocli oppoſitum, quem Photius

Cod.

a) τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων συναγωγή, quod opus viginti libris conſtitiſſe ex actis S. Silveſtri cognoſcitur. Vide quæ notavi Volum. VI. Bibl. Græcæ p. 101. & de Hiſt. Eccleſiaſtica Euſebii p. 58. ac de libro de martyribus Palæſtinæ p. 90.

** Tillemont. T. 7. memor. H. E. p. 48. Valeſ. pag. 177. ad Euſeb. Epiphan. LXVIII. 1. De Hierocle juniore cujus commentarius in aurea carmina exſtat, aliisque ejus nominis dixi lib. 2. Bibl. Græcæ cap. 12. §. 7. & de Philoſtrati opere lib. 4. cap. 24. §. 2. & de Apollonio Tyanenſi §. 15.

*** A. C. 302. adde Rev. D. Jo. Laur. Moſheimii diſſ. de Apollonii Tyanei imaginibus teleſticis T. 3. Bibl. Brem. p. 15. ſeq.

†† Euſeb. πρὸς μὲν γὰρ τὰ λοιπὰ τῶν ἐν τῷ Φιλαλήθει οὐδὲν ἂν εἴη σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἵστασθαι &c. *Reliquis quidem quæ in Philalethe Hieroclis continentur haud ita magnum operæ pretium fuerit hoc tempore immorari: quippe quæ non propria illius, ſed ex aliorum ſcriptis non ſententiis modo ſed verbis etiam iisdem ac totidem pæne ſyllabis impudenter ſublecta. Sed tamen & ipſa ſuo tempore debitam ſortientur refutationem, licet antequam peculiaris ſcriptio eis opponatur, poteſtate jam everſa ac confutata ſint,* δυνάμει δ' ἤδη, καὶ περὶ τῆς ἰδίας κατ' αὐτῶν γραφῆς ἀνατετράφθαι καὶ προαπελήλεγκται, *voluminibus integris octo Origenis adverſus Celſi magis etiam ſuperbe quam Hieroclis Philalethes inſcriptum* ἀληθῆ λόγον.

Cod. 39. *ἀνασκευαστικὸν βιβλιδάριον πρὸς τοὺς ὑπὲρ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως Ἱεροκλέους λόγους* vocat, *Græce* edidit Aldus cum Philostrati Apollonio Venet. 1502. fol. & 1535. 8. *Latine* vertit. *Zenobius Acciajolus* Florentinus Ord. Prædicatorum, præmissa ad Laurentium Medicem Epistola, Venet. 1502. fol. apud Aldum & Paris. 1511. 8. Colon. 1532. 8. cum Philostrato de vita Apollonii, atque sæpius inter Eusebii opera junctim Latine edita, ad calcem librorum de Evangelica demonstratione. Minus feliciter à Florentino interprete versum esse hunc librum, notavit Pearsonius præf. ad Hieroclem. *Græce & Latine* cum Acciajoli versione, & variis lect. è Codicis Regis Galliæ à *Friderico Morello* adscriptis prodiit inter Philostrati Opera p. 433. Paris. 1608. fol. Deinde cum castigationibus ex eodem Regio Codice ab *Luca Holstenio* adnotatis, qui etiam versionem locis quibusdam interpolavit: ad calcem librorum Eusebii de demonstratione (non, ut clariss. Caveus memoriæ lapsu scripsit, cum libris de præparatione) Evangelica, Paris. 1628. fol. Lips. 1688. fol. Denique cum nova versione notisque Beati D. *Godfridi Olearii*, qui etiam librum in capita distinxit, & collatis Philostrati locis passim emendavit, Lips. 1709. fol. in luculenta illa Operum Philostrati editione.

Gallice vertit Ludovicus Cousinus Paris. 1684. 4. & 12. *discours touchant les miracles attribuez à Apollonius de Tyane* &c.

4. In opusculis XIV. Eusebii Latine editis à Jac. Sirmondo T. 2. Var. Opusc. Paris. 1643. 8. & recusis T. IV. Bibl. Patrum edit. Lugd. 1675. atque inter Sirmondi opera Paris. 1696. T. 1. non pauca sunt, quæ ad veritatem religionis apprime faciant, ut homiliæ duæ de resurrectione & adscensione, nec non homiliæ VI. de incorporali invisibili DEO, & incorporali anima ac spiritali cogitatu hominis.

XVII. Inter veteres Ecclesiæ Doctores, qui Christianam Religionem adversus Ethnicos defenderunt, illustre etiam est nomen S. ATHANASII, Episcopi Alexandrini, qui A. C. 373. diem obiit. Inter ejus scripta familiam ducit *λόγος κατὰ Ἑλλήνων, contra Gentes liber*, qui in aliis *κατὰ εἰδώλων, contra idola*, inscribitur. Hieronymus de scriptor. Eccles. cap. 87. *feruntur ejus adversus Gentes libri duo.* Græcus interpres junior utique Sophronio: *φέρονται αὐτοῦ κατὰ Ἐθνῶν λόγοι δύο.* Nempe apparet Hieronymum pro secundo contra Gentes libro habuisse *λόγον περὶ ἐνανθρωπήσεως, de incarnatione, a)* qui libro priori, Gentibus pariter

ac

a) Inscriptio integra est: *λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ.*

ac Judæis oppoſitus & á Photio ſeparatim poſt illum commemoratur, in fragmento Bibliothecæ, quod vetuſtiſſimo Codici Operum Athanaſii Baſileenſi præmiſſum Petrus Nannius reperit: λογικοῖς τε μεθόδοις οὐ τι γυμνῶς καὶ μειρακιωδῶς ὥσπερ οἱ παῖδες καὶ νεόπμαθεῖς, ἀλλὰ φιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀποκέχρηται· γραφικαῖς τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατωχύρωται· καὶ μάλιστάγε ὁ κατὰ Ἑλλήνων, ὅ, τε περὶ τῆς ἐνσωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰρημένος. *Et tamen exploratum eſt*, inquit eruditiſſ. Montfauconus, *hoſce libros, qualibet tandem ferantur inſcriptione, eosdem ipſos eſſe, qui memorantur ab Hieronymo. Nam ex modo ordiendi b) poſterior liber nativa ſerie cobaret cum priore, & magna pars initio contra Gentes ac fœdiſſima confictorum numinum ſimulacra, conſcripta fuit: reliqua vero de Incarnatione; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inſcribere facultas fuerit. Editi tamen ac Codices omnes, poſtremum* de Incarnatione *inſcribunt.* Ante Arianam hæreſin exortam ſcripti videntur ad Macarium quendam in Chriſtiana religione confirmandum, quem alloquitur in utriusque libri exordio, & ſub extremum ſecundi, p. 95. 96. edit. novæ: ταῦτα μέν σοι παρ' ἡμῶν δι' ὀλίγων, ὅσον πρὸς στοιχείωσιν καὶ χαρακτῆρα τῆς πρὸς Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας ἀνατεθείσθω, ὦ φιλόχριστε Θεοῦ ἄνθρωπε. *Styli porro genus quod ſpectat, fateare neceſſe eſt, vix quidpiam eo in genere tanta concinnitate adornatum fuiſſe: mirere ſane ſales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima Oratione, quæ inter primarios tanti Viri fœtus locum habet. Vides Athanaſium nihil eorum quæ Gentilium theologiam, ſive potius* ματαιολογίαν *ſpectant ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque ſcriptorum verſatiſſimum eſſe, ut decebat eum, qui hujusmodi operam ſuſcepit. In Oratione porro de Incarnatione, validis argumentis commonſtrat veritatem Religionis Chriſtianæ & Incarnationis JESU CHRIRSTI.* Laudatur Oratio contra Gentes ὁ κατὰ εἰδώλων λόγος in Synodo Nicæna ſecunda, λόγος περὶ ἐνανθρωπήσεως à Theodoreto dialog. 3. & in ejusdem Synodi ſecundæ Nicænæ actis ab Adriano I. Papa

b) Initium libri de incarnatione: αὐτάρκως ἐν τοῖς πρὸ τούτων, ἐκ πολλῶν ὀλίγα διαλαβόντες, περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας &c. Φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, Μακάριε καὶ καλῶς φιλόχριστε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διηγησόμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας δηλώσωμεν, ἣν Ἰουδαῖοι μὲν διαβάλλουσι, Ἕλληνες δὲ χλευάζουσι, ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν.

Papa Epist. ad Constantinum & Irenem Impp. Conjectura Petri Allixii, qui ad scriptorem antiquiorem, qui ad sæculi secundi finem floruerit, hosce libros maluit referre, refellit Clarissimus Caveus. Versionem Syriacam libri de incarnatione compositam circa A. C. 564. ex Syria A. 1717. Romam secum attulit Josephus Assemanus, Maronita. Latinam versionem ante celeberr. Montfauconum & Petrum Nannium adornaverat Omnibonus Leonicenus, sed & Ambrosius Camaldulensis, cujus versionem etiam cum libris Athanasio suppositis contra Arianos edidit Jo. Bugenhagius Witeberg. 1532. 8. præmissa B. Lutheri nostri præfatione. Analysin uti cæterorum scriptorum S. Athanasii ita etiam librorum adversus Gentes exhibet Abrahamus Sculterus parte secunda medullæ Patrum.

Editiones S. ATHANASII.

Latine.

Athanasii explanationes Symboli, Orat. Dominicæ, salutationis Evangelicæ ex Thomæ Aquin. Codicibus collectæ. Rom. 1481. 4.

Contra Gentiles & de incarnatione & alia Opuscula quædam, nempe Orationes tres contra Arianos, Epistola 1. ad Serapionem, liber de incarnatione contra Arium & Apollinarium, & Disputatio contra Arium in Synodo Nicæna, *Omnibono Leoniceno* interprete, cujus Epistola ad Paulum II. præmittitur. Vincentiæ apud Leonhardum Basileensem cum Barnabæ Celsani ad Petrum Brutum Episcopum Epistola. 1482. fol.

De 40. variis Quæstionibus liber *Jo. Reuchlino* interprete, cum ejus annotationibus. Tubing. 1515. Hagenoæ 1519. 4. & Rom. 1523.

Athanasii Opera (suppositia maximam partem) cum præfat. Nicolai Beraldi Paris. apud Jo. Parvum 1519. (in quibusdam exemplis 1520.) fol. 1) *In Epistolas Pauli* (non Athanasii sed Theophylacti) ex versione Christophori de Persona ad Sixtum IV. Rom. 1477. pridem vulgata. 2) *Contra Gentiles & de incarnatione*, Ambrosio Camaldulensi interprete. 3) *Disp. contra Arium*, Probo judice. 4) *In vim Psalmorum*, sive fragmentum Epistolæ ad Marcellinum de Psalmorum interpretatione, ex versione Angeli Politiani. 5) *Liber de exhortatione Monachorum.* 6) *De passione imaginis CHristi Berytensis.* 7) *Epistolæ* Romanorum Pontificum Marci, Julii & Ægyptiorum ad Athanas. & Athanasii Ægyptiorumque Episcoporum ad Marcum, Juliumque & Julii Papæ, Liberii, Felicis ad Orientales.

8) *Quæ-*

8. *Quaestiones ad Antiochum,* sed pauciores quàm hodie exstant. Addita vita Athanasii per Jo. Tortelium Aretinum, cum ejusdem Epistola ad Eugenium IV.

Opuscula Athanasii ex *Ambrosii Camaldulensis*, *Christoph. Persona*, *Angeli Politiani*, *Joannis Capnionis* & aliorum versione, recusa Francof. apud Knoblochium & Argent. 1522. fol.

Opuscula alia ex interpretatione *Erasmi*. Basil. 1527. & Tomo VIII. Erasmi Operum.

Ex variorum interpretatione Colon. 1532. 8. apud Cervicornum & eodem anno, Lugduni. Praefationes Editionibus A. 1482. 1520. & Lugdunensi 1532. praemissas Montfauconus exhibet in T. 2. novae collectionis Patrum.

Athanasii Opera à *Petro Nannio* Alcmariano, Professore Lovaniensi, diligenter collecta & Latine etiam felicius reddita Basil. * 1556. & 1564. quatuor Tomis, quorum tres primores à Nannio, quartus ab aliis versa continet. & Paris. 1572. & 1581. quibus in postremis editionibus quinquepartitis Vita S. Antonii cum dialogis V. de Trinitate, Beza interprete ex edit. Anni 1570. 8. & Epistola ad Ammonium accessit. Atque iterum Paris. 1608. & 1612. ex recensione & cum notis marginalibus *Frontonis Ducai,* in qua postrema Graece & Latine addita est vita S. Antonii, qualem David Hoeschelius vulgaverat. Basileensem Nannii editionem recenset Bellarminus de scriptoribus Eccles. Parisienses Possevinus.

Epistola ad Amunem, Festalisque undequadragesima & ad Rufinianum. Paris. 1574.

Nonnullae S. Athanasii homiliae, in Bibliotheca Concionatoria Francisci Combefis. Paris. 1662. fol.

Graece & Latine.

Cum versione Petri Nannii & aliorum, Heidelbergae ex officina *Commelini* 1601. fol. 2. Vol. addita à *Petro Felckmanno* appendice notisque & Variis Lect. ex Codice Doxopatri Basileensi, collato cum aliis MSS. Graeca in hac edit. ex Codicibus Palatinis & Augustanis expressa sunt, additique egregii indices. Haec editio recensetur à Possevino in Apparatu.

L Parisien-

* Paucae quaedam Latini Latinii in hanc edit. observationes leguntur in ejus Bibliotheca sacra profana p. 181.

Parisiensis Anni 1627. fol. duobus Vol. curante *Jo. Piscatore*, quæ utut nitida & plenior, additis præter vitam Antonii variis homiliis, tamen in Græcis & versione haud pauca mutavit satis infeliciter, Benedictinorum & Baluzii præf. ad opuscula postuma Petri de Marca judicio, & Varias Lectiones Felckmanni minime contemnendas omisit, indicesque minus accuratos ac locupletes, Caveo notante, exhibet. Recenset hanc editionem Labbeus & ex Labbeo Hendreichius in pandectis Brandenburg.

Lipsiensis 1686. fol. ** quæ Coloniæ nomen falso præscriptum habet, Parisiensem ex asse refert, nisi quod minus emendata est, adjunctumque habet syntagma doctrinæ, quod anno priore ediderat Parisiis Andreas Arnoldus Norimbergensis. Tomus supplementi, quem promittit Tentzelius in dialogis menstruis Germanice editis 1698. pag. 448. nunquam vidit lucem.

Parisiensis Anni 1698. fol. † tribus Vol. plenior longe accuratiorque, ad MSS. Codices diligenter recensita, divisa in sectiones, & ordine temporum disposita, versioneque vel nova vel longe castigatiore (est enim non raro ubi Nannius †† etiam, præclare licet de Athanasio promeritus, cespitavit,) & notis eruditis, indicibus locupletissimis, pluribusque novis Athanasii opusculis & Onomastico sive Lexico vocum minus obviarum locupletata, curante post *Jac. Loppinum* * A. 1693. 22. Dec. denatum, ejusdem ordinis Benedictini, Monacho doctissimo & multis aliis nominibus meritissimo de Ecclesia pariter & bonis litteris, *Bernardo de Montfaucon*, qui interjecto

** Acta Erud. 1686. p. 270.

† Hujus editionis suscipiendæ se svasorem fuisse profitetur Casimirus Oudinus in triade diss. p. 75. & in ea adornanda etiam elaborasse Antonium Pouget, Benedictinum. p. 76. Conatu laudatissimo ordinem chronologicum in illa observare instituit celeberrimus Montfauconus. Cum autem de plerisque non constet certo plane, hinc ordinem Materiarum præferri optabat Tillemontius, quo Athanasii scripta digerit T. 8. memor. p. 732. seqq. Post Diariorum literariorum scriptores Anni 1698. & 1699. Historiam Operum eruditorum Basnagianam, Ephemerides litterarias Parisienses, Acta Erud. Lipsiensia, Ludolphi Neocori Bibl. Novorum libror. Jac. Bernardi Novellas Reip. litterariæ &c. diligentius illam edit. recensuit T. V. Bibl. Græcæ p. 300. seq. Vide etiam, si placet, Oudinum de Scriptoribus Eccles. T. 1. p. 380. seq.

†† Notarunt hoc Hermantius præf. ad vitam Athanasii ac Montfauconus ad Athanasium passim, & in Palæographia Græca p. 343.

* Hist. des Ouvrag. des Savans A. 1689. Mars p. 91.

terjecto tempore alia etiam Athanasii Opuscula & fragmenta secundis curis reperta Græce & Latine vulgavit Tomo secundo novæ collectionis veterum Patrum, Parif. 1706. fol.

XVIII. Ex scriptis GREGORII NAZIANZENI, qui postquam Episcopatu CPolitano A. C. 381. se abdicasset extinctus est decennio post A. 391. commemorandi hoc loco veniunt *in Julianum* Imp. Apostatam λόγοι στηλιτευτικοὶ sive Philippicæ, ut vocantur à Valesio ad Ammian. XXII. 12. invectivæ duæ. T. 1. edit. Græco-Lat. Parif. 1609. & 1630. Lipf. 1690. fol. prior incipit: ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη. altera: ὅτος δὴ τῶν ἐμῶν λόγων. p. 49. & 109. Post Apostatæ mortem * scriptæ, ut patet ex p. 68. 76. 86. 93. seq. 102. 113. seq. & clarissime 122. 130. 132. & p. 116. seq. ubi de nece Juliani variæ sententiæ exponuntur, & p. 120. sepulturæ Tarsi factæ & Joviniani successoris mentio, pacisque à Persis cum illo durissimis conditionibus initæ p. 118. Cur *steliteuticas* inscripserit, docet p. 91. ut nempe στηλιτευθῇ τοῖς μετέπειτα *velut columna* ** *insculpta posteris traderetur* Juliani truculentia & impietas. Atque hanc στηλογραφίαν suam columnis Herculis clariorem à se statui affirmat p. 134. similiter στήλας pro monumentis ponit Orat. X. p. 164. Græce cum scholiis Græcis & *Nonni* collectione Historiarum notisque suis edidit separatim *Rich. Montacutius*, Etonæ 1610. 4. additis Oratione in Martyres εἰς τοὺς Μάρτυρας, & altera contra Arianos, κατὰ Ἀρειανῶν, nec non Testamento Nazianzeni & Epistolis decem antea ineditis, atque in Opera Nazianzeni Variis Lectionibus ex Codd. MSS. Savil. Prior invectiva Græce etiam lucem vidit Parif. 1531. 4. apud Wechelum. Latine verterunt Pirckeimerus & Billius. Pirckeimeri versio prodiit primum Norimb. 1528. 8.

Ejusdem Nazianzeni Carmen LXI. *ad Nemesium* JCtum, ut desinat Idola colere. T. 2. p. 138. Incipit:

ὄμμα δίκης μύθων τε Νεμέσιε - -

Hoc inter alia Nazianzeni Græce ac Latine ediderat Aldus Manutius Venet. 1504. 4.

* Vir doctissimus Petrus Cunæus perperam scripsit Nazianzenum his orationibus perstrinxisse Julianum adhuc vivum ac spirantem, unde reprehenditur à Petro Bælio in Lexico Historico, vocabulo Nanzianz. Vide & Tillemont. T. IX. memor. H. E. pag. 361.

** Confer Andreæ Dounæi notas ad Chrysost. T. 8. p. 348. Francisci Scorsi ad Theophanem Ceramеum p. 449. Dio lib. XLIII. p. 217. D. dixit στηλοκοπεῖν.

Ejusdem ἀπόῤῥητα sive *arcana* carmina, quibus inter alia Philosophorum errores *de origine rerum*, *de providentia*, *de anima* confutantur T. 2. p. 165. 167. 170. Hæc primum cum Latina versione sua & paraphraseos Nicetæ versione edidit Jac. Billius Parif. 1575. 8. inde sine illa paraphrasi Jo. Hornschuchius Lipsiæ 1645. 8. Græce & Latine: Græce vero cum paraphrasi Græca prosaria (prima tantum sex capita) David Hœschelius è MS. Bibl. Augustanæ, Lugd. Bat. 1591. 8. De Nazianzeno ipso & aliis illius scriptis atque editionibus dictum à me abunde est T. 7. Bibl. Græcæ p. 508. seqq.

XIX. S. BASILIUM quoque, Gregorii Nazianzeni amicum inter defensores religionis præterire nefas fuerit, vel ob præclaras illas homilias *in Hexaëmeron*, in quibus luculenta adversus atheos argumenta, & ad optimi Opificis laudes, potentiam, sapientiam ac bonitatem agnoscendam ac prædicandam documenta lectoribus veritatis cupidis exhibentur. Sunt vero

Εἰς τὴν ἑξαήμερον, in Hexaëmeron Homiliæ IX. Ex his pleraque ad verbum expressit *S. Ambrosius* libris VI. *a)* in Hexaëmeron, qui etiamnum supersunt. *Easdem* Eustathius *sive* Eustachius (Afer) *vir disertissimus ita transtulit in Latinum, ut ingenium doctissimi viri* (Basilii) *facundiæ suæ viribus æquiparasse videatur, qui usque ad hominis conditionem novem libros tetendit,* ut notat Cassiodorus cap. 1. divinar. Lect.. Quæ versio sorori *Syncleticæ* Diaconissæ *b)* ab Eustathio dicata, & memorata etiam Sigeberto Gemblacensi cap. 21. de S. E. & Bedæ sive Junilio præf. in Genesin: prodiit Nicolao Fabro curante, exstatque in Bibliotheca Patrum Parif. 1654. Tomo I. atque in Latinis S. Basilii editionibus novissimis, & ad calcem Tomi primi editionis Græco-Lat. luculentæ *c)* operum Basilii novæ Parif. 1721.

a) Homilia *prima* Basilii respondet primis sex libri primi Ambrosii capitibus, *secunda* capitibus reliquis quatuor ejusdem libri. *Tertia* libro integro secundo. *Quarta* capitibus primoribus quinque & *Quinta* cæteris duodecim tertii libri. *Sexta* libro quarto. *Septima* libri quinti capitibus prioribus undecim. *Octava* posterioribus. *Nona* denique libro sexto.

b) Hæc Syncletice, cujus ut æqualis suæ Sedulius in præf. Operis Paschalis meminit, non confundenda cum S. Syncletice antiquiore, de cujus vita dixi inter scripta S. Athanasio suppofita lib. 5. Bibl. Græcæ cap. 2. n. 84.

c) Acta Erud. 1722. p. 465. Journal des Sav. A. 1720. pag. 452. & A. 1721. Dec. p. 683. Europe Savante T. 12. p. 145. &c.

rif. 1721. fol. curantibus Monachis Benedictinis Juliano Garnerio & Francisco Faverolles.

Dionysii quoque *Exigui* versionem Clariss. Caveus & ante eum Possevinus & Ellies du Pin memorat. Sed vereor ne Greg. Nyssenus, quem à Dionysio Latine redditum constat, memoriæ eorum sit obversatus; vel, ut B. Doctori meo Tho. Ittigio observatum, verba Tilmanni non recte intellecta illos induxerint, ut Basilium quoque ab eo versum affirmarent. Inter recentiores primus Basilium interpretatus est Latine *Johannes Argyropylus*, cujus versio in operibus Basilii Anno 1565. fol. Latine Basileæ vulgatis, & à *Godfrido Tilmanno* recognita in cæteris Latinis & Græco-Latinis Basilii editionibus occurrit.

Hinc *Joachimus Perionius* Paris. 1552. in cujus interpretatione plura notat ac reprehendit Possevinus Tom. 1. Apparatus sacri pag. 184. seq.

Jani Cornarii versionem invenies in editione operum Basilii Latina Basil. 1552. fol. Eamque passim præfert *Fronto Ducæus* in notis ad hoc Basilii opus.

Victorini Strigelii interpretatio separatim lucem vidit Lipsiæ 1566. 8.

Gallice prodiit Joanne à Sancto Francisco interprete. Paris. 1616. 8.

Laudant Basilium in Hexaëmeron certatim veteres, Nazianzenus, *d)* Nyssenus, *e)* Hieronymus, *f)* Photius, *g)* Svidas, *h)* aliique. Ante Basilium in Hexaëmeron qui scripsere, temporis injuria interciderunt omnes præter Philonem Judæum, ut Rhodon Tatiani discipulus, Hippolytus & Origenes Hieronymo laudati, Justinusque Martyr, Hieracas, & alii complures, quos Anastasius Sinaita *i)* commemorat.

d) Nazianzenus Orat. 20. in S. Basilium: ὅταν τὴν ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, μετὰ τοῦ κτίστου γίνομαι.

e) Nyssenus in Hexaëm. T. 1. pag. 5. cum dixisset se neutiquam velle ἀντιδογματίζειν τῷ ἁγίῳ Βασιλείῳ περὶ τῶν κατὰ τὴν κοσμογονίαν αὐτῷ φιλοσοφηθέντων, subjungit: ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν κεκρατήσθω, καὶ μόνης τῆς θεοπνεύστου διαθήκης τὰ δευτερεῖα φερέσθω.

f) Hieron. Catalogo c. 116. & Epist. 55.

g) Photius Cod. 141.

h) Suidas in Βασίλειος. Vide & Socratem IV. 26.

i) Anastasius 7. in Hexaëm. cujus verba Græce produxit V. C. Michaël le Qvien ad Da-

morat. Post Basilium scriptores hujus argumenti tulere ætatem Græci scriptores Nyssenus, Eustathius, Anastasius, Johannes Philoponus.

Homilia X. & XI. de opificio hominis, quæ velut Basilii in Græcis editionibus pluribusque MSS. ut in Cæsareo apud Lambec. III. pag. 122. & in versionibus Cornarii, Perionii, Strigelii, atque in Latinis Basilii editionibus plerisque è Wolfg. Musculi Argyropulum supplere studentis interpretatione subjiciuntur, at in Græco-Latinis omissæ sunt, quoniam multi veterum testantur Basilium non ulterius progressum, nec de hominis structura tractasse. Tamen illas post longum morbum à Basilio revera additas, eique adeo vindicandas esse *i)* contendit *Franciscus Combefisius*, qui eas MSS. *k)* emendavit & supplevit, & cum argumentis, quæ in Codice Regio præfiguntur, in capita distinctas addita nova versione sua notisque dedit T. 1. Basilii recensiti, pag. 418. seq. subjuncta etiam pag. 524. homilia de paradiso, quæ inter diversas est trigesima & T. 1. p. 625. edit. Græco-Lat. Anni 1618. legitur. Certe Homiliam X. & XI. à Greg. Nysseno adjunctas Basilii operi non esse, docet luculentus quem ab eo supplementi Basiliani loco habemus liber de opificio hominis, & inter cujus opera illæ duæ Homiliæ T. 1. p. 139. 153. leguntur cum versione *Petri Francisci Zini.*

XX. Neque GREGORIUS alter, S. Basilii frater, *Nyssenus* sive *Nyssanensis* in Cappadocia Episcopus prætereundus, quem circa A. C. 395. ex hac vita discessisse, viri docti non inverisimiliter suspicantur. Sane quidem *apologeticus* ejus pro Basilii *in Hexaëmeron* opere, defensionem Moysis continet, & pulcherrimus liber *de opificio hominis*, insignia suppeditat argumenta pro DEI potentia, sapientiaque & in homines bonitate singulari: tum de animæ natura & immortalitate philosophorum errores rejicit, & objectiones dissolvit. Quanquam vero liber de anima, qui Tom. 1. edit. Paris. A. 1615. p. 922. & edit. A. 1638. T. 2. p. 90. legitur, non Nysseni est; sed ex *Nemesii* de natura hominis libro lectu dignissimo petitum apo-

spasma-

mascenum T. I. pag. 174. Alium ex libro I. Fronto Ducæus in limine notarum ad Basilium.

i) dubitat Tillemontius Tom. IX. pag. 682. negat Julianus Garnerius & Combefisium refutat.

k) Codex Bodlej. 3011. in tribus his orationibus plurima aliter legit, & subinde locupletior est.

spasmation: tamen etiam alium Gregorii Nysseni libellum *de anima ad Tatianum* ex Codice MS. Bibl. Regis Christianissimi edidit Nicolaus le Nourri, addita D. Francisci Faverolles versione, Paris. 1697. 8. T. 2. apparat. ad Biblioth. maximam Vet. Patrum p. 736--749. Incipit: Τὸν περὶ ψυχῆς σοι λόγον ἐκέλευσας ἡμῖν, θαυμάσιε Ταλιανέ. Præclarus quoque ad dogma de animæ immortalitate & resurrectione mortuorum confirmandum, est liber ejusdem Nysseni sive dialogus cum sorore Macrina, Basilium fratrem A. C. 379. extinctum lugente, qui inscribitur *Macrinia*, Διάλεξις τῆς ὁσίας Μακρίνης μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἀδελφοῦ, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, περὶ ψυχῆς. In hoc libro, qui T. 2. edit. operum Nysseni Græco-Lat. Paris. A. 1615. p. 613--692. & locis quibusdam emendatior in edit. A. 1638. T. 3. p. 181. legitur, innumera loca ex duobus bonæ notæ Codicibus MSS. Uffenbachiano & Hasselmanniano correxit, nonnulla etiam supplevit Rev. noster Jo. Christophorus Wolfius T. 2. anecdotor. Græcor. p. 274--330. & T. 3. p. 1--47. Hamb. 1722. 1723. 8. Sed exstat & libellus Nysseni πρὸς Ἕλληνας ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, *adversus Ethnicos* de DEO Trino, *ex communibus notionibus* T. 1. p. 914--921. edit. Græco-Lat. Paris. 1615. & edit. 1638. T. 2. p. 82. & *testimonia adversus Judæos*, Ἐκλογὴ μαρτυριῶν πρὸς Ἰουδαίους, Græce & Latine* vulgata a clarissimo viro Laurentio Alexandro Zaccagnio in collectaneis monumentorum veterum Ecclesiæ Græcæ, Rom. 1698. 4. pag. 288--329. Homilia *de resurrectione Christi*, ὅτι κατὰ μηδὲν ἀλλήλοις ἐναντιωθέντες οἱ Εὐαγγελισταί, *quod nullo modo contrarii inter se sint Evangelistæ*, T. 2. Operum Nysseni A. 1615. p. 832--848. cum vers. Laurentii Sifanii, & T. 3. edit. A. 1638. p. 400. Eandem homiliam sub *Hesychii* Hierosol. nomine vulgavit Græce & Latine Franciscus Combefisius T. 1. auctarii novi pag. 743. Incipit: Πάντες μὲν, ἀγαπητοὶ, ὡς εἰπεῖν ἀναδέχονται. Omitto, quæ de Nysseno aliisque ejus scriptis & operum editionibus dicta sunt T. 8. Bibl. Græcæ p. 143. seq. sicut de Basilio p. 60. seq.

XXI. Non pauca etiam ad veritatem Religionis Christianæ asserendam peti possunt in scriptis & commentariis maximi atque eloquentissimi Ecclesiæ Doctoris, JOANNIS CHRYSOSTOMI, Episcopi CPolitani, quem constat in exilio obiisse A. C. 407. & de cujus vita, donec tomus ultimus editionis luculentæ ejus operum, quam celeber. Montfaucono debere

* Latine cum Laur. Sifanii versione prodierat in Nysseni operibus Paris. A. 1615. T. 1. p. 983--944. & A. 1638. T. 2. p. 153. In Græco autem recte abest locus, ubi Nazianzenus & Chrysostomus citantur.

debere cœpimus, viderit lucem, consulendus (præter Tillemontium T. XI. memor. & Godfr. Hermantium) Vir doctiss. qui singulari diligentia in hoc argumento versatus est David Blondellus Opere Gallice edito de Primatu in Ecclesia Genev. 1641. fol. p. 1229–1268. Speciatim ex Chrysostomi scriptis huc faciunt:

1. Πρός τε Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἀπόδειξις ὅτι ἐστὶ Θεὸς ὁ Χριστὸς, ἐκ τῶν παρὰ τοῖς Προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων. *Adversus Iudaeos & Gentiles demonstratio, quod Christus sit DEUS, ex iis, quae multis in locis de eo dicta sunt apud Prophetas.* Incipit: Ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, & Graece exstat T. VI. edit. Savil. p. 622. & cum incerti interpretatione T. V. Frontonis Ducæi p. 735. sed cum nova celeberrimi Montfauconi in T. 1. edit. ab eo curatæ p. 558.

2. Κατὰ Ἰουδαίων, λόγοι ϛ'. *adversus Iudaeos*, Homiliæ VIII. ex quibus sex Græce occurrunt in edit. Savil. T. 6. p. 366. Gæce & Latine in Ducæana T. 1. p. 383. & octo in Montfauconiana T. 1. p. 587. ubi Oratio prima cum versione Davidis Hœschelii, secunda & tertia Frontonis Ducæi, & quinque posteriores cum interpretatione Erasmi, sed locis aliquot emendata exhibentur. Primam & posteriores quinque Græce primus cum notis ediderat David Hœschelius tribus MSS. usus, Palatino, Augustano & Cyprio Augustæ Vindel. 1602. 8. Latinamque versionem primæ suam, cæterarum Erasmi adjunxerat. De quo Ducæus in notis p. 83. *licet nostrae communionis non sit, bona tamen fide textum exhibuit.* Secunda ad eos, qui cum Judæis jejunant, apud Savilium occurrit T. 6. pag. 640. & apud Ducæum T. 6. p. 640. media parte mutila: Tertiam in eos, qui primo Pascha jejunant, dat Savilius T. 6. p. 377. & Ducæus p. 628. de cujus homiliæ argumento adi si juvat Tillemontium T. 6. memoriar. H. E. pag. 815. seq. Etiam inter dubia Chrysostomi, legitur sermo in æneum serpentem contra Judæos, qui incipit, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀδελφοί, T. 7. Savil. p. 448. sed qui *Severianum* Gabalensem in Syria Episcopum, Chrysostomi æqualem & æmulum auctorem agnoscit.

3. Λόγος εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν, καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ πρὸς Ἕλληνας. *Liber de Babyla Antiocheno Martyre, & contra Iulianum & contra Gentiles.* Incipit: Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς μέλλων πρὸς τὸ πάθος. T. V. edit. Savil. p. 442. & cum versione Germani Brixii, Altissiodorensis, Canonici Paris. T. 1. edit. Ducæanæ p. 645. & quoniam Brixii interpretatio

tatio paraphrasin magis sapit, cum nova Montfauconi versione in ejus edit. T. 2. p. 536. Ante Brixium * verterat Jo. Oecolampadius.

4. Homilia quarta εἰς τ̃ ἅγιον Ἀπόστολον de laudibus Pauli, in qua egregia pro divinitate vocationis Apostoli adversus Gentes disputatio. Incipit: ὁ μακάριος Παῦλος ὁ σήμερον. Græce T. 8. Savil. p. 42. & cum veteri Aniani versione fideli ac perspicua, T. 5. edit. Ducæi p. 528. & in nova Montfauconiana T. 2. p. 490.

5. Liber adversus eos, qui *Providentiam* in dubium vocant, offensi calamitatibus piorum. Incipit: ἰατρῶν μὲν παῖδες ὅταν πυρέττοντάς τινας. Græce T. 7. Savil. p. 1. & cum Frontonis Ducæi versione T. 5. edit. Ducæanæ p. 766. & novissimæ Montfauconianæ T. 3. p. 465. Quare bonis viris mala fiant, acute etiam disputat Chrysostomus & octo causas exponit homilia 1. ad Populum Antiochenum, quæ incipit ἠκούσατε τῆς Ἀποστολικῆς. Latine vertit Bernardus Brixianus Antwerp. 1542. 8. quam versionem in sua etiam Græco-Latina editione Ducæus servavit T. 1. p. 1. Græce exstant hæ homiliæ T. 6. Savil. p. 447. & cum versione Brixiani variis locis castigata T. 2. edit. Montfaucon. p. 1.

6. *De Providentia DEI* ad vexatum à dæmone *Stagirium* Monachum libri tres, Græce T. 6. Savil. p. 84. & una cum incerti interpretis versione, T. 4. Ducæi p. 138. & multis emendata locis T. 1. Montfaucon. p. 154. Latina incerti versio lucem viderat Alosti in Flandria 1487. 4. una cum sermone de humanæ originis dignitate. Incipit liber primus ἔδει μὲν ἡμᾶς ὦ φίλτατε πάντων ἐμοὶ Σταγείριε. Meminit hujus operis Socrates VI. 3. ubi perperam Valesius: *adversus Stagirium.* Gallice interpretatus est Godfridus Hermantius. Varias Lectiones Codicis non contemnendi MS. Uffenbachiani exstant in Catalogo manu exaratorum Codicum Nobilissimi viri D. Zachariæ Conradi ab Uffenbach p. 435--458. Ambrosii Camaldulensis Præfatio ad versionem suam, quæ incipit: *Oportuerat quidem, o mihi amantissime,* occurrit in tomo tertio collectionis novissimæ veterum scriptorum & monumentorum, curante Edmundo Martene & Ursino Durando editorum (Paris. 1723. fol.) p. 695.

7. *De fato & Providentia* homilias sex Græce typis Regiis vulgavit Fed. Morellus Paris. 1586. 8. Latine vertit *Christophorus Hegendorphinus* ad calcem commentariorum ad Marcum, Hagenoæ 1533. 8. Præter Hegendorphinum *Joannes Checus* Cantabrigiensis, cujus versionem Ducæus servavit T. 1. p. 714. Exstant etiam Græce T. 6. Savil. p. 863. & cum nova

M versione

* Vide Erasmum lib. XXVI. Epist. 59.

versione in edit. laudatissimi Montfauconi T. 2. p. 752. qui has homilias Chrysostomi esse dubitat. Prima incipit: πολλῆς γέμει ἀγαχῆς.

8. *De resurrectione mortuorum* homilia, quæ incipit: περὶ δογμάτων ὑμῖν. Græce T. 6. Savil. pag. 703. & cum incerti versione T. 5. Ducæi p. 450. & cum eadem interpretatione, sed variis castigata locis, T. 2. Montfaucon. p. 422.

Editiones Operum S. CHRYSOSTOMI.

Latine.

A. 1503. fol. Venetiis 2. Voluminibus, apud Aldum. Hac editione usus Eduardus Leus, ut notat Erasmus ad annot. XV. Lei T. 9. Opp. p. 120. *Unde nactus igitur Leus quod citat ex Chrysostomo? Erat Leo codex ex officina Aldina* &c. Ibidem negat se illa reperire potuisse in duabus Basileensibus editionibus A. 1517. & 1522.

1504. fol. Basileæ ex officina Jacobi de Pfortzen, Venetam referens. Basileensem hanc pro omnium antiquissima perperam habuere Fronto Ducæus, Elias du Pin & Rich. Simon.

1517. fol. ibidem, tribus Tomis, quæ editio fuit in Bibliotheca B. Doctoris mei, Thomæ Ittigii.

1522. fol. Basileæ apud Andream Cratandrum, quinque Vol.

1524. fol. Petro Gromorso excudente, apud inclutam Galliæ Pariseam.

1530. 1533. fol. Basileæ, apud Frobenium, ex Erasmi * recensione tomis quinque. Hæc editio recensetur à Gesnero in Bibliotheca.

1543. Paris. quinque Vol. ex officina Carolæ Guillard.

1546. Paris. fol. ex castigatione *Jo. Eucherii* Vernoliensis.

1547. fol. Basileæ apud Frobenium ex recensione *Sigismundi Gelenii.*

1556. Paris. fol. quinque Volum. recensente *Philippo Montano.*

1558. Basil. fol. Geleniana repetita.

1570. fol. Paris. apud Guil. Morlin, ex iterata recognitione *Philippi Montani*, qui Græcis collatis innumera loca restituisse se profitetur.

A. 1574.

* Vide Erasmi Epistolas edit. Lond. Lib. XXVIII. Epist. 4. & de Chrysostomi scriptis variis per minora volumina separatim ab eo editis Epist. 23. 24. & 83. seqq. Chrysostomi *sermones non paucos* Latine versos à *Christophoro Persona* vidisse se testatur Theodorus Gazinus sive Gaza CPolitanus. Giornale d'Italia T. 19. pag. 337. *Sermones morales numero XXV.* quos dicavit ille Marco Barbo, Patriarchæ Aquileji Cardinali S. Marci, Trithem. c. 877. de Script. Eccles.

A. 1574. fol. Venetiis, quinque Vol. curante *Gentiano Herveto*, quam editionem recenset Bellarminus de scriptoribus Ecclesiasticis.

1583. Venetiis, 4to, ** cum *Flaminii Nobilii* criticis notationibus: quinque Volum. Hic Nobilius novam editionem Græcam Operum Chrysostomi cum Sirleto Cardinali meditatus, obiit citius, quam illud consilium exequi potuit.

1581. 1588. Paris. fol. editio nitida apud Sebastianum Nivellium, quinque Volum. castigatis versionibus à *Jac. Billio, Gentiano Herveto, Flaminio Nobilio,* * *Francisco Zino.*

1613. Paris. cura Frontonis Ducæi, quam prioribus longe præfert Labbeus.

1614. Antwerp. quinque Volum. ex Ducæana.

A. 1687. Lugduni, sex Voluminibus, quæ melior pleniorque, etiam præter vitæ Chrysostomi scriptores notasque virorum doctorum, Nobilii, Ducæi & aliorum continet Sixti Senensis observationes, & similia atque adagia ab Alardo Amstelodamo & Claudio Espencæo è Chrysostomo collecta: Epitomen Florum collectore Johanne Champaigne, Ferd. Vellosilli advertentias. Gerh. Vossii notas in Chrysostomi homilias in Petrum & Paulum ac XII. Apostolos: Columbani Vranc malleum Calvinistarum &c.

Ferdinandi Vellosilli Episcopi Lucensis advertentiæ Theologiæ Scholasticæ in Opera Chrysostomi, Hieronymi, Ambrosii & Augustini lucem viderant separatim Venet. 1601. fol.

Græce.

A. 1529. *Veronæ* typis Stephani & fratrum à Sabio, fol. quatuor Volum. charta & typis nitidis prodiere Commentarii sive Homiliæ Chrysostomi in Epistolas Pauli, ex unico lacero Codice auspiciis *Jo. Matthiæ Giberti* Episcopi Veronensis, cum præfat. *Maximi Donati* Veronensis ad Clementem VII. Pontificem. Quamquam vero emendatiores passim hosce commentarios postea edidere Commelinus, Savilius, Ducæus: tamen locis nonnullis etiam male mutasse quædam illos, & à genuina lectione, quæ in hac editione est, recessisse notat Rich. Simon in Epistolis selectis T. 1. p. 72.

M 2 A. 1612.

** Bibl. Aprosiana p. 421.

* Nobilii observationes Criticæ in Chrysostomum tomo quarto edit. Nivell. recusæ, prodiere primum Romæ 1578. 4. cum ejus versione Homiliarum in Epist. ad Philippenses, Gregorio XIII. dicata.

A. 1612. *Etonæ* in Anglia typis Johannis Norton, Regii Typographi, castigatissima, plenissima omnium Chrysostomi operum editio lucem vidit octo voluminibus in fol. cura & impensis maximis ** *Henrici Savilis* viri præclarissimi & hoc nomine immortaliter meriti de Ecclesia & literis. Tomo *primo* exstant Homiliæ in Genesin & Psalmos. *Secundo* in Matthæum & Johannem, *tertio* & *quarto* in Epistolas Pauli, & in Acta: *quinto* Homiliæ omnis generis, etiam dubiæ quædam fidei. *Sexto* tractatus varii & Homiliæ, quemadmodum & *septimo:* sed in hoc plures quæ Chrysostomi non sunt vel certè dubia fide ad eum referuntur. Epistolæ quoque septimo Tomo occurrunt. *Octavo* denique, post scripta quædam & Homilias superioribus Tomis omissas & supplementa, scriptoresque de Chrysostomi vita, notæ virorum doctorum in tomos singulos. H. Savilis potissimum, tum *Andreæ Dounæi, Jo. Boisii,* & observationibus passim inspersis *Philippi Montani, Is. Casauboni, Rich. Montacutii, Tho. Alleni, Johannis Halesiii,*

Græco-Latinæ.

A. 1591–1603. fol. Heidelbergæ apud Commelin. prodiere Chrysostomi Commentarii in Novum Testamentum, quatuor Voluminibus. Quamquam vero Commelinus profitetur Commentarios in Epistolas Pauli ex Codicibus Palatinis & Augustanis cum editione Veronensi collatis emendatos esse, tamen Savilius T. 8. p. 226. testatur studium illud castigandi non observari ultra tredecim primas in Epistolam ad Romanos Homilias, in cæteris editionem Commelinianam minus etiam quam Veronensem esse castigatam. Quibusdam exemplis hujus Commelinianæ, etiam posteriores annos præfixos videas ut 1613. 1617. &c.

A. 1609. Parisiis apud Fed. Morellum Opera Chrysostomi excudi cœpere ex recensione vel versione *Frontonis Ducæi* S. I. & post duos tomos primos illo anno secundus, tertius & quartus prodiit A. 1614. tum quintus A. 1616. & sextus A. 1624. Solis primo, quarto

** Viginti Florenorum millia in hanc editionem impendisse Savilium scribit Abrahamus Sculterus in vita sua p. 26. Sed 25000. rosarum nobilium, Samuel Artopoeus pag. 249. ad Chronologicas Tabulas Schraderi. W. E. Tenzelius Epist. ad Joach. Fellerum, in Felleri filii monumentis p. 376. Jo. Wallisius Orat. inaugural. T. 1. Opp. p. 4. Christ. Wilhelmus Vollandus diss. de optimis Chrysostomi editionibus Witebergæ 1711. pag. 16.

quarto & ſexto tomo Ducæi notæ ſubjunctæ ſunt. Verſa jam, recenſuit, alia ipſe vertit, qui inter optimos interpretes numeratur judice Montefaucono. Græca ex Saviliana editione mutuatum, multi jam annotarunt.

A. 1633. Carolus Morellus hiſce poſteriores ſex ſubjunxit, recuſos ex editione Commeliniana, * ita ut totum opus conſtet Voluminibus duodecim. Quæ in ſingulis contineantur, diligenter percenſentur à Labbeo diſſ. de Scriptoribus Eccleſiaſticis T. 1. p. 527. ſqq. Recenſuit etiam eadem præſtantiſſimus Caveus, collata Saviliana editione, & Caſimirus Oudinus T. 1. p. 700. ſeq.

A. 1636. Pariſiis ** apud Carolum Morellum & Seb. Cramoiſium recuſi ſunt poſt poſteriores illos, & Tomi primores ſex, quos Frontone Ducæo curante vulgatos jam dixi. Hanc editionem, licet velut minus emendatam non tanti ac priorem facere ſolent plerique, tamen Montefauconus notat charta quidem minus eleganti inſtructam eſſe, ſed utique priore emendatiorem, maxime in primo, quarto & quinto tomo.

A. 1698. duodecim Volumina Pariſienſia ſervatis paginarum numeris (ſed ita, ut ſingulæ binas exprimant) emendatius recuſa ſunt Francofurti apud Balthaſarem Chriſtophorum Wuſtium. Cæterum Tomus ſupplementi, cujus ſpem fecit W. E. Tentzelius in Dialogis menſtruis Anni 1698. p. 440. non vidit lucem.

Denique Vir ſupra laudes ***Bernbardus de Montfaucon***, Monachus Benedictinus novam editionem Operum Chryſoſtomi, cujus pridem ſpem fecerat T. 3. Athanaſii p. 410. jam tum ſubjicere prælo cœpit Pariſiis, omnibus hactenus commemoratis non uberiorem modo & locupletiorem, ſed longe accuratiorem quoque: caſtigatam ad Codices MSS. & dubia ſpuriaque in calce voluminum à genuinis diſtinguentem diligenter, ac nova vel emendatiore verſione, neceſſariisque notis, & criticis cenſuris illuſtratam. Hujus quatuor hactenus Volumina prælis exierunt Pariſienſibus, primum & ſecun-

 dum

* Pariſienſes Typographi & Bibliopolæ falſo ex Ducæi recognitione cuncta ſe Chryſoſtomi edere profitentur, cum liqueat in eis plura ſordere ad quæ ſe illius diligentia non extendit. *Franciſcus Combefiſius T. 1. Bibl. Concionatoria p. 22.*

** In hujus editionis quarto & quinto Tomo addita nonnulla, quæ in priore deſiderantur Chryſoſtomi opuſcula. Sed notas in quartum tomum, & aliquot opuſcula Chryſoſtomi Latine tantum tomo quiuto cuſa editor omiſit.

dum A. 1718. Tertium & quartum A. 1721. In primis tribus homiliæ varii argumenti, in tertio etiam Epistolæ, in quarto homiliæ in Genesin, cum quinque de Anna & tribus de Davide ac Saule continentur.

XXII. TITUS, *Bostrorum* Arabiæ metropolis Episcopus, Valentis temporibus, qui ab A. C. 364. ad 378. imperitavit, defunctus, scripsit inter alia libros quatuor contra Manichæos, ex quibus tantum exstant primi duo integri cum tertii initio: hi Latine pridem editi sunt ex versione Francisci Turriani in Tomo V. Lectionum Antiquarum Henrici Canisii, atque inde in Tomo quarto Bibliothecæ Patrum edit. Lugdunensis. Græce ex apographo codicis Holsteniani, quod ad eum misit Vener. noster Jo. Frider. Wincklerus, addita ejusdem Turriani versione primus (utinam emendatiores) dedit in nova lectionum Canisianarum editione Amst. 1724. fol. T. I. p. 59. sq. Vir clar. Jacobus Basnage, quem initio anni hujus 1724. extinctum bonisque litteris ereptum dolemus. In libro secundo hujus Titi egregia continetur pro Providentia Numinis disputatio, & confutatio sententiæ de duobus principiis bono altero, altero malo. Quemadmodum si liber tertius & quartus exstaret, dissertam pro Lege ac Prophetis, & pro Christiano dogmate apologiam haberemus. Ita enim Manichæorum errores sunt comparati, ut qui in illis confutandis cum laude versati sunt, iidem etiam inter assertores veritatis Religionis Christianæ locum non infimum mereantur. Sed ecce tibi librorum Titi argumenta:

Ὑπόθεσις τοῦ πρώτου λόγου.

Ὁ πρῶτος περιέχει λόγος ἔλεγχον καὶ ἀνασκευὴν τῶν μάλιστα κεφαλαίων τοῦ δόγματος τῶν Μανιχαίων, ὡς ἀλλοτρίως πάντη πρὸς τὰς κατὰ φύσιν κοινὰς ἐννοίας ἐχόντων.

Ὑπόθεσις τοῦ δευτέρου λόγου.

Ὁ δεύτερος ἀποδείκνυσιν, ὡς οὐκ ἔκ τινος τῆς γε μὴ οὔσης ἀνάρχου κακίας καὶ ἐναντίας τῷ Θεῷ ἀρχῆς ἄνθρωπος πλημμελεῖ. Καὶ ὡς οὐδὲν κατ' οὐσίαν ἐν τοῖς οὖσι κακοῖς, οὔτε μὴν τις ἀνισότης ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐστι. Καὶ ὡς

Argumentum primi libri.

Primus liber continet confutationem præcipuorum capitum doctrinæ Manichæorum, utpote quæ sunt aliena penitus & cum communibus notionibus pugnantia.

Argumentum secundi libri.

Secundus liber demonstrat non peccare hominem ex malo quodam principio principii experte & DEO contrario, quale quidem nusquam existit. Et nullum esse malum secundum substantiam in iis, qui mali sunt, nec ullam inæqualitatem in

nostris

ὡς μάτην καὶ λίαν ἀσεβῶς καχίζουσι τὴν τῶν ὅλων οἰκονομίαν. Καὶ ὅλως τὸν περὶ προνοίας ἅπαντα λόγον κεφαλαιωδῶς περιλαμβάνει, ἀποδεικνὺς, ὡς οὐδεμία ἀνάγκη δευτέραν τινὰ καὶ ἐναντίαν ἀρχὴν τῷ Θεῷ ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπονοεῖν.

Ὑπόθεσις τοῦ τρίτου λόγου.

Ὁ τρίτος ὑπὲρ τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν ποιεῖται λόγον, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ πάσης τῆς παλαιᾶς διαθήκης δοθείσης, καὶ ὡς οὐδὲν τῶν αὐτόθι πεπραγμένων τε καὶ λελεγμένων εὔλογόν τινα κατηγορίαν ἔχει τοῦ ποιήσαντός τε καὶ λαλήσαντος. Καὶ ὡς συνῳδὰ πάντα τῇ καινῇ διαθήκῃ, ὡς μηδὲ ἐντεῦθεν ἀνάγκην εἶναι, δευτέραν τινὰ καὶ ἐναντίαν ἀρχὴν τῷ Θεῷ ὑπονοεῖν.

Ὑπόθεσις τοῦ τετάρτου λόγου.

Ὁ τέταρτος ἐξαιρεῖ καὶ τὴν καινὴν Διαθήκην τῆς ἐκείνων κατὰ Θεοῦ βλασφημίας, ὡς οὐδὲ πρὸς αὐτὴν παντελῶς ἐχόντων τινὰ κοινωνίαν, καὶ ὡς μάτην ἐκβιάζονται μέρη γε τινὰ ταύτης πρὸς σύστασιν τῆς αὐτῶν ἀσεβείας. Καὶ ὡς ἡ κατὰ τὸν διάβολον ὑπόθεσις οὐδὲν αὐτοῖς συναίρεται πρὸς ἃ λέγουσι κατὰ Θεοῦ.

noſtris rebus, & temere atque vehementer impie gubernationem univerſi tanquam malam reprehendi. Denique omnem de providentia diſputationem ſummatim complectitur, docetque minime neceſſe eſſe ex rebus ſuſpicari ullum dari alterum principium DEO contrarium.

Argumentum libri tertii.

Tertius liber pro Lege & Prophetis diſputat, quod totum Vetus Teſtamentum à DEO datum ſit, & nihil horum quæ in eo facta aut dicta ſunt, probabilem locum præbeant accuſandi eum, qui illorum fecit aliquid vel dixit. Et quod omnia cum Novo Teſtamento ſint conſentientia, ut nec ex hac parte neceſſe ſit cogitare aliquod alterum Principium DEO contrarium.

Argumentum libri quarti.

Quartus liber novum Teſtamentum ab illorum in DEUM blaſphemia defendit, & quod nihil prorſus cum illo (teſtamento) commune habeant, & fruſtra quaedam illius per vim trahere conentur ad impietatem ſuam ſtabiliendam. Neque dogma Chriſtianorum de diabolo * favere Manichaeis, iiſque quae adverſus DEUM illi proferunt.

XXIII.

* Ita puto reddendum illum locum, neque enim placet quod habet Turrianus: *id quod diabolice ſubjiciunt.* Sed & in aliis ſubinde ab ejus interpretatione quam Clariſſ. Baſnagius retinuit, receſſi.

XXIII. Inter BASILII, Seleuciae in Iſauria Epiſcopi (qui A. C. 458. adhuc fuit in vivis) Orationes ſive homilias Graece apud Commelin. 1596. 8. & Latine cum notis Claudii Dausqueji editas 1604. 8. & utraque lingua Pariſ. 1622. fol. (cum Gregorii Thavmaturgi ſcriptis Macariique & Zonara in Canonicas Patrum Epiſtolas.) Duodequadrageſima inſcribitur ἀπόδειξις κατὰ Ἰουδαίων, περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας. *Contra Judaeos, de adventu Salvatoris demonſtratio* ex Danielis hebdomadibus. Incipit: ἐπειδήπερ πολλῆς μαρτυρίας οὔσης. Erudita & egregia diatriba atque ea ipſa quam velut antea ineditam Latine ex *Franc. Turriani* verſione vulgavit *Petrus Stevartius* in tomo ſingulari inſignium auctorum, Ingolſtad. 1616. 4. pag. 405. recuſam inde in Bibl. Patrum T. V. edit. Colon. & T. VIII. edit. Lugd. p. 495. (cum jam fuiſſet ex Claudii Dausqueji verſione in eodem Tomo p. 478.) Bigotio, Allixio, Jo. Garnerio, Caveo non videtur eſſe Baſilii Seleucienſis, quod & ſtylus repugnet, nec veterum habeat teſtimonium, neque in MSS. inter caetera Baſilii ſcripta reperiatur. Nec tamen de auctore alio conſtat, quem *Theodoritum* eſſe neſcio quo argumento affirmare quidam auſi ſunt.

XXIV. PHILIPPI ex Sida Pamphyliae urbe, Presbyteri, qui Joannis Chryſoſtomi ſyncellus fuit, ac poſt ſaeculi quinti initia claruit, MSta ſervantur in Bibl. Auguſtiſſimi Imperatoris *Acta Diſputationis de CHriſto, in Perſide inter Chriſtianos, Gentiles & Judaeos habita, cui ipſe interfuit*, excerpta ex ampliſſimo ipſius opere in * *triginta ſex Libros* diviſo, quod inſcripſit Χριστιανικὴν ἱστορίαν, ſive *Hiſtoriam Chriſtianam*, & quidem ex eo jam memoratae Hiſtoriae Libro, quo egit *de Nativitate CHriſti & de Magis*. Ipſa tituli Graeci verba cum principio *Narrationis* ſunt haec: Τὰ γενόμενα ἐν Περσίδι μεταξὺ Χριστιανῶν, Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Πρεσβύτερος καὶ Σύγκελλος γενόμενος Ἰωάννου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου ἀνέθετο ἱστορήσας περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Μάγων. Βασιλεύοντος Ἀρρηνάτου τῆς Περσικῆς χώρας, καὶ Ἀφροδιπανοῦ τὴν τοῦ Ἀρχιμαγείρου διέποντος ἀξίαν, γέγονεν φιλονεικία κατ' αὐτὴν τὴν χώραν μεταξὺ Χριστιανῶν, Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων περὶ Διονυσάρου καὶ Φιλίππου τῶν ἱστοριογράφων· καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες Διονυσάρου προϊστάμενοι, οἱ δὲ Χριστιανοὶ Φιλίππου· καὶ πολλῶν κινηθέντων, συνῆξεν ὁ Βασιλεὺς πάντας τοὺς τῆς χώρας Ἐπισκόπους, ὑπὲρ ἑκατὸν γινομένους, καὶ Ἀρχιμανδρίτας οὐκ ὀλίγους· ἐν οἷς ΚΑΙΜΕ προετρέψαντο

* Teſtatur hoc Socrates Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. 7. cap. 27. Niceph. XIV. 29. Photius autem Cod. 35. ex illis triginta ſex Libris vidit ac legit tantum viginti quatuor.

τρέψαντο ὑπαντῆσαι, μόνον ὄντα ἐκ Ρωμαίων· ὡς γὰρ πάντες τῶν μεσῶν ἐκείνων ἦσαν, καὶ συναθροισθέντες ὁμοῦ ἅπαντες, &c. Haec Lambecius lib. V. de Bibl. Caesarea p. 137. Idem hic est Philippus, cujus fragmentum insigne de scholae Alexandrinae successione vulgavit illustravitque V. C. Henr. Dodwellus ad calcem dissertationum in Irenaeum, Oxon. 1689. 8.

XXV. Inter Patres eruditione & judicio præstantes nemo negaverit eximium locum deberi THEODORETO, Cyri sive Cyrestarum Augustæ Euphratesiæ in Syria Episcopo, qui non ultra Annum 457. vitam produxit. Quanquam vero ex ejus quæstionibus & ex Commentariis in Danielem, & in alia S. Scripturæ Volumina, hæreticarumq; fabularum libris & Divinorum dogmatum epitome ad Sporacium plura colligi possunt ad defendendam religionis Veritatem mirifice facientia, tamen hoc loco ex Theodoriti monumentis, quæ exstant speciatim memoranda mihi sunt duo, cum opus ejus contra Judæos & solutiones quæstionum à Magis Persidis propositarum interciderint & nusquam reperiantur.

1. Περὶ προνοίας. *De Providentia homilia decem.* Nam homilias esse ex pag. 30. edit. Tigur. καὶ τὰ χθὲς εἰρημένα, & ex aliis locis patet. Antiochiæ circa A. C. 430. habitas Joannes Garnerius colligit, Ellies du Pin A. 433. Meminit hujus operis Theodoritus ipse Epist. 82. 113. & in Psal. 67. Vide Oudinum T. 1. de S. E. p. 119. Loca quædam emendat Billius II. 4. Obs. 5. Prodierunt è Bibl. Vaticana Græce *Nicolao Majorano* editore Rom. 1545. 8. & Tiguri 1546. 8. Latine vertit. *Rudolphus Gualtherus* ibid. atque inde *Victorinus Strigelius*, Lipsiæ 1566. 8. Græce cum Gualtheri versione notisque Paris. 1623. 8. atque sine notis in Theodoreto Sirmondi Tomo IV. Paris. 1642. fol. Gallice vertit post *Ludovicum Regium*, *Simon Goulartius*, & *Nicolaus le Sueur*, Ord. Prædicator. Paris. 1664. 12. & Librum tertium ac quartum, qui sunt de homine, Rolandus Petrus, Paris. apud Vascosanum 1555. 4.

Index eorum, quæ decem homiliis de Providentia continentur.

Ἀποδείξεις ἀπὸ οὐρανοῦ, καὶ Ἡλίου, καὶ Σελήνης, καὶ τῶν λοιπῶν Ἀστέρων, λόγος α.	Sermo primus Providentiam demonstrat ex Cœlo, Sole, Luna, & reliquis Stellis.
Ἀποδείξεις ἀπὸ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ ποταμῶν, λόγος β.	Sermo secundus, idem probat ab aëre, terra, mari, ac fluviis.
Ἀποδείξεις ἀπὸ τῶν τοῦ ἀνθρωπείου σώματος κατασκευῆς, λόγος γ.	Tertius eandem Providentiam confirmat ab humani corporis opificio.

Ἀπο- N Quartus

Ἀποδείξεις ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀνθρωπείων, καὶ τῶν ἐφευρεθεισῶν τεχνῶν, λόγος δ.	Quartus illud idem demonstrat tum ex manibus homini concessis, tum etiam ab artibus, quæ sunt excogitatæ.
Ἀποδείξεις ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ὑποταγῆς, λόγος ε.	Quintus ab Imperio, quod homo ipse in beluas habet, ejusdem rei demonstrationem continet.
Ὅτι πλοῦτος καὶ πενία τῷ βίῳ χρήσιμοι, λόγος ϛ.	Sextus divitias & paupertatem vitæ humanæ utiles esse affirmat.
Ὅτι δουλεία, καὶ δεσποτεία πρόσφοροι τῷ βίῳ, λόγος ζ.	Septimus docet servitutem, & herilem potestatem ad humanam vitam utiliter constitutas fuisse.
Ὅτι τοὺς εὖ φρονοῦντας, οὐδὲ τὸ πονηροῖς δουλεύειν δεσπόταις λυμαίνεται, λόγος η.	Octavus disputat illos, qui bonæ mentis sunt, nihil ex eo lædi, quod pravis hominibus serviant.
Ὅτι οὐκ ἄκαρπος τῆς δικαιοσύνης ὁ πόνος, κἂν ἐν τῷ παρόντι βίῳ μὴ φαίνηται, καὶ περὶ ἀναστάσεως ἀπὸ φυσικῶν λογισμῶν, λόγος θ.	Nonus disserit Justitiæ studium fructu nequaquam carere, quamvis in præsenti vitæ statu minime appareat. Idem naturalibus rationibus resurrectionem ipsam confirmat.
Ὅτι ἄνωθεν ὁ Θεὸς οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων κηδόμενος διετέλεσε: καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως, λόγος ι.	Decimus demonstrat, superioribus temporibus DEUM non tantum Judæorum sed & aliorum hominum, curam habuisse, & de Servatoris nostri incarnatione disserit.

2. Θεραπεία Ἑλληνικῶν παθῶν, *Curatio Græcarum affectionum* sive adversus Ethnicos libri XII. quos A. C. 427. scriptos & Juliano Imp. singillatim oppositos, Garnerius annotavit. Liber 1. περὶ πίστεως, fide non indignos esse Prophetas & Apostolos. 2. περὶ ἀρχῆς, de incertis Philosophorum de principio disputationibus: de DEO uno ac trino & de Trinitate Platonica. 3. περὶ ἀγγέλων καὶ τῶν καλουμένων Θεῶν καὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων, de angelis, diis inferioribus & malis dæmonibus. 4. περὶ ὕλης καὶ κόσμου, de materia & mundo à DEO creato. 5. περὶ φύσεως ἀνθρώπου, de natura hominis & animarum libertate ac immortalitate. 6. περὶ τῆς θείας προνοίας, de Divina providentia, & contra fatum. 7. περὶ θυσιῶν, contra

tra idololatrica sacrificia & de Judaicorum abrogatione. 8. περὶ τῆ τῶν μαρτύρων τιμῆς, de honore Martyrum. 9. περὶ νόμων, de Evangelicæ doctrinæ præ legibus & philosophorum præceptis præstantia. 10. περὶ χρησμῶν ἀληθινῶν τε καὶ ψευδῶν, de veris falsisque oraculis. 11. περὶ τέλες καὶ κρίσεως, de summo bono, & de extremo judicio. 12. περὶ πρακτικῆς ἀρετῆς, de præstantia virtutis ex præscripto Evangelii præ virtutibus Philosophorum ethnicorum. Latine ex versione *Zenobii Acciajoli* Florentini, Ord. Præd. ad Leonem X. prodiere Paris. apud Henr. Stephanum avum A. 1519. fol. *De Veritate Evangelica ex Gentium philosophia.* Acciajoli præfationem habes apud Mich. Maittaire T. 2. annal. typograph. p. 328. Recusum opus Antwerp. 1540. Latine, & inter Theodoreti opera Rom. 1556. Colon. 1567. 1573. 1617. Paris. 1617. fol. Sed Græce cum Acciajoli versione primus Theodoriti libros edidit Frid. Sylburgius, qui notas suas & castigationes indicesque addidit. Heidelbergæ apud Commelin. 1592. fol. Cum eadem Acciajoli interpretatione recudi etiam fecit Sirmondus T. 4. Opp. Theodoreti, Paris. 1642. fol. Varias Lect. è MSS. Bibl. Vaticanæ & Fulvii Ursini ex alio Codice castigationes dedit in Auctario operum Theodoreti Jo. Garnerius p. 393. sq. Exstant etiam Græce MSS. in Bibl. Bavarica Cod. 105. & 106. Gallice non ita pridem versos hos libros vulgavit illustravitque, qui eos merito magni facit *Michaël Mourgues*, S. I. in Tomo secundo Operis cui titulus *plan Theologique du Paganisme.* Tolosæ 1712. 8. Nullo modo audiendi qui opus hoc pulcherrimum Theodoreto abjudicatum ivere Rob. Cocus, Vossius Thes. Theol. diss. XL §. 7. & Andreas Rivetus: nam & Theodoreti eruditione dignissimum est, & ipse τῶν πρὸς Ἕλληνας γεγραμμένων meminit quæst. 1. in Leviticum & Epist. 112. 116. Meminere etiam alii, ut Jo. Tzetzes Chiliad. IX. Hist. 291. Ὁ δέ τι Θεοδώρητος ἐν βίβλῳ τῇ ἰδίᾳ
Ἣν Θεραπείαν ἔγραψεν Ἑλληνικῶν παθῶν γε
Δύο ἐπῶν ἐκ τῶ χρησμῶ, δοκῶ μοι, μνημονεύει.
Cocum etiam refellit civis ejus Thom. Gatakerus p. 419. Adversariorum.

XXVI. Novo studio Julianum Imp. confutandum sibi sumsit Theodoriti adversarius celebris CYRILLUS, Episcopus Alexandrinus, quem constat extinctum A. C. 444. Julianus quidem postquem baptismum, in quo pridem CHristo ad annum usque vigesimum ætatis nomen dederat, non tantum nefando initiationis idololatricæ sanguine detersit, *a)* & aper-

a) Nazianzenus steleieutica 1. in Julian. p. 70. D. Adami Rechenbergii diss. de Juliani apo-

apertum Christiani nominis hostem professus Ecclesiam *b)* variis modis (licet cædibus parcius *c)* grassaretur,) afflixit ac vexavit, & totum Ecclesiastici ordinem *d)* ritus ad dæmonum sive idolorum honorem detorquere conatus est: sed etiam stylum adversus sacram religionem nostram strinxit, composuitque *Opus adversus Christianos,* quod *septem libris e)* constitisse testatur Hieronymus Epistola 83. ad Magnum Oratorem Romanum. *Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica* (A. C. 363.) *adversum CHristum evomuit, & juxta fabulas Poëtarum suo se ense laceravit. Si contra hunc scribere tentavero, f) puto interdices mihi, ne rabidum canem Philosophorum & Stoicorum doctrinis, id est Herculis clava percu-*

apostasia Lips. 1684. 4. Jo. Arend Belmanni de Juliano Apostata, Upsal. 1708. 8. Jo. Joachimus Weidnerus de Juliano ex Historicis genuinis vere Apostata, Rostoch. 1703. 4. Certe eos, qui Christianum negant unquam fuisse, refellit Julianus ipse Epist. 52. ad Alexandrinos: οὐχ ἁμαρτήσεσθε περὶ τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ πειθόμενοι τῷ πορευθέντι κἀκείνην τὴν ὁδὸν ἌΧΡΙΣ ἘΤΩ͂Ν ἘΙΚΟΣΙ, καὶ ταύτην ἰδοὺ σὺν Θεοῖς πορευομένῳ δωδέκατον ἔτος.

b) De Juliani persecutione adversus Ecclesiam sermone Syro olim scripsit Ephraim Syrus, ut refert auctor vitæ in Josephi Simonii Assemani Bibliotheca Orientali T. 1. pag. 50. *Carmen quoque conscripsit de persecutione impii Juliani adversus Ecclesiarum Pastores, ad Juliani enim tempora Ephraim pervenit* &c Confer è recentioribus Tillemontium, qui de persecutione Juliani diligentissime disserit T. 7. memoriar. H. E. p. 322--423. Joannis Ens orationem inauguralem de persecutione Julianea, Trajecti ad Rhen. 1720. 4. Jo. Petri Ludewig. diss. de edicto Juliani contra Philosophos Christianos, Halæ Sax. 1702. 1712. Tobiæ Eckardi diatribam de scholis à Juliano occlusis T. IV. Misc. Lipsiens. pag. 195. seq. Arnoldum Pontacum ad Eusebii Chron. p. 732. seq. Car. Annibalem Fabrotium ad Cod. Theodosian. XVI. 10. de paganis p. 20. Jac. Gothofredum ad leg. 5. de Medicis & Professoribus Cod. Theodos. T. 5. p. 31. &c.

c) Non tamen cædibus omnino abstinuisse docent Socrates III. 19. acta Theodoriti Antiocheni apud Mabillonium T. 4. analect. p. 127. seq. Acta Ismaëlis, Manuelis, Sabelis, T. 3. Act. Sanctor. Junii pag. 1289. seq. Chronicon Paschale pag. 297. Svidas in Ἀμάχιος, Μακεδόνιος, Κύριλλος διάκονος & Μάρκος, aliique apud Tillemont. T. 7. memor. p. 350. seq.

d) Walefridus Strabo de rebus Ecclesiasticis cap. 2. T. 15. Bibl. Patrum edit. Lugdun. pag. 182.

e) Adde Petrum Crinitum lib. V. de honesta disciplina c. 10. & Tillemont. T. 7. memor. p. 405. seq.

f) Auctor vitæ *S. Hieronymi* quam Baluzius T. 4. Analect. edidit & Marcianæus Tomo V. Hieronymi sui præfixit: *Verum & contra Celsum, Porphyrium &* Julianum Augustum, *rabidos adversus CHristum canes, & contra insectatores Ecclesiæ, vel eos, qui putant Ecclesiam nullos Philosophos & eloquentes habuisse Doctores, magno sudavit ingenio* &c.

percutiam? quanquam Nazarenum nostrum, & (ut ipse solebat dicere,) Galilaeum statim in praelio senserit, & mercedem linguae putidissimae, conto ilia perfossus acceperit. Τοὺς κατὰ χριστιανῶν λόγους nuncupat Socrates III. 1. quorum tertium allegat III. 23. Libanius threno in funus Juliani Tom. 2. Orat. IX. p. 255. vocat βιβλίων συγγραφὰς βοηθούντων Θεοῖς, *libros Diis opitulantes.* Idem Oratione parentali in Julian. c. 87.* eos amplis verbis celebrat præfertque scriptis *Porphyrii* adversus Christianos compositis:

Τοῦ χειμῶνος δὲ τὰς νύκτας ἐκτείνοντος, ἄνευ πολλῶν καὶ καλῶν ἑτέρων λόγων ἐπιθέμενος τοῖς βίβλοις, αἳ τὸν ἐκ Παλαιστίνης ἄνθρωπον Θεόν τε καὶ Θεοῦ παῖδα ποιοῦσι, μάχῃ τε μακρᾷ καὶ ἐλέγχων ἰσχύϊ γέλωτα ἀποφήνας καὶ φλήναφον τὰ λεγόμενα, σοφώτερος ἐν τοῖς αὐτοῖς δέδεικται τοῦ Τυρίου γέροντος. Ἵλεως οὗτος ὁ Τύριος εἴη, καὶ δέχοιτό γε εὐμενῶς τὸ ῥηθὲν, ὡς ἂν υἱέως ἡττώμενος.

Cum autem hybernum tempus noctes extenderent longius, præter alia complura præclarissima opera, libros aggressus qui Palæstinum hominem Deum & Dei Filium faciunt, magnaque disputatione & fortissimis argumentis omnia, quæ in iis continentur, lusus esse & nugas probare annisus; longe majoris eruditionis atque prudentiæ apparatu adversus eos usus esse quam Tyrius Senex visus est. ** Pace tamen hoc Tyrii Senis dictum esto, nec dictis ille indignetur, utpote qui à filio fuerit superatus.

Ex his *tres* sacris Evangeliis oppositos fuisse testatur, qui decem libris Theodosio jun. Imp. dicatis Julianum confutavit *Cyrillus* Alex. Ἔχων, inquit, εὐφυᾶ τὴν γλῶτταν ὁ κράτιστος Ἰουλιανὸς κατέθηξεν αὐτὴν κατὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ δὴ τρία συγγέγραφε βιβλία κατὰ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων καὶ κατὰ τῆς εὐαγοῦς τῶν χριστιανῶν θρησκείας. Κατασείει δὲ δι' αὐτῶν πολλοὺς, καὶ ἠδίκησεν οὐ μετρίως. Hæc est Juliani ἀνατροπὴ τῶν Εὐαγγελίων, quam una cum Cyrilli Alex. opere contrario memorat Theophanes in Chronographia pag. 44. In aliis autem quatuor libris alia sacra volumina videtur Julianus calumniatus esse, unde Cedrenus

 p. 407.

* T. VII. Bibl. Græcæ p. 313.

** Hunc Libanii locum respicit Socrates & refellit lib. 3. Hist. cap. 22. 23. nec dubitat facile Porphyrii scriptis eum, si quidem Imperator ille, Julianus privatus extitisset, palmam tributurum fuisse. Facile etiam in utriusque scriptis quæ contemneret & quæ carperet fuisse repertarum, nisi Ethnicus Libanius, illa tollere in cœlos laudibus maluisset. Ex Socrate hæc repetuntur in Hist. tripartita VII. 2. & apud Nicephorum X. 36.

p. 407. οὗτος ὁ δυσσεβὴς καὶ τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων ἀνατροπὴν ἔγραψεν, ἣν ὁ μέγας Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, καὶ ἄλλοι Φιλόχριστοι ἐπηνορθώσαντο. Καὶ πᾶσαν δὴ ἄλλην γραφὴν αὐτός τε καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ διέβαλον, ὑπὸ δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἐξεβλήθησαν τὰ τούτων νοθεύματα. *Impius ille scripsit etiam Evangeliorum eversionem, quam magnus Cyrillus Alexandriæ Episcopus aliique Christiani confutarunt. Omnes præterea alias sacras literas Julianus ejusque similes sunt calumniati, quorum commenta à rectè sentientibus explosa fuerunt.* Cyrillus tamen videtur in confutatione sua non ultra librum primum Juliani pervenisse. Certe jam octavo libro p. 261. Julianus adhuc ablegat lectorem ad librum secundum. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτου μέλλοντες ἐν τῷ δευτέρῳ συγγράμματι τὸ ἀληθὲς ἀκριβῶς ἐξετάζειν ὑπερτιθέμεθα. Et quæ Cyrillus refellit, pleraque omnia Vet. Testamenti scriptis opposita sunt. Cæterum his, qui Julianum oppugnarunt, accensendus etiam est *Photius*, qui Epist. 187. ad Christophorum Protospatharium Parabatæ cavillationem adversus dictum CHristi Matth. XIX, 21. refert & confutat, τὴν σὴν ἀπορίαν καὶ πικρότερον καὶ δριμύτερον οἶδα ποτὲ Ἰουλιανῷ τῷ παραβάτῃ διεσκευασμένην. Ἃ γοῦν ΕΝ ΤΟΙ͂Σ ΠΡΟ͂Σ ἘΚΕΙ͂ΝΟΝ εἴπον, καὶ ὧν ἡ μνήμη τὴν σωτηρίαν ἔχει, ταῦτα δή σοι ἄρα γράφων ἀποχρῶσαν οἶμαι τὴν λύσιν παρεσχηκέναι. Idem Epistola 211. ὁ τῆς ἀποστασίας Ἰουλιανὸς κατὰ τῆς εὐσεβείας γράφων, ἀλλόκοτα μὲν καὶ μωρὰ γράφων ὅμως ἔδοξέν τι σοφὸν καὶ δυσεπιτίμητον αἰτιᾶσθαι χριστιανοὺς, ὅτι μὴ ζωοθυσίαις τὸ θεῖον γεραίρουσιν. Jo. Cuspinianus in vita Juliani p. 130. scribit septem ejus libris contra CHristum petulantissime effusis, respondisse fortissime Methodium, Eusebium atque Apollinarem, idque Hieronymum testari. Sed Porphyrio non Juliano triumviri illi responderunt, & respondisse Hieronymus auctor est, ut dicam infra capite 3. ubi deperdita Græcorum pro Veritate Religionis scripta recensebo. De solo *Apollinari* Syro constat, quod librum ὑπὲρ ἀληθείας Philosophis Græcis & Imperatori Juliano opposuit, teste Sozomeno V. 18. *Philippus* quoque *Sidetes* Juliani libros confutavit, teste Socrate VII. 27. Hic est, de quo Liberatus c. 7. breviarii, cum narrasset depositum A. 431. in Ephesino concilio Nestorium Episcopum CPol. *Multi*, inquit in ejus locum, *Philippum quærebant Presbyterum, qui à beato Joanne cognomento Chrysostomo diaconus fuerat ordinatus, multaque conscripserat volumina contra Imperatorem Julianum Apostatam.* E recentioribus adeundus Dominicus Mellinius in veteres quosdam nominis Christiani obtrectatores, Celsum, Porphyrium, Julianum, libris IV. Florent. 1577. fol.

Sed

Sed ut ad Cyrillum noſtra redeat oratio, bene eſt, quod ætatem tulerunt ejus ὑπὲρ τῆς τῶν Χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας, πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, *pro ſancta Chriſtianorum religione, adverſus libros impii Juliani, libri X.* circa A. C. 433. * ſcripti ad Theodoſium juniorem. Tomo ſeptimo ſive ultimo edit. Græco-Latinæ operum Cyrilli, curante Jo. Auberto Pariſ. 1637. fol. p. 1--362. Hoc præclarum atque eruditum opus in Latinis Cyrilli editionibus exſtat è Verſione *Johannis Oecolampadii*, quæ primum vidit lucem Colon. A. 1546. Librum primum Græce primus cum nova meliore verſione ſua A. 1619. ad editionem adornavit *Nicolaus Borbonius*, Profeſſor & interpres Regius, ** in cujus opuſculis utraque lingua prodiit Pariſ. 1630. 1654. 12. Totum opus Græce & Latine primum in Auberti editione conſpicitur, liber primus ex Borbonii: cæteri ex Auberti interpretatione. Atque ita recuſum lingua utraque eſt ad calcem operum Juliani, ex illuſtris viri Ezech. Spanhemii recenſione vulgatorum Lipſiæ 1696. fol. Videntur etiam hi Cyrilli libri translati ferri Syriace, nam laudantur à Moſe Barcepha parte 3. de paradiſo p. 425. 429. E Græcis citant Jo. Damaſcenus in parallelis, & Catena Poſſiniana in Marcum p. 343. laudat Cyrillum ἐν τοῖς πρὸς Ἰουλιανὸν κεφαλαίοις ιγ΄. Concilium VI. actione 10. Tom. III. Binii p. 93. ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Ἰουλιανοῦ δογμάτων βιβλίου τρίτου, ἀπὸ λόγου δεκάτου. Meminit & Nicephorus XIV. 14. & ante hos Theodoritus Epiſt. 83. Ex elogiis recentiorum unum adſcribam Natalis Alexandri: *Iſtud S. Cyrilli opus omnigena eruditione locuples eſt: cujus lectionem vehementer ſuadeo omnibus, qui in vera Theologiæ ſtudium incumbere volunt. Hæc enim vera Theologia eſt, Religionis Chriſtianæ veritatem ſcire & adverſus Atheos ac impios, quorum hac ætate ingens numerus, poſſe propugnare: eorumque argumentationes à Juliano Apoſtata, Celſo, Porphyrio aliisque Ethnicis Philoſophis eructatas, à Chriſtianis Doctoribus convictas diſſolvere: non in ſcholaſticis contentionibus, plerumque inanibus, toto vitæ tempore immorari.* Hæc Natalis Alex. Sec. V. pag. 138. Sed paullo ſequius & ſiniſterius de Cyrillo vir doctus, cujus hæc ſunt in hiſtoria Chriſtianiſmi apud Indos, Gallice edita Hagæ Comitis 1724. 12. pag. 16. *L'erudition de Cyrille étoit fort legére, & ſon eloquence mediocre. De tous les ouvrages des anciens il y en a peu qu'on liſe avec moins d'utilité. Ce qu'il a écrit contre l'Empereur Julien, paroit d'abord quelque choſe, mais on n'eſt pas long tems à ſentir la foibleſſe de l'ouvrage & de l'auteur, qui ne produit preſque rien qui ne ſoit copié des écrits d'Euſebe de Ceſarée, de Clement d'Alexandrie,*

* Vide Tillemont. T. 14. p. 671.
** Obiit 6. Auguſt. A. 1644.

drie, & de quelques autres anciens: de sorte que ces livres meriteroient à peine d'être lus s'ils ne nous avoient conservé quelques fragmens de l'histoire philosophique de Porphyre, & d'un petit nombre d'auteurs que nous n'avons plus: & si nous n'étions pas bien aises de savoir ce que l'Empereur Julien avoit cru pouvoir objecter contre notre sainte Religion. Ex Juliani opere adversus Christianos, cujus fragmenta copiosa à Cyrillo afferuntur, primum modo librum confutatum à Cyrillo conjicit post Natalem Alex. Sec. V. pag. 138. etiam Ellies du Pin Tom. IV. de scriptoribus Ecclesiasticis p. 48. *Il paroit qu'il n'a refuté que son premier livre, dans lequel cet Apostat attaquoit en general la Religion Chretienne.* sed fallitur idem, quando p. 52. libros Cyrilli contra Julianum à Nic. Borbonio utraque Lingua Anno 1630. editos scribit, nam primum tantummodo librum, ut dixi, vulgatum ab eo constat. Laudatur hoc opus Johanne Reuchlino im Augenspiegel f. 27. & in defensione contra Colonienses f. 71. & 85. &c.

Nescio sitne Cyrilli, qui sub ejus nomine legitur in Latinis editionibus ad calcem tomi primi pag. 733. & inscribitur *liber adversus Judæos*, neque aliud continet, quam solutionem octo quæstionum de locis Legis Mosaicæ, quæ cum alio quodam loco pugnare possint videri.

EDITIONES CYRILLI ALEX.

Latinæ.

Basil. 1524. fol. apud Cratandrum, in qua editione tantum exstant commentarii in Johannem, in Leviticum (qui Origenis sunt,) & thesaurus, quæ singula separatim prodierant Paris. 1520. & 1521. fol.

Basil. 1546. fol. apud Hervagium, IV. Tomis, sed qui uno comprehendi Volumine possunt. In hac accedunt libri VII. de Trinitate, de Spiritu S. de adoratione in Spiritu & Veritate, libri X. contra Julianum, & III. de recta fide in CHristum ad Theodosium Imp. & Reginas, Epistolæ XXXIX. Homiliæ X. Apologia ad Imp. Theodosium, declaratio XII. capitulorum: pro iisdem Apologeticus & liber ad Evoptium: Expositio Symboli Nicæni, † Scholia de incarnatione

† Separato volumine sub titulo: *synodicæ constitutiones cum generales tum provinciales* prodierant Latine Basil. 1542. 8. cum præfatione Roberti Winter. 1) Cyrilli Alex. Expositio Symboli Nicæni, Joanne Theophilo interprete. 2) Relatio Synodi Orientalium ad Callimorem Regem. 3) Definitio Synodi Ephes. contra Massalianitas. 4) Libellus ab Euprepio Episcopo Byzes & Arcadiopolis, & Cyrillo Episcopo Cœlensi oblatus Syno-

carnatione Unigeniti, Synodales Epistolæ XII. & dogmata Nestorii à Cyrillo impugnata & à synodo Ephesina condemnata.

Basil. 1566. fol. apud hæredes Jo. Hervagii, in qua editione quintus Tomus sive quinta pars (omnes enim quinque Tomi uno Volumine continentur,) commentarios in Esaiam, ex Laur. Humfredi versione complexa accessit. Fallitur V. C. Lud. Ellies du Pin, qui hanc editionem primam Latinam Operum Cyrilli esse scribit Tom. IV. Bibliothecæ scriptorum Ecclesf. p. 52.

Parif. 1573. fol. 2. Voluminibus, *Gentiano Herveto* curante, †† quæ editio à Possevino in apparatu sacro recensetur. Sed plenior prioribus est posterior Parisiensis A. 1605. 2. Vol. quam persequitur Bellarminus de S. E. in illa enim Glaphyra in Pentateuchum ex A. Schotti versione, & libri posteriores XVI. de adoratione in Spiritu & Veritate ex interpretatione Antonii Agellii, ne alia jam memorem, accessere.

Græco-Latina.

Unica *Johannis Auberti*, Laudunensis Presbyteri, Canonici & in schola Parif. Laudunensis Collegii Magistri atque interpretis Regii, Parif. 1638. fol. septem Voluminibus, quam post Labbeum, Caveumque diligentius recensui Volum. VIII. Bibl. Græc. p. 559. seq. Adhuc multa in eadem castiganda restant, unde *Augiæ stabulum* dicitur Cotelerio T. 2. monument. p. 605. & pag. 640. *sæpe maculatus, sæpe emaculandus Cyrillus, Alexandriæ Patriarcha.*

O Editio-

Synodo. 5) Synodi Oriental. ad Synodum Ephesinam de Eustathio facto Metropolitano. 6) Exemplar suggestionis de Cypri Episcopis. 7) Cyrilli Alex. scholia de incarnatione Unigeniti, Capita XXVII. 8) Ejusdem apologeticus pro XII. Capitulis ad Orientales Episcopos, objectiones cum responsionibus, variisque Epistolis & relationibus. 9) Pars homiliæ Theodoreti dictæ Chalcedone, quæ incipit: *CHristus nobis dux sit sermonis*, & Joannis Antiocheni, cujus initium: *Sancta lex est.*

†† Bonav. Vulcanius præf. ad Arrianum A. 1575. editum: *Ne quis me temere ad hunc auctorem denuo vertendum accessisse existimet, neve quis me eos imitari suspicetur, qui quum hodie veteris alicujus auctoris post omnes aliorum editiones recognitionem pollicentur, si conferas, nihilo amplius eos præstitisse reperias, quam is qui ante biennium Cyrilli Opera Lutetiæ edidit. Quem quidem auctorem quum summopere corruptum habeamus, nemoque sit ex Orthodoxis scriptoribus, qui majore recognitione egeat, nullum tamen ab eo, qui eum edendum curavit, verbum immutatum aut correctum invenias: quum interim is omnia priorum interpretum nomina supprimat, totiusque operis laudem inaudita quadam impudentia sibi vindicet.*

Editiones Cyrilli Alex. promissae.

1. *Bonaventura Vulcanii.* Abraham Scultetus in narratione de Vita sua p. 55. *Leidæ A. 1612. maxime me oblectabam alloquio clarissimorum Virorum, & inter alios Bonaventuræ Vulcanii, quem senem admodum sellæ affixum, & manibus pedibusque captum inveni. Promiserat ille triginta quatuor annis ante* * *editionem omnium operum Græcorum Cyrilli, hactenus à multis desideratam. Hanc cum frustra hactenus singulis propemodum nundinis exspectassem, & jam coram hominis ætatem, valetudinemque perditam considerarem, petii ab eo, ut Cyrillum Græcum fidei meæ concederet: me non solum operam daturum, ut ex ipsius voto ille in vulgus exiret, sed etiam de Codicis pretio ipsi satisfacturum. At ille gratiis pro officio actis, tantum adhuc virium sibi superesse ajebat, ut ipsemet promisso se exsolvere posset. Usque adeo verum est, neminem esse tam senem, qui non dico diem, sed annos supervivere posse se desperet. Quanquam erat nonnemo in Anglia, qui de tanti thesauri possessione magnifice potius se jactasse, quam vera gloriatum fuisse affirmaret.* Certum tamen est Vulcanium non modo plura Cyrilli inedita Græce possedisse, sed etiam Latine vertisse haud pauca, quorum pars Bibliothecæ Leidensi legata, etiam Auberti usibus deinde patuit.

2. *Frontonis Ducæi,* de quo Jacobus Sirmondus in litteris ad Sebastianum Tegnagelium, datis 3. Non. Sept. 1696. *In Bibliotheca Patrum Græco-Latina duobus Voluminibus comprehensa desiit ὁ μακαρίτης, qui & alia, ut nosti, meditabatur, Nicephorum, Theodoretum, Cyrillum Alexandr. & Biblia Græco Latina. Ex quibus Nicephorum plane absolverat, Theodoretum magna ex parte confectum habebat. Quod deerat, supplere ipse institui. Ad Cyrillum pauciora collegerat, quæ usui tamen esse possint, si quis huc aliquando ad eam curam animum injiciet. In Bibliis sacris multum & diligenter laborarat, unumque hoc opus præ ceteris urgebat. Sed vereor, ut in posterum sperare liceat propter novam editionem Græco-Latinam, quæ hic jam inchoata est, curante ut audio Jo. Morino, è Congregatione Oratorii viro docto &c.*

3. *Conradi Rittershusii,* de quo vide Epistolam 352. & 353. inter Epistolas virorum doctorum ad Goldastum editas è Bibliotheca Clarissimi Thulemarii.

4. Dissertationem de scriptis Cyrilli Alex. promisit *Jo. Garnerius* ad Marium Mercatorem T. II. p. 43.

XXVII.

* Vulcanius præf. ad Arrianum, edita A. 1575. *sepositο è manibus Cyrillo, cui vertendo, & Isidoro, cui castigando longam jam operam navaram, totum me magna animi alacritate ad Arrianum contuli.*

XXVII. ÆNEAS ex Gaza Syriæ, Philoſophus *a)* Platonicus, diſcipulus Hieroclis, *b)* (illius ut videtur cujus præclaros in aurea carmina commentarios habemus,) ſcripſit eo tempore, quo in Africa *c)* gravem perſecutionem in Catholicos moverant Ariani ſub Hunerico Vandalorum Rege A.C. 479. Scripſit Dialogum eruditum *de animorum immortalitate & reſurrectione corporis*, in quo colloquntur Ægyptus Alexandrinus, Axiotheus Syrus & à quo etiam titulus dialogo, qui ab Axiotheo eruditur *Theophraſtus* Athenienſis. Latine primùm vidit lucem ex *Ambroſii* Camaldulenſis interpretatione Baſil. 1516. cum Athenagora de reſurrectione, ex verſione Ficini, & Sexti Pythagorei ſententiis: Deinde Græce cum verſione *Johannis Wolfii* Tigurini, Tiguri apud Andream Geſnerum 1559. fol. cum Canonibus Apoſtolorum & veterum Conciliorum, Ignatii Epiſtolis interpolatis, Athenagoræ Apologia & lib. de reſurrectione, Demetrio Cydonio de morte contemnenda, Hermiæ irriſione Philoſophorum gentilium & Agapeti diaconi capitibus admonitoriis. Cum eadem Wolfii verſione legitur, ut Latinas Patrum Bibliothecas omittam, etiam in auctario Biblioth. Patrum Ducæano T. 2. p. 373. A. 1624. & in T. XII. edit. Morellianæ Pariſ. 1644. 1654. p. 617. Denique cum nova verſione ſua & notis vulgavit *Caſpar Barthius* Lipſiæ 1658.

a) In duobus Codicibus MSS. Regis Chriſtianiſſimi inſcribitur teſte Cotelerio ad Patres Apoſtolicos T. 1. p. 397. *Αἰνείου σοφιστοῦ καὶ Πλατωνικοῦ Χριστιανοῦ.*

b) Æneas Gazæus p. 6. edit. Barthii: *ἢ οὐ μέμνησαι τοῦ Ἱεροκλέους καὶ τῆς Ἱεροκλέους φιλοσοφίας, παρ' ᾧ φιλοσοφίαν ἐκ παιδὸς καὶ ἀλλήλων ἐρῶντες πολλοὺς εἴχομεν ἐραστάς.* Hunc ab Hierocle Bythino, qui contra Chriſtianos ſcripſit (ſupra p. 77.) diſtinguit p. 24. *Ἱεροκλῆς δὲ οὐχ ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' ὁ περιβαλλόμενος τὰ θαυμάσια* (Apollonii Tyanenſis.)

b) p. 81. *τὴν μεγάλην Λιβύην πικρὰ κατέχει τυραννίς. ἄπιστον δὲ τυραννίδι φιλανθρωπία καὶ ἀληθεῖς δόξαι. ὁ γοῦν Τύραννος* (Hunericus) *ἔγκλημα ποιεῖται τὴν τῶν ἀρχομένων εὐσέβειαν, καὶ τοῦτο τὸ καλὸν δόγμα τοὺς ἱερέας ἀρνεῖσθαι κελεύει. οὐ πειθομένων δέ, ὢ τῆς ἀσεβείας, θεοφιλῆ γλῶτταν ἐκτέμνει - - οἱ δὲ τὸν τῆς φύσεως καλοῦσι δημιουργόν. ὁ δὲ νεωτέραν αὐτοῖς φύσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ χαρίζεται, οὐ γλῶτταν ἑτέραν διδούς, ἀλλ' ἄνευ γλώττης σαφέστερον ἢ πρότερον διαλέγεσθαι.* De illa perſecutione accurate Theodoricus Ruinartus, cui etiam Victorem Vitenſem illuſtratum debemus, Pariſ. 1694. 8. & Tillemontius T. 16. memor. p. 571. ſeq.

1658. 4. additam libro Zachariæ Mytilenæi, de quo mox sum dicturus. Gallice Parisiis forma minore impressus memoratur ab Andrea Verderio Bibl. Galliæ p. 16. Germanice prodiit Francofurti 1671. 8. Commentarius in Gazæum, quem promittit *Jo. Rondellus* lib. de superstitione p. 163. necdum vidit lucem quod sciam. Dicitur etiam in Bibliothecis quibusdam servatus Æneæ Sophistæ MS. ἔλεγχος τῆς παρ' Ἕλλησι λογομαχίας. Sed à Gesneri ætate, qui illius facit mentionem, nemo fuit, qui in lucem proferret. De ejusdem Æneæ Epistolis editis, sed quæ ad nostrum institutum non pertinent, dixi lib. 2. Bibl. Græcæ cap. 10. §. 28.

XXVIII. ZACHARIAS Scholasticus, (non diversus fortassis à Zacharia Rhetore, cujus *Historiam Ecclesiasticam* ab auspiciis Imperii Marciani usque ad Anastasium sive ab A. C. 450. ad 491. sed ἐμπαθῶς nec sine partium Nestorianarum studio scriptum memorat Evagrius atque Nicephorus: *) Philosophiæ operam dedit Alexandriæ, atque deinde Beryti † jus Civile excoluit, factus interjecto tempore Episcopus Mytilenes, Lesbi insulæ metropolis, sicut habetur in titulo libri ejus: Ζαχαρίου σχολαστικοῦ Χριστιανοῦ τοῦ γενομένου μετὰ ταῦτα Ἐπισκόπου Μυτιλήνης. Non interfuit Concilio quinto CPol. A. 553. ut post Canisium & Possevinum tradunt Aubertus Miræus in auctario de scriptoribus Eccles. p. 28. Oudinus p. 127. Tillemontius T. IV. memor. p. 408. Ellies du Pin, aliique: nam in illo Concilio jam successoris ejus Palladii, Episcopi Metropolitani mentio, cujus vicem agebat Joannes, Episcopus Cucusenorum Civitatis.** Sed præsens adsuit in Concilio CPol. quod celebratum est sub Menna A. 536. in cujus Actis plus simplici vice hic Zacharias, metropolita Mytilenæus memoratur. Ex ejus scriptis ad nos pervenere, quæ hoc loco commemorari à me merentur:

1. Ἀμμώνιος, *Ammonius* sive Dialogus cum quodam Ammonii Alexandrini Philosophi discipulo, qui studii Legum causa Berytum se contulerat, & Ammonii sententiam de mundi æternitate propugnabat. ὅτι οὐ συναΐδιος τῷ Θεῷ ὁ κόσμος, ἀλλὰ δημιούργημα αὐτοῦ τυγχάνει. *Quod mundus non sit DEO coæternus, sed ejus opificium.* In hoc dialogo exponit Zacharias,

* Evagrius II. 2. III. 5. 6. 7. 18. Niceph. XVI. 5. 6. 9 &c. Hujus Zachariæ rhetoris historiam adhuc recentibus temporibus servatam CPoli, ex Constantini Varini & Joannis Suzi Catalogis librorum MSS. annotavit Antonius Verderius. Nemo tamen quod sciam fuit hactenus, qui eam viderit, nedum in lucem protulerit.

† De hac Academia Berytensi iuris studio celebratissima, exstat eruditadiss. Jacobi Hasæi, V. C.

** Europe Savante A. 1718. Aout p. 233. 234.

rias, quæ de eodem argumento disputaverat Alexandriæ cum ***Ammonio*** illo Procli discipulo, & ***Gessio*** Jatrosophista sive Medicæ artis doctore. * Mentio etiam in hoc dialogo p. 333. ***Eustathii*** Episcopi ***Berytii***, qui Synodo Ephesinæ A. 449. & Chalcedonensi A. 451. interfuit. Pythagoram & Platonem p. 341. notat fabulam de metempsychosi accepisse ab Ægyptiis. Mundum hunc visibilem, post res invisibiles *μετὰ τὴν τῶν ὄντων δημιουργίαν* productum contendit p. 362. Hujus Dialogi Latina versio à ***Gentiano Herveto*** concinnata, mihique nunquam visa, traditur in Catalogo Bibl. Barberinæ vidisse lucem Venetiis A. 1556. Alia ***Gilberto Genebrardo*** auctore sæpius prodiit in Bibliothecis Patrum, etiam in novissima Lugdunensi T. IX. p. 759. Sed & idem libellus editus fuit Græce & Latine cum versione & notis ***Joannis Tarini*** ad calcem Philocaliæ Origenis, Paris. 1619. 4. Cum ejusdem Tarini (non Turriani, ut in Cavei Hist. litteraria scriptor. Eccles. excusum) versione notisque & notis ***Casp. Barthii*** Lipsiæ 1654. 4. post Æneæ Gazæi Theophrastum, sive dialogum de animarum immortalitate: Fallitur enim Gesnerus Simlerusque, qui Zachariæ Theophrastum tribuunt. Exstat præterea Zachariæ Ammonius Græce & Latine cum versione Genebrardi & ***Frontonis Ducæi*** notis in Tomo priore auctarii Bibl. Patrum Paris. 1624. p. 331. & in Bibliotheca Patrum Morelliana A. 1644. 1654. Tomo XI. (notis Ducæi rejectis ad calcem Tomi XIII.)

2. ***Disputatio contra ea, quæ de duobus principiis*** à Manichæo ***quodam scripta & projecta in vitam publicam reperit, Justiniano Imperatore.*** Scriptum breve unius paginæ, quod exstat Latine ex ***Francisci Turriani*** versione in Henrici Canisii Antiquis Lect. T. V. pag. 143. Ingolstad. 1604. 4. & in Bibliothecis Patrum Colon. 1618. T. VI. & Paris. 1644. 1654. T. IV. parte 2. & Lugd. T. IX. pag. 794. Græce MS. Romæ in Collegio Jesuitarum.

XXIX. Caspar Barthius tum alibi, tum lib. V. Adversarior. cap. 3. (ubi plura illius illustrat loca,) PALLADIUM Alexandrinum appellat auctorem Actorum disputationis, quam per dies quinque coram Abramio

* p. 399. *τῶν φοιτητῶν (τοῦ Ἀμμωνίου) ὁ κορυφαιότατος Γέσσιος, ὃς νῦν αὐχεῖ τὴν Ἱπποκράτους τοῦ Κώου καὶ Γαληνοῦ τοῦ ἐκ Περγάμου σοφίαν, καὶ τῶν ἰατρικὴν φιλοσοφούντων διδάσκαλος παρὰ τὸν Νεῖλον πεποιήκαθ ἤπιει.* Ad hunc Gessium Epistola Æneæ Gazæi undevigesima.

mio Rege * Homeritanum Christiano & Episcopis, pluribusque Judæis & tota Civitate in Metropoli Homeritidis Taphar sive Saphar, in Arabia Felici circa A. C. 540. cum Herbano Judæo, quem νομοδιδάσκαλον Codices quidam appellant, GREGENTIUS Taphrensis Archi-Episcopus, qui diem obiit A. C. 552. (Justiniani 26.) 19. Decembr. post Abramium eodem An. 552. (regni 30.) defunctum, cum jam Rex Homeritarum esset Serdidus ** Abramii filius. Non dubium est Barthio fundum fuisse sententiæ suæ, quod pag. 184. edit. Gulonianæ (Ducæanæ pag. 462.) in illa disputatione legitur: ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ ἑτέροις δηλωθήσονται· ἑώρα γὰρ Παλλάδιον τὸν σχολαστικὸν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὃν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἤγαγε, τὰ ῥήματα ἑκατέρων σημειούμενον. *Hæc verba etiam aliis significabuntur: Videbat enim Palladium Scholasticum Archiepiscopi, quem ab Alexandria adduxerat, verba utriusque notantem.* Ad hunc locum Gulonius interpres notavit in margine: *Hinc conjicere licet Palladium authorem esse sive scriptorem hujus disputationis.* Sane verisimilius hoc esse non diffiteor, quam quod Lambecio Lib. V. p. 131. auctor videtur *Nonnosus* Justiniani Imp. ad Homeritas Legatus, cui etiam VIII. p. 387. Martyrium Arethæ & sociorum adscribit. Dixi de illo Nonnoso Volumine VI. Bibliothecæ Græcæ p. 279. Cæterum hanc disputationem ab Ægidio Noallio Regis Christianissimi Legato ex Oriente allatam Latine vertit *Nic. Gulonius* Græcarum litterarum Regius Professor, & utraque lingua vulgavit Paris. 1586. 8. unde Græce & Latine recusa est in Auctario Græco-Latino Bibl. Patrum Ducæano Paris. 1624. Tomo I. & in Bibl. Patrum Paris. 1644. 1654. T. XI. p. 194. ut Latinas editiones in Bibliothecis Patrum sæpius repetitas prætercam. In his editionibus omnibus quemadmodum etiam in Codice Cæsareo, de quo Lambecius lib. V. p. 131. & Segueriano, de quo Clariss. Montfauconus in Bibl. Coisliniana p. 304. à principio quædam desunt, ut ex abrupto exordio statim cuivis patet. Non autem æque notum, in Bibl. Regia Berolinensi exstare MStum Codicem Slavonicum quadringentorum annorum, multis foliis ab initio auctiorem, cujus prima verba Latine conversa mecum communicavit eruditissimus Bibliothecæ illius præfectus Maturinus Veizerius la Crose.

Mensis Decembris XIX. Vita & conversatio Beati Patris nostri Gregorii (ita

* παρόντος τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως καὶ τινῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἰουδαίων καὶ πάσης πόλεως. p. 38. edit. Gulonii.

** Id. pag. 203. seq.

(ita ſemper pro Gregentio appellat, ut Menæis Græcorum dicitur Γρηγέντιος) *Epiſcopi Taphronis Civitatis Homeritarum, & narratio miraculorum ab eo geſtorum, ſcripta ab Epiſcopo Civitatis Negram.* (Hinc patet nec Palladium nec Nonnoſum auctorem eſſe, ſed Epiſcopum Negranis in Homeritarum regione, quæ martyrum Civitas appellatur in Actis Paſſionis S. Arethæ & ſociorum CCCXL. qui A. C. 522. 24. Octobr. ſub Dunam Hebræo Homeritarum tyranno paſſi traduntur) *Benedic Pater. Oppidum quoddam eſt haud magni nominis in finibus Avariæ & Aſiæ, nomine Lopliane. In eo habitabant admirabilis Gregorii parentes Agapius & Theotecna, ex Chriſti præſcripto, matrimonio conjuncti &c.*

Godex Cæſareus ita incipit: ἀρχὴ τῆς διαλέξεως τῶν Ἰουδαίων μετὰ τοῦ ἁγίου Γρηγεντίου. Τούτων οὕτως γεγονότων καὶ οὕτω παρακολουθησάντων, καὶ τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τούτοις αἰνοῦντος τὸν Κύριον, καὶ τῶν Μεγιστάνων αὐτοῦ ἀδικεῖν τὸ οἱονοῦν μὴ τολμόντων, καὶ πάντων Χαρᾷ εὐφραινομένων, παρεγένοντο καὶ Ἰουδαῖοι καθὰ καὶ ἐκελεύθη αὐτοῖς, ἀναλωθείσης αὐτοῖς ἤδη τῆς προθεσμίας τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Παρεγένοντο δὲ τοῦ διαλεχθῆναι ἕνεκα, καὶ τοῦ Βασιλέως ὑπομνηθέντος ἑτοιμασιάς ἐν τῷ θολωτῷ γεγονυίας (minus bene editis: τῆς δοκιμασίας ἐν τῷ θρελλέτῳ γεγονυίας, confer Lambec. V. p. 129.) αὐλὴ δὲ τοῦτο μεγίστη καὶ πρώτη τῶν βασιλειῶν περίεστι. Ἐκεῖσε τοιγαροῦν ἑτοιμασίας γεγονυίας, καὶ ἁπάσης τῆς τάξεως ἀθροισθείσης, παρούσης καὶ τῆς ἱερᾶς Συγκλήτου, παρεγένετο καὶ ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῷ ἁγιωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ &c. Hinc patet nec illum eſſe integrum ſed prima mutilum parte, licet editis aliquando integriorem melioremque: atque ita accipiendus Rev. Wolfius noſter in Bibl. Hebr. T. I. p. 352. De diſputatione hac & fructu converſionis Judæorum eandem ut narrant inſecuto, vide Antonii Davroultii Catechiſmum Hiſtorialem c. 1. tit. 4. & Joſephi Caroli Imbonati Bibl. Latino Hebr. p. 38. ſq. Hymnus ſapphicus in CHRISTUM Græce Gregentio in MS. præfixus, cum Latina metaphraſi exhibetur à Barthio II. 15. Adverſar. & ob piam ſvavitatem atque elegantiam memoriæ mandandus viſus eſt clariſſimo Henninio,* quem ideo ſubjungendum hoc loco putavi.

ΧΡΙΣΤΈ τῶν θνητῶν βασιλεῦ Θεῶν τε	CHRISTE Rex pollens hominum Deumque
Χαῖρ' ἄναξ δῶτορ Σοφίης τριλαμπῆς	Fons ave illuſtris Sapientiæ, da
εὐσεβὲς δός μοι περί σου νοοῦντι	Rite nos de te bene ſentienteis
ὡς θέμις εἰπεῖν.	Poſſe profari.

Εἰ Splen-

* Henricus Chriſtianus Henninius in Helleniſmo ὀρθῳδῷ p. 65.

Εἰ γὰρ ἀῤῥήτου Θεότητος αὐγὴ
Ἐκ φάους φῶς καὶ Θεὸς ἐκ Θεοῖο
Λαμπρότης, εἰκών, Λόγος οὐσιώδης
Πατρὸς ἀνάρχου.

Splendor immenſæ DEItatis ipſe es
Luce lux nata, exque DEO DEUS, qui
Fulgor & ſenſus Patris æviterni es
Vivaque imago.

Ἀγγέλων θεῖαι διὰ σοῦ χορεῖαι
Εἰσὶν, αἰῶνές τε τρέχουσ' ἄπαυστοι
Ἥλιος, Μήνη, τὰ δὲ λαμπρὰ κόσμου
Ὄμματος στίλβει.

Conditæ per te choreæ Angelorum.
Seclaque æterno rapiuntur actu
Luna, Sol, per te atque oculi orbis almi
Sidera florent.

Κοίρανος πάντων τὸ δ' ὅλον φυλάσσας,
Ταῖς ἑοῦ μορφαῖς πολυδαιδάλοισι,
Τῶν δὲ καὶ μηδὲν δίχα σεῦ γένοιτ' ἂν
Ὅσσα πίτικται.

Omnium Rector, variis figuris
Cunctaque qui in vita animata ſervas
Te ſine haut quicquam eſt, fuit aut futurum
Deinde, quod usquam eſt.

Σῶσον ὦ Σῶτερ πανάρεσ' Ἰησοῦ,
Ἄμμι δὸς γνῶναι τριφαὲς τὸ Θεῖον
Καί σε, καὶ τὸν σὸν Γενέτην, καὶ ἁγνὸν
Πνεῦμα σέβεσθαι.

Affere o Servator, o Alme JESU
Noſſe da nobis ſacra Trinitatis,
Et Tibi & Patri & dare Spirituique
Debitum honorem.

XXX. Prope præterieram NEMESIUM, æqualem Gregorii Nazianzeni, cui inter ſcriptores pro Veritate Religionis Chriſtianæ eximius locus debetur, quoniam in libro de natura hominis non modo immortalitatem animæ probat, & errores Philoſophorum de anima refellit c. 2. ſeq. Divinæque Sapientiæ, Bonitati ac Potentiæ non inficiandum perhiberi teſtimonium erudite docet per majorem libri partem, cap. 4--38. fati autem neceſſitate oppugnata libertatem voluntatis & Divinam Providentiam diligenter aſſerit ac tuetur cap. 36 -- ult. Is Nemeſius * Emeſenus in Phœnicia

* In MS. Codice Cæſareo, de quo Lambecius VII. p. 70. Νεμεσίου Ἐπισκόπου ὥς τινές φασι Κυρηνείας. Alii Nemeſii duo vel tres ad quos Iſidori Peluſiotæ Epiſtolæ. Nemeſii etiam ſive Nemeſionis legum periti mentio apud Æneam Gazæum Epiſtola 20. Fuit & Nemeſius presbyter Alexandrinus, qui depoſitioni Arii ſubſcripſit. Nemeſius Ægyptius Martyr, quem memorant Martyrologia 19. Nov. in Euſebii codicibus VI. 41. Hiſt. p. 240. eſt Nemeſion. De Nemeſio noſtro Cappadociæ præfecto Tillemont. T. IX. memoriar. p. 540. ſeq.

nicia Episcopus, non confundendus cum Nemesio, qui antea à CHRISTO alienus Cappadociæ præfectum egit, (ad quem Gregorii Nazianzeni Epistolæ 79. 183. 184. 185. & carmen LXI. Tom. 2. pag. 140. ubi eum tanquam legum peritum celebrat, atque ut desinat idola colere hortatur,) tamen sub idem tempus, *a)* antequam adhuc Pelagii, Nestorii & Eutychis hæreses Ecclesiam turbarent, scripsisse videtur *librum*, qui exstat certe insignem & præclarum *de natura hominis*, περὶ φύσεως ἀνθρώπου. Nemesio eum Episcopo Emeseno tribuunt Codices plures MSS. S. Maximus T. 2. p. 153. Anastasius item Nicænus quæstionibus in S. Scripturam & Moses Barcepha cap. 20. libri de paradiso. Multa ex illo ad verbum, licet haud nominato, Julianus Pomerius, Jo. Damascenus, Elias Cretensis, Meletius Monachus, Adamantius sive Adamantion in λόγῳ κεφαλαιώδη MS. & Jo. Grammaticus ad Aristot. de anima. Turrianus in scholiis ad Jo. Cyparissiotæ decad. V. cap. 9. citat *Nemesium Adamantium* lib. 2. de homine. Et sub Adamantii Nemesii nomine exstat MS. in Bibl. Bodlejana Cod. 82. Barocc. *Gregorio Nysseno* à nonnullis adscribi contigit, quod Nyssenus etiam librum hujus argumenti *b)* composuisset. Hinc vicissim Gregorius pro *Nysseno* quibusdam *Emesenus*. Feruntur etiam inter Nysseni scripta in editionibus Latinis antiquis *libri octo de Philosophia*, quos post *Burgundionem* Pisanum *c)* qui A. C. 1194. obiit, Latine interpretatus est Basileæ A. 1512. Beato Rhenano hortante *Johannes Cono* Norimbergensis. Argentor. 1512. fol. & in Latinis Nysseni editionibus Colon. 1537. &c. Neque hi octo libri tantum modo idem cum Nemesii scripto opus sunt, sed etiam λόγοι sive *libelli duo de anima*, quos cum *Federici Morelli* versione exhibent Græco-Latinæ Nysseni editiones, nihil sunt aliud quam caput 2. & 3. libri Nemesiani. In Codice Bavarico 162. *Nemesii Episcopi Emeseni de natura hominis sermones XXXII.* Vide & 169. Quam peritus Physices & anatomes fuerit

P

a) Confer eruditam præfationem editioni Nemesii Oxoniensi præmissam. Pamelium qui ad Tertullianum de anima cap. 5. Nysseno hunc librum tribuere mavult (quo inclinare etiam videtur Mich. le Qvien ad Damascenum Tom. 1. pag. 196.) refellit Theophilus Raynaudus erotematibus de bonis & malis libris pag. 150. Vide & Hieron. Mercurialem IV. 4. Variar. lect. Rob. Coci censuram Vet scriptorum pag. 150. Casp. Barthium ad Claudian, pag 859. & ad Zachariam Mytilenæum pag. 257. 270.

b) De hoc supra p. 86.

c) De hoc Burgundione, qui Chrysostomi etiam nonnulla & Damascenum de fide Orthodoxa Latine vertit, dixi lib. V. Bibl. Græcæ cap. 15. p. 647.

rit Nemesius, satis hoc libro prodit, quo de usu bilis, *d)* de splene, renibus, glandulis, & de admiranda sanguinis periodo ac circuitu, *e)* ea etiam tradit, in quibus veluti eximiis inventis placuerunt sibi recentium temporum ingenia.

Editiones Nemesii.

LATINE, *Georgio Valla* interprete apud Seb. Gryphium 1538. 4. Ellebodio judice, Valla *οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεεν καὶ κατήσχυνε τὸν Φιλόσοφον, καθ᾽ ἑκάστην σχεδὸν περίοδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποπίπτων.*

Ex *Nicasii Ellebodii* Casletani meliore versione sæpius prodiit in Bibliothecis Patrum, ut in novissima Lugdunensi Tom. VIII. pag. 619. Judice Barthio p. 2949. Adversar. Ellebodius Hellenismi maxime potens difficilior tamen interdum, quàm ut non, nullo negotio suavius scribere potuisset.

GRÆCE primus edidit è duobus MSS. & ad calcem voluminis *Latinam* versionem suam adjunxit Nicasius Ellebodius. Antwerp. apud Christoph. Plantin. 1565. 8.

Inde ***GRÆCE & LATINE*** cum Ellebodii versione prodiit in auctario Ducæano Bibliothecæ Patrum Paris. 1624. Tom. 2. p. 466. & in Biblio-

d) cap. 28. ἡ δὲ ξανθὴ χολὴ &c. *Flava bilis & propter se & propter aliud constituta est, nam ad concoctionem confert, & depulsionem excrementorum movet: ideoque fit quodammodo una de partibus nutrientibus, quinimo & calorem quendam prabet corpori, ut vitalis facultas. Ac his quidem de causis propter se videtur extitisse, sed quia sanguinem purgat, sanguinis caussa quodammodo videtur esse facta.* Adde, si placet, quæ ibi sequuntur.

e) Capite 24. Confer Wilhelmi Wottoni reflections upon ancient and modern learning p. 226. sq. Theod. Jansonii Almelooveenii inventa novantiqua §. XXVIII. unde patet minus æquum fuisse, ingeniosum licet illum antiquæ ætatis detractorem, quo judice, antequam Guil. Harvei oriretur ingenium

- - on ignoroit jusqu'aux routes certaines
Du Meandre vivant qui coule dans les veines.

Rob. Grovius, Auctor carminis de sanguinis circuitu ab Harvæo Anglo primum invento (in Musarum Anglicanarum Analectis p. 144. Oxon. 1699. 8.)

Non hac docta licet veterum cognoverat ætas
Non hac Phillyrides Chiron, non ipse Machaon &c.

Idem inventum Hispani Serveto, Galli Fabro Jesuitæ, Itali Paulo Sarpio tribuunt. Serveti locum ex libro V. restitutionis Christianismi habes etiam in Mich. de la Roche Biblioth. Anglica, edita Gallice Amst. 1717. 12. T. 1. p. 309.

bliotheca Patrum Morelliana Anno 1644. 1654. Tom. 12. pag. 708.

Denique cum eadem Ellebodii versione, ad duos MSS. castigatus & docta præfatione notisque auctior nitide recusus est Oxonii è theatro Scheldoniano 1671. 8. curante ni fallor *Jo. Fellò*, Oxoniensi deinde Episcopo. Confer. Martini Kempii Bibl. Theologicam Anglor. p. 514. In notis illis Nemesius subinde defenditur, ut pag. 42. adversus Pelagianismi & p. 20. Origeniani de animarum προϋπάρξει erroris criminationem. Jo. Launojus de varia Aristotelis fortuna p. 24. *Videtur Nemesius Origeniana de animarum ortu sententiæ nonnibil favere. Quicquid id est, nævus in candidissimo pectore non multum deformitatis importat.* Analysin libri Nemesiani exhibet Abraham Scultetus parte 3. Medullæ Patrum p. 385. seq.

Ex Nemesii Emeseni Episcopi *sermone de providentia* vide, quæ affert Anastasius Sinaita quæst. 18.

XXXI. Inedita etiam nonnulla juvat memorare, uti sunt quæ in Bibl. Segvieriana sive Coisloniana præter Anonymi dialogum Judæi cum Christiano p. 246. memoratum, servari Codice CCXCIX. testatur celeberrimus Montfauconus p. 415. Διδασκαλία Ἰακώβου νεοβαπτίστου, βαπτισθέντος ἐπὶ Ἡρακλίου παρὰ γνώμην ἰδίαν, πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων χειρὶ (sic) νεοβαπτίστους, προφάσεως ἀγαθῆς αὐτῶν γλυαμένης (sic) τοῦ ἐπιγνῶναι τὸν Κύριον, ὅτι οὐ δεῖ σαββατίζειν μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ ὅτι ἀληθῶς αὐτός ἐστι Χριστὸς ὁ ἐλθὼν, καὶ οὐχ ἕτερος. i. *Doctrina Jacobi nuper baptizati, qui præter sententiam suam baptisma susceperat sub Heraclio, adversus eos, qui Judæorum manu recens baptizati sunt, occasione bona ipsis oblata, ut cognoscant Dominum, quod non oporteat sabbatizare post CHristi adventum, & quod ipse sit vere CHristus qui venit, & non alius.* Incip. Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τὸν ἐρχόμενον Χριστόν.

Fol. 69. Dialogus Christiani nomine *Timothei* cum Judæo nomine *Aquila*, habitus Alexandriæ tempore S. Cyrilli Archiepisc. Alex. Init. Τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ γενομένης.

Fol. 112. Τῆς θείας καὶ ἀνικήτου Θεοῦ ἐκκλησίας καὶ ἀληθείας πεπραγμένα τρόπαια κατὰ Ἰουδαίων ἐν Δαμασκῷ τῇ φιλοχρίστῳ καὶ λαμπρᾷ μητροπόλει, τῷ ἔτει τῷ εἰκοστῷ Κωνσταντίνου (f. Κωνσταντίου) τοῦ θεοστηρίκτου τοῦ μετὰ Κωνσταντῖνον ἡμῶν βασιλέως· μηνὶ αὐγούστῳ ἰνδ. θ'. πρόλογος. *Tropæa divinæ & invictæ DEI Ecclesiæ erecta contra Judæos in CHristi amanti & splendida Metropoli Damasco, anno vigesimo Constantini* (f. *Constantii*) *a DEO firmati, qui post*

Constantinum Imperator noster fuit, mense Augusto, Indictione nona. Init. Σοφίας ὄντως ἀληθῶς καὶ φιλοσοφίας τῆς ἀνωτάτω. Opus divisum in quatuor Dialogos.

Id. p. 186. CODEX CXI. olim CXIII. membranaceus, constat 373. foliis, tertii decimi circiter sæculi. Est opus contra Judæos ἀκέφαλον, cujus prima folia, ubi fortasse nomen auctoris & pars Prologi ferebatur, abscissa sunt. Prologus desinit. f. 6. verso in hæc verba, ἀλήθειαν τῶν δογμάτων ἀντικαθίσαντα. Ibid. Cap. 1. incipit hoc titulo: Περὶ τῆς δόσεως τῆς παλαιᾶς νόμου καὶ τῆς καινῆς διαθήκης, καὶ σύγκρισις ἀμφοτέρων. Init. Δεῖ δὲ λοιπὸν τὸν μέλλοντα τὴν πρὸς Ἰουδαίους ἀναδέχεσθαι.

Fol. 13. verf. cap. 2. De lege, quod sit carnalis, non spiritualis,* & pro infantibus. Fol. 17. verf. cap. 3. De concupiscentia Judæorum, & de imperfectione eorum in sentiendo. Fol. 23. verf. cap. 4. De incredulitate Judæorum, de contradictione, & de exploratoribus.

In toto Opere numerantur Capita 51. quorum postremum de Resurrectione CHristi &c. sic incipit: Πολλοὶ πολλάκις τὴν πεῖραν τῶν πολυτίμους ἀνιμ. Estque mutilum in fine.

XXXII. Ex LEONTII Neapoleos sive Hagiopoleos in Cypro insula Episcopi, qui Mauricii Imp. temporibus sub sæculi septimi initia floruit, *libro quinto Apologiæ pro Christianis contra Judaeos*, Ἐκ τοῦ πέμπτου κατὰ Ἰουδαίων λόγου ὑπὲρ τῆς Χριστιανῶν ἀπολογίας. Græce & Latine affertur in Synodo septima Actione IV. T. 3. edit. Binianæ A. 1618. pag. 566. Labbeanæ T. 7. p. 236. & Harduinianæ T. IV. p. 139. Idem fragmentum in MS. Codice Biblioth. Cæsareæ exstat Græce teste Lambecio T. V. p. 135. Habes & in horto Crucis Jacobi Gretseri, & in auctario Bibliothecæ Patrum Ducæano T. 1. p. 730. seq. Incipit: Φέρε δὲ λοιπόν. Aliud Latine occurrit in limine tomi secundi supplementi Bibl. Patrum Morelliani Parif. 1639. & in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. Tom. XII. p. 294. ex Antiquis Lectionibus Henrici Camisii T. V. parte 1. p. 200---202. Incipit: *Ostende, inquit, mihi signa adventus CHRISTI apud Michaam.* Meminit illius Leontinei adversus Judæos operis etiam, & ex eo fragmenta affert, Joannes Damascenus Orationibus de imaginibus T. 1. edit. Lequinianæ p. 325. 326. 342. 373. 374. 375. 376. & Euthymius Zigabenus in panoplia T. 19. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 54.

Ex THEODOSII Judæi colloquio cum PHILIPPO Christiano, nonnulla parum digna fide refert Svidas in Ἰησοῦς. Colloquium ZAMBRI

* contra Rom. VII, 14.

BRI Judæi cum SILVESTRO Christiano exstat apud Cedrenum p. 224. Chronici, qui & ipse contra Judæos disputat p. 180. seq.

XXXIII. Ex scriptis JOHANNIS Alexandrini, qui cognomento PHILOPONI est notior, claruitque circa A. C. 620. ad institutum nostrum pertinent Κατὰ Πρόκλου περὶ ἀϊδιότητος κόσμου, λύσεις λόγων ιη´. *Adversus Procli Diadochi pro æternitate Mundi argumenta duodeviginti, solutiones,* initio * & fine mutilæ, & Græce primum editæ à *Victore Trincavello* Medico, Venetiis in ædibus Bartholomæi Cisterzagensis, 1535. fol. & Latine ex versione eleganti *Joannis Mahotii* Argentenæi, qui eam Francisco à Turnone, Cardinali dedicavit. Lugd. 1557. fol. Etiam alteram Latinam versionem *Casparis Marcelli* Labbeus commemorat, vulgatam Venetiis 1551. fol. quam non vidi, nec Mahotium ejus meminisse observavi. Non dubium est, hoc opus intelligi à Svida in Πρόκλος, ** ubi ait, Proclum fuisse alterum, qui post Porphyrium adversus Christianos bellum moverit, & Philoponum ejus XVIII. ἐπιχειρήματα egregie confutasse. Non æque exploratum videtur, hoc opere contineri commemorata Simplicio † Philoponi quinque πολύστιχα βιβλία contra æternitatem Mundi, & librum sextum contra æternum mundi motum. Nam neque librorum numerus congruit, neque adeo prolixum opus hoc contra Proclum est, ut βιβλία πολύστιχα dici mereantur. Et præter pauca ea, quæ adversus Aristotelem disputat Philoponus ad argumentum Procli XI. cap. 9. seq. diserte etiam promisit se Aristotelis de mundi æternitate sententiam singulari operi oppugnaturum VII. 6. X. 5. XIII. 1. Quod vero ait suo tempore accidisse, quod anno Diocletiani 245. contigit, XVI. 4. καὶ νῦν γὰρ ἐφ' ἡμῶν κατὰ τὸ διακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν πέμπτον Διοκλητιανοῦ ἔτος ἐν τῷ αὐτῷ Ζωδίῳ τῷ Ταύρῳ γεγόνασιν οἱ ἑπτὰ πλανώμενοι, εἰ καὶ μὴ ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ ἅπαντες· id paulo laxius accipiendum, vertendumque sic: *nam &* *non*

* Initio deest libri primi caput 1. integrum & pars secundi capitis. Incipit Græca editio & Mahotii versio à verbis: αἰωνίως ἂν εἰς ταυτὸν ἄγειν, adeoque paullo locupletior est MSto Codice, quem evolvit Lambecius, qui incipiebat à verbis: τῇ γὰρ πεπερασμένῃ δυνάμει.

** Confer, quæ de Procli scriptis dixi Volum. VIII. Bibl. Græcæ cap. 26. p. 512. seq. & de Philopono Volum. IX. p. 538. seq. ubi etiam p. 602. index scriptorum in opere adversus Proclum laudatorum.

† Vide Vol. VIII. p. 631. & 653. sq. ubi annotata reperies loca varia, quibus Philiponum acerrime Simplicius perstringit, & oppugnat.

non longe à nostris temporibus anno 245. Diocletiani, in uno eodemque signo tauri, licet non in uno eodemque gradu omnes septem planetæ fuerunt. Nam annus Diocletiani 245. respondet anno CHristi 529. & alibi demonstratum est Philoponum centum annis post vixisse.

XXXIV. HIERONYMI presbyteri Hierosolymitani Dialogum Judæi & Christiani de SS. Trinitate laudat Joannes Damascenus Orat. 3. de imaginibus T. 1. edit. novæ p. 385. & post Federicum Morellum, qui primus Græce & Latine Paris. 1612. 8. & Christianum Daumium, qui Cygneæ 1677. 8. edidit, integrum cum altero ejus dialogo, quæ *φιλοπονία* Christiano cuilibet utilis inscribitur, exhibui Volum VIII. Bibl. Græcæ pag. 384.

XXXV. ANASTASIUS, Abbas Monasterii S. Euthymii in Palæstina, de quo Jo. Damascenus * initio libelli de Trisagio T. 1. pag. 481. & Baronius ad A. C. 749. Hujus esse videtur *ἀντίθεσις καὶ διάλεξις πρὸς Ἰουδαίων, liber contra Judaeos,* quem Græce MS. servat Bibl. Cæsarea teste Lambecio V. pag. 135. Latine ex Turriani versione edidit H. Canisius T. 3. Antiquar. Lect. p. 123-186. unde recusus T. 13. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 334. Ait ille scriptor annum octingentesimum & amplius agi ** ex quo Judæos dispersit DEUS, & Titum atque Vespasianum ad vastandam urbem vocavit. Oracula CHristi ante 800. annos prædicta compleri & perfici. Turrianus hunc citans lib. 1. de Ecclesia & ordinatione Ministrorum: *Athanasius,* inquit, *in sermone de nativitate & eum secutus Anastasius Abbas, qui postea fuit Patriarcha Antiochenus in libro contra Judaeos.* Sed utroque Patriarcha Antiocheno junior fuit, quemadmodum & Anastasio Sinaita, quem & ipsum contra Judæos scripsisse notabo infra capite 3.

Exstat etiam sub Anastasii Antiocheni nomine *Ἐξήγησις περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων.* Narratio de disceptatione Christianorum præsulum cum

* Verba Damasceni sunt: *γράμμασιν ἡμῖν κατεμήνυσεν ὁ θεοσεβέστατος ἡμῶν ἀδελφὸς ὁ Ἀββᾶς Σέργιος ὁ ἀστὸς καὶ συνήθης καὶ φίλος διὰ τοῦ γνησίου ἀδελφοῦ τοῦ Ἀββᾶ Ἰώβ, ὡς ὁ ἱερώτατος ἡμῶν πατὴρ ὁ Ἀββᾶς Ἀναστάσιος ὁ κλεινὸς τῆς εὐαγοῦς μονῆς Εὐθυμίου τοῦ μακαρίου καθηγεμὼν, χρήσεις τινὰς τῶν ἁγίων Πατέρων προσκεκόμικε δῆθεν εἰς τὸν Υἱὸν μόνον ἀναφερούσας τὸν τρισάγιον ὕμνον.*

** Floruit ergo sub finem sæculi IX. inquit Henschenius T. 2. Act. Sanctor. April. p. 854. Ab Oudino minus bene refertur ad A. C. 750. T. 1. de S. E. p. 1796.

cum Ethnicis, ſive Græcis & Judæis, judice Aphrodiſiano Regis Perſarum Archimagiro, cui etiam ſe Anaſtaſius interfuiſſe dicit, & quidem ſolum ex Romani Imperii Epiſcopis. Incipit: *Βασιλεύοντος Ἀρηνάτου τῆς Περσικῆς χώρας.* Memorat Allatius p. 83. de Simeonibus, & Gretſerus reperit in eodem Codice Auguſtano, ex quo Anaſtaſii Sinaitæ Hodegum edidit: exſtat etiam in Codice Regis Gall. 1370. teſte Labbeo, ſed Gretſerus hanc narrationem ait olere neſcio quid fabularum, ut difficile creditu ſit ex Anaſtaſii, Antiocheni Epiſcopi, circa A. C. 599. extincti officina prodiiſſe. Monuit etiam Henſchenius T. 2. April. pag. 854. illius tempore nullum fuiſſe Regem Perſarum Arenatum, ſed poſt Choſroën, qui annis duodequinquaginta præfuit, Hormiſdam regnaſſe annis quindecim. Omitto alias hujuſcemodi in Actis Sanct. obvias hinc inde cum Ethnicis concertationes.

XXXVI. JOANNIS DAMASCENI, extincti circa A. C. 756. *Διάλεξις Σαρακηνοῦ καὶ χριστιανοῦ Diſceptatio Chriſtiani & Sarraceni*, T. 1. edit. Græco-Lat. Lequinianæ Pariſ. 1712. fol. p. 466--469. Incipit: *Τί λέγεις τὸν Χριστόν;* Prodierat Latine ex veteri verſione in prioribus editionibus. Neque Lequinio ad manus fuit Græcus Codex, quem exſtare in Bibl. Cæſarea teſtis Lambecius V. pag. 126. tamen Græca quædam fragmenta adſcripſit ex Dialogis Theodori Abucaræ, ex quo etiam pag. 470. Græce & Latine ſubjunxit brevem dialogum Chriſtiani & Sarraceni *ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Σαῤῥακηνοὺς ἀντιῤῥήσεων διὰ φωνῆς Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ.* Incipit: *Εἰπέ μοι, ὦ ἐπίσκοπε, οὐ κατείδωλος ἦν ὁ κόσμος;*

XXXVII. Joannis. Damaſceni diſcipulus THEODORUS ABUCARA, ſive Carrorum in Meſopotamia Pater ac Epiſcopus, varias reliquit diſputationes, quæ Græce & Latine exſtant, editæ à Jacobo Gretſero ad calcem Hodegi Anaſtaſiani Ingolſtad. 1606. 4. ut Latinas editiones in Bibliothecis Patrum omittam. Ex his opuſculum XXII. conſtituit partem priorem *diſceptationis* quam diu poſt *eum Ahmede Saraceno* A. 1050. habuiſſe fertur SAMONAS Archiepiſcopus Gazenſis, ut notatum V. C. Michaëli le Quien ad Damaſcenum T. 1. pag. 655. Illum Samonam Nicolaus Comnenus Papadopoli p. 407. prænotionum myſtagogicarum Martyrem appellat. Illa cum Ahmede diſceptatio de veritate corporis & ſangvinis CHriſti Græce ſub Samonæ nomine prodiit una cum liturgiis SS. Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi p. 133. Pariſ. 1560. fol. Latine in Liturgiis SS. Patrum ex Claudii de Sainctes editione p. 79. Antwerp. 1562. 8. & in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. T. 18. p. 577. Græce & Latine in auctario Ducæano T. 2. p. 277. & in Bibliotheca Patrum Pariſ. 1644. 1654.

Tom. 12.

Tom. 12. pag. 522--526. Alia ex *Theodori* opuſculis huc ſpectantia ſunt

Tertium: Διάλογος γενόμενος πρὸς τὸν τοῦ δρόμου Ἐμέσης (λογοθέτην) αἰτησάμενον ἀποδοθῆναι αὐτῷ ἀπολογισμὸν ὅτι ἐστὶ Θεός. *Dialogus cum præfecto curſus publici Emeſeno, qui petierat, ut ratiocinatione demonſtraret DEUM eſſe.* Incipit: Ἀπόδος, ὦ οὗτος, ἀπόδειξιν. Verterunt Latine Genebrardus & Turrianus.

Octavum, Ἐρώτησις Ἀράβων πρὸς Χριστιανόν. *Interrogatio Arabum contra Chriſtianum.* Incipit: Εἰπέ μοι, Χριστὸς Θεός σου ἐστίν.

Nonum: Ἐρώτησις Ἀγαρηνοῦ πρὸς τὸν αὐτόν. *Quæſtio ab Agareno eidem Chriſtiano propoſita.* Incipit: Εἰπέ μοι, οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Χριστόν.

Decimum: Πρὸς Ἰουδαῖον. *Adverſus Judæum diſſertatio.* Incipit: Ὁ Ἰουδαῖος, ἐγώ σοι, φησίν.

Decimum ſextum: Ἐρώτησις ἀπίστου. *Quæſtio ab infideli propoſita.* Incipit: Οὐχί, φησι, ἐν πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὸν Θεὸν εἶναι λέγεται.

Duodevigeſimum: Ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Σαῤῥακηνοὺς ἀντιῤῥήσεων, διὰ φωνῆς Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. *Ex concertationibus cum Sarracenis, ex ore Johannis Damaſceni.* Hoc opuſculum Græce & Latine vulgavit primus V. C. Michael le Quien Pariſ. 1712. T. 1. Operum Joannis Damaſceni pag. 472. Nam Gretſerus tantum ediderat Latine ex Turriani verſione, cum Græcum in Codicibus Bavaricis non repeGriiſſet. Incipit: Εἰπέ μοι ὦ Ἐπίσκοπε.

Undevigeſimum: Ὅτι ὁ Μωάμεθ οὐκ ἐστὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ. *Mahometem non eſſe ex DEO.* Incipit: Ἔθος τοῖς τῶν Σαῤῥακηνῶν ὑποχειρίοις.

Viceſimum: Ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐχθρὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ δαίμονος ἠνοχλεῖτο. *Quod Mahometus fuerit hoſtis DEI, à Dæmone obſeſſus.* Incipit: Εἰ πάσης τῆς ὑπ' οὐρανὸν κτίσεως.

Viceſimum primum: Ἐρώτησις ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἐλαττόνων κηρύγματος βεβαιοῦται τὸ Χριστιανῶν δόγμα. *Quod etiam ex vocibus humilium & abjecta prædicatione doctrina Chriſtianorum confirmatur.* Incipit: Τῶν ἐλλογίμων Σαῤῥακηνῶν.

Trigeſimum ſecundum, contra Sarracenos Theopaſchitas, exſtat tantum Latine ex Gilb. Genebrardi verſione, Græca enim Gretſerus non reperit. Incipit: *Alio in conventu Sarracenus.*

Trigeſimum quintum, Diſceptatio cum Sarraceno, *de auctore boni & mali.* Incipit: Τίνα λέγεις αἴτιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ;

THEO-

THEODORI Amaſeni Epiſcopi dogmaticam panopliam contra Judæos, Armenios & Sarracenos, ex Poſſevini apparatu ſacro memorat Imbonatus Bibl. Latino Hebr. pag. 274. Sed nec lucem illa vidit, neque Poſſevinus ubi exſtet, vel ubi ejus obſervaverit mentionem fieri, annotavit.

XXXVIII. In EUTHYMII ZIGABENI ſive ZYGADENI, Monachi CPol. qui temporibus Alexii Comneni A. C. 1118. defuncti claruit, eique fuit ſuperſtes, Panoplia * dogmatica *Πανοπλία δογματικὴ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἤτοι ὁπλοθήκη δογμάτων*, quæ Græce prodiit Tergobyſti in Walachia 1710. fol. & Latine ex Petri Franciſci Zini, Veronenſis verſione Venet. 1555. fol. Lugd. 1556. 8. Pariſ. 1580. 8. & T. XIX. Bibliothecæ Patrum edit. Lugd. 1677. fol. Titulus octavus eſt contra Judæos, *κατὰ Ἑβραίων ἐκ τῆς λεγομένης εἶναι τοῦ Νύσσης βίβλου τῆς προσαγορευομένης Θεογνωσίας, καὶ ἐκ τῆς βίβλου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τῆς περιεχούσης τοὺς κατὰ Ἰουδαίων λόγους*. Titulus XX. contra Paulicianos, Manichæorum deliria de malo Principio refellit, & eundem eſſe Bonum DEUM Veteris & Novi Teſt. auctorem probat ex *Photii* libris IV. contra Manichæos, quos primus ex Codice Holſteniano Bibl. Hamb. edidit Græce & Lat. Vener. noſter Jo. Chriſtoph. Wolfius T. 1. & 2. anecdotorum Hamb. 1722. 8. Titulus XXVIII. contra Saracenos in Græca editione deſideratur, prodiit autem ſeparatim curante egregio viro Frid. Sylburgio, qui ex MSS. Codic. Palatinis Græce & Lat. cum notis ſuis anno ante obitum edidit *Saracenica* ſive *Maometica*, Heidelb. ex Typographia Commelini 1595. 8. in quo volumine occurrunt

1) *Ἔλεγχος σαφὴς τῶν Ἰσμαηλιτῶν καὶ τῆς φλυαρίας τῶν δογμάτων αὐτῶν, Iſmaëlitarum, futiliumque ejus ſectæ dogmatum perſpicua confutatio*, pag. 1--34. cum Latina verſione *Jo. Jacobi Beureri*, Profeſſoris Græcæ Linguæ in Academia Friburgenſi, qui ſine nomine auctoris hoc ſcriptum ad Sylburgium miſit, Sylburgius vero obſervavit eſſe titulum XXVIII. Panopliæ ** *Euthymii* Zigabeni, *κατὰ Σαρακηνῶν*, contuliſque cum quatuor Codicibus MSS. Bibl. Palatinæ, & cum Latina interpretatione *Petri Franciſci Zeni*, qui totam Panopliam, ut dixi, Latine vertit. Jam ſufficiat notaſſe Elenchum hunc Iſmaëlitarum ex Sylburgii editione legi etiam in Auctario Græco-Latino Bibl. Patrum Ducæano Pariſ. 1624. Tom. 2. p. 292. & in Bibl. Patrum edit. Morellianæ Pariſ. 1644. 1654. T. 12. p. 536--551.

Q 2) Περὶ

* Simile opus *ἡ τῆς ἱερᾶς ὁπλοθήκης βίβλος*, Manuelis, ut videtur Comneni auſpiciis ex Patrum ſcriptis congeſtum, cujus meminit Georgius Pachymeres in Andronico Palæologo lib. 2. cap. 1.

** In Bibliotheca Patrum edit. Lugd. cujus Tomo XIX. Panoplia Etuhymiana exſtat ex Zini verſione. Latine, eſt Titulus XXIV. p. 208. ſeq.

2) Περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σαρακηνῶν Μωάμεθ, τοῦ καὶ Μουχουμέτ. *De Saracenorum Principe Maometho*, incerti scriptoris, p. 54--73. cum versione Sylburgii, qui observat gemina fere legi non modo in Georgio Cedreno p. 346. seq. edit. Basil. sed etiam in MS. *Joannis Siculi* Chronico, quod in Michaële Theophili filio desinit.

3) Τάξις γινομένη ἐπὶ τοῖς ἀπὸ Σαρακηνῶν ἐπιστρέφουσι πρὸς τὴν καθαρὰν ἀληθῆ πίστιν ἡμῶν τῶν χριστιανῶν. *Ordo qui observatur super iis, & anathematismi ab illis dicendi, qui à Saracenis ad nostram Christianorum puram veramque fidem se convertunt*, p. 74--91. cum ejusdem Sylburgii versione. *Catechesis ista*, inquit, *Saracenorum ad Christianam fidem accedentium è MS. Palatinæ Bibliothecæ libro satis vetere desumta est: in quo multæ sunt ejusmodi constitutiones sive ordinationes super iis, qui ab Hæresi aliqua Gentilismo, Judaismo & similibus ad Christianam Religionem se aggregant.* Hoc κατηχητικὸν πυκτίον, in quo anathema *adversus Deum Mohamedis*, respicitur à NICETA Choniate, qui circa A. 1200. claruit, in Manuele Comneno, p. 138--141. Confer etiam anathematismos Saraceni, qui ex libro XX. thesauri Orthodoxæ fidei ejusdem *Nicetæ* * leguntur Latine in Biblioth. Patrum edit. Lugd. T. XXV. p. 186. seq. Græce & Latine vero T. 2. Auctarii Ducæani p. 282. seq. & T. 12. Bibl. Patrum Paris. 1644. & 1654. pag. 527--533. Non omittendum denique quod Sylburgius in notis p. 128. ex eodem MS. Codice Græce & Latine exhibet *Modum recipiendi Hæreticos in Ecclesia*: πῶς χρὴ δέχεσθαι τοὺς ἀπὸ αἱρέσεων τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ προσερχομένους.

4) Ex *Theophanis* Monachi Chronographia, & qui Theophanem Latine vertit *Anastasii* Bibliothecarii Historia Ecclesiastica, *narratio de Saracenicæ sive Maomedicæ sectæ primordiis* p. 92--105. Utrumque, Theophanem & Anastasium ab eo tempore integros vulgarunt viri eruditi, ut Vol. VI. Bibl. Gr. p. 151. seq. dictum est, sed Sylburgio eos MStos Bibl. Palatina suppeditavit. *Erunt autem fortasse*, inquit, *qui & alia his addi potuisse dicturi sunt. Fateor. Primum enim* Joannem Damascenum ** *paullo post*

* Idem Nicetas lib. 1. ejusdem thesauri sive panopliæ dogmaticæ, disputat adversus Ethnicos ac Judæos. Græce thesaurus ille necdum vidit lucem, MStus in variis Bibliothecis Bodleiana, Medicea aliisque, vide Volum VI. Bibliothecæ Græcæ p. 418. seq. Latine libri quinque primores ex Petri Morelli Turonensis versione Paris. 1561. 1610. 1579. 8. & Genev. 1629. 8. nec non in Bibliothecis Patrum Colon. 1618. T. 12. & Lugd. 1677. T. 25.

** Fortasse respexit, quæ habet *Damascenus* ad calcem libri de hæresibus in Cotelerii monum. Ecclesiæ Græcæ T. 1. p. 326--335. atque inter Damasceni opera T. 1. edit. Viri Clariss. Mich. le Qvien p. 110. seq.

post Saracena secta initium vixisse, & contra eam scripsisse, sed pauca valde, in cribrationis suæ prologo tradit illustris ille Cardinalis Nicolaus de Cusa, atque adeo inter Damasceni opera exstat † *Christiani & Saraceni disputatio. Deinde Romæ in Vaticana Bibliotheca exstare dicitur* Nicetæ Byzantini Philosophi *contra Maomedem liber, & Epistola ab Agarenis missa confutatio ad Michaëlem Theophili filium, Imperat. CPolitanum. Sed quoniam neque illius neque hujus exemplaria Græca nancisci nobis licuit, alia eorum edendorum exspectanda fuit occasio.* Joannis Cantacuzeni †† *contra Maomedem orationes quatuor, & tres* * *Christianæ religionis contra Saracenorum hæresin Apologetici; ad hæc* Richardi Florentini ** *confutatio Corani Moamedici à* Demetrio Cydonio

Q 2 *in*

† Latine in antiquis Damasceni editionibus legitur, & incipit: *Si interrogatus à Saraceno, quis sit CHristus.* In nova editione T. 1. p. 466. Græca quidem addita ex *Theodoro Abucara,* sed passim manca, & subjunctus p. 470. alius dialogus Saraceni Theodori, ex ore Joannis Damasceni, hoc initio: Εἰπέ μοι ὦ Ἐπίσκοπε. Græca ad Jo. Aubertum miserat Allatius. In MS. autem Vindobonensi, teste Lambecio V. pag. 126. prior διάλεξις MS. exstat Græce alio ordine. atque incipit sic: Ἐρωτηθεὶς ὁ χριστιανὸς παρὰ Σαρακηνοῦ, τίνα λέγεις αἰτίαν καλοῦ καὶ κακοῦ. Conferenda etiam, quæ de Muhamede tradit *Constantinus Porphyrogenitus* lib. de administrando Imperio cap. 14. seq.

†† De his infra p. 124. * quatuor.

** Richardi propugnaculum fidei adversus deliramenta Alcorani prodiit Latine Paris. 1511. Hispali 1520. & Venet. 1607. 4. Græca autem *Demetrii Cydonii* versio cum Latina interpretatione Bartholomæi Piceni de Monte Arduo ad Ferdinandum, Arragoniæ & Siciliæ Regem, exstat in Theodori Bibliandri Syntagmate scriptorum Anti-Muhamedanorum Basil. 1543. fol. subjuncta Christianæ fidei exomologesi adversus Saracenos, incerto auctore, Græce & Latine. Recusa Romæ 1606. 8. memoratur in Catalogo Bibl. Barberinæ pag. 322. In Codice MS. Cæsareo hæc est inscriptio libri Richardi: Ἀνατροπὴ κεφαλαιώδης τοῦ νόμου Μωαμέθ, ὑπὸ μὲν Ῥικάρδου τινὸς ἐκτεθεῖσα λατινικῶς. ὑπὸ δὲ τοῦ Δημητρίου τοῦ Κυδωνίου ἑρμηνευθεῖσα ἑλληνικῶς. Vide Lambecium lib. I. pag. 145. & lib. V. p. 168. In Bibliandri editione ita inscribitur: Ῥικάρδου τοῦ τῷ τάγματι τῶν παρὰ Λατίνοις καλουμένων Πρεδικατόρων κατειλεγμένου ἀνασκευὴ τῆς παρὰ τοῦ καταράτου Μαχουμὲθ τοῖς Σαρακηνοῖς τεθείσης νομοθεσίας, μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς Ἰταλῆς διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διά τινος Δημητρίου. De Richardo illo, sive Ricoldo, Ordinis Dominicani Monacho, qui circa A. C. 1300. floruit, vide Ambrosii de Altamura Bibliothecam Ordinis Prædicator. p. 86. & 465. seq. & Jacobum Quetif & Jac. Echardum de scriptoribus ejusdem Ordinis ad A. 1309. & 1313. De Demetrio Cydonio, qui Imp. Joanni Cantacuzeno charus fuit medio sæculo XIV. & quam plurima scripsit, in his librum de morte contemnenda, in quo non contemnenda pro animæ immortalitate argumenta, dixi Volum. X. Bibl. Græcæ p. 385. seq.

in Græcum sermonem conversa, consulto à nobis omissa, quod & recentiora essent, & prolixiora quam quæ enchiridii forma exarari possent.

XXXIX. NICOLAI *Hydruntini*, quem sub tertii decimi sæculi initia constat claruisse, dialogus cum Judæo MS. in Bibl. Regis Christianissimi Cod. 2813.

LX. JOANNES CANTACUZENUS, Imperator CPolitanus, qui A.C. 1355. cedens Imperio, indutoque Monachi habitu jam *Joasaphi* nomen adscivit, jam *Christoduli* appellatione usus est: cujus exstant *Apologiæ IV.* sive assertio *pro Christiana Religione* adversus Muhamedanos, & *IV.* λόγοι sive *libri adversus Mahomedis errores*, quibus varia Alcorani capita confutantur. Hoc opus Cantacuzenus anno post CHristi σαύρωσιν 1360. ut ipse testatur, in Monasterio scripsit in gratiam amici sui *Achamenidis*, qui è Mahomedano Christianus Monasticæ vitæ & ipse nomen dedit & *Meletius* dictus est. Eum Muselmanus, *Sampsates* Isphachanes Persa literis scriptis ad deserendam Christianam fidem sollicitaverat, quas confutaturus Cantacuzenus non satis habuit respondere ad objectiones, sed plurima etiam addidit ad fidem religioni nostræ faciendam, & Mahometis explodenda commenta. Duos hujus operis Codices Græcos MSS. (alius exstat etiam in Cod. Bavarico 189.) quorum alterum *Emanuel Zycandyla* exarasse se subscriptione fuit testatus, *Theodorus Bibliander* communicavit cum *Rudolpho Gvalthero* Tigurino, qui illud Latine vertit ediditque Basil. 1543. fol. & Græca ad calcem voluminis subjunxit. Notat Gvaltherus, multos Judæorum errores, quos nempe cum Mahometanis communes habent, simul à Cantacuzeno refelli: unde suspiceris libros Cantacuzeni *adversus Judæos* Simlero memoratos ab his non diversos esse. Certe editi hactenus alii nulli sunt. Sed tamen Χριστοδούλου μοναχοῦ κατὰ τῶν ἰουδαίων βιβλία γ´ MSta laudat David Chytræus Oratione de statu Ecclesiarum in Græcia: & *novem sermones* Christoduli Monachi adversus Judæos memorat Labbeus Bibl. nova MSS. p. 1354. iidem exstant in Bibl. Leidensi, * colloquuntur Imperator Jo. Cantacuzenus & peregrinus Hebræus. Præfatur carmine Simon Archiepiscopus Thebarum.

Ex illis Cantacuzeni λόγοις adversus Mahomedanas non pauca ad verbum *Georgius Phranzes*, protovestiarius, qui captæ CPoli A. 1453. miser ipse interfuit, in Chronico rerum Byzantinarum, quod Græce necdum vidit

* Vide Catalogum ejus Bibl. editum A. 1716. f. 336.

vidit lucem, Latine ſed multis ab interprete reſciſſis ex verſione Jacobi Pontani S. I. editum eſt Ingolſtad. 1604. 4.

NILI Monachi decem λόγυς contra Mohametem MStos habuit Patriarcha CPolitanus, Jeremias.

XLI. ANDRONICUS COMNENUS, ex Imperatorum Comnenorum ſtirpe CPolitanus, clarus circa A. C. 1320. ſcripſit *dialogum contra Judæos*, qui Græce necdum vidit lucem, Latine ex Jo. Livineii interpretatione exſtat in Petri Stevartii tomo ſingulari inſignium auctorum, Ingolſtad. 1616. 4. atque inde in Bibliothecis Patrum edit. Colon. T. XIV. edit. Lugd. T. XXVI. p. 39.

XLII. THEOPHANES Nicænus Archiepiſcopus, clarus circa A. C. 1370. præter alia, inſigne opus condidit *adverſus Judæos*, quod Græce MS. Franciſcus Turrianus legavit Bibliothecæ Romanæ Collegii S. I. Argumentum operis, quod exhibet in apparatu Poſſevinus, T. 2. p. 470. & ex Poſſevino Caſimirus Oudinus T. 3. commentar. de S. E. cuia opus adhuc eſt ineditum, ſubjungere hoc loco juvat:

„Liber primus prioris tomi, demonſtrat, eos, qui nunc Judæi appellantur, ex nulla parte ad Judæos veteres pertinere, neque fide in Deum, neque Dei cultu, neque genere, neque lingua & id circa non eſſe nomine Judæorum appellandos.“

„Ejusdem contra eos Liber ſecundus, in quo demonſtratur non propter aliud Judæos in ea mala, in quibus nunc ſunt, incidiſſe, niſi propter ſolam impietatem: & quod Lex Moſis tanquam quæ non poſſit hominem perficere ſecundum animam, abrogata eſt à Deo, & data altera Evangelica excellentior & perfectior.“

„Ejusdem contra eosdem Liber tertius prioris tomi, in quo demonſtratur, non eſſe aliam legem pro Vetere datam, niſi Evangelium Chriſti: quod quidem Evangelium, ex miraculis Chriſti, quæ tunc facta ſunt, & quæ in omni Chriſti Eccleſia nunc fiunt, fidem habet & autoritatem irrefragibilem.“

„Ejusdem contra eosdem Liber quartus prioris tomi, in quo demonſtratur à Deo datum eſſe Evangelium, vel ex eo, quod omnes homines Græcos & barbaros potuit à vita ferina ad vitam Evangelicam traducere: quod quidem Lex vetus nequaquam poterat. Item de Judæorum vana expectatione Meſſiæ.“

„Ejusdem contra eosdem tomus secundus, in quo Evangelium „comparatum cum Lege, demonstratur longe excellentius esse in omni- „bus, & quod solum uniat & assimilet Deo homines, quantum homines „consequi possunt, quod est ultimum bonum & vera beatitudo.

„*Secundi* tomi Liber primus, in quo demonstratur, Theologiam „Evangelii, excellentiorem esse & perfectiorem Theologia veteris legis: „& quod Prophetæ non solum divina inspiratione edocti fuerunt, sed et- „iam aliis mediocriter ejus secreta aperire voluerunt, quantum capere „poterant tunc, qui erant, mente purgata.

„Ejusdem contra eosdem tomi secundi Liber secundus, in quo de- „monstratur adhuc Theologiam Evangelii & rerum Divinarum sapien- „tiam, multo majorem esse Mosaica, vel ex præmio virtutis, quia scilicet „Lex vetus bona terræ promitteret & daret: Evangelium vero, „Dei visionem & regnum. Item de Oratione, & quod Prophetæ sancti „per omnia cernantur vitam suam ad Leges & regulas Evangelicas „dirigere.

„Ejusdem contra eosdem tomi secundi Liber tertius, in quo de- „monstratur, Sapientiam Evangelii altiorem & sublimiorem esse Veteri „Testamento, idque ex virtutibus moralibus, quibus ornat animam: po- „tissimumque ex charitate erga Deum & proximum, & quod Prophetæ his „virtutibus fuerunt præditi.

„Porro adhæc ejusdem *Symphonia Veteris & Novæ Scripturæ adver- „sus Judæos*, continet quod Prophetæ futuram Gentium conversionem „ab idololatria ad Deum, clare appellant cognitionem Dei, id est pietatem „cap. 1.

„Quod omnes Gentes ascensuræ erant in Hierusalem, & adoraturæ „Deum illic, & quod inde mandata ejus discenda erant. cap. 2.

„Quod ex Hierusalem egressura erat Lex æterna, & danda omni- „bus hominibus, Judæis & Gentibus: ita ut deinceps Lex vetus de medio „sublata esset. cap. 3.

„Quod Prophetæ Christum aperte confessi sunt Deum cap. 4.

„Quod Christus Dominus quoque dictus est à Prophetis, quod „idem valet atque Dei nomen: & quod unus idemque est Deus & homo. „cap. 5.

„Quod Prophetæ similiter atque Evangelium, Christum dicunt „etiam Dei Filium legitimum ex substantia ejus, qui eum genuit, genitum „& dilectum. cap. 6.

Quod

Quod Prophetæ Christum ex Virgine natum prædixerunt & in" Bethleem, concorditer Evangelio. cap. 7."

Concordia Prophetarum cum Evangelio de tempore, quo venit" ad nos Christus cap. 8."

Hic demonstratur quemadmodum Prophetæ cum Evangelio con-" sentientes, ex semine Abraham & tribu David, Christum proficisci di-" cunt. cap. 9."

Quomodo Prophetæ concorditer Evangelio, prædixerunt Epi-" phaniam Domini, & de Divinitate ejus testimonium cœleste vocis pa-" ternæ, & miraculorum ejus. cap. 10."

De eo, quod sponte sua venit ad Passionem Dominus & Salvator" noster, & de ingressu illo novo & inaudito in Hierusalem, & de miraculis" tunc factis, quomodo hæc Prophetæ Evangelice praedixerint. cap. 11."

Quomodo Prophetae concordantes cum Evangelio, praedicant" singillatim Passionem Domini, & quaecunque in ea ausi sunt, qui Deum" occiderunt: & quae tunc miracula facta sunt. Epilogus."

Quod post Passionem & Mortem, Salvator noster tertia die resur-" rexit à Mortuis. cap. 12."

Quod assumptus est in cœlum, post Resurrectionem, & sedet ad" dextram Dei Patris. cap. 13."

De Spiritu Sancto e cœlo Apostolis misso, & per eos effuso in" omnes in Christum credentes cap. 14.

De praedicatione Apostolorum in cuncto orbe cap. 15."

De vocatione Gentium, & subjectione earum sub Christo. cap. 16."

De Baptismo salutari cap. 17."

De erectis in toto orbe Sacris Aris. cap. 18."

Quod minor pars Judaeorum, quae in Christum credidit, anima" & corpore servata est, calamitatis Hierosolymitanæ mala evadens" cap. 19."

Quod maxima pars Judæorum in perfidia remanens, periit anima" & corpore, à Romanorum exercitibus consumpta. cap. 20."

De frangendis & delendis omnino idolis, & de sanctis imaginibus" eorum loco * habendis. cap. 21."

De Cœlesti Hierusalem, patria omnium Sanctorum. cap. 22."

Hic demonstrantur Prophetae concordare cum Evangelio, etiam" in Mysterio communis Resurrectionis hominum, & adventus terribilis in

* Alienum hoc à more primorum Christianorum & doctrina Apostolica.

„in terram Christi Dei & hominis, Judicis & Regis omnium, & Judicii ac „remunerationis factorum cujusque, & mutationis Universi. c. 23. Hæc Possevinus de magno illo opere Theophanis Nicæni Archiepiscopi contra Judæos, quod habuit apud se olim. Exstant quoque Excerpta ex his Libris facta à *Mathusala* Monacho Sancti Montis Sinai, in Bibliotheca Cæsarea Vindobonensi, Codice MS. Philosophico Græco LXVIII. num 8. ut habet Lambecius Lib. VII. Commentariorum hujus Bibliothecæ p. 112. his verbis:

„Octavo & quidem à fol. 104. pag. 1. usque ad fol. 114. pag. 2. „*Ex Theophanis Metropolitæ Nicæni Libro quarto contra Judæos, Ecloga sive* „*excerpta Mathusala Monachi de Processione Spiritus Sancti ex solo Patre:* „quorum titulus & principium: Ἐκ τῶν Θεοφάνους τοῦ Μητροπολίτου Νικαίας „δ' λόγου ἐκλογαὶ Μαθουσαλᾶ τοῦ ἀσκητοῦ. Τοῖς προεστηκόσι καὶ ὑπερεγω- „νιζομένοις τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀληθείας &c. Ἐπεὶ δὲ νῦν ὁ λόγος ἡμῖν περὶ „τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἢ κἀκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ὡς ἡ „θεολογία βούλεται τῶν Λατίνων &c. Vide quoque Philippi Labbei Soc. „Jesu *novam Bibliothecam Manuscriptorum librorum* pag. 91. ubi refert *ex-* „*stare Theophanis Nicæni Metropolitæ contra Judæos Libros sex in Bibliotheca* „*Regia Parisina Manuscriptis Codicibus* 788. & 1806. Ex λόγῳ octavo Theophanis contra Judæos locum affert Allatius pag. 599. libri de Processione Spiritus S. Alia ex Libro sive Oratione sexta pag. 187. seqq. contra Hottingerum.

XLIII. *Bartholomæi* Monachi Edesseni, cujus ætas ignoratur, ἔλεγχος Ἀγαρηνοῦ, elenchus & confutatio Hagareni, initio mutila Græce ex Codice legati Warneriani Bibl. publicæ Leidensis prodiit in Variis sacris viri eruditissimi Stephani le Moyne, qui Latinam addidit versionem. Lugd. Bat. 1685. 1694. 4. Tomo I. p. 302-----420. Incipit: Καὶ οὕτως εὕρον πάντα ἐν τῷ Κουρανίῳ σου γεγραμμένα.

Anonymi contra Maomedem, κατὰ Μωάμεδ. Ex eodem MS. Codice, p. 429--451. Incipit: Κατὰ Σαρακηνῶν οἱ καλοῦνται Ἰσμαηλῖται.

Similiter incertæ ætatis est, ne de variis adversus Judaeos scriptis Græcis *anonymis* dicam, quæ in Bibl. Cæsarea occurrere MSta notatum est à Lambecio, lib. V. p. 111. & 126. THADDÆUS *Pelusiota*, cujus librum Græce scriptum contra Judæos Gesnerus manu exaratum fuisse testatur in Gallia apud illustrem Virum Henricum Memmium: nec non MATTHÆUS *Hieromonachus*, cujus libri quinque in Judæos MSS. in Bibl. Bodlejana inter Codices Baroccianos n. 33.

ATHA-

ATHANASII junioris disputatio cum *Zacchæo*, Judæorum Nomodidascalo, MS. in Bibl. Cæsarea, teste Lambecio V. pag. 135. Incipit: Πλανᾶσθε οἱ Χριστιανοὶ πρῶτον ὅτι νομίζετε καὶ ἑτέρους Θεοὺς εἶναι. Idem Lambecius p. 136. testatur eodem codice haberi & aliorum quorundam veterum adversus Judæos excerpta.

PACHOMII Monachi, qui post Saracenorum in Syria & aliis Asiæ regionibus grassationes scripsit, sermo insignis nuper Græce & Latine est editus à venerando Theologo, meritisque & eruditione maxime illustri Valentino Ernesto Lœschero, * λόγος ἀπολογητικός τε καὶ ἠθικὸς πρὸς τοὺς δυσαναχετοῦντας πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἐθνῶν ἐπαγομένας θλίψεις, καὶ τὴν θείαν πρόνοιαν λοιδοροῦντας. *Sermo defensorius & moralis ad illos, qui calamitates ab infidelibus ingruentes impatienter ferunt, & Divinam Providentiam convitiantur.* Incip. Ἰησοῦ Κυρίου προηγουμένου κελεύοντος.

XLIV. MANUELIS PALÆOLOGI, qui CPoli imperitavit ab A.C. 1384. ad 1419. ad fratrem Theodorum Dialogi XXXVI. cum Persa dignitate Μουζερίζη, habiti Ancyræ in Palatio, Græce MSti servantur in Bibl. Seguieriana sive Coisliniana, teste laudatissimo Montfaucono in Catalogo ejus Bibl. p. 201.

Ex scriptis GEORGII Scholarii, qui ex Patriarcha CPol. Monachus factus, GENNADII nomen suscepit, & circa A. 1460. diem obiit, plura exstant, quæ hoc loco mihi veniunt memoranda. Eorum brevem notitiam ex V. C. Eusebii Renaudtoi ** observationibus exhibeo, quibus meas adjunxi.

Primum inter illa locum tenet, *Expositio fidei Christianæ coram Turcarum Imperatore Muhamede facta, & scripto comprehensa.* Hujus duplex editio est, altera prolixior, altera brevior. Primæ titulus in nostro & Regiis Codd. talis est: Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων, περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξεδόθη δὲ τῷ Σουλτάνῳ αἰτήσαντι μετὰ τὰς ἐνώπιον αὐτοῦ διαλέξεις ἐν τῷ πατριαρχείῳ τότε γεγενημένας· καὶ μετὰ τοῦτο ἄλλο συντομώτερον ἐξεδόθη. Ἡρμηνεύθη δὲ ἀμφότερα Ἀῤῥαβικῶς, καὶ οὕτως ἐξεδόθη. *Gennadii & Monachi Patriarchæ Christi pauperum de sola via ad salutem hominum. Datum vero est hoc opus Sultano petenti, post habitas coram eo disputationes in Patriarchio, & deinde aliud brevius editum est: ambo autem Arabice interpretata sunt, & ita publicata.*

R Græce

* in appendice ad Stromateum Witeb. 1724. 4. p. 122--169.

** Eusebius Renaudotus ad Gennadii homilias Paris. 1709. 4. p. 83.

Græce & Latine vulgavit Jo. Alexander Braſſicanus Viennæ 1530. 8. & poſt eum Chriſtianus Daumius ὁ μακαρίτης, una cum Hieronymi Theologi Græci dialogo de SS. Trinitate, Cygneæ 1677. 8. Arabice cum interpretatum ajunt, Turcice intellige, neque enim ullum Arabicæ verſionis veſtigium in Codd. MSS. Extat illud in plerisque Codicibus. De eo Allatius libro de Georgiis p. 402. Brevius alterum opuſculum pro veritate fidei Chriſtianæ ad Amuratem Suldanum Muhamedêm II. capitibus XX. idem eſt, quod in Hiſtoria Eccleſ. Emanuelis Malaxi Græce & Latine p. 110-119. Baſil. 1594. fol. edidit Turco-Græciæ l. 2. Martinus Cruſius, cum verſione Turcica, Græcis expreſſa literis, quæ, ut titulus habet, facta eſt ab Ahmeto Judice Berrhœæ, patre Mahmouti Chelebi, Scribæ Imperatorii. Ejusdem exemplar ſimul cum Turcica verſione elegantiſſima manuſcriptum, ſed Græcis literis, & fortaſſis idem, quod aut Imperatori, aut primario alicui Turcæ deſtinatum fuit, habetur in Bibl. Regia n. 2961.

Editum quoque Latine eſt Baſil. Anno 1556. fol. in Hæreſiologia Jo. Heroldi, curante Joanne Polo de Albo Caſtro, translatum à Gregorio Hermonymo, Spartano, & in Bibliothecis Patrum, ut edit. Pariſ. 1575. T. 5. & 1589. T. 4. & Lugd. T. 26. p. 556. & Græce ac Latine ad calcem orationis Dav. Chytræi de ſtatu Eccleſiarum in Græcia, Aſia, Africa, Ungaria, Bohemia. Francof. 1583. 8. & curante Joanne à Fuchte, ſed octo poſtremis capitibus omiſſis, (addito tamen prolixiore illo dialogo, de quo jam dictum,) Helmſtadii 1611. 4. & in Bibliotheca Patrum Pariſ. 1654. tom. 4. pag. 950. De eo videnda, quæ ſcribit Poſſevinus Apparatu ſacro: quamquam falſo ſuſpicatur à Græcis ſubtracta quædam fuiſſe, quæ ad proceſſionem Spiritus Sancti à Patre & Filio pertinerent. Id enim non ex collatione MSS. codicum, ſed conjectando tantum colligit, quia Gennadium, qui ipſi Catholicus videbatur, ea ſilentio prætcriiſſe non exiſtimabat. Sed quam inanis hæc conjectura ſit, ex alibi à Renaudato dictis manifeſtum eſt.

2. Contra Judæos ſcripſit per modum dialogi librum hoc titulo: Ἔλεγχος τῆς Ἰουδαϊκῆς πλάνης ἔκ τε τῆς γραφῆς καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν ἀλήθειαν προτρέψεσις ἐν σχήματι διαλόγου. *Confutatio erroris Judaici ex Scriptura & rebus geſtis, & ad Chriſtianam veritatem Cohortatio, per modum dialogi.* Colloquuntur Chriſtianus & Judæus. Initium eſt: Βούλει διαλεχθῶμεν ἐφ' οἷς πρὸς ἀλλήλους διαφερόμεθα Χριστιανοί τε καὶ Ἰουδαῖοι. Extat in Cod. Reg. 2954. & 2959. & in noſtro ſimiliter. In utroque ſcriptus dicitur, ἐν τῇ τρίτῃ μου βιαίᾳ πρὸς τὴν πόλιν ἀνόδῳ.

In

In meo additur, καὶ δόξα ἐκεῖθεν ἐλευθερώσαντί με τρίτον ἤδη Θεῷ, *scriptus in tertia mea ad urbem violenta profectione, & gloria Deo tertium inde me liberum abire sinenti.* Non viderat Allatius, qui ex Bibliotheca Roberti Constantini titulum citat p. 408. Opus non contemnendum, satisque prolixum, foliorum circiter sexaginta in eodem Regio.

3. Ejusdem, Ἐκ τῶν περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητειῶν αἱ σαφέστεραι, *sive Collectio Prophetiarum de Christo, quæ magis perspicuæ sunt.* Incipit: Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, in nostro Cod. & in Reg. 2959. Non meminit Allatius.

4. Κατὰ Αὐτοματιστῶν καὶ Ἑλληνιστῶν, ἤτοι πολυθέων, καὶ ὅτι Θεὸς εἷς ἐστι καὶ δημιουργὸς τοῦ παντὸς ἐν τριάδι ὑποστάσεων. *Contra Automatistas & Hellenistas, sive multorum Deorum opinionem tenentes, & quod unus Deus sit conditor universi in trinitate hypostaseon.* Incipit: Οἴεσθαι μὲν μὴ εἶναι Θεόν. Scriptum fuit opus in Monasterio Prodromi in monte Menœceo: habetur in Codd. Reg. 2955. 2958. 2959. & in nostro.

5. Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις περὶ τῆς θειότητος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Interrogationes & responsiones de Divinitate Domini nostri JESU CHristi:* ex disputatione habita cum Primariis duobus Turcis, qui missis litteris ex Monasterio Ferras eum venire jusserant. Extat in Codice Reg. 2955. Πρὸς τῷ τέλει τοῦ Μαΐου.

6. Περὶ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ λατρείας, ἢ νόμος εὐαγγελικὸς ἐν ἐπιτομῇ. *De primo DEI cultu, sive lex Evangelica compendio explicata.* Opus dividitur in capita 40. scriptum est rogante quodam familiari Monacho, raptim Anno 6966. J. C. 1458. in Monasterio S. Joann. Baptistæ in Menœceo monte post abdicatam dignitatem, Μετὰ τὴν τοῦ πατριάρχου ἀποκατάστασιν, ut habet idem Cod. Regius. Incipit, Δυοῖν οὐ τῶν τοῖς εὐσεβοῦσι λατρειῶν. Extat in Codice Reg. 2955. & 2959.

7. Περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ. *De Divina Providentia & Prædestinatione.* Initium est: Τὴν ἐξ ἀιδίου περὶ τῶν ὄντων καὶ γινομένων γνῶσιν.

8. Περὶ προορισμοῦ, δεύτερον. *De Prædestinatione secundum.* Initium: Κλινοπετὴς ἐδεξάμην. Is libellus editus est Græce Augustæ Vindelicorum à Davide Hœschelio, Anno 1603. 4. Iterum cum versione Latina à Carolo Libertino, Societatis JEsu Theologo, Vratislaviæ Anno 1681. 4. Scriptus fuit ad Joannem Archiepiscopum Thessalonicensem, in eodem Monasterio.

9. Περὶ τ̃ θείυ προορισμῦ, τρίτον. *De Divina Prædestinatione tertium,* ad eundem. Incipit: Πολλὴν οἶδά σοι χάριν.

10. Περὶ τῦ θείυ προορισμῦ τέταρτον. *De Divina Prædestinatione quartum.* Ad magnum Oeconomum dominum Theodorum Agallianum. Σὺ μὲν καλῶς ποιῶν φίλτατε. Quatuor illi de Prædestinatione libri scripti videntur postquam privatus factus Gennadius in monasterium se recepisset. Extant simul in Codd. Regiis 2955. & 2959.

11. Ὅπως ἡ θεία πρόνοια καὶ ὁ θεῖος προορισμὸς ὐκ ἀναιρεῖ τὸ χρήσιμον τῶν εὐχῶν. *Quod divina Providentia & divina Prædestinatio non aufert precum utilitatem,* in Cod. Reg. 2958. Incipit: ὁ περὶ τῆς θείας προνοίας λόγος, cod. Reg. 2958.

GEORGII *Trapezuntii* ** de veritate fidei Christianæ liber ad Ameram Moamedanum, scriptus circa A. 1453. quem cum versione sua edere voluerat Leo Allatius tomo octavo symmictorum. MS. in Bibl. Lolliana.

MELETII PIGÆ, τ̃ Πηγᾶ, Patriarchæ Alexandrini, liber contra Judæos Græce & Ruthenice excusus Leopoli A. 1593.

Appendix I. de Scriptis Græcis Judæorum, Veritati Religionis suffragantibus.

I.

DUo claruere Judæi, Apostolorum vicini ætati, PHILO & FL. JOSEPHUS, quorum lucubrationes, Græce exaratas, ad nos pervenisse gaudemus. Eorum utriusque testimoniis Eusebius fuit usus in opere de Præparatione Evangelica: nec sine causa ambo referri merentur inter eos, qui pro captu suo religionis veritatem defensitarunt, licet à CHRISTI nomine alieni fuerint. PHILO quidem, Mosaicæ Legis divinitatem, & Numinis providentiam ubique asserit egregie; in aliis monarchiam sive unius DEI cultum tuetur & Judæorum causam agit adversus Ethnicos: in libro de legatione ad Cajum † testatur Pilatum multos levi vel nulla de causa supplicio tradidisse. Alibi Essenorum vitam & mores describit & commendat ita, ut multi Christianos in illis agnoscere sibi visi fuerint: De Λόγῳ etiam, & de Mundo per eum facto passim facit

** Giornale de' letterati d' Italia T. XVI. p. 435. † p. 800. edit. Genev. 1613.

facit mentionem, ut libro περὶ Φυγάδων p. 307. γεγένηται ὁ κόσμος καὶ πάντως ὑπ᾽ αἰτίου τινὸς γέγονεν. ὁ δὲ τοῦ ποιοῦντος Λόγος αὐτός ἐστιν ἡ σφραγὶς ᾗ τῶν ὄντων ἕκαστον μεμόρφωται. Et p. 316. λέγομεν γὰρ, τὸν ἀρχιερέα οὐκ ἄνθρωπον ἀλλὰ Λόγον θεῖον εἶναι, πάντων οὐχ ἑκουσίων μόνον ἀλλὰ καὶ ἀκουσίων ἀδικημάτων ἀμέτοχον. Et lib. 2. de Monarchia p. 563. Λόγος δ᾽ ἐστὶν εἰκὼν Θεοῦ, δι᾽ οὗ σύμπας ὁ κόσμος ἐδημιουργεῖτο. Et de confusione linguarum pag. 255. Ἄνθρωπος Θεοῦ, ὃς τοῦ ἀϊδίου Λόγος ὢν, ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτός ἐστιν ἄφθαρτος. Et p. 258. Τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον υἱὸν ὁ τῶν ὄντων ἀνέτειλε Πατὴρ ὃν ἑτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε. Omitto alia bene multa, quæ ex Philone producit Vir Clarissimus *Petrus Allixius* capite XX. libri Anglice vulgati Lond. 1699. 8. & Germanice versi à Christophoro Matthæo Seidelio, Inspectore Tangermundano in Marchia, editique Berolini 1707. 4. cum præf. Godfridi Arnoldi, sub titulo: Judgment of the ancient Jewish Church against Unitarians, in the Controversy upon the holy Trinity, and the Divinity of our blessed Saviour; *Judicium veteris Ecclesiæ Judaicæ contra Unitarios in controversia de SS. Trinitate, & de Deitate Salvatoris nostri JESU CHRISTI.* Nec tamen ideo Joannem Evangelistam in limine Evangelii, vel Paulum Apostolum in Epistola ad Hebræos ex Philone sapuisse credamus, sed potius quæ de Λόγῳ obtinebat pervagata Judæorum, neque Philoni adeo ignota traditio, ad JESUM ambos sublimiore sensu applicuisse.

II. Quoniam liber Allixii dignus mihi visus est consideratione præ aliis haud paucis, illius capitum argumenta Latine expressa à me subjicere hoc loco placet, ut de methodo auctoris constare possit:

Post Præfationem, Caput 1. De scopo libri & argumentis, quæ in illo tractantur. pag. 1.

C. 2. Quod tempore CHRISTI Salvatoris nostri Optimi, inter Judæos obtinuerit ac receptum fuerit genus quoddam exponendi scripta Veteris Testamenti, nixum avita traditione, & CHristi atque Apostolorum suffragio in multis confirmatum. p. 11.

3. Judæis fuisse certas regulas interpretationis ad Scripturas secundum Traditionem arcano sensu intelligendas & explicandas. p. 32.

4. JEsum CHristum Ejusque Apostolos varia capita Christianorum dogmatum ex illa communiter inter Judæos recepta traditione confirmasse, quod facere tam commode haud potuissent, si loca ab illis

C. 19. Novi

III. FL. JOSEPHUM inter præcipuos Veritatis Religionis testes referre non dubito, quis enim est, qui pœnas gravissimas à DEO sumtas de Judæis & à CHRISTO graviter & expresse prænunciatas vel fide dignius vel disertius describit? Idem Evangelicam & Apostolicam historiam in bene multis sive firmat sive illustrat capitibus, etiamsi vel maxime cum viris quibusdam doctis ponamus insertam ab aliena manu, vel quod citius mihi persuaserim (additis verbis ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν, quæ Hieron. tamen vertit *& credebatur esse CHRISTUS*,) interpolatum esse locum decantatissimum

mum de CHristo Servatore lib. XVIII. Antiquitatt. cap. 4. Certe in dubium nemo vocat, quæ de Joanne Baptista leguntur lib. XVIII. cap. 7. Τισὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐδόκει ὀλωλέναι τὸν Ἡρώδου στρατὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ μάλα δικαίως τιννυμένου κατὰ ποινὴν Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Βαπτιστοῦ. κτείνει γὰρ τοῦτον Ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦσιν καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένοις, βαπτισμῷ συνιέναι. vel quæ de Jacobo lib. XX. cap. 8. Παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καί τινας ἑτέρους παρέδωκε λευσθησομένους. ὅσοι δὲ ἐδόκουν ἐπιεικέστατοι, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ &c. ne dicam, quæ de dirutis propter Jacobi necem injustam Hierosolymis, de Johanne Baptista Propheta, & de CHristo cum Sacerdote, adolente in templo ex iisdem Josephi libris laudant Origenes I. contra Celsum p. 35. lib. 2. p. 69. & in Matthæi XIII. p. 223. Eusebius lib. II. Hist. c. 23. Hieronymus Catalogo Scriptor. Eccles. c. 2. & 13. Suidas in Ἰησοῦς & Ἰώσηπος, hodie vero in Josephi libris * non reperiuntur. Locum Josephi de Jacobo respicit etiam Anastasius Sinaita, quando in homilia de S. Synaxi quam edidit Henricus Canisius T. 3. Antiquar. Lect. p. 78. μέμνησαι, inquit, Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον, οὗ καὶ οἱ ΓΑΛΙΛΑΙΟΙ ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ μέμνηνται, εὐχόμενον ὑπὲρ τῶν ἀναιρούντων αὐτόν.

IV. *Catalogus Scriptorum veterum, qui locum Josephi de CHristo tanquam genuinum laudant.*

GRÆCI.

Macarius Martyr in sermone ad Diocletianum Imp. si modo genuina vel non interpolata sint ejus Acta Græca martyrii T. V. Act. Sanctor. Maji pag. 149. & in Wilh. Ernesti Tentzelii τοῦ μακαρίτου dialogis menstruis vernaculis (Monatliche Unterredungen) A. 1697. p. 556. adde lib. IV. Bibl. Græc. c. 6. p. 237.

Eusebius,

* Huetius proposit. 3. demonstrationis Evangelicæ §. 10. contendit illa à Judæis fuisse erasa: at Blondellus lib. I. de Sibyllis c. 7. eadem à Christianis in libros Iosephi inserta. Neutrum crediderim. Sed videmus passim ab iis, qui scriptores laudant, sententias illorum malo exemplo mutari & interpolari. Etiam Orosius VII. 6. ex Iosepho refert expulsos Româ à Claudio Imp. universos Christianos, quod in editis frustra quæres. Sed & Is. Vossius libro de LXX. Interpretibus hinc inde profert è Syncello vel è Codicibus Iosephi MSS. quæ in editis haud exstant. Plura etiam ex Codicibus MSS. restituit in præclara sua editione celeberrimus Hudsonus, quæ in prioribus desiderabantur.

Eusebius, lib. 1. Hist. Eccles. c. 11. & Demonstrationis Evangelicæ lib. 3. c. 5. pag. 124. Ex Eusebio *Sozomenus* lib. 1. Hist. Eccles. cap. 1. *Nicephorus* lib. 1. c. 39.

Isidorus Pelusiota lib. IV. Epist. 225.

Græcus interpres Hieronymi de Script. Eccles. c. 13.

Joannes Malala p. 319. Chronici, & alii Chronographi Græci *Joannes Zonaras*, *Georgius Cedrenus*, *Georgius Hamartolus*, *Michaël Glycas* &c.

Suidas in ἰώσηπος.

LATINI.

Hieronymus de Scriptoribus Eccles. c. 13.

Latinus interpres Antiquitatum Josephi, ætate Cassiodori Senatoris.

Hegesippus lib. 2. de excidio Hierosol. cap. 12. atque in anacephalæosi p. 685.

Haymo Halberstadiensis lib. 1. Hist. Eccles. c. 13.

Joannes Sarisberiensis lib. 1. Policratici c. 9.

Freculfus & alii Chronicorum scriptores Latini, Albertus Stadensis, Conradus Urspergensis, Vincentius Bellovacensis in speculo Historiali, Anonymus Bambergensis MS. in Bibl. Academiæ Jenensis, inspectus Bosio &c.

Petrus Comestor in Historia Scholastica.

His accedit consensus Codicum MSS. Josephi non *Græcorum* modo & *Latinorum*, quoscunque viri docti inspexerunt, sed ut ajunt etiam *Hebraicorum*. Nam in Hebraica versione Josephi extitisse illud testimonium in pervetusto Codice MS. Bibl. Vaticanæ, sed abrasum à Judæis, testatur Baronius ad A. C. XXXIV. n. 226. quod licet aliena fide narratum Casaubono videtur XVI. ult. Exerc. p. 677. vel plane confictum, ut suspicatur Jo. Clericus T. 23. Bibl. select. p. 197. seq. tamen confirmatur ab Huetio Demonstrationis Evangelicæ Propos. 3. §. 13. & à Theophilo Comite de Windischgrætz, qui Codicem illum sibi Romæ demonstratum, Wagenseilio affirmavit, ut legas in Christophori Arnoldi collectione Epistolarum de testimonio Josephi p. 249. seq. Cui addendum, quod de Joanne Baptista locus legitur apud Gorionidem pag. 533. seq. edit. Breithauptii, & quod ex inedito Gyraldi Cambrensis libro de institutione Principis affert præstantissimus Caveus: *Robertus* (Canutus, qui circa A. C. 1170. claruit,) *Prior S. Fridiswidæ apud Oxoniam, Hebraice doctus, in duobus Exemplaribus Josephi Hebraice scriptis invenit testimonium de CHristo in aliis nuper erasum, quod*

quod & Judæis Oxoniæ degentibus ostensum fuit. Quoniam vero & in Münsteri editione Gorionidis est alicubi hiulca oratio, velut observavit Cloppenburgius, cumque ipsum locum esse à Judæis erasum nonnulli suspicantur, fateor me assentiri Carolo Daubuz, qui ita scribit lib. 1. de testimonio Josephi p. 49. *Nunquam ego adducar, ut credam in isto Gorionidis, vel alio quovis Hebræorum Codice extitisse hoc de CHristo testimonium. Omnes in atra caligine versabantur, & andabatarum more pugnabant, qui de hac periocha ex Romano Codice abrasâ verba faciebant, donec exortus sit Vir in litteris Hebraicis doctissimus Jo. Christophorus Wagenseil,* * *qui ex editione Hebræa Cracoviensi & Germanica versione Pragæ per Judæos edita, ostendit in istis verbis hinc sublatis & abrasis, illic omissis sermonem esse de Tiberio Cæsare Pilatoque, qui statuas in Urbem Hierosolymam noctu est conatus inducere, quibus plebs Judæorum valde fuit commota. Quæ verba cum sint in Tiberium paullo duriora, ne hodiernos Imperatores offenderent, partim ex ineditis Codicibus sunt sublata, partim etiam in editis quibusdam omissa à Judæis Germanis; licet alii in sua Sarmatia Cæsaris iram non pertimescentes, hæc verba reposuerunt.*

V. *Scriptores recentiores, pugnantes hunc locum genuinum esse.*

Natalis Alexander. T. 6. Hist. Eccles. V. T. diss. 10.

Jac. Altingius lib. IV. de Schilo c. 29.

Christophorus Arnoldus in testimonio Flaviano p. 185.

Tho. Bangius id. p. 286.

Cæsar Baronius ad A. C. XXXIV. n. 226. & XCVI. 2.

Jo. Henricus Bœclerus in Arnoldi testimonio Flaviano p. 253, 263.

Gvil. Bonjour dialogo tertio triduanæ de Canone sacrorum librorum concertationis Rom. 1704. 4.

Guil. Caveus parte 2. Hist. litterariæ ad A. C. 67.

Carolus Daubuz, presbyter & A. M. in libris II. pro testimonio Fl. Josephi de CHristo, quorum priore de varia ejus fortuna usuque nec non auctoris consilio in eo conscribendo pertractatur: posteriore vero ex stylo ac dicendi modo & sensu (contra Tan. Fabrum) ejus veritas comprobatur. Lond. 1706. 8. Huic Daubusio pag. 93. 221. Josephus videtur semichristianus imbutus dogmatibus Essenorum p. 212. 224. seq. & in gratiam Epaphroditi p. 103. & Flaviæ Domitillæ

* Vide Christoph. Arnoldi testimonium Flavianum Epist. 76. p. 277. 279. 282. seq.

mitillæ ac Flavii Clementis Christianorum p. 107. illa de CHristo historiæ suæ inseruisse.

Justus Christophorus Ditmarus, singulari diss. Francof. ad Viadrum 1715. 4.

Robertus Estrangius prolegom. ad Anglicam Josephi versionem.

Conradus Daniel Frick, Ulmensis, ὁ μακαρίτης, singulari diss. Lipsf. 1698. 4.

Jo. Ernestus Grabe, præf. ad Caroli Daubuz libros duos, quos modo memoravi.

Houtevillius in libro, la religion Chrétienne prouvée par les faits pag. 65. 77. seq.

Joannes Hudsonus præclarissime de Josepho promeritus nova editione ** quæ nunc novis Clarissimi Haverkampii ornata curis in Belgio recuditur, ratus Josephum fuisse unum ex baptizatis à Joanne (quem laudat XVIII. 6. 2.) ideo non dubitavit etiam genuinum esse hoc de CHristo, quemadmodum & de Jacobo testimonium.

Cherubinus de S. Josepho, Carmelita T. 3. Bibliothecæ Criticæ S. diss. 1. parte 3.

Hadr. Junius apud Arnoldum p. 196.

Tho. Lansius id. p. 228.

Petrus Lambecius lib. VIII. Bibl. Vindol. pag. 22. seq. sed qui in eo vix quenquam lectorem habebit assentientem, quod verba Josephi ad ignominiam CHristi pertinere contendit.

Sebast. Lepusculus inter Epistolas Philologicas Goldasti Epist. LXI.

Honoratus de S. Maria reflexions sur les regles & l'usage de la Critique Paris. 1723. 4. T. 3. diss. 4.

David Martin in diss. duplici Critica Gallice edita, quarum prior dictum 1. Joh. V, 7. altera locum Josephi tuetur Ultraject. 1717. 12. Acta Erud. 1718. p. 449. Europe savante A. 1718. Maj. Journal des Sav. 1718. Aout p. 215. &c.

Jo. Micralius lib. IV. Judæ, Dialogo 2. Arnoldi testimon. Flavian. p. 416.

B. D. Joannes Müllerus noster in Judaismo detecto p. 1103. seq. Arnold. p. 397.

Antonius Pagi in Critica Baroniana ad A. C. XXXII. n. 15.

Thomas Reinesius Epist. ad Rupertum p. 609. & in Arnoldi testimonio Flaviano p. 125. Epist. ad Snellium id. p. 134.

S 2 Fran-

** Act. Er. 1722. p. 135. Bibl. ancienne & moderne T. 14. p. 237. 303. Mem. litteraires de la grande Bretagne T. V. p. 212.

Franciscus de Roy, JCtus Andegavensis, in peculiari diss. vulgata Andegavi Anno 1656. ad calcem historiæ de vita, hæresi & pœnitentia Berengarii.

Christoph. Adamus Rupertus Epist. ad Snellium in Christoph. Arnoldi testimonio Flaviano p. 63. 104. & ad Reinesium p. 118. (inter Reinesianas p. 601.)

Henricus Valesius notis ad Eusebium p. 16. & 20. ubi respondet ad Tan. Fabri argumenta.

Ab *Isaaco Vossio* habitum testimonium hoc pro genuino testatur Jo. Frid. Gronovius in Christoph. Arnoldi testimonio Flaviano p. 285.

Jo. Christophorus Wagenseilius id. p. 218. 266.

D. *Mich. Waltherus* præf. Commentarii in Epist. ad Hebræos, num IV. Arnold. p. 404. 287.

Abraham Whelocus id. p. 218.

Georgius Wolfgangus Wedelius Centur. 2. Exerc. Medico-Philolog. decad. 2. diss. 1.

VI. *Suppositititium esse disputant*

Christophorus Arnoldus in testimonio Flaviano sive Epistolis XXX. Philologicis & Historicis editis Norribergæ 2661. 12. variorum sententias pro illo Josephi loco; aliorum vicissim, quibus illum falsitatis arguunt, affert, quibus ipse assentitur p. 150. 169. consentientes secum laudans Boxhornium, Gronovium, Salmasium. His pag. 177. seq. junguntur Heinsius, Cloppenburgius, Capellus, (adde p. 388. seq.) & p. 193. Vorstius: iisdem etiam possunt addi Obertus Gifanius, Joannnes Dallæus aliique.

David Blondellus in Timanni Gallesii Hist. Eccles. p. 125. & apud Arnoldum p. 205.

Joannes Clericus T. XVI. Bibl. veteris & novæ Gallica lingua editæ pag. 90. seq. & in libro, Sentimens de quelques Theologiens de Hollande p. 146. seq.

Tan. Fabri Epistola ad Joannem Chabrolium lib. 1. Epist. 44. pag. 125. Salmur. 1675. 4. & in Arnoldi testimonio Flaviano p. 289.

Hispanus quidam in libro ἀκεφάλῳ de quo Arnoldus p. 152.

Menasse ben Israël, id. p. 163.

Abbatis

Abbatis de Longveruë * diss. quam Parisiis ad se missam edidit Joannes Clericus T. VII. Bibl. veteris & novæ p. 237.
Christianus Noldius in historia Idumæa, sive de vita & gestis Herodum n. XX.
Lucas Osiander Hist. Eccles. Centur. 1. lib. 2. c. 7. primus quantum constat eorum, qui locum Josephi in dubium vocarunt.
Piquesius Doctor Sorbonicus, sive potius Rich. Simon Bibl. Critique T. 2. p. 26. seq.
Sebaldus Snellius Epist. ad Rupertum, in Arnoldi testimonio Flaviano p. 83. & ad Reinesium p. 130. ad Arnoldum p. 176.

Præ cæteris urgetur ab iis, quibus hoc Josephi testimonium ab aliena manu suppositum videtur, quod eo haud utuntur Justinus, Tertullianus, aliique quando contra Judæos disputant. Nonnihil tamen, negativi hujus argumenti ponderi detrahit, quod nec meminerunt juniores Eusebio & Hieronymo, qui tamen illud vel in Josephi Codicibus vel apud Eusebium legere potuerunt, ut contra Judæos Chrysostomus, & in cujus Bibliotheca bis de Antiquitatibus Josephi disseritur, Photius Cod. 76. & 238.

VII. *Pro Interpolato habent*

Jo. Henr. Bæclerus in Arnoldi testimonio Flaviano p. 265.
Mr. l'Abbé de Fontaines † lettre à Mr. Houtteville (Journal des Sav. 1723. Jul. p. 10—12.)
B. Tho. Ittigius, Doctor olim meus, prolegom. in Josephi Opera Lipsiæ edita, & in selectis capitibus Hist. Eccles. sæculi I. p. 356. sq. 374.
Rich. Montacutius ad Eusebii demonstrat. lib. 3.
Steph. le Moyne notis ad Varia sacra p. 931.
Vorstius apud Arnoldum p. 151. 152.
Jo. Henricus Ursinus id. p. 231. seq. 274.
Jo. Christoph. Wagenseilius Tomo IV. peræ librorum juvenilium p. 189.

VIII. Antequam de Josepho dicere desinam, paucis memorandi ejus περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, *de Antiquitate Gentis Judaica libri II*,

* Journal. des Sav. p. 644.
† Hujus scriptoris, singularis & parum credibilis hæc est sententia, quod locus ipse à Josepho non in corpore ipso scriptus historiæ, sed post historiam absolutam in margine allitus fuerit.

libri II. adversus Manethonem, * Apollonium Molonem, Lysimachum, Posidonium & alios Ethnicos, Apionem ** præcipue, qui nationi Judæorum detraxerat libro tertio & quarto rerum Ægyptiacarum. Singulari præterea scripto Judæis Apionem insultasse affirmant Justinus Martyr, Clemens Alex. Julius Africanus, Eusebius & Hieronymus, cujus hæc sunt verba c. 13. de scriptoribus Eccles. *Scripsit & Josephus duos ἀρχαιότητος adversum Apionem Grammaticum Alexandrinum, qui sub Caligula legatus missus ex parte gentilium contra Philonem, etiam librum, vituperationem gentis Judaicæ continentem, scripserat.* At hujus non meminit Josephus, qui hos quoque binos libros Epaphrodito suo κρατίστῳ & τιμιωτάτῳ inscripsit, unde ante annum Christi XCV. editos fuisse oportet, quo Epaphroditum Domitianus interfecit. Sed & Apio ipse, ut Manetho cum reliquis jam mortuus erat, cum Josephus eum confutaret, ut constat è lib. 2. pag. 1071. Laudat Hieronymus his verbis Epist. 84. ad Magnum Oratorem: *Josephus antiquitatem approbans Judaici populi, duos libros scripsit contra Apionem Alexandrinum Grammaticum, & tanta secularium profert testimonia, ut mihi miraculum subeat, quomodo vir Hebræus & ab infantia sacris litteris eruditus, cunctam Græcorum Bibliothecam evolverit.* In libro secundo pag. 1064. seq. est magna in Græcis lacuna, quam fortasse supplere aliquando dabitur alicui è MSto codice. Hos libros respicit Gorionides pag. 466. edit. Breipthauptii per ספר תוכחות ומריבות *Volumen refutationis & controversiarum* adversus Gentilium Scriptores.

Appendix

* In editionibus quibusdam, ut Latina Paris. 1514. fol. minore, per Albertum Goullet Prof. Theol. emendata, liber prior inscribitur *de Antiquitate contra Manethonem Ægyptium,* liber posterior *de Antiquitate contra Apionem & fautores.* Labbeus p. 275. Bibl. novæ MSS. testatur in codice MS. 349. Regis Christianissimi exstare *Josephum contra Manethonem & alios Stoicos* (Chæremonem puta) *Latine.* Sane magna pars libri prioris occupatur in confutandis iis, quæ Manetho de Judæis tradiderat. Vide pag. 1039. seq. 1042. & 1052. seq. & sub initium libri secundi ait se respondisse priore libro Manethoni, Chæremoni, & aliis quibusdam. Auctor autem ipse in titulo libri nullum nomen adversarii posuerat, sed tantum inscripserat περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, ut ab Origene, Eusebio, & aliis veteribus allegatur. Porphyrius lib. IV. de abstinentia ab animantibus, βιβλία πρὸς τοὺς Ἕλληνας vocat.

** De Appione isto Plistonice Posidonii fil. Oasitano, qui ob civitatis jus acceptum malebat audire Alexandrinus, consuli poterunt Cotelerius ad Patres Apostolicos T. 1. pag. 592. Vossius de Hist. Græcis, Meursius in Bibl. Græca, Bælius T. 1. Dictionarii & Tillemontius Hist. Imperatorum T. 1. p. 775. seq. Appion scribendum an (quod præfert) Apion disquirit Harduinus in numis urbium illustratis p. 521.

Appendix II. de ſcriptis Græcis Ethnicorum, Veritati Religionis ſuffragantibus.

I.

HAud dubium eſt in Paganorum quoque ſcriptis reperiri multa & egregia, quæ non modo teſtentur DEUM, non ſine teſtimonio reliquiſſe ſemetipſum in eorum animis, ſed etiam quibus capita religionis, ſaltim naturalis, argumentis ſolidis atque idoneis confirmentur. Volumina integra recentium Scriptorum, quibus teſtimonia ex Ethnicorum monumentis ſelecta ac digeſta ſunt, laudabo infra Capite XXXII. In præſenti tantum ſcripta Græcorum veterum quædam juvat commemorare, quibus contra Atheos vel Epicureos atque irreligioſos homines ex inſtituto nec infeliciter ab iis pugnatur.

II. Providentiam Numinis defendit *Plutarchus* in dialogo, quem evolviſſe non quenquam pœnitebit, ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον, *quod non poſſit homo ſuaviter vivere ſecundum Epicuri decreta.* Præter Xylandri verſionem, quam habes in edit. Græco-Latina T. 2. p. 1086. vertit hunc librum etiam Arnoldus Ferronus Burdegalenſis, cujus interpretationem exhibet Henricus Stephanus T. 3. p. 425. Ejusdem Plutarchi liber de fato ad Piſonem huc pertinet, qui extrema parte mutilus ad nos pervenit: nec non alter de communibus notitiis adverſus Stoicos, itemque tertius, Stoicos abſurdiora quam Poëtas tradere. In *Simplicii* ad Epictetum commentariis pulchræ leguntur diſputationes, quibus probat non modo eſſe DEUM, p.222.ſq. ſed & Providentiam p.237.ſq. & DEUM non eſſe cauſam mali, p.24.80.ſq.156.ſq.162.ſq. edit.Lugd.Bat.1640.4. His jungenda, quæ diſputat *Proclus* libellis de Providentia & fato ad Theodorum Mechanicum & de malorum ſubſiſtentia, quos ex veteri Latina verſione vulgavi Volumine octavo Bibliothecæ Græcæ. Sed etiam *Theo* Rhetor Providentiæ cauſam bene agit in ſuis progymnaſmatis capite περὶ θέσεως p. 100. ſeq. ut *Plotinum* Ennead. III. 2. ſeq. *Hieroclem* apud Photium Cod. 214. & 251. *Maximum Tyrium* diſſ. 25. aliosque Platonicos prætercam. Ipſe etiam Scepticus ſcriptor *Sextus Empiricus* ea affert argumenta libro I. adverſus Phyſicos, quibus opponere velut paris ponderis objectiones Atheorum & Epicureorum certe debuiſſet erubeſcere.

III. Ex

III. Ex *Galeni* lucubrationibus huc pertinet, insigne omnino scriptum *περὶ χρείας τῶν ἐν ἀνθρώπου σώματι μορίων, de usu partium corporis humani*, libri XVII. ad Boëthum Proconsulem Syriæ Palæstinæ. T. 4. edit. Græco-Lat. Paris. p. 284. Basil. Græc. T. 1. p. 367. in qua editione VII. 14. est lacuna pag. 447. quam ex Jo. Cajo supplet Græce Hofmannus in appendice ad commentarium suum p. 373–378. Vertit Nicolaus de Rhegio Calaber A. C. 1317. recensuit Augustinus Gadaldinus Classe 1. edit. Junt. p. 113. & separatim Latine Lugd. 1550. 12. apud Gvil. Rovillium, & 1566. 8. prodiit & Græce separatim Paris. 1544. fol. & Commentarius Casparis Hofmanni fol. Francof. 1625. (post edit. 1618. in 4.) Si nihil aliud scripsisset Galenus quam hoc opus, vel ob istud unum lectu sane dignissimum summis merito viris omnium judicio accensendus esset. Quanta enim sollertia artificium Divini conditoris in corpore nostro singulisque ejus membris inquirit & explicat, quam multis quamque solidis argumenris illud adversus novos Prometheos & Momos Epicurum, Asclepiadem & alios Sophistas Divinam providentiam atque artem inficiantes tuetur, quam pie denique virtutem Opificis celebrat admirabundus, hanc ratus esse *τὴν ὄντως εὐσέβειαν*, & hunc vere *ἱερὸν λόγον* & *ὕμνον ἀληθινὸν*, non si mille offerat hecatombas, sed si cognoverit ipse prius, tum demonstraverit etiam aliis *quantus Deus sit sapientia, quantus potentia, quantus bonitate*. III. 10. Ad artificium opticum explicandum testatur se singillatim per somnium à Numine aliquo monitum X. 12. & 14. Moysen melius Epicuro scripsisse profitetur XI. 14. etsi persuadere sibi homo Ethnicus non potuit, Deum facere posse quæcunque velit, * ex cinere equum vel bovem, ex lapide hominem, è materia corruptibili animalia immortalia (XIV. 2.) sed ex iis quæ possit, optima quæque ait eligere. Lectorum iniquiora judicia parum revereri se docet his verbis XII. 6. *Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀγνοοῦντες ὡς ἐπηρεασθήσεται καὶ περιπηλακισθήσεσθαι μυριάκις ὅδε ὁ λόγος, οἷα παῖς ὀρφανὸς ἐμπεσὼν χερσὶ μεθυόντων ὑπ' ἀφροσύνης τε καὶ ἀπαιδευσίας ἀνθρώπων, ὅμως ἐπιχειροῦμεν γράφειν τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἕνεκα τῶν ἀκούειν ὀρθῶς καὶ κρίνειν δυναμένων τὰ λεγόμενα.* Meminit hujus operis præter Theodoritum V. 9. de hæreticis fab. Galenus ipse T. 1. edit. Basil. p. 245. 312. 320. 219. T. 2. p. 161. T. 3. p. 487. T. 4. p. 54. &c. D. Jo. Conradus Dietericus in Anatomia sacra p. 774. Antiqu. Bibl. V. T.

Lege

* Hanc Galeni perversam de DEI potentia sententiam refellit Moses Maimonides sub extremum aphorismorum ex Galeno collectorum & Latine editorum Basileæ 1579. 8. pag. 520. seq.

Lege septendecim Galeni libros, quos de corpore humano ceu totidem divinarum perfectionum hymnos elucubravit, & admirare hominis Ethnici ὑπερφυὲς ingenium, & imitare hanc bonitatem mentis, assurge cum illo in DEUM ut potentiæ & Majestatis DEI cultor atque prædicator: DEI fabricam admirabilem grato deprædicato pectore, illius in pangendo corpore, in connectendis membris, in disponendis providentiam, potestatem, sapientiam admirare, cole, adora. Tho. Bartholinus diss. III. de legendis libris pag. 85. *Coacæ prænotiones ex Hippocrate seliguntur, & ex Aristotele libri de Animalibus, Analytica & Politica. Ex operoso Galeni catalogo paucos excerpimus reliquis præferendos: de usu partium, locis affectis, methodo medendi, simplicium facultatibus.* Gallice versos hosce Galeni libros à Jacobo Dalechampio testatur Franciscus à Cruce p. 181. Bibl. Gallicæ. Latine compendium eorum edidit *Seb. Meyerus* Med. D. Friburgi Brisgoviæ 1627. 12. hoc titulo: *Augusta laudes Divinæ Majestatis, cunctis pensandæ mortalibus à CXXXIX. miraculis in Homine, è divinis Galeni de de usu partium libris XVII. selecta.* In præfat. ait insignem ejus hoc in opere testatam luculentissime pietatem haud male de ipso jubere sperare, sed manibus ejus ominari potius precarique meliora: non enim de illis fuisse, qui cum cognovissent DEUM, non sicut DEUM glorificaverunt aut gratias non egerunt. Idem negat se extra sacras literas quicquam pulchrius hoc opere Galeni legisse. Præclare de eodem argumento S. *Chrysostomus* homilia XI. ad populum Antiochen. *Gregorius* Nyssenus & *Basilius* (supra p. 86.) *Theodoretus* lib. 3. seq. de providentia. *Nemesius* de natura hominis (supra p. 112.) *Meletius* iatrosophista, Græce adhuc ineditus, sed Latine vulgatus Venetiis 1552. 4. *Theophilus* protospatharius, quem post edit. Parif. 1555. 8. dedi Græce & Lat. T. 12. Bibl. Gr. (ut omittam anonymi isagogen ἀνατομικὴν à Petro Laurenbergio editam Græce & Lat. Hamb. 1616. 4. & *Hypatum* ac *Georgium Sanginaticium* MSS. de partibus corporis humani, quem laudat Cangius Glossario Græco.) E Latinis *Cicero* 2. de natura Deor. c. 53. seq. *Plinius* lib. 7. Hist. Nat. *Lactantius* de DEI opificio (supra p. 200.) Confer etiam è recentioribus Sam. Sorbierii librum Gallice editum sub titulo: *Lettres & discourses de M. de Sorbiere.* Paris 1660. 4. Epist. 39. quæ est de usu partium in animalibus adversus Epicuri errores, p. 286. seq. Gassendum de Physiologia Epicuri in librum X. Laërtii T. 1. p. 355. seq. qui totum opus Galeni videri scriptum affirmat divine atque ἐνθουσιαστικῶς. Quanquam in Galeno, quemadmodum in Vesalio quoque reprehendunt Anatomici, quod partes animalium quandoque pro parti-

T bus

bus corporis humani describat. *Antonii Zeni* de natura humana libellum Venet. 1491. 4. per Dionysium Bononiensem. *Janocii de Manettis* Florentini (qui Manuelis Chrysoloræ discipulus fuit,) de dignitate & excellentia hominis libros IV. qui ex Jo. Alex. Brassicani Bibliotheca viderunt lucem Basil. 1532. 8. *Casparis Dornavi* Menenium Agrippam, sive corporis humani cum Rep. comparationem, Hanov. 1615. 4. *Joannis Ligai* libros IV. de corporis humani harmonia, scriptos carmine heroico, & recusos in Jani Gruteri deliciis Poëtarum Gallorum T. 2. p. 423-453.

IV. Adversus fatum exstat liber haud contemnendus *Alexandri* Aphrodisiensis, Philosophi Peripatetici, qui circa An. CHRISTI 200. claruit, περὶ εἱμαρμένης * καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Ad Imperatores Severum & Antoninum Caracallam *de fato, deque eo quod in nostra potestate est*, ex mente Aristotelis, è quo prolixum locum, quo fatum impugnatur, adducit Eusebius VI. 9. de præparat. Evangel. Pleraque breviter repetit iisdem fere verbis Aphrodiseus ipse, postremis capitibus libri posterioris de anima. Apud Eusebium quidem male Vigerus verba τοῖς περὶ εἱμαρμένης vertit *in libris iis, quos de fato edidit*, parum quoque accurate omittit insigne elogium, quod Aphrodiseo ibi tribuit Eusebius, vocans eum ἄνδρα εὖ μάλα διαφανῆ ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις. Hoc libro Alexander videtur Severi Imp. animum (ut suspicatur Joh. Picus p. 282. Opp.) à superstitione Astrologica revocare voluisse. Cæterum non in omnibus satisfecit noster olim Hierocli, qui in libro suo de fato & providentia inter alios Alexandrum oppugnavit, teste Photio Cod. 214. Nec Petro Pomponatio, qui libro primo de fato Aphrodiseum refellit, & c. 10. p. 414. *certe*, inquit, *non possum non mirari de tanto Philosopho, adeo ut multoties dubitem hunc libellum fuisse Alexandri, cum tam (parum) Peripatetice loquatur* &c. Vocabulum *parum*, sensu postulante addidi. Confer Clariss. Heumanni Acta Philosophor. IX. p. 375. De fato contra Pomponatium pro Aphrodiseo scripsit Ambrosius Neapolitanus, ut refert Philippus Elssius in Encomiastico Monachorum S. Augustini p. 46. Cardanus quoque in libro de scriptis propriis ait *Ciceronem de fato ornatius quam verius, Aphrodiseum male, Pomponatium tenuiter, neminem sufficienter scripsisse. Græce* prodiit (sine capitum distinctione) edente Victore Trincavello Medico, Venetiis 1534. fol. ex Aldi officina, ad calcem commentariorum

* Fragmentum Alexandri de eodem argumento adhuc ineditum Græce habere se testatus est Thomas Galeus V. C. notis ad Sallustium de Diis c. 9. Vide & lib. 1. Alexandri quæstionum & solutionum cap. 4.

tariorum Themiſtii, quibus libros duos Alexandri Aphrodiſ. de anima adjunxit Trincavellus, in Epiſtola ad Caſparem Contarenum obſervans Alexandrum hunc eſſe, quem Themiſtius ſæpiſſime ſectetur & imitetur. Biennio poſt itidem Venetiis A. 1530. ſed minus nitido typorum charactere hunc de fato librum ſubjecit Trincavellus libris quatuor quæſtionum Alexandri Aphrod. in fol. editis, & Petro Daneſio inſcriptis, cujus ſtudium in emendandis illis celebrat. Promittit titulus etiam Metaphraſin ex Damaſcio in primum librum de cœlo & mundo, Epitomen per modum commentarii in quatuor primos & octavum Phyſices libros, Theophraſti librum de ſenſu & Priſcani Lydi Metaphraſin in libros Theophraſti de ſenſu & phantaſia: Sed in volumine ipſo fruſtra illa quæſivi, licet plura illius editionis exempla viderim. Ab eo tempore recenſitus & emendatior editus Græce ſeparatim eſt liber de fato à Joh. Caſelio, Roſtoch. 1588. 4.

Latine vertit *Hieronymus Bagolinus*, qui diviſit in capita undeviginti, & libris quatuor quæſtionum Alexandri ſubjecit. Venet. 1541. apud Hieron. Scotum fol. atque inde 1549. 1555. 1559.

Gentiani Herveti verſio Lugd. 1544. 8.

Hugonis Grotii interpretatio extat in Philoſophorum * ſententiis de fato, à magno illo viro, ut conſenſum eorum in libertate adſerenda probaret, collectis partim, partim de Græco verſis Pariſ. 1640. 4. & Amſt. 1648. 12. teſtaturque Grotius ſe ad verſionem ſuam concinnandam Græca & cum Euſebio & cum MSto Codice contuliſſe. Exſtant etiam in ejus Operibus Theolog. T. 3. 409.

Denique *Græce & Latine* cum nova verſione prodiit hic Alexandri liber in ſectiones tributus 39. neſcio quo editore, Londini 1688. 8. addito ad calcem, *Ammonii* loco ejuſdem argumenti ex commentario ejus in Ariſtotelem περὶ ἑρμηνείας.

* Philoſophi illi ſunt. *Græci* quidem, Alcinous, Alexander Aphrodiſienſis, Ammonius Hermeæ, Bardeſanes apud Euſebium, Chryſippus apud Plutarchum, Clemens Alex, Clemens Rom. libro Circuitionum, Diogenianus apud Plutarchum, Epictetus, Epicurus apud Plutarch. & Laërt. Hierocles, Jamblichus, Joſephus, Juſtinus Martyr, Maximus Tyrius, Origenes, Plato, Plotinus, Plutarchus, ſcriptor de placitis Philoſophorum, Proclus, ſcriptor reſponſionum ad orthodoxos, Simplicius & Tatianus. *Latini*, Apulejus, Chalcidius, Cicero, Gellius, Lucretius, Tacitus, Ex *Judæis* Moſes Maimonides in ductore dubitantium Parte 3. c. 17.

V. *Platonis* prisci illius diserti & suavis Philosophi præcipua adversus impietatem disputatio occurrit libro decimo de legibus, in quo & Deum esse & providere rebus humanis: & sceleratis certissimas ac gravissimas pœnas esse propositas probat, sicut pios non inficianda præmia manere etiam post hanc vitam, de quibus tractat etiam libro decimo de Republica.

Ex ejusdem *Platonis* scriptis ad institutum nostrum pertinet *φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς, ἠθικός. Dialogus de anima immortalitate*, quam variis argumentis confirmat, licet fatetur planè certam demonstrationem afferri in præsenti vita vel plane non posse, vel difficillime posse, *εἰ μή τις δύναιτο ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου ὀχήματος ἢ λόγου θείου τινὸς διαπορευθῆναι, nisi detur firmius securiusque niti Divino aliquo testimonio.* Hunc Dialogum Platoni frustra abjudicasse traditur *Panætius* Stoicus, cujus sententiam eleganter refellit Epigramma lib. 1. Anthologiæ c. 44. p. 94. quod in MS. tribuitur Leonidi Alexandrino: *Εἰς τὸν Φαίδωνα διάλογον Πλάτωνος, νοθευόμενον ὑπὸ Παναιτίου,*

Εἴ με Πλάτων οὐ γράψε, δύω ἐγένοντο Πλάτωνες,
Σωκρατικῶν ὀάρων ἄνθεα πάντα φέρω.
Ἀλλὰ νόθον μ' ἐτέλεσε Παναίτιος, ὅς ῥ' ἐτέλασσε
Καὶ ψυχὴν θνητήν, κἀμὲ νόθον τελέσαι.

Nempe Panætius à Platone de animæ immortalitate dissentiebat, ut auctor etiam Cicero 1. Tusc. qu. c. 23. Ait igitur Poëta non mirum esse, si Phædo Platonis in dubium vocetur ab eo, qui ipsam negavit animorum immortalitatem. Sed fortassis falsus est Poëta, nec rectè cepit, quod apud Laërtium II. 64. legas à Panætio solos tanquam genuinos Socraticos admissos dialogos, quos edidissent Plato, Xenophon, Antisthenes, Aeschines: De Phædonis & Euclidis addubitatum, reliquos universos rejectos. Ex quibus verbis perspicuum est, Panætium non in dubium vocasse Phædonem Platonis, sed dubitasse, an dialogi à Phædone & Euclide editi verè Socraticorum nomen mererentur. Scripsit autem Phædo Eliensis teste eodem Laërtio II. 109. dialogos Zopyrum, Simonem & forte alios, sed de quorum auctore ambigebatur, Niciam, Medum, Antimachum sive Senes, & Sermones Scythicos. Cæterum hunc, de quo in præsenti agimus, dialogum Platonis Phædo ipse legit teste Athenæo lib. XI. p. 505. & negavit, se quicquam ejusmodi dixisse, qualia à Platone locutus fingatur. Idem Cicero, ne alios jam nominem, sine controversia adscribit Platoni. *Platonis,* inquit, *liber, qui est de animo, is alio nomine Phædon dicitur.*

tur.lib.1.Tusc. qu.c.11. Et licet inter *Æschinis* Socratici dialogos quoque fuit Phædo, si Suidæ credimus, falso sæpe atque incerto testi: Platonis tamen nomine hunc omnes laudant, Christiani præcipue scriptores, * Tertullianus, Origenes, Eusebius & alii: Sed Ethnici quoque, Græci & Latini. Notum præterea vel ex Flori IV.2.71. quod *Cato* antequam mortem sibi consisceret, lecto noctu ad lucernam, Platonis Phædone paululum quievit: tum circa primam vigiliam stricto gladio revelatum manu pectus semel iterumque percussit. Idem refert Dio XLIII. p.218. Appian. 2. Civil. f.489. seq. Plures scriptores eandem rem narrantes, in notis ad Florum laudarunt Johannes Camers & Freinshemius. Simile quid apud Ciceronem, Lactantium, Hieronymum, Augustinum, Nonnum hist. 15. in Greg. Nazianz. & in Palladæ Epigrammate p. 275. edit. Wechel. & alios legitur de *Cleombroto*, quem ἀμβρακιωτικὸν μειράκιον vocat Georgius Pachymeres in diatriba de sex Philosophiæ definitionibus. Ovidius in Ibin:

Vel de præcipiti venias in tartara saxo,
Ut qui Socraticum de nece legit opus.

In eundem Cleombrotum exstat Callimachi Epigramma lib. 3. Antholog. c. 33. quod occurrit etiam apud Sextum Empiricum p. 10. contra Mathemat. Ammonium Hermeæ in Porphyrii Isagogen p. 6. alterum Ammonium in γράμμα & Theodosium Alex. in scholiis ineditis ad Dionysium Thracem, ubi Cleombroti facto, qui post lectum Platonis librum de muro se præcipitavit, (sive ut Callimachus ait, ἥλατο εἰς ἀΐδην, *desiliit in mortem*, Sen. Epist. 77.) oppositum legas judicium *Olympiodori* Philosophi, qui affirmavit jam pridem se è vita excedere voluisse, nisi de statu animæ ex Platonis Phædone certior redditus fuisset.

Εἰ μὴ γράμμα Πλάτωνος ἐμὴν ἐπέδησεν ἐρωὴν,
Ἤδη λυγρὸν ἔλυσα βίου πολυκηδέα δεσμόν.

Paulino tamen judice, carmine adversus paganos v. 38. Platonis de anima liber *præter titulum nil certi continet intus.* Certe ne Aristoteli quidem persuasit, si credimus Theodorito lib. 5. Θεραπευτ. Argumenta Platonis confutanda sibi sumsit Gomesius Pereira in margarita philosophica p. 619---632.

Olympiodori illius responsionem ad objectiones varias Phædoni oppositas una cum commentario ad capita CLVII. habeo MSS. meminit in illo commentariorum *Jamblichi* & *Plutarchi* & *Syriani*.

* Adde Jac. Pontani Φιλοκαλίαν VII. 13. p. 235. seq.

Procli in Phædonem intercidit, & Latina *Apuleji* verſio, Sidonio 2. Epiſt. 9. memorata.

E recentioribus Phædonem illuſtravit *Sebaſtianus Foxius*, cujus commentarius vulgatus eſt Baſileæ 1566.fol. Gallicè poſt Ludovicum Regium cum notis edidit *Andreas Dacerius*. Italicè *Sebaſt. Erycius*. Anglice *Theobaldus* (idem qui vitam Catonis eadem lingua vulgavit,) Lond. 1716. Nec prætereundum *Danielis Heinſii* Poëma eximium de contemtu mortis, cujus argumentum magnam partem petitum à Platone. Dum autem Plato immortalem animum eſſe defendit, ex altera parte incidit non modo in falſum dogma de animabus ante corpora præexiſtentibus, & de *μετεμψυχώσει* quam recidivatum & reciprocum diſcurſum animarum appellat Tertullianus: Sed & in alium incurriſſe videtur errorem haud levem, quod immortalitatem hanc, atque ut dicam, indeſtructibilitatem ſuperſtruxit dogmati de *αὐτοκινησίᾳ* animæ, unde ſequatur illam æternum eſſe & increatum motus principium, † quod ſoli DEO proprium eſt. Vide Joh. Baptiſtam Criſpum de Philoſophis caute legendis diſtribut. I. lib. 1. & P. Baylii librum Gallice editum ſub titulo reſponſionis ad quæſtiones cujusdam hominis è Provincia Tomo I. c. 12. Nicolaum le Nourry Apparat. ad Bibliothecam Patrum f. 420. Usque adeo abeſt Plato * & abſuit procul ab Epicuri opinione, animum noſtrum natura mortalem ſtatuente, quam utinam profanis hominibus incruſtandam nuper reliquiſſet doctiſſimus & præſtantiſſimus vir Henricus Dodvellus.

VI. In

† Huc ſpectat illud Arnobii lib. 47. *Animus qui immortalis vobis* (neceſſitate nimirum eſſentiæ qua ratione ſolus Deus habet immortalitatem 1. Tim. VI 16. non Dei conditoris voluntate immortalem ipſi naturam tribuentis) *& DEUS narratur*. Rectius idem Plato in Timæo: Θεοὶ Θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦγε θέλοντος. Confer Jo. Turneri, Vicarii Greenvicenſis, Epiſtolam contra Dodwellum p. 83.

* Platonem veluti ſuæ ſententiæ faventem allegat Dodvellus in Diſſertat. Epiſtolica Anglice edita Lond. 1706. 8. de anima per naturam mortali p. 22. 59. 96. & in præmonit. p. 21. Sed adverſarium ipſe agnoſcit p. 33. 60. & 66. ut probe obſervavit Sam. Clarke Epiſtola ad Dodwell. p. 25. Sane in Timæo etiam, ubi nihil non extra Deum, atque adeo animas quoque natura diſſolubiles docet Plato, hoc neutiquam eo ſenſu intelligit, quaſi à Deo non ipſis data fuiſſet natura immortalis, quæ Viri Clariſſimi ſententia eſt, opinantis in ſolis illis, quibuscum fœdus iniit Deus, animos ab ipſo poſt fata conſervari, præter naturam illorum, per ipſius omnipotentiam ad pœnas infligendas, vel per ſpiritum Chriſti in baptiſmo impertitum & ab anima hominis diſtinctum ad vitæ ſempiternæ perfruitionem. Platonis contra Timæus animas diſſolubiles fuiſſe annuit, niſi Deus, qui eas progenuit, univerſas immortales eſſe juſſiſſet. Juſtinus Martyr dialogo cum Tryphone p. 224. Irenæus II. 64. &c.

VI. In libro de Mundo, qui ambulat inter *Aristotelis* opera, quemque *Apulejus* olim Latina veste induit, DEUS Mundi rector salusque & perseverantia earum, quas effecit rerum, eleganter demonstratur.

In *Arriani* dissertationibus Epictetcis plures leguntur haud contemnendæ adversus Epicurum, & pro Numinis providentia: ut lib. I. cap. 6. 14. 16. 23. & III. 7. 17. & adversus Scepticos atque Academicos lib. 2. cap. 20. & lib. 1. c. 5.

CAPUT III.

De Scriptis deperditis Græcis, ad Veritatem Religionis asserendam facientibus.

I.

Non adeo referre videtur deperdita annotare: recte putanti tamen & illam rem utilitatis nonnihil habere apparebit, ut & Veritati defensores suos nullo tempore aut loco defuisse intelligamus, & fragmenta detur colligere, & scriptorum illorum aliquod si ex occulto aliquo angulo in dias luminis auras proferendi occasio contingat, facilius agnosci possit. Liber *Philonis* Judæi de Providentia, qui S. Hieronymo c. 11. libri de S. E. memoratur, intercidit exceptis fragmentis, quæ Eusebius VII. 21. & VIII. 14. præparat. Evangelicæ servavit, vel quæ ex Michaëlis Apostolii ἰωνιᾷ MS. vulgavit David Hœschelius una cum libro de septenario. Perierunt etiam Ethnicorum scriptorum, *Alexandri* Aphrodisei liber adversus Zenobium Epicureum, laudatus Simplicio in Physica Aristotelis p. 113. b. & *Claudii Æliani* libri tres vel etiam plures de Divina providentia, ex quibus proferuntur quædam à Svida in ἀβασάνιστος & alibi: atque ab Eustathio ad Homerum & Dionysium Periegetem, ut notatum doctissimis Variæ Historiæ editoribus Joach. Kühnio & Jacobo Perizonio, in Æliani fragmentis. Diversusne, an (quod Clarissimo Perizonio videtur,) idem cum hoc de Providentia opere fuerit liber Æliani περὶ θείων ἐναργειῶν, *de Divinis* sive *Divinæ Providentiæ declarationibus, manifestisque documentis*, non plane exploratum est. Laudatur à Svida in ἀνεμάξατο, ἐνστάτης, καλλιγόλας, ὠψίαθη. Ex eodem sunt quæ refert in ἰαχήν. In hoc opere adversus Epicurum passim disputaverat

verat Ælianus: itaque illud respicitur à Casaubono cum in commentariis ad Athenæum memorat Ælianum de doctrina Epicuri, qui qualis sit aut quando vixerit scire se potuisse negat Jo. Scheferus in limine notarum ad varias historias. Epicureos tangit idem Ælianus VII. 44. hist animal. *ἐλέφαντες μὲν ἂν Θεὺς προσκυνῦσι, οἱ δὲ ἄνθρωποι εἰ ἄραγε Θεοί εἰσι, καὶ ὄντες εἰ φροντίζυσιν ἡμῶν, διαπορῦσι.* Desideramus etiam *Hieroclis* Alexandrini Philosophi libros VII. *περὶ προνοίας καὶ εἱμαρμένης καὶ τῆς τῦ ἐφ' ἡμῖν πρὸς τὴν θείαν ἡγεμονίαν συντάξεως* de Providentia & fato, arbitriique nostri cum Divina gubernatione consistentia, ad Olympiodorum, è quibus fragmenta quædam servavit Photius Cod. 214. & 251. quæ solent etiam pulcherrimis ejusdem Hieroclis in aurea carmina Pythagoræ commentariis subjungi. Sed missis jam hisce scripta Christianorum veterum pleraque pro religione, Græce exarata olim, quæ hodie non exstant vel in βιβλιοταφίῳ quodam delitescunt, enumerare juvat.

II. ARISTO ex *Pella* Palæstinæ opido Judæus, atque inde Christianismi adversus Judæos propugnator, (diversus ab Aristone, tertio Smyrnæ Episcopo, Const. Apostol. VII. 46.) imperantibus Hadriano & Antonino Pio clarus, scripsit teste S. Maximo ad Dionys. c. 1. de Mystica Theologia T. 2. p. 14. διάλεξιν * Παπίσκυ καὶ Ἰάσωνος, qua Judæum Alexandrinum *Papiscum* cum Christiano Hebræo *Jasone* (incertum an illo qui domum habebat Thessalonicæ Actor. XVII. 1. 5. Unde Sixto Sen. aliisque Thassalonicensis, cujus & Rom. XVI. 11. mentio, Troadis postea, si pseudo Dorotheum audimus, Episcopus,) disputantem ac denique convictum & manus dantem ** introduxit. In Chronico

* S. Lucæ illam διάλεξιν tribuit Clemens Alex, sexto Hypotyposeon, teste eod. Maximo, cujus ecce tibi verba: *ἀνέγνων δὲ τῦτο, ἐπειδὰ ὑρανὺς καὶ ἐν τῇ συγγεγραμμένῃ Ἀρίστωνι τῷ Πελλαίῳ διαλέξει Παπίσκυ καὶ Ἰάσωνος, ἣν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν ὑποτυπώσεων τὸν ἅγιον Λυκᾶν φησιν ἀναγράψαι.*

** Celsus Christianus præfat. ad Vigilium: *Ut duri cordis tunc & impiæ plebis ad Domini metum ipso Domino evangelizante conversas mentes sileam; ut Apostolorum ejus prædicatione multiplicatum in toto orbe & reversum credentium populum conticescam; illud præclarum atque memorabile gloriosumque* Jasonis *Hebræi, Christiani, &* Papisci *Alexandrini Judæi, disceptationis occurrit: Judaici cordis obstinatam duritiam, Hebræa monitione ac leni increpatione mollitam; victricem in Papisci corde, Jasonis de Spiritus Sancti infusione doctrinam. Quæ Papiscum*

nico Paſchali p. 255. ad annum 2. Olympiadis 228. legas: τούτῳ τῷ ἔτει Ἀπελλῆς καὶ Ἀρίστων, ὧν μέμνηται Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, ἐπιδιδόασιν ἀπολογίας σύνταξιν περὶ τῆς καθ᾽ ἡμᾶς θεοσεβείας Ἀδριανῷ τῷ βασιλεῖ. Euſebio nusquam memorantur Apelles & Ariſto, ſed pag. 118. Ariſto Pellæus: itaque non dubito pro Ἀπελλῆς καὶ Ἀρίστων ὧν legendum eſſe ὁ Πελλαῖος Ἀρίστων οὗ. Idque confirmat, quod deinde ſequitur ἐπιδίδωσι, non ἐπιδιδόασιν. Laudant hanc διάλεξιν Origenes contra Celſum IV. p. 199. Hieronymus in Epiſt. ad Galatas III. 13. & traditt. Hebr. in Geneſ. V. Opus ex Græco Latine pridem (diu poſt S. Cypriani ut videtur tempora) convertit feſſus jam ſenio *Celſus* quidam (alius haud dubie ab Iconienſi Epiſcopo, cujus mentio apud Euſebium VI. 19. Hiſt. p. 222.) ſed nihil nec de opere nec de verſione exſtat præter interpretis Celſi præfationem ad Vigilium, quem * ſanctiſſimum appellat, quæ legitur inter Opuſcula S. Cypriano adſcripta p. 30. edit. Oxon. & præter pauciſſima fragmenta, quæ ex Euſebio, Hieronymo & Maximo colligit Grabius T. 2. ſpicilegii Patrum p. 131. ſq. qui etiam ex hac διαλέξει petita eſſe putat, quæ de obſidione Betheræ & Judæorum poſt illam expugnatam afflictione ex Ariſtone Pellæo refert Euſebius IV. 6. Hiſt. Admodum contemtim de illa διαλέξει Celſus Epicureus, οἵαν δὴ καὶ Παπίσκου τινὸς καὶ Ἰάσωνος ἀντιλογίαν ἔγνων, οὐ γέλωτος ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέους καὶ μίσους ἀξίαν. Sed quid mirum, cum jam Apoſtolus Paulus teſtatus ſit Doctrinam Evangelii, illam Divinam δύναμιν & σοφίαν Ethnicis nihil niſi meram ſtultitiam viſam fuiſſe, 1. Cor. I, 23. Quam vero iniqua Celſi hæc fuerit cenſura, Origenes, qui Ariſtonis ſcriptum legit, teſtatur his verbis:

U Οὐδὲν

Papiſcus ad intellectum veritatis admiſſus, & ad timorem Domini ipſo Domino miſerante formatus, & in JEſum CHriſtum Filium DEI credidit, & ut ſignaculum ſumeret deprecatus, Jaſonem poſtulavit. Probat hoc Scriptura concertationis ipſorum, qua collidentium inter ſe Papiſci adverſantis veritati, & Jaſonis aſſerentis & vindicantis diſpoſitionem & plenitudinem CHriſti, Græci ſermonis opere ſignata eſt: ad cujus tranſlationem, ad intellectum Latinum, animante DEI ope, & fidei urventis firmitate, ſervata verborum proprietate, intrepidus acceſſi; & his qui ab intellectu Græci docilitatis alieni ſunt, interpretata integra ſignificatione verborum, & intellectus omnis ac veritatis manifeſtatione patefacta, Romani ſermonis ratione diſcuſſa, diſſerui. Cujus laboris probationem tibi, cariſſime, qui utriusque linguæ inſtructione fundatus es, impenſa petitione committo.

* Non diverſus hic fortaſſis à Vigilio Athenis inter Græcos verſato, & Epiſcopo poſtea Tapſitano circa A. C. 484. Certe argumenta quibus antiquiorem Celſum interpretem viri docti faciunt, non adeo firma eſſe, expendenti patebit.

Οὐδὲν δ᾽ ἧττον ἐβουλόμην πάνθ᾽ ὁντινοῦν ἀκούσαντα δεινολογοῦντος Κέλσου, καὶ φάσκοντος τὸ ἐπιγεγραμμένον σύγγραμμα, Ἰάσωνος καὶ Παπίσκου ἀντιλογίαν περὶ Χριστοῦ, οὐ γέλωτος, ἀλλὰ μίσους ἄξιον εἶναι, λαβεῖν εἰς χεῖρας τὸ συγγραμμάτιον, καὶ ὑπομεῖναι καὶ ἀνασχέσθαι ἀκοῦσαι τῶν ἐν αὐτῷ· ἵν᾽ αὐτόθεν καταγνῷ τοῦ Κέλσου, μηδὲν εὑρίσκων μίσους ἄξιον ἐν τῷ βιβλίῳ. ἐὰν δ᾽ ἀδεκάστως τις ἐντυγχάνῃ, εὑρήσει ὅτι οὐδ᾽ ἐπὶ γέλωτα κινεῖ τὸ βιβλίον, ἐν ᾧ ἀναγέγραπται Χριστιανὸς Ἰουδαίῳ διαλεγόμενος ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν γραφῶν, καὶ δεικνὺς τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείας ἐφαρμόζειν τῷ Ἰησοῦ· καί τοι γε οὐκ ἀγεννῶς οὐδ᾽ ἀπρεπῶς τῷ Ἰουδαϊκῷ προσώπῳ τοῦ ἑτέρου ἱσταμένου πρὸς τὸν λόγον. οὐκ οἶδα δ᾽ ὅπως τὰ ἄμικτα, καὶ οὐ πεφυκότα ἅμα συμβαίνειν ἀνθρωπίνῃ φύσει, συναγαγὼν, εἶπε τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ἐλέους καὶ μίσους ἄξιον εἶναι. πᾶς γὰρ ὁμολογήσει, τὸν ἐλεούμενον μὴ μισεῖσθαι ὅτ᾽ ἐλεεῖται, καὶ τὸν μισούμενον μὴ ἐλεεῖσθαι ὅ, τε μισεῖται. Διὰ τοῦτο δὲ μὴ προκεῖσθαι ἐλέγχειν φησὶ ταῦτα ὁ Κέλσος, ἐπεὶ οἴεται αὐτὰ παντί που δῆλα εἶναι καὶ πρὸ τοῦ ἐπαγομένου λογικῶς ἐλέγχου, ὡς φαῦλα καὶ ἐλέους καὶ μίσους ἄξια. παρακαλοῦμεν δὲ τὸν ἐντυγχάνοντα τῇ ἀπολογίᾳ ταύτῃ πρὸς τὴν Κέλσου κατηγορίαν γεγραμμένῃ, ἀνασχέσθαι καὶ ἐπακοῦσαι τῶν συγγραμμάτων ἡμῶν, καὶ, ὅση δύναμις, ἐκ τῶν γεγραμμένων στοχάσασθαι τῆς προαι-

Ego tamen cuperem quemcunque, poſt audita grandia Celſi verba, dicentis ſcriptum illud, cui titulus eſt, Jaſonis & Papiſci contentio de CHriſto, non riſu ſed odio dignum eſſe, accepto in manus opuſculo aliquantum operæ lectioni ejus inſumere, ut reipſa doctus nihil ineſſe ibi dignum odio damnet Celſi vaniloquentiam. Si enim incorrupto animo ad legenduın acceſſerit, ne ridiculum quidem quicquam in eo inveniet, in quo inducitur Chriſtianus cum Judæo diſputans, & ex ipſis Judæorum literis evincens, quæcunque de CHriſto per Prophetas prædicta ſunt, in JESUM competere, quamvis ſtrenue ſatiſque Judaicè contradicat adverſarius. Ceterum, neſcio quomodo, res, quas natura non patitur convenire in animum hominis, iſte conjunxerit, *libellum* dicens *miſeratione dignum & odio:* cum conſtet, cujus miſertum ſit, eum non poſſe interim haberi odio, nec contra qui odio habeatur eum tantiſper miſeratione dignari. Celſus porrò ideo negat ſibi propoſitum iſta redarguere, quod vel citra confutationem manifeſtum ſit ea digna eſſe tum miſeratione tum odio. Nos autem oramus omnes, quotquot in hanc noſtram contra illum apologiam inciderint, ne graventur noſtrorum hominum ſcriptis attendere, &, quantum fieri poteſt, mentem eorum ex ipſis ſcriptis colligere,

προαιρέσεως τῶν γραψάντων, καὶ τῆς συνειδήσεως, καὶ τῆς διαθέσεως· εὑρήσει γὰρ ἄνδρας διαπύρως περὶ ὧν ὑπειλήφασι διατεινομένους· τινὰς δὲ ἐμφαίνοντας καὶ τὸ ἱστορίαν ἑωραμένην καὶ καταλειφθεῖσαν ἀναγράφειν, ὡς παράδοξον καὶ γραφῆς ἀξίαν, ἐπὶ ὠφελείᾳ τῶν ἀκουσομένων. ἢ τολμάτω τις λέγειν, μὴ πάσης σοφίας εἶναι πηγὴν καὶ ἀρχὴν τὸ πιστεῦσαι τῷ τῶν ὅλων Θεῷ; καὶ πάντα πράττειν, κατ᾽ ἀναφορὰν τοῦ ἐκείνῳ ἀρέσκειν περὶ οὗ τινοσοῦν; καὶ μηδὲν ἀπάρεστον αὐτῷ μηδ᾽ ἐνθυμεῖσθαι; ὡς οὐ μόνον λόγων καὶ ἔργων, ἀλλὰ καὶ διαλογισμῶν, κριθησομένων· καὶ τίς ἂν ἄλλος λόγος ἐπιστρεφέστερον προσάγει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῷ εὖ ζῆν, ὡς ἡ πίστις ἢ ἡ διάληψις περὶ τοῦ πάντ᾽ ἐφορᾶν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν τὰ ὑφ᾽ ἡμῶν λεγόμενα καὶ πραττόμενα, ἀλλὰ καὶ λογιζόμενα; * παραβαλλέτω γὰρ ὁ βουλόμενος ἄλλην ὁδὸν ἐπιστρέψουσαν ἅμα καὶ βελτιοῦσαν οὐ μόνον ἕνα που καὶ δεύτερον, ἀλλ᾽, ὅση δύναμις, καὶ πλείστους ὅσους, ἵνα τις τῇ παραθέσει ἀμφοτέρων τῶν ὁδῶν ἀκριβῶς κατανοήσῃ τὸν διατιθέντα πρὸς * (τὸ) καλὸν λόγον.

* παραβαλέτω. ** τόν.

gere, simulque conscientiam atque propositum: inveniet enim homines fervidè contendentes de his, quæ persuasa habent; & in his nonnullos satis declarantes, quod comperta prodant & memoratu dignissima in utilitatem omnium, ad quorum aures perventura sint. Aut perfricet aliquis frontem, & neget omnis sapientiæ fontem esse ac principium DEO credere, cunctasque suas actiones ad eum scopum referre, ut DEO placeant? ita ut ne in mentem quidem aut cogitationem admittatur, quod illi displiceat, quandoquidem non verborum tantum & operum, sed cogitationum etiam reddenda est ratio ad tribunal summi judicis. Nam quis alius modus est, qui facilius hominem ad recte vivendum convertat, quam fides, certaque persuasio, nihil à nobis vel dici, vel geri, vel cogitari denique, quin oculis DEI pateat? conferat qui vult cum hac aliam viam convertentem ad meliora non unum aut alterum quempiam, sed quam fieri potest plurimos, ut ex collatione ambarum ad amussim intelligat quodnam dicendi genus ad bonum instituat.

De eodem scripto Gvil. Spencerus ad laudatum Origenis locum: Thomas Ittigius ὁ μακαρίτης in diss. de Patribus Apostolicis p. 91. seq. & Venerandi viri Jo. Christoph. Wolfius Bibl. Hebr. T. 1. pag. 599. & Henricus Scharbau, Pastor Ecclesiæ Lubecensis, in Judaismo detecto p. 67. seq.

III. QVADRATUS post Publium Martyrem Atheniensis * Episcopus, quem licet Apostolicis temporibus proximum, non minus falso aliqui ** per Angelum Philadelphiensis Ecclesiæ, quam sub Angeli Ecclesiæ Pergamenæ nomine † Papiam in S. Johannis Apocalypsi intelligi sibi persuaserunt: Hadriano Imp. circa A.C. 131. Athenis hiemem exigenti librum pro religione nostra obtulit, è quo fragmentum servavit Eusebius IV. 3. Hist. unde id repetunt Hieronymus de script. Eccles. c. 19. Syncellus pag. 348. Nicephorus III. 21. Hist. aliique. Ex Qvadrato etiam nonnulla produxerat Eusebius Seculo VI. Episcopus Thessalonicensis libris X. contra Andream Monachum, teste Photio, Cod. 162. Confer Halloixium †† & Caveum in Quadrati vita, Henschenium ad 26. Maji, T. 6. pag. 357. seq. qui Qvadratum Magnesiæ Episcopum & sub Decio martyrem à nostro recte distinguit, Ittigium diss. de Patribus Apostolicis p. 166. seq. & Grabium T. 2. Spicilegii p. 119. seq. qui contra Valesium, Lemonium, Dupinum, Tillemontium ††† aliosque probe observat non esse distinguendos velut duos Quadratos, unum Apostolorum discipulum Prophetico charismate ornatum auctorem Apologiæ, & illum de quo Dionysius Corinthius apud Euseb. IV. 23. Episcopum Athenarum. Alios complures Quadratos in veterum monumentis obvios refert Halloixius T. 1. p. 690. & Lemonius prolegomenis ad Varia sacra, * 9. De nostro autem adscribere juvat locum Hieronymi Epist. 84. ad Magnum Oratorem, qua alii etiam Apologiarum pro Christianis scriptores celebrantur: *Quadratus Apostolorum discipulus & Atheniensis Pontifex Ecclesiæ, nonne Adriano Principi Eleusina sacra invisenti librum pro nostra religione tradidit, & tanta admirationi omnibus fuit, ut persecutionem gravissimam illius excellens sedaret ingenium.*

IV. ARISTIDES, Atheniensis Philosophus, vir eloquentissimus, eodem quo Quadratus tempore Apologeticum pro Christianis Hadriano Imp. Eusebio teste in Chron. & IV. 3. Hist. obtulit, magnam partem *contextum sententiis Philosophorum, quem imitatus postea Justinus*, ut scribit Hieronymus Epist. 84. ad Magnum. Idem c. 20. de Script. Eccles. *Aristides, Atheniensis Philosophus eloquentissimus, & sub pristino habitu discipulus CHristi,*

* Dionysius Corinth. apud Euseb. IV. 23.
** Nic. Lyranus in Apocalyps. *dicunt expositores communiter, quod iste fuit Quadratus.*
† Ita Antiochus Broudus in Apoc. apud Halloix. T. 1. p. 658. & 691.
†† T. 1. Scriptor. Oriental.
††† T. 2. Hist. Imperator. p. 1013.

CHristi, volumen nostri dogmatis rationem continens eodem tempore, quo & Quadratus Hadriano Principi dedit, id est Apologeticum pro Christianis, quod usque hodie perseverans apud Philologos ingenii ejus indicium est. Martyrologium Rom. 31. August. addit Aristidem, *quod CHristus JESUS solus esset DEUS, præsente ipso Imperatore, luculentissime perorasse.* Paulus Colomesius in paralipomenis de scriptoribus Ecclesiasticis: *Aristidis Apologetici fragmentum de Dionysio Areopagita affert Usuardus* (& Ado * 3. Octobr.) *in Martyrologio è Menologio Græcorum. Ex quo, jure mihi videor colligere, à vero prorsus non abhorrere, quod refert Clariss. Guilletertius ** in Itinerario Atheniensi Gallice scripto, nempe apud quosdam Calogeros, qui proxime Athenas in Monasterio Midelli habitant, extare Bibliothecam, in qua Aristidis Apologiam latitare credebatur.* Cum hoc non confundendus Aristides, cui Julius Africanus sæculo tertio dicavit Harmoniam genealogiarum CHRISTI apud Matthæum & Lucam, teste Eusebio VI. 31. Hieronymo c. 63. Photio Cod. 35. De aliis hujus nominis dixi lib. IV. Bibliothecæ Græcæ c. 30. §. 8.

V. Cum Quadrato & Aristide SERENI GRANNII, legati Imperatorii, insigne pro Christianis testimonium memorat Eusebius in Chron. & ex eo Syncellus p. 348.

Κοδράτος ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων ἀκουστὴς Αἰλίῳ Ἀδριανῷ τῷ αὐτοκράτορι λόγους ἀπολογίας ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐπιδέδωκεν, ὧδέ πως ἱστορῶν, ἐν οἷς ἔφη. τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἀεὶ παρῆν. ἀληθῆ γὰρ ἦν, οἱ θεραπευθέντες, καὶ οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οὐκ ὤφθησαν μόνον οἱ θεραπευόμενοι, καὶ οἱ ἀναστάμενοι· ἀλλὰ καὶ ἀεὶ παρόντες, οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος ἦσαν ἐπὶ χρόνῳ ἱκανῷ. ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο. τούτῳ καὶ Ἀριστείδης

Apostolorum sacer auditor Quadratus Ælio Adriano pro Christianis defensionem obtulit, in hunc fere modum res ab eis gestas persecutus: *Quæ præstabat opera Salvator, conspiciebantur: à præstigiis enim longe aberant, & à morbis curari, & à mortuis homines excitari non vidimus duntaxat, sed & ipsi à morbis curati, & à mortuis excitati perstitere vivi: nec modo Salvatore in terris adhuc peregrinante visi, sed illo etiam in cælos abeunte superfuere diutius: adeo ut eorum quidam nostra etiam tempora attigerint.* Oratione non absimili

* Steph. le Moyne not. ad Varia sacra p. 157.

** *Quelques Caloyers se vantent d'avoir cette Apologie dans la Bibliotheque du Monastere de Medelli, qui est six mille d'Athenes.*

στείδης Ἀθηναῖος φιλόσοφος ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀκόλουθα τῷ αὐτοκράτορι προσεφώνησεν Ἀδριανῷ, ἅπερ δεξάμενος ὁ Καῖσαρ σὺν τοῖς παρὰ Σερενίου λαμπροτάτου ἡγουμένου, ὡς ἄδικον εἴη κτείνειν γραψαμένου Χριστιανοὺς ἀκρίτως, ἐπὶ μηδενὶ τῶν ἐγκλημάτων, γράφει Μινουκίῳ Φουνδάνῳ ἀνθυπάτῳ τῆς Ἀσίας Ἀδριανὸς μηδένα κτείνειν ἄνευ ἐγκλημάτων καὶ κατηγορίας.

absimili Aristides Atheniensis Philosophus pro Christianis coram Adriano Principe declamavit. His acceptis, lectis etiam, quæ Serenus Grannius Dux Illustrissimus scripserat, *causa* nimirum *baud dicta sceleris nullius obtentu Christianos occidi nefas esse:* Minutio Fundano Asiæ Proconsuli litteris Adrianus imperat, nullum crimine non plene probato, & accusatione non præmissa, morti tradendum.

VI. Intercidit etiam JUSTINI Martyris σχολικὸν περὶ ψυχῆς, liber per scholiorum modum *de anima*, in quo Philosophorum pugnantes de anima sententias exposuerat, alio ad eas confutandas destinato, ut testatur Eusebius IV. 18. Hist. cui adde sis Valesium in notis, & Grabii spicilegium Patrum T. 2. p. 168.

Ejusdem Justini liber *de resurrectione mortuorum*, περὶ ἀναστάσεως, ex quo primam partem & luculenta fragmenta servavit Jo. Damascenus in præclaro parallelorum opere, atque inde Græce & Latine edidit Halloixius in vita Justini c. 27. & Grabius p. 177-193. qui Methodii etiam lib. de resurrect. apud Photium memorati Cod. 234. p. 488. & Procopii Gazæi in 3. Geneseos testimonia affert. Vide & Petavii dogmata Theol. T. 1. de DEO p. 678. 837. & Davidem Humphreys ad calcem Anglicæ edit. Athenagoræ. Resurrectionem CHristi tota prædicasse libertate Justinum scribit Hieronymus Epist. 84.

Denique desideratur *liber de fide ac Providentia*, λόγος περὶ προνοίας καὶ πίστεως, ad Euphrasium Sophistam, (junioris ut videtur Justini,) quem laudat S. Maximus T. 2. Opp. pag. 154. & Euthymius parte 2. panopliæ tit. 15.

VII. HEGESIPPUM adversus idola disputasse ex Eusebio IV. 18. Hist. & Hieronymo c. 22. de scriptoribus Eccles. constat, ubi fragmentum ejus legitur. Non dubito autem hoc eum fecisse in libris ὑπομνημάτων, quæ sæpius idem laudat Eusebius, & è quibus fragmenta collecta exhibentur à laudato Grabio T. 2. spicilegii p. 205. seq.

VIII. BAR-

VIII. BARDESANIS Edeſſeni contra fatum clariſſimus & fortiſſimus extabat liber ad M. Antoninum, & multa alia ſuper perſecutione volumina, ex Syriaco Græce verſa ab ejus ſectatoribus teſte Hieronymo c. 33. Euſebius IV. 33. Hiſt. ἐν οἷς ἐστι καὶ ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον ἱκανώτατος αὐτοῦ περὶ εἱμαρμένης διάλογος, ὅσα τε ἄλλα φασὶν αὐτὸν προφάσει τοῦ τότε διωγμοῦ συγγράψαι. Ex libro contra fatum, fragmenta inſignia apud Euſebium VI. 10. præparat. cui loca gemina leguntur in recognitionibus Clementinis lib. IX. 19. & in Cæſarii quæſtionibus 47. ſeq. (edit. Leunclav. 109. ſeq.) Bardiſanis imitatione, qui Abidam aſtrologum teſte Epiphanio hæreſ. LVI. 1. confutavit, Ephraimum Syrum decem hymnos Aſtrologis oppoſuiſſe docet Joſephus Simonius Aſſemanus Bibl. Orient. T. 1. pag. 122. ſeq.

IX. S. ABERCII Hierapolitani, * ut ajunt, poſt Papiam in Phrygia Epiſcopi Epiſtolam ad M. Aurelium Antoninum Imp. quam ſpiritum Apoſtolicum redolentem ex Sirleti Codice edere voluit Baronius, poſtea è manibus elapſam dolet ad A. C. 163. ac ne funditus perierit, metuendum eſſe ait Halloixius, qui de hoc Abercio fuſe commentatur T. 2. ſcriptor. Oriental. p. 40. Cæterum Abercii hujus acta, quæ Simeone Metaphraſte auctore feruntur Græce MSS. in Biblioth. Cæſarea, Lambec. VIII. p. 253. 259. 262. & Segvieriana ſeu Coiſliniana p. 211. & Latine apud Lipomannum Tom. VI. & Surium 22. Octobr. non adeo magnæ eſſe fidei docet Tillemontius T. 2. memor. Hiſt. Eccleſ. p. 299. 621. edit. Pariſ.

X. S. IRENÆI *contra gentes* volumen breve, πρὸς Ἕλληνας λόγος συντομώτατος καὶ μάλιστα ἀναγκαιότατος περὶ ἐπιστήμης ἐπιγεγραμμένος laudatur ab Euſebio V. 26. Hiſt. & Hieronymo c. 35. qui librum de diſciplina ab libro contra gentes præter Euſebii mentem diſtinguit. Ab iisdem memoratur liber Irenæi *ad Florinum de Monarchia*, ſive *quod DEUS non ſit conditor malorum.* Περὶ μοναρχίας, ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν.

XI. TATIANI liber, quem promiſit ** πρὸς τοὺς ἀποφηναμένους τὰ περὶ Θεοῦ incertum an ab auctore elaboratus, certe nemini veterum lectus eſt, nedum ut ad noſtram ætatem pervenerit.

XII. Ex CLEMENTIS Alexandrini libro περὶ προνοίας, *de Providentia*, fragmenta apud S. Maximum T. 2. Opp. 144. 152. itemque aliud ex

* Ad Abercium Marcellum ſcripſit Claudius Apollinaris Hierapolitanus Epiſcopus Montani hæreſin oppugnans teſte Euſebio V. 16. & Nicephoro IV. 23.

** Vide ſupra p. 50.

ex MS. Reg. apud Clariss. Nourrium p. 1336. seq. apparatus ad Bibliothecam Patrum. Sed similiter incertum, an perfecerit librum *de resurrectione mortuorum*, quem promittit lib. 2. pædagogi c. 20. p. 199. *ὡς ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως διὰ πλειόνων δηλωθήσεται.* Et lib. 1. c. 6. p. 104. *ἀλλὰ γὰρ αὖθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται.*

XIII. CLAUDIUS APOLLINARIS, Hierapolitanus in Phrygia Episcopus, nascenti circa A. C. 171. Montanistarum hæresi se opposuit, nec multis annis post diem obiit supremum. De illo videndi præter Halloixium T. 2. vitis scriptor. Oriental. pag. 790. seqq. Tillemontius Tomo 2. Memor. Hist. Eccles. p. 452. seqq. edit. Paris. & Bollandus ad diem septimum Februarii T. 2. p. 4. seqq. licet Baronius in Martyrologio suo Apollinarem hunc ad diem octavum Januarii retulit. Interciderunt ejus:

Insigne volumen pro fide Christianorum ad M. Antoninum Verum. Hieron. c. 26. de Script. Eccles. & Eusebius IV. 27. ubi post vocabulum λόγος videntur excidisse verba ὑπὲρ τῆς πίστεως, ex Hieronymo & Nicephori IV. 11. supplenda.

Adversus gentes libri V. Euseb. Hieron. & Niceph. qui dialogi more scriptos innuit. Legit & Photius Cod. XIV.

De veritate libri II. Euseb. Hieron. & Niceph. Incertum num idem opus sub titulo περὶ εὐσεβείας καὶ ἀληθείας legerit Photius, an diversum fuerit *de Pietate*, περὶ εὐσεβείας, atque idem fortasse cum illo ὑπὲρ τῆς πίστεως jam memorato. In his Scriptis inter alia Catholicam doctrinam de CHRISTO anima humana prædito asseruerat, ut testatur Socrates III. 7. Hist.

Contra Judæos libri II. Euseb. & Nicephorus.

XIV. MELITO Asianus, Sardensis in Lydia Episcopus, *librum Imperatori M. Antonino Vero, qui Frontonis Oratoris discipulus fuit, pro Christiano dogmate dedit*, teste Hieronymo c. 24. τὸ πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον & ὑπὲρ τῆς πίστεως, apologiam vocat Eusebius, qui fragmenta ejus refert IV. 25. Hist. & ex eo Nicephorus IV. 10. & auctor Chronici Paschalis p. 259. 260. edit. Cangii. Alia Melitonis fragmenta vide sis apud Halloixium T. 2. scriptor. Oriental. p. 830. seq. Inter scripta ejus refertur etiam liber de veritate, & alius de Prophetia sive de Prophetis.

XV. Hieronymus Epistola LXXXIV. ad Magnum: *Scripsit & Miltiades contra Gentes volumen egregium. Hippolytus quoque & Apollonius Romanæ*

*Romanæ Urbis Senator** *propria opuscula condiderunt.* De APOLLONII hujus *Apologia* pro Christianis quam in Senatu pronunciavit, antequam martyrium Commodo imperitante Romæ subiret, videndus Eusebius V. 21. & Hieron. c. 42. Catalogi. Cæterum hic Apollonius licet inter Græcos in Epistola Hieronymi refertur, non Græce dixit sed Latine, ut idem Hieronymus c. 53. docet. At Eusebius Græce redditam illius Apologiam suæ Martyrum Historiæ inseruerat, sed quæ hodie non exstat. De hoc Apollonio plura Tillemontius T. 3. memor. Hist. Eccles. pag. 55. & Henschenius ad XVIII. Aprilis T. 2. p. 539. seq.

XVI. MILTIADES πρὸς τοὺς ** κοσμικοὺς ἄρχοντας, h. e. ad Marcum & Lucium, vel ad Marcum & Commodum scripsit *Apologiam pro Christianis.* Vide Dodwellum diss. IV. ad Irenæum §. 38. Ab illa diversus λόγος πρὸς Ἕλληνας, de quo Hieron. c. 84. *Scripsit & Miltiades contra Gentes volumen egregium.* Præterea fuit ipsius liber *adversus Judæos*, & alius *adversus Montanistas*, in quo inter alia disputavit non decere Prophetam in ecstasi loqui. Ex illo Anonymus adversus Montanistas Scriptor apud Eusebium V. 17. quædam retulit fratrem eum appellans: ubi pro Μιλτιάδου male Ἀλκιβιάδου habent quidam Eusebii Codices. Quemadmodum verba V. 16. λόγον εἰς τὴν τῶν κατὰ Μιλτιάδην λεγομένην αἵρεσιν rectius Valesio exponit Dodwellus p. 371. ad Irenæum. Anonymum illum Hieronymus c. 39. *Rhodonem vocat*, sed ibidem parum accurate scribit Apologeticum Miltiadis datum *Principi illius temporis*, cum ex Eusebio debuisset scribere *Principibus.* Ex eo autem quod Tertullianus Miltiadem *Ecclesiæ Sophistam* vocat c. 5. adversus Valentinianos, non licet concludere eum fuisse Rhetorem, sed Sophista potuit appellari, sive eodem modo quo Tatianus, atque à Christiana quam coluit Philosophia ἀφ᾽ ἧς μετήει φιλοσοφίας, ut verbis Eusebii de Miltiade utar, sive quod in Apologetico & libro contra gentes veluti in foro causam Christianorum egit. In Honorii Augustod. Codicibus male scribitur *Melciades.* Cæterum fuit quidam Rhetor Miltiades nostro prior, cujus apud Senecam controvers. 25. mentio.

XVII. Ex S. Hippolyti scriptis deperditis huc pretinent: Προτρεπτικὸς πρὸς Σεβήρειναν, ad fœminam aliquam nomine Severinam, Sam. Basnage

X

* Senatorem fuisse hunc Apollonium non sine causa dubitat Stephanus le Moyne, quem vide prolegom. ad Varia Sacra * 32.

** His opponuntur ἄρχοντες Ἐκκλησιῶν sive Episcopi. Euseb. IV. 24. extrem.

Basnage ad A.C.222. n.10. sive potius ut Steph. le Moyne p.1105. Σεβήραν Philippi Arabis conjugem. πρὸς βασιλίδα τινὰ Theodorit. dialog. 2. & 3. pag. 165. 294. Juliam Mammæam intelligit Baronius ad A. C. 229. n. 10.

Περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ σαρκὸς ἀναστάσεως. *De Deo & de resurrectione.* Hieron. & Niceph. IV. 31. Sed pro Θεοῦ Ed. Bernhardus & Tho. Galeus malint Χριστοῦ, quia de laude Domini Salvatoris homiliam Hippolyti memorant Hieron. & Niceph. IV. 31. Hist. Fragmentum ex Hippolyti περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀφθαρσίας apud Anastasium Sinaitam c. 23. Hodegi p. 356. Confer S. Hippolyti opera à me edita Hamb. 1716. fol. T. 1. p. 88. * seq.

Περὶ τ' ἀγαθοῦ, καὶ πόθεν τὸ κακόν. *De bono, & unde malum.* Fortasse *contra Marcionem,* quod memorat Euseb. VI. 22. & Hieron. Nicephorus IV. 31. ἀντιῤῥητικὸν πρὸς Μαρκίωνα vocat. Laudat & Theodoritus lib. 1. de hæret. fabulis c. 25. Syncell. p. 358. adde Steph. le Moyne notas ad varia sacra p. 1117. seq.

XVIII. SEXTUS sub Imp. Severo librum *de resurrectione* scripserat, laudatum Eusebio V. 27. Hist. & Hieronymo c. 50. Incertum, idem ne Sextus Ecclesiasticus Philosophus, qui citatur à S. Maximo ad Dionysium de Mystica Theologia c. 5. T. 2. p. 55.

XIX. MAXIMUS sub eodem Imp. Severo Episcopus Hierosol. (Euseb. V. 12.) composuerat librum περὶ τοῦ πολυθρυλλήτου παρὰ τοῖς αἱρεσιώταις ζητήματος, τοῦ πόθεν ἡ κακία, καὶ περὶ τοῦ γενητὴν ὑπάρχειν τὴν ὕλην, de notissima Valentinianorum & Marcionitarum quæstione unde malum, & quod materia à DEO facta sit. Idem lib. V. c. 27. Niceph. IV. 35. & Hieron. c. 47. qui insigne volumen appellat. Fragmentum operis Maximi hujus περὶ ὕλης occurrit apud Origenem dialogo contra Marcionitas p. 92. seq. Nam ex illo petitum esse docet Eusebius VII. 22. præparat. cui Maximus ille laudatur ὁ τῆς Χριστοῦ διατριβῆς οὐκ ἄσημος ἀνήρ.

XX. ORIGENIS *Libros duos de resurrectione* memorat idem Eusebius VI. 24. dialogos duos Hieron. Epistola ad Paulam apud Rufinum invectiva 2. Confer Huetii Origeniana p. 264. 266. De resurrectione scripsisse se Origenes ipse testatur lib. V. contra Celsum p. 244. Meminit & Pamphilus in Apologia. Fuit & Origenis opus, quo *fatum* oppugnavit, sicut de libero arbitrio scripsisse se refert in VII. ad Romanos, nisi respicit librum tertium περὶ ἀρχῶν.

XXI. PAM-

XXI. PAMPHILI Martyris adverſus Mathematicos, ſive contra fatum Aſtrologicum ſententias à Rufino verſas memorat Gennadius de ſcript. Eccleſ. c. 17. MACARII Monachi adverſus Mathematicos, id. c. 28.

Scripta Variorum contra Porphyrium.

XXII. *Porphyrium* Tyrium Philoſophum, qui A. CHriſti 233. diem ſeptuagenario major Romæ obiit, opus κατὰ Χριστιανῶν, *adverſus Chriſtianos*, libris XV. in Sicilia * compoſuiſſe, teſtatur Euſebius & Hieron. *Catholicæ veritatis peſſimum impugnatorem* vocat Jo. Sarisberienſis VIII. 6. Policratici. S. Auguſtinus Epiſtola XLIX. (edit. novæ CII.) de ſex quæſtionibus contra paganos nonnulla *de Porphyrio tanquam validiora decerpta* confutat. De hoc Porphyrii opere vide Socratem III. 23. Hiſt. Eliam Cretenſem p. 482. ad Nazianzen. Orat. Svid. in ἐνηλέχεια. Holſtenium in vita Porphyri cap. III. & præcipue XI. Tillemontii Hiſt. Imperat. T. IV. p. 118. & Joh. Andreæ Boſii Epiſtolas ad Reineſium pag. 66. ſeq. In Pſeudo Dextri Chronicis ad A. C. 310. legas, triginta circiter ſcriptores Catholicos & in his nonnullos Hiſpanos adverſus Porphyrii blaſphemias ſcripſiſſe. *Apollinaris* quidem Laodicenus triginta libris Porphyrium confutaverat, quem memorat etiam Vincentius Lirinenſis, & Euſebio ac Methodio ἐπὶ πολὺ κρατεῖν ſive multum præferendum duxit Philoſtorgius VIII. 14. *Euſebius* libris quinque & viginti teſte Hieronymo Epiſt. ad Magnum Oratorem. Vide Socratem III. 23. pag. 200. *Methodius* in opere adverſus Porphyrium, quod Hieronymo teſte, proceſſit ad decem millia usque verſuum, & cujus pauca quædam fragmenta collegit Combefiſius. Conferendæ Jac. Gothofredi notæ p. 347. ſq. ad Philoſtorgium, & Methodius Combefiſii pag. 442. ſeq. *Philoſtorgius* & ipſe ſe adverſus Porphyrium ſcripſiſſe, teſtatur X. 10. Cæterum Nicephorus X. 36. ubi ait Origenem adverſus Marcellum & Porphyrium ſcripſiſſe, pro Origene

X 2 Euſebium

* Hinc Porphyrius à quibusdam veteribus dicitur *Siculus*, ut S. Auguſtino de conſenſu Evangeliſtarum lib. 1. c. 15. In Siciliam profectus eſt anno ætatis 35 CHRISTI 268. Vide vitam Plotini c. 5. 6. & 11. Holſtenium c. 2. Ex Sicilia videtur in Africam trajeciſſe, nam Carthagine verſatum ſe innuit lib. 3. de abſtinentia ab animatis p. 251. Fallitur autem haud dubie Octavius Cajetanus S. I. qui in Iſagoge poſtuma ad hiſtoriam ſacram Siculam (edita Panormi 1707. 4. c. 34. p. 238. ſeq.) Porphyrium Siculum à Tyrio diſtinguit. Inepte etiam Gabriel Barletta ſermone de S. Andrea ad Porphyrium auctorem refert blaſphemiam de tribus impoſtoribus. Vide Menagiana Tom. 4. pag. 380.

Euſebium nominare debuit, cujus adverſus Marcellum Ancyranum libri etiamnum exſtant. In Conringianis, Helmſtadii A. 1708. 12. editis p. 71. legas Salvium multum laboraſſe, ut hos Porphyrii libros ſibi compararet, quos ex If. Voſſio intellexerat clanculum aſſervari hodieque Florentiæ in Bibliotheca magni Ducis. Sed non potuit ſibi perſuadere Conringius, adhuc ſupereſſe opus, quod jampridem undique conquiſitum & auctoritate publica combuſtum conſtet ex edictis Conſtantini & Theodoſii junioris A. C. 435. quod legitur in Actis Concilii Epheſini T. 1. Binii pag. 470. 471. & T. 1. Harduini p. 1719. Philoſophus porro, quem Lactantius V. 2. tres libros in Bithynia adverſus Chriſtianos ſcripſiſſe affirmat, alius à Porphyrio eſt, ut notavit Tillemontius T. 4. Hiſt. Imperat. p. 531. & Holſtenius c. 3. & ult.

Alia Scripta pro Veritate Religionis, quæ hodie deſideramus.

XXII. METHODIUS præter libros adverſus Porphyrium ſcripſerat etiam

1) *De reſurrectione opus egregium contra Origenem.* Fuit dialogus in plures libros diſtributus ad Theophilum quendam, quem *κράτιστον* appellat apud Epiphan. T. 1. p. 540. 560. 590. In hoc Methodius & Auxentius introducuntur diſputantes cum *Proclo* & *Aglaophonte*, Origenis partes tuentibus. Fragmenta ampliſſima extant apud Epiphanium hæreſi LXIV. & Photium Cod. 234. nonnulla etiam apud Damaſcen. Orat. 3. de imagin. & in parallelis. Vide collecta Græce & Latine à Combefiſio * in Methodii operibus: & Latine in Bibl. Concionatoria feria 4. quatuor temporum quadrageſimæ. Laudat etiam Euſtathius Antiochenus de engaſtrimytho p. 394.

2) *De Avtexuſio* ** *περὶ αὐτεξουσίου, καὶ πόθεν τὰ κακά, de libero arbitrio, & unde mala,* ac quis eorum auctor, adverſus Valentinianos, & Origenem, quod MS. habuit & cum verſione ſua editurum ſe recepit Allatius diatriba de Methodiis pag. 340. & ad Euſtathium Antiochenum p. 45. 46. Combefiſius ampla ejus dedit excerpta ac fragmenta ex Photii

* Seriem editionis operum Methodii Combefiſianæ Pariſ. 1644. fol. Amphilochii & Andreæ Cretenſis ſcriptis junctæ diligenter recenſet Labbeus T. 2. de ſcriptoribus Eccleſ. p. 88. ſeq. Latine recuſa eſt Tomo tertio Bibl. Patrum edit. Lugd. 1677.

** Apud Honorium Auguſtodunenſem & Trithemium male legas: *de anima exitu.* Methodii apoſpaſmation de autexuſio quale Meurſius edidit, exſtat etiam MS. in Bibl. Vindob. vide Lambecium III. p. 74.

Photii Cod. 236. ex Jo. Meursii Variis divinis p. 91. Lugd. Bat. 1619. 4. & ex MS. quod à Sirmundo acceperat. Citat etiam Turrianus IV. 2. apologiæ pro Epistolis Pontificum p. 412. seq.

XXIII. DIONYSII Alexandrini Epistolam de persecutione Decii ad Hermammonem & fratres in Ægypto memorat Eusebius VII. c. 22. & fragmentum ex ea affert c. 23. licet Hieronymus c. 69. de Script. Eccles. Epistolam de persecutione Decii ab illa ad Hermammonem distinguit.

XXIV. Ex LUCIANI Martyris Apologia, quæ memoratur ab Eusebio IX. 6. Hist. Rufinus breve argumentum ex Actis Martyrii, historiæ suæ Ecclesiasticæ intexuit. Confer Bollandum T. 1. Act. Sanctorum ad 7. Januar.

XXV. PHILEÆ Thmuitani elegantissimum librum de Martyrum laude & disputationem actorum habitam adversus Judicem, qui eum sacrificare cogebat, memorat Hieronymus c. 78. Fragmentum insigne ex Epistola Phileæ hujus Martyris ad Thmuitas, servavit Eusebius VIII. 10. Ambo Lucianus Nicomediæ & Phileas in Ægypto CHristum morte martyrii celebrarunt in persecutione Maximini A. C. 311. Confer Acta Sanctorum 4. Febr. T. 1. p. 459. seq.

XXVI. AMMONII Alexandrini *de Moysis & JESU consonantia elegans opus* laudatur ab Hieronymo c. 55. περὶ τῆς Μωϋσεώς καὶ Ἰησοῦ συμφωνίας. Euseb. VI. 19.

XXVII. Præter EUSEBII Episcopi Cæsariensis libros decem Demonstrationis Evangelicæ posteriores & libros contra Porphyrium, de quibus dicere me memini supra p. 75. & p. 163. & præter viginti libros συναγωγῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων, de quibus p. 77. interciderunt *libri Ecclesiasticæ præparationis* & *Ecclesiasticæ demonstrationis libri*, quorum illi à Photio Cod. XI. hi in Jure Græco Romano Leunclavii lib. IV. pag. 295. laudantur. Nec non ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας, *Confutationis & Apologiæ* pro Christiana Religione adversus Ethnicorum objectiones libri duo: itemque alii duo ejusdem argumenti, & sententiis verbisque propemodum iidem (fortasse altera priorum editio) de quibus Photius Cod. 13. Singulare etiam opus de *CHristi vaticiniis eventu comprobatis* condidisse se innuit lib. 1. præparationis Evangelicæ c. 3. pag. 8. καὶ ἄλλα δὲ μυρία πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λεχθέντα τε καὶ προῤῥηθέντα ἐν οἰκείᾳ συναγαγόντες ὑποθέσει ταῖς τε ἐνθέοις αὐτοῦ προγνώσεσι τὰς τῶν πραγμάτων ἀποβάσεις συμφώνους παραστήσαντες ἀναμφίλεκτον τῶν περὶ αὐτοῦ δοξαζομένων ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν ἀποδείκνυ-

διάκνωμῶν. Fieri autem poteſt, ut hoc argumentum perſecutus fuerit Euſebius in libris demonſtrationis Eccleſiaſticæ.

Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων διαφωνίας, *De Evangeliorum diaphonia* ſcripſiſſe Euſebium teſtatur Hieronymus in Catalogo cap. 81. & ex eo Suidas. *Librum reſolutionum contrariorum, quæ ſunt in Evangeliis*, vocat Hebed JESU in Catalogo librorum Chaldaicorum. Atque in Sicilia inventos libros Euſebii tres de diaphonia Evangeliorum ſcribit Latinus Latinius T. 2. Epiſtolar. p. 116. Sed nemo fuit adhuc, qui in lucem illos proferret. Græca Catena MS. in Marcum, de qua Rich. Simon lib. 3. Hiſt. Crit. pag. 89. laudat Euſebium *ἐν τῷ πρὸς Μαρῖνον* * *περὶ τῆς δοκήσεως ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς ἀναστάσεως διαφωνίας*. Hujus ſcripti fragmentum ſervavit Anaſtaſius Sinaita qv. CLIII. Alia fragmenta duo Græce & Latine edidit Combefiſius in Auctario Novo Pariſ. 1648. fol. T. 1. p. 781. 783. unum quod ex Ambroſii Mediolanenſis, Monachi Caſſinatis verſione etiam teſte Sixto Senenſi exſtat in illud: *ὀψὲ σαββάτων*, *ſero Sabbatorum*. Alterum *περὶ τῶν ἐν μνημείῳ ἀγγέλων*, *de Angelis ad monumentum viſis*. Voluerat hæc quoque edere Holſtenius teſte Lambecio lib. 1. de Bibl. Vindob. pag. 112. ſed morte præventus omiſit. Euſebii *de triduo ſepulturæ Domini* memorat Labbeus Bibl. nova MSS. pag. 184. Exſtant & illius nonnulla in Catenis ad Evangeliſtas editis & ineditis, quorum pleraque ex eodem, ut videtur opere repetita. Ex Catenis in Lucam plura Euſebii Latine exhibet idem Combefiſius in Bibl. Concionatoria. Ex Euſebio Pamphili ad Marinum occurrunt fragmenta in Anaſtaſii Sinaitæ quæſt. IX. & CXLVIII. ſed illa alterius ſunt argumenti. Clariſſ. Caveus memorat Euſebium *de Evangeliorum diſſonantia ad Stephanum*. Quæ vero *de ſymphonia* ſive *concordia Evangeliorum in Genealogia CHRISTI* Euſebius Julium Africanum ſecutus ſcripſit, exſtant lib. 1. Hiſt. Eccleſ. cap. 7. iisque uſus S. Ambroſius in 3. Lucæ. Ad illa reſpicit Euſebius VII. demonſtrat. p. 353.

XXIX. EUSEBII, Emeſeni Epiſcopi, A. C. 360. defuncti ſcripta ſtudioſiſſime lecta olim & in his præcipuos libros *adverſum Judæos & Gentes* teſtatur Hieronymus c. 91. Ex his *κατασυλλογισμὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους* MS. ſervari in Bibl. Cæſarea diſces ex Lambecio IV. p. 184.

XXX. Inter

* Ex Euſebio *πρὸς Μαρῖνον* fragmentum in Codice Vindob. de quo Lambecius T. IV. pag. 173. Simile exſtat in Codice Bodlej. de duplici gradu vitæ Chriſtianorum ſublimiore ac cœleſtiore, & communiore. MS. Vide & Montfauconi Biblioth. Coiſlinianam p. 68.

XXX. Inter PHOTINI Episcopi Sirmiensis, qui Hebionis hæresin instaurare conatus est, scripta complura præcipuos idem Hieronymus c. 107. testatur fuisse *contra Gentes* & ad Valentinianum libros.

XXXI. Cognoscimus ex eodem Hieronymo c. 124. SOPHRONIUM, qui æqualis ejus fuit, insignem librum composuisse *de subversione Serapis* idoli Alexandrini, in quo eum adversus stolidas Ethnicorum superstitiones pro ingenii ac doctrinæ suæ copia disputasse, est verisimile. De illa simulacri Serapidis & templi Serapei, quæ primis annis Theodosii majoris contigit, eversione videndus Rufinus lib. XI. Hist. Eccles. c. 23. & 27. seq.

XXXII. Præter APOLLINARIS Laodiceni libros *contra Porphyrium*, de quibus supra p. 163. desideramus etiam ejus ψαλμῳδίας, quæ perstringebant Gentilium Deos, ἥπτοντο τῶν ἑλληνικῶν Θεῶν, καὶ τῶν πεπιστευκότων αὐτοῖς τε καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, Socrat. III. 18. tum librum *contra Julianum*, λόγον πρὸς βασιλέα τὸν Ἰουλιανὸν, ἤτοι τοὺς παρ' Ἕλλησι φιλοσόφους λόγον ὃν ὑπὲρ ἀληθείας ἐπέγραψεν, ἐν ᾧ καὶ δίχα τῆς τῶν ἱερῶν λόγων μαρτυρίας ἔδειξεν αὐτοὺς ἀποβουκοληθέντας τοῦ δέοντος περὶ Θεοῦ φρονεῖν. Sozom. V. 18. Sarisberiensis lib. VIII. policratici c. 21. *Fecit & librum nobilem ad ipsum Imperatorem, sive contra Philosophos, in quo tacitis sacræ Scripturæ testimoniis illos irrefragibili ratione desipere probavit, & se vere sentire de DEO. Quæ legens Imperator (Julianus) claris tunc scripsit Episcopis:* agnovi, legi, & reprehendi. Εγνων, ἀνέγνων, κατέγνων. *Cui Episcopi rescripserunt:* Etsi legisti, non agnovisti. Si enim agnovisses, nequaquam reprehendisses, κἂν ἀνέγνως, οὐκ ἔγνως. Ἐὰν γὰρ ἔγνως, οὐ κατέγνως. Hanc responsionem Basilio M. non Apollinari plerosque tribuisse Sozomenus narrat. Videtur autem inde Apollinaris permotus esse, ut post brevem istum libellum editum, justo deinde opere libros, quorum maxima erat apud Ethnicos auctoritas, Tyrii Philosophi Porphyrii adversus Christianos confutaret. Ægre enim assentior viris doctis, qui libros XXX. contra Porphyrium cum hoc λόγῳ confundunt. Post Porphyrium à pluribus Christianis confutatum, videtur Julianus ipse deinde causæ labantis Ethnicismi voluisse consulere novo adversus Christianos opere, de quo supra p. 100. sq.

XXXIII. CÆSARII, fratris Gregorii Nazianzeni scriptum κατὰ Ἑλλήνων, quod memorant Cedrenus p. 153. & Svidas, intercidit utique, nisi intellexerunt ea, quæ in Cæsarii editis quæstionibus hinc inde adversus Ethnicos, & quæst. 47. seq. (edit. Leunclavii 109. seq.) adversus fatum disputantur. Confer Volum. VII. Bibl. Græcæ p. 542.

XXXIV. AM-

XXXIV. AMMONEM Adrianopolitanum *de resurrectione mortuorum* laudat S. Maximus in Dionysium de cœlesti hierarchia pag. 88. Omitto *Antipatri* Bostrensis, & *Apollinaris* Laodiceni scripta de hoc argumento similiter jamdiu deperdita.

XXXV. DIODORUS sive THEODORUS, Tarsensis Episcopus, A. C. 394. defunctus, cui quæstiones ad Orthodoxos, inter Justini Martyris opere obvias tribui à Viro eruditissimo M. V. la Crose notavi supra p. 48. Præter multa alia scripserat etiam libros VIII. sive capita LIII. κατ' εἱμαρμένης, *contra fatum*, illudque asserentes Astronomos atque Astrologos & hæreticos. Ex hoc opere, quod memorat & Theodorus Lector apud Svidam Διόδωρος, atque Syriace superesse Hebed Jesu auctor est, exstant ampla excerpta apud Photium Cod. 223. Quod autem in hoc opere scripsit Diodorus pag. 358. τὸ τῶν Χριστιανῶν γένος πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι, ἀθρόον δὲ πᾶσαν λαβεῖν τὴν οἰκουμένην. *Christianos cæpisse ante annos CCCC., atque totam occupasse terram,* non præcise sed cum aliqua latitudine accipiendum.

2) Singulare opus *adversus Ethnicos* eorumque Idola scripsisse colligit Tillemontius ex Juliani Imperat. Epistola ad Photinum, cujus magnam partem Latine versam refert Facundus IV. 2. p. 522. ubi inter alia de Diodoro, quem *Nazaræi magum* blasphieme Julianus appellat: *Iste enim malo communis utilitatis Athenas navigans & philosophans imprudenter, musicorum participatus est rationem, & rhetoris confectionibus odibilem adarmavit linguam adversus cælestes Deos, usque adeo ignorans paganorum mysteria, omnemque miserabiliter imbibens, ut ajunt, degenerum & imperitorum ejus Theologorum piscatorum errorem.* Videtur hoc esse, quod Theodorus Lector apud Svidam memorat κατὰ Πλάτωνος περὶ Θεοῦ καὶ Θεῶν. Mirum autem, quod ignorantiam sæcularium literarum Diodoro objectat Hieronymus in catalogo 119.

Præterea Svidas memorat ejusdem Diodori κατ' Ἰουδαίων, *contra Judæos*, quem librum Syriace adhuc superesse scripsit Hebed Jesu in Catalogo.

Περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, *de resurrectione mortuorum.*

Περὶ ψυχῆς κατὰ διαφόρων περὶ αὐτῆς αἱρέσεων. *De anima, adversus varias de illa hæreticorum opiniones.*

Περὶ προνοίας. *De Providentia.* Hic est, quem Syriace adhuc superesse scripsit laudatus Hebed Jesu, sed inscribit Diodori librum Politicorum.

rum. Vide Rich. Simonis Epiſtolas ſelectas Gallice editas III. 19. pag. 111.

Περὶ φύσεως καὶ ὕλης, ἐν ᾧ τί τὸ δίκαιόν ἐστι. *De natura & materia, in quo ſcripto tractatur & de eo quod juſtum eſt.*

Περὶ Θεοῦ, καὶ ὕλης Ἑλληνικῆς πεπλασμένης. *De DEO & conficta Græcorum materia.*

Ὅτι αἱ ἀόρατοι φύσεις οὐκ ἐκ τῶν στοιχείων ἀλλ' ἐκ μηδενὸς μετὰ τῶν στοιχείων ἐδημιουργήθησαν. *Naturas inviſibiles non ex elementis ſed una cum elementis ex nihilo factas eſſe.*

Περὶ τοῦ πῶς ἀεὶ μὲν ὁ δημιουργός, οὐκ ἀεὶ δὲ τὰ δημιουργήματα. *De eo quomodo opifex quidem ſemper, opera vero ejus non ſemper exſtant.*

Πῶς τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ θέλειν ἐπὶ Θεοῦ, ἀιδίου ὄντος. *Quomodo velle & nolle ſit in DEO æterno.*

Κατὰ Πορφυρίου, περὶ ζώων καὶ θυσιῶν. *Contra Porphyrium de animalibus & ſacrificiis.*

Contra Ariſtotelem, Contra Euphronium Philoſophum, per interrogationes & reſponſiones: *Contra Manichæos* &c.

XXXVI. ISIDORUS Peluſiota contra Gentes ſcripſiſſe ſe librum teſtatur lib. 2. Epiſt. 137. in quo inter alia eorum μαντικὴν confutaverat lib. 2. Epiſt. 228. Idem memorat λόγον ſuum ſive λογίδιον περὶ τοῦ μὴ εἶναι εἱμαρμένην, *quod fatum non ſit.* lib. 3. Epiſt. 253.

XXXVII. THEODORUS Mopſveſtenus, A. C. 429. defunctus, inter alia ſcripſerat βιβλιδάριον ſive parvum volumen in tres diſtinctum libellos περὶ τῆς ἐν Περσίδι μαγικῆς, *de Magia Perſarum*, & quantum illi præſtet Chriſtiana pietas, ad Maſtubium ex Armenia Chorepiſcopum teſte Phodio Cod. LXXXI. Deliramenta *contra Maguſæos* vocat Leontius Hieroſol. omnia Theodori deprimens lib. 3. contra Neſtorium T. IX. Bibliothecæ Patrum edit. Lugd. pag. 698. D. Meminit iterum p. 699. G.

XXXVIII. THEODORETUS, de cujus editis pro religionis veritate lucubrationibus ſupra p. 97. ſeq. dicere me memini, etiam ſcripſiſſe ſe *contra Judæos*, teſtatur Epiſtola 113. 116. 145. quod opus intercidit, niſi reſpexerit ea, quæ commentariis in Danielem diſputavit. Idem *Reſponſionis ſuæ ad Quæſita Magorum, qui ſunt in Perſide*, paſſim meminit, velut in Epiſtola 82. ad Euſebium Epiſcopum Ancyranum, καὶ μυστικὴ δὲ ἡμῖν συγγέγραπται βίβλος, καὶ περὶ προνοίας ἕτερα, καὶ πρὸς τὰς πεύσεις τῶν Μάγων

μάγων ἄλλη &c. *Mysticus præterea scriptus est à nobis liber, & alius de Providentia, & ad Quæsita Magorum &c.* Et Epistola 113. ad Leonem Magnum, ἔςι γάρ μοι τὰ μὲν πρὸ εἴκοσι ἐτῶν συγγεγραμμένα, τὰ δὲ πρὸ πεντεκαίδεκα, τὰ δὲ πρὸ δυόδεκα, τὰ μὲν πρὸς Ἀρειανὰς καὶ Εὐνομιανὰς, τὰ δὲ πρὸς Ἰȣδαίȣς καὶ Ἕλληνας, τὰ δὲ πρὸς τȣς ἐν Περσίδι Μάγȣς. *Sunt mihi, quæ partim ante annos viginti, partim ante octodecim, partim ante quindecim, partim ante duodecim scripsi: quædam adversus Arianos & Eunomianos, quædam contra Judæos & Gentiles, quædam contra Magos, qui in Perside sunt &c.* Atque in Ecclesiastica Historia libro 5. cap. 38. pag. 752. Μάγȣς δὲ καλȣ̃σιν οἱ Πέρσαι, τȣ̀ς τὰ ςοιχεῖα θεοποιȣ̃ντας. Τὴν δὲ τȣ́των μυθολογίαν ἐν ἑτέρῳ συγγράμματι δεδηλώκαμεν, ἐν ᾧ τὴν λύσιν ταῖς τȣ́των πεύσεσι προσηνέγκαμεν. *Magos vero Persæ vocant eos, qui elementa* * *Deos faciunt, quorum nos fabulas alio in Opere ostendimus, in quo ad Quæstiones illorum solutionem attulimus.* Ex his constat, inquit Clarissimus Oudinus T. 1. commentar. de script. Eccles. p. 1126. Theodoretum Magis respondisse, non tantum ante annum 450. quo Historia composita est, sed etiam ante annum 437. id est annis duodecim & amplius ante datam ad Leonem Magnum Epistolam: imo ante annum 433. qui ante scriptam Eusebio Ancyrano Episcopo Epistolam duodecimus est. Quæ quæsita Magorum fuerint, divinare non licet, quæ nihilominus frequentia fuisse constat: nam Diodorus Tarsensis & Theodorus Mopsvestenus adversus Magos ejusmodi disputarunt. Opinor vero à Magis, non ipsos Doctores quos appellavi, sed Christianos in Perside existentes, interrogatos esse: qui utpote neophyti, cum in solvendis quæstionibus laborarent, Orientis Magistros quippe viciniores consulebant, quid moleste sciscitantibus respondendum foret. *Hactenus Oudinus.*

XXXIX. CYRILLI Alexandrini libros de Synagogæ defectu memorat Gennadius de Script. Eccles. c. 57.

XL. De PHILIPPI Sidetæ & aliorum scriptis hodie non extantibus contra Julianum Imp. dixi supra p. 102.

XLI. JOANNIS Philoponi liber κατὰ τῆς σπȣδῆς Ἰαμβλίχȣ ἣν ἐπέγραψε περὶ ἀγαλμάτων, *contra* Jamblichi *scriptum, quo idola sive imagines Deorum numine plenas voluit evincere.* Memoratur à Photio Cod. CCXV. Idem ante Jamblichum in libro περὶ ἀγαλμάτων probandum in se susceperat Porphyrius, cujus vestigiis illum institisse non dubitat Holste-

* Per *elementa* Stellas intelligit. Vide, quæ notavi ad Hieron. de script. Eccles. c. 45.

Holſtenius in vita Porphyrii cap. 9. Hodie univerſa iſta & Porphyrii & Jamblichi & Philoponi ſcripta deſideramus.

XLII. Secundi ſui *adverſus Judæos* librimentionem facit NASTASIUS Sinaita lib. VI. in Hexaëmeron pag. 884. F. frequenter etiam ſibi cum Judæis extemporales diſceptationes interceſſiſſe teſtatus.

XLII. Ab Photio Cod. CLXX. celebratur *Anonymi* opus,* quod intercidiſſe dolendum eſt, *libris XV.* quinque πύχεσι, ſive voluminibus complexum *teſtimonia Ethnicorum,* non Græcorum modo, ſed Perſarum, Thracum, Ægyptiorum, Babyloniorum, Chaldæorum & Italorum eruditorum, *quibus Chriſtiana doctrina ſuffragari videntur.* Inter alia auctor, qui CPoli poſt Heraclii tempora ſcripſit, etiam attulit nonnulla ἀπὸ τῶν χημευτικῶν Ζωσίμȣ λόγων, *ex Chemicis Zoſimi* Thebani Panopolitæ (de quo dixi Vol. VIII. Bibl. Gr. p. 612. ſq. & Vol. XII. p. 771.) *ſcripſit,* (ita enim legendum, non χειμευτικῶν, *frigidis libris,* ut Schottus.) Quæ autem apud Photium ſequuntur, non de Zoſimo accipi debent, ſed de auctore horum collectaneorum, qui nominum Hebraicorum ſignificationes etiam expoſuit, & de Apoſtolis tradidit, ubi terrarum quisque Evangelium docuiſſet, & quomodo mortem oppetiiſſet.

XLIII. COSMAM Scholaſticum adverſus Judæos memorat Joannes Moſchus in prato ſpiritali c. 172.

XLIV. Interciderunt etiam LEONTII Cyprii Epiſcopi, qui Imperatoris Mauricii temporibus vixit, λόγοι κατὰ ἰȣδαίων ὑπὲρ τ̃ χριστιανῶν ἀπολογίας, *libri adverſus Judæos pro Chriſtianis apologetici,* quorum quintus citatur in actis ſeptimæ Synodi p. 556. & à Joanne Damaſceno in Oratt. de imaginibus T. 1. Opp. p. 373. ſeq. adde p. 325. 326. 242. Vide etiam auctarium Bibliothecæ Patrum Ducæanum T. 1. p. 730. ſeq.

XLV. In iisdem actis Synodi ſeptimæ ſive Nicænæ ſecundæ actione octava laudantur JOANNIS Theſſalonicenſes λόγοι κατὰ Ἑλλήνων T. 3. edit. Binianæ p. 700.

XLVI. NICIÆ Monachi, qui ſeptimo ſæculo ſcripſit, λόγοι δύο κατὰ Ἑλλήνων, memorantur à Photio in Bibliotheca, Codice quinquageſimo.

* Ante hunc ſcriptorem memoratum Photio. *Origenes* Clementem Alex. imitatus, decem ſcripſerat Stromateas, ſimiliter deperditos, in quibus Chriſtianorum & Philoſophorum inter ſe ſententias comparavit, & omnia noſtra religionis dogmata confirmavit de Platone, Ariſtotele, Numenio, Cornutoque, ut teſtatur S. Hieronymus Epiſt. 84. ad Magnum Oratorem.

XLVII. HELIODORUS Presbyter, teſte Gennadio de S. E. cap. 6. ſcripſerat librum *de naturis rerum exordialium*, in quo oſtendit *unum eſſe Principium, nec quidquam coævum DEO; nec mali conditorem DEUM, ſed ita bonorum omnium Creatorem, ut materia quæ ad malum verſa eſt poſt inventam malitiam, à DEO ſit facta, nec quicquam materialium absque DEO credatur conditum, aut fuiſſe alium rerum Creatorem præter DEUM, qui præſcientia ſua cum prævideret morti dari Naturam, præmonuit de pœna.*

XLVIII. EUTYCHIUS, Patriarcha CPol., qui A. C. 582. diem obiit, librum ediderat *de reſurrectione carnis*, in hoc cum firmiter adverſus Gentiles & hæreticos eam confirmaret, ex Origenis ſententia adſtruxerat *corpus noſtrum in illa reſurrectionis gloria fore impalpabile, ventis aëreque ſubtilius*, ut refert Gregorius Magnus, Romanæ tunc Sedis Apocriſiarius, poſtea Epiſcopus lib. XIV. moralium c. 29. Poſt frequentes inter eos diſputationes, interveniente Tiberio Imperatore & Eutychio ſententiæ ſuæ renunciante librum illum combuſtum eſſe ſcribit Allatius de conſenſu utriusque Eccleſiæ lib. 1. c. 26. §. 3. p. 451. Gregorium laudans auctorem. Sed quo minus id fieret, quod voluerat fieri Tiberius, impediiſſe ſe idem Gregorius teſtatur. *Tunc itaque de hac re in longa contentione perducti, graviſſima à nobis cœpimus ſimultatione reſilire, cum piæ memoriæ Tiberius Conſtantinus Imperator ſecreto me & illum ſuſcipiens, quid inter nos diſcordiæ verſaretur, agnovit, & utriusque partis allegationem penſans, eundem librum, quem de reſurrectione ſcripſerat, ſuis quoque allegationibus deſtruens deliberavit, ut flammis cremari debuiſſet. A quo ut egreſſi ſumus, me ægritudo valida, eundem vero Eutychium ægritudo & mors protinus eſt ſecuta. Quo mortuo quia pæne nullus erat, qui ejus dicta ſequeretur, diſſimulavi cœpta perſequi, ne in favillas viderer verba jaculari. Dum tamen adhuc viveret, & ego validiſſimis febribus ægrotarem, quicunque noti mei ad eum ſalutationis gratia pergebant, ut eorum relatione cognovi, ante eorum oculos pellem manus ſuæ tenebat, dicens: Confiteor, quia omnes in hac carne reſurgemus.*

XLIX. STEPHANUS Boſtrenus *contra Judæos* citatur à Joanne Damaſceno Oratione 3. de imaginibus T. 1. Opp. pag. 370. ubi aliquid profertur ex ejus κεφαλαίῳ δ΄. Allegatur etiam in actis Nicænæ Synodi p. 505. T. 3. edit. Binianæ A. 1618.

L. SYLVESTER *contra Judæos*, ex quo aliquid allatum in Catena Græcorum Patrum in Lucam, Codice MS. Bibl. Coisliniana. Vide Catalogum celeberr. Montfauconi p. 251.

LI. EVO-

LI. EVODIUS Monachus *adversus Saracenos*, quem laudat Euthymius in panoplia, non minus intercidit quam *Haumari* Saracenorum Principis Epistola dogmatica ad Leonem Imp. pro Muhamedana fide, cujus mentio apud auctorem Historiæ Miscellæ lib. XXI. p. 1001. Neque fuit hactenus, qui in lucem proferret Syriaco scriptas sermone *Abunub* refutationem Alcorani, vel *Abrahami Bethale* disputationem adversus Mahometanos, quarum meminit Hebed Jesu in Catalogo librorum Chaldæorum.

LII. THEODULUS (Honorio Augustodunensi THEODORUS) Presbyter in Coele Syria, ut ab eodem Gennadio c. 91. notatum est, composuerat librum *de consonantia Divinæ Scripturæ*, id est Veteris & Novi Testamenti, *adversus antiquos hæreticos*, (Manichæos,) *qui propter differentiam præceptorum vel cerimoniarum, alium Veteris Testamenti DEUM dixerunt, alium Novi.* Similiter interciderunt JACOBI *Nisibeni* scripta Syriaco sermone, atque inde Græce translata *adversus Gentes*, & *de Gentium conversione, de persecutione Christianorum, & de resurrectione*, de quibus Gennadius c. 1.

CAPUT IV.

De Scriptis veteribus Latinis deperditis.

I.

PAuciora sunt, quæ observavi scripta pro Religione, quæ Latine prodita in veterum monumentis memorantur, neque ætatem tulerunt. Sunt autem hæc:

II. TERTULLIANI liber *de superstitione sæculi* fuit olim in veteri Codice scriptorum Tertulliani Agobardino, in quo titulum hunc Rigaltius reperit, una cum aliis de animæ summissione & de carne & anima. Ejusdem librum *de spe fidelium* memorat Hieronymus c. 18. de Script. Eccles. Ejusdem Tertulliani librum, quo fatum oppugnavit, habuit Fulgentius, qui libello de prisco sermone, voce *problema*, ex eo profert hæc pauca: *Redde huic fati primum problematis mancipatum.* Tertullianus ipse libro de anima c. 20. cum de Providentia & fato dixisset, *nam hæc & Philosophi distinguunt, & nos secundum fidem disserenda suo jam vovimus titulo.*

III. Liber *de fato* contra Mathematicos, quem ſub MINUCII FELICIS nomine olim ferri vidit Hieronymus, neque ſtylum cum Octavio ejus, qui hodie exſtat, & de quo infra dicam, convenire obſervavit c. 58. de ſcriptoribus Eccleſ. Idem Epiſtola 84. ad Magum Oratorem: *Minutius Felix cauſidicus Romani fori in libro, cui titulus Octavius eſt, & in altero contra Mathematicos, ſi tamen inſcriptio non mentitur auctorem, quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum?*

IV. ASCLEPIADES librum compoſuerat *de Providentia ſummi DEI*, eumque inſcripſerat Lactantio, qui ejus operis meminit VII. 4. *Optime igitur*, inquit, *Aſclepiades noſter de Providentia ſummi DEI differens in eo libro, quem ſcripſit ad me.*

V. Idem LACTANTIUS ſingulare opus promiſit *contra Judæos*, quod an peregerit incertum eſt. Lib. VII. c. 1. *Sed erit nobis contra Judæos ſeparata materia, in qua illos erroris & ſceleris convincemus.*

VI. NOVATIANUS, Romanæ urbis presbyter medio tertio poſt CHriſtum natum ſæculo vixit, ac præter Epiſtolam de cibis Judaicis, quæ ad nos pervenit, ſcripſerat adverſus Judæos etiam alia, quorum in exordio illius facit mentionem his verbis: *Quam vero ſint perverſi Judæi, & ab intellectu ſuæ Legis alieni, duabus Epiſtolis ſuperioribus, ut arbitror, plene oſtendi, in quibus probatum eſt prorſus ignorare illos, quæ ſit vera* circumciſio, *& quid verum* Sabbatum: *quorum adhuc magis ac magis cæcitas revincitur in hac Epiſtola, in qua aliquid* de cibis *illorum breviter diſſeritur.* Hieronymus c. 70. de S. E. inter Novatiani ſcripta memorat *de Sabbato* & *de Circumciſione.*

VII. VITELLIUS Afer, qui Donatiſtarum ſchiſma tempore Conſtantis defendit, ediderat etiam librum *adverſus Gentes*, teſte Gennadio cap. 4. de S. E.

VIII. NICEAS Romaniciæ * civitatis Epiſcopus compoſuerat ſimplici & nitido ſermone competentibus ad Baptiſmum inſtructionis libellos ſex, in quibus, ut Gennadius c. 22. teſtatur, continebat primus qualiter ſe debeant habere competentes, qui ad Baptiſmi gratiam cupiunt pervenire. Secundus erat *de Gentilitatis erroribus*. Tertius *de fide unicæ Majeſtatis*, contra Ethnicorum πολυθεότητα. Quartus *adverſus Genethlologiam*, ſive contra Aſtrologos. Quintus de Symbolo, & ſextus de agni Paſchalis victima. Porro librum ad lapſam virginem quam ejuſdem Niceæ

* al. *Romaciana.* Baron. ad Martyrolog. 22. Jun. *Aquileja.*

Niceæ Gennadius laudat & pæne omnibus labentibus ſcribit emendationis incentivum fuiſſe, viri docti illum ipſum putant eſſe, * qui inter S. Ambroſii ſcripta legitur. Alius Nicias, de quo Photius Cod. 50.

IX. Eidem Gennadio c. 78. memoratur VOCONII, Caſtellanenſis Mauritaniæ Epiſcopi liber *contra Judaeos*, Arianos & alios hæreticos.

X. Inter S. AUGUSTINI ſcripta quæ deſiderantur, præſtantiſſimus Caveus primo loco memorat *libros III. contra Paganos*, & ad eosdem Protrepticum ſive *exhortationem*. Sed libri tres illi non diverſi mihi videntur à libris tribus, qui exſtant contra Academicos, neque alios laudat Poſidius ſcripta Auguſtini contra Paganos referens in limine ſui indiculi. Sic *Exhortationem* non diverſam putem ab ejus libello, quem ſimiliter habemus, de utilitate credendi.

XI. Et PAULINI & AMBROSII lucubrationes memorat idem Auguſtinus, quæ hodie deſideramus. Ita enim ſcribit ad S. Paulinum Epiſt. 31. edit. novæ (al. 34.) *Adverſus Paganos te ſcribere didici ex fratribus: ſi quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte, ut legamus. Nam pectus tuum tale Domini oraculum eſt, ut ex eo nobis tam placita, & adverſus loquaciſſimas quaeſtiones explicatiſſima dari reſponſa praeſumamus. Libros beatiſſimi papae* Ambroſii *credo habere ſanctitatem tuam: eos autem multum deſidero, quos adverſus nonnullos imperitiſſimos & ſuperbiſſimos, qui de Platonis libris Dominum profeciſſe contendunt, diligentiſſime & copioſiſſime ſcripſit.* Et Epiſtola 42. *An forte quod* adverſus dæmonicolas *te ſcribere audieram, atque id opus vehementer deſiderare me oſtenderam, volens perficere ac mittere tanto tempore ad nos Epiſtolas diſtuliſti.* Et Epiſtola 45. *Scribere te audiemmus adverſum Paganos: quod ſi abſolutum eſt, quaeſumus, ne differas mittere per latorem Epiſtolae.* Vir eruditiſſimus Lud. Antonius Muratorius non dubitat ab Auguſtino intelligi breve carmen verſuum CCLIV. Gentium errores perſtringens & Chriſtianam ſvadens fidem, quod ipſe in Codice Bibl. Ambroſianæ reperit ad calcem Natalium Felicis Martyris à Paulino celebratorum. Sed ex verbis Auguſtini colligas eum loqui non de brevi carmine, ſed de fuſiore & elaboratiore opere proſario inſiſtente fortius paganorum & dæmonicolarum objectionibus, & quæſtiones ipſorum diſſolvente ſubtiliter ac ſolide decidente. Carmen vero illud à Muratorio editum

* Vide Oudini commentarios de ſcriptoribus Eccleſiaſticis Tom. 1. pag. 1149. ſeq.

editum non Paulinum auctorem habet, sed alium ex Ethnicismo ad CHristi nomen conversum *Antonium* * nomine. Ita enim incipit:

Discussi fateor sectas Antonius omnes.

Et vers. 150. cum Ethnicas superstitiones & idolorum nænias retulisset:

Hac ego cuncta prius &c.

Et vers. 161.

Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via Paradisi limina pandet.
Felix nostra fides, uni certoque dicata.

Ita enim distinguendus hic locus, non ut interpunctio sit post nomen *Felix*, ac illius velut Martyris Paulino celebrati nomen ad priora referatur. Sed quid impedit, cum & breve sit & eruditum hoc adversus Paganos Carmen & laudati Muratorii Anecdota, in quorum tomo primo, Mediolan. 1697. 4. illud lucem primum vidit, rarius in his oris reperiantur, integrum præsenti loco subjiciam, additis Muratorii Præfatione notisque.

V. CL. LUD. ANTONII MURATORII

PRÆFATIO.

PRæclarissima hæc S. PAULINI Carmina in Ethnicos post XIII. Felicis Natalem subsequuntur in Codice nostro. Mira inest eruditio, & solitus Poëtæ eloquentissimi spiritus. Primum in Judæos, in Gentiles deinde fertur, quorum Numina, variam Philosophiam, erroresque plurimos notat. Hoc opus innui certum arbitror in Epist. 34. S. Augustini ad PAULINUM ita scribentis: *Adversus Paganos te scribere didici ex fratribus. Si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte, ut legamus; nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus.* Opinabatur forsan Augustinus statutum fuisse PAULINO universam Ethnicorum confodere superstitionem, sed hujusmodi consilium Poëtæ sacro non obvenerat, cui tantum placuit Paganorum explicare, non refutare dementiam. Fama aliud Augustino suasit, ut mirum non sit, si à PAULINO loqua-

* Hoc pulchre observatum docto & acuto auctori libri, qui prodiit Gallice Paris. 1717. 12. atque inscribitur: *Les Amenitez de la Critique, ou dissertations & remarques nouvelles sur divers points de l'antiquité Ecclesiastique & profane.* Vide sis etiam Ephemerides Eruditorum Parisienses A. 1717. Junio p. 654. seq.

loquacissimas quæstiones explicatas opperiri se dicat. Certè si PAULINUS egregium aliquod opus in Paganos scribendum suscepisset, Gennadius ejus scripta recensens mentionem aliquam injecisset. Superest igitur, ut ab eodem Sancto exiguum hac de re opus elaboratum fuisse dicamus, cujusmodi est hocce Poëma. Quin & elucubrati libelli tempus conjecturam nostram tueri videtur. *Olybrio, & Probino Coss.*, inquit Prosper in Chron. (hoc est Anno Domini 395.) *Augustinus B. Ambrosii discipulus multâ facundiâ, doctrinâque excellens Hippone Regio in Africâ Episcopus ordinatur.* Suæ porro ordinationis tamquam nuper factæ certiorem PAULINUM Augustinus facit in eâdem supra citatâ Epistolâ, dum ait: *Quâ Ecclesiæ curâ tenear, ex hoc vestra charitas oportet attendat, quod Beatissimus Pater Valerius nec presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi Coëpiscopatus sarcinam imponeret &c.* Hæc verò Augustini Epistola aut sub finem anni 395., aut sub initium subsequentis procul dubio scripta. Ut enim Chifletius parte 2. cap.8. Paulini Illustrati probat, contigit ordinatio Augustini post medium Decembrem ejusdem Anni 395. Itaque hoc anno adversùs Paganos PAULINUS noster scriptis pugnabat. Nolam hic se receperat cadente A.C.394., ibique maturato conversionis suæ consilio præstantissimam Christianæ vitæ methodum aggressus fuerat. Hoc verò idem consilium tangit hujus Poëmatis initio his verbis:

Discussi, fateor, sectas Antonius omnes
Plurima quæsivi, per singula quæque cucurri,
Sed nihil inveni melius, quam credere Christo.

Uberiùs hoc sequentia evincunt:

Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen adeptus,
Meque diu incertum, & tot tempestatibus actum
Sanctæ salutari suscepit Eclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquillâ in sede locavit,
Ut mihi jam liceat detersâ nube malorum
Tempore promissò lucem sperare serenam.

Et infra: *Ut modò qui nobis errorem mentis ademit,*
Hic meliore viâ Paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata.

En ut secessum Nolanum, novumque vitæ institutum nuper sibi electum nobis PAULINUS insinuat. Itaque quum hos versus elucubrarit eo tempore PAULINUS, quo totum animum Christo, ejusque fidei devoverat, hoc est A. 394. aut 395., vides eosdem incidere in supra memo-

ratum tempus, quo PAULINUS contra Paganos scribere ab Augustino etiam dicitur. Quis ille Antonius fuerit, cui Poëma suum PAULINUS inscribit, divinare nequeo. Ad primum operis conspectum pro *Antonius* legendum *Ausonius* suspicabar, quem utique arctissimâ familiaritate quondam complectebatur PAULINUS, carminibusque non paucis etiamnum extantibus est alloquutus; Sed interruptum inter hosce duos egregios viros amoris commercium jampridem fuerat, & aliis sane verbis Poëta noster usus fuisset, si ad Ausonium, suum olim præceptorem, ac penè parentem, scripsisset. Antonium verò istum Christianorum albo fuisse inscriptum non ambigo, quum David illi in exemplum adducatur: *Et ne displiceat, quod talia carmina pando,*
David ipse chelym modulatâ voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus.

Quum igitur à Religione Christianâ alienum fuisse Ausonium * nemo dubitet, hîc illum innui nemo etiam arbitrabitur.

ANTONII
CARMEN ADVERSUS GENTES.

Discussi, fateor, sectas Antonius omnes,
Plurima quæsivi, per singula quæque cucurri,
Sed nihil inveni melius quam credere Christo.
Hæc ego disposui leni conscribere versu,
Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus,
Dicentes quæ sunt fugienda, sequenda, colenda,
Cum tamen in cunctis & res, & causa probetur.
Judaicum primo populum nec gratia movit
Mira Dei; nam tum Pharaoni ereptus iniquo,
Et mare transgressus pedibus, lucente columna
Cum Duce, qui mergi infestos vidit equestres,

Et

C. V. LUD. ANTONII MURATORII NOTÆ.

V. 13. *Qui mergi.* Ni Poëtica licentia Paulinus est usus, carminis rationi aliquid deest. Fortasse pro *mergi* legendum *mersos.*

* Ausonium non intelligi docet etiam metri ratio. Illum autem Christianum fuisse patet ex iis, quæ notavi lib. 3. Bibl. Latinæ c. 10.

Et cui deſertis nihilum quoque defuit agris,
Manna cui è cœlo, & fons de rupe cucurrit,
Poſt hæc ipſe Deum præſtantem tanta negavit,
Dumque aliud Numen dementi pectore quærit,
Ignibus incenſis quod miſit perdidit aurum.
Par quoque Paganus lapides, quos ſculpſit, adorat,
Et facit ipſe ſibi, quod debeat ipſe timere.
Tum ſimulacra colit, quæ ſic ex ære figurat,
Ut quando libitum eſt, mittat conficta monetæ,
Aut magis in ſpecies convertat ſæpe pudendas.
Hinc miſeras mactat pecudes, menteſque Deorum,
Quos putat iraſci, calido in pulmone requirit,
Atque hominis vitam pecoris de morte precatur.
Quid petit ignoſci veniam, qui ſanguine poſcit?

Z 2 Illud

V. 15. *Et fons.* Hic quoque laborat aliquantulum verſus. Scriberem:

Manna cui è cœlo, cui fons &c.

V. 21. *Ex are figurat.* Tertullian. in Apoleg. cap. 13. idem Ethnicis objiciebat. *Domeſticos Deos, quos Lares dicitis, domeſtica poteſtate tractatis pignorando, demutando aliquando in cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quiſque contritus, atque contuſus eſt, dum diu colitur, ut quiſque dominus ſanctiorem expertus eſt domeſtica neceſſitate. Publicos æque publico jure fædatis, quos in haſtario vectigales habetis. Si Capitolium, ſi olitorium forum petatur, ſub eadem voce praconis, ſub eadem haſta, ſub eadem annotatione quæſtoris divinitas addicta conducitur.* Cacabulum Tertulliano memoratum, quod fas ſpurcitiarum fuit, à Paulino modeſte innuitur per hæc verba:

Aut magis in ſpecies convertat ſæpe pudendas.

V. 24. *Menteſque Deorum.* In pecudum cæſarum extis Deorum mentem ſtulte perquirebant Gentiles. Ovid. lib. 5. Metam.

Fibra quoque ægra notas veri, monituſque Deorum
Prodiderat - - -

Hunc eorumdem errorem Seneca & ipſe Ethnicus improbabat. Natur. Quæſt. lib. 2. *Nimis Deum otioſum, & puſillæ rei miniſtrum facis, ſi aliis ſomnia, aliis exta diſponit &c.* Conſule lib. Cæſ. Bulengeri de Magia &c.

Illud enim quale eſt? quam ſtultum? quamve notandum?
Cum Deus omnipotens hominem formaverit olim,
Audet homo formare Deum. Ne crimina deſint,
Hunc etiam vendit dominus, ſibi comparat emptor.
Philoſophos credam quicquam rationis habere,
Qui ratione carent, quibus eſt ſapientia vana?
Sunt Cynici canibus ſimiles, quod nomine produnt.
Sunt & ſectantes incerti dogma Platonis,

Quos

V. 31. *Etiam vendit.* Ad hoc ſpectant rurſus, quæ ex Tertulliano nuper attulimus. Julius Firmicus de Err. prof. Relig. cap. 16. *Vendebatur Deus, ut prodeſſet emptori, & emptor ſuppliciter adorabat quicquid paulò ante viderat ſubhaſtatum.*

V. 32. *Philoſophos credam.* Eleganter in hanc rem ſcripſit S. Eucherius in Parænet. ad Valerian. Inter alia hæc habet: *Brevi tibi liquebit, quanto hæc noſtra, id eſt pietatis veritatisque præcepta illis Philoſophorum præceptis præferri debeant. In illis namque eorum Præceptis vel adumbrata virtus, vel falſa ſapientia: in his vero conſummata juſtitia, ſolida veritas continetur. Unde licet dicere Philoſophiæ alios nomen uſurpaſſe, nos vitam. Etenim qualia poſſunt ab his dari præcepta vivendi? Cauſam neſciunt &c.*

V. 34. *Sunt Cynici.* Vulgò κυνικοὶ dicebatur hi Philoſophi, hoc eſt *canini* ἀπὸ τοῦ κυνὸς *à cane.* Diogenes Laert. in Antiſthenis vita hæc ait: κατῆρξε πρῶτος τοῦ κυνισμοῦ, *Cynicam primus ſectam inſtituit,* & in ea princeps fuit. Hinc de illo Auſonius canit:

Inventor primus Cynices ego. Quæ ratio iſthæc?
Alcides multo dicitur eſſe prior.
Alcida quondam fueram doctore ſecundus,
Nunc ego ſum Cynices primus, & ille Deus.

Idem vero Laertius in Prooem. Cynicos de ignominia ſic appellatos aſſerit: Καὶ ἀπὸ σκωμμάτων, ὡς οἱ κυνικοί. Suetonius in Veſpaſian. *Demetrium Cynicum in itinere obvium ſibi poſt damnationem, ac neque aſſurgere, neque ſalutare ſe dignantem, oblatrantem etiam neſcio quid, ſatis habuit Canem appellare.* Eleganter quoque Auguſtinus de Civ. Dei l. 14. cap. 20. *Hoc illi canini Philoſophi, hoc eſt Cynici non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam quid aliud quam caninam, hoc eſt immundam ſententiam.*

V. 35. *Sectantes incerti,* Plato plerumque Socrati adhæſit, ac idcirco inter

36 Quos quæsita diu animæ substantia turbat,
Tractantes semper, nec definire valentes;
Unde Platonis amant de anima describere librum,
Qui præter titulum nil certi continet intus.

inter Socraticos refertur à Laertio in Prolegom. Quia verò τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν συστησάμενος *veterem Academiam instituit, Sectæ novæ* fundamenta jecit. Hinc Platonicorum secta. Propric tamen ii vocabantur Academici. Laertius in Platonis vita: Ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἔνθα τὸ πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν. ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσηγορεύθη ἡ παρ' αὐτοῦ αἵρεσις. *Sepultus est in Academia, ubi plurimum temporis philosophatus fuerat, unde & quæ ab eo fluxit secta Academica est appellata.* Augustinus de Civ. Dei cap. 12. lib. 8. *Cum Speusippus sororis Platonis filius, & Xenocrates in scholam ejus, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, ob hoc & ipsi, & eorum successores Academici appellabantur. Recentiores tamen Philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, seu Platonicos.*

V. 35. *Incerti dogma.* Prudentius in Apotheosi:
Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule & hircosos Cynicos, quos somniat, & quos
Texit Aristoteles tortâ vertigine nervos.

V. 36. *Diu animæ.* Versus aliquantum laborat. Scriberem:
Quos animæ quæsita diu substantia turbat.

V. 39. *Qui præter titulum.* Egregius utique, celeberrimusque Platonis est liber, ubi *de animæ immortalitate* quæstionem habet; Sed si cum Christianorum assertis, certissimisque nostræ Fidei documentis componatur, *nil certi continet intus.* Homini Ethnico, & longè à vera Religione posito magnum fuit sapientiæ portentum, non irridendam omnino de ejusdem animæ perennitate proferre sententiam, in qua tamen quot errores erraverit, non est meum hic investigare, sed monere tantummodo, ibi in incertum pleraque ferri. Theodoritus scriptor eruditissimus Serm. 5. contra Græcos hanc Platonis sententiam acutissime examinat, ac nutantem sæpissime deprehendit. Addit porro: Καὶ ὁ μὲν σοφώτατος Πλάτων περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς παμπόλλους λόγους διεξελθὼν οὐδ' Ἀριστοτέλη τὸν φοιτητὴν ἔπεισε τόνδε στέρξαι τὸν ὅρον. Ita vertit Acciajolus: *At Plato quidem sapientissimus, qui complures sermones de immortalitate animæ disseruit, ne Aristoteli quidem auditori suo persuasit eam positionem.*

Sunt etiam Physici naturæ nomine dicti,
Quos antiqua juvat, rudis, atque incondita vita.
Namque unus baculum quondam, & vas fictile portans,
Utile quod solum, solumque putarat habendum,
Illud ut auxilii, atque hoc esset causa bibendi,
Cum stare agricolam, manibusque haurire supinis
Potandas vidisset aquas, vas fictile fregit,
Quo procul abjecto removenda superflua dixit.
Rusticus hunc docuit quod spernere posset & istud.
Hi neque vina bibunt, nec victu panis aluntur,

Nec

V. 40. ***Sunt etiam Physici.*** φύσις Græcè, Latine dicitur ***natura.*** Hinc Physici, seu naturales Philosophi. Laertius in Prooem. καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς περὶ φύσιν πραγματείας φυσικοὶ προσηγορεύθησαν. ***Et alii, quod de natura rerum scripsere, Physici sunt appellati.***

V. 42. ***Namque unus baculum.*** Laertius in Vita Diogenis: θεασάμενός ποτε παιδίον ταῖς χερσὶ πίνον, ἐξέρριψε τῆς πήρας τὴν κοτύλην. ***Intuitus Diogenes aliquando puerum cava bibentem manu, cotylum pera productum abjecit.*** Hoc Diogeni universa scriptorum cohors adjudicat, ac Seneca potissimum Ep. 90., & S. Hieronym. adverf. Jovinian. lib. 2., qui Paulino concordes, non puerum, ut Laertius habet, sed rusticum Diogeni magistrum fuisse consentiunt. Quum vero Antisthenis Cynicorum antesignani auditor iste fuerit, ac Cynicam Philosophiam sectatus Cynici supra omnes cognomentum meruerit, utique miror, cur Paulinus Cynicos à Physicis aperte distinguens, cuidam postea è Physicis hoc Diogenis factum adscribat. Neque reponatur, veteres tripartitam coluisse Philosophiam, ac propterea Physicam, quæ pars è tribus erat, Cynicis etiam competere; siquidem Cynici hanc Philosophiæ partem aversabantur, ac uni Ethicæ operam dabant. Sunt Laertii verba in Menedemo: Ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς (Κυνικοῖς) τὸν λογικὸν καὶ τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν, μόνῳ δὲ προσέχειν τῷ ἠθικῷ. ***Placet ergo illis*** (Cynicis) ***Logicam ac Naturalem Philosophiam tollere, ac uni Ethicæ animum intendere.*** Quæ vero Paulinus addit, omnino Cynicis, non Physicis conveniunt.

V. 49. ***Hi neque vina bibunt.*** Expresse de Cynicis id Laertius tradidit in Menedemi Cynici vita: ἔνιοί τε γοῦν, καὶ βοτάναις, καὶ παντάπασιν ὕδατι χρῶνται. ***Plerique etiam herbis, & aqua frigida utuntur.*** Et de

Diogene

Nec lecto recubant, nec frigora vestibus arcent,
Ingratique Deo, quod præstitit ille, recusant.
Quid dicam diversa sacra? Et Dis, atque Deabus
Condita templa loquar? Quæ sint Capitolia primum
His Deus, uxorque Dei, ipsamque sororem

Esse

Diogene in ejus vita sic ait: ἐν οἴκῳ τε ἐδίδασκε διακονεῖσθαι λιτῇ τροφῇ χρωμένους, καὶ ὕδωρ πίνοντας. *Domi etiam ministrare docebat cibo levi, ac vili contentos, & aqua.*

V. 50. *Nec lecto recubant.* Celebre Diogenis Cynici dolium etiamnum habetur, in quo Philosophus ille noctu diuque recubabat. Hunc alii Cynici imitati. Cresollius in Mystagog. lib. 4. cap. 20. sect. 3. de his ait: *Inanissima gloria causa Cynici dormiebant in herbaceis toris, aut nuda humo, ut ea vitæ duritate, & fucata patientia omnium in se oculos converterent.* Pallio itaque substrato incubare etiam isti solebant, quod innuit Martial. lib. 4. Epigr. 52. de Cynico agens:

Quem nudi tegit uxor abolla grabati.

Abolla autem pallium erat.

V. 50. *Nec frigora.* Iis tantum vestibus caruere Cynici, quæ frigori arcendo inserviunt; tunica enim destituti solo utebantur pallio. S. Cyprianus in his *exerti, ac seminudi pectoris inverecundam jactantiam* arguit. Vide Augustin. lib. 14. de Civ. Dei cap. 20.

V. 51. *Ingratique Deo.* Recte Seneca lib. de Brev. vitæ cap. 14. Cynicos ait *naturam hominis excedere.* Tot corporis ab his Philosophis, quæsita incommoda superbiæ potius, quam veræ sapientiæ miracula fuere. Diogenes fastum Platonis se aliquando calcare profitebatur, cui Plato: *At fastu alio.* Tatianus Assyrius in elegantissima oratione adversus Græcos supra his consulatur.

V. 53. *Quæ sint Capitolia.* Mutila hic, & absque interpunctione (qua totus Codex MS. caret) non facile enucleanda oratio occurrit. Adderem tamen binum *est*, ac ita distinguerem:

- - - Quæ sint Capitolia? Primum
His Deus est, uxorque Dei est, ipsamque sororem
Esse volunt &c.

V. 54. *Ipsamque sororem.* Virgilius hic à Paulino memoratus Æneid. lib. 1. Sic Junonem de se loquentem inducit:

Ast

Esse volunt, quam Vergilius notat auctor eorum
Dicendo: Et soror, & conjux. Plus de Jove fertur,
Et natam stuprasse suam, fratrique dedisse,

Utque

Ast ego quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux - - -

Greg. Nazianz. Orat. 1. in Julian. ἥρα τοῦ μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ, καὶ ὁμόζυγος. *Juno magni Jovis soror, & conjux.* Hanc Ethnicis impudentiam exprobrat Augustin. lib.4. cap.10. de Civ.Dei. Minutius quoque: *Deos colitis incæstos cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos.*

V. 55. *Vergilius.* Ita Codex. Politianus Miscell.Ep.2. cap.77. & lib.5. Ep. 3. apertis testimoniis evincit *Vergilium*, non *Virgilium* esse scribendum, Ita marmora plura, ita vetustissimi libri ferunt. Cæl. Rhodig. lib. 7. Antiqu. lect. cap.4., & Manut. in Orthogr. aliis exemplis prolatis contrariam tuentur sententiam. Horum rationes apud Dausquium in Orthogr. recolendæ, apud quem *Virgilius* rectius sonat.

V. 57. *Natam stuprasse.* Non hic aliam intelligi quam Proserpinam Jovis è Cerere filiam fatebuntur omnes, quum ista Plutonis deinde fuerit mancipata conjugio. Verum quis illam à Jove stupratam affirmavit? Eusebius Cæsar. lib. 2. de Præp. Evang. hæc habet: Κύει μὲν ἡ Δημήτηρ ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη, μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτωσὶ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα Δηὼ, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσους, καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος. Hoc est: *Ceres peperit, educatur filia, huic Proserpinæ filiæ à se genitæ rursus Jupiter post matrem Cererem immiscetur prioris oblitus sceleris, ac Draconis forma suscepta illam comprimit.* Hæc autem iisdem pene verbis Eusebius è Clemente Alexandr. in monit. ad Gent. hausit, cui Arnobium adversf. Gent. lib. 5. fusè rem hanc tractantem addere potes. Hinc lucem accipiet Ovidii locus 6. Metamor. Inquit is Jovis adulteria recensens:

Aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, variusque Deoida serpens.

Deois hic Proserpina est Cereris ex Jove filia, Græce enim Δηὼ ἀπὸ τοῦ δηῶ, hoc est *invenio* dicitur Ceres, & inde Patronymicum nomen Deoidis Proserpinæ communicatum. Orpheus (seu quis alius sit Auctor) ex hoc nefando concubitu Liberum genitum ait, cui adstipulatur Diodorus Sic. lib. 3. Bibl. Hist.

Utque alias caperet, propriam variasse figuram,
Nunc serpens, nunc taurus erat, nunc cignus, & arbos,
Seque immutando, qualis fuit, indicat ipse,
Plus aliena sibi quam propria forma placebat.
Turpius his aquilam finxit, puerique nefandos

Venit

V. 59. *Nunc serpens.* *Serpentis* figuram induit Jupiter, quum Proserpinæ, ut nuper vidimus, se miscuit; *Tauri*, quum Europam asportavit; *Cycni*, quum Ledam fefellit; ac denique *arboris* (nisi forte *aurum* pro *arbos* hic legendum sit,) quum in aliam quandam fœminam nefandus adulter procubuit. Hæc & alia Ovidius exprimit lib. 6. Metam.

Fecit olorinis Ledam recubare sub alis,
Addidit ut Satyri cælatus imagine pulcra
Jupiter implerit gemino Nycteida fœtu,
Amphitryon fuerit, cum te Tirynthia cepit,
Aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynem pastor, variusque Deoida serpens.

Venuste etiam Græcus quidam duobus hisce carminibus lusit:

Ζεὺς κύκνος, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δι' ἔρωτα
Λήδης, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fuit Jupiter cycnus, taurus, satyrus, aurum: propter amorem Ledæ, Europæ, Antiopes, Danaes. Hanc Jovis procaciam ridet Nazianzen. in Orat. 1. advers. Julian. Τὰ πάντα γίνεται δι' ἀσέλγειαν, καὶ ἀκαθαρσίαν ὁ Ζεύς &c. *Quidvis efficitur Jupiter ob impuritatem, ac libidinem.* Plura pete ex Arnobio, Lactantio, Clemente, aliisque vetustissimis Patribus.

V. 26. *Turpius his aquilam.* Per aquilam Ganymedem rapuit Jupiter. De hoc Virgil. lib. 3. Æneid.

- - - Quem prapes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Quidam tamen ipsum Jovem in aquilam conversum hujus rapinæ auctorem faciunt. Est Græcum carmen:

Αἰετὸς ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθεον Γανυμήδην.

Jupiter aquila factus volavit ad pulcrum Ganymedem. Ovidius quoque lib. 10. Metam.

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit & inventum est aliquid, quod Jupiter esse,

A a *Quam*

Venit in amplexus. Quid dicit turba colentum?
Aut neget esse Jovem, aut fateatur dedecus istud.
Nomen habet certe, quod nec ratione probetur.
Sacra Jovi faciunt, & *Iupiter Optime* dicunt,

Huncque

Quam quod erat, mallet. Nullo tamen alite verti
Dignatur, nisi quæ portat sua fulmina terra.

Est hæc Paulini nostri mens isto in loco.

V. 64. *Aut neget esse Jovem.* S. Augustinus Martyr in Apolog. prima, quæ hactenus habita secunda, sic loquitur: ἀπείη δὲ σωφρονούσης ψυχῆς ἔννοια τοιαύτη περὶ θεῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα, καὶ γεννήτορα πάντων, κατ' αὐτοὺς Δία, πατροφόντην, καὶ πατρὸς τοιούτου γεγονέναι, ἔρωτί τε κακῶν, καὶ αἰσχρῶν ἡδονῶν ἥττω γενόμενον, ἐπὶ Γανυμήδην, καὶ τὰς πολλὰς μοιχευθείσας γυναῖκας ἐλθεῖν. *Absit enim à casta mente hæc de Diis cogitatio, videlicet ipsum eorum ducem, & patrem omnium secundum eos Jovem, parricidam, & patre tali genitum, & præ amoris impotentia à pravis, fœdisque voluptatibus victum ad Ganymedem, compluresque alias adulteriis imminutas fœminas venisse.* Lactantius Ganymedis raptu memorato subdit: *Hæc qui fecit viderimus an maximus, certe optimus non est.* Plura in hanc rem Augustin. lib. 7. cap. 9. de Civ. Dei, & Arnob. lib. 3. adversus Gentes.

V. 65. *Nomen habet certe.* Quum tot sint Jovis flagitia, utpote qui stupris familias exagitet, & sæpe Jovem Ethnici sine causa inimicum habeant, nomen Jovis huic Deo non competere ait, seu, ut opinatur Lactantius Div. Inst. lib. 1. cap. 11. *Jovem, Junonemque à juvando esse dictos Cicero interpretatur, & Jupiter quasi juvans pater dicitur, quod nomen in Deum minime congruit, quia juvare hominis est, opis aliquid conferentis in eum, qui sit alienus, & exigui beneficii.* Tum demonstrare pergit, quam parum Summo DEO conveniat vocabulum istud.

V. 66. *Et Jupiter Optime.* Plinius in Paneg. *Parens,* ait, *hominum Deorumque Optimi prius, deinde Maximi nomine colitur.* Erat cognomen hoc præcipuum Jovis, illudque apud veteres Scriptores sæpissime occurrit. Nostram ad rem faciunt Lactantius lib. 1. Inst. Div. cap. 10. ubi inquit: *Quid horum omnium pater Jupiter, qui in Solemni precatione Optimus, & Maximus nominatur?* Et infra: *Hæc qui fecit viderimus an maximus, certe optimus non est.* Arnobius quoque lib. 1. adversus Gent. *Cum à vobis & Jupiter Optimus, & Maximus habeatur.*

67 Huncque rogant, & *Iane pater* primo ordine ponunt.
Rex fuit hic Janus, proprio qui nomine fecit
Janiculum, prudens homo, qui cum multa futura

V. 67. *Jane pater.* Veteres, ut docet Briſſonius de Formul. lib. 1. à Jano precationis auſpicabantur. Martial. lib. 10. Epigr. 28. de hoc numine agens:

Annorum, nitidique ſator pulcherrime mundi,
Publica quem primum vota preceſque canunt.

Aur. Victor in Brev. Hiſt. Rom. *In ſacris omnibus primum locum Jano detulerunt uſque eo, ut etiam quum aliis Diis ſacrificium fit, dato thure in altaria, Janus prior nominetur, cognomento quoque addito, Pater.* Paulus Feſti abbreviator in verbo Chaos: *Unde Janus detracta aſpiratione nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo ſupplicabatur.* Arnob. lib. 3. de ipſo agens: *Atque ita per vos Dei nomen creditur, quem in cunctis anteponitis precibus.* Hinc. Ovid. lib. 1. Faſt.

- - - Cur quamvis aliorum numina placem
Jane tibi primum thura merumque fero?

Conſulantur Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 9., Horat. Ep. 16. lib. 1., Servius in VII. Æneid. &c.

V. 69. *Janiculum.* Cyprianus lib. de Idol. vanit. de Saturno agens: *Hunc fugatum*, ait, *hoſpitio Janus excepit, de cujus nomine Janiculum dictum eſt.* Solin. Polyhiſt. cap. 2. Arnob. lib. 1. & Auguſtin. lib. 7. de Civ. Dei cap. 4. idem aſſerunt. Sed & Virgil. lib. 8.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Minutius: *Itaque latebram ſuam, quod tuto latuiſſet, vocare maluit Latium, & urbem Saturniam de ſuo nomine, & Janicu'um Janus ad memoriam uterque poſteritati reliquerunt.* Miror Dionyſium Halicarnaſſ. tam accuratum alioqui Romanarum antiquitatum Scriptorem ſcriptis prodidiſſe à Romulo Æneæ filio, Aſcaniique & Remi fratre conditam Αἰνείαν πόλιν, ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὴν ὕστερον, κληθεῖσαν Ἰανίκλον, hoc eſt: *Urbem Æneam à patre denominatam, quæ poſtea Janiculum appellata fuit.*

V. 69. *Qui cum multa futura.* Eſt & hæc aliorum opinio aſſerentium ideo bifrontem Janum fingi, quia præterita reſpexerit, ac futura prævideret. Ovidius tamen lib. 1. Faſt., Macrob. lib. 1. Saturn., Auguſtin. lib. 7.

Posset respicere, hunc duplici pinxere figura,
Et Janum geminum veteres dixere Latini.
Hic quia navigio Ausonias advenit ad oras,
Nummus huic primum tali est excusus honore,
Ut pars una caput, pars scalperet altera navem.

Cujus

lib. 7. de Civ. Dei cap. 8. aliique diversas excogitarunt rationes, quas recolere volenti ad manum erunt eorum volumina. Macrobius vero lib. citato, & potissimum cap. 7. Paulino adstipulatur.

V. 71. *Janum geminum.* Numa omnium primus Janum Geminum dedicavit. Vellejus lib. 2. ita illum vocat: *Certa pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit.* Plin. lib. 34. cap. 7. *Praeterea Janus Geminus à Numa Rege dicatus.* Idem cap. 2. lib. 33. *Nota aris fuit ex altera parte Janus Geminus, ex altera rostrum navis.* Ad hoc respiciunt sequentia Paulini carmina. Vide quoque Varronem lib. 4. de Lingua Latina, Sueton. in Neron. cap. 14., & Macrob. cap. 9. lib. 1. Saturn.

V. 73. *Nummus huic.* Plutarchus in Quæst. Rom. hac de re scribit: *Διὰ τί τὸ παλαιὸν νόμισμα πῆ μὲν εἶχεν ἰανοῦ διπρόσωπον εἰκόνα, πῆ δὲ πλοίου πρύμναν, ἢ πρῶραν ἐγκεχαραγμένην; πότερον (ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν) ἐπὶ τιμῇ Κρόνου πλοίῳ διαπεράσαντος εἰς Ἰταλίαν; Cur antiquum numisma ab una parte Jani bifrontis imaginem, ab altera navis aut proram, aut puppim insculptam habet? An, quæ vulgata opinio est, in honorem hoc fit Saturni navigio in Italiam advecti?* Ipse quidem Plutarchus hanc rationem haud omnino probandam ait, sed huic acquievere probatissimi Auctores. Ovid. Fast. lib. 1. cum Jano colloquens ita canit:

- - - Sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

Janus respondet:

Causa ratis superest: Tuscum rate venit in amnem,
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
At bona posteritas puppem formavit in ære
Hospitis adventum testificata Dei.

Verum enim vero ab aliis diffidere videtur Paulinus, quum ipsi Jano adventum in Italiam tribuit, quod alii ad Saturnum referunt. Athenæus Deipnosoph. l. 15. non Italiæ solum, sed & Græciæ in usu fuisse asserit hujusmodi nummos; ait enim *τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ τὰς*

κατ

Cujus nunc memores quæcumque nomiſmata ſignant
Ex veteri facto *capita hac, & navia* dicunt.

De

κατὰ τὴν Ἰταλίαν, Σικελίαν, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. *Civitates in Græcia multas, in Italia, Siciliaque monetam cudere impreſſam bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel corona, vel navigio.* Similes nummi viſuntur etiamnum apud antiquitatis amatores, & præſertim apud Clariſſ. Virum S. R. I. Com. Franciſcum Mediobarbum Biragum, qui ampliſſimum in re nummaria theſaurum poſſidebat, præteritisque annis laudatiſſimum emiſit opus de Numiſm. Imper. quo Occonem mirabiliter auxit. Sed heu infortunium noſtrum. Ereptus è vivis eſt hoc anno (A. 1697.) vir iſte doctiſſimus, magnumque ſui deſiderium viris eruditis reliquit.

V. 75. *Nomiſmata.* *Numiſma*, & *nomiſma* dicitur. Primum apud Horatium occurrit lib. 2. Ep. 1. & Martial. lib. 1. Epigr. 40. Alterum in antiquis Gloſſis, & apud Auctores præſtantiſſimos. Certe melius Græcæ Orthographiæ accommodatur, quæ Νόμισμα habet.

V. 76. *Capita hac & navia.* Eſt ludus apud Italos puerulos, quem vocant: *giocare à teſta, ò arma,* aut *à teſta, o Croce*, & apud Gallos *jouer à croix, ou pile.* Ille ipſe eſt, qui apud antiquos. Accipe auctoritatem. Aur. Victor (ſeu quis alius ille auctor ſit,) in lib. de Orig. gent. Rom. *Iſtum etiam,* inquit, *uſum ſignandi æris, ac monetæ in formam incutiendæ Janus oſtendiſſe traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur, altera navis, qua vectus ille erat.* En ut Auctor iſte in Jani adventu Paulino concordat. Subdit: *Unde aleatores poſito nummo, opertoque optionem conluſoribus ponunt enunciandi, quid putent ſubeſſe, caput, aut navem, quod nunc vulgo: corrumpentes nauiandi dicunt.* Tu vocem hanc *naviandi* corrige, & *navia* repone. His conſonat Macrobius lib. 1. cap. 7. Saturn. *Cum primus Janus æra ſignaret, ſervavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat adductus, ex una quidem parte ſui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur. Æs ita fuiſſe ſignatum hodieque intelligitur in alea luſu, cum pueri denarios in ſublime jactantes capita, aut naviam, luſu teſte vetuſtatis, exclamant.* Andreas Schottus hic integre legi *naviam*, non *navim* ex 4. MS. Pithæorum ait; ſed mihi potius *navia*, aut *navium* legere placeret, id verſus Pauliniani metro inconcuſſe docente. Certe Jo. Iſac. Pontanus in edit. Macrob. Anni 1597. *navia* legit.

De Jove quid ſperant, qui eſt à Rege ſecundus,
Quique ſacrificiis apponitur ore precantum?
Hic habet & matrem captam paſtoris amore,
Nam prior eſt paſtor, quam Jupiter, aut Jovis ipſe;

Sed

V. 77. *A Rege ſecundus.* Ante Jovem filium Saturnus regnavit. Expulſus dein filio reliquit Regni aut cœleſtis, aut terreni habenas. Lactantius lib. 1. cap. 11. Div. Inſt. *Video alium Deum Regem fuiſſe primis temporibus, alium conſequentibus. Poteſt ergo fieri, ut alius ſit poteſta futurus. Atqui Divinum Imperium, aut ſemper immutabile eſt, aut ſi eſt mutabile, quod fieri non poteſt, ſemper utique mutabile eſt.* Hinc Saturnia Regna: ac ætas aurea Saturni Imperio adſcribitur.

V. 78. *Quique ſacrificiis.* Quod ſuperius innuerat repetit, nempe Ethnicorum precationes, votaque à Jani invocatione inchoari, deinde ad Jovem verti, quod ſane Numinum maximum, omniumque Rectorem nunquam decebat.

V. 79. *Hic habet & matrem.* Atym paſtorem deperiit Rhea, ſeu Cybele Jovis genitrix. Ille impudicæ nolens auſcultare Deæ eſt eviratus. De hoc Ovid. lib. 4. Faſt.

Phryx puer in ſylvis facie ſpectabilis altis
Turrigeram caſto junxit amore Deam &c.

Hoc Deæ facinus Ethnicis exprobrat Minutius in Octav. *Cybeles Dyndima pudet dicere, quæ adulterum ſuum infeliciter placitum, quoniam & ipſa deformis, & vetula, ut multorum Deorum mater, ad ſtuprum illicere non poterat, exſecuit, ut Deum ſcilicet faceret Eunuchum.* Auguſtinus lib. 6. cap. 7. de Civ. Dei: *Sacra ſunt Matris Deûm, ubi Atys pulcher adoleſcens ab ea dilectus, & muliebri zelo abſciſſus etiam hominum abſciſſorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur.*

V. 80. *Nam prior eſt paſtor.* Tantis ambagibus, ac diſcordiis Gentilium Theologia conſtat, ut ſe per illam extricare nemo facile poſſit. Euſeb. Cæſ. lib. 2. cap. 4. de Præp. ubi de Phrygum Theologia diſſerit, Cybelem ante Deorum connubia Atydis amore correptam ait. Verum quot capita tot ſententiæ.

V. 80. *Aut Jovis ipſe. Jovis* in recto caſu recte dicitur. Priſciano teſtante, apud veteres *Jovis* ſolum dicebatur à *Juvando,* adjectoque altero vocabulo dictus eſt *Jupiter,* quaſi *Jovis pater,* ſeu ut melius arbitratur Lactantius,

Sed melius pastor castum servare pudorem
Qui voluit, sprevitque Deam, cui sæva viriles
Abscidit partes, ne quando tangeret ille
Alterius thalamum, qui noluit ejus adire.
Hoc tamen hoc egit sententia justa Deorum,
Ne fieret conjux, qui non est factus adulter,
Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt,
Nec desunt homines, quos hæc contagia vertant,
Intus & arcanum quiddam quasi majus adorant,

Idque

ctantius, *Juvans pater.* Jovis in recto casu effertur apud Hyginum in Lib. Fabul., Nonnium Marcellum, aliosq;, quos consulere potes. Quidam severissimus censor Gallus Natalis Alex. libros quatuor *de Symbolo ad Catechum.* Augustino abjudicat, quippe quod illi stylus ab Augustiniano, imo à Grammaticorum dogmatis abhorrere videtur. Inter exempla hoc profert: *Illic fingitur, quod idem Jovis Junonem habeat sororem, & conjugem,* & nomen *Jovis* in nominandi casu usurpatum sugillat; Verum decipitur, quum hujusce nominis usus apud gravissimos auctores obvius fiat, ac propterea Augustinum non dedeceat. Nos istis contenti ad alia pergimus.

V. 81. *Sed melius.* Magis ne placeret: *sed melior?*

V. 87. *Sed Semiviri.* Hi sunt Galli Matris Deum Sacerdotes, quibus virilia in Atydis evirati memoriam amputabantur. Lactantius lib. 1. cap. 17. *Deûm mater, & amavit formosum adolescentem, & eumdem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum redditit. Et ideo nunc Sacra ejus à Gallis Sacerdotibus celebrantur.* Minutius Cybeles impuritate detecta subdit: *Propter hanc fabulam Galli eam, & semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt Sacra, tormenta sunt.* Vide Juvenal. Sat. 2. ipsumque Paulinum Natali XI.

V. 88. *Nec desunt homines.* Totus est Augustinus lib. 6. de Civ. Dei, & alibi in confutanda hac Ethnicorum vanitate, ac subterfugio. Hi famulas aniles internis scatere mysteriis, ibique Philologicas veritates latere passim objiciebant; sed suismet illi rationibus confundebantur: *Deinde,* ait cap. 8. S. Doctor, *si ista Sacra, quæ scenicis turpitudinibus convincuntur esse fœdiora, hinc excusantur, atque purgantur, quod habent interpretationes suas: cur non etiam poëtica similiter excusantur, atque purgantur?* &c. Greg. Nazianzenus in Orat. 1. adverf. Julian. enumeratis quibusdam Gentilium

Idque vocant Sanctum, quo si velit ire pudicus
Iste prophanus erit. Sic artior ipse Sacerdos
Fæmineos vitat coitus, patiturque viriles.
O mens cæca virûm? De Sacris semper eorum
Scena movet risus, nec ab hoc errore recedunt.
Saturnum perhibent Jovis esse patrem, huncque vorasse
Natos ante suos, & mox è ventre nefandas
Evomuisse dapes, sed postea conjugis arte
Pro Jove suppositum mersisse in viscera saxum,
Quod nisi fecisset, consumptus Jupiter esset,
Huncque Cronon dicunt, ficteque Chronon, quia tempus

Quæ

tilium superstitionibus hæc subdit: *ταῦτα ἐπεισκυκλείσθω τοῖς θαυμαστοῖς τῆς θεολογίας ἀκροαταῖς, εἶτ' ἐπινοείσθω τούτοις ἀλληγορήματα, καὶ τερατεύματα, καὶ τῶν προκειμένων ἐκπίπτων ὁ λόγος εἰς βάραθρα χωρείτω, καὶ κρημνοὺς θεωρίας οὐκ ἐχούσης τὸ στάσιμον.* *Hæc eximiis, & admirandis divinitatis auditoribus inculcentur, posteaque bis allegoria, ac portentosa interpretationes excogitentur, atque à propositu rebus aberrans oratio in barathra feratur, & præcipitia contemplationis nihil solidum habentis.*

V. 92. *Patiturque viriles.* Deesse versum hic suspicor, sensus enim in ancipiti manet. Certe vox *abscindi* penitus hic necessaria, ut sit sensus: *patiturque viriles abscindi partes.*

V. 94. *Scena movet risus.* Jul. Firmicus de error. profan. Relig. cap. 13. hæc luculenter habet: *O facinerosæ cupiditatis triste solatium! O hominum deflenda persuasio! Scenam de Cælo fecistis, & errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxistis.* & infra: *ad theatrum potius templa transferte, ut in scenis Religionum istarum secreta tradantur, & ut nihil prætermittat impietas, histriones facite Sacerdotes.* Mitto Augustinum Ep. 5. ad Marcellin. & lib. 7. cap. 26. de Civ. Dei, & Tertullianum in Apologet. cap. 15.

V. 95. *Saturnum.* Rem fuse narrat Hesiodus in Theogonia, Natalis Com. in Mythologia lib. 2. & reliqui Ethnicæ Theologiæ eruditionem scriptis prosequuti.

V. 100. *Huncque Chronon.* Scribendum fuerat *Cronon,* Græce enim Saturnus est Κρόνος. At quia tempus significare dicitur, χρόνος quoque appellatur. De hoc Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 22. Dionys. Halicarn. lib. 1.

Quæ creat absumit, rursusque absumpta promittit.
Cur tamen oblique nomen pro tempore fingunt?
Hunc etiam, quod sæpe sibi de prole timebat,
Ab Jove dejectum cælo latuisse per agros
Italiæ, Latiumque ideo tunc esse vocatum.
Magnus uterque Deus! Terris est abditus alter,
Alter non potuit terrarum scire latebras.
Hinc Latiare malum prisci statuere Quirites,
Ut mactatus homo nomen satiaret inane.

Quæ

lib. 1. Antiqu., Cicero de Nat. Deor. lib. 2., aliique agunt. Arnobius tamen hanc denominationem mimime probat lib. 3. advers. Gentes: *Nam si tempus, ait, significatur hoc nomine, Græcorum ut interpretes autumant, ut quod Chronos est, habeatur Cronos, nullum est Saturnium numen. Quis enim est tam demens, qui tempus esse dicat Deum?* &c.

V. 101. *Quæ creat, absumit.* Latinum reddidit eleganter Orphei, seu Onomacriti versum de Saturno, in ejus Hymno:

Ὃς δαπανᾷς μὲν ἅπαντα, καὶ αὔξεις ἔμπαλιν αὐτός.
Omnia qui profers, consumis & omnia rursus.

Pro voce *promittit* legerem *remittit.*

V. 105. *Latiumque ideo.* Virgilius Æneid. lib. 8. de Saturno agens:

- - - Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

V. 108. *Latiare malum.* Crudelissimum hoc erat Ethnicismi piaculum. Jovi, quem Latiarem appellabant, humana immolabatur hostia. Tertullianus in Apolog. cap. 9. rem prodit: *Ecce in illa religiosissima Urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine.* Locum illustrat egregie Cerda. Minutius: *Hodieque à Romanis Latiaris Jupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatur:* & alibi: *Cum Latiaris cruore perfunditur.* Porphyrius lib. 2. περὶ ἀποχ. ἐμψ. Ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον; *Quin & nostro ævo quis nescit in magna Urbe Jovis Latiaris festo immolari hominem?* Prudent. lib. 1. in Symmachum:

Funditur humanus Latiari in munere sanguis.

S. Atha-

Quæ nox est animi? quæ sunt improvida corda?
Quod colitur nihil est, & Sacra cruenta geruntur.
Quid quod & Invictum spelæa sub atra recondunt,

Quæque

S. Athanas. in Orat. contra Gent. *καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον. Prisci quoque Latini Iovem Latiarem victimis humanis sunt venerati.* Tatianus contra Græcos: *εὗρον δὲ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. Item apud Romanos Latiarem Iovem humano cruore, & sanguine per homicidia fuso placari.* Dionys. Halic. lib. 4. Antiq. Rom. Sacra hæc Jovi Latiari facta commemorat, neque tamen victimæ hujus meminit. Hinc disce, melius *Iovem Latiarem*, quam *Latialem* dici, quod quidam negant.

V. 112. *Et invictum.* Quum hosce duos versus Clariss. viro, doctissimoque Equiti, Prospero Mandosio communicassem, ut arcanam eruditionem mihi reseraret, rescripsit ille sibi, ac Illustrissimo Ciampino admodum sententiam probari Abb. Philippi Bonarotæ viri eruditissimi, cujus in scientia numismatum antiquorum peritiam brevi mirabimur; Hic enim agi de Sacrificiis Mithræ asserebat, quæ maximam apud Ethnicos famam sibi conciliarunt. Ego igitur, quum per viros tantos profecerim, rem paucis attingam, & præclaram explicabo eruditionem. A Persis omnium maxime Solis cultus usurpabatur. Hunc *Mithram* vocabant, additumque illi *Invicti* cognomen. Plura apud Gruterum p. 33. & seq. & apud Reinesium marmora occurrunt *Deo Invicto, Deo Invicto Mithræ*, SOLI MITHRÆ, SOLI INVICTO, & SOLI INVICTO MITHRÆ posita. Jul. Firmicus de Err. Prof. Relig. cap. 5. Jovem in duas dividi potestates, quarum unam (hoc est virilem) Mithram dici asserit. Herodotus lib. 1. de Persis loquens: *θύουσι δὲ οὐρανίῃ Ἀφροδίτῃ, ἣν καλέουσι Μίθραν. Sacrificant vero cælesti Veneri, quam vocant Mithram.* Nicetas ad Stelitevt. Nazianz. *Τὸν Μίθραν οἱ μὲν τὸν ἥλιον, οἱ δὲ τὸν νεφρὸν τοῦ πυρὸς, ἄλλοι ἰδικήν τινα δύναμιν ὑπολαμβάνουσι. Mithram alii Solem, alii renem ignis, nonnulli peculiarem quandam potestatem esse volunt.* Itaque quum non Solem tantum, sed quid aliud per Mithram significari videam, facile Gruterianam Inscriptionem p. 22. num. 12. explicabo. Ita se habet illa: D. I. M. ET. SOLI. SOCIO. SAC. hoc est, *Deo Invicto Mithræ, & Soli Socio sacrum.* Pro Mithra hic aliud Numen intelligendum est à Sole diversum, non ipsemet

Sol

Quæque tegunt tenebris, audent hunc dicere Solem?
Quis colat occulte lucem, ſidusque ſupernum,

Sol *tamquam alienigena*, uti parum recte opinatur Reineſius ad Inſcript. 48. Cl. 1. Legitur quoque in priſcis Inſcriptionibus NANNÆ. SEBECIO. DEO. MITHRÆ. quæ verba omnia ad Solem Mithram referenda cenſet I. Cæſ. Bulengerus c. 4. lib. 1. de lic. & vet. Magia. Ego tamen tribus Diis dicatum marmor puto, ut NANNA ſit *Dianæ Nannææ* nomen, de qua Lib. 1. cap. 6. & lib. 2. cap. 1. Machab. Hieronymus, & Joſephus meminere; SEBECIUS pro *Iove Sabazio* intelligatur, de quo Orpheus, ſeu Onomacritus in Hymno

κλῦθι πάτερ, Κρόνȣ υἱὲ, Σαβάζιε κύδιμε δαῖμον.
Audi pater, Saturni fili, Sabacie inclyte Deorum.

Neque enim ſcio, qua auctoritate Bacchum etiam *Sabazium* dixerit Heinſius in Ariſt. Sacr. Sed hæc ſatis ſuperque.

V. 112. *Spelæa.* Græcum eſt verbum σπήλαιον, quod Latine ſpelunca dicitur; ſed Græcum nomen & aures Auſoniæ toleravere. Virgilius Eclog. 10.

Certum eſt in ſylvis inter ſpelæa ferarum &c.

Claudianus de bello Get.

- - - *metuenda ferarum*
Spelæa - -

Mithræ Sacrificia ſecretiſſimis in antris peracta. Religioſo ſilentio apud ejus cultores illic accepta myſteria ſervabantur. Quin ex iis ſacris initiari volentes multis cruciatibus probationem ſubibant. Hinc Suidas in verb. *Mithra* ait: ȣκ ἂν ἓν εἰς αὐτὸν δυνήσαιτό τις τελεσθῆναι, εἰ μὴ διά τινων βαθμῶν παρελθὼν τῶν κολασέων δείξει ἑαυτὸν ὅσιον, καὶ ἀπαθῆ. *Nullus autem poteſt initiari, niſi per quosdam ſuppliciorum gradus ſe ſanctum, & perturbationum immunem oſtenderit.* Hoc idem confirmant Nazianz. Orat. 3. Lamprid. in Commodo, ac Tertull. cap. 15. de Cor. Mil. Sunt hujus verba: *Erubeſcite Romani commilitones ejus non jam ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite, qui cum initiatur in Spelæo &c.* S. Juſtin. Martyr in Dialog. cum Tryphone Mithræ Sacra peragi bis ait ἐν τόπῳ ἐπικαλȣμένῳ παρ᾽ αὐτοῖς σπηλαίῳ, *in loco, qui apud illos ſpelæum, ſeu ſpecus vocatur.* Vide Hieron. in Ep. ad Lætam. Reineſ. Cl. 1. n. 48. Inſcript. Bulenger. lib. 1. cap. 4. de lic. & vet. Mag. Selden. de Diis Syris Synt. 1. cap. 6. Salmaſ. ad Hiſt. Aug. fol. 349. 382. &c.

Celet in Infernis nisi rerum causa malarum?
Quid quod & Isiacum sistrumque, caputque caninum
Non magis abscondunt, sed per loca publica ponunt?
Nescio quid certe quærunt, gaudentque repertum,
Rursus & amittunt, quod rursus quærere possint.

Quis

V. 113. *Quæque tegunt.* Scribendum potius videtur *quemque tegunt tenebris.* Nihilo secius placet sensus.

V. 115. *Celet, Celo* pro *lateo* inusitatum verbum. Tegendi tantum, atque occultandi significatione usurpatum invenio. Me tamen monuit eruditissimus vir Michael Maddius clarissimi viri Car. M. Maddii dignissimum germen, apud Plautum in Bacch. Act. 3. scen. 2. legi:

Ut ut eris, moneo, non celabis.

Et à Scholiaste Lambino ita explicari: *non falles, non latebis.* Certe si pronomen *te* hic subintelligendum contendis, & ego in Paulini versu pronomen *se* subintelligam. Si cui placeret emendare, legerem:

Celet in Infernis ni se horum causa malorum.

Sane in Cod. MS. non *malarum*, sed *malorum* est scriptum.

V. 116. *Isiacum.* In sacris Isidis sistra quatiebantur, & Anubidis caput caninum exponebatur. Lucan. lib. 8. rem complectitur utramque:

Semideosque canes, & sistra jubentia luctum.

Ausonius ad Paulinum nostrum scribens Epist. 25.

Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Anubis porro Cynocephalus etiam dicebatur, nomine ejus formam exprimente. Athanasius orat. contra Græc. ὁ παρ' Αἰγυπτίοις Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. *Apud Ægyptios canina facie Anubis.* Ovid. Metam. lib. 9.

- - - *Cum qua latrator Anubis*
Sistraque erant, numquamque satis quæsitus Osiris.

De sistris consule Laurent. Pignor. in Mensa Isiac. & egregiam dissertationem Benedicti Bacchini eruditissimi, & Clariss. viri.

V. 118. *Nescio quid.* Locum Minutii expressit Paulinus. Inquit ille: *Mox invento parvulo gaudet Isis, exultant Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur, nec desinunt annis omnibus vel perdere, quod inveniunt, vel invenire quod perdant.* Jul. Firmicus cap. 2. *Nihil hic invenis, nisi quod iterum aut quæras, aut lugeas.* Ipse Paulinus Nat. XI.

- - - *Nam quid, rogo, cæcius illis;*
Qui non amissum quærunt, nuquamque manentem
Inveniunt? - - -

Quis ferat hoc ſapiens, illos quaſi claudere Solem,
Hos proferre palam propriorum monſtra Deorum?
Quid Serapis meruit, qui ſic laceratur ab ipſis
Per varios turpesque locos? Hic denique ſemper
Fit fera, fitque canis, fit turpe cadaver aſelli,
Nunc homo, nunc panis, nunc corpore languidus ægro.
Talia dum faciunt, nihil hunc ſentire fatentur.
Quid loquar & Veſtam, quam ſe negat ipſe Sacerdos
Scire quid eſt? imisque tamen penetralibus intus
Semper inextinctus ſervari fingitur ignis.
Cur Dea, non Deus eſt? Cur ignis fœmina fertur?

Iſta

V. 122. *Quid Serapis meruit.* Hic aquam hærere mihi lubenter fateor. Alicujus Feſti diei meminit Paulinus, quo Serapis multas induere figuras cogebatur; At hujus veſtigia nusquam reperio. Certe Macrobius, & Plutarchus in lib. de Oſid. & Oſir. nulla alia effictum forma Serapidem faciunt quam humana. *παντaχȣ̃ ἀνθρωπόμορφον Ὀσίριδος ἄγαλμα, ubique ſimulacrum Oſiridis humana ſpecie oſtenditur.* Ab eruditioribus itaque expectanda ſolutio.

V. 127. *Quid loquar & Veſtam.* Veſtam eſſe ipſam terram ſunt quidam arbitrati, alii domorum omnium ſervatricem, alii etiam per illam purum ætheris ignem ſignificari opinabantur. Hinc Orpheus illam non Siculas habitare regiones, ſed in æthere morantem ajebat:

Ἑςία εὐδυνάτοιο Κρόνȣ θύγατερ βασίλεια,
Ἣ μέσον οἶκον ἔχεις πυρὸς ἀενάοιο μεγίςȣ.
Veſta potentis Saturni filia Regina,
Quæ mediam regionem ætheris magni, ignisque habitas.

Alii alia, ut mirum non ſit, ſi Sacerdotibus ejus ignotum quoque quid illa ſit, noſter affirmet.

V. 130. *Cur ignis fœmina.* Vidiſti ſupra ex Orpheo Veſtam pro igne ſumi, addo nunc Ovid. lib. 6. Faſt.

Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam;

Et tamen is ante dixerat:

Veſta eadem eſt & Terra - -

Auguſtin. lib. 4. cap. 10. de Civ. Dei ita fatur: *Eandem terram Cererem, eandem etiam Veſtam volunt, cum tamen ſæpius Veſtam nonniſi ignem eſſe perhibeant,*

Ista quidem mulier, sicut commendat Hyginus,
Stamine prima novo vestem contexuit olim,
Nomine de proprio dictam, quam tradidit ipsa
Vulcano, qui tunc illi monstrarat opertos
Custodire focos. Hic rursum munere lætus
Obtulit hanc Soli, per quem deprehenderat ante
Martis adulterium. Nunc omnis credula turba
Suspendunt Soli per Vulcanalia vestes;

Utque

bibeant, quod idem repetit lib. 7. cap. 16. Vide Ciceronem de Nat. Deor. & in 2. de Leg. Diodorum, aliosque. Miratur igitur, ridetque Paulinus, cur ignis fæmina dicatur.

V. 131. *Hyginus.* Augusti libertus fuit Jul. Hyginus, ac Ovidii familiaris. Librum *fabularum* scripsit, qui etiamnum exstat. Verum ibi citatum à Paulino locum nancisci non potui. Scripsit ille prætерea libros *Genealogiarum*, & librum de *Penatibus*, quem laudat Macrob. lib. 3. cap. 14. Saturnal. librum *de proprietatibus Deorum*, Macrobio itidem teste lib. 3. cap. 8. & *Confusaneas quæstiones* Fabio, Gellio, ac Diomedi memoratas, quæ nobis omnia temporum voracitas invidet. Ex hisce libris propositam eruditionem procul dubio Paulinus noster hauserat.

V. 138. *Suspendunt Soli.* Vulcanalia festa erant in Vulcani honorem. De his mentio extat in vetustissimis Kalendariis apud Gruter. p. 133. 134. 135. & in alio non dissimili apud Dempster. Rom. Antiqu. in Paralip. ad cap. 4. lib. 4. Peragebantur autem 10. Kal. Septemb. His Columella concordat de Re Rust. lib. 11. cap. 3. *Ceterum*, ait, *Augusto circa Vulcanalia, tertia satio est.* Meminit etiam Varro de lingua Lat. In usu autem antiquis fuit Idolorum cultoribus vestes falsis suspendere Diis. Aristoph. in Avibus:

- - - - - τίς δὲ θεὸς
Πολιοῦχος ἔσται, τῷ ξανοῦμεν τὸν πέπλον;

Quis autem Deus urbi præsidebit, cui dividemus vestes? hoc est: Cui Deo vestes suspendemus? Apulejus lib. 6. As. Aur. *Vides dona speciosa, & lacinias auro literatas, ramis arborum, postibusque suffixas.* Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 18. *In aliis mysteriis traditur mos, ut vestem, in qua quispiam initiatur, templis, & Numinibus dicaret.* Hæc, & alia congerit Pinto Ramirez in Spicileg. Sacr. tract. 1. cap. 2. & 22. §. 15. Verum vestes Soli singulariter

Utque notent Venerem, tunc & portatur Adonis,
Stercora tunc mittunt, ipſum pro ſtercore jactant.
Omnia ſi quæras, magis & ridenda videntur.

Additur

lariter dedicatas apud neminem invenire potueram, quum eruditiſſimus Abbas Blanchinus, cujus curæ Em. Othoboni Bibliotheca demandata eſt, per Clariſſ. Ciampinum quendam hac de re apud Herodotum extare locum me monuit. Eſt autem lib. 2. ubi agit de Neco Rege: ἐν τῇ δὲ ἐσθῆτι ἔτυχε ταῦτα κατεργασάμενος ἀνέθηκε τῷ Ἀπόλλωνι πέμψας ἐς Βραγχίδας τὰς Μιλησίων. *In veſtitu autem curioſus quum fuiſſet, illum Apollini dicatum ad Branchidas Mileſiorum miſit.*

V. 139. *Portatur Adonis.* Erant quidem Adonia apud Gentiles, hoc eſt Feſta Adonidi ſacra, de quibus meminit Ariſtophanes in Pace, & Ovid. Metam. lib. 10. eo verſu per Venerem prolato:

Annua plangoris peraget ſimulamina noſtri.

Præſertim vero Alexandriæ, ut aſſerit Nat. Comes lib. 5. cap. 16. Mythol. Adonidis ſolemnia fervebant, cujus imago magna cum pompa ferebatur. Sed hic aliud innui tempus patet, quo & Adonidis ſimulacrum portaretur, nempe in ipſis Vulcanalibus, ait enim: *Tunc & portatur Adonis.* Celebris eſt Veneris, & hujus pueri fabula.

V. 140. *Stercora tunc mittunt.* Fimo Dii Gentium dehoneſtari ſolebant. Doctiſſimus Abbas Blanchinus Othobonianæ Bibliothecæ Præfectus per Cl. virum Jo. Ciampinum Orphei, ſeu Onomacriti verſum de ritu ſimili, ut animadverterem monuit. Habetur ille apud Nazianz. in Stelitevt. 1. adverſus Julianum:

Ζεῦ κύδιστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμμένε κόπρῳ.
Jupiter glorioſiſſime, Deûm maxime, delibute ſtercore.

Seldenus de Diis Syris Synt. 2. cap. 5. hunc eumdem recitat verſum, ſed ad *Iovem Stercoreum* non magis attinere cenſet illud εἰλυμμένος κόπρῳ, quam Virgilii de Jove verba:

- - - *Totamque infuſa per artus*
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Quaſi utrobique Jupiter arcanis naturæ involutis dicatur. Verum nil rei Latina carmina cum Græcis habent, & κόπρος ille, quo delibutus dicitur Jupiter, hujuſmodi ab explicatione abhorret. Dii Stercorei fuere præterea, ac, ut ibidem notat idem Seldenus, *Beelzebul* ſonat *Dominus Stercoreus,*

Additur hic aliud: Vestæ quas Virgines ajunt
Quinquennes epulas audis portare Draconi,
Qui tamen aut non est, aut si est, diabolus ipse est
Humani generis contrarius antea suasor.
Et Venerantur eum, qui nunc in nomine Christi
Et tremit, & pendet, suaque omnia facta fatetur.
Quæ mens est hominum, ut pro veris falsa loquantur,
Qui linquenda colunt, contraque colenda reliquunt?

Jam

coreum, & Rabbi Abraham Benkattun versum 33. cap. 23. Exodi ita explicat: *Non sines apud te habitare, qui colunt Deos peregrinos vel stercoreos.* Sed cur Adonis stercora patiebatur? Causam invenisse mihi videor. Nonnulli Adonidem semen tritici esse statuerunt, inter quos Theocriti Scholiastes ita loquutus est: ὁ Ἄδωνις, ἤγουν ὁ σῖτος, ὁ σπειρόμενος ἓξ μῆνας ἐν τῇ γῇ ποιεῖ ἀπὸ τῆς σπορᾶς &c. *Adonis, videlicet frumentum satum sex menses humi sub satione degit.* Tam bene igitur Adonidi stercora aptantur, quam tritico. Quia vero inter Vulcanum, Venerisque amasios inimicitiæ intercedebant, hinc Adonis male habitus, quum Vulcani Sacra peragebantur. Has ego propiores causas arbitror, cur adeo turpia ille in Vulcanalibus subire cogeretur.

V. 143. *Quinquennes epulas.* Quum mihi horum carminum germana explicatio lateret, monuit me Johannes Ciampinus V. C. & maximum Urbis decus, solutionem à Lipsio petendam cap. 10. de Vesta, & Vestal. Hunc quidem Auctorem ante consulueram, sed incurioso effugerat hæc eruditio. Inquit autem is: *In ambage, vel nube est, quod in Sylvestri Actis quibusdam legitur: Draconis eum ora clausisse, & perpetuo ergastulo mancipasse, cui Kalendis singulis à Virginibus Vestæ suppeditari solita sunt alimenta. Nam quis veterum tale aliquid? eoque sperni, aut abjici à magnis viris, ut falsa video. Me cunctante an non Tertullianus huc adspexerit ad Uxor. cap. 6. hisce verbis: Roma quidem quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia pœnæ suæ cum ipso Dracone curantes de Virginitate censentur.* Hæc Lipsius. Tu vero sodes intuere quantum ponderis hisce omnibus à Paulino accedat. Quomodo vero *quinquennes epulas* vocet, fateor me nondum percepisse. Habetur quidem in Codice nostro scriptum *quinquennis*, at neque metrum, neque sensus hanc lectionem patiuntur, scriptumque pro *quinquenneis*.

V. 149. *Qui linquenda.* Similis locus Minutiano: *Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas?*

Jam ſat erit nobis vanos narrare timores.
Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen adeptus,
Meque diu incertum, & tot tempeſtatibus actum
Sancta ſalutari ſuſcepit Ecleſia portu,
Poſtque vagos fluctus tranquilla ſede locavit,
Ut mihi jam liceat, deterſa nube malorum,
Tempore promiſſo lucem ſperare ſerenam.
Jam prior illa ſalus, quam perdidit immemor Adam,
Tunc vero ſuadente malo, nunc remige Chriſto,
Eruta de ſcopulis ſemper manſura reſurget.
Rector enim noſter ſic undique cuncta gubernat,
Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via Paradiſi limina pandat
Felix noſtra Fides uni, certoque dicata,
Unus enim Deus eſt, ſubſtantia Filius una,
Unus in utroque eſt unus vigor, una poteſtas.
Namque Dei Verbum Patrio de pectore Chriſtus
Emicuit, ſemperque fuit, qui non quaſi natus,
Ore ſed egreſſus, Chaos illud inane removit,
Et tulit informem contextæ noctis hiatum,

Distri-

V. 151. *Ego cuncta prius.* Hic verſum unum, pluresve deeſſe nemo diffitebitur; quippe verba priora in incerto manent, ſimilemque ſenſum, ut compleantur, requirunt: *Hæc ego cuncta prius dubia mente voluebam, & probare neſciebam, clarum cum lumen adeptus ſum* &c.

V. 153. *Ecleſia.* Ita effert alibi Paulinus hoc nomen metri gratia. In Epithal.

Grande Sacramentum, quo nubit Ecleſia Chriſto.
Hic vos nectat amor, quo ſtringit Ecleſia Chriſtum.

In Nat. IV. quoque & alibi. Ita etiam uſurpavit Anonymus lib. 2. contra Marcionem iis carminibus, quæ Tertulliano adſcribuntur:

Sic & Apoſtolico decurrit Ecleſia verbo.

V. 161. *Ut modo.* Tempus deſignat, quo hæc ſcriptis mandabat, nempe Annum 395. ſe enim Nolam nuper contulerat Paulinus, ut ibi religioſo pioque vivendi inſtituto daret operam. Vide quæ diſſerui in Præf. ad hoc Poëma.

Diſtribuitque locis mare, terras, aëra, cœlum.
Hiſque dedit geminam pulſa caligine lucem.
Aſt ubi cuncta novum ſtupuerunt ſurgere Solem,
Quatuor hæc hauſit variis exordia rebus.
Sunt homines terris, ſunt addita ſidera cœlo,
Aëre pendet avis, liquido natat æquore piſcis.
Sic elementa ſuis decoravit ſingula formis,
Nexuit hæc diverſa licet, diſcretaque junxit,
Junctaque diſcrevit, quæ nunc diviſa cohærent.
Claudit enim Oceanus terram, mare clauditur, ipſe
Axe ſub æthereo medius concluditur aër.
Hoc etiam cœlum, quod nos ſublime videmus,
Sex aliis infra eſt ſpatio ſurgentibus æquo,
Poſtque thronos ſeptem, poſt tot cœleſtia regna
Cætera pars omnis, quæ cunctis eminet ultra,

Quæ

176. *Sic elementa.* Vix erit quiſquam, cui nova non videatur Paulini ſententia. En aperte *mare, terras, aëra, cœlum* elementorum nomine diſtinguit, neque hilum de igne cogitat. Res pulchra, & diſquiſitione digna. Conſulat itaque Lector Diſſertationem XX. quam idcirco poſui, ut ſingularem eruditionis hujus partem elucidatam facerem.

V. 180. *Medius concluditur aër.* Abſit, ut imaginariam illam ignis ſphæram, quam Ariſtoteles, ejuſque ſectatores lepide excogitarunt, ac etiamnum probant, Paulinus noſter admiſerit. Hinc aërem non à commentitiis illis flammis, ſed ab æthere, cœlove concluſum affirmat.

V. 183. *Poſtque thronos ſeptem.* Non ſeptem tantum, ſed novem ſub Empyreo conſtitutos fuiſſe cœlos omnino fatendum. Septem ex iis errantia ſidera tenent, ut habet verſiculus:

Cynthia, Mercurius, Venus, & Sol, Mars, Jove, Satur.

Octavum à fixis ſideribus occupatur; nonum vero primum Mobile eſt, cui, ſuccedit Empyreum. Nihilominus ſeptem cœlos ante Empyreum extare diſerte Paulinus ſentit. Qua ratione quæris? Poëtica facultate reſpondeo; ſiquidem apud Poëtas in octavo cœlo, videlicet in ſidereo cœlo, Dei ſummi domicilium ſtatuitur. Virgil. lib. 10. Æneid.

Conciliumque vocat Divum pater, atque hominum Rex
Sideream in ſedem . . .

Sidon.

Quæ ſuper excedit, quæ paſſim tendit in altum,
Quæ ſine fine patet, quam nec mens colligit ulla,
Lucis inacceſſæ domus eſt, ſedesque potentis
Sancta Dei, unde procul quæ fecit ſubdita cernit.
Omnia ſic conſtant, dum Spiritus omnia cingit.
Hæc eadem, quorum nobis conceditur uſus,
Quæ polus inferior magna complectitur Urbe,

Cc 2 Cuncta

Sidon. Apollin. in Panegyr. Aviti de Deorum Concilio:

Ipſa pavimentum ſunt ſidera, jam Pater aureo
Tranquillus ſeſe ſolio locat - - -

Euripides in Jone Διὸς πολύαστρον ἕδος, *Jovis pavimentum multiſidereum*, appellat, cui adde Chryſoſt. Orat. 2. de Dei nat. aliosque. Fuit hæc quoque veterum Chriſtianorum ſententia. *De Cœlorum diverſitate* Philaſtrius Brixienſis Epiſcopus imaginariam hæreſim recenſet cap. 46. aitque: *Sive ergo ſex Cœlos ſecundum David, & ſeptimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat, nam Salomon tres cœlos dicit, ita cœlum, & cœlum cœli. Paulus aque Apoſtolus usque ad tertium cœlum ſe raptum fatetur. Sive ergo ſeptem quis acceperit, ut David, ſive tres, ſive duos, non errat.*

V. 188. *Unde procul.* Virgilium imitatur ita lib. 10. Æneid. canentem:

Conciliumque vocat Divum Pater, atque hominum Rex
Sideream in ſedem, terras unde arduus omnes
Caſtraque Dardanidum ſpectat - - -

Liceat quoque Italicorum vatum Principem hîc audire lib. 1. Hieroſolymæ Liberatæ.

Quando dall' alto ſoglio il Padre eterno,
Ch' è nella parte più del Ciel ſincera,
Gli occhj in giù vo'ſe, e in un ſol punto, e in una
Viſta mirò ciò ch' in ſe 'l mondo aduna.

V. 191. *Complectitur Urbe.* Romani Imperii fines eosdem ac orbis terrarum Poëtæ ſtatuerunt. Rutil. in Itiner. eleganter:

Dumque offers victis proprii conſortia juris
Urbem feciſti, qui prius orbis erat.

Scholiaſt. in Dionyſ. de ſitu orb. ὥσπερ δὲ πόλις τοῖς αὐτῆς ὁρίοις, καὶ χώραις ἐστὶ, τοῦτο ἤδε ἡ πόλις τῆς ἁπάσης οἰκουμένης, ὥσπερ αὐτῆς χώρας ἄστυ κοινὸν ἀποδεδειγμένη. *Quod autem eſt ſuis finibus, & regionibus urbs aliqua, hoc*

Romæ

Cuncta licet distent, una cum pace tenentur,
Denique nomen habent unum, sunt omnia mundus.
Hunc etiam Græci cosmon dixere priores;
Hinc ita compositum distinguens utraque lingua
Cosmon ab ornatu, mundum de lumine dixit.
Nam quo Sol nitet, hoc totum sordebat in umbra,
Et manet exemplum, quotiens nox omnia fædat,
Et docet ex tenebris, quæ sit data gratia lucis.
Tot bona qui fecit, qui sic operatus ubique est,
Hic Deus est de corde Dei, hic Spiritus oris,
Sancti sermo Patris, tantarum fabrica rerum.

Nec

Roma est totius orbis provinciis, quasi commune totius habitabilis terræ oppidum. Hinc Roma Claudiano dicitur *quæ fundit in omnes Imperium;* sic Plin. cap. 5. lib. 35. Romam esse *unam cunctarum gentium in toto orbe patriam* dixit. Plura pete à Bulengero de Imp. Rom. lib. 2. cap. 5.

V. 195. *Hinc ita.* Arrideret: *Hunc ita.*

V. 196. *Cosmon ab ornatu.* Κόσμος Græcis est ornamentum. Ab hac significatione mundi, qui Græcis Κόσμος dicitur, nomen derivatum censet Paulinus, quia revera est mundus venusta ornamentorum series. Alii ἀπὸ κόσμου, qui est *ordo*, seu *modus*, nominis hujus etymologiam deducunt, quum mundus rerum simul nexarum, atque ordinatarum verè sit status. Tertullianus adversus Marcion. lib. 1. poëtæ nostro subscribit: *Ut ergo*, ait, *aliquid de isto hujus mundi indigno loquar, cui & apud Græcos ornamenti, & cultus, non sordium nomen est.*

V. 196. *Mundum de lumine.* Honor. Augustod. lib. de Imag. Mundi cap. 1. Isidor. lib. 3. Orig. cap. 28. & 13. cap. 1. *Mundum* quasi *movendum, quia in perpetuo sit motu*, dictum putant. Sed rectius Varro, Cicero, Plinius, Paullus I. C. & alii, *à munditiè* appellatum volunt. Huic Etymologiæ Paulinus accedit, dum *à lumine mundum* dici ait.

V. 201. *Hic Deus est.* Hoc est Divinum verbum, Deique Filius, per quem ut supra cecinit, *omnia facta sunt, & sine eo factum est nihil, quod factum est.* In MS. dicitur: *Hic Deus de corde.* Apposui verbum *est.* Adhuc tamen claudicat versus, possum alterum *est* adjicere: *Hic est Spiritus oris.*

V. 202. *Fabrica rerum. Fabrica* pro *officina* proprie usurpari docuit Sipontinus. Ita forte capiendum hîc nomen istud. Meâ tamen sententiâ aut error in Codicem irrepsit, aut carmen aliquod abest.

Nec ſe Paganus laudet, ſi vitat Idola,
Ac ſatis eſſe putat, quod Numine credat in uno.
Quid colet ille Deum, qui Verbum non colit ejus?
Qui non Virtutem ſimili veneratur honore?
Quique inviſibilem, incomprenſibilemque fatetur
Eſſe Deum, hic etiam Chriſtum ſi cogitet idem
Inveniet, quoniam Verbum comprendere nemo,
Nemo videre poteſt, opera ejus ſola videntur.
In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit,
Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.
Sic fuit, eſt, & erit verus Salvator in ævum,
Qui tulit errores, qui fecit vera videri,
Placatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
Nec mirum, ſi cuncta regit, qui cuncta creavit,
Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
Prætulit, atque diem juſſit ſuccedere nocti,
Quodque in carne fuit, carnis peccata remittit;
Cernit enim fragilem faciles incurrere lapſus,
Corripienſque tamen veniam dabit omnibus unam,
(Remque novam dicam, nec me dixiſſe pigebit,)
Pluſque pius quam juſtus erit. Si denique juſtus
Eſſe velit, nullus fugiet ſine crimine pœnam;
Juſtus enim mala condemnat, pius omnia donat.
Hoc facit, ut rata ſint venturæ munera vitæ,
Et quod culpa tulit, rurſum indulgentia reddat,
Quæ ſi non fuerint plebi conceſſa roganti,
Tunc prope nullus erit delicto liber ab omni.

V. 203. *Nec ſe Paganus.* De hoc nomine plura pete à magno Annalium parente Baronio in Martyrol. ad diem 31. Januar. Gothofredo ad lib. 6. C. Th. tit. 10. de Paganis &c. aliiſque Scriptoribus. Seculo Chriſti quarto nomen hoc Gentilibus aptari cœpit, quum iidem ab urbibus pulſi in *Pagis*, agriſque profanam adhuc Religionem exercerent.

V. 203. *Si vitat.* In MS. legebatur: *Si qui idola vitat.* Emendavi.

V. 204. *Numine.* Ita ſcribere placuit pro *nomine*, quemadmodum habet MS.

V. 213. *Verſus Salvator.* Illud *verſus* mihi parum arridet. Fortaſſe *verus* ſcribendum eſt.

Qui poſſit meritus promiſſa luce potiri?
Tangere tunc lætis Cœlorum Regna libebit,
Tunc poterit mors ipſa mori, quum tempore toto
Vita perennis erit, quia tunc in Sede beata
Nullus peccandi locus eſt, ubi nulla cupido eſt.
Gloria tanta manet populo ſervata Fideli.
Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque munus,
Quod peccatorem, quem pœnitet, antea lapſum
Non facit in numero turbæ peccantis haberi;
Quippe ſatis pœna eſt, cum ſit ſua culpa dolori;
Supplicium proprium timor eſt, tormenta reatus
Tum veluti patitur, qui ſe meruiſſe fatetur.
Quid poterit melius, vel quid moderatius eſſe?
Judicat, inquirit, caſtigat, parcit, honorat,
Omnia qui vincit, nec ab ipſa vincitur ira.
Quod de præſenti jam cernimus eſſe futurum;
Nam cum ſæpe minax horrentia nubila cogit,
Et terrore pio rutilo nimis igne coruſcat,
Triſtibus & pluviis, & nubibus intonat atris,
Omne genus timet interitum, ſed vita poteſtas
Deſinet, & pariter Cœlum menteſque ſerenat.
Hoc quoque tunc ſperare jubet, qui ſe modo cuncta
Perdere poſſe probat, ſi perdere velle recuſat.
Sic iteranda ſalus venturo oſtenditur ævo,
Æternique Dei pietas æterna manebit.

V. 249. *Vita poteſtas.* Errorem aliis tollendum relinquo. (fortaſſe legendum *victa* poteſtas deſinit.)

CAPUT V.

Scriptores Latini Veteres, qui ad ætatem noſtram pervenerunt Religionis aſſertores.

I.

NOn obſcurum eſt in *Ciceronis* ſcriptis Philoſophicis etſi Academicorum ſubinde ſecuti dubitationes, multa reperiri, quæ varia naturalis religionis capita confirmant egregie, atque Ethnicas ſuperſtitiones refellunt. In libris certe *de Legibus* & in iis, quos *de Officiis* ſcripſit, hoc

hoc agit inprimis, ut diligenter doceat, esse quandam non scriptam, sed natam nobiscum legem, per quam vi rationis divinitus datæ homo concilietur homini, & ad virtutem honestatemque sectandam impellatur. In libris de finibus summum bonum hominis non in voluptate corporis, sed in virtute & honestate quærendum contendit. In libro *de fato* mentem hominis voluntate libera spoliari non patitur. In libris *de natura Deorum* & *de divinatione* uti alienus est ab Atheorum Epicureorumque impietate, ita constanter & libere superstitiones gentium ridet ac refellit, adeo ut non defuerint teste Arnobio lib. 3. p. 103. 104. qui judicarent *oportere statui per Senatum* Rom. *aboleantur ut hæc scripta, quibus Christiana Religio* (quatenus Idolorum cultui illa adversa est,) *comprobetur, ut vetustatis* (Ethnicorum Oraculorum) *opprimatur auctoritas.* De sapientia & bonitate Divina ex operibus, quæ videmus, intelligenda & hominum exposita usibus pulcherrime differit *lib. 2. de natura Deor.* c. 37. ad 66. Idem Providentia mundum regi ac Divino consilio probat *lib. 1. de inventione* c. 34. neque animos interire cum corpore sed esse immortales, *lib. 1. Tuscul. quæst.* c. 39. seq.

II. Ciceroni *Senecam* Philosophum adjungere operæ pretium est, ex cujus scriptis non modo præclara ad virtutem colendam argumenta, & constantiæ adminicula licet repetere, sed etiam legitur liber ejus, *quare bonis viris multa mala accidant, cum sit Providentia*, ad Lucilium Epicureum. Erunt etiam, qui optabunt ad nos pervenisse aliud ejus scriptum *de superstitione*, Tertulliano c. 12. Apologetici & Lactantio atque Augustino memoratum. Sed jam multa ante sæcula videtur illud intercidisse. Ac jam præstat nos, ad Christianorum lucubrationes, quæ exstant pro religione Latine consignatæ, diligentius recensendas, missis Ethnicis accedere.

III. Antiquissimus eorum TERTULLIANUS magno animo nec minori ingenio aut eruditione Christianum dogma adversus Ethnicos defendit, & errores eorum superstitionem & iniquitatem acute & fortiter exagitavit variis scriptis. Faciunt huc ejus

1. *Apologeticus adversus Gentes*, scriptus, ut videtur Carthagine, ad Proconsulem Africæ ac Præsides Provinciarum, post Albinum à Severo A. C. 197. devictum, cum Christiani variis modis vexarentur, ante quam edictis publicatis * Severus A. C. 202. Christianos persequi inciperet: ut probatum nuper Rev. D. Jo. Laurentio Mosheim in disquisitione Chronologico Critica de vera ætate Apologetici Tertullianei, quæ Lugd. Bat. 1720. 8. primum & deinde auctior Helmst. 1724. 4. lucem vidit. Cum

* Vide Josephum Mariam Svaresium p. 6. seq. ad arcum L. Septimii Severi, Rom. 1676. fol.

Codices subinde (Fuldensis præcipue) varient, bis à Tertulliano publicatum non dubitat, qui novissime collatum cum MSS. & prioribus editionibus insigniter illustravit vir eruditiss. Sigebertus Havercampius, p. 292. b. 313. a. 409. b. & 439. Græce versum olim legit Eusebius, ut notatum Stephano le Moyne notis ad varia sacra p. 140. Cæterum hic Apologeticus, antequam Tertulliani opera A. 1521. Basileæ Beatus Rhenanus vulgaret, sæpius lucem vidit ad calcem antiquiorum Lactantii editionum, ut Venetiis 1509. fol. Paris. 1509. 4. & apud Aldum 1515. 8.

Francisci Zephyri paraphrasis Apologetici exstat in editione operum Tertulliani Paris. 1566. 8.

Gallice vertit *Lud. Giry* Paris. 1636. 12. 1646. 12. & novissime accuratiore cura *Vassoultus*, additis notis: Paris. 1714. 4. (Journal des Savans 1714. Sept. p. 291.)

Cum *Gallica* versione Lud. Girii, præmisso compendio diss. Petri Allixii de Tertulliani vita & scriptis, recusus est Amst. 1701. 12. (Nouvelles de la Rep. des lettres 1701. p. 40.)

Hispanica versio *Petri Maneri*, Cæsaraugustæ 1644. 4.

Anglice vertit Josephus Betty, Oxon. 1722. 8. cum Theophilo Antiocheno.

Cum *Desiderii Heraldi* Commentario & libro digressionum, adjuncto Minucio Felice prodiit Latine Paris. 1613. 4. Nonnulla in sua Apologetici editione emendat idem Heraldus p. 602. animadversionum de jure Attico adversus Salmasium.

Cum erudito *Sigeberti Haverkampii* commentario denique recusus hic Tertulliani liber Lugd. Bat. 1718. 8.

V.C. Christoph. Augusti Heumanni emendationes ad primora duo capita leguntur in ejus poecile T. 1. p. 27. & 197. seqq.

Codicem MS. Bibl. Gothanæ laudat Rev. D. Sal. Ernestus Cypriani in Catalogo Codd. MSS. illius Bibl. p. 9.

2. *Ad nationes libri duo* licet cum Apologetico multa eadem complectuntur, atque pro alia editione Apologetici habentur à viris qnibusdam doctis, ut Salmasio prolegom. ad Solinum & libro de Cruce p. 340. seq. tamen & ab Hieronymo distinguuntur tanquam duo diversa opera, in Epistola 84. ad Magnum Oratorem: *Quid Tertulliano eruditius? quid acutius? Apologeticus ejus, & contra Gentes libri cunctam seculi obtinent disciplinam.* Atque si ambo scripta inter se conferantur, alia in Apologetico alia in libris ad nationes explicatius tradita reperies. Itaque Petrus Allixius

c. 9.

c. 9. diss. de Tertulliani scriptis p. 80. *Ut libri ad Nationes forma & ratione ab Apologetico differant, probabile fit uno eodemque temporis articulo lucem vidisse, accurante Tertulliano, ut quæ Iudices nosse intererat,* (in Apologetico tradita,) *eadem etiam plebi* (per libros ad Nationes) *non manerent incognita.* Primus ex Codice Agobardi lacunoso hinc inde edidit, notisque illustravit Jacobus Godofredus, Genev. 1625. 4. Codicemque unicum donavit Regiæ Bibliothecæ Paris. Ab eo tempore in Rigaltii etiam & recentioribus Tertulliani editionibus recusi hi libri, emendationibus & notis Rigaltii additis, Godofredi omissis. Unicum habeo, quod notem ad animadversionem Clariss. & acutissimi Viri Jac. Bernhardi, qui in Novellis Reip. litterariæ A. 1701. p. 41. testatus est, se existimare Tertullianum in Apologia sua non prudenter satis, causam Christianorum egisse. Ita enim scribit: *On pourroit ajouter, que, quoi qu'excellente en elle-même, elle ne paroit guéres propre au but que l'Auteur s'y proposoit, qui étoit de faire cesser les persécutions allumées contre les Chrétiens. En effet, il ne suffisoit pas pour cela d'établir la verité de la Religion Chretienne, & de disculper ceux qui en faisoient profession des crimes dont on les chargeoit, il faloit aussi ménager le Magistrat Payen, autant que la conscience le permettoit, & c'est ce que Tertullien ne fait point. Bien loin de là, il insulte par tout la Religion de Souverain, il en fait voir l'absurdité, il tâche de la rendre ridicule, & tout cela étoit d'autant plus capable d'animer la fureur des Payens contre les Chrétiens, que ces premiers ne pouvoient guéres disconvenir de tous les reproches, que leur fait notre Auteur.* Non male judicat vir doctissimus, si οἷοι νῦν εἰσι βροτοί, *quales nunc sunt homines,* ita de Tertulliano etiam & ejus æqualibus sententiam quis tulerit. Sed si idem cogitet primos illos Christianos recenti calentes Christi sanguine & toto illo plenos ac quotidie paratos ad martyrium, aliter de illorum scriptis & melius sentiet: si vero quis effectum etiam & eventus insecutos expenderit, non modo fecisse prudenter, sed melius etiam partibus suis consulere non potuisse fatebitur. Similiter non assentior eidem viro docto & Bælio suspicantibus Apologias hasce non suo nomine ausos publicare vel offerre Tertullianum, Athenagoram, alios. Quid enim timerent, qui mortem in lucro ponebant? Facilius subscribo judicio Viri celeberrimi atque eruditissimi Jacobi Lenfant, qui in iisdem Novellis * A. 1709. p. 479. *Il y a longtems, qu'on a eu lieu de remarquer, que la Religion Chrétienne est une bonne cause, qui de tout tems a été sujette à être aussi mal défenduë, que mal attaquée. Ses premiers Apologistes la soûtinrent mieux par leur zéle, par leur pieté, & par leurs soufrances, que par les Apologies, qu'ils nous en ont laissées.*

* Et in Diario Londinensi, History of the works of the learned, A. 1709. p. 284.

Ce n'est pas qu'à juger de ces Ouvrages par le Siécle où ils ont paru, on ne doive les regarder, non seulement comme des monumens très-précieux; mais même comme d'aussi bonnes Piéces qu'on en pût faire alors sur ce sujet. Ces saints Apologistes sortoient doublement d'une mauvaise école, de celle du Paganisme & de celle de Platon. *Ils vivoient dans un Siécle de mauvais gout, où la Déclamation, la Rhétorique & les pointes l'avoient emporté sur le bon sens du Siécle d'*Auguste. *Comme ils entroient dans une Religion, pour ainsi dire, naissante, & persécutée depuis sa naissance, ils manquoient de plusieurs secours, que peuvent fournir le repos & le tems, & qui ne laissent pas d'être fort nécessaires, quelque bonne que soit une cause en elle même, pour la soûtenir avec bonneur.*

3. Fragmentum *de execrandis Gentium Diis*, quod Tertulliano adscriptum vulgavit Josephus Maria Suaresius, postea Episcopus Vasionensis, Rom. 1630. 4. Paris. 1630. 8. Sirmondus & Rigaltius esse ejus non potuerunt sibi persuadere. Vide Sirmondi opera p. 659. seq. & 667.

4. Liber Apologeticus, *ad Scapulam*, Africæ Proconsulem sævientem in Christianos, post mortem Severi & fortasse Caracallæ scriptus videtur Scaligero ad Euseb. & Lucæ Holstenio in calce notarum * ad Acta SS. Perpetuæ & Felicitatis. Scapula ille filius fortasse vel nepos Scapulæ Tertulli, ad quem Divorum fratrum & M. Antonini ac Commodi rescripta in Pandectis memorantur. Confer Ægidii Menagii amoenitates Juris c. 31. pag. 187. seq. Egregium est testimonium, quod suffragantibus omnibus historiæ illius temporis monumentis, Christianorum in Principes suos fidei & obsequio c. 2. Tertullianus tribuit: *Nunquam Albiniani, aut Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani: sed iidem ipsi, qui per genios eorum in pridie usque juraverant, qui pro salute eorum hostias & voverant & fecerant, qui Christianos sæpe damnaverant, hostes eorum sunt reperti. Christianus nullius est hostis, nedum Imperatoris, quem sciens à DEO suo constitui, necesse est, ut & ipsum diligat, & revereatur & honoret & salvum velit cum toto Romanô Imperio, quousque sæculum stabit: tamdiu enim stabit.* His geminum est, quod c. 35. Apologetici legitur: *Unde Cassii & Nigri & Albini? Unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? Unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? Unde qui armati palatium irrumpunt omnibus Stephanis atque Parthenils audaciores? De Romanis, ni fallor: id est de non Christianis.* & lib. 1. ad Nationes c. 17. *Agnoscimus sane Romanam in Cæsares fidem. Nunquam conjuratio erupit: nullus in Senatu vel in palatiis ipsis sanguinis Cæsaris notam fixit: nulla in provinciis affectata majestas.* Atque constat

* In Actis selectis Martyrum Theodorici Ruinarti p. 118. edit. Wetsten.

constat ex eodem Tertulliano c. 37. & c. ult. ad Scapulam & ex aliis testimoniis, quantæ jam tum Christianorum fuerint opes, quanta multitudo. *Quare*, inquit Hugo Grotius, * *Christianis veteribus, qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina, eorum præscripta & intelligebant melius, & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis, qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse.* Plura in eandem sententiam Samuel Petitus in diatriba de jure, Principum edictis, Ecclesiæ quæsito, nec armis adversus temerantes aut antiquantes vindicato, Amst. 1649. 8. & D. Christianus Kortholtus in obtrectatore pagano lib. 3. c. 6. Libellum Tertulliani ad Scapulam cum libro de patientia, Germanice vertit & publici juris fecit D. Abrahamus Hinkelmannus noster, ὁ μακαρίτης. Luneburg. 1682. 12.

5. *De Idololatria* Liber, quam principale crimen generis humani appellat, summum sæculi reatum nulla ratione vel promovendum vel dissimulandum à Christiano. Addere juvabit Tertulliani carmen *ad Senatorem ex Christiana religione ad Idolorum servitutem conversum.*

6. *De resurrectione Carnis* fiducia certa Christianorum. Liber Gallice etiam versus exstat à Ludovico Giry. Paris. 1661. 8. Huic jungendum carmen *de Judicio Domini*, in quo resurrectionis & judicii post hanc vitam futuri veritatem Tertullianus tuetur.

7. *De anima* ejusque immortalitate. Nec non liber *de testimonio animæ* sive de conscientiæ vi in hominibus.

8. *Adversus Judæos* liber scriptus occasione disputationis Christiani cum proselyto Judæo.

9. *Adversus Marcionem*, Cerdonem aliosque, qui DEUM Veteris Testamenti, malorum conditorem, à bono DEO Patre JEsu CHristi diversum docebant, libri V. Cum his jungendi alii libri quinque ejusdem argumenti de unico DEO & concordia Vet. & Nov. Test. scripti carmine, licet Tertulliano eos plerique abjudicant.

10. *Adversus Hermogenem*, qui materiam DEO coæternam statuebat.

11. *Scorpiace* adversus Gnosticos Cainianos martyrium improbantes.

12. *Contra fugam in persecutione*, ad Fabium, quem fratrem appellat.

13. *Liber ad Martyres*, quos ad constantiam hortatur. Hunc libellum *Gallice* post Florimundum Ræmundum vertit Paulus Colomesius, edi-

* Grotius lib. 1. de jure belli & pacis capite quarto, §. VII. 9.

ditque Rupellæ 1673. & *Hispanice* una cum libro ad Scapulam & de patientia, de testimonio animæ &c. Josephus Pellicerius. Barcinone 1639.

14. *Liber de patientia*, qui versus *Germanice* exstat à Luca Majo, Smalcald. 1582. 12. & cum libro ad Martyres, à B. nostro D. Abrahamo Hinckelmanno, Luneb. 1682. 12. *Gallice* ab Hobierio. Paris. 1640. 12.

Analysin scriptorum Tertulliani argumentorumque, quibus utitur, explicationem dabunt præter Rhenanum & Pamelium *Abraham Scultetus* in medulla Patrum, & *Nicolaus le Nourri* in apparatu ad Bibliothecam Patrum T. 2. ne omittam *Luca Frid. Reinharti*, Theologi Aldorfini, libellum, qui inscribitur: Primitivæ Ecclesiæ arma victricia, sive præcipua responsa veterum, cum heterodoxorum speciosissimis objectionibus, Altdorf. 1665. 8. ubi exponit Tertulliani argumenta ex libris contra Marcionem, & contra Hermogenem, nec non contra Manichæos duo principia Bonum alterum & alterum Malum docentes & Vetus rejicientes Testamentum, argumenta Cyrilli Hierosol. Titi Bostrensis & Augustini.

Editiones TERTULLIANI.

Tertulliani Opera ex editione *Beati Rhenani*, Seletstadiensis, cum ejus scholiis. * Basil. 1521. fol. In Rhenani argumentis & scholiis expurganda, quæ notet index Romanus, vide Tom. V. Observatt. select. Hallens. p. 314. seq. Rhenanus ad calcem Tertulliani edidit sine nomine auctoris, definitiones Ecclesiasticorum dogmatum, quas deinde *Gennadio* Massiliensi Elmenhorstius vindicavit. Ad Tertullianum ipsum Rhenanus usus est duobus Codicibus MSS. uno Hirsaugiensi & altero Paterniacensi Colmariensis Decani, Jac. Zimmermanni. *Utinam*, inquit, *mihi copia fuisset exemplaris, quod in Gorziensi cœnobio servatur ad tertium milliarium ab urbe Mediomatricum, & item ejus, quod apud Fuldam exstat, vel ejus quod esse Romæ ferunt.* Recusa est Rhenani editio Basil. 1525. 1528. 1539. In primis Rhenani editionibus desiderantur, quos deinde addidit Jo. Gagnæus Theologus Paris. *liber de Trinitate, de testimonio animæ, de anima, de spectaculis, de baptismo, Scorpiace* contra Gnosticos martyrium adspernantes, *de idololatria, de pudicitia, de jejunio* adversus Psychicos, *de oratione* & *Epistola de cibis Judaicis*, & qui in omnibus ante Rigaltianis desunt, *libri duo ad Nationes.*

Ex

* Mich. Maittaire T. 2 Annal. typograph. p. 607. Præfationes Rhenani in novis editt. Paris. omissas indignatur Jacobus l'Enfant in antidoto Gallice edito contra reunionem cum Ecclesia Romana. Obiit Rhenanus Argentorati 13. Cal. Jun. 1542. sepultus Seletstadii in Alsatia, ubi visitur epitaphium, quod habes in Actis Erudit. 1718. p. 490.

Ex recenſione *Sigismundi Gelenii* * Baſil. 1550. 1562. fol. apud Froben. & ex recenſione poſteriore ejusdem Gelenii, qui Britannicum Codicem ex Masburenſi cœnobio accepit communicatum ipſi à Jo. Lelando. In illo Codice fuere liber de reſurrectione, de præſcriptionibus adverſus hæreticos, de monogamia, de Trinitate, de teſtimonio animæ, de anima, de ſpectaculis, de baptiſmo, Scorpiace, de idololatria, de pudicitia, de jejunio, de cibis Judaicis ** & de oratione. Elegans hæc & nitida editio Pariſ. apud Andream Wechelum 1566. 8. duobus voluminibus: integras Rhenani notas ſingulis libris præmiſſas exhibet, & apologetico adjunctum, quem ſupra memorabam, *Franciſci Zephyri* Florentini commentarium, ſive paraphraſin antea haud editam.

Cum notis *Jacobi Pamelii* Brugenſis, † qui opus abſolvit Duaci 1579. Prodiit illo anno Antwerp. fol. recuſum Pariſ. 1583. Antwerp. 1584. & apud Commelin. 1609. & Coloniæ 1617. fol. apud Antonium Hierat. & Rothomagi 1662. fol.

Ex recenſione *Renati Laurentii de la Barre*, Tertullianus & Arnobius Pariſ. 1580. fol.

Tertullianus cum notis Rhenani, Pamelii & *Franciſci Junii*. Franeck. 1597. fol. Hæc editio cum Joſephi Scaligeri caſtigationibus exſtat in Bibl. Leidenſi. Vide ſis etiam Voſſii præf. ad libros de Hiſtoricis Latinis. Jac. Gretſeri vindicationem quorundam locorum Tertullianeorum &c.

Cum notis Pamelii, emendationibus *Latini Latinii* (editis Romæ A. 1584.) & in librum de pallio notis *Joannis Merceri*. Pariſ. 1598. fol. 1608. fol.

Scripta Tertulliani pleraque cum argumentis, explicationibus & notis *Joannis Ludovici de la Cerda*. S. I. Pariſ. 1624. fol. 2. Vol. & Pariſ. 1641. fol.

Tertullianus redivivus, ſcholiis & obſervationibus prolixis illuſtratus à *Georgio Ambianate* Capuccino. Pariſ. 1646. 1648. fol. 3. Vol. Negat

* Obiit Gelenius Baſileæ A. 1554.

** Libellus *de cibis Judaicis*, Novatiani eſt, ut infra dicam. Libellum *de Oratione*, nuper integriorem dedit vir laudatiſſimus Lud. Antonius Muratorius, tomo tertio anecdotorum Latinorum. Patav. 1713. 4. una cum ſuis & Gvil. Pancirolli notis. Pars antè inedita exſtat etiam in memoriis Trevoltinis A. 1719. menſe Februario: & in Ephemeridibus litterariis Pariſienſibus ejusdem anni menſe Decembri, p. 664. edit. Amſt.

† Obiit Bruxellis A. 1587. 8. Cal. Octobr. æt. 51.

gat Rigaltius redivivum dici posse, qui sub horrendis vægrandium commentariorum sarcinis obrutus sit & contritus.

Omniloquium Tertullianeum, sive Tertulliani opera à *Carolo Moreau* * Augustiniano Eremita simili mole commentariorum oppressa Paris. 1658. fol. 3. Vol.

Huic Georgio Ambianati & Carolo Morello jungendus *Michaëlis Vivien* Tertullianus prædicans Venet. 1708. 4. sex tomis, de quo opere mentionem faciunt Ephemerides Parisienses (Journal des Savans) 1708. Febr. p. 408.

Libri IX. Tertulliani ex codice ** MSto Agobardi in Bibl. Reg. obvio emendati à † *Nic. Rigaltio* & sine nomine editoris vulgati Paris. typis Rob. Stephani apud viduam Olivarii Varennæi 1628. 8. Libri illi novem sunt: *de oratione*, *ad uxorem* libri duo, *de cultu fœminarum* duo, *de exhortatione castitatis*, *de corona*, *de præscriptione hæreticorum* & liber, cui titulus *Scorpiace*.

Tertulliani opera universa ab eodem *Nic. Rigaltio* accurate recensita illustrataque notis & indicibus atque glossario sermonis Africani. Paris. 1634. fol. & secundis curis 1641. fol. Usus præterea Rigaltius libro Caroli Monchalli Tolosatium Archiepiscopi, qui varias lectiones à Fulvio Ursino ex Vaticano & Fuldensi MSS. collectas repræsentavit. Novas etiam in Tertullianum observationes suas adjunxit Rigaltius notis in Cyprianum, editis Paris. 1649. fol.

Notæ Rhenani, Pamelii, Latinii, cum *Albaspinai*, †† *Joannis Woverii* & in librum de pallio, Edm. Richerii, Theod. Marcilii, Jo. Merceri observationibus, ad paginas Rigaltianæ editionis accommodatæ. Paris. 1635. fol. Vide Labbeum Tom. 2. de scriptor. Eccles. p. 387. In hoc volumine notarum

* Calami errore *Cornelius* vocatur in B. Ittigii præfat. ad librum de Bibliothecis Patrum pag. XXV. Recte *Carolum* idem dixerat diss. 2. de hæresiarchis c. 13. §. 24.

** Agobardi ille Codex libros XXIV. complexus fuerat, nempe præter novem illos, etiam *librum* 1. & 2. *ad nationes*, nec non *de testimonio animæ*, *de spectaculis*, *de idololatria*, *de censu animæ*, *de oratione*, *de patientia*, *de velandis virginibus*, *de carne & anima*, *de carne CHristi*: & quæ hodie Tertulliani scripta desideramus, *de spe fidelium*, *de paradiso*, *de anima submissione* & *de superstitione sæculi*.

† Obiit Rigaltius A. 1654. natus A. 1577.

†† *Albaspinai* notæ in aliquot Tertulliani libros & loca cum ejus Observationum Ecclesiasticarum libris duobus editæ sunt Paris. 1622. 4. Helmst. 1672. 4. *Woverii* emendationes epidicticæ, id est, speciminis causa datæ, (male apodicticæ apud Labbeum T. 2. de script. Eccles. p. 387.) viderant lucem Francof. 1612. 8.

tarum ad Tertullianum legitur etiam ejus Apologeticus cum paraphrasi Francisci Zephyri.

Tertullianus cum integris Rigaltii, selectis Pamelii, Cerdæ aliorumque & *Philippi Priorii* notis, ima quavis pagina subjectis, eodem Priorio curante. Paris. 1664. fol.

Nova editio Veneta 1701. fol. cum variorum notis selectis, ad voluminis calcem. Non admodum emendatam esse hanc editionem, notavit Rev. D. Christoph. Matthæus Pfaffius, Cancellarius Tubingensis libro de Originibus juris Ecclesiastici p. 244.

In Gallia nuper Tertullianum nova cura expolitum moliebatur dare Mallinganus, monachus Benedictinus, sed A. 1715. mense Octobri defunctus: in Italia viri docti exspectare jubent ex *Casp. Scioppii* emendatione, cum notis *Guidonis Pancirolli*, quem Pamelii lucubrationibus deterritum, quo minus ipse illas in lucem daret, Possevinus testatur.

Emendationes in Tertullianum Pamelii, ex MS. Vaticano & *Petri Ciacconii* conjecturis, MStæ Mediolani teste Mabillonio, Tom. 1. musei Ital. pag. 210. seq.

III. MINUCIUS FELIX, incertum an Afer patria, certe Romæ, ut ex Hieronymo * discimus, insignis causidicus præter librum de fato ** adversus Mathematicos, qui pridem intercidit, scripsit *Octavium* sive Dialogum Cæcilii Natalis, Cirtensis Ethnici cum Januario Octavio Christiano Ostiæ de religione disputantis. Leguntur quædam eadem in S. Cypriani libro adversus Idolorum vanitatem, quæ non Minucium à Cypriano (ut Franc. Balduino visum) sed Cyprianum mutuatum esse à Minucio, rectius ni fallor, judicabat Rigaltius. Laudant Minucium etiam Lactantius lib. 1. cap. 11. & lib. 5. c. 1. institutionum, & post Hieronymum pluribus locis Eucherius, qui inter clarissimos facundia refert Epistola de contemtu Mundi & sæcularis Philosophiæ ad Valerianum cognatum suum. Minucii dialogus in primis editionibus male pro octavo venditatur Arnobii libro: Minucio auctori eum restituerunt Franciscus Balduinus & apud Hadr. Junium

* Hieron. de S. E. cap. 58. Memorat & ipse Minucius c. 2. Judiciarias curas suas, vindemialibus feriis relaxatas.

** Hieron. ibid. & in Epist. ad Magnum Oratorem. Miror Tillemontium, qui de Minucio ejusque dialogo erudite disserens T. 3. memor. Hist. Eccles. p. 167. edit. Paris. addit librum de fato tributum Minucio legi typis exscriptum in quadam Arnobii editione. *On luy a en effet attribué un livre intitulé* du destin, *ou* contre les Mathematiciens, *qui se trouve imprimé dans une edition d'Arnobe.*

nium lib. 3. animadversorum cap. 1. Antonius Morillonus. Analysin argumentorum Minucii præter Abrahamum Scultetum in Patrum medulla T. 1. p. 388. seq. & Nicolaum le Nourry T. 2. apparatus ad Bibl. Patrum exhibet B. D. Christianus Kortholtus, in diatriba qua in theses & aphorismos resolutum Minucium exhibet, Kilon. 1685. 4.

Editiones MINUCII.

Princeps editio est Romana cum Arnobio 1542. fol. à *Fausto Sabæo* Brixiano ad Vaticani codicis fidem facta, quem Leo X. Francisco I. Regi Galliæ dono dedit. Inde secutæ Basileenses ex *Sigismundi Gelenii* recensione 1546. & 1560.

Heidelbergensis 1560. 8. & Francof. 1610. 8. *Francisci Balduini*, * Hinc ex *Fulvii Ursini* castigatione (Petri Ciacconii schedis adjuti) prodiit Rom. 1583. 4. Et cum *Jo. Woweri* eruditis notis Basil. 1603. 8. addito S. Cypriani libro de vanitate idolorum.

Geverh. Elmenhorstii, Hanov. 1603. 8. & Hamb. 1612. fol. De simultate super Minucio edito Elmenhorstii ac Wowerii, confer Joseph. Scaligeri Epist. 257. 260. sqq. Laudat Elmenhorstium Barthius p. 2916. Adversar.

Desiderii Heraldi, Paris. 1605. 8. 1613. 4. cum Tertulliani Apologetico & 1615. 4. cum Arnobio.

Omitto editiones in Bibliothecis Patrum, nec non Oxoniensem quam memorat Petrus Antonius Buchardus, Slesvicensis in diss. de Minucio quam thesibus ex ejus libello excerptis & Chrestomathiæ Minucianæ præmisit & præside B. D. Christiano Korholto habuit Kilon. 1685.

Nic. Rigaltii † Paris. 1643. 4. & 1645. cum Firmico & 1666. fol. per *Philippum Priorium*, cum Cypriano, Arnobio, Firmico & Commodiano: & cum Cypriano de Idolorum vanitate, & Wowerii Firmico Lugd. Batav. 1645. 12.

Cum notis Variorum curante *Jac. Oiselio*, Lugd. Batav. 1652. 4. 1672. 8.

Oxoniæ 1678. cum notis Nic. Rigaltii, Giornale di Roma 1679. pag. 137.

Cum notis *Christoph. Cellarii*, Halæ Sax. 1669. 8.

Cum

* Nonnulla in Balduini editione reprehendit Lud. Carrio lib. 2. emendatt. cap. 18.

† Sarravius pag. 69. Epist. *Eruditissimi Rigaltii Minucius Felix sub prælo sudat. Miraberis ex uno MSto Regio tot diversas editiones prodiisse. Vidit tamen ille, quæ cæterorum diligentiam effugerunt. Scilicet solus trahit vultures.*

Cum notis Rigaltii & ſelectis Variorum novisque V. C. *Joannis Davies.* Cantabrig. 1707. 8. Bibl. choiſie de Mr. le Clerc T. 18. p. 334.

Cum integris Wowerii, Elmenhorſtii, Heraldi & Rigaltii notis, aliorumque hinc inde collectis edente *Jac. Gronovio*, qui emendationes & explicationes ſuas, tum libellum S. Cypriani, qui Minucii veſtigiis inſiſtit, de idolorum vanitate & Firmicum de errore profanarum relig. adjecit, Lugd. Bat. 1709. 8. Acta Erud. Tom. 4. ſupplem. pag. 423. Bibl. choiſie T. 18. p. 341.

Denique ex ſecunda *Jo. Daviſii* recenſione cum Variorum notis excuſus eſt Cantabrigiæ 1711. 8. addito Commodiano. Memoirs of literature Tom. 1. pag. 353. Mem. de Trevoux 1711. pag. 888. Bibl. choiſie T. 24. p. 120.

Gallice Perroto Ablancurtio intreprete Pariſ. 1646. 12. 1662. 12. & Latinis è regione poſitis Lipſ. 1689. 12.

Anglice Lond. 1682. 8.

Belgice per M. Gargonum. Vliſſingæ 1712. 8.

Hypercriticus Minucianus *Joannis Meurſii* cum Critico ejus Arnobiano prodiit Lugd. Bat. 1598. 8. & in edit. poſteriore cum notis Var. Lugd. Bat. 1672. 8.

Minucium ab Eraſmo editum, cave credas Dupinio, qui etjam falſus eſt, quando impingit Minucio, quod animas ſimul cum corporibus mori docuerit. Longe enim alienum ſe ab hoc errore fuiſſe demonſtrat cap. 34.

Antiquiorem quam vulgo creditur Minucium extremis Marci Antonini temporibus ſcripſiſſe perſvaſit ſibi Henr. Dodwellus III. 16. diſſ. Cyprianic. Et Blondellus libro Gallice edito de Euchariſtia p. 119. Minutium æqualem faciens Frontonis, qui M. Antoninum docuit circa A. C. 160. Salvianum nonnulla Minucii eſſe imitatum obſervat Rittershuſius. Locum inſignem Minutii cap. 21. de veribus ſive fulcris, Dianæ ſimulacro apponi ſolitis illuſtravit *Lucas Holſtenius* in ſingulari diſſ. ſymbolicæ Dianæ Epheſiæ ſtatuæ à Claudio Menetrejo, cimeliothecæ Barberinæ præfecto expoſitæ Rom. 1688. fol. Eam Jac. Gronovius in tomo VII. theſauri Græcar. Antiquit. pag. 393. & in ſua Minucii editione integram exhibuit pag. 209.

IV. S. Martyris *Thaſcii Cæcilii* CYPRIANI, Epiſcopi Carthaginienſis, qui A. C. 258. XVIII. Cal. Octob. CHriſtum morte pro ipſius

Ee con-

confessione fortiter obita lætus honoravit, octo vel novem scripta præsenti loco memoranda mihi esse video, ut sunt

1) Libellus *ad Donatum*, qui CHristo recens nomen dederat, & quem exemplo suo ad fruitionem gratiæ per fidem proficientis adhortatur.

2) *De idolorum vanitate.* Quod idola Dii non sint: Quod DEUS unus sit, quod per CHristum salus data sit credentibus. Hunc cum Minucio Felice, è quo & ex Tertulliano magnam partem repetitus est, ediderunt illustraruntque Rigaltius, Christophorus Cellarius, & Jacobus Gronovius. De hoc libello Hieronymus Epist. 84. ad Magnum Oratorem: *Cyprianus quod Idola Dii non sint, qua brevitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum & sensuum splendore perstrinxit?*

3) *Ad Demetrianum* gentilem blasphemum liber, quod Christianis non tribuenda sint sæculi mala.

4) *Testimoniorum adversus Judæos libros III.* ad Quirinum, quem filium charissimum appellat. Hujus operis auctorem esse S. Cyprianum, sine caussa dubitarunt Viri supra laudes Erasmus & ad Josuam pag. 99. Andreas Masius. Cypriano enim tribuitur ab Hieronymo, Augustino, Pelagio, Gennadio & Beda. Vide Joannis Felli notas ad Cyprian. pag. 17. & Georgium Bullum defensione fidei Nicænæ p. 220.

5) *Epistolæ* variæ ad Confessores & Martyres, (ut in laudati Felli editione sexta, decima seqq. duotrigesima &c.) quorum virtutem & constantiam egregiis hortationibus alit & acendit.

6) *De exhortatione Martyrii* liber.

7) *De laude Martyrii* ad Moysen & Maximum Oratio, quam plerique Cypriano abjudicant, tribuunt tamen Pamelius, & qui in Bibl. Concionatoria recudendam curavit Combefisius.

8) *Carmen ad Senatorem*, ex Christiana Religione ad Idola reversum, quod incipit:

Quum te diversis iterum variisque viderem
Inservire sacris - - -

idem est, quod inter Tertulliani scripta legi solitum supra memorare me memini.

9) Incerti *adversus Judæos*, qui insecuti sunt Dominum nostrum JEsum CHristum. Incipit: *Attendite sensum & diligentiam vestram.*

10) Incerti *de duplici martyrio* ad Fortunatum. Incipit: *multifariam multis.*

multisque modis ago gratias. Præsens ſcriptum lectu haud indignum confictum eſſe ab Eraſmo nunquam crediderim, licet hanc non vanam Pamelii conjecturam appellat Theophilus Raynaudus p. 117. erotematum de bonis & malis libris.

S. Cypriani * vitam ſcripſit *Pontius*, ipſius Diaconus, quæ exſtat apud Surium 14. Sept. & in Cypriani editionibus. Pontii acta Martyrii apud Baluz. T. 2. Miſcell. p. 124. De Pontio hoc vide ſis etiam Acta Sanctor. T. 1. Martii 8. p. 750. ſeq. E recentioribus accurate præ cæteris de Cypriano Jo. Pearſonius in annalibus Cyprianicis, quæ Epiſcopi Oxonienſis editioni operum Cypriani præfiguntur. Tillemontius Tom. 4. memor. Hiſt. Eccleſ. & auctor vitæ Cypriani, D. Jacobus, Bernardinus ſex libris Gallice editæ Pariſ. 1714. 4. de quo Acta Erud. 1718. pag. 293. Journal des Savans 1717. pag. 429. 491. Non contemnenda etiam de Cypriano collegit auctor Obſervatt. Miſcellanearum editarum Lipſiæ Germanice A. 1717. 8. Tom. 3. p. 167. ſeq.

Cypriani Epiſtolæ & tractatus Rom. 1471. fol. per Conradum Sweynheym & Arnoldum Pannartz, (in Bibl. Jo. Mori, Epiſcopi Elienſis) & eodem anno Venetiis per Vindelinum Spirenſem, fol. (in Bibl. Leidenſi, Tellcriana aliisque.) Falluntur enim, qui Spiræ An. 1471. Cyprianum impreſſum eſſe tradunt, Joh. Saubertus, Jo. de la Caille, Cornelius Beughem, Jo. Fellus, Gvil. Caveus, Caſim. Oudinus, & Actorum Eruditorum ſcriptores A. 1683. p. 41. Vide Mich. Maittaire Annales typograph. T. 1. p. 89. & Dan. Maichelium de Bibliothecis Pariſienſibus p. 89.

Cypriani opera ſine loco & anno, fol.

Pariſ. 1512. 4. per Bertoldum Remboltum, cum præfatione Roberti Fortunati, Maclovienſis, & C. de P. ad Jac. Graſolarium, civem Venetum.

Cum notis *Eraſmi* in loca quædam & præfatione ejus (data Lovan. 1519.) quæ inter Epiſtolas Eraſmi lib. XXVIII. 6. edit. Lond. legitur. Baſil.

* Alius 1) Cyprianus Antiochenus ſub Diocletiano paſſus Nicomediæ, de quo Eudocia apud Photium Cod. 184. Nazianzenus Orat. 18. Surius 26. Septembr. Goar ad Euchalog. p. 719. Marbodeus Redonenſis pag. 1513. Opp. Edmund. Martene Tom. 3. theſauri novi anecdotor. &c. 2) Cyprianus Brixienſis, de quo Acta Sanctor. Tom. 2. April. 21. pag. 849. 3) Cyprianus Petragorici Abbas, de quo Gregorius Turonenſis de gloria Confeſſorum cap. 100. 4) Abbas Cyprianus cognomento Cuculus, de quo Moſchus in prato ſpiritali cap. 132. 5) Cyprianus Cæſarii Arelatenſis diſcipulus & vitæ ejus ſcriptor circa A. 546. apud Surium 27. Auguſt. 6) Cyprianus Cordubenſis ſeculo X. de cujus ſcriptis genuinis & ſuppoſititiis Nic. Antonius lib. 6. Bib. Hiſpan. vet. cap. 7.

1520. fol. & 1525. fol. apud Frobenium & 1540. fol. & 1558. Lugd. 1528. 1537. apud Seb. Gryphium 2. Vol. 1544. 1550. 8.

Coloniæ 1520. apud Hehricum Alopecium.

Antwerp. 1541. 8. ex Erasmi editione. Venet. 1547. 8.

Parisiis 1541. fol. apud Arnulphum Langelier, editio mire interpolata & contaminata, licet repurgationem jactet in titulo, qua de re Pamelii querelam habes apud Caveum.

Coloniæ 1544. apud Quentelium, cum notis *Henr. Gravii.*

Coloniæ 1549. ex ejusdem Gravii recensione.

Rom. 1563. fol. per *Paulum Manutium*, * qui Epistolarum librum quintum addidit. In hac editione multa è MS. antiquissimo Veronensi emendavit Latinus Latinius, qui nomen suum adscribi noluit, quod Manutius contra Codicum MSS. fidem aliqua retinuisset, alia addidisset. Vide vitam Latinii p. 6. & Joannis Rainoldi colloquium cum Hardto p. 328. sq. Voëtium desperata causa Papatus p. 494. 517. Dallæum de usu Patrum p. 83. seq. Tamen & Latinius Epistolam Firmiliani in ea omisisse se testatus est, in qua Stephanus Episcopus Rom. perstringitur. *Ego*, inquit Latinius pag. 177. Bibl. sacro profan. *omisi, non Manutius, cum majorum exempla secutus, tum petulantiam hominis detestatus.*

Paris. 1564. fol. ex *Gvil. Morellii* emendatione cum præf. Hadr. Turnebi. In hac editione, Epistola Firmiliani restituta.

Cum notis *Jacobi Pamelii*, Antwerp. 1568. 1589. fol. Paris. 1574. 1593. 1603. 1616. 1633. 1644. & Colon. 1617. 1632. *Latini Latinii* observationes ad Pamelianam Cypriani editionem leguntur in ejus Bibliotheca sacro profana pag. 171–181.

Cum notis Pamelii & *Simonis Goulartii* ad eas observationibus Genev. 1593. fol. Goulartium bene in Cyprianum scripsisse monet Scaliger in Scaligeranis p. 153.

Cum notis eruditis *Nic. Rigaltii* Paris. 1648. fol.

Cum notis Rigaltii, selectisque aliorum & *Philippi Priorii*, Paris. 1666. fol. adjunctis Cypriano scriptis Minucii Felicis, Arnobii, Commodiani, nec non Firmico de errore profanarum religionum. Journal. des Sav. 1666. pag. 72.

Cum

* Hæc editio Parisiis in Bibl. S. Genovefæ servatur collata cum Vaticanis codicibus quatuor nec non Veronensi & Neapolitano, manu Joh. Coremelli (Corbinelli) nobilis Florentini, teste Dan. Maichelio pag. 90. de Bibliothecis Paris. Eadem fuit in Bibl. Telleriana, quæ in illam S. Genovefæ translata est, p. 20.

Cum Annalibus Cyprianicis ***Joannis Pearson,*** & notis præclaris ***Joannis Felli*** Oxon. Epiſcopi, qui veteres editt. & Codices MSS. conſuluit, Oxon. * 1682. fol. è theatro Sheldon. editio nitida & luculenda recuſa Bremæ 1609. & Amſt. 1699. fol. additis utrinque ***Henrici Dodwelli*** XIII. diſſertationibus Cyprianicis, quæ ſeperatim viderant lucem Oxon. 1684. 4.

Thomæ Jameſii Cyprianus redivivus Lond. 1600. 4. è quo Poſſevinus Tom. 1. apparat. pag. 396. ſeq. exhibet Varias lectiones & emendationes libri de unitate Eccleſiæ ex quatuor MSS. Angl. Confer Rich. Holdsworth prælect. theolog. 36. pag. 314. Voëtium deſperata cauſa papatus pag. 394. Crenium VII. animadverſ. pag. 68. & Riveti criticum ſacrum II. 4.

S. Cypriani Epiſtolæ ordine Pameliano locatæ, ex editione Goulartiana in ſectiones diviſæ, & cum S. Auguſtini ad Cypriani argumenta de baptiſmo hæreticorum ** reſponſionibus ſuo loco ſubjunctis, variis etiam Pamelii, Rigaltii aliorumque lectionibus & conjecturis, Gratiani in decreto, Lombardi in libris ſententiarum ac Thomæ Aquinatis in ſumma Theologiæ, allegationibus in margine notatis, indicibusque ſeparatim editæ cura ***Lucæ Friderici Reinharti,*** Theologi Altdorf. 1681. 4. Vide D. Jo. Fabricii Theologi Helmſt. Bibliothecam T. 4. p. 113.

Lettres choiſies de Cyprien aux Confeſſeurs & aux Martyrs, avec des remarques Amſt. 1688. 12. par Mr. Jaqves l'Enfant.

Cypriani Opera Germanice per Melchiorem Ambach, Norimb. 1553. fol.

Gallice par Jaqves Tigeon, Angevin Pariſ. 1574. fol. vide Verderii Bibl. Gallicam p. 140. Par. Mr. Lombert, avec des remarques & la vie de ce Pere. Pariſ. 1672. 4.

Anglice à Nathanaële Marshallo, cum notis. Lond. 1717. fol. ***the genuine worcks of S. Cyprian.*** Acta Erud. 1718. p. 145.

Præter ***Favrium,*** Theologum Sorbonicum, (de quo Rich. Simoni Bibliotheque Critique Tom. 2. p. 213. ſq.) novam Operum S. Cypriani editionem ad prælum paravit accuratiſſimus Vir ***Stephan. Baluzius*** collatis Codi-

* Acta Erud. 1683. p. 41. Bibl. univerſelle Tom. 12. pag. 207. ſeqq.

** Non obſtante de rebaptizatione hæreticorum errore nihilominus in Eccleſia ſemper pro ſancto habitus fuit Cyprianus. Adi Jo. Launoium lib. VIII. Epiſt. 15. Feſtum honori ejus conſecratum Κυπϱιανά. Vide Meurſium, Suicerum, Cangium in hac voce. Evagrium IV. 16. Niceph. XVI. 12. è Procopio lib. 1. cap. 21. Vandal.

Codicibus MSS. XXXIV. Vide Memorias Trevoltinas A. 1709. p. 300. Journal des Savans 1716. p. 90. 231.

De bono patientiæ cum notis Jeremiæ Stephani, Oxon. 1632. 8.

Liber de unitate Ecclesiæ recusus etiam in Joh. Thomæ de Rocaberti, Archiepisc. Valentini Bibliotheca maxima Pontificia, quæ tomis XXI. lucem vidit Rom. 1695--1699. fol. volumine sexto. Et cum S. Augustini libro ejusdem argumenti Helmst. 1657. 8. præmissa D. Georgii Calixti introductione, edente filio D. Frid. Ulrico Calixto.

Libellus de Oratione Dominica ex Faërni Codice recensitus legitur in Operibus Stanislai Hosii Tom. 1. pag. 231. seq. Svecice vertit Jo. Grosch, Pastor Coburgensis. Rostoch. 1615. 8. Hispanice Didacus Martinez, S. I.

Libellum de mortalitate, quem præter rem Cypriano Sandius abjudicat, Combefisius recudi curavit in Bibliotheca Concionatoria, & cum notis separatim vulgavit Jenæ 1681. 12. Bartholomæus Francus, Minister Ecclesiæ Neostad. ad Orilam. Laudatur in Ephemeridibus litterariis Paris. A. 1682. pag. 59. Gallice prodiit Paris. 1653. 12.

Epistolam ad Stephanum Papam, Cypriani non esse contendit Launoius parte altera opusculorum de duobus Dionysiis (confer B. D. Antonii-Reiseri Launojum confessorem p. 795. seq.) sed non sine causa aliter videtur Menardo, Rigaltio, Fello, Lomberto, Paschasio Qvesnello diss. V. ad Leonem M. Natali Alexandro, du Pinio aliisque. Vide Hugonem Mathoudum de vera Senonum origine Christiana pag. 365. seq. & B. D. Ittigii Observat. IV. ad supplementum Clementis Alex.

De libro *de opere & eleemosynis*, Urbani Regii judicium prodiit Francof. 1545. 8. & in ejus operibus T. 1. p. 43. Norimberg. 1562. fol.

De *Genesi*, *Sodoma* & *Ligno vitæ*, quæ carmina male ad Cyprianum auctorem referuntur, dixi in T. 1. Bibl. Latinæ lib. IV. cap. 2. p. 699.

Librum *de spectaculis* Cypriano abjudicat Jo. Fellus: Huetius in Origenianis pag. 276. librum *de singularitate Clericorum*. Sine magna causa opinor.

Cœna Cypriano præter rem inscripta, & divisa in capita XX. cum dedicatione Mauri cujusdam ad Lotharium, Regem Francorum, prodiit separatim cum Metaphrasi Germanica A. 1681.

Librum *de Baptismo non iterando*, Ursini Monachi Afri esse ex Gennadio c. 27. de S. E. jam notarunt viri docti Pearsonius, Labbeus, Oudinus.

Librum *de Cardinalibus Christi operibus* Paris. 1500. editum Cypriani non esse probavit Jo. Dallæus II. 39. de scriptis Dionysii & Ignatii, atque recen-

recentiores editiones restituerunt vero auctori *Arnoldo* Carnotensi, Abbati bonæ vallis Ord. Benedictin. circa A. 1162. de cujus scriptis videndus Casimirus Oudinus in opusculis veterum Galliæ & Belgii scriptorum.

Petri Heylini Cyprianus Anglicus huc minus spectat, est enim historia de vita & morte Gvil. Laudi, Cantuariensis Archiepiscopi, edita Anglice Lond. 1668. fol. Laudus capite truncatus 10. Jan. 1645.

Entretiens sur la bonne conduite, tirez de S. Cyprien, Paris 1644. 4.

Oratio Cypriani cum duabus Nazianzeni, versa Italice ab Annibale Caro. Venet. 1569. 4.

Tertulliani & Cypriani theosophia, fidei antiquæ & vitæ vere Christianæ tradens documenta, per Hermannum Rhatmannum, Witebergæ 1619. 4.

Vita Cypriani Paris. 1566. 8.

Vir celebrrimus Montfauconus in Diario Italico pag. 75. ex fide possessoris narrat Venetiis in Bibliotheca D. Tarvisiani in Codice MS. recenti exstare quasdam Cypriani Epistolas non editas. Idem Montfauconus insignem Cypriani Codicem sæculo exaratum sexto vel septimo memorat exstare in Bibl. Coislin. p. 241. Codicis Remensis locupletioris meminit Rigaltius notis in Epist. ad Rogatianum, ex quo Colomesius putat Hincmarum, Tom. 1. p. 356. auctiora citasse verba ex Epistola ad Jubajanum: *Servatur à nobis patienter & firmiter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei & concordia sacerdotii.* Sed quæ apud Hincmarum sequuntur, illius esse puto, non Cypriani verba: *& quantum ex nobis est, cum omnibus hominibus & etiam cum his, qui oderunt pacem, habere pacem desideramus. Unumquemque vero sua conscientia conveniat, & ab Ecclesiastica pace nemo se, quod non optamus, sejungat.*

V. NOVATIANI, presbyteri Rom. qui lapsis veniam denegans, Schismati ab A. C. 251. nomen dedit, alia adversus Judæos scripta intercidisse notavi capite superiore §. 6. pag. 174. superest autem ad calcem operum Tertulliani à Jac. Pamelio edita *Epistola de cibis Judaicis* * *ad plebem in Evangelio perstantem.* Incipit: *Etsi mihi, fratres sanctissimi.* Hujus etiam Hieronymus facit mentionem c. 70. de scriptoribus Eccles. Quanquam autem & Hieronymus loco laudato & Epist. ad Damasum, memorat Novatiani scriptum de Circumcisione, & Novatianus ipse testatur aliis se Epistolis plene ostendisse *Judæos ignorare, quæ sit vera Circumcisio, & quod*

* Sic ante librum de spectaculis: *S. Cyprianus plebi in Evangelio stanti, salutem.*

quod verum sabbatum: tamen Epiſtola ſive liber ad Terentiam ſive ad Theraſiam, qui inter S. Hieronymo tributa * legitur *de vera circumciſione*, Novatiano tribui non poteſt, ſed junioris ſcriptoris eſt, quoniam in illo non tantum Manichæos nominatim oppugnat, ſed Arianos quoque pag. 82. unde miratus ſum Eraſmum, qui Tertulliano tribuendum conjicit. *Si extaret*, inquit, *index operum Tertulliani, fortaſſis inter illius lucubrationes reperiretur. Nam phraſis ab illius ſermone non abhorret. Quanquam exſtat Epiſtola Paulini titulo & Theraſiæ.* In limine libri auctor quisquis eſt alterius etiam prioris Epiſtolæ ſuæ facit mentionem, confectæ in itineris procinctu, in qua rationem Circumciſionis ait rapide ſe transcurriſſe.

VI. ARNOBIUS Rhetor, cum in civitate Siccæ in Africa Diocletiano Principe † ad declamandum juvenes erudiret, Ethnicus ſomnio monitus eſt ad Chriſtianam fidem, quam ſemper hactenus impugnaverat amplectendam, ut refertur ab Hieronymo in Chronico ad Annum viceſimum Conſtantini, qui eſt CHRISTI 326. Inde apud Epiſcopos Chriſtianos fidem minus conſecutus, eodem Hieronymo teſte *adverſus priſtinam religionem elucubravit luculentiſſimos libros, & tandem velut quibusdam obſidibus pietatis fœdus impetravit.* Tempus quo ſcripſit, indicat ipſe lib. 1. pag. 9. *Trecenti ſunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus eſſe Chriſtiani, & terrarum in orbe cenſeri.* Et lib. 2. p. 94. *Ætatis urbs Roma cujus eſſe in Annalibus indicitur? Annos ducit quinquaginta mille, aut non multum ab his minus.* Anno U. C. 1050. reſpondet Annus CHriſti 298. Non diu antè ethnica obſeptum caligine ſe fatetur lib. 1. p. 22. *Venerabar, o cæcitas, nuper ſimulacra modo ex fornacibus prompta: in incudibus Deos & ex malleis fabricatos - - nunc Doctore tanto* (CHRISTO) *in vias veritatis inductus, omnia iſta, quæ ſint, ſcio, digna de dignis ſentio, contumeliam nomini nullam facio Divino, & quid cuique debeatur vel perſonæ vel capiti, inconfuſis gradibus atque auctoritatibus tribuo.* Quanquam autem ejusdem Hieronymi judicio Epiſt. ad Paulinum de Monachi inſtitutione, *Arnobius inæqualis & nimius & absque operis ſui partitione confuſus*, tamen *libros* ejus *VII. adverſus Gentes*, qui exſtant evolventi nec ingenium deſiderari videbitur, nec pro illa ætate eloquentia aut eruditio, neque ordo denique. Libro primo & ſecundo, ſicut ſexto etiam ſeptimusque Apologia pro Chriſtiano dogmate continetur, Libris tribus mediis idololatriæ everſio. Non eſſe Chriſtianos

* T. IV. edit. Francofurt. 1684. p. 80.

† Hieron. de S. E. c. 79. Mortuus Diocletianus non ante Calendas Maji A.C. 313.

nos malorum causam, quibus tunc affligebatur genus humanum, nec Deos iratos Christianis: unum vero DEUM & CHRISTUM non sine summa ratione ab his coli, & præ hoc pio cultu deseri falsorum Deorum cerimonias, libri *primi* est argumentum. Liber *secundus* ostendit nec odio dignum CHristum nec persecutione insectandos Christianos, nec doctrinam eorum de animorum immortalitate explodendam, aut Christianismum ob novitatem aliasve ratiunculas abjiciendum esse. Libro *tertio* & *quarto* stolidas de Deastris atque idolis opiniones persequitur Arnobius, & libro *quinto* hæc non solum ut commenta Poëtarum vel allegorumena, sed nugas germanas Philosophorum & populorum errores removeri merito debere. Liber *sextus* Christianorum nulla signa, aras, templa Diis consecrantium, & liber *septimus*, nulla sacrificia idolis offerentium causam tuetur.

ARNOBII Editiones.

Prima editio est Romana Fausti Sabæi Rom. 1542. fol. apud Franciscum Priscianensem. Hanc secutæ aliæ:

Ex *Sigismundi Gelenii* castigatione. Basil. 1546. 1560. 8.

Tertullianus & Arnobius ex recensione *Renati Laurentii de la Barre.* Paris. 1580. fol. cum notis.

Cum *Theodori Canteri* notis Antwerp. 1582. 8. (male 1532. in Catalogo Bibl. Tellerianæ pag. 32.) Uberiores Commentarii, quos notis ad librum sextum Canterus promittit, nunquam lucem viderunt.

Ex Canteri emendatione (sine notis) in Bibliotheca Patrum Colon. 1618. Tom. 3. & in supplemento Morelliano Paris. 1639. T. 1.

Ex emendatione *Fulvii Ursini.* Rom. 1583. 4. De qua editione Possevinus T. 1. apparat. *Arnobius cum adhuc ethnicus ad CHristi fidem occultis inspirationibus urgeretur, ab Episcopis Africæ, Baptismi sacramentum petiit: cumque illum rejecissent, veriti quin illuderet Christianæ religioni, quam eatenus oppugnaverat, obtulit eis in argumentum sinceritatis suæ tanquam fidei obsides præstantes illos quos habemus libros: quos cum* Jo. Baptista Sigecellus *qui postea Episcopus Faventinus à Pio IV. Pont. Max. factus est, correxisset ac restituisset, Germani aliqui aversi à Catholica fide non tam sanarunt quam immutarunt pro libito, ut vix antiqua lectionis vestigium pluribus in locis reliquerint. Quod incommodum cum* Petrus Ciacconus *Hispanus vir eruditus animadvertisset, præclaris correctionibus illustratum Arnobium jamjam erat emissurus, nisi morte fuisset ereptus. Hos labores Pontifex Max. additis aliorum doctorum*

ctorum hominum emendationibus, jussit à Fulvio Ursino *examinari atque conferri. Itaque in textum seriemque recepit, quæ multorum judicio probata, & (ut ipse inquit,) sine ulla controversia sint visa: quæ autem non ita vera videbantur, ea suis distincta numeris, in oris paginarum, notanda cum curasset, adjunctis si quæ erant ad firmandas conjecturas, notis Arnobius Romæ editus est quam fieri potuit emendatissimus.*

Cum *Godeschalci Stewechii* electis ad Arnobii libros à se emendatos. Antwerp. 1586. & Colon. 1604. 8. & additis paratitlis sive summariis à *Leandro de Sancto Martino*, Duaci 1634. 8.

Joannis Meursii Criticus Arnobianus. Lugd. Bat. 1599. 8. *Petri Scriverii* anti Criticum Critico Arnobiano oppositum memorat Hadr. Bailletus de antiscriptoribus Tom. 2. pag. 299. Daniel Heinsius præf. ad notas in Clementem Alexandrinum, Petro Scriverio dicatas: *Mihi satius est, si tua causa hac potissimum scripsisse me scias, quem jam annos plurimos in maximo & eruditissimo scriptore Arnobio versari, omnes ferè & sciunt & cogitatione tacita illud ὑστερήμερον flagellant. Videbis ergo si quid tibi usui futurum sit in istis. Nam Arnobium, ut nosti, quantus est, formavit Clemens.*

Latini Latinii castigationes ad quædam Arnobii loca, in ejus Bibliotheca sacro profana p. 98.

Arnobius cum notis *Geverhardi Elmenhorstii* ad illustrem virum Josephum Scaligerum, eruditorum suæ ætatis facile principem. Hanov. 1603. 8.

Cum *Desiderii Heraldi* observationibus, Paris. 1603. 8.

Cum notis *Elmenhorstii* longe auctioribus & variarum lectionum libello ex Codd. MSS. Hamburg, 1610. fol.

Julii Cæsaris Bulengeri eclogarum ad Arnobium liber primus Tolosæ 1612. 1623. 8.

Arnobius à *Claudio Salmasio* * emendatus cum notis integris Canteri, Stewechii, Elmenhorstii & Heraldi. Lugd. Bat. ex officina Joannis Maire, 1651. 4. Commentario quem addere parabat Salmasius, A. 1652. immortuus fuit. Prima ejus folia sive disquisitionem de nominibus antiquorum Romanorum (quam uberibus in Arnobium notis præmissurum fuisse notavit Sarravius pag. 42. Epist.) nactus ego ex Bibliotheca Gudiana, edidi ad calcem tomi secundi Operum S. Hippolyti, Hamb. 1718. fol. *Jo.*

* Andreas Rivetus Critici sacri lib. 2. cap. 17. *extremam manum exspectamus à nobiliss. & doctissimo* Salmasiö, *cujus commentarium exspectat textus Arnobii jam excusus & ad manuscripta exemplaria emendatus.*

Jo. Iſaaci Pontani animadverſiones in Arnobium habuit Boxhornius qui earum meminit p. 37. Epiſtolar.

Cum *Philippi Priorii* & ſelectis aliorum notis prodiit Arnobius ad calcem Cypriani Pariſ. 1666. fol. & in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. 1672. Tomo III.

Belgice interprete Joachimo Oudaen. Harling. 1677. 8.

VII. De COMMODIANO ita Gennadius de Script. Eccleſ. c. 15. *Commodianus* * *dum inter ſeculares litteras etiam noſtras legit, occaſionem accepit fidei. Factus itaque Chriſtianus & volens aliquid ſtudiorum ſuorum muneris offerre CHriſto, ſuæ ſalutis auctori, ſcripſit mediocri ſermone, quaſi verſu* librum adverſum Paganos. *Et quia parum noſtrarum attigerat litterarum, magis illorum deſtruere potuit dogmata, quam noſtra firmare.* Quod ait *quaſi verſu* ſcripſiſſe, inſpecto Commodiani libro facile intelligitur. Eſt quippe in LXXX. capita ſive *inſtructiones*, ut appellat diviſus, quarum ſingulæ per *acroſtichidem* ſive litteras verſuum primas ** vocabulum aliquod referunt: verſus autem ita ſunt comparati, ut numerus hexametri carminis utcunque ſervetur, neglecta ſyllabarum quantitate, ſicut in carminibus politicis recentis Græciæ ſolet fieri, vel quale carmen hexametron Græcum ex Pſalterio MS. Murbacenſi edidit celeberrimus Montfauconus in Palæographia Græca p. 220. quod ita ſe habet:

Ὑψηλὸς κύριος, δυνατὸς, φιλόστοργος, ἄμωμος
Δός μοι νῦν σύνεσιν, καί μου τὸ στόμα πλήρωσον
Πνεύματος ὁσίου, βασιλεῦ Χριστὲ λυτρωτὰ,
Αὐτοκράτορ, θέλημα ἅγιον ἔκχεον εἰς ἡμᾶς.
Ὅπως ἂν μάθω ἀψευδῶς σου ῥήματα λαλεῖν.
Κατάρτιζε Θεὲ μελέτην μου καὶ καθάριστον.
Ἰδοὺ πτωχὸς, * ἀδήμων, ἀμαθὴς, ἀμνήμων, ἄχρηστος.
Ἀλλὰ κατεύθυνον ἡμῶν καρδίαν ἄνωθεν.
Πρὸς σὲ κράζω πένης, σῶσόν με καὶ ἄκουσον·
Αἰνῶ θεὶν ὑπεύθυνος σώζοντα λειτουργὸς,
Σοὶ προσάδω πίστιν ἀεὶ καὶ πράγματι πάντα

* Cod. ἐδύμον, ἀμαθεις, ἄχριστος.

* Commodianus ipſe in præf.

Ego ſimiliter erravi tempore multo
Fana proſequendo: parentibus inſciis ipſis
Abſtuli me tandem inde, legendo de Lege.

** In ultimo capite, acroſtichis non ut in aliis à primo ad ultimum ſed à poſtremo ad primum verſum legenda refert verba: *Commodianus mendicus CHRISTI.*

Παντοκράτορ, σωτηρία, Θεȣ̃ χεὶρ, δόξα, σοφία.
Σὺ ἄλλȣς πάντας διὰ παντὸς διατηρήσεις.

Sed age ex Commodiano quoque ſpeciminis cauſa caput XXVII. ſubjungamus, cujus Acroſtichis eſt,

Stulte, non permoreris DEO.

Stulte, non permoreris, *a)* nec mortuus effugis Altum.
Tu licet diſponas nihil te ſentire defunctum,
Vinceris inſipiens, *b)* vivit DEUS conditor orbis,
Legitima *c)* cujus clamant valere defunctos. *d)*
Tu autem dum præceps ſine DEO vivere quæris,
Extinctum in fatis judicas, & fatale credis.
Non ita diſpoſuit, ut tu putas Deus, æternus,
Oblivitos eſſe mortuos *e)* de geſto priore.
Nunc nobis imperitans fecit receptacula mortis,
Poſt cineres autem noſtros videbimus illa:
Exuere ſtulte *f)* qui putas per funera ut non ſis;
Rectorem dominumque tuum nil poſſe feciſti.
Mors autem in vacuum non eſt, ſi corde retractes.
Optandum noſcas, *g)* nam ſero ſenties illum.
Rector eras carnis, non te certe caro regebat.
Exemptus ab illa, reconditur illa, *h)* tu *i)* horſum: *k)*
Recte mortalis homo ſeparatur à carne.
Idcirco non poterunt oculi mortales æquari. *l)*

Sic

Nic. Rigaltii nota.

a) NON PERMORERIS DEO) Non ſic moreris, ut vel mortuus effugias Dei manus, ne jam in defunctum Deus non habeat, quid faciat.

b) VINCERIS INSIPIENS) Etiam invitus inſipientiæ teneris.

c) LEGITIMA CUJUS CLAMANT) Legitima dicit Leges & mandata CHriſti: diſciplina ex fide cuſtodita.

d) VALERE DEFUNCTOS) Vocatos ſcilicet ad vitam æternam.

e) OBLIVITOS ESSE MORTUOS) Oblivioni tradita eſſe, quæ defunctus quisque geſſit olim, dum viveret in corpore.

f) EXUERE STULTE QUI PUTAS) Qui te per mortem ſic exui putas, ut jam ſis nullus, nec amplius tui ſuperſit quicquam.

g) OPTANDUM NOSCAS) Illum videlicet Deum Patrem ac Dominum noſtrum.

h) RECONDITUR ILLA) Sepulcro.

i) TU) Anima tua; principaliſſima pars tui.

k) HORSUM) Horſum ſe capeſſit.

l) NON POTERUNT AEQUARI) Divinis.

Sic habet abyssus noster de DEI secretó.
Da nunc ergo DEO, fragilis dum moreris, honorem:
Et crede, quod CHristus vivum te de mortuo reddet.
Omnipotenti laudes in Ecclesia reddere debes.

Floruit hic scriptor, si Gennadium audimus, post Lactantium, ait enim *Tertullianum & Lactantium & Papiam auctores secutum.* Ac sane Papiam sequitur, probans dogma de mille annis, c. ult. Tertullianum vero in multis, quæ de Gentium Diis disputat. De Lactantio quidem dubito, licet Gennadio hac in parte suffragatus primum est etiam Rigaltius (nam in curis secundis ad instruct. 33. huic sententiæ ipse non multum tribuit,) qui Sylvestri Pontificis mentionem fieri Instruct. 33. v. 5. non dubitavit, ita enim illum versum legit: *Intrate stabulis Sylvestri ad* † *præsepe Pastoris.* Confer Barthii Adversar. LIII. 5. Verum H. Dodwellus V. C. in dissertatione de Commodiani ætate, quam Annalibus Vellejanis, Quintilianeis & Statianis Oxon. 1698. 8. subjecit, cum ex toto opusculó observasset illud sæculo tertio & flagrantibus adhuc Ecclesiæ persecutionibus scriptum esse, præcipue cum auctor ipse instruct. VI. versu 6. annos tantum ducentos à CHRISTO numeret: *Et si parvulitas sic sensit, cur annis ducentis fuistis infantes, nunquid & semper eritis?* Deinceps versum ex instructione 33. ad vestigia MSti Codices contendit * legendum esse sic: *Intrate stabula sylvestres ad præsepia tauri.* Primus Commodianum è Jac. Sirmondi apographo admodum mendoso edidit Nic. Rigaltius, Tulli Leucorum ap. S. Belgrand & J. Laurentium typographos Regios 1650. 4. additis notis eruditis. Deinde subjectus est ad calcem Cypriani, Minucii, Arnobii & Julii Firmici, qui ejusdem Rigaltii & Phil. Priorii cura illustrati prodierunt Paris. 1666. fol. Deinde omissis Rigaltii notis T. 27. Bibliothecæ Patrum Lugd. Denique cum Rigaltii animadversionibus, Dodwellique dissertatione & præfatione D. Henrici Leonhardi Schurtzfleischii recusus est Wittebergæ 1705. 4. Supplementum notarum in illum scriptorem ex Ez. Spanheimii Biblioth. cum laudati Viri D. *Henrici Leonhardi Schurtzfleischii* glossario & indice separatim excusum est Witteb. 1709. 4. Posteriori suæ Minutii Felicis editioni

Ff 3 Com-

† Silvester Episcopus Romanus fuit ab A. C. 314. ad 335.

* Sirmondus legit: *Intrate stabiles vestra ad præsepia tauri.* In Apographo erat: *Intrate stabilis silvestri ad præsepia tauri.*

Commodianum quoquè novis ſuis & Rigaltii notis illuſtratum ſubjunxit vir Clariſſ. *Jo. Davies*. Cantabrig. 1711. 8.

Dignus eſt pius hic & Zelo CHriſti plenus ſcriptor, licet arte rudis, qui etiam poſt Rigaltii & Daviſii præclaram operam à viro quodam docto penitius excutiatur atque illuſtretur.

VIII. *L. Cælius* LACTANTIUS, *Firmianus* (ita enim in Codice Colbertino DVII. & in Taurinenſi MS. libri de opificio DEI, & in ſermonibus Bernardini de Buſtis * appellatur,) cum Nicomediæ Rhetoricam docuiſſet, Arnobii Magiſtri ſui exemplo deſertis idolis nomen dedit CHRISTO, eloquentiæque qua præ cæteris valuit laudem ex aſſerenda Religione Chriſtiana tulit, exſtat enim ejus opus præcipuum, *Inſtitutionum Divinarum adverſus Gentes libri VII.* quorum *primo* de falſa religione contra Ethnicorum vana dogmata, DEI unitatem ac Providentiam probat, *ſecundo* de origine erroris, oppugnat idololatriam: *tertio* de falſa ſapientia, Philoſophiam redarguit gentium, *quarto* de vera ſapientia, Chriſtianam doctrinam probat & exponit. *Quintus* de Juſtitia ſecundum DEI Legem, atque de ethnicorum injuſtitia. *Sextus* eſt de vero DEI cultu, & *ſeptimus* de vita beata & animorum immortalitate.

In *Epitome* breviter perſequitur, quæ in inſtitutionum libris diſertius explicaverat.

Liber *de opificio hominis*, quam luculentum bonitatis ſapientiæ & potentiæ Divinæ documentum ſit hominis corpus pariter & anima, oſtendit pulcherrime.

Libro *de ira DEI*, contra Epicureos & Stoicos probat neutrum DEO indignum eſſe, neque ut iraſcatur impiis, neque ut pios proſequatur gratia, idque veriſſimum eſſe utrumque confirmat, licet bonis mala interdum contingere in hac vita videantur.

Fridericus Nauſea, Blancicampianus Francus Orientalis, ſingula librorum Lactantii capita ſingulis complexus eſt diſtichis, quæ prodierunt Venetiis in ædibus Georgii de Ruſconibus, Mediolanenſis A. 1521. 8. ut primi libri caput primum:

Usque fuit veri permagna cupido ſciendi,
Nec ſapiens niſi ſit, relligioſus homo eſt.

Ea

* Bernardus Moneta (de la Monnoye) T. 4. Menagior. p. 85.

Ea denique Lactantio consecrat hisce verbis:

Suscipe Lactanti tenues quos Nausea versus
Offert addictus dive Patrone tibi.
Lusimus hac denis, fervente calore, diebus,
Ac sudore meas commaculante genas.
Sole quidem dominante, simul dominante Leone,
Et Cane composui, qualiacunque vides.
Tempore quo, studiis florens me dulcis alebat
Urbs Ticini, qua non pulchrior ulla fuit.

Magis operæ pretium fecit, qui analysin librorum Lactantii & doctrinæ ejus synthesin & nævos exhibet *Abrahamus Scultetus* parte 1. medullæ Patrum p. 393. seqq. & *Nicolaus le Nourry*, qui ad Apologias Tertulliani, Minucii, Cypriani, Arnobii & Lactantii illustrandas & vindicandas egregia multa annotavit tomo secundo apparatus ad Bibliothecam Patrum, Paris. 1715. fol. *Jac. Thomasii* τῦ μακαρίτυ parentis sui analysin disputationum Lactantii adversus Ethnicos memorat filius Christianus Thomasius in Historia Juris Naturæ p. 24.

Ambrosium Camaldulensem versatum esse in Lactantii emendatione, constat ex ejus Epistolis lib. XVII. Epist. 1. & 3. & 10. T. 3. collectionis novissimæ Edmundi Martene & Ursini Durandi, Paris. 1724. fol.

Editiones LACTANTII.

1465. * (non 1461. uti legitur in celeberr. Montfauconi Diario Italico p. 256. qui ipse deinde confessus est se per errorem posuisse illum numerum) Romæ è Monasterio Sublacensi fol. Pontificatus Pauli Papæ II. anno secundo. Vide Mich. Maittaire annal. typograph. p. 60. Exstat in Bibl. Barberina & Zwichaviensi. **

1468. Romæ in domo Petri de Maximis, per Conradum Sweinheim & Arn. Pannartz. fol. Hæc editio fuit Neapoli in Biblioth. Josephi Vallettæ. Memoratur etiam à Rich. Simone Tom. 2. Epist. select. p. 153. Post capitum argumenta libro præmissa sequuntur Lactantii errata per fratrem

* Lud. Vives lib. 2. de anima p. 88. *Ex nomine Ciceronis venit in recordationem Lactantius. qui fuit ejus imitator: ex hoc de chalcographia. Nam is liber dicitur formmulis aneis excusus vel primus vel cum primis.*

† Tho. Schmid Chron. Cygneum pag. 102. Godfr. Ludovici Schul-Historia Tom. 3. pag. 182.

fratrem *Antonium Raudensem* † Theologum collecta, cui hoc octastichon rependit frater *Adam Genuensis:*

Hic male corripuit stolidis Antonius ausis
Auctorem: in variis causa pianda locis.
Non erat in tenebris errantis imaginis astrum
Dicere, vel nitidum luce carere jubar.
Denique cum sancta Ecclesia pia lumina constet
Obsequio ex tanto conticuisse viro,
Tu vero eloquio lingua interdicta Latino
I cubitum, nam te pensitat elleborum.

1470. Romæ per eosdem, cum præfat. Joh. Andreæ, Aleriensis Episcopi, in qua inter alia: *Sumant studiosi per nostros ingenuos opifices Lactantium Firmianum semel ab iis iterumque impressum, nonnullis in locis veriorem.*

1471. sine loci nota fol. per fratrem Adamum Genuensem. Exstat in Bibl. illustris Frid. Rostgaardi Hafniæ, & in Bibl. Memmingensi. Misc. Lipsiens. T. 12. p. 67.

1472. Venetiis fol. quam male pro omnium principe habuit Gallæus. Conradus Rittershusius ad Salvian. pag. 192. *Habeo,* inquit, *antiquam editionem Lactantii Venetam, qua A. 1442.* (lege 1472.) *prodiit apud Vendelinum,*

Arguit hic hominum sectas Lactantius omnes
Septeno falsas codice, vera docens.

Sive

† Idem est Raudensis, cujus observationibus de linguæ Latinæ elegantia; nescio an editis, gravem censuram opposuit Laurentius Valla. Raudensem ob censuram in Lactantium latam reprehendit Franciscus Philelfus libro V. Epistola data An. 1443. *Vellem equidem, pater optime, ab omni istius modi scribendi genere te continuisses, neque cum insaniente Candido Decembre desipere ipse voluisses. Id certe fuisset & ordinis & dignitatis tuæ. Quæ enim per immortalem Deum fanatica ratio te commovit, ut perinde atque infesto quodam atque inimico afflatus spiritu in virum illum doctissimum atque disertissimum tam insolenter, tam injuste, tam impie inveheveris, ut non res solum pæne innumerabiles consulto male interpreteris, sed nomen etiam viri depravare studueris, utpote quem* Lactensium *pro* Lactantio *nomines. Nam de rebus ipsis quid loquar quas vel pueris notas dum corrumpere laboras, te omnibus eruditis & gravissimis viris ridiculo præbes. Pudet me profecto ea in medium proferre, quæ à te non inepte minus quam perperam notata sunt atque reprehensa. Rogo igitur te, ut in hac re Aurelium Augustinum imiteris. Retractavit ille vir æque sapiens ac sanctus, quæ imprudenter erravit. Retracta etiam tu, si tibi constas, quæ sciens volensque male scripsisti. Quod si feceris, non modestia & verecundia minus quam sapientia laudabere. Vale, Mediolani.*

Sive Deum tangat, turbato lumine cernens
Ira furor: gemino pernotat inde libro.
Et volucrum versu Phœnix comprenditur una
Quæ nostro nunquam pascitur alma solo.
Hincque Redemptoris nostri non carmina desunt
Quæ positum è tumulo dulce canendo vocant.
Prefferat hunc primo mundi caput, inclyta Roma:
Post Regina premit quippe colenda maris.
Impressum formis justoque nitore coruscans
Hoc Vindelinus condidit Artis opus.

1474. Romæ curante Aleriensi Episcopo, per Udalricum Gallum Alamannum & Simonem Nicolai de Luca. fol. *Bibl. Hohendorfiana* pag. 3. Jo. Baptista Morgagnus Epist. in Serenum Sammonicum p. 112.

1476. Rostochii fol. per *fratres presbyteros & clericos congregationis domus viridis horti ad S. Michaëlem in opido Rostochiensi partium inferioris Sclaviæ, prout facultas & industria tulit, emendate satis & accurate consummat.*

1478. Venetiis impendio providorum virorum Jo. de Colonia & Joh. Manthen de Gheretzen. fol.

1478. Venet. fol. per Andream de Paltasichis Catarensem & Boninum de Boninis, socios.

1483. Veneta fol. per Berhardinum de Benaliis, Bergomensem.

1490. Venet.

1493. Venet. fol. est in Bibl. Leidensi.

1497. Venet. fol. per Simonem Bevilaquam, Papiensem. Editio expressa ad Romanam 1470. cum præfatione *Joannis Andreæ* ad Paulum secundum: & errata Lactantii ab Antonio Raudensi notata referens inter argumenta capitum voluminis præmissa. Huic Venetæ editioni additum *carmen de phœnice*, quod ex asse convenit cum lectionibus, quas ex MS. Vindobonensi dat Lambecius T. 2. pag. 788. nisi quod v. 61 *lapsum* habet pro *lassum.*

1502. Venet. fol. ex emendatione *Jo. Pierii Valeriani.*

1509. fol. impensis & opera Joannis de Tridino, cognomento Tacuini, Venetiis dominante Leonhardo Lauredano, Principe. Ex castigatione *Jani Parrhasii,* addito Tertulliani Apologetico, & Chrysostomi sermone de Eucharistia & Laur. Vallæ, nec non narratione ex Svida in Ἰησοῦς.

1509. 4. Paris. apud Jo. Parvum, cum Tertulliani Apologetico & cæteris

cæteris aliorum, jam commemoratis cum præfatione *Ægidii Maſerienſis.* Hæc & ſuperiores duæ ſunt apud me.

1511. Venet. fol. apud Joannem de Tridino.

1513. Pariſ.

1513. 8. apud Juntam, Florentiæ ex *Mariani Tuccii* recognitione. Ex hac nonnullis locis Walchianam emendat Clariſſ. Heumannus. Neue Bücherſaal XLV. pag. 670.

1515. 8. apud Aldum, cum Tertulliani Apologetico, ex emendatione *Jo. Baptiſtæ Egnatii* Veneti.

1521. Venet. expreſſa ad illam Anni 1509.

1521. Baſileæ apud Cratandrum, in 4.

1524. Baſil. 4. ex ejusd. Cratandri officina.

1535. Baſil. fol. apud Cratandrum.

1538. Venetiis apud *Paulum Manutium* ex caſtigatione *Honorati Faſitelli*, Venet.

1539. 8. Antwerpiæ apud Joannem Gymnicum cum Eraſmi ſcholiis in librum de DEI opificio.

1541. Lugd. apud Gryphium, ex Faſitelli recenſione.

1543. Lugd.

1544. Colon. fol. cum Barthol. Laurentis indice, & annotationibus Eraſmi in librum de DEI opificio, apud Petrum Qventel.

1546. Pariſ. 8. Lactantii Inſtitutiones Gallice, Renato Fameo interprete, atque iterum Lugd. 1547. 12. & Pariſ. 1581. 12.

1548. Lugd. 12. apud Jo. Tornæſium & Gulielmum Gazejum, ex Faſitelli recenſione.

1553. Lugd. 12. ex illa Anni 1548. expreſſa.

1555. Antwerp.

1556. Baſil. fol. in hæreſiologia Joannis Heroldi.

1561. Pariſ. 12. apud Hieron. de Marnef ex Veneta Anni 1535.

1563. fol. Baſil. apud Henr. Petri, cum commentario ſive locis communibus Theolog. & Philoſophicis *Sixti Betuleji*, & ejusdem Betuleji vita per Jo. Nyſeum ſcripta.

1563. Pariſ.

1567. 12. Lugd. ex Tornæſii officina.

1570. Antwerpienſis Stelſii, Gallæo memorata editio.

1570. Antwerp. apud Plantinum, 8. cum *Mich. Thomaſii* notis & emendationibus, quæ editio cum MS. Lipſienſi & Palatino collata exſtat in

in Bibl. Leidensi. De antiquissimo Codice Bononiensi, quo usus est perinde, ut aliis Vaticanis septem Thomasius, & postea etiam Isæus, vide Allatium ad antiquitates Hetruscas p. 51. seq. & Montfauconi Diarium Ital. pag. 409. & Bibl. Coislinianam pag. 58. qui priore loco fallitur, cum scribit, nullum ejus hactenus usum fuisse. Incommodum est, quod capita diversimode distinguit Betuleji & Thomasii editio. Etiam nonnulla, ut orthodoxum magis redderet Lactantium, contra MSS. Codicum fidem alterasse Thomasium, monet Rich. Simon in Epistolis selectis Gallice editis Tom. 2. Epist. 25. & Bibl. Criticæ Tom. 2. p. 442. seq.

1587. Lugd. 8. Lactantii opera ex fide & auctoritate librorum MSS. emendata à Jacobo Cujacio.

1587. apud Plantin. 8. cum notis Mich. Thomasii. Hanc editionem habeo collatam cum Codice MSto chartaceo Bibl. Lipsiensis.

1589. Paris. 8. cum ejusdem Thomasii notis.

1594. Lugd. 12. apud Tornæsium ex illa Cujacii A. 1587.

1613. Genevæ 12. apud Tornæsium, editio emendata magnam partem à *Jacobo Cujacio*, ex illa Anni 1587.

1613. Colon. 12. cum priore ex asse conspirans.

1616. Lugd. 12.

1646. Cæsenæ fol. cum notis *Josephi Isæi*, Cæsenatis, qui duobus Bononiensibus, duodecim Vaticanis & insigni Michaëlis Thomæ Taxaquetii MSto usus, plures etiam editiones veteres inspexit.

1560. Rom. fol. apud Mascardum cum notis ejusdem Isæi, sed minus quam prior emendata. Vide Miscellanea Lipsiensia Tom. 3. pag. 130.

1652. Lugd. Bat. 8. cum notis *Antonii Thysii* ex officina Petri Leffen.

1660. Lugd. Bat. apud Franc. Hackium 8. cum selectis variorum commentariis: nitida & egregia editio studio *Servatii Gallæi*, qui præclaram Lactantio operam navavit, Salmasii usus schedis & Isæum præ cæteris secutus. Idem insignem etiam variarum lectionum libellum ex Codicibus MSS. ad calcem voluminis subjicit.

1672. in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. Tomo tertio Lactantius ex recensione *Mich. Thomasii* cum ejus scholiis p. 515. seq.

1684. Oxonii 8. cum notis *Thomæ Spark*, quinque Codicibus MSS. usi: & addito libro Lactantii de mortibus persecutorum, qui in prioribus editt. desideratur, & H. Dodwelli diss. de ripa striga. Vide Acta Erud. 1685. p. 265.

1685. Cantabrigiæ, 8. cum variis lectionibus Sublacensis editionis, quam pro MSto editor venditat, & Codicis MS. in Collegio Emanuelis Cantabrig. Vide Acta Erud. illius anni p. 585.

1698. 8. Lipsiæ cum notis *Christophori Cellarii.* Acta Eruditor. illius anni pag. 535.

1715. 8. Lipsiæ cum notis V. Cl. *Jo. Georg. Walchii*, & præmissa diss. de Lactantio * ejusque stylo. Vide Acta Eruditor. illius anni p. 273. Neue Bibl. Hall. XXXVIII. p. 709. & censuram *Jo. Ludolphi Bunemanni*, Gymnasii Mindensis Rectoris eruditissimi, qui & ipse novam Lactantii editionem ex LX. amplius MSS. & editionibus singulari studio castigatam notisque illustratam molitur, Tom. 3. Misc. Lipsiens. pag. 132. seq. & responsionem laudati Walchii p. 352. seq.

Anonymi defense des sentimens de Lactance sur le sujet de l'usure. 8.

Josephum Wasse in Anglia editionem Lactantii novo studio ad MSS. Codices castigatam parare instituisse didici ex memoriis Trevoltinis A. 1716. pag. 180. ut in Gallia *Jo. Baptistam le Brun*, cui S. Paulinum Nolanum expolitum debemus, ex Diario Hagensi, Europe Savante 1718. Octobr. p. 199.

Lactantium prælo paratum habuit vir eruditissimus *Joannes Hudsonus*, sed quid de eo factum sit, juxta cum ignarissimis se scire ait Antonius Wallius præf. ad Hudsonianam Josephi editionem.

Quid libri est *anthologia Lactantii Firmiani?* in Catalogo Biblioth. Lugd. Batav. p. 36. noviss. edit.

Pauli Pirani annotationes plenissimas in libros tres primores Institutionum Lactantii, sed adhuc ineditas memorat Allatius pag. 213. apum urbanarum.

1. *Liber primus Institutionum* Gallice versus à *Droueto de Maupertuy*. Avenione 1710. 12. Mem. de Trevoux 1712. p. 2055. Libros universos septem jam olim vertit Renatus Fameus, cujus interpretationem Francisco I. Galliæ Regi dicatam habeo ex editione Lugd. apud Jo. de Tournes 1563. 12. cum præmisso errorum Lactantii catalogo.

2. *Liber de opificio DEI* ad Demetrianum cum scholiis Erasmi editus Basil. 1529. 8. ad calcem viduæ hujus Christianæ. Et cum observationibus

* Conferenda M. *Jo. Augusti Krebsii*, de stylo Lactantii diatriba, edita Halæ An. 1702. quam dignam quæ editionibus Lactantii adjungatur judicant Memoriæ Trevoltinæ 1706. pag. 1069. *Matthiæ Nicolai Korthölti* diss. de Cicerone Christiano, Lactantio. Giess. 1711.

tionibus *Jo. Wilichii* Francof. ad Viadrum & Argent. 1542. 8. addito Hippocratis libello de Genitura, Willichio interprete.

Ex editione *M. Georgii Lud. Goldneri*, illustris Ruthenci Rectoris, cum vita Lactantii & judiciis eruditorum. Geræ 1714. 8.

3. *Liber de mortibus persecutorum* ad Donatum Confessorem, primum editus in tomo secundo Miscellanearum *Stephani Baluzii* Paris. 1679. 8. atque in editionibus Lactantii recusus An. 1684. 1685. 1698. & 1715.

Deinde vulgatus separatim, subjunctis Actis Perpetuæ & Felicitatis, Oxon. 1680. 12. cum brevibus scholiis *Jo. Felli*, Oxoniensis Episcopi, & cum notis *Jo. Columbi* ad illustrem virum Gisb. Cuperum. Aboæ 1684. 8. Acta Erud. 1685. p. 585. Novell. Reip. litter. A. 1685. p. 919. Hic Columbus, qui phrasin præsentis libri passim illustrat ex aliis Lactantii scriptis, hoc ipso Nourrii sententiam qua ereptum Lactantio hunc librum ibat, refutavit antequam ab illo proderetur.

Cum notis variorum, *Baluzii*, *Gisb. Cuperi*, *Columbi*, *Sparkii*, *Nic. Toinardi*, (Paris. 1690. 12.) *Jo. Georg. Grævii*, *Thomæ Gale*, *Eliæ Boherelli* & alior. nec non H. Dodwelli diss. de ripa striga (quæ in edit. Lactantii A. 1684. lucem viderat) ex editione *Pauli Bauldry*, Ultraject. 1693. 8. Vide Acta Erud. illius anni p. 124.

Cum notis *Nicolai le Nourry*, monachi Benedictini,* Paris. 1710. 8. qui Nourrius cum & in hac editione & in Tomo secundo Apparatus ad Bibliothecam maximam Patrum Tomo 2. diss. sexta Paris. 1715. fol. hunc librum abjudicare Lactantio, & nescio cui Cæcilio tribuere fuisset conatus, argumenta ejus perquam levia esse, quibus scriptum hoc Lactantio voluit eripere, docuit vir eruditiss. *Maturinus Veisserius la Crose* in diss. inserta Diario Hagensi (Journal. literaire) Tom. VII. p. 1. & *Dan. Maichelius* in libro de Bibliothecis Parisiensibus edito Cantabrig. 1721. 8. pag. 187. seq. Christoph. Augustus Heumannus ad Symposium appendice p. 218. seq. & in Actis Erud. A. 1711. pag. 470. seq. Acta Academiæ Juliæ semestri IV. p. 206. seq. Crosio respondere conatus est Nourrius Journal. des Sav. 1716. Jun. pag. 698. seq. Sed ita etiam paucos, qui cum ipso faciant, reperiet.

 Gallice

* Mem. de Trevoux A. 1711. p. 5. seq. Acta Erud. 1711. pag. 470. Bibl. ancienne & moderne de Mr. le Clerc Tom. 3. p. 431. History of the works of the learned A. 1710. p. 584. Journal des Sav. 1710. Sept. p. 312. & 1716. Jul. pag. 34.

Gallice interprete *Malacrucio*, Canonico Remenſi, Pariſ. 1677. 1680. 12. traité de la mort des perſecuteurs par *M. Maucroix.*

Anglice *Gilberto Bruneto*, Epiſcopo Sariſburienſi, interprete, cum præfatione de perſecutionis ſpiritu Chriſtianos parum decente. Lond. 1686. & 1714. 8. 4. Nouvell. Rep. lettr. A. 1687. p. 979. ſeq. Hiſtoire des Ouvrages des Sav. 1687. p. 112.

Alia verſio Gallica ex Anglica Gilberti Burneti. Ultraj. 1687. Nouv. de la Rep. des lettres An. 1687. p. 797. ſeq.

Cl. *Lud. Chriſt. Miegii* diſquiſitionem Epiſtolicam de dubiis nonnullis hujus libri locis cum *Gerhardi von Maſtricht* ad illam reſponſione dabit in editione ſua Lactantii Clariſſ. Bunemannus. *Jo. Comirii* obſervationes habuit Emericus Bigotius, ut traditur in memoriis Trevoltinis 1705. Maj. p. 382. edit. Amſt. *Giʋberti* etiam *Cuperi* notæ altero tanto auctiores editis memorantur in Hiſtoria Critica Reip. litterariæ vulgata Gallice à Jo. Maſſono Tom. IV. p. 307.

4. *Epitomen* Inſtitutionum ad Pentadium fratrem, quam acephalon olim legit Hieronymus, & editiones capite truncam omnes exhibuere, primus integram ex Codice Taurinenſi edidit Rev. *D. Chriſtoph. Matthaus Pfaffius*, Cancellarius hodie Tubingenſis, Pariſ. 1712. 8. cum Anonymi hiſtoria de hæreſi Manichæorum, fragmento de origine generis humani & Q. Julii Hilariani de ratione Paſchæ & menſis. Mem. de Trev. 1712. p. 2041. Bibl. ancienne & moderne de Mr. le Clerc. Tom. 3. pag. 445. Acta Erud. 1713. p. 70. Journal des Sav. 1712. Sept. p. 243.

Recuſa eſt Cantabrigiæ 1718. 8. cum notis V. Cl. *Jo. Daviſii.* Bibl. anncienne & moderne T. XI. p. 190. ſeq.

Eandem ex eodem Taurinenſi Codice accuratiſſime expreſſam cum notis celeberrimi Pfaffii auctis exhibebit laudatus Bunemannus.

Prima capita ex eodem Codice, non pauca tamen aliter deſcripta dedit illuſtris vir *Scipio Maffeus* in Epiſtola ad Apoſtolum Zenum, virum præclariſſimum, quæ inſerta Diario Veneto (Giornale de' letterari d'Italia) Tom. VI. p. 458. & Londinenſi Michaëlis de la Roche (Memoirs of literature) Tom. 2. p. 339.

M. *Jo. Georgii Geret*, Anſpacenſis, variorum de Lactantio ejusque Theologia judicia, Witeb. 1722. 4.

Ejusdem ſpecimen examinis theologiæ Lactantianæ in articulo de DEO, ibid. 1723. 4.

Ejusdem

Ejusdem de mendosa Lactantii interpretatione dicti Platonici, quo is gratias egisse DEO dicitur, quod homo, quod mas, quod Græcus & Atheniensis natus esset. Ibid. 1722. 4. sub V. C. Jo. Guil. Bergero.

5. De *Epistolis* Lactantii Hadrianus Junius in Bataviæ Historia Lugd. Bat. 1588. 4. edita p. 311. quo in loco Egmondani cœnobii, Benedictinis destinati meminit, *ubi Bibliotheca celebris omnis generis scriptis codicibus & præsertim membranaceis, quos diligenter magna cura cum Priores alii, tum Gerardus ex Pælgeestana stirpe Abbas undecunque conquisierant, raros ostendit, è quibus dolet mihi interiisse intra quindecim proximos annos magno literariæ Reip. detrimento* Lactantii Firmiani Epistolarum libros duos, *quorum meminit nominatim D. Hieronymus,* * *quos dum ad me cogitat, editioni destinandos, mittere Antonius Hovæus illic religioni operatus, vir doctus, qui postea Abbam Abstornacensem prospera fama egit, repperit à bibliotapho quopiam librorum sublatos: atque ita disperiit ille thesaurus, ab haredibus sacrifici, in quem cadebat suspicio, in cucullos & piperis involucra concisus.*

6. *Librum de Spectaculis* è MSto in lucem datum Venetiis, legas in Memoriis Trevoltinis A. 1705. pag. 1992. & in Novellis Reip. litterar. ejusdem anni Tom. 2. p. 117. sed nemo est, qui viderit ab illo tempore, unde merito pro fabula habet Clariss. Bunemannus in Miscellaneis Lipsiensibus Tom. 3. p. 136.

7. ὁδοιπορικὸν Lactantii præter rem pro edito videtur habere Jacobus Gaddius Tom. 1. de scriptoribus non Eccles. p. 181. Similiter ut *Symposium* clarissimus Heumannus, qui illud putat exstare sub titulo ænigmatum, quæ sub Symposii feruntur nomine, de quibus dixi Volum. 3. Bibl. Latinæ p. 273. necdum dictorum pœnitet, etiam postquam legi ea, quæ ad

* Hieron. cap. 80. de Script. Eccles. inter Lactantii scripta post librum de persecutione memorat *Epistolarum ad Probum libros quatuor, ad Severum Epistolarum libros duos, ad Demetrianum auditorem suum Epistolarum libros duos.* Idem cap. 111. *Aquilius Severus in Hispania, de genere illus Severi. ad quem Lactantii duo Epistolarum scribuntur libri.* S. Damasus Epist. 1. ad Hieron. *Fateor quippe tibi eos, quos mihi jampridem Lactantii dederas libros, ideo non diligenter lego, quia & plurima Epistola ejus usque ad mille spatia versuum tenduntur, & raro de nostro dogmate disputant, quo fit ut & legenti fastidium generet longitudo, & si qua brevia sunt, scholasticis magis sunt apta quam nobis, de metris & regionum situ & Philosophis disputantia.* Hieronymus in Galat. 4. p. 268 *Multi per imperitiam Scripturarum, quod & Firmianus in octavo ad Demetrianum Epistolarum libro facit, asserunt Spiritum S. sæpe Patrem, sæpe Filium nominari.*

ad me placuit Viro Clariss. scribere in poecile sua T. 1. lib. 2. p. 256. seq. quæso enim quis Aristarchus svadeat versum statim primum:

Hæc quoque Symposius de carmine lusit inepto.

nullo præeunte MSto Codice refingendum esse sic:

Hoc quoque Symposium lusi de carmine inepto.

vel quis credat versum secundum

Sic tu Sexte doces, sic te deliro magistro.

repugnantibus omnibus Codicibus MSS. legendum esse

Sic me Sicca docet, Sicca deliro magistra.

Sufficit mihi (contra meram viri docti conjecturam nulla nixam auctoritate) Symposii nomen frequens fuisse veteri ætate, sicut præter alibi notatos à me etiam Amalarius, cujus libros de officiis habemus, in veteri Codice apud Mabillonium f. 93. 100. & 132. Analectorum edit. novæ, Symphosius Amalarius appellatur. Sufficit mihi ænigmata Symposii laudari ab Aldhelmo Scoto & Sigeberto Gemblacensi. Sufficit mihi denique Symphosii poëtæ nomen diserte præferre Codices MSS. ænigmatum, quos evoluerunt Joach. Perionius, Franciscus Basvelus, Goldastus, P. Pithoeus, Josephus Castalio.

IX. Probis moribus videtur fuisse JULIUS FIRMICUS MATERNUS, quo magis DEUS ejus misertus jam senem ex Ethnicismi tenebris ereptum divina Evangelii luce collustravit, in qua constitutus post Annum Christi 350. eruditum, disertum ac pium *librum* scripsit * *de errore profanarum religionum* ad Constantium & Constantem Augustos, quos c. 21. nominat, & sacratissimos & sacrosanctos Imperatores passim appellat. Primus capite mutilum ex MSto Mindensi vulgavit *Matthias Flacius*, Argentorat. apud Probum Machæropœum, sumptibus Joannis Oporini, 1562. 8. Sæpius deinde editus est, tam seorsim, quam in Patrum Bibliothecis. Cum mythologicis etiam Latinis prodiit cura Hieron. Commelini, Heidelb. 1599. 8. Utque alias ἐκδόσεις omittam, eruditis *Jo. Wowerii* notis illustratus lucem adspexit è Bibliopolio Frobeniano Anno 1603. 8. una cum Minucio Felice. Sæpe numero ab illo tempore Wowe-

* Eundem esse, qui librum hunc & qui Astrologicum opus ad Mavortium Lollianum composuit, de quo dixi lib. III. Bibl. Latinæ cap. 8. jam receptior inter eruditos sententia est, etsi Bonifacio XV. 5. Hist. ludicræ & Baronio olim aliter visum ad A. C. 355. qui inscriptionem librorum de Astrologia secutus, hos Firmico cuidam juniori tribuit, cum è contrario probari possit eos scriptos esse ante librum de errore profanarum religionum.

Woweriana editio repetita fuit etiam accedente cura *Jac. Oiſelii*, Lugd. Bat. 1652. 4. 1672. 8. & ad calcem Cypriani, recenſente *Philippo Priorio*, Pariſ. 1666. fol. & ad calcem Minucii Felicis in editione Jac. Gronovii Lugd. Bat. 1709. 8. & *Belgice* G. Kemphero interprete cum notis. Alcmariæ 1717. 8. Quædam hujus libelli loca caſtigat & illuſtrat *Jo. Frid. Gronovius* Monobiblo obſervationum Eccleſiaſticar. c. 9. Ceterum Jo. Wowerio judice p. 286. Epiſt. non pauca in Firmico ſunt, quibus temere ab aliis diſſentit, aut antiquorum ſcripta negligentius ſe legiſſe oſtendit.

X. Ex ſcriptis præclariſſimi Doctoris, S. AMBROSII, Mediolanenſis Epiſcopi, qui A. C. 397. ex hac vita eſt in cœleſtem evocatus, ſunt mihi memoranda hæc quatuor, vel quinque:

1. Liber *de bono mortis*, in quo de immortalitate animorum, & de juſtorum poſt hanc vitam præmiis certiſſime exſpectandis egregie commentatur.

2. *De fide reſurrectionis* Oratio, libro de exceſſu fratris Satyri † ſubjuncta.

3. *Epiſtola XXIX. & XXXI.* ad Valentinianum Imp. ne aram Victoriæ in Ethnicorum gratiam inſtaurare jubeat, vel *Symmacho* * hoc petenti annuat. T. 2. edit. Benedictinor. p. 825. ſeq.

4. *In Hexaëmeron homiliæ IX.* circa A. C. 389. habitæ & Orontio Diacono dicatæ, digeſtæque in *libros VI.* quibus S. Baſilii inſiſtens veſtigiis ** bonitatem, potentiamque & ſapientiam Opificis ex rerum creatarum artificio & uſu luculenter demonſtrat, celebratque.

5. De

† Hujus Satyri epitaphium ab Ambroſio, ut ajunt compoſitum fertur, quod ita ſe habet:

Uranio Satyro ſupremum frater honorem
Martyris ad lævam detulit Ambroſius.
Hæc meriti merces, ut ſacri ſanguinis humor
Finitimas penetrans adluat exuvias.

* *Q. Aurelii Symmachi* relatio pro ara Victoriæ, Valentiniano Imp. oblata A. C. 384. exſtat inter ejus epiſtolas X. 61. & non tantum ab Ambroſio ſed etiam à Prudentio (de quo infra) confutata, fructus expers fuit.

** *Suſpexi*, inquit Combefiſius T. 1. Bibl. Concionatoriæ, *Ambroſii, reddendis vertendisque Græcis Philonis, Origenis, Euſebii, maximeque Baſilii M. dexteritatem, quo in genere omnium facile princeps videri poſſit, mihique ſane multis partibus Hieronymo ſuperior videtur: ſic tota ſenſus expreſſione ſtylo ipſe ſuo ac puriori nitet, nec tam ex aliorum ſcriptis in ſuos videtur alveos corrogare, quam à ſe propria fundere.* De Baſilii M. opere in Hexaemeron dictum ſupra, p. 84.

5. *De vocatione Gentium libri II.* ubi de necessitate gratiæ Evangelii. De editionibus operum S. Ambrosii nihil habeo, quod addam dictis à me tomo tertio Bibl. Latinæ pag. 430. seq. nisi monere juvat optimam, quæ hactenus exstat Parisiensem A. 1686. & 1691. fol. 2. Voluminibus, brevi iterum subituram præla * sed accuratiorem locupletioremque addito etiam Missali Ambrosiano & tribus tomis distinctam, quorum ultimus dubia & supposita scripta complectetur.

XI. Etiam ex PONTII PAULINI Episcopi Nolani scriptis, qui A. C. 431. ætat. 78. in CHRISTO obiit, non omittenda Epistola XXXVIII. ad Jovium *de Providentia*, contra vanas Philosophorum de fortuna & fato opiniones; Epistolæque subjunctum carmen quod incipit: *Jam mibi polliceor.* Epistolam XXXIX. ad militem sæculi omitto, quæ etiam inter supposita Hieronymo legitur T. 5. edit. Marcianæi p. 184. Nam perinde ut Epistola XLVI. Paulini ad Licentium una cum carmine ad eum scripto, non Ethnicum ad Christianismum amplectendum invitat, sed Christianum hortatur, ut non sæculo amplius, sed CHristo militet, hoc est, Ecclesiasticæ vitæ se tradat. *Poëma adversus Gentiles*, quod Paulino eruditissimus Muratorius tribuit, ANTONII cujusdam est, cujus sub nomine illud dedi supra p. 178. nescio an Antonii Afri, Episcopi Fussalensis, de quo S. Augustinus Epist. 209. edit. novæ (vet. 261.) De editionibus S. Paulini dictum à me est T. 3. Bibl. Latinæ p. 503. inter quas facile eminet quam post H. Gravium, Andream Schottum, Heribertum Rosweidum S. I. & Petrum Franciscum Chiffletium debemus Joanni Baptistæ Braunio (le Brun) Paris. 1684. 8.

XII. Possidius, Episcopus in Numidia Calamensis, in limine indiculi librorum, tractatuum & Epistolarum S. AUGUSTINI, Hipponis regii in eadem Numidia Episcopi A. C. 430. ætatis 76. defuncti, hunc exhibet catalogum ejus scriptorum contra Paganos, & Judæos, quæ pleraque omnia etiamnum inter opera ejus leguntur.

Contra Paganos.

1. *De Academicis libri III.* sive contra Academicos, ad Romanianum scripti sub extremum A. C. 386. exstant T. 1. editionis Benedictinor. recusæ Amstelodami p. 187.
2. *De Ordine libro duo*, ad Theodorum, in eodem Tomo I. p. 315.

3. De

* Memoires historiques & Critiques A. 1722. Mars p. 62. seq.

3. *De utilitate credendi liber unus*, ad Honoratum T. VIII. p. 33.
4. *De vera religione liber unus*, Tom. I. p. 557.
5. *De anima immortalitate liber unus.* Tom. I. edit. Amst. p. 288.
6. *Quæstio, utrum anima à se ipsa sit.* In libro de diversis quæstionibus LXXXIII. quæst. 1. T. VI. p. 1.
7. *Quæstio alia, utrum à DEO auctore sit homo deterior.* id. quæst. 3.
8. *Item alia quæstio, utrum corporeis sensibus percipi veritas possit.* id. quæst. 9.
9. *Item alia Quæstio, quarè CHristus de fœmina natus sit.* id. quæst. 11.
10. *Item alia Quæstio de Filio DEI.* id. quæst. 16.
11. *Item alia Quæstio de DEO & Creatura.* id. quæst. 19.
12. *Item alia Quæstio de Patre & Filio.* id. quæst. 23.
13. *Item alia Quæstio de Providentia.* id. quæst. 27.
14. *Item alia Quæstio, quare DEUS Mundum facere voluerit.* id. quæst. 28.
15. *Item alia Quæstio, utrum aliquid sit sursum aut deorsum in Universo.* id. quæst. 29.
16. *Item alia Quæstio, utrum rem ullam alius alio magis intelligat, atque ita ejusdem rei per infinitum eat intelligentia.* id. quæst. 32.
17. *Item alia Quæstio, quemadmodum DEI Sapientia, Dominus JESUS CHristus, & in utero matris fuerit & in cœlis.* id. quæst. 42.
18. *Item alia Quæstio, quare tanto post venit Dominus JESUS CHristus.* id. quæst. 44.
19. *Item alia Quæstio de credibilibus.* id. quæst. 48.
20. *De consensu Evangelistarum libri quatuor.* Tom. III. edit. Amstel. parte 2.
21. *Quæstiones contra* Porphyrium *exposita sex*, id est de resurrectione, de tempore Christianæ religionis, de sacrificiorum distinctione, ex eo quod Dominus dicit (Matth. VII. 2.) *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* De Filio DEI secundum Salomonem. De bono Propheta. T. II. Epist. 102. in edit. Benedictin. (In prioribus editionibus Epistola 49. ad presbyterum Deogratias.) Hæc Epistola, in qua confutantur, *quæ dicerent de Porphyrio contra Christianos, tanquam validiora decerpta*, scripta fuit circa A. C. 408.
22. *De divinatione Dæmonum liber unus.* Tomo VI. p. 369.
23. *De civitate DEI, libri viginti duo*, ad Marcellinum, contra Paganos, qui orbis calamitates & vastationem urbi Romæ ab Alarico A. C. 410. illatam Christianæ Religioni tribuebant. T. VII. edit. Benedict. Opus

 præci-

præcipuum atque eruditiſſimum ſcriptum, ut videtur circa A. C. 412. quod capitibus diſtinctum jam olim legit Lupus Ferrarienſis, qvi Epiſtola quinta laudat libri XXI. titulum 27. V. C. Michaël Maittaire T. 1. Annal. typograph. p. 61. memorat editionem horum B. Auguſtini librorum Anni 1467. (in Hendreichii pandectis A. 1465.) ſine typographi & loci indicio, & pag. 62. Romanam Anni 1468. per ConradumSweinheim & ArnoldumPannartz. Neapoli autem in Bibliotheca Joſephi Vallettæ fuit Auguſtinus de Civitate DEI excuſus Romæ in domo Petri de Maximis An. 1467. fol. In Bibliotheca Aproſiana pag. 447. ſeq. laudatur editio Romana Anni 1470. atque eandem videre me memini in Bibliotheca B. Conſulis noſtri D. Bernardi Matfeldii, quæ in ſectione publica centum vænibat marcis Lubecenſibus, & ad calcem adſcriptos habebat hoſce verſus:

Aſpicis illuſtris lector quicunque libellos,
Si cupis artificum nomina noſſe, lege.
Aſpera ridebis cognomina Teutona: forſan
Mitigat ars Muſis inſcia verba virum.
Conradus Schweynheim, Arnoldus Pannartzque Magiſtri
Romæ impreſſerunt talia multa ſimul.
Petrus cum Fratre Franciſco Maximus ambo
Huic operi aptatam contribuere domum.

Videntur unius ejuſdemque editionis exempla alia Annum 1468. 1469. alia, alia 1470. annotatum habuiſſe, vulgato etiam noſtris temporibus Bibliopolarum more, ut libri frons diutius muſteam novitatem referret. Editio Veneta Anni 1470. fol. per Joannem & Vindelinum de Spira fratres, nec non Moguntina Anni 1475. (aliis 1473.) per Petrum Schœfer fuit in Bibl. Bigotiana. Romanam Anni 1474. per Udalricum Gallum Alemannum & Simonem Nicolai de Luca, nec non Venetam A. 1475. & Neapolitanam A. 1477. per Nicolaum Moravum, & Baſileenſem A. 1479. fol. per Michaëlem Wenckler, cum commentariis Monachorum Ord. Præd. *Thomæ Valois* * & *Nicolai Triveth, Jacobi de Paſſevant* & *Franciſci de Maironis* Ord. minorum, memorat laudatus Maittaire pag. 105. 110. 123. 134. Baſileenſis

* Hic Joanni Lelando *Thomas Gvallenſis*, Caveo *Waleſius*, aliis *Thomas Anglicus de Walleis*.

leensis illa recusa Friburgi 1494. & Lugd. 1520. fol. cum iisdem commentariis, quos ridet Erasmus T. 12. edit. Amst. operum Augustini p. 572. seq. *Sertorii* commentarios, *Joannisque Redovallensis*, & *Joannis Baconthorpii* memorat Joannes Lelandus, nescio an editos. Primus in illustrando hoc Augustini opere fecit operæ pretium *Jo. Ludovicus Vives* Vir doctissimus, cum cujus commentariis Henrico VIII. * A. 1522. dedicatis, sæpissime inter Augustini opera lucem vidit. Separatim etiam cum commentariis Vivis & *Leonbardi Coquei* Aurelianensis, Paris. 1651. fol. & 2. Volum. Hamburg. 1661. 4. Gallice hosce libros post versionem Joannis du Pré & Petri Gerardi excusam Abbatis villæ 1486. fol. translatos à Gentiano Herveto didici ex Bibl. Gallica Crucimanii p. 120. Prodierunt illi Paris. 1570. fol De aliis Gallicis, Germanicis, Belgicis & & Hispanicis versionibus adeundus Christophorus Hendreichius pandect. Brandenburg. p. 341. Codex insignis MS. horum librorum exstat in Bibl. Serenissimi Ducis Gothani.

Epistola Augustini contra Paganos.

24. *Maximo Madaurensi* Grammatico. T. 2. Epist. 17. (in prioribus editt. Epist. 44.)
25. *Fratribus Carthaginiensibus.*
26. *Madaurensibus.* Epist. 232. (in prioribus editt. 42.)
27. *Dioscoro.* Epist. 118. (in prioribus edit. 56.)
28. *Volusiano.* Epist. 132. 147. (in prioribus 1. & 3.)
29. *Marcellino.* Epist. 138. 143. (in prioribus editt. 5. & 7.)
30. *Macedonio de intercessionibus Episcoporum* apud judices pro reis. Epist. 153. (in prioribus 54.)
31. *Item ipsi de veris virtutibus.* Epist. 155. (in prioribus 52.)
32. *Longiniano, duæ.* Epist. 233. & 235. (in prioribus editt. 20. & 22.)

Tractatus adversus quos supra.

33. *Exbortatio ad Fidem.*
34. *De timore DEI.* T. V. edit. Benedictin. sermo 348. (in prioribus editt. sermo 214. de tempore.)
35. *De parentalibus.*
36. *De defectu Solis.*
37. *De Epiphania, duo.* Sermo 199. 374. (34. de tempore & de diversis 67.)

* Nic. Antonius T. 1. Bibl. Hispanæ p. 555.

38. *Item de Epiphania, contra quos supra, duo.*
39. *De Kalendis Januarii, contra quos supra, duo.* Sermo 197. 198.
40. *De Resurrectione tractatus duo.* Sermo 240. 241. (de tempore 139. 143.) vel 361. 362. T. V. edit. Benedictin. (de diversis 120. 121.) Laudat Gennadius c. 38. de scriptoribus Eccles.
41. *De lectione Actuum Apostolorum, ubi Epicurei & Stoici Philosophi cum Apostolo Paulo contulerunt.* Sermo 150.
42. *De testimoniis Scripturarum contra Donatistas & idola.*

Contra Mathematicos.

43. *Quæstio adversus quos supra.* in libro LXXXIII. quæstionum, quæst. 45. T. VI. edit. Benedictinor. p. 12. Amst.
44. *Epistola ad Lampadium.* Tom. II. Epist. 246. (in prioribus editt. Epistola 243.)

Contra Judæos.

45. *Quæstio de Judæis.* (in libro LXXXIII. quæstionum, est de ideis, non de Judæis. In appendice autem Tomi VIII. edit. Benedictinor. p. 11. inter dubia Augustini exstat *sermo contra Judæos, Paganos & Arianos*, qui incipit: *Inter pressuras & angustias.* Et p. 21. *De altercatione Ecclesiæ & Synagogæ dialogus*, cujus initium: *Duarum matronarum vobis censoribus caussam videor suscepisse.*
46. *Item alia Quæstio, de annis quadraginta sex ædificati templi.* in libro LXXXIII. quæstionum, quæst. 56. T. VI. p. 19.
47. *Epistola ad Asellicum Episcopum, de cavendo Judaismo.* Epist. 196. T. II. edit. Benedictin. (in prioribus editt. 200.)
48. *Adversus quos supra, tractatus duo.* Unus legitur Tom. VIII. p. 22. & incipit: *Beatus apostolus Paulus Doctor gentium.*

Subjungit hisce Possidius elenchum scriptorum S. Augustini *contra Manichæos*, quorum pleraque etiam ad institutum nostrum pertinent, quoniam in illis præcipua quædam dogmata Christianæ Religionis de uno DEO Veteris & Novi Testamenti, & de librorum Vet. Testamenti Divinitate, nec non de Veritate incarnationis Filii DEI, & quod mali auctor DEUS non sit, egregie defenduntur & illustrantur. Ecce igitur tibi Possidianum scriptorum Augustini etiam adversus Manichæos Catalogum:

49. *De moribus Ecclesiæ Catholicæ & de moribus Manichæorum libri duo.* T. 1. Benedictin. p. 511. edit. Amst.
50. *De duabus animabus liber unus.* T. 8. p. 45.

51. *Unde*

51. *Unde malum, & de libero arbitrio libri tres.* T. I. p. 421.
52. *Acta contra Fortunatum Manichæum, liber unus.* T. 8. p. 67.
53. *In Genesin, contra Manichæos, libri duo.* T. I. p. 480.
54. *Contra Epistolam*, (Manichæi, quam vocant *Fundamenti*, *liber unus.* T. 8. p. 109.
55. *Contra Adimanti calumnias* (Manichæi discipuli, qui loca Veteris Testamenti & Novi tanquam contraria objecerat,) *quæstiones diversæ numero XXVIII.* T. 8. p. 81.
56. *Quæstio de libero arbitrio*, in libro de LXXXIII. quæstionibus, quæst. 2. T. 6. pag. 1.
57. *Item Quæstio de malo*, quæst. 6.
58. *Item alia Quæstio, utrum corpus à DEO sit*, quæst. 10.
59. *Item alia Quæstio, non fuisse corpus Domini nostri JESU CHristi phantasma*, quæst. 14.
60. *Item Quæstio utrum DEUS mali auctor non sit*, quæst. 21.
61. *Item Quæstio, Deum non pati necessitatem.* quæst. 22.
62. *Item Quæstio, utrum & peccatum & recte factum, in libero sit voluntatis arbitrio, quod ita esse omnino verissimum est*, quæst. 24.
63. *Item Quæstio de cruce CHRISTI.* quæst. 25.
64. *Item Quæstio, cum animarum natura una sit, unde hominum diversæ voluntates?* quæst. 40.
65. *Item Quæstio, quare Filius DEI apparuit in homine, & Spiritus S. in columba?* quæst. 43.
66. *Item Quæstio, quare filii Israël sacrificabant visibiliter pecorum victimis?* quæst. 49.
67. *Item alia Quæstio, de homine facto ad imaginem & similitudinem DEI.* quæst. 51.
68. *Item alia Quæstio, quod dictum est*, (Genes. VI. 7.) pœnitet me hominem fecisse. quæst. 52. adde lib. 15. de Civ. DEI c. 25.
69. *Item Quæstio de auro & argento, quod ab Ægyptiis Israëlitæ acceperunt*, Exod. XII. 35. quæst. 53.
70. *Item Quæstio de eo, quod scriptum est*, (Cantic. VI. 7.) Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentulæ quarum non est numerus. quæst. 55.
71. *Item Quæstio de eo, quod scriptum est*, (Philipp. II. 7.) & habitu inventus ut homo. quæst. 73.
72. *Contra Epistolam Secundini Manichæi, liber unus.* Tom. VIII. p. 371.

73. *Acta habita cum Felice Manichao, libri duo.* Tom. VIII. p. 334.
74. *De natura boni, liber unus.* id. p. 355.
75. *Contra Faustum Manichaum quaestiones diversa, libri triginta tres.* T. VIII. p. 131.
76. *Epistola ad Honoratum.* Tom. II. edit. Benedictin. Epist. 140. (vet. edit. 120.)

Tractatus adversus memoratos.

77. *De* in principio fecit DEUS cœlum & terram, *&* in principio erat Verbum. Tom. V. serm. 1.
78. *Ex eo, quod in Aggao Propheta scriptum est,* (II. 9.) Meum est aurum, & meum est argentum. Serm. 50.
79. *Contra quos supra, Quaestio de sacrificiis spiritalibus.*
80. *Contra quos supra, de die Domini, secundum Sophoniam Prophetam.*
81. *Contra quos supra, ex eo quod scriptum est in Iob,* (I. 6.) Venerunt Angeli in conspectu DEI, & diabolus in medio eorum: *& ex Evangelio:* (Matth. V. 8.) Beati mundi corde, quoniam ipsi DEUM videbunt. Tom. 5. serm. 12.

Fuit etiam, qui ex Augustini scriptis colligeret Demonstrationem tripertitam *Bartholomaus Fibus,* S. I. unam de DEO, adversus Atheos Ethnicosque: alteram de JESU CHRISTO, adversus Judæos & alios à fide Christiana alienos: tertiam de Ecclesia adversus Hæreticos, quos vocat Schismaticosque, editam Coloniæ 1702. 4. Vide Historiam Operum eruditorum Anglice editam Londini A. 1703. pag. 44.

De editionibus Operum Augustini præter Oudinum T. 1. p. 933. aliosque scriptorum Ecclesiasticorum tradentes notitiam, consules Acta Erud. A. 1683. pag. 3. atque si placet quæ notavi Tom. 3. Bibl. Latinæ p. 512. sq. Bernhardi Vindingii Criticus Augustinianus Monachii editus in lucem 1621. 8. & Prosperi Stellartii Augustinomachia vulgata Lugd. 1617. censuram de beati Doctoris scriptis ferunt, quam non infrequenter sequuntur in præclara sua editione Benedictini, quæ Parisiis 1679--1701. publici juris facta, deinde curante V. C. Joanne Clerico non sine insigni auctario recusa est Amstelodami 1703. fol. duodecim Voluminibus. Josephi Mariæ Svaresii * dissertatio de Chronologia Operum S. Augustini una cum testimoniis de opere illius perfecto adversus Julianum Pelagianistam è Conciliis deprompta prodiit Rom. 1670. 4. Vitæ Augustini scriptoribus

* Giornale de' letterati di Roma A. 1670. p. 49.

ſcriptoribus alibi à me laudatis addendus Auguſtinus Cermelli, Ligur, Ord. Prædicat. Ferrariæ 1648. 4.

XIII. Quod argumentum jam ante attigerant Tertullianus, *a)* Cyprianus, *b)* Arnobius, *c)* Ambroſius, *d)* Prudentius *e)* atque noviſſime Auguſtinus, *f)* Chriſtianos malorum ac calamitatum publicarum auctores, quod à gentibus arguebantur, neutiquam eſſe: idem ex inſtituto probandum etiam in ſe ſuſcepit PAULUS OROSIUS, ab eodem Auguſtino ad hoc inſtigatus, in *VII. libris hiſtoriarum*, Auguſtino etiam dicatis, & ab orbe condito, rerum geſtarum ſeriem deducentibus ad ſuam uſque ætatem, A. C. 415. inductioneque omnium temporum demonſtrantibus

a) Apologetici c. 40. ſeq. & lib. 1. ad Nationes c. 9.
b) Ad Demetrianum.
c) Arnobius lib. 1. ſub init.
d) Ambroſius contra Symmachum, Epiſt. 31. ad Valentinianum Imp.
e) Prudentius II. 916. ſeq. contra Symmachum.
f) Auguſtini libris quinque prioribus operis de Civ. DEI ad Marcellin. cujus univerſi argumentum breviter ipſe exponit his verbis lib. 2. retractationum cap. 43. *Interea cum Roma Gothorum irruptione, agentium ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis everſa eſt, ejus everſionem Deorum falſorum multorumque cultores, quos uſitato nomine Paganos vocamus, in Chriſtianam Religionem referre conantes, ſolito acerbius & amarius Deum verum blaſphemare cœperunt. Unde ego exardeſcens zelo domus Dei, adverſus eorum blaſphemias vel errores, libros de Civitate Dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret, & me prius ad ſolvendum occupabant. Hoc autem de Civitate Dei grande opus tandem viginti duobus libris eſt terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari volunt, ut ad hoc multorum Deorum cultum, quos Pagani colere conſueverunt, neceſſarium eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque adverſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuiſſe unquam, nec defutura mortalibus, & ea nunc magna, nunc parva, locis, temporibus, perſoniſque variari: ſed Deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter vitam poſt mortem futuram eſſe utilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ vanæ opiniones, Chriſtianæ religioni adverſariæ refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe reprehenderet, id agit pars altera operis hujus, quæ libris duodecim continetur. Quanquam ubi opus eſt, & in prioribus decem, quæ noſtra ſunt aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus adverſa. Duodecim ergo librorum ſequentium primi quatuor continent exortum duarum civitatum, quarum eſt una Dei, altera hujus mundi: Secundi quatuor, excurſum earum ſive procurſum. Tertii vero, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum ſint de utraque civitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt, ut de Civitate Dei potius vocarentur.*

tibus falsam esse calumniam paganorum illius ætatis, qui tempora sua *veluti malis extra solitum infestissima, ob hoc solum quod credebatur CHristus & colebatur DEUS, idola autem minus colebantur, infamabant.* Confer B. D. Kortholti obtrectatorem paganum lib. 2. c. 15.

Editiones OROSII.

Editio Orosii Veneta 1483. fol. opera & expensis Octaviani Scoti Modoetiensis fuit in Bibl. Hohendorfiana p. 90. & in Bibliotheca Joannis Mori, Episcopi Eliensis. Hæc itaque non secuta est, * sed antecessit Venetam quam expensis Bernardini Veneti de Vitalibus excusam laudat Barthius XXXVI. 17. adversar. nam hæc A. 1500. cum dux esset Augustinus Barbadicus, lucem vidit. Cave etiam credas Dan. Gvil. Mollero, qui Hittorpianam editionem pro prima venditat in diss. de Orosio, Aldorf. 1689. §. 23. Nec visæ mihi quas idem laudat editiones Cornelii Gvalteri, Schonhovii & Roberti Stephani. Extant etiam editiones Parisienses 1510. 4. quam ex legato Perizoniano servat Bibl. Leidensis, & 1524. fol. apud Johannem Parvum & 1534. fol. typis Petri Vidovæi edente Sebastiano Mengino.

Colonienses 1526. fol. apud Eucharium Cervicornum, cum præfat. Gerardi Bolsvinge, Reckelinchusensis, & ex recensione Jo. Cæsarii 1536. 8. & apud Jasparem Genepæum 1542. 8. & cum notis Francisci Frabricii Marcodurani 1561. 1574. 1582. 8. quem nimis sibi in Orosio indulsisse notat Barthius XXXVI. 17. Adversar.

Omitto Orosium sæpius editum in Bibliothecis Patrum, nec non in Renati Laurentii de la Barre Historia veterum Patrum Christiana Paris. 1583. fol. & in Johannis Philippi Vorburgii Volumine tertio Historiarum pag. 491. Francof. 1650. fol.

Præstantissima editio Moguntina 1615. 8. ubi caput primum libri primi auctius è MSto Genevensi, & præter Franc. Fabricii notas & emendationes Andreæ Schotti habentur etiam præmissæ volumini castigationes Lud. Lautii, † presbyteri Gandensis.

Versio *Germanica* Hieronymi Boneri, Francof. 1576. 1581. fol.

Gallica Philippi Nigri, sive le Noir, Paris. 1526. fol.

Italica auctore M. A. Bonaccivoli, Venet. 1528. 4. Vide Dan. Gvil. Molleri diss. de Orosio, §. 25. Alia per Jo. Gverinum de Lancisa. Venet. 1539. 8.

Hispanica

* Secutam scribit Nic. Antonius p. 181. Tom. I. Bibl. Hispanæ veteris.

† Perperam Lanii excusum in T. I. Bibl. Latinæ.

Hispanica MS. Didaci à Jepes, Toletani memoratur à Nic. Antonio Tom. 1. Bibl. vet. Hispan. p. 182.

Versionem liberiorem *Anglosaxonicam*, cui auctore Ælfredo Rege, navigationes quædam septentrionales insertæ sunt: à Wilhelmo Elstob exspectare nos jussit Georgius Hickesius diss. Epistolica f. 98. Confer & ejusdem Catalogum MSS. Anglosaxonicorum p. 85.

Viros celeberrimos *Gerhardum von Mastricht* Bremæ & *Joannem Clericum* Amstelodami de adornanda nova Orosii editione cogitasse notant memoriæ literariæ Trevoltinæ A. 1712. p. 1666. Sed Mastrichtius quidem jam A. 1721. 9. Cal. Febr. annum agens 82. ætatis extinctus est, & Clericum aliæ ni fallor graviores curæ ab hoc instituto hactenus detinuere.

Vocabulum *Hormesta*, quod Codices quidam Orosiii præferunt, vir eruditiss. Jo. Georgius Eccardus in diss. inserta Tomo primo Bibl. historico theologicæ Bremensis A. 1718. 8. T. 1. p. 325. derivat ab Gothico *armen*, misereri, velut *armwist* sive *ormist*, miseria: uti Balthasar Bonifacius * illud corruptum putat ex vocabulis *Orbis mœstitia:* Nic. Hieron. Gundlingius in Gundlingianis XXV. 4. *Orestes*, veluti longa tragœdia: quæ propius accedunt ad titulum, quem in vetustissimo Codice Bongarsius reperit, *de miseria hominum*, quam vel D. Jo. Diecmanni τοῦ μακαρίτου *harmosta*, Bibl. Historico-Theolog. Bremens. T. 1. p. 546. à Græco vocabulo ἁρμόζειν aptare: vel ab ὅραμα quod visionem significat, unde Græcobarbaram vocem *hormestam* composuisse Afros persuasit sibi vir doctus Jo. Schilterus Observat. 2. ad Chronicon Argentoratense Kœnigshœvenii. Vel ab ὁρμὴ, quod denotat motum, impetum, agitationem, unde illud nomen deducebat Cotelerius in notis ad Tom. 2. monumentorum Ecclesiæ Græcæ p. 621. vel Vossii ὁρμαθὸς veluti series rerum ac catena, aut Barthii *omnis historia:* vel denique *orchestra*, quam nuncupationem Stephano Vinando Pighio in Hercule Prodicio probatam amplectitur Andreas Schottus præfat. ad editionem Orosii Moguntinam.

XIV. Ex *Aurelii* PRUDENTII *Clementis*, poëtæ pii cultique, qui circa idem tempus claruit carminibus, nefas fuerit præterire ejus *libros duos* Heroicis versibus scriptos *adversus Symmachum*, præfectum urbis, cujus relationem pro ara Victoriæ ab S. Ambrosio oppugnatam jam dixi. † In hoc

* Bonifac. de scriptoribus Rom. histor. legendis c. 31.

† Supra p. 241. Illa Symmachi relatio in editione, quam Clariss. Cellarius curavit, Prudentii

poëmate multis erudite superstitiones Ethnicas & idolorum cultum exagitat Prudentius, in cujus *apotheosi* præterea occurrit caput adversus Judæos vers. 321. seq. (laudatum etiam à Gregorio Turonensi lib. 1. de gloria martyrum cap. 41.) nec non caput pro resurrectione corporum, v. 1063. seq. quam etiam tuetur hymno cathemerinon decimo. Animabus impiorum pœnas sempiternas esse propositas ostendit capite alio in apotheosi v. 782. seq. Denique Martyrum constantiam laureasque diserto ore celebrat in hymnis peristephanon.

PRUDENTII Editiones.

Prodiit Prudentius Daventriæ 1472. 4. atque est mihi ad manus editio antiqua in 4. sine anni nota, locive, ad cujus calcem hæc verba leguntur: *Aurelii Clementis Prudentii opera prudens lector hoc ordine impressa invenies. Primum in utrumque testamentum tetrasticha. Deinde eum quem de Divinitate librum scripsit, Apotheosinque titulavit. Psychomachia sequitur. Hamartigenia bis recto ordine additur. Peristephanon subditur, sic enim Græce liber ad martyrium invitatorius inscribitur. Diurnorum vero hymnorum libro, (qui & cathemerinon dicitur) & eo quem contra Symmachum, idololatriam defendentem scripsit, pulchro & recto ordine totum opus consummatur.*

Carmen in Romanum martyrem, cum amplo *Jo. Murmelii* Ruremundensis commentario prodiit separatim Coloniæ in chalcographia ingenuorum librorum Qventell, 1507. 4.

Jacobi Spiegel Selestadiensis commentarius in hymnum de CHristi miraculis ad omnes Horas, *da puer plectrum*, Selestadii in ædibus Lazari Schurerii 1520. fol. Ad calcem voluminis exstat Jacobi Wimphelingii Epistola, in qua *facessant*, inquit, *Catullus, Tibullus, Propertius: cum exstent Sedulius, Prudentius, Baptista Mantuanus: pro Martiali tutius legantur epigrammata Buschii, Murmelii, Sapidi.* Verum si gemmæ in argentea theca vel plumbea merito præferendæ sunt auro carbones tegenti, non ideo plumbum ipsum vel argentum auro præstat, neque aurum facessere jubebimus.

In *Georgii Fabricii* Chemnicensis collectione veterum Poëtarum Ecclesiasticorum cum notis vulgata Basil. 1562. 4. familiam ducit Prudentius. Ejusdem Fabricii in pæanas tres Prudentii, Sedulii, Fortunati

de vita

dentii libris præfigitur. Isaacus Grangæus præter illam Symmachi relationem subjunxit etiam scriptum utrumque S. Ambrosii, petitioni Symmachi oppositum.

de vita & morte CHristi, & in hymnos tres alios Prudentii & in Romanum martyrem expositio. Lipsiæ 1568. 8. subjuncta adagiorum annotatorum centuria.

Augusti Buchneri commentarius in Prudentii hymnum de CHristi Natali. Witeb. 1643. 8.

Ad calcem historiæ Trojanæ Daretis Phygii quam Lipsiæ 1498. 4. edidit & Martino Polichio Mellerstadensi dicavit Johannes Majus Romhiltensis, subjiciuntur Prudentii hymni tres, 1) de Phase populi Israelitici, 2) de miraculis Salvatoris nostri, 3) de quiete & somno, divino munere.

Prudentius cum *Antonii Nebrissensis* commentario & scholiis *Jo. Sichardi*, qui sex Codd. MSS. usum se testatur, vidit lucem Antwerp. ex Jo. Steelsii officina 1540. 8. Cum Sichardi scholiis jam prodierant Prudentii carmina Basil. 1527. 8. apud Cratandrum, atque iterum apud Henricum Petri.

Cum notis *Jo. Sichardi* & *Erasmi*. Lugd. 1553. 8.

Aurelius Prudentius Clemens *Theodori Pulmani* Cranenburgii & *Victoris Giselini* opera ex fide decem librorum MSS. emendatus, & in eum ejusdem Giselini commentarius. Antwerp. ex officina Christoph. Plantini 1564. 8. subjuncto ad calcem voluminis, Erasmi in hymnos duos commentario.

Ex Giselini recensione Paris. 1566. & Lugd. Batav. 1596. forma minore.

Præclaram inprimis editionem Prudentii Wechelianis typis publici juris fecit *Joannes Weitzius*, non modo recensitam ad MSS. Codices, sed etiam præter varias lect. & minime contemnendas Weitzii ipsius notas, exhibentem glossas ante ineditas & dignas, quæ ederentur *Isonis* Magistri, monachi S. Galli, qui A. C. 871. diem obiit. Præterea quæcunque in Prudentium scripserant Ælius Antonius Nebrissensis, Jo. Sichardus, Erasmus, Jac. Spigelius, Georgius Fabricius, Adam Siberus, Jo. Murmelius, Victor Giselinus, Georgius Remus, Adam Theodorus Siberus & Andreas Wilkius.

In libros duos contra Symmachum, minus emendate excusos, commentaria *Isaaci Grangæi* Gymnasiarchæ Vindocinensis adspexere lucem Paris. 1614. 8. is putat Prudentium eos scripsisse A. C. 403. cum viginti annis post relationem ab S. Ambrosio confutatam Symmachus iterum ausus fuisset Imperatores Arcadium & Honorium pro ara Victoriæ

 sollicitare.

sollicitare. Nec paucos fuisse in Senatu, qui cum Symmacho facerent, colligas ex eo, quod Prudentius 1. in Symmachum v. 609.

Aspice quam pleno subsellia nostra Senatu
Decernant infame Iovis pulvinar - -

Prudentius in usum scholarum ex postrema doctorum virorum recensione editus Luneb. 1643. 12. Omitto editiones in Bibliothecis Patrum & in Corporibus Poëtarum obvias.

Cum eruditis *Nic. Heinsii* notis excusus Prudentius nitide Amst. 1667. 12.

Prudentius cum notis *Nic. Heinsii* & variorum doctorum virorum maxime necessariis, (*Isonis* Magistri præcipue & *Antonii Nebrissensis*) cum præfatione *M. D. Mulleri*, Colon. 1701. 8. parum emendata parumque nitida editio.

De optima omnium Prudentii editione, quam in usum Delphini Paris. 1687. 4. curavit Stephanus Chamillardus S. I. vide Acta Eruditor. Tom. 1. supplem. 3. p. 126. & de recentiore *Christophori Cellarii* τȣ μακαρίτȣ Halæ Sax. 1703. 8. eadem Acta 1703. p. 154. & Historia operum eruditorum Anglice edita Lond. 1704. p. 415.

XV. De EVAGRIO, quem à notissimo illo Pontico distinguit, ita Gennadius Massiliensis in libro de scriptoribus Ecclesiasticis (scripto non ante A. C. 493.) cap. 50. *Evagrius alter scripsit* altercationem *SIMONIS* Judæi & *THEOPHILI* Christiani, *quæ pene omnibus nota est*. Eadem de illo (Gennadii ut solet insistens vestigiis) Marcellinus Comes, qui Justiniani Imp. temporibus claruit, in Chronico ad A. C. 423. Hanc altercationem sive dialogum huncce cum Simone Judæo, qui à Theophilo ad CHristi fidem amplectendam persuasus & ab eodem tinctus sive baptizatus est, primi ex Codice Vindocinensi vulgarunt monachi eruditi Benedictini Edmundus Martene & Ursinus Durandus in limine Tomi quinti, thesauri anecdotorum, Paris. 1717. fol. p. 3-18. Quoniam vero & ætas & scribendi genus non male convenit, etiam Evagrio huic tribuere non dubitant, quam in eodem Codice Vindobonensi præmissam illi repererunt

Collationem sive *altercationem ZACHÆI* Christiani cum *APPOLLONIO* Ethnico Philosopho, tribus distinctam libris, quos primus Lucas Dacherius ediderat ex Codicibus MSS. duobus Thuanæ Bibl. & uno Bibl. S. Arnulfi Metensis, in Tomo X. spicilegii Patrum Paris. 1671. 4. & postea ad calcem tomi XIII. A. 1677. subjunxit Varias Lectiones ex MS. Codice Biblio-

Bibliothecæ S. Martialis Lemovicensis, ante A. 1010. jussu Ademari Cabanensis exarati. Illis adhibitis, sicut etiam lectionibus Codicis Vindocinensis, quas publicavit Edmundus Martene tomo V. thesauri anecdotorum p. 1845. seq. opus hoc recensuit notasque suas addidit Ludovicus Franciscus Joseph de la Barre Tornacensis in nova editione spicilegii Dacheriani Paris. 1723. fol. statim in limine Tomi primi.

Libro *primo* consultationis hujus sive collationis respondet Zachæus ad Apollonii varia objecta & Christianam fidem Philosopho persuadet ita, ut manus ille det rationibus & testimoniis victum se confessus. Etiam de divinitate Legis Mosaicæ & contra fatum & Mathematicos sive Astrologos & de aliis capitibus acute disserit. Cultum imaginibus Imperatorum exhibitum damnat cap. 28. & ab districtioribus Christianis horreri testatur.

Libro *secundo* breviter confutatis Judæis oppugnat hæreticorum errores Manichæorum, Marcionitarum, Photinianorum, Sabellianorum, Patripassianorum, Arianorumque & denique Novatianorum.

Libro *tertio*, formam conversationis Catholicæ, sive vivendi & abstinentiæ præcepta persequitur, quibus Christianos universe, speciatim Monachus Monachos hortandos suscipit, & de resurrectione atque adventu CHristi ad judicium commentatur, finem impositurum sævitiæ Anti-Christi, quem Judaismum conaturum instaurare existimat. Tempus, quo scripsit, indicat lib. 3. cap. 8. *Regnis insuper regna confligunt, & insuspicabiles sceptris justarum sedium Augustos depellunt.* His enim verbis non obscure tangit, quae ab Odoacro Herulorum Rege gesta A. C. 470. Certe Augustino tribui non potest, non tantum ob temporis notam, sed etiam ob stylum & scribendi genium, qui est valde ab Augustiniano diversus, quamvis in Catalogo Bibl. Nobilissimi Viri, Conradi Zachariae ab Uffenbach parte 2. p. 11. reperio MS. *S. Augustinum de contentione Zachæi & Apollonii.*

XVI. JUNILIUS, Africanus Episcopus à Trithemio & aliis refertur ad A. C. 440. sed junior fuit, scripsit enim ad Primasium Episcopum in Africa Justinopolitanum (qui A. 553. Vigilii Papæ constituto pro tribus capitulis subscripsit,) *libros duos* quæstionum & responsionum *de partibus Divinæ Legis*, Cassiodoro * ex merito laudatos, & non contemnendas Regulas

*. Cassiodor. lib. 1. institutt. divinar. c. 10. ubi introductores Scripturæ Divinæ laudat, aitque sedula se curiositate collegisse, Tychonium Donatistam, S. Augustinum de doctrina Christiana, Hadrianum, Eucherium & Junilium.

gulas de sacris litteris rectius legendis & intelligendis complectentes, quas ex *Pauli* * Persæ præceptis excerpsisse se Junilius profitetur. Prodierunt Basileæ 1545. 8. cura Joannis Gastii, & Paris. 1556. 12. una cum commentariolo in priora Geneseos, quem Bedæ non Junilii esse constat: & ad calcem compendii Theologici Christophori Pelargi, Francof. ad Viadrum 1603. 8. & in Bibliothecis Patrum Paris. A. 1575. Tom. VI. & An. 1589. & 1654. Tom. I. & Colon. A. 1618. Tom. VI. & Lugd. 1672. T. X. p. 340. Ut autem Junilii hoc loco mentio à me fieret, duo postrema capita libri secundi me permoverunt, quæ integra subjungam:

JUNILII LIB. II. CAPUT XXIX.

Unde libri Religionis Catholicæ asseruntur.

„*D.* Unde probamus libros religionis nostræ, diuina esse inspiratione „conscriptos? *M.* Ex multis, quorum primum est, ipsius scripturæ veritas; „deinde ordo rerum, consonantia præceptorum, modus locutionis sine am„bitu, puritasque verborum. Additur conscribentium & prædicantium „qualitas: quod divina, homines; excelsa, viles; infacundi subtilia, non „nisi divino repleti Spiritu tradidissent. Tum prædicationis virtus, quam „dum prædicaretur (licet à paucis despectis) obtinuit. Accedunt his, te„stificatio ** contrariorum, ut Sibyllarum vel Philosophorum; expulsio ad„versariorum, utilitas consequentium, exitus eorum quæ per acceptationes „& figuras prædicationesque prædicta sunt. Ad postremum, miracula jugiter

* Junilius præf. ad Primasium, quem patrem appellat: *Quæsisti si quis esset inter Græcos, qui Divinorum librorum studio intelligentiaque flagraret. Respondi vidisse me quendam* Paulum *nomine,* Persam *genere, qui in Syrorum schola in Nisibi urbe est edoctus, ubi Divina Lex per magistros publicos, sicut apud nos in mundanis studiis Grammatica & Rhetorica, ordine ac regulariter traditur. Tunc diu quæsitus, si quid ex ejus dictis haberem, dixi quod legissem regulas quasdam, quibus ille discipulorum animos Divinarum Scripturarum superficie instructos, priusquam expositionis profunda patefaceret, solebat imbuere - - - unde in duos brevissimos libellos regularia hæc instituta collegi, addens ipsius dictionis, quantum potui, utilem formam, ut velut discipulis meis rogantibus & Magistro respondente breviter singula & perlucide dicerentur.* Scholæ illius Nisibenæ etiam Cassiodorus præf. institutt. divinarum meminit, testaturque exemplo scholæ catecheticæ Alexandrinæ (à secundo usque seculo claræ,) illam tunc floruisse. *Sicut apud Alexandriam multo tempore fuisse traditur institutum, nunc etiam in Nisibi civitate Syrorum ab Hebræis sedulo fertur exponi,* hoc est, ut intelligo, ex Hebraico sermone verti & explicari Scripturam Sacram Veteris Testamenti.

** Male in editis, *rectificatio.*

jugiter facta, donec Scriptura ipsa susciperetur à Gentibus. De qua" hoc nunc ad proximum miraculum sufficit, quod ab omnibus suscepta" cognoscitur."

CAPUT XXX.

Ubi sit Fides religioni necessaria.

D. Si Divinæ Scripturæ probationibus sufficiunt, quid necessaria est" religioni, Fides? *M.* Fides nostra super ratione quidem est, non tamen" temerarie & irrationabiliter adsumitur: Ea enim quæ ratio edocet; fides" intelligit, & ubi ratio defecerit, fides præcurrit. Non enim utcunque" audita credimus, sed ea quæ ratio non improbat: Verum quod consequi" ad plenum non potest, fideli prudentia confitemur."

Poterit hisce jungi CASSIODORI Divinarum institutionum caput decimum sextum *de Virtute Scripturæ Divinæ*, cujus initium apponam:

Intuemini, sodales egregii, quam mirabilis, quam dulcis in Divinis scripturis decurrit ordo dictorum; desiderium semper excrescens, satietas sine fine, esuries gloriosa beatorum: ubi nimietas non arguitur, sed magis importunitas crebra laudatur. Et merito, quando & notitia rerum salutarium inde discitur, & credentibus atque eadem operantibus æterna vita præstatur: præterita sine falsitate describunt: præsentia plusquam quod videntur, ostendunt: futura quasi jam perfecta narrant. Ubique in eis veritas regnat, ubique Divina virtus irradiat, ubique panduntur humano generi profutura.

XVII. SALVIANUS Massiliensis (non Episcopus, sed) presbyter circa A. C. 440.* scripsit ad Salonium Episcopum, suum olim discipulum, *libros VII. de Providentia & gubernatione DEI*, † deque justo ac præsenti ejus judicio, quos primum cum scholiis vulgavit Jo. Alexander Brassicanus Basil. 1530. fol. Deinde ut alias editiones Clarissimo Caveo memoratas prætercam, Jo. Theodorus Macherentinus S. I. in capita distinxit, & scholiis marginalibus atque annotatione consensus SS. Patrum illustravit Augustæ Taurinorum 1609. 4. Occurrunt etiam una cum cæteris Salviani scriptis recusi in Bibliothecis Patrum, & ex Stephani Baluzii recensione, in novissima Lugdunensi T. VIII. p. 340. Denique ad editionem Norimbergensem Anni 1623. 8. & Baluzianam Paris. 1669. 8. recuderunt

* Vide Tillemontium T. 16. memor. Hist. Eccles. p. 191.
† Gennadius c. 67. memorat Salviani de præsenti judicio libros quinque, & pro eorum præmio satisfaciendo ad Salonium Episcopum librum I.

cuderunt Bremenses, additis Variis Lectionibus collectis à Goldasto, commentarioque Conradi Rittershusii, qui Altorf. A. 1611. 8. primum lucem viderat, notisque integris Jo. Weitzii, Tobiæ Adami, Theodori Sizmanni, Jo. Alexandri Brassicani & Stephani Baluzii, conjectis ad voluminis calcem. Brem. 1686. 4. Accedit ex ejusdem Baluzii recensione *Vincentii Lirinensis* Commonitorium sive liber insignis A. C. 434. scriptus sub *Peregrini* nomine *pro Catholicæ fidei antiquitate adversus profanas omnium novitates hæreticorum*, præmissa ad eundem Georgii Calixti dissertatione. Gallica versio duplex novissime prodiit: una omnium Salviani operum, auctore Bonneto, sacri Oratorii presbytero, Paris. 1702. 12. altera librorum de Providentia, interprete Droueto de Maupertuis, S. I. Paris. 1701. 12. *Journal des Savans 1702. p. 299. Memoires de Trevoux A. 1702. T. 2. edit. Amst. p. 54. & A. 1708. p. 938. & A. 1711. p. 1993.*

XVIII. Inter ISIDORI, Episcopi Hispalensis, scripta, quem A. C. 936. constat obiisse, commemorandi à me veniunt *libri duo contra nequitiam Judæorum* ad Florentinam sororem, quorum prior de Nativitate, Passione, Resurrectione, Regno atque Judicio Domini, alter est de vocatione Gentium. Prioris libri major pars cum antiquissima versione theotisca lucem vidit ad calcem harmoniæ Evangeliorum, tributæ Tatiano, & similiter veteri versione theotisca instructæ cum animadversionibus & glossario egregii viri, meique cum viveret amici Joannis Philippi Palthenii, Gryphiswaldiæ 1706. 4. Liber Isidori uterque Latine, qualis ab Isidoro fuit scriptus, non modo separatim sæpius vidit lucem ut Haganoæ 1529. 4. Venet. 1584. sed etiam inter Isidori opera, Margarino Bignæo curante Paris. 1580. & singulari studio plurium doctorum Hispaniæ virorum ac Joannis Griali Ecclesiæ Calagurritanæ Canonici, Madriti 1599. fol. denique ex recensione Jacobi Breulii, Monachi S. Germani de Pratis, Paris. 1617. fol. De Isidoro ipso præter editores & Lucam Tudensem in hujus vita, conferre juvabit Nic. Antonii Bibl. veterem Hispanam lib. V. cap. 4. Henschenium T. 1. Act. Sanctor. Aprilis pag. 327. 900. seq. Mabillonium Sec. 2. Benedictin. &c.

XIX. Fides ISATIS ex Judæo Christiani, edita est ex Petri Pithœi Codice ad calcem Codicis Canonum veteris Ecclesiæ Romanæ p. 362--365. Paris. 1687. fol. edente Claudio Pelleterio, qui in sua Bibliotheca etiam Pithœanam collectionem Conciliorum MStam asservare se fuit testatus.

Eundem

Eundem libellum primus Jac. Sirmondus vulgaverat cum lucubrationibus. Leporii presbytri, Capreoli Episcopi Carthaginiensis & Victorini Afri, Parif. 1630. 8. cum quibus etiam recusus exstat Tom. 1. operum Sirmondi, Parif. 1696. fol. pag. 401. Incipit: *Quinque sunt omnia, quæ sunt.* Sed Sirmondus non *Isatis*, sed ISAACI nomine proscripsit, quia non dubitavit scilicet, eundem esse, de quo Gennadius c. 26. de S. E. *Isaac scripsit de Sanctæ Trinitatis personis & incarnatione Domini librum obscurissimæ disputationis & involuti sermonis, confirmans ita in una Deitate tres esse personas, ut sit aliquid in singulis proprium, quod non habeat alia.*

XX. Georgius Florentius GREGORIUS, *Turonensis* Archi-Episcopus, in historia Francorum, cui A. C. 595. est immortuus, libro sexto capite quinto refert habitam A. C. 581. disputationem Regis Chilperici suamque cum Prisco Judæo nolente baptizari: & aliam iterum libri decimi sive ultimi capite decimotertio, quam cum Sadducæo presbytero habuit de resurrectione corporum humanorum. Prodierunt Gregorii Turonensis opera Parif. apud Jodocum Badium Ascensium & Joannem Parvum cum Chronico Adonis Viennensis A. 1512. fol. & ne alias jam editiones, notasque Antonii Dadini Alteserræ in Gregorium ac Fredegarium, Tolosæ 1679. 4. editas, & Gallicam Michaelis Marollesii versionem Parif. 1668. 8. duobus voluminibus vulgatam memorem, diligentissime castigata cum notis publici juris fecit, Fredegarii continuationem & epitomen similiter emendatam adjunxit Theodoricus Ruinartus, monachus Benedictinus, Parif. 1699. fol. Idem MStorum Codicum fide refellit Carolum le Cointe, qui interpolatam Gregorii historiam & multis alienis admixtis haud sinceram nos habere existimabat, cæterum pluribus ejus locis lucem non contemnendam affert in Annalibus Francorum, qui & novam illius editionem post Freherum, Andream du Chesne & alios molitum se significavit. Vitam Gregorii quam pridem sub Clericorum Turonensium nomine dedit Surius ad 17. Novembr. ab Odone Cluniacensi scriptam haud inverisimiliter suspicatur & ex MSS. emendatiorem Ruinartus exhibet.

XXI. JULIANUS, Episcopus Toletanus, Juliano Pomerio, * quem

Kk 2 sæpius

* Julianus Pomerius, Mauritanus, presbyter Arelatensis, clarus circa extremum sæculi quinti. citatur à Juliano Toletano lib. 1. prognosticon cap. 9. & lib. 2. c. 1. & 10. & lib. 3. c. 16. 19. 26. 27. 28. Hujus Pomerii, ut in transcursu id notem, prologum alterum librorum

sæpius citat junior, testatur se scripsisse * anno æræ Hispanicæ 724. (CHristi 686.) nec diu post, A.690. est defunctus. Composuit *libros tres de futuro seculo*, sive *demonstrationem ætatis sextæ contra Judæos*, ad Ervigium Regem, qui vulgati à Menardo Molthero Heidelbergæ 1532.8- & à Boëtio Epone, Duaci 1564. sunt etiam obvii in Micropresbytico Basil. 1550. p. 547. & in Orthodoxographis utriusque editionis, nec non in Bibliothecis Patrum, ut in novissima Lugdunensi T. XII. pag. 614. De argumento hujus operis adeundæ relationes novantiquæ (Unschuldige Nachrichten von Alten und Neuen Theologischen Sachen) A. 1704. p. 764.

Juliano huic ab Felice Toletano tribuuntnr libri duo *ἀντικειμένων* † sive *contrariorum in speciem locorum utriusque Testamenti* à Joanne Alexandro Brassicano sine nomine auctoris editi sunt ad calcem Salviani, †† Basil. 1530. fol. recusi etiam Coloniæ 1533.8. & cum commentario Junilii Africani, in prima Geneseos, Paris. 1556. 12. sed BERTHARIO, Abbati Casinensi, qui A. C. 884. fuit à Saracenis obtruncatus, vindicantur à Jo. Baptista Maro ex fide veteris Codicis MS. & testimonio Leonis Ostiensis in Chronico Casinensi lib. 1. c. 35. Sixtus quidem Senensis libro IV. Bibl. Sanctæ *Richardo* Cluniacensi Monacho docto & pio, qui A. C. 1160. floruit, tribuit, nescio an fide MS. Codicis, causam enim non addit, sed ne de alio loqui eum existimes, prima apponit operis verba: *Cur in Genesi septem.* Felicis Toletani auctoritati subscribit Andreas Schottus, & Juliani Toletani nomine libros hosce tres edidit in Bibl. Patrum edit. Colon. A. 1618.

brorum de vita contemplativa, quem Dacherius T. 13. spicilegii p. 254. primus putavit se vulgasse, editiones quædam Prosperi, ut Lugdunensis A. 1639. & Parisiensis novissima A. 1712. prologo priori, instar clausulæ adtexuere.

* Libro tertio de futuro sæculo p. 630. D. T. 12. Bibl. Patrum edit. Lugd. Eugenium, Toletanæ sedis Antistitem, præceptorem suam laudat lib. 3. prognostic. c. 17. Plura de Juliano hoc Toletano Felix Toletanus appendice ad Isidorum Hisp. de scriptoribus Eccles. Baronius ad Martyrolog. & Henschenius in Actis Sanctor. ad 8. Martii, & Nic. Antonius lib. V. Bibl. veteris Hispanæ c. 7. Idalii Barcinonensis Epistola ad Julianum hunc, qua ei pro opere prognosticon persolvit gratias, exstat apud Dacherium T. 1. edit. primæ p. 313. & pag. 316. Epistola ejusdem Idalii ad Zuntfredum, Episcopum Narbonensem, qua ad eum idem Prognosticon opus transmittit.

† Felix Toletanus appendice ad Isidorum de Script. Eccles. diserte inter Juliani scripta refert *librum de contrariis, quod* ἀντικειμένων *voluit titulo adnotari, qui in duobus divisus est libris, ex quibus primus dissertationes continet Veteris Testamenti, secundus Novi.*

†† Hinc Salviano tribui ab Alphonso de Castro lib. 14. adversus hæreses in verbo *timor DEI*, p. 276. non absurde conjicit Clarissimus Caveus.

A. 1618. Tom. XV. p. 95. Sub ejusdem Juliani nomine exſtant recuſi T. XII. Bibl. Patrum edit. Lugd. pag. 590. Atque pro eadem ſententia Samſonem Abbatem, qui circa A. C. 864. ſcripſit, in libro MS. adverſus Hoſtigeſium, Malacitanum Epiſcopum, laudat Nic. Antonius in Bibl. veteri Hiſpana lib. V. c. 7. §. 405. p. 308. Sed malo aſſentiri Joanni Baptiſtæ Maro, fulto teſtimoniis Leonis Oſtienſis & Petri Diaconi c. 12. de viris illuſtribus Caſinenſibus, nec non auctoritate antiqui MSti Codicis, qui *Berthario* diſerte hoc opus tribuit. Ex Felice Toletano etiam ipſo fortaſſe colligas quidem opus ejusdem tituli & argumenti à Juliano Toletano eſſe compoſitum, ſed de alio eum opere loqui: nam quos habemus *ἀντικειμένων* libros, tres ſunt, primus de locis ſpecietenus contrariis Veteris, ſecundus & tertius Novi Teſtamenti: Felix duos tantum commemorat. Felix diſſertationes appellat: at libri, quos habemus, quæſtionibus diſtinguuntur. Librorum autem trium Juliani Toletani adverſus Judæos argumentum idem Felix exponit his verbis: *Eſt tamen idem codex tribus libris diſtinctus. Nam primus eorum habet Veteris Teſtamenti quamplurima documenta, quibus absque aliqua ſupputatione annorum CHriſtus DEI Filius non naſciturus, ſed jam natus patule declaratur. Secundi vero ſeries libri decurrit per oſtenſam Apoſtolorum doctrinam, qua dilucide monſtrat CHriſtum in plenitudine temporis de Maria Virgine natum, non in annis à principio Mundi collectis. Tertii quoque libri excurſus ſextam ætatem, in qua CHriſtus natus eſt, haud dubie adeſſe veris documentis oſtendit, in quo quinque præterita ætates ſæculi, non in annis ſed præfixo generationum limite diſtinguuntur.* Ex libris autem prognoſticorum futuri ſæculi, *primus de origine mortis humanæ eſt editus: ſecundus de animabus defunctorum, quomodo ſeſe habeant ante corporum reſurrectionem: tertius de ſuprema corporum reſurrectione.*

XXII. Julianum & Bertharium ætate antevertit ILDEFONSUS, qui in Archiepiſcopatus Toletani dignitate A. C. 659. ſucceſſit Eugenio atque extinctus eſt A. 667. Huic tribuuntur libri duo de virginitate Mariæ contra Jovinianum, Helvidium & Judæum, quas *Radulfo* Flaviacenſi alii adſcribunt, Dacherius T. 1. ſpicilegii in præf. & T. 12. ex auctoritate duorum MSS. Corbejenſium tribuit PASCHASIO RADBERTO, Abbati Corbejenſi, quem Annus 851. ex hac vita abſtulit. Sub Ildefonſi nomine editos priorem ab Alphonſo Carranza, Valentiæ 1556. 8. alterum à Franciſo Ferardentio, Pariſ. 1576. etiam exhibet Bibliotheca Patrum edit. Lugdunenſis, T. XII. p. 549. 565. Confer Nicolaum Antonium Bibl. veteris Hiſpanæ lib. V. cap. 6. p. 287.

XXIII. ANONYMI Collectanea *contra Judæos* Latine ſcripta & excerpta ex ſcriptoribus Græcis maximam partem, ut *Greg. Nyſſeno, Euſebio, Theodoreto, Leontio, Chryſoſtomo, Anaſtaſio, Damaſceno* & *Silveſtro*, contra Judæos, & è Latinis *Tertulliano.* Prodierunt in auctario Antiquarum Lectionum, quod Ingolſtadii 1616. 4. dedit Petrus Stevartius p. 397. & in Bibliotheca Patrum edit. Lugdun. 1672. p. 619–623.

XXIV. AGOBARDUM eximium ſcriptorem & præ multis dignum lectu, felici auſpicio tenebris, in quibus latebat, eripuit vir doctus Papyrius Maſſonus. Inter Agobardi hujus Archiepiſcopi Lugdunenſis, qui A. C. 840. diem obiit ſuperum, lucubrationes à Papyrio conſervatas, occurrunt libellus *de inſolentia Judæorum* in Gallia, ad Ludovicum Pium, *Epiſtola* ejusdem argumenti *ad Matfredum* procerem Palatii, nec non libellus *de Judaicis ſuperſtitionibus*, & alius *de baptiſmo Judaicorum mancipiorum.* Agobardi opera poſt laudati Papyrii Maſſoni curas Pariſ. 1605. 8. diligentius deinde recenſuit Steph. Baluzius, Pariſ. 1668. 8. cujus editio repetita in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. 1672. T. XIV. p. 234. nam priores Patrum Bibliothecæ Pariſ. A. 1644. T. 7. & Colonienſis T. 9. Maſſonianam exhibent. De Agobardo adire licet præter editores & eos, qui de Scriptoribus Eccleſiaſticis ſcripſere, Theophilum Raynaudum indiculo Sanctorum Lugdunenſium T. VIII. Opp. p. 25. 599. ſq. & Acta Sanctorum T. 1. Junii p. 748.

XXV. S. THEODARDO, A. C. 897. defuncto, tributa (neſcio qua fide) *diſputatio cum Judæis*, occurrit in iisdem Actis Sanctorum T. 1. Maji p. 144. ſeqq.

XXVI. Sub S. RABANI MAURI nomine, Archiepiſcopi Moguntini, quem A. C. 856. defunctum eſſe novimus, *librum contra Judæos* ad Carolum Regem, Lotharii Imp. fratrem, vulgavit Petrus Franciſcus Chifletius, Divione 1656. 4. Sed Joannes Dallæus in diſſ. poſtuma edita Rothonagi 1673. 4. de vero auctore Confeſſionis fidei, ſub Alcuini nomine ab eodem Chifletio luci data, docuit ſcriptum illud contra Judæos potius eſſe AMULONIS, (Trithemio c. 273. de S. E. *Hamuli,*) qui Agobardo A. C. 841. in Archiepiſcopatu Lugdunenſi ſucceſſit: vel neſcio cujus *Hratgani*, cui in MSto Codice, quo uſus eſt Chifletius, adſcribitur. Genuinum autem laudati RABANI *librum de variis quæſtionibus adverſus Judæos* ſeu cæteros infideles, vel pleroſque hæreticos Judaizantes ex utroque Teſtamento collectis, diviſum in capita LXXXVII. *ex libris*, ut

ait,

ait, *majorum suorum formatum opus*, primi publicarunt ex MS. Codice Andegavensi clarissimi viri Edmundus Martene & Ursinus Durand, tomo quinto thesauri novi anecdotorum Paris. 1717. fol. pag. 403-594. De Rabano, lumine suæ ætatis, consulendi præter cæteros Bollandus in Actis Sanctor. Februarii T. 1. p. 500. seq. & Mabillonius sec. IV. Benedictin. & G.Christianus Joannis tomo utroque rerum Moguntinarum.

XXVII. *GILLIEBERTI* Disputatio Ecclesiæ & Synagogæ, edita ab Edmundo Martene & Ursino Durando T. 5. thesauri anecdotorum p. 1497. ad 1506. Paris. 1717. fol. Incipit: *Ex eo tempore, quo ficus floruit.*

XXIIX. *GILBERTI* sive *GISLEBERTI* * *Crispini*, ab A. C. 1084. Abbatis *Westmonasteriensis* ad Alexandrum, Lincolniensem Episcopum, altercatio Christiani cum Judæo de fide Christiana, exstat sub *GVILIELMI de CAMPELLIS*, Episcopi Catalaunensis nomine, Tomo XX. Bibliothecæ Patrum edit. Lugd. p. 1884. Sed Gilberto † ex MSti fide vindicat Gabriel Gerberonius in Anselmo suo Cantuariensi pag. 512. ubi idem scriptum exhibet, cum praemissa ad Anselmum Cantuariensem Epistola. Incipit: *Quia Christiani te dicunt litteris eruditum.* De hoc Gisleberto videndus idem Gerberonins notis ad Anselmi lib. 2. Epist. 16. p. 558. sq. edit. Paris. 1721. fol. Et de Gvilielmo de Campellis, qui A. C. 1121. diem obiit, Jacobus Hommey in supplemento Patrum p. 467. atque Edmundus Martene T. V. thesauri novi anecdotorum p. 877.

XXIX. ANSELMUM, Cantuariensem Archi-Episcopum, doctrina & subtilitate ingenii zeloque nulli sua aetate secundum mors A. 1109. rebus humanis eripuit. Ex ejus scriptis ad institutum nostrum pertinent

1. *Monologium*, quo probatur esse unum quiddam optimum & maximum & summum omnium quae sunt, & quandam naturam per quam est quicquid est, & quae per se est, & est summum omnium quae sunt, à quo omnia facta ex nihilo &c. Citat hoc suum Monologium Anselmus dialog. *de veritate* c. 10.
2. *Liber Apologeticus* contra Gaunilonem, qui Monologio responsionem, insipientis nomine, opposuerat.
3. *De casu diaboli* dialogus, in quo de origine mali disputatur.

4. *Cur*

* Ita vocatur Trithemio de Script. Eccles. cap. 353. & lib. 2. de illustribus Benedictinis cap. 105.

† Non Anselmo, ut facili calami lapsu traditum legas T. 2. Bibl. Hebrææ p. 997.

4. *Cur DEUS Homo, libri II.* adverſus infideles ſimplicitatem Chriſtianam tanquam fatuam irridentes.

5. *Liber de fide Trinitatis & de Incarnatione Verbi*, contra blaſphemias Ruzelini ſive Roſcelini ad Urbanum II.

Opera Anſelmi, & qui vitam ejus ſcripſit Eadmeri, accurato ſtudio recenſuit Gabriel Gerberonius, Presbyter & Monachus Benedictinus congregationis S. Mauri, Pariſ. 1675. fol. & quae melior eſt editio 1721. fol. Vide ſis etiam Theophili Raynaudi ſyntaxin operum Anſelmi, Lugdun. 1630. fol. & tomo undecimo Raynaudi operum: & de Anſelmo Acta Sanctorum T. 2. April. 21. p. 885. ſeq.

XXX. RUPERTUM, Tuitienſis cœnobii (Coloniæ Agrippinæ vicini) Abbatem A. C. 1124. obiiſſe annotat Blondellus de Euchariſtia p. 149. Alii mortem ejus ad A. 1135. referunt. Hujus *Annulum* ſive libros III. *dialogorum inter Chriſtianum & Judaeum de fidei ſacramentis* ad calcem Anſelmi vulgavit laudatus Gerberonius. Ejusdem *de Victoria Verbi DEI* adverſus Satanam libri XIII. dicati Cunoni, cœnobii Sigebergenſis Abbati, & Noribergæ ſeparatim ſunt editi A. 1523. & Lovanii 1566. fol. & inter opera Ruperti, Coloniae ſaepius vulgata prodierunt.

XXXI. S. PETRI Mauricii, dicti *Venerabilis*, Abbatis Cluniacenſis noni, quem exeunte 1156. conſtat diem obiiſſe, *tractatus*, non indignus lectione, *adverſus Judaeorum inveteratam duritem*, Ingolſtadii primum A. 1546. inter alia ejus ſcripta editus, exſtat etiam in Martini Marrier & Andreae du Cheſne ſive Quercetani Bibliotheca Cluniacenſi, Pariſ. 1614. fol. p. 983—1108. & in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. T. XXII. p. 978. Incipit: *Vos ego, vos inquam ego convenio o Judaei.*

Ejusdem Petri *Summula brevis contra hereſes & ſectam Diabolicae fraudis Saracenorum ſive Iſmaëlitarum.* Incipit: *Summa totius hereſis.* In Bibl. Cluniacenſi p. 1111. & in Bibl. Patrum p. 1030. praemiſſa Epiſtola de translatione Alcorani, quam à *Roberto Retinenſi* curavit fieri, una cum ipſius, quae ſubjicitur Roberti praefatione ad ſuam verſionem. Ejusdem autem Petri Abbatis libros quinque, quibus Alcoranum confutavit, nusquam reperire ſe potuiſſe, licet anxie quaeſitos Quercetanus teſtatur. Quae porro cura Abbatis fuerit, juvat ex ejusdem libri 4. Epiſt 17. ad Bernardum Claræval. cognoſcere p. 843. Bibl. Cluniacenſ. *Miſi & novam translationem noſtram contra peſſimam nequam Mahumet hereſin diſputantem, qua dum nuper in Hiſpaniis morarer, meo ſtudio de lingua Arabica verſa eſt in Latinam.*

tinam. Feci autem eam transferri à perito utriusque linguæ viro, magistro Petro Toletano. *Sed quia lingua Latina non adeo ei familiaris vel nota erat, ut Arabica, dedi ei coadjutorem doctum virum, dilectum filium & fratrem* Petrum, *notarium nostrum, Reverentiæ vestræ, ut æstimo bene cognitum, qui verba Latina impolite vel confuse plerumque ab eo prolata poliens & ordinans, epistolam imo libellum, multis ut credo, propter ignotarum rerum notitiam perutilem futurum perfecit.* Deinde breviter & erudite de Mahomete & ejus doctrina Bernhardum instruit, eumque diligenter ad confutationem Saracenismi invitat. Idem Petrus in altera Epistola p. 1109. *Sed & totam impiam sectam, vitamque nefarii hominis ac legem quam* Alcoran, *id est*, Collectaneum praeceptorum *appellavit, sibique ab Angelo Gabriele de cœlo collatam miserrimis hominibus persuasit, nihilominus ex Arabico ad Latinitatem perduxi, interpretantibus scilicet viris utriusque linguæ peritis*, Roberto Retinensi *de Anglia, qui nunc Papilonensis Ecclesiæ Archidiaconus est*, Hermanno *quoque* Dalmata, *acutissimi & litterati ingenii scholastico. Quos in Hispania circa Hiberum Astrologicæ arti studentes inveni, eosque ad hæc faciendum multo pretio induxi.* Vincentius Bellovacensis libro XXIII. speculi Historialis capite 40. cum nonnulla retulisset ex libello, quem ait esse in partibus transmarinis, *de Machometi fallaciis*, subjungit se *pauca* velle *inserere de libello disputationis cujusdam Saraceni & cujusdam Christiani de Arabia super lege Saracenorum & fide Christianorum inter se. Qui ambo probati Philosophi, & in secta sua perfecti, Emithilmomini Regis Saracenorum erant familiares ac noti, sibique invicem amici charissimi. Hunc autem librum fecit dominus* Petrus, Abbas Cluniacensis, *de Arabico in Latinum transferri à Magistro* Petro Toletano, *juvante* Petro *monacho scriptore, cum esset idem Abbas in Hispaniis constitutus cum Imperatore Adefenso,* eo anno, quo idem Imperator Choriam civitatem cepit, & inde Saracenos fugavit.* Sequuntur deinde apud Vincentium ex illo libro excerpta usque ad caput 67. ubi concludit his verbis: *Hæc de illa disputatione duorum Philosophorum, Pagani ** & Christiani breviter excerpsi, ad insinuanda figmenta & fallacias Machometi.*

XXXII. ANONYMI, qui circa A. C. 1160. scripsisse cognoscitur, liber insignis *adversus Judæum*, ex veteri Codice monasterii S. Petri Conchensis, in diœcesi Ebroicensi, in lucem datus est ab Edmundo Martene & Ursino Durando Tomo quinto thesauri Anecdotorum p. 1509-1568. Paris. 1717. fol.

* Alfonso. ** Ita Mahometanus appellatur, ut infra §. XLV.

XXXIII. HUGONIS ETHERIANI, qui libris adversus Græcos circa A. C. 1177. scriptis claruit, exstat etiam hoc loco à me non omittendus *de anima corpore jam exuta* sive de animæ immortalitate & regressu ab inferis, liber ad clerum Pisanum. Colon. 1540. & in Orthodoxographis, atque in Bibliothecis Patrum T. 22. edit. Lugd. p. 1176.

XXXIV. Neque alterum HUGONEM prætericrim, qui Etherianum ætate antecessit, cognomento DE S. VICTORE, natione Saxonem, † defunctum A. 1140. Inter ejus enim Opera junctim edita Rothomagi 1648. fol. T. 2. pag. 223. commemoranda mihi & commendanda occurrit *arrha animæ*, sive de amore DEI ex pignore bonorum, quæ nobis largitur, cognoscendo.

XXXV. PETRUS DAMIANI, à Petro de Honestis * Clerico Ravennate distinguendus, Episcopus Ostiensis & Rom. Ecclesiæ Cardinalis, qui A. C. 1073. obiit, inter alia scripsit *Antilogum contra Judæos*, & *Dialogum inter Judæum requirentem & Christianum respondentem.* Utraque lucubratio *Honesto* cuidam, viro clarissimo dicata est, & in operibus Damiani à Constantino Cajetano collectis & editis Rom. 1615. Lugd. 1623. Paris. 1642. 1663. fol. exstat Tomo tertio, opusc. 2. & 3. De Petro Damiani consulendus Godfridus Henschenius in Actis Sanctorum Tom. 3. Febr. 23. p. 406. seq. & Jacobus Laderchius Ord. Præd. in Damiani vita, Rom. 1702. 4. Sejani & Rufini Dialogus de Laderchiana Petri Damiani historia. Paris. 1705. 4. atque ad eandem vitam animadversiones Guidonis Grandi in dissertationibus Camaldulensibus. Lucæ 1707. 4. Acta Erud. 1703. p. 482. & T. 4. supplem. p. 8. & A. 1709. pag. 52. seq. Memoires de Trevoux A. 1709. p. 1771. seq.

XXXVI. PETRUS BLÆSENSIS, ex Canonico Bituricensis & postea Londinensis in Anglia Archidiaconus ** & Cantuariensis Archiepiscopi Cancellarius, Regis Angliæ Henrici II. obitum A. 1189. deplorat Epistola 167. & Friderici Barbarossæ A. 1190. Epist. 172. ipse defunctus circa A. C. 1200. Opera ejus primus Jacobus Merlinus collegit, Paris. 1519. fol. & post eum Jo. Busæus, Mogunt. 1600. 4. sed in his *liber*

contra

† Vide Meibomium T. 3. rerum Germanicar. p. 429. seq. & Leibnitium præf. ad tomum secundum accessionum Historicarum.

* Petri de Honestis Regula Clericorum ad Paschalem II. (qui ab A. 1099. ad 1118. Pontificatum gessit,) Petri Damiani operibus subjicitur.

** Vide Petri Blæsensis Epist. 149. 151.

contra perfidiam Judaeorum non continetur, in lucem protractus ab eodem Busæo in paralipomenis opusculorum Petri Blæsensis, Joannis Trithemii & aliorum, * Mogunt. 1605. 8. Inde exstat in Bibliotheca Patrum Coloniensi T. 12. & in editione operum Petri Blæsensis Parif. 1667. fol. ** per Petrum de Gussanvilla curata, & recusa Tomo XXIV. Bibl. Patrum edit. Lugd. 1672. p. 1189.

Instructio fidei ad Soldanum Iconii A. C. 1169. missa à Pontifice Alexandro III. id. pag. 1171. Hæc fortasse est *assertio fidei*, quam Blæsensis memorat libro contra depravatorem librorum suorum p. 1185.

XXXVII. ODO, (ex Abbate S. Martini Tornacensis) *Cameracensis* Episcopus, at sede per Henricum IV. Imp. cujus investituram nolebat admittere, pulsus in monasterio Aquicinctensi, † prope Duacum obiit A. C. 1113. Inter ejus scripta exstat *Dialogus cum Leone Judaeo* de adventu CHristi Filii DEI, ad Acardum Phidemensem Monachum. Primus edidit Andreas Schottus in supplemento Bibl. Patrum edit. Colon. 1622. atque inde recusus est in Bibl. Patrum edit. Lugd. T. XXI. p. 241--244.

Alius Odo Abbas Morimundensis in dioecesi Lingonensi circa A. C. 1161. Ord. Cisterciensis, cui dialogum cum Leone Judæo tribuit Imbonatus Bibl. Latino Hebr. p. 169. sed præter rem, ut notavit Venerandus noster Wolfius T. 1. Bibl. Hebr. p. 1000.

XXXVIII. GVIBERTI, Abbatis B. Mariæ *de Novigento* in pago Galliæ Laudunensi, opera in lucem primum data sunt à Luca Dacherio, Parif. 1651. fol. In his p. 269. exstat *tractatus de incarnatione contra Judaeos* ad Bernardum, Suessionensis Ecclesiæ Decanum. Incipit: *Tolerabile utcunque est.* De hoc scripto meminit ipse Gvibertus libro tertio Monodiarum de vita sua c. 15. p. 518. seq. Claruit circa A. C. 1130.

XXXIX. Prope prætericram FULBERTUM, Carnotensem ab A. C. 1007. Episcopum, defunctum A. 1028. inter cujus *sermones* leguntur *tres, adversus Judaeos*, in operibus collectis à Carolo de Villiers, Parif. 1608. & in Bibl. Patrum T. XI. edit. Colon. & T. XVIII. edit. Lugd. p. 42. seq. Primi initium: *Filii Judaeorum dicunt.* Secundi: *Contra errores infidelium*

 aliqua

* Vide B. D. Thomam Ittigium de Bibliothecis Patrum p. 672. seq.

** Journal des Savans 1667. p. 188.

† Epistolam Encyclicam monachorum Aquicinctensium de hoc Odone ediderunt Edmundus de Martene & Ursinus Durand. T. V. thesauri novi anecdotorum p. 855 seq.

aliqua necessaria dicere volentes, mox à Judæis incipimus. Tertii: *Magna dissensio est inter filios hominum.*

XL. HILDEBERTUS de Lavardino, Monachus Cluniacensis, & *Cenomanensis* primum, denique A. 1125. Turonensis Episcopus, discessit è vita A. 1132. Inter ejus opera junctim vulgata ab Antonio Beaugendre, presbytero & Monacho Ord. S. Benedicti è congregatione S. Mauri Paris. 1708. fol. pag. 1277—1295. exstat carmen de fraudibus Mahumetis, quod incipit:

Heu quot sunt stulti miseranda fraude sepulti
Contemtaque DEI cognitione rei!

XLI. PHILIPPI GVALTERI de CASTELLIONE Insulani, Tornacensium Canonicorum Præpositi, atque inde Episcopi Magalonensis, qui sæculo duodecimo exeunte claruit, atque A. 1201. defunctus, Scripta Alexandreide sive poëmate de rebus Alexandri M. * est notior, *libri III. Dialogorum adversus Judæos* primum in lucem editi sunt à Casimiro Oudino inter Veterum aliquot Galliæ & Belgii scriptorum opuscula sacra, Lugd. Bat. 1692. 8. Plura de hoc Gvaltero præter Oudinum, Vir Clarissimus Bernardus Pez, Benedictinus & Bibliothecarius Mellicensis, ad tomum secundum thesauri anecdotorum p. XXII.

XLII. GVILIELMI, ex Judæo Diaconi Bituricensis, prologus & caput primum *libri primi bellorum Domini contra Judeos & Sadducæos* luce publica donavit Jacobus Hommey in supplemento Patrum p. 412-418. Paris. 1684. 8. Incipit præfatio: *Per admonitionem beati & eximii Confessoris.* Hic scriptor dicta Veteris Testamenti subinde affert verbis Hebraicis, litteris Latinis descripta. Librum ejus utrumque MStum in Bibl. fratrum Prædicatorum majoris conventus Parisiensis inspexit Casimirus Oudinus T. 3. commentariorum de script. Eccles. pag. 156. seq. Liber prior incipit: *O Judæi, qui usque ad hodiernum diem.* Liber secundus: *Hæretici dicuntur ab hæresi, id est electione.* Hic Gvilielmus ad fidem Christianam conversus & ad hos libros scribendos excitatus est à Gvilielmo Bituricensi Archiepiscopo, qui obiit A. C. 1209.

XLIII. PETRUS, Archidiaconus & Canonicus Londinensis, auctor Pantheologiæ ** libris LII. adhuc ineditæ, scripsit etiam similiter adhuc

* De hoc dixi lib. IV. Bibl. Latinæ c. 2. p. 722. & volumine tertio p. 324. sq.

** Vide Oudin. T. 3. commentar. de S. E. p. 116.

adhuc ineditos *libros tres de adventu Messia* contra Judæos, ad Simonem Langtonum, Archidiaconum Cantuariensem, dialogorum more inter Petrum & Simonem. Claruit circa A. C. 1230.

XLIV. LUCAS, Legionensis Hispanus, Episcopus *Tudensis*. in Gallæcia, eodem tempore celebris, contra Epicureos vitam æternam negantes, disputat libro I. contra Albingenses c. 12. Prodierunt ejus tres libri, Albingensium erroribus oppositi Ingolstad. 1612. 4. atque inde in Bibliothecis Patrum, ut edit. Paris. 1644. Tom. IV. Colon. 1618. T. XIII. & Lugd. 1672. T. XXV.

XLV. ALANI DE INSULIS, Monachi Cisterciensis, qui A. C. 1294. obiit, librum tertium & quartum * Operis quadripartiti, *contra Judaeos & Paganos* sive *Mahometanos* vulgavit Carolus Visch ad calcem Bibliothecæ Cisterciensis p. 411. Colon. 1656. 4.

XLVI. Contra Paterinos, qui Manichæorum sectam Sæculo XII. in Occidente instaurarunt, Unum esse DEUM creatorem universi, non duo principia bonum & malum, neque mundum à Malo conditum, probatur in ANONYMI *disputatione inter Catholicum & Paterinum*, quam ex MS. Prædicatorum Claromontensium vulgarunt Edm. Martene & Ursinns Durandus Tom. V. thesauri novi anecdotorum pag. 1706. seq. Paris. 1717. fol.

XLVII. EBRARDUS sive EBERHARDUS Bethuniensis, auctor Græcismi & aliorum Grammaticorum Opusculorum, ** scripsit etiam circa sæculi duodecimi initia Antihæresin contra Waldenses, quem librum primus edidit Jacobus Gretserus cum Bernardo, Abbate Fontis calidi, & Ermengardo, in triade scriptorum adversus Waldenses, Ingolstadii 1614. 4. inde fecerunt recudi curatores Bibliothecæ Patrum edit. Lugd. 1672. T. XXIV. In hoc libro cap. 27. seq. *disputatio* continetur *contra Judaeos*, p. 1578. seq.

XLVIII. THOMÆ BRADWARDINI, Archiepiscopi Cantuariensis, † qui A. C. 1349. 7. Cal. Sept. obiit, subtile & eruditum pro illa ætate opus ad DEI bonitatem, Providentiam †† & Potentiam demonstrandam

 inscri-

* Liber I. & II. contra Albingenses & Waldenses editi sunt ab eodem Carolo de Visch inter Alani de Insulis opera Antwerp. 1653. fol.

** Vide Cangii Præf. ad glossarium mediæ Latinitatis §. XLV.

† H. Warthoni Anglia sacra T. I. p. 42. 61. 119.

†† Hinc *libros de Providentia* vocat Gabriel Naudæus.

inscribitur *de causa DEI* contra Pelagium & de virtute causarum & virtute DEI causæ causarum, perscriptum Londini A. C. 1344. Primus edidit emendate & nitide Henricus Savilis Lond. 1618. fol.

XLIX. Gabriel Naudæus in Bibliographia politica pag. 77. cum laudasset veterum adversus Gentes scripta & Salvianum in vere aureis de Providentia libris, addit, ***omnium instar jure merito haberi posse*** Doctoris Angelici S. THOMÆ Aquinatis ***Summam contra Gentes, adeo,*** inquit, ***ferax est sensuum, rationum, subtilitatis & doctrinæ. Nec minimum quoque auxilium repositum est in libris de Providentia*** Thomæ Bradwardini, ***quoniam in illis pari ferme cum Divo Thoma subtilitate & rationum pondere procedit.*** Prodiit Thomæ Aquinatis summa Catholicæ fidei contra Gentiles, distributa in libros quatuor, Romæ 1476. Venetiis 1480. fol. & ex Theodorici de Susteren recensione, Coloniæ 1500. apud Henricum Qventel, fol. & cum commentariis Francisci de Sylvestris, Ferrariensis, Lugd. 1566. fol. & cum iisdem commentariis inter opera Thomæ junctim excusa Rom. 1570. Venet. 1594. Antwerp. 1612. fol. tomo nono. ***Græce*** ex Demetrii Cydonii versione exstat MS. Parisiis in Biblioth. Regis Christianissimi Cod. 683. Libros tres priores ***Hebraice*** vertit Josephus Ciantes Romanus, Episcopus Masicensis, vulgavitque Romæ 1657. ut notatum in Rev. Wolfii nostri Bibl. Hebræa T. 1. p. 396. neque hoc quisquam miretur, cum Thomæ hujus volumina à Chaldæis etiam & Armenis atque ipsis etiam Indis translata memoret F. I. Cremonensis apud Jacobum Qvetif & Jacobum Echard Bibliothecæ scriptorum Ordinis Prædicator. T. 2. p. 43. Est porro in libris contra Gentiles hæc Thomæ via ac methodus, ut postquam ostendisset non esse levitatis assentire his, quæ sunt fidei, quamvis supra rationem sunt; neque veritati fidei Christianæ unquam contrariari veritatem rationis: accedit ad demonstrandum DEUM DEIque attributa ac perfectiones, illudque distincte & subtiliter facit per totum librum ***primum.*** Libro ***secundo*** potentiam DEI omnium rerum Creatoris considerat & docet, nihil esse necessarium ab æterno præter DEUM c. 31. rationesque pro æternitate mundi sive ex parte DEI sive creaturarum sive ipsius productionis seu factionis petitas refellit c. 35. seq. Hinc de distinctione & gradibus rerum creatarum disserens primo loco intellectuales, atque in his angelos c. 91. sq. & c. 56. sq. animam considerat, quam nec virtutem nec complexionem aut harmoniam corporis, nec corpus esse probat c. 62. sq. neque unum communem intellectum possibilem in omnibus

omnibus hominibus, c.73.sq. sed animam ostendit esse spiritum immortalem unitum corpori, c.90. & qui corrupto corpore neutiquam corrumpitur, c.79.sq. & 55. neque ante corpus aut ab æterno extitit, c. 83.sq. aut de substantia est DEI. c.85. Libro *tertio* disputat de malo ejusque origine, & nullum Malum summum sive Principium dari, c.15. vicissim contemplationem DEI, summum esse bonum intellectualis substantiæ c.25.sq. 37.sq. in altera demum vita obtinendum à nobis, c.47. seq. quo in perpetuum perfruemur. c.62. Exponit deinde de Providentia DEI rerumque creatarum conservatione, c. 64. sq. neque effectus aut operationes ideo rebus creatis (ut postea etiam fecit Nic. Malebranchius) esse subtrahendas, c. 69. seq. atque hinc nec malum omnino à rebus per Divinam Providentiam excludi, c.71. nec contingentiam, c.72. nec arbitrii libertatem c.73. nec quod casum aut fortunam appellamus. c.74. Providentiam autem singularium esse probat c.75.seq. speciatim creaturæ rationabilis c.111. seq. & mediantibus causis secundis peragi, c. 77. seq. subordinatis invicem, unde de ordinibus angelorum disserit, c. 80. & contra Astrologos c. 84.sq. negat electiones voluntatis nostræ extra nos ab astris vel angelis, sed à solo DEO regi, Divinæque Providentiæ esse subjectas, c. 87. seq. non fato. c.93. Certo autem Providentiæ Divinæ & immobili proposito utilitatem precum piarum neutiquam excludi, c.95. ubi de iis, quæ præter naturæ ordinem DEUS facit, & de miraculis, c.98. sq. tum de magicis artibus, c. 105. seq. & de peccatis dæmonum. c. 108. seq. Denique conveniens fuisse & necessarium, ut legibus divinitus homo regeretur, & de legum Divinarum fine, dilectione DEI & proximi, c. 114. seq. esseque hæc per ipsam præcepta naturam & rationem, non tantum positiva lege. c. 129. De præmiis & pœnis c. 140. seq. harumque æternitate. c. 144. De legibus ad conjugium spectantibus, c. 122. seq. de voluntaria paupertate, c.131. seq. de auxiliis Divinæ Gratiæ, c. 147. & de Prædestinatione. c.163. Libro *quarto* denique ex sacris litteris exponitur & adversus hæreses, antiquas potissimum, defenditur doctrina Christiana de Filio DEI c.1. seq. ejusque incarnatione, c. 27. seq. 53. seq. nec non de Spiritu Sancto, c.15. seq. de peccato originis, c. 50. de sacramentis, c. 56. seq. quod per malos ministros sacra dispensari possint, c.77. De corporum resurrectione, c.79. sq. de pœnis inferorum, & piorum præmiis c. 90. seq. de finali judicio, c. 96. & de statu Mundi post judicium. c. 97. Ut autem specimen eximii hujus operis lectori offeram, subjicietur hoc loco à me caput sextum libri primi, cui titulus:

Quod

Quod assentire his, quæ sunt fidei, non est levitatis, quamvis supra rationem sint.

„HUjusmodi autem veritati cui ratio humana experimentum non præ-„bet, fidem adhibentes non leviter credunt, quasi indoctas fabulas se-„cuti, ut 2. Petr. 1. dicitur. Nec enim Divinæ sapientiæ secreta ipsa Divina sa-„pientia, quæ omnia plenissime novit, dedignata est hominibus revelare, „quæ sui præsentiam & doctrinæ inspirationis veritatem convenientibus „argumentis ostendit, dum ad confirmandum ea, quæ naturalem cognitio-„nem excedunt, opera visibiliter ostendit, quæ totius naturæ superant fa-„cultatem, ut patet in mirabili curatione languorum, mortuorum suscita-„tatione, cœlestium corporum mirabili immutatione, & quod est mira-„bilius, humanarum mentium inspiratione, ut idiotæ & simplices dono „Spiritus Sancti repleti summam sapientiam & facundiam in instanti con-„sequerentur. Quibus inspectis prædictæ probationis efficacia, non ar-„morum violentia, non voluptatum promissione, & quod est mirabilissi-„mum, inter persecutorum tyrannidem innumerabilis turba non solum „simplicium sed etiam sapientissimorum hominum ad fidem Christianam „convocavit. In qua omnem humanum intellectum excedentia prædi-„cantur, voluptates carnis cohibentur, & omnia, quæ in mundo sunt, „contemni docentur. Quibus animos mortalium assentire, & maximum „miraculorum est, & manifestum Divinæ inspirationis opus, ut contem-„ptis visibilibus sola invisibilia cupiantur. Hoc autem non subito ne-„que casu sed Divina dispositione factum esse, manifestum est ex hoc, „quod hoc se facturum DEUS multis ante prophetarum prædixit oracu-„culis, quorum libri penes nos in veneratione habentur, utpote nostræ „fidei testimonium adhibentes. Hujus quidem confirmationis modus „tangitur Hebr. 2. Quæ, scil. humana salus, cum initium accepisset enar-„rari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est, conte-„stante DEO signis & portentis & variis Spiritus Sancti distributionibus. „Hæc autem tam mirabilis mundi conversio ad fidem Christianam, indi-„cium certissimum est præteritorum signorum, ut ea ulterius iterari „necesse non sit, cum in suo effectu appareant evidenter. Etenim „omnibus signis mirabilius, si ad credendum tam ardua, & ad operandum „tam difficilia, & ad sperandum tam alta, mundus absque mirabilibus „signis inductus fuisset à simplicibus & ignobilibus hominibus, quam-„vis non cesset DEUS etiam nostris temporibus ad confirmationem „fidei per sanctos suos miracula operari. Hi vero, qui sectas errorum intro-

introduxerunt, processerunt via contraria, ut patet in Machumeto, qui" carnalium voluptatum promissis, ad quorum desiderium carnalis con-" cupiscentia instigat, populos illexit, præcepta etiam tradidit promissis" conformia, voluptati carnali habenas relaxans, in quibus in promptu" est à carnalibus hominibus obediri. Documenta etiam veritatis non" attulit, nisi quæ de facili à quolibet mediocriter sapiente, naturali in-" genio cognosci possint, quin potius vera, quæ docuit, multis fabulis &" falsissimis doctrinis immiscuit. Signa etiam non adhibuit supernaturali-" ter facta, quibus solum Divinæ inspirationi conveniens testimonium" adhibetur, dum operatio visibilis, quæ non potest esse nisi Divina, osten-" tet doctorem veritatis visibiliter inspiratum: sed dixit se in armorum" potentia missum, quæ signa etiam latronibus & tyrannis non desunt." Et etiam non aliqui sapientes in rebus Divinis & de Divinis & humanis" exercitati à principio crediderunt, sed homines bestiales in desertis mo-" rantes, omnis doctrinæ Divinæ prorsus ignari, per quorum multitudi-" nem alios armorum violentia in suam legem coegit. Nulla etiam Di-" vina oracula præcedentium prophetarum ei testimonium perhibent," quin potius quasi omnia Veteris & Novi Testamenti documenta, fabu-" losa narratione depravat, ut patet ejus legem inspicienti, unde astuto" consilio libros Veteris & Novi Testamenti suis sequacibus non reli-" quit legendos, ne per eos falsitatis argueretur. Et sic patet, quod ejus" dictis fidem adhibentes, leviter credunt."

L. Longum esset referre, quæ idem THOMAS ad confirmanda adversus infideles dogmata Religionis tam naturalis, quam Christianæ tradit in *summa Theologiæ*, ut *parte I.* quæst. 2. seq. de DEO ejusque attributis & quæst. 22. & 103. seq. de Providentia: tum de prima causa omnium entium, quæst. 44. & de causa mali, quæst. 49. de anima ejusque incorruptibilitate, quæst. 75. de fato, quæst. 116. Parte *prima secunda*, quæst. 2. seq. de beatitudine fine hominis, qu. 6. seq. de voluntario & motione voluntatis: & qu. 74. seq. de causis peccatorum, & qu. 90. seq. de principio actuum exteriori movente ad bonum, Lege, speciatim naturali, qu. 93. Parte *secunda secunda*, post accuratas de vitiis ac virtutibus disputationes, qu. 171. seq. de prophetia. Parte *tertia* denique qu. 1. de convenientia incarnationis, & qu. 22. sacerdotii CHristi, & de ejus miraculis, qu. 43. seq. transfiguratione, qu. 45. satisfactione, qu. 48. & resurrectione, qu. 53. seq. Ad quam summam Thomæ, si quis conferat Scholasticorum

sticorum eam illustrantium commentarios, Francisci Suaresii, Gregorii de Valentia, Gabrielis Vasquesii, Ludovici Molinæ, Bartholomæi à Medina, aliorum: verendum est fortasse, ne sub illorum mole fatiscat citius, antequam aurum, quod in illis latet, eruat. Extat etiam volumen *quæstionum* ejusdem Thomæ, quæ *disputata* inscribuntur, & tomo octavo ejus operum obviæ sunt, in quibus de potentia DEI, de creatione, de malo, de anima, de Providentia & de Prophetia subtiliter objectiones varias more suo proponit, resolvitque. Postremæ quæstiones XXIX. hujus operis etiam separatim excusæ leguntur sub titulo *Summæ de Veritate.*

LI. His jungi possunt, quæ ante Thomam offert PETRUS LOMBARDUS, notus sub Magistri sententiarum nomine, Episcopus Parisiensis ab A. C. 1159. ad 1164. quo diem supremum obiit. In ejus libris sententiarum & in commentariis ad eos Alberti Magni, Jo. Duns Scoti, aliorumque plura reperiuntur religioni asserendæ idonea, ut *Lib. I.* dist. 3. de cognitione Creatoris, dist. 35. de Providentia, dist. 46. seq. de malis, quæ DEO non prohibente fiunt. *Lib. II.* dist. 1. quod unum est rerum creatarum Principium, DEUS, & dist. 17. de anima. *Libri III.* dist. 1. seq. quod conveniens fuit Filium DEI incarnari, & non sine causa hoc modo potius ille liberare nos voluerit, dist. 19. 20. De fide, quæ ante natum CHristum hominem requirebatur, c. 25. & *Lib. IV.* dist. 39. de conjugio fidelis cum infideli, & dist. 43. seq. de resurrectione mortuorum, judicio & præmiis justorum atque de impiorum pœnis.

Prodierunt *Thomæ* Aquinatis opera Venet. 1490. Noriberg. 1496. & Romæ, septemdecim in folio Voluminibus, A. 1570. quam editionem recenset Labbeus T. 2. de Scriptoribus Ecclesiasticis p. 420. seq. Romanam editionem secuta Veneta A. 1594. & Antwerpiensis, curante F. Cosma Morelles, inquisitore Coloniensi, A. 1612. addito Volumine duodevigesimo, quo dubia & juniori Thomæ Anglico tribuenda scripta continentur. Etiam Summa Theologiæ, ne de Hebraico compendio * aut de translatione Arabica vel Chinensi ** dicam, versa Græce † exstat MS. in

* Rev. Wolfius Bibl. Hebr. T. 1. p. 601.

** D. Jo. Fabricius Theol. Helmst. T. 2. Bibl. suæ p. 86.

† Allatius de consensu utriusque Ecclesiæ p. 1242. *Non abhorrent Græci à Theologia Scholastica sententiis, quas, ut sibi comparent, cum in Græcia id non facile consequi possint, in Italiam navigant, aliave invisunt loca, & doctrinam adeo nobilem & sibi*

MS. in Parisiensi Regia & in aliis Bibliothecis, ut quæstionum disputatarum Græca interpretatio in Bibl. Coisliniana p. 150. De S. Thoma ipso fuse nuper Jacobus Qvetif & Jacobus Echard T. 1. Bibliothecæ scriptorum Dominicanorum, Henschenius T. 1. Actor. ad 7. Martii p. 655. sq. Nicolaus Toppi in Bibl. Neapolitana, Bzovius & Raynaldus in Annalibus, Natalis Alex. Sec. XIII. &c. Constat Doctorem Angelicum rebus humanis, quas doctrina sua ornaverat, ereptum A. C. 1274. ætatis non ultra 50. sanctis adscriptum à Pontifice Johanne XXII. A. 1322.

CAPUT VI.

Ad recentiorum notitiam per classes tradendam acceditur. Religionem rem esse maxime dignam homine, maximeque seriam & dignissimam studio ac consideratione. Argumentum ab eo, quod est tutius, minime contemnendum, si recte intelligatur.

I.

HActenus veteres Scriptores retuli, qui sua ætate quique, & suo quilibet modulo ac pede metiendi pro veritate Religionis Christianæ contra Atheos, Epicureos, Gentiles, Judæos & Mahumetanos decertarunt. Deinceps antequam ad recentiores enarrandos argumentaque eorum præcipua breviter indicanda progredior, juvat ante omnia rogare eos, qui jucundum sibi existimant, res sacratissimas oppugnare vel vocare in dubium, aut omnia ad religionem pertinentia susque deque habere ac negligere, vel plane suspendere naso, & risu, odio, aut blasphemia prosequi: rogare inquam eos juvat, ut si non possint à se impetrare, ut rebus verissimis & consensu testatis generis humani assentiantur, saltim in se descendant, ac quid agant demum, serio cogitent, candidoq; amore veritatis ac desiderio duci se in re tanta proprii boni consideratione patiantur. Magna & gravis causa agitur: spes ingens, pretium felicitatis maximum, pulcherrimus & lōgissimus pietatis fructus, periculum ex altera parte immane, jacturaque horrenda atque irreparabilis. Nulla vero cura rerum humanarum Deum tangi, nullum inter virtutem ac scelus, nullum inter

 bestias

sibi proficuam vigiliis immensis ac laboribus conquirunt. Non Summam Aquinatis modo, sed alia ejusdem opera, & quod magis mirere, aliorum Scholasticorum Theologicos & Philosophicos tractatus in Græcam linguam verterunt.

bestias & ipsorum animos intercedere discrimen, similemque vitæ exitum esse propositum utrisque, ne si velint quidem, poterunt semper temeritati suæ, citra contrarii formidinem credere. Minime omnium hoc, cum omnis vanitas hujus vitæ evanescet, cum mors imminebit, facere poterunt. Imminebit autem certissime, nullumque illis excusationis de tanti momenti re neglecta vel irrisa, nedum justæ apologiæ relinquet locum. Qua fronte poterunt negare, DEUM quotidie palpandum se illis cum gratia & beneficiis suis præbuisse? legum, virtutis, & rerum divinarum cognitionem ipsis, non brutis concessam fuisse divinitus? æquitatem & veritatem & utilitatem legum Divinarum & obligationis sensum impressum cordibus, sed conculcatum sæpius in se percepisse, atque identidem repugnante licet obliteratum conscientia, iterum tamen percepisse iterumque, probe tunc recordabuntur. Tot argumentis igitur undique, tot magnis autoribus & testibus religionis causam agentibus, quidni dignum habent rem magis serio & extra jocum perpendere, ac risu abstinere & protervia: quid è re sua ipsorum autem sit cogitare severius, atque sanæ rationi & conscientiæ non inferre amplius vim, sed orare DEUM, ut aperiat ipsis oculos, atque ad inveniendam & amplectendam serio & judicato veritatem, constans studium & bonam fidem afferre largiatur.

II. Quæ in hanc sententiam plura dici possunt, uberius exposita lector inveniet in scriptis, quorum elenchum infra subjeci.

Joannes Amos Comenius * in libro, quem inscripsit *unum necessarium*, titulo repetito ex Lucæ X, 42. ediditque LXXVI. natus annos, Amst. 1668. in quo docet unum illud necessarium esse serium ac fidele religionis studium, cum de rebus hujus vitæ, quibus alii delectatur omnibus, valeat illud CHristi Joh. IV, 13. *qui bibet ex aqua hac, sitiet iterum.*

Blasius Pascalis, Cogitatorum de religione, quæ Gallice sæpius viderunt lucem ut Parisiis 1669. & postea Amst. dignissimæ lectu & consideratione, capite primo quod est contra Atheorum indifferentem socordiam, *contre l'indifference des Athées.*

Præfatio ad opus insigne de universis hominis officiis, quod à Theologo Anglo in lucem editum *(the whole duty of Man)* deinde Germanice etiam versum exstat Francof. 1673. 8. sub tit. Neue Praxis Pietatis, oder Ubung der Gottseligkeit, genannt die gantze Pflicht der Menschen.

Rapini liber, qui inscribitur: Salvation every mans great concern, ex Gallico

* B. Spizelii infelix literat. p. 1024. seq.

Gallico Anglice, Lond. 1699. 12. *History of the works of the learned, A. 1699. p. 366.*

Barth. Parson in directorio Christiano, qui liber nova Anglica veste indutus & in compendium missus prodiit Lond. 1700. *History of the works of the learned, A. 1699. p. 698.*

Jo. Friderici Osterwaldi Sermo 1. ad Genes. XIX, 4. ubi de generis Lothi, quibus erat ridiculum, quod de Sodoma brevi perdenda à socero suo audiebant. Prodierunt XII. sermones Osterwaldi Gallice Genev. 1722. 8. *Memoires hist. & Critiques A. 1722. Aout p. 4. seqq.*

David Martin sermons diverses, sermon 1. sur l'obligation ou est l'homme de se rendre attentif à la Voix de Dieu, lorsque cette voix s'adresse à lui. Amst. 1708. 8. *Nouv. de la rep. des lettr. 1709. p. 90.*

John Scot in opere Anglice edito de vita Christiana Volum. V. Lond. 1699. 8. sermone 1. de pretio animæ ad Matth. XVI, 26. *Hist. of the works of the learned A. 1699. p. 45.*

Jacobus Saurin in sermonibus Gallice editis Hagæ Comitis 1718. 8. T. 1. serm. 1. de studio religionis & emendationis vitæ non differendo, ad Esaiæ LV, 6. & T. 3. sermone 1. de pretio animæ ad memoratum Matthæi XVI, 26. locum, & sermone 8. & 9. de veritate omni studio inquirenda, ad Proverb. XXIII, 23. *Veritatem eme.* Et Tom. 4. sermone 1. de studio religioso, theoretico practico, ad Jacobi I, 25. & sermone 3. de sensu & amore religionis, *(sur le gout pour la devotion)* ad Psalm. LXIII, 6. 7. & sermone 7. de necessaria obligatione, qua homo ad leges divinas universas observandas obstringitur, ad Jacobi II, 10.

Gvilelmus Adami Theologus Anglus inter sermones ab Henrico Sacheverello Anglice editos Lond. 1716. 8. sermone V. & VI. ad Philippenses II, 12. *cum metu & tremore vestram salutem operamini.* Nouvell. Rep. lettr. A. 1716. p. 679.

Gvilelmus Beveregius T. 2. sermone 4. ad eundem Pauli locum.

Franciscus Vidal, Pastor Ecclesiæ Groningensis, in libro, quem Groningæ 1713. 8. Gallice vulgavit hoc titulo: la juste balance de la crainte & de l'assurance Chrétienne, avec l'obligation que chacun a de travailler avec soin à son salut. Acta Erud. Tom. 6. supplementi p. 329. Journal literaire T. 2. p. 434.

III. Ante paucos annos * sub *Eugenii Philaletha* nomine Anglica lingua publici juris facta est Epistola sive libellus, qui inscribitur *the innocency of error asserted and vindicated*, cujus auctor *Arthurus Ashley Sykes* hoc ait, se agere, ut ostendat rem esse culpæ expertem & innocentiæ plenam errare de re, in qua indaganda pro captu suo omnem quis industriam, laborem, probitatem & sinceritatem adhibuerit ad assequendam illius veritatem: neque unquam DEUM pœnas repetiturum erroris, culpa nulla omnino contracti, si homo sincero animo DEUM voluntatemque DEI quæsiverit, scrutatusque fuerit, neque in errore ejus crimen sit ullum obstinationis aut negligentiæ, nec malitiæ scelus. Quod licet puto esse verissimum, tamen persuadeo mihi multos, quos auctor absolvit, adscribitque innocentibus, à culpa negligentiæ vel obstinationis aut malitiæ immunes ac liberos haberi non posse: & quoniam pro quamplurimis videtur apologiam scribere, qui autoritate mera, consuetudine & affectibus potius quam serio veritatis scrutinio ducuntur, ut præjudiciis apud se dent locum & erroribus etiam gravissimis strenue inhæreant: igitur non sine causa scriptum hoc reprehensum est ab auctore anonymo observationum Anglice editarum, & ab illustri Oxoniensi Episcopo Joanne Pottero ** nec non in Diario Theologico Germanico (Unschuldige Nachrichten von Alten und Neuen Theologischen Sachen) A. 1717. p. 291. Utinam vero neminem de præcipuis testatissimisque veritatibus dubitare, easve oppugnare, aut improbo naso suspendere videremus, nisi qui eas severo prius sinceroque studio scrutatus fuisset sine arroganti præconceptione, fontemque Sapientiæ ac Veritatis omnis DEUM precibus humilibus implorare non neglexisset. Hoc enim qui fecerit bona fide ac constanter, is, quin sit ab exitiosis erroribus custodiendus, & de iis, quæ vel ignorat vel

* Lond. 1714. 8. & cum præfatione, qua ad Anonymi animadversiones (*remarks upon a letter*) respondetur 1715. 8. Journal. literaire T. VIII. p. 21. Nachlese der Neuen Bibliotheck zu Halle p. 147. Bibl. ancienne & moderne de Mr. le Clerc T. XX. p. 149. In eandem sententiam disputat *D. Christianus Thomasius* in diss. an hæresis sit crimen, Halæ Sax. 1697. & Germanice in volumine excuso Halæ 1705. 8. Auserlesene und in Teutsch noch nie gedruckte Schrifften n. III. & auctor scripti Anglice editi, cujus titulus *Dissertatio de Pace, or Discourse touching the peace and Concord of the Church*, quod *Johanni Halesio* Etonensi à plerisque tribuitur, & sub ejus nomine prodiit in secundo Volumine collectionis rariorum scriptorum, *the Phenix, or a revival of scarce and valuable pieces* p. 348–390. Lond. 1708. 8.

** Respondere conatus est Sykesius in schediasmate cui titulus: *a vindication of the innocency of error*, Lond. 1720. 8. Bibl. ancienne & moderne T. XX. p. 159.

vel non ſatis recte percipit, abſolvendus, adducendusque ad ſalutaris veritatis ſufficientem agnitionem, atque in illa confirmandus, convincendusque, non patitur nos ineffabilis ac ſumma DEI bonitas dubitare. Neque ea eſt præcipuarum Veritatum & à quibus cæteræ dependent obſcuritas aut ambiguitas, ut internoſci nequeant, ſi cum precibus ad DEUM fuſis modeſtum & aſſiduum ſagaxque ſtudium accedat: res ipſa autem tanti eſt momenti & cujus omnium maxime refert, ut qui hoc facere contemnit, maximo ſe reatu haud dubie obliget & ſit ſaluti ſuæ capitalis inimicus.

IV. Non defuit quidem nuper, qui etiam ſacræ Theologiæ operantibus, & futuris Eccleſiæ Doctoribus diſſvadere eſt viſus ſacrarum litterarum ſerium & accuratius ſtudium, auctor ſchediaſmatis, quod jam ſeptimum fatigavit præla, prodiitque Londini 1716. 8. Titulus eſt: *The difficulties and diſcouragements which attend the ſtudy of the Scriptures in the way of private judgement, in order to ſhew, that ſince ſuch a ſtudy of the Scriptures is Mens indiſpenſable duty, it concerns all Chriſtien Societies to remove, as much as poſſible, thoſe diſcouragements.* Idem Scriptum potiorem partem Gallice redditum exhibet Vir clariſſimus Michael de la Roche T. 1. Bibl. Anglicanæ p. 203. ſeq. Si quis autem diligentius attendat, videbit non hoc agi illo Schediaſmate, ut à diligenti ſtudio Sacræ Scripturæ etiam hi, qui illam alios docere debent, arceantur, cum iſtud omnibus incumbere Chriſtianis in ipſo etiam titulo profiteatur, & quidem ab eis requiri tamquam officium neceſſarium, *Mens indiſpenſable duty:* ſed duplex mihi intentio fuiſſe auctoris videtur, una quantum ſtudii & operæ ad litterarum ſcrutinium requiratur, juvenes monere: deinde quam ſint frequenter illi, qui ex diligenti ſtudio obſervant vulgo neglecta, eaque publice docent, expoſiti aliorum odio & invidiæ, quamque multæ illis perferendæ injuriæ, & quam miſerum & iniquum illud ſit, demonſtrare. Facile tamen poteſt fieri, ut obiter lectus hic liber noceat amplius quam proſit, & à diligenti ac candido ſtudio Scripturam ſacram ſcrutandi plures deterreat, quàm ad illud accendat. Ut autem breviter ad difficultates, quas objicit, reſpondeam, quando ait, diligens & exactum ſacrarum litterarum ſtudium & auctori ſuo, quem odiis ac moleſtiis objiciat, & Reip. quam motibus exponat, non mediocriter obeſſe: exploratum eſſe exiſtimo nunquam nociturum Reip. plus quam profuturum, ſi cum modeſtia & prudenti probitate conjunctum ſit; nunquam etiam auctori: nam ſi nihilominus moleſtias & odia & perſecutionem ac tumultum concitet veritatis neceſſaria profeſſio, illa bono

publico

publico & Divina consolatione ac retributione abunde compensatum iri non dubito.

V. Non tantummodo officii nostri est, seriæ inquisitioni Religionis fidelem dare operam, sed etiam jucundum hoc omnibus debet esse, tanquam homine apprime dignum, & ad nobilitatem ejus ac felicitatem unice faciens, quod omnibus aliis animantibus negatum, soli homini non sine causa utique datum divinitus ac concessum fuit, ut rerum divinarum cognoscendarum capax & ad alia quam transitoria hæc & sensibus obvia creatus esse intelligatur. Itaque ut monet Raymundus de Sebunde in Theologia naturali sive libro creaturarum c. 67. si quæratur utrum Religioni studium impendendum sit, an illud floccipendendum, *concluditur, quod homo de jure naturæ debet & tenetur affirmare, credere & recipere illam partem, tanquam quæ magis est ad ejus utilitatem, ad ejus bonum & meliorationem, perfectionem, dignitatem, & exaltationem, inquantum homo est, & per quem generantur in homine gaudium, & lætitia & consolatio, spes, confidentia, securitas, & fugatur tristitia ac desperatio ab ipso homine, & per consequens sequitur, quod debet affirmare illam partem tanquam veram, quæ magis est amabilis, desiderabilis de se & de sua natura, & quæ magis habet de esse & de bono: & aliam partem oppositam tenetur negare tanquam falsam & à se fugare tanquam inimicam sibi. Si autem homo facit oppositum, tunc utitur intellectu suo contra seipsum, & contra hominem, & contra suum bonum & ad suum damnum & desperationem, & tunc facit contra totum ordinem rerum, quia qualibet res inferior homine utitur his, quæ sunt ad suum bonum: & homo faciendo alio modo, utitur ad suum damnum & destructionem suo intellectu & voluntate, & ideo facit contra cursum naturæ & omnium rerum & contra hominem, ideo tunc non debet dici homo, quia facit contra hominem & habet intellectum deviatum & corruptum.*

VI. Neque debet impedire, quod illi, qui hoc negligunt, negant se de futura præmiorum pœnarumque magnitudine certo esse convictos ac persuasos: nam longe minus certi possunt esse de illius falsitate, neque multi ex ipsis tam ferrea fronte sunt, ut hanc exploratam se habere profiteantur, quam habere certe nullo modo possunt. Liceat igitur eos his Arnobii verbis alloqui lib. IV. p. 44. *Non credimus, inquitis, vera esse quæ dicit. Quid enim? quæ vos negatis vera esse; apud vos liquent, cum imminentia, & nondum cassa, nullis possint rationibus refutari? Sed & ipse quæ pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim, ut dixi, futurorum potest existere compro-*

comprobatio. Cum ergo hac fit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu; nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, id est salutis amissio, si cum tempus advenerit, aperiatur non fuisse mendacium. Quid dicitis ô nescii, etiam fletu & miseratione dignissimi? Ita non extimescitis, ne forte hac vera sint, quæ sunt despectui vobis, & prabent materiam risus? nec saltem vobiscum sub obscuris cogitationibus volvitis, ne quod hoc die credere obstinata renuitis perversitate, redarguat serum tempus, & irrevocabilis pœnitentia castiget? In eandem sententiam scriptor Clementinorum homilia I. cap. 4. T. 1. Patrum Apostolicor. Cotelerii p. 616. (622.) Ἔλεγον γὰρ, εἰ μή τι γε τῦ νῦν λυποῦντος ἐκεῖ χεῖρον παθεῖν ἔχω, μὴ βεβιωκὼς εὐσεβῶς, καὶ παραδοθήσομαι κατ' ἐνίων φιλοσόφων λόγους Πυριφλεγέθοντι καὶ Ταρτάρῳ ὡς Σίσυφος, ἢ Τίτυος, ἢ Ἰξίων, ἢ Τάνταλος, καὶ ἔσομαι ἐν ἅδου τὸν αἰῶνα κολαζόμενος; πάλιν τι ἀνθυπέφερον λέγων, ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα. Καὶ πάλιν ἔλεγον εἰ δὲ ἐστιν. Οὐ δήλου ὄντος τοῦ πράγματος, ἔλεγον ἀκινδυνότερόν ἐστιν μᾶλλον εὐσεβῶς βιῶσαι με. *Dicebam quippe, Annon illic pejus quidpiam eo, quod me nunc cruciat, passurus sum, si pie non vixero, ac secundum quorundam Philosophorum sermones Pyriphlegetonti tradendus sum & Tartaro, quemadmodum Sisyphus, vel Tityus, vel Ixion, vel Tantalus; atque in inferno æternum puniar? Iterumque replicabam, dicens; Sed ista non sunt. Rursusque ajebam; At si sunt. Cum igitur, inquiebam, incerta res sit, multo magis extra periculum est pie me vivere.* Et homilia IV. 14. p. 653. (659.) Οὗτος ὁ λόγος, εἰ καὶ μῦθος ὢν τυγχάνοι, εὐσεβής γε ὢν οὐκ ἀσύμφορος ἂν εἴη τῷ βίῳ. Ἕκαστος γὰρ προσδοκίᾳ τοῦ κριθήσεσθαι ὑπὸ τοῦ παντεπόπτου Θεοῦ, πρὸς τὸ σωφρονεῖν μᾶλλον τὴν ὁρμὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ καὶ ἀληθὴς εἴη ὁ λόγος, ἀπήλλαξε μὲν τὸν σωφρόνως βεβιωκότα τῆς αἰωνίου κολάσεως, προσευεργέτηκεν δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αἰδίοις τε καὶ ἀπορρήτοις γιγνομένοις ἀγαθοῖς. *Hæc doctrina, quamvis fabula esset, cum pia sit, vita non esset inutilis. Singuli namque dum exspectant futurum erga se DEI cuncta intuentis judicium, ad temperate vivendum majorem impetum capiunt. Quod si & vera est doctrina* (ut tot argumenta non inficiandi ponderis, & testimonia auctoritatis maximæ, suffragante cujusque sensu intimo animi, & voce communi generis humani confirmant) *æterno supplicio liberat eum, qui vitam moderatam traduxit, simulque pro beneficio largitur futura à DEO bona æterna & ineffabilia.* Raymundus Sebundus loco laudato: *Et si aliquis dicat, quare tu*

affirmas & credis illud, quod non intelligis quia forsitan est falsum? ad hoc respondetur, quod excusatur per hoc, quia credit ad suum bonum & ad suam utilitatem, quia hoc tenetur facere naturaliter & de jure naturæ: & qui facit secundum suam naturam facit id, quod debet, & qui facit id, quod debet, excusatus est. Neque intellectus potest in hoc errare, postquam credit illud & affirmat, quod est sibi maximum bonum & oppositum ejus est privatio sui boni, quia tunc facit maximum bonum sibi ipsi, & suæ voluntati. Et hoc tenetur facere, quia intellectus factus est & datus homini ad ipsius utilitatem & non contra se. Et quia melius est homini sine comparatione, affirmare & credere partem, quæ est pro se ipso & pro bono suo, quam affirmare oppositum: quia hoc tenetur facere, quia qualibet res tenetur facere, quod est melius pro se, & sufficit homini ad videndum & ad cognoscendum certitudinaliter quod affirmare & credere debet, licet non intelligit, quomodo est. Si enim homo affirmet & credat partem oppositam, qua est privatio sui boni, tunc recipit in seipso inimicum suum, & illud quod intra se est expellit & fugat amicum suum, & illud quod est pro se, & ideo est perversus valde & maximus inimicus, & adversarius sui ipsius & nocens sibi ipsi & nulli proficiens: & sic est reprehensibilis & ab omni creatura merito condemnatur. Et ideo est stultissimus & sine sensu. Et istud est certissimum signum & argumentum, quod si aliquis homo ita faciat, & nolit credere & affirmare, quod melius est pro se, quod ipse possidetur ab inimico suo mortali, qui dominatur intellectui suo, & tenet ipsum ligatum & vinculatum ut non possit uti ipso intellectu nec officio ejus, affirmando & credendo ad suam utilitatem, sed ad suum damnum & contra seipsum & contra totum ordinem universi & omnium creaturarum. Eodem argumento ducto ab eo, quod est tutius, religionem amplectendam suadent Blasius Paschalis in cogitatis de religione capite VII. *qu'il est plus avantageux de croire que de ne pas croire ce qu'enseigne la Religion Chrétienne;* & Auctor libri Gallice editi Paris. 1677. 12. *Traité de Religion contre les Athées, les Deistes, & les nouveaux Pyrrhoniens;* qui libellus Germanice etiam vidit lucem Francof. 1713. 8. tota parte prima: *Joannes Tillotsonus,* Archiepiscopus Cantuariensis, in sermonibus, qui familiam ducunt in tomo 1. ejus operum Lond. 1714. fol. editorum Anglice, & inter triginta ejus sermones, Germanice versos editosque Lipsiæ 1694. 4. nec non in tomo sermonum primo, quos Clarissimus Vir Joannes Barbeyracus veste eleganti Gallica induit Amst. 1705. 12. quorum primi argumentum est, *the wisdom of being religious,* de pietate, vera sapientia ad Jobi XXVIII, 28. & secundi, *the folly of scoffing at religion,* de stultitia eorum, qui religionem rident, ad

2. Petri

2. Petri III, 3. In his inter alia cogitandum proponit irreligiosis hominibus, quod etiamsi argumenta pro amplectenda religione non essent tanti ponderis, quæ tamen gravissima ipse & omni majora exceptione adducit & urget, tamen qui eam contemnunt, stolide agant ob immanem, quod utrinque intercedit periculi diversitatem proportionisque differentiam, quoniam prudentiæ ratio & salutis propriæ amor jubet unumquemque sanum ad meliorem illam partem eligendam confugere, & licet obstare videantur hæc vel illa dubia, tutiorem tamen viam præferre libenter, atque eam in omni vitæ instituto sequi. Qui enim recte sapit & prudenter in actionibus suis versari cogitat, is, quantum poterit, cavebit sibi, ut in omnem eventum summam rei salvam tueatur, prospiciatque ne salus sua detrimenti aliquid capiat. In eandem sententiam *Franciscus Gastrellus* in tomo secundo operis de veritate, certitudine & necessitate Religionis, speciatim Christianæ, qui *Joanne Joachimo Arends* interprete ex Anglico versus etiam Germanice prodiit Lipsiæ 1716. 8. part. 4. c. 5. p. 393. seq. *Jac. Saurinus* T. IV. sermon. 10. sur les travers de l'esprit humain p. 424. seq. *Sam. Clark* de veritate Relig. Christianæ c. XXI. versionis Gallicæ p. 420.

VII. Novi esse viros quosdam acuto ingenio, qui argumentum hocce petitum ab eo, * quod est tutius, tanquam parum solidum rejiciunt, quorum loca notavit Venerandus Vir, qui Academiam Helmstadiensem hodie ornat D. *Johannes Laurentius Mosheim* in dissertatione *de vi argumenti, quod à tuto ducitur in Theologia*, quæ exstat in ejus primitiis Juliis, Wolfenbuttelæ 1723. 3. Ita Villarius (*l'Abbé de Villars*) in libro Gallice edito Parisiis & Amstelodami de lepida ac scita elegantia (*de la delicatesse*) qui dialogo V. p. 115. sq. Blasio Paschali gravem etiam de illo usurpato dicam scribit, velut à re tam flocci totam religionem suspendenti, qua in parte injuriam viro egregio fieri totus liber ejus clamat, & recte notavit Petrus Bælius in Dictionario historico. ** Similiter ut miserum

 imprimis

* Quoniam de illis tantum hoc loco dicendum mihi sumsi, qui religionis omnis vel speciatim Christianæ inimici aut contemtores sunt, de industria omisi memorare scriptores, qui inter Ecclesias Christianas partes tutiores præ cæteris commendare voluerunt, ut *Anonymus* in libro, qui inscribitur: *a discourse shewing the Protestans are on the safer side*. Lond. 1687. 4. Et *Gulielmus Chillingworth* in opere, cui titulus: *the Religion of Protestans, save way to salvation*. Lond. 1684. fol, quinta editio. Vide Jo. Clerici Bibl. universalem Gallice editam T. VIII. p. 135. 136.

** Bælii Lexicon in voce, *Pascal*, nota J.

imprimis refugium exploditur à Comite Schaftshurio in Epiſtola de Enthuſiaſmo, * quam ex Anglico Lond. 1708. Gallice etiam verſam Hagenſes excuderunt 1709. 12. p. 96. Celeberrimus etiam Cancellarius Tubingenſis, D. Chriſtoph. Matthæus Pfaffius, diſſ. 1. de præjudiciis Theologicis §. 83. *tunc demum* illud exiſtimat *valere, ſi cum aliis rationibus iisque fortioribus conjungatur, atque ita adhibeatur, ut viam ad convictionem ſternat.* Atque ita ſane eſt, nam ad fidem vel ſcientiam gignendam eſt hoc argumentum ſane, ſi nudum ſolumque ſit, inutile & ineptum. Neque enim ideo verum aliquid eſt aut Divinum, quia ſi verum ac Divinum eſſet, maximi hoc mea intereſſet. Sed non ita colligunt, qui illo argumento utuntur viri laudatiſſimi: certe longe alius nervus concluſionis in illa, qualis à Paſchali, Gaſtrello vel Tillotſono producitur, collectione continetur, hic nempe: cum rationes graviſſimæ, cum teſtes ſumma fide & auctoritate, iidemque innumerabiles, nec non eventus & facta haud inficianda adſtipulante ipſo, quam ſumma vi non poſſunt opprimere conſcientiæ ſenſu, religioni fidem faciant, minime prudenter facere atheos & Deiſtas, qui vel ex ſocordia rem tantam negligunt, vel ob dubia quædam non comparanda cum rationibus & teſtimoniis contrariis, haud dubitant religionem negando ſummo ſe exponere periculo, qua diligentius conſiderata & accepta non modo nihil perdituri, nullamque adituri ſint aleam aut periculum, ſed etiam in hac vita longe feliciores futuri. De quo poſtremo cum ex inſtituto dicturus ſim capite XXXIV. in præſenti tantum vim argumenti hujus facili ſimilitudine explicabo. Si verſeris in ſuburbio inter convivas hilaris, ac videas fumum procul ex urbe aſcendentem accedatque anhelans amicus tuus nulla cognitus, tibi fraude, ſuperveniat alter tertiusque, qui dicant uno ore omnes, proximam ædibus tuis domum flagranti ardere incendio, lubens ex te quæſiverim, num hominis mentis bene ſanæ exiſtimes eſſe nihil id curare, cogitare poſſe fieri, ut illi homines errore decepti ſint, vel hilaritatem convivii tibi invideant; aut tibi perſuadere non eſſe opus, ut propius accedas; non agi rem tuam, vel alio modo poſſe conſuli ædibus tuis, licet in illis omnes fortunas tuas repoſitas eſſe probe noris, nec tamen velis ob maximam illam rem vel tantillum incommodi ſuſcipere. Non credo quemquam eſſe, qui huic argumento ineſſe robur negaverit, præcipue cum hilaritati convivii honeſtæ, ne conferendæ quidem ſint res, quibus abſtinere jubet religio,

* Refellitur ab illuſtri Leibnitio, recueil de diverſes pieces T. 2. p. 262. & à Wottono, in libro an enquiry, after wit. Lond. 1709. 8. Hiſt. of the works of the learned 1709. p. 429.

religio, ita comparatæ ſcilicet, ut illis natura ipſa humana vel doleat, vel eam illorum pudeat: quæ autem ſvadet & quæ offert religio, ejusmodi ſunt, ut bona etiam ſtatim fruenda ſuppeditet cultoribus ſuis maxima, quibus in rebus ſecundis pariter & adverſis uti poſſumus, tranquillitatem animi, bonam conſcientiam, amorem DEI hominumque & ſpem in DEUM. Neque huic argumento objici poſſunt tria illa ob quæ collectionem ab eo quod tutius eſt, crude propoſitam ſibi valde ficulneam viſam eſſe teſtatus fuit laudatus Pfaffius: *tum quod ex mero metu id proficiſcitur, qui ſuperſtitionem quidem ſed fidem non gignit, quæ altioris eſt principii: tum quod ſupponit nos de religione dubitare, fidemque in noſtra poteſtate eſſe.* Nullum enim ex his de argumento quale jam expoſui, cum ulla veriſimilitudine affirmari poterit: non quippe ex metu ſolo profectam fidem commendat, ſed ſumma ratione ſvadet timere quod timendum eſt, cum non ſuperſtitionem ſed ſapientiam ac felicitatem gignat timor Domini, quem Rex Sapientiſſimus initium eſſe Sapientiæ vere pronunciavit. Neque ſupponitur argumento illo de religione nos dubitare, ſed potius non credentibus poſt tantam rationum teſtiumque nubem oſtenditur, nullam idoneam cauſam eſſe dubitandi, qui etiamſi adhuc aliquas habere ſibi viderentur, tamen illas miſſas facere deberent. Denique fidem in hominibus collectione illa veluti rem, quæ in noſtra poteſtate ſit, gignere neutiquam volumus, ſed certi à DEO expetendam illam eſſe, ut is & velle largiatur & credere & operari, tantummodo ne gratiæ Divinæ cor volenti aperire, homo tot & tantis rebus contraria omnia ſvadentibus diutius pertinaciter reſiſtat, monemus.

VIII. Quoniam antem timoris, ſuperſtitionem gignentis, facta eſt mentio, ex iis, quorum ſententia *primus in orbe Deos finxit timor,* libenter quæſiverim, num timendi tantum Opificis cauſam nobis præbeat Mundus, nonne etiam amandi, colendi, admirandi? Ergo DEUM quando tonuit, exiſtere collegerunt homines, non etiam quando pluit, quando lucem & calorem & bona in nos demiſit innumerabilia? Nulla eis de auctore in mentem venit cogitatio, quando conſiderarunt hanc cœli pulchritudinem, mirabilem orbem ſolis, aſtrorum ſtatos decurſus, anni dierumque vices, & telluris jucundam ubertatem? Num vero alium quam Opificem ſuum timuere, qui primi timuerunt, & nullasne cauſſas in ſe ipſis pariter repererunt homines amoris, cultus, laudis, quibus auctorem ſuum Optimum Numen proſequerentur etiam ii, qui ex ejus, ut ita dicam, manibus recentes prodierant? Timorem porro verum ac

naturalem justissimumque illum oportet esse, qui à tot millenariis annorum non exemplo, sed ratione ac fide constanter alitur in sapientissimis quibusque & optimis animis ubique terrarum, quibus impii nunquam temeritate sua potuerunt persuadere, ut eorum more improbo timorem illum ex animo suo deponerent, quo athei quoque cupientes, nec in morte possunt se exuere, quum vel maxime ipsorum impietas metu eos liberare debebat. Nisi enim penitus esset à natura, illique congruens, utique cupide tunc conculcaretur ab iis etiam nimis ante metutus: sed ipsorum culpa fit illis terror, qui pios omni irreligiosorum suavior voluptate per omnem vitam regit ducitque feliciter timor DEI ex amore * jucundissimus.

CAPUT VII.

Argumentum adversus Atheos petitum ab rerum natura, motu & finibus, quæ auctorem Optimum, Potentissimum, Sapientissimum certissime testantur.

I.

CUm *primus* sit *DEI cultus*, *DEUM credere*, *deinde*, ut verbis utar Senecæ Epist. 96. *reddere illi majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est: scire illum esse, qui præsidet Mundo, qui universa vi sua temperat, qui humani generis tutelam gerit:* consentaneum est, ut delectum facturi argumentorum, quæ pro religione faciunt, initium ducamus à palmaria & omni exceptione majori conclusione Apostoli, qui τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ sive *notitiam Numinis* testatur, *ipso DEO patefaciente* hominibus *manifestatam esse*, † siquidem *illius, quæ sunt inaspectabilia, cujusmodi est sempiterna ejus Potentia ac Divinitas, ea ex Mundi opificio, dum considerantur, per opera perspiciuntur, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, ut sint inexcusabiles*, quotquot DEUM negant se cognoscere, vel qui cognito DEO dignam gloriam gratiamque tribuere recusant. Certe universum hoc, ut expositum omnium oculis, ita quo magis attendas, eo certius & jucundius ad auctorem in eo admirandum deducet te magnitudo & pulchritudo operis, artificium, motus, ordo, varietas, constantia, respectus rerum

* Confer Jac. Saurinum T. 3. serm. 10. ad verba Jeremiæ X, 6. *Quis Te non metuat, o Rex Gentium? tuum est enim Decus.*

† Confer Schlichtingium & Limborchum ad h. l. quos oppones Socino DEUM ex natura cognosci posse inficianti prælect. Theol. c. 2.

rerum eos ignorantium & fines, quotidieque ad nos inde redundans utilitas longe minus patietur de optimo maximo Opifice dubitare, quam vel affabre elaboratum horologium, vel domus instructissima aut navis, vel plena artis pictura aut sculpta imago, vel ingeniosum poëma auctorem suum celebrat. Cum autem vel obiter inspectus Mundus possit bonitati potentiæ & sapientiæ Auctoris evidens perhibere testimonium, tamen eo dignius fide illud debet esse omnibus, quo magis constat oculis propius singula intuentium, daturque in maximis minimisque pariter cum summa animi voluptate & convictione clarissime impressa percipere Opificis Optimi, Potentissimi, Sapientissimi vestigia, manumque Numinis beneficam non conjectura obscura assequi, sed certissime palpare atque Apostoli verbo, ψηλαφήσαιεν. Actor. XVII, 27.

II. Jam olim veterum industria piaque sagacitas in hoc eluxit, ut argumento hoc à rerum natura, motu & finibus ad Opificem agnoscendum & celebrandum, & uterentur ipsi, & aliis ad illud adhibendum observationibus suis præirent. Quo spectant Galenus in libris præclaris de usu partium corporis humani, aliique, quos laudavi p. 145. nec non scriptores in hexaëmeron S. Basilius, Ambrosius, Jo. Philoponus, aliique. Negari autem nequit recenti ætate viros præstantissimos non paucos diligentius & plenius multo argumentum hoc exposuisse atque illustrasse, quorum syllabum hoc loco subjungere juvat:

Demonstration de l'existence de Dieu, tirée de la Nature, & proportionnée à la foible intelligence des plus simples, par Messire *François de Salignac de la Mothe Fenelon,* Archeveque de Cambray, * Paris. 1712. (in qua prima editione nomen auctoris omissum,) atque iterum 1713. cum præfatione P. Renati Josephi Tournemine S. I. & sine illa Amsterd. 1713. 1715. 12. & in parte prima Opusculorum Fenelonii Philosophicorum, Paris. 1719. & Amsterd. 1720. 12. & Anglice, Boyero interprete, Lond. 1713. 8. & Germanice, quam versionem ego cum nova præfatione, argumenta præcipua adversus Atheos ac Deistas tangente edidi, Hamburg. 1714. 8. Prodiit & Belgice Amst. 1715. 8. atque ubi se offeret occasio, etiam Latine à me in lucem edetur.

Het

* Vide Acta Erud. Latina A. 1713. p. 244. & Germanica T. 2. p. 852. Journal des Savans A. 1713. p. 244. & T. 2. p. 159. Journal literaire T. 1. pag. 1. & 15. Bibliotheque choisie de Mr. le Clere T. 26. p. 216. Europe Savante A. 1719. Avril p. 163. Memoires de Trevoux A. 1713. p. 459.

Het regt gebruik der werelt beſchouwingen, ter overtuiginge van Ongodiſten en Ongelovigen aangetoont door *Bernard Nieuwentyt* M.D. (Verus uſus contemplationis Univerſi ad convincendos Atheos & alienos à fide) Amſtelod. 1715. 4. Nouv. rep. lettr. 1716. p. 151. 487. Journal literaire T. V. p. 230. T. VIII. p. 154. Nachleſe der Hälliſchen Neuen Bibliothec p. 203. Animadverſionibus Jacobi Bernhardi reſpondet Nieuwentytus in Diario Belgico, boekſaal van Europe A. 1716. p. 673. ſeq. Gallica verſio operis egregii inſcribitur: *L'exiſtence de Dieu, demontrée par les merveilles de la Nature,* interprete *Nougveſio,* ex verſione Anglica quam intra triennium vel quadriennium quarta vice recuſam legas in Ephemeridibus Pariſienſibus A. 1724. menſe Auguſto pag. 210. Obiit Nieuwenthytus A. 1718. 30. Maj. anno ætatis tertio & ſexageſimo. Europe Savante 1719. April. p. 294. Bibl. Philologico Theologica Bremenſ. T. 2. p. 356.

Principes de Philoſophie, ou preuves naturelles de l'exiſtence de Dieu & de l'immortalité de l'ame par Mr. l'Abbé *Charles Claude Geneſt.* * Pariſ. 1716. & Amſt. 1717. 12. Carmine eleganti Gallico, in quo dubium, ſoliditatem magis admirere an ingenium & artem vel perſpicuitatem.

Bartholdi Henrici Brockeſii, J. U. L. & Senatoris Reip. Hamburgenſis Irdiſches Vergnügen in GOtt, Hamb. 1723. & cum plurimis acceſſionibus 1724. 8. edente V. C. Chriſtiano Friderico Weichmanno. Etiam in his Ampliſſimi Brokeſii carminibus Germanicis pietas ingenioſa & ſublimis ac dulcis varietas certat ſecum ipſa atque ſe exſuperat in DEI operibus depingendis, ut hominum attentionem excitet ardoremque accendat per ea cupidius contemplandi Numinis & Opificis celebrandi.

Stultitia & irrationabilitas Atheiſmi reſpectu ad ipſam præſentem vitam habito demonſtrata ab emolumento atque voluptate vitæ religioſæ, à facultatibus animæ humanæ, ſtructura corporis animati, & origine atque compage Mundi evicta octo orationibus ſacris habitis in prælectione inſtituta † à *Roberto Boyleo,* Armigero, anno à fundatione

* Nouvell. Rep. lettr. 1717. c. 362. Journal des Savans 1717. pag. 3. Memoires de Trevoux 1717. p. 327. Hiſtoire Critique de la Rep. des lettres T. 14. p. 47. 405.

† Gilbertus Burnetus Oratione in Boylei funere; quæ editioni Latinæ ſermonum Bentleianorum

fundatione primo, CHristi 1692. Londini per *Richardum Bentley*, SS. Theol. D. Sereniſſ. Britannorum Regi à ſacris aulicis & Bibliotheca Regia; Canonico Worceſtrienſi, *a confutation of Atheiſm*, Lond. 1692. 4. Acta Erud. 1693. p. 392. Latine, Danielo Erneſto Jablonsky interprete, Berolini 1696. 8. Journal de Berlin 1696. p. 549. Germanice ex verſione Chriſtophori Matthiæ Seidelii, Hamburg. 1715. 8.

Quintæ editioni Anglicanæ, Cantabrig. 1725. 8. acceſſit ſermo Bentleyi nonus in 1. Petri III, 15. quo Divinæ revelationis veritatem contra Deiſtas, & JEſum Meſſiam eſſe idoneis confirmat argumentis. (Bibl. Angloiſe T. XI. p. 525.)

Samuelis Parkeri Cogitationes de DEO & Providentia, ſex diſputationibus comprehenſæ. 1) An Philoſophorum ulli, & quinam Athei fuerint. 2) A rerum finibus DEUM eſſe demonſtratur. 3) Epicuri & Carteſii hypotheſes de Univerſi fabricatione evertuntur. 4) Mundum neque prorſus infectum, neque neceſſitate factum, ſed ſolo Opificis conſilio exſtructum fuiſſe, demonſtratur. 5) A generis humani ortu & corporis humani ſtructura DEUM eſſe demonſtratur. 6) Contra Scepticorum & Academicorum diſciplinam, potiſſimum Ciceronis de quæſtionibus Academicis libros, & Carteſii meditationes Metaphyſicas diſputatur. Lond. 1678. 4.

Nehemiah Grew Coſmologia ſacra, or a diſcourſe of the univerſe, as it is the Creature and Kingdom of God, chiefly written to demonſtrate the truth and excellency of the Bible, which contains the Laws of his Kingdom, in this lower Wold. Opus præclarum diviſum in libros quinque, quorum tertio Naturalis, quarto Judaicæ,

norum ſubjicitur, p. 480. *Purum & à partium ſtudio alienum Chriſtianiſmum rem tam Illuſtrem tamque Glorioſam arbitrabatur, ut Certaminibus atque Schiſmatas circa minutiora ortis acerbè indoleſceret, cum interea res momenti maximi juxta atque Veritates univerſali omnium conſenſu probatas Pars quaque tam fere communiter negligeret ac profiteretur. Statuerat proinde (quamvis interceſſerint, quæ quominus dum viveret rem effectui daret, non quominus Teſtamentò inſtitueret, impedivère) Salarium ſatis pingue* (centum librarum ſterlingorum *decernere Theologo, paucis nervoſis Orationibus quotannis Veritatem Religionis Chriſtianæ aſſerturo, ad Pugnas tamen quibus Chriſtiani inter ſe decertant haud deſcenſuro; eamque Provinciam ternis quibusque annis in alium atque alium devolvi juſſit, quo Nobile iſthoc Studium à pluribus tractaretur, hòcque pactò plures illius Notitiam ſibi compararent.*

daicæ, quinto Christianæ Religionis rationes & Divinitatem explicat ac tuetur. Lond. 1701. fol. Acta Erud. 1703. p. 193. 241. History of the works of the learned 1701. p. 359. 440. Bibliotheque choisie de Mr. le Clerc T. 1. p. 228. T. 2. p. 352. T. 3. p. 278.

Johannis Eduardi demonstration of the existence and providence of God, from the contemplation of the visible structure of the greater and the lesser world. Lond. 1696. 8. duobus voluminibus.

Philosophical principles of Natural religion, containing the elements of natural Philosophy, and de proofs for Natural Religion, arising from them, by *George Cheyne*, M. D. and F. R. S. Lond. 1705. 8. & addita secunda parte 1715. 8. Histoire des ouvrages des Savans 1704. pag. 506. Hist. of the works of the learned 1705. p. 297. Acta Erud. 1710. p. 455. Bibl. ancienne & moderne T. III. p. 41. seqq. ubi amplissima ex illo opere præstantissimo excerpta & T. IV. p. 407.

Den Schepper en zyn bestier te kennen in zyn schepselen, Amsterd. 1716. 8. door *Mr. ten Katen.* Belgice ex Cheynio, additis observationibus, & præfatione, qua oppugnat Cartesii Mechanismum. Bibl. ancienne & moderne T. IV. p. 447.

Jeffery Wale an essay at the Mechanism of the Macrocosm. Lond. 1705. 8. History of the works of the learned 1705. p. 481.

The wisdom of God manifested in the works of the Creation, in two parts, by *John Ray*, Lond. 1714. 8. sexta editio. Inde Germanice Rev. Casparo Calvoer interprete, cum ejus notis, Goslar. 1717. 4. & Gallice, l'existence & la sagesse de Dieu, manifestées dans les oeuvres de la Creation. Ultraject. 1714. 8. Bibl. ancienne & moderne T. 4. p. 352.

Ejusdem dissertationes tres de Chao, creatione Mundi, diluvio & futura conflagratione. Anglice Lond. 1693. 8. & 1697. 8. ex qua editione versus Germanice hic liber prodiit Hamb. 1698. 8. Ab eo tempore longe auctior publici juris est factus post Auctoris, summi Viri obitum, Lond. 1713. 8. inde Belgice Roterd. 1719. 8. Boeksaal van Europe A. 1693. T. 2. p. 198. Acta Erud. T. 6. supplementi p. 67.

Andreæ Rudigeri Physica Divina contra Mechanicos Philosophos, Francof. 1716. 4. Deutsche *Acta Erud.* 49. T. 5. p. 7. seq. *Nouv. Rep. lettr.* 1717. p. 147.

The

The principles of Natural Philoſophy, by ***Robert Green***, Lond. 1712. 8. ***Hiſt. of the works of the learned*** 1711. p. 455.

Matthai Hale, qui dignitate & ingenio nobilis, virtute nobilior diem obiit A. 1676. 25. Dec. ætat. 67. opus egregium poſtumum ***de originibus humani generis*** ac DEO exinde demonſtrando, lucem vidit Anglice * Lond. 1677. fol. & ex Anglico Germanice verſum juſſu Sereniſſ. Electoris Brandenburgici, Friderici Wilhelmi, interprete Henrico Schmettau, Berolini 1683. fol. & minoribus typis, Uratislaviæ 1685. 8. Der erſte Anfang, oder das Urſprüngliche Herkommen des Menſchlichen Geſchlechts, wie daſſelbe aus dem Lichte der Natur erforſchet, und Vernunft gemäß betrachtet und ausgeführet wird. Præfatio interpretis de Atheiſmo ejusque fœditate præmittitur.

Ejusdem Halei ***Magnetiſmus magnus***, ** ſive metaphyſicæ & piæ conſiderationes de magnete. Anglice editæ Lond. 1695. 8. atque itidem poſtea in Germanicam linguam translatæ. Dolendum eſt, alia magni hujus Viri ſcripta necdum edita eſſe in lucem, quæ ad Religionis veritatem, venerationemque Numinis commendandam omnibus, plura illuſtris auctor concinnaverat, uti ſunt, quæ ad calcem vitæ † ejus à Gilberto Burneto ſcriptæ Anglice Lond. 1681. 8. & Germanice Johanne Werkentino interprete, Hamb. 1716. 8. ad calcem Haleſii meditationum in Orationem Dominicam p. 117. memorantur: De DEO, Vox Metaphyſica, Vox Naturæ, Providentiæ, Ethicæ, Conſcientiæ: De originibus generis humani derivatis, ſive ejus propagatione. De generatione animalium & vegetabilium DEUM teſtante. Magnetiſmus Divinus. De immortalitate animæ.

Roberti Boyle †† inquiſitio cauſarum finalium in rebus naturalibus, ***diſquiſition about the final cauſes of natural things***, Lond. 1688. 8. Bibl. univerſelle T. 9. p. 63.

Ejusdem ***Philoſophus Chriſtianus***, ſive Philoſophiam experimentalem Religioni aſſerendæ prodeſſe potius quàm obeſſe.

Ejusdem ***inquiſitio notionum vulgarium Naturæ***, &c.

* Philoſophical transactions n. 136.

** Acta Eruditor. T. 3. ſupplementi p. 55.

† Vita Matthæi Hale prodiit etiam Gallice A. 1688. Conferendus præterea Jo. Henricus Reitzius opere vulgato Germanice, quod inſcribitur Hiſtorie der Wiedergebohrnen/ parte IV. p. 113. ſeq.

†† Conferenda *Rich. Boultoni* opuſculorum Theologicorum Boylianorum epitome edita Lond. 1715. 8. tribus Voluminibus. Acta Erud. T. 3. ſupplementi p. 492.

Casparis Barlai oratio de animæ admirandis p. 96. ſeqq.

I. B. Vallade diſcours philoſophique ſur la Creation & arrangement du Monde. Amſt. 1700. 8. Hiſt. of the works of the learned 1700. p. 599.

Aſtrotheology, or a demonſtration of the Being and attributes of God, from a ſurvey of the Heavens by *William Derham*, Rector of Upminſter in Eſſex. Lond. 1715. 8. editio ſecunda. Prima 1714. Acta Erud. 1716. pag. 160. Unſchuldige Nachrichten Anno 1716. pag. 283. Germanicam verſionem propediem exſpectamus.

Wilhelmi Whiſtoni Aſtronomical principles of Religion, natural and reveal'd, partes IX. cum præfat. de animo humano ad detegendas veritates in rebus Divinis apto, & de gradu evidentiæ quam in illis fas eſt exſpectare. Lond. 1717. 8. Acta Erud. 1720. p. 89. ſq. Nouvelles de la Rep. des lettres 1717. pag. 801. Bibl. Angloiſe T. 1. pag. 447.

Casparis Barlai Oratio de Cœli admirandis, p. 126. ſeqq. inter junctim editas Amſt. 1661. 12. editio tertia.

Phyſicotheology, or a demonſtration of the Being and attributes of God, from his works of Creation, (being the ſubſtance of ſixteen ſermons preached in S. Mary le Bow-Church, London at the honourable Mr. Boyl'es lectures, in the year 1711. and 1712. with large notes and many curious obſervations, by *William Derham*. Lond. 1714. 8. tertia intra anni ſpatium, operis præſtantiſſimi editio. Acta Erud. 1716. pag. 106. Memoirs of literature Tom. 3. p. 164. ſeq. Bibliotheque ancienne & moderne de Mr. le Clerc T. 4. p. 367. 385. Journal literaire T. 3. p. 364.

Jo. Chriſtophori Sturmii, Profeſſoris nuper clariſſimi Altdorfini, de proportionata corporum quantitate, Providentiam Divinam monſtrante. Altdorf. 1702. 4.

Erhardi Weigelii τοῦ μακαρίτου, Mathematici Jenenſis, qui A. 1700. diem obiit, de corpore, Divini Numinis charactere demonſtrativo.

D. *Frid. Hofmanni*, Archiatri celeberrimi, Oratio de atheo ex machinæ humanæ ſtructura convincendo. Halæ Sax. 1693. recuſa A. 1705.

D. *Georgii Dethardingii*, Medici ac Profeſſoris inclyti Roſtochienſis, Programma ejusdem argumenti.

Laurenti Heiſteri, Medici Altdorfini nuper, hodie Helmſtadienſis celebratiſſimi, Programmata Aldorfii & Helmſtadii edita de agnoſcendo Numine ex inſpectione cadaveris humani.

Jo. Frid.

Jo. Frid. Wucherer, Profeſſoris Jenenſis clariſſimi, de atheo ex ſtructura cerebri convincendo. Jen. 1708. 4.

Ejusdem demonſtratio exiſtentiæ DEI è finibus in origine hominum occurrentibus. Ibid. 1723.

Georgii Alberti Hambergi, Doctoris Jenenſis deſideratiſſimi, DEUS ex inſpectione *cordis* inveſtigatus, Jen. 1692. & in ejus faſciculo diſſertationum Academicarum ibid. 1709. 4.

Jo. Christophori Sturmii, cujus jam feci mentionem, *oculus* Θεόσκοπος. Altdorf. 1678. 4.

D. *Jo. Andreæ Schmidii*, Jenenſis tunc, hodie Helmſtadienſis Profeſſoris laudatiſſimi, *auris* Θεόδεικτος. Jen. 1694. 4.

Christiani Donati τοῦ μακαρίτου, Philoſophi Witebergenſis, demonſtratio DEI ex *manu* humana. Witeb. 1686. 4.

Jac. Wilhelmi Feuerlini diatriba de *loquela* hominis, exiſtentiæ & Providentiæ Divinæ argumento. Altdorf. 1719. 4.

Demonſtratio DEI ex *voce animalium*, publico antea examini A. 1724. 4. in Academia Kilonienſi ſubjecta, & deinde plenius expoſita à M. *Andrea Murray*, Hamburg. 1724. 8.

B. D. *Gerhardi Meieri*, Profeſſoris tunc meritiſſimi in Gymnaſio hujus urbis Hamb. deinde Superintendentis celeberrimi Eccleſiarum Bremenſium, *aranea* exiſtentiæ DEI teſtis. Hamburg. 1686. 4.

Cœlii Secundi Curionis araneus ſeu de Providentia DEI. Baſil. 1571. 8.

Theodori Hornii demonſtratio DEI ex *motu*.

Gravitation * in the natural world, an irrefragable demonſtration of God. *Memoirs for the curious A. 1707.* p. 56. ſeqq.

D. *Gerhardi Meieri*, quem paullo ante laudavi, *pluvia* exiſtentiæ DEI teſtis, ad Actor. XIV, 17. Hamburg. 1686. 4.

Jo. Henrici von Seelen, Rectoris egregii Lycei Lubecenſis, diatriba de *tonitru* exiſtentiæ Dei teſte. Lubec. 1722. & auctior 1724. 4.

Georgii Stengelii, S. I. de monſtris & monſtroſis, quàm mirabilis, bonus & juſtus in Mundo adminiſtrando ſit DEUS, monſtrantibus. Ingolſtad. 1647. 8.

Ejusdem Mundus & Mundi partes, Divinæ Bonitatis ac Juſtitiæ Divinæ præcones. Ingolſtad. 1645. 8. duobus Voluminibus.

Jo. Conradi Schwartzii, qui Altdorfinam hodie ornat atque diu precor ornet Academiam, Oratio inauguralis de uſu & præſtantia Dæmonum

* *Nixum* vocat Cicero, ubi de aſtris & omnibus Mundi partibus nitentibus æqualiter loquitur 2. de Nat. Deor. p. 443. edit. Leſcaloperii.

num ad demonſtrandam naturam DEI. Altdorf. 1715. 4. Gelehrte Fama parte XLIX. p. 6.

In B. *Joannis Arndii,** Superintendentis Generalis Luneburgenſis, opere aureolo de vero Chriſtianiſmo totus quartus liber verſatur in conſideratione rerum creatarum ad ordinem Hexaëmeri Moſaici inſtituta, & hoc agit unice, ut per illam homo ad DEUM agnoſcendum, amandum & celebrandum proprio ſuffragante ſenſu ac conſcientia excitetur. Liber Naturæ, wie das groſſe Welt-Buch der Natur nach Chriſtlicher Auslegung von GOtt zeuget und zu GOtt führet: Wie mich alle Menſchen GOtt zu lieben durch die Creaturen gereitzet, und durch ihr eigen Hertz überzeuget werden. Inter editiones, ab A. 1605. publici juris factas, quæ exſtant quamplurimæ, placuit mihi præ cæteris Rigenſis A. 1679. forma majore octava. Exſtant & verſiones Latina, Belgica, Bohemica &c.

Rob. Bellarmini de aſcenſione mentis in DEUM per ſcalas creaturarum, opuſculum inſigne in extrema ſenectute ab auctore ſcriptum, quod frequenter prodiit ſeparatim, tum inter opuſcula ſpiritualia & inter Cardinalis opera. Scalæ gradus proponit quindecim, conſiderationem 1) hominis, qui eſt mundus minor. 2) mundi majoris. 3) orbis terræ. 4) aquarum. 5) aëris. 6) ignis. 7) Solis, lunæ & ſtellarum. 8) Animæ rationalis. 9) Angelorum. 10) Eſſentiæ DEI. 11) Potentiæ DEI. 12) Sapientiæ theoricæ DEI. 13) Sapientiæ practicæ DEI. 14) Miſericordiæ DEI, & 15) Juſtitiæ DEI. In varias etiam linguas converſus exſtat hic libellus, ut in Anglicam H. Hallo interprete, Lond. 1703. 8. the Souls aſcenſion to God. Græcæ vulgaris, Gallicæ ac Germanicæ verſionis meminit Chriſtophorus Hendreich pandect. Brandenburg. p. 492.

Ludovici Granatenſis, Ord. Dominic. Philoſophia Chriſtiana de admirabili opere Creationis, quomodo per Creaturas ad Creatoris cognitionem perveniatur, Ingolſtad. 1650. 8. & Catechiſmi majoris libro primo, T. 1. Operum p. 112. ſeq. Andrea Schotto curante, Colon. 1628. fol.

Gerh. Jo. Voſſius in Theologia Gentili & Phyſiologia Chriſtiana, ſive de origine ac progreſſu Idololatriæ deque Naturæ mirandis, quibus homo

* Diem obiit A. 1621. ætatis 66. Henningi Witte memoriæ Theologor. pag. 171.

homo ad DEUM adducitur, libri IX. Amft. 1642. 4. Francof. 1668. 4. Amftelod. 1668. fol. & inter Opera Tomo V. Amft. 1701. fol.

Joannis de Mey, Theologi & Medici Middelburgenfis, Defcriptio Naturæ & effectuum Confcientiæ, nec non attributorum DEI: & Hallelujah, feu laus DEI in Naturæ & Gratiæ theatro decantata, in ejus Operibus junctim editis & ex Latino Belgice verfis. Lugd. Bat. 1706. fol. Acta Erud. 1707. p. 261.

Francifci Turretini Philofophiæ naturalis ad Creatorem relatæ libri XII. Lugd. 1551. 8.

Secundus inter quatuor dialogos Gallice editos auctore *Dangeo*, * (Dangeau) Parif. 1684. 12. eleganter & ipfe in hoc argumento verfatur, ut à contemplatione rerum creatarum & fpeciatim membrorum hominis conformatione & ufu bonitatem & fapientiam Opificis intuendam commendet. Quatre dialogves fur l'immortalité de l'ame, fur l'exiftence de Dieu, fur la Providence & fur la Religion.

III. Sed ne anatomicos libros innumerabiles & hiftoriæ naturalis miracula pluribus ingeniis prodita congerere fit neceffe, claudam hoc caput, velut in fpecimen meditationum hujuscemodi, confideratione capilli, rei contemtiffimæ, fed fi attentior oculus accedat, admirandæ, & quæ de artificio Optimi Conditoris, teftimonium perhibere locupletiffimum poteft. †

Quænam igitur corporis humani particula pilo creditur fimplicior? " Attamen hic ipfe, fi exploratur fedulò, eam oftentat operofiffimi molisminis pulchritudinem, ut ad abfolutum ejus intellectum animo conciliandum non ætas hominis, non fufficiat omnis diligentia. Neque penetrantiffimo fas erit ingenio evolvere ex cogitatione fuâ modum, quo hic conftructus fpectatur. Si non faftiditis expendere mecum laborem in tenui, fed pulcherrimâ infignem gloriâ, pretium erit moræ; inde enim planum fiet, non leviori follicitudine, nec minori apparatu, egere corpufculum hoc ad perfectionem fuæ fabricæ, quam vaftiffimæ atque artificiofiffimæ machinæ affabrè facta compages exigit. Eccui in ftuporem animus non rapitur, quotiefcunque oftenfos ab Anatomicis

* Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1684. T. 2. p. 58. Acta Erud. 1685. p. 59.

† Ex Hermanni Boerhave, Viri eruditiffimi Oratione de comparando certo in Phyficis, Lugd. Bat. 1715. 4. p. 30. feq.

„cis bulbillos ſpectat exiguos mole, arte ingentes, quos ſollicitiſſima „cura ita locavit in molli pinguedine, ſub lentâ cute, ut neque aliis no„cere, neque lædi ab iis, queant? Elaboratiſſimæ hujus particulæ, hujus „inquam bulbilli, quis non admiretur ſtructuram inextricabilem? ſit illa „caſtigatiſſimo contextu innumerabilium vaſculorum, quæ varietate in„explicabili diverſa formant membranam hujus corpuſculi tenerrimam „quidem atqui conſtantiſſimam. En certatim eô ruentes arteriolas, „venulasque, quæ tam cruorem, quam laticem multiplicem, & adve„hant & revehant! En nervulorum ſub cute reptitantium ſpiras & ſinuata „volumina! Ut aſſurgunt in molles, mucoſas, fere diffluentes, papillas „ad officia tactus natas! Ut amico nexu dictis modô vaſis intimê con„creſcunt! Ut indiſſociabili vinculo colligati hi nervi unâ cum illis va„ſculis concurrunt ad conſtruendam hanc membranam! Ut in abdita „illius ſe penetrant, ibi radicantur, figuntur, pilo naſcituro prima ne„ctunt ſtamina! ſed cogitate, ita enim res ſe habet, artificioſi conami„nis effectu in embryo, fœtu, recens nato, latibula hæc eousque jam „efficta, ut non otientur, ſed forment & perficiant latentem hîc & „tutô defenſum pilum, donec longa dies perfecto orbe temporis eum „faciat apparere tum demum, quando in uſus neceſſarios requiritur. „Quânam verô tandem facie apparet? Venuſtâ ſanê, ſcitâ & admirabili! „Myriades canalium diverſorum humores diſſimillimos vi vitæ bulbillo „ita applicant, ut extrema fiſtularum ab omni puncto curvaturæ in cen„trum conſpirantia forment radices ſucco turgidulas, adunatis vaſculis „molles, membranæ firmiter innexas, irroratas, ſenſu acerrimo prædi„tas. Statim deinde ac fervet opus, arctius adunantur ſparſæ laxius „ante fibrillæ, denſatus hinc exſurgit truncus, durior, ſiccior, gracilior, „excreſcit, propellitur, extra orbitam conceptaculi ſui erigitur, cutim „perforat. Erro! reperit, inquam, hanc à primo jam generationis „tempore pertuſam hîc in meatum pilo exituro patulum! Quam ele„ganti rurſus apparatu vaginam à cute porrectam in hoc trajectu acci„pit, quæ eum firmet, ut rigeſcat hîc, colorem excipiat, & ferendis „ilicô emerſuro ſuprâ cutim injuriis adaptetur. Sed neque hîc finis. „Quid ergo? Subtiliſſimas artificioſiſſimæ cuticulæ ſquamulas pilus pro„truſus elevat, per tenuia inter has relicta ſpiramenta emergit, corti„cem ab his recens affuſum induitur, unde in aëre diſſlato humore ſic„cus jam dureſcit, ſenſum moleſtum jam futurum penitus amittit, ſin„gulari tingitur colore, criſpatur, gracileſcit in acutum apicem, porri-

gitur

gitur in longitudinem pro vario usu locis diversis aliam. Quantos" verò, quamque multiplices, corpori usus præstent, ignaris incredibile," peritis stupendum videtur. Leniunt asperi aëris vim; molles partes" defendunt, ne quid ab attritu detrimenti capiant; arcent â tenellis ocu-" lis, â spiraculis narium, patulis omnem cum aurâ advolantem noxam;" grata faciunt adspectui umbracula, ne vi luminis fulgidi obtundatur" acies videndi; pruritu excitato, dum infarctos sordibus meatus frustrâ" perrumpere nituntur, salutarem scalpendi motum in adjumentum flagi-" tant, quo purgatur cutis; invisibilia sudoris foramina, per quæ toto" corpore perruptus humor cutim perfundit, in serie suâ ordinatâ fir-" mant, defendunt, atque contra tenacitatem obstructuri viscidi munita" præstant; expulso lento humori, quem spiramenti cutis assiduò sudant," sustentacula parant, quibus â superficie corporis adscendere expeditê" queat; ipsa integumenta converrendo repurgant; itaque, ut corpus" totum per detersos hiatus fumidi vaporis specie liberrimê exhalet quid-" quid habet noxii, efficiunt; ab his autem valetudinis prosperæ constan-" tiam, vitæ adeò beatitatem, pendere diligentissimâ *Sanctorii* præmon-" stratione didicit Medicina. Respice autem, &, promitto, læta attento" gliscet voluptas, quam utili successu detriti vietique pili, simul-" ac ad opera sua languidi evasere, cadant. Ilicò enim tunc tempestivê" effœtæ radices marcescunt, non comprehendunt ultrâ, sed vacillantes" omni exhausto succo excidunt. Creantur interea in supplementa" perditorum novi, molliores quidem, sed qui lentescunt citò & priori-" bus evadunt similes adeò, ut facies omnibus eodem loco natis eadem" sit, dum oportuno tempore eodem fato cessuri quoque sunt proditu-" ris aliis. Si sedulò cuncta hæc expenderis, erit profectò, erit quod ex-" clames, quantum est, quod in re tantillâ cernitur! At si quis forte" cogitat caducum hunc capillum rem esse valde simplicem, exspectet" ille tantisper dum hoc minimê verum esse viderit. Contemplabar" per globulos vitreos setas ex fibris formatas distinctissimis, apparuit in" medio dissectarum, quod cavitatem referebat, deprehendebatur ibi-" dem quid, quod medullam simulabat. Præterea patet ex multis simul" concretis coaluisse pilos, quoniam ex historiâ morborum discimus hos" in fibras dissilientes sæpe findi; in cincinnos inextricabiles aliquando" implicari; variatos coloribus humores nonnunquam sudare, latentes" sub cute & exire impeditos circumtorqueri; conglomerari, mutari," vermium imagine fallere, papulas, tubercula, ulcera mira, producere."

„Si neque hæc videntur ſufficere, Chemicorum diſciplina conſulatur; „hæc enim Cultores ſuos edocuit per ignem reſolvere collectam capillorum copiam in laticem, ſpiritus, olea, ſales volatiles, terram, eo quidem eventu, ut nulla corporis particula ſit comperta hactenus, cui „ſuppetat ditior ſalium volatilium vis, nulla quae ſcateat ſpiritibus tam „acribus. Videtis, quam occupata ſit in minimis certa finis Natura „fabra! ſpectatis, quantæ molis, quantæ ſapientiæ, ſit unum capillum „condere! Experimini, qualis requiratur induſtria, ut alicui liceat unius „tantummodo pili indolem cognoſcere! *Malpighii* nunquam defatigata „diligentia, indefeſſus *Ruyſchianus* labor, ſolers *Chiraci* * perſcrutatio, „acutiſſima *Leeuwenhœkii* acies, plantarum comparatio & animalium, „hiſtoria morborum qui parti huic accidunt, omnia hæc, & alia bene „multa adminicula, efficere tantum potuere, ut hâc demum tempeſtate „rudem hujus corpuſculi ſpeciem adumbrare poſſimus! Licet enim tot „inſiſtamus adjumentis, multum tamen abeſt, ut rectè aſſeveret quiſpiam evolvere ſe poſſe veram puſilli crinis fabricam. Quid enim de „indole pili capis, niſi ingenium nervi prius noveris? de nervo quid ſcitur, ſi non omnes antea partes corporis perſpectæ ſint? veriſſimo „nempe *Hippocratis* effato patet, *ut in circulo, ſic in noſtro corpore, nec principium dari, neque haberi finem*, ita verô nexas implicari aliis, ut ſingulæ „ab univerſis pendeant, partes. Quis dictabit ea, quæ ad alimenta „crinium natura requirit, qui ignarus eſt humorum omnium, quos jugis „per vaſa corporis motus exercet? Oracula iterum ſic ſonant Hippocratica, *nutrimenta ventriculo data, variis naturæ actionibus ſubacta, demum in pilos formandos impendi*. Quisquis ergô jactat animo ſuo opus „non eſſe ſeverae tædio experientiæ, ſed inſcriptas illi leges naturæ & „innatas ſatis ſubſidii dare, ut his conſultis cernat quid particulatim cuique rei natæ inſit, en *Rhodus* en ſaltus! faciat periculum quid valeant „ſpeculationis meditabundæ vires! Inaceſſam ſibi hâc viâ naturam fatebitur aut emendicato obliquê experimento limitabit furtim vagum „ratiocinium? Univerſa videlicet medicorum ſapientia, ſummâ licet „ope in hoc nitatur ſolum, ne unum capillum radicitus extirpatum reficere, ne unius pili incrementa mutare, imô ne colorem quidem ejus „variare, poterit ſi ex principiis evidenter comprehenſis inprimis hoc „tentaverit. Quam verê ergô Sanctiſſima Nobis vox inſuſurrat, † „*Cenſos ad numerum adorando Creatori Noſtro capillos, neque valere omnem „mortalium ſollicitudinem unum ex his atro tingere vel albo colore.*

* Acta Erud. T. 2. ſupplementi p. 435. ſeq. † Matth. V, 36.

CAPUT

CAPUT VIII.

Argumentum à consensu generis humani, & nullas unquam esse vel fuisse gentes Atheas. De Atheismo multis Philosophis, aliisque præter rem imputato.

§. I.

NEc parvi momenti, neque adeo difficile probatu est alterum argumentum, quod à consensu generis humani adversus Atheos petitur. Per bene multas centurias, imo millenarios annorum, quam pauca exempla * atheorum, veluti monstrorum quorundam in omni veteri memoria annotantur, atque in illis ipsis quam pauca certa & explorata sunt, quam paucos recenti etiam ætate ita Atheos reperias, qui in negatione Numinis tanquam in constanti dogmate acquieverunt, & non potius insolentia vel temeritate, vel perditis moribus aut præpostera insanientis sapientiæ ambitione nomen Atheorum meruere. Novi esse viros doctos & ingeniosos, quibus ludus & jocus est viros omni antiquitate celeberrimos, Platonem aliquem, Hippocratem, Aristotelem, Heraclitum, omnem Eleaticorum ac Stoicorum scholam atheis audacter adscribere: sed exploratum quoque est mihi neutiquam niti firmis argumentis eorum sententiam, sed ejuscemodi conclusionibus, ex quibus facile sit omnes etiam Christianos subtilius de DEO & rerum natura disputantes, causasque rerum Divinarum & phænomenorum naturalium & quomodo produxerit Mundum DEUS, quomodo illi intersit, suopte ingenio, expedire conatos, irreligiosis accensere. Sic nostra ætate quis nescit, quam dicam aliqui scripserint Philosophiæ illustris Theodiceæ auctoris, vel Malebranchii: quos tamen, qui propius noverunt, sciunt fuisse alienissimos ab ἀθεότητι. Pulchre notavit Samuel Parkerus ** veteres ante Anaxagoram Philosophos, qui primus in Physica sua dissertam Mentis infinitæ Divinæ mentionem fecisse traditur, non ideo ha-

* Petrus Bælius parte IV. libri, reponse aux questions d'un Provincial, c. XI. p. 155. vix ullos habuit, quos adjungeret Catalogo Atheismi jure an injuria apud veteres reorum, quem dedi in Bibliotheca Græca T. 1. p. 775. Nec fortasse multo plures vel certius veris Atheis addendos nobis daret, si exstaret Lysippi Epirotæ elenchus ἀσεβῶν, qui citatur à Scholiaste Apollonii Rhodii p. 288.

** Sam. Parkerus in Cogitationibus de DEO & Providentia, diss. 1, Lond. 1678.

bendos pro Atheis, ſed pro iis, qui ſtudium ſuum in cauſis ſecundis rerum naturalium explicandis poſuerunt, cauſa prima minime negata, ſed præſuppoſita. Similiter Radulphus Cudworthus *** probat Philoſophos multos, qui ante Democritum & Epicurum omnia ex atomis & minimis moleculis & corpuſculis compoſuerunt, non tamen ideo DEUM motorem aut Providentiæ Divinæ imperium negaſſe vel in dubium vocaſſe. Ita Xenophanes, Parmenides, Plotinus, † longe abfuerunt à Spinoſiſmo, ut ab Epicuri impietate Carteſius, & Gaſſendus: licet reperti ſint, qui ob aliquam ſententiarum vicinitatem non dubitaverint illos invitos in eorum partes trahere, perinde ut Moyſen ipſum impius Joannes Tolandus, & auctorem ſcriptorum, qui ambulant ſub Dionyſii Areopagitæ nomine, Scholaſticosque Realium appellatione notos, Jo. Beckius, Auguſtanus vir eruditus, in hiſtoria Philoſophica de Ideis. Sed ego non poſſum à me impetrare, ut Enthuſiaſtis * Atheiſmum facile impingam, vel Zwinglium arguam Spinoſiſmi aut Malebranchium, licet & hic in dialogo edito Gallice Philoſophi Chriſtiani & Chinenſis, & ille in libro de Providentia T. 1. Opp. p. 356. affirment nihil vere exiſtere, quod Numen non ſit, & extra infinitum illud eſſe, nihil eſſe poſſe, quæ ſunt ipſa Zwinglii verba.

II. Quotidie videmus homines contra principia dogmatum ſuorum agere, aliisve dogmatis ea refellere: itaque nec concluſionum quarumcunque impietas, quæ ex ſententiis quibusdam elici poſſe videtur, auctoribus illico tota ducetur imputanda, neque Chriſtianos prædeſtinationem docentes pro religionis omnis & virtutis everſoribus ſtatim habebimus, qui tamen colere illam ſe rebus omnibus per omnem vitam ſerio profitentur. Sic nec ob φιλοσοφήματα quædam abſtruſiora Platonem aut Stoicos arguam ἀθεότητος, in quorum ſcriptis tam pulchra tam expreſſa reperio pietatis veſtigia. Epicurus ipſe non atheus, quanquam Providentiæ oppugnator infelix. Ne Scepticos quidem vel Academicos

*** Rad. Cudworthus in opere eruditiſſimo, quod prodiit Anglice de vero ſyſtemate intellectuali univerſi cap. 4.

† Bibl. Græcæ T. IV. c. 26. p. 150. ſeq. Confer Rev. Jo. Chriſtophori Wolfii noſtri falſo ſuſpectos Atheiſmi, Witeberg. 1710. Jacobi Haſæi V. C. diſſ. de Gentilium Philoſophis Atheiſmi falſo ſuſpectis, Brem. 1716. & celeberrimi Buddei theſes theologicas de Atheiſmo & ſuperſtitione, Jen. 1717. 8. capite primo.

* Id. cap. 2. §. 5. p. 217. ſeq.

cos quosvis, putem me Atheis audacter posse adscribere, cum Sextus Empiricus profiteatur se forte ἀσφαλέςερον & constantiorem esse in colendo Numine, quam non pauci Dogmatici lib. 1. contra Physicos c. 35. & multis iniquum est visum, quod Cartesio eam ob causam impietatis notam nonnulli impegerunt, quoniam dubitandum esse semel de omnibus svasit. Etiam igitur atque etiam considerantem, quæ de priscorum philosophorum Cosmogonia & Theologia habemus, necdum me pœnitet eorum, quæ olim scripsi lib. 3. Bibl. Græcæ c. 6. §. 36. p. 177. ex eo quidem, quod in idea DEI vel modi quo ipse in creando aut operando utitur, Philosophi illi forte peccaverunt, non magis fas esse illos adscribere Atheis quàm alios quoscunque, qui essentiam DEI aut attributa ejus describere & rem homini incomprehensibilem æquare conceptionibus humanis satagunt. Quamprimum enim aliquis conabitur exponere quid sit DEUS, quomodo produxerit ac conservet omnia, qua ratione intersit Mundo, eumque animet, unde malum: illico alius qui aliter sentit, clamabit ab hoc tolli DEUM. Itaque & adhuc sum in illa sententia quod infelix, & religioni atque humano generi parum utilis nec honorificus; addo, & iniquus labor est, principes ingeniorum & præstantissimos totius Antiquitatis Viros invitos ac repugnantes trahere in societatem Atheorum, & universum Ethnicismum confundere cum Spinosismo atque Atheismo, cum Apostolus quoque in Ethnicis Ethnicorumque sapientibus non tam desideret cognitionem DEI, quam quod DEUM, quem ex operibus cognoscebant, non tanquam DEUM honore sunt super omnia prosecuti, Rom. I, 11. licet & hanc ipsam ob causam alibi ὀυκ εἰδότας Θεόν, Galat. IV, 8. 1. Thess. IV, 5. & ἀθέυς ἐν τῷ κόσμῳ, Ephes. II, 12. tanquam veræ religionis expertes & factis eam abnegantes T. I, 16. vere arguit.

III. Videtur hoc loco oportunum referre scriptores, è quibus Philosophorum veterum & aliorum Ethnicorum Theologia, & de DEO colendo communis illorum sententia cognoscitur, licet in modo inter se dissideant, & in alios alii graves errores fuerint prolapsi.

Ad *Ciceronis* libros tres, conferendis examinandisque de Deorum Natura sententiis destinatos *Petrus Lescaloperius*, Parisinus, S. I. in commentario, qui prodiit Parisiis 1660. fol. non modo multa erudite attulit ad Tullium illustrandum, sed speciatim differit de Theologia Homeri p. 579–591. Thaletis p. 36. Anaximandri p. 37. Anaximenis pag. 39. Anaxagoræ p. 40. Pythagoræ p. 42. Xenophanis

p. 44. Parmenidis p. 45. Empedoclis p. 47. Democriti p. 48. 175. Diogenis Apolloniatæ pag. 48. Platonis pag. 49. seq. 24. Xenophontis p. 52. Antisthenis p. 53. Aristotelis pag. 184. seq. 54. 392. Xenocratis p. 57. Heraclidis Pontici ibid. Theophrasti p. 57. Stoicorum p. 196. seqq. & p. 25. Zenonis p. 247. 249. sq. Aristonis & Cleanthis p. 61. Chrysippi p. 63. 236. Diogenis Babylonii p. 65. Ciceronis ipsius p. 710. seq. Magorum Persarum p. 67. Ægyptiorum & Syrorum p. 115. seq. 620. 633. Sibyllarum p. 218. veterum Gallorum p. 713--738. Stratonis atheologia p. 58. Epicuri p. 68. 124. Diagoræ p. 696. & p. 5. & 89. ubi etiam de Theodoro Cyrenaico, & de Protagora p. 5. 47. 89.

Michaëlis Mourgues, † S. I. Professoris Regii Tolosani, plan Theologique du Pythagorisme & des autres sectes sçavantes de la Grece, pour servir d'eclairsissement aux ouvrages polemiques des Peres contre les Payens. Paris & Amst. 1714. 8. duobus Voluminibus una cum Gallica versione librorum Theodoriti de curatione Græcorum sive Ethnicorum errorum.

Raymundi Breganii Theologia Gentium de cognitione Divina. Venet. 1621. 4.

Richardus Brocklesby explication of the Gospeltheism and the Divinity of the Christian Religion, containing the true account of the System of the Universe and the Christian Trinity. Lond. 1706. fol. *Lib. I.* of de Pagan system of the Universe rationals, and an *idea of the nature of the Philosophic Pagans Theology.* The Pagan System of the Universe of Gods. The Pagan System of the Universe, Physiologically consider'd. *Lib. II.* the Pagans Imperial Polity or governing Providence, according to the Scriptures. The idea of God and of his original Creation and Kingdom.

Radulphi Cudworth true intellectual System of the Universe, wherein all the raison and Philosophy of Atheism is confuted, and its impossibility demonstrated. Lond. 1678. fol. Philosophical transactions T. 13. p. 936. Uberiora ex hoc erudito ac præclaro opere excerpta, in quo theologia veterum Philosophorum erudite exponitur, & atheologia confutatur, *dedit Joannes Clericus,* in tomis prioribus

† Bibl. choisie de Mr. Clerc, T. 27. p. 424. Journal literaire T. IV. p. 281. Journal des Savans 1713. p. 448. 639. & T. 2. p. 14. Memoires de Trevoux A. 1710. pag. 1037. A. 1713. p. 258.

prioribus Bibliothecæ ſuæ ſelectæ, Gallica lingua editæ, T. I. p. 63. T. II. pag. 11. 78. T. III. pag. 11. T. V. p. 30. & 283. T. VII. p. 1. T. VIII. p. 11. 43. & T. IX. p. 1. 41.

Theophili Galei Philoſophia Generalis. Lond. 1676. 8.

Ejusdem Court of the Gentiles, or a diſcourſe, touching the original of humain literature both Philologie and Philoſophie, from the Scriptures and Jewish Church. Oxon. 1672. 4.

Tobiæ Pfanneri Syſtema Theologiæ Gentilis purioris, quâ quam prope ad veram Religionem Gentiles acceſſerint, per cuncta fere ejus capita ex ipſis præcipue illorum ſcriptis oſtenditur. Baſil. 1679. 4. Confer, ſi placet, ſcriptores laudatos infra cap. XXXII. de Ethnicorum teſtimoniis Veritati Religionis ſuffragantibus.

Eduard Baronis *Herbert Cherbury* de religione Gentilium, errorumque apud eos cauſis, Amſt. 1663. 4. 1700. 8. & Anglice London. 1708. 8.

Gerhardi Joannis Voſſii opus de Idololatria, laudatum capite ſuperiore.

Libii Gyraldi opus de Diis aliaque aliorum ſcripta, de quibus cap. VIII. Bibliographiæ antiquariæ.

Hiſtoire de la Philoſophie Payenne, ou ſentimens des Philoſophes & des peuples Payens les plus celebres, ſur Dieu, ſur l'ame & ſur les devoirs de l'homme. Auctor eruditus nomen non adſcripſit. Liber prodiit Hagæ Comitis 1724. 12. duobus Voluminibus. Hiſtoria der Gelehrſamkeit unſerer Zeiten X. p. 917.

Joannis Gottlob Carpzovii diſſertationes duæ de Veterum Philoſophorum circa Naturam DEI ſententiis. Lipſ. 1699. 4.

De Theologia *Homeri* diſſertatio *Nic. Bergmanni* habita Lipſiæ 1679. præſide *D. Adam Rechenbergio*, cui præter *Leſcaloperium* ſupra laudatum addes *Gerhardum Cræſium* in Homero Hebræo T. 1. pag. 179. usque ad 224.

Joannis Stephani, iatrophyſici Veneti, Theologia *Hippocratis*, in qua etiam Platonis, Ariſtotelis & Galeni placita Chriſtianæ Religioni conſentanea exponuntur. Venet. 1638. 4. *D. Jo. Andreæ Schmidii* diſſ. de Hippocratis Theologia. 4. *Andreas Ottomarus Gœlike* in diſſ. inaugurali, habita Duisburgi 1713. & *Dan. Wilhelmus Trillerus* in Hippocrate atheiſmi falſo accuſato, contra Nic. Hieronymum Gund-

Gundlingium. * Rudolstadii 1719. 8. Confer, quæ idem vir doctus in novis litterariis Lipsiensibus A. 1721. p. 151. seq. contra Jo. Clericum T. 15. Bibl. novantiquæ p. 428. seq.

De Platonis Theologia Zenodoti liber περὶ Πλάτωνα περὶ Θεῶν Suidæ memoratus intercidit. Exstant *Procli* libri VI. de Theologia Platonis, & στοιχείωσις Θεολογική, in quam *Nicolai Methonensis* Episcopi animadversiones & Fratris *Berealdi* expositio MS. supersunt, illa Græce, hæc Latine. His addendus præter *Lescaloperium* supra laudatum *Marsilius Ficinus*, cujus exstant Theologiæ Platonicæ libri XVIII. de immortalitate animorum atque æterna felicitate & Theologiæ Platonicæ Compendium T. 1. Opp. p. 671-676.

Paulus Benius Eugubinus in Theologia Platonis atque Aristotelis. Patav. 1624. 4.

Tho. Gianinii de Providentia ex sententia Plalonis liber. Patav. 1588. 4.

Joachimi Oporini Epistola de vinculo, quod ex Platonis sententia DEO cum materia intercedit, exstat in Novis literariis Lipsiensibus A. 1719. p. 109-116.

Esaia Pufendorfii diss. à juvene scripta de Theologia Platonis.

Scipionis Anguelli disceptatio de Platonicis ideis, Venet. 1615. 4.

Joannes Beck, Augustâ Vindelicus, in Historia Philosophica doctrinæ de Ideis, Augustæ Vindel. 1723. 8. p. 74.

D. *Jo. Philippi Treuneri* diss. de Theologia Platonis & Aristotelis comparata. Jen. 1690. 4.

Ejusdem de Theologia *Ciceronis*. ibid.

Johannis Casparis Haferungii Cicero Theologus. Witeb. 1701. 4.

Consensum Platonis cum Christiana Religione ostendere conantur præter Christianos veteres Clementem Alex. aliosque (quorum loca collegit *Mericus Casaubonus* de credulitate † & incredulitate, Lond. 1670. 8. p. 122. seq.) tum recentiores Augustinum Steuchum Eugubinum in libris de perenni Philosophia, *Bessarionem* Cardinalem libris VI. contra Georg. Trapezuntium, calumniatorem Platonis, Venet. 1516. fol. Gvil. Postellum de Orbis terræ concordia, Theophilum

* T. 2. Otiorum editorum Germanice, c. 3. & in Gundlingianis T. 3. & in Nova Bibl. Germanice vulgata Halæ Sax. parte XXIX. p. 802. seq.

† Of credulity and incredulity in things divine & spiritual, wherein among other things a true and faithfull account is given of the Platonick Philosophy as it hath refecence to Christianity.

philum Galeum in Atrio Gentilium Anglice edito & in Philoſophia Generali, Marſilium Ficinum Variis ſcriptis, Philippum Mornæum libro de Veritate Religionis Chriſtianæ, cap. 3. atque *Andream Dacerium* in diſſ. de Platone, notisque ad Gallicam dialogorum verſionem paſſim, Pariſ. & Amſt. 1700. 12. *Mutius Panſa* Pinnenſis in tractatu de oſculo ſeu conſenſu Ethnicæ & Chriſtianæ Philoſophiæ, in quo opere, Chaldæorum, Ægyptiorum, Perſarum, Arabum, Græcorum & Latinorum Myſteria tanquam ab Hebræis deſumta fidei Chriſtianæ conſona de DEO deducere ſe profitetur, Marpurg. 1605. 8. atque plures hujus argumenti libros molitum ſe teſtatur p. 115. 291. 485. *Livius Galantes*, Ordinis Minorum, libris XX. de Chriſtianæ Theologiæ cum Platonica comparatione, Bononiæ A. 1627. fol. quo in opere *liber primus* continet Platonis vitam & encomia, quibus præcipue veteres Eccleſiæ doctores eum mactarunt, tum quæ iidem in ipſo damnavere, & quibus argumentis defendi poſſit. Lib. II. III. IV. conſiderant dogmata Platonica de DEO. Liber V. VI. VII. de Angelis. Liber VIII. IX. X. de Creatione. Lib. XI. XII. XIII. de anima. Liber XIV. XV. XVI. de Dæmonibus. Liber XVII. XVIII. XIX. de felicitate ſumma hominis. Liber denique viceſimus colligit dicta veterum Poëtarum capitibus fidei Chriſtianæ conſentientia. *Petrus Calanna* in Philoſophia Seniorum, Sacerdotia & Platonica. Panormi 1599. 4. *Franciſcus Patricius* in Ariſtotele exoterico, † ubi oſtendere conatur Platonem cum Doctrina Chriſtiana conſpirare per capita XLIII. in quibus diſſidet Ariſtoteles. Confer Joh. Launojum de Varia Ariſtotelis fortuna c. 17. & *Thomam Campanellam* de gentiliſmo non retinendo. *Franciſcus de Vieri* in compendio doctrinæ Platonicæ quatenus cum Chriſtiana fide conſpirat. Italice A. 1577. 8. Ejusdem, vere concluſioni di Platone conformi alla dottrina Chriſtiana & à quella di Ariſtotele. Florent. 1590. 8. His adde quod Plato à Numenio dictus eſt *Moyſes Atticiſſans*, & ab Hebræis plurima repetiſſe à multis creditur, qua de re præ cæteris conſulendus Huetius demonſtrat. Evangel. propoſit. IV. c. 2. §. 14. Tob. Pfannerus in Theologia gentili &c. Cudworthus p. 402. ſq. Nic. Securi Eremitæ de Salute Platonis Venet. 1666. 12.

† Exſtat in Patricii nova de univerſis Philoſophia, in qua Theologia Zoroaſtris, Hermetis & Ægyptiorum, Platonis, Ariſtotelis. Venet. 1593. fol.

Dissensum Platonis à Religione Christiana multi etiam è veteribus Ecclesiæ Doctoribus satis perspicue observarunt, qui Platonem habebant *condimentarium hæreticorum.** Unde Bernhardus Epist. 190. c. 4. de Abailardo: *dum multum sudat, quomodo Platonem faciat Christianum, se probat Ethnicum.* Hanc in rem operæ pretium est legere, quæ scripsit *Joh. Baptista Crispus*, Gallipolitanus, in erudito Opere de Ethnicis Philosophis caute legendis & Platonicorum dogmatum Christianæ Religioni adversorum censura ac confutatione, Rom. 1594. fol. quo præcipue Platonis doctrinam de Anima ad examen revocavit, & p. 235. monet *Platonem tum præcipue cavendum esse, cum piis dogmatibus magis similis esse videtur.* Idem visum Cardinali Bellarmino, nam ut refert Malinkrotus de summo bono p. 4. *Platonicam Philosophiam Clemens VIII. Pontifex Max. in Scholas, uti propositum habebat, reduxisset, nisi unius Cardinalis Bellarmini dehortatione abstentus fuisset, quæ tamen repulsa si causam illius & rationes, quibus illa persuasa fuit, perpendamus, plus gloriæ quam ignominiæ Platonico dogmati conciliavit, uti apud Fuligatum & Sylvestrum de Petra Sancta in vita prædicti Cardinalis videre est. Nec enim vel ipse Bellarminus præ Aristotelica ausus est Platonicam Philosophiam contemnere, ideoque non alio argumento usus est, quam quod præ aliis Gentilium Philos. Sectis ad Christianæ Religionis placita proxime accederet, ideoque ad seducendos homines & simplicitatem fidei corrumpendam majus ab illa periculum immineret.* Præterea de dissensu Platonis à Christianis dogmatibus egerunt *Ehregot Daniel Colberg*, Professor tum Gryphiswaldensis, in Christianismo Platonico Hermetico, edito Germanica lingua Lipsiæ 1690. 8. *Frid. Christianus Bucher*, Ecclesiastes Gedanensis, Platone Mystico in Pietista redivivo, itidem Germanice, Gedani 1699. 4. *Albertus Christianus Rothe*, Ecclesiastes nuper Lipsiensis, in Trinitate Platonica. Lipf. 1693. 4. *Joh. Heinricus Feustkingius* de tribus Hypostasibus Plotini. Witeb. 1694. 4. *Joh. Frid. Wucherer*, Meinungensis, in diff. de defectibus Theologiæ Platonicæ, Jenæ 1706. 4. & qui Historiam Philosophiæ Platonicæ promittit, *Rich. Gottlieb Hanschius* de Enthusiasmo Platonico. Lipf. 1716. 4. (Acta Erud. 1716. p. 434. Neuer Bücher-Saal LVII. p. 620.) & *Jo. Guil. Janus* in diff. quam sub B. D. Georg. Neumanno Witeb. 1708. 4. habuit de Trinitate Platonismi vere & falso suspecta.

* Non tamen ideo Atheis adscripserim, cum viro docto in Bibl. nova Hallensi, Germanice edita parte XXXI. p. 3. seq.

ſuſpecta. *Franciſci Baltuſii*, S. I. Defenſe des Saints Peres accuſez de Platoniſme. Pariſ. 1711. 4.

Conſulendus & *Paganinus Gaudentius* de dogmatum Origenis cum Philoſophia Platonis comparatione. Florent. 1639. 4. *Sam. Parkerus* in Philoſophiæ Platonicæ Cenſura, Anglice edita, *an account of the Platonik Philoſophy.* Oxon. 1666. 4.

De *Ariſtotelis* religione licet Atheis eum accenſent alii, & noviſſime V. C. Jo. Georgius Walchius in parergis Academ. p. 197. ſeq. præclare ſentiunt Julius Cæſar Scaliger, qui Platoni etiam anteferre eum in Divinis non dubitat, exercitatione CCCLXV. Franciſcus Patricius in nova de univerſis Philoſophia & diſcuſſionum Peripapateticarum tomo ſecundo Concordiam ejus cum Platone continente. Cudworthus p. 409. ſq. Jo. Jonſius de ſcriptoribus Hiſt. Philophicæ p. 8. Fortunius Licetus in libris duobus de pietate Ariſtotelis erga Deum & homines. Patav. 1645. 4. Hieronymus Capraedonus Soncinas, Ord. Præd. libris tribus de Theologia Ariſtotelis. Venet. 1609. 4. Salomo Geſnerus in XXX. teſtimoniis Ariſtotelis de DEI Providentia explicatis & vindicatis, ad calcem commentarii ad Ciceronem de fato. Witeb. 1594. 8. Seraphinus Piccinardus in dogmatica Philoſophia peripatetica Chriſtiana, Patav. 1673. 4. Jo. Zeiſoldus in libro de Ariſtotelis in illis, quæ ex lumine Naturæ innoteſcunt, cum Scriptura ſacra conſenſu, & ab ea apparente diſſenſu, Jen. 1661. 4. Præter teſtimonia ejus, quæ exſtant de Religione non pauca, etiam in ſcriptis Ariſtotelis haud dubiis: certe inſignia ſunt, quæ in Opificis laudem leguntur in libro de Mundo, quem Latine vertit Apulejus, & ab Ariſtotele ſub finem vitæ conſcriptum Gaſſendus opinabatur, multique veteres ſcriptores * & MSti Codices diſerte Ariſtoteli tribuunt. Ex opere autem deperdito ejus de Philoſophia non omittendus eſt locus, quem unum adponere juvat, tangitque Græce quidem Sextus Empiricus, lib. 1. contra Phyſicos ſect. 20. Latine autem ſervavit Cicero lib. 2. de Natura Deorum cap. 37. *Præclarè ergo Ariſtoteles, ſi eſſent*, inquit, *qui ſub terra ſemper habitaviſſent, bonis & illuſtribus domiciliis, quæ eſſent ornata ſignis, atque picturis, inſtructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exiſſent umquam ſupra terram: accepiſſent autem fama, & auditione, eſſe quoddam Numen, & vim Deorum:*

* Eorum loca notavi lib. 3. Bibl. Græcæ c. 6. §. 13.

rum: deinde aliquo tempore, patefactis terra faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hac loca, qua nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repentè terram, & maria, cœlumque vidissent; nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, adspexissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quòd is diem efficeret, toto cœlo luce diffusa: cùm autem terras nox opacasset, tum cœlum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, lunaque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus, & occasus, atque in omni aternitate ratos, immutabilesque cursus: hac cum viderent, profecto & esse Deos, & hac tanta opera Deorum esse arbitrarentur. Hæc Aristoteles.

D. *Joannis Philippi Treuneri* diss. de Theologia Luciani. Jen. 1697. 4.

Antonii le Grand apologia pro Cartesio, quem atheismi * arguit Sam. Parkerus præmissa præfatione ad Atheos. Amstelod. 1680. 8.

III. Inter eos, qui consensum generis humani de existentia Numinis tanquam argumentum ingentis ponderis commendant & urgent, laudandus inprimis *Martin. Fotherby*, Episc. Sarisbur. in libro, cui titulus: Atheomastix, clearing foure truthes against Atheists and Infidels: 1. *that there is a God.* 2. *that there is but one God.* 3. *that Jehovah, our God, is that God.* 4. *that the holy Scripture is the word of that God*, all of them proved by naturall reasons and secular autorities, for the reducing of Infidels: and by Scriptures and Fathers, for the confirming of Christians. Lond. 1622. fol. Totum opus, quo hæc quatuor probare præclarus auctor instituerat, 1. *DEUM esse*, 2. *DEUM esse unicum*, 3. *DEUM illum esse nostrum Jehovah*. & 4. *Sacras Scripturas esse Verbum hujus DEI*, pluribus debebat constare libris & voluminibus, nam soli primæ propositioni probandæ quod sit DEUS, octo destinaverat libros, ex quibus, quod dolendum est, tantum duo primores sunt editi. Liber *primus* DEUM esse probat diligenter atque erudite ex communi voce Naturæ & consensu hominum gentiumque omnium & ætatum. Liber *secundus* à consideratione artium & scientiarum ad DEUM omnium causam & finem nos adducentium. Liber *tertius* debebat versari in probanda DEI existentia ex structura corporis humani. *Quartus* ex Natura animæ. *Quintus* ex contemplatione

* Idem cupide nimis fecere etiam alii, ut Joh. Turnerus præf. ad librum de Messia, Anglice editum Lond. 1685. 8. & Valentinus Greissingius, Corona Transsylvanus in exercitationibus duabus de Atheismo contra Cartesium & Matthiam Knutzen. Witeberg. 1677. 4.

tione mundi hujus visibilis. *Sextus* ex Cœli, terræ & marium consideratione. *Septimus* ex certis Divinæ Providentiæ operibus, à Cleanthe olim observatis. *Octavus* denique continere debuit confutationem eorum, quæ ab Atheis consveverunt objici.

IV. Certum atque exploratum esse arbitror, nullam gentem vel olim fuisse vel hodie usquam esse tam barbaram & immanem, sive ut Senecæ * verbis utar, ita *extra leges moresque projectam*, ut non aliquod Numen crediderit, colendumve cogitet: unde Plutarchus adversus Colotem Epicureum p. 1125. *Si terras obeas, invenire possis urbes muris, literis, regibus, domibus, opibus, numismate carentes, gymnasiorum & theatrorum nescias,* ἀνίερυ δὲ πόλεως καὶ ἀθέυ, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὅρκοις μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδὲ ἀποτροπαῖς κακῶν ὐδεὶς ἐςιν ὐδὲ ἔςαι γεγονὼς θεατής. Ἀλλὰ πόλις ἄν μοι δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφυς χωρὶς, ἢ πολιτεία τῆς περὶ θεῶν δόξης ἀναιρεθείσης παντάπασι, σύςασιν λαβῦσα τηρῆσαι. *Urbem vero templis Diisque carentem, qua precibus, jurejurando, oraculo non utatur, non bonorum causa sacrificet, non mala sacris avertere nitatur, nemo unquam vidit. Sed facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de Diis penitus sublata Civitatem coire aut constare.* Quod vero apud Ciceronem 1. de natura Deor. c. 23. Academicus Cotta, *equidem,* inquit, *arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio Deorum sit,* frustra objicitur, cum nullam nominet, & Cicero ipse tum in hoc ipso libro c. 16. tum lib. 1. Tusc. quæst. cap. 13. & lib. 1. de legibus cap. 8. affirmat adeo alte insidere omnium cordibus sensum Divinitatis, ut falsum multi DEUM colere maluerint quam nullum. Quæ porro de Gentibus Atheis apud veteres leguntur, ut de *Thoibus* apud Porphyrium lib. 2. de abstinentia ab animatis p. 132. ex Theophrasto (Simplicius p. 222. ad Epictetum vocat *Acrotboitas*) ac de *Nasamonibus* apud Dionysium periegesi v. 210. ad impios gentium illarum mores referendum,

* Seneca Epist. 117. *Veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri, tanquam Deos esse; quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla Gens usquam est adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos Deos credat.* Artemidorus lib. 1. c. 9. ὐδὲν ἔθνος ἀνθρώπων ἄθεον, ἀβασίλευτον, ἄλλοι δὲ ἄλλυς τιμῶσι θεύς. Lactantius lib. 1. cap. 2. *Neque difficile sane fuit paucorum hominum prave sententium redarguere mendacia testimonio populorum atque gentium in hac una re non dissidentium.* Confer Ælian. II. 13. Var. Hist. Maximum Tyrium diss. 1. Sextum Empiricum lib. 1. contra Physicos c. 61. E recentioribus Isaacum Barrow T. 2. sermon. VIII. Bibl. Universelle T. 3. p. 313. seqq.

ferendum, ut de *Gigantibus* Macrobius l. 1. Saturnal. c. 20. *Gigantes quid aliud fuisse credendum est quam hominum quandam impiam Gentem Deos negantem, & ideo existimatam Deos pellere de cœlesti sede voluisse?* Nam ut Cicero in Catone Majore c. 2. *quid est aliud Gigantum more bellare cum Diis nisi naturæ repugnare?* Confer Philostratum in vita Apollonii lib. V. c. 16. p. 200. Tales fuere Phlegyes οἱ Διὸς ὐκ ἀλέγοντες *Jovem non curantes*, Homer. hymno in Apollinem v. 279. qui in scholiis ad Iliad. N. 302. ἄθεοι apud Eustathium p. 904. ἀσεβεῖς ἄνδρες καὶ λῃστρικοί appellantur. De genere quodam *Æthiopum* * Strabo lib. XVII. p. 822. quod ἄθεον νομίζονται, ὅσγε καὶ τὸν ἥλιον φασὶν ἐχθαίρειν καὶ κακῶς λέγειν, ἐπειδὰν προσίδωσιν ἀνίσχοντα, ὡς καίοντα καὶ πολεμοῦντα αὐτοῖς, καταφεύγειν τε εἰς τὰ ἕλη. Hi fuere *Atlantes*, de quibus Mela lib. 1. c. 8. *solem execrantur, & dum oritur & dum occidit, ut ipsis agrisque pestiferum.* Eadem Herodotus IV. 184. Plinius V. 8. Solinus c. 31. Atque hæc causa quare pro Atheis haberentur, non quod nullum Numen coluerunt, quemadmodum Judæos *gentem contumeliâ Numinum insignem* vocat Plinius XIII. 4. & Christianos ethnici impios, ἀσεβεῖς, sacrilegos, atheos, profanos apud S. Justinum, Arnobium, alios. Vide Elmenhorst. ad Lib. 1. Arnobii p. 12. & B. D. Kortholtum obtrectatoris Pagani lib. 2. c. 10. p. 405. seqq. De *Callaicis* sive Lusitanis apud eundem Strabonem lib. III. p. 164. ἔνιοι δὲ τὺς Καλλαϊκὺς ἀθέυς φασίν, nimirum quia δυσεπίμικτοι ὄντες ἀποβεβλήκασι τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ φιλάνθρωπον, *quod commerciis carentes humanitatem exuisse videbantur*, ut idem Strabo p. 155. loquitur, qui alioqui p. 154. testatur Lusitanos fuisse θυτικὺς *frequentes in sacrificiis*, de quo confer Lud. Nonium in Hispania p. 143. *Gallos* ab omni religione alienos arguit Cicero pro M. Fontejo c. 9. seq. quam tamen *nationem omnem admodum fuisse deditam religionibus* testis Cæsar VI. de bello Gallico c. 16. ut omittam alia argumenta, quibus Ciceronem ex ipso Cicerone refellit Vossius lib. 1. de idololatria c. 35. Eadem fide Quintilianus lib. 3. c. 2. p. 221. *gentes sine legibus* commemorat, & tamen mox inducit natos in illis fungi legationibus, accusare & defendere. De Barbaris *Arabibus* S. Nilus narratione 3.

Θεὸν

* De iisdem Nic. Damascenus apud Stobæum serm. 42. Ἀφάραντες (leg. Ἄτλαντες) Λίβυες ὀνόματα ὐκ ἔχυσι, ἡλίῳ δὲ ἀντίσχοντι λοιδορῦνται ὡς πολλὰ κακὰ φήναντι. Hos respexisse Jobum III, 8. in verbis: *exsecrentur illam*, (noctem) *qui maledicunt dies*, verisimiliter conjicit V. C. Jo. Henricus Majus, filius, libro 2. Observationum sacrarum p. 1. & 152.

θεὸν ἐκ εἰδότες ἐ νοητὸν ἐ χειρότευκτον, Mox tamen de illis addit pag. 28. ἄϛρῳ δὲ τῷ πρωϊνῷ προσκυνῦντες καὶ θύοντες ἀνατέλλοντι.

V. Non magis fidem merentur, quæ vel in Benjaminis Tudelensis itinerario p. 58. seq. legas de Dogziinis nullius religionis populo, decem milliaribus à Tsidone: vel quæ in Abrahami Peritsol itineribus Mundi p. 183. & de iis, quos *Cafros* * (à כפר negavit) velut qui DEUM negent aut ignorent, vulgo appellant, quæque apud alios recentiores scriptores nonnullos jactantur de variarum Africæ, Americæ & Insulanarum quarundam gentium ** Atheismo. Nam quicunque illas ita adierunt, ut linguæ & morum nationis cujusque sufficientem notitiam sibi compararent, longe aliud de illis testantur, docentque parum tribuendum esse illorum relationi, qui vel ex ignoratione & præjudicio falsum tradiderunt, vel plane de industria † veluti atheos populos traduxerunt eum tantum in finem, ut crudelitati qua gentes illas miseras Hispani exciderunt, color aliquis quæreretur. Mirumque adeo est viro acuto Petro Bælio †† tam facile potuisse persvaderi, ut argumentum à consensu gentium in colendo Numine petitum floccipenderet ob tam incertas lubricasque relationes, quæ merito suspectæ illi debebant videri, cum plures earum jam certis testimoniis falsi compertas non posset ignorare. Cui rei explicandæ ne prolixior sim, rogo Lectorem, ut præter Cudworthum cap. 4. & Martinum Fotherby libro primo Atheomastigis, consulat *Jo. Lud. Fabricii*; Theologi Palatini, Apologeticum pro genere humano contra Atheismi calumniam, Heidelbergæ primum 1682. 4. & deinde inter

* Vide Petri Kolben descriptionem capitis bonæ spei Germanice editam Norimbergæ 1719. fol. p. 351. 407. Idem scriptor accuratus ac diligens de Hottentorum religione præclare pag. 404. 406. seq. Sicut de religione Huronum & aliorum populorum agrestium & ferorum Americæ, Josephus Fridericus Lafitau, S. I. Tomo primo operis vulgati Gallice, moeurs des sauvages Ameriquains, comparées aux mœurs des premiers tems, Paris. 1724. 4. capite quarto.

** Ut Cenisiorum in America Septentrionali, de quibus Journal literaire T. 2. p. 183. seq. De aliis Joannes Locke de intellectu humano lib. 1. c. 3 §. 8.

† Sic barbaris populis persvadent Lusitani Lutheranos DEUM & CHristum ignorare prorsus, sed credere in Diabolum eumque adorare: *qu'ils croioient au Diable & l'adoroient, & qu'ils n'avoient pas seulement oui parler de DIeu ni de JEsus CHrist.* recueil des voyages qui ont servi a l'établissement de la Compagnie des Indes Orientales T. 3. p. 211.

†† Continuat. cogitat. de Cometis c. 113. Respons. ad quæstiones provincial. T. 4. c. 11. 12. & in Dictionario Historico voce *Lers*, nota Y.

inter ejus opera * editum Tiguri 1698. 4. p. 119. ſeq. Eduardi Stillingfleet novas Origines ſacras poſtumas, Anglice editas Cantabrigiæ 1701. fol. p. 73. ſeq. & V. C. Maturini Veiſſerii la Croſe Dialogos Gallice vulgatos varii hiſtorici, literarii, ſacri & critici argumenti Anno 1711. 12. p. 254. ſeq. Nonnulla etiam huc ſpectantia notarunt B. Joſua Stegmannus in Photinianiſmo diſſ. 3. p. 24. Rev. D. Valentinus Erneſtus Lœſcherus in prænotionibus Theologicis p. 4. ſeqq. Stephanus Nye in Epiſtola ſubjecta libro edito Anglice, a diſcourſe concerrung natural and revealed Religion p. 228. ſeq. Jac. Bernardus in novellis Reip. literariæ A. 1705. T. 1. pag. 133. & 311. ſeq. & A. 1707. T. 1. p. 413. ſeq. Memoriæ literariæ Trevoltinæ A. 1717. p. 36. ſeqq. Andreas Adamus Hochſteterus in Exercitatione de religione naturali, Tubingæ nuper edita, Jo. Frid. Corvinus, Paſtor Hornburgenſis in Ducatu Halberſtadienſi, in corpore Doctrinæ, Hiſtoriæ hæreſium Godfridi Arnoldi oppoſita lib. 2. c. 18. ſeq. Petrus Leſcaloperius ad Ciceronem de natura Deorum pag. 87. 88. & 713. 714. Georgius Bullus in ſermonibus à Roberto Nelſon editis Anglice T. 1. p. 74. ſeq. Joh. Chriſtian Kundmann in Abhandlung vom Verſtande des Menſchen p. 52. ſeqq. Budiſſinæ 1716. 8. &c.

VI. Cum vero unum DEUM Summum, non multos Deos ſummos eſſe perſpicuis argumentis ratio doceat, & Univerſitatis rerum ſtructura & harmonia ad communes fines tendens teſtetur, mirari aliquis poſſit, unde illa caligo magnæ partis generis humani, ac tot populorum plures Deos colentium? Sed inprimis notandum, quod latius patuerit ſemper pateatque ſummi unius Numinis ** cultus, quod omnes agnoſcunt. Τὴν πρωτίστην δόξαν, inquit Proclus IV. in Timæum pag. 286. πᾶσαι θρησκεῖαι καὶ αἱρέσεις συγχωροῦσι εἶναι, καὶ Θεὸν πάντες ἄνθρωποι καλοῦσι βοηθόν. Θεοὺς δὲ εἶναι μετ' αὐτὴν, καὶ πρόνοιαν ἀπ' αὐτῶν ἐν τῷ παντὶ, οὐ πᾶσαι πιστεύουσιν. Auguſtinus lib. XX. contra Fauſtum Manichæum c. 19. *Diſcat Fauſtus, vel potius illi, qui ejus litteris delectantur, Monarchiæ † opinionem nos ex gentibus non habere, ſed gentes non usque adeo*

* Acta Erud. A. 1683. p. 176.

** Lactantii, Minucii Felicis & Tertulliani teſtimonia apud Baltuſium, jugement des SS. Peres ſur la Morale de la Philoſophie Payenne p. 11. ſeq.

† Monarchiam Auguſtinus vocat cultum unius ſummi Numinis, contra Ethnicorum πολυθεΐαν & duo Manichæorum principia. Confer librum Philonis Judæi περὶ μοναρχίας, & alium Juſtini Martyris, de quo ſupra p. 44.

adeo ad falsos Deos esse delapsas, ut opinionem amitterent unius veri DEI, ex quo est omnis qualiscunque natura. Deinde certum esse puto plerosque omnes πολυθεΐας veneratores, (indoctum vulgus excipio hominum, quid faciant & quid colant parum cogitantium) non æquali gradu & dignitate Deos quoslibet habuisse, sed ut Maximi Tyrii verbis diss. 1. utar, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι ΘΕΟΣ ΕΙΣ πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ ΘΕΟΙ ΠΟΛΛΟΙ, Θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες, Θεῷ. *In hoc leges ubique terrarum atque opiniones convenire videbis, DEUM esse UNUM,* * *Regem omnium & Patrem. MULTOS additos esse DEOS alios, qui supremi filii sint, & quasi in Imperio collegæ.* Ταῦτα δὲ ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης, καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἄσοφος. *In eo Græcus cum Barbaro, mediterraneus cum insulano, sapiens consentit cum stulto.* Clemens Alex. lib. V. Strom. p. 612. (729. edit. Oxon.)

Καὶ τῶν ἀνθρώπων πάντες Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι, γένος δ' οὐδὲν οὐδαμοῦ τῶν γεωργούντων, οὔτε a) νομάδων, ἀλλ' b) οὔτε τῶν πολιτικῶν δύναται ζῆν, μὴ προκατειλημμένον τῇ τοῦ Κρείττονος πίστει. διὸ c) πᾶν μὲν ἔθνος ἑῴων, πᾶν δὲ ἑσπερίων ἀντόμων, ἢ βόρειόν τε καὶ τὰ πρὸς τῷ νότῳ πάντα, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν πρόληψιν περὶ τοῦ καταστησαμένου τὴν ἡγεμονίαν· εἴγε καὶ τὰ καθολικώτατα τῶν

Jam hominum genus universum in Græcos Barbarosque dividitur: quorum è numero, nulla prorsus usquam aut agricolarum aut pastorum, aut eorum denique, qui in civitate degunt, natio est, quæ vitam, absque eo quod ejus mentem Naturæ superioris fides occuparit, ducere tuerique possit. Itaque populi omnes, sive Orientem colant, sive litora Occidentis ultima teneant, sive ad Septentrionem, sive ad Meridiem habitent, unam & eandem ejus, à quo constitutum Universi imperium est, anticipationem habent: cum loca pariter & æqua-

* Vide Nic. Cusanum de pace fidei c. 6. p. 865. Opp.

Notæ Jo. Potteri:

a) Νομάδων] *Vigerus* ait: "Pascuales homines, aut etiam Nomadas intelligere potes. Elige."

b) Οὔτε] *Euseb.* qui hunc Clementis locum repetit XIII. 13. præparat. Evangel. p. 690. οὐδέ.

c) Πᾶν--βόρειόν τε καὶ τά] *Euseb.* πᾶν ἔθνος ἑῴων, πᾶν δὲ ἑσπερίων ἀπλόμενον ἠϊόνων, βόρειόν τε καὶ τά.

τῶν d) ἐνεργημάτων αὐτοῦ διαπεφοίτηκεν ἐπ' ἴσης πάντα. Πολὺ δὲ πλέον οἱ παρ' Ἕλλησι πολυπράγμονες e) οἱ φιλόσοφοι, ἐκ τῆς βαρβάρου ὁρμώμενοι φιλοσοφίας, ἀοράτῳ καὶ μόνῳ, καὶ δυνατωτάτῳ καὶ τεχνικωτάτῳ, καὶ f) τῶν καλλίστων αἰτιωτάτῳ τὴν g) πρόνοιαν ἔδοσαν· τὰ ἀκόλουθα τούτοις, εἰ μὴ κατηχηθεῖεν πρὸς ἡμῶν, οὐκ ἐπιστάμενοι, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν ὅπως νοεῖσθαι πέφυκεν τὸν Θεὸν, μόνον δὲ, ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν, h) κατὰ περίφασιν ἀληθῆ.

æqualiter omnia, generales quæque vis illius effectricis actiones complexæ sint. Sed tamen curiosi illi è Græcis Philosophi, Barbarorum permoti Philosophia, multo magis illi, qui nec oculis cernitur, & solus idem ac præpotens, & sapientissimus Artifex est, summusque rerum pulcherrimarum Auctor, providentiam tribuerunt: nec tamen quæ sint ex istis consequentia, nisi à nobis (*Christianis*) doceantur, pervidere, ac ne modum quidem illum nosse possunt, quem ad Deum cognoscendum natura ipsa præscribit; sed tantum uti jam sæpe diximus, periphrasi quadam alioqui vera eum circumscribunt.

In Cle-

d) Ἐνεργημάτων] *Euseb.* ἐνεργητημάτων. *Vigerus* utramque lectionem rectam pronunciat. Sed Clementis lectionem se secutum esse & magis probare affirmat. Ibidem mox ἐπίσης conjunct. pro ἐπ' ἴσης, sed ἴσης absque præpos. habet MS. *Joan.*

e) οἱ] Hunc articulum omittit *Euseb.* impress. & MS. Mox βαρβάρων pro βαρβάρου *Euseb.* impress. Ibidem mox τῷ ἀοράτῳ cum articulo, quem habet etiam MS. *Joan.* Deinde δυνατῷ pro δυνατωτάτῳ MS. *Joan.*

f) Τῶν καλλίστων] *Euseb.* impress. & MS. τῶν ἄλλων καλλίστων.

g) Πρόνοιαν ἔδοσαν] *Euseb.* MS. & impress. προνομίαν ἔδωκαν, *privilegium dederunt*: ut exp. *Sylburgius.*

h) Κατὰ περίφασιν ἀληθῆ] Lege κατὰ περίφρασιν ἀληθῆ. Vide p. 315. B.--635. A. edit. *Paris.* Id est, juxta istam descriptionem Numinis, quæ apud philosophos & poëtas occurrit, multum ex vero trahentem, licet minus accurate DEI attributa delineantem. *Lowth.* κατὰ περίφρασιν ἀληθῆ habet etiam *Eusebius*, ad quem hæc adnotat *Vigerus*: „Clemens κατὰ περίφασιν quasi DEUS ipsos mediocri

In Clementinis homilia X. 14. p. 688. (695.) ἑνὸς ὄντος τοῦ μεγάλου Θεοῦ ὥσπερ Καίσαρος, καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν τῶν ὑποκειμένων ἐξουσιῶν λόγον Θεοί εἰσιν, ὑποκείμενοι μὲν ἐκείνῳ, διοικοῦντες δὲ ἡμᾶς. *Cum unus sit magnus DEUS, instar Cæsaris, & ipsi ad similitudinem minorum Potestatum Dii sunt, ei quidem subjecti, nostri tamen gubernatores.* Hanc ſententiam plurimis, quorum notitia ad nos pervenit, Ethnicorum Philoſophis fuiſſe, uberius atque erudite probatum dedit Radulphus Cudworth capite 4. veri ſyſtematis intellectualis Univerſi. Plures igitur inferiores Deos veluti providentiæ Divinæ & gubernationis Mundi adminiſtros & Angelos ſub uno DEO ſummo Demiurgo venerandos ſibi duxerunt gentes, inque horum cultu ferme fuere frequentiores, ſive quod ſupremi illius Majeſtatem vix ulla cogitatione attingendam, nulla ſatis digna proſequendam veneratione, adeoque omni cultu externo ſuperiorem * eſſe, ſolo mentis receſſu intimo venerandam &

diocri quadam illuſtratione circumfundat. Malo tamen περί-" φρασιν. Ita enim Strom. 1. p. 231. ubi Apoſtolicum illud Actor. 17." *Quem ergo ignorantes colitis, &c.* ex profeſſo tractans, ἐξ ὧν, in-" quit, δῆλον, ὅτι καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν, ἐκ τῶν Ἀράτου" φαινομένων, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἕλλησι καλῶς εἰρημένα, καὶ διὰ τοῦ ἀγνώ-" στου Θεοῦ, τιμᾶσθαι κατὰ περίφρασιν πρὸς τῶν Ἑλλήνων, τὸν Δημιουργὸν" Θεὸν ᾐνίξατο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ, δεῖν δι' Υἱοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν." Ubi περίφρασιν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ait eſſe τὸν ἄγνωστον Θεόν. Et huic" περιφράσει opponit ἐπίγνωσιν, hoc eſt veram ac propriam cogni-" tionem. Et paulo poſt adhuc illuſtrius, οὗτοι οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι" τυφλῶν ὀφθαλμοὶ, (ab Apoſtolis videlicet) ἡ δι' Υἱοῦ ἐπίγνωσίς ἐστι," τοῦ Πατρὸς, ἡ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις. Illæ enim Græ-" corum etiam Poëtarum & Philoſophorum *circumlocutiones*, ante" Chriſti adventum, plane comprehendi non poterant." Conf. Strom. 1. p. 372. n. 5. Atque hactenus ex Clemente Euſebius.

* Thomas Gale ad Jamblichum de Myſteriis Ægyptior. p. 199. *Constat ex libro IV. Cyrilli contra Julian. Porphyrium existimasse, solos Deos mundanos colendos esse, non autem supremum illum. Fuit & hæc plurimorum ex Schola Platonica opinio.* Confer eundem Galeum p. 266. ubi inter alia affert hæc Luctatii ad IV. Thebaidos: *Infiniti autem Philosophorum, Magorum Persæ item confirmant, revera esse*

admirandam exiſtimarent: ſive quod inferioribus Diis commiſſam crederent à ſummo illo mundi adminiſtrationem, cultumque omnem, qui his tribueretur in ſupremum illum Regem omnium & parentem exiſtimarent redundare. Ac cum DEI ipſius inviſibilis formam ignorarent, & vellent tamen habere aliquid, in quo cogitatio ſubſiſteret & ſenſus ipſe hærere poſſet, multa ejus ſymbola & imagines ſive in rebus naturalibus quæſiverunt, ſive ipſi commenti ſunt, in quibus potentiam Numinis colerent, idem ſæpe ſub multis nominibus & formis atque imaginibus, Deumque, ut ita dicam, μυριώνυμον & μυριόμορφον venerati, ut multis docuerunt Gerardus Jo. Voſſius, Michaël Mourgves & alii in ſcriptis, quæ à me jam pag. 302. laudata ſunt. De origine vero alterius generis Idololatriæ ex ambitione vel ſuperſtitione nati, qua defuncti homines divinis affecti honoribus ſunt, videndi *Auguſtinus Calmet*, Benedictinus Monachus, in diſſ. adjuncta commentariis in Sapientiæ librum itidem Gallice editis & Tom. 1. diſſ. 24. * & alii interpretes ad Sapientiæ XIV. Joannes Faës ad Gyraldum de ſepultura Tom. 1. Opp. Gyraldi p. 698. ſeq. &c.

eſſe præter hos Deos cognitos, qui coluntur in templis, alium principem & maxime Deum, cæterorum numinum ordinatorem. Theodoritus in Coloſſ. II, 18. docet Canonem 18. Concilii Laodiceni oppoſitum iis, qui Angelos colebant ex ταπεινοφροσύνη profeſſi ὡς ἀόρατος ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀνέφικτός τε καὶ ἀκατάληπτος, καὶ προσήκει διὰ τῶν ἀγγέλων τὴν θείαν εὐμένειαν πραγματεύεσθαι. Confer Jac. Rhenferdi Opp. philolog. p. 696. ſeq diſſ. de ſtatuis & aris DEI & hominum internunciis. Plura in hanc ſententiam Stillingfleetus in Originibus ſacris novis poſtumis p. 74. 75. 76. *for this was a principle among many nations, that the ſupreme God was to be worship'd only by acts of the Mind, and that external Worship was only for leſſer Deities.* Eodem collineat ſcriptor hiſtoriæ commentitiæ Severambium... Deſcription de l'Isle Formoſa par G. Pſalmanazar p. 34. *Ils enſeignent à ne reconnoitre qu'un ſeul Dieu, que les Peuples croient ſi grand & ſi redoutable, qu'ils n'oſent lui faire aucun ſacrifice: mais ils ont établis le Soleil pour l'objet de leur culte &c.*

* Journal. des Sav. A. 1714. Sept. p. 344.

CAPUT

CAPUT IX.

Respublicas religione stare & augeri, sine religione consistere nullas posse: & illud sine quo nulla consistere potest Resp. non posse esse commentum Politicorum, licet illo interdum abutantur. Machiavellistas impiosque politicos, faces generis humani ac pestes, infelicitatis & miseriæ autores integris esse regnis ac rebus publicis.

I.

MAgni ponderis argumentum adversus Atheos etiam est hoc, quod ab ipsa natura factum ad religionem & legem, socialeque animal est homo: vita hominis extra societatem misera & exposita innumeris malis ac miseriis: homo exlex quavis bellua immanior, societas sine lege tuto consistere nulla potest: legum, pactorum, jurisjurandi nulla est sine Religione firmitas vel auctoritas: * unde felicibus esse hominibus hominumque societatibus ac Rebuspublicis consistere sine Religione non licet. Nihil puto esse in hisce omnibus, quod non maximi momenti sit ad considerandum, quod negari vel in dubium vocari ullo modo possit, & quod non sensus communis & usus vitæ certissimum esse testetur: unde firmiter colligitur impudentia eorum, qui religionem blaterant nudum commentum esse, excogitatum à callidis hominibus, qui feros ac palantes homines Numinis metu conterrere & ad leges accipiendas adigere commodum & ex usu vitæ esse existimaverint. Nam ne in mentem quidem hoc venire illis potuit, nisi prænotionem de DEO ipsi habuissent jam in animo, vel ex rerum creatarum contemplatione hausissent: multo minus sperassent se persvasuros, aut valuissent illud persvadere totis populis, nisi jam impressam ante & illi habuissent naturalibus de causis DEI notitiam: ** minime omnium autem

 istud,

* Pufendorf lib. 1. de jure Nat. & Gentium lib. 1. c 6. §. 12. & lib. 2. c. 3. § 19. 20. & cap. 4. § 3. & ad hæc loca Vir clariss. Jo. Barbevracus in notis.

** Bernh. Lamy demonstratione veritatis & sanctitatis Ethices Christianæ lib. 1. c. 6. Elias Benedictus (Benoist) libro Gallice edito contra Tolandum p. 8. seq. Jac. Basnage præf. ad Hist. Veteris & Novi Test. Gallice editam: *Ce n'est ni la Politique des Rois, ni l'art des Théologiens, qui a provigné cette idée de la Divinité, jusqu'aux bouts du Monde, & qui l'a fait passer de siécle en siecle. La crainte bien loin d'être la mere des Dieux, en est la fille. Il y a peu d'Athées, quoique l'Athéisme paroit commode & la Religion génante. En effet ni la Politique, ni l'Eloquence ne pour-*

illud, si merum esset commentum, potuisset possetque probari omnibus nationibus, omnibus ætatibus: & ita quidem probari, ut quo magis intenditur acies animi & ingenii, eo magis etiam sapientissimi quique & acutissimi in omne ævum libenter illi sententiæ assentiantur, atque unice veram esse non dubitent. Ait quidem Sisyphus apud Critiam * sive Euripidem, legumlatores primos, ut metum incuterent feris hominibus, Deos confinxisse scelerum vindices. Quo autem quæso tantam rem nos docet argumento? vel ex quibus arcanis litteris hoc nobis mysterium prodit? Ecquando & quonam in Concilio ad hoc convenere callidi commenti auctores ex omnibus terris, ut istud humano generi persvaderent? Num hoc fingere satis est, & rem incredibilem viris præstantissimis temere impingere? Cur Sisypho hoc prudenti nemo credit nisi perditus? legumlatoribus illud, ut ait, fingentibus, (ut res se habet, verissima & non inficianda affirmantibus) omnes gentes crediderunt, sapientissimus quisque assentit libenter, & qui nolunt credere, repugnante hoc conscientia faciunt. Atque si *sapientissimi viri judicaverunt*, ut est apud Senecam lib. 2. natural. quæst. c. 42. *inevitabilem metum ut supra nos aliquid timeremus*, quinam demum sunt illi, qui metum illum pronunciant inanem ac falsum esse? Aut si quorundam vel calliditas vel imperitia falso ad DEI vindictam iramque retulit (ut sunt, quæ Seneca ibi removet,) naturalibus legibus à DEO descripta opera, num inde DEUM ipsum confictum esse fingemus? à qua impietate etiam Seneca jam dicto loco abhorret.

II. Cum igitur comperiamus verissimum esse, quod nec Ethnicos fugit, religione sublata *fidem etiam & societatem humani generis, & unam excellentissimam virtutem justitiam* è rebus humanis *tolli*, ** necesse est illud, sine quo vita & felicitas hominum ac rerum publicarum nequit consistere, non magis esse commentitium quam res optimæ ac verissimæ sunt fides ipsa & justitia & societas felicitasque, quæ pietate & religione continentur & aluntur. His accedit, quod sacra & externa testantur monumenta cultum Numinis generi humano naturalem esse ac coævum, † & patres

pourroient jamais persuader si universellement cette verité, qu'il y a un Dieu, & qu'il faut le craindre; si les Hommes n'en portoient pas, & n'en trouvoient pas en eux-mêmes le sentiment naturel.

* Critias apud Sextum Empiricum lib. 1. contra Physicos, c, 54. seq.

** Cic. 1. de Natura Deor. c. 2.

† Adde Pufendorf. de habitu religionis ad vitam civilem §. 5.

& patres familias antequam civitates conderentur, pietatis laude celebres vixiſſe, quæ ab diviniore fonte utique promanat & validius hominum movet animos, quam citra illam civile imperium, quod ſecuritatis cauſa inſtitutum eſſe, & malignitati hominum parum religioſorum in externas injurias erumpenti veluti obicem ac feram oppoſitum conſtat. Omitto Thomæ Campanellæ * argumentum non poſſe commentum imperantium eſſe, quod reges in ipſos agnoſcit & confirmat imperium, quod animis ſubjectorum ſemel inſtillatum ſicuti firmiſſimum eſt vinculum humanæ ſocietatis, ** ita poteſt juſtiſſimo ipſos tyrannos metu ac terrore implere & ſolia eorum labefactare ac concutere.

III. Conſequens eſt, ut illos hîc laudem ſcriptores, qui beneficia & commoda, quæ ex religioſo cultu Numinis in ſocietatem humanam, in regna & reſpublicas certiſſime promanant, diſtinctius explicavere, vel qui exemplis docuerunt, quanta calamitatum vis ex impietate & quantæ everſiones in totas Civitates & Nationes redundent; ubi primo loco memorandi ſacri ſcriptores, qui tum in populis aliis tum Judaico maxime diligenter hoc exponunt & annotant, quod & eruditi piique ac judicio valentes interpretes probe animadvertendum monuerunt, ex quibus B. D. Hieronymus Wellerus † præfatione ad librum primum Regum: *Etſi autem plurimum referat, juniores Principes diligenter ac ſedulo omnes libros ſacros & libros Regum legere, &, ut Poëta verbis utar, nocturna verſare manu, verſare diurna, inprimis tamen hunc primum Librum Regum ſibi notiſſimum reddant. Multa enim illos admonet. Nam primum docet, quantopere DEUS diligat pios Principes, qui ſtudio & amore verbi DEI flagrant, quod eos omni genere benedictionis cumulet, ſicut in exemplo Salomonis conſpicitur, quem DEUS non modo tanta ingenii & ſapientiæ præſtantia ornavit, ut omnes, qui ante ipſum fuerunt & ſecuti ſunt Reges Iſrael, longe vicerit, verum etiam tantum prophetiæ donum ei tribuit, ut cum ſummis etiam Prophetis certare potuerit. Denique ampliſſimas ei opes donavit. Secundo docet, quæ virtutes in pio Principe lucere debeant, nimirum pietas, juſtitia, prudentia, clementia, placabilitas, beneficentia, ſobrietas, caſtitas: Nam his omnibus virtutibus Salomonem præditum fuiſſe Scriptura teſtatur. Hæc ſunt vera illa ornamenta Princi-*

* Campanella atheiſmo triumphato c. 8.

** Puſendorf lib. 1. de officio hom. & civis c. 14. §. 9.

† T. 1. p. 204. Operum B. Welleri Latinorum Lipſiæ 1702. fol. junctim editorum cura B. Chriſtoph. Hieron. Frid. Læmmelii, qui diem obiit Hamburgi 1724. menſe Novembri.

Principis, quæ multo magis illum commendant, quam vel clarissima victoria. Tertio docet, quæ causa sit, cur Reges, & Principes interdum Regna, Ducatus, amittant, & tota eorum posteritas deleatur, nimirum idololatria, tyrannis & libidines. Propter idololatriam & libidines Salomonis Regnum Israël distractum est, & tantum unam Tribum filius ejus Rehabeam retinuit. Sic omnibus temporibus, DEUS multos Reges ac Principes propter hæc atrocia peccata Regnis & Ducatibus excussit. Plena sunt historia talium exemplorum. Nec dubito, si quis iisdem oculis, quibus Moses ac Prophetæ res gentium & Civitatum inspiceret, & eadem diligentia attenderet, & comperta haberet, impie temere ac scelerate à Principibus vel populis admissa, alia vicissim ab aliis facta juste, prudenter, constanter: eum rationes eventuum diversorum similiter deprehensurum non inficiandas, quales etiam Ethnici observare interdum sibi sunt visi, ut Valerius Maximus libro & capite primo inter exempla dictorum & factorum memorabilium primo loco tradens, quantum Rerumpubl. existimaverint antiqui interesse, ut studium non solum observandæ sed amplificandæ etiam Religionis maximum adhiberent. In eandem sententiam Horatius * monuit Principem suum Romanum:

Diis te minorem quod geris, imperas:
Hinc omne principium, huc refer exitum.
Dii multa neglecti dederunt
Hesperiæ mala luctuosa.

Ex recentioribus scriptoribus huc pertinent:

Thomas Campanella Atheismi triumphati capite IX. Religionem communem, potissimam justitiæ partem non esse inventum politicorum &c. & appendice ad totum librum contra Machiavellum, qua multis ex historia documentis ostenditur, impios politicos & tyrannos Regna & Civitates pessum dedisse & justas scelerum suorum persolvisse pœnas. p. 229. seq. Paris. 1636. 4.

Thomæ Bozii, Eugubini, presb. Congregationis Oratorii, de ruinis gentium & regnorum, adversus impios Politicos, libri octo, ad Cardinalem Benedictum Justinianum. Rom. 1596. 4. Colon. 1598. 8.

Ejusdem de Imperio Virtutis, sive Imperia pendere à veris virtutibus, non à simulatis, libri duo, adversus Machiavellum. Rom. 1593. 4.

Ejusdem de robore bellico diuturnis & amplis Catholicorum regnis adversus Machiavellum. Rom. 1593. 4.

Innocentii

† Horat. lib. 3. Oda 6.

Ejusdem de antiquo & novo Italiæ ſtatu, adverſus Machiavellum, libri quatuor. ibid. 1596. 4.

Innocentii Gentiletti libri tres de Conſilio, Religione & Politia, contra Machiavellum ſæpius editi ab A. 1577. ne alios in præſenti Machiavelli adverſarios memorem.

Johannes Tillotſon Tom. I. ſermone 3. ad verba Salomonis, *Juſtitia extollit gentem*, Proverb. XIV, 34. the advantages of Religion to ſocieties, de commmodis & fructu ex Religione ad ſocietates humanas certiſſime redundante.

Jacobi Saurini T. I. ſerm. 3. ſur l'accord de la Religion avec la Politique, ad eundem Proverbiorum locum. Confer, ſi placet, quæ infra cap. XXXIV. de felicitate quam Rebuspublicis & humano generi affert Religio Chriſtiana.

Jo. Leonardi Rodoërii, JCti Neapolitani, princeps probus. Neapoli 1678. 12. *Giornale de' letterati di Roma* 1678. p. 170.

Gvilelmi Nichols Religio Principis, the Religion of a Prince. Lond. 1704. 8. *Acta Erud. 1705. p. 381.*

Nic. Cauſſini Regnum DEI, ſive diſſertationes in Libros Regum. Pariſ. 1650. fol.

Jo. Stephani Menochii Opus Hieropoliticum. Lugd. 1678. *Jo. Frid. Felleri monumenta* p. 382.

Jo. Benigni Boſſveti, Epiſcopi Meldenſis, Doctrina Civilis ex ſacris litteris excerpta & obſervata, Politique tirée des propres paroles de l'Ecriture. Pariſ. 1709. 4. & Bruxellis 1710. 12. *Nouv. Rep. letr. 1710. T. 2. p. 342. Memoires de Trevoux 1710. p. 3. Acta Erud. 1711. p. 99. Hiſtory of the works of the learned 1709. p. 648.*

Italice, interprete Selvaggio Canturani. Venet. 1713. 8.

Germanice, Argentorati 1712. 8.

Jo. Adolphus Hofmannus, Plœnenſis, in præclaris libris X. de Rep. qui Latine A. 1719. 8. editi in Belgio, nunc Germanice hoc ipſo anno 1724. auctiores Hamburgi recuduntur, præ cæteris hoc agit, ut demonſtret Respublicas & Regna religionis, induſtriæ & æquitatis negligentes retrocidere ac collabi, è contrario juſtitia, pietate, virtute ac prudentia conſervari augerique.

Joannes Petrus de Croſa, (Crouſaz) Lauſannenſis nuper, hodie Groningenſis Academiæ decus eximium, in nova editione libri lectu digniſſimi de pulchro, *traité du beau*, Amſt. 1724. 13. Caput duodecimum

decimum addidit *de pulchritudine Religionis*, speciatim Christianæ. In hoc §. 24. p. 175. seq. probat vitam humanam sine religione, expertem plane esse pulchritudinis: *sans la religion la vie humaine est sans beauté.* & §. 25. p. 180. sq. cujus inde fœditatem & miseriam oculis exponit, & vivis describit coloribus: *misere & laideur de la vie humaine sans Religion.*

Danielis Clasen de religione Politica liber. Servestæ 1681. 8. editio secunda auctior.

Christophori Pelleri politicus sceleratus impugnatus. Norimberg. 1669. 8.

D. *Jo. Lassenii* arcana Politico atheistica &c.

D. *G. H.* Frommer Edelmann, das ist, was für Ursachen die Hohen und Edlen auf Erden bewegen sollen, sich GOtt zu ergeben. Stargard 1700. 12.

IV. Quod superest, ex jam dictis patet 1) nullorum magis interesse quam Principum & magistratuum, ut DEUM colant, neque exemplo suo aut negligentia irreligiositati aperiant fenestram. Per hanc enim effunditur contemtio super Principes, Psal. CVII, 40. & profanata semel nota quam gerunt sanctissima vicariorum Numinum, & scuto fortissimo religionis abjecto, magis etiam patent injuriis imbelles, quam privati quilibet. 2) Nullos dari capitaliores Regnorum & Rerumpublicarum hostes, & felicitatis humanæ inimicos, quam ad clavum imperiorum sedentes, vel eorum consiliarios contemtores & derisores religionis: quid enim boni exspectes ab iis, quibus nulla fides pietasque, nihil sancti & justi, nullus in homines amor, nullus DEI metus, nulla reverentia. 3) Contra se ipsos ferre testimonium & pugnantia dicere, qui leges nervos esse Civitatum,* legum religionem, necessariam igitur hanc Rerump. saluti coguntur fateri, & tamen eam contemnunt, & tanquam commentum humanum floccifaciunt. *Ex ore tuo judicabere, serve nequam.*** Affirmas, nec potes diffiteri † „sapientissimos Rerumpublicarum Fundatores, Viros com„mune mortalium fastigium supergressos, Religionem Civili Obedien„tiæ necessariam reputasse: quare ergo tu conaris hæc bene acta funda„menta suffossis quasi cuniculis evertere, laxare cœmentum, quo solo „Societates coalescunt, atque universa simul in imaginarium illum Naturæ

* Diomedes Grammaticus lib. 1. laudat hoc dictum M. Porcii Catonis, leges nervos esse Civitatium pag. 289. Grammaticor. Latin. Eliæ Putschii.

** Luc. XIX. 22.

† Rich. Bentley, stultitia Atheismi p. 47.

turæ & confusionis originariæ Statum reducere? Nullas unquam Com-" munitas vel fundata est, vel fundari aut conservari potest, nisi super" Basin Religionis. Quæ Respublica vel animo concipi potest absque" Foro Judiciario, & quæ Judiciorum Forma absque Jurisjurandi Reli-" gione? quæ ipsa involvit & supponit Ens Omniscium, veri & falsi con-" scium, Perjuriorum vindicem & ultorem, usque adeo, ut ipsam juris-" jurandi (& proinde Societatis quoque) naturam subvertat Atheus," professus, se nihil semet superius agnoscere, neque dari omnipræsen-" tem actionum humanarum Observatorem. Æque enim absurdum &" ridiculum est, si Atheus *Systema Politicum* moliatur, ac *Epicuri* quon-" dam Sermones erant de *Sanctitate* & de *Pietate adversus Deos*."

V. Claudam hoc caput egregii Viri Baconis de Verulamio * observatione ad dictum sapientissimi Regis Salomonis Prov. XXXIX, 8. *Homines derisores*, quibus religio & omnis res seria ludus & jocus sunt, *Civitatem perdunt, sapientes vero avertunt calamitatem*. „Mirum, *inquit*," videri possit, quod in descriptione hominum, qui ad Respublicas labefa-" ctandas & perdendas veluti natura comparati & facti sunt, delegerit" Salomon characterem: Non hominis superbi & insolentis; Non tyran-" nici & crudelis; Non temerarii & violenti; Non impii & scelerati;" Non injusti & oppressoris; Non seditiosi & turbulenti; Non libidinosi" & voluptuarii; Non denique insipientis & inhabilis: Sed *derisoris*." Verum hoc sapientia ejus Regis, qui Rerumpublicarum conservationes" & eversiones optime norat, dignissimum est, neque enim similis fere est" pestis Regnis & Rebuspublicis, quam si Consiliarii Regum, aut Senatores," quique gubernaculis rerum admoventur, sint ingenio *derisores*. Hu-" jusmodi enim homines periculorum magnitudinem, ut fortes videan-" tur Senatores, semper extenuant; iisque, qui pericula, prout par est," ponderant, veluti timidis insultant: Consultandi & deliberandi maturas" moras, & meditatas disceptationes, veluti rem oratoriam, & tædii ple-" nam, & ad summas rerum nihil facientem, subsannant, Famam ad quam" Principum Consilia præcipue sunt componenda, ut *salivam vulgi*, &" rem cito prætervolaturam, contemnunt: Legum (Divinarum etiam)" vim & auctoritatem, ut reticula quædam, quibus res majores minime" cohiberi debeant, nil morantur: Consilia & præcautiones, in longum" prospicientes, (jus & fas omne & Conscientiæ sensum) ut somnia quæ-"

 dam,

* De augmentis scientiar. lib. VIII. p. 212. seq. Operum edit. Francof. 1694. fol.

„dam, & apprehenfiones melancholicas, rejiciunt: Viris revera pruden-„tibus, & rerum peritis, atque magni animi, & confilii, dicteriis & face-„tiis illudunt: Denique fundamenta omnia regiminis politici fimul labe-„factant. Quod magis attendendum eft, quia cuniculis, & non impetu „aperto, hæc res agitur, neque cœpit effe inter homines (prout me-„retur) fufpecta.

CAPUT X.

Argumenta adverfus Atheos metaphyfica.

I.

TAnta eft captuum in hominibus diverfitas, tanta animorum ingeniorumque diffimilitudo, ut ubi verum quæritur, argumenta quædam maxime commoveant aliquos, quæ velut ex alio fitu, diftantia ac latere aliisve oculis refpicientes alii, aut prorfus non percipiunt, aut percepta utcunque, faciunt flocci & tanquam exigui ponderis adfpernantur. Alios viciffim levibus etiam duci videas, alios folidioribus & graviffimis reluctari, in aliis obferves utrumque. Quæ cogitanti parum confultum & parum æquum videbitur, fi quis una quadam ratione præ cæteris maxime permotus, ideo cæteras ftatim fvadeat abjiciendas effe, quæ veritatem aliis poffint perfvadere, & multis feliciter perfvaferunt. Caufa quidem Religionis ita fe habet, ut quocunque te vertas, omnia eam fvadeant, & five intra te defcendas, five extra te progrediaris mentis agitatione, DEUM effe, & colendum effe Numen, ubique fi attendas animum, invenias. Quanquam vero aperta & in promtu fint, cujusque captui & ingenio, quæ hactenus expofui argumenta, tamen nec fubtiliora & abftrufiora prætermittenda funt, quæ etiamfi vulgi five captum five attentionem videntur fugere, tamen nec foliditate aut robore carent, & acutioribus vehementer probantur.

II. Neceffe eft, quoniam aliquando non fuimus, & contingit nos jam exiftere; etiam extra nos & extra omnia quæ effe tantum aliquando contingit, exftare Ens, quod exftitit neceffario ab omni fempiternitate, & ab illo exiftere, quicquid exiftere aliquo tempore contingit, & in illo fontem ac radicem exftare * eminenti modo omnium perfectionum, quæ in rebus

* Pfal. XCIV, 9. *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non videbit?*

in rebus unquam existentibus observantur. 2) Motus materiæ, qui in re cogitationis experte potest, ut in horologio hoc vel illo, varius esse & multiplex, neque adeo necessarius, est autem ad communes & ordinatos pulcherrimos fines institutus, necessario habet extensum immobile, in quo movetur, & motorem diversum à materia, intelligentem, liberum, omni priorem motu, materiam omnem in potestate habentem, adeoque ejus auctorem. * 3) In causarum progressione ad unam aliquam supremam deveniendum necessario, dependentem à nemine, causam efficientem causarum omnium.

III. Hæc argumenta ab antiquis Philosophis & ipso Aristotele, à Scholasticis etiam & aliis Philosophis frequenter inculcata, præcipue nostra ætate accurate explicata & singulari ingenii acumine vibrata sunt à viris præstantissimis, ut à *Samuele Clarke* in libro, cui titulus: ** Demonstration of the being and attributes of God, more particularly in answer to Mr. Hobbes, Spinosa, Toland and their followers, wherein the notion of liberty is stated, and the possibility and certainty of it proved. Lond. 1704. 8. & cum altero volumine de obligatione religionis Naturalis & veritate Religionis Christianæ, 1706. 1710. 1716. 8. & ex Anglico Latine, † præmissa. Atheismi historia, Jenkino Thomasio interprete, Altdorf. 1713. 8. cum præfatione Christiani Gottlieb Schwartzii, & Gallice †† à Ricotierio, Amst. 1717. 8. Belgiceque ††† per J. D. JCtum. Lugd. Bat. 1718. 8.

Plures scriptores referre juvabit infra Cap. XII. seq.

IV. Celebratissimum est ab Idea DEI repetitum argumentum *Cartesii*, quod ex ejus Meditatione * V. lubet afferre integrum ipsius verbis: "Certe ejus ideam, nempe entis summè perfecti, non minus"

* Nisi materiam produxisset DEUS, in æternam & immutabilem potestatis nihil habuisset. *Si facta non est*, inquit Lactantius II. 8. *nec fieri ex ea quicquam potest.*

** Hist. of the works of the learned A. 1705. p. 33. Unschuldige Nachrichten An. 1705. pag. 408.

† Rev. Buddeus de Atheismo cap. 5. §. 3.

†† Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1717. pag. 291. Journal des Sav. 1717. Tom. 2. p. 339. 460. Unschuldige Nachrichten A. 1718. pag. 458. Memoires de Trevoux A. 1718. p. 247. Hist. Critique de la Rep. des lettres T. 13. p. 433.

††† Id. T. 15. pag. 386.

* Meditationes suas scribere Cartesius cœpit in Frisia in arce Franequerana A. 1629. Editæ primum A. 1641. Parisiis. In indicem expurgatorium relatæ cum aliis Cartesii scriptis Romæ 1643. 20. Nov.

"apud me invenio, quàm ideam cujusvis figuræ aut numeri; nec minus "clare & distinctè intelligo ad ejus naturam pertinere, ut semper existat, "quàm id quod de aliqua figura, aut numero demonstro ad ejus figuræ, "aut numeri naturam etiam pertinere; ac proinde, quamvis non omnia "quæ superioribus hisce diebus meditatus sum, vera essent, in eodem ad „minimum certitudinis gradu esse debere apud me DEI existentia, in quo „fuerunt hactenus Mathematicæ veritates. Quanquam sanè hoc prima „fronte non est omnino perspicuum, sed quandam sophismatis speciem re- „fert. Cum enim assuetus sim in omnibus aliis rebus existentiam ab essen- „tia distinguere, facile mihi persuadeo, illam etiam ab essentia DEI sejungi „posse, atque ita DEUM ut non existentem cogitare: sed tamen diligentius „attendenti fit manifestum, non magis posse existentiam ab essentia DEI „separari, quàm ab essentia trianguli magnitudinem trium ejus angulorum „æqualium duobus rectis, sive ab idea montis ideam vallis: adeo ut non „magis repugnet cogitari DEUM (hoc est ens summè perfectum) cui desit „existentia, (hoc est, cui desit aliqua perfectio) quàm cogitare montem, „cui desit vallis. Verum tamen ne possim quidem cogitare DEUM nisi „existentem, ut neque montem sine valle: at certe ut neque ex eo, quod „cogitem, montem cum valle, ideo sequitur, aliquem montem in mundo „esse, ita neque ex eo, quod cogitem DEUM ut existentem, ideo sequi „videtur DEUM existere: nullam enim necessitatem cogitatio mea re- „bus imponit; & quemadmodum imaginari licet equum alatum, etsi „nullus equus habeat alas, ita forte DEO existentiam possim affingere, „quamvis nullus DEUS existat. Imo sophisma hic latet, neque enim ex „eo, quod non possim cogitare montem nisi cum valle, sequitur alicubi „montem & vallem existere, sed tantùm montem & vallem sive exi- „stant, sive non existant, à se mutuo sejungi non posse; atqui ex eo, „quod non possim cogitare DEUM nisi existentem, sequitur existen- „tiam à DEO esse inseparabilem, ac proinde illum revera existere, non „quod mea cogitatio hoc efficiat, sive aliquam necessitatem ulli rei im- „ponat, sed contra quia ipsius rei, nempe, existentiæ DEI, necessitas me „determinat ad hoc cogitandum: neque enim mihi liberum est DEUM „absque existentia (hoc est ens summe perfectum absque summa perfe- „ctione) cogitare, ut liberum est, equum vel cum alis, vel sine alis imaginari. „Neque etiam hic dici debet necesse quidem esse, ut ponam DEUM „existentem, postquam posui illum habere omnes perfectiones, quando- „quidem existentia una est ex illis, sed priorem positionem necessariam

non

non fuisse; ut neque necesse est, me putare figuras omnes quadrila-" teras circulo inscribi, sed posito, quod hoc putem, necesse erit me fateri" rhombum circulo inscribi, quod apertè tamen est falsum. Nam quam-" vis dixeris non necesse esse, ut incidam unquam in ullam de DEO cogi-" tationem, quoties tamen de ente primo & summo libet cogitare, atque" ejus ideam tanquam ex mentis meæ thesauro depromere, necesse est, ut" illi omnes perfectiones attribuam, etsi nec omnes tunc enumerem, nec" ad singulas attendam: quæ necessitas plane sufficit, ut posteà, cum anim-" adverto existentiam esse perfectionem, recte concludam ens primum &" summum existere: quemadmodum non est necesse, me ullum triangu-" lum unquam imaginari, sed quoties volo figuram rectilineam tres tantum" angulos habentem considerare, necesse est, ut illi ea tribuam, ex qui-" bus rectè infertur ejus tres angulos non majores esse duobus rectis, et-" iamsi hoc ipsum tunc non advertam. Cum verò examino quænam" figuræ circulo inscribantur, nullo modo necesse est, ut putem omnes" quadrilateras ex eo numero esse; imò etiam idipsum ne quidem fingere" possum, quamdiu nihil volo admittere, nisi quod clare & distincte in-" telligo: ac proinde magna differentia est inter ejusmodi falsas positio-" tiones, & ideas veras mihi ingenitas, quarum prima & præcipua est" DEI: nam sanè multis modis intelligo illam non esse quid fictitium à" cogitatione meâ dependens, sed imaginem veræ & immutabilis na-" turæ, ut primo, quia nulla alia res potest à me excogitari, ad cujus essen-" tiam existentia pertineat, præter solum DEUM; deinde quia non pos-" sum duos aut plures ejusmodi Deos intelligere; & quia posito quod jam" unus existat, planè videam esse necessarium, ut & ante ab æterno exti-" terit, & in æternum sit mansurus; ac denique quod multa alia in DEO" percipiam, quorum nihil à me detrahi potest, nec mutari."

V. Hoc eodem argumento pridem ante Cartesium usus esse deprehenditur *Anselmus** Archiep. Cantuariensis in Monologio c.3. & in prologio c. 3. seq. in tomo 1. Operum edit. novæ Gerberonianæ, illudque defendisse in Apologetico contra Gaunilonem Monachum, cujus libellus pro insipiente, præmittitur T.3. Opp. edit. vet. & T. 1. edit. novæ Gabrielis Gerberonii. *Nicolaus* item *Cusanus* Cardinalis, qui A.C. 1464. obiit, pius & subtilis scriptor, in dialogo de *potest*, sive quia potest esse, est, p. 249. seqq. Operum junctim editorum Basil. 1565. fol. Post Cartesium longe plures hyperaspistas & propugnatores hoc argumentum habuit, uti sunt

Ruar-

* Obiit A. C. 1109. æt. 76.

Ruardus ab Andala in Syntagmate Theologico Physico Metaphysico. Franqueræ 1711. 4. *Acta Erud. 1711. p. 122. & 125.*

Anonymi briefve & claire demonstration Metaphysique de l'existence de Dieu & de ses perfections infinies in dialogo Timothei & Evaristi, *Mercure Savant de Mr. Bayle A. 1684. Janvier. p. 2--19.*

Joannes Claubergius in exercitationibus de cognitione DEI & nostri, Harling. 1685. 8. & inter ejus Opera Philosophica, cura Jo. Theodori Schalbruchii edita Amst. 1691. 4. Vide *Acta Erud. A. 1691, pag. 374.*

Antonius le Grand Institutt. Philosophic. parte 2. artic. 3.

Jo. Frid. Heunischius in dissert. de demonstratione existentiæ DEI. Lips. 1681.

Isaacus Iaquelotus in Epistola ad Basnagium Bellovallium, Examen d'un écrit qui a pour titre, judicium (Sam. Werenfelsii) de argumento Cartesii pro existentia DEI, petito ab ejus Idea, Basil. 1699. *Histoire des ouvrages des Savans A. 1700. pag. 199. & A. 1701. pag. 226. 420. History of the works of the learned A. 1700. p. 664. 710.* Reponse à une lettre de Mr. Des-Maizeaux. *Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1702. Septembr. p. 293.*

Franciscus Lamy, Monachus Benedictinus, in Epistola ad Brillonium, inserta memoriis Trevoltinis Anni 1701. pag. 108. seq. edit. Amstelodamensis.

Nicolaus * *Malebranchius*, recherche de la verité T. 2. p. 96--103. & in aliis scriptis.

Montreus, reponse de Mr. la Montre, Professeur de Mathematique & de Philosophie, au jugement du Mr. Brillon, de la Maison de Sorbonne. *Hist. of the works of the learned A. 1701. p. 31.*

Petrus Poiret lib. 1. Oeconomiæ capite 1. & cogitatt. rational. de DEO, anima & malo p. 19. seq. &c.

Petrus Sylvanus Regis & alii ex Cartesii schola.

Hermannus Alexander Roëllus in dissertatione de religione rationali, quæ jam quartum prodiit Franequ. 1701. 12.

Augustinus Michaël Ruckerus in diss. de demonstratione existentiæ DEI, methodo Mathematica. Jen. 1717. 4.

Jacobus

* Idem Malebranchius in meditatt. Metaphys. *Si DIEU n'existoit pas, j'aurois tiré du neant l'idée d'une infinité de perfections que je ne trouve pas en moy.*

Jacobus Saurinus T. 1. sermonum Gallice editorum, sermone IV. p. 182.
Joannes Schotanus in quæstionibus Metaphysicis cum exegesi in primam & secundam meditationem Cartesii editis Franeq. 1687. 4.
Philippus David Schrœdelius diss. de existentia DEI. Hanov. 1722. 4.
Jo. Christophorus Sturmius Theosophiæ capite 3. propositione 10.
Burcherus de Volder in disputationibus Philosophicis contra Atheos. Medioburgi 1685. 8. non integris & auctore inscio excusis. *Nouvell. de la Rep. des lettres 1685. p. 225. seq.*
Christoph. Wittichius annotationibus postumis ad Cartesii meditationes. Dordraci 1688. 4. &c.

VI. Novi hoc argumentum tanquam paralogismum & sophisma † contemni & oppugnari à multis viris itidem præclaris, ex quibus, præter objectiones ipsis meditationibus Cartesii adjici solitas, notati à me sunt hi:

Anonymus auctor Anglus Epistolæ ad Jac. Bernardum insertæ Novellis Reip. litterariæ A. 1703. Augusto p. 163. Alius *Anonymus* auctor observationum ad Roëlli librum de religione rationali, in Memoriis Trevoltinis A. 1703. p. 185. seq. edit. Amst.
Georgius Beyerus in delineatione Juris Divini Naturalis p. 10.
Doctor Sorbonicus *Brillonius*, History of the works of the learned A. 1701. p. 28. Histoire des ouvrages des Savans 1701. p. 28.
D. *Jo. Franciscus Buddeus* in diss. de pietate Philosophica, in selectis juris Naturæ & Gentium p. 206. Idem Rev. Buddeus †† alibi in Cartesii argumento reprehendit, quod ideam infiniti & perfecti pro re infinita & perfecta, quæ non nisi à DEO esse possit, venditet, & fallacia ambiguæ locutionis delusus ex eo, quod ens perfectissimum, siquidem existat, necessario existat, concluserit illud etiam existere:

† Jacobus Bernhardus in Novellis Reip. literariæ A. 1701. mense Novembri pag. 486. *C'est une espece d'opprobre a la Raison humaine & qui demontre bien sa foiblesse, que de voir que des personnes qui l'ont cultivée avec soin, ne soient pas accord sur la bonte ou la fausseté d'un simple raisonnement, qui n'est composé que de trois propositions: sur tout si l'on considere qu'il semble qu'il s'agisse plutot de savoir si le Syllogisme est bon quant à la forme, que de savoir s'il est bon quant à la matiere.*

†† D. Buddeus de Atheismo pag. 370. seq. & in Philosophia theoretica parte 6. c. 3. §. 8. pag. 361.

Johannes Norris † negat primam ideam DEI esse, ut ens perfectissimum cogitemus, sed illud demum ideam DEI existentis consequi, veluti ideam trianguli consequitur, quod duo in illo latera junctim accepta sunt tertio majora. A *Christiano Wolfio* ** notatur Cartesius supponere rem ab Atheo vocatam in dubium, quod ens perfectissimum existere possit. *Samueli Clarkio* *** argumenti hujus obscuritas & defectus videtur latere in eo, quod ad ideam nominalem sive definitionem entis per se existentis præcipue se extendit, neque sufficienti evidentia & consequentiarum valido satis nexu applicatur ad ideam realem istius entis actu extra nos existentis. Idem argumentum præterea rejiciunt

Franciscus Cuperus Arcan. Atheismi p. 232.

Gabriel Daniel, S. I. in libro, voyage du Monde de des Cartes p. 146--175.

Christianus Donati diss. de existentia DEI §. 25. seq. Witeberg. 1674.

Petrus Gassendus disquisit. Metaphys. contra Cartesii meditationem V. Tomo tertio Operum.

Herminierius in tomo primo summæ Theologiæ ad usum Scholæ accommodatæ, Paris. 1701. 8. *Memoires de Trevoux A. 1701. edit. Amst. p. 315.*

Petrus Daniel Huetius Censura Philosophiæ Cartesianæ c. IV. §. 8.

Godfr. Guil. Leibnitius notans argumentum illud jam rejectum à Thoma Aquinate. *Acta Erud. 1684. p. 539.*

Mr. de Maizeaux, réponse à la lettre de Mr. Jaquelot. *Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1702. p. 271. seq. & Jul. p. 31. & A. 1703. p. 187.*

Jo. Baptista Morinus, Astrologia Gallica, sub init.

Sam. Parkerus Cogitationibus de DEO & Providentia, disput. sexta sect. 24.

Benedictus Pictetus in Theologia Christiana Gallice edita lib. 1.

Abrahamus Pungelerus diss. de DEI existentia. Herborn. 1722. 4.

Andreas Rudigerus in Physica Divina p. 67. Francof. 1716. 4. *Journal des Sav. 1717. p. 19. seq.*

Petrus Schutten, Pomeranus, diss. de modo cognoscendi DEUM naturaliter, Jen. 1667. & in diss. de notitia DEI naturali. id. 4.

G. C. S.

† Treatises upon several subjects p. 9. seq.

** Ratione prælectionum sect. 2. c. 3. §. 44. p. 156. & Nöthige Zugabe über Hn. D. Buddens Bedencken c. 1. §. 5. p. 7.

*** Demonstratione existentiæ DEI p. 26. edit. Jacobi Thomasii.

G. C. S. Hist. of the works of the learned A. 1702. p. 93.
T. S. History of the works of the learned A. 1700. p. 664. Nouv. de la Rep. des lettres A. 1703. Aout. p. 163.
Joannes Turner appendice ad librum Anglice editum de Messia. Lond. 1685. 8.
Gerardus de Vries in diss. de Cartesii meditationibus à Gassendo impugnatis. Ultraject. 1691. 8.
Samuel Werenfelsius parte 2. dissertationum in judicio de argumento Cartesii, ejusque argumenti vindiciis contra J. H. S. *Nouvell. de la Rep. des lettres 1701. Novembr.* p. 514. & *A. 1716.* p. 534. seqq. &c.

VII. Ut meam de hoc argumento sententiam aperiam, quoniam in voce *clara* de DEO *idea* obscuritatem & ambiguitatem * esse sentio, videtur mihi minus solidum esse, si idea perfectionum DEI, quarum existentia fundamentum est, utcunque assumta & mentis agitatione objecta ponatur: Sed solidissimum si ideam illam de DEO, perfectissimo Ente omnium Entium causa, certis rationibus collectam, exque rerum natura obviam mentis judicio & intimo conscientiæ sensu agnitam perceptionem vivam & fortem intelligamus. Ita enim ex idea causæ, cujus effectum tenemus, existentia ejus recte colligitur, & primæ ac perfectissimæ quidem una certissima & necessaria. Itaque recte Henricus Morus in antidoto adversus Atheismum lib. 1. c. 8. Tom. 2. Opp. Philos. p. 37. *Cum hac idea DEI nullum arbitrarium figmentum sit ad libitum nostrum excogitatum, sed necessaria & naturalis humanæ mentis emanatio* (ex solidis collecta & firmis nixa argumentis) *si nobis significet notionem naturamque DEI, necessariam in se volvere existentiam, quemadmodum ostendimus:* (DEUS ipse ad Moysen nomen ejus scire desiderantem, EGO SUM QVI SUM, ** Exod. III, 14. & 16.) *nisi oculos claudere velimus contra*

 tra

* Clara idea potest vocari diversis modis, 1) quæ est de re sensibus obvia existente, ut quam video lucis, 2) Quæ sive existens sive non existens est obvia mentis judicio, ut partem esse minorem toto cujus est pars. 3) Quæ adæquata sit, nihilque addat rei quam describit demat ve, ut idea numeri finiti vel trianguli. 4) Quæ nihil dubii aut obscuri relinquat, vel in ratione essentiæ, causarum vel ratione modi: cujusmodi claram ideam nescio an multarum rerum habemus. 5) Quæ comparatione aliquid habere videatur claritatis, sed nec essentiam, nec modum, nec causas, nec existentiam determinet, ut idea infiniti spatii.

** Confer ad h. l. præter interpretes, Dionys. Petavium lib. 1. dogm. Theol. de DEO c. 6 & Gvilelmum Beveregium T. 2. sermonum Anglice editorum sermone 1.

tra proprium lumen naturale, sine omni mora scrupulove statim agnoscere debemus, quod DEUS existit. Idem p. 39. *Nunquam excusanda esset stultitia ac dementia in quovis homine, cum cognitivas facultates habeat, quæ ad notitiam DEI pertingunt, certamque & inalterabilem ideam in anima sua, quam nullo pacto delere potest, perinde atque sensuum notitiam, quæ ad materiæ detectionem extenditur: si necessariam à-se-existentiam materiæ tribueret, nulla omnino facultate eum sic docente: & necessariam existentiam DEO eriperet, quanquam innata DEI notio in anima eum doceat contrarie.*

VIII. *G. G. Leibnitii* demonstratio existentiæ DEI mathematica, arti combinatoriæ † subjuncta, petitaque ex eo, quod partes corporis infinitæ infinitum motorem requirant. Lipsiæ 1666. 4.

Hermanni Samuelis Reimari, Rectoris Scholæ Wismariensis, de natura infiniti Mathematici observatio ad probandam DEI solius infinitatem inserta Diario Wismariensi Germanice edito à Justo Sincero sive Jacobo Staalkopfio, Pastore Ecclesiæ Wismar. Vermischte Neben-Stunden parte 3. p. 135. sq. Wismar. 1724. 8.

IX. Ab æternis veritatibus intellectui nostro obversantibus sive potius per DEUM ipsum animo nostro solitis offerri argumentum petit *Joannes Norris* in lucubratione duplici de Divina luce, quæ exstat in libro edito Londini 1698. 8. *treatises upon several tracts.* Reason and Religion, or the grounds and mensures of devotion p. 10. seq. & two treatises concerning Divine Light p. 454. Plura in hanc sententiam idem Norrisius in opere, quod prodiit Lond. 1704. 8. duobus Voluminibus, *an essay * towards the theory of the ideal or intelligible world.* Vide T. 2. p. 529.

Similis *Nic. Malebranchii* sententia, qui à DEO omnia repræsentari non modo animo nostro, sed etiam sensibus statuit, & sententiam hanc suam variis defensitavit scriptis, oppugnatus tum ab aliis tum ab Antonio Arnaldo. Confer Acta Erud. 1684. pag. 236. 241. A. 1685. pag. 276. 305. 414. &c.

*Erhardi Weigelii*** de supputatione multitudinis à nullitate ad unitates finitas in infinitum collineantis ad DEUM, quavis demonstratione certius ostendendum reflexa. Jen. 1679. 4. De ejus sententia, qui cum Scholasticis & Cartesianis conservationem rerum, per se non necessario

† Recusa auctore inconsulto, Francof. 1690. 4. Emendari quædam jubentur in Actis Erud. 1691. p. 63.

* History of the works of the learned A. 1701 pag. 301.

** Confer ejus Aretologisticam p. 164. & tractatum, Grund aller Tugenden/ nec non Philosophiam Mathematicam & Theologiam naturalem solidam. Jen. 1693. 8.

necessario existentium, pro continua creatione habet, consulendus illustris Leibnitius in Theodicea §. 384.

Lettres sur divers sujets concernant la Religion & la Metaphysique, par feu Messire *François de Salignac de la Motte Fenelon*, Paris. & Amst. 1718. 8. *Bibl. ancienne & moderne T. 10. p. 181. seqq. Journal des Sav. 1718 p. 421. Mem. de Trevoux 1718. p. 394. Europe Savante 1719. Avril p. 177.*

Jo. Baptistæ Morini de vera cognitione DEI, ex solo Naturæ lumine per theoremata demonstrata. Paris. 1657. 12.

Josephi Raphson demonstratio de DEO, sive methodus ad cognitionem DEI naturalem brevis ac demonstrativa. Lond. 1710. 4. & Lipsiæ 1712. 8. *History of the works of the learned 1710. 4. & Acta Erud. 1712. p. 28. seq.* ubi nonnulla in eo notantur, sicut & à *D. Michaële Færtschio* τῷ μακαρίτῃ in nucleo controversiarum, & in *D. Heinrici Klausingii* diss. de DEO Raphsoniano, Witeberg. 1713.

Francisci Cuperi Amstelodamensis arcana Atheismi revelata, Philosophice & paradoxe refutata. Roterdam. 1676. 4. Suspecta non sine ratione videntur *Henrico Moro* T. 1. Opp. Philosophic. p. 596. seq. & B. *D. Jo. Wolfgango Jægero* in diss. de Cupero, Atheismum Spinosæ oppugnante, Tubing. 1710. 4.

L'Ateista convinto dalle sole ragioni, dell' *Abb. Philippo Maria Bonini*. Venet. 1665. 12.

Jac. Spenceri aut DEUS aut nihil. Lond. 8.

Alexandri Capelli Atheisme convaincu. Salmurii.

In *Joannis Lockii* libro Anglice,* Latine & Gallice etiam excuso, essay Philosophique, concernant l'entendement humain, licet notitiam DEI animis hominum formaliter congenitam negat, tamen facultatibus iis instructos esse probat, quibus si attendant, DEUM invenire certissime, & argumentis evidentibus de existentia & attri-

butorum

* Prima Anglica editio Lond. 1690. fol. *Bibl. universelle T. 17. p. 399. vide & T. 8. p. 40.* quinta Lond. 1706. fol. *Bibl. choisie T. 12. p. 80.* Latina versio Lond. 1702. fol. *Acta Erud. 1702. p. 357.* Gallica (ex Anglica quarta) Petro Costeo interprete Amst. 1700. 4. *Nouvelles de la Rep. des lettres 1700. T. 2. p. 123.* Compendium illius operis Anglice scriptum à Joanne Wynne, & Gallice versum à Bosseto. *Bibl. ancienne & moderne T. 13. p. 225. & Nouvelles literaires T. X. p. 534.* Nonnulla in Lockio reprehendunt Leeus in antisceptiscismo Lond. 1702. fol. *Memoires de Trevoux 1713. p. 231.* Auctor libri, an account of Mr. Locks religion. *History of the works of the learned 1700. p. 41.* Petrus Poiretus lib. de Concordia rationis & fidei, & in Operibus postumis p. 172. seq. Ed. Stillingfleet, Joannes Eduardus & alii. Vide etiam Novellas Reip. literariæ A. 1716. p. 764. seq.

butorum ejus veritate convincere se possint, qualia argumenta producit lib. IV. cap. 10. de la connoisſance que nous avons de l'existence de DIEU.

L'incredule amené à la Religion par la Raiſon, en quelques entretiens, par *François Lamy*, Benedictin, de la Congregation de Maur. Paris 1710. 12. Nouv. rep. lettr. 1710. T. 2. p. 588.

CAPUT XI.

Pugnantes inter ſe & ſcopas diſſolutas eſſe Atheorum hypotheſes.

I.

DUæ ſunt res, quibus Athei videntur poſſe adduci, ut ſibi melius conſulere ſe ſperent irreligioſitate ſua, quam ſi pietatem colant: difficultatum quarumcunque, quas cultui Numinis objectant declinatio, deinde vitæ libido ac licentia, à qua religio eos poterat retitere aut revocare. In utriſque quam male rem gerant, ipſimet certiſſime ſed ſero plerumque experiuntur, operæ pretium itaque eſt illud etiam atque etiam conſiderari quoque ab aliis, quo magis animus ab errore peſtilenti repellatur.

II. Quod ad difficultates attinet, bene oſtenſum à P. Joncourtio eſt in libro, * *Penſées utiles aux Chrétiens de tous états ſur divers ſujets importans de la Religion & de la Pieté*, edito Hagæ Comitis 1710. 8. Atheos ipſos in animo ſuo neutiquam ita certos ac perſuaſos eſſe, aut eſſe poſſe de ſua ἀθεότητι, quam cæteri homines ſunt, DEUM exiſtere. Dum autem illis dubiis aut difficultatibus, quas Religioni obſtare opinantur, ita putant ſimul ſemelque ſe expedire poſſe & omnes aſperitates pervadere, ſi eam omnem repudient & DEUM negent, viciſſim implicant ſe adſtringuntque nodis longe difficilioribus & inextricabilibus plagis, quibus nunquam ſe valent exſolvere, & locis ſe objiciunt longe magis ſcopuloſioribus. Agnito enim Conditore rerum Optimo maximo veluti ſolis quadam luce mirabili mens humana perfunditur, omni vita tenebræ diſpelluntur, conſtat rebus ratio ſua, in ſecundis gaudium, in dubiis ſpes & fiducia,

* Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1710. pag. 277.

& fiducia, ubique ſerenitas & certus amori, fidei, virtuti ac pietati locus: in naturali Philoſophia, (ne de morali dicam, quæ ſine DEO nulla fuerit,) ſexcentis quæſtionibus facile fit ſatis, ſi de Optimo, Sapientiſſimo, Potentiſſimo Auctore univerſi non dubites, innumera deteguntur & explicantur, & animum ſvavibus cogitationibus replent meditantem rerum origines, vel ortus animalium & hominis ipſius maxime, nec non mirantem illum in rebus tot & tantis ordinem, varietatem, artem, conſtantiam, decus, utilitates ex pugna concordi certatim mutuo provenientes. Qui vero DEUM tollunt, ſpiſſis & inexplicabilibus tenebris involvunt omnia, & barathro triſti atque horrido ſeſe immergunt, rudem indigeſtamque molem offerunt Philoſophiæ, vitæ autem faciem inducunt eam, præ qua belluinam ætatem auream appellaveris. Neque ſibi ipſis conſtant Athei * aut non ſecum pugnant, in mali origine jactant ſe minus hærere, ſed nec illam recte perſpectam habent, qui peccatum negant: & bonorum, quæ in univerſo ſunt innumerabilia, cauſam nullam poſſunt reddere: jam hæc etiam jam illa neceſſe eſt ſupponere eos precario & fingere, & quod eſt ſtultiſſimum caſui & fortunæ tribuere, plaſticisve particularum viribus admirandum, qui in univerſo cernitur ordinem: aut pro æterno venditare, quod ex rebus ſucceſſionem & motum atque alterationem patientibus conſiſtit: vel Spinoſæ** alicui credere res dimicantes inter ſe & quas ipſi non intelligunt: non credere cœlo & terræ, quæ ſi vellent animum attendere, clara & felici luce radiare experirentur.

Brampton

* *D. Sebaſt. Niemanni* diſſ. de atheis eorumque ſectis variis. Jen. 1668. *Jo. Henrici Foppii* de atheiſmo Philoſophorum Gentilium celebrium diſſertationes duæ. Brem. 1714. in primis vero *D. Radulphus Cudworthus* in laudato opere de vero intellectuali Syſtemate Univerſi.

** Fenelonius Archiep. Camerac, lettres concernant la Religion pag. 3. *Selon ce Philoſophe, deux hommes, dont l'un dit oüi, & l'autre non: dont l'un ſe trompe, l'autre croit la vérité; dont l'un eſt un ſcelerat, & l'autre eſt un homme très-vertueux, ne ſont qu'un même Etre indiviſible. C'eſt ce que je défie tout homme ſenſé de croire jamais ſerieuſement dans la pratique. La ſecte des Spinoſiſtes eſt donc une ſecte de menteurs, & non de Philoſophes. De plus, on ne peut connoître une modification, qu'autant qu'on connoit déja la ſubſtance modifiée. Il faut connoître un corps coloré, pour concevoir une couleur; un corps mobile, pour en concevoir le mouvement, &c. Il faut donc que Spinoſa commence par nous donner une idée de cette ſubſtance infinie, qui accorde dans ſon être ſimple & indiviſible les modifications les plus oppoſées, dont l'une eſt la négation de l'autre. Il faut qu'il trouve une multiplication infinie dans une parfaite unité. Il faut qu'il montre des variations & des bornes dans un être invariable & ſans bornes. Voilà d'énormes contradictions.*

Brampton Gurdon in ſedecim ſermonibus, quos ex inſtituto Boyliano habuit ediditque Lond. 1723. 8. ſub titulo: The pretended difficulties in Natural or Revealed Religion, no excuſe for infidelity. *Mem. lit. de la grande Bretagne T. 15. p. 206. ſeqq.*

Jacobus Saurinus T. 3. ſermonum Gallice editorum, ſermone 7. *ſur les difficultez de la Religion Chretienne*, ad locum Apoſtoli 1. Cor. XIII, 9. ex parte cognoſcimus, p. 350. *Prendrez-vous la parti de ne croire rien? Conclurrez vous de toutes ces difficultez, que le meilleur Syſtème eſt celui de n'en avoir point? Pyrrhonien opinâtre vous reſoudrez vous à douter de tout? Mais eſt-ce là le Syſtème qui n'a point de difficultez? Quand vous vous ſerez accordez avec vous-mêmes, quand vous aurez concilié ce bizarre Syſtème avec les idées de votre Eſprit, avec le ſentiment de votre Cœur, & le dictamen de vos Conſciences, (ce que vous n'obtiendrez jamis) alors nous verrons ce que nous aurons à vous opoſer.*

III. Alterum eſt, quod Athei ſomniant ſe jucundiorem vitam poſſe ducere exemptos omni religione, nullis vinculis officiorum obligatos, nullius imperio obnoxios. Sed non in eo tantum fruſtra ſunt inprimis, quod putant ſe ideo impune ferre quicquid peccant, quoniam ipſi DEUM non agnoſcunt, perinde ac ſi perduellis ſperet propterea, quod Principem ſuum legitimum renuit agnoſcere, imperio ejus eximatur: Verum etiam in re ipſa omni vehementer & turpiſſime falluntur, nam ſi quis vitam eorum conſideret, (quid ſi corda eorum & intimos animorum receſſus luſtrare daretur?) profecto videat, quod univerſi obſequio & timori Numinis ſe volentes ſubtrahere, majoribus ſe timoribus exponunt, & in ſervitutem conjiciunt fœdiſſimam, ut pluribus demonſtrat Martinus Forherby in Atheomaſtige lib. 1. capite undecimo & ſq. Quid vero eſt, quod per religionem eis prohibetur, quid niſi infelicitati ſuæ frigidam ſuffundere, DEI hominumque in ſe provocare odia juſtamque indignationem ac pœnam? jubentur autem bonis ſuis parcere illaque ad ſuam veram utilitatem bene impendere, non indulgere libidini, non iræ, non injuſtitiæ, dominis haud dubie fœdiſſimis atque crudeliſſimis. Cæterorum omnium dat poteſtatem pietas, & quæ nobis Divina munificentia conceſſit, illis univerſis cum gratiarum actione uti & frui non modo permittit, ſed etiam ſvadet ac jubet: omnium denique liberaliter facit gratiam, quæcunque cum amore DEI non pugnant, & quæ amori proximi qualem ab ipſo viciſſim nobis promittimus, etiam conſcientia noſtra teſte non adverſantur.

Von

Von der Atheisten Moral und Republique (contra P. Bælii varia de cometis cogitata) Freywilliges Hebopffer, dritter Beytrag p. 282. seqq.

Jacobi Staalkopfii, Pastoris Ecclesiæ Wismariensis, diss. de Atheismi habitu ad vitam civilem. Gryphiswald. 1710. 4.

D. Gottlieb Samuelis Treuneri diss. de Oeconomia systematis moralis Atheorum, Helmst. 1718. 4. respondente Christiano Henrico Schillingio.

M. Jo. Georgii Abicbtii de damno ab Atheismo in Republica. Lips. 1703. 4.

M. Jo. Michaëlis Hallwachsii diss. de atheo, de pœnis in atheum & de juramento athei, Jen. 1714. 4. respondente Joanne Martino Christelio, Augustano.

M. Gerbardi Hermanni Menckenii de juramento Athei. Lips. 1713. 4.

IV. Inter Plutarchi Opera moralia p. 164. legitur liber περὶ δεισιδαιμονίας sive *de superstitione*, quo disputat, Atheismum ipsum esse illa tolerabiliorem. Apud Lampriam de scriptis Plutarchi memoratur ejus περὶ δεισιδαιμονίας πρὸς Ἐπίκουρον. Sed separanda sunt, tanquam alterius libri titulus, verba πρὸς Ἐπίκουρον. Præter Thomam Neogeorgum, cujus versionem in sua Plutarchi editione servavit H. Stephanus, & Gvil. Xylandum, cujus interpretatio in Græco-Latinis Philosophi editionibus occurrit, Latine hunc librum transtulit Joannes Checus, qui & ipse libellum de hoc argumento subjunxit, editum nuper ex MS. à Joanne Strype cum Checi vita * Anglice scripta Lond. 1705. 8. Gallice Plutarchi librum vertit Tanaquillus Faber, & cum notis ac dissertatione de Romuli vita vulgavit, Salmurii 1666. 12. Ex hoc libro Plutarchum in Atheismum propensiorem fuisse, nescio, an satis æque colligit Petrus Molinæus libro de DEI cognitione p. 81. seq. Sane Atheismum quemlibet ** in se superstitione quacunque meliorem esse, nemo sanus dixerit: neque hoc usquam facit Plutarchus, qui contrarium disertis verbis docet libro, quod

Uu

* Memoires litteraires de la Grande Bretagne T. VII. p. 117.

** Jo. Bodinus Colloqu. Heptaplomere MS. libro V. *Superstitio quantacunque sit, quovis Atheismo tolerabilior est. Nam qui superstitione aliqua obligatur, hunc Numinis metus in officio quodammodo & Naturæ legibus continet, Atheum vero, qui nihil nisi testem metuit aut judicem, ad omnia scelera proclivi lapsu ruere* (modo lubeat) *oportet. Ac tametsi actionum humanarum præstantiam sapientissimus quisque non solum finibus ipsis metitur, verum etiam omnibus partibus & caussis, scilicet efficienti, forma, subjecto, fine: summam tamen ac præcipuam caussam omnium actionum ipso fine dijudicat.*

quod non ſvaviter poſſit vivi ſecundum Epicurum, p. 1101. & 1104. Cum enim & ſuperſtitio & Atheiſmus ambæ res ſint peſſimæ & turpiſſimæ, & ſuperſtitionis præſertim ſint quodammodo innumerabiles gradus, ſaltem non fert Plutarchus eos, qui Atheiſmum faciunt *apologiam pro ſuperſtitione*, ἀπολόγημα δεισιδαιμονίας, ut loquitur libro de diſcrimine amici & adulatoris p. 66. quanquam idem ſuperſtitionem vocat, ὐδὲν ἔλαττον κακὸν ἀθεότητος, *malum non minus atheiſmo*, lib. de Iſide & Oſiride pag. 355. Dantur enim genera quædam ſuperſtitionis tam flagitioſa, ut in DEUM æque injuria ſint, quam Atheiſmus ipſe, & gravius bellum etiam indicant honeſtati, virtuti & ſocietati humanæ, non quam Atheiſmus univerſe ex principiis ſuis deducens conſecutiones omnes, malitiamque ſuam exſerens, ſed quam Atheiſmus nonnullorum hominum in ſola ſpeculatione falſiſſima acquieſcentium, & naturæ bonitate non admittentium errorem hunc in actiones integrum ſuas influere. Ita κακοπιστίαν χείρονα τῆς ἀπιστίας pronunciavit Epiphanius T. 2. p. 13. & Arnobius lib. V. p. 151. *rectius multo, Deos non credere quam tales*, adde lib. IV. pag. 148. & innumera hujus generis à Clariſſ. Bælio collecta fervido ſententiæ Plutarchi latius etiam acceptæ martyre in Cogitationibus de Cometis, earumque continuatione, & in Voluminibus quæſtionum provincialium. Non minus autem iniquum fuerit, & homine indignius etiam ſuperſtitione propterea uti ad excuſandum atheiſmum, illamque facere ἀπολόγημα ἀθεότητος, atque ex eo, quod ſuperſtitiones quædam turpiſſimæ dantur & exitioſiſſimæ, colligere tolerabilem eſſe atheiſmum, & non æque deteſtandum modis omnibus. Confer V.C. Joannem Barbeyracum ad Pufendorfium de jure Naturæ & Gentium lib. II. cap. 4. §. 2. Jo. Hermannum Elswich, τὸν μακαρίτην, in recentioribus de atheiſmo controverſiis §. XV. ſeq. Rev. D. Gottlieb Wernsdorfium in diſſ. utrum Magiſtratui Chriſtiano ſatius ſit, ſubditos ſuos reddere hypocritas an ſecuros & Epicureos. Witeb. 1715. Illuſtri autem Shaftsburio * quis accredat ſenſum æqui & juſti eundem eſſe naturaliter in hominibus, ſive DEUM agnoſcant & colant, ſive nullum eſſe autument? Quæ enim juſtitia ſine obligatione? quæ ſine DEO imperante humano generi poteſt eſſe obligatio? Utilitatis quidem ſenſum aliquem habere licet, ut videmus in belluis: ſed juſtum & æquum illis nullum eſſe poteſt, quos nullus legis metus retinet, quibus omnia ex præſentis utilitatis ſpecie exiguntur;

* Characteriſticks of men, manners, opinions, times, Lond. 1711. 8. T. 2. p. 45. ſeq. Acta Erud. T. V. ſupplem. p. 473.

tur; justitia igitur & æquitas non alia in his, quam ut sibi quisque omnia tribuat, in alios autem quoslibet, qua potest, vi & injuria utatur, sicuti *pisces usque minutos magnus comest, & aves enecat accipiter.* Ejuscemodi nimirum futuris sine DEO, quales describit Ovidius: *

- - homines, qui vix homines hoc nomine digni
Quamque lupi, sævæ plus feritatis habent.
Non metuunt leges, sed cedit viribus æquum
Victaque pugnaci jura sub ense jacent.

Libenter interim accipimus, quod sensum æqui & justi in hominibus naturalem esse fatetur vir acerrimi ingenii. Hunc autem sensum contendimus arctissime cum sensu Numinis conjunctum esse & eodem niti, cum eo stare & cadere, nec tantum ut ipsimet inficiari nequit, foveri religione & egregie fulciri augerique, sed sine illa ne consistere quidem posse. Igitur & atheismus non tolerabilior qualibet superstitione est: quantum autem in ipso, deterior multis modis. Quamobrem præclare scriptor Anglus, Richardus Steele an alius, qui editis sub Spectatoris titulo dissertationibus moralibus magnam ingenii laudem tulit Tom. V. versionis Gallicæ p. 32. ubi reprehendit eos, qui ne hypocritæ videantur, etiam contemtum religionis præ se ferre, quando cum aliis versantur, stolide non dubitant. *Quoi qu'on ne puisse jamais trop detester l'hypocrisie, il me semble qu'on doit la préferer à l'Impieté ouverte. Elles sont toutes deux également dangereuses pour celui qui s'y abandonne; mais à l'egard des autres l'hypocrisie n'est pas si pernicieuse que l'irreligion demasquée. Le juste milieu qu'on doit prendre est d'être vertueux de bonne foi, & de laisser voir au monde que nous le somnes.*

Atheismum neutiquam meliorem aut tolerabiliorem esse superstitione, adversus Bælium *T. 2. continuat. cogitatorum de Cometis*, probat Jacobus Bernhardus Nouv. rep. lettr. A. 1705. p. 289. seqq. & A. 1707. p. 8. seqq. 139. seqq. 258. seqq. 406. seqq. 532. seqq. 636. seqq. contra tomum quartum libri Bæliani *reponse aux questions d'un Provincial.*

D. Jo. Georgii Pritii, Senioris hodie Francof. diss. de atheismo in se fœdo & humano generi noxio. Lips. 1695. 4.

B. *D. Zachariæ Grapii*, Theologi Rostoch. diss. an atheismus necessario ducat ad corruptionem morum. Rostoch. 1697. 4.

D. Abrahami Hinckelmanni, τῦ μακαρίτυ, diss. de Atheismo, & programma ad certamen Oratorium de scelere maximo Atheismo. Stendaliæ 1673. 4.

* Lib. V. Tristium elegia 8.

CAPUT XII.

Scriptores adversus Atheos.

I.

NUllum equidem novi five antiquius five validius opus adverſus Atheos eorumque impietatem, quam ſacras litteras attento, & veritatis cupido animo lectas: licet enim quis nondum de veritate earum perſvaſus, ſed de omnibus dubitans accedat, tamen vel in ſumma ſimplicitate tradi tam ſublimia mirabitur: cum certi ſecuritate expoſitas res tam magnas, tam cohærentes inter ſe, tam rebus univerſis & conditioni interiori hominis congruentes reperire ſe gaudebit: tam mirandos eventus teſte orbe terrarum geſtos ac religioni ſuffragantes, non poterit negare: vaticinationes impletas, miracula edita ſtupebit etiam, bonitate Majeſtatis Numinis amore digniſſimi Mundum temperantis, quam omnes ſacri ſcriptores uno ore unice prædicant, & cui vita tota perhibet teſtimonium, delectabitur: ut niſi Gratiæ Divinæ per Verbum operanti reſtiterit, ſit aſſenſum præbiturus. Conſtitui autem hoc in capite veluti per ſatiram lancem referre alia quædam ſcripta à viris doctis ſive de Atheis ſive adverſus Atheos in lucem edita, quorum in ſuperioribus capitibus necdum memini, atque præcipuis & doctius elaborantis quibusdam etiam adjungere alia, quæ levioris momenti poſſint videri, tamen pro captu diverſo lectorum etiam uſum aliquem præbere valeant. Ordinem initio juvat obſervare temporis, quo ſunt publici juris facta, deinde nonnulla memorare ut calamo ſe meo obtulerunt.

A. 1562. In *Gilberti Cagnati* operibus, Baſileæ in fol. junctim editis exſtat lucubratio adverſus Atheos in Pſalmum XIV. & LIV. Tom. 2. p. 89---216.

1598. *Guilelmi ab Aſſonlevilla*, Domini de Bouchault, Atheomaſtix, adverſus hoſtes religionis univerſos, Atheos maxime. Antwerp. 8.

1626. les deux veritez de *Silhon*, l'une de Dieu & de ſa Providence, diſcours IX. l'autre de l'immortalité de l'Ame, diſcours VIII. à Paris 1626. 8.

1627. *Philippus Faber*, Faventinus, Ord. Minor. adverſus Atheos. Venetiis 1627. 4.

1627. *Tho-*

1631. *Thomæ Campanellæ* Atheiſmus triumphatus, Rom. 1631. fol. & Pariſ. 1636. 4. ubi tractatus de Gentiliſmo (Ariſtotelis) non retinendo ſubjicitur. Non aſſentior iis, qui Atheiſmi Patronis Campanellam * ob hoc opus accenſent. Etſi enim ingenio & ſciendi cupiditate luxuriatur & peccat quandoque, tamen ubique in eo reperio Zelum & adverſus impietatem odium, quod etiam luculenter teſtatus eſt ſuis ad Gaſſendum Epiſtolis,** tum paſſim apud eum rèperio argumena contra illam acutiora,ſolidiores reſponſiones,obſervationes ingenioſiores quam in multis aliis. Titulum Campanella de libris propriis c.4. teſtatur libro impoſitum non à ſe, ſed à Paulo V. Pontifice, *quem ego,* inquit, *vocarem Recognitio Religionis ſecundum omnes ſcientias, contra anti-Chriſtianiſmum Machiavelliſticum.*

1652. *Waltheri Charleton* darkneſs of Atheiſm, expelled by the light of the Nature. Lond. 1652. 4.

1654. *Gvil. Towers* Atheiſmus vapulans. Lond. 1654. 8. Anglice.

1661. *Davidis Derodon* diſſ. de exiſtentia DEI. Genev. 1661. 4.

1662. *Theophili Groſgebaueri,* Eccleſiaſtæ Roſtochienſis, 8. Jul. A. 1661. ætatis 34. extincti, Præſervatio wider die Peſt der heutigen Atheiſten. Erfurt. 8. recuſ. Roſtoch. 1667. & cum aliis ejus ſcriptis Francof. 1682. 8. & noviſſime Lipſ. 1709. 8. De præclaro hoc viro, pii Zeli laude, qui in ſcriptis ejus ardet, clariſſimo, vide Rev. D. Georg. Henr. Gœzii memorias Theologorum T. 2. p. 285. Unpartheyiſchen Bibliothecarium p. 52. ſeq.

1665. *Samuelis Parkeri* † Tentamina Phyſico-Theologica de DEO, ſive Theologia ſcholaſtica ad normam novæ & reformatæ Philoſophiæ concinnata, & duobus libris comprehenſa, quorum altero de DEI exiſtentia adverſus Atheos & Epicureos ex ipſis ipſorum

 Principiis

* Campanellam de libris propriis recudi fecit Thomas Crenius V. C. T. 2. Methodorum & Conſiliorum de ſtudiis inſtituendis Lugd. Bat. 1696. 4. Obiit Campanella Pariſ. 1639. De ejus vita & Philoſophia videndus Rev. D. Salomo Erneſtus Cypriani, Amſt. 1705. 8. De ſcriptis præter Allatii apes urbanas p. 241. & Nicolaum Toppi in Bibl. Neapolitana p. 293. & Leonardum Nicodemum ad illam additionibus pag. 234. noviſſimæ Bibl. Dominicanorum auctores T. 2. p. 505. ſeq. Dignus etiam lectu Gabrielis Naudæi Panegyricus A. 1632. dictus Urbano VIII. ob liberatum ab eodem è tetro 26. annorum carcere Campanellam. Pariſ. 1644. 8.

** Bibl. Dominican. Jacobi Qvetif & Jacobi Echard T. 2. p. 515.

† Giornale de' letterati di Roma A. 1674. p. 65. ſeq.

Principiis disputatur: altero de ejusdem essentia & attributis primis secundum Theologiam Ethnicam, ubi explicatur, quantum hactenus alii in Gentilium sententiis de Summi Numinis Natura eruendis hallucinati fuerint: deinde secundum Theologiam Christianam, & quid de Divina Essentia ac attributis statuendum sit, disseritur, quibus postremo accedit specialis dissertatio de primo Numinis attributo, æternitate. Londini 4. De ejusdem Parkeri, viri docti Cogitationibus de DEO dixi p. 289.

1672. *D. Christophori Franckii*, Theologi meritissimi Kiloniensis, Atheus convictus. Kil. 1672. 4.

1672. B. D. *Joannis Mulleri* nostri Atheismus devictus, oder ausführlicher Bericht von Atheisten, GOttes-Verächtern, Schrifft-Schändern, Religions-Schändern, Epicurern, Kirchen- und Prediger-Feinden, Gewissens-losen, Eyd-brüchigen Leuten und Verfolgern der rechtgläubigen Christen, mit gründlicher Widerlegung ihrer erschrecklichen und verdammlichen Irthümer. Hamburg. 4. Recusum est hoc opus ibid. 1685. 4.

1672. The atheist silenced by *J. M.* Lond. 1672. 8.

1672. D. *Jo. Lassenii*, τȣ̃ μακαρίτȣ, Arcana Politico-Atheistica, oder politische Geheimnisse vieler hin und wieder heutiges Tages einreissenden unartigen Atheisten, in einigen Gesprächen entdecket und entworffen. 1672. & 1696. in 12. Arcanis illis præfixum licet reperire aliorum egregii illius Viri scriptorum Catalogum, quem una cum vitæ descriptione dabit etiam B. D. Henricus Pippingius in Memoriis Theologorum p. 427. Obiit Lassenius Hafniæ 29. August. A. 1692.

1673. Ejusdem Besiegte Atheisterey, darinn aus heiliger Schrifft behauptet, auch theils aus der Natur und gesunden Vernunfft erwiesen wird, daß die heilige Schrifft GOttes Wort, warhafftig ein GOtt, die Seele der Menschen unsterblich, eine allgemeine Auferstehung der Todten zu hoffen, Teufel, Gespenster, Himmel, Höll, ein Gewissen und ewiges Leben sey: Mit gründlicher Beantwortung der gegenseitigen Einreden, samt unterschiedlichen Anmerckungen, und einem Anhang vieler hierzu dienenden Fragen und Antworten, auch einigen Sinnbildern. Coppenhagen & Hamb. 1673. 1693. 8.

1673. *John Smith* in opere postumo edito Cantabrigiæ in 4. select. discourses, treating of the true way or method of attaining to Divine Knowledge. 2. of Superstition. 3. of Atheism. 4. of the

the immortality of the Soul. 5. of the existence and nature of God. 6. of Prophesie. 7. of the difference between the Legal and the Evangelical righteousness, the old and the new Covenant. 8. of the shortness and vanity of a Pharisaick righteousnesss. 9. of the excellency and noblenesss of true Religion. 10. of à Christians conflicts with, and conquests over, Satan.

1676. L'Athée convaincu par *Frid. Spanheim.* Lugd. Bat. 1676. 8. & Belgice Amst. 1677. 8. Homiliæ quatuor in Psalm. XIV, 1.

1676. *Cornelii ab Hogelande* Cogitationes, quibus DEI existentia, item animæ spiritalitas & possibilis cum corpore unio demonstratur, nec non brevis historia œconomiæ corporis animalis proponitur, atque mechanice explicatur, subjuncto tractatu de prædestinatione. Lugd. Bat. 1676. 12.

1677. *Valentini Greiffingii,* Corona Transsylvani, Exercitationes duæ de Atheismo contra Cartesium & Matthiam Knutzen. Witeb. 1677. 4.

1677. *Tobiæ Wagneri* examen elenchticum atheismi speculativi. Tubing. 1677. 8. Laudati D. Joannis Mulleri vestigiis libenter insistit.

1677. *D. Kiliani Rudrauf,* Theologi Giessensis diss. de atheismo.

1678. *Francisci Ridderi* Theologisch, Philosophisch en Historisch process voor God, tegen allerley Atheisten. Roterdam 8. duobus Voluminibus. Belgice.

1679. Londini in fol. prodiere *Henrici Mori,* Cantabrigiensis, acutissimi Viri, Opera Philosophica, in quorum tomo I. Atheis opposita sunt 1) Enchiridion Metaphysicum sive de rebus incorporeis succincta & luculenta dissertatio p. 133. 2) Confutatio fundamentorum Philosophiæ sive Cabbalæ Aeto-pædo-Melissææ, quæ omnem Creationem proprie dictam negat, p. 523. 3) Confutatio tractatus Theologico Politici p. 565. 4) Confutatio duarum propositionum fundamentalium Spinosæ, ad substantiam quatenus substantia est, necessariam existentiam pertinere, & unicam in mundo substantiam esse. p. 615. 5) Dialogi Divini de attributis & Providentia DEI. p. 643. Tomo II. occurrit antidotus adversus Atheismum statim sub init. & immortalitas animæ, quatenus ex cognitione Naturæ Rationisque Lumine est demonstrabilis. p. 291.

1680. D.

1680. *D. Augusti Varenii* remedium therapevticum atheologiæ. Rostoch. 1680. 4.

1681. L'impieté convaincue en deux traitez, dont le premier établit clairement l'existence de Dieu comme la premiere & la plus certaine de toutes les veritez: & le second contient la defense de l'Ecriture sainte, par l'entiere refutation du livre impie de Spinosa, nommé traitté Theologique Politique. Par *Pierre Yvon*, à Amsterdam 1681. 8. Acta Erud. 1684. p. 410.

1683. *Michaëlis Cobabi* atheus proprio gladio jugulatus, ad Sap. III, 18-21. Rostoch. 1683. respondente *Ephraim Pratorio*.

1684. *Anonymi* quatre dialogues sur l'immortalité de l'ame, sur l'existence de Dieu, sur la Providence & sur la Religion. Paris. 1684. 12.

1687. *Johannis Spiesmachers*, Hamburgensis, de modo atheos speculativos convincendi diss. Academica. Lips. 1687. 4.

1689. *Theodori Undereyck*, Ecclesiastæ Bremensis, Närrischer Atheist, in zwey Theilen, 1) als ein solcher, der da wissentlich mit Willen und vorsetzlich ihm selbst und andern die Gedancken, welche sie von GOTT haben, nehmen will. 2) Als ein solcher, der da unwissend und ungemerckt, auch wohl unter dem Schein des Christenthums ohne GOTT in der Welt lebet. Brem. 1689. 8. De vita & obitu auctoris, qui ex hac vita discessit A. 1693. vide sis Jo. Henrici Reitzii Historie der Wiedergebohrnen III. p. 118. seq.

1691. *Jo. Laurentii Lucchesinii*, S. I. demonstrata impiorum insania. Rom. 1691. 4. Journal des Savans A. 1691. p. 392.

1693. A conference between an Atheist and his friend. Lond.

1694. *Jo. Goodmann* winterevening conference between neighbours. Lond. 1694. 8. sexta editio. Vide Acta Erud. Tom. 3. supplementi p. 48.

1696. The unreasonableness of Atheism, made manifest by *Charles Wolseley*, Baronet. Lond. 1696. 8. An Atheists catechism. id. p. 197--199. Hunc Wolseleyi librum ex Anglico versum Latine prælis submittere eique dissertationem de Atheismo nostrorum temporum subjicere constituerat An. 1673. B. noster D. Abraham Hinckelmannus. Vide D. Burchardi Gotthelf Struvii acta litteraria T. I. fasciculo VII. p. 72. Germanice prodiit Francofurti 1696. 8. subjecto *Joannis Tillotsoni* sermone contra Atheos, Gründlicher Beweiß wider die Atheisten und Frey-Geister.

1696. A

1696. A discourse concerning Natural and Revealed Religion by *Stephen Nye*, Lond. 1697. 8. parte prima: & in responsione ad amici Epistolam p. 221. seqq.

1696. Pansophia, oder Grund aller Weisheit in Erkenntniß GOttes vermittelst der Vernufft-Kräfte, durch *W. H. von Luttichau*. Berolin. 1696. 8. Journal de Berlin. 1696. p. 397.

1697. Certainty and necessity of Religion in general, or the first grounds and principles of humane duty established, by *Francis Gastrel*, Lond. 1697. 1703. 8. & Germanice Norimb. 1714. 8. & ex alia versione meliore Joannis Joachimi Arends, Lipsiæ 1716. 8. *Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1700. p. 389.* Unschuldige Nachrichten *A. 1714. p. 157. 159.* Deutsche *Acta Erud. XLI. T. 4. p. 443.*

1697. Qvatre dissertations * sur l'existence de DIEU, ou l'on demontre cette verité 1) par l'histoire universelle de la premiere antiquité du Monde. 2) Par la refutation du Systeme d'Epicure & de Spinosa. 3) Par les caracteres de Divinité qui se remarquent dans la Religion des Juifs, & 4) dans l'établissement du Christianisme avec des preuves convaincantes de la Revelation des livres sacrez: par *Isaac Jaquelot.* à la Haye 1697. 4. Obiit Jaquelotus, vir egregius, Berolini 1708. ætat. 61. *Hist. des Ouvrages des Sav. 1708. p. 528.*

1701. *Gvilelmi Scot* XII. discourses, concerning the wisdom and Goodness of God. Lond. 1701. 8. *Acta Eruditor. T. VI. supplementi p. 140.*

1702. Confutation of Atheism. Lond. 8.

1703. *D. Philippi Jacobi Speneri, τȣ μακαρίτȣ*, genuinum de Athei conversione judicium, ex responsis ejus Theologicis part. 1. cap. 1. sect. 11. & 12. Latine ex Germanico versum & separatim editum à D. Joachimo Langio, Halæ Sax. 1703. 4.

1704. An Antidote of Atheism in several discourses of God, Providence. Lond. 1704. 4.

1704. *David Braun* in meditationibus selectis de sublimi hominis scientia. Gedani 1704. 8. *Nouvell. della Rep. des lettres 1705.* T. 2. p. 656.

1705. *Ruardi ab Andala* diss. Philosophica, qua existentia DEI non modo à posteriori sed & à priori per ipsam ejus naturam demonstratur. Franequ. 1705. 4.

Xx 1705.

* Journal de Berlin A. 1696. p. 507. Histoire des ouvrages des Sav. A. 1696. p. 16. Acta Erud. A. 1697. p. 165. Lettres de Mr. Bayle p. 521.

1705. *Eduard Pelling*, discourse concerning the existence of God. Lond. 8.

1706. *Bernardus Lamy*, Congregat. Oratorii Presbyter, in libro, quem inscripsit, les premiers elemens des Sciences, Paris. 1706. 12. Acta Erud. 1708. p. 62. seq.

1706. A confutation of the reason and Philosophy of Atheism, being an abridgment or an improvement of Dr. Cudworth, by *Thomas Wilse*. Lond. 1706. 4. duobus Voluminibus. History of the works of the learned 1705. p. 693. 733. De opere ipso *Cudworthi* præstantissimo dixi p. 302. seq.

1706. A preservative against Atheism and Infidelity, proving the fundamental principles of Natural Religion, and the necessity and certainty of Revealed Religion, with an introduction shewing the causes, pernicious effects and cure of Infidelity. Lond. 1706. 8. *History of the works of the learned A. 1707. pag. 190.*

1707. Preservatif contre l'irreligion, ou demonstrations des veritez fundamentales de la Religion, sçavoir l'existence d'un Dieu, la Providence & l'immortalité de l'ame: avec une preface, ou l'on fait voir les principaux motifs de l'incredulité, ses pernicieux effets & les moyens d'en empécher le progres. Par *Mr. de la Touche Besnier*. a la Haye 1707. 12.

1708. *Conradi Schwartz*, Professoris Coburgensis, demonstrationes DEI, quem ratio docet & Scriptura Sacra. Lips. 1708. 8.

1709. *Folcheri Morini*, Calmariensis, ἀθεομάστιξ, dissertatione Philosophica, præside *Joanne Upmark*, habita Upsaliæ 1709. 8.

1711. *D. Gottlob Frid. Seeligmanni*, ἐμπαικτῶν, contra Atheos dissertatio XXI. & XXII. inter junctim editas a genero B. D. Henrico Pippingio, Dresdæ, 8.

1713. *Jo. Ulrici Fromanni*, Theologi Tubingensis, qui A. 1715. æt. 44. diem obiit, Atheus stultus, sive de stultitia Atheismi, dissertationes VI. in Psalm. XIV, 1. Tubing. 4. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1716. p. 1254.

1714. *Jac. Laufferi*, Bernensis, Atheus amens. Amst. 8.

1714. *Jo. Danielis Kiesling* an primus in orbe DEUM fecerit timor. Lips. 1714. 4. diss. Academica.

1715. Le-

1715. *Legeri*, Theologi Genevensis, diss. de DEO. Genev.

1715. *Jo. Christoph Riedels* aus dem grossen Buche der Natur gefundene Grundfeste der Lehre, daß ein wahrer GOtt, und die Schrifft sowohl Altes als Neues Testaments GOttes Wort sey. Lipſ. 1715. 12.

1715. Der überwundene Atheist, oder Behauptung, daß ein GOtt sey, und daß die Christliche Religion Grund habe: nebst dem Leben eines Atheistischen Engelländers, herausgegeben von J. P. Lipsiæ 12.

1716. *Jo. Baptista Conti*, S. I. i tre passi, co i quali un uomo mal usando suo ingegno va nel profundo della perdizione, o vero tre discorsi par modo di dialogi, affinche *qui se existimat stare videat, ne cadat*, 1. Cor. X, 12. Venet. 1716. 12. Primus dialogus est contra atomos Democriti. Secundus probat animorum immortalitatem. Tertius existentiam Numinis.

1716. *Georgii Gengell*, S. I. eversio Atheismi. Brunsbergæ, 8. Unschuldige Nachrichten 1716. p. 841.

1716. *Sigismundi Beermanni*, Pastoris ad SS. Trinitat. ædem Gvelpherbytani, impietas Atheistica scoptico sceptica detecta & confutata, cum præf. B. D. Adami Rechenbergii. Lipſ. 8. *Vide Acta Eruditor. edita Germanice, parte XLVI. p. 719. seqq.* Unschuldige Nachrichten von Alten und Neuen A. 1717. p. 286.

1717. Reflexions de *Mr. Hervé* sur differentes matieres de Religion. Paris 1717. 12. Unschuldige Nachrichten A. 1717. p. 152.

1717. Demonstratio DEI & immortalitatis animæ humanæ in *Jo. Jacobi Syrbii* V. C. institutione Philosophiæ Moralis Eclecticæ c. 13. Jen. 1717. 8. pag. 231. seq.

1717. *Jac. Wilhelmi Feuerlini* existentia DEI, veritas demonstrabilis. Altdorfii 1717. 4.

1717. Gründlicher erweiß, daß ein GOtt sey. Im Freywilligen Hebopffer dritten Beytrag p. 325. seq. und XXXsten Beytrag pag. 774. seqq. Argumentatur à contingentia existentiæ nostræ & præsentis mundi, ad necessitatem causæ atque opificis. Vide etiam Deutsche Acta Erud. 64. T. 6. p. 300. 302. Thomæ Watsons Ubung der Gottseligkeit p. 58. seq.

1718. *Cajetanus Manfredus Panapystus* in elementis Sapientiæ libro secundo. Rom. 1718. 8. Vide Acta Erud. Tom. 7. supplementi pag. 279.

1719. Lettere poſtume di Comte *Lorenzo Magalotti* contro gli Atei. Rom. 1719. Giornale de' letterati d'Italia T. 13. p. 138. Nouvell. de la Rep. lettr. 1710. p. 515.

1723. An eſſay in the Socratick way of Dialogve, or the exiſtence of a Divine being, in imitation of Tully's Tuſculan queſtions, with notes, by *Roger Davies.* Lond. 1723. 8.

* * *

Joannis Bertlingii de naturali cognitione DEI diſp. Philoſophica, Groning. 1690. 4. Reſp. Wilhelmo Spandaw, Sluſa Flandro.

Jacobi Wittichii, Prof. Matheſ. in Academia Duisburgenſi, diſſ. Philoſophica de Natura DEI, contra Spinoſam, Duisburg. 1711. Reſp. Gerhardo Nic. Brouwer, Medioburgo Zeelando, & cum abſterſione calumniarum contra Anton. Drieſſenium, 1718. 4. & cum D. Jo. Franciſci Buddei Epiſtola, & cenſura Facultat. Theolog. Jenenſis. Jen. 1720. 4. Adde Bibl. Bremenſ. T. 1. p. 550. ſeq. & 939. ſeq.

Ejusd. De eſſentia & exiſtentia DEI, Lugd. Bat. 1718. Reſp. Joanne van den Honert, T. H. fil.

Difficultas maxima orta ex concatenationibus idearum, quas V. C. Jac. Wittichius concinnavit in diſp. ſua de Natura DEI, cui difficultati ſatisfacere, nec non ſimul axioma Spinoſiſticum primarium, *res, quæ inter ſe nihil commune habent, una alterius cauſa eſſe nequit*, penitus ſubvertere voluit *G. van Ewyck*, J. U. D. Lugd. Bat. 1719. 4.

Antonii Drieſſen diſſertatio C. V. Jac. Wittichii diſp. de Natura DEI oppoſita, qua difficultates adverſus diſp. motæ vindicantur & urgentur. Porro adſeritur DEI potentia, qua materiam produxit ex nihilo, atque omnimoda falſitas axiomatis Spinoſiſtici oſtenditur. Præmittitur repræſentationis Honertianæ excuſſio, in alloquio ad lectorem orthodoxum. Grœning. 1718. 4.

Ejusd. Alloquium alterum ad lectorem orthodoxum, adverſus repræſentationem Cl. Honerti alteram. ibid. 4.

Ejusd. Epiſtola ad D. T. H. van den Honert, Theologum Leidenſem, qua petitur ſolutio quarundam difficultatum motarum adverſus Jac. Wittichii diſſ. de natura DEI, nec non animadverſiones in Wittichii reſponſiones, ad ſcrupulos quosdam ipſi propoſitos. Groningæ 1718. 4.

Ejusd. Reſponſionum Wittichianarum refutatio diſſertationi nuper emiſſæ annectenda. Præmittitur alloquium ad ipſum Wittichium. Groningæ 1718. 4.

Ejusd.

Ejusd. Alloquium ad Ecclesiam Belgicam, in brevi tabella disputationem Wittichii de natura DEI exhibens, & paragraphorum singulorum mentem indicans. Groningæ 1718. 4.

Vindicatio nominis atque orthodoxiæ Wittichianæ à calumniis atque injuriis Driessianis ex ipsa Clariss. Wittichii disp. de natura DEI eruta, atque ex ejus responsionibus confirmata. Auctore *Gr. V.* Præfatiunculam præfixit *Taco Hajo van den Honert*, SS. Theol. D. & Prof. Leidensis. Lugd. Bat. 1718. 4.

Antonii Driessen Responsio ad vindicationem Gr. V. Groningæ 1718. 4.

In *Symboli* Apostolici articulum primum *Isaacus Barrow*, *Joannes Pearsonius*, *Hermannus Witsius*. &c.

Scholastici in S. Thomæ part. 1. quæst. 2. sq. & in Lombardum lib. 1. dist. 3.

Locorum communium & Systematum dogmatumque Theologicorum Scriptores, ut

D. Christianus Chemnitius, *Leonhardus Hutterus*, *Jo. Gerhardus*, *Abraham Calovius*, *Jo. Andreas Quenstadius*, &c.

Dionysius Petavius, *Aug. Oregius de DEO.* Rom. 1630. 4.

Lud. Thomasinus, Tomo 2. *Natalis Alex.* &c.

Conradus Vorstius libro de DEO.

Benedictus Pictetus, *Franciscus Turretinus*, &c.

Bartholdus Holtzfus tractatu Theologico de DEO, attributis & decretis Divinis. Francof. ad Viadrum 1707. 4. Nouv. rep. lettr. 1708. p. 201.

Simon Episcopius, *Steph. Curcellaus*, *Philippus à Limborch*,

Petrus Poiret in Oeconomia Divina, Gallice Amst. 1687. 12. septem Voluminibus, & Latine Lips. 1705. 4. duobus Voluminibus edita. Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1687. p. 666.

* * *

1561. *Francisci Borla*, alias *Agverra*, Hispani antiatheon, quo adversus atheos & impios rationibus Physicis probatur DEUM unum esse, æternum, omnipotentem, plenissimum misericordiæ & bonitatis infinitæ, nostrique sollicitum. Tolosæ 1561. 4.

1564. *Caroli de Bourgeville* Atheomachie. Paris. 1564. 4.

1581. *Baruchi Canephii* Atheomachie, ou refutation des erreurs & impietez des Atheistes, Libertins &c. Genev. 1581.

1623. *Marius Mersennus* commentario ad sex prima Geneseos capita ad cap. I, 1. Paris. 1623. fol. & in libro sine nomine edito, ibid. 1630. 8.

queſtions rares & curieux Theologiques, naturelles, morales, politiques, cujus auctorem ſe prodit p. 112. 146.

1648. *Gisbertus Voëtius* in diſpp. de Atheiſmo, Tom. 1. diſpp. ſelectar. p. 114. ſeq. Ultrajecti 1648. 4.

1663. *Theophili Spizelii*, Theologi Auguſtani, ſcrutinium Atheiſmi hiſtorico Thelogicum. Auguſtæ Vindel. 1663. 8.

Ejuſdem Epiſtola ad Henricum Meibomium, de Atheiſmi radice. ibid. 1666. 8.

Ejuſdem ad *Antonium Reiſerum* de Atheiſmo eradicando. ib. 1669. 8.

D. Seb. Niemanni Atheus refutatus & ad veram religionem converſus: diſcurſus Academicus de Atheis eorumque ſectis variis, diſſert. habita Jenæ 1668. Reſpondente *Chriſtoph. Joachimo Jano.*

1669. *Antonii Reiſeri*, Theologi & Paſtoris poſtea Eccleſiæ Hamb. de origine, progreſſu & incremento Atheiſmi, ad Spizelium. ibid. 1669. 8.

1679. *Joſua Bonhome* arraignement & conviction of Atheiſm. Lond. 1679. 8.

1689. B. *D. Auguſti Pfeiferi* invitatio ad lectiones privatas atheiſticas & recenſus methodicus controverſiarum, quæ nobis cum Atheis & Scepticis uti & Infidelibus & Hæreticis, quatenus illis ſuppetiantur, per univerſum Theologiæ Syſtema intercedunt. Lipſiæ, 8.

1694. *D. Ioannis Weiſſenborn* delineatio Atheiſmi & Enthuſiaſmi potiſſimorum hodie Eccleſiæ corruptorum. Jen. 1694. 4.

1696. *M. Henrici Tietzmanni* atheiſmi inculpati monſtrum. Witeb. 1696. diſſ. Academica.

1697. *Immanuelis Weberi* Beurtheilung der Atheiſterey, wie auch derer mehreſten deshalben berüchtigten Schrifften. Francof. 1697. 8.

1698. *Ioannis Edwards* ſome thoughts concerning the ſeveral cauſes and occaſions of Atheiſm, eſpecially in the preſent age. London, 1698. 8.

1699. *A. B.* myſtery of Atheiſm, or the devices to propagate it. Lond. 8.

1708. *D. Val. Erneſti Læſcheri* prænotiones Theologicæ contra Naturaliſtarum & Fanaticorum omne genus, Atheos, Deiſtas, Indifferentiſtas, antiſcripturarios craſſos & ſubtiles cuſtodiendæ. Witteb. 1708. 4.

1708. B. D. *Adami Rechenbergii*, Theologi Lipſienſis, fundamenta veræ Religionis Prudentum, adverſus Atheos, Deiſtas & profanos homines aſſerta & vindicata. Lipſ. 1708. 12. *Acta Eruditor. 1709. p. 87.*

1709.

1709. Atheiſmus fanaticiſmi, ſive Jac. Bœhmii Naturaliſmus & Spinoſiſmus, auctore *Guſtavo Herweeb*, Wermelandia Sveco. Lipſ. 1709. 4. Confer B. *D. Abrahami Hinckelmanni* detectionem fundamenti Bohemiani, oder daß GOtt nicht die Materie des Weſens aller Dinge ſey. Hamb. 1693. 4. Ejusdem XL. Fragen, betreffend die Lehre Jac. Böhmens. ibid. 1693. 4. & B. *Ioannis Winckleri* Epiſtolam apologeticam contra Bœhmiſtæ cujusdam reſponſiones editam, Sendſchreiben, betreffend einige Anmerckungen über die viertzig Sätze. Hamburg, 1693. 4.

1711. *Maturini Veiſſierii la Croze* entretiens ſur divers ſujets de literature, de Religion & de Critique, à Cologne (Amſt. 1711. 12.) diſſertation ſur l'Atheiſme & les Athées modernes, pag. 250. ſeq. Anglice Lond. 1712. additis tribus ſcriptis de Muhamediſmo. Bibl. Angloiſe T. 9. p. 77. ſeq.

1711. *Tobiæ Letteri* de cauſis præcipuis Atheiſmum gignentibus. Lipſ. 1711. diſſ. Academica.

1712. *Erneſti Mußard*, Eccleſiaſtæ Hamb. diſcours von der weit ausgebreiteten Atheiſterey, nebſt L. Henr. Hinzens Leben. Hamb. 1712. 4.

1713. Hiſtoria Atheiſmi breviter delineata à *Ienkino Thomaſio*, Cambro Britanno, cui accedit Latina verſio Samuelis Clark contra Atheos (de quo ſupra p. 325.) cum præfatione V. C. Chriſtiani Gottlieb Schwartzii. Altdorſ. 1713. 8. Idem liber recognitus ab Jenkino prodiit Londini 1717. 8. hoc titulo: Diſſertatio hiſtorico Philoſophica de Atheiſmo, ſive hiſtoria Atheiſmi, in qua ſcriptores vetuſti & recentiores impietatis falſo poſtulati liberantur à turpi Atheiſmi ſtigmate, alii vero, qui de ſupremo Numine ſentire videntur minus recte, corripiuntur merito. Adde Acta Erudit. 1717. p. 402.

Iacobi Frid. Reimmanni, Superintendentis Hildesheimenſis, paradoxa de Atheis, ex ejus lexico paradoxologico. Bibl. Bremenſ. Hiſtorico Philologico Theol. T. VI. p. 796--807.

1716. *D. Io. Franciſci Buddei* Theſes Theologicæ de Atheiſmo & ſuperſtitione, variis obſervationibus illuſtratæ. Jen. 1716. 8. & Germanice 1717. 8. *Acta Erud. Latina 1716.* p. 549. *& Germanica XLV.* T. 4. p. 643. Unſchuldige Nachrichten 1716. p. 887. *Iournal des Savans 1717.* p. 316.

1716. B.

1716. B. *Io. Hermanni von Elswich* Controverſiæ de Atheiſmo recentiores. Witteb. 1716. 4.

1720. *Io. Iacobi Syrbii* diſſ. de Atheiſmi origine, Jen. 1720. Reſpondente *Ioanne Georgio Stadelen*, Auguſtano.

Stephani Ezekii prima veritas defenſa.

Franciſci Gacon ſatire contre les Athées. Adde ejus præf. ad Anacreontem p. LII.

Le Spectateur, T. 2. p. 350. 353. ſeq. &c.

Contra Atheos carmen *Roberti Gould* inter ejus opera Anglice edita Lond. 1709. 8. *Nouv. Rep. lettr. 1709 II. p. 586.*

Rich. Blackmore, Eſſays upon ſeveral ſubjects Lond. 1717. 8. T. 1. diſſ. de lege naturali & T. 2. contra Atheos. *Bibl. Angloiſe T. 1. p. 322. & 355. ſq.*

Eſſais moral, Divine and political &c. *Hiſtory of the worcks of the learned* 1708. p. 286.

Iohn Cockburn, right notions of God and Religion. *id.* p. 542.

Chriſtiani Thomaſii reſponſum cordatum de theſibus Atheiſticis *Theodori Lud. Law* & meditationibus, quas vocat de DEO, Mundo, homine, editis Francofurti ad Mœnum 1719. 8. & auctorem illarum recte eſſe à Magiſtratibus Reip. Francofurtenſis, urbe ejectum. Thomaſii Juriſtiſche Händel T. 1. p. 234. ſeqq. 349. Hall. 1720. 4.

II. Claudam hocce caput narratione memorabili *Franciſci Iunii*, celebris inter Reformatos Viri ac Theologi, qui in vita ſua * refert per ephororum ſuorum Impietatem Atheiſmi ſe veneno pridem in juventute ſua infectum fuiſſe, ſed pii ac prudentis Parentis ſui conſilio, & longe magis DEI ejus miſerentis Gratia & ſacrarum Scripturarum lectione ab illo exitio revocatum & in lucem Divinam reductum. „Evenerat, „idque mirifica DEI providentia, ut ante menſes aliquot pater regia au„ctoritate compulſus nobiles quosdam viros ex Burgundici Ducatus agro

* Vita Franciſci Junii ab ipſo ſcripta, editaque à Paulo Merula Lugd. Bat 1595. 4. & operibus Junii præfixa Genev. 1613 fol. pag. 11. Confer B. D. Gerhardi Meieri diſſ. de Atheiſmo Franciſci Junii adverſus Frid. Adolphum Lampe, Hamb. 1720. 4. & Biblioth. Bremenſ. T. 3. p. 369. ſeq. Idem ſibi contigiſſe, ut poſt longam pugnam in ſenſu ac fide Numinis ex lectis ſacris litteris confirmaretur, refert Petrus Dinant libro de veneratione Verbi Divini debita, quem Belgice edidit c. 2. Alia exempla notarunt Georgius Calixtus de auctoritate Scripturæ pag. 27. ſeq. & Joannes Henichius de Veritate Religionis Chriſtianæ pag. 147. ſeq. 360. ſeq. Tho. Crenius Tom. 8. animadverſ. pag. 211. ſeq.

agro comprehenſos Lutetiam deduceret: ex quibus, prout ſermones“
ultro citroque in expeditione illa habebantur, pater recognoverat illo-“
rum ἀθεότητα deploratiſſimam, quibus adoleſcentiam meam commi-“
ſerat: quæ res ſollicitum eum efficiebat & cruciabat plurimum. La-“
borabat enim maxime de ratione certa, qua & me ex peſtilente illo“
conſortio honeſte eximeret, & animum meum à mortifero illorum ve-“
neno, ſi quid forte inſudiſſent illi artificio ſuo, liberaret. Prius ergo“
poſtquam Dominus præſtitiſſet, meque reduxiſſet domum: dabat pater“
operam, ſi qua ratione obtineri poſſet, & tum mentem meam in pieta-“
tis & religionis cauſa ac ſenſum cognoſceret, tum curaret leniter &“
imprudente me, ſi quid hæſiſſet mihi de iſta lue perniciosiſſima. Viſi-“
tabat libros, ſtudia recognoſcebat, conſortia obſervabat: aliorum quos“
mihi familiares putabat fore, operam adhibebat, ut de meo ſenſu per“
illos fieret certior, cum præſertim cerneret me nativo illo pudore de-“
tineri, ne quid præſente aut audiente ipſo liberius dicerem. Tandem“
eo devenit, ut me ad παῤῥησίαν aliquam provocaret ultro. Dicebat“
me jam ea ætate eſſe, qua de iſto pudore inurbano decidi aliquid opor-“
teret: ſi qui in menſa ſermones habebantur, tempus eſſe, ut interdum“
aliquid de meis ſtudiis & obſervationibus modeſte conferrem in medium,“
neque ad omnia obmuteſcerem: ſi fecero, ipſi & aliis de ſtudiorum“
meorum profectu conſtiturum, & me habitum meliorem in dies mihi“
ad juſtum illorum ſtudiorum uſum actionesque, in quibus laus virtutis“
conſiſtit, paraturum. Crebris & amantiſſimis monitis adductus confir-“
mavi ipſe me, ut interdum menſam paternam ſermone aliquo, ſed pau-“
ciſſimo adſpergerem. Brevi aſſequutus eſt, quod volebat pater: non“
enim diu continui me, quin ſpecie inanis ſcientiæ ſermonem aliquem“
de fœtidiſſima illa ἀθεότητος fæce evomerem. Hic vero, DEUS bone,“
qua gratia, qua auctoritate inconſideratum meum ſermonem repreſſit“
pater, non objurgans aut invehens in me, non de re diſputans: ſed“
pie, ſancte, docte, leniterque docens τὸ ἐπέχειν in iis rebus, quæ non-“
dum ſatis mihi cognitæ aut exploratæ eſſent, & doctorum hominum“
judicia ante audienda quam prodendam temere inſcientiam: ita me“
graviter compreſſit, ut ex eo tempore legem ἐποχῆς mihi ferme ſem-“
per indixerim ſermonibus judiciisque omnibus, donec rem cognoviſ-“
ſem penitus. Demoſthenem narrant, quum adoleſcens quidam inter“
pocula nugaretur multis & tacere nollet, dixiſſe percommode, Heus“
tu adoleſcens, quomodo non didiciſti ab eo tacere, à quo didiciſti“

„loqui? Utrumque me optime hoc pacto docebat pater. Sed jam „alter illi & gravior restabat labor, ut gravissimum istud retectum in me „& compertum curaret malum. De curatione cogitantem diligentis„sime, aliud agente me, levavit modo extraordinario DEUS. Nam „cum eodem anno publicæ conciones haberi cœpissent in Gallia, acci„dit, ut magnus ille Jurisconsultus Jacobus Cujacius (ad cujus lectionem „audiendam de more properaveram,) die quodam præpeditus certis „occupationibus à lectione ordinaria abstineret. Erat autem mihi è „scholis redeunti domum, faciendum iter ad ædes illas, in quibus erat „plurimum concio: ingressus concionem, perfunctorie audio, nec inde „proficio nihilum. Regredior domum, incertus quid agam, quid legam, „quo studio occuper. In Novum Testamentum imprudens incido, quod „pater legebat frequens, & in conclave illud subjecerat oculis meis, ut „legendum (si forte gratiam DEUS hoc modo faceret,) prudentissime „mentem suam de me & animum suum dissimulans, ex quo lethalia im„pietatis illius semina, quæ ante radices egerant in me, animadverterat. „Sciebat enim vir sapientissimus, non intrudi pietatem, sed instillari „mentibus: non impingi, sed infundi: non imperari, sed doceri: non „cogi, sed svaderi velle: ac propterea cum silentio & dissimulatione in„credibili procurabat omneis vias, quibus me ad verum castæ religionis „sensum & pium cultum adduceret. Hic ergo Novum illud Testamen„tum divinitus oblatum aperio: aliud agenti exhibet se mihi aspectu „primo augustissimum illud caput Joannis Evangelistæ & Apostoli, In „principio erat Verbum, &c. Lego partem capitis, & ita commoveor „legens, ut repente divinitatem argumenti, & scripti majestatem auctori„tatemque senserim longo intervallo omnibus eloquentiæ humanæ flu„minibus præeuntem. Horrebat corpus, stupebat animus, & totum il„lum diem sic afficiebat, ut qui essem, ipse mihi incertus viderer esse. Re„cordatus es mei, Domine DEUS mi, pro immensa misericordia tua, „ovemque perditam in gregem tuum accepisti. Ex eo tempore, quum „in me DEUS tam potenter Spiritus sui virtute irruisset, alia frigidius & „negligentius legere & tractare cœpi: de his vero, quæ ad pietatem „pertinent, cogitare amplius, & ardentius in eis versari. Atque hoc qui„dem studium, ut animadvertit pater non mediocrem ex eo voluptatem „cepit: tantum de meo regressu ad pietatem sibi gratulatus, quantum ex „discessu transfugioque ad impietatem doluerat.

CAPUT

CAPUT XIII.

Adverſus Spinoſam & alios mundum æternum confingentes, & cum DEO confundentes Hylotheiſmi Patronos.

I.

SI quis domum conſideret affabre inſtructam, * fundatam ſolide ac firmiter: variis gradibus, contignationibus, conclavibus & convenienti apparatu ad hominum uſus inſtitutam, apteque ædificatam ex materia, quæ partim atteri poſſet, partim putrefactioni & corruptioni eſſet obnoxia: pariter is inſaniret, qui in animum ſibi poſſet inducere domum illam ſive forte ac temere coaluiſſe, ſive à ſe ipſam conſtitiſſe & æternam eſſe, vel ab omni æternitate ſuam ipſius extitiſſe opificem. Similiter ſi quis intueatur horologium, ubi ſolis meatus ſine ſole cognoſcitur, ſive quali veteres ſunt delectati, quo aquis guttantibus horarum ſpatia terminabantur, † ſive quali hodie uti ſolemus, in quo

* Joannes Chardin voyage en Perſe T. X, p. 46. Amſt. 1711. 8. *Les* Mahometans *font de longues Hiſtoires des* Patriarches *& des* Prophetes *de l'* ancien Teſtament. *En voici une qu'ils font de* Moyſe, *pour ſervir d'échantillon. Ils diſent que ce* Prophete *ayant été long-tems à precher au Roi* Pharaon, *qui étoit* Athée, *& Tyran, l'exiſtence d'un* Dieu Eternel, *& la création du monde, voyant qu'il ne gagnoit rien ſur ſon eſprit, ni ſur celui de ſa Cour, il fit bâtir en ſecret un beau Palais, dans un endroit déſert, à deux journées d'une maiſon de Campagne, où le Roi alloit paſſer tous les Etez, & quelques années après il fit en ſorte que la Roi étant à la Chaſſe, fût s'engager de lui-même à aller de ce côté-là. Le Prince apercevant de loin un grand édifice dans ce lieu deſert, voulut voir ce que c'étoit, & demanda qui l'avoit fait bâtir. Perſonne de la ſuite n'en ſavoit rien,* Moyſe *s'avança à la fin, & dit au Roi,* qu'il falloit que ce Palais ſe fut bâti de lui même. *Le Roi ſe mit à rire, & lui dit, que pour un homme qui ſe diſoit* Prophete, *c'étoit une belle choſe à dire,* qu'un tel Palais ſe fût bâti de lui-même au milieu d'un déſert. Moyſe *arrêta le Roi la-deſſus, & lui dit,* Sire, vous trouvez extravagant qu'on diſe que cette maiſon s'eſt faite d'elle-même, comme étant une choſe impoſſible; & cependant vous croyez bien que le Monde s'eſt fait de lui-même. Si ce beau Palais, qui n'eſt qu'un Atome en comparaiſon, ne peut être venu de ſoi-même en ce deſert, comme en effet cela eſt impoſſible, combien plus eſt-il impoſſible que ce Monde, auſſi ſolide, auſſi grand, & auſſi admirable qu'il eſt en toutes ſes parties, ſe ſoit fait de lui même: & ne ſoit pas au contraire l'ouvrage d'un architecte très-ſage & tres puiſſant. *Le Roi fut convaincu par ce raiſonnement & adora* Dieu, *comme* Moyſe *lui enſeigna de faire.*

† Caſſiodorus lib. 1. Variar, Epiſt, 46.

nixus elaſticus chalybis & feſtivum rotularum dentatarum artificium diebus & noctibus per horarum intervalla, accurata ratione tempus diſtinguit ac dinumerat, non putetur is mentis bene ſanæ, ſi haud cogitet de artifice, ſed vel caſui ac fortunæ illud adſcribat, vel æternum putet, quod movetur & uſu longo atteritur. Cum enim æterna ſint ſtabilia & ἀναλλοίωτα, non poſſum concipere mente, indicem horologii, qui ab æterno fuerit in A, unquam poſſe moveri in B, nedum alterari atque diſſolvi. Neque poſſum animo mihi fingere catenam æternam ex ſucceſſione * annulornm conſtantem periturorum & fragilium: quod enim æternum eſt, neque totum, neque ex parte perire aut diffringi poteſt. Nedum videns in domo purgamenta & cloacas, vel in horologio pulverem motui horologii inimicum, poſſim iſta non minus, quàm ex quibus domus conſtat, lapides & ligna vel argentum horologii aut orichalcum confundere cum ipſo opifice, & intellectum artificis iſthæcque omnia unam eandemque rem & ſubſtantiam eamque pariter æternam & neceſſariam exiſtimare. Cum autem neceſſe ſit, quem vocamus, DEUM, ſemper & ubique eſſe, & ab omni æternitate fuiſſe: hinc concludamus, quicquid non ſemper nec ubique eſt, id nec DEUM, nec partem ſubſtantiæ eſſe poſſe DEI, ſed quemadmodum nos pró lubitu mentis cogitatione imagines rerum in animo noſtro ut volumus & quando volumus, effingimus, ita DEUM pro voluntate ſua & bonitate res, quas videmus & quas non videmus, quando ipſi placuit, & quales ei viſum eſt, creaſſe ac produxiſſe, hoc eſt, & materiam & formam illis eſſe largitum: ſiquidem materia ſi æterna nec DEI opus eſſet, neque formam aut motum, utpote independentis ipſa & immutabilis naturæ, à DEO recepiſſet.

II. Si quis conferat cum his Philoſophorum veterum † recentiumque ſyſtemata æternitatem rerum inducentium, & materiæ particulis, vel motum tribuentium cum Epicuro & Tolando, vel cum Stratone ac Democrito vitam, vel cum Anaximandro omnis generis qualitates, vel plaſticam vim cum quibusdam Pſeudo-Stoicis, vel rationem denique & ſenſum cum Spinoſa; vel eorum denique, qui cum Ariſtotele æter-

* Nulla duratio ſucceſſiva poteſt ab anteriore retro parte eſſe æterna, ut probavit Henricus Morus enchirid. Metaphyſ. c. 10. T. 1. operum Philoſophicorum pag. 179. & 183. ſeq. ubi idem adverſus objectionem ab infinitate ſucceſſionis in futurum repetitam vindicat.

† Confer præter Cudworthum, qui in hoc argumento erudite verſatus eſt, viros doctos, Thomam Burnetum in Archæologia Philoſophica, & Jacobum Thomaſium de Stoica Mundi exuſtione diſſ. 2.

æternam ex DEO emanationem Mundum ſtatuunt: nihil videbit, in quo animus poterit acquieſcere, remota cauſæ efficientis notione, vel, uti fit ab Ariſtotele, erepta DEO libertate benefica. Quod cum à pluribus oſtenſum ſit, juvat ſcriptorum illorum ſyllabum, eorum præcipue, qui recentiori ætate Spinoſam oppugnarunt, hoc loco ſubjicere.

Contra Æternitatem Mundi.

Præter *Juſtinum* Martyrem quidem, de quo ſupra p. 45. & *Joannem Philoponum* ac *Zachariam* Mytilenæum, de quibus p. 117. 108. pugnarunt

Theodorus Tarſenſis apud Photium Cod. 223. p. 343. ſeq.

Iſidorus de Iſolanis Ord. Præd. in tractatu de mundi æternitate contra Averroiſtas libris IV. Papiæ 1513. 1522. 8. Lugd. 1528. 1580. 4. Vide Jacobi Qvetif & Jacobi Echard Bibliothecam Dominicanor. T. 2. pag. 50.

Scholaſtici in 2. Sententiar. diſt. 1. & ad Thomæ ſummam part. 1. qu. 1. & 44.

Auguſtinus Steuchus Eugubinus libro VII. de perenni Philoſophia.

Abraham Ecchellenſis in hiſtoria Arabum f. 177. ſeq. contra Arabes Philoſophos Daritas.

Marius Merſennus in Geneſin. p. 151. ſeq.

Matthæus Hale Vom Urſprung des Menſchlichen Geſchlechts p. 256. ſeq. 290. ſeq. 295. 330. ſq. 345. 539. 544. edit. in 8.

Contra Spinoſam.

Præter laudatos jam capite ſuperiore, H. Morum, Iſaacum Jaquelotum, Samuelem Clark, Petrum Yvon, Franc. Cuperum, & Bramptonum Gurdonum,

Chriſtoph. Wittichii anti Spinoſa ſeu examen Ethices Benedicti de Spinoſa, & commentarius de DEO & ejus attributis. Amſt. 1690. 4. *Bibl. Univerſelle T. 23. p. 323. Acta Erud. A. 1690. p. 345. Hiſtoire des Ouvrages des Savans 1689. Decembr. p. 165. Jo. Colerus in vita Spinoſæ p. 149. ſeq.* Hunc Wittichii librum eximium Belgice vertit Abraham von Poot, M. D. Amſtelod. 1695. 4. *Boekſaal van Europe A. 1696.* T. 2. p. 305.

Guil. van Blyenburg, mercatoris Dordraceni, wederlegging van de Zedekunſt van Spinoſa. Dordraci 1782. 4.

Ejusd. kenniſſe Godes. Lugd. Bat. 1663. Amſt. 1671.

Joannis Bredenburgii, civis Roterodamenſis, enervatio tractatus Theologico

logico politici, una cum demonſtratione Geometrico ordine diſpoſita, Naturam non eſſe DEUM. Roterd. 1675. 4. Ex merito laudant inſigne hoc ſcriptum & ſolidum Petrus Bælius in Lexico hiſtorico voce Spinoſa, not. H. & Jo. Colerus in Spinoſæ vita pag. 135. ſeq.

D. *Joannis Muſæi*, Theologi Jenenſis, examen tractatus Theologico politici. Jen. 1674. 4. Confer, ſi placet, eundem Colerum pag. 142.

Regneri à Mansfeld, Prof. Ultrajectini, liber poſtumus adverſus Anonymum Theologico politicum. Amſt. 1674. 4.

Matthæi Earbery Deiſm examined and confuted in an anſwer to a book intituled, tractatus Theologico-Politicus. Lond. 1697. 8.

Jo. Melchioris V.D.M. Religio ejusque natura & principium, ſive Epiſtola qua ad examen vocatur tractatus Theologico-Politicus. Ultrajecti 1672. 8. editio ſecunda.

Petri Poiret cogitationum rationalium de DEO, anima & malo, libri IV. in quibus quid de hiſce Carteſius ejusque ſequaces boni aut ſecus ſenſerint, omnisque Philoſophiæ certiora fundamenta, atque inprimis tota Metaphyſica verior, continentur, nec non Benedicti de Spinoza Atheiſmus & exitiales errores funditus exſtirpantur. Amſt. 1673. 4.

Editio ſecunda, priore duplo auctior Amſt. 1685. 4. *Nouv. Rep. lettr. 1685. p. 440. Acta Erud. 1685.* p. 547.

Franciſci Lamy, Benedictini congregat. S. Mauri, nouvel Atheiſme renverſé, ou refutation du ſyſteme de Spinoſa, tireé pour la plupart de la connoiſſance de la Nature de l'Homme. Paris 1696. 12. Chevræana T. 2. p. 101. Journal des Sav. 1697. p. 72.

Gerardus de Vries in exercitationibus rationalibus de DEO.

D. Ruardus ab Andala in apologia pro vera & faniore Philoſophia. Franeqv. 1718. Confer Bibl. Philologico Theologico Bremenſ. T. 1. p. 942. ſeq.

Inviſibilia DEI in rebus ab ipſo factis facta viſibilia, contra Spinoſæ axioma: *quæ res nihil inter ſe commune habent, earum una alterius cauſa eſſe non poteſt*, cum conſectario pacifico inter clariſſimos Viros, Anton. Drieſſenium * & Jacobum Wittichium, & multiplici analogia naturæ ſpiritalis & corporeæ & aliis diſſ. auctore *Henrico Horchio.*

* De horum ſcriptis mentio facta capite ſuperiore p. 348.

Horchio. Marpurg. 1719. 4. Vide *Bibliothecam Historico-Philologico-Theologicam Bremensem T. 3. p. 742. seq.*

Ejusdem archetypus sive scrutinium naturæ spiritualis & corporeæ, ex consideratione DEI tanquam rerum exemplaris, nec non compendium Spinosismi consutatum. Marburgi 1713. 4. *Acta Erud. 1713. p. 467.*

Ejusdem investigationes Theologicæ VIII. circa origines rerum ex DEO, contra Spinosam. Herborn. 1692. 4. *Boekzaal van Europe 1693. Decembr. 525.*

Isaaci Orobii Judæi, qui A. 1692. diem obiit, certamen philosophicum postumum propugnatæ Veritatis Divinæ ac naturalis, adversus A.B. Spinosæ barathro immersum. Amst. 1703. 12. *Histoire des ouvrages des Savans 1703. p. 236.*

Lambertus Velthuysen de naturali pudore & dignitate hominis A. 1676.

Ejusdem de cultu naturali & origine moralitatis. A. 1680. Tom. 2. Operum. Roterdam. 4.

D. Jo. Jachimi Weidneri de Numine Spinosæ, religionem exigente. Rostoch. 1719. 4.

Ejusdem Homo Spinosæ, religionem exercens. id. Præterea Spinosam oppugnat *Salomo van Till* in atrio gentium Belgice edito Dordraci 1694. 4. 1696. 4.

Petrus van Mastricht in Gangræna. *Jo. van der Weyen* in summa Theologiæ. *Melchior Leideckerus* in face Veritatis.

The living temple, or a designed improvement of that notion that a Good man is the Temple of God, part. 1. concerning Gods existence and his conversableness with man, against Atheism, or the Epicurean Deism, by *John Howe*. Lond. 1702. 8. *Histoire des ouvrages des Sav. 1702. p. 181.* Ab hoc scriptore impietatem Spinosæ acutissime esse confutatam notat Jenkinus Thomasius in Historia Atheismi p. 234.

Wilhelmum Deurhof, Professorem Amstelodamensem, in lectionibus Theologicis solide Spinosam confutasse notavit Jo. Colerus in Spinosæ vita p. 154.

L'impie convaincu, ou dissertation contre Spinosa, dans laquelle ou refute les fondemens de son Atheisme. Amst. 1684. 8. *Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1684. T. 2. Octobr. pag. 313.* Auctor scripti *Aubert de Versé.*

Jensii,

lensi, Medici Dordraceni examen Philosophicum sextæ definitionis partis primæ Ethices Spinosæ, sive prodromus animadversionum super unico veterum ac recentiorum Atheorum argumento, unica substantia. Dordraci 1698. 4.

Io. Henrici Mulleri, Mathematici Altdorfini, de miraculis adversus Spinosam dissertatio. Altdorf. 1714. 4.

Andreæ Ludovici Kœnigsmanni de persvasione Prophetarum per signa, contra Spinosam. Kilon. 1711. 4.

Iacobi Staalkopf vindiciæ loci Actor. XVII. 28. contra Spinosæ Epist. XXIII. Bibl. Historico-Theol. Bremens. T. 3. p. 470. idem Historiam Criticam Spinosismi promittit p. 479.

Quæ de Spinosa & adversus ejus systema disputat *Petrus Belius* in dictionario Historico, separatim prodiere Ultrajecti 1698. 8. Francisco Halma curante Belgice sub tit. *Het leven van Spinosa*. History of the works of the learned A. 1699. p. 25.

La vie de B. de Spinosa * tirée des écrits de ce fameux Philosophe & du temoignage de plusieurs personnes dignes de foi qui l'ont connu particulierement, par *Iean Colerus*, Ministre de l'Eglise Lutherienne à la Haye 1706. 8. *Hist. des ouvrages des Sav. 1705. p. 549.*

Io. Georgii Wachteri Spinosismus in Judaismo detectus. Amst. 1699. 8. *History of the works of the learned A. 1700. p. 76.*

Io. Tolandi contra Spinosam, *History of the works of the learned A. 1704. pag. 289.*

Joannis Regii Cartesius verus Spinosismi architectus. Franeq. 1719. 8.

Franciscus Burmannus, filius, in Burmannorum pietate & scriptis anti-Leenhofianis, vide Bibl. Historico-Theol. Bremensem Tom. 3. pag. 163. seq.

Gottlob Frid. Ienichen Historia Spinosismi Leenhofiani, publica in Belgio auctoritate novissime damnati, ex avthenticis documentis collecta, Lips. 1707. 8. in illa p. 80. seq. plura Florentini Bomble, T. H. van den Honert & aliorum adversus Leenhofium scripta referuntur. *History of the works of the learned A. 1708. pag. 579.*

D. Christiani Kortholti de tribus quos vocat impostoribus magnis, Ed. Herberto de Cherbury, Thoma Hobbesio & Spinosa. Kil. 1680. 8. & 1700. 4.

D. Frid.

* Alia vita Spinosæ ab ejus amico & discipulo scripta Gallice exstat in Novellis litterariis Gallice vulgatis Amst. 1719. 8. T. 10. p. 42.

D. Frid. Ernesti Ketneri de duobus impostoribus, Spinosa & Balthasare Bekkero. Lipſ. 1694. 4.

D. Io. Wolfgang Iægerus, Cancellarius Tubingensis, in diſſ. de Spinosismo, Spinosæ vitam & doctrinam ad examen revocans. Tubingæ 1710. 4. *D. Theoph. Spizelius* in infelice literato p. 363. &c.

D. Jo. Francisci Buddei diſſ. de Spinosa ante Spinosam. Halæ 1701. 4. & in analectis Hiſt. Philoſoph. 1706. 8.

D. Jo. Frid. Mayeri diſſ. de Spinosismo post Spinosam, respondente *Jacobo Staalkopf*, Gryphiswald 1708. 4.

Ejusdem *Staalkopfii* Benedictus de Spinosa atheismi convictus contra auctorem præfationis in illius opera postuma, Godfridum Arnoldum & Jo. Georgium Wæchterum.* ibid. 1707. 4. De Spiritualitate DEI. id. 1707.

Jo. Conradus Durrius, Prof. Altdorfinus, Oratione adversus Spinosam, cum programmate Jacobi Thomasii de exitiosa philosophandi licentia Jen. 1672. 4. & *D. Frid. Rappoltus* Oratione contra Naturalistas, A. 1670. habita, quæ in ejus Operibus p. 1386. sq. legitur. Lipſ. 1692. 4.

Carolus Tuinmann, Pastor Ecclesiæ Medioburgensis, in scriptis Belgice editis, de quibus Bibl. Historico-Theolog. Bremenſ. T. I. p. 942.

M. Volckmann Conradi Poppo Spinosismus detectus von Unterscheid der Philosophischer und Mathematischer Lehr-Art. Weimar, 1721. 8.

Mundi Origines Mosaicæ.

Gvilielmi van der Muylen dissertationes de die Mundi & rerum omnium natali. Traject. 1714. 4. Acta Erud. 1714. p. 115.

Jacobi Christophori Iselii dissertatio, qua Mundi æternitas argumentis historicis confutatur. Basil. 1710. 4.

Adami Tribechovii Veritas creationis Mundi, prout à Mose descripta est, ostensa in traditionibus Gentium ac vetustissimis Antiquitatis profanæ monumentis. Kil. 1668. Recusa hæc dissertatio tomo primo fasciculorum Thomæ Crenii, Roterd. 1691. 8.

Joannis Witty essay towards a vindication of the Mosaic History of the creation of the world, and the fall of Adam: in X. lettres. Lond. 1705. 8. Acta Erud. 1707. p. 161.

Graverolii Moses vindicatus, sive asserta historiæ creationis Mundi aliarumque rerum, quales à Mose narrantur, veritas, contra Thomæ Burneti archæologiam. Amſt. 1694. 12. *Acta Eruditor. 1695. p. 20.*

* Wæchterus p. 49. Spinosismi è Judaismo memorat Mosis Germani, sive Jo. Petri Spechts, ex Christiano Judæi libellum adversus tractatum Theologico-Politicum.

Melchioris Leydeckeri Archæologia ſacra, ſive veritas narrationis Moſaicæ de Divina rerum origine (contra Gentes & quoſdam Philoſophos & objecta in Thomæ Burneti archæologia Philoſophica,) ad calcem tomi primi Operis de Rep. Hebræorum. Amſt. 1704. fol.

Iſaac. Jaquelotus diſſertationibus ſupra p. 345. memoratis de exiſtentia DEI; & *Matthæus Hale*, de quo p. 291. *Salomo van Till* in atrio gentium Belgice edito p. 70. ſeq.

De naturali veritate hexaëmeri Moſaici, *Edmundus Dickinſon* in Phyſica veteri & vera, Lond. 1702. 4. & Hamb. 1705. 8. *Hiſtory of the works of the learned 1702. p. 118. Acta Erud. 1703. pag. 31. Hiſt. des ouvrages des Savans 1702. p. 94. Journal des Sav. 1702. Jul. p. 112.*

Jo. Amerpœlii Carteſius Moſaizans, ſeu evidens & facilis conciliatio Philoſophiæ Carteſii cum hiſtoria Creationis cap. 1. Geneſeos per Moſen tradita. Leovard. 1669. 12. *Philoſophical Transactions LIX.* T. 1. p. 1053. *Obſervatt. ſelecta Hallenſes* T. 3. p. 249.

Theodore Barin, le monde naiſſant. à Utrecht 1685. 12. *Acta Eruditor. 1686. p. 199.*

Ludovici de Beaufort Coſmopœia Divina, ſive fabrica Mundi explicata. Lugd. Bat. 1656. 12. *Philoſophical Transactions LIX.* T. 1. p. 1052.

Nouveaux eſſais d'explication Phyſique du 1. chap. de la Geneſe, par *Mr. de Saint Rambert*. Utrecht 1713. 8. Neuer Bücher-Saal XXXVII. p. 49. *Hiſt. Critique de la Rep. des lettres* T. 4. p. 332.

Traité ſur l'homme en quatre propoſitions importantes ſur la Religon, avec leurs dependances. Paris 1714. 4. par *A. D. L. R.* * Quatuor illæ propoſitiones, quas probandas in ſe auctor ille ſuſcipit, hæ ſunt: Homo eſt amplius aliquid quam corpus. Illud amplius aliquid eſſentialiter differt à corpore. Homo & mundus habuere initium. Homo corpore mortalis, anima immortalis eſt. *Journal des Sav. 1714.* p. 459. 516. *Memoires de Trevoux 1718. Septembri* p. 395.

Anonymi, ** the Divine hiſtory of the Geneſis of the world, explicated and illuſtrated. Lond. 1670. 4. *Philoſophical Transactions LX.* T. 1. p. 1083.

Gvilielmi Bonjour, Toloſani, diſſertatio in Hiſtoriam ſacram primæ Mundi ætatis, habita per Dialogos in Academia ſeminarii Montis Faliſci. Rom. 1705. 4. *Acta Erud.* 1706. p. 504.

M. *Sigismundi Jacobi Apini* hiſtoria naturalis de Veritate S. Scripturæ teſtimonium

* *Mr. l'Oiſeleur*, Docteur en Droit. ** Henrici Mori.

monium perhibens. Altdorf. 1718. 8. *Acta Erud. 1720.* pag. 48. Unschuldige Nachrichten von Alten und Neuen Theologischen Sachen A. 1717. p. 1088.

Nicolai Gurtleri origines Mundi & in eo Regnorum, Rerump. populorum, horumque duces, migrationes, Dii, religio, mores, instituta, res gestæ civiles, sacræ, bellicæ. Amst. 1708. 4.

Joannes Rajus in libro de chao, creatione Mundi &c. de quo supra p. 290.

Thomas Burnet in Theoria sacra telluris, * orbis nostri originem & mutationes generales, quas aut jam subiit aut olim subiturus est, complectente, libris IV. de diluvio & paradiso, conflagrationeque Mundi & futuro rerum statu. Libri duo priores. Lond. 1681. 4. & duo posteriores 1689. 4.

Libri IV. cum *Iosephi Antonii de los Gonçalez* libro de duplici viventium terra, una cataclysmo obruta & altera post cataclysmum, (qui Lugd. 1650. 4. prodierat,) Francof. 1691. 12.

Et cum ejusdem Burneti libris duobus Lond. 1692. 4. editis Archæologiæ Philosophicæ, † sive doctrina antiqua de rerum originibus. Amst. 1693. 4.

Anglice, quarta editio cum triplici mantissa, Lond. 1720. 4. duobus Voluminibus.

Belgice Amst. 1696. 4.

Germanice Jo. Jacobo Zimmermanno interprete. Hamb. 4.

Laudat Burneti opus, nonnullaque in eo reprehendit *William Nichols*, conference with a Theist, parte 2. pag. 187. seq. Plura in eo notarunt *Erasmus Warre* in a discourse concerning the Earth before the deluge (Acta Erud. 1691. p. 97.) & contra Burneti apologiam, (de qua Acta Erud. 1691. p. 329.) a defense of the discourse &c.

Christianus Wagner in diss. de situ telluris Paradisiaco contra Burnetum, Lipsiæ 1683. 4.

Roberti Saint Clair the Abyssinian Philosophy confuted, or telluris theoria neither sacred, nor agreeable to reason. Lond. 1697. 12. Acta Erud. 1698. p. 219.

* Acta Erud. 1682. p. 70. & T. I. supplementi p. 304. Journal. des Sav. 1673. Hist. des ouvrages des Sav. A. 1689. Bibl. universelle T. 21. parte 2. p. 72.

† Philosophical Transactions CCI, Acta Erud. 1693. p. 270. Boeksaal van Europe A. 1693. T. 2. p. 121. Hist. des ouvrages des Sav. 1693. Mart. p. 391. Bibl. Universell. T. 24. p. 449. Archæologiæ Burneti oppositus etiam *Graverolii* Moses vindicatus, de quo jam dixi p. 361.

Ianus Bircherodius in anti Burneto postumo. Hafniæ 1688. 8.

Caspar Bussingius in diss. de situ telluris paradisiacæ & Chiliasticæ Burnetiano, Hamb. 1695. 4. (Acta Erud. 1695. p. 504.)

Rich. Bentlei contra Atheos p. 404. seq.

Io. Eduardus * in demonstratione existentiæ & providentiæ DEI Anglice edita, nec non in aliis scriptis Burnetum perstringens, ut in the discourse concerning the autority of Scriptures part. 3. p. 330.

Godfridi Guil. Leibnitii Protogæa. Vide Acta Erud. 1693. p. 41.

Guilelmus Whiston in nova Theoria telluris Anglice edita Lond. 1696. 8. *Acta Erud.* 1697. pag. 535. & versa Germanice, minus feliciter à Mich. Svenio, Pastore Clobitzensi, Francof. 1713. 4. Neuer Bücher-Saal XXII. p. 681.

Ioannis Keill examen theoriæ sacræ Burneti & animadversiones in Whistoni theoriam. Oxon. 1698. 8. Anglice. Whistoni defensio & ad Keilii responsionem iterata apologia 1700. 8. itidem Anglice. *Hist. des ourages des Sav.* 1698. p. 326. & A. 1699. p. 131.

Herberti, Episcopi Herefordiensis, animadversiones ad Whistonum. Lond. 1685. 8. Anglice.

Detblev Cluveri, socii Regiæ Soc. Londinensis, Geologia sive Philosophemata de genesi ac structura globi terreni ex Mosis & antiquissimorum Philosophorum sententia. Germanicè. Hamb. 1700. 4.

D. Zacbariæ Grapii diss. de Geologia contra Dethlevum Cluverum. Rostoch. 1700. 4.

Iohn Woodwards essay towards a natural history of the Earth, with an account of the universal deluge. Lond. 1702. secunda edit. & ex Anglico Latine, Jo. Jacobo Scheuchzero interprete, Tiguri 1704. 8. sub titulo: *Specimen Geographiæ Physicæ.*

Iohn Harris remarks on some late papers relating to the universal deluge and to the natural history of the Earth. Lond. 1697. 8. pro Woodwardo contra I. P. two essays: extract of those essays: letter about petrifactions. Additional remarks before Mr. Robinsons book &c.

Emanuelis Swedberg pro altitudine aquarum & maris in prisco orbe vehementiore æstu argumenta ex Svecia. Stockholm. 1719. 8. *Acta literaria Sveciæ* A. 1720. p. 5. seq.

Joannes

* Acta Erud. T. 3. supplem. p. 7. seq.

Joannes Catonius in diss. de mutata telluris postdiluvianæ facie. Holm. 1700. 8.

M. David Sigismund Buttners Rudera Diluvii testes, Zeichen und Zeugen der Sündfluth in Ansehung des ietzigen Zustandes unserer Erd- und Wasser-Kugel, insonderheit der darinnen vielfältig auch zeithero in Querfurtischen Revier angetroffenen ehemahls verschwemmeten Thiere und Gewächse bey dem Lichte Natürlicher Weisheit betrachtet. Lips. 1710. 4. *Acta Erud.* 1711. p. 222.

Jo. Jacobi Scheuchzeri Bildnisse verschiedener Fische und derer Theilen, welche in der Sündfluth zu Grunde gangen. Zürch 1708. 4.

Ejusd. piscium querelæ. Tiguri, 1708. 4. *Acta Erud.* 1709. p. 23.

Ejusd. Herbarium Diluvianum. Tig. 1709. fol. *Acta Erud.* A. 1710. p. 451. & A. 1723. p. 79. *Memoires des Trevoux* 1713. p. 68.

Ejusd. Museum Diluvianum. Tiguri, 1716. 8. *Acta Erud.* A. 1717. pag. 17.

Josephi Monti de monumento diluviano, nuper in agro Bononiensi detecto dissertatio. Bononiæ 1719. 4. *Acta Erud.* 1720. p. 17. seq.

Io. Gvilielmi Baieri fossilia, diluvii universalis monumenta. Altdorf. 1712. 1721. 4.

Ioannis Qvirini de testaceis fossilibus Musei Septaliani, & *Iac. Grandii* de veritate Diluvii universalis, dissertatio. Venet. 1676. 4. *Giornale di Roma* A. 1676. p. 12.

In illustrando eodem argumento, quod ad probandam diluvii universalitatem duci solet à conchis & aliis marinis animalibus vel plantis petrefactis, quæ passim per orbem terrarum procul à pelago effodiuntur vel jacere reperiuntur, multorum aliorum virorum doctorum curiosa elaboravit industria, è quibus præter *Woodwardum* parte 3. naturalis Historiæ telluris sect. 2. consuli possunt *Franciscus Calceolarius* in Museo pag. 405. seqq. Museum Olai Wormii p. 81. seq. Jo. Bonanni Museum Kircherianum p. 198. seq. *Ulysses Aldrovandus* de piscibus p. 245. 251. 271. 429. *Iacobi à Melle* diss. de lapidibus figuratis agris littorisque Lubecensis, 1720. 4. Ejusdem de echinitis Wagricis 1718. 4. (Acta Erud. A. 1718. p. 325.) *Mich. Mercati* Metallotheca ab Assalto * & Joanne Maria Lancisio

* Qui lapides illos complures aspicit ipse, eorumque copiam, varietatem, & exactam cum forma plantarum vel animalium horumque partium convenientiam, atque alias, quæ se oculis

Lancisio illustrata, armario nono, Rom. 1717. fol. (Acta Erud. 1718. p. 51. seq.) *Georgius Antonius Volckmannus* in Schlesiens unterirdischen Schätzen. (Acta Erud. 1711. p. 86.) *Georgii Andreæ Helwig* lithographia Angerburgica. (Acta Erud. 1718. p. 322.) *Caroli Nicolai Langii* de origine lapidum figuratorum, Lucernæ 1709. 8. (Galleria di Minerva T. 7. p. 18. Memoires de Trevoux 1713. pag. 63. Acta Erud. A. 1709. p. 17. & A. 1710. pag. 81.) *Eduardus Luidius* in lithophylacii Britannici ichnographia, Lond. 1699. & Lipsiæ, 8. *Gottlieb Frid. Mylius* in des unterirdischen Sachsens seltsamen Wundern der Natur. (Acta Erud. 1709. pag. 173.) *Franciscus Ernestus Bruckmannus* de oolitho sive ovariis piscium & concharum in saxa mutatis. (Journal des Sav. A. 1722. Octobr. p. 422. Bibl. Germanique T. 3. p. 300.) *Antonius Vallisnerius* de' corpi marini che su' monti si trovano. (Nov. lit. Lipsiensia A. 1721. p. 161.) *Mr. Moralec* des coqvillages qui se trouvent dans les terres, dans les pierres & dans les marbres. (Journal des Savans A. 1713. T. 2. p. 545. Memoires de Trevoux 1713. p. 50. seq.) *Io. Philippi Breynii* de melonibus petrefactis montis Carmel, ad Magnificum Consulem nostrum D. Jo. Andersonum. (Acta Erud. 1722. p. 439. Bibl. Germanique T. V. p. 100.) *Griff. Hatleji* de conchis fossilibus seu lapide conchite. (Acta Erud. 1685. p. 371.) *P. C. D. L. C. D. I.* conjecture sur les pierres figurées. (Journal des Savans 1723. p. 355.) *Mr. du Iussieu* sur les pierres de S. Chaumont, *Magnus Bromelius* in lithographia Svecana adhuc inedita &c.

CAPUT XIV.

Contra Epicurum, & quod sine Religione suaviter vivere homini non liceat.

I.

DUobus summis maximisque svavitatibus homines, quantum in ipso fuit, spoliatum ivit voluptatis doctor Epicurus, fiducia in DEUM cujus

oculis subjiciunt, circumstantias considerat, vix poterit assentiri iis, qui vel lusum naturæ arbitrantur, vel lapidum diversa ac nova comminiscantur genera, vel ex cœlestium siderum nescio quibus irradiationibus gigni talia sibi persvadent, sed corpora & partes animalium vel plantarum lapidefactas esse non dubitabit.

cujus negavit Providentiam, & ſpe melioris vitæ, dum animos finxit eſſe mortales, & cum corporibus interire dixit ac diſſolvi. Per hoc ipſum & homines æquavit belluis, & honeſtati virtutique robur omne ac decus detraxit, quam tamen parariam eſſe voluptatis ac conſervatricem ipſe haud potuit diffiteri. Sive ſingulos adeo cogites mortales, ſive in cœtu ac ſocietate viventes conſideres, id egiſſe videbis Epicuri ſapientiam, ut omnem jucunditatem tolleret de vita, aut quam minimam & ſuſpenſam à corpore, minusque dignam homine relinqueret, præterea ſecuritatem labefacteret, qua ſublata vel concuſſa, quænam eſſe vivendi voluptas poteſt? boni denique naturam à fuga malorum ejusque recordatione repeteret, nihil præter dolorem corporis pro malo admittendum ratus. Cum autem de Providentia Numinis proprius infra Cap. XVII. & de animorum immortalitate Cap. XVIII. ſit futurus dicendi locus, jam tantummodo notare lubet, quam miſera ſit illa & porcis atque canibus communis felicitas, quam inſtituit hominibus Epicurus commendare, quod illos metu Numinis ſcilicet & pœnarum poſt hanc vitam triſti exſpectatione liberavit. Neque enim propterea anticipatam in hominum animis de Providentia DEI notionem delere & obliterare Epicurus poteſt, neque ideo timendus DEUS non eſt, quia Epicuro relegati in intermundia Dii videntur nullam rerum humanarum curam gerere: neque ideo ſuum cuique tribuere ceſſabit Divina juſtitia, quia Epicurus animos ex atomis diſſlabiles fuit commentus. A quam multis autem malis metus Numinis omniſcii revocat non timentes modo, & retrahit, ſed alios etiam, quibus eſt cum illis verſandum immunes ac tutos præſtat? quot bonorum & gaudiorum idem hic fons & origo eſt in vita? quid contra affert moleſtiæ probis? quem unquam pœnituit DEI reverentem fuiſſe? Neque ſuperſtitionum hic probra aliquis pietati objiciat, aut idem reprehendet etiam rectum rationis uſum, quoniam ſtulti, delirantes ac furioſi ratione abutuntur. Quantis autem voluptatibus carere neceſſe eſt illos, qui ita vivunt, ut ſe à DEO credant non curari, nec ſciri ſed prorſus ignorari: ut neque rebus ſecundis laudes Numinis eos oblectent, & hymni, neque dubiis & adverſis precatio aut ſpes in DEUM animos eorum erigat: qui omnia, quæ vident & quibus utuntur, non amantis ſe optimi, potentiſſimi, ſapientiſſimi DEI beneficio, ſed cœco caſui in acceptis referunt: qua ſecuritate & voluptate poſſunt frui illi, qui hujus ſenſus ſibi conſcii, & opem DEI nullam exſpectantes, norint ſe vivere inter Epicureos, hoc eſt homines ejuſcemodi, qui in omnibus actionibus

ſuis

suis DEUM pro nihilo habent, vel quod idem est, ipsorum minime esse memorem aut res illorum neutiquam curare arbitrantur. Bene adeo ***Plutarchus*** in libro, quo probat, Epicureos *τῷ καλῷ πολεμεῖν ἄσπονδον καὶ ἀκήρυκτον πόλεμον, **adversus omne, quod pulchrum & suave est, suscepisse bellum irreconciliabile***, sive quod non liceat suaviter vivere secundum Epicuri placita, p. 1092.

Εἰ μὲν ἐν τῇ προλήψει τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν ἀπέλιπον, ἐφαίνοντ' ἂν ἐλπίσι χρησταῖς πλέον ἔχοντες οἱ φρόνιμοι τῶν θηρίων πρὸς τὸ ἡδέως ζῆν. ἐπεὶ δὲ τέλος ἦν τοῦ περὶ θεῶν λόγου τὸ μὴ φοβεῖσθαι θεὸν, ἀλλὰ παύσασθαι ταραττομένους, βεβαιότερον οἶμαι τοῦτο ὑπάρχειν τοῖς ὅλως μὴ νοοῦσι θεὸν, ἢ τοῖς νοεῖν μὴ βλάπτοντα μεμαθηκόσιν. οὐ γὰρ ἀπήλλακται δεισιδαιμονίας, ἀλλ' οὐδὲ περιπέπτωκεν, οὐδὲ ἀποτίθεται τὴν ταράττουσαν ἔννοιαν περὶ θεῶν, ἀλλ' οὐδ' εἴληφε. τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν ἐν ᾅδου λεκτέον· τὸ μὲν γὰρ ἐλπίζειν χρηστὸν ἀπ' ἐκείνων οὐδετέροιν ὑπάρχει· τὸ δ' ὑποπτεύειν καὶ φοβεῖσθαι μετὰ τὸν θάνατον, ἧττον μέτεστιν οἷς οὐ γίνεται θανάτου πρόληψις, ἢ τοῖς προλαμβάνουσιν ὡς οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς ὁ θάνατος. πρός μὲν γε τούτους ἐστὶν ἐφ' ὅσον περὶ αὐτοῦ διαλογίζονται καὶ σκοποῦσι· τὰ δὲ ὅλως ἀπήλλακται τοῦ φροντίζειν τῶν οὐ πρὸς ἑαυτὰ, πληγὰς δὲ φεύγοντα καὶ τραύματα καὶ φόνους, τοῦτο τοῦ θανάτου δέδοικεν

Quod si Epicurei in anticipata Dei notione tradenda providentiam reliquissent, videri poterant homines prudentes plus bonæ spei de vita jucunda habere quam belluæ. Quoniam autem finis disputationi de Deo ab iis hic proponitur, ut non metuamus Deum, desinamusque turbari: constantius ego arbitror teneri hoc a brutis, quæ omnino Deum esse non intelligunt, quam ab iis, qui didicerunt Deum censere, qui non lædat. Illa enim non liberantur superstitione, sed ne capta quidem ea unquam fuerunt: neque deponunt cogitationem de numine perturbantem, sed ne venerunt quidem unquam in eam. Eadem de inferis sunt dicenda. Inde enim bonum aliquid sperare, neutris contingit. Suspicari autem & metuere aliquid post mortem, minus evenit iis, quæ omnino anticipata mortis notitia carent, quam iis, qui præcipiunt mente, nihil ad nos mortem pertinere: certe enim eatenus ad nos pertinet mors, quatenus de ea ratiocinantur & considerant: belluæ prorsus vacant cura rerum ad se non pertinentium, & quum verbera, vulnera,

ἔοικε ὃ καὶ τούτοις φοβερόν ἐστιν. ἃ μὲν οὖν λέγουσιν αὐτοῖς ὑπὸ σοφίας παρεσκευασμένα, τοιαῦτά ἐστιν. - -

vulnera, cædem fugiunt, eatenus mortem fugiunt, quatenus & isti. Talia sunt, quæ sibi per sapientiam comparata Epicurei dicunt. - -

Et eodem libro pag. 1102.

Θεοῦ δὲ θυσία μὴ παρόντος, ὥσπερ ἱερὸν δοχῆς, ἄθεόν ἐστι καὶ ἀνεόρταστον καὶ ἀνενθουσίαστον τὸ λειπόμενον, μᾶλλον δὲ ὅλον ἀτερπὲς αὐτῷ καὶ λυπηρόν. ὑποκρίνεται γὰρ εὐχὰς καὶ προσκυνήσεις, οὐθὲν δεόμενος διὰ φόβον τῶν πολλῶν, καὶ φθέγγεται φωνὰς ἐναντίας οἷς φιλοσοφεῖ· καὶ θύων μὲν ὡς μαγείρῳ παρέστηκε τῷ ἱερεῖ σφάττοντι, θύσας δὲ, ἄπεισι λέγων. Τὸ μὲν ἀνδρεῖον ἔθυον οὐ προσέχουσιν οὐδέν μοι θεοῖς.

Sacrificium Deo non præsente, tanquam solennitas convivii expers, reliqua habet impia, festivitatis & instinctus divini expertia, immo plane totum insvave & molestum Epicureo relinquitur. Simulat enim se adorare & vota facere, non quod sibi his rebus aliquid quærat, sed metu multitudinis impulsus: vocesque contrarias his, quas inter philosophandum ederet, pronunciat, ac sacrificans quidem mactanti sacrificulo tanquam coquo adsistit: operatus autem sacris discedit, inquiens:

Rem sacram inutiliter feci: neq; enim Diis
De me ulla cura est - -

Et paucis interjectis:

- - ἤδη σκεψώμεθα, τὸ βέλτιον ἀνθρώπων καὶ θεοφιλέστατον γένος, ἐν ἡλίκαις ἡδοναῖς καθαραῖς περὶ θεοῦ δόξης συνόντες, ὡς πάντων μὲν ἡγεμὼν ἀγαθῶν, πάντων δὲ πατὴρ καλῶν ἐκεῖνός ἐστι, καὶ φαῦλον οὐδὲν ποιεῖν αὐτῷ θέμις, ὥσπερ οὐδὲ πάσχειν. - -

- - consideremus hominum præstantius & Diis amicissimum genus quantis in voluptatibus sit, de Deo pure sentiens: nimirum hunc omnium esse bonorum principem, omnium pulcrarum rerum parentem, neque fas eum aut agere, aut pati mali quicquam. - - - - -

Et post pauca:

ἆρά γε δίκης ἑτέρας οἴεσθαι δεῖσθαι τοὺς ἀναιροῦντας τὴν πρόνοιαν, καὶ οὐχ ἱκανὴν ἔχειν, ἐκκόπτοντας ἑαυτῶν ἡδονὴν καὶ χαρὰν τοσαύτην, ὅση γάρ ἐστι τοῖς οὕτω διακειμένοις πρὸς τὸ δαιμόνιον ἡμῖν;

Ergone aliam mereri pœnam putemus eos, qui providentiam tollunt, & non satis hoc ipso puniri, quod tantum sibi voluptatis atque gaudii adimunt, quantum nobis contingit hoc modo erga Deos affectis?

Et p.1103. Ἃ δὲ Ἑρμογένης ἐφρόνει περὶ τῶν Θεῶν, ἄξιόν ἐστιν αὐτοῖς ὀνόμασι διαμνημονεύειν. Οὗτοι γάρ (φησιν) οἱ πάντα μὲν εἰδότες, πάντα δὲ δυνάμενοι Θεοί, οὕτω μοι φίλοι εἰσὶν, ὡς διὰ τὸ ἐπιμελεῖσθαί μου, οὔποτε λήθω αὐτοὺς οὔτε νυκτὸς οὔτε ἡμέρας, ὅπῃ ἂν ὁρμῶμαι, οὔτε ὅ, τι ἂν μέλλω πράττειν. Διὰ δὲ τὸ προειδέναι καὶ ὅ, τι ἐξ ἑκάστου ἀποβήσεται, σημαίνουσι, πέμποντες ἀγγέλους φήμας καὶ ἐνύπνια καὶ οἰωνούς. καλὰ μὲν οὖν εἰκὸς εἶναι καὶ τὰ γινόμενα παρὰ τῶν Θεῶν. τὸ δὲ γίνεσθαι διὰ τῶν Θεῶν ταῦτα αὐτὰ, μεγάλην ἡδονὴν ποιεῖ, καὶ θάρσος ἀμήχανον, καὶ φρόνημα καὶ χαρὰν, οἷον αὐτὴν ἐπιγελῶσαν τοῖς ἀγαθοῖς. οἱ δὲ ἄλλως ἔχοντες, τῆς μὲν εὐτυχίας τὸ ἥδιστον κωλύουσι, ταῖς δὲ δυστυχίαις ἀποστροφὴν οὐκ ἀπολείπουσιν, ἀλλ' εἰς μίαν καταφυγὴν καὶ λιμένα, πράττοντες κακῶς, τὴν διάλυσιν καὶ τὴν ἀναισθησίαν ἀποβλέπουσιν. ὥσπερ εἴ τις ἐν πελάγει καὶ χειμῶνι θαῤῥύνων, ἐπιστὰς λέγοι, μήτε τὴν ναῦν τινα ἔχειν κυβερνήτην, μήτε τοὺς Διοσκούρους αὐτοὺς ἀφίξεσθαι ἐπερχόμενόν τε μαλάξοντας βίαιον πόντον, ὠκείας τε ἀνέμων ῥιπάς· οὐδὲν δὲ ὅμως εἶναι δεινὸν, ἀλλ' ὅσον οὐδέπω καταποθήσεσθαι τὴν ναῦν ὑπὸ τῆς θαλάττης, ἢ συντριβήσεσθαι ταχὺ πρὸς πέτρας ἐκπεσοῦσαν. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ Ἐπικούρειος λόγος ἐν νόσοις δειναῖς καὶ πόνοις ὑπερβάλλουσιν. ἐλπίζεις τι χρηστὸν παρὰ Θεῶν δι' εὐσέβειαν; τετύφωσαι.

τὸ

Sentententiam vero Hermogenis de Diis, par eſt verbis ipſius referri. Hi, inquit, qui & ſciunt omnia Dii & poſſunt omnia, ita mihi ſunt amici, ut propter curam quam pro me gerunt, nunquam eos lateam neque noctu neque interdiu, quamcunque rem aggrediar aut acturus ſim, utque præſcire poſſim exitus ſingularum rerum, eos mihi ſignificant mittendis nunciis ſuis, ominibus, ſomniis, auguriis. Conſentaneum quidem eſt pulcra eſſe, quæ à Diis veniunt, ſed hoc ipſum, ſuggeri ea divinitus, magnam voluptatem conciliat, fiduciamqué immenſam & animi elationem ac gaudium veluti arridens bonis. Aliter affecti, rerum ſecundarum ſvaviſſimum quod eſt, mutilant, in adverſis quo ſe convertant, nihil ſibi faciunt reliqui: ſed fortuna urgente, ad diſſolutionem & ſenſus vacuitatem tanquam unicum refugium & portum reſpiciunt. Perinde ac ſi tempeſtate in mari agitatum aliquis conſolaturus ſic dicat: Neque gubernatorem habet navis tua, neque ipſi Caſtores ſuo ſuperventu emollient vim maris ingruentis, celereſque ventorum impetus; nihil tamen mali eſt: jamjam enim navim mare deglutiet, aut ſtatim ad ſcopulos ejecta conteretur. Talis eſt enim plane oratio Epicureorum in morbis atrocibus & doloribus ingentibus. Speras

aliquid

τὸ γὰρ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται. βέλτιόν τι τῶν ἐν τῷ βίῳ μετὰ τὸν βίον ἐπινοεῖς; ἐξηπάτησαι. τὸ γὰρ λυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. πῶς οὖν, ἄνθρωπε φαγεῖν με καὶ χαίρειν κελεύεις; ὅτι νὴ Δία χειμαζομένῳ τὸ ναυάγιον ἐγγύς ἐστιν; ὁ γὰρ πόνος ὁ ὑπερβάλλων συνάψει θανάτῳ.

aliquid boni à Diis ob tuam pietatem? animo es inflato: beata enim & interitus exſors natura neque gratia capitur, neque ira. Melius aliquid poſt vitam oblatum iri ſentis quam in vita? in errore es: quod enim diſſolutum eſt, ſenſu caret: quod ſenſu caret, nihil ad nos. Quomodo itaque mi homo, edere me jubes, & gaudere? quia ſcilicet tempeſtate jactato imminet naufragium, dolor enim excellens morti tradet.

Plura in hanc ſententiam libro illo Plutarchus, qui inprimis ſuperſtitione ipſa μυριάκις triſtiorem Epicureorum vitam eſſe docet p. 1101.

II. Qualia autem ſunt quæſo, quæ pro tantis, quæ nobis eripit bonis, pro tam teſtatis & rerum naturæ conſentaneis perſvaſionibus offert Epicurus ſectatoribus ſuis, aut credenda objicit? talia certe quæ niſi rationi renunciet aliquis, perſvadere ſibi nemo poſſit. Oculum verbi gratia non eſſe factum ad videndum, nec ſolem ad lucendum calefaciendum ve, ſed temere coaluiſſe iſta omnia ex innumerabilitate atomis quibusdam utcunque in has formas concurrentibus: & quoniam ita forte evenit, ut aures ad ſonum percipiendum aptæ ſint, hinc nos illis uti, non autem nobis eſſe datas neque inſtitutas divinitus ad hoc, ut illis ad audiendum uteremur. Quod merito abſurdum & incredibile viſum eſt Galeno * in præclaro de uſu partium opere: illud vero de atomorum fortuito motu, indeque efformatis ſine motore & opifice rebus ſummo artificio tantaque pulchritudine, usque adeo ab omni ratione & veriſimilitudine abhorret, tamque eſt incredibile, ut jam olim Cicero † ridens commenti inſaniam, fuerit miratus quenquam reperiri qui illi aſſentiretur: *Hic ego non mirer eſſe quenquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quædam ſolida, atque individua, vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatiſſimum, & pulcerrimum ex eorum corporum concurſione fortuita? Hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius, & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet, aliquo conjiciantur, poſſe ex his in terram excuſſis an-*

* Galenus de uſu partium lib. 1. T. 1. edit. Græcæ Baſil. p. 367. 378. 379. &c.
† Cicero 2. de Natura Deorum c. 37.

nales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα *Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè, atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur.* Omitto quod Deos ἀνθρωπομόρφους induxit Epicurus hominumque similes, atque si non ex atomis sive individuis constantes, tamen ex quasi atomis, uti Vellejus Epicurus apud eundem Ciceronem * ait *non corpus esse in DEO sed quasi corpus, non sanguinem sed quasi sanguinem.* Vel quod declinationem atomorum comminisci ei placuit, ut libertatem voluntati, quam non poterat, nec volebat inficiari, largiretur, ut idem præclare notatum ab eodem Cicerone: † *Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus & necessarius; invenit quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat: ait atomum, quum pondere & gravitate directa deorsum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere.* Idem lib. de fato c. 20. *Declinat,* inquit, *atomus: primum cur? aliam enim quandam vim motus habebunt à Democrito impulsionis, quam plagam ille appellat, a te Epicure gravitatis, & ponderis, quæ ergo nova caussa in natura est, quæ declinet atomum? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinent intervallo, majore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem est, non disputare, nam neque extrinsecus impulsam atomum loco moveri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuisse caussæ, cur ea non e regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem sui ponderis motum non teneret: ita, cum attulisset nullam caussam, quæ istam declinationem efficeret, tamen aliquid sibi dicere videtur; cum id dicat, quod omnium mentes aspernentur, ac respuant.* In eandem sententiam plura c. 9. & 10.

III. Non

* id. lib. 1. de natura Deor. cap. 24. & 25.
† id. lib. 1. cap. 25.

III. Non defuere viri docti, *a)* qui Epicuri defensionem eatenus in se susceperunt, ut sub beatæ Naturæ *b)* nomine contenderent Deum primum motorem ab ipso agnitum, & Providentiam, saltim generalem huic attributam fuisse. Assentirem libenter, sed obstat veterum consensus, qui Deos otiosos ab Epicuro fingi, religionem omnem everti uno ore testantur: obstat, quod Epicurei Deos à natura distinguunt, ut Horatius lib. I. Sat. V. 101.

- - namque Deos didici securum agere ævum,
Nec si quid miri faciat Natura, Deos id
Tristes ex alto cœli demittere tecto.

Obstat impia illorum doctrina, qualis à Lucretio, omni procul pudore proponitur; unde nec Gassendus *c)* eruditus ille Epicuri Philosophiæ inter-

a) Jacobus Rondellus libro Gallice edito de vita & moribus Epicuri Paris. 1679. & Latine, quæ auctior est editio Amst. 1693. 12. & Anglice, Joanne Digby interprete, Lond. 1712. Gottlieb Stollius in Epicuro creationis & Providentiæ Divinæ adsertore, Jen. 1713. & in Historia Philosophiæ moralis Ethnicorum, vulgata Germanice p. 195. Jen. 1714. 4. Omitto alios, qui Epicurum non fœdæ voluptatis sed indolentiæ & tranquillitatis exoptandæ animi commendatorem fuisse docent, ut ex Gallis præter Gassendum Sorbierius, Bernierius, & Couturius: ex Anglis Templeus, Leonardus Cozzandus ex Italis, ex Hispanis Franciscus de Qvevedo, ex Germanis Omeisius, Heunischius & alii.

b) Epicurus apud Stobæum serm. 15. Χάρις τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπόριστα, τὰ δὲ δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα. *Gratias agamus Beata Natura, quod necessaria, inventu facilia fecit: inventu autem difficilia fecit non necessaria.* Minutius Felix c. 19. *Epicurus, qui Deos aut otiosos fingit aut nullos, Naturam tamen superposuit.* S. Ambrosius Epist. ad Vercellensem Ecclesiam: *Epicurus quam alienus à vero sit, etiam hinc deprehenditur, quod voluptatem in homine, Deo auctore creatam adserit principaliter, sicut Philodemus ejus sectator in Epitomis disputat.* T. 2. edit. Benedictin. p. 1026. ubi verba: *Deo auctore creatam,* Ambrosii potius sensum & stylum quam Epicurei hominis sapiunt, nisi ille *divinitus* dixit datum, quod *naturaliter* voluit intelligi.

c) *Petrus Gassendus* in opere de Philosophia Epicuri decimum ad Diogenis Laërtii librum, quod & separatim Parisiis 1646. fol. ac Lugduni 1649. 1675. fol. lucem vidit, & tomo quinto Gassendi operum Lugd. 1658. fol. recusum legitur, Epicurum, quem in aliis defendit, deserit tamen atque oppugnat in his capitibus, quæ adversus eum prolixius probanda in se suscepit: 1) animos hominum esse immortales pag. 286. seq. 2) partes corporum in animalibus & plantis non temere extitisse, sed ad certum usum formata à sapiente & optimo Opifice pag. 325. seq. 3) DEUM auctorem Mundi, p. 364. sq & 4) gerere DEUM hominum curam pag. 381 sq. edit. Lugd. 1675. fol. Et tamen non potuit Gassendus effugere, quin in defendendis atque incrustandis Epicuri

interpres ac patronus hoc ab eo ἔγκλημα avertere ausus fuit: obstat denique nota Epicuri ipsius vox *d)* in Κυρίαις δόξαις prima, ei quod est Divinum, nec facessi ab ulla re negotium, neque cuiquam facessere. Et tamen Epicurus hic περὶ ὁσιότητος, *e) de sanctitate & pietate adversus Deos,* libros scripsit: *& quomodo in his loquitur? f) ut Coruncanum, ut Scævolam Pontifices maximos te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem.* Nimirum Virtuti ideo operam dandam svasit Epicurus, quod altrix voluptatis & tranquillitatis mater esset: Deos colendos ob præstantiam, sine præmiorum aut pœnarum respectu: qua doctrina sua ab intemperantiæ & libidinum sordibus fortasse revocare aliquos, ad justitiam autem & pietatem adducere vix ac ne vix quidem multos potuit, unde Jo. Bodinus in Colloquio heptaplomere MS. lib. 1. *Multos Deorum contemtores, plures etiam, qui nihil à belluis nisi figura differrent, Epicureum tamen adhuc reperi neminem, i. e. qui Deos nulla præmiorum spe religiose coleret, qui frugalissime ac temperantissime viveret, qui continentiam, justitiam, fidem, morum integritatem, ut Epicurus amplexaretur, mortales tamen animos crederet, nec ullum ab immortali Deo negotium cuiquam impendere arbitraretur, qui denique summum hominis extremumque bonum non in corporeis voluptatibus, sed in animi excelsi tranquillitate severa collocaret.*

In *Samuelis Sorbierii* libro Gallice edito, cui titulus: Lettres & discours de Mr. Sorbiere sur diverses matieres curieuses, Paris. 1660. 4. varia leguntur adversus Atheos & Epicureos acute disputata, & partem repetita ex Gassendi ad Philosophiam Epicuri animadversionibus.

In *Himerii* antiqui Rhetoris Græci μελέταις, qui temporibus Juliani Imp. Athenis docuit, fuit una, in qua Epicurus ob negatam Providentiam impietatis fugiens dicam, arguitur, illiusque convincitur. Ampla excerpta servavit Photius Cod. 243. p. 578. seq.

Apud

Epicuri placitis (nugamenta sua in Epicuri Philosophiam ipse appellat in Epistolis p. 92. 117. b. 155. b. T. 6. Opp.) nimius multis videretur, unde ipse religioni bellum indixisse arguitur à Sam. Parkero diss. de Deo p. 30. 58. 59. 134. seq. Et Mericus Casaubonus fuit professus, si quid scribere vellet vel posset, calamum stricturum in Gassendum de vita Epicuri, demonstraturumque loca auctorum ab eo ubique, ut Epicurum tueretur corrupta. Vide Clariss. Almelovveenium in vita If. Casauboni p. 75.

d) Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει. Confer Menagium ad Laërtii lib. X. sect. 139. & sect. 77. Cic. l. nat. Deor. c. 30.

e) Laërtio lib. X. sect. 27. inter Epicuri scripta refertur περὶ ὁσιότητος ἢ Ἡγησιάναξ.

f) Cicero l. de Natura Deorum c. 41. adde c. ult. (sect. 115. edit. & 124. Lescaloperii.)

Apud Suidam ex perdito *Claudii Æliani* de Providentia adverſus Epicureos opere refertur illos non modo à Romanis & Meſſeniis ejectos, ſed Lyctios *g)* quoque in Creta inſula, experimentis ut videtur edoctos quantum doctrina Epicuri faceret ad homines pietate omni exuendos, gravem pœnam ſanxiſſe in eos, qui ex Philoſophi illius Gargettii ſchola ad ipſos auderent accedere.

Ἐξήλασαν δὲ τοὺς Ἐπικουρείους τῆς Ῥώμης δόγματι τῆς βουλῆς κοινῷ. καὶ Μεσσήνιοι δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ τοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς οἱονεὶ φάτνης ἐδηδοκότας ἐξήλασαν, λυμεῶνας μὲν εἶναι τῶν νέων λέγοντες, κηλῖδα δὲ φιλοσοφίᾳ προσβάλλοντας, διά τε μαλακίαν καὶ ἀθεότητα. καὶ προσέταξαν πρὸ τῶν τοῦ ἡλίου δυσμῶν ἔξω τῶν ὅρων τῆς Μεσσηνίας γῆς εἶναι αὐτούς. ἐκφορηθέντων δέ, τοὺς ἱερέας καθῆραι τὰ ἱερά. τοὺς γε μὴν Τιμούχους (καλοῦσι δὲ ταύτῃ τοὺς ἄρχοντας Μεσσήνιοι) καὶ τὴν πόλιν καθῆραι πᾶσαν, οἷα δή που λυμάτων τινῶν καὶ καθαρμάτων ἀπηλλαγμένην. ὅτι ἐν Κρήτῃ Λύκτιοι τῶν Ἐπικουρείων τινὰς ἐκεῖ παραβάλλοντας ἐξήλασαν. καὶ νόμος ἐγράφη τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ, τοὺς τὴν θήλειαν σοφίαν καὶ ἀγεννῆ καὶ αἰσχρὰν ἐπινοήσαντας, καὶ μέντοι καὶ τοῖς Θεοῖς πολεμίους, ἐκκεκηρύχθαι τῆς Λύκτου. ἐὰν δέ τις ἀφίκηται θρασυνόμενος, καὶ τὰ ἐκ τοῦ νόμου παρ' οὐδὲν ποιήσηται, δεδέσθω ἐν κύφωνι πρὸς τῷ ἀρχείῳ ἡμερῶν εἴκοσιν, ἐπιρρεόμενος μέλιτι γυμνός, καὶ γάλακτι, ἵνα ᾖ μελίτταις καὶ μυίαις δεῖπνον. καὶ

Epicurei Senatusconſulto* Roma ſunt exacti: & Meſſenii in Arcadia eos, qui in eodem quaſi præſepi paſti eſſent, expuluerunt, quos & peſtes adoleſcentum eſſe dicerent, & philoſophiæ labem aſpergere propter mollitiem & impietatem. Eos itaque ante Solis occaſum ex agri Meſſenii finibus excedere juſſerunt, iisque pulſis, a ſacerdotibus luſtrari fana, & a Timuchis (ſic enim Meſſenii magiſtratus ſuos vocant,) totam urbem purgari, tanquam ſordibus quibusdam & purgamentis liberatam. In Creta quoque Lyctii quosdam Epicureos illuc profectos expulerunt, legemque populari ſermone talem ſcripſerunt: Epicurei ſapientiæ effœminatæ & degeneris ac turpis inventores, Diisque inviſi, per præconis vocem Lycto excedere jubentor: &, ſi quis eorum contempta lege in poſterum huc venire auſus fuerit, prope Prætorium per viginti dies nervo vincitor, nudusque lacte & melle perfunditor, ut apes & muſcas paſcat, & intra dictum

* De Romanis & Meſſeniis idem notat Athenæus XII. p. 547.

g) De Lyctiis ſive Lytiis confer Triſtanum T. 1. p. 444. ſeq. & Meurſii Cretam lib. 1. c. 12. p. 44. ſeq.

καὶ ἀναλώσωσι χρόνῳ τῷ προειρημένῳ αὐτόν. Τούτου γε μὴν διελθόντος, ἐὰν ἔτι περιῇ, κατὰ κρημνοῦ ὠθείσθω, στολὴν γυναικείαν περιβληθείς.

ctum tempus ab illis consumator. Si vero post tempus illud adhuc superstes fuerit, muliebri veste indutus, de rupe præcipitator.

Quanquam non puto suppliciis svadendam esse religionem, neque delector hominum dolore, tamen adeo non possum improbare exilia & pœnas constitutas in eos, qui professa doctrina omnem religionem evertunt ac tollunt, ut necessarium hoc etiam factu existimem, nisi quis turbata omnia & Reipublicæ ipsius ac societatis humanæ vincula luxata, adeoque caliginem & miseriam, belluarumque vitam rebus humanis illatam cupiat. Itaque assentior celeberrimo Viro, Christiano Wolfio, *b)* qui licet Atheismus per se necessario non persvaderet sceleratam vitam hominibus sanis ac prudentibus, qui norunt ipsam per se ac naturam suam sexcenta mala pœnarum loco secum afferre: tamen quoniam plerique omnes vel hoc non satis sciunt, vel non satis cogitant aut meminere, adeoque metu Numinis retinendi sunt, tolerari in Rep. negat posse eos, qui palam sivè doctrina, sive exemplo aliis ad conculcandam religionem præeunt, quantumvis ipsi naturæ suæ beneficio, & exlegibus principiis non obsecuti, vitam honestam ducere videantur. Ita enim ait: Weil ein Atheist läugnet, daß ein GOtt (oder die Vorsehung GOttes) sey; so hält er auch die Religion für nichts (§. 366.). Da man nun aber über der Religion mit allem Ernste halten sol (§. 367.); so kan man auch die Atheisten, die sich bloß geben, im gemeinen Wesen nicht dulden. Atque iterum, paucis interjectis: Da die Furcht GOttes, welche durch die Religion bestehet (§. 366.), es mag eine kindliche oder knechtische seyn, gleichwohl den Menschen verbindet, das Gute zu thun und das Böse zu lassen, was er wegen seiner Unwissenheit und aus Mangel der Einsicht in die Beschaffenheit der freyen Handlungen nicht thun, noch lassen würde (§. 698. 705. Moral.); so hebet man doch durch die Atheisterey die Verbindlichkeit auf, welche bey den meisten den grösten Nachdruck hat. Und solchergestalt kan man Atheisten, weil sie gefährliche Verführer sind, im gemeinen Wesen nicht dulden, wenn sie entweder würcklich ihre Atheistische Lehren kund machen, oder doch um ihres Ansehens willen Aergerniß und Anlaß zur Verachtung der Religion geben. Es ist aber hierbey noch gar wohl dieses zu behalten. Weil ein ieder, der im gemeinen

b) Vernünftige Gedancken von dem Gesellschaftigen Leben der Menschen §. 368. & 369.

nen Wesen lebet, in seinen Handlungen nicht allein auf sich, sondern auch andere mit zu sehen hat, die neben ihm sich darinnen befinden (§. 216.), so ist es nicht genug, daß ein Atheist für seine Person wohl lebet, und in seinem Wandel niemanden einen Anstoß oder Aergerniß giebet; sondern es wird auch dazu erfordert, daß er nicht ohne Noth anderen zu einem bösen Leben Anlaß giebet: welches geschehen würde, wenn andere die Atheisterey von ihm annähmen, und dadurch die Verbindlichkeit, die aus der Religion erwächset, in ihnen tilgeten. Und demnach bleibet abermahl feste stehen, daß es vernünftig sey, einen Atheisten, der sich bloß giebet, oder wenigstens grossen Verdacht wider sich erreget, im gemeinen Wesen nicht zu dulden, woferne er nicht ändert, wodurch er diesen Verdacht wider sich gemacht (§. 215.) Darnach ist auch zu mercken, daß man die Atheisterey wegen des Eydes im gemeinen Wesen nicht dulden kan. Denn ob es zwar an dem ist, daß in solchen Fällen, wo man für seine Person ein grosses Interesse dabey siehet, viele ihnen kein Gewissen machen, einen falschen Eyd zu thun: so kan doch solches weder von allen Personen, noch von allen Fällen gesaget werden. Es bleiben noch viele Fälle übrig, da man lieber die Wahrheit aussagen wird, als einen falschen Eyd thun (§. 366.). Und daß viele auch in den erwehnten Fällen sich zu einem falschen Eyde bequemen, kommt grösten Theils aus Mangel der Religion her. Wären sie in der Furcht GOttes und der darzu nöthigen Erkäntniß (§. 770. Moral.) feste genug gesetzet; so würden sie sich nimmermehr zu einem falschen Eyde entschlüssen. Hingegen ist klar, daß, wenn Leute durch Atheistische Gemüther auch nur zweiffelhafft in der Religion gemacht werden, sie über einem falschen Eyde sich kein Gewissen machen werden. Denn ihr Interesse, es mag so klein seyn als es will, scheinet ihnen gewiß: die göttliche Straffe sehen sie als was ungewisses an. Derowegen behält jenes die Oberhand (§. 169. Moral.). Wir haben aber zur Gnüge gesehen, und wird unten noch weiter erhellen, daß man den Eyd im gemeinen Wesen höchstnöthig habe. Idem Vir clarissimus & necessitatem Religionis in Republica & quantopere salus publica requirat, ut cives de cultu Divino recte instituantur, impietas autem ab eorum animis exulet, probat in eodem libro §. 366. seqq.

CAPUT XV.

De origine mali.

I.

CElſo Epicureo * affirmanti naturam mali & originem difficile cognoſci ab iis, qui Philoſophiæ non dant operam: recte reſpondet Origenes, † ortum malorum ne à Philoſophis quidem facile, ac prorſus non poſſe intelligi, niſi ab iis, qui Divino favore adſpirante didicerint, quomodo malum per abuſum libertatis & rationis in dæmonibus & hominibus ſumſerit initium, & quomodo per DEI gratiam effugi ac declinari debeat. Profecto videmus, quotquot ab hac Divina luce recedentes auſi ſunt propriis viribus rem hanc penetrare, neque acquieſcere voluerunt illis, quæ vel ſenſus communis dictat de DEI bonitate ac libertate hominis; vel ſacræ litteræ etiam in illis capitibus ſenſui communi ſuffragantes, præterea de peccato ejusque origine nos edocent: omnes illos nihil egiſſe hactenus, & dubiis ſeſe involuiſſe inextricabilibus, à centro veritatis autem, lineæ ſpiralis in modum, longius ſemper longiusque receſſiſſe. Ut igitur eluceat, nihil in his, quæ ex Divinis ſcriptoribus de origine mali traduntur, rectæ rationi contrariari, meliusque illa cohærere inter ſe quam quæcunque obſcuriora philoſophemata, quæ vel DEUM bonitate aut præſciendi virtute ſpoliant, vel ex homine truncum faciunt aut lapidem, age bono cum DEO rem poſitionibus quibusdam ponamus ob oculos, hasque cum ſubtiliore & ſecum pugnante aliorum acumine altiora ſe improbe quærentium acumine conferendas exhibeamus lectori.

1. Malum

* Celſus apud Origenem IV. p. 206. τίς ἡ τῶν κακῶν φύσις, οὐ ῥᾴδιον μὲν γνῶναι τῷ μὴ φιλοσοφήσαντι.

† Origenes p. 207. πρὸς τοῦτο φαμὲν, ὅτι τὴν τῶν κακῶν γένεσιν οὐδὲ τῷ φιλοσοφήσαντι γνῶναι ῥᾴδιον, τάχα δὲ οὐδὲ τούτοις καθαρῶς αὐτὴν γνῶναι δυνατὸν, ἐὰν μὴ τῇ Θεοῦ ἐπιπνοίᾳ καὶ τίνα τὰ κακὰ, τρανωθῇ, καὶ πῶς ὑπέστη δηλωθῇ, καὶ τίνα τρόπον ἀφανισθήσεται νοηθῇ. Idem Origenes in dialogo adverſus Marcionitas ſect. 2. oppugnat doctrinam eorum de duobus principiis bono uno, altero malo, quod faciunt etiam Tertullianus libro primo adverſus Marcionem, & qui contra Manichæos ſcripſere, laudati à me in Bibliotheca Græca lib. V. cap. I. pag. 290. ſeq.

1. Malum eſt defectus, isque triplex, malum *imperfectionis*, malum *phyſicum* & malum *morale*.
2. Malum *imperfectionis* dixeris, cui ita aliquid ad ſummam & infinitam perfectionem deeſt, ut ſit aliquid poſſitque cogitari perfectius.
3. Malum *phyſicum* vocatur ablatio vel imminutio boni naturalis, quod poteſt & ſolet adeſſe in rebus ſimili natura gaudentibus.
4. Malum *morale* eſt liberi ſpiritus ad bonum morale ſectandum per legem Divinam obligati voluntaria ab illa ſeceſſio & à ſummo bono quo frui poterat declinatio.
5. DEO nihil eſt malum: Nullum enim genus mali in DEUM cadit. Non *imperfectionis*, nihil enim perfectius DEO poteſt cogitari; non *phyſicum*, haud mutabilis enim, idemque æternus eſt: nec *morale*, legem enim & ſuperius bonum quam ſe, non habet, & perfectiſſima eſt æternaque ſanctitas ejus ſapientia ac juſtitia.
6. Malum *imperfectionis* neceſſario cadit in omne quicquid non eſt DEUS. DEUM enim non eſſe, & DEO imperfectiorem eſſe, unum prorſus eſt idemque. Proprie autem malum non eſt eſſe aliquo, quocunque illo non perfectiſſimo graduum bonum, qui poſſunt eſſe infiniti, & varietate mirabili infinitos ſub ſe dari atque exſtare gradus perfectionis, eſt ſapientiæ & bonitati Divinæ congruens. Hinc reſpectu DEI opificis omne quicquid condidit DEUS, ipſo DEO teſte eſt minime malum, nullum enim majus bonum illis debebatur, ſed gradu quodque ſuo valde bonum, Geneſ. 1.
7. Igitur nec malum *phyſicum*, proprie malum eſt, quatenus naturæ conditionem ac regulas ſequitur: nam unius corruptio eſt alterius generatio, nec mundo quicquam eſt malum, donec à DEO deſtruetur, & tunc quoquo malum ei non erit, quo pulcherrime renovabitur.
8. Malum phyſicum locum non habet, niſi pro gradu & ratione gratis donati boni, quod per naturam eſſe ſolebat in uno quoque, & cujus jactura poteſt fieri. Ita cæcitas non poteſt cadere, niſi in cum cujus erat oculorum uſu gaudere: prolapſio in eum, qui facultate præditus eſt loco ſe movendi &c.
9. Malum phyſicum, quod à natura inducitur, non magis proprie malum eſt, quam eos, qui prandent vel convivio excipiuntur, non omnes æque opiparo apparatu aut regio excipi, vel aliquando

 finiri

finiri convivium. Magis proprie malum physicum dixeris, quod per vim vel injuriam infertur, cum per naturæ leges licuisset bono illo vel majore vel diuturniore frui. Sed hoc nititur partim malo imperfectionis, si inferatur per casum vel belluam: partim malo morali, si hominis vitio vel dæmonis infligatur.

10. Spiritibus, angelis & homini præ cæteris rebus creatis bona tria donata sunt à DEO maxima ac præstantissima, intellectus, voluntatis arbitrium, & per quam regerentur, ac liceret illis esse felicibus, Lex Divina.

11. His tantis bonis posse abuti, etiam ipsum gradus boni est potius, quam malum quatenus cum eo conjuncta est libertas & facultas * recte & ad suam felicitatem illis utendi. Abuti autem & abusos esse, malum est, & mali *moralis* fons unicus, quod nimirum abutentes à boni summi fruitione, qua beari poterant, arcet ac removet.

12. Impedire per potentiam mala quælibet etiamsi prævisa, DEUS nec sapientiæ suæ putavit esse, quod cum Lege sua & Libertate hoc minus conveniret: nec Bonitatis, ne majora bona interciperentur.

13. Habemus igitur auctorem mali moralis, nullo modo DEUM, sed qui poterat & debebat sibi non esse mali auctor, angelum vel hominem sponte abutentem bono, hoc est libertate sua: & maximis se privantem bonis, nisi DEI misericordia novus iterum ad feliciorem vitam reditus ei pateat, quem CHRISTUS peperit merito nobis, & doctrina monstravit, & præivit exemplo.

II. Jam cum his, quæ ex sacris litteris, suffragante iisdem communi hominum sensu, quanta potui brevitate & perspicuitate exposui, conferat aliquis aliorum sententias, & videat, num magis credibilia offerant, vel minoribus urgeantur difficultatibus, qui vel 1) duo Principia coæterna cum Marcionitis ac Manichæis inducunt bonum malumque, quamvis ne cogitari quidem malum possit, nisi præexistente bono: vel 2) materiam accusant cum Platone, licet mala maxima à spiritu sponte peccante

* Sic facultas locomotiva, bonum est, licet qui ea gaudet, labi potest. Et est majus bonum homini illa gaudere etiam cum possibilitate labendi, quam instar saxi vel arboris terræ infixum hærere.

cante induci quotidie videamus: vel 3) in DEUM optimum culpam * ac concurſum ad determinationem mali conferunt, ut fit à Prædeſtinatianis, licet ſana ratio ſummum bonum mali reum nunquam credidit nec αὐτουργεῖν peccata, quæ ipſe puniat, unquam credet: vel 4) cum Atheis omne jus & fas evertentibus negant inter malum & bonum morale quicquam intereſſe, ſicut nivem non magis albam eſſe quam carbones, nugatus eſſe dicitur Anaxagoras.

Tanto ſtudio tantaque animorum contentione etiam, & veteri & noſtra præſertim ætate hoc argumentum diſcuſſum eſt, tamque dſpari ſucceſſu etiam ab acutiſſimis ingeniis, ut qui velit illorum lucubrationes evolvere ante omnia monendus ſit, ut ſobrietati ſtudeat & modeſtiæ, ne per præfidentiam conetur ſapere ultra id, quod oportet vel datur homini ſapere, ſed DEUM oret, ut in ſimplici ipſum ac regia via ſalutaris Veritatis ducat Divino Verbi ſui lumine, & in illa cuſtodiat. Ecce autem eorum, quæ mihi hanc materiam meditanti ſeſe obtulere ſcriptorum ſyllabum:

Eilhardi Lubini phoſphorus, *de prima cauſa mali*, in quo multorum graviſſimas dubitationes tollere ſe & errores detegere eruditus & acutus ſcriptor profitetur. Roſtochii 1596. & 1601. 8. quæ poſterior perfectior priore & auctior eſt editio.

Ejusdem Lubini de cauſa peccati. Roſtoch. 1607. 4.

D. Alberti Graweri anti Lubinus de prima cauſa & natura mali. Magdeburg. 1606. 4.

Georgii Dedekenni de peccatorum cauſis. Hamb. 1611. 8.

D. Kiliani Rudrauf quadriga diſſertationum Academicarum de permisſione Divina circa peccata: de adeſſentia DEI extramundana, de concurſu DEI, & de propagatione animæ humanæ. Gieſſæ 1677. 4.

Merici Caſauboni the original cauſe of temproal evils. Lond. 1645. 8.

Gvilelmi Scot XII. diſcourſes concerning the wisdom of God. Lond. 1701. 8. *Acta Erud. T. 6. ſupplementi* p. 104.

Beati Pacifici Cleronomi vera Juſtitiæ Divinæ idea, *Bibl. Hiſtorico-Theol. Bremenſ.* T. VII. p. 149--166.

D. Gvilelmi King, Epiſcopi Derenſis, poſtea Dublinenſis Archiepiſcopi, liber

* Chryſoſtomus homil. XXIII. in Acta p. 218. *βέλτιον καταρυγῆναι μυριάκις ἢ ταῦτα τὸν Θεὸν ἀκοῦσαι δι' ἡμᾶς. Praſtat nos decies millies defodi, quam DEO talia tribui à nobis.*

liber *de origine mali* ad Robertum Southwellum, Lond. 1702. 8. & Bremæ 1704. 8. In hoc ſcripto poſt generalia quædam, pluribus diſputatur capite 3. de malis imperfectionis, 4. de malo naturali, & 5. quod eſt prolixiſſimum de malo morali; ſubjungitur appendix de legibus præmiisque ac pœnis Divinis, & cur malis bene quandoque ſit, bonis male. *Hiſtory of the works of the learned A. 1702.* p. 489. *Hiſt. des ouvrages des Sav. 1706.* p. 3. *Acta Erud. 1704. p. 272. Nouv. rep. lettr. 1703. p. 554. 603.*

Ejusd. Divine Predeſtination and foreknowledge conſiſtent with the freedom of Mans will. ad Rom. VIII, 29. 30. Dublin. 1709. & Lond. 1710. 8. *Nouv. Rep. lettr. 1710.* p. 395. Huic ſcripto, in quo Kingius negat ideas nos diſtinctas præſcientiæ vel prædeſtinationis Divinæ habere, Anonymus oppoſuit ſcriptum hoc titulo: A Vindication of the Divine attributes. London 1710. 8. *id. p. 413. ſeq.*

Jo. Chriſtophori Wolfii Manichæiſmus ante Manichæos & in Chriſtianiſmo redivivus, ſive tractatus Hiſtorico-Philoſophicus, quo non ſolum Hiſtorice oſtenditur, dogma Manichæorum de duobus principiis, Bono altero, altero Malo, in plerorumque inter Gentiles philoſophorum, inter Chriſtianos autem Hæreticorum ſectariorumque tam veterum quam recentiorum ſcholis receptum fuiſſe: ſed & ex ratione, erroris hujus peſtilentiſſimi vanitas demonſtratur. Præterea ob argumenti affinitatem enarratur hiſtoria motuum ac controverſiæ à *Petro Bælio* nuper in Belgio motæ, quippe qui improbo conatu oſtendere allaboravit, DEI bonitatem in rationis humanæ foro à malitiæ labe ob permiſſum liberi arbitrii abuſum vindicari nullo modo poſſe, niſi Manichæorum approbetur Syſtema: cujus perſvaſionis vanitas ſimul ob oculos ponitur, eademque opera Arbitrii libertas, à Bælio temere oppugnata adſtruitur, novaque *D. Gvilielmi Kingii* eaque periculoſa de Libertatis ratione hypotheſis modeſte examinatur. Hamb. 1707. 8.

D. Chriſtiani Eberhardi Weiſmanni diſſ. inauguralis de præjudicio, quod accreſcit veritatibus primariis de Providentia DEI circa malum. Tubing. 1721. 4.

An enquiry in to the cauſe and origin of evil, by *John Clarke*, * London 1719.

* Hic præcipuorum de præſenti argumento & ſolidiſſimorum ſcriptorum auctor frater eſt Samuelis Clarke, cujus ſcripta contra Atheos ſupra commendavi.

1719. 8. & ex Anglico Belgice per Joannem Sudermannum, Roterd. 1723. 8. *Bibl. Angloise T. 7. p. 472. Memoires literaires de la grande Bretagne T. 3. p. 105. T. 4. p. 60. T. 5. p. 18.*

An enqviry into the cauſe and origin of Moral evil, by *John Clarke*, Lond. 1720. 8. & ex Anglico Belgue, eodem Sudermanno interprete, Roterd. 1723. 8. *Bibl. Angloiſe T. 9. p. 420. Memoires literaires de la grande Bretagne* T. 7. p. 234. T. 8. p. 285. & T. 9. p. 68. *Bibl. Philolog. Theologica Bremenſ.* T. 7. p. 371.

Reponſe à une lettre blaſphematoire touchant la chute de l'homme & la venue de JEſus CHriſt. Lond. 1723. 8. *Memoires lit. de la grande Bretagne* T. 16. p. 414.

Brampton Gurdon, ſermone V. inter ſedecim Anglice editos, *id.* T. 15. p. 238. ſeqq.

Bernardi Treviſani meditatio XXV. p. 558. ſeq. *vel non eſſe malum in mundo, ve à DEO illud non proficiſci*, Inter meditationes ejus Philoſophicas editas Italice Venetiis 1704. 4.

Anonymi Syſteme nouveau de l'origine du mal. Colon. 1721. 8. Auctor ex Jacobi Bœhmii ſectatoribus. Unſchuldige Nachrichten von Theologiſchen Sachen 1721. p. 143.

Scripta ad controverſias Balianas facientia.

Bælius in Lexico, voce *Manicheens, Marcionites, Origene, Pauliciens, Rorarius* &c. & reponſe aux queſtions d'un provincial, Tomo II. III. IV. & V.

Kingium oppugnat *Balius* capitibus undeviginti, Tomi ſecundi operis, quod inſcripſit *réponſe aux queſtions d'un Provincial*, Roterd. 1706. 12. fatetur librum ipſum Kingii ſe non inſpexiſſe, quod vitio ipſi vertunt Leibnitius, & Jacobus Bernardus in Novellis Reip. litterariæ A. 1706. p. 57. ſeq. Idem plura in Bælio notat & ſingularem reſponſionem pollicetur p. 64.

Anonymus ſcriptor libri, cui titulus: La diſtinction & la nature du bien & du mal, traité ou l'on combat l'erreur des Manichéens, les ſentimens de Montagne & de Charron, & ceux de Mr. Bayle, avec le livre de S. Auguſtin de la nature du bien contre les Manichéens, traduit en François ſur l'edition Latine des Benedictins. Paris 1704. 12. *Memoires de Trevoux* 1704. Avril pag. 535. ſeq.

Reſpon-

Respondet Bælius *Histoire des Ouvrages des Savans* Anno 1704. pag. 369.

Isaaci Jaqueloti conformité de la foy avec la raison, ou defense de la Religion contre les principales difficultez repandues dans le Dictionaire Historique & Critique de Mr. Bayle. Amst. 1705. 12. *Nouvell. de la Rep. des lettres* 1705. p. 330. *History of the works of the learned* 1705. p. 77. *Histoire des Ouvrages des Savans* 1705. p. 39. *Bibl. choisie* T. VI. p. 412.

Bælii Responsio Tomo tertio p. 635. seq. & Tomo quinto pag. 216. seq. reponse aux questions d'un Provincial. *Nouvell. de la rep. des lettr. 1706.* p. 154. sqq. Vide etiam Bælii Epistolas p. 866.

Jaqueloti examen de la Theologie de Mr. Bayle. Amst. 1706. 12. *Nouv. Rep. lettr. 1706.* T. 2. p. 404. *Bibl. choisie* T. XI. p. 401.

Ejusdem reponse aux entretiens composez de Mr. Bayle. Amsterdam 1707. 12. *Nouv. rep. lettr. 1707.* T. 2. p. 392. *Bibl. choisie* T. XIII. pag. 416.

Petri Jurieu, le Philosophe de Roterdam accusé, atteint & convaincu. Amst. 1707. 12. *Nouv. Rep. lettr. 1706.* T. 2. p. 389. *Bibl. choisie* T. XI. p. 408.

Joannis de la Placette Réponse à deux objections qu'on oppose de la part de la raison à ce que la Foi nous apprend sur l'origine du mal & sur le mystere de la Trinité avec une addition sur le mystere de la Predestination. Amst. 1707. 12. *Nouv. Rep. lettr. 1707.* T. 2. pag. 42. *Bibl. choisie* T. 13. p. 415.

Philippi Naudæi (supralapsarii) la souveraine perfection de Dieu dans ses Divins attributs, & la parfaite integrité de l'Ecriture prise au sens des anciens Reformez, defendue par la droite Raison contre toutes les objections du Manicheisme, repandues dans les livres de Mr. Bayle. Amst. 1708. 8. *Nouv. de la Rep. des lettres 1708.* p. 102. & 471. seq. *Acta Erud. 1709.* p. 10. & 307. *Mem. de Trevoux 1709.* p. 586. *Histoire des Ouvrages de Savans 1708.* p. 291.

Bælii Entretiens de Maxime & de Themiste Roterd. 1707. 12. contra Jaqueloti examen Theologiæ Bælianæ & Clerici T. X. Bibl. select. *Act. Erud. 1708.* p. 155.

Jo. Clerici Parrhasiana, T. I. c. 6. pag. 303. seq. & sub Theophili Alethini nomine

nomine ad Petavii dogmata Theolog. T. I. p. 266. ad lib. VI. de DEO c. 6. & Bibl. selectæ Gallica lingua editæ T. VI. p. 413. seq. Tom. VII. p. 330.

Ejusdem defense de la Bonté & de la Sainteté Divine contre les objections de Mr. Bayle T. IX. Bibl. choisie p. 103. seqq. Defense de Mr. Cudworth sur les natures plastiques. id. p. 361. seqq. Reponse sur la reponse de Mr. Bayle. id. Tom. X. p. 364. Remarques sur les entretiens postumes de Mr. Bayle T. 12. Bibl. choisie p. 198. seqq.

Isaaci Jaqueloti Réponse aux entretiens composées par Mr. Bayle contre la conformité de la Foi avec la Raison. Amst. 1707. 12. *Bibl. choisie* T. 13. p. 416.

Jo. la Placette éclaircissemens sur quelques difficultez qui naissent de la consideration de la liberté necessaire pour agir moralement, pour servir de svite à la réponse aux objections de Mr. Bayle. Amsterd. 1709. 12. *Hist. des Ouvrages des Savans* 1709. pag. 3. *Acta Erud.* 1709. p. 63. *Memoires des Trevoux* 1713. p. 1151.

Scripta ad controversias Leibnitianas facientia.

Godfridi Gvilelmi Leibnitii, viri incomparabilis, (extincti Hanoveræ Anno 1716. 14. Nov.) Bælianis potissimum objectionibus oppositus lectuque dignus ac jucundus *Essais de Theodicée, sur la bonté de DIEU, la liberté de l'homme & l'origine du mal.* Amst. 1710. 8. & minori typorum charactere 1714. 8. & Germanice sub idem tempus, & Latine, Colon. Jesuita nescio quo interprete. Journal des Sav. 1713. p. 9. 123. Acta Erud. 1711. p. 110. 159. sq. Nouv. Rep. lettr. 1710. T. 2. p. 314. 363. Memoirs of literature T. 1. p. 237. 241. 257. 261. T. 2. p. 162. History of the works of the learned Anno 1711. pag. 19. &c.

Prolegomenorum loco præmissa est dissertatio de concordia rationis & fidei, *discours de la conformité de la foy avec la raison.* Voluminis ad calcem subjiciuntur observationes in libel um *Thomæ Hobbesii* editum Anglice de libertate, necessitate & fortuna, nec non in librum, quem Anglice vulgatum dixi à D. *Gvilelmo King*, ex quo excerpta tantum Bælius legerat in Diariis eruditorum, & denique Theodi-

ceæ Gallica lingua editæ compendium Latine hoc titulo: *Caussa DEI asserta per Justitiam ejus, cum cæteris ejus perfectionibus cunctisque actionibus conciliatam.*

Ejusd. Epistola, Journal des Sav. 1691. Jun. p. 386. aliæque A. 1695. & A. 1698. &c. Acta Erud. A. 1694. pag. 110. & 112. Anno 1695. p. 145. seq. A. 1698. p. 432. &c. alia in Novellis Reip. litterariæ A. 1687. p. 745. &c.

Ruardi ab Andala dissertationes Philosophicæ, Franeqv. 1712. 4. in quibus naturam substantiæ non in actuositate consistere disputatur, omniaque dependere à DEO & ex nihilo creata esse ostenditur. Deutsche Acta Erud. T. 2. p. 65. seq.

Lehr-Sätze über die Monadologie, ingleichen von GOTT und seiner Existentz, seinen Eigenschaften, und von der Seele des Menschen, wie auch dessen letzte Vertheidigung seines Systematis harmoniæ præstabilitæ wider die Einwürfe des Herrn Bayle. Von *Henrich Köhlern.* Nest einem Schreiben des Herrn von Leibnitz, worinnen ein Project zu einer Medaille, auf welcher das Bild der Schöpffung, nach seiner Dyadic vorgestellet wird, befindlich ist: und mit einem Discours des Ubersetzers über das Licht der Natur. Francof. 1720. 8.

Gerhardi Bernhardi Bülffingeri, Prof. Tubingensis, de harmonia, animi & corporis humani maxime, præstabilita, ex mente illustris Leibnitii, commentatio hypothetica. Accedunt solutiones difficultatum ab eruditissimis Viris, Dnn. *Fucherio, a)* Canonico Divionensi, *Baylio, b) Francisco Lamio, c)* Benedictino Monacho, *Tourneminio, d)* S.I. *Isaaco Newtono, e) Samuele Clarkio f)* atque *Georg. Ernesto Stahlio, g)* motarum.

a) Confer Journal des Sav. A. 1695. p. 444. 455. 639. & ubi Leibnitii responsio A. 1696. p. 255 259.

b) Bælii Lexicon voce *Rorarius*, & Leibnitii responsio Hist. des Ouvrag. des Savans 1698. Jul. p. 329. & recueil de diverses pieces T. 2. p. 389.

c) Lamy de la connoissance de soy meme II. p. 225--343. & Leibnitii responsio, Journal des Sav. 1709 Jun. p. 593.

d) Memoir. de Trevoux A. 1703. p. 866. 1858. &c.

e) Newton in Epist. ad Abbatem Contium, recueil de diverses pieces T. 2. p. 18.

f) Clarkius in Epistolis ad Serenissimum Walliæ Principem.

g) Stahl. in enodationibus p. 115. seq. 143.

rum. Francof. 1725. 8. Deutsche Acta Erud. 89. T. 8. pag. 389. Historie der Gelehrsamkeit unserer Zeiten. X. p. 888.

Recueil de diverses pieces sur la Philosophie, la Religion naturelle, l'histoire, les Mathematiques &c. par Mrs Leibniz, Clarke, Newton & autres Autheurs celebres. Amst. 1720. 12. 2. Volum. ex Anglico, *a collection of Papers* &c. Lond. 1717. 8. Deutsche Acta Erud. 73. T. 7. p. 24. & p. 281. Bibl. Angloise T. 1. p. 455.

Tom. I. Difficultez de *Mr. Leibnitz* contre le sentiment de quelques celebres Ecrivains Anglois touchant les principes de la Philosophie & de la Theologie naturelle, cinq ecrits, avec cinq repliques de *Mr. Clarke.*

Appendice, ou recueil de passages, tirez des ouvrages imprimez de Mr. Leibniz, qui peuvent servir à eclarcir plusieurs endroits des écrits précédens. p. 200.

Lettres d'un Savant de Cambridge, avec les réponses de Mr. Clarke, oú l'on traite de la necessité & de la liberté des actions humains.

Recherches philosophiques sur la liberté de l'homme, par *Mr. Collins*, p. 239. avec les remarques de *Mr. Clarke*, p. 351–409.

Tom. II. Lettres diverses de Mr. Leibnitz & de Mr. le Chevalier Newton & autres sur l'invention de fluxions & du Calcul differentiel.

Reflections de Mr. Leibnitz sur l'essai de l'entendement humain de *Mr. Locke*, p. 143. Lettres du meme sur divers sujets. Examen des principes du Pere *Malebranche*. p. 211. Remarques sur un petit livre traduit de l'Anglois de *Mr. le Comte de Schaftsbury*, intitulé lettre *sur l'enthusiasme.* * p. 245. Jugement sur les œuvres de Mr. le Comte de Shaftsbury publiées en 1711. sous le titre de *Charactteristicks.* Remarques sur le livre du Pere *du Tertre* contre le Pere Malebranche. p. 326. Lettre de *Mr. de Maizeaux* à Mr. l'Abbé de Conti, contenant l'explication d'un passage d' *Hippocrate*, & du sentiment de *Melisse* & *Parmenide* sur la durée des substances, pour servir de réponse à un endroit du systeme de l' Harmonie préetablie, p. 362. avec les eclaircissemens de Mr. Leibnitz. p. 382. Replique du meme aux reflexions contenües dans la seconde edition de dictionaire de Mr. Bayle sur le systeme de l' harmanie préetablie, pag. 389–442.

* De aliis adversus hanc Epistolam aliorum scriptis, *History of the works of the learned* An. 1709. p. 429. Confer, quæ supra p. 284.

Merckwürdige Schriften, welche auf gnädigsten Befehl Ihro Königlichen Hoheit der Cron-Princeßin von Wallis zwischen dem Herrn Baron von Leibnitz und dem Hn. D. Sam. Clarke über besondere Materien der Natürlichen Religion in Frantzösischer und Englischer Sprache gewechselt, und mit einer Vorrede Herrn **Christian Wolfens**, nebst einer Antwort Herrn **Ludwig Philipp Thümmigs** auf die fünfte Englische Schrift des Herrn D. Clarks, wegen ihrer Wichtigkeit in Teutscher Sprache herausgegeben von Henrich Köhlern. Francof. 1720. 8.

Remarques Critiques sur le systeme de Mr. Leibnitz de l'harmonie préetablie, ou l'on recherche en passant, pourquoi les systemes metaphysiques des Mathematiciens ont moins de clarté que ceux des autres, ecrites par ordre de sa Majesté la feüe Reine de Prusse. a Berlin 1703. Hist. Critique de la Rep. des lettres Tom. XI. pag. 115.

D. Jo. Francisci Buddei, doctrinæ orthodoxæ de origine mali, contra recentiorum quorundam hypotheses modesta adsertio. Jen. 1712. 4.

Scripta ad controversias Wolfianas facientia.

Christiani Wolfii, Philosophi Hallensis nuper, hodie Marpurgensis, Vernünftige Gedancken von GOtt, der Welt, und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt. Halle, 1720. 8. *Acta Erud. 1720.* p. 371.

Von der Menschen Thun und Lassen, zu Beförderung ihrer Glückseligkeit. 1720. 8. *Acta Erud. 1721.* p. 36.

Von Würckung der Natur. 1723. 8. *Acta Erud. Latina 1723.* pag. 468. *& Germanica XCI.* T. 8. p. 503.

Von den Absichten Natürlicher Dinge. 1724. 8.

Von dem Gesellschafftlichen Leben der Menschen, und insonderheit dem Gemeinen Wesen, zu Beförderung der Glückseligkeit des Menschlichen Geschlechts. 1721. 8.

Von den Kräften des Menschlichen Verstandes und ihrem richtigen Gebrauch in Erkäntniß der Warheit. 1713. 8. *Acta Erud. 1713.* p. 133.

Anmerckungen über seine Metaphysica oder Vernünftige Gedancken von GOtt, der Welt, und der Seele des Menschen. 1724. 8.

Oratio de Philosopia * Sinensium A. 1721. habita, quum Pro-Rectorato

* Jacturam hujus Orationis quodammodo supplebit V. C. Georgii Bernhardi Bulfingeri, Professoris Tubingensis, specimen doctrinæ veterum Sinarum Moralis & Politicæ. Tubing. 1724. 8.

ratu Academiæ abiret, sed haud edita. Vide Nic. Veridici Impartialis Bohemi unpartheisches Sendschreiben. p. 14.

Erinnerung, wie er es künftig mit den Einwürfen halten will, die wider seine Schrifften gemacht werden. Hall. 1720. 8.

Sicheres Mittel wider ungegründete Verläumdung, wie denenselben am besten abzuheiffen. 1723. 8.

Eines Liebhabers der Welt-Weisheit unpartheyisches Sentiment von M. Dan. Strählers Prüfung der Gedancken des Herrn Hof-Rath Wolfens. 1723. 8.

D. Jo. Francisci Buddei Bedencken über die Wolfianische Philosophie, mit Anmerckungen erläutert. 1724. 8.

D. Joachimi Langii, oder der Theologischen Facultät zu Halle Anmerckungen über Herrn Hof-Rath und Professor Christian Wolfens Metaphysicam, von denen darinne befindlichen so genannten der Natürlichen und geoffenbahrten Religion und Moralität entgegen stehenden Lehren, nebst beygefügter Herrn Wolfens gründlicher Antwort. Cassel, 1724. 4.

Nöthige Zugabe zu den Anmerckungen über Herrn D. Buddens Bedencken von der Wolfischen Philosophie. Francof. 1724. 8.

Thilesii Curieuse Reflexiones einiger guten Freunde über die neuesten Begebenheiten in der Gelahrten Welt, insonderheit der Welt-Weisheit, in einigen Gesprächen abgefasset, und Herrn M. Strählern dediciret. 1723. 4.

Christiani Wolfii de differentia nexus rerum sapientis & fatalis necessitatis nec non systematis harmoniæ præstabilitæ & hypothesium Spinosæ luculenta commentatio, in qua simul ratio genuina DEI existentiam demonstrandi expenditur, & multa Religionis naturalis capita illustrantur. 1724. 4. *Acta Erud. 1723.* p. 510.

Monitum ad commentationem luculentam de differentia nexus rerum sapientis & fatalis necessitatis, quo nonnulla sublimia Metaphysicæ ac Theologiæ naturalis capita illustrantur. 4. *Acta Erud. A. 1723.* pag. 510.

Rationes prælectionum Wolfianarum. Hall. 1718. 8. *Acta Eruditor. 1719.* p. 118.

Allerhand nützliche Versuche zur Erkentniß der Natur. Tres Tomi. Halle, 1721. 1723. 8. *Acta Erud. Latina A. 1722.* p. 31. *A. 1723.* p. 34. & *Germanica* T. 7. p. 544. 661. 811.

Entdeckung von der Ursache der wunderbahren Vermehrung des Getraydes. Hall. 1718. 4. Erläuterung der Entdeckung. ibid. 1719. 4. De

Gottlob Chriſtiano von Happens, qui monita adverſus hoc ſcriptum edidit, vide D. Jo. Fabricii, Abbatis ac Theologi Helmſtadienſis, Bibliothecam T. 6. p. 557. Omitto alia Wolfii, viri celeberrimi ſcripta, quæ à Naturæ & mathematicarum diſciplinarum ſtudioſis diligenti manu teruntur, Lexicon Mathematicum, elementa mathematica, elementorum compendium, theoremata geometrica, elementa aërometriæ, nec non varia inventa & obſervationes Actis Erud. inſertas, in quibus etiam eſt methodus demonſtrandæ Veritatis Religionis Chriſtianæ A. 1707. p. 167.

Lud. Philippi Thümmigii Verſuch einer gründlichen Erläuterung der merckwürdigſten Begebenheiten in der Natur, wodurch man zur innerſten Erkäntniß derſelben geführet wird. 1. 2. 3. Stück. Halle, 1723. 8.

Georgii Bernhardi Bülffingeri, qui ſyſtema Leibnitianum lucidius & magis ad captum multorum videtur explicare in commentatione Philoſophica inſigni de origine & permiſſione mali, præcipue moralis, Francof. 1724. 8. * Sectio prima cautelas dijudicandæ rei neceſſarias: ſecunda definitiones, fundamenta ſyſtematis & objectionum occupantes. Tertia expoſitionem originis & permiſſionem ipſam: quarta uſus doctrinæ morales, epilogus univerſam in compendio tractationem exhibet. Sententia principalis Leibnitiana, cui cætera inædificata ſunt, hæc eſt: *Mundum hunc inter plures poſſibiles ratione totius ſyſtematis eſſe perfectiſſimum, adeoque à Divina voluntate conſequente, quæ morali neceſſitate optimum ſeligat, cæteris omnibus ſapienter antehabitum, etſi creaturarum, utpote finitarum culpa malis* (alicubi & aliquando) *maculatum. Permiſſionis adeoque motivum DEO fuiſſe, quod in idea Mundi, in toto optimi, imperfectiones in partibus obviæ ſimul comprehenſæ fuerint.* Mundi ſyſtema vocat collectionem creatarum rerum omnium non tantum in terrella noſtra, ſed in cœlis cœlorum & in omnem æternitatem. Pro libertate voluntatis pugnat §. 197. ſeq. Eadem in DEO ſumma & perfectiſſima eſt, licet is pro Sapientia & Bonitate ſua non velit, niſi optimum & perfectiſſimum. §. 379. ſeq. Id autem ſemper optimum, quod DEUS facit. §. 428. Mechaniſmum inſervire Providentiæ, illique neutiquam opponendum, cum DEO jus regendi per illum relinquatur integrum. §. 223. 428. 464.

M. David

* Acta Erud. A. 1724. p. 105.

M. Daniel Sträblers Prüfung der vernünftigen Gedancken des Herrn Hof-Rath Wolfens von GOtt, der Welt und der Seele des Menschen. Jen. 1723. 8. Zweytes Stück. Lipſ. 1723. 8.

D. Joachimi Langii, Theologi Hallenſis, Cauſſa DEI & religionis naturalis adverſus Atheiſmum, & qui eum gignit aut promovet Pſeudophiloſophiam veterum & recentiorum, præſertim Stoicam & Spinoſianam: è genuinis veræ Philoſophiæ principiis methodo demonſtrativa adſerta. Halæ Sax. 1723. 8.

Ejusd. Modeſta diſputatio novi Philoſophiæ Syſtematis de DEO, mundo & homine: & præſertim de harmonia commercii inter animam & corpus præſtabilita, cum epicriſi in viri cujusdam Clariſſimi commentationem de differentia nexus rerum ſapientis & fatalis neceſſitatis: nec non ſyſtematis harmoniæ præſtabilitæ & hypotheſium Spinoſæ. Halæ 1723. 4. Cum præfat. Theologicæ Facultatis Hallenſis.

Ejusd. Placidæ vindiciæ modeſtæ diſquiſitionis de ſyſtemate Philoſophiæ novo, quibus Chriſtiani Wolfii monitum, diſquiſitioni oppoſitum breviter expenditur. ibid. 4.

Ejusd. Beſcheidene und ausführliche Entdeckung der falſchen und ſchädlichen Philoſophie in dem Wolfianiſchen Syſtemate Metaphyſico von GOtt, der Welt und dem Menſchen: und inſonderheit von der ſo genandten harmonia præſtabilita des Commercii zwiſchen Seel und Leib, wie auch der auf ſolches Syſtema gegründeten Sitten-Lehre, nebſt einem Hiſtoriſchen Vorbericht, und kurtzer Abfertigung der Anmerckungen über ein gedoppeltes Bedencken von der Wolfianiſchen Philoſophie, nach den Principiis der geſunden Vernunft, auf Gutbefinden der ſämtlichen Theologiſchen Facultät in Halle. 1724. 4.

Nicolai Veridici Impartialis Bohemi Unpartheyiſches Sendſchreiben an einen guten Freund in B. von dem neueſten Staat in Halle, darinnen viel unbekannte und merckwürdige Umſtände, was die Dimiſſion des Herrn Hof-Rath Wolfens betrift, entdecket werden: Herausgegenen von Lamberto Probino Symzero, Meclenb. Wittenberg, 1724. 4.

D. Jo. Franciſci Buddei, Theologi Jenenſis, Bedencken über die Wolfianiſche Philoſophie, ſcriptum editum auctore inſcio A. 1723. 8. & deinde correctius ex avtographo, cum hiſtorica præfatione. Francof. 1724. 4.

Die mit ihr ſelbſt ſtreitende Harmonia der Neuen Weltweiſen. Freyſtadt, 1724. 8.

M. Jo.

M. Jo. Gotfrid Walthers Versuch zu einer gründlichen Untersuchung des Leibnitzischen und Wolfischen Systematis. 1723. 4.

Idem scriptum longe locupletius prodiit sub titulo: Eröfnete Eleatische Gräber, oder gründliche Untersuchung der Leibnitzischen und Wolfischen Weltweisheit. Magdeburg und Leipzig, 1724. 4.

Bescheidene Antwort auf Hn. Christian Wolfens Anmerckungen über das Buddeische Bedencken, dessen Philosophie betreffend, welches selbst ist wieder beygefüget worden. Jen. 1724. 8.

Schutz-Schrift vor Herrn D. Buddeum wider Jo. Gustavi Idirpii Bedencken über die Wolfianische Philosophie, der zugleich beygefüget ist ein von einem Freunde der Warheit communicirter kurtzer doch sicherer Beweiß, daß die Wolfianische Philosophie in den strittigen Haupt-Puncten mit allen dreyen im Teutschen Reiche öffentlich eingeführten und geduldeten Religionen aufs genaueste übereinkömmt, Spinosæ Lehr-Sätzen aber gäntzlich zuwider läuft, abgefaßt von Anni. Hamburg, 1724. 8.

Principia Philosophiæ, autore G. G. Leibnitio, duabus dissertationibus, disquisitioni exposita à *Jo. Conr. Creilingio*, Prof. Tubingensi. 1722. 4.

Disputatio privata inter amicos de harmonia præstabilita, oder curieuse und gründliche Raisonnemens über die harmonia præstabilita einiger neuen Philosophen. Leipzig, 1724. 4.

Harmonia Mentis & Corporis humani præstabilita, stabilimento orbata, à *Jo. Friderico Wucherer*, Professore Jenensi, 1724. 4.

D. Christophori Langhausen Dissertatio de necessitate omnium, quæ existunt, absoluta, in Theodicea G. G. Leibnitii, cui Wolfianum Metaphysicæ Systema superstructum est, asserta Halæ 1724. 4.

Friderici Hofmanni archiatri de fato Physico & Medico, ejusque rationali explicatione disquisitio, in qua multa subtilioris indaginis argumenta de fato Stoicorum, Spinosæ, Medico & Physico, Providentia Divina, Harmonia præstabilita, miraculis, nec non de declinatione fati curatius paullo tractantur & excutiuntur. Halæ Sax. 1723. 4.

Meditationes succinctæ de existentia DEI, de Origine mali, de fundamentis Juris Naturæ ordine & methodo demonstrativa dispositæ à veritatis amatore *Sincero*. Halæ Magdeb. 1724. 4.

Necessarium additamentum ad scriptoris cujusdam Anonymi succinctas meditationes, quo nebulæ quibus illa gravissima dogmata involvit, dispelluntur, Lipsiæ 1724. 4.

CAPUT

CAPUT XVI.

De Libertate, & contra Fati necessitatem.

I.

Liberos nos esse persentiscimus, & facilius aliquis crediderit nihil esse verum, quam non esse in ipsius positum potestate & arbitrio, ut vigil & sanus quando velit, possit hunc vel illum digitum, in hanc aut alteram partem flectere vel non flectere: Musico quando vel canere ipse, vel modulum concentuum præscribere aliis instituit, non esse liberum deligere tonum hunc vel illum, in quo desinat, vel à quo incipiat: In Poëtæ non esse situm voluntate, quo genere carminis scribat, aut in oratoris, qua vocum selectione utatur: neque in optione Mathematici, in quo theoremate experiatur ingenium, sumere sibi ac deligere. Itaque libertatem spontaneam actionum omnes leges in hominibus tanquam certam ponunt, quæ eis præmia pœnasque constituunt: omnis hanc philosophia morum confirmat, omnis religio svadet de illa dubitandum non esse, omnes hanc quotidie nosmet experimur, dum bona diversa inter se conferimus; & quando admissorum pœnitet, ea admitti à nobis non potuisse ipsi certissime sentimus & intelligimus. Bene etiam est, quod ipsi illi Philosophi, qui necessum intestinum cunctis in rebus agendis inducunt sive * Divina εἱμαρμένῃ, fatoque fatato ac prædefinito Divinitus, sive propter ὑλικὴν ἀνάγκην motumque materiæ & naturam rerum, aut ab intellectu determinationem: plerique omnes tamen libertati voluntatis locum reliquisse voluerunt videri. Ita de Pharisæis Josephus *a)* quos fato omnia ait tribuere, idem tamen diserte affirmat ab iis relinqui τὸ βουλόμενον τῆς ὁρμῆς voluntatem arbitrii, & libertatem ad virtutem aut vitium accedendi. Sic Stoici *b)* quorum scripta habemus Seneca, Epictetus & Antoninus, qui fatum passim inculcant, iidem arbitrium voluntatis, & τὸ ἐφ' ἡμῖν, sive quod est in

 nostra

* De sententiis illis diversis Philosophorum fatum inducentium accurate Cudworthus in genuino systemate intellectuali Universi sub init. Vide etiam Vossium de idololatria lib. 2. cap. 45. seq. Benedicti Averani dissertationes 8--16. ad Virgilium, Florent. 1716. fol. T. 2. Opp. Tho Pfanneri theol. gentil. c. 10.

a) Lib. XVIII. Antiquitat. c. 2. (& apud Ratramum IV. 2. contra Græcos) & lib. 2 de bell. Jud. c. 12. adde Drusium de sectis Hebr. II, 14. & 15. De aliorum Judæorum sententia Manassem Israëlidem in Conciliatore ad Exod. VII, 3.

b). Tho. Gatakerus præf. ad Antonin. Jacobus du Portus Gnomolog. Homeric. p. 114.

nostra potestate, defendunt ubique ac tuentur. Quod si in explicanda τῆς αὐτεξουσίας καὶ εἱμαρμένης concordia se non satis expediverunt Chrysippus aliive, *non est*, inquit Mericus Casaubonus, *c) in re tam abstrusa, quod id miremur, nec id solis accidit Stoicis.* Epicurus, qui à fortuito individuorum corpusculorum motu suspendit omnia, maluit declinationem illorum *d)* comminisci, quàm libertatem agendi homini eripere. Peripateticorum scholam alienam fuisse ab illa sententia, quæ arbitrio voluntatis spoliat homines, docet in moralibus suis Aristoteles ipse & Alexander Aphrodiseus libro de fato, *e)* ex recentioribus Fortunius Licetus in libris de intellectu agente, ut alios in præsenti omittam.

II. Neque Astrologicum fatum obstare libertati arbitrii, diserte monet Proclus in lib. I. tetrabibli Ptolomæi c. 3. p. 17. atque idem Ægyptios agnovisse testatur præceptis Medicis & Religioni locum facientes p. 23. Disertius alii Philosophi *f)* τὸ ἀυθκίνητον, αὐτεξούσιον, αὐτοκρατορικὸν, αὐθεκούσιον, αὐθαίρετον voluntatis defendunt. Inprimis nota vox Platonis decimo de Rep. *αἰτία ἑλομένου, Θεὸς ἀναίτιος, culpa eligentis est, DEUS extra culpam.* Et quod ex carminibus priscis Appii affert Sallustius Orat. de Rep. ordinanda ad Cæsarem, *fabrum esse sua quemque fortunæ*, sive ut est apud Nepotem in vita Attici, *suos cuique mores fingere fortunam.*

III. Quid dicam de veteribus Christianis, qui quod sacræ litteræ docebant, quod sensus communis dictabat, uno ore tradiderunt, & contra Valentinianos, Marcionitas, Manichæos constanter asseruere, nimirum liberi arbitrii esse homines sine necessitate ac deteminatione; neq; aliis quam sibi posse imputare, quod male agunt, licet ad bonum & DEO probatum opus Divina gratia, sed omnibus petentibus parata & obvia indigeant, quam in rem poterunt consuli *Flaminius Nobilius* libris duobus de Prædestinatione, Rom. 1581. *Isaacius Habertus*, Vavrensis Episc. in Theologia Patrum Græcorum vindicata circa materiam Gratiæ. Paris. 1647. fol. *Dionysius Petavius* de libero arbitrio, T. 3. dogm. Theol. & libro IX. de incarnatione capitibus quinque primoribus & lib. V. de DEO cap. 2. seq. *Lud. Thomassini* Memoires sur la Grace, ou l'on presente les sentimens de S. Augustin & des autres Peres Grecs & Latins, de S. Thomas & de presque tous les Theo-

c) Mericus Casaubonus ad Marcum Antonin. p. 39. seq.

d) Supra pag. 372.

e) Supra pag. 146.

f) Vide Grotii sententias Philosophorum de fato, de quibus dictum supra p. 147. Gatakerum ad Antoninum lib. 2. sect. 9. & Huetium libro secundo Alnetanarum quæstionum c. 10.

Theologiens jusqu' au Concile de Trente, & depuis ce Concile des plus celebres Docteurs des Universitez de l'Europe. Paris 1682. 4. *Gerhardus Joannes Vossius* Historiæ Pelagianæ libro septimo, Amst. 1655. 4. & tomo sexto Operum. Hugo Grotius Tom. 3. Opp. Theolog. pag. 106. 368. 373. 687. *Jacobus Basnage* Histoire del Eglise, Roterdam. 1699. fol. libro XI. & XII. Ipse Augustinus, necessitatis Gratiæ adversus Pelagianos assertor præcipuus, non minus fortiter liberi arbitrii causam agit, ut libro de fide contra Manichæos cap. 10. *Quis non clamet stultum esse præcepta dare ei, cui liberum non est, quod præcipitur facere, & iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas jussa complere. Et has injustitias & iniquitates miseri non intelligunt DEO se adscribere. Sed quid verum est, nisi & Dominum dare præcepta, & animas libera esse voluntatis, & malum naturam non esse, sed esse aversionem à DEI præceptis, & esse justum judicium DEI, quo damnet peccantes.*

IV. In eandem sententiam sæpius alibi Augustinus, ut c. 16. de pœnitentia, & contra Adimantum c. 26. & contra Secundinum c. 14. & lib. 1. retractation. cap. 9. ubi libros suos tres de libero arbitrio commemorans, *nihil*, iuquit, *tam in nostra potestate quàm voluntas est --- Voluntas est, qua & peccatur & recte vivitur.* Quod autem idem Augustinus contendit, hac voluntate nisi Gratia DEI liberetur à servitute, qua per corruptionem facta est serva peccati, & ut vitia superet, adjuvetur, recte, pieque vivi non posse: idem etiam ab aliis ante Augustinum Doctoribus Ecclesiæ probatum ostendit *Joannes Forbesius* lib. VIII. instructionum Historico-Theol. c. 26. & 28. Optime, si Divinum Gratiæ sufficientis beneficium, quod gratis dari, eoque præveniri homines, neque illo destitui nisi contemnentes ac repudiantes, recte affirmat Augustinus; id omnibus etiam * offerri, pari perspicuitate docuisset. Similiter *Cornelius Iansenius*, Iprensis Episcopus, in Augustino suo (quod opus post auctorem A. 1638. pestilentis luis contagio extinctum Ludovicus Fromondus, Lovaniensis Theologus, publici juris fecit Rothomagi 1652. fol.) libro VI. seq. multus in eo est, ut libertatem arbitrii cum doctrina sua & Augustini de Gratia conciliet: perinde ut *Ludovicus de Molina*, S. I. in sua liberi arbitrii Concordia cum Gratiæ donis, Divina Præscientia, Providentia, Prædestinatione & Reprobratione, qui liber vulgatus Conimbricæ 1588. & ex auctiore editione Antwerpiensi Anni 1595. recusus Lipsiæ 1722. 4. licet titulus Antwerpiam & annum 1595. præferat. Non minus quam Augustinus vel Thomas

* Absolutum decretum ab Augustino primum inductum in Ecclesiam contendit Georg. Calixt, de tolerantia Reformatorum pag. 10. seq.

Thomas procul abfuit * *B. Lutherus* noſter ab vocanda in dubium vel neganda omni voluntatis ſpontaneitate, licet in libro de ſervo arbitrio, quem A. 1525. in lucem adverſus Eraſmum edidit, demonſtraturus hominum corruptionis & peccati gravitatem, neceſſitatemque Gratiæ ad pœnitentiam & converſionem DEO probatam, viſus ſit aliquando locutus cum Godſchalco, Wicleſo aliisque Prædeſtinatianis. Et hi ipſi tamen, ac Zwinglius cum Calvino & tota Eccleſia Reformatorum, quid non faciunt, ut longe à ſe removeant, quod eis imputatur, ac propter κυρίας δόξας, quas fovent, vitio palam vertitur, veluti qui omne virtutis ſtudium dogmatibus ſuis evertant, uti datur cognoſcere ex opere *Petri Jurieu*, quod inſcribitur, Apologie pour la morale des Reformez, & altero Hagæ 1685. 8. edito, cui titulus: Juſtification de la Morale des Reformez, contre les accuſations de Mr. Arnaud, repandües dans tous ſes ouvrages, & particulierement dans les renverſemens de la Morale de JEſus CHriſt par les Calviniſtes (Pariſ. 1674. 4.) & dans le Calviniſme convaincu de nouveau de dogmes impies (Pariſ. 1680.) Ex quibus omnibus puto poſſe colligi, pleroſque omnes etiam eorum, qui non modo

* Pro B. Luthero noſtro ſive excuſando ſive defendendo conferendi ſunt illuſtris *Seckendorfius* in hiſtoria Lutheraniſmi T. 1. pag. 310. ſeq. & præclari Theologi *Jac. Wellerus* in anti-Maſſonio p. 281. *Jo. Behmius* in tractatu analytico libri de ſervo arbitrio, *Jacobus Martini* in diſſ. ſubjecta libro ejusdem de cauſa peccati: *D. Caſparus Pfaffradius*, qui Eraſmi ſcripta cum Lutheri libro recudenda dedit Helmſt. 1620. 4. *Nicolaus Gallus* præf. ad Germanicam libri Lutheri verſionem à Juſto Jona adornatam, Francof. 1620. 4. *Petrus Haberkornius* in libri de ſervo arbitrio vindicatione ſecundum edita Gieſſæ 1668. 4. *Sebaſtianus Schmidius* in notis ad Lutheri librum Latine prælo iterum ſubjectum Argentorat. 1664. *Jo. Joachimus Zentgravius* in præfatione adverſus Petrum Yvonem præmiſſa eidem Lutheri libro cum laudati Schmidii notis recuſo Argentorat. 1707. 4. *Jo. Gerhardus* loco Theol. de libero arbitrio §. 65. *Balthaſar Meiſnerus* decad. 3. anthropologiæ diſſert. 21. 22. 23. *Nic. Alardus* Warnung für des Apoſtatæ Marci Steffens Hertzens Grund pag. 27. ſq. 32. *D. Gerhardus Meierus*, ὁ μαχαιρίτης, in der ſich ſelbſt verurtheilenden Verleumdung eines Catholiquen pag. 17. 18. ſeq. Sub idem tempus, quo Lutherus, etiam *Franciſcus Lambertus* vulgavit & commentario in Hoſeam (ad caput IV.) adjunxit diatribam de arbitrio hominis vere captivo (hoc eſt, per peccatum corrupto) contra impios liberi arbitrii adſertores, Argentor. 1525. 8. Quod autem à Boſſveto Manichæiſmi D. Lutherus cum Melanchthone, Calvino & Beza, arguitur T. 2. Hiſt. des Variations des Egliſes Proteſtantes p. 510. 521. minus mirum, cum idem ſibi contigiſſe à Pelagianis teſtetur Auguſtinus lib. 1. contra duas Epiſtolas Pelagianorum, ut alia ſimilia à Voſſio p. 418. ſeq. theſium Theolog. notata omittam. Viciſſim Ægidium Hunnium noſtrum Pelagianiſmi accuſant Dan. Toſſanus, Jeſuita Adam Tannerus &c.

modo præscientiam ac providentiam DEI admittunt, & Gratiæ Divinæ necessitatem agnoscere se profitentur, sed eorum etiam, qui fatum inducunt & prædestinationem, libertatem tamen arbitrii ideo omnem omnino non tollere, sed satis avulsam voluntatem concedere, licet diversis eam modis circumscribere, aut explicare, aut cum Divina prænotione conciciliare conentur, aut in conciliatione sibi ipsis vel contradicant vel lectori parum satisfaciant.

Pro libertate Voluntatis humanæ.

Untersuchung, woher die Meynung vieler Griechischen Philosophen entstanden, daß die Seele des Menschen nicht von sich selbst, sondern von dem Schicksal beweget werde. Deutsche Acta Erud. 56. T. 5. p. 632-662. & 57. p. 710-743.

An occasional discourse concerning Gods fore-knowledge and Mans freeagency: being an attempt to reconcile their seeming opposition, and to assert the truth of both, from holy Scripture. London 1687. 12.

Joannes Lockius de intellectu humano lib. 2. c. 21.

Conferendæ ejusdem Lockii Epistolæ ad Molinæum & Limborchium in libro, cui titulus: Some familiar lettres between Mr. Locke and several of his friends. Lond. 1708. 8. *History of the works of the learned A. 1708.* p. 410. 418. seq.

Gvil. Kingius in scripto, de quo supra p. 382.

G. G. Leibnitius contra Hobbesium, supra p. 385.

Philippi Naudæi addition a l'examen de deux traittez de Mr. la Placette, ou l'on prouve contre Spinosa que nous sommes libres, Amst. 1713. 8.

Joannes la Placette in scripto contra Bælium, de quo supra p. 385.

A vindication of mankind, or freewill asserted. Lond. 1717. 8. *Acta Erud. 1717.* p. 448.

Lettre touchant la liberté & la necessité. *Journal literaire* Tom. X. pag. 235.

Christiani Democriti, sive qui sub hoc latet nomine, *Dippelii*, Fatum fatuum, das ist, die **Thörichte Nothwendigkeit**, oder augenscheinlicher Beweiß, daß alle, die in der GOttes-Gelahrtheit und Sitten-Lehre, oder vernünftigen Creatur die Freyheit des Willens disputiren, durch offenbahre Folgen gehalten sind, die Freyheit in dem Wesen GOttes

ſelbſt aufzuheben, oder des Spinoſæ Atheiſmum zu ſetzen. Amſt. 1710. 8. atque in ſcriptis Chriſtiani Democriti junctim editis Amſt. 1709. 4. pag. 1114–1231.

A collection of papers which paſſed between Mr. Leibnitz and Dr. Samuel Clarke, with *Dr. Clarks* lettres concerning liberty and neceſſity, alſo remarks upon a book entituled * *Philoſophical enquiry concerning human liberty.* Lond. 1717. 8. *Bibl. Angloiſe* Tom. 1. p. 455. *Acta Erud. 1717.* p. 439. 449. Gallice etiam prodiit, ut dixi p. 387.

Petrus Gaſſendus de libertate, fortuna, fato & divinatione. Tomo ſecundo operum. Pariſ. 1658. fol.

Mr. Bernier traité du libre & de volontaire. Amſt. 1685. 12. *Nouvell. de la Rep. des lettres 1685.* p. 1353.

Contra Fatum.

Chriſtophori Andreæ Brunneri fatum Hiſtorico-Theologicum. Lipſ. 1704. Neubeſtellter Agente T. 1. p. 146. ſeq.

Petri Friderici Arpe Theatrum fati, ſive notitia ſcriptorum de providentia, fortuna & fato. Roterdam. 1712. 8. *Acta Erud. Germanice edita* T. 1. p. 435. *& Latine 1712.* p. 526. *Bibl. choiſie* T. 24. p. 453. *Journal des Savans 1713.* p. 277.

* * *

Cicero de fato, & libris II. de Divinatione.

Plutarchus, de quo dixi p. 143.

Alexander Aphrodiſeus, de quo p. 146.

Hierocles apud Photium Cod. 214. 251. & alii in *Hugonis Grotii* collectione, de qua ſupra p. 147.

Proclus de Providentia & fato & de malorum ſubſiſtentia editus à me T. 8. Bibl. Græcæ.

Jamblichus de fato cum verſione Samuelis Tennulii editus ad calcem commentarii Jamblichiani in Nicomachi Geraſeni Arithmeticam p. 177. Daventriæ 1667. 4.

Ex Chriſtianis, ut *Maximi* & *Methodii* & *Heliodori*, presb. ſcripta deperdita de quæſtione, unde malum? & *Diodori* Tarſenſis & *Iſidori* Peluſiotæ de

* Auctor *Antonius Collinus*. Hiſt. Critique de la Rep. des lettres T. 14. p. 316. Acta Erud. 1717. p. 449. Journal literaire T. X. p. 85.

contra fatum (de quibus p. 162. 164. 168. 169. 172.) prætaream, *Eusebius* libro sexto præparationis Evangelicæ ex *Bardesane* (de quo supra p. 159.) & aliis: *Chrysostomus* de fato & Providentia, supra p. 89. *Gennadii* Scholarii libelli de Prædestinatione, & quod illa non auferat precum utilitatem, supra p. 132.

Matthæi Camariotæ, Thessalonicensis, qui circa A. C. 1430. ac deinceps CPoli docuit, libri duo contra Gemistum Plethonem de fato, Græce primum ex Codice If. Vossii, qui Lugduni Bat. servatur, editus cum Latina versione eleganti *Hermanni Samuelis Reimari*, Hamburgensis, qui Plethonis ipsius libellum pro fato, ex Cod. Bodlejano, & ejusdem Plethonis atque Cardinalis Bessarionis Epistolas amœbæas adjunxit. Lugd. Bat. 1722. 8.

Theodori Gazæ de fato MS. inter Codices If. Vossii, qui servantur in Bibl. Leidensi.

Æneæ Sylvii liber de præscientia DEI & fato.

Petri Pomponatii de fato, Basil. 1567. 8, *Simonis Portii*, Florent. 1561.

Hieron. Cardani de fato, laudatus Naudæo p. 160. quæst. introphilol. ubi memorat & *Colutium Pierium Salutatum*, *Lactantium Domaninum*, *Balduinum*, *Ulpianum Veronensem*, *Jac. Carpentarium*, *Omphalium*, *Riolanum*.

Jo. Genesii Sepulveda de fato & libero arbitrio libri III. Rom. 1526. 4.

Conradi Wimpinæ de fato & providentia libri III. & de bona fortuna libri II. Francof. ad Viadrum 1528. fol.

Jac. Thomasius de Stoica Mundi exustione dissertatione 13. ubi Stoici fati malignitatem excutit. Lips. 1676. 4.

Georgius Thonsonus in vindice Veritatis libro priore contra Justum Lipsium. Lond. 1606. 8. Alcmariæ 1609. 8.

Jo. Philippi Slevogti diss. de fato, ad Justi Lipsii lib. 1. politicor. cap. 4. & lib. 1. de Constantia c. 17. seq. Jen. 1689. 4.

Julii Sirenii de fato libri IX. in quibus de contingentia, necessitate, Providentia & Præscientia Divina, Prophetia & Divinatione, ex Philosophorum & Theologorum sententia tractatur. Venet. 1563. fol. & 4. cum perioche sive argumento Hieronymi Magii.

D. Mich. Waltheri Oratio de fato A. 1649. habita & cum diss. ejus de immortalitate animæ aliisque lucubrationibus edita, Witebergæ, 1657. 4. p. 111. seq.

De

ceæ Gallica lingua editæ compendium Latine hoc titulo: *Caussa DEI asserta per Justitiam ejus, cum ceteris ejus perfectionibus cunctisque actionibus conciliatam.*

Ejusd. Epistola, Journal des Sav. 1691. Jun. p. 386. aliæque A. 1695. & A. 1698. &c. Acta Erud. A. 1694. pag. 110. & 112. Anno 1695. p. 145. seq. A. 1698. p. 432. &c. alia in Novellis Reip. litterariæ A. 1687. p. 745. &c.

Ruardi ab Andala dissertationes Philosophicæ, Franeqv. 1712. 4. in quibus naturam substantiæ non in actuositate consistere disputatur, omniaque dependere à DEO & ex nihilo creata esse ostenditur. Deutsche Acta Erud. T. 2. p. 65. seq.

Lehr-Sätze über die Monadologie, ingleichen von GOTT und seiner Existentz, seinen Eigenschaften, und von der Seele des Menschen, wie auch dessen letzte Vertheidigung seines Systematis harmoniæ præstabilitæ wider die Einwürfe des Herrn Bayle. Von *Henrich Köhlern.* Nebst einem Schreiben des Herrn von Leibnitz, worinnen ein Project zu einer Medaille, auf welcher das Bild der Schöpffung, nach seiner Dyadic vorgestellet wird, befindlich ist: und mit einem Discours des Übersetzers über das Licht der Natur. Francof. 1720. 8.

Gerhardi Bernhardi Bülffingeri, Prof. Tubingensis, de harmonia, animi & corporis humani maxime, præstabilita, ex mente illustris Leibnitii, commentatio hypothetica. Accedunt solutiones difficultatum ab eruditissimis Viris, Dnn. *Fucherio, a)* Canonico Divionensi, *Baylio, b) Francisco Lamio, c)* Benedictino Monacho, *Tourneminio, d)* S.I. *Isaaco Newtono, e) Samuele Clarkio f)* atque *Georg. Ernesto Stahlio, g)* motarum.

a) Confer Journal des Sav. A. 1695. p. 444. 455. 639. & ubi Leibnitii responsio A. 1696. p. 255 259.

b) Bælii Lexicon voce *Rorarius,* & Leibnitii responsio Hist. des Ouvrag. des Savans 1698. Jul. p. 329. & recueil de diverses pieces T. 2. p. 389.

c) Lamy de la connoissance de soy meme II. p. 225—343. & Leibnitii responsio, Journal des Sav. 1709 Jun. p. 593.

d) Memoir. de Trevoux A. 1703. p. 866. 1858. &c.

e) Newton in Epist. ad Abbatem Contium, recueil de diverses pieces T. 2. p. 18.

f) Clarkius in Epistolis ad Serenissimum Walliæ Principem.

g) Stahl. in enodationibus p. 115. seq. 143.

rum. Francof. 1723. 8. Deutsche Acta Erud. 89. T. 8. pag. 389. Historie der Gelehrsamkeit unserer Zeiten. X. p. 888.

Recueil de diverses pieces sur la Philosophie, la Religion naturelle, l'histoire, les Mathematiques &c. par Mrs Leibniz, Clarke, Newton & autres Autheurs celebres. Amst. 1720. 12. 2. Volum. ex Anglico, ***a collection of Papers*** &c. Lond. 1717. 8. Deutsche Acta Erud. 73. T. 7. p. 24. & p. 281. Bibl. Angloise T. 1. p. 455.

Tom. I. Difficultez de ***Mr. Leibnitz*** contre le sentiment de quelques celebres Ecrivains Anglois touchant les principes de la Philosophie & de la Theologie naturelle, cinq ecrits, avec cinq repliques de ***Mr. Clarke.***

Appendice, ou recueil de passages, tirez des ouvrages imprimez de Mr. Leibniz, qui peuvent servir à eclarcir plusieurs endroits des écrits précédens. p. 200.

Lettres d'un Savant de Cambridge, avec les réponses de Mr. Clarke, oú l'on traite de la necessité & de la liberté des actions humains.

Recherches philosophiques sur la liberté de l'homme, par ***Mr. Collins,*** p. 239. avec les remarques de ***Mr. Clarke,*** p. 351–409.

Tom. II. Lettres diverses de Mr. Leibnitz & de Mr. le Chevalier Newton & autres sur l'invention de fluxions & du Calcul differentiel.

Reflections de Mr. Leibnitz sur l'essai de l'entendement humain de ***Mr. Locke,*** p. 143. Lettres du meme sur divers sujets. Examen des principes du Pere ***Malebranche.*** p. 211. Remarques sur un petit livre traduit de l'Anglois de ***Mr. le Comte de Schaftsbury,*** intitulé lettre ***sur l'enthusiasme.*** * p. 245. Jugement sur les œuvres de Mr. le Comte de Shaftsbury publiées en 1711. sous le titre de ***Characteristicks.*** Remarques sur le livre du Pere ***du Tertre*** contre le Pere Malebranche. p. 326. Lettre de ***Mr. de Maizeaux*** à Mr. l'Abbé de Conti, contenant l'explication d'un passage d' ***Hippocrate,*** & du sentiment de ***Melisse*** & ***Parmenide*** sur la durée des substances, pour servir de réponse à un endroit du systeme de l' Harmonie préetablie, p. 362. avec les eclaircissemens de Mr. Leibnitz. p. 382. Replique du meme aux reflexions contenües dans la seconde edition de dictionaire de Mr. Bayle sur le systeme de l' harmanie préetablie, pag. 389–442.

* De aliis adversus hanc Epistolam aliorum scriptis, *History of the works of the learned* An. 1709. p. 429. Confer, quæ supra p. 284.

Merckwürdige Schriften, welche auf gnädigsten Befehl Ihro Königlichen Hoheit der Cron-Princeßin von Wallis zwischen dem Herrn Baron von Leibnitz und dem Hn. D. Sam. Clarke über besondere Materien der Natürlichen Religion in Frantzösischer und Englischer Sprache gewechselt, und mit einer Vorrede Herrn **Christian Wolfens**, nebst einer Antwort Herrn **Ludwig Philipp Thümmigs** auf die fünfte Englische Schrift des Herrn D. Clarks, wegen ihrer Wichtigkeit in Teutscher Sprache herausgegeben von Henrich Köhlern. Francof. 1720. 8.

Remarques Critiques sur le systeme de Mr. Leibnitz de l'harmonie préetablie, ou l'on recherche en passant, pourquoi les systemes metaphysiques des Mathematiciens ont moins de clarté que ceux des autres, ecrites par ordre de sa Majesté la feüe Reine de Prusse. a Berlin 1703. Hist. Critique de la Rep. des lettres Tom. XI. pag. 115.

D. Jo. Francisci Buddei, doctrinæ orthodoxæ de origine mali, contra recentiorum quorundam hypotheses modesta adsertio. Jen. 1712. 4.

Scripta ad controversias Wolfianas facientia.

Christiani Wolfii, Philosophi Hallensis nuper, hodie Marpurgensis, Vernünftige Gedancken von GOtt, der Welt, und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt. Halle, 1720. 8. *Acta Erud. 1720.* p. 371.

Von der Menschen Thun und Lassen, zu Beförderung ihrer Glückseligkeit. 1720. 8. *Acta Erud. 1721.* p. 36.

Von Würckung der Natur. 1723. 8. *Acta Erud. Latina 1723.* pag. 468. *& Germanica XCI.* T. 8. p. 503.

Von den Absichten Natürlicher Dinge. 1724. 8.

Von dem Gesellschafftlichen Leben der Menschen, und insonderheit dem Gemeinen Wesen, zu Beförderung der Glückseligkeit des Menschlichen Geschlechts. 1721. 8.

Von den Kräften des Menschlichen Verstandes und ihrem richtigen Gebrauch in Erkäntniß der Warheit. 1713. 8. *Acta Erud. 1713.* p. 133.

Anmerckungen über seine Metaphysica oder Vernünftige Gedancken von GOtt, der Welt, und der Seele des Menschen. 1724. 8.

Oratio de Philosopia * Sinensium A. 1721. habita, quum Pro-Rectoratu

* Jacturam hujus Orationis quodammodo supplebit V. C. Georgii Bernhardi Bulfingeri, Professoris Tubingensis, specimen doctrinæ veterum Sinarum Moralis & Politicæ. Tubing. 1724. 8.

ratu Academiæ abiret, sed haud edita. Vide Nic. Veridici Impartialis Bohemi unpartheisches Sendschreiben. p. 14.

Erinnerung, wie er es künftig mit den Einwürfen halten will, die wider seine Schrifften gemacht werden. Hall. 1720. 8.

Sicheres Mittel wider ungegründete Verläumdung, wie denenselben am besten abzuhelffen. 1723. 8.

Eines Liebhabers der Welt-Weisheit unpartheyisches Sentiment von M. Dan. Strählers Prüfung der Gedancken des Herrn Hof-Rath Wolfens. 1723. 8.

D. Jo. Francisci Buddei Bedencken über die Wolfianische Philosophie, mit Anmerckungen erläutert. 1724. 8.

D. Joachimi Langii, oder der Theologischen Facultät zu Halle Anmerckungen über Herrn Hof-Rath und Professor Christian Wolfens Metaphysicam, von denen darinne befindlichen so genannten der Natürlichen und geoffenbahrten Religion und Moralität entgegen stehenden Lehren, nebst beygefügter Herrn Wolfens gründlicher Antwort. Cassel, 1724. 4.

Nöthige Zugabe zu den Anmerckungen über Herrn D. Buddens Bedencken von der Wolfischen Philosophie. Francof. 1724. 8.

Thilesii Curieuse Reflexiones einiger guten Freunde über die neuesten Begebenheiten in der Gelahrten Welt, insonderheit der Welt-Weisheit, in einigen Gesprächen abgefasset, und Herrn M. Strählern dedicirt. 1723. 4.

Christiani Wolfii de differentia nexus rerum sapientis & fatalis necessitatis nec non systematis harmoniæ præstabilitæ & hypothesium Spinosæ luculenta commentatio, in qua simul ratio genuina DEI existentiam demonstrandi expenditur, & multa Religionis naturalis capita illustrantur. 1724. 4. *Acta Erud. 1723.* p. 510.

Monitum ad commentationem luculentam de differentia nexus rerum sapientis & fatalis necessitatis, quo nonnulla sublimia Metaphysicæ ac Theologiæ naturalis capita illustrantur. 4. *Acta Erud. A. 1723.* pag. 510.

Rationes prælectionum Wolfianarum. Hall. 1718. 8. *Acta Eruditor. 1719.* p. 118.

Allerhand nützliche Versuche zur Erkentniß der Natur. Tres Tomi. Halle, 1721. 1723. 8. *Acta Erud. Latina A. 1722.* p. 31. *A. 1723.* p. 34. & *Germanica* T. 7. p. 544. 661. 811.

Entdeckung von der Ursache der wunderbahren Vermehrung des Getraydes. Hall. 1718. 4. Erläuterung der Entdeckung. ibid. 1719. 4. De

Gottlob Chriſtiano von Happens, qui monita adverſus hoc ſcriptum edidit, vide D. Jo. Fabricii, Abbatis ac Theologi Helmſtadienſis, Bibliothecam T. 6. p. 557. Omitto alia Wolfii, viri celeberrimi ſcripta, quæ à Naturæ & mathematicarum diſciplinarum ſtudioſis diligenti manu teruntur, Lexicon Mathematicum, elementa mathematica, elementorum compendium, theoremata geometrica, elementa aërometriæ, nec non varia inventa & obſervationes Actis Erud. inſertas, in quibus etiam eſt methodus demonſtrandæ Veritatis Religionis Chriſtianæ A. 1707. p. 167.

Lud. *Philippi Thümmigii* Verſuch einer gründlichen Erläuterung der merckwürdigſten Begebenheiten in der Natur, wodurch man zur innerſten Erkäntniß derſelben geführet wird. 1. 2. 3. Stück. Halle, 1723. 8.

Georgii Bernhardi Bülffingeri, qui ſyſtema Leibnitianum lucidius & magis ad captum multorum videtur explicare in commentatione Philoſophica inſigni de origine & permiſſione mali, præcipue moralis, Francof. 1724. 8. * Sectio prima cautelas dijudicandæ rei neceſſarias: ſecunda definitiones, fundamenta ſyſtematis & objectionum occupantes. Tertia expoſitionem originis & permiſſionem ipſam: quarta uſus doctrinæ morales, epilogus univerſam in compendio tractationem exhibet. Sententia principalis Leibnitiana, cui cætera inædificata ſunt, hæc eſt: *Mundum hunc inter plures poſſibiles ratione totius ſyſtematis eſſe perfectiſſimum, adeoque à Divina voluntate conſequente, quæ morali neceſſitate optimum ſeligat, cæteris omnibus ſapienter antehabitum, etſi creaturarum, utpote finitarum culpa malis* (alicubi & aliquando) *maculatum. Permiſſionis adeoque motivum DEO fuiſſe, quod in idea Mundi, in toto optimi, imperfectiones in partibus obviæ ſimul comprehenſæ fuerint.* Mundi ſyſtema vocat collectionem creatarum rerum omnium non tantum in terrella noſtra, ſed in cœlis cœlorum & in omnem æternitatem. Pro libertate voluntatis pugnat §. 197. ſeq. Eadem in DEO ſumma & perfectiſſima eſt, licet is pro Sapientia & Bonitate ſua non velit, niſi optimum & perfectiſſimum. §. 379. ſeq. Id autem ſemper optimum, quod DEUS facit. §. 428. Mechaniſmum inſervire Providentiæ, illique neutiquam opponendum, cum DEO jus regendi per illum relinquatur integrum. §. 223. 428. 464.

M. David

* Acta Erud. A. 1724. p. 105.

M. Daniel Sträblers Prüfung der vernünftigen Gedancken des Herrn Hof-Rath Wolfens von GOtt, der Welt und der Seele des Menschen. Jen. 1723. 8. Zweytes Stück. Lipſ. 1723. 8.

D. Joachimi Langii, Theologi Hallenſis, Cauſſa DEI & religionis naturalis adverſus Atheiſmum, & qui eum gignit aut promovet Pſeudophiloſophiam veterum & recentiorum, præſertim Stoicam & Spinoſianam: è genuinis veræ Philoſophiæ principiis methodo demonſtrativa adſerta. Halæ Sax. 1723. 8.

Ejusd. Modeſta diſputatio novi Philoſophiæ Syſtematis de DEO, mundo & homine: & præſertim de harmonia commercii inter animam & corpus præſtabilita, cum epicriſi in viri cujusdam Clariſſimi commentationem de differentia nexus rerum ſapientis & fatalis neceſſitatis: nec non ſyſtematis harmoniæ præſtabilitæ & hypotheſium Spinoſæ. Halæ 1723. 4. Cum præfat. Theologicæ Facultatis Hallenſis.

Ejusd. Placidæ vindiciæ modeſtæ diſquiſitionis de ſyſtemate Philoſophiæ novo, quibus Chriſtiani Wolfii monitum, diſquiſitioni oppoſitum breviter expenditur. ibid. 4.

Ejusd. Beſcheidene und ausführliche Entdeckung der falſchen und ſchädlichen Philoſophie in dem Wolfianiſchen Syſtemate Metaphyſico von GOtt, der Welt und dem Menſchen: und inſonderheit von der ſo genandten harmonia præſtabilita des Commercii zwiſchen Seel und Leib, wie auch der auf ſolches Syſtema gegründeten Sitten-Lehre, nebſt einem Hiſtoriſchen Vorbericht, und kurtzer Abfertigung der Anmerckungen über ein gedoppeltes Bedencken von der Wolfianiſchen Philoſophie, nach den Principiis der geſunden Vernunft, auf Gutbefinden der ſämtlichen Theologiſchen Facultät in Halle. 1724. 4.

Nicolai Veridici Impartialis Bohemi Unpartheyiſches Sendſchreiben an einen guten Freund in B. von dem neueſten Staat in Halle, darinnen viel unbekannte und merckwürdige Umſtände, was die Dimiſſion des Herrn Hof-Rath Wolfens betrift, entdecket werden: Herausgegenen von Lamberto Probino Symzero, Meclenb. Wittenberg, 1724. 4.

D. Jo. Franciſci Buddei, Theologi Jenenſis, Bedencken über die Wolfianiſche Philoſophie, ſcriptum editum auctore inſcio A. 1723. 8. & deinde correctius ex avtographo, cum hiſtorica præfatione. Francof. 1724. 4.

Die mit ihr ſelbſt ſtreitende Harmonia der Neuen Weltweiſen. Freyſtadt, 1724. 8.

M. Jo.

CAPUT XVI.

De Libertate, & contra Fati necessitatem.

I.

Liberos nos esse persentiscimus, & facilius aliquis crediderit nihil esse verum, quam non esse in ipsius positum potestate & arbitrio, ut vigil & sanus quando velit, possit hunc vel illum digitum, in hanc aut alteram partem flectere vel non flectere: Musico quando vel canere ipse, vel modulum concentuum præscribere aliis instituit, non esse liberum deligere tonum hunc vel illum, in quo desinat, vel à quo incipiat: In Poëtæ non esse situm voluntate, quo genere carminis scribat, aut in oratoris, qua vocum selectione utatur: neque in optione Mathematici, in quo theoremate experiatur ingenium, sumere sibi ac deligere. Itaque libertatem spontaneam actionum omnes leges in hominibus tanquam certam ponunt, quæ eis præmia pœnasque constituunt: omnis hanc philosophia morum confirmat, omnis religio svadet de illa dubitandum non esse, omnes hanc quotidie nosmet experimur, dum bona diversa inter se conferimus; & quando admissorum pœnitet, ea admitti à nobis non potuisse ipsi certissime sentimus & intelligimus. Bene etiam est, quod ipsi illi Philosophi, qui necessum intestinum cunctis in rebus agendis inducunt sive * Divina εἱμαρμένη, fatoque fatato ac prædefinito Divinitus, sive propter ὑλικὴν ἀνάγκην motumque materiæ & naturam rerum, aut ab intellectu determinationem: plerique omnes tamen libertati voluntatis locum reliquisse voluerunt videri. Ita de Pharisæis Josephus *a)* quos fato omnia ait tribuere, idem tamen diserte affirmat ab iis relinqui τὸ βουλόμενον τῆς ὁρμῆς voluntatem arbitrii, & libertatem ad virtutem aut vitium accedendi. Sic Stoici *b)* quorum scripta habemus Seneca, Epictetus & Antoninus, qui fatum passim inculcant, iidem arbitrium voluntatis, & τὸ ἐφ' ἡμῖν, sive quod est in

* De sententiis illis diversis Philosophorum fatum inducentium accurate Cudworthus in genuino systemate intellectuali Universi sub init. Vide etiam Vossium de idololatria lib. 2. cag. 45. seq. Benedicti Averani dissertationes 8--26. ad Virgilium, Florent. 1716. fol. T. 2. Opp. Tho Pfanneri theol. gentil. c. 10.

a) Lib XVIII. Antiquitat. c. 2. (& apud Ratramum IV. 2. contra Græcos) & lib. 2 de bell. Jud. c. 12. adde Drusium de sectis Hebr. II, 14. & 15. De aliorum Judæorum sententia Manassem Israëlidem in Conciliatore ad Exod. VII, 3.

b) Tho. Gatakerus præf. ad Antonin. Jacobus du Portus Gnomolog. Homeric. p. 114.

nostra potestate, defendunt ubique ae tuentur. Quod si in explicanda τοῦ αὐτεξουσίου καὶ εἱμαρμένης concordia se non satis expediverunt Chrysippus aliive, *non est,* inquit Mericus Casaubonus, *c) in re tam abstrusa, quod id miremur, nec id solis accidit Stoicis.* Epicurus, qui à fortuito individuorum corpusculorum motu suspendit omnia, maluit declinationem illorum *d)* comminisci, quàm libertatem agendi homini eripere. Peripateticorum scholam alienam fuisse ab illa sententia, quæ arbitrio voluntatis spoliat homines, docet in moralibus suis Aristoteles ipse & Alexander Aphrodiseus libro de fato, *e)* ex recentioribus Fortunius Licetus in libris de intellectu agente, ut alios in præsenti omittam.

II. Neque Astrologicum fatum obstare libertati arbitrii, diserte monet Proclus in lib. 1. tetrabibli Ptolomæi c. 3. p. 17. atque idem Ægyptios agnovisse testatur præceptis Medicis & Religioni locum facientes p. 23. Disertius alii Philosophi *f)* τὸ αὐτοκίνητον, αὐτεξούσιον, αὐτοκρατορικὸν, αὐθεκούσιον, αὐθαίρετον voluntatis defendunt. Inprimis nota vox Platonis decimo de Rep. αἰτία ἑλομένου, Θεὸς ἀναίτιος, *culpa eligentis est, DEUS extra culpam.* Et quod ex carminibus priscis Appii affert Sallustius Orat. de Rep. ordinanda ad Cæsarem, *fabrum esse suæ quemque fortunæ,* sive ut est apud Nepotem in vita Attici, *suos cuique mores fingere fortunam.*

III. Quid dicam de veteribus Christianis, qui quod sacræ litteræ docebant, quod sensus communis dictabat, uno ore tradiderunt, & contra Valentinianos, Marcionitas, Manichæos constanter asseruere, nimirum liberi arbitrii esse homines sine necessitate ac deteminatione; neq; aliis quam sibi posse imputare, quod male agunt, licet ad bonum & DEO probatum opus Divina gratia, sed omnibus petentibus parata & obvia indigeant, quam in rem poterunt consuli *Flaminius Nobilius* libris duobus de Prædestinatione, Rom. 1581. *Isaacius Habertus,* Vavrensis Episc. in Theologia Patrum Græcorum vindicata circa materiam Gratiæ. Paris. 1647. fol. *Dionysius Petavius* de libero arbitrio, T. 3. dogm. Theol. & libro IX. de incarnatione capitibus quinque primoribus & lib. V. de DEO cap. 2. seq. *Lud. Thomassini* Memoires sur la Grace, ou l'on presente les sentimens de S. Augustin & des autres Peres Grecs & Latins, de S. Thomas & de presque tous les Theo-

c) Mericus Casaubonus ad Marcum Antonin. p. 39. seq.
d) Supra pag. 372.
e) Supra pag. 146.
f) Vide Grotii sententias Philosophorum de fato, de quibus dictum supra p. 147. Gatakerum ad Antoninum lib. 2. sect. 9. & Huetium libro secundo Alnetanarum quæstionum c. 10.

Theologiens jusqu' au Concile de Trente, & depuis ce Concile des plus celebres Docteurs des Universitez de l'Europe. Paris 1682. 4. *Gerbardus Joannes Vossius* Historiæ Pelagianæ libro septimo, Amst. 1655. 4. & tomo sexto Operum. Hugo Grotius Tom. 3. Opp. Theolog. pag. 106. 368. 373. 687. *Jacobus Basnage* Histoire del Eglise, Roterdam. 1699. fol. libro XI. & XII. Ipse Augustinus, necessitatis Gratiæ adversus Pelagianos assertor præcipuus, non minus fortiter liberi arbitrii causam agit, ut libro de fide contra Manichæos cap. 10. *Quis non clamet stultum esse præcepta dare ei, cui liberum non est, quod præcipitur facere, & iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas jussa complere. Et hæc injustitias & iniquitates miseri non intelligunt DEO se adscribere. Sed quid verum est, nisi & Dominum dare præcepta, & animas liberæ esse voluntatis, & malum naturam non esse, sed esse aversionem à DEI præceptis, & esse justum judicium DEI, quo damnet peccantes.*

IV. In eandem sententiam sæpius alibi Augustinus, ut c. 16. de pœnitentia, & contra Adimantum c. 26. & contra Secundinum c. 14. & lib. 1. retractation. cap. 9. ubi libros suos tres de libero arbitrio commemorans, *nihil,* inquit, *tam in nostra potestate quàm voluntas est --- Voluntas est, qua & peccatur & recte vivitur.* Quod autem idem Augustinus contendit, hac voluntate nisi Gratia DEI liberetur à servitute, qua per corruptionem facta est serva peccati, & ut vitia superet, adjuvetur, recte, pieque vivi non posse: idem etiam ab aliis ante Augustinum Doctoribus Ecclesiæ probatum ostendit *Joannes Forbesius* lib. VIII. instructionum Historico-Theol. c. 26. & 28. Optime, si Divinum Gratiæ sufficientis beneficium, quod gratis dari, eoque præveniri homines, neque illo destitui nisi contemnentes ac repudiantes, recte affirmat Augustinus; id omnibus etiam* offerri, pari perspicuitate docuisset. Similiter *Cornelius Iansenius*, Iprensis Episcopus, in Augustino suo (quod opus post auctorem A. 1638. pestilentis luis contagio extinctum Ludovicus Fromondus, Lovaniensis Theologus, publici juris fecit Rothomagi 1652. fol.) libro VI. seq. multus in eo est, ut libertatem arbitrii cum doctrina sua & Augustini de Gratia conciliet: perinde ut *Ludovicus de Molina,* S. I. in sua liberi arbitrii Concordia cum Gratiæ donis, Divina Præscientia, Providentia, Prædestinatione & Reprobratione, qui liber vulgatus Conimbricæ 1588. & ex auctiore editione Antwerpiensi Anni 1595. recusus Lipsiæ 1722. 4. licet titulus Antwerpiam & annum 1595. præferat. Non minus quam Augustinus vel

 Thomas

* Absolutum decretum ab Augustino primum inductum in Ecclesiam contendit Georg. Calixt, de tolerantia Reformatorum pag. 10. seq.

Thomas procul abfuit * *B. Lutherus* nofter ab vocanda in dubium vel neganda omni voluntatis fpontaneitate, licet in libro de fervo arbitrio, quem A. 1525. in lucem adverfus Erafmum edidit, demonftraturus hominum corruptionis & peccati gravitatem, neceffitatemque Gratiæ ad pœnitentiam & converfionem DEO probatam, vifus fit aliquando locutus cum Godfchalco, Wiclefo aliisque Prædeftinatianis. Et hi ipfi tamen, ac Zwinglius cum Calvino & tota Ecclefia Reformatorum, quid non faciunt, ut longe à fe removeant, quod eis imputatur, ac propter κυρίας δόξας, quas fovent, vitio palam vertitur, veluti qui omne virtutis ftudium dogmatibus fuis evertant, uti datur cognofcere ex opere *Petri Jurieu*, quod infcribitur, Apologie pour la morale des Reformez, & altero Hagæ 1685. 8. edito, cui titulus: Juftification de la Morale des Reformez, contre les accufations de Mr. Arnaud, repandües dans tous fes ouvrages, & particulierement dans les renverfemens de la Morale de JEfus CHrift par les Calviniftes (Parif. 1674. 4.) & dans le Calvinifme convaincu de nouveau de dogmes impies (Parif. 1680.) Ex quibus omnibus puto poffe colligi, plerosque omnes etiam eorum, qui non modo

* Pro B. Luthero noftro five excufando five defendendo conferendi funt illuftris *Seckendorfius* in hiftoria Lutheranifmi T. 1. pag. 310. feq. & præclari Theologi *Jac. Wellerus* in anti-Maffonio p. 281. *Jo. Behmius* in tractatu analytico libri de fervo arbitrio, *Jacobus Martini* in diff. fubjecta libro ejusdem de caufa peccati: *D. Cafparus Pfaffradius*, qui Erafmi fcripta cum Lutheri libro recudenda dedit Helmft. 1620. 4. *Nicolaus Gallus* præf. ad Germanicam libri Lutheri verfionem à Jufto Jona adornatam. Francof. 1620. 4. *Petrus Haberkornius* in libri de fervo arbitrio vindicatione fecundum edita Gieffæ 1668. 4. *Sebaftianus Schmidius* in notis ad Lutheri librum Latine prælo iterum fubjectum Argentorat. 1664. *Jo. Joachimus Zentgravius* in præfatione adverfus Petrum Yvonem præmiffa eidem Lutheri libro cum laudati Schmidii notis recufo Argentorat. 1707. 4. *Jo. Gerhardus* loco Theol. de libero arbitrio §. 65. *Balthafar Meifnerus* decad. 3. anthropologiæ differt. 21. 22. 23. *Nic. Alardus* Warnung für des Apoftatæ Marci Steffens Hertzens Grund pag. 27. fq. 32. *D. Gerhardus Meierus*, ὁ μακαρίτης, in der sich selbst verurtheilenden Verleumdung eines Catholiquen pag. 17. 18. feq. Sub idem tempus, quo Lutherus, etiam *Francifcus Lambertus* vulgavit & commentario in Hofeam (ad caput IV.) adjunxit diatribam de arbitrio hominis vere captivo (hoc eft, per peccatum corrupto) contra impios liberi arbitrii adfertores. Argentor. 1525. 8. Quod autem à Boffveto Manichæifmi D. Lutherus cum Melanchthone, Calvino & Beza, arguitur T. 2. Hift. des Variations des Eglifes Proteftantes p. 510. 521. minus mirum, cum idem fibi contigiffe à Pelagianis teftetur Auguftinus lib. 1. contra duas Epiftolas Pelagianorum, ut alia fimilia à Voffio p. 418. feq. thefium Theolog. notata omittam. Vicifsim Ægidium Hunnium noftrum Pelagianifmi accufant Dan. Toffanus, Jefuita Adam Tannerus &c.

modo præſcientiam ac providentiam DEI admittunt, & Gratiæ Divinæ neceſſitatem agnoſcere ſe profitentur, ſed eorum etiam, qui fatum inducunt & prædeſtinationem, libertatem tamen arbitrii ideo omnem omnino non tollere, ſed fatis avulſam voluntatem concedere, licet diverſis eam modis circumſcribere, aut explicare, aut cum Divina prænotione conciliare conentur, aut in conciliatione ſibi ipſis vel contradicant vel lectori parum ſatisfaciant.

Pro libertate Voluntatis humanæ.

Unterſuchung, woher die Meynung vieler Griechiſchen Philoſophen entſtanden, daß die Seele des Menſchen nicht von ſich ſelbſt, ſondern von dem Schickſal beweget werde. Deutſche Acta Erud. 56. T. 5. p. 632-662. & 57. p. 710–743.

An occaſional diſcourſe concerning Gods fore-knowledge and Mans freeagency: being an attempt to reconcile their ſeeming oppoſition, and to aſſert the truth of both, from holy Scripture. London 1687. 12.

Joannes Lockius de intellectu humano lib. 2. c. 21.

Conferendæ ejusdem Lockii Epiſtolæ ad Molinæum & Limborchium in libro, cui titulus: Some familiar lettres between Mr. Locke and ſeveral of his friends. Lond. 1708. 8. *Hiſtory of the works of the learned A. 1708.* p. 410. 418. ſeq.

Gvil. Kingius in ſcripto, de quo ſupra p. 382.

G. G. Leibnitius contra Hobbeſium, ſupra p. 385.

Philippi Naudæi addition a l'examen de deux traittez de Mr. la Placette, ou l'on prouve contre Spinoſa que nous ſommes libres, Amſt. 1713. 8.

Joannes la Placette in ſcripto contra Bælium, de quo ſupra p. 385.

A vindication of mankind, or freewill aſſerted. Lond. 1717. 8. *Acta Erud. 1717.* p. 448.

Lettre touchant la liberté & la neceſſité. *Journal literaire* Tom. X. pag. 235.

Chriſtiani Democriti, ſive qui ſub hoc latet nomine, *Dippelii*, Fatum fatuum, das iſt, die **Thörichte Nothwendigkeit**, oder augenſcheinlicher Beweiß, daß alle, die in der GOttes-Gelahrtheit und Sitten-Lehre, oder vernünftigen Creatur die Freyheit des Willens diſputiren, durch offenbahre Folgen gehalten ſind, die Freyheit in dem Weſen GOttes

 ſelbſt

selbst aufzuheben, oder des Spinosæ Atheismum zu setzen. Amst. 1710. 8. atque in scriptis Christiani Democriti junctim editis Amst. 1709. 4. pag. 1114-1231.

A collection of papers which passed between Mr. Leibnitz and Dr. Samuel Clarke, with *Dr. Clarks* lettres concerning liberty and necessity, also remarks upon a book entituled * *Philosophical enquiry concerning human liberty.* Lond. 1717. 8. *Bibl. Angloise* Tom. 1. p. 455. *Acta Erud. 1717.* p. 439. 449. Gallice etiam prodiit, ut dixi p. 387.

Petrus Gassendus de libertate, fortuna, fato & divinatione. Tomo secundo operum. Paris. 1658. fol.

Mr. Bernier traité du libre & de volontaire. Amst. 1685. 12. *Nouvell. de la Rep. des lettres 1685.* p. 1353.

Contra Fatum.

Christophori Andreæ Brunneri fatum Historico-Theologicum. Lips. 1704. Neubestellter Agente T. 1. p. 146. seq.

Petri Friderici Arpe Theatrum fati, sive notitia scriptorum de providentia, fortuna & fato. Roterdam. 1712. 8. *Acta Erud. Germanice edita* T. 1. p. 435. *& Latine 1712.* p. 526. *Bibl. choisie* T. 24. p. 453. *Journal des Savans 1713.* p. 277.

* * *

Cicero de fato, & libris II. de Divinatione.

Plutarchus, de quo dixi p. 143.

Alexander Aphrodiseus, de quo p. 146.

Hierocles apud Photium Cod. 214. 251. & alii in *Hugonis Grotii* collectione, de qua supra p. 147.

Proclus de Providentia & fato & de malorum subsistentia editus à me T. 8. Bibl. Græcæ.

Jamblichus de fato cum versione Samuelis Tennulii editus ad calcem commentariii Jamblichiani in Nicomachi Geraseni Arithmeticam p. 177. Daventriæ 1667. 4.

Ex Christianis, ut *Maximi* & *Methodii* & *Heliodori*, presb. scripta deperdita de quæstione, unde malum? & *Diodori* Tarsensis & *Isidori* Pelusiotæ de

* Auctor *Antonius Collinus.* Hist. Critique de la Rep. des lettres T. 14. p. 316. Acta Erud. 1717. p. 449. Journal literaire T. X. p. 85.

contra fatum (de quibus p. 162. 164. 168. 169. 172.) prætercam, *Eusebius* libro sexto præparationis Evangelicæ ex *Bardesane* (de quo supra p. 159.) & aliis: *Chrysostomus* de fato & Providentia, supra p. 89. *Gennadii* Scholarii libelli de Prædestinatione, & quod illa non auferat precum utilitatem, supra p. 132.

Matthai Camariota, Thessalonicensis, qui circa A. C. 1430. ac deinceps CPoli docuit, libri duo contra Gemistum Plethonem de fato, Græce primum ex Codice Is. Vossii, qui Lugduni Bat. servatur, editus cum Latina versione eleganti *Hermanni Samuelis Reimari*, Hamburgensis, qui Plethonis ipsius libellum pro fato, ex Cod. Bodlejano, & ejusdem Plethonis atque Cardinalis Bessarionis Epistolas amœbæas adjunxit. Lugd. Bat. 1722. 8.

Theodori Gaza de fato MS. inter Codices Is. Vossii, qui servantur in Bibl. Leidensi.

Æneæ Sylvii liber de præscientia DEI & fato.

Petri Pomponatii de fato, Basil. 1567. 8, *Simonis Portii*, Florent. 1561.

Hieron. Cardani de fato, laudatus Naudæo p. 160. quæst. introphilol. ubi memorat & *Colutium Pierium Salutatum*, *Lactantium Domaninum*, *Balduinum*, *Ulpianum Veronensem*, *Jac. Carpentarium*, *Omphalium*, *Riolanum*.

Jo. Genesii Sepulveda de fato & libero arbitrio libri III. Rom. 1526. 4.

Conradi Wimpinæ de fato & providentia libri III. & de bona fortuna libri II. Francof. ad Viadrum 1528. fol.

Jac. Thomasius de Stoica Mundi exustione dissertatione 13. ubi Stoici fati malignitatem excutit. Lips. 1676. 4.

Georgius Thomsonus in vindice Veritatis libro priore contra Justum Lipsium. Lond. 1606. 8. Alcmariæ 1609. 8.

Jo. Philippi Slevogti diss. de fato, ad Justi Lipsii lib. 1. politicor. cap. 4. & lib. 1. de Constantia c. 17. seq. Jen. 1689. 4.

Julii Sirenii de fato libri IX. in quibus de contingentia, necessitate, Providentia & Præscientia Divina, Prophetia & Divinatione, ex Philosophorum & Theologorum sententia tractatur. Venet. 1563. fol. & 4. cum perioche sive argumento Hieronymi Magii.

D. Mich. Waltheri Oratio de fato A. 1649. habita & cum diss. ejus de immortalitate animæ aliisque lucubrationibus edita, Wittebergæ, 1657. 4. p. 111. seq.

De

De populis Septentrionalibus fati persuasione alacriter in mortem ruentibus, erudite disserit Tho. Bartholinus libro tertio de causis contemtæ à Danis gentilibus mortis. Hafniæ 1689. 4. *Bibl, Universelle T. 15.* p. 396. seq.

Contra Fatum Astrologicum.

Cum mihi semper visum fuerit studium ex astris de vita ac fortuna hominum pronunciandi non modo lubricum & incertum, licet aliquando forte, ut omnes circulatoriæ artes vera enunciet; sed noxium quoque, utpote quod libertate nos spoliat, preces* facit irritas, studium virtutis opprimit, spe vel metu animos nostros implet præpostero, multisque modis turbat † etiamsi non persvasos, tamen trepidos aut suspensos propter humani ingenii imbecillitatem: itaque non ab re me facturum putavi, si hoc loco præcipuos scriptores Veteres ac recentes, qui eam argumentis variis, armisque omnis generis oppugnarunt, paucis referrem.

Ex veteribus Christianis quidem innumeros Astrologiam refutasse, Eusebium Emesenum etiam, quod τὴν ἀποτελεσματικὴν exerceret, sede Episcopali pulsum constat, sed sufficerit allegasse scriptorem recognitionum Clementis IX. 19. cui loco gemina ex Bardesane refert Eusebius VI. 10.

* Manetho lib. 1. ἀποτελεσματικῶν v. 195.

Τίπτε μάτην ἄνθρωπε θυηπολέεις μακάρεσσι &c.

Quid sacra nequicquam facis, o vanissime, Divis,
Atque supervacui surgunt ad sidera fumi?
Desine, nullus enim est usus fructusve sacrorum,
Nec genituram hominis quisquam flexisse valebit,
Quæ simul adgenita est teneris ab origine natis.
Protinus immotis involvit legibus omnes
Fatorum, & duris quæ non fas frangere vinclis.
Tu venerare Jovem Martemque &c.

† Sextus Empiricus V. p. 110. verissime Astrologos notat ποικίλως μὲν ἐπηρεάζοντας τῷ βίῳ, μεγάλην δ' ἡμῖν ἐπιτειχίζοντας δεισιδαιμονίαν, μηδὲν δὲ ἐπιτρέποντας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνεργεῖν. *Vita humana multis modis afferentes injuriam, & in nobis magnam excitantes superstitionem, neque quicquam permittentes agere ex recta ratione.* Faciunt huc Alex. Tasson pensieri diversi IX. 8. ubi negat tela prævisa minus nocere. *Dicæarchi* liber Ciceroni laudatus intercidit, quo probavit *nescire futura melius esse quàm scire.* Desideramus etiam *Minucii Felicis* librum de fato contra Mathematicos, de quo dixi p. 174.

VI. 10. præparat. Origenem in Genesin p. 11.sq. (& apud Euseb. VI. 11.) & in Job. c. 38. cui jungendus Jac. Billius lib. 1. c. 8. Obs. sacr. Greg. Nyssenum contra fatum T. 1. p. 899. seq. Diodorum Tarsensem apud Photium Cod. CCXXIII. Cyrillum Hierosolymitanum pag. 30. & 57. edit. præclaræ Millesianæ: Basilium VI. in Hexaëm. T. 1. p. 74. seq. usque ad 78. Ambrosium VI. 4. in Hexaëm. Cyrillum Alexandrinum V. contra Julianum pag. 357. seq. Chrysostomum variis locis, Cæsarii quæstiones 47. seq. Methodium in Convivio virginum p. 117. seq. edit. Combefisii. Augustinum Confession. VII. 6. seq. & de Doctrina Christiana II. 21. seq. & de Civitate DEI lib. V. cap. 5. & quæst. V. ac N. T. CXV. S. Prosperum Carmine de providentia DEI v. 626. seqq. ad 720. Acta S. Sebastiani T. 2. Januar. 20. pag. 274. Nicetam IV. 42. thesauri Orthodoxæ fidei. Jo. Philoponum IV. in hexaëmeron c. 18. seq. Joannem denique Sarisberiensem lib. 2. Policratici cap. 19.

Inter τὺς ἔξω præcipue consulendi Cicero II. 42. seqq. de divinat. Favorinus apud Gellium XIV. 1. Sextus Empiricus libro adversus Mathematicos quinto, qui totus Astrologis est oppositus, Plotinus Ennead. 2. lib. 3. Ennead. 3. lib. 1. c. 5. & lib. 2. ac 3. Operæ pretium quoque est videre, quam infirmæ sint rationes Astrologorum principis Claudii Ptolemæi, lib. 1. Tetrabibli c. 3. conantis evincere utile esse, futuri nosse temporis exitum, quem tam sapienter caliginosa nocte premit DEUS. Rectius Diogenianus apud Eusebium IV. 3. præparat. p. 138.

Omitto leges, Senatus consulta & Imperatorum edicta adversus Mathematicos sive Genethliacos, atrocia quidem satis, sed plerumque irrita, suffragante Astrologis hominum communi vitio & imbecillitate, atque Imperatoribus ipsis clam probantibus, quos publice ejiciebant. De illis agunt Lipsius ad Taciti II. 32. Annal. M. Vertranius ad ejusd. lib. 1. Hist. c. 22. & Jac. Gothofredus ad Cod. Theodos. T. 3. p. 125. Lælius Bisciola III. 7. hor. subcesiv. His adde, quod Alexandriæ, ut refert Suidas in *βλάκα*, Astrologi jubebantur pendere *βλακενόμιον* quasi *tributum* quoddam *stultorum*, *διὰ τὸ τὺς μωρὺς εἰσιέναι πρὸς αὐτὺς*, *quod stulti ad eos accederent*, & ipsi Astrologi *Baddim* mendaces, *badins*. Sixti V. & Urbani VIII. bullas adversus Astrologos exhibet Cherubinus T. 2. bullarii p. 515. & T. 4. p. 173.

E recentioribus adversus Astrologiam Apotelesmaticam disputant

 (præter

(præter eos, quos laudant Jo. Picus * libro 1. adversus Astrologos p. 283. & Gerh. Jo. Vossius libro de scientiis Mathematicis cap. XXXVIII.) *Georgius* ** *Trapezuntius* cur Apologorum judicia ut plurimum sint falsa. Colon. 1544. 8. *Thomas Campanella* de fato siderali vitando. Lugd. 1629. 4. *Jo Calvinus* in disp. contra Astrologiam judiciariam, *Ben. Pererius* libro III. de Magia p. 274. seqq. Opp. Theolog. *Gvil. Perkinsus* in antiprognostico T. 2. Opp. p. 461. seqq. *Pithœus*, † Professor Sedanensis, in libro Gallico, cui tutulus: *Traité curieux de l'Astrologie judiciaire, ou preservatif contre l'Astromantie des Genethliaques.* *Derodon* in libello, qui inscribitur: *Discours contre l'Astrologie Judiciaire.* *Petrus Gassendus* T. 2. de Philosophia Epicuri p. 492--509. *Marius Mersennus* in Genesin p. 966. seqq. *Jo. Christophorus Sturmius* in prælectionibus Academicis, Francf. 1722. 4. & separatim Germanice Coburg. 1722. 8. cum præfat. Bonifacii Henrici Ehrenbergii. Acta Erud. 1722. p. 377. & T. 8. supplem. p. 91. *Sixtus ab Hemminga*, Frisius in Astrologia, ratione & experientia refutata, Antwerp. 1583. 8. *Alexander de Angelis* in Genethliacos conjectores. *Salmasius* libro de annis Climactericis, qui præterea in alio libro, sed qui nunquam lucem vidit, de ortu ac progressu Astrologiæ, pluribus hoc fecisse se scribit. *Gerh. Jo. Vossius* lib. II. de Idololatria c. XLVII. & XLVIII. *Henricus Morus* Opp. Theolog. p. 98. seq. *Julius Cæsar Bulengerus* lib. I. de divinatione cap. 6. seq. & libro secundo integro. *Georgius Paschius* in inventis novantiquis p. 592. seq. *Petrus Belius* variis locis Lexici sui, præcipue ubi de Ruggerio disserit, & in cogitationibus de Cometis passim, nec minus in earum continuatione p. 178. seq. *Antonius Vandalen* de divinationibus idololatricis p. 420. sq. D. *Henricus Clausing* diss. de Pseudo-Mathematis, Witeb. 1705. *Sigismundus Schmiderus* diss. de Astrologia judiciaria. Lips. 1709. Astrologie judiciaire par *Mr. Bordelon*. A. 1710. Auctor libri, Instruction d'un Pere à sa fille, Mem. de Trev. 1707. p. 1217. seqq. &c.

Mauritii, Comitis *de Flisco*, decas de fato annisque fatalibus, tam hominibus, quàm regnis Mundi. Francof. 1665. 4.

D. Jo.

* Contra Picum pro Astrologia scripsit Lucius Bellantius Senensis de Astrologica Veritate. Florentiæ 1498. fol. qui A. 1495. mortem ei ex cœlesti themate fertur prædixisse, quem tamen & ipsum in divinatione sua fuisse fallum notat Gassendus.

** Giornale de' letterati d'Italia T. 16. p. 446.

† Ancillon Misc. Critic. T. 2. p. 74.

D. Jo. Friderici Mayeri, τȣ μακαρίτȣ, dissertationes tres, quod fata Religionum, Imperiorum & Urbium ab astris non dependeant. Hamb. 1700. 4.

* * *

Scriptores contra *Manichaeos* notavi in Bibliotheca Græca Volum. V. p. 289. seq.

Historiæ *Pelagianæ* scriptores Vossius, Henricus Noris, Jo. Garnerius ad Marium Mercatorem, Benedictini ad T. X. Augustini &c.

De *Prædestinatianis*, * auctor Prædestinati, & Hincmarus à Sirmondo editus: Sirmondus ipse in historia prædestinatiana T. 4. Operum: Natalis Alex. Sæculo V. p. 64. 211. seq. edit. in fol. Tillemontius T. 16. memor. Eccles. p. 19. seq. *Jo. Georgii Marggrafii* historia veterum Prædestinatianorum An. 1714. 4. *Lud. Cellotius* ad Concilium Duziacense, Paris. 1658. 4. *Franciscus Porterus* ** Minorita in systemate decretorum dogmaticorum pag. 211. &c. *Auvraus* † in censura Prædestinati, 1645. 8. *Philippus Buchius* in fabula Prædestinatorum, Francof. ad Viadrum 1676. 4. *Jo. Forbesius* VIII. 29. instruct. historico Theol. *Gilbertus Maugvinus* in vindiciis Prædestinationis & Gratiæ, Paris. 1650. 4. *Jacobus Basnage* in historia dogmatum Ecclesiæ, Gallice edita &c.

Contra Godeschalcum *Rabanus Maurus* & *Amulonis* Epistola T. 2. Operum Sirmondi, *Jacobus Usserius* in historia Godeschalci, *Mabillonius* præf. ad T. 3. annalium Ord. S. Benedicti, *Paulus Roeberus* diss. de erroribus Godeschalci Sec. IX. damnatis, edita A. 1646. *Thomasische Bibliothec* T. 1. p. 734. seq.

Lud. Maimburgius in historia Wiclefianismi & Calvinismi, *Natalis Alexander* Sec. XIV. p. 118. seq. T. VII. edit. in fol. *Petrus Maria Grassius* de ortu & progressu hæresium Wiclefi. Vincentiæ 1707. fol.

Philippi Labbei, S. I. Bibliotheca *anti-Jamseniana*, cum præludiis historiæ & cribratione farraginis Jansenisticæ, sive catalogo librorum aliquot à Jamsenianis editorum. Paris. 1654. 4.

* Tiro Prosper in Chron. ad A. 23. Arcadii & Honorii: *Prædestinatorum hæresis, quæ ab Augustino accepisse dicitur initium, his temporibus serpere orsa.*

** Journal des Sav. 1696. p. 209. seq.

† Ant. Arnaldus vel David Blondellus. Vide Grotii Epist. 699.

Melchioris Leydeckeri, Theologi Ultrajectini, historia Jamsenismi libris VI. Ultraject. 1695. 8. *Acta Erud. 1696.* p. 17.

Mr. Germain, defense de l'Eglise Romaine & des Papes contre Mr. Leydecker, & recueil de plusieurs écrits curieux. à Liege 1697. 8. secunda editio. Vide Lud. Neocori Bibliothecam novorum librorum A. 1697. p. 508.

Anonymi histoire abregée du Jansenisme, & remarques sur l'ordonnance de Mr. l'Archeveque de Paris. à Cologne 1697. 8. *Journal de Berlin 1697.* p. 549.

Memoires pour servir à l'histoire des controverses nées dans l'Eglise Romaine sur la Predestination & sur la Grace, depuis le Concile de Trente. Tomo XIV. Bibliothecæ universalis à *Joanne Clerico* Gallice editæ, & separatim.

Augustini le Blanc, (sive qui sub nomine hoc latet, Jacobi Hyacinthi Serry, Ord. Præd.) Historia Congregationis de Auxiliis Gratiæ, sub Clemente VIII. & Paulo V. Lovan. 1700. fol. *Hist. des ouvrages des Sav. 1699.* p. 395. *Acta Erud. A. 1700.* p. 337.

Addenda ad Historiam de auxiliis, *Memoires des Trevoux 1701.* T. 2. p. 488. edit. Amst.

Errata, *Acta Eruditor. 1703.* p. 442.

L'Histoire de Auxiliis justifiée contre l'Auteur des questions importantes. *Acta Erud. 1703.* p. 118.

Le Correcteur corrigé, svite de la justification de l'histoire de Auxiliis. à Namour.

Histoire * des cinq propositions de Jansenius par *Mr. l'Abbe du Mas. Acta Erud. 1700.* p. 214.

Lettres sur les heresies du XVII. siecle. *Memoires de Trevoux An. 1711.* p. 967. seq.

Histoire generale de Jansenisme. *Acta Erud.* A. 1701. p. 289. & A. 1707. pag. 244.

Thoma de Lemos, Ord. Præd. acta congregationum & disputationum coram Clemente VIII. & Paulo V. in causa de auxiliis Gratiæ Divinæ. Lovan. 1702. fol. Vide Bibliothecam novam scriptorum Dominicanorum Tom. 2. pag. 463. seq. Journal des Savans Anno 1702. Jul. pag. 58. History of the works of the learnad A. 1705. p. 451.

Jo. Lau-

* Romæ & in Gallia ab A. 1643. ad 1669.

Jo. Laurentii Lucbesinii, S. I. Historia polemica Jansenismi. Rom. 1711. 8. tribus Vol. *Giornale de' letterati d' Italia T. X. p. 333.*

Theodori Eleutherii, sive *Livini de Meyer*, S. I. Epistola. *Acta Erud.* 1711. pag. 333.

Ejusd. Historiæ controversiarum de auxiliis libri III. Bruxell. 1715. fol. *Acta Erud.* A. 1707. p. 366. & A. 1717. p. 1. & 59. *Memoires de Trevoux* A. 1705. p. 1281. 1536. 1709.

Bibliotheque Janseniste du *P. Colonia*, S. I. Vide Diarium Amstelodamense, *Memoires historiques & critiques* A. 1722. Maj. p. 27.

Jacobi Fabri, Theologi Sorbonici, Paris. (qui Cal. Jul. 1717. obiit,) Motifs invincibles. A. 1682. Ejusdem defence des motifs invincibles, Insulis, 1685. 12. *Nouv. Rep. lettr.* A. 1685. p. 55.

Nic. Malebranchii sententia, DEUM in nobis facere omnia. Mercure Savant de Mr. Bayle A. 1684. p. 76. nos omnia in DEO videre. Nouv. Rep. lettr. 1684. p. 122. omnem voluptatem in DEO sentire. id. T. 2. pag. 25. *Acta Erud.* A. 1585. pag. 416. & A. 1686. pag. 179.

Doutes sur le Systeme Physique* des causes occasionelles. Roterd. 1686. 12. *Nouv. rep. lettr.* A. 1686. p. 261. 1410. seq.

Antonius Arnaldus contra Malebranchium. *Acta Erud.* A. 1686. p. 183. Ejus reflexions Philosophiques & Theologiques sur le nouveau Systeme de la Nature & de Grace, à Cologne 1685. 12. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1685. p. 849.

Lettres du Pere Mallebranche. *Nouv. rep. lettr.* A. 1686. p. 398.

Conferences de Mr. Leleval. *Nouv. rep. letr.* A. 1699. p. 197.

Mr. de Villemandy traité del' efficace des causes secondes. à Leyde 1686. 12. *Nouv. Rep. lettr.* A. 1686. p. 925.

Lettres Theologiques sur les nouvelles opinions du temps. 1699. 12. *Nouv. Rep. lettr.* A. 1699. T. 2. p. 588.

Causarum primæ & secundarum realis operatio defensa † in Epistola postuma ad Hautecurtium. Leovardiæ 1716. 4. *Nouv. Rep. lett.* A. 1716. pag. 72.

* Primus (post Svarezium in Metaphys.) causarum occasionalium defensor, Ludovicus de la Forge, inde Nicolaus Malebranchius, Petrus Sylvanus Regisius, Joannes Braunius &c.

† Auctor Jacobus Guffet.

Refutation du Nouveau Syſteme de Metaphyſique du P. Malebranche, Par le *P. du Tertre*, S. I.* *Nouv. Rep. letr.* A. 1717. p. 435. 607. 779.

* * *

Anſelmus Cantuarienſis de libero arbitrio pag. 117. ſeq. Operum edit. Gerberonianæ.

Cœlium † de libero arbitrio edidit A. 1525. & laudat Eraſmus XXVIII. 25. Epiſt.

Ejusdem *Eraſmi* de eodem argumento contra B. *Lutherum* noſtrum, qui Eraſmo reſpondit, ut dixi p. 396.

Thomæ Campanellæ cento Thomiſticus de Prædeſtinatione & Reprobatione, Auxiliis & Libero arbitrio adverſus Pſeudo-Thomiſtas.

Ioſuæ Placæi de libero hominis arbitrio diſſertationes inter opuſcula ejus poſtuma. Salmur. 1656. 4.

Diſſ. Theologique ſur cet axiome de S. Auguſtin, *quod amplius nos delectat, ſecundum id operemur, neceſſe eſt.* Journal des Savans A. 1714. p. 316. ſeq.

Ioannes Regius de genuina cauſæ ſecundæ notione.

Ruardi ab Andala de libero hominis peccatoris arbitrio diſſertatio. Franequ. 1713. 4. *Acta Erud. 1714. p. 48. & T. VI. ſupplem.* p. 249. 305.

Dugveti liber, acuti & ingenioſi ſcriptoris, cui titulus: *De l'action de DIEU ſur ſes Creatures.* Inſulis 1713. 4. 2. Volum. *Iournal litteraire* T. 2. p. 230. & T. 3. p. 251. *Memoires de Trevoux* A. 1714. pag. 375.

Petrus Kirſch, S. I. contra prædeterminationem Phyſicam. *Memoires de Trevoux* A. 1711. p. 1540.

Reflexions ſur la premotion Phyſique, par *Nic. Malebranche*, Pretre de l'Oratoire. Pariſ. 1717. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1717. p. 388. *Iournal des Savans* A. 1716. p. 10.

Refutation de la premotion Phyſique par le raiſonnement. *Iournal des Savans* A. 1714. p. 649.

Le Janſeniſme demaſqué par Mr. *l'Abbé de Margon.* Journal des Savans A. 1715. T. 2. p. 653. Mem. de Trevoux A. 1715. p. 1575.

Ioannes la Croſe Memoirs for the ingenious A. 1693. p. 378. ſeq.

Daniel Whitby Diſcourſe concerning 1) the true import of the words election and reprobation and the thing ſignified by them in the holy Scri-

* Hic Malebranchii ſententiæ prius addictus fuerat.

† Scriptorem recentem nec valde remotum ab Eraſmi ætate.

Scripture. 2) the extent of CHrists redemtion. 3) the Grace of God, where it is inquired, whether it be vouchsafed sufficiently to those who improve it not, and irresistibly to those who do improve it; and whether men be wholly passive in the work of their Regeneration. 4) the liberty of the will, in a state of a Tryal and Probation. 5) the Perseverance and defectibility of the Saints, with some reflections on the state of the Heathens, the Providence and Prescience of God. Lond. 1710. 8. *Bibl. ancienne & moderne* T. 9. p. 150. seq. & 168. *History of the works of the learned* A. 1710. p. 429.

Ex nostratibus Theologis unicum laudabo, D. *Ægidium Hunnium*, cujus tractatus de libero arbitrio & alter de Providentia & æterna Prædestinatione filiorum DEI ad salutem, & separatim, & inter ejus opera T. 1. prodiit Witeb. 1607. fol. Alios bene multos Lutheranos nostros & Reformatos dabit Bibl. Theologica Martini Lipenii.

De vita termino.

Præter interpretes ad Psal. CXXXIX, 16. ad Job. XIV, 5. & Esaiæ XXXVIII.

Justinus quæst. XXXIII. ad Orthodoxos.

Gennadii Scholarii liber de vitæ termino & prædestinatione, Græce editus ab Hœschelio, & cum Latina versione à Carolo Libertino, S. I. ut dixi supra p. 131.

Menasse ben Israël de vitæ termino & præsentiæ Divinæ cum libero hominis arbitrio conciliatione libri III. Amst. 1639. 12.

Levinus Lemnius, Lugd. Bat. 1639. 12.

Ioannis Beverovicii, Senatoris & Medici Dordraceni, Epistolica quæstio de vitæ termino fatali an mobili, cum doctorum responsis. Secunda editio triplo auctior & in tres partes distributa. Lugd. Bat. 1636. 4. Eruditorum nomina, quorum Epistolæ vel lucubrationes de hoc argumento in illa collectione leguntur, sunt præter Beverovicium ipsum, *Godschalcus Altius*, S. Theologiæ Licentiatus, III. p. 95. *Caspar Barlæus*, Medicus & Philosophus, p. 146. *Cornelius Beverovicius*, Theol. Dordracenus, p. 64. *Andreas Colvius*, Theol. Dordracenus, p. 156. *Iacobus Crucius*, Theol. Delphensis, pag. 4. & 408. *Daniel Dammius*, Logices Prof. Franekeranus, III. p. 100. *Ioannes Elichmannus*, Medicinæ Doctor, Arabum & Persarum exponens sententiam. III. pag. 137. 139. 140. *Simon Episco-*

Episcopius, a) Theologus, p. 47. 70. *Thomas Erastus, b)* Medicus, III. p. 133. *Scipio à Grandimonte*, III. p. 82. *Joannes Junius*, Theologus Sylvæducensis, p. 195. *Gerardus van der Laan*, Consul Harlemensis, p. 185. *Fortunius Licetus*, Philosophiæ Professor Bononiensis, III. p. 86. *Marius Mersennus*, p. 67. *Abraham van der Mylius*, Theologus, p. 26. 39. 151. 413. *Gabriel Naudæus, c)* Parisinus, III. p. 1. 3. *Justus Cæcilius Puteanus*, p. 429. *Joannes Polyander*, Theologus Lugd. Bat. pag. 372. *Arnoldus de Reer*, Medicus, p. 401. *Andreas Rivetus*, p. 207. *Anna Maria Schurmannia, d)* III. pag. 117. 121. *Cornelius à Someren*, Medicus Dordrechtanus, p. 388. *Franciscus Sylvius*, Theologus Duacensis, III. p. 111. *Gisbertus Voëtius, e)* p. 234. *Jo. Westerburgius*, Theologus & Historiarum Professor. p. 105. 172. Salmasius etiam hoc de argumento ad Beverovicium scripserat, sed cum longior esset Epistola, seorsim edenda, ab hac collectione abest, nec post id tempus lucem vidit. Vide Grotii Epist. 343. 368. & Sorberiana p. 30.

Dan. Whitby, contra Joannem Eduardum, in libro, de quo supra p. 406. sq. *Bibl. ancienne & moderne* T. 9. p. 180. seq. *History of the works of the learned* A. 1710. p. 436. seq.

Levini Warneri diss. de vitæ termino utrum fixus sit an mobilis. Amst. 1641. 8.

Leo Allatius de libris Ecclesiasticis Græcorum p. 225. seq.

Theophilus Raynaudus T. 13. Opp. adde Ellies du Pin Bibliothecam scriptorum Ecclesiasticor. T. 18. p. 72.

D. Danielis Henrici, f) Ægidii Hunnii, (Tomo V. Opp.) *Ioannis Majoris*, (Jen. 1671.) *Balthasaris Menzeri*, (Rintel. 1647. & Germanice 1649.) *Iusti Fewerbornii*, (ex fascic. V. disp. 6.) & *Io. Gvil. Baieri*, (Jen. 1686.) junctim editæ de termino vitæ lucubrationes, curante Hieronymo Dicelio. Francof. 1691. 8. *Acta Erud. T. 2. supplementi* p. 192.

D. Io.

a) Sim. Episcopii Opera T. 1. parte 2. p. 378. seq.
b) Erasti Epistola de hoc argumento legitur etiam in Goldasti Epistolis Philologicis p. 293. seq.
c) Hæc Naudæi de fato & fatali termino dissertatio exstat etiam in ejus pentade quæstionum iatrophilologicarum Genev. 1647. 8.
d) Schurmanniæ Opera p. 1. seq.
e) Gisbertus Voëtius ad calcem Tomi V. diss. select.
f) Prodierat Lipsiæ 1644. sed hæc Dicelii editio longe auctior ex B. Henrici MS.

D. Io. Adamus Scherzerus breviar. Hulſemannian. pag. 251. ſeq. *D. Io. Adamus Quenſtad* Syſtem. Theolog. IV. p. 544. ſeq. *D. Io. Andreæ Schmidii* diſſ. de termino vitæ, an poſſit produci, an abbreviari. Jenæ, 1680. 4.

Diſſertationes *D. Frid. Bechmanni*, Jen. 1676. *D. Bernhardi von Sanden*, Regiomont. 1709. (Nova literaria Hamb. 1709. pag. 269. ſeq.) *Nicolai Rudbeckii* &c.

D. Frid. Rappolti Opera p. 1269. ſeqq.

D. Io Franciſci Buddei parerga Hiſtorico-Theologica p. 460. ſeq.

Richardi Carr. Epiſtola octava Medicinalis p. 90. ſeq.

D. Chriſtiani Thomaſii Einleitung zur Sitten-Lehre cap. 8.

Io. Ludovicus Praſchius de termino vitæ. Ratisbon. 1684.

Detlev Cluveri Hiſtoriſche Anmerckungen A. 1706. p. 51. ſeq. *Tho. Browne* Religio Medici p. 244. &c.

CAPUT XVII.

*De Divina * Providentia.*

I.

QUi DEUM ſtatuunt, & negant tamen eum providere rebus humanis, nihil Atheis meliores ſunt, & duo facere coguntur ſenſui communi hominum repugnantia, primum ut inficientur DEUM eſſe Mundo præſentem, quomodo enim præſens DEUS, nec videat, nec audiat omnia? alterum ut Mundum DEI opus inficientur, quo pacto enim quæ creavit, eadem abjicere & indigna habere cura atque imperio ſuo poteſt? Itaque Providentiæ inficiator Epicurus Deos ſuos in intermundia ablegavit, & Mundum non conditum à DEO, ſed fortuito atomorum æternarum concurſu in præſentem quam habet formam temere conſtitiſſe docuit. Ecquid autem incredibilius, quam iners illa coarctata atque intercluſa ſpatiis vita Deorum, vel quid magis eſt ab omni repulſum ratione, quam ſapientiſſimam hanc, quam in Mundo cernimus rationem temeritati & caſui originem debere. Credamus igitur, quod ſine ſumma abſurditate negari non poteſt, & ſine quo nullam

 religio-

* Quam *Providentiam* dixere Cicero & alii, Chalcidius *Proſpicientiam* & *Providam DEI voluntatem*: Seneca Epiſt. 71. *æternam artem omnia temperantis DEI.*

religionis, pietatis, nullam justitiæ rationem licet cogitare, id esse verissimum certissimumque testimonio animæ nostræ assentiamur. Cumque sacræ Scripturæ, DEI Providentiam tam luculentis documentis adstruant, suffragante Mundi & generis humani historia, saltim consensum hominum ubique omni ætate confugientium ad preces, & in recte factis gaudentium, in sceleribus autem sibi metuentium, tantis argumentis munitum aspernari nos pudeat. Nec difficilis ad objectiones, quæ Providentiæ opponuntur, responsio, quam duplicem affert Epicurus, unam quidem quod providere tam multis futurum sit DEO laboriosum nimis molestumque. Quis autem dixerit molestum hoc esse DEO, cum Soli molestum non sit, quem DEUS condidit, longe lateque omnia, magna parva animare calore, & lumine implere jucundissimo. Altera objectio repetita à malis, quæ in hoc Mundo animadvertere nobis videmur, similiter claudicat, ut ex iis, quæ capite XV. supra disputata sunt, jam puto intelligi. DEUS quidem, inquit Epicurus, * aut vult tollere mala & non potest; itaque imbecillis est: aut potest & non vult, atque est invidus: aut neque vult neque potest, igitur & imbecillis fuerit invidusque. Responderi potest haud velle eum potentia absoluta uti ad quælibet mala tollenda, non propter invidentiam, sed ex sapienti bonitate, quæ ex permissione malorum veluti ex umbra majus luci decus coloribusque gratiam fœneratur. Ut autem verissime dixit Sallustius, *Falso queri de natura sua genus humanum*, ita Providentiam non reprehendunt, nisi ingrati ac superbi homines aut rerum imperiti: quid enim dicam de iniquitate eorum, qui plura mala homini quam bona tributa ** quiritantur, quum immeritis quæ habent beneficiis recte frui culpa sua negligunt. Aut quid de eorum inscientia, qui Providentiam, ut magni alicujus Principis Imperium idiotæ criminantur, cujus rationum aut consecutionum

* Apud Lactantium de ira DEI c. 13. & Sextum Empiricum lib. 3. Pyrrhon. hypotypos. cap. 1.

** Seneca Epist. 110. *Adhibe diligentiam tuam & intuere quid sint res nostra, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis,* (h.e. quæ mala etiam putantur, feliciter evenire,) *quam accidere* (scil. vere mala.) Idem docet lib. IV. de beneficiis c. 5. sq. indeque concludit, *de Diis non esse querendum, qui usque in delicias nos amant.* Æschylus apud Stobæum p. 137. eclog. edit. Grotii: καὶ τὸ καλὸν πλέον ἢ κακὸν ἐκ σέθεν. *Multa plura tibi prospera tristibus debentur.* Nouv. Rep. lettr. A 1684. Aout p. 59. *il n'est pas vray que dans ce monde l'homme souffre plus de maux que de bien, & c'est nostre ingratitude, nôtre orgueil & nôtre humeur insatiable qui nous fait parler de la sorte.*

cutionum minimas † partes non intelligunt. Sed jam quod instituti nostri est, scriptores, qui in asserenda Providentia copiosius elaboravere, & vires ingenii in hoc libenter impenderunt, deinceps referamus.

Plutarchus, Theo, p. 352. progymnasmatum, ***Simplicius*** & alii, de quibus dixi p. 143. ***Plotinus*** III. Enneadis lib. 2. seq. ***Arrianus,*** de quo p. 151. ubi etiam deperdita quædam veterum Providentiam asserentia scripta memoro, ut p. 152. 158. 159. 168.

Philo Judæus apud ***Eusebium*** VIII. c. ult. præparat. Evangelicæ. ***Dionysius*** Alex. libro de Natura, apud eundem Eusebium XIV. 23–27. ***Eustathius*** Antiochenus in Hexaëmeron p. 33. seq. ***Titus*** Bostrensis libro 2. contra Manichæos. ***Gregorius*** Nyssenus libro VIII. contra Eunonium.

S. Chrysostomus, supra p. 89. ***Theodoretus,*** (de quo p. 97.) sermonibus X. de Providentia & lib. V. curat. Græcarum affectionum c. 10.

Theodorus Abucara de auctore boni & mali p. 120.

Johannes Damascenus lib. 2. de orthodoxa fide c. 29. seq.

S. ***Augustinus*** libris de Ordine Tom. 1. Opp. S. ***Prosperi*** carmen de Providentia.

Salvianus, de quo p. 257. Ejus librorum de Providentia synopsin exhibet Rittershusius in notis p. 8. seq.

Thomas Bradwardinus, de quo pag. 269. seq. ***Nicolaus Cusanus*** de ludo globi.

Scholastici ad Magistrum sententiarum lib. 1. dist. 46. & lib. 2. dist. 1. ubi de concursu DEI, & ad S. Thomæ summam part. 1. qu. 22. & 103. seq. de Providentia & causa mali qu. 49.

Dionysius Petavius libro VIII. dogmatum Theol. de DEO capitibus quinque primoribus. ***Simon Episcopius*** Institutt. Theol. p. 378. seqq. & alii scriptores Theologiæ dogmaticæ.

Joannis Tritbemii libellus de Providentia excusus cum Salviano, curante Conrado Rittershusio Aldorf. 1611. 8. & inter responsa ad octo quæstiones Imp. Maximiliani. Mogunt. 1601. 8.

† Idem A. 1685. Août p. 853. *S. Augustin a dit judicieusement, que ceux qui trouvent des irregularitez dans le monde, sont semblables à ceux qui ne pouvant voir qu'une tres-petite portion d'un ouvrage de marqueterie, ne laisseroient pas d'en condamner l'arrangement: Un homme qui sortiroit de la Comedie aprés avoir ouï reciter la premiere scene, devroit il étre reçû à soutenir que cette scene est hors d'œuvre &c. qu'elle ne sert de rien?*

Jo. Bernhardi Gualdi de vero judicio & Providentia, apologia ad Pium IV. Pontificem. Florent. 1562. 8.

Thomæ Gianini de Providentia ex mente Platonis. Patav. 1588. 4.

Platonis, qui Græcos vocabulo προνοίας * uti docuit, & Aristotelicorum doctrina de Providentia inter se comparata, in *Bessarionis* Cardinalis opere contra calumniatorem Platonis lib. 2. c. 8. & lib. 3. c. 29. seq.

Jo. Francisci Pici Mirandulani libri de Providentia DEI contra Philosophrastros, non editi quod sciam.

Livro da Providentia Divina, composto pello Haham Yshaq Yesurun, A. 5423. (Christi 1663.) 4.

David Nieto Judæi de la Divina Providenza, o sea Naturaleza universal o natura naturante, dos dialogos seconde edicion corregida en Londres 5476. 8. (1715).

Decision del Senor H. H. Hassalem. M. A. A. B. D. R. M. R. Zevi Asqvenazi, con su Beth Diu, sobre el Problema, si Naturaleza y Dios, y Dios y Naturaleza es todo uno, segun lo predicò el Senor H. H. R. David Nieto en el K. K. de Londres en 23. de Kisleu 5464. (20. Nov. A. C. 1703.) en Londers 5472. 8. (A. C. 1711.)

Rob. Boyle de Natura. Nouv. rep. lettr. 1686. p. 1384. seqq.

Naturam homini non esse novercam, *Jacobi Thomasii* præfatio 1. adver. Plinium. Lipsiæ 1683. 8. Præfatio quarta contra Gentiles DEUM cœlo alligantes: & præfatio XXV. de Divina in hoc orbe Providentia.

Mr. I. F. Vallade, Discours philosophique sur la creation & l'arrangement du monde, ou l'on fait voir les raports qu'il y a entre les creatures & leur dependance sous les loix de la Providence. Amsterd. 1700. 8. Nouv. Rep. lettr. A. 1700. T. 2. p. 411.

Josephus Allein in Theologiæ Philosophicæ sive Philosophiæ Theologicæ specimine. Unschuldige Nachrichten A. 1722. p. 300.

Christophori Wittichii exercitatio prima inter junctim editas Lugd. Bat. 1682. 4. *DEUS Mundi Rector.* Acta Erud. 1682. p. 247. seq.

Joannis Ciampoli dialogus de miseria humana & Divina bonitate. Primo loco occurrit in libro excuso Romæ 1667. 8. *prose di Monsignore Giovanni Ciampoli.*

Francisci

* Vide, quæ viri docti ad Laërtium VI. 24. & Rich. Bentleii diss. de Epistolis Phalaridis Anglice editam, p. 525.

Francisci Burmanni dissertationes IV. de Providentia Divina, parte priore dissertationum Academicarum. Roterd. 1688. 4. *Prima* DEUM probat vere curam rerum, speciatim humanarum gerere, *Secunda* modos & rationes inquirit, per quas cooperatur cum causis secundis easque gubernat aut ad certos fines moderatur. *Tertia* hoc Divinum regimen cum libertate arbitrii humani studet conciliare, & *quarta* doctrinam de fato excutit. *Adde Acta Erud. T. 1. supplementi* sect. 9. p. 455.

Gerhardi de Vries Exercitatio XXV. de DEO providente per gubernationem.

Twelve discourses, concerning the wisdom and goodnes of God, by *William Scot.* Lond. 1701. 8. Hist. of the works A. 1702. p. 30.

B. *D. Joannis Mulleri* nostri atheismus devictus cap. V. & VI.

Dissertationes de Providentia *D. Johannis Hulsemanni*, Lips. 1648. & *Georgii Calixti*, Helmst. 1635. 4.

D. Adami Rechenbergii de Providentia DEI circa minima. Lips. 1703. Nova literar. Hamburgens. A. 1703. p. 215. seq.

M. Sam. Gotlieb Heinii, Ecclesiastæ Rochlicensis, Singularia providentiæ Divinæ, oder Sonderbare Merckmahle Göttlicher Vorsorge vor der Menschen Leben und Wohlfarth. Dresd. & Lips. 1719. 8.

Ejusd. Theatrum Providentiæ Divinæ. Magnalia Providentiæ Divinæ.

Frid. Quirini Gregorii Exercitatio historica de miraculis Providentiæ apud gentes antiquas. Lips. 1714. 4.

M. Georg. Barthold. Meyers Spiegel Göttlicher Gerechtigkeit und Gerichte, Opus promissum, Unschuldige Nachrichten A. 1717. p. 481. seq.

De Providentia DEI circa Respublicas, *Andreas Colvius* apud Jo. Beverocium de termino Vitæ p. 171. seq.

Nehemias Grew primis libris, tertio præcipue Cosmologiæ sacræ Anglica lingua editæ, ubi de Providentia in regna & resp. & in homines tam præsentis respectu vitæ quam futuræ. Confer Acta Erudit. A. 1703. p. 241. seq.

Divine conduct, or mysterie of Providence, by *John Flavell* ad Psalm. LVII. Lond. 1678. 8.

Conradi à Thann Musa Christiana de Providentia Divina contra blasphemos Epicureorum furores & detestandam Stoicorum necessitatem, Jen. 1592. 4. carmine heroico.

Richardi Blackmore, Equitis & Medici Lond. Poëma Anglico carmine 7. distinctum libris, de Creatione, quo providentia adversus Lucretium defenditur. Editio 3. Lond. 1714.

Ejusd. Blackomorii Essays 2. vol. Lond. 1717. 8. quibus varia contra Atheos. *Bibl. Angloisie* tom. 1. p. 38. 312. 354. *Hist. Critique de la Rep. des lettres* T. 14. p. 315. seq.

Mr. Herberts Poëma, intituled *Providence.*

Theoclée de *Mr. Cotin*, contra Epicureos, laudatur à Carolo Sorello in Bibl. Gallica.

* * *

Seneca cur bonis viris mala fiant, cum sit Providentia, ad Lucilium Epicureum.

Boëthii de consolatione Philosophiæ, de cujus sicut & libri Senecæ editionibus atque interpretibus abunde dixi in Bibliotheca Latina. *Laurentium* vero *Vallam*, qui in dialogo de libero arbitrio ad Gassam Episcopum Illerdensem pag. 999. sq. operum Vallæ, Basil. 1540. fol. Boëthium oppugnat, ingeniose confutavit illustris G. G. Leibnitius in Theodicea §. 405. seq.

Pachomii sermo, de quo supra, p. 129. *Nili* narratio secunda.

S. Chrysostomus homilia I. ad Antiochenos, T. 1. Opp. qui undecim rationes & fructus exponit, qui ex piorum afflictionibus solent insequi. Adde *Io. Antonii Mureti* partis 2. Orationem 3. & *Conr. Rittershusium* lib. III. c. 14. & lib. VI. Divinar. Lectionum c. 15. & D. *Augustum Varenium*, τὸν μακαρίτην, in Rev. D. *Georgii Henrici Goezii* elogiis Germanorum quorundam Theologorum. Lubec. 1709. 8. pag. 521. seq. *Marium Mersennum* in Genesin p. 281. seq.

Eduardi Sherburne answer to Lucilius his Qvære: why good men suffer misfortunes. *Merici Casauboni* liber, de quo supra p. 381.

D. Mich. Waltheri judicium Theologicum de excidio Magdeburgico, num singularibus incolarum peccatis promeritum. ad calcem Spicilegii controversiarum de Nominibus DEI, Jenæ 1660. 4. p. 367. seqq. Adde interpretes ad Luc. XIII, 4. seq.

Quomodo consistat cum Divina Providentia, ut permittat hominem probum in graves incidere errores, disserit *Henricus Morus* T. 1. Opp. Philosophicor. p. 555. seq.

Io. Eusebii Nierembergii Theopoliticus sive rationale Divinorum operum & Providentia humanorum. Antwerp. 1641. 8.

In *Guil.*

In *Gvil. Sherlockii* sermonibus, quos ex Anglico Gallice vertit Elias Joncourt, Hagæ 1723. 8. tomo priore leguntur de Providentia DEI in Ecclesiam Christianam.

Ejusdem Sherlockii liber de Providentia, Anglice. Lond. 1694. 4. *Acta Erud.* 1695. p. 170. 238. *Bibl. ancienne & moderne* Tom. 15. p. 452. Ex Anglico Gallice, traité de la Providence. Hagæ 1721. 8.

David Wulfers Fatum, das ist, das Vertheidigte GOttes-Geschicke und vernichtete Heyden-Glücke. Nürnberg, 1666. 12.

Erici Benzelii, Archiepiscopi Upsal. de Providentia DEI disp. Theologica. Upsal. 1707. 4.

Basadonna Veneti, de admirabili DEI Providentia & mortalium cura. A. 1545. *Possevin.*

Lactantii Domanini de Providentia DEI, volumina duo. *Possevin.*

Ioannis de Spina sive *Spinai*, Andegavensis, liber de Providentia DEI generali & speciali Ecclesiæ, Genev. 1591. & 1600. 8. & Germanice per Georgium Haubenreich von Hirschhorn. Hanov. 1603. 4.

Dissertationes *D. Mich. Waltheri*, Witeb. 1688. & *Adami Tribechovii*, Kil. 1668. de concursu DEI. *D. Io. Francisci Buddei* parerga Historico-Theol. p. 498. seq.

B. M. Ioh. Vake Kurtzer doch Gründlicher Beweißthum aus dem Lichte der Natur, daß ein GOtt sey, der die Welt regieret, dem die Menschen zu dienen schuldig sind, von welchem sie eine Auferweckung zu erwarten haben, samt einen Vorbericht von der Præadamiterey. Hamb. 1696. 4.

Alberti Heronis, Snecani Frisii, de Providentia Divina libri V. Colon. 1582. 8.

Theodori Thuldeni de Providentia libri IV. nescio an editi.

La Providence Divine: du progres de l'ame raisonnable depuis sa creation jusques à sa beatitnde: que les habitudes imprimées de l'ame luy sont de tres grande importance incontinant apres la mort: & le Philosophe advis sur les diverses occupations des hommes, par le Sieur *d'Infandie Hotman.* 1596. 8. sine loci notatione.

Io. Antonii Delphinii, Ord. Minor. libri III. de Divina Providentia. Rom. 1588. Ejusdem de salutari omnium rerum ac præsertim hominum progressu libri V. Camerini 1533.

Hippolyti Caraccioli Oratio de Providentia Divina, inter alias Venet. 1599. editas.

Theo-

Theophilus Raynaudus, S.I. Tomo V. Opp. p. 481. ſeq.

Frid. Spanhemius filius T. 3. Opp. p. 1226. ſeqq.

Samuel Rhetorfortis diſputatione Scholaſtica de Providentia. Edingburg, 1649. 4.

Robinſon Cruſoe T. 3. ſerious reflections Lond. 1720. 8. p. 204. ſeq. of liſtning of the voice of Providence. De voce Providentiæ non negligenda ſed attendenda diligenter.

An Apologie or declaration of the Power and Providence of God in the gouvernment of the world, conſiſting in an examination and cenſure of the commun errour, touching natures perpetuall and univerſall decay, divided into ſix bookes, by *George Hakewill*, Doctour of Divinitie and Archdeacon of Surrey. Tertia & plenior eximii hujus operis editio prodiit Oxon. 1635. fol.

La viciſſitude ou varieté des choſes en l'univers & concurrence des armes & des lettres par les premiers & plus illuſtres nations du Monde, depuis le temps ou a commencé la Civilité & memoire humaine jusques à preſent, par *Loys le Roy* dict Regis. Pariſ. 1579. fol. 1584. 8. & Italice, Hercule Cato interprete. Venet. 1592. 4.

Joannis Jonſtoni, Poloni, Naturæ conſtantia, ſeu diatribe, in qua per poſteriorum temporum cum prioribus collationem, Mundum nec ratione ſui totius, nec ratione partium univerſaliter & perpetuo in pejus ruere oſtenditur. Amſt. 1634. 12.

Secundi Lancellotti, Peruſini, Abbatis Olivetani l'hoggidi, o vero il Mondo non peggiore ne piu calamitoſo del paſſato. Venet. 1623. 1630. 1637. 8. editio quarta. Ejusdem l'hoggidi, o vero gl'ingegni non inferiori à paſſati, parte ſeconda. ibid.

L'erreur combattuë, diſcours ou il eſt prouvé que le Monde ne va point de mal en pis, par le Sieur *de Rampalle*. Paris 1641. 8. Confer interpretes ad Cohel VII. 11. & præfationem meam ad librum quartum Esdræ, T. 2. Codicis pſeudepigraphi Vet. Teſtamenti: Joannem Freinshemium Orat. VII. & IX. & Matthiam Berneggerum qu. 108. ad Tacitum.

Gabrielis Naudæi quæſtio ſecunda iatrophilologica, an vita hominum hodie quam olim brevior? Genev. 1647. 8.

Chriſtiani Davidis Funccii Vindiciæ ſæculi noſtri, ſeu tractatus duo, ſæculum

lum noſtrum à Naturæ inconſtantia vindicantes & illud præ cæteris prudentius in ſcientiis, * artibus, moribus † exhibentes. Francof. 1696. 12.

The folly of thinking the former times better than the preſent. Sermon preach'd by *Thomas Durnford*. Lond. 1715. *Hiſt. Critique de la Rep. des lettres* T. 13. p. 357.

* * *

Joannis Baptiſtæ Morini de concurſu primæ cauſæ cum ſecundis, in actionibus tum naturalibus tum præternaturalibus libri tres.

Qvatre dialogves, 1) ſur l'immortalité del'ame, 2) ſur l'exiſtence de Dieu, 3) ſur la Providence, 4) ſur la Religon. Pariſ. 1683. 12. *Nouvell. de la Rep. des lettres 1684.* Août p. 53.

Meditationi filoſofiche, Meditationes Philoſophicæ *Bernardi Treviſani*, Patricii Veneti, 1) de rebus, quod ſint, deque earum cognitione in nobis. 2) de eo, quod eſt maximum & abſolutum, nempe de DEO. 3) quod DEUS Mundum creaverit. 4) quod idem cum Providentia ſua regat ac moderetur. 4) quod homini animam immortalem impertiverit. Venetiis, 1704. 4. *Acta Eruditorum* A. 1706. p. 249.

Antonii de Balinghem, Vedalti Bizei, Falconis Brahe, Fidelis Danielis, Jo. Fabricii Montani, Andreæ Fricii, Wilh. Gougei, Thomæ Jackſon, Jo. Chriſt. Iſing, Matthiæ Martinii, Petri Molinæi, Tilemanni Olearii, Petri Pomponatii, Jo. Roa de Avila, Jo. Rothmaleri, Didaci Ruitz, Jo. Sauberti, Nic. Selnecceri, Georg. Stengelii, Jacobi Stolterfoth, Danielis Toſſani, Jo. Veronii, Jo. Anton. Viperani, Walkeri, Weſſeli Groningenſis & Jo. Danielis Wildii ſcripta de Providentia memorat Martinus Lipenius in Bibl. Theolog.

* Confer *Jac. Prævoſtei* Orationes quinque A. 1570. 8. vulgatas Pariſiis de veterum & noſtrorum temporum comparatione in ſtudiis & artibus, *Caroli Perrault* parallele des anciens & des modernes en ce qui regarde les arts & les ſciences, Pariſ. & Amſt. 1693. 12. duobus Vol. *Fontenellii* digreſſion ſur les anciens & modernes ad calcem libri, qui inſcribitur: Poëſies paſtorales avec un traité ſur la nature d'Eglogve. Hagæ Comitis 1688. 12. p. 201. ſeqq. & pro antiquis decertantes *Gvil. Wottonum* of ancient and modern learning, Lond. 1697. 8. *Gvil. Templeum* in Miſcellaneis, ex Anglico Gallice editis, Ultraject. 1699. 12. Tomo 2. eſſai du ſavoir des anciens & des modernes.

† Adde *Caſp. Dornavii* parallelismum morum ſæculi, *Bellegardei* lettres curieuſes de litterature & de Morale, lettre IV. *Pompeji Caimi* parallelo Politico delle Republiche antiche e moderne, Patav. 1627. 8. &c.

Andreæ Gorrutii, Aruerni, de Providentia Divina & ejus effectis libri XIV. Genev. 1585. 8.

Claudius Seysselius de Divina Providentia. Parif. 1520. Vide Lud. Ellies du Pin, T. 14. Bibl. Ecclef. p. 110. feq.

Jo. Lessius de Providentia Numinis & animi immortalitate, adverfus Atheos & Politicos. Antwerp. 1613. 8.

Iohn Wilkins difcourfe concerning the beauty of Providence, London, 1649. 4. & ex Anglico Germanice Bafil. 1674. 12.

Hieronymi Drexelii, S. I. Jobus, feu theatrum Providentiæ Divinæ, prodiit fæpius & minore forma, & inter opera Drexelii in fol. & 4.

Dialogues concerning the attributes and providence of God, by *Franc. Palæopolitanus*, Lond. 1668. 8. 2. Volum.

Stephen Charnock difcourfes upon the exiftence and attributes of God, with a difcourfe of his Providence. Lond. 1684. fol. Unterricht von der Göttlichen Fürsehung insgemein * und ins besondere der Kirchen. Berlin. 1716. 8. (ex Anglico Lond. 1680.) E. S. de Bergen interprete.

Leo Allatius contra Creyghtonum p. 201. feqq.

Huldrici Zwinglii fermonis de Providentia DEI anamnema ad illuftriff. Cattorum Principem. T. 1. Opp. pag. 352. feq. Tiguri, 1581. fol. & *Theodorus Beza* de Providentia DEI circa res temporales. T. 1. Opufc. p. 313. feq. *Francifcus Gomarus* T. 2. Opp. p. 125. feq.

Petri Iurieu, jugement fur les methodes rigides & relachées d'expliquer la Providence & la Grace. Roterd. 1686. 12. *Nouv. Rep. lettr.* A. 1686. p. 909.

Ejusd. traité de la Nature & de la Grace. Utrecht 1688. 12. *Nouv. Rep. lettr.* A. 1687. p. 1191.

Effais fur la Providence & fur la poffibilité phyfique de la refurrection: traduit del' Anglois du Dr. *Blacmore*, à la Haie, 1719. 12. *Bibl. ancienne & moderne* T. 13. p. 227. *Bibl. Theologico-Philolog. Bremenf.* T. 5. p. 1123.

Iacobi Thomafii diff. de operatione DEI cum caufis fecundis. Lipf. 1647.

Henrici Dürkopfii diff. de Divino concurfu in fphæra Naturæ. Gryphiswald, 1711.

Quod

* S. Auguftin. III. 11. Confeff. *O Tu Bone Omnipotens, qui fic curas unumquemque noftrum tanquam fi folum cures, & fic omnes tanquam fingulos.*

Quod nec Præſcientia DEI, neque decreta aut concurſus DEI ſive in Naturæ orbe, ſive in Regno Gratiæ, actiones hominum libertate ſpolient, binis diſſertationibus Lipſiæ 1688. 1689. editis, docuit *Chriſtianus Krumbholtzius:* Et vetus hæc Patrum ſive Doctorum Eccleſiæ doctrina eſt, ſanæ etiam rationi conſentanea, non ideo fieri actiones, quia prævidentur; ſicut homo, quem libere ambulantem procul de turri proſpicio, non ideo ambulat vel cogitur à me ambulare, quia à me videtur: ſed ideo potius, quia res futura eſt, DEUS illam futuram proſpicit, & liberam quidem tanquam liberam. Confer quæ ad Chalcidium p. 254. ſeq. & Gvil. Spenceri notas in Origenem contra Celſum p. 38. & Conrad. Rittershuſium ad Iſidori Peluſiotæ lib. IV. Epiſt. 58.

D. Io. Conradi Dannhaueri θεῖα Thearchiæ, ſeu Divinæ Providentiæ extra ordinem mira. Argentor. 1664. 1683. & Lipſiæ 1700. 4.

Io. Andreæ Quenſtadii diſſ. (reſpondente Ephraimo Prætorio) de Providentia ſpeciali circa Juſtum in cuſtodiendis ejus oſſibus: ad Pſal. XXXIV, 20. Witeb. 1681. 4.

De Providentia DEI, pravorum hominum malitiam, qua ipſe minime delectatur, dirigentis ad malos homines puniendos, & ad alios fines utiles, conſules *Syneſium* Epiſtola LVII. contra Andronicum & *Iacobii Boileau** diſſ. A. 1667. editam de loco Auguſtini lib. de Prædeſtinatione Sanctorum: *Eſt ergo in malorum poteſtate peccare, ut autem hoc vel hoc illâ malitia faciant,* (i. e. hanc vel illam rem exequantur,) *non eſt in eorum poteſtate, ſed DEI dividentis tenebras & ordinantis eas, ut hinc etiam eo, quod contra DEI voluntatem agunt, non niſi DEI voluntas impleatur.*

* * *

Petrum Bælium argumenta contra Providentiam collegiſſe, quæ inter chartas ipſius reperta fuerint, ex Jac. Baſnagii fide narrat D. Matthæus Chriſtophorus Pfaffius, diſſ. 1. Anti-Bæl. p. 4. Potuit autem hoc facere vel ut illa refelleret, vel difficultates eorum, ut paſſim in ſcriptis editis facit, exaggeraret ad Rationis humanæ imbecillitatem demonſtrandam.

Lucilii, ſive ut ipſe appellari maluit *Iulii Cæſaris Vanini*, Neapolitani, amphitheatrum æternæ providentiæ Divino magicum, Chriſtiano phy-

 ſicum,

* Lud. Ellies du Pin T. 19. Bibl. Eccleſiaſtique p. 64. ſeq.

ſicum, nec non aſtrologico Catholicum, adverſus veteres Philoſophos, Atheos, Epicureos, Peripateticos, Stoicos, Lugd. 1615. 8. cum approbationibus pluribus excuſum, impiis libris ſine cauſis evidentibus adſcribunt potius multi, quàm pro Apologia providentiæ, & quam p. 164. ſeq. adverſus Epicurum propugnat, immortalitatis animorum habent: ſicut ipſe etiam Autor An. 1619. Toloſæ * reus Atheiſmi eſt combuſtus, licet pag. 439. memorat ſuam Apologiam pro Chriſtiana Religione adverſus Atheos, Exercit. VIII. Amphitheatri p. 64. & Exercit. VI. p. 38. & in dialogis (in quibus plura irreligioſitatis ejus documenta exſtant,) p. 123. 329. profitetur, ſe præterea Apologiam pro Moſaica & Chriſtiana lege, adverſus Phyſicos, Aſtronomos, & Politicos compoſuiſſe, ſed quæ nunquam lucem vidit, fortaſſe nunquam ſcripta. Etiam ab Atheiſmi crimine eum liberare conatur Petr. Frid. Arpe, in Apologia pro Vanino, edita Amſt. 1712. 8. quem videſis in theatro fati p. 71. ſeq. ſed & Durandum, Miniſtrum Eccleſiæ Reformatæ Gallicæ Londinenſis, Autorem libri Gallice editi, cui titulus: La vie & les ſentimens de Lucilio Vanini, Rotterd. 1717. 12. (Bibl. ancienne & moderne T. 8. p. 219.) & Jo. Mauritium Schramm in libro de vita & ſcriptis famoſi Athei Julii Cæſaris Vanini, Cuſtrin. 1709. 4. (Acta Erud. A. 1709. pag. 260.) In dialogis Vaninus p. 428. Alexandro objicienti ipſum in Amphitheatro aliter ſenſiſſe, reſpondet: *Multa in eo libro ſcripta ſunt, quibus à me nulla præſtatur fides. Coſi va il mondo.*

* * *

Jo. Chriſtophori Sturmii, Philoſophi Altdorfini, de Idolo Naturæ diatriba.

Guntheri Chriſtophori Schelhameri, Medici Kilonienſis, Natura ſibi & Medicis vindicata. Kiliæ 1697. 4. *Acta Erud. 1698. p. 63.*

Jo. Chriſtoph. Sturmii apologia pro ſua de Idolo Naturæ diatriba.

G. G. Leibnitii adverſus Sturmium de Natura ſive vi inſita actionibusque creaturarum, pro dynamicis ſuis confirmandis illuſtrandisque. *Acta Erud. 1698.* p. 427.

Jo. Chriſtophori Sturmii de DEO in creaturis corporeis & per ipſas juſſu & voluntate ſua primæva, in omnia tempora & loca etiamnum efficaciſſima, hodienum omnia operante. *Acta Erud. 1699.* p. 208. ſq.

* Barthol. Gramondus Hiſt. Gallicæ lib. 3. p. 210. ſeq.

CAPUT

CAPUT XVIII.

De Animorum Humanorum immortalitate.

I.

JUre meritoque Jo. Franciſcus Picus Mirandulanus libro 1. de Vanitate Gentium c. 14. ubi magnas & multas edifferit diſſenſiones, * quæ de animi humani origine, natura & conditione inter Philoſophos interceſſerunt, demonſtrat gratias agendas eſſe CHriſto Servatori, qui veram de anima doctrinam, hominibus piis à primis humani generis initiis usque creditam, librisque Moſis ac Prophetarum confirmatam, & lucidius explicavit & fortiſſime aſſeruit, ſive ut Apoſti verbis rem eloquar, vitam atque immortalitatem illuſtravit per Evangelium. 2. Timoth. I, 10. Ab CHriſto enim edocti novimus non formidandos, qui corpus tantummodo poſſunt interficere, ſed vero metuendum eum, qui corpus & animam poteſt dare exitio in Gehenna. Matth. X, 28. Licet autem ſufficere debebat ſaltim Chriſtianis hominibus ſacrorum ſcriptorum & CHriſti ipſius auctoritas, tamen improba multorum vel curioſior arrogantia nolens tantis Doctoribus acquieſcere, etiam inter medios Chriſtianos multis deterius ſapit Ethnicis, atque in hoc diligentiam, in hoc artem & ingenium impendit, ut inter animam ſuam & culicis aut porci nihil contendant diſcriminis intercedere, ſed illam vel cum corpore ſtatim interire ac diſſolvi putent, vel Pſychopannychitis aut Metempſychoſeos patronis temere ſuffragentur, ſpolient vero ſe ipſos illa beatæ immortalitatis in CHriſto fiducia, quæ eſt omnium verorum Chriſtianorum ſolamen, ſpes unica ac tranquillitas, calcar & incentivum pietatis, vitiorum remora, fax virtutis, auctoramentum præmiumque fidei, ægritudinum & miſeriarum quantarumcunque remedium, mortis denique contemnendæ Magiſtra, & Juſtitiæ ac Bonitatis Divinæ demonſtratrix.

II. Optandum erat, ut ii, qui in libros vel ſermones ejusmodi incidunt, aut in eas ipſi veniunt cogitationes, ut animum pro vento, & aura reputent cito tranſitura ac diſſlabili, diligentius ipſi cogitarent ſecum, quid demum eſſet, quare & quibus argumentis nuncium mittere non

* Easdem expoſitas videre licet apud Hermiam in irriſione Philoſophorum gentilium, & Sextum Empiricum, Plutarchum, Macrobium aliosque, quos ad Sextum p. 431. ſeq. & ad Chalcidium p. 324. ſq. laudavi.

non dubitent religioni omni ſpeciatim Chriſtianæ, tot argumentis, tot teſtimoniis confirmatæ, & quod ad hoc caput de immortalitate animorum ſingillatim attinet, magnam partem generis humani, & philoſophos etiam ex non Chriſtianis innumeros ſuffragatores habenti. Quicquid enim agant, quicquid ruſpando inquirant, vel moliantur, nunquam poterunt certis argumentis demonſtrare, animos humanos eſſe mortales, illorum non aliam quam brutinorum eſſe naturam atque eſſentiam, ita ut non ipſimet hoc ſibi aliquando nolint credere: Quæcunque vero producunt vel produci audiunt leguntve, nihil aliud evincunt, quam nos naturam animi non perfecte habere perſpectam: hoccine vero ſatis eſt ad obſcuranda ea, quæ certiſſime intelligimus, & ad rem tantam quam ſacra Religio etiam atque etiam teſtatur, Ratio autem ipſa, ſi eam accuratius conſulas, ſuadet potius quam disſuadet, proterve negandam oppugnandamque?

III. Argumentum inſigne pro immortalitate mentis humanæ & fundamentum ſanioris de omni illa doctrinæ præbet Moſes, quando Divinum eſſe ſpiraculum animam & ad imaginem DEI conditum hominem teſtatur. Quemadmodum enim non mortuorum Deus eſt DEUS, ita nec imaginem DEI mortalem eſſe par eſt. Ex conſideratione autem mentis, intellectusque corpus noſtrum moderantis, ac voluntatis, quæ in mente noſtra ſunt, pulcherrime ad contemplandum Numen & attributa Ejus meditanda deducimur. Nihil viciſſim par, nihil ſecundum videmus in animabus brutorum, quæ prona ac ventri obedientia, nec quicquam aliud quam res expoſitas ſenſibus & ad præſentem vitam ſuſtentandam facientes curantia idem Numen Opt. Max. finxit. At menti noſtræ maxime ex rebus Divinis atque à ſenſuum uſu remotis oblectatio, incredibilis ex pietate, ex virtute, ex honeſtate voluptas: magnus obligationis ad legem & religionem ſenſus, quæ omnia in brutis nulla ſunt: ad aliam igitur vitam quam ad hanc præſentem mentes noſtræ conditæ eſſe intelliguntur. Etiam Providentiæ Divinæ imperium ejusque juſtitiam & bonitatem cum hac vita conferentibus, videtur adhuc melior pars dramatis deeſſe ac deſiderari, ubi ſine controverſia melior conditio piorum futura eſt, quam perditorum ſceleratorumque. Quid dicemus de perſvaſione atque deſiderio futuræ immortalitatis, quod nullum poteſt cadere in bruta, ac ne in homines quidem caderet, niſi naturale & veritate nixum eſſet: animadvertitur autem in quamplurimis, & quidem quam optimis

optimis præstantissimisque. Sed & in piis maxime hominibus observatum est, non paucos ex illis morti vicinos gaudio divino ac singulari perfusos jam futuram gustu quodam præcepisse beatitatem, * & in summa spe summoque desiderio conjunctionis cum DEO ipsorum mentes è corporibus evolasse. Hujus persvasionis, hujus desiderii capaces ac participes facere mentes piorum, & illo ipso momento eos in morte destituere ac turpiter deceptos dissipare, non est Optimi Maximi DEI.

IV. Argumentum, quod à natura Spiritus peti solet, paullo reddit obscurius rei à sensibus nostris remotæ subtilitas & vocabulo Spiritus utentium vel non utentium ambiguitas & discordia. Sunt qui ajunt, nec per potentiam Divinam *a)* posse produci corpus cogitans sive materiam intelligentem volentemque. Hoc ut affirmem non possum à me impetrare, nam quid DEUS possit vel non possit, non sum tam insolens, ut determinare me posse præsumam. Video etiam adeo nobis non dilucide satis patere differentias, sicilimenta & limites spiritus & materiæ, ut aliis lux *b)* & animæ brutorum *c)* sint spiritus, aliis & animæ nostræ & angeli & DEUS ipse veniat extensi *d)* & materiæ *e)* & corporum nomine, veritis nimirum ne nihil sint hæc omnia ni corpus sint. Fuere vicissim non ita pridem, *f)* qui singularibus scriptis & magna animi contentione negarent dari quicquam, quod non sit corpus, & spiritus à materia

* B. Joannis Arndii vox in agone constituti: und wir sahen seine Herrlichkeit.

a) Rich. Bentlei, Jac. Bernardus, Humfredus Ditton. (Journal literaire T. 2. p. 129. seq.) Ipsi tamen viri doctissimi coguntur fateri essentiam & proprietates omnes materiæ sibi non satis esse cognitas. Longe minus ipsis cognita ac perspecta est amplitudo potentiæ Ejus, cujus mirari juvat potius, quàm circumscribere vim & facultatem: *Dixit & facta sunt.*

b) Christianus Thomasius, Versuch von Wesen des Geistes. Hall. 1699. 8.

c) Daniel Sennertus. Confer Bælii Lexicon in *Sennert.*

d) Joannes Pordædsch in der Göttlichen Metaphysica T. 1. cap. 12. Andreas Rudiger in Physica Divina p. 94. seq.

e) Ita ex veteribus Melito, Tertullianus aliique. Adde Elmenhorstii notas ad Gennadium p. 118. Petavii dogm. Theol. de DEO lib. 2. cap. 1. & de angelis lib. 1. cap. 2.

f) Hobbesii & Spinosæ insistens vestigiis *Joannes Tolandus* in libro, cui titulus, Lettres to Serena. letter 2. the history of the Souls immortality among the heathens, & letter 5. motion essential to matter. Lond. 1704. 8. & *W. Coward* in libro edito Lond. 1704. 8. The grand Essay or a vindication of Reason and Religion, against impostures of Philosophy, proving 1. that the existence of any immaterial substance is a Philosophic imposture and impossible to be conceived: 2. that all matter has originally

materia diversos, esse mera commenta Philosophorum. Mea quidem hæc est sententia, ut spiritus dari non dubitem: itaque DEUM spiritum esse sacris litteris credo, infinitum & infinitæ perfectionis, Ratione etiam suffragante assentior: angelos animasque nostras spiritus esse ex operationibus eorum profiteor colligi posse, spiritumque à materia his potissimum puto distingui criteriis: spiritus libertatem & decretum voluntatis habet, materiæ est nixus, pondus & extensio: spiritus ex se movet, materia non nisi mota potest movere aut moveri: spiritus intelligit, cognoscit, imaginatur, meminit, etiam non sensilia iisque delectatur, materiæ hoc est negatum: spiritus sine vita ne concipi quidem potest, materia nisi animetur, cognoscitur mortua esse: spiritus denique finitus religionis capax est & legis, virtutis ac scientiæ, materia incapax. Jam si contendat aliquis materiæ quoque hæc communia esse, quæ spiritus esse affirmavi; vel spiritui competere, quæ dixi esse materiæ propria: saltim ille mentem longe diversum aliquid esse confiteri cogetur à corpore quod videmus, neq; solummodo qualitatem, sed substantiam, quia libertate gaudet, & eligendas res sibi proponendi ex illisq; eligendi facultate, quam nullam videmus habere corpus, qua etiam ingratiis corporis animus sæpe utitur, & ad ipsum interdum corpus interficiendum, ut in iis videmus, qui necem sibi consciscunt. Duo igitur genera longe distincta materiæ sive corporum, aut certe duplicia spirituum genera in rerum natura esse inficiari nullus poterit, eritque sola de nominibus concertatio. Quid enim de DEO ille sustinebit statuere, quid de angelis? saltim alia genera fatebitur esse corporum, hæc quam carnem sanguinemque: vel alias spirituum species quam lucem candelæ vel porci animam aut culicis. Etiam inter lucem & carbones, inter fumum & aurum ratione stabilitatis subtilitatisque videmus miram differentiam intercedere, licet corpora esse utraque aliquis libenter dederit. Ex eo itaque etiamsi anima esset materia, tamen ideo neutiquam consequeretur eam non posse carere instrumento externo corpore, vel illam pariter morti esse obnoxiam & interitui, à quo DEI, cujus imago est, & exemplo & consilio ac voluntate defenditur, & à quo etiam corpora hominum in futura vita à corruptione æternum conservanda novimus. Obstant enim non inficianda quæ supra attuli argumenta, sed ante omnia obstat ipsius animæ testimonium & sanctissima Religio, ut ad Philosophorum

nally created in it a principle of internal or self motion. 3. that matter and motion must be the foundation of thought in man and brutes. with an answer to Mr. Broughton's Psychologie. Ejusdem Cowardi second thoughts concerning human souls. Lond. 1702. 1704. 8. & farther thoughts Lond. 1703. 8.

phorum Gentiumque multarum consensum provocare non sit necesse. Ut porro consuli possint, qui per plures gentes & ætates hominum in hoc argumento illustrando uberius sunt versati, ecce tibi, Lector Christiane, brevem hunc scriptorum elenchum:

Scriptores de animorum immortalitate.

G R Æ C I.

Plato in Phædone & Axiocho. *Plotinus* IV. 7. *Aristoteles* III. 5. de anima.

Jo. Philoponus ad Aristotelis libros de anima, nec non *Alexander* Aphrodiseus, *Themistius* & *Simplicius*.

Plutarchus de placitis philosophor. V. 1. & lib. de psychogonia Platonica ad filios Avtobulum & Plutarchum p. 1012. seqq. *Eusebius* XV. 9. de præparat.

Jamblichus libro de mysteriis Ægyptiorum.

Marcus Antoninus XII. 5.

Jo. Stobæus Eclog. Physic. lib. 1. tit. XL.

Gregorius Thaumaturgus in scripto brevi ad Tatianum de anima.

Gregorius Nyssenus dialogo cum Macrina sorore, qui longe emendatior integriorque dari poterit ex lectionibus Codicum MSS. quas nuper publicavit Rev. noster Joannes Christophorus Wolfius T. 2. & 3. anecdotorum Græcorum.

Theodoretus curat. Græcarum affectionum libro V.

Æneæ Gazæi Theophrastus sive de animæ immortalitate.

De opificio hominis scriptores, *Gregorius Nyssenus*, *Nemesius*, *Meletius*, *Theophilus* Protospatharius. *Demetrius Cydonius* in Oratione de morte contemnenda.

Pletho, professus ab Aristotele adstructam animæ immortalitatem. Vide B. Elswich p. 140. ad Launojum de varia Aristot. fortuna. Pletho monodiâ in Hypomonem & Cleopem Imperatrices disseruit de immortalitate animæ. Habuit Allatius p. 376. de Georgiis.

Athanasii Byzantini, Rhetoris, Aristoteles propriam de immortalitate animi mentem explicans. Paris. 1641. 4. cum aliis ejusdem Athanasii, Græce & Lat.

LATINI VETERES.

Cicero 1. Tusculan. & in somnio Scipionis & de senectute.

Tertullianus libro de anima.
Lactantius VII. 9. & de opificio hominis.
Cypriani de mortalitate, Jen. 1681. 12. cum Barthol. Franci notis.
Augustini liber de immortalitate animæ, vide l. 5. retractatt. (infra ad A. 1698.) Idem Augustinus de quantitate animæ.
Gregorii M. Dialogus, ab Adamo Wallasero Germanice editus Monasterii 1602. 8.
Pomerii Mauri de anima & resurrectione, Gennadio c. 98. de S. E. memoratus intercidit.
Claudianus Mamertus libris III. de statu animæ.
Cassiodorus de anima T. XII. Bibl. Patrum p. 1259.
S. Bernhardus sermone LXXXI. in Canticum Canticorum.
Hugonis de S. Victore de anima, & ejus ad sui & ad DEI cognitionem institutione libri quatuor. Libro maxime secundo, Tomo secundo Operum.
Gvilelmi Parisiensis de immortalitate animæ.
Hugonis Etheriani de anima corpore jam exuta, sive de ejus immortalitate & regressu ab inferis liber, ad clerum Pisanum. Colon. 1540. 8. & in Orthodoxographis. Et Germanice Witeb. 1540. 4.
Anselmus Cantuariensis in monologio c. 69. seqq. probans immortalitatem animæ ex eo, quod facta sit ad amandum sine fine DEUM suum.

Ex Judæis.

Opiniones sacadas de los mas avtenticos y antigos Philosofos che sobre la alma escriveron, por il peritissimo Doctor *Aaron Afia.* 4.
Manasse ben Israël in libris de Resurrectione, qui Latine exstant Amst. 1636. 12. & in Nismat haim sive libris IV. de immortalitate animæ. Hebraice Amst. 1652. 4. Vide Rev. nostri Wolfii T. 1. Bibl. Hebr. p. 784. seq.
Samuelis de Silva tradado da Immortalidade da alma, em que tambem se mostra a ignorancia de certo contrariador* de nosso tempo que entre outros muytos erros deu neste delirio de ter para si & publicar que a alma de homem acaba juntamente com o corpo. Amst. 5383. (CHristi 1623.) 8. Lusitanice.
Ex Arabibus Averroës in 3. de anima, cujus argumenta examinat Gomesius Pereira p. 663. seqq. margaritæ.

De

* Uriel Acosta.

De Arabum ſententia conferendus Abraham Ecchellenſis in Hiſtoria Arabum f. 228. ſeq. Et Ibn Tophail philoſophus αὐτοδίδακτος editus ab Ed. Pocokio p. 119. 120. ſeq. 138.

Recentiores Chriſtiani.

Raymundus de Sebunde Theologiæ natural. tit. 92. & 217.

Jacobi Campbaro, Genuenſis, Ord. Prædicator. de immortalitate animi dialogus. Italice Rom. 1473. fol. Conſentiæ 1478. 4.

Lutreus de anima. Erfurt. 1482.

Exploratio immortalitatis humani animi ſecundum Philoſophos. Mediolan. 1505. 4.

Cardinalis Beſſarion contra calumniatorem Platonis lib. 3. cap. 22—27. Venet. 1516. fol.

Nicolai Verniatis Theatini Philoſophi contra perverſam Averrois opinionem de unitate intellectus, & de animæ felicitate. Venet. 1505. fol.

Marſilii Ficini Theologia Platonica de immortalitate animorum & æterna felicitate libri XVIII. Florent. 1482. fol. & Tomo I. Operum Pariſ. 1641. fol.

Hieronymus Lucenſis, Ord. Servorum B. Mariæ, contra Pomponatium. Mediolan. 1518. 4.

Barthol. de Spina, Ord. Præd. Propugnaculum Ariſtotelis de immortalitate animæ contra Thomam de Vio Cajetanum, Petrum Pomponatium, Mantuanum, cognomine Perretum, cujus liber integer inſeritur. Bonon. 1515. fol. Venet. 1519. fol. Cajetanus in Ariſtotelem de anima prodierat Florentiæ 1509. fol. 1514.

Ejusdem Flagellum in tres libros apologiæ ejusdem Perreti, ſine loci nota 1518. fol. Cæteri, qui ex eodem Prædicatorum vel Dominicanorum Ordine de animorum immortalitate ſcripſerunt, ſunt Thomas Badia, Lucas Bettini, Philippus de Barberiis, Hieronymus Capredonius, Vincentius Colzado, Hieronymus de Formariis, Bartholomæus Fumus, Robertus Holkot, Chryſoſtomus Javellus, Antonius Marrapha de Martina, Jacobus Naclantus, Franciſcus Romeus.

Iſidorus de Iſolanis, Ord. Præd. de immortalitate humani animi. Mediolan. 1520. 4. Idem cujus exſtat tractatus de futura mundi mutatione, cum Oratione de laudibus aureæ menſæ Solis. Bononiæ 1525. 4.

Jo. Baptiſta Theatinus in Opere, de quo Bibl. nova Dominican. T. 2. p. 43. ſq.

Augustinus Niphus de immortalitate & beatitudine animæ, Venet. 1492. fol. & 1553. fol. confer Gvid. Patini Epiſtolas ad Jac. Sponium p. 277. ubi de *Petro Pomponatio* contra Niphum. La Motte le Vayer T. 1. p. 478. 495. 499. Gabr. Naudæum judicio de Aug. Nipho &c. Pomponatii liber de immortalitate animæ prodiit etiam Venet. 1525. fol. Pariſ. 8.

Baptiſta Fiera, Mantuanus, contra Pomponatium de animæ immortalitate. Venet. 1524. fol.

Nic. Caſtellanus de immortalitate animarum ſecundum Platonem & Ariſtotelem. 1525. fol.

Jo. Franciſci Pici, Mirandulæ Domini, de animæ immortalitate digreſſio. Bononiæ 1523. 3. edita à Luca Bettini, Ord. Præd. omiſſa in operibus junctim editis. Cinelli Bibl. volante VIII. p. 66.

Nicolai Thomai Leonici dialogi de divinatione, & animorum immortalitate. Lugd. 1532. 8.

Bartholomæus Facius de immortalitate animæ ad Laurentium Vallam, memoratur à Leonhardo Alberti in deſcriptione Italiæ, dubito an editus.

Cæſaris Cremonini illuſtres contemplationes de anima editas Venetiis memorant Naudæna p. 56. ſed Cremoninum Epicuro, Lucretio, Pomponatio adſcribunt. Adde Marſolierium in libro *Eſſais de litterature* T. 2. p. 214. ſeqq.

Aonii Palearii de animorum immortalitate contra Lucretium libri III. carmine Heroico, editi ſeparatim, Baſil. 1536. 1566. Brem. 1621. 12. & cum Lucretio Dan. Parei, Francof. 1631. 8. & inter Palearii opera Amſt. 1696. 8. laudat Sadoletus p. 200. ſeq. Epiſt.

Thomas Ceva, S. I. in Philoſophia antiqua carmine Latino heroico ſcripta diſſ. V. Mediolan. 1704. 12. *Giornale de' letterati d'Italia* T. 7. p. 129.

Thom. æ Cajetani Rom. 1512. & inde Venet. Pariſiis &c. in 3. libros Ariſtotelis de anima.

Auguſtinus Steuchus, Eugubinus, de perenni Philoſophia libro IX. Lugd. 1540. fol. Baſil. 1542. 4. & inter opera Venet. 1591. fol. Tomo III. Confer *Livium Galantem* in comparatione Theologiæ Chriſtianæ cum Platonica libro XI. XII. XIII. Bonon. 1627. fol. ſed & *Jo. Baptiſtam Criſpum* de Philoſophis caute legendis diſtributione tertia. Rom. 1594. fol. *Lud. Morainvillie d'Orgreville* in examine Philoſophicæ Platonicæ.

Jo. Cal-

Jo. Calvini ψυχοπαννυχία, contra illos, qui animas hominis post mortem dormire putant. Morgiis 1545. & inter Calvini Opuscula p. 1.

Thomæ Badiæ Æmilii, Mutinensis Ord. Præd. de immortalitate animæ & de modo, quo anima rationalis informat corpus, contra secus sentientes.

Francisci Romei, Ord. Præd. brevem deductionem ad animæ immortalitatem Christiane & Peripatetice ostendendam laudat Tho. de Lemos in sua panoplia T. 1. p. 124.

Antonii Marrapha de Martina Apuli Ord. Præd. opus de anima libris IV. quorum quartus de animarum immortalitate. Neapoli 1550. 8.

Simonis Portii de mente humana. Florent. 1551. 4. & Neapoli 1578. fol. cum *Jac. Antonini Martæ* Neapolitani apologia de animæ immortalitate, &c. & digressio, quod intellectus sit multiplicatus.

David Chytraus de animarum immortalitate & purgatorio. Witebergæ, 1552. 8.

Carolus Bovillus de animæ immortalitate. Lugd. 1552. 4.

Joannis Neovillæi, Genuillani, libri V. de pulchritudine animi contra Epicureos & Atheos hujus sæculi. Parif. 1554.

Jacobi Naclanti Quæstiones quatuor. 1. De creatione rerum. 2. De animæ immortalitate. 3. De origine contingentiæ. 4. De infinitate primi motoris. Venet. 1557. 8.

In *Gomesii Pereiræ*, Medici, Antoniana Margarita pag. 609--832. disputat pro immortalitate animæ. Methynæ Campi (Duelli) sive Medina el campo, 1554. fol. Venet. 1556. fol.

Rinaldo Odoni discorso per via Peripatetica, se l'anima secondo Aristotele e mortale o immortale. Venet. 1557. 4.

Philippi Melanchthonis de anima Witeb. 1552. 1560. 1587. 8. (Victorini Strigelii notæ Lipf. 1590. 8.) & cum *Jo. Ludovici Vivis* libris tribus de anima & vita, & *Viti Amerbachii* de anima libris III. & *Conr. Gesneri* libro de anima. Tiguri 1563. 8.

Caspar Cardillus de Villalpando in Apologia Aristotelis adversus eos, qui ajunt eum sensisse animum cum corpore extingui. Compluti, 1560. 8.

Renhardi Lutz, Erythropolitani, Confutatio eorum, qui animas mortuorum dormire asserunt. Basil. 1561.

Marci Antonii Nattæ de immortalitate animæ, libri, inter ejus opera, Venet. apud Aldum 1564. fol.

Marci Antonii Genua ſ. *Janua*, Patavini Philoſophi, de intellectus humani immortalitate. Florent. 1565. 8.

Hieronymi Cardani de animorum immortalitate liber ad Jac. Philippum Saccum. T. 2. Opp. p. 458. Lugd. 1663. fol. ejusdem liber XIV. ſubtilitat. & de arcanis æternitatis II. 13. & libro quarto Theonoſton. adde Raynaudi Erotemata de bonis libris pag. 26. & Mottanum Vayerum T. 1. Opp. p. 502. ubi deteſtatur dictum Cardani, quo ait dogma de animorum immortalitate plus mali quàm boni inter homines produxiſſe.

Andreas Hyperius in Methodo Theologiæ. Baſil. 1568. 8. p. 589. ſeqq.

Franc. Veniero diſcorſi ſopra i tre libri dell' anima d' Ariſtotele. Venet. 8.

Petri Martinez de Brea, Hiſpani, in libros Ariſtotelis de anima, & tractatus, quo ex Peripateticæ ſcholæ placitis immortalitas animæ aſſeritur & probatur. Segontiæ 1575. fol.

Caſp. Contareni, Cardinalis, libri II. de immortalitate animæ contra Petrum Pomponatium præceptorem ſuum, inter ejus Opera Pariſ. 1571. fol. p. 179. ſeqq.

Alphonſi de Vera Cruce tractatus de animæ immortalitate, cum ſpeculatione Phyſicæ Ariſtotelis. Salmanticæ 1573. fol.

M. Anton. Mocenici de anima ejusque Divino ad DEUM raptu. Venet. 1581. fol.

Claudii Alberii Oratio apodictica de immortalitate animæ. Morgiis, 1586. 8.

Petri Duodi, Patricii Veneti, Peripateticarum de anima diſputationum libri VII. Venet. 1575. 4. 1587. 4.

Jo. Deniſetus de animi natura ejusque immortalitate in doctrina Ariſtotelis apertiſſime conſtituta. Pariſ. 1577. 8.

D. Antonii Bruni, Rotundenſis, Eccleſia, ſeu de quinta natura & animæ immortalitate diſputatio. Neapoli 1587. 4. Venet. 1597. 4.

Philippus Mornæus de Veritate Religionis Chriſtianæ capite XV. & alii adverſus Atheos & de veritate Religionis ſcriptores.

Vincentii Lalii de animæ immortalitate, accedit de cœli ſubſtantia. Venetiis 1588. 4.

Jac. Coleri de animarum immortalitate & ſtatu, poſtquam ex ergaſtulo corporis humani egreſſæ ſunt. Witeb. 1587. 8.

Henrici Hattei Beweiß, daß der vernünfftige Geiſt im Menſchen unſterblich und unvergänglich ſey. Witeb. 1589. 8.

Hieronymi

Hieronymi Fontani, Forocornelienſis, de immortalitate animi ex ſententia Ariſtotelis libri VII. Rom. 1597. 4.

Hannibalis Roſſelli, Calabri Ord. Minor. liber ſextus Commentar. 1. in Hermetem triſmegiſtum (primus in Aſclepium) eſt de immortalitate animorum. Cracov. 1590. Colon. 1620. fol.

Fabii Gliſcentii, Brixienſis, Dialogi V. de animæ immortalitate, Italice, Venet. 1596.

Jo. Cognati Orationes de fundamentis religionis, DEI cognitione, animæ immortalitate. Duaci 1597. 8.

Jo. Caltarius de immortalitate & pluralitate animæ. Bonon. 1587. 8.

Chryſoſtomus Javellus, Canapitius Pedemontanus, commentariis & quæſtionibus in libros III. de anima, in quibus Pomponatio fortiter reſpondiſſe teſtatur Antonius Sirmondus. Tomo I. Javelli Operum, qui prodiit A. 1574.

Conimbricenſes in tres libros Ariſtotelis de anima p. 563. ſeqq. Colon. 1617. 4. quarta editio. (prima 1592.)

Fabiani à Nipho, Jacobi F. Ophinus, ſeu de cœleſti animarum progenie divinatio. Lugd. Bat. 1599. 4. Vide la Motte la Vayer T. 1. pag. 486.

Nic. Kleinfeldii declamatio de immortalitate animæ. Antwerp, 1599. 12. Francof. 1636. 12.

Chriſtophori Gvarinonii Fontani ſententiarum Ariſtotelis de anima ſive mente humana interpretatio. Francof. 1601. 4.

D. *Georg Weinrichs* Bericht von der Unſterblichkeit der Seelen. Lipſ. 1600. 8.

Jo. Baptiſta Rubei tractatus de immortalitate animæ. Venet. 1602. 4. in Arlis libros III. de anima &c.

Ceſar Bertolius de immortalitate animæ. Patav. 1602.

Georg Weiſers von Unſterblichkeit und Zuſtand der Seelen nach ihrem Abſchied und letzten Händeln der Welt, aus den Schrifften Lutheri, Matheſii, Miri und Gigantis. Lipſ. 1602. 8.

William Hill libello Anglice edito de anima infantis in utero. Lond. 1605. 4. the infance of the Soule, or the Soule of an Infant.

Jac. Martini exercitationes de anima. Witeb. 1607. 4. 1619. 8.

Cl. Alberii, Triuncuriani, de animæ immortalitate Oratio. Genev. 1586. 8.

Hieronymus Donzellinus in remedio ferendarum injuriarum, Venet. 1586. 4. Altdorf. 1587. 8. & Lugd. Bat. 1635. 12. pro immortalitate animorum

morum disputat p. 143. seq. nec dubitat Galeno injuriam fieri ab iis, quibus animam tantummodo pro temperatura corporis habuisse existimatur.

Nicolaus Nancelius de immortalitate animæ. Paris. 1587. 8.

Jo. Jackson discourses defending the immortality of the Soul. Lond. 1611. 8.

Frid. Dame apodixis de immortalitate animæ. Giess. 1612. 8. cum ejus tractatu de voluntate DEI, & CHRISTI merito.

Leonardi Lessii de Providentia Numinis & animæ immortalitate. Antwerp. 1613. 8.

Thomæ Gianinii, Ferrariensis, Disputatio Aristotelica de mentis humanæ statu post obitum. Patav. 1614. 4.

W. D. of death and the nature of Soules, and the state of immortality. Lond. 1619. 8.

Balthasaris Bonifacii de animæ immortalitate liber singularis. Venet. 1621.

Julius Cæsar la Galla de immortalitate animorum secundum sententiam Aristotelis. Rom. 1621. 4. Utini 1646. 4.

Daniel Heinsius de contemtu mortis libro secundo. Lugd. Bat. 1621. 4.

Lud. Collius de animabus paganorum. Mediolan. 1622. 4. 2. Vol.

Theophili Viand liber de animæ immortalitate, sed adeo enervis judice Franc. Garasso, ut contrarium persvadere voluisse videatur.

Valentini Wallenbergeri Quæstiones, 1. de animæ immortalitate, 2. de fide naturali in morborum curatione. Erfurt. 1628. 4.

Fortunii Liceti de animorum rationalium immortalitate secundum opinionem Aristotelis. Patav. 1629. fol.

Ejusd. liber de anima, subjecto corpori nihil tribuente. ibid. 1631. 4.
De rationalis animæ varia propensione ad corpus. ibid. 1634. 4.

Les deux veriteux de *J. de Silbon*, l'une de Dieu & de sa Providence, l'autre de l'immortalité de l'ame. Paris 1626. 8. 1634. 4.

Antonii Sirmondi, S. I. de immortalitate animæ demonstratio Physica & Aristotelica, adversus Pomponatium & asseclas. Paris. 1635. 8.

Thomas Campanella in Atheismo triumphato, capite 7. seq. Paris. 1636. 4.

Simonis Crofeti discours de l'immortalité de l'ame.

Augustini

Augustini Oregii, Cardinalis, de immortalitate animorum. Rom. 1631. 4. 1632. 12. & inter opera 1637. fol.

M. Zuerii Boxbornii Oratio de animorum immortalitate, Lugd. Batav. 1637. 4. non exſtat in ejus orationibus junctim editis 1651. 12. Leidæ.

Les Songes de Pheſtion, paradoxes phyſiologiques enſemble un dialogve de l'immortalité de l'ame & puiſſance de nature par *Pierre Failly*. Paris 1634. 12.

Caſpar Fernandez, Toletanus, S. I. de immortalitate animæ MS.

Franc. Romai à Caſtellione brevis annotatio in Pſeudophiloſophos Chriſtianos & animarum immortalitatem.

Jo. Thomas Giliolius * Peruſinus, in propugnatione naturalis inclinationis, quam poſt hominis mortem anima rationalis ſeparata habet ad corpus ſuum & ad reiterandam cum illo unionem. Patavii 1635. 4.

Jeremiæ Bourrough, Angli, tractatus de excellentia immortalitatis animæ humanæ.

Franciſci de la Motthe le Vayer diſcours Chrêtien de l'immortalité de l'ame. Paris 1640. 8. & Tomo I. Operum edit. in fol. pag. 471. & edit. in 12. Tomo IV.

Renati Carteſii meditationes de prima philoſophia, in quibus DEI exiſtentia & animæ humanæ immortalitas demonſtratur. Pariſ. 1641. 8. in poſteriorum editionum titulis non legitur animæ *immortalitas*, ſed *à corpore diſtinctio*.

Chriſtoph. Scheibleri collegium Pſychologicum. Gieſſæ 1609. 8.

D. Joannis Conradi Dannhaweri Collegium Pſychologicum. Argentorat. 1643. 8.

The prerogative of Man, or his Souls immortality and high perfection defended and explained againſt the rash and rude conceptions of a late author, Lond. 1644. 4. Opponitur libro Pſychopannychitæ, cui titulus: Mans mortality by R. Overtou, Amſt. 1643. 4.

Kenelmi Digbai, Equitis, demonſtratio immortalitatis animæ rationalis, ſive tractatus duo philoſophici, in quorum priori, natura & operationes corporum, in poſteriore vero natura animæ rationalis

 ad

* Hic eſt Giliolius, qui eodem tempore contra Fortunii Liceti libros duos de Natura, primo movente, Patavii 1634. 4. editos vulgavit diſputationem, qua demonſtrare inſtituit primum immobile Phyſice & proprie non eſſe Naturam.

ad evincendam ejus immortalitatem explicantur. Anglice primum A. 1644. 1651. fol. deinde Latine interprete J. L. cum Thomæ Angli præfatione Metaphyſica & libris V. Inſtitutionum Peripateticarum & appendice Theologica de origine Mundi, Francof. 1664. 8. De Digbæo, qui A. 1665. Londini die natali ſuo obiit, conſulendum ſupplementum ad Bælii Lexicon ſive poſtuma Lexici editio, in qua de amicitia ejus cum Carteſio & frequentibus de anima colloquiis.

Antonii Rocci animæ rationalis immortalitas & propagatio ex ſemine, Exercitationes XVIII. Francof. 1644. 4.

Jacobi le Normand de neceſſaria animæ rationalis immortalitate. Pariſ. 1644. 8.

Antonii Munarenii Vicentini, de animæ rationalis creatione & originaria immortalitate adverſus erroneam opinionem cujusdam Philoſophi, qui eam dictitat propagatam, ſeparatamque duntaxat immortalitatis compotem declamat. Venet. 1646. 4.

Ejusdem creationis & originariæ immortalitatis adamantinus clypeus. ibid.

Jul. Cæſaris Lagallæ de immortalitate animæ ex ſententia Ariſtotelis libri III. Utini 1646. 4. Vide Gvil. Bateſii vitas p. 581.

Jac. Capreoli brevis diſceptatio, qua animam hominis etſi factam, immortalem tamen eſſe, quinque rationibus fit apertum. Pariſ. 1647. 8.

Raimundus della Valle, Ord. Præd. lingua Sinica de animæ immortalitate commentatus. Vide Jac. Quetif & Jacobi Echard Bibl. Dominicanam T. 2. p. 630.

Henrici Mori Pſychathanaſia, carmine Anglico. Cantabrig. 1647. 8. Ex Anglico Gallice dedit Priotus.

Ejusdem de immortalitate animæ libri III. Tomo II. Operum Philoſophicorum p. 291. Lond. 1679. fol.

Jo. Micrælii, Theologi Stetinenſis, Ethnophronius, tribus dialogorum libris contra Gentilium de principiis Chriſtianæ Religionis dubitationes, quorum 1. de animæ humanæ immortalitate, 2. de DEO, animæ immortalis beatitudine, & 3. de religione animam immortalem ad DEUM æternamque beatitudinem perducente. Stetin. 1647. 4.

Gisbertus Voëtius T. 1. diſpp. ſelect. p. 777. ſeqq. Ultraject. 1678. 4.

Georgii Calixti de immortalitate animæ & reſurrectione carnis liber. Helmſt. 1649. 4. 1661. 4.

Liberti Fromondi Philoſophia Chriſtiana de anima libris IV. Lovan. 1649. 4.

Sethi Wardi philoſophical eſſay concerning the being and attributs of God, immortality of the Soul &c. Oxon. 1652. 8.

Lud. Richeomi de animæ immortalitate.

Jac. Revii ψυχοθεομαχία contra Tobiam Andreæ, Carteſii hyperaſpiſtum à quo immortalitatem animorum obſcurari, & DEI veracitatem negari arguit. Lugd. Bat. 1654. 12.

Caroli Cottini, Theocleé, adverſus Epicureos, traité de l'ame immortelle. Paris 1655.

Moſis Amyraldi de ſtatu animarum poſt mortem, Salmur. 1646. 8. 1657. 8. Gallice.

Mich. Waltheri diſſ. de immortalitate animæ & Ethnicorum ſalute: addita triga orationum. Witeb. 1657. 4.

Walther Charlton the immortality of the human Soul demonſtrated by the light of Nature. Lond. 1657. 4.

Petri Gaſſendi confutatio objectionum Lucretii adverſus immortalitatem animæ, in Philoſophia Epicuri T. 1. pag. 286. ſeqq. & in Syntagmate Philoſophiæ Epicuri, Hagæ Comitis 1659. 4. pag. 29. ſeqq. Tom. V. Opp. Thomaſiſche Bibliotheque Tom. 2. pag. 770. ſeqq. Jo. Franciſcus Buddeus de Atheiſmo p. 558. ſeqq.

Lettres & diſcours de *Mr. Sorbiere* p. 252. ſeqq.

Jean la Croſe in the Hiſtory of the Works of the learned Anno 1691 p. 216. ſeqq. & 244. ſeqq.

Le Spectateur de *Mr. Steele* T. 2. diſcours XVIII. Nouvell. Rep. lettr. 1716. p. 425. Memor. de Trevoux A. 1716. p. 1374. ſeq. Journal des Savans A. 1717. p. 206.

Thomæ Jenner a boock ſhewing wath the Soul is &c. Lond. 1658. 4.

John Smith fellow of Qveens Colledge in Cambridge, ſelect diſcourſes of the true way or method of attaining to Divine knowledge, of ſuperſtition, of Atheiſm, *of the immortality of the Soul,* of the exiſtence and nature of God, of the excellency and nobleneſs of true religion &c. Cambridge 1660. & 1673. 4.

Jo. Ferrier, Galli, de animæ immortalitate & vera fortitudine. Paris 1660. 8.

Jo. Ludovici Fabricii Oratio inauguralis de Animorum immortalitate, A. 1660.

A. 1660. Heidelbergæ habita & in ejus Operibus recusa pag. 49. Tiguri 1698. 4.

Theophilus Spizelius libro de re litteraria Sinensium sect. XIII. variis gentibus Orientalibus probatam docet animorum immortalitatem. Lugd. Bat. 1661. 12.

Oeuvres de *Theophile*, contenant l'immortalité de l'ame &c. Paris. 1661. 12.

Antonii Quarengi Pendasius sive de animæ immortalitate libri duo, nescio an editi, memorati ab Allatio in apibus urbanis p. 46.

Simonis Croseti discours sur l'immortalité de l'ame.

Rich. Baxters Betrachtung von der Unsterblichkeit der Seelen. Basil. 1664. 12. ex Anglico.

Martini Nesselii exercitationes miscellæ de morte, jure sepulturæ, immortalitate animæ, resurrectione mortuorum, judicio extremo, consummatione sæculi, suppliciis inferni & præmiis vitæ æternæ. Francof. 1662. 12.

L'Artique scripsit librum de immortalitate animæ Gallice, cujus prima pars dedicata Electori Moguntino, secunda Segvierio Cancellario, tertia Fresneo. *G. G. Leibnitii Otium Hanoveran. p. 180.*

Mich. Siricius de immortalitate animæ. Giessæ 1669. 4.

In *Theophili Spizelii* libro de Atheismo eradicando Augustæ Vindel. 1669. 8. exstat p. 135. seq. Immortalitas animæ continuo sorite demonstrata, cujus auctor est *G. G. Leibnitius*. Vide Struvii fascic. VII. ex MSS. p. 68.

Ludovici de la Forge tractatus de mente humana ejus facultatibus & functionibus, nec non de ejus unione cum corpore. Amst. 1669. 4. Brem. 1674. 4.

Thoma Waldsworth immortality of the Soul explained and proved against the opinion of the Souls dying with de body. Lond. 1670. 8.

D. *Ioh. Muller* in Atheismo devicto, Hamburg. 1672. 4. capite VII. & VIII.

D. *Io. Andreas Quensted* parte 4. Systematis Theolog. p. 550. seq.

Dieterich Reinking Leben der Seelen nach dem Tode. Lübeck 1672. 12. *Danielis Griebneri* Todes-Gedancken p. 246. seq. *Christiani Scriverii* Seelen-Schatz Tomo I. Concione 2.

Le discernement du corps de l'ame, par *Mr. de Cordemoi*, Paris 1673. 12. Giornale de' letterati di Roma 1674. p. 29.

Honoratus

Honoratus Faber, S.I. in tractatu de homine.

Cornelii ab Hogelande Cogitationes, quibus DEI exiſtentia item animæ ſpiritalitas, & poſſibilis cum corpore unio demonſtratur, nec non brevis hiſtoria œconomiæ corporis animalis proponitur atque mechanice explicatur, ſubjuncto tractatu de prædeſtinatione. Lugd. Bat. 1676. 12.

The great Soul of Man, or the Soul in its likeneſs to God, its Nature, operation and everlaſting ſtate diſcourſed by *Thomas Beverley.* Lond. 1676. 8.

D. *Abraham Calovius* Tomo XII. Syſtematis Theol. p. 23. ſeqq. Witeberg. 1677. 4. & in Sociniſmo profligato Sect. X. artic. 5. controverſ. 2.

Ex *Rad. Cudworthi* opere Anglice Lond. 1678. fol. edito, *true intellectual ſyſtem of the Univerſe*, vide quæ de ſpiritalitate atque immortalitate animi Jo. Clericus T. 8. Bibl. ſelectæ p. 43. ſeqq.

Tobias Pfannerus in ſyſtemate Theologiæ Gentilis purioris, capite XVII. Ethnicorum teſtimonia pro immortalitate animorum colligit, Baſil. 1679. 4. quod præter *Gerh. Johannem Voſſium* lib. 1. de Idololatria c. 10. facit & *Petrus Daniel Huetius* in quæſtionibus Alnetanis, libri ſecundi capite octavo. Cadomi & Pariſ. 1691. Lipſ. 1692. 1714. 4. ſed & *Steuchus* & *Liv. Galantes*, de quibus p. 428.

Pſychoscopia ſive conſideratio animæ humanæ, quoad immortalitatem & à ſeparatione ſtatum, auctore *Petro Schele*, Prezenſi, Gicoviæ in Holſatia & poſtea Hamburgi ad Mariæ Magdalenæ Paſtore. Norimb. 1679. 4.

Joachimi Hildebrandi immortalitas animæ rationalis ex ſolo Naturæ lumine apodicticis & topicis rationibus liquido oſtenſa & ab adverſariorum objectionibus ex eodem rationis lumine vindicata. Cellis 1680. 4. Vide Leibnitii Otium Hanoveran. p. 212.

D. *Hectoris Gotfridi Maſii* de immortalitate animæ diſſ. ſcripta A. 1682. & ad calcem Germanici de eodem argumento tractatus excuſa A. 1707. atque iterum edita inter diſſertationes Maſii junctim expreſſas typis curante Rev. D. Severino Lintrupio. Hamb. 1720. 4.

Jo. Eberhardi Swelingii mens immortalis contra atheos & Scepticos demonſtrata. Brem. 1683. 12. Acta Erud. 1683. p. 335.

Steph. Morinus diſſ. quinta ad Steph. le Moyne de Stoicis inter Platonicos & Epicureos herciſcundis circa animæ immortalitatem. Genev. 1683. 8. Nouvell. de la Rep. des lettres 1684. p. 512. ſeq.

Qvatre dialogves sur l'immortalité de l'Ame, sur l'existence de Dieu, sur la Providence, sur la Religion, par Mr. l'Abbé * de Dangeau. Paris 1684. 12. Acta Erudit. A. 1685. pag. 59. Nouvell Rep. lettres A. 1684. p. 531. & T. 2. p. 53. seq. & A. 1685. p. 107.

Two hundert queries concerning the revolution of Souls. London 1684. 12. Nouv. Rep. lettr. 1684. p. 208. 289. Auctor harum quæstionum in varias linguas translatarum (*Franc. Mercurius van Helmont*, ut ajunt,) Metempsychoseos † Patronis adscribendus. Exstant etiam ad calcem Opusculorum Philosophicorum, editorum Amst. 1690. 12.

Vincentii Placcii Gründlicher Beweiß von der Menschen Unsterblichkeit aus dem blossen Lichte der Natur. Francof. 1685. 8. Acta Erudor. A. 1685. pag. 491.

Thomas Bartholinus, Thomæ filius, in antiquitatibus Danicis de causis contemtæ à Danis adhuc gentilibus mortis, libro secundo, docet inter illas causas hanc fuisse non postremam quod immortales animos suos non dubitarent. Prodiit opus eruditum Hafniæ, 1689. 4. Bibl. Universelle T. 15. p. 390. seq.

An essay upon reason and existence of Spirits, by *Richard Burthogy*, M. D. Lond. 1694. Compleat library p. 110.

Gvilelmi Scherlock de immortalitate animæ, futuro judicio & vita æterna ex Anglico prodiit Germanice 1704. Belgice A. 1696. & A. 1708. Gallice. Nouv. Rep. lettr. A 1705. p. 363. 520. 660. & Tom. 2. p. 35. seqq. & 1708. T. 2. p. 679.

Jo. Tillotson Tomo III. serm. 120. 121. 122. 123. of the immortality of the Soul, as discover'd by Nature and by Revelation, upon 2. Tim. I, 10.

Michaëlis Angeli Fardellæ animæ humanæ natura ab Augustino detecta in libris de animæ quantitate, decimo de Trin. & de animæ immortalitate. Venet. 1698. fol. Galleria di Minerva T. 1. p. 27. sqq. Tom. 3. pag. 29. seqq. Argumenta Augustini ad examen revocat Gomesius Pereira in Margarita Antoniana pag. 632. seqq. ad 663.

Jo. Nicolai Hardtschmidii Immortalitas animæ humanæ ex Philosophorum veterum

* Diem obiit supremum A. 1723. Lovis de Courcillon de Dangeau. Bibl. Françoise T. 1. pag. 298.

† Conferendus liber ex iisdem Cabbalisticis haustus lacunis excususque Amst. 1693. 8. sub titulo: Seder Olam, sive Ordo sæculorum, historica enarratio doctrinæ,

veterum & recentium argumentis examinata & demonſtrata. Argentorat. 1699. 4.

Inauguralis mea diſſ. de recordatione animæ humanæ poſt fata ſuperſtitis. Kil. 1699. recuſa Lipſ. 1701. Witeb. 1714. &c.

Io. Wilhelmi von der Lith de imbecillitate luminis naturalis in demonſtrando ſtatu mentis humanæ poſt mortem.

Bernhardi Treviſani, Patricii Veneti, l'immortalità dell' anima. Venet. 1699. 4. Acta Erud. A. 1701. p. 429.

Mr. Menard, la doctrine de l'Ecriture Sainte 1. ſur la nature de l'ame, 2. ſur ſon Origine, 3. & ſur ſon état aprés la Mort. Lond. 1703. 8. *Nouvell. Rep. lettr.* 1703. T. 2. p. 201.

M. *Frid. Gvil. Schleuſſner,* Zœſſena Miſnici, diſſ. de quæſtione an & quatenus noviſſima μικροχόσμυ Gentilibus fuerint cognita. Lipſ. 1703. 4.

Wilhelmi Nichols conference with a Theiſt, Volumine V. quod eſt de immortalitate animæ. Lond. 1703. 8. adverſus D. W. Cowardum. Boekſal 1703. II. p. 157. Hiſtory of the works of the learned A. 1703. p. 234. 289. ſeqq.

Io. Witty, the firſt principles of modern Deiſm confuted, in a demonſtration of the immortality, natural eternity and immortality of thinking ſubſtances in general, and in particular of human ſouls, even upon the ſuppoſition that we are entirely ignorant of the intrinſick natures of the eſſences of things.

Io. Turner's brief vindication of the ſeparate exiſtence and immortality of the ſoul, from a late author's ſecond thoughts, wherein he pretends to demonſtrate, the notion of humane Soul as believed to be a ſpiritual immortal ſubſtance, united to humane body, to be a plain heathaniſch invention, and not conſonant to the principles, of Philoſophy Reaſon and Religon. Lond. 1702. 4. contra Cowardum. Hiſtory of the works of the learned A. 1702. p. 563. Boekſal A. 1703. I. p. 356.

Ejusd. farther vindication of the Souls ſeparate exiſtence and immortality, in anſwer to D. Cowards farther thougts &c. ibid. 1703. 4. De Cowardi ſcriptis mentionem feci ſupra p. 423.

Ejusd. juſtice done to human ſouls, Lond. 1706. 8. contra H. Dodwellum. * Hiſt. Ouvrag. 1706. p. 416.

La

* De Dodwelli libro Hiſt. Ouvrag. 1706. p. 39. Acta Erud. 1707. p. 207. & de ejus apologia,

Iohn Broughtons Pſychologia or an account of the nature of the rational Soul, as an immaterial, and conſequently immortal ſubſtance, againſt the ſecond thoughts of Eſtibius Pſychalethes.* Lond.1703.8.

Davidis Brown meditationes ſelectæ de ſublimi hominis ſcientia compendioſe digeſtæ, de DEO, de immortalitate animorum, de felicitate, de Religione. Gedan. 1704. 8. Hiſtory of the works of the learned A. 1705. p.715. Nouvell. Rep. lettr. 1705. II. p. 660.

Ioannis Upmark diſſertatio de Philoſophica de immortalitate animæ. Upſal. 1705. 8. Ejusdem de naturali animæ libertate. 1702. 8.

Free inqviry into the nature and immmortality of Soul, by way of Dialogve between an acute Philoſopher and an able Divine. Lond. 1704. 4.

Sam. Clark's letter to Mr. Dodwel, wherein all the arguments in his Epiſtolary diſcourſe againſt the immortalty of Soul are particularly anſwered. Lond. 1706. 8. Hiſt. des Ouvrag. des Savans 1706. p. 514. Acta Erud. 1707. p. 212.

1. 2. 3. defence of his letter, id. 8. Bibl. choiſie Tom. 26. pag. 376. 386. 397. 398. 406.

Iona Conradi Schrammii Exercitatio, qua naturalis animæ humanæ immortalitas contra novas quorundam opiniones vindicatur. Helmſt. 1707. 4.

Dan. Whitby reflections on ſome aſſertions and opinions of Mr. Dodwell contain'd in a book, entituled: an Epiſtolary diſcourſe. Lond. 1707. 8.

Auguſtini Calmet T. 1. diſſ. 26. de la nature de l'ame & de ſon état après la mort ſelon les anciens Hebreux. Journal des Savans A. 1722. Dec. p. 617.

Bernardus Lamy dans ſes premiers elemens des ſciences. Paris 1706. 12. Acta Erud. 1708. p. 63--68.

Edmund Chisbull contra Dodwellum &c. Lond. 1706. 8. a charſe of hereſy. Hiſtory of the works of the learned 1706. p. 617.

Anonymi Medici, certainty of a future and immortal ſtate. *Acta Erud.* 1707. p. 183.

Ex

logia, works of the learned 1708. p. 169. 357. A. 1706. p. 115. A. 1707. p. 37. Bibl. choiſie T. 26. p. 364. 411.

* D. W. Coward.

Ex Theologia naturali demonſtratio immortalitatis animæ, ab exiſtentia & natura DEI derivata à M. *Joanne Godofredo Prætorio*, Aſcanienſi. Helmſt. 1709. 4.

Iohn Norris Philoſophical diſcourſe concerning the natural immortality of the Soul. Lond. 1708. 8. Hiſtory of the works of the learned A. 1708. p. 177.

Lettre to Mr. Dodwell. A. 1710.

Hector Gotfr. Maſii diſſ. de immortalitate animæ, ſcripta A. 1682. & Havniæ demum 1706. 8. edita & recuſa inter diſſ. junctim excuſas Hamburg. 1719. 4.

Ejusd. Erinnerung an ſeine Kinder von der Unſterblichkeit der Seelen. Copenhagen 1707. 8. addita brevis repetitio veritatis de origine animæ rationalis, quæ prodierat Havniæ 1682. 4. atque itidem recuſa inter alias ejus diſſ. junctim editas Hamb. 1719. 4.

Fabiani Tœrner, Eloqv. Prof. de ſenſu immortalitatis inter gentes. Upſal. 1721. 8.

A. Teſtas la connoiſſance de l'ame par l'Ecriture ſur les trois differentes états d'union, de ſeparation & de reunion avec le corps. Lond. 1708. 8. Hiſt. Ouvrag. A. 1708. p. 472.

Erneſti Chriſtiani Schrœderi, Prof. Witeb. apodixis immortalitatis animæ ex ratione vindicata diſſ. 1. & 2. reſpondente Martino Nympſchio, Juterboga Sax. Witeb. 1720. 4.

Ludovici Philippi Thümmigii demonſtratio animæ rationalis ex intima ejus natura deducta. Halæ 1721. 4.

M. Io. Iachimi Langii de immortalitate animæ ex naturæ lumine demonſtrata diſſertationes V. Halæ 1722. 4.

D. Io. Franciſci Buddei programma de hæreſi Arabicorum, in Syntagmate Theol. diſſ. pag. 742. adverſus Bucheri archiatri Principis Furſtenbergii, Zweyer guter Freunde vertrauten Brief-Wechſel vom Weſen der Seele. Anno 1713. 8. Deutſche Acta Eruditorum Tom. 1. pag. 862.

M. I. Vitriarius, de ſtatu animæ ſeparatæ poſt mortem. *Acta Eruditorum* A. 1722. p. 393.

Ruardi Andala diſſ. de immortalitate animæ. Franeqv. 1714. 4.

Ioſephi Raphſon Epiſtolæ de animæ natura & immortalitate, ſubjectæ ejus demon-

demonſtrationi de DEO. Lond. 1710. 4. Lipſ. 1712. 8. *Acta Eruditor.* A. 1712. p. 62. ſeq. ubi quædam in eo notantur.

Pontiani Schutz imperium charitatis, occaſione quæſtionis, an intellectus prior voluntate, in animæ immortalitate oſtenſum. Salisburgi, 1712. 8.

Ejusdem ſpes immortalitate plena. ibid. 1712. 8.

M. Chriſtiani Auguſti Salig philoſophumena veterum ac recentiorum de anima & ejus immortalitate. Halæ 1714. 4.

D. Io. Wilhelmi Petersen der in allen Seelen ſich offenbahrende und ſelbſt recht-fertigende GOtt, das iſt, Beweiſe aus dem Licht der Natur, daß ein GOtt ſey, und daß die Seele unſterblich, und die heilige Schrifft gött-lich ſey. A. 1714. 4.

Eſſai de *Mr. Blackmore* ſur l'immortalité de l'Ame. Bibl. Angloiſe T. 1. pag. 322.

Principes de Philoſophie, ou preuves naturalelles de l'exiſtence de Dieu & de l'immortalité de l'ame par Mr. l'Abbé *Geneſt.* Paris 1716. Amſt. 1717. 12. carmine Gallico. Nouv. Rep. lettr. A. 1717. p. 362. Mem. de Trevoux 1717. p. 327.

Iacobi Saurin Tomo III. ſerm. 1. le prix de l'ame. Hage 1717. 8. Bibl. ancienne & moderne T. VIII. p. 422.

Io. Baptiſta Conti, S. I. tre diſcorſi, 1. contra atomos Democriti, 2. pro immortalitate animæ, 3. de DEI exiſtentia. Venet. 1716. 12. Italice.

Traité ſur l'homme en qvatre propoſitions importantes, avec leur dependences. Paris 1714. 4. par A. D. L. R.* Quatuor illæ propoſitiones ſunt: 1. Homo eſt amplius aliquid quàm corpus. 2. Illud amplius aliquid, eſſentialiter differt à corpore. 3. Homo & mundus habuere initium. 4. Homo corpore mortalis, anima immortalis eſt. Journal des Savans A. 1714. p. 459. 516.

Io. Hermanni ab Elswich recentiores de anima controverſiæ, Witeberg. 1717. 4. adverſus Bucherum & Stoſſium.

Io. Gottlieb Deyling de errore Pſeudo-Philoſophorum, quod anima hominis ſit materialis & mortalis. Hall. 1720.

Demonſtratio DEI & immortalitatis humanæ in *Io. Iacobi Syrbii* inſtitutionibus Philoſophiæ Moralis Eclecticæ cap. 13. pag. 231. ſeqq. Jen. 1717. 8.

Dav.

* Mr. Oiſeleur, Docteur en en droit de la Faculté de Paris.

Dav. Braunii meditationes de DEO, animæ immortalitate, ſummo bono & Religione ſeu via, qua ad ſummum bonum pervenitur, ex variæ eruditionis theſauro, Voſſio de Idololatria Gentilium per compendium derivata. Lipſ. 1719. 8.

Ioachimi Oporini Hiſtoria Critica de animi perennitate. Kil. 1719. 4.

William Whiſton, againſt the sleep of the Soul, in Philipp. I, 23. in libro, cujus titulus: Sermons and eſſays upon ſeveral ſubjects, p. 79. ſq. Lond. 1709. 8.

Sam. Werenfelſius T. 2. diſſ. 10. exhibet dialogum, quo ex natura ſpiritus, animæ indeſtructibilitas atque adeo vita & cogitatio poſt corporis diſſolutionem ſuperſtes colligitur. Amſt. 1716. 8.

Diſcours dans leqvel on eſſaye de démontrer la ſpiritualité de l'ame & ſon immortalité: nouveau recueil des pieces fugitives par *Mr. l'Abbe d'Archimbaud*, T. 4. p. 69--93. Paris 1717. 12.

D. Andreas Rudiger in der Anweiſung der Zufriedenheit der Menſchlichen Seele, als dem höchſten Guthe dieſes zeitlichen Lebens. Lipſ. 1721. 8. capite 3. Von der Verſicherung der Vernunfft, daß eine ewige Seligkeit, und die Seele des Menſchen unſterblich ſey. p. 55. ſeqq.

J. P. Kohlii, Theologiæ Gentilis Cimbricæ purioris ſpecimen I. de Cimbris priſcis, gentilibus doctrinæ de immortalitate animorum & reſurrectione corporum ſuffragantibus. Kil. 1723. 4.

Confutatio Plinii * argumentorum contra immortalitatem & reſurrectionem, recitationibus Philoſophicis præmiſſa à D. *Cornelio Dieterico Koch*. Helmſt. 11. Jul. 1724. 4. Hanc cygneam cantionem edidit eruditus auctor paucis poſt menſibus 25. Octobr. beate defunctus.

De origine animæ.

Balthaſaris Sartorii Quæſtio, an anima hominis ſit portio eſſentiæ Divinæ, an ſubſtantia ab eo diverſa. Lipſ. 1582. 4. Prior ſententia erronea tribuitur Gnoſticis, Manichæis, Priſcillianiſtis. Vide Franc. Fewardentium ad Irenæi lib. 2. c. 31. & Sirmondi Opera T. 1. p. 291. Eſt etiam Cabbaliſtarum quorundam & Enthuſiaſtarum.

Tertullianus libro de cenſu animæ (qui intercidit) confutaverat errorem Hermogenis, qui ex materiæ ſuggeſtu potius quàm ex DEI afflatu conſtitiſſe animam præſumſit, quod tangit etiam Tertull. libro de anima capite undecimo.

* Lib. 7. Hiſt. Nat. c. 57.

Jo. Jacobi Coleri Quæſtio, an anima ſit ex traduce, an à DEO quotidie inſpiretur? Tiguri 1586. 4. Poſterior ſententia multis veterum placet, ſed Tertulliano & aliis quibusdam non ſine majore veriſimilitudine prior: alii dubitare ſe ſunt profeſſi. Vide Elmenhorſtium ad Gennadium p. 131. ſeq. Henricum Noris Vindiciis Auguſtinianis pag. 110. ſeq. Neuſſeri prodromum Noriſio oppoſitum p. 34. ſeq. Cotelerii Patres Apoſtolicos pag. 493. D. Martinum Chemnitium T. 1. locor. Theolog. p. 217. ſeq. D. Abrahamum Calovium T. 3. ſyſtematis Theologici p. 1081. ſq. & T. 12. p. 68. ſq. & D. Jo. Franciſci Buddei Inſtitutiones Theologiæ dogmaticæ lib. 1. p. 380. ſeq.

Jacobi Thomaſii diſſertatio de Origine animæ humanæ ex traduce, Lipſiæ 1669. 4. reſpondente Joanne Vake, Hamburgenſi.

B. *Joannis Vake*, poſtea Archidiaconi Hamb. ad Petri & Pauli ædem, liber ejusdem argumenti Germanice editus in 8. Vom Urſprunge der Seelen.

Georgii Pauli Roetenbeccii diſſ. de origine mentis humanæ, Jo. Sperlingio & aliis Traducis defenſoribus oppoſita. Altdorf. 1676.

Kiliani Rudrauf de propagatione animæ humanæ. Gieſſ. 1677. 4.

Jo. Andreæ Planeri de animæ humanæ propagatione per unionem, jam tum in ſemine latentis. Witeb. 1712. 4.

Ruardus Andala in diſſertationum pentade, diſſ. quarta. Franequ. 1712. 4. creari animum à DEO, quoties generatur corpus, diſputans. *Journal des Savans 1713. Decembr.* p. 654. ſeq. Eadem opinio Creatianorum, ut vocant, ſive Infuſianorum & pluribus ex Carteſii ſchola, & Andreæ Riveto exerc. XVII. ad Geneſin, ſed & Melanchthoni probata & Calixto, Hornejoque, Danieli Stahlio & Johanni Zeiſoldo; non contemnendis argumentis impugnata à Clariſſimo Planero in laudata diſſertatione, cujus ipſius ſententiæ, haud improbabili alioqui vide, ſi placet, quæ opponit celebris Roſtochienſium Æſculapius Georgius Detharding in ſcrutinio Phyſico Medico intellectus animæ inſiti pag. 147. ſeq. Roſtoch. 1723. 4.

M. Gotthard Guntheri, Diaconi Grimmenſis, ſchediaſma hiſtorico dogmaticum de animæ origine. Lipſ. 1719. 8.

Joannes Coccejus Epiſtola 223. Tomo VI. Opp. refellit ſententiam eorum, qui opinantur animas decerptas ex anima Mundi: quæ opinio non videtur

videtur displicuisse Carolo Blount auctori libri, qui lucem vidit Londini 1679. 8. hoc titulo: Anima Mundi, or an historical narration of the opinions of the ancients concerning mans Soul after this life.

Contra animorum praexistentiam.

Judæos eo nomine atque ipsorum Goph sive Psychodocheum reprehendunt ***Eduardus Pocockius*** in Miscellaneis ad portam Mosis p. 103. 170. seq. B. ***D. Theodorus Dassovius*** libro de resurrectione p. 168. sq. ***Jo. Leusdenius*** Philologo Hebræo mixto p. 99.

Pythagoram, Platonem & Plotinum perstringit ***Theodoritus*** libro quinto de hæreticis fabulis cap. 9. simul etiam explodens hæreticos Carpocratem, Epiphanem, Prodicum, Cajanos, Antitactas, Evchitas, quos ait docuisse animas ideo detrudi in corpora, ut iniquitatis studio angelos demiurgos colant.

Contra Platonem ***Joannes Baptista Crispus*** de Gentilium Philosophis caute legendis distributione 1. libro quarto, quinto pag. 87. seq. & libro sexto ac sequentibus, & distributionis secundæ libro primo, ubi probandum suscipit animas non simul semelque à DEO creatas.

Contra Origenem, qui in libris Periarchon sive de principiis, præexistentiam animorum cum Platonicis docuerat, egregie disputat ***Gregorius Nyssenus*** libro de hominis opificio cap. 28. Confer Jo. Leunclavii notas p. 360. seq. Vide etiam ***Cyrillum Alexandrinum*** lib. 1. commentariorum in Johannem, c. 9. T. IV. Opp. pag. 79. seqq. & ***Sixtum Senensem*** lib. 5. Bibl. Sanctæ annotat. 85. & ***Isidorum Pelusiotam*** lib. IV. Epist. 163. & interpretes ad Psalm. XXII. 10. 11. & Rom. IX. 11. ***Geverhardum Elmenhorstium*** ad c. 14. ***Gennadii*** de dogmatibus Ecclesiasticis p. 130. seq. & ***Natalem Alexandrum*** Hist. Eccles. Seculi III. diss. 27.

Contra Henricum Morum, * ***Isaacus Barrow*** Tomo IV. Operum.

* Præexistentiam animarum à Cabbalistis & Platonicis persuasus, acriter & ingeniose defensitavit Henricus Morus in Operibus Philosophicis Latine editis T. 2. p. 365. seq. & T. 1. in Mercavæ Cabbalisticæ expositione, & in poëmatibus philosophicis, quæ vulgavit Anglice Cantabrig. 1647. 8. edit. 2. In his carmen 1. psychozoia, de vita animæ. 2. psychathanasia de animæ immortalitate, cum appendice de infinitis mundis. 3. antipsychopannychia contra eos, qui animas post discessum à corpore dormire somniarunt, cum appendice de animæ præexistentia p. 225. seq. 4. antimonopsychia sive confutatio erroris Demonactei, qui statuit unam esse animam in corporibus dispersam multis millibus millenis.

Matthæus Hale, vom Ursprunge Menschlichen Geschlechts pag. 1194. seq. edit. in 8.

Samuelis Parkeri account of the Nature and extent of the Divine Dominion and Goodnesse, concerning the preexistence of Souls. Oxon. 1666. 4.

Eduardi Warren no-preexistence: against the hypothesis of humane souls living in a state antecedaneous to this. Lond. 1667. 4.

In Diario Londinensi, *(the Athenian Gazette)* probe observatur animam secundum Moysis narrationem non modo post alia corpora, sed etiam post corpus Adami, omnium ultimo conditam loco, productam à DEO fuisse. *T'is observable, that thogh Adam was the last of the Creation, yet his soul was made after his body.* Alterum argumentum, quod eodem loco affertur, ** non æque magni est ponderis. Negat nimirum scriptor ille extitisse ante corpora animas, quoniam sunt puri actus, in corpora scilicet agentes. Ecquid igitur egissent antequam corporibus unirentur? Sed datur etiam ignis non flagrans aut comburens, & quid agunt animæ postquam è corporibus discesserunt? Rectius præexistentia rejicitur ex eo, quod nulla anima, nisi in fabulis Pythagoræ, præexstitisse se meminit, cum tamen pœnæ vel præmio frustra detur sine recordatione admissi, locus.

Contra Christophorum Sandium, qui (cum Fowlero, Rustio, Glanwillio) præexistentiam animorum in differt. de λόγῳ † & libro de origine animæ propugnavit, consuli potest B. *D. Balthasar Bebelius* in exercitatione

** *t'is as impossible they should be idle, being pure acts, as t'is impossible for the fire not to burn.*

† Sandii diss. de λόγῳ subjicitur ejus interpretationibus paradoxis Evangeliorum: Cosmopoli, h. e. Amst. 1670. 8. Liber de origine animæ, separatim vidit lucem ibid. 1671. 8. Eadem sententia de animarum præexistentia probatur etiam Muhamedanis, ut docet Abraham Ecchellensis in Historia Arabum p. 208. seq. inter scriptores Hist. Byz. Propugnatur etiam in libro Rustii, cui titulus; Lux Orientalis, or enquiry into the opinion of the eastern sages concerning the preexistence of Souls, being a key to unlock the mysteries of Providence. Lond. 1662. 8. & cum dissertatione de veritate, & anonymi annotationibus. Lond. 1682. 8. Et in altero, qui inscribitur: A letter of resolution concerning Origen and the chief of his Opinions, by C. L. Esqvire. Lond. 1661. 4. p. 21. seq. 100. seq. Recusum hoc scriptum in Volumine primo collectionis, quæ publici juris facta est sub titulo: The Phenix, or a revival of scarce and valvable pieces. Lond. 1707. 8.

tione Theologica adverſus præexiſtentiam animarum, contra Sandium & Anonymum. Argentorat. 1675. 8. & *Jacobi Thomaſii*, τῦ μακαρίτε, Oratio errori huic oppoſita, editaque Lipſiæ 1774. 8.

Gregorius de Valentia T. IV. diſp. 1. quæſt. 6. diſquirit, an anima CHriſti hominis prius aſſumta fuerit à λόγῳ, quam corpus. Contra Eduardum autem Claudium, Epiſcopum Ceſtrienſem, & contra Flemingum ſive Flaminium, qui animam CHriſti præexſtitiſſe & ante ſæcula conditam ſtatuunt cum Sandio, adeunda *Joannis Marckii* diſſertatio Lugd. Bat. 1705. 4. & *Gvilelmus Sherlokius* in the Scripture profs of our Saviour's Divinity. Lond. 1706. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1705. pag. 567. A. 1706. p. 244. 249. Vide etiam *Franciſci Wokenii* diſſ. in Thomæ Benneti ſententias, de anima CHriſti præexiſtente, CHriſto in terris non pro DEO habito, & quiete perpetua Deitatis, tempore exinanitionis. Sedini 1720. 4.

Contra Metempſychoſeos fabulam.

Recidivatum animarum, & reciprocum, ut appellat Tertullianus, diſcurſum, perinde ut illarum præexiſtentiam refellit inprimis, quod nullius animus meminerit ſe olim ex alio in aliud corpus tranſiiſſe, & in illud migrantem hoc animaſſe, aut peccaſſe in illo vel bene rem egiſſe: ſine qua tamen memoria neq; pœnis locus eſt, neq; præmiis. Nihil autem præterea ſupereſt, quod μεταγγισμὸν * iſtum firmiter perſvadeat, nullum argumentum neque ex parte DEI, neque ex parte animi ipſius, ſed ſolum ἐνσωμάτωσις ejusmodi per iteratas vices facta vel futura cognoſcitur eſſe improbabile commentum, aliis ſuperſtructum ſive commentis ſive erroribus, aut falſis & detortis locorum ſacræ Scripturæ interpretationibus: licet longe lateque ſuffragatores illa opinio reperierit, inter Judæos, *a)* Ethnicos, *b)* Chriſtia-

* Vide Cotelerium III. monument. Eccleſ. Græc. p. 658. Svicerum in μετενδύομαι & ἐνσωμάτωσις.

a) Grotius ad Matth. XIV. 2. XVI. 14. ubi de Phariſæis. De Nazarenis & Oſſenis vide Epiphanium hæreſi XVIII. & XIX. De Cabbaliſtis, Cabbalam denudaram & Jo. Ben. Carpzovium, τὸν μακαρίτην, ad Schickardi jus Regium Hebræorum p. 50. De Talmudiſtis & recentioribus Judæis Jo. Andream Eiſenmenger im Entdeckten Judenthum parte 2. c. 1. pag. 61. ſeq. Paulum Slevogtum in diſſ. de metempſychoſi Judæorum. Jen. 1651. & diſſ. Academ. p. 829. ſeq. Fevardentium ad Irenæi II. 58. Humfredum Hody of the reſurrection of the ſame body p. 78. ſeq. Rev. Wolfii noſtri Bibl. Hebraicam T. 1. p. 389.

b) Steuchus Eugubinus IX. 28. de perenni Philoſophia, Balthaſar Bonifacius VII. 9. hiſt. ludicr.

ſtianos, *c)* & Muhamedanos, *d)* eo uno nomine memorabilis, quod veræ doctrinæ, non perire animos, utcunque perhibet teſtimonium.

Jo. Hoornbeckius de convincendis Judæis lib. VIII. cap. 3.

D. Caſp. Laſcheri diſſ. de μετεμψυχώσει Pythagorica, Lipſ. 1666. reſpondente Chriſtiano Krumholtz, Numburgenſi.

M. Henrici Jentzſch diſſertatio de abſurdo μετεμψυχώσεως dogmate. Lipſiæ 1685.

De memoria *e)* animæ à corpore ſeparatæ differentes præterea poſſunt conſuli ex Ethnicis *Plotinus* p. 390. 392. ſq. 397. ſeq. 401. è Chriſtianis *Julianus* Toletanus libro ſecundo prognoſticon (T. 12. Bibl. Patrum edit. Lugd.) *Lucas* Tudenſis lib. 1. adverſus Albingenſes cap. XI. (T. 25. ejusdem Bibl.) *Philippus* Græcus ſcriptor in dioptra p. 110. ſeq. & 201. qui etiam reſpondet ad verba Pſalm. CXLVI. 4. ἀπολοῦνται πάντες διαλογισμοί.

Ex

ludicr. Sam. Petitus lib. 1. Obſervatt. cap. 7. ubi de Druidis: Jo. Baptiſta Criſpus de Philoſophis caute legendis p. 427. ſeq. Athanaſii Kircheri Oedipus Ægyptiacus III, p. 391. Theoph. Spizel. de re litteraria Sinenſium p. 274. ſeq. Paganinus Gaudentius exercitationiſius de Pythagorea animarum transmigratione. Ambroſii Rhodii dialogus de transmigratione Pythagorica, Hafniæ 1638. 8. D. Godfridus Olëarius, ὁ μακαρίτης, in diſſ. de Philoſophis exoſis, Lipſiæ 1692. §. 30. ſeq. ubi plura pro Pythagora excuſando, vide ſis etiam Obſervationes ſelectas Hallenſes T. 2. Obſ. 10.

c) De veteribus Gnoſticis Epiphanius T. 1. p. 330. ſeq. ſeq. De Manichæis Tho. Gatakerus p. 360. ſeq. Adverſar. Origeni falſo tribuitur à Cœlio Rhodigino IX. 21. & aliis, vide Criſpum libro laudato p. 464. Certe μετενσωμάτωσιν illam ſive transanimationem ac revolutionem recte explodi à Chriſtianis diſerte profitetur Origenes III. contra Celſum p. 157. De recentioribus metempſychoſeos inter medios Chriſtianos patronis memini ſupra p. 438 quibus accenſendi etiam plerique, qui præexiſtentiam animarum defendunt, de quibus p. 445. ſeq.

d) Bonifacius IX. 4. hiſt. ludicræ. Abraham Ecchellenſis in hiſt. Arabum c. 16. p. 236. ſq. Tho. Smith de moribus Turcarum p. 66. ſeq. Andreas Mullerus Greifenhagius diſſ. de errore animarum & ad fragmenta Azizi Tartari nota 12.

e) Memoriam, licet per cerebrum tanquam inſtrumentum operetur, quamdiu animus eſt conjunctus cum corpore, tamen in parte intellectuali animi habitare, recte ſtatuit Auguſtinus lib. 2. de Ordine c. 2. Igitur nec ratione ſatis firma nec experientia nixus ſcripſit Ariſtoteles 3. de anima, & Themiſtius in commentario p. 89. poſt mortem memoria nos deſtitui, μετὰ τὸν θάνατον οὐ μνημονεύομεν. Non magis certe repugnat animam memorare ſine cerebro, quam ſomnians homo, vel qui vigil Solem aut amicum cogitat, poteſt ejus formam, lucem & colores ſibi repræſentare citra oculorum uſum, clauſis illis atque conniventibus,

Ex recentioribus præter dissertationem meam, quam p. 439. retuli, & Jo. Thomæ Giliolii scriptum, de quo p. 433. *Bessario* III. 28. contra calumniatorem Platonis, *Fevardentius* ad Irenæi lib. 2. cap. 62. seq. *Gisb. Voëtius* in problemate de statu animorum post mortem; T. V. diss. select. p. 533. seq. *Andreas Wilkius* Oratione XXVII. D. *Johannes Guntherus, ὁ μακαρίτης*, in dissertatione Lipsiæ edita de recordatione animæ separatæ, naturalique ejus ad corpus suum propensione: personatorum item scriptorum *Philonis Psilanthropi* Bedencken von dem Gedächtniß derer abgeschiedenen Seelen. Deutsche Acta Eruditorum XXV. T. 3. pag. 84. & *Armandi Gvidonis de Marca* Schrifft- und Vernunfft-mäßige Erwegung der Frage, Ob die abgeschiedenen Seelen nach dem Tode noch eine Erkänntniß von dem Zustande der Welt haben. id. XXX. T. 3. p. 482.

De pacto apparitionis post mortem, programma B. *D. Jo. Frid. Mayeri*, Kil. 1699. B. D. *Schelvigii* dissertatio, Gedan. 1708. 4.

Varia scripta de natura animæ & conjunctione cum corpore.

Nescio sit ne opus cum viris doctissimis plures in homine animas comminisci, atque ut Philosophi veteres *a)* olim tripertitam animam finxere, mentem in capite rationabilem, tum irascibilem in præcordiis, & in imo ventre concupiscibilem: ita cum Johanne Dolæo *b)* præter mentem admittere microcosmetorem quendam spirituum moderatorem animalium, sub se alios etiam habentem veluti inferiores principes, in præcordiis Cardimelech, in abdomine gasteranactem &c. vel cum aliis compluribus, Anatomicorum filiis maxime, inducere sensitivam animam à mente distinctam & communem cum brutis, quæ corporis gerat imperium: nam sufficit una mens omnibus illis per calorem, *c)* sanguinem ac spiritus animales efficiendis, licet ipsamet eorum, quæ operatur, omnium non sit sibi æque conscia, quoniam sapientissimo Opifici hoc non visum est è re nostra futurum esse. Tamen mentis intenta cogitatione videmus actio-ctiones animales impediri, vel perperam fieri, ita ut morbus vel etiam mors plane consequantur. Itaque propter diversas operationes, agenti

a) Conferendus Salmasius ad Simplicium, Svidas in νοῦς, & viri docti ad Laërt, VIII. 3. Coteler. III. monument. Eccles. Græcæ p. 84. 550.

b) Jo. Dolæus in encyclopædia Medicinæ Theoretico practicæ, Francof. 1684. Vide Miscellanea naturæ curiosorum Decad. 2. anno 3. p. 586.

c) Cardanus lib. 1. Theonoston p. 304. T. 2. Opp. *In nobis tria sunt: unum quod movetur nec movet, congestum ex elementis gravibus: aliud quod movet, non movetur, anima siquidem: tertium quod movetur ab anima, corpus autem movet, calor naturalis.*

quarum aliquæ animo ſunt ignotæ, diverſas ſtatim quæ agant animas ſtatuere, neutiquam mihi videtur neceſſe: licet rationes & modos, quibus tam miranda in humano corpore per unam mentem fiant, non magis ego explicare valeam, quam illi, qui aliud ſentiunt, poſſunt mihi exponere, quomodo anima ſenſitiva (conſcientiæ etiam ipſa expers) res tantas efficere, & in tam multis menti obſequi & juſſa ejus tam incredibili celeritate obire valeat. Puto etiam paucioribus difficultatibus obnoxiam eſſe veterem ſententiam & opinionem popularem de animæ influxu in corpus, *d)* quam vel Malebranchii, de DEO id per cauſas occaſionales operante, vel Leibnitii harmoniam præſtabilitam *e)* duorum veluti horologiorum miro conſenſu ad hoc aptatorum.

Λογικῶν ἑνὰς ex mente Origenis: ſive Angelos, Dæmones & Animas, ſpecie non differre. Vide Cotelerii monumenta Eccleſiæ Græcæ III. p. 658. & Huetii Origeniana lib. 2. quæſt. 6.

Benjamini à Brockhuyſen Cogitationes ſuccinctæ de Mente, Corpore & utriusque conjunctione. Noviomagi 1672. 8. & additis paſſim commentariis Amſt. 1683. 4. *Acta Erud.* A. 1683. p. 341.

Caſp. Barlæi Oratio de animæ humanæ mirandis p. 96. ſeqq.

Sententiam eorum, qui animos humanos & animalium ſpecie negant differre, præter alios confutant Jo. Baptiſta Criſpus de Philoſophis caute legendis ſect. 2. lib. 4. Livius Galantes lib. 12. comparationis Theologiæ Chriſtianæ cum Platonica p. 113. ſeq. B. D. Gerhardus Meier diſſ. de Logica brutorum, edita Hamburgi 1697.

C. B. D. D. diſcovery of Divine myſteries, or the nature and efficacy of the Soul of Men, its faculties, operations, and Divine perfections, Lond. 1700. 8. Hiſtory of the works of the learned A. 1700. p. 622.

Pauli Linſii, Marpurgenſis Haſſi, diſſ. de poſitiva animarum à corporibus poſt mortem ſeparatione & naturali immortalitate. Witebergæ 1674. 4.

Meditationes metaphyſicæ de animæ origine, natura, beatitudine, officio, defectione, reſtitutione & conſervatione. Amſt. 1673. & 1686. 8. Latine & Gallice apud H. Wetſten. Nouv. republ. lettr. p. 1085. A. 1686.

Raſſiel de Vigies de l'Eſprit de l'homme. Journal des Sav. 1715. p. 177.

Benedicti

d) Mem. de Trevoux A. 1704. Mars p. 231. & Novembr. p. 321. edit. Amſt.
e) Hiſt. des Ouvrages des Savans A. 1698. Jul. p. 335.

Benedicti à S. Jacobo, Eremitæ discalceati, in Augustinum de anima, Mediolan. 1670. 12. Giornale di Roma 1706. p. 164.

Joannis Baptistæ du Hamel de corpore animato libri IV. Paris. 1673. Giornale di Roma 1674. p. 118.

Henr. Ger. Herfeldt Philosophicum hominis de corporis machina & vinculo mentis, Amst. 1685. 8. *Nouv. rep. letter.* p. 1045. A. 1685.

Lettre de *Mr. Miron*, de la nature de l'ame. *Europe Savante A. 1719. Avril* p. 264. seq.

Mechanisme de l'Esprit, ou la Morale naturelle dans les sources, par *Mr. le Sage.* Lond. 1703. 12. *Histoire des Ouvrages des Savans A. 1708. Jun.* p. 243.

Essais nouveaux de Morale. De l'ame de l'homme 1. essai par Mr. *(Nicole)* à Paris 1686. 8. *Nouvell. de la republ. des lettres* A. 1686. pag. 1196.

Finem huic capiti imponat Oraculum vetus apud Phlegontem libro de mirabilibus p. 29.

Μέλλει πᾶσιν θάνατος, ψυχαὶ δὲ βίονται.

Omnes mors manet, ast animarum propria vita est.

CAPUT XIX.

De Divina Justitia, præmiisque & pœnis.

I.

QUicunque DEUM esse Mundi Rectorem, & qui providere eum rebus humanis sunt persvasi, iidem justum esse hunc DEUM inprimis, & justitia hac sua in regendo genere humano uti dubitare non possunt. Unde enim justitiæ sensus homini nisi à DEO? vel quomodo bonitatem aut cæteras perfectiones DEI cogitare possumus *a)* sine justitia? qua spoliatam sapientiam maximam quoque & potentiam

a) Georgius, Dux Buckingamius, discourse on the reasonableness of Mens having à Religion, (in the second volume of the Phœnix Lond. 1708. 8.) p. 523 *Of all good Qualitys or Vertues* &c. *Ex omnibus præclaris affectionibus & virtutibus Justitiam præ cæteris homines maximi facere in hominibus & quantivis existimare solent, etsi non omnibus pariter exercere eam ipsis contingat. Justitia enim est egregia illa res & virtus, quæ facit, ut cætera virtutes quæcunque & ornamenta vitæ cætera*

potentiam infinitam horrere potius quam amare ac venerari ſit neceſſe. Intelligenda autem juſtitia, conſtans illa & immutabilis æquitas, quæ Divinæ Veritati & Sanctitati æternæ DEI ita congruit, ut propter eam, qui omnis terræ Judex eſt, aliter judicare, aliter conſtituere, quam ſecundum hanc juſtitiam nullo modo poſſit. Itaque ad DEUM Abrahamus: Geneſ. XVIII, 25. *Abſit à Te, ut hoc committas, & perdas juſtum cum impio, ſiatque juſtus ſicut impius. Non eſt hoc tuum, qui judicas omnem terram, nequaquam facies judicium hoc.* Et Apoſtolus ad Rom. III, 6. *Numquid injuſtus DEUS? abſit. Alioqui quomodo DEUS judicabit Mundum?* Quanquam igitur DEO nihil eſt ſublimius aut excelſius, nulliusque tanta cogitari poteſt auctoritas, ut leges DEO ferre poſſit, *b)* quarum violatione injuſtus ille arguatur: tamen æterna rectitudine ſua ipſe ſibi legem hanc ſanxit firmiſſimam conſtantiſſimamque, quam non magis transgredi quam ſeipſum negitare ejurareve valeat. Cumque juſti & injuſti notionem cordibus noſtris, hoc eſt ſenſum legis ſuæ, ipſe inſcripſerit, omnium ætatum, omnium gentium confeſſione evidentius teſtatum, quam ut inficias iri queat aut obliterari: quo pacto poſſit fieri, ut irritus ille ſit ac fruſtraneus, quod neceſſe foret, ſi nulla piis præmia, nullæ pœnæ impiis Divinitus conſtitutæ exſtarent. Quoniam autem de præmiis pœniſque, quæ poſt hanc vitam homines manent, earumque ſempiternitate infra Cap. XLVII. proprius dicendi eſt futurus locus, itaque in præſenti tantum laudabo ſcriptores, qui Juſtitiam DEI univerſe probandam argumentis in ſe ſuſceperunt, & δικαίωμα illud Divinum atque ἀκριβοδίκαιον aſſerunt,

cætera laudentur & extollantur, hanc quippe ſi abſtuleris, omnes virtutes reliquæ vitiorum inſtar erunt, quæ merito deteſtere. Deſtitutum enim juſtitia, licet idem ingenio, judicio & potentia abundet, tanto magis omnes perhorrebimus, quia quo magis pollet aliquis ingenio, judicio & viribus, ſi à juſtitia alienus ſit, tanto pejor & ſceleratior eſt futurus: & quo magis prævalet potentia, juſtitia autem eſt expers, tanto magis horrebitur ac reformidabitur ab omnibus, ſiquidem ipſa potentia magnitudo deſtitutum juſtitia faciet maligniorem. Igitur ex ſententia mea abſurdiſſime faciunt ii, qui ut DEI Omnipotentis Dominium & potentiam extollant, ſpoliant eum juſtitia. Quid enim quæſo ignominioſius aut indignius DEO omnipotente eſſe poteſt, quam perſvadere ſibi ab eo puniri homines propter ea commiſſa, quæ ut fierent ipſe ab omni æternitate prædeſtinavit?

b) Hinc fuerunt, qui cum Summermanno in Pandectas p. 9. & 27. DEUM proprie juſtum dici poſſe negarunt, perinde ac ſi rectitudo, æquitas, & juſtitia omnis à ſubjectione ſuſpenſa eſſent, & non potius (ut æqualitas in numeris) niteretur axiomatibus æternum veris ac certis in ipſa DEI fundatis ſapientia & veritate. Vide B. Alberti zum Felde Politicam ſacram p. 275. Ut autem homines ad juſtitiam obligemur, non ſola rei rectitudo, ſed potiſſimum Lex Divina efficit.

runt, quod piorum animos ſpe replet & gaudio, in ſceleratorum vero, Regum etiam Principumque conſcientia metum & terrorem concitat & alit nullis negandum, nullis obliterandum argumentis.

II. Cum bonitate DEI non pugnare, quod malos punit, docet Chryſoſtomus homilia ultima in Epoſtolam ad Philemonem: Neque obſtat, quod apud Eſaiam XXVIII, 21. punitio res aliena à DEO appellatur, non quod eo indigna, *e)* vel naturæ ejus adverſa ſit, ſed quod non delectatur DEUS miſeria peccatorum in pœnas & mortem culpa ſua ipſorum ruentium. Ezech. XVIII, 32. Itaque & vocatur DEUS ultionum ſeu retributionum, Jerem. LI, 56.

III. Ex jure *ἀνυπευθύνῳ* DEUM ſive ex ſumma quam habet & ſublimiſſima in omnia poteſtate tamen neque innocentes prædeſtinaſſe ſuppliciis, nec ſcelera proterva & conjuncta cum malitia & irreſipiſcentia dimiſſurum impunita, bene confirmarunt & Theologiæ Naturalis ſcriptores de Juſtitia Divina tractantes, quos Capite XX. refero, & qui Theologiam dogmaticam Chriſtianam tradiderunt, maxime illi, qui decertarunt adverſus Reformatos, aut qui ſatisfactionem CHriſti adverſus Socini ſcholæ objectiones aſſeruere.

Contra Reformatos quidem, non ſtatuiſſe DEUM abſoluto decreto ſuppliciis ſubjicere innocentes homines, nedum ad hoc ipſum eos creaſſe, ſed jus ſummum in Creaturas & potentiam, qua patet abſolutam ſanctitate & juſtitia exercere, probarunt Theologi Darmſtatini in fundamentali deductione c. 2. aliique innumeri, qui prædeſtinationis Calvinianæ horribile decretum ſcriptis oppugnavere.

D. *Adamus Rechenbergius* diſſ. de jure figuli in maſſam Lipſ. 1678. & interpretes ad Jerem. XVIII, 5. Rom. IX, 20.

Chriſtianus Dreierus in vindicatione ſanctitatis DEI.

Ludovicus Molinæus in apologia pro DEI Miſericordia & Juſtitia contra Moyſen Amyraldum.

Ex Arminianis *Conradus Vorſtius* de DEO diſſ. ſeptima. *Simon Epiſcopius* Inſtitutt. Theolog. p. 322. ſeq. *Steph. Curcellæus* de Jure DEI in Crea-

e) Philo de profugis p. 359. ait DEUM per ſe benefacere & impertire præmia, ſed per creaturas punire. ἀπρεπὲς Θεῷ τὸ κολάζειν, ἅτε πρώτῳ καὶ ἀρίστῳ νομοθέτῃ κολάζει δὲ ὑπηρετούντων ἑτέρων, οὐ δι᾽ ἑαυτοῦ. Τὰς μὲν γὰρ χάριτας καὶ δωρεὰς καὶ εὐεργεσίας αὐτὸν ἁρμόττει προτείνειν, ἅτε ἀγαθὸν καὶ φιλόδωρον ὄντα φύσει· τὰς δὲ τιμωρίας οὐκ ἄνευ μὲν ἐπικελεύσεως τῆς ἑαυτοῦ, βασιλέως ἅτε ὑπάρχοντος, δι᾽ ἄλλων δὲ, οἳ πρὸς τὰς τοιαύτας χρείας εὐπρεπεῖς εἰσι.

in Creaturas innocentes (Adversus Moysen Amyraldum) p. 735. sq. Opp. *Philippus à Limborch* Theologiæ Christianæ lib. I. cap. 12. *Gerhardus Io. Vossius* pro Grotio contra Hermannum Ravensbergerum c. 27. & 29.

Contra Socinianos, (etsi Socinus ipse fatetur, *non resipiscentibus veniam non concedere, id demum Naturæ Divinæ & decretis ejus, & propterea rectitudini & æquitati debitum esse & consentaneum*, l. 1. de JEsu CHristo Servatore c. 1.) Justitiam vindicatricem sive punitivam DEO asserunt è nostratibus B. D. *Wolfgangus Franzius* schola sacrificiorum diss. V. p. 113. sq. *Abraham Calovius* Socinismi profligati p. 37. seq. *Io. Adamus Scherzerus* Collegii antisocinian. diss. VI. & LIV. aliique apud D. Jo. Olearium, τῷ μακαρίτῃ, in synopsi controversiarum cum Socinianis diss. VII. §. 36. cum Arminianis diss. V. §. 22.

E Reformatis *Sibrandus Lubbertus* contra Socinum de CHristo Servatore lib. 1. c. 1. *Io. Hoornbeckius* Socinismi confutati T. 2. p. 508. seq. 629. seq. *Samuel Maresius* hydra Socinismi lib. 1. c. 25. *Io. Edwardus* antidoto adversus Socinianismum Anglice edito part. I. p. 28. seq. *Gerhardus de Vries* Exerc. XX. pag. 158. seq. *Richard Broklesby* in Opere Anglice vulgato, cui titulus, Gospel Theism p. 189. *Hugo Grotius* libro de satisfactione CHristi p. 22. 42. 70. seq.

CAPUT XIX.

Theologiæ Naturalis Scriptores.

I.

IN his familiam ducet *Theologia naturalis sive liber creaturarum*, specialiter de homine & de natura ejus, in quantum homo, & de his, quæ sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum, & DEUM, & omne debitum, ad quod homo tenetur & obligatur tam DEO quam proximo: propositus à Venerabili Viro *Raymundo de Sebunde*, in artibus & Medicina Doctore & in sacra pagina egregio Professore. Opus ad umbilicum perductum Tolosæ, ubi auctor, natione Hispanus, docuit, A. C. 1436. Prodiit post Daventriensem editionem Anni 1487. fol. (cujus meminit Henr. Warthonus,) Argentinæ 1496. fol. Norimbergæ 1502. apud Antonium

Antonium Kobergerum: Parif. ex officina Joannis Parvi 1509. 8. quam editionem Nicolaus Antonius pro prima habebat in Bibl. vet. Hifpana T. 2. p. 141. & Lugd. 1540. 8. in cujus editionis titulo *thefauri divinarum confiderationum* elogio mactatur, & Venet. 1581. 8. Francof. 1635. 8. Parif. 1647. 8. & Lugd. 1648. 8. Compendium hujus operis in lucem dedit *Io. Amos Comenius*, infcripfitque *oculum fidei, five librum Creaturarum* è Sebundo contractum Amft. 1661. 8. Diftinguitur Opus in titulos five capita CCCXXX. In primis tribus homo ex cognitione fui & aliarum infra fe rerum per fcalam Naturæ ad DEUM conditorem docetur afcendere, cujus probatur unitas c. 4. feq. & 44. 69. 87. infinitas, c. 6. vita, intellectus & aliæ proprietates c. 7--16. & c. 25. feq. 84. feq. De DEO creatore, & quod non ex neceffitate, fed bonitate libera voluntatis Mundum produxit, c. 17. feq. nec ab æterno fed in tempore, c. 19. propter feipfum, c. 20. feq. DEUM effe Spiritum, c. 32. feq. ficut intellectu infinito, ita perfectiffima libertate voluntatis gaudentem. c. 36. feq. De omnipotentia DEI, c. 41. feq. De S. Trinitate, c. 46--55. ubi congruens rationi effe Sebundus difputat, DEUM ficut in tempore Mundum produxit ex nihilo, ita Filium etiam & Spiritum Sanctum ab æterno ex fe ipfo velut intellectum & amorem produxiffe, cum quibus æternum gauderet. De comparatione hominis cum aliis rebus inferioribus, & conclufionibus quas inde licet facere ad res Divinas cognofcendas, c. 56---65. & de fructu, quem ex confideratione boni fui homo percipit ad fidem Chriftianam amplectendam. c. 66---81. De libero arbitrio hominis, c. 82. & piis præmia, pœnas impiis effe propofitas, c. 83. feq. ubi de DEI retributoris juftitia c. 86. & mifericordia. c. 90. De paradifo & inferno, c. 91. animorumque immortalitate. c. 92. Obligationem hominis erga DEUM probat ex eo quod inter creaturas vifibiles foli cognofcimus, quæ habemus, quibusque gaudemus bona: foli etiam poffumus cognofcere DEUM, à quo illa accepimus, ipfique gratias agere valemus. c. 95. feq. Omnia in mundo fervire homini & effe bonum hominis, vel ad ufum & gaudium vel ad doctrinam. c. 97--99. Ex illius obligationis magnitudine c. 100. fq. 107--109. & pretiofitate ac nobilitate ipfius hominis quoad corpus, c. 103. fq. & quoad animam, c. 105. ceterarumque creaturarum comparatione iterum colligit animæ rationalis immortalitatem. c. 102. Solam autem amoris retributionem DEO acceptiffimam convenientiffimamque effe. c. 110. feq. Hoc folide & pulcherrime Raymundus probat & commendat, & ab omni creatura ad hoc hominem invitari, & in

hoc

hoc ipſo ſummam hominis felicitatem conſtitutam eſſe docet usque ad c. 120. unde porro tranſit ad amorem, quem propter DEUM debemus omnibus rebus creatis, maxime aliis hominibus, unde maxima viciſſim in nos utilitas redundat. c. 120--128. Varia inde de natura ac conditionibus amoris c. 129--136. atque ut amorem primum ac præcipuum DEO non nobis conſecremus, & de malis & triſtitia ſine fine, quæ ex amore noſtri, ſi primus ille ſit, conſequuntur. c. 137--147. & 157--169. De gaudio ſine fine ex amore DEI, ſi primus ac princeps in nobis ille fuerit, c. 148--156. ubi etiam de gaudio vitæ æternæ & reſtituti corporis. De odio eorum, quæ DEO contraria ſunt. c. 170--177. De timore DEI, c. 178--180. & 203--205. & honore, ex quo magnus nobis fructus. cap. 181--197. ſicut ex honoris noſtri cupiditate maximum damnum c. 198--202. De CHriſto DEI filio, c. 206. & Chriſtianæ religionis veritate, c. 207. ſeq. De fide Verbo DEI, ſicut factis DEI habenda, c. 209. ſeq. 214. ſeq. * & quod ſacra Scriptura ſit liber DEI. c. 211. ſeq. De immortalitate animorum humanorum. c. 217. De angelis. c. 218. ſeq. De lapſu hominis, c. 223. ſq. & primo quo excidit ſtatu felici, c. 232. ſeq. de origine mali & corruptionis, c. 236. ſeq. inobedientia erga DEUM, c. 239. de lapſu angelorum, c. 241. ſeq. & hominibus per peccatum Diabolo obſequentibus, c. 246. de peccato originis, c. 248. offenſæque in DEUM & corruptionis gravitate. 249. ſeq. Quod Redemtorem humani generis, DEUM eſſe oportuerit & hominem, ut morte ſua ſatisfaceret. c. 252--264. Quod non repugnet DEO, hominem aſſumere, c. 265. Quod JESUS CHRISTUS ſit ille DEUS & Homo datus Mundo, ut humanum genus redimeret, c. 269. De duobus Teſtamentis promiſſionis & adimpletionis, c. 270. & credendi in CHriſtum neceſſitate, c. 271. & meriti CHriſti fructibus, c. 272. ſeq. De obligatione majore Chriſtianorum, c. 278. & applicatione ac memoria mortis Servatoris. c. 279. De morte hominum temporali, quod ſtipendium peccati remanſit in lapſus memoriam. c. 280. De Gratiæ Divinæ per Sacramenta collatione. c. 281. De Baptiſmo, c. 282. ſeq. Confirmatione, c. 284. Euchariſtia, c. 285. ſeq. Pœnitentia, c. 294. ſeq. extrema unctione, c. 302. ſacramento Ordinis, c. 303. ſeq. & Matrimonii. c. 315. De Judicio univerſali & Reſurrectione. c. 322--330. Merito haud contemnendus hic ſcriptor

* Hæc Sebundi capita Germanice à ſe verſa ſeparatim edidit Andreas Keller, Paſtor Eccleſiæ Wildbergenſis, Tubingæ 1550. 4. Von der Ubertrefflichkeit/ Glaubwürdigkeit und gewaltigen Authorität der Heiligen Schrifft.

ptor existimatus est *Michaëli Montano*, qui Theologiam ejus naturalem Gallice vertit editam Rothomagi 1603. & 1641. 8. Idem nonnulla in Sebundi laudem ac defensionem affert libro secundo operis, quod *Essau* * sive *conatus* aut *specimina* inscripsit, libro 2. cap. 12. licet secius de ipso censent alii, ut Mericus Casaubonus libro Anglice edito de credulitate & incredulitate p. 16. Ac licet subtilior est Sebundus quandoque atque ingenio nimium indulget, quod mysteria etiam Christianæ fidei contendit rationi sibi relictæ obvia ostendere, in cæteris tamen solida habet multa & egregia, atque idonea adeo ad amorem Numinis & pietatem in lectore veritatis cupido sive alendum, sive instillandum ei atque commendandum.

Ejusdem argumenti exstat opus Raymundi alterum, cujus titulus est: *Viola animæ per modum dialogi inter Raymundum Sebundum & Dominum Dominicum Seminiverbium, De hominis natura tractans ad cognoscendum se, DEUM & hominem.* Distingvitur Dialogis septem, quorum *primus* de natura hominis & de his, quæ sunt necessaria homini ad cognoscendum seipsum, DEUM & proximum. *Secundus* de beneficiis DEI, & hominis obligatione. *Tertius* de amore & viribus ejus, conditionibus & fructibus, & quomodo DEUM Optimum Maximum debeamus amare. *Quartus* quomodo debeamus DEUM timere, adorare, laudare, honorare, & qualiter ad hoc obligatur homo. *Quintus* de lapsu miserabili generis humani, & quod per unum hominem omnes cecidimus. *Sextus* de reparatione lapsi hominis, & quod per unum omnes resurgimus. *Septimus* de mysteriis sive mysticis rationibus sacræ Passionis Domini JESU CHristi, inter Mariam & Dominicum Dialogus. Prodiit hoc opus Toleti

* Opus miscellaneorum Montani, les Essais de Michel Seigneur de Montaigne, ex quo publici primum juris factum est Burdigalæ A. 1580. lectum fuit avidissime, sæpiusque recusum, & varietate rerum atque auctoris ingenio & libertate allicere lectores facile potest. Quanquam vero hyperbolis quibusdam & audacius dictis ac licentiosius gloriosiusque potest oculos severiores fortasse offendere, imbecilliores etiam lædere, acerbiorem tamen censuram Malebranchii lib. 2. de inquirenda veritate parte 3. c. 5. & auctoris artis cogitandi pag. 276. 283. edit. Latinæ Buddeanæ, æquis judicibus haud fuisse promeritus videbitur, in quibus nomen profitentur. suum auctor versionis conatuum Anglicanæ, quæ Londini A. 1700. prodiit, & qui A. 1701. Gallica lingua vulgavit librum: Pensees de Moutagne, propres à former l'esprit & les mœurs, nec non D. Christianus Thomasius, T. 2. der Juristischen Händel/ in octav. p. 59. seq. Diem obiit supremum Montanus A. 1592. quem Thalem Gallicum Lipsius appellat, & pluribus laudant Thuanus, Sammarthanus in elogiis, Rolandus Maresius pag. 94. Epist. Baudius poëm. pag. 662. seq. Franciscus à Cruce Cenomana Bibliothecæ Gallicæ p. 328. &c.

1500. 4. Coloniæ 1500. 4. quæ editio est apud me, & Lugd. 1568. 12. & Coloniæ 1700. 12. quæ editio septimum dialogum totum omittit, atque inscribitur: *De natura & obligatione hominis, opusculum solidæ Doctrinæ & pietatis.*

Albertus is, qui ob Philosophiæ & multarum disciplinarum magnitudinem atque præstantiam, *Magni* cognomen meruit, plerisque in commentariis suis memorat à se scriptum opus quoddam *de Natura Deorum.* Id mitti sibi à Joanne Roto petit Franciscus Philelphus, lib. XX. Epist. 8. & à Joanne Vesto lib. XXVI. Epist. 6. atque desiderium hoc iterum significat Joanni Marliano XXVII. 5. Titulus repetitus ab opere Ciceronis, de quo dixi supra p. 207. & 301. seq. ubi etiam refero scriptores alios, qui Theologiam ex mente variorum Ethnicorum Philosophorum explicatam tradiderunt.

Joannes Henricus Alstedius in Theologia naturali A. 1615. 4. & in methodo Theologiæ 1622. & redacta in compendium T. 3. Encyclopædiæ lib. XXV. c. 1. sect. 2. p. 321. seq. Herborn. 1620. forma quarta majore.

D. Jo. Gvilelmi Baieri synopsis Theologiæ Naturalis collatæ cum revelata. Jen. 1676. 4.

Nicolaus Bonnetus, Ord. Minorum, qui circa A. 1473. scripsit, in Theologia naturali, quæ cum ejus Metaphysica, Naturali Philosophia & Logica prodiit Barcinone & Venetiis.

Joannis Caramuelis à Lobkowitz Theologia naturalis. 1654. fol.

Balthasaris Cellarii Epitome Theologiæ Philosophicæ sive naturalis ex Aristotelis libro de Mundo concinnata, Scholasticorum doctrinâ illustrata & cum S. Scriptura collata. Helmst. 1651. 4.

Danielis Clasenii Theologia Gentilis libris III. Magdeb. 1653. 4. Francofurti 1684. 4.

Joannes Claubergius in Exercitationibus centum de cognitione DEI & nostri. Lugd. Bat. 1655. seq. & in parte secunda ejus operum junctim editorum Amst. 1691. 4. Ejusdem Metaphysica de Ente & paraphrasis in meditationes Cartesii, parte 1. Opp.

Friderici Gentzken, Professoris meritissimi Kiloniensis, introductio in Theologiam naturalem. Kil. 1712. 4.

Joannis Pauli Hebenstreit, Jenæ in 4. & 8.

Udalrici Heinsii Theologia naturalis acroamatica. Jenæ, 4.

Taco

Taco Hajo van dem Honert Theologia naturalis & revelata (ex ejus commentariis de viis DEI) Amst. 1715. 8.
Jo.Christophori Hundesbagen Theologia Naturalis. Jen. 1671. 4.
Jo. Wolfgangi Jegeri Theologia Naturalis, Tubing. 8.
Stephani Klotzii de DEO, ut naturâ cognoscibilis est. Rostoch. 1640. 8.
Friderici Adolphi Lampe compendium Theologiæ naturalis. Ultraject. 1723. 8.
D. Christianus Mascovius in disputationibus de dispositione ex Lumine Naturæ ad Supernaturalia. Regiomont.
D. Joannis Maukisch de notitia DEI naturali. Dantisci 1661. 4.
Georgii Meieri, Pastoris Luneb. Theologia naturalis. 4.
Joannes Meisnerus dissertationibus tribus de cognitione DEI naturali. Witeb. 1648. 1657. 4.
D. Joannis Musæi introductio in Theologiam Naturalem. Jen. 1679. 4.
Jo. Bartoldi Niemeieri dissert. de Theologia naturali. Helmst. 1689. 4. Ejusdem de atheismi eversione. ibid. 1690. 4. duæ partes.
Jo. Adami Osiandri Theologia Naturalis. Exercitatio de notitia DEI contra Atheos: & DEUS in lumine Naturæ repræsentatus. Tubing. 1665. 4.
Theologie naturelle par *George Pacard.* 1616. 8.
Theophili Raynaudi, S.I. Theologia Naturalis. Lugd. 1622. 4. & Tomo V. Operum.
Hermanni Alexandri Roëll diss. Philosophicæ de Theologia naturali & de ideis in natis. Franeq. 1700. 8. Acta Erud. A. 1702. p. 362.
Kiliani Rudrauf Theologia Naturalis. Giessæ 1657. 4.
Henrici Julii Scheurl epitome Theologiæ naturalis. Wolferbiti 1650. 4.
Jo. Andreæ Schmidii Theologia naturalis positiva. Jen. 1689. 8. *Pauli Conradi Schræteri,* Lips. 1670. 4. *Andreæ Sennerti.* Witebergæ, 1652. 4.
Salomonis van Till compendium utriusque Theologiæ, naturalis & revelatæ. Lugd. Bat. 1704. 4.
Jac. Tydei de Ente infinito sive DEO.
Pauli Voëtii Theologia naturalis, Trajecti ad Rhen. 1656. 4.
Theologie naturelle par *P. Yves.* Paris. 1635. 4. tribus Volum.
CognitionemMysterii SS.Trinitatis,primo homini fuisse naturalé, non sine causa negat D. *Jo. Musæus* in libro,cui titulus: Der Jenensisch. Theologen

gen ausführliche Erklärung über 93. Religions-Fragen, Jenæ 1676. 4. pag. 222. ſeq.

Pnevmatica Scriptores.

Jo. Geilfuſius, Steph. Klotzius, Georg. Meierus, Hieron. Prætorius, Joach. Lud. Reimerus, Samuel Schelwigius, de quibus Lipenius in Bibliotheca Philoſophica.

Joannis Scharfii Pnevmatica. Witeb. 1629. & 1647. 8. tertia editio, & 1656. 1670.

Henrici Kippingii inſtitutiones Pnevmaticæ, Brem. 1672. 8. cum ejus lucubratione de Creatione & inſtitutionibus Politicis.

Chriſtiani Donati, perſpicui & accurati ſcriptoris, Inſtitutiones Pnevmaticæ, ſcholarum uſui accommodatæ. Witeb. 1691. 8.

Adriani Heereboord Pnevmatica. Lugd. Bat. 1659. 12.

Joannis Clerici Pnevmatologia, ſeu de Spiritibus, Amſt. 1692. 8. poſt ejus Logicam & Ontologiam: atque deinde ſæpius in Operibus viri Clariſſimi Philoſophicis.

Chriſtiani Thomaſii Verſuch vom Weſen des Geiſtes. Hall. 1699. 1709. 8. Confer Gottlieb Stollii Anleitung zur Hiſtorie der Gelehrſamkeit, parte 2. c. 3.

Collegium Pnevmaticum *Friderici Holtzmanni, Georgii Wagneri: Chriſtianus Bilefeldius, Lucas Schræderus, Ægidius Strauch & Ioannes Zeisoldus*, in diſſertationibus Pnevmaticis, &c.

Gerardi de Vries, Philoſophi Ultrajectini, de natura DEI & humanæ mentis, determinationes Pnevmatologicæ. Ultraject. 1687. 8. (Bibl. Univerſelle T. 7. p. 416.) Ejusd. Exercitationes rationales de DEO, Diviniſque perfectionibus. Accedunt ejusdem diſſertationes de infinito, nullibitate ſpirituum, homine avtomatico, contradictoriis DEO poſſibilibus, ſenſuum in philoſophando uſu, cogitatione ipſa mente, operationibus brutorum: in quibus paſſim quæ de hiſce philoſophatur Carteſius, cum rectæ rationis dictamine conferuntur. Trajecti ad Rhenum, 1685. 4. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1685. p. 926. *Acta Erud.* A. 1686. p. 198.

* * *

D. Hectoris Godfridi Maſii diſſ. de Theologia naturali, Atheis, Deiſtis & Naturaliſtis oppoſita. Havniæ 1687. 4. & inter ejus diſſ. junctim editas Hamb. 1719. 4.

Frid.

Frid. Weisii, Concionatoris aulici Qvedlinburgensis, lumini Gratiæ prælucens lumen Naturæ, das dem Göttlichen Gnaden-Lichte fürleuchtende Natur-Licht, oder Beweiß, daß eine Religion sey. Francof. 1696. 8.

Petri Chauvin de naturali religione liber. Roterd. 1693. 8. Remarques de *Mr. Vrigny* sur un livre intitulé la Religion naturelle. Eclaircissement de *Mr. Chauvin* sur la Religion naturelle. ibid. 8.

Io. Winckleri, ξ μακαρίτυ, Gründliche Anweisung aus Matth. XXI, 1---9. gegen den Naturalismum, insonderheit gegen Petrum Chauvin, &c. Hamb. 1695. 8.

D. Io. Francisci Buddei animadversiones in Chauvini librum. * Halæ Sax. 1695. 4. & in Rev. auctoris Parergis historico-theologicis 1703. 8. p. 399. seq. Cap. 1. de insufficientia luminis Naturalis ad salutem. Cap. 2. de libero arbitrio in spiritalibus. Cap. 3. de electione & reprobatione. Cap. 4. de vitæ humanæ termino. Cap. 5. de conscientia. Cap. 6. de concursu DEI ad actiones hominum malas. Cap. 7. de concordia rationis & Religionis Christianæ. Cap. 8. de adoratione CHristi, dum inter mortales versatus est. Cap. 9. de lege Naturali, & Cap. 10. de peccato originali.

Ejusdem diss. de pietate Philosophica seu Religione Naturali, Halæ, 1695. & in selectis Juris Naturæ & Gentium pag. 193. seq. ibid. 1704. 8.

Traité de la Religion naturelle par *Mr. David Martin*, Pasteur de l'Eglise d'Utrecht. Amst. 1713. 8. *Iournal literaire T. 1. p. 69. Memoires de Trevoux A. 1715. p. 1185. Acta Erud. A. 1714. p. 406. Iournal des Savans A. 1714. p. 434.*

Samuelis Parckeri tentamina Physico-Theologica de DEO, sive Theologia Scholastica ad normam novæ & reformatæ Philosophiæ concinnata & duobus libris comprehensa. Lond. 1673. 4. *Giornale de' letterati di Roma A. 1674. p. 65.*

Thomæ Bonardeii Nordtani Concordia scientiæ cum fide, è difficillimis Philosophiæ & Theologiæ scholasticæ quæstionibus concinnata. Colon. 1665. 4.

Seraphinus Piccinardus in dogmatica Philosophia Peripatetica Christiana. Patavii 1673. 4. *Giornale di Roma* A. 1674. p. 97. seqq. contra Academicos, Parmenidem, Democritum &c.

* Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1705. Jul. p. 15.

Thomas Ceva, S. I. in Philoſophia novantiqua, carmine Latino Heroico. Mediolani 1704. 12. *Giorna'e de' letterati d' Italia* Tom. VII. pag. 114. ſeq.

Des Marets, delices de l' Eſprit, ou entretiens ſur la Divinité & ſur la Religion. Paris 1687.

La Religion d'un Philoſophe, ou ſentimens raiſonnables ſur diverſes matieres de Religion & de Morale, par l'auteur du Mechaniſme de l'Eſprit *(Mr. le Sage)* Lond. 1709. 12. *Hiſt. des ouvrages des Savans A. 1709. p. 229.*

Diſſertations V. curieuſes de l'auctcur inconnu. In his diſſertationibus A. 1715. in Belgio editis ſecunda eſt de exiſteutia DEI è naturæ lumine confirmanda.

Io. Ludovicus Vives in Philoſophia prima T. 2. Opp. pag. 528. ſeq. ubi de Natura, DEI opificio.

Cornelius Martini in Compendio Theologiæ. Helmſt. 1650. 4.

Thomæ Barlow exercitationes de DEO, quod ſit objectum Metaphyſicæ * ſive naturaliter cognoſcibilis, quouſque & quibus mediis: quod ſit æternus & immenſus (contra Conradum Vorſtium) & quomodo. Oxon. 1637. 4. & ad calcem operis Metaphyſici Scheibleriani.

Chriſtophorus Scheiblerus, Superint. Tremonienſis, in libro ſecundo operis Metaphyſici. Marpurg. 1616. & ex editione ab auctore recognita 1637. 4.

Chriſtianus Dreierus, Theologus Regiomontanus, in ſua Metaphyſica. 4.

Edmundus Purchottius in Metaphyſica ſua, inſtitutionum Philoſophicarum tomo primo inſerta. Lugd. 1711. 12. *Acta Erud*, Tom. 6. ſupplem. p. 121. ſeq.

Ruardus Andala in ſyntagmate Theologico Phyſico Metaphyſico, Franeqv. 1711. 4. *Acta Erud.* A. 1711. p. 122. ſeq. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1710. T. 2. p. 665.

Ioannes Regius in elementis ſcientiæ naturalis. Franeqv. 1711. 8. *Acta Erud.* A. 1711. p. 486.

Petrus Sylvanus Regis in ſua Metaphyſica (cours entier de Philſophie) Lugd. 1691. 12. *Bibl Univerſelle* T. 21. p. 80. ſeq.

Lud.

* Veterum Philoſophorum Metaphyſicam ambitu ſuo Theologiam naturalem complexam fuiſſe, probe obſervavit Jacobus Thomaſius, ὁ μακαρίτης, in hiſtoria Metaphyſicæ, quæ ejus erotematibus Metaphyſicis ſubjicitur Lipſ. 1670. 8.

Lud. Ferrand de la connoiſſance de Dieu, avec des remarques de Mr. - - Paris 1706. 12. *Mem. de Trevoux* A. 1707. p. 229.

Daniel Whitby ſermons on the attributs of God. Lond. 1710. 8. duobus Volum. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1710. p. 245.

Thomas Tryon the knowledge of Man's ſelf, the ſureſt gvide to the true worship of God. Lond. 1703. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1703. p. 370.

Immanuelis Proelei demonſtratio de certitudine Senſuum, Rationis & Fidei: ac diſſertatio de naturali Religione hominis & boni Civis. Lipſ. 1704. 8.

Hiſtoire dogmatique de la Religion ſous la Loi naturelle, avec l'apologie de la Raiſon & de la Foi contre les Pyrrhoniens & les incredules par Mr. *Jean Claude Sommier*, Protonotaire Apoſtolique, Predicateur ordinarie de S. A. R. Monſeigneur le Duc de Lorraine & Curé des Champs. Paris 1710. 4. duobus Volum. *Memoirs of literature* T. 1. p. 160. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1710. pag. 24.

De Theolopiæ naturalis corruptione adeundus *Jo. Owenus* in Theologumenis, poſt Londinenſem editionem recuſis Brem. 1684. 4.

Solent etiam *Locorum Theologicorum* ſcriptores capita Theologiæ naturalis & tractationem de DEI attributis ex ſana ratione colligendis minime præterire: ex quibus nonnullos laudavi pag. 349. plures Rev. D. Jo. Franciſcus Buddeus in hiſtoria Critica Theologiæ dogmaticæ & Moralis.

Nec omittendi etiam, qui *Jus Naturæ* ſingularibus ſcriptis tradidere, licet in officiis hominum erga alios homines quam erga DEUM, & erga ſeipſos explicandis copioſiores eſſe ſoleant plerique. Vide Georgii Andreæ Vinholdi notitiam ſcriptorum Juris Naturæ. Lipſiæ, 1723. 8.

De cognitione naturali, ſive ideis, quas vocant innatis atque connaturalibus.

In alteram partem excedere mihi videntur & illi, qui velut per ἀνάμνησιν Platonicam * exſtare contendunt palam expreſſam in animo atque explicatam naturaliter omnem formam doctrinæ ac præceptorum Theologiæ

* Plato Menone, nec non in Phædone p. 382.

Theologiæ naturalis, ita ut nulla collectione, attentione, institutione & industria sit opus: & illi vicissim, qui mentem nostram cum Philosopho Stagirita habent pro tabula rasa * ac γραμματείῳ vacuo ab quacunq; scriptura, cui nihil omnino divinitus sit insculptum, habitualiterve ac seminaliter inditum, sed inscribi hoc vel illud qualecunque pro lubitu ac re nata possit. Sane enim non possit opinor aliquis tabulæ animi sani hominis inscribere etiamsi velit ac vehementer conetur, bis duo esse quinque, vel non amandos esse liberos aut parentes: Verum simulac ille vel parentes cognoscat, vel procreatos ex se senserit ac cognoverit, vel numerorum singulorum naturam ac rationes attenderit & explicatas habuerit, à natura innatum habet hoc, † ut non dubitet diligendos parentes, amore amplectendam esse prolem & bis duo esse quatuor certo certius intelligat: non esse autem odio & injuriis prosequendos parentes liberosve, aut bis duo non esse quinque, ita cognoscat perspicue & evidenter, ut nullis id donec sapit argumentis, nulla testimoniorum auctoritate valeat persvaderi. Sic Mundum hunc quum videt, ex admirabilibus operibus sempiternam potentiam ac Divinitatem Opificis certo potest colligere, usque adeo, ut ni hoc faciat, inexcusabilis sit, Rom. I, 20. quoniam id a natura videlicet tributum habebat. Divinitati autem huic cultum à se deberi & amorem gratumque obsequium, suffragante intimo animi sensu pervidere clarissime potest, non minus quam æquitatem & obligationem legis Divinæ de amando proximo intelligere, sicut paritatem vel imparitatem in numeris pulchre cognoscit ac videt: hoc enim est illud γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἔργον τοῦ νόμου, inscriptum animis opus Legis, illudque conscientiæ propriæ testimonium accusans hominem vel absolvens, Rom. II, 15. Ut autem innata illa facultate ac virtute, qua mens hominis in se ipsa invenit talia, & ad amplectanda illa potius quàm contraria flectitur, homo debite utatur & fruatur feliciter, experientia docet, necessarias ad hoc esse res duas, quarum alteram vel ambas si negligat, fieri potest, ut DEUM neget aut contemnat, prodat parentes, natos ex se deserat aut plane tollat de vita: bis duo esse quatuor, nec videat amplius nec intelligat, aut omnino bis duo esse quinque facile sibi patiatur persvaderi, vel aliis etiam persvadere improbe allaboret. Unum horum est ut

* Aristoteles lib. III, de anima c. 5.

† Valerius Max. lib. V. c. 4. extern. 5. *Optima rerum natura pietatis est magistra, quæ nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus charitatem parentum pectoribus liberorum infundit.*

ut ſenſuum rationisque quanta pollet ſagacitate ad naturam ac rationes rerum attendat diligenter, & explicatas recte teneat: alterum vero, ut judicium mentis ſervet liberum ab præjudiciorum caligine & affectuum vehementia, è quibus multiplex lapſus, præcipitantia & error facile proficiſcuntur. Illa autem attentio & cautio ſi adfuerit, haud dubie indita vis veri intelligendi, cognitioque ingenita & comprehenſio, ac naturalis pronitas nutrita uſu, doctrina & experimentis, & Divino lumine excitata adoleſcet, proferetque ſe foras & pulchrum edet religionis germen, ſicut ſemen * à cœlo & ſolo adjutum herbas, flores, fructus producit.

Philoſophus *αὐτοδίδακτος*, ſive Epiſtola *Abi Jaafar Ebn Tophail* de Hai Ebn Yokdhan, cujus infantis in deſerta inſula abjecti exemplo oſtenditur, quomodo citra inſtitutionem humanam, ex inferiorum contemplatione ad ſuperiorum notitiam Ratio humana aſcendere poſſit. Arabice cum Latina Ed. Pocokii filii verſione Oxon. 1671. 1700. 4. Idem liber jucundus & dignus lectu exſtat etiam verſus Hebraice, *a)* Anglice, *b)* Belgice, *c)* Gallice. *d)*

Balthaſaris Gratiani Criticon, ex Hiſpanico Gallice. 12.

Jo. Arnd Bellmanni, *τοῦ μακαρίτου*, diſſ. de exiſtentia DEI è natura cognoſcibili. Upſal. 1703. 8.

William Carrol diſſertation upon the 10. chapter of the IV. book of Mr. Lock's eſſay, concerning humane underſtanding. Lond. 1706. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1706. p. 745.

Carteſius & ejus ſectatores, Malebranchius item aliique, quos argumento ab idea DEI lubentiſſime uti adverſus Atheos, dixi ſupra p. 327. ſeq.

John Edward in libro, free diſcourſe concerning truth and error, eſpecially of matters of Religion. Lond. 1701. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1701. p. 97.

Jo. Lud. Hannemanni diſſ. qua aliquid Urim & Thummim analogum hominis menti à DEO eſſe inſcriptum oſtenditur. Kil. 1711. 4.

Taco Hajo van den Honnert, het erſte deel der waaragtige wegen &c. Dordraci 1695. 8. *Acta Erud. T. 3. ſupplementi* p. 70.

Nnn G. G.

* Adde Ludovicum Vivem lib. 1. de veritate Fidei T. 1. Opp. p. 287.

a) Rev. Wolfii Bibl. Hebr. p. 13. ſeq. & 21.

b) T. 3. Bibl. Univerſell. pag. 76. Hiſtory of the works of the learned A. 1708. pag. 365. Journal des Savans A. 1709. p. 177. Memoires de Trevoux A. 1709. p. 1110.

c) Amſterdam A. 1672. 4.

d) Memoires de Trevoux A. 1709. p. 1870.

G. G. Leibnitii de cognitione, veritate & ideis. *Acta Eruditor.* A. 1694. pag. 537.

John Norris contra Lockium, cursory reflections, Lond. 1699. *Bibl. Universelle T. XX. p. 65.*

Hermanni Alexandri Roëll diss. de Religione rationali. Herborn. 1705. 8. quinta editio. Commentarii MS. in hanc diss. mentio in Bibl. Historico-Theolog. Bremensi T. 2. p. 723.

Ejusdem dissertationes Philosophicæ, de Theologia Naturali duæ, & de ideis innatis una Clariss. Gerardi de Vries diatribæ opposita. Franeqv. 1700. 8. *Acta Erud. A. 1702.* p. 366.

M. Joannis Gottlob Vollsack dissertationes duæ de idearum origine. Witebergæ, 1720. 4.

Anonymi dissertation sur l'origine des Idees par les sens. Paris 1710. 8. *History of the works of the learned A. 1710.* p. 524.

Casparis Ebelii, Jo. Sperlingii, Andreæ Petermanni de principiis cognit. humanæ.

Dan. Hartnaccii de notionibus natura & notis.

Mr. Maubec principes physiques de la raison & des passions des hommes. Paris 1709. 12.

Frid. Muzelius in libro de rationis natura, incremento & decremento. Francof. ad Viadrum 1717. 8. Unschuldige Nachrichten A. 1717. p. 445. Vide etiam A. 1716. p. 889. seq.

Philippi Davidis Schwedelii, Ecclesiastæ Hanoviensis, dubia circa innatas ideas. Bibl. Historico-Theolog. Bremens. T. 4. p. 135. seq.

Joannis Zeisoldi de notitiis naturalibus. Jen. 1654. 8.

D. Jo. Andreæ Quenstadii System. Theolog. T. 1. p. 254. seq.

Varia adversus Atheos vel de Atheis.

Polignaci Cardinalis poëma Epicum Latinum adversus *Lucretium:* Exordium ejus, & fragmentum aliud exstat in libro Gallico, cui titulus: Memoires de literature Amst. 1716. 8. T. 1. p. 413. seq.

Qui titulum tantum viderit, huc referet etiam *Henrici Wyermars* librum Belgice excusum Amst. 1710. 8. *Den ingebeelde chaos, en gewaande werelt wording der oude en bedendaagze wysgeeren, veridelt en weerlegt byzonder de gevoelens hier omtrent van T. Lucretius Carus en Dirk Santvoort,* betoonende dat ze de beginzelen der werelt, dat is, wording van Zon, Maan, Aardkloot, enz. volgens hun eygen gronden, niet wel*

* De hujus libro, de oorsack van de beweging en de beginseln der vaste lichamen, vide V. C. Christoph. Ernesti Heumanni Acta Philosophorum parte VII. p. 121. seq. ubi etiam de Wyermario.

wel afgeleyd en betrogt hebben. Met een verstandige verklaring wegen Gods inbyvende en overgaande werking. Sed si quis introspexerit, Spinosæ discipulum & impudentem sacrarum litterarum derisorem reperiet.

Joannis de la Serre sepulchrum Atheistarum.

Christiani Donati, Prof. Witebergensis, dissertatio de existentia Athei. 1682. 4.

M. Joannis Jungii diss. an DEUS ante creationem Mundi alicubi fuerit nec ne? Regiomont. 1723. 4.

Caroli Ludovici Hobeisel, Gedanensis, an DEUS possit dici nihil. (i.e. non materia.) Jenæ 1715. 4.

Francisci Wokenii diss. utrum vocabula DEUS & GOTT adeo impura sint, ut de vero DEO adhiberi nequeant? Lips. 1724. 4.

John Wilkins, Bischop of Chester, of the principles and duties of natural Religion. 2. books. Lond. 1663. 1704. 8.

Genesii Soderini della fede delle cose invisibili Venet. 1697. 8. Idem scriptum recusum emendatius, addita parte secunda, ibid. 1702. 8. Exspectatur ejusdem liber alius: L'immortalita dell' anima ragionevole, renduta evidente con principii naturali e filosofici.

Iohn Edward, discourse concerning truth and error, especially of matters of religion. Lond. 1701. 8. *History of the works of the learned* A. 1701. p. 97.

A discourse concerning natural and revealed Religion, by *Stephen Nyes.* Lond. 1696. 8.

Discourse of natural and revealed Religion, in several essays: Or the light of Nature, a gvide to Divine truth, by *Timotheus Nurse*. Lond. 1691. 8. *Acta Erud. T. 2. supplementi* p. 62. *History of the works of the learned* A. 1691. p. 112.

Io. Ludovici Boye diss. de religione naturali. Durlaci 1720. 4.

D. Philippi Iacobi Speneri, τȣ μακαρίτȣ, philosophemata de conformatione Creaturæ rationalis ad Creatorem, Thomæ Hobbei ejusque hyperaspistarum quibusdam ψευδογραφήμασι magna ex parte opposita. Argentorat. 1653. & Lipsiæ 1716. 4.

CAPUT XXI.

Contra Ethnicos & Idololatras.

I.

Ethnicorum ſuperſtitio duobus graviſſimis laborat erroribus, primo quod Naturalem Religionem, per ſe non ſufficientem ad Cœleſtia bona aſſequenda, obſcurat potius & fœdat, quam commendat & excolit: quam incertæ enim *a)* & pugnantes de rebus Divinis ſententiæ, quantum in ſcriptoribus Ethnicis ſilentium de genuinis hominis officiis erga DEUM: de vero in DEUM amore, obſequio, veraque pietate? ut omnia plena caliginis de interiore conditione hominis! ut plena indignis homine ſobrio narrationibus de Diis, & fabulis de ſtatu vitæ poſt hanc vitam: ut omnis cultus eorum ſuſpenſus ab cerimoniis, in quibus ſtolidæ non paucæ & impiæ, omnes autem ejuſcemodi, quæ & ab hypocrita & injuſto atque impio rite pergi poſſent, modo in externo ritu nihil eſſet erratum: errorem contrà admiſſum in formula vel ritu, nulla facientis probitas, nulla devotio penſare aut expiare poterat: Præterea nulla ſpei in DEUM firmitudo, nulla futurorum præmiorum fiducia, de rebus maximis & ſanctiſſimis referta omnia vel dubitatione & pugna vel inſcitia vel irriſione etiam; nulla cura erudiendorum de rebus Divinis *b)* populorum, nullum animorum ab intima corruptione & malitiæ ſordibus

a) Adde Hermiæ irriſionem Philoſophorum Gentilium.

b) Pridem hoc Ethnicis graviter exprobravit S. Auguſtinus lib. 2. de Civitate DEI cap. 6. & è recentioribus idem pulchre notatum à viro illuſtri Sam. Puſendorfio introductionis in Hiſtoriam parte 1. c. 12. §. 2. ex quo illud retuli cap. XI. Bibliographiæ antiquariæ §. 21. Quæ autem in contrarium objiciuntur tenuia apud veteres Ethnicos doctrinæ ſacræ veſtigia à Joanne Frontone in diſſ. de cultu ſanctorum (inter ejus opuſcula junctim nuper me curante recuſa) p. 371. ſeq. & à Petro Zornio T. 1. Opuſculorum ſacrorum pag. 227. ſeq. ad illa diſerte jam reſpondit Auguſtinus laudato loco: *Si prohibebant Ethnici populos in ipſa mente peſſimos fieri, hoc oſtendatur, hoc probetur. Nec nobis neſcio quos ſuſurros pauciſſimorum auribus anhelatos & arcana velut religione* (in Myſteriis) *traditos jactent, quibus vita probitas caſtitasque diſcatur; ſed demonſtrentur atque commemorentur loca talibus aliquando conventiculis conſecrata: non ubi ludi agerentur obſcœnis vocibus &c. ſed ubi populi audirent, quid Dii præciperent de cohibenda avaritia, ambitione frangenda, luxuria refrænanda - - - Dicatur, in quibus locis hæc docentium Deorum ſolebant præcepta recitari, & à cultoribus eorum populis frequenter audiri, ſicut nos oſtendimus ad hoc Eccleſias inſtitutas, quaquaverſum Religio Chriſtiana diffunditur.*

ſordibus liberandorum ſtudium, ſolis ſi forte Sacerdotibus omni hac ſollicitudine relicta ac demandata, ut ſacra ipſi ex præſcripta formula facerent. Inter Philoſophos etiam, qui acutius videre cæteris exiſtimabantur, publice tolerabatur Academicorum doctrina nihil certi usquam exſtare affirmantium, & Scepticorum dubitantium de omnibus atque etiam de hoc quod Academici unum ajebant: & Epicureorum denique (paucis locis c) exceptis) ferebantur ſcholæ, Providentiam Numinis & animorum immortalitatem inficiantium palàm.

II. Altera labes Ethniciſmi conſiſtit in eo, quod cum veræ pietatis adeo exiguam habeat rationem, & DEO ſummo cultum minime dignum præſtet, viciſſim tanquam Deos colere non veretur, qui Dii non ſunt, non modo bonos Angelos aut homines, quos virtus ſua vel dignitas endo cœlo collocaſſe poterat videri, ſed malos dæmones & aſtra elementaque: quid quod animantibus mutis etiam & rebus indignioribus cultum Divinum tribuit, & eum interdum cultum, qui Diis & hominibus erubeſcendus videatur. Hæc ipſius Ethnici hominis Ciceronis d) diſerto notata ſtylo, & copioſe ac dilucide expoſita confutataque ſunt in ſcriptis veterum Chriſtianorum Græcorum quidem, Juſtini Martyris, Tatiani, Athenagoræ, Theophili Antiocheni, Clementis Alex. Origenis, pſeudo-Clementis Romani, Euſebii, Athanaſii, Theodoreti, Cyrilli Alex. Latinorum vero Tertulliani, Minucii Felicis, Cypriani, Arnobii, Commodiani, Lactantii, Julii Firmici, Auguſtini, & Poëtarum Prudentii atque Antonii, de quibus ſingulis ſupra dicere me memini, Antonium etiam, quoniam eſt rarius obvius integrum exhibui pag. 179. ſeq. E recentioribus huc pertinent Gyraldi, Voſſii, & aliorum ſcripta de Diis gentium atque idololatria, quæ retuli ſupra pag. 303. & capite octavo Bibliographiæ antiquariæ. His addentur in præſenti

Jo. Franciſci Pici, Mirandulæ Domini & Concordiæ Comitis examen Vanitatis Gentium & Veritatis Chriſtianæ Diſciplinæ, libris VI. Mirandulæ 1520. atque inter Auctoris opera excuſa junctim Baſil. 1601. fol. pag. 467. Libri primores tres diſcordiam Philoſophorum inter gentes celebrium & caliginem de omnibus rebus maximi momenti Divinis atque humanis conferunt cum Chriſtianæ doctrinæ luce ac conſtantia. Libri tres poſteriores potiſſimum

 oppoſiti

c) Supra p. 375.
d) Libris de Natura Deor, de quibus p. 207.

oppoſiti ſunt Philoſophiæ, quæ tunc cæteris præferebatur Ariſtotelis. Sic Philoſophiæ Platonicæ errores ad Chriſtianam lucem excutit *Io. Baptiſta Criſpus*, de quo ſupra p. 306.

Gvil. Budæi de Tranſitu Helleniſmi ad Chriſtianiſmum libri III. Pariſ. 1556. fol. & inter Opera.

Eduard Herbert de Cherbury de Religione Gentilium. Amſt. 1663. 4.

Petri Iurieu Hiſtoire Critique des dogmes & des cultes bons & mauvais, qvi ont été dans l'Egliſe depuis Adam jusqv' à JEſus CHriſt, ou l'on trouve l'origine de toutes les Idololatries de l'ancien Paganiſme, expliqvées par rapport à celles des Juifs. Amſt. 1704. 4. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1704. p. 363. 483. 629. *History of the works of the learned* A. 1704. p. 265. 335. 387. *Acta Eruditorum* A. 1704. p. 481.

Antonii van Dale, Poliatri Harlemenſis, diſſertationes de origine & progreſſu Idololatriæ & Superſtitionum &c. Amſt. 1696. 4. *Bibl. choiſie de Mr. le Clerc* T. 3. p. 141.

The triumph of Chriſtianity, or the life of Julian the Apoſtate. Lond. 1683. 8. *Acta Erud.* A. 1685. p. 71.

Petri Charron, Pariſini, trois veritez * contra tous Athées, Idololatres, Juifs, Muhametans, Heretiques & Schiſmatiques. Paris 1595. 1611. 4. 1625. 8.

Benedicti Vaillant trois veritez contre les Athées, Juifs, Idololatres. Bruxellis 1595. 8.

Hugo Grotius libro quarto de Veritate Relig. Chriſtianæ.

Nicolai Malebranche entretien d'un Philoſophe Chretien & d'un Philoſophe Chinois ſur l'exiſtence & la nature de Dieu. Paris 1708. 12. *Memoires de Trevoux* A. 1708. Jul. p. 1134.

Il Gentiliſmo conſutato, overo dell' India Orientale deſcrittione Geografica & Hiſtorica, con la confutatione dell' idololatrie, ſuperſtitione & altri errori. Del P. Abbate *D. Clemente Toſi*, della Congregatione

* Tres illæ, quas Charronius appellat veritates, ſive quas propugnat, propoſitiones ſunt 1) unum DEUM colendum: 2) inter Religiones Chriſtianam unam. 3) inter Chriſtianas Romanam unam præſtare ac veram eſſe. Tertiæ *Franciſcus Junius* oppoſuit Volumen, cui integri Charronis libri inſerti ſunt, quod inſcribitur: Amicable confrontation de la ſimple verité de Dieu, compriſe es Eſcritures Saintes avec les livres de Mr. Pierre le Charron. Lugd. Bat. 1599. 4. Exſtant & *Petri Chanet* Conſiderations &c.

gregatione di S. Silvestro dell' ordine di S. Benedetto. Rom. 1669. 4. Giornale de' letterati in Roma A. 1669. p. 81. 117.

Rob. Ienkini Reasonableness and certainty of the Christian Religion. Lond. 1708. 8. Tom. 1. part. 3. de Ethnicarum religionum novitate, pugna, defectibus in promulgatione, in prophetiis & miraculis, atque in doctrina. p. 320--368.

Eduardus Stillingfleet in Originibus sacris, de quo eximio opere infra cap. 30.

Iosephi Acosta, S. I. de natura novi Orbis libri II. & de promulgatione Evangelii apud Barbaros, sive de procuranda Indorum salute libri VI. Colon. 1596. 8. Ejusdem de Christo revelato libri IX. Rom. 1590. 4. Lugd. 1592. 8.

Antonius Possevinus, S. I. Bibliothecæ selectæ Tom. 1. libro X. & XI. de ratione procurandæ salutis Japoniorum & aliarum Orientalium gentium.

Io. Hoornbeckii, Theologi Ultrajectini, de Conversione Indorum & Gentilium libri II. postumi. Amst. 1669. 4. Ej. summa controversiar. lib. 1.

Thirty four Conferences between the Danisch Missionaries & the Malebarian Brachmanes or heathen Priests and Musulmans in the East Indies, concerning the truth of the Christian Religion, together with some letters written by the heathens to the said Missionaries. Translated out of the high dutch by *Mr. Philipps*. London 1719. 8. Bibl. Angloise T. 5. p. 197. adde T. 1. p. 458. 465. & T. 4. p. 444. 464. 501. Germanice prodierat Halæ 1718. 4. Der Königlichen Dänischen Missionarien aus Ost-Indien eingesandter ausführlicher Bericht, erster Theil, zwölf Continuationes. Præfixa effigies præcipui ex illis *B. Bartholomæi Ziegenbalg*, Pulsnisenensis Lusati, qui diem obiit Tranquebariæ 23. Februar. A. 1719. ætatis 36. Confer Acta Erud. A. 1713. p. 233. & A. 1717. p. 241. Viri celeberr. M. V. la Croze Histoire du Christianisme des Indes, Hag. 1724. 12. libro septimo, unde Germanice versa lucem vidit Halæ Sax. 1724. 8. interprete M. G. C. B. Kurtzgefaßte Historische Nachricht von der wahren Beschaffenheit und bißherigen Progressen des Mission-Wercks in Indien. *Io. C. Vischeri* Epistola in Bibl. Historico-Philologico-Theologica Bremensi T. V. pag. 754. seq. *Stevensonii* in Memoriis litterariis Magnæ Britanniæ, Gallice editis à V. C. Michaële de la Roche T. 8. p. 446.

Abrahami

Abrahami Rogeri janua aperta ad arcana Ethnicismi: publici juris facta Belgice, tum Gallice in splendido opere de cerimoniis & ritibus omnium populorum, cum iconibus nitide in æs incisis Amstelod. 1723. fol. & Germanice Norimb. 1663. 8. cum additamentis præclari Viri *Christophori Arnoldi*, qui diem obiit Norimbergæ, ubi Ecclesiastem & Professorem Gymnasii agebat, ultimo Junii A. 1685.

Alexandri Ross πανσέβεια or a view of all Religions in the world. Lond. 1660. 1683. 8. & Germanice cum *Davidis Nerreteri* insignibus auctariis Juden- und Heyden-Tempel mit dessen Bericht vom Ursprunge der Abgötterey. * Norimb. 1701. 1703. 1707. 8. & Gallice interprete Thoma le Grüe. Amst. 1666. 4.

L'Histoire des Religions de tous les Royaumes du Monde, revüe, corrigée augmentée & mise dans un meilleur ordre par le Sieur *Iouet*, Chanoine de Laon, Prieur de Plainchastel. Paris 1676. 12. tribus Volum. & 1710. 12. quatuor Volum. & 1724. 12. sex Voluminibus.

Traité historique des Dieux & Demons du Paganisme par *Benjamin Binet*. à Delft 1696. 12. Histoire des Ouvrages des Savans 1696. Maj. p. 384.

Eduardi Brerewoodi scrutinium Religionum cum ejus scrutinio linguarum editum Anglice Lond. 1624. 4. & deinde in varias versum linguas, Latinam, Gallicam, Germanicam, sæpiusque editum.

Anonymi Angli Dictionarium sacrum seu Religiosum, *a dictionary of all Religions ancient & modern.* Lond. 1704. 8. History of the works of the learned A. 1704. p. 161.

Supplementum ad Lud. Morerii Lexicon in voce *Religion.*

D. Christiani Kortholti de Religione Ethnica, Muhamedica & Judaica. Kilon. 1665. 4.

D. Hieronymi Kromeyeri, Theologi Lipsiensis, scrutinium Religionum, liber postumus, in quo 1) de Religione in genere, 2) de Paganismo, 3) de Muhamedanismo, 4) Judaismo, 5) Catabaptismo & Quakerismo, 6) Weigelianismo, Rosæcrucianismo & Paracelsismo, 7) Photinianismo, 8) Arminianismo, 9) Calvinismo, 10) Abyssinismo, 11) Anatolicismo sive Orientalis Ecclesiæ, 12) Papismo & 13) Lutheranismo. Prodiit primum curante B. D. Frid. Rappolto Lips. 1670. 4. deinde in tertia editione 1681. 4. præter varias

* Acta Eruditorum A. 1707. p. 23.

varias diss. accesserunt excerpta ex D. Jo. Conradi Dannhaueri Mysterio Syncretismi, & B. D. Val. Alberti diss. de Coccejanismo & Cartesianismo.

Frid. Ulrici Calixti filii tractatus in præf. ad editionem libri Georgii Calixti patris de tolerantia Reformatorum, Helmst. 1697. 4. memoratus, sed necdum editus, de diversis totius Mundi religionibus, Judaica, Muhamedana, Idololatrica & de Atheismo: ac de vera Religione & Ecclesia Christiana.

Gebhardi Theodori Meieri, Theologi Helmstadiensis, Historia Religionum, Christianæ, Judaicæ, Gentilis & Muhamedanæ à condito Mundo ad nostra usque tempora: cum Historia Atheismi & Naturalistarum. Helmst. 1697. 4.

Johannis Henrici Ursini, Superintendentis Ratisponensis, Historisch- und Theologischer Bericht vom Unterscheid der Religionen, die heut zu Tag auf Erden sind. Nürnberg 1673. 8. tertia editio.

Casparis Neumanni, Theologi Uratislaviensis, qui A. C. 1715. 7. Cal. Febr. beatam mortem obiit, trutina Religionum, quæ hodie obtinent, sive primæ lineæ de singularum ætate, fontibus & dogmatibus, edente & auctarium addente M. Mauritio Castens. Lipsiæ 1716. 8. Tractat 1) de Atheismo, 2) de Naturalismo, 3) Gentilismo, 4) Judaismo, 5) Christianismo veteri & hodierno, 6) Muhamedismo, 7) Schismate inter Ecclesiam Orientalem & Occidentalem, 8) de tribus Religionibus Christianis intra & extra Imperium Romanum, Ecclesia Romana, Evangelica & Reformata, 9) de Socinianis, 10) Arminianis, 11) Anabaptistis & Fanaticis. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1716. p. 349.

D. Joannis Fabricii, Theologi Helmstadiensis, Consideratio Controversiarum cum Atheis, Gentilibus, Muhamedanis, Socinianis, Anabaptistis, Pontificiis & Reformatis. Helmst. 1704. 4. *Acta Eruditorum* A. 1704. p. 446.

Gisberti Voëtii, Theologi Ultrajectini, dissertationes de Gentilismo & vocatione Gentium Tom. 2. dispp. select. pag. 579. seq. Ultraject. 1655. 4.

Petri Vireti de origine veteris & novæ Idololatriæ libri quinque. Genev. 1552. 8.

Mosis Maimonidis liber de Idololatria, cum Dionysii Vossii versione & notis subjicitur Gerhardi Jo. Vossii operi sæpius excuso de Idololatria

gen ausführliche Erklärung über 93. Religions-Fragen, Jenæ 1676. 4. pag. 222. seq.

Pnevmaticæ Scriptores.

Jo. Geilfusius, Steph. Klotzius, Georg. Meierus, Hieron. Prætorius, Joach. Lud. Reimerus, Samuel Schelwigius, de quibus Lipenius in Bibliotheca Philosophica.

Joannis Scharfii Pnevmatica. Witeb. 1629. & 1647. 8. tertia editio, & 1656. 1670.

Henrici Kippingii institutiones Pnevmaticæ, Brem. 1672. 8. cum ejus lucubratione de Creatione & institutionibus Politicis.

Christiani Donati, perspicui & accurati scriptoris, Institutiones Pnevmaticæ, scholarum usui accommodatæ. Witeb. 1691. 8.

Adriani Heereboord Pnevmatica. Lugd. Bat. 1659. 12.

Joannis Clerici Pnevmatologia, seu de Spiritibus, Amst. 1692. 8. post ejus Logicam & Ontologiam: atque deinde sæpius in Operibus viri Clarissimi Philosophicis.

Christiani Thomasii Versuch vom Wesen des Geistes. Hall. 1699. 1709. 8. Confer Gottlieb Stollii Anleitung zur Historie der Gelehrsamkeit, parte 2. c. 3.

Collegium Pnevmaticum *Friderici Holtzmanni, Georgii Wagneri: Christianus Bilefeldius, Lucas Schræderus, Ægidius Strauch & Ioannes Zeisoldus*, in dissertationibus Pnevmaticis, &c.

Gerardi de Vries, Philosophi Ultrajectini, de natura DEI & humanæ mentis, determinationes Pnevmatologicæ. Ultraject. 1687. 8. (Bibl. Universelle T. 7. p. 416.) Ejusd. Exercitationes rationales de DEO, Divinisque perfectionibus. Accedunt ejusdem dissertationes de infinito, nullibitate spirituum, homine avtomatico, contradictoriis DEO possibilibus, sensuum in philosophando usu, cogitatione ipsa mente, operationibus brutorum: in quibus passim quæ de hisce philosophatur Cartesius, cum rectæ rationis dictamine conferuntur. Trajecti ad Rhenum, 1685. 4. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1685. p. 926. *Acta Erud.* A. 1686. p. 198.

* * *

D. Hectoris Godfridi Masii diss. de Theologia naturali, Atheis, Deistis & Naturalistis opposita. Havniæ 1687. 4. & inter ejus diss. junctim editas Hamb. 1719. 4.

Frid.

Frid. Weisii, Concionatoris aulici Qvedlinburgensis, lumini Gratiæ prælucens lumen Naturæ, das dem Göttlichen Gnaden-Lichte fürleuchtende Natur-Licht, oder Beweiß, daß eine Religion sey. Francof. 1696. 8.

Petri Chauvin de naturali religione liber. Roterd. 1693. 8. Remarques de *Mr. Vrigny* sur un livre intitulé la Religion naturelle. Eclaircissement de *Mr. Chauvin* sur la Religion naturelle. ibid. 8.

Io. Winckleri, Ξ μακαρίτε, Gründliche Anweisung aus Matth. XXI, 1—9. gegen den Naturalismum, insonderheit gegen Petrum Chauvin, &c. Hamb. 1695. 8.

D. Io. Francisci Buddei animadversiones in Chauvini librum. * Halæ Sax. 1695. 4. & in Rev. auctoris Parergis historico-theologicis 1703. 8. p. 399. seq. Cap. 1. de insufficientia luminis Naturalis ad salutem. Cap. 2. de libero arbitrio in spiritalibus. Cap. 3. de electione & reprobatione. Cap. 4. de vitæ humanæ termino. Cap. 5. de conscientia. Cap. 6. de concursu DEI ad actiones hominum malas. Cap. 7. de concordia rationis & Religionis Christianæ. Cap. 8. de adoratione CHristi, dum inter mortales versatus est. Cap. 9. de lege Naturali, & Cap. 10. de peccato originali.

Ejusdem diss. de pietate Philosophica seu Religione Naturali, Halæ, 1695. & in selectis Juris Naturæ & Gentium pag. 193. seq. ibid. 1704. 8.

Traité de la Religion naturelle par *Mr. David Martin*, Pasteur de l'Eglise d'Utrecht. Amst. 1713. 8. *Iournal literaire T. 1. p. 69. Memoires de Trevoux A. 1715. p. 1185. Acta Erud. A. 1714. p. 406. Iournal des Savans A. 1714. p. 434.*

Samuelis Parckeri tentamina Physico-Theologica de DEO, sive Theologia Scholastica ad normam novæ & reformatæ Philosophiæ concinnata & duobus libris comprehensa. Lond. 1673. 4. *Giornale de' letterati di Roma A. 1674. p. 65.*

Thomæ Bonardtii Nordtani Concordia scientiæ cum fide, è difficillimis Philosophiæ & Theologiæ scholasticæ quæstionibus concinnata. Colon. 1665. 4.

Seraphinus Piccinardus in dogmatica Philosophia Peripatetica Christiana. Patavii 1673. 4. *Giornale di Roma* A. 1674. p. 97. seqq. contra Academicos, Parmenidem, Democritum &c.

* Nouvell. de la Rep. des letres A. 1705. Jul. p. 15.

Thomas Ceva, S. I. in Philoſophia novantiqua, carmine Latino Heroico. Mediolani 1704. 12. *Giornale de' letterati d' Italia* Tom. VII. pag. 114. ſeq.

Des Marets, delices de l' Eſprit, ou entretiens ſur la Divinité & ſur la Religion. Paris 1687.

La Religion d'un Philoſophe, ou ſentimens raiſonnables ſur diverſes matieres de Religion & de Morale, par l'auteur du Mechaniſme de l'Eſprit (*Mr. le Sage*) Lond. 1709. 12. *Hiſt. des ouvrages des Savans A. 1709. p. 229.*

Diſſertations V. curieuſes de l'auctеur inconnu. In his diſſertationibus A. 1715. in Belgio editis ſecunda eſt de exiſteutia DEI è naturæ lumine confirmanda.

Io. Ludovicus Vives in Philoſophia prima T. 2. Opp. pag. 528. ſeq. ubi de Natura, DEI opificio.

Cornelius Martini in Compendio Theologiæ. Helmſt. 1650. 4.

Thoma Barlow exercitationes de DEO, quod ſit objectum Metaphyſicæ * ſive naturaliter cognoſcibilis, quousque & quibus mediis: quod ſit æternus & immenſus (contra Conradum Vorſtium) & quomodo. Oxon. 1637. 4. & ad calcem operis Metaphyſici Scheibleriani.

Chriſtophorus Scheiblerus, Superint. Tremonienſis, in libro ſecundo operis Metaphyſici. Marpurg. 1616. & ex editione ab auctore recognita 1637. 4.

Chriſtianus Dreierus, Theologus Regiomontanus, in ſua Metaphyſica. 4.

Edmundus Purchotius in Metaphyſica ſua, inſtitutionum Philoſophicarum tomo primo inſerta. Lugd. 1711. 12. *Acta Erud.* Tom. 6. ſupplem. p. 121. ſeq.

Ruardus Andala in ſyntagmate Theologico Phyſico Metaphyſico, Franeqv. 1711. 4. *Acta Erud.* A. 1711. p. 122. ſeq. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1710. T. 2. p. 665.

Ioannes Regius in elementis ſcientiæ naturalis. Franeqv. 1711. 8. *Acta Erud.* A. 1711. p. 486.

Petrus Sylvanus Regis in ſua Metaphyſica (cours entier de Phiſophie) Lugd. 1691. 12. *Bibl Univerſelle* T. 21. p. 80. ſeq.

Lud.

* Veterum Philoſophorum Metaphyſicam ambitu ſuo Theologiam naturalem complexam fuiſſe, probe obſervavit Jacobus Thomaſius, ὁ μακαρίτης, in hiſtoria Metaphyſicæ, quæ ejus erotematibus Metaphyſicis ſubjicitur Lipſ. 1670. 8.

Lud. Ferrand de la connoiſſance de Dieu, avec des remarques de Mr. - - Paris 1706. 12. *Mem. de Trevoux* A. 1707. p. 229.

Daniel Whitby ſermons on the attributs of God. Lond. 1710. 8. duobus Volum. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1710. p. 245.

Thomas Tryon the knowledge of Man's ſelf, the ſureſt gvide to the true worship of God. Lond. 1703. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1703. p. 370.

Immanuelis Proelei demonſtratio de certitudine Senſuum, Rationis & Fidei: ac diſſertatio de naturali Religione hominis & boni Civis. Lipſ. 1704. 8.

Hiſtoire dogmatique de la Religion ſous la Loi naturelle, avec l'apologie de la Raiſon & de la Foi contre les Pyrrhoniens & les incredules par Mr. *Jean Claude Sommier*, Protonotaire Apoſtolique, Predicateur ordinarie de S. A. R. Monſeigneur le Duc de Lorraine & Curé des Champs. Paris 1710. 4. duobus Volum. *Memoirs of literature* T. 1. p. 160. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1710. pag. 24.

De Theolopiæ naturalis corruptione adeundus *Jo. Owenus* in Theologumenis, poſt Londinenſem editionem recuſis Brem. 1684. 4.

Solent etiam *Locorum Theologicorum* ſcriptores capita Theologiæ naturalis & tractationem de DEI attributis ex ſana ratione colligendis minime prætcrire: ex quibus nonnullos laudavi pag. 349. plures Rev. D. Jo. Franciſcus Buddeus in hiſtoria Critica Theologiæ dogmaticæ & Moralis.

Nec omittendi etiam, qui *Jus Naturæ* ſingularibus ſcriptis tradidere, licet in officiis hominum erga alios homines quam erga DEUM, & erga ſeipſos explicandis copioſiores eſſe ſoleant plerique. Vide Georgii Andreæ Vinholdi notitiam ſcriptorum Juris Naturæ. Lipſiæ, 1723. 8.

De cognitione naturali, ſive ideis, quas vocant innatis atque connaturalibus.

In alteram partem excedere mihi videntur & illi, qui velut per ἀνάμνησιν Platonicam * exſtare contendunt palam expreſſam in animo atque explicatam naturaliter omnem formam doctrinæ ac præceptorum Theologiæ

* Plato Menone, nec non in Phædone p. 382.

Theologiæ naturalis, ita ut nulla collectione, attentione, institutione & industria sit opus: & illi vicissim, qui mentem nostram cum Philosopho Stagirita habent pro tabula rasa * ac γραμματείῳ vacuo ab quacunq; scriptura, cui nihil omnino divinitus sit insculptum, habitualiterve ac seminaliter inditum, sed inscribi hoc vel illud qualecunque pro lubitu ac re nata possit. Sane enim non possit opinor aliquis tabulæ animi sani hominis inscribere etiamsi velit ac vehementer conetur, bis duo esse quinque, vel non amandos esse liberos aut parentes: Verum simulac ille vel parentes cognoscat, vel procreatos ex se senserit ac cognoverit, vel numerorum singulorum naturam ac rationes attenderit & explicatas habuerit, à natura innatum habet hoc, † ut non dubitet diligendos parentes, amore amplectendam esse prolem & bis duo esse quatuor certo certius intelligat: non esse autem odio & injuriis prosequendos parentes liberosve, aut bis duo non esse quinque, ita cognoscat perspicue & evidenter, ut nullis id donec sapit argumentis, nulla testimoniorum auctoritate valeat persvaderi. Sic Mundum hunc quum videt, ex admirabilibus operibus sempiternam potentiam ac Divinitatem Opificis certo potest colligere, usque adeo, ut ni hoc faciat, inexcusabilis sit, Rom. I, 20. quoniam id a natura videlicet tributum habebat. Divinitati autem huic cultum à se deberi & amorem gratumque obsequium, suffragante intimo animi sensu pervidere clarissime potest, non minus quam æquitatem & obligationem legis Divinæ de amando proximo intelligere, sicut paritatem vel imparitatem in numeris pulchre cognoscit ac videt: hoc enim est illud γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἔργον τοῦ νόμου, inscriptum animis opus Legis, illudque conscientiæ propriæ testimonium accusans hominem vel absolvens, Rom. II, 15. Ut autem innata illa facultate ac virtute, qua mens hominis in se ipsa invenit talia, & ad amplectanda illa potius quàm contraria flectitur, homo debite utatur & fruatur feliciter, experientia docet, necessarias ad hoc esse res duas, quarum alteram vel ambas si negligat, fieri potest, ut DEUM neget aut contemnat, prodat parentes, natos ex se deferat aut plane tollat de vita: bis duo esse quatuor, nec videat amplius nec intelligat, aut omnino bis duo esse quinque facile sibi patiatur persvaderi, vel aliis etiam persvadere improbe allaboret. Unum horum est ut

* Aristoteles lib. III. de anima c. 5.

† Valerius Max. lib. V. c. 4. extern. 5. *Optima rerum natura pietatis est magistra, quæ nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus charitatem parentum pectoribus liberorum infundit.*

ut ſenſuum rationiſque quanta pollet ſagacitate ad naturam ac rationes rerum attendat diligenter, & explicatas recte teneat: alterum vero, ut judicium mentis ſervet liberum ab præjudiciorum caligine & affectuum vehementia, è quibus multiplex lapſus, præcipitantia & error facile proficiſcuntur. Illa autem attentio & cautio ſi adfuerit, haud dubie indita vis veri intelligendi, cognitioque ingenita & comprehenſio, ac naturalis pronitas nutrita uſu, doctrina & experimentis, & Divino lumine excitata adoleſcet, proferetque ſe foras & pulchrum edet religionis germen, ſicut ſemen * à cœlo & ſolo adjutum herbas, flores, fructus producit.

Philoſophus *αὐτοδίδακτος*, ſive Epiſtola *Abi Jaafar Ebn Topbail* de Hai Ebn Yokdhan, cujus infantis in deſerta inſula abjecti exemplo oſtenditur, quomodo citra inſtitutionem humanam, ex inferiorum contemplatione ad ſuperiorum notitiam Ratio humana aſcendere poſſit. Arabice cum Latina Ed. Pocokii filii verſione Oxon. 1671. 1700. 4. Idem liber jucundus & dignus lectu exſtat etiam verſus Hebraice, *a)* Anglice, *b)* Belgice, *c)* Gallice. *d)*

Balthaſaris Gratiani Criticon, ex Hiſpanico Gallice. 12.

Jo. Arnd Bellmanni, *τ' μακαρίτου*, diſſ. de exiſtentia DEI è natura cognoſcibili. Upſal. 1703. 8.

William Carrol diſſertation upon the 10. chapter of the IV. book of Mr. Lock's eſſay, concerning humane underſtanding. Lond. 1706. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1706. p. 745.

Carteſius & ejus ſectatores, Malebranchius item aliique, quos argumento ab idea DEI lubentiſſime uti adverſus Atheos, dixi ſupra p. 327. ſeq.

John Edward in libro, free diſcourſe concerning truth and error, eſpecially of matters of Religion. Lond. 1701. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1701. p. 97.

Jo. Lud. Hannemanni diſſ. qua aliquid Urim & Thummim analogum hominis menti à DEO eſſe inſcriptum oſtenditur. Kil. 1711. 4.

Taco Hajo van den Honnert, het erſte deel der waaragtige wegen &c. Dordraci 1695. 8. *Acta Erud. T. 3. ſupplementi* p. 70.

* Adde Ludovicum Vivem lib. 1. de veritate Fidei T. 1. Opp. p. 287.

a) Rev. Wolfii Bibl. Hebr. p. 13. ſeq. & 21.

b) T. 3. Bibl. Univerſell. pag. 76. Hiſtory of the works of the learned A. 1708. pag. 365. Journal des Savans A. 1709. p. 177. Memoires de Trevoux A. 1709. p. 1110.

c) Amſterdam A. 1672. 4.

d) Memoires de Trevoux A. 1709. p. 1870.

wel afgeleyd en betrogt hebben. Met een verstandige verklaring wegen Gods inbyvende en overgaande werking. Sed si quis introspexerit, Spinosæ discipulum & impudentem sacrarum litterarum derisorem reperiet.

Joannis de la Serre sepulchrum Atheistarum.

Christiani Donati, Prof. Witebergensis, dissertatio de existentia Athei. 1682. 4.

M. Joannis Jungii diss. an DEUS ante creationem Mundi alicubi fuerit nec ne? Regiomont. 1723. 4.

Caroli Ludovici Hobeisel, Gedanensis, an DEUS possit dici nihil. (i.e. non materia.) Jenæ 1715. 4.

Francisci Wokenii diss. utrum vocabula DEUS & GOTT adeo impura sint, ut de vero DEO adhiberi nequeant? Lips. 1724. 4.

John Wilkins, Bischop of Chester, of the principles and duties of natural Religion. 2. books. Lond. 1663. 1704. 8.

Genesii Soderini della fede delle cose invisibili Venet. 1697. 8. Idem scriptum recusum emendatius, addita parte secunda, ibid. 1702. 8. Exspectatur ejusdem liber alius: L'immortalita dell' anima ragionevole, renduta evidente con principii naturali e filosofici.

John Edward, discourse concerning truth and error, especially of matters of religion. Lond. 1701. 8. *History of the works of the learned* A. 1701. p. 97.

A discourse concerning natural and revealed Religion, by *Stephen Nyes.* Lond. 1696. 8.

Discourse of natural and revealed Religion, in several essays: Or the light of Nature, a gvide to Divine truth, by *Timotheus Nurse*. Lond. 1691. 8. *Acta Erud. T. 2. supplementi* p. 62. *History of the works of the learned* A. 1691. p. 112.

Io. Ludovici Boye diss. de religione naturali. Durlaci 1720. 4.

D. Philippi Iacobi Speneri, τȣ μακαρίτȣ, philosophemata de conformatione Creaturæ rationalis ad Creatorem, Thomæ Hobbei ejusque hyperaspistarum quibusdam ψευδογραφήμασι magna ex parte opposita. Argentorat. 1653. & Lipsiæ 1716. 4.

CAPUT XXI.

Contra Ethnicos & Idololatras.

I.

Ethnicorum ſuperſtitio duobus graviſſimis laborat erroribus, primo quod Naturalem Religionem, per ſe non ſufficientem ad Cœleſtia bona aſſequenda, obſcurat potius & fœdat, quam commendat & excolit: quam incertæ enim *a)* & pugnantes de rebus Divinis ſententiæ, quantum in ſcriptoribus Ethnicis ſilentium de genuinis hominis officiis erga DEUM: de vero in DEUM amore, obſequio, veraque pietate? ut omnia plena caliginis de interiore conditione hominis! ut plena indignis homine ſobrio narrationibus de Diis, & fabulis de ſtatu vitæ poſt hanc vitam: ut omnis cultus eorum ſuſpenſus ab cerimoniis, in quibus ſtolidæ non paucæ & impiæ, omnes autem ejuſcemodi, quæ & ab hypocrita & injuſto atque impio rite pergi poſſent, modo in externo ritu nihil eſſet erratum: errorem contrà admiſſum in formula vel ritu, nulla facientis probitas, nulla devotio penſare aut expiare poterat: Præterea nulla ſpei in DEUM firmitudo, nulla futurorum præmiorum fiducia, de rebus maximis & ſanctiſſimis referta omnia vel dubitatione & pugna vel inſcitia vel irriſione etiam; nulla cura erudiendorum de rebus Divinis *b)* populorum, nullum animorum ab intima corruptione & malitiæ ſordibus

a) Adde Hermiæ irriſionem Philoſophorum Gentilium.

b) Pridem hoc Ethnicis graviter exprobravit S. Auguſtinus lib. 2. de Civitate DEI cap. 6. & è recentioribus idem pulchre notatum à viro illuſtri Sam. Puſendorfio introductionis in Hiſtoriam parte 1. c. 12. §. 2. ex quo illud retuli cap. XI. Bibliographiæ antiquariæ §. 21. Quæ autem in contrarium objiciuntur tenuia apud veteres Ethnicos doctrinæ ſacræ veſtigia à Joanne Frontone in diſſ. de cultu ſanctorum (inter ejus opuſcula junctim nuper me curante recuſa p. 371 ſeq. & à Petro Zornio T. 1. Opuſculorum ſacrorum pag. 227. ſeq. ad illa diſerte jam reſpondit Auguſtinus laudato loco: *Si prohibebant Ethnici populos in ipſa mente peſſimos fieri, hoc oſtendatur, hoc probetur. Nec nobis neſcio quos ſuſurros pauciſſimorum auribus anhelatos & arcana velut religione* (in Myſteriis) *traditos jactent, quibus vita probitas caſtitasque diſcatur; ſed demonſtrentur atque commemorentur loca talibus aliquando conventiculis conſecrata: non ubi ludi agerentur obſcœnis vocibus &c. ſed ubi populi audirent, quid Dii præciperent de cohibenda avaritia, ambitione frangenda, luxuria refrænanda - - - Dicatur, in quibus locis hæc docentium Deorum ſolebant præcepta recitari, & à cultoribus eorum populis frequenter audiri, ſicut nos oſtendimus ad hoc Eccleſias inſtitutas, quaquaverſum Religio Chriſtiana diffunditur.*

fordibus liberandorum ftudium, folis fi forte Sacerdotibus omni hac follicitudine relicta ac demandata, ut facra ipfi ex præfcripta formula facerent. Inter Philofophos etiam, qui acutius videre cæteris exiftimabantur, publice tolerabatur Academicorum doctrina nihil certi usquam exftare affirmantium, & Scepticorum dubitantium de omnibus atque etiam de hoc quod Academici unum ajebant: & Epicureorum denique (paucis locis *c)* exceptis) ferebantur fcholæ, Providentiam Numinis & animorum immortalitatem inficiantium palàm.

II. Altera labes Ethnicifmi confiftit in eo, quod cum veræ pietatis adeo exiguam habeat rationem, & DEO fummo cultum minime dignum præftet, viciffim tanquam Deos colere non veretur, qui Dii non funt, non modo bonos Angelos aut homines, quos virtus fua vel dignitas endo cœlo collocaffe poterat videri, fed malos dæmones & aftra elementaque: quid quod animantibus mutis etiam & rebus indignioribus cultum Divinum tribuit, & eum interdum cultum, qui Diis & hominibus erubefcendus videatur. Hæc ipfius Ethnici hominis Ciceronis *d)* diferto notata ftylo, & copiofe ac dilucide expofita confutataque funt in fcriptis veterum Chriftianorum Græcorum quidem, Juftini Martyris, Tatiani, Athenagoræ, Theophili Antiocheni, Clementis Alex. Origenis, pfeudo-Clementis Romani, Eufebii, Athanafii, Theodoreti, Cyrilli Alex. Latinorum vero Tertulliani, Minucii Felicis, Cypriani, Arnobii, Commodiani, Lactantii, Julii Firmici, Auguftini, & Poëtarum Prudentii atque Antonii, de quibus fingulis fupra dicere me memini, Antonium etiam, quoniam eft rarius obvius integrum exhibui pag. 179. feq. E recentioribus huc pertinent Gyraldi, Voffii, & aliorum fcripta de Diis gentium atque idololatria, quæ retuli fupra pag. 303. & capite octavo Bibliographiæ antiquariæ. His addentur in præfenti

Jo. Francifci Pici, Mirandulæ Domini & Concordiæ Comitis examen Vanitatis Gentium & Veritatis Chriftianæ Difciplinæ, libris VI. Mirandulæ 1520. atque inter Auctoris opera excufa junctim Bafil. 1601. fol. pag. 467. Libri primores tres difcordiam Philofophorum inter gentes celebrium & caliginem de omnibus rebus maximi momenti Divinis atque humanis conferunt cum Chriftianæ doctrinæ luce ac conftantia. Libri tres pofteriores potiffimum

 oppofiti

c) Supra p. 375.
d) Libris de Natura Deor. de quibus p. 207.

oppoſiti ſunt Philoſophiæ, quæ tunc cæteris præferebatur Ariſtotelis. Sic Philoſophiæ Platonicæ errores ad Chriſtianam lucem excutit *Io. Baptiſta Criſpus*, de quo ſupra p. 306.

Guil. Budæi de Tranſitu Helleniſmi ad Chriſtianiſmum libri III. Pariſ. 1556. fol. & inter Opera.

Eduard Herbert de Cherbury de Religione Gentilium. Amſt. 1663. 4.

Petri Iurieu Hiſtoire Critique des dogmes & des cultes bons & mauvais, qvi ont été dans l'Egliſe depuis Adam jusqv' à JEſus CHriſt, ou l'on trouve l'origine de toutes les Idololatries de l'ancien Paganiſme, expliqvées par rapport à celles des Juifs. Amſt. 1704. 4. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1704. p. 363. 483. 629. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1704. p. 265. 335. 387. *Acta Eruditorum* A. 1704. p. 481.

Antonii van Dale, Poliatri Harlemenſis, diſſertationes de origine & progreſſu Idololatriæ & Superſtitionum &c. Amſt. 1696. 4. *Bibl. choiſie de Mr. le Clerc* T. 3. p. 141.

The triumph of Chriſtianity, or the life of Julian the Apoſtate. Lond. 1683. 8. *Acta Erud.* A. 1685. p. 71.

Petri Charron, Pariſini, trois veritez * contra tous Athées, Idololatres, Juifs, Muhametans, Heretiques & Schiſmatiques. Paris 1595. 1611. 4. 1625. 8.

Benedicti Vaillant trois veritez contre les Athées, Juifs, Idololatres. Bruxellis 1595. 8.

Hugo Grotius libro quarto de Veritate Relig. Chriſtianæ.

Nicolai Malebranche entretien d'un Philoſophe Chretien & d'un Philoſophe Chinois ſur l'exiſtence & la nature de Dieu. Paris 1708. 12. *Memoires de Trevoux* A. 1708. Jul. p. 1134.

Il Gentiliſmo confutato, overo dell' India Orientale deſcrittione Geografica & Hiſtorica, con la confutatione dell' idololatrie, ſuperſtitione & altri errori. Del P. Abbate *D. Clemente Toſi*, della Congregatione

* Tres illæ, quas Charronius appellat veritates, ſive quas propugnat, propoſitiones ſunt 1) unum DEUM colendum: 2) inter Religiones Chriſtianam unam, 3) inter Chriſtianas Romanam unam præſtare ac veram eſſe. Tertiæ *Franciſcus Junius* oppoſuit Volumen, cui integri Charronis libri inſerti ſunt, quod inſcribitur: Amicable confrontation de la ſimple verité de Dieu, compriſe es Eſcritures Saintes avec les livres de Mr. Pierre le Charron. Lugd. Bat. 1599. 4. Exſtant & *Petri Chanet* Conſiderations &c.

gregatione di S. Silvestro dell' ordine di S. Benedetto. Rom. 1669. 4. Giornale de' letterati in Roma A. 1669. p. 81. 117.

Rob. Ienkini Reasonableness and certainty of the Christian Religion. Lond. 1708. 8. Tom. 1. part. 3. de Ethnicarum religionum novitate, pugna, defectibus in promulgatione, in prophetiis & miraculis, atque in doctrina. p. 320-368.

Eduardus Stillingfleet in Originibus sacris, de quo eximio opere infra cap. 30.

Iosephi Acosta, S. I. de natura novi Orbis libri II. & de promulgatione Evangelii apud Barbaros, sive de procuranda Indorum salute libri VI. Colon. 1596. 8. Ejusdem de Christo revelato libri IX. Rom. 1590. 4. Lugd. 1592. 8.

Antonius Possevinus, S. I. Bibliothecæ selectæ Tom. 1. libro X. & XI. de ratione procurandæ salutis Japoniorum & aliarum Orientalium gentium.

Io. Hoornbeckii, Theologi Ultrajectini, de Conversione Indorum & Gentilium libri II. postumi. Amst. 1669. 4. Ej. summa controversiar. lib. 1.

Thirty four Conferences between the Danisch Missionaries & the Malebarian Brachmanes or heathen Priests and Musulmans in the East Indies, concerning the truth of the Christian Religion, together with some letters written by the heathens to the said Missionaries. Translated out of the high dutch by *Mr. Philipps*. London 1719. 8. Bibl. Angloise T. 5. p. 197. adde T. 1. p. 458. 465. & T. 4. p. 444. 464. 501. Germanice prodierat Halæ 1718. 4. Der Königlichen Dänischen Missionarien aus Ost-Indien eingesandter ausführlicher Bericht, erster Theil, zwölf Continuationes. Præfixa effigies præcipui ex illis *B. Bartholomæi Ziegenbalg*, Pulsnisenensis Lusati, qui diem obiit Tranquebariæ 23. Februar. A. 1719. ætatis 36. Confer Acta Erud. A. 1713. p. 233. & A. 1717. p. 241. Viri celeberr. M. V. la Croze Histoire du Christianisme des Indes, Hag. 1724. 12. libro septimo, unde Germanice versa lucem vidit Halæ Sax. 1724. 8. interprete M. G. C. B. Kurtzgefaßte Historische Nachricht von der wahren Beschaffenheit und bißherigen Progressen des Mission-Wercks in Indien. *Io. C. Vischeri* Epistola in Bibl. Historico-Philologico-Theologica Bremensi T. V. pag. 754. seq. *Stevensonii* in Memoriis litterariis Magnæ Britanniæ, Gallice editis à V. C. Michaële de la Roche T. 8. p. 446.

Abrahami

Abrahami Rogeri janua aperta ad arcana Ethnicismi: publici juris facta Belgice, tum Gallice in splendido opere de cerimoniis & ritibus omnium populorum, cum iconibus nitide in æs incisis Amstelod. 1723. fol. & Germanice Norimb. 1663. 8. cum additamentis præclari Viri *Christophori Arnoldi*, qui diem obiit Norimbergæ, ubi Ecclesiastem & Professorem Gymnasii agebat, ultimo Junii A. 1685.

Alexandri Ross πανσέβεια or a view of all Religions in the world. Lond. 1660. 1683. 8. & Germanice cum *Davidis Nerreteri* insignibus auctariis Juden- und Heyden-Tempel mit dessen Bericht vom Ursprunge der Abgötterey. * Norimb. 1701. 1703. 1707. 8. & Gallice interprete Thoma le Grüe. Amst. 1666. 4.

L'Histoire des Religions de tous les Royaumes du Monde, revüe, corrigée augmentée & mise dans un meilleur ordre par le Sieur *Iouet*, Chanoine de Laon, Prieur de Plainchastel. Paris 1676. 12. tribus Volum. & 1710. 12. quatuor Volum. & 1724. 12. sex Voluminibus.

Traité historique des Dieux & Demons du Paganisme par *Benjamin Binet.* à Delft 1696. 12. Histoire des Ouvrages des Savans 1696. Maj. p. 384.

Eduardi Brerewoodi scrutinium Religionum cum ejus scrutinio linguarum editum Anglice Lond. 1624. 4. & deinde in varias versum linguas, Latinam, Gallicam, Germanicam, sæpiusque editum.

Anonymi Angli Dictionarium sacrum seu Religiosum, *a dictionary of all Religions ancient & modern.* Lond. 1704. 8. History of the works of the learned A. 1704. p. 161.

Supplementum ad Lud. Morerii Lexicon in voce *Religion.*

D. Christiani Kortholti de Religione Ethnica, Muhamedica & Judaica. Kilon. 1665. 4.

D. Hieronymi Kromeyeri, Theologi Lipsiensis, scrutinium Religionum, liber postumus, in quo 1) de Religione in genere, 2) de Paganismo, 3) de Muhamedanismo, 4) Judaismo, 5) Catabaptismo & Quakerismo, 6) Weigelianismo, Rosæcrucianismo & Paracelsismo, 7) Photinianismo, 8) Arminianismo, 9) Calvinismo, 10) Abyssinismo, 11) Anatolicismo sive Orientalis Ecclesiæ, 12) Papismo & 13) Lutheranismo. Prodiit primum curante B. D. Frid. Rappolto Lips. 1670. 4. deinde in tertia editione 1681. 4. præter varias

* Acta Eruditorum A. 1707. p. 23.

varias diss. accesserunt excerpta ex D. Jo. Conradi Dannhaueri Mysterio Syncretismi, & B. D. Val. Alberti diss. de Coccejanismo & Cartesianismo.

Frid. Ulrici Calixti filii tractatus in præf. ad editionem libri Georgii Calixti patris de tolerantia Reformatorum, Helmst. 1697. 4. memoratus, sed necdum editus, de diversis totius Mundi religionibus, Judaica, Muhamedana, Idololatrica & de Atheismo: ac de vera Religione & Ecclesia Christiana.

Gebhardi Theodori Meieri, Theologi Helmstadiensis, Historia Religionum, Christianæ, Judaicæ, Gentilis & Muhamedanæ à condito Mundo ad nostra usque tempora: cum Historia Atheismi & Naturalistarum. Helmst. 1697. 4.

Johannis Henrici Ursini, Superintendentis Ratisponensis, Historisch- und Theologischer Bericht vom Unterscheid der Religionen, die heut zu Tag auf Erden sind. Nürnberg 1673. 8. tertia editio.

Casparis Neumanni, Theologi Uratislaviensis, qui A. C. 1715. 7. Cal. Febr. beatam mortem obiit, trutina Religionum, quæ hodie obtinent, sive primæ lineæ de singularum ætate, fontibus & dogmatibus, edente & auctarium addente M. Mauritio Castens. Lipsiæ 1716. 8. Tractat 1) de Atheismo, 2) de Naturalismo, 3) Gentilismo, 4) Judaismo, 5) Christianismo veteri & hodierno, 6) Muhamedismo, 7) Schismate inter Ecclesiam Orientalem & Occidentalem, 8) de tribus Religionibus Christianis intra & extra Imperium Romanum, Ecclesia Romana, Evangelica & Reformata, 9) de Socinianis, 10) Arminianis, 11) Anabaptistis & Fanaticis. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1716. p. 349.

D. Joannis Fabricii, Theologi Helmstadiensis, Consideratio Controversiarum cum Atheis, Gentilibus, Muhamedanis, Socinianis, Anabaptistis, Pontificiis & Reformatis. Helmst. 1704. 4. *Acta Eruditorum* A. 1704. p. 446.

Gisberti Voëtii, Theologi Ultrajectini, dissertationes de Gentilismo & vocatione Gentium Tom. 2. dispp. select. pag. 579. seq. Ultraject. 1655. 4.

Petri Vireti de origine veteris & novæ Idololatriæ libri quinque. Genev. 1552. 8.

Mosis Maimonidis liber de Idololatria, cum Dionysii Vossii versione & notis subjicitur Gerhardi Jo. Vossii operi sæpius excuso de Idolola-

tria Gentili. Adeo autem prorsus invisum est omne quicquid Idololatriam sapit Judæis, ut svadeant, si impingatur spina in pedem * coram idolo aliquo, non incurvare se ad eam evellendam, ne corpus coram idolo inclinare videaris.

M. Christiani Hofmanni, Uratislaviensis Silesii Umbra, in Luce, sive consensus & dissensus Religionum profanarum, Judaismi, Samaritanismi, Muhamedanismi, Gingischanismi atque Paganismi præcipue hodierni cum veritate Christiana. Jen. 1680. 4. editio secunda.

CAPUT XXII.

Contra Naturalistas & Deistas.

I.

QVamquam eorum sententiam, qui Naturalem aut quamcunque aliam Religionem satis suppetere ad salutem æternam obtinendam contendunt, vel horum, qui nullam credunt proprie manifestatam à Deo Religionem nec volunt admittere, abunde refellit caligo, ambiguitas & miseria Rationis sibi relictæ, quam Divina luce collustrari & βεβαιῶσθαι atque confirmari erat necesse, & Naturalis Religionis imperfectio falsarumque vitium & perversitas, quæ neque placere Deo neque intellectui aut voluntati hominis idoneam facem ad viam in cœlum præferre possunt nedum ad eam feliciter perficiendam deducunt & adjuvant: tamen juvat hoc capite scripta quædam recensere Naturalistis & Deistis opposita, ad quos confutandos illa etiam omnia faciunt, quæ infra capitibus pluribus in medium deinceps à me afferentur.

Alvarius Pelagius, Hispanus Franciscanus, cujus liber de planctu Ecclesiæ exstat, scripsit etiam ineditum adhuc *Collegium fidei contra hæreses & errores*, MS. in Bibl. Vaticana & Colbertina. In illo inter alia detestatur Thomæ Scoti Fratrum Minorum & Prædicatorum apostatæ blasphemiam de tribus impostoribus. Diem obiit Alvarus circa A. C. 1340. Vide Menagiana Tom. 4. p. 378. seq. edit. Amst. 1716. 12. Contra similem blasphemiam Didaci Gomecii, † auctor *fortalitii fidei*, qui circa A. C. 1459. scripsit, lib. 2. Considera-

* Buxtorf. Lexico Rabinico p. 2580.

† Vir eruditiss. M. V. la Croze, entretiens sur divers sujets d'Histoire p. 330.

Conſideratione ſexta fol. 30. Ejuſdem blaſphemiæ reum qui faciunt Fridericum II. Imp. (defunctum A. C. 1250.) refelluntur à Petro de Vineis. *a)* Librum autem illius impii argumenti, lectum, ut ajunt, a Cardano & aliis, *b)* & à Wechelo Latine in 8. excuſum, nemo eſt ab illo tempore, qui viderit, itaque fabulam eſſe arbitratus eſt Grotius appendice de Anti-Chriſto Tom. 3. Opp. Theolog. p. 502. neque erraſſe eum judicio ſuo, facile ſuſpicabitur, qui conferet de illo ſcripto notata à Bælio in Lexico voce *Aretinus, Remond, Wechelus:* Bernardo Moneta in diſſ. inſerta Hiſtoriæ operum eruditorum Gallice A. 1694. Febr. p. 278. ſq. & tomo quarto Menagianorum p. 374. ſq. Vide & librum Memoires de literature Tom. 1. p. 386. ſeq. Jo. Gottlieb Krauſii umſtändliche Bücher-Hiſtorie faſc. ſecundo p. 281. ſq. Exſtant ſane MStæ chartæ infami hoc titulo, quales vidi Gallica exaratas lingua, in quibus nominetenus citabatur Carteſius, in quibus præter impudentiam negandi & affirmandi quæ lubet, nihil ſingulre reperi. Idem dixeris de aliis, qui Italice vel Latine feruntur, & de Cymbalo Mundi, non illo Bonaventuræ Perrieres, quod Amſt. 1711. 12. recuſum eſt, ſed altero improbiore, quod MS. in Bibl. Hohendorfiana (III. p. 262.) & cujus apographum vidi: nec non de Jordani Bruni, ſpaccio della beſtia triumphante, *c)* Paris 1584. qui libellus Londini in auctione publica redemtus eſt libris ſterlingis triginta, & typis iterum exſcriptus A. 1713. 8.

D. Joachimi Langii ὀπίμετρον cuidam revelatæ Religionis empectæ T. S. oppoſitum, ad calcem Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Vet. Teſt. p. 973--978. Hall. 1718. 4.

Dr. Ruſt diſcourſe of the uſe of reaſon in matters of Religion againſt Enthuſiaſts and Deiſts. Lond. 1683. 4.

B. D. *Joannis Diecmanni,* Superintendentis nuper Generalis Stadenſis, *d)* eruditum

a) Vide V. C. Burchardum Gotthelf Struve Hiſtoriæ German. p. 647. ſeq. & ad ſcriptores Germanicos Marqvardi Freheri T. I. p. 525.

b) W. E. Tenzelii Bibl. curioſ. T. I. p. 487. ſeq. Acta Eruditorum A. 1709 p. 36. Memoires de literature T. I. p. 274. & 376. ſeq. Menagiana p. 357. Hallenſium Obſ. ſelect. T. I. p. 79. & T. 4. p. 434. Immanuelis Weberi Beſiegte Atheiſterey p. 39. 125. ſeq. Caſimirus Oudinus T. 3. commentar. de Scriptoribus Eccleſ. pag. 68 ſeq. Wochentliche Poſt-Zeitung von Gelehrten Neuigkeiten/ Lipſ. 17. 6. 4. p. 56.

c) Bibl. Hohendorfiana III. pag. 233. Le Spectateur T. IV. diſſ. 27. M. V. la Croſe entretiens p. 326. ſeq.

d) Diem obiit A. 1720. de quo V. C. Jo. Henricus van Seelen in Stada literata. Biblioth. Theologico

eruditum ſchediaſma inaugurale de Naturaliſmo cum aliorum tum maxime *Joannis Bodini* in Colloquio MS. heptaplomere *e)* de abditis rerum ſublimium arcanis, recuſum Lipſiæ 1684. 12. *Acta Eruditorum* A. 1684. pag. 337. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1684. p. 340.

D. Friderici Rappolti Oratio contra Naturaliſtas p. 1383. ſeqq. Operum. Lipſiæ 1693. 4.

Adami Tribechovii Hiſtoria Naturaliſmi ſubjuncta laudati Dieckmanni diſſertationi. Jenæ 1700. 4.

Georgii Friderici Niebenck diſſ. de Natura, contra Naturaliſtas &c. Roſtoch. 1708. 4.

Stephanus New parte ſecunda libri editi Lond. 1696. 8. qui inſcribitur: a diſcourſe concerning Natural and revealed Religion, evidencing the truth and certainty of both, by Conſiderations (for the moſt part) not yet touched by any.

L'impieté des Deiſtes, Athées & Libertins de ce temps combattüe, avec la refutation des opinions de Charron, de Cardan, de Jordan Brun & des quatrains du Deiſte, par *Marin Merſenne*. Paris 1624. 8. duobus Vol.

Ejusdem

Theologico Hiſtorica Bremenſis Tom. 4. pag. 408. & Jo. Hermannus ab Elswich, ὁ μακαρίτης, Concione, quam in ejus funere habuit.

e) Libris ſex dividitur, diciturque heptaplomeres, quia colloquentes inter ſe de Religione inducuntur ſeptem, in his Chriſtiani tres Coronæus *Catholicus*, Fridericus *Lutheranus* & Curtius *Reformatus*. Tum Senanus *Ethnicus*, Toralba *Philoſophus Naturaliſta*, Octavus *Muhamedanus* & Salomo *Judaus*. Licet editum nondum ſit, quod cum animadverſionibus nuper Helmſtadii facere in animo habebat V. C. Polycarpus Lyſerus, tamen manu exaratum paſſim eſt obvium, de cujus argumento conſuli poſſunt Morhofius Polyhiſt. I. p. 72. II. p. 159. ſeq. Unſchuldige Nachrichten von Theologiſchen Sachen A. 1710. p 881. Jo. Chriſtiani Kochii Obſervationes Miſcellaneæ ſine nomine editæ Germanice T. 3. p. 34. 95. 271. 443. & præ cæteris Chriſtianus Thomaſius in Philoſophiſchen und Juriſtiſchen Händeln/ Halle 1723. 8. Tomo I. ſub init. ubi etiam Grotii (Epiſt. 166. 170. ad Gallos,) Conringii & aliorum Judicia. Vide quoque ſis ejusdem Thomaſii Juriſtiſche Händel/ Halle/ 1720. 4. T. 1. p. 140. ubi recte ait non eſſe adeo metuendum opus, neque propterea magnum detrimentum paſſuram rem Chriſtianam, ſi libro huic per editionem pretium qualecunque raritatis detrahatur. W. E. Tenzelii Monatliche Unterredung A. 1692. p. 995. ſq. Similiter ut Bodinus Religiones minus religioſe inter ſe contulerunt Petrus de Alliaco libro Aſtrologico de tribus ſectis, Hieronymus Cardanus libro undecimo de Subtilitate, primæ præſertim editionis.

Ejusdem Observationes & emendationes ad problemata sacra *f)* Francisci Georgii Veneti.

Michaëlis le Vasseur, Presbyteri Blæsensis, entretiens de la Religion, contre les Athées, les Deistes & tous les autres ennemis de la foi Catholique. Blæsis, 1705. 12. *Memoires de Trevoux* A. 1706. pag. 1729.

Right notions of God and Religion, with some discourses for correcting prevailing errors. by *John Cockburn. D. D.*

The Deists Manual, or rational enquiry into the Christian Religion, with some considerations on Mr. Hobbs, Spinosa, the oracles of reason, *g)* second thoughts *h)* &c. by *Charles Gildon*, Gentlemen, publisher of the Oracles of reason, to which is prefix'd a letter from the author of the method with Deists and Jews.

Caroli Leslie short and easy method *i)* with the Deists, Kurtze und leichte Methode oder Lehr-Vortrag, denen Deisten die Warheit der Christlichen Religion zu beweisen. Ex Anglico vertit Christophorus Matthias Seidelius, Inspector Tangermundanus. Lipsiæ 1710. 12. Anglice prodierat Lond. 1697. 1701. 1712. & jam quintum 1723. 8. addita præter similem adversus Judæos methodum Epistola ad Deistam lectione hujus libri ad saniorem reductum mentem ac sententiam. Quatuor illæ regulæ sunt, 1) Ut res gesta sit ita, ut externis sensibus, auribus & oculis potuerit percipi. 2) Ut facta sit publice. 3) Ut monumenta & consvetudines supersint publicæ rem illam recolentes. 4) Ut monumenta illa & consvetudines derivatæ sint ab eodem tempore, quo res gesta est.

Williami Nichols, Episcopi postea Carleolensis, (Carlile) a conference with a theist, containing an answer to all the usual objections of the Infidels against the Christian Religion,

Part. 1. de veritate narrationis Mosaicæ de creatione.

Part. 2. de necessitate Divinæ revelationis, & de Diluvio, de legibus Mosai-

f) Hic Franciscus Georgius Venetus, Ord. Minor. idem cujus de Harmonia Mundi opus, Paris. 1544. fol. excusum extat plenum subtilibus speculationibus. edidit tria millia problematum in difficilia S Scripturæ ad Paulum III. plus simplici vice exscripta typis. Ego utor editione Paris. 1621. 4.

g) Caroli Blount.

h) W. Coward. supra p. 423. seq.

i) Histoire des Ouvrages des Savans An. 1702. p. 418.

Mosaicis & sacrificiis, CHristi satisfactionem significantibus. Lond. 1697. 8.

Part. 3. vindicias continens prophetiarum de CHristo, & miraculorum ejus doctrinæque. Lond. 1698. 8.

Part. 4. de SS. Scripturarum Divina fide & auctoritate. Lond. 1699. 8. *History of the works of the learned* A. 1699. p. 32.

Part. 5. de immortalitate animorum. Lond. 1723. 8. addita Collatione duplici, una cum Machiavellista, altera cum Atheo. *Acta Erudit.* A. 1705. p. 91.

Tertia editio præclari hujus operis lucem vidit A. 1723. 8.

Mr. Sage la religion d'un Philosophe, ou sentimens raisonables sur diverses matieres de Religion & de Morale. Lond. 1709. 8. Suite de la Religion d'un Philosophe, par l'auteur du Mechanisme de l'Esprit. ibid. *Histoire des Ouvrages des Savans* A. 1709. p. 229.

Caroli Tuinmann Heilloose gruweller der Vrygaesten, in haar gront ent Zamenschakeling uit derzelver schriften aangewezen, ontmaskert and wederlegt. Middelburg 1715. editio secunda.

Sam. Werenfels sylloge diss. Theologicarum, Basil. 1709. diss. 3. de excellentia Religionis revelatæ contra Deistas.

The principles of Deism, truly represented and set in a cler light, in two dialogves between a Sceptick and a Deist: the first concerning the Christian Revelation, the second concerning Natural Religion. Recommended to the consideration of all Deists, freethinkers and publik Patrons of private vices. Principia Deismi candide exposita duobus dialogis inter Scepticum & Deistam institutis. Lond. 1709. 1711. 1723. 8. *Acta Erud.* A. 1712. pag. 267. *Censura Temporum* T. 1. p. 164.

In tomo priore *Gvilielmi Sherlockii* sermonum, quos ex Anglico vertit Elias Joncourt, Hagæ 1722. 8. leguntur etiam contra eos, qui Religionem objectionibus conantur Philosophicis obscurare vel corrumpere & contra Deistas. *Bibl. ancienne & moderne* Tom. 19. p. 216. seq.

In *Caroli Blount* librum, k) *Oracles of reason*, animadversiones *Joannis de la Crose*

k) Ejusdem Caroli Blount, qui deinde misere necem sibi ipsi conscivit, sunt etiam the comments upon Philostrats life of Apollonius, great Diana, &c.

Crose pro Veritate Religionis Christianæ, in Diario Londinensi, *Memoirs for the ingenious* A. 1693. p. 197. seqq. & 297. seqq.

Gilberti de Choiseul du Plessis Pralin, Episcopi Tornacensis, *Memoires touchant la Religion*. Paris 1680. 12. tribus Voluminibus. Primo adversus Atheos, Deistas & Libertinos, secundo & tertio contra Protestantes disputat. Hisce è Protestantibus quidam sub litteris M. I. M. D. L. D. V. latens A. 1684. opposuit *Reflexions aux memoires de Mr. l' Eveque de Tournay*, quibus respondit Choiseulius, Paris. 1685. 12. *Réponses aux réflexions* &c. Vide Acta Eruditor. A. 1686. p. 274. Controversia potissime intercedit de judice controversiarum & de sacra Cœna.

Traité de la Religion, contre les Athées, les Deistes & les nouveaux Pyrrhoniens. Paris 1677. 12. *Giornale de' letterati di Roma* 1678. pag. 191.

Widerlegung der Atheisten, Deisten und neuen Zweifeler. ex Gallico. Prag. 1712. 8. Francof. 1713. 8. Unschuldige Nachrichten A. 1722. p. 418.

Contra *Jo. Tolandi l)* librum, *Christianity not mysterious*, or a treatise shewing that there is nothing in the Gospel contrary to reason, nor above it, and that no Christian Doctrine can be properly call'd a mystery. Lond. 1695. 1696. 8. Ejusdem defence in a letter to himself. Lond. 1697. 8.

Petri Browne letter in answer ta a book entituled, Christianity not mysterious, as also to all those who set up for reason and evidence in opposition to revelation and mysteries. Lond. 1697. 8.

John Norris account of reason and faith in relation to the mysteries of Christianity. Lond. 1697. 8.

Mr. Beconsball the Christian belief wherein is asserted and proved that as there is nothing in the Gospel contrary to Reason, yet there are some Doctrines in it above Reason, and these being necessarily enjoyn'd us to believe, are properly call'd *mysteries*, in answer to a book, entituled: Christianity not mysterious. Lond. 1697. 8. editio secunda. Prima 1696.

Edmund Elys letter to Sr. Robert Howard, with animadversions upon a book, Christianity not mysterious. Lond. 1696. 8.

Jo. Ja-

l) Obiit A. 1722. 11. Martii, natus 1669. 30. Nov. Historical account of the life of John Toland by Mr. Curl. Lond. 1723. 8. Bibl. Angloise T. 10. pap. 528. Acta Lipsiensium Academica T. 1. p. 473. seq.

Jo. Jacobi Langersbausen mysteria Christianismi contra Tolandum defensa, præside D. D. *Michaële Foertschio.* Jen. 1713. 4.

Reineri Vogelsang indignatio contra librum (Ludovici Meyeri, *m)*) Anno 1666. 4. editum & sæpius inde recusum cui titulus: *Philosophia S. Scripturæ interpres:* accedit *Jo. de Bruin,* Scoto Britanni, refutatio ejusdem libri, Ultraject. 1669. 4. *Petri Serarii* Amst. 1667. 4. & quæ contra eundem librum *Christianus Schotanus* lib. 1. triumphi Scripturæ, *Voëtius, Huyssenius, Nic. Arnoldus,*&c. *Philippus à Limborch* lib. 1. Theologiæ Christianæ lib. 1. c. ult.

Lud. Wolzogenii de interprete Scripturarum, & contra eum *Jo. van der Weyen, Jo. de Bruin* &c. Vide Frid. Spanhemii elenchum controversiarum p. 632. seq. (T. 3. Opp. p. 999. seq.) Bibl. Universelle T. 6. p. 368. seqq. Bælii Lexicon in *Rimini,* nota C.

Contra Joannis Tolandi ἀδεισιδαίμονα, sive *T. Livium à superstitione vindicatum,* & *Origines Judaicas,* Hagæ Com. 1709. 8. *History of the works of the learned* A. 1709. p. 312. 377. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1709. p. 214.

Jacobi Fayi defensio Religionis nec non Moysis & gentis Judaicæ. Amst. 1709. 8. *Acta Eruditor.* 1710. p. 416. *History of the works of the learned* A. 1709. p. 529.

Melange de remarques contre Mr. Toland, par *Elias Benoist.* à Delft, 1712. 8. *Acta Erud. Germanica* T. 2. p. 607. 959.

D. Jo. Franciscus Buddeus in programmate de origine Gentis Hebrææ & in Hist. Ecclesiastica Veteris Test. 1. p. 498. 507. 536. 546. 680. & præfat. ad Moshemianas adversus Tolandi Nazarenum Vindicias. Hamb. 1721. 8.

D. Salomo Deilingius, Superintendens postea Lipsiensis digniss. in libro secundo Observationum sacrarum cap. 1.

D. Jo. Gottlob Carpzovii programma inaugurale, Lipf. 1713.

Lettre de Mr. *Henri Morin,* de l'Academie des Inscriptions, à Mr. Huet, touchant le livre de Mr. Tolandus, intitulé Adeisidæmon & Origines Judaicæ. Memoriis Trevoltinis A. 1709. Sept. & in Jo. Marii Marcæ Tilladeti collectione dissertationum & Epistolarum Huetiana-

m) Hic Medicus Amstelodamensis, Cartesii addictus Philosophiæ, Spinosæ amicus, cui etiam morienti adfuit. Vide Jo. Colerum in Spinosæ vita p. 98. 163. Thomæ Crenii animadvers. T. 8. p. 153. seq. Godfr. Arnoldi Ketzer-Historie T. 2. p. 527.

Huetianarum, Hagæ 1714. 12. editarum ſub titulo: Diſſertations ſur diverſes matieres de Religion & de Philologie T. 1. p. 369. ſqq. Vide etiam Huetii Epiſtolam ad Gisbertum Cuperum Tom. 2. pag. 231.

A letter to Euſebia, occaſioned by Mr. Tolands letter to Serena. *n)* Lond. 1704. 8. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1705. T. 2. p. 676.

Contra ejusdem Tolandi *Nazarenum*, Lond. 1718. 8. (Bibl. Angloiſe T. 4. p. 301. Acta Erud. T. 7. ſupplem. p. 286. Bibl. Theologico-Philolog. Bremenſ. T. 2. p. 355.)

Remarks upon Nazarenus, wherein the falſity of Mahometan Goſpel, & his miſrepreſentation of Mahometan ſentiments, in reſpect of Chriſtianity are ſet forth: the hiſtory of the Nazaræans cleared up, & the whole conduct of the firſt Chriſtians in reſpect of the Jewiſch Law explained & defended, by *Thomas Mangey*. Lond. 1718. 8. Bibl. Angloiſe T. 4. p. 327.

Jo. Laurentii Mosheim, hodie Theologi celebris Helmſtadienſis, Vindiciæ antiquæ Chriſtianæ Diſciplinæ adverſus Johannis Tolandi, Hiberni Nazarenum. Kil. 1720. 4. & auctiores Hamb. 1722. 8. Acta Erud. A. 1722. p. 492,

De ejusdem Tolandi *Pantheiſtico*, Bibl. Angloiſe Tom. 7. p. 550. & T. 8. p. 285. ſq. & Acta Eruditorum Germanica LXXV. T. 7. p. 196. ſq.

De ejusdem *Tetradymo*, Bibl. Angloiſe T. 9. p. 234. Memoires literaires de la Grande Bretagne T. 6. p. 361. & T. 7. p. 61. Bibl. Theologico-Philol. Bremenſ. T. 5. p. 377. & T. 7. p. 368. Unſchuldige Nachrichten von Theologiſchen Sachen A. 1720. p. 1048.

Jac. Frid. Reimmanni, Superint. hodie Hildeſienſis, idea compendii theologici omnibus aliis compendiis præmittendi, in quo breviter, ſolide tamen & perſpicue traditur ratio præparandi diſcentes ad veritatem Religionis Chriſtianæ, & ſpeciatim Evangelicæ agnoſcendam & præmuniendi

Ppp

n) Tolandi letters to Serena, containing 1. the origin and forme of prejudices. 2. the hiſtory of the Souls immortality among the Heathens. 3. the Origin of Idololatry and reaſons of Heatheniſm. 4. a letter to a Gentleman in Holland, showing Spinoſa's ſyſtem of Philoſophy to be without any principle of funda..on. 5. motion eſſential to matter, in anſwer to ſoome remarks by a noble friend on the confutation of Spinoſa. Lond. 1704. 8. Hiſtory of the works of the learned A. 1704. p. 289.

niendi eosdem adversus hypothêses: 1. Academicorum, Scepticorum & Egoistarum. *o*) 2. Atheorum. 3. Deistarum. 4. Ethnicorum. 5. Judæorum. 6. Muhamedanorum, & 7. Christianorum ab Augustana Confessione abhorrentium. Hildesiæ, 1724. 8.

CAPUT XXIII.

Contra Scepticos & Indifferentiam Religionum, ac quem vocant Libertinismum.

I.

SI Academicorum & Scepticorum disciplina, vel eorum, qui inter Christianos etiam recenti memoria nihil sciri à nobis, *a*) vel dubitandum esse de omnibus, *b*) disputarunt, is fuisset animus, ut imbecillitatem modo humani ostenderent ingenii, atque docerent facillime labi nos dogmaticorum præfidentia ac vulgi præcipitatione, communibusque multitudini affectibus & præjudiciis: itaque ut certo cognoscamus vera eaque salutariter ac firmiter teneamus, non modo cautione magna, sed etiam

o) V. C. Christianus Wolfius cum omnes Philosophos distinxisset in *Dogmaticos Scepticosque* (differunt autem à Scepticis etiam *Academici*, qui nihil contendunt comprehendi posse, cum Scepticis hoc ipsum etiam dubium esse videatur:) Dogmaticos iterum ait ait esse vel *Dualistas*, qui duo non dubitant dari substantiarum genera, corpora & spiritus: vel *Monistas*, qui unum tantum substantiæ genus admittunt; eosque iterum vel *Idealistas*, quibus soli spiritus sunt substantiæ, corpora nihil nisi mera phantasmata: vel *Materialistas*, quibus sola corpora habentur pro substantiis, & quos spiritus vocant alii, pro affectionibus corporum æstimantur. Idealistas iterum distingvit in *Pluralistas*, qui multos distinctos invicem spiritus dari non ambigunt, & in *Egoistas*, qui persvadent sibi non nisi unicum spiritum exstare longe lateque patentem, cujus ipsi sint particula. Confer D. Christophori Matthæi Pfaffii, Cancellarii Tubingensis, Orationem *de Egoismo* editam Tubingæ 1722. 4.

a) *Franciscus Sanchez* in libello, quod nihil scitur, Lugd. 1585. quem cum confutatione & brevi historia Scepticismi edidit *Daniel Hartnaccius*. Sedini 1665. 12.

b) Notum consilium *Cartesii* & principium ob quod male passim audit ejus Philosophia. Vide *Joannis Faës* exercitationem in Renati de Cartes meditationem 1. de prima Philosophia. Francof. 1681. 8. sed & *Gvilelmi Henrici Beckeri*, quod Cartesius de omnibus initio svadens dubitare, Atheis ideo & Scepticis adscribendus non sit. Regiomonte 1724. 4. Non recte usus dubitatione Cartesius arguitur ab Huetio censura Philosophiæ Cartesianæ cap. 1.

etiam luce ac gratia Divina vehementer indigere, nihil effet in illis magnopere reprehendendum. Viderit igitur hocne, an alio fenfu Jobum & Salomonem Scepticos fuiffe perhibuerit laudatus Jac. Frid. Reimmannus, *c)* vel Petro Danieli Huetio *d)* vifa fit nulla veterum Philofophorum fecta Chriftianifmo accommodatior quam illa Ephecticorum, Academicorumque.

II. Sed omnes hi, qui fcepfin univerfe adeo commendant, & tam multi funt in dubitatione usque quaque fvadenda, & in exaggeranda humani imbecillitate ingenii, & diverfitate morum, guftus & opinionum, quæ reperitur in hominibus, & parum urgent tamen impar, (quod candidos & attentiores non poteft latere) pondus & impares gradus probabilitatis argumentorum, quibus tam variæ hinc inde fententiæ invicem in rebus magni momenti, fanorum hominum judicio clare poffunt diftingvi: non modo videntur frigidam fuffundere profanis hominibus, examen omne præ voluptate & ignavia refpuentibus, & facili hoc negotio liberari fe gaudentibus omni labore pretium, & vim rationum, quæ pro Religione faciunt ponderandi: fed etiam alios deterrent à diligentiore inquifitione tanquam parum profutura: deinde dubia & incerta cum certis & exploratis confundendo vim maximam veritati & hominibus damnum infligunt. Ecquis enim

 probet

c) Obfervatt. felectarum Hallenf. T. VIII. Obf. 13. cui jungere licet, quæ *Reinhardus Henricus Rollius* in Salomone non Sceptico. Roftoch, 1710. 4. præcipue vero *Arnoldus Wefenfeldius* in exercitatione de natura, origine, varietate, ufu &. abufu dubitationis altera de ignorantia & dubitatione pia & docta à Septicifmo vindicata, tertia denique, in qua Salomo ab intentata Septicifmi nota liberatur. T. 1. Exercitationum fubcefivarum, quæ lucem viderunt Francofurti ad Viadrum 1719. 8. fectione 1. & 2. & Tom. 2. fect. 2. Vide fis etiam Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1705. p. 181. atque fi tanti hæc, quæ pridem notavi in Codice pfeudepigrapho Veteris Teft. T. 1. p. 1059. feq.

d) *Foucherius* Presbyter, auctor fcripti, Reponfe à la Critique de la recherche de la verité fur la Philofophie des Academiciens, qui Patres Ecclefiæ Academicos fuiffe, & leges Academicæ Philofophiæ non male cum Chriftianifmo congruere, difputat: denique optat ab Huetio impleri promiffum, quo idem probaturum fe uberius recepit, *que Mr. Huet s' acquitte bien-tot de la promeffe qu'il a faite de faire voir que les fectes de Philofophie, qui apprenent à douter, s'accordent mieux que les autres avec le Chriftianifme.* Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1686. pag. 558. Idem eft Foucherius, cujus A. 1687. 12. prodiit Apologia Academicorum, Differtation fur la recherche de la verité contenant l'Apologie des Academiciens, ou l'on fait voir que leur maniere de Philofopher eft plus utile pour la Religion, & la plus conforme au bon fens. Hift. des Ouvrages des Savans A. 1688. Juin. p. 253.

probet judicem, qui profiteatur nihil videre se certi, & tamen sententiam dicat capitis, & fortunis atque honoribus exuat eos, quorum causa agitur. Hoc porro in se ipsis faciunt Sceptici, & de rebus Divinis & humanis, de virtute, de vita, de anima, de salute sua decernunt factis ipsis, & tamen profitentur de omnibus se rebus dubitare, de quibus vel non dubitant, vel non possunt dubitare si sapiant. Sunt igitur rogandi illi, qui scripta Mottani Vayeri, *e)* tantis laudibus efferentis Scepticem, vel Bælii, *f)* vel etiam Petri Danielis Huetii *g)* postumum de imbecillitate intellectus humani librum ideo tam avide evolvunt, quo ignaviæ, vel vitiis suis, vel impietati patrocinium inveniant: ut rem suam, seriam, maximam agi cogitent, in qua miserum & stolidum sit effugium, oculos claudere, ut nihil videri à te affirmare possis; vel negare te videre, quod pulchre videas.

III. Cicero lib. 2. de officiis c. 1. objicienti, quomodo Academicus, qui nihil ait posse percipi, valeat præcepta vitæ tradere, cupit satis cognitam esse Academicorum sententiam, *non enim*, inquit, *sumus ii, quorum vagetur animus errore, nec habeat unquam quid sequatur. Quæ enim ista esset mens, vel quæ*

e) *Vayeri* scripta sæpius seorsim & junctim 2. Volum. fol. Parif. 1651. 1656. & deinde auctiora aliquot lucubrationibus XV. voluminibus in 12. Parif. ,1669. excusa sunt. De Vayero ipso, qui A. 1672. octogenario major obiit, Claudius Perraultus in elogiis centum virorum illustrium Gallorum Gallice vulgatis T. 2. p. 129. Christianus Thomasius in Dialogis menstruis Germanice editis Lipsiæ A. 1689. p. 670. seq. & Bælius in Lexico.

f) *Bælius* in Lexico tum alibi, tum in voce *Pyrrhon* & ad calcem operis, eclairsissement sur le Pyrrhonisme. Adde *D. Christophor. Matthæi Pfaffii*, Cancellarii Tubingensis, dissertationes tres anti-Bælianas, contra Bælium sub Abbatis Sceptici personâ dogmata Christiana oppugnantem. Tubing. 1720. 4. *Bibl. ancienne & moderne* Tom. 15. pag. 176.

g) Huetii liber per quadraginta fere annos suppressus in auctoris scriniis, post ejus fata Parisiis primum, deinde etiam Amst. 1723. 12. prodiit: traité Philosophique de la foiblesse de l'esprit humain, ex Gallica in Germanicam lingvam versus & notis non contemnendis illustratus est à V. C. Christ. Friderico Grossio, Francof. 1724. 8. addita appendicis laco disquisitione Isaaaci Barrow ex lectione ejus quarta Mathematica, quare extra Mathematicas disciplinas, demonstrationes rariores reperiantur. Exstat etiam *Josuæ Glanvillii* sceptica scientifica adversus vanitates dogmaticorum. Lond. 1665. 4. Anglice. *Paulo Pelissonio* autem, qui in libro Reflexions sur les differens de la Religion, Parif. 1686. 12. putat Protestantibus necesse esse, ut vel in Septicismum delabantur vel auctoritati traditionis & Ecclesiæ Romanæ cedant, (Nouvell. Rep. lettr. 1686. p. 743.) Jungendus *Joannis la Placette* liber de Septicismo Ecclesiæ Romanæ, qui ex Latino Gallice versus exstat & Anglice. Bibl. universelle T. IX. p. 105.

quae vita potius, non solum disputandi, sed etiam vivendi ratione sublata? Nos autem, ut caeteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt, sic ab his dissentientes, alia probabilia, contra alia improbabilia esse dicimus. Quid est ergo quod me impediat ea, quae mihi probabilia videantur sequi, quae contra, improbare, atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quae à sapientia dissidet plurimum. Sed aut mera est de nomine concertatio, aut non minoris arrogantiæ est negare, quod omnes affirmant, & quod ipse putes in vita sequendum esse: vel stupiditatis ea, quæ pro incertis ducere non desinas in rebus momenti maximi, constanter sequi. Quod idem etiam de Scepticis dicendum, qui in vita Scepticos se esse negant, ut multis locis Sextus diserte lib. 1. Pyrrhon hypotypos. cap. XI. & ult. & lib. 7. adversus Mathemat. p. 376. & lib. ult. p. 720.

IV. De universa Academicæ & Scepticæ Philosophiæ ratione non opus referre, quæ dicta sunt ad *Ciceronis* quæstiones Academicas, à Petro Fabro erudite illustratas, & ad *Sextum* Empiricum *b)* editum à me Lipsiæ 1718. fol. Obvia etiam, quæ de Sceptica disciplina ad *Diogenis Laërtii* librum nonum viri docti: & quæ ex *Ænesidemo* Photius Cod. 212. *Nicolai* vero *Cabasilæ*, Archiepiscopi Thessalonicensis dissertationem de Criterio Veritatis adversus Scepticos ex Bibl. Vindobonensi exspectamus, sicut *Claudii Ptolomai* libellum περὶ κριτηρίου καὶ ἡγεμονικοῦ, de judicandi facultate verique & falsi regula & animi principatu, Græce cum versione & notis edidit Ismaël Bullialdus Paris. 1663. 4. & *Galeni* librum περὶ τῆς ἀρίστης διδασκαλίας, de optima disciplina, quo adversus Scepticos disputat, habemus inter summi illius viri opera & ad calcem Sexti Empirici ediionis Græco-Lat. Genevensis: & alterius *Sexti* dissertationes anti-Scepticas Græce & Latine dedi Volum. XII. Bibl. Græcæ p. 617. sq. Spes etiam facta novarum *Jacobi Thomsoni i)* ad Sextum Empiricum animadver-

b) Fallitur Franc. Philelfus, qui Sextum Empiricum Peripateticæ disciplinæ acutissimum appellat lib. XXVI. Epist. 1. p. 178. & Andreas Dacerius vir doctiss. qui Afrum facit, in vita Plutarchi p. 75. *on sait que Sextus Pyrrhonien étoit d'Afrique.* Mores certe suos à moribus populorum Libycorum diserte distingvit lib. 3. Pyrrhonianar. hypotypos. sect. 213. De nova autem editione Sexti ejusque Philosophia adiri possunt Acta Erud. Latina A. 1718. p. 337. & Germanica LIV. T. V. p. 381. Journal des Savans A. 1719. p. 669. Bibl. ancienne & moderne T. XIV. p. 1. Thomasische Bibliothec T. 1 pag. 448. seq. Samuel Sorbierius in Opusculis Miscellaneis Gallice editis, Lettres & discours. Paris. 1660. 4. &c.

i) Bibl. Theologico-Philolog. Bremens. T. 4. p. 1085. Bibl. Germanique T. 3. pag. 259 Bibliotheca literaria, quæ vulgari cœpit Londini 1722. 4. num. 2. p. 42.

adversionum. *Philippi* enim *Jacobi Maussaci k)* commentaria, & *Casparis Barlæi* lucubrationes Sexto oppositæ intercciderunt, licet Barlæus in litteris ad Petrum Cunæum datis jam 28. Dec. 1631. p. 431. *Libros meos de Sceptica Philosophia, oppositos libris tribus Pyrrhonianarum hypotyposeon Sexti Empirici magnam partem absolvi.* Interim lucem viderunt *Martini Schookii* de Scepticismo *libri quatuor*, Groning. 1652. 12. quibus Sextum plane enervatum scribit Jo. Andreas Planerus V. C. in paradoxis Logicis, publici juris factis Witebergæ 1701. 4. paradoxo VII. Librum Sexti adversus Grammaticos publicis prælectionibus confutatum à laudato *Barlæo*, testis etiam *Vossius* lib. 1. Aristarchi c. 3. cujus observatis addenda, quæ contra Sextum disputat *Claudius Dausquejus* præfat. ad partem posteriorem suæ Orthographiæ. Argumenta Sexti adversus Rhetoras idem quem supra dixi *Nicolaus Cabasilas* evertit, cujus scriptum itidem manu exaratum Græce servatur in Bibl. Cæsarea Vindobonensi. Argumenta adversus Geometras excussit *Gvilelmus Langius* libro de veritatibus Geometricis primo. Hafniæ 1656. 4. Quæ autem libro ultimo disputantur à Sexto, ut differentiam inter justum & injustum, bonumque & malum morale labefactet & incertam reddat, confutavit Jacobus Schallerus singulari exercitatione adversus Sextum Empiricum, Argentorati edita. Alia de Scepticis vel contra Scepticos dabunt:

Tho. Stanleius Histor. Philosophicæ parte XI. pag. 918. seqq. editionis Lipsiensis 1711. 4. quæ ex Anglico Latine lucem vidit curante desideratissimo D. Godfrido Oleario.

Jacobi Arrhenii diss. de Pyrrhonia secta. Upsal. 1708. 8.

De eadem *Huetius* libro memorato, ubi etiam Scepticos recenset & Academicos, quod idem facere me memini lib. 3. Bibl. Græcæ cap. 3. & 33.

Jo. Friderici Heunischii diss. de Philosophis aphilosophis sive Scepticis. Lipsiæ 1681. *Gabrielis Wedderkopfii* diss. de Scepticismo veteri & recenti, Argentorati habita &c.

Epictetus contra Epicureos & Academicos disputans apud Arrianum lib. 2. Epictetearum diss. cap. 20.

S. Augustinus libris tribus contra Academicos, T. 1. Opp.

Jo. Franciscus Picus libro secundo examinis vanitatis Gentium.

Marii Mersenni, ex Ord. Minorum, la verité des sciences, contre les Sceptiques ou Pyrrhoniens. Paris 1625. 8.

Samuel

k) Vide lib. IV. Bibl. Græcæ cap. 18.

Samuel Parkerus diff. fexta de DEO & Providentia.

Petri de Villemandy, Profefforis Salmurienfis Scepticifmus debellatus. Lugd. Bat. 1697. 4. Hift. des Ouvrages des Savans A. 1697. Febr. p. 240.

Ejusd. Manuductio ad Philofophicæ Ariftotelicæ, Epicureæ & Cartefianæ parallelifmum, Amft. 1685. 4. Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1685. p. 1143.

The moralifts, or a Philofophical Rhapfody, being a recital of certain converfations, upon natural and moral fubjects. Lond. 1709. 8. Dialogi, quibus Pyrrhonius de DEO ejusque Providentia convincitur. *Bibl. choifie* T. 19. p. 332.

Senfus communis, an effay on the freedom of wit and humour, in a letter to a friend. Lond. 1709. 8. & Gallice, fub titulo: Effai fur l'ufage de la raillerie & de l'enjoument. Hag. 1710. 8. *Bibl. choifie T. 19.* p. 436. *Cenfura temporum T. 2.* p. 579. *Recueil de diverfes pieces de Mrs. Leibnitz, Clarke, Newton, T. 2.* p. 247. feq.

D. Gottlob Fridrich Seeligmanni differtatio XXI. inter junctim editas à genero D. Henrico Pippingio, Drefdæ 1711. 8. eft contra libertinifmum fentiendi & credendi. Differtatio XXIII. de Theologo ἀπορητικῷ five Sceptico.

Des Droits des deux Souverains en matiere de Religion, la Confcience & le Prince, pour detruire le dogme de l'indifference des Religions & de la Tolerance univerfelle. Contre un livre intitulé: Commentaire Philofophique fur ces paroles de Parabole, Contrain les entrer. Roterdam 1687. 12. *Bibliotheque Univerfelle T. 5.* pag. 296.

Contra librum *free thougts on Religion, the Church & National happines.* Lond. 1720. 8. & Gallice: *Penfées libres fur la Religion, l'Eglife & le bonheur de la Nation,* a la Haye 1722. 12. Memoires literaires de la grande Bretagne T. 4. p. 205.

D. Val. Ernefti Lafcheri Nöthige Reflexiones über das Buch penfees libres &c. Drefd. 1723.

D. Joannis Mufai de libertate Philofophandi, h. e. de doctrina Religionis pro lubitu judicandi, fentiendi & docendi differtatio, oppofita tractatui Theologico-Politico Spinofæ. Jen. 1667. 4.

Contra

Contra librum Anglice primum editum Lond. 1713. 8. * & deinde Gallice verſum editumque Amſt. 1714. 8. de libertate cogitandi, *(a diſcourſe of free thinking)*

1. Remarks upon a late diſcourſe of free thinking, by *Phileleutherus Lipſienſis*, partes duæ. Lond. 1713. 8. & deinde ſæpius, ita ut quinta jam editio eruditi hujus ſolidique ſcripti viderit lucem A. 1716. Bibl. Angloiſe T. 1. pag. 413. 437. Acta Erud. 1714. p. 312. & A. 1715. p. 5. Notum eſt ſub Phileleutheri Lipſienſis nomine latere doctrinæ & ingenii laude cumulatiſſimum virum *Richardum Bentley.*
2. The clergyman's Thanks to Phileleutherus for his remarks on the late diſcourſe of freethinking in a letter to Dr. Bentley. Lond. 1713. 8.
3. Examen du traité de la liberté du penſer. Amſt. 1718. 8. auctor vir acutiſſimus *Jo. Petrus Croſa.* Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1717. p. 680. Bibl. ancienne & moderne T. 8. p. 444. Unſchuldige Nachrichten A. 1718. p. 827.
4. *Wilhelmi Whiſtoni* reflexions on an anonymous pamphlet, entituled, a diſcourſe of free thinking. Lond. 1713. 8.
5. *Samuel Pycroft* brief enqviry into free thinking in matters of Religion. Cantabrig. 1713. 8. Acta Eruditor. A. 1714. p. 289. Memoirs of literature Tom. 2. p. 401. Memoires de Trevoux 1713. pag. 1292.
6. Mentor moderne (ex Anglico, the Gardien) T. 1. diſſ. 3. Amſt. 1724. 12.
7. Remarks of *Mr. Hoadly*, Biſhop of Bangor, upon a diſcourſe of free thinking.
8. *D. Jo. Franciſci Buddei* commentatio Theologica de libertate cogitandi, Jenæ 1715. 4.
9. *D. Chriſtophorus Matthaus Pfaffius* diſſ. de præjudiciis Theologicis p. 628. ſeq. Hagæ Com. 1715. 8. & in primitiis Tubingenſibus parte 2. p. 85. ſeq. Tubing. 1718. 4. nec non in diſſertatione de Evange-

* Auctor libri hujus non Joannes Tolandus, ut traditum in Actis Erud. A. 1714 p. 229. & in relationibus vernaculis (Unſchuldige Nachrichten) A. 1718. pag. 827. ſed Tolandi amicus, *Antonius Collinus*, armiger, cui ille ἀδεισιδαίμονα ſuum dedicavit.

Evangeliis * ſub Anaſtaſio Imperatore non corruptis, quæ parte priore earundem primitiarum recuſa legitur.

10. Free-thinking rightly ſtated, wherein a diſcourſe (falsly ſo called) is fully conſider'd. Prov. XIV, 6. *Quærit deriſor ſapientiam & non invenit. Doctrina prudenti facilis.* Lond. 1713. 8.

Memoires de Trevoux A. 1718. p. 565.

Le parti le plus ſûr, ou la verité reconnüe en deux propoſitions: 1) le droit qve nous avons à la connoiſſance des veritez tant Divines qv'humaines eſt ſujet à de certaines modifications qui reglent l'uſage que nous devons faire de nos penſées. 2) l'obligation ou nous ſommes d'avoir de la Religion, conſiſte à regler nos penſees de la maniere la plus ſure pour en connoitre les veritez: au ſujet du diſcours de la liberté de penſer, par le Chevalier à qui l'auteur de ce diſcours l'avoit adreſſé. à Bruxelles 1715. 8.

D. Jo. Conradi Danhaweri, Theologi Argentoratenſis, diſſ. de Gallioniſmo. ad Actor. XVIII. 14. ſq. Argentorat. 1664. & in faſciculo ejus diſquiſitionum Lipſ. 1700. 4. num. XIX.

D. Johannis Fechtii, Theologi Roſtochienſis, hiſtoria & examen novæ Theologiæ indifferentiſticæ, ſive Religionis univerſalis, edente filio M. Guſtavo Friderico Fechtio. Roſtoch. 1721. 8.

D. Gottlieb Wernsdorfii, Theologi Witebergenſis, de Indifferentiſmo Religionum commentatio (adverſus perſonati Erici Friedliebii † Unterſuchung des Indifferentiſmi Religionum.) Witeb. 1716. 4.

D. Jo. Petri Grunenbergii, Theologi Roſtochienſis, diſſ. de Atheorum religione prudentum. Roſtoch. 1701. 4.

D. Joh. Frid. Erneſti Kettneri, Superintendentis Eccartsbergenſis, poſtea Quedlinburgenſis, Exercitationes Hiſtorico Theologicæ de Religione Prudentum. Jenæ 1701. 4.

Ejusdem Schrifftmäßiges Bedencken de Religione Eclectica, oder von derjenigen Religion, da ein Gelehrter aus allen Religionen das Beſte erwählet, und ſich entweder gar nicht, oder nicht völlig zu der wahren Parthey wendet. Jen. 1702. 4. Subjuncta *D. Jo. Fabricii*, Theologi Helmſtadienſis, diſſ. de ſana Theologia Eclectica, non admittente

* Confer, ſi placet, quæ de his dixi Tomo 3. Codicis Apocryphi Novi Teſtamenti pag. 539.

† L. Ennonis Brenneyſen.

tente quaslibet interpretationes vel opiniones, sed omnia probante & quod bonum est retinente, ex Apostoli monito 1. Thess. V, 21. quo nihil humanius, nihil Divinius esse dictum, ait Thomas Burnetus præf. ad librum IV. theoriæ sacræ telluris. Ad eundem Pauli locum conferenda *D. Henrici Clausingii*, Theologi Lipsiensis, dissertatio de δοκιμασία πάντων, nuper edita Lipsiæ 1722. 4.

Anonymi Thorheit der Klugen, contra Oswald Henricum Ermelingium, auctorem scripti de religione eclectica: & alterius, quod A. 1703. 8. editum, inscribitur, Entdeckte Thorheit der Klugen.

M. Reinhardi Ludovici Pfalzgrav diss. de indifferentismo Religionum explodendo. Halæ Sax. 1718. 4.

Joannis Clerici liber contra indiffentiam religionum, ad calcem Grotii de veritate relig. in editione Amst. 1724. 8.

Mosis Amyraldi liber, Traité des religions, contre ceux qui les estiment indifferentes. A. 1631. & 1652. quem ex Gallico Germanice vertit B. Adrianus Steger, Cos. Lips. 1667. 12. Dividitur in partes tres, quarum *prima* opposita est Epicureis Providentiam Divinam negantibus: *secunda* docet necessitatem Religionis Revelatæ, & *tertia* unam veram Religionem necessario præferendam cæteris, eamque esse Christianam. Quod autem in Ancillonianis T. 1. p. 132. legas nullum aliud Amyraldi scriptum præter hoc bis esse subjectum prælo, multis exemplis refellitur in Novellis Reip. literariæ A. 1699. p. 285. seq.

Benedicti Picteti liber contra Religionum indifferentiam, Gallice editus Genev. 1692. & auctior 1716. 12. Anglice ex priori editione Lond. 1698. *Nouvell. Rep. letres* A. 1717. p. 141.

D. Jo. Gottlob Stolzens 20. allgemeine Præjudicia. Lübben 1721. 8. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1722. p. 155.

CAPUT

CAPUT XXIV.

De Concordia Rationis & Fidei: & Religionem Christianam sanæ Rationi minime repugnare.

I.

BEne S. Bernhardus Epistola 190. *Quid magis contra rationem, quàm ratione rationem conari transcendere? & quid magis contra fidem, quam credere nolle quicquid non possis ratione attingere.* Sed non minus bene S. Augustinus lib. 1. de Genesi ad litteram: *Hoc indubitanter tenendum est, ut quicquid Sapientes hujus Mundi de natura rerum veraciter demonstrare potuerint, ostendamus nostris litteris non esse contrarium: quicquid autem illi in suis voluminibus contrarium sacris litteris docent, sine ulla dubitatione credamus id falsum esse, & quoquomodo possumus, etiam ostendamus, atque ita teneamus fidem Domini nostri, in quo sunt absconditi omnes thesauri Sapientiæ, ut neque falsæ Philosophiæ loquacitate seducamur, neque simulatæ Religionis superstitione terreamur.* S. Chrysostomus in Matth. XXI, 23. editus à Cotelerio T. 3. Eeclef. Græcæ monument. p. 130.

Ἀλλ' ὅρα τί φησιν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας· μὴ γὰρ ἀργῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς δέδωκεν λογισμούς; μὴ γὰρ ἁπλῶς εἰλήφαμεν τοῦ νοῦ τὸ κρίνειν; δεῖ καὶ λογισμοῖς ἐρευνᾷν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσέβειαν. καλῶς. ἀλλὰ τῆς ἐξετάσεως ὅρον εἶναι δεῖ διὰ τὰ θεῖα λόγια, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντας τῆς εὐσεβείας κανόνας. σὺ δὲ τοὺς κανόνας ὑπερβαίνων, οὐ στοιχεῖς ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς, ἀλλὰ πολυπραγμονεῖς τὰ θεῖα, καὶ βιάζει τὴν ἀλήθειαν, καὶ πανταχοῦ σπεύδεις καὶ λογισμῶν ἀνομαλίᾳ μᾶλλον ἀκολουθῆσαι, ἢ πίστει δουλεῦσαι· ὥσπερ τῶν ἄλλων κατειληφὼς τὴν πεῖραν, ἢ τῶν ἄλλων ἐν πείρᾳ γνώ-

Attamen vide quid dicat inimicus veritatis; num enim frustra nobis dedit DEUS rationum vim? Num temere accepimus mentis judicandi facultatem? Oportet rationibus investigare fidem, nec inexploratàm manere pietatem. Rectè. Sed disquisitionis limes & norma esse debent, divina Scripturarum oracula, quæque nobis à Numine traditæ sunt religionis regulæ. Tu verò regulas supergrediens, non inhæres divinitus inspiratis Scripturis, sed divinas res curiosè ac temere inquiris, & vim infers veritati, necnon ubique affectas, rationum magis sectari salebras, quam fidei servire: quasi aliorum peritiam ha-

 beas,

γνόμενος τῶν ὁρωμένων. ἀπαγγειλόν μοι λογισμῶν ἀκολουθίᾳ χρησάμενος, πῶς ἕστηκεν ὁ οὐρανός. κ. τ. λ.

beas, aut aliorum, quæ nempe censuntur, experientiâ gnarus sis. Renuncia mihi, ordine rationum usus, quo pacto cœlum stetit, &c.

Duo igitur hinc inde extrema *a)* pariter vitanda sunt, ut neque sine examine cuicunque in qua nati sumus religioni temere assentiamus, aut quamcunque Divinorum oraculorum interpretationem cœco assensu sine inquisitione amplectamur: neque vicissim religioni quam πάσης ἀξίαν ἀποδοχῆς & Divinam compererimus, detrectemus fidem, aut sensum Scripturæ apertum sollicitemus, etiam si Ratio rem & modum singularum rerum propositarum ad plenum non capiat. Ita Ethnicorum calumnia Christianos persvasionis vanæ & irrationabilis *b)* credulitatis arguentium

a) Sermons de Mr. l'Abbé du Jarry, Paris. 1709. 12. sermon pour le jour des Rois: *Nous avons à éviter deux écueils également à craindre; à sçavoir d'examiner trop la Religion, & de ne l'examiner pas assez: car être Chrétien parce que l'on est né de Parens Chrétiens, comme l'on seroit Turc si l'on étoit né de Parens Turcs; être pret de mourir pour la defense d'une Religion (car voila la disposition où nous devons être) être prêt, dis-je, de mourir pour la défense d'une Religion, seulement parce que nous y avons été élevez; ce seroit plûtôt une stupidité grossiére, qu'une Foi soumise: comme raisonner, reflechir, disputer sans cesse sur les articles de la Religion, c'est moins une Foi éclairée qu'une curiosité dangereuse, pour ne pas dire une infidelité secrette. Il faut donc raisonner & se servir de raison pour sçavoir si nôtre Religion vient de Dieu; & quand nous sommes une fois éclairez sur ce point, il faut renoncer à sa raison, pour croire tous les autres. Si vous embrassez une Religion sans sçavoir d'où elle vient, vous êtes un insensé: si vous doutez de cette Religion aprés avoir connu que Dieu en est l'Auteur, vous êtes un infidelle. C'est pour cela qu'il y a deux choses à considerer dans celui qui croit; le motif qui lui fait embrasser la Foi, & qui lui en fait produire les actes; l'habitude, & les actes de cette Foi même. Le motif qui nous attache à la Foi, c'est de sçavoir qu'elle vient du Ciel; & voilà où le raisonnement est necessaire. L'acte de la Foi, c'est de croire des veritez qu'elle nous enseigne, toutes incomprehensibles qu'elles sont; & voilà où il ne faut point de raisonnement. Les motifs de nôtre crédulité rendent d'un côté nôtre Foi évidente; & d'ailleurs les Mysteres qu'elle nous propose, sont si fort au-dessus de nôtre raison, qu'il faut renoncer à l'une pour croire les autres. Il faut donc lever les yeux vers le Ciel, pour découvrir l'étoile de la Foi, & l'origine de la Religion Chrétienne qui vient de Dieu; mais aprés l'avoir découverte, nous sommes obligez de la suivre, comme les Mages, jusq' à ce qu'elle nous conduise à JESUS-CHRIST.*

b) B. D. Christianus Kortholt in obtrectatore pagano lib. I. c. 9. 10. 11. & in diss. de CHristo Crucifixo Judæis scandalo, Gentilibus stultitia, credentibus autem DEI Potentia & Sapientia. Kilon. 1686. 12.

guentium facile concidit, quando illis CHriſtum DEI Virtutem & DEI Sapientiam datur cognoſcere (1. Corinth. I, 24.) & aliorum criminatio, qui contradictoria nos *e)* & rationi adverſa credere arguunt, aperte retunditur. Nam eo modo, quo illa credimus, Myſteria rationi repugnare neutiquam comprehendimus: illis autem modis, quibus expoſita, rationi repugnant, & repugnare demonſtrantur, à nobis minime creduntur. Præclarum igitur *Carteſii* monitum, quod ita ſe habet princip. Philoſoph. part. 1. artic. 76. *Præter cætera memoriæ noſtræ pro ſumma regula eſt infigendum, ea quæ nobis à DEO revelata ſunt, ut omnium certiſſima eſſe credenda. Et quamvis forte lumen rationis quam maxime clarum & evidens, aliud quid nobis ſuggerere videretur, ſoli tamen auctoritati Divinæ potius quam proprio noſtro judicio fidem eſſe habendam. Sed in iis, de quibus fides Divina nihil nos docet, minime decere hominem Philoſophum aliquid pro vero aſſumere, quod verum eſſe nunquam perſpexit, & magis fidere ſenſibus, hoc eſt inconſideratis infantiæ ſuæ judiciis, quam maturæ rationi.* Hujus regulæ neglectum præcipuam multis litibus anſam dediſſe, probe notat *Gerhardus de Vries* in exercitatione, quam ad hunc locum ſcripſit de officio Philoſophi circa revelata. Huic jungi porro poſſunt:

Galileus Galilei in novantiqua Patrum & Theologorum Doctrina de S. Scripturæ teſtimoniis in concluſionibus mere naturalibus, quæ ſenſuum experientia & neceſſariis demonſtrationibus evinci poſſunt, temere non uſurpandis. Auguſtæ Treboccorum ſive Argentorati 1636. 4. cum præfatione Matthiæ Berneggeri, Latine & Italice.

Chriſtophori Wittichii diſſ. 2. de S. Scripturæ in Philoſophicis abuſu, & Conſideratio Theologica de ſtylo Scripturæ: ejusdem Conſenſus Veritatis revelatæ cum Philoſophia &c.

Johannis Brunsmanni Gratia Naturæ interpres.

Anonymi Meditatio de abuſu Scripturæ Sacræ in adſignandis phænomenorum naturalium cauſis, inſerta Bibliothecæ Theologico Philologico Bremenſi T. V. p. 877. ſeq.

e) Confer Jo. Adolphi Turretini diſſ. utrum ἀσύςατα ſive contradictoria credi poſſint Genev. 1716. 8. & D. Chriſtoph. Matthæi Pfaffii diſſ. apologeticam de contradictoriis, num proprie loquendo credi poſſint, (in ejus primitiis Tubingenſibus 1718. 4. p. 237. ſq.) & Danielis Maichelii examen diſſertationis Turretinianæ Tubing. 1718. 4. Gundlingiana XIV. p. 340. Bibl ancienne & moderne T. 7. pag. 403. Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1717. p. 265.

Jo. Christophori Becmanni diss. de antropopathia styli sacri. Francof. ad Viadrum 1711. 4.

Joannis la Placette traité de l'autorité des Sens contre la Transsubstantiation. Amst. 1700. 12. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1700. T. 2. p. 516. *Acta Erud.* A. 1700. p. 529. Altes und Neues von Theologischen Sachen A. 1701. p. 100. *Memoires de Trevoux* A. 1701. T. 2. p. 148. seq. *& supplemento edit. Amst.* p. 9. seq.

Lamberti Velthusii dissertatio de usu rationis in rebus Theologicis, & præsertim in interpretatione S. Scripturæ. Ultraject. 1668. 12. & T. 1. Opp. p. 101. seq. Roterdam 1680. 4. Ejusdem demonstratio, in qua ostenditur neque doctrinam de motu Solis ac motu Terræ, neque principia Philosophiæ Renati des Cartes Verbo DEI contraria esse, contra Joannis du Bois nuditatem Philosophiæ Cartesianæ detectam. id. T. 2. p. 1045. seqq.

Andreæ Wissowatii Religio rationalis de rationis judicio in controversiis etiam Theologicis ac religiosis adhibendo. Amst. 1685. 12. Nouvell. de la Rep. des lettr. 1684. T. 2. p. 175.

Josephi Taylori liberty of prophesying sect. 10. pag. 1015. seq. Opp. polemicor.

Anonymi Traité de la Raison humaine, traduit de l'Anglois 1675. & augmenté d'une preface, qui contient plusieurs autoritez justificatives des sentimens de l'Auteur. Amst. 1682. 1699. 12. *Hist. des Ouvrages des Savans* A. 1699. p. 251. *Bibl. Universelle* T. 17. p. 387.

Nicolai Vedelii rationale Theologicum, sive de necessitate & vero usu principiorum Rationis in argumentis Theologicis libri tres, Genev. 1628. 8. Hunc Vedelii librum (in quo rationis judicio nimium auctoritatis tribuit etiam in iis, quæ supra captum ac cognitionem rationis posita ipse debuit confiteri, perinde ut Wissowatius, Taylorus & alii,) ad examen revocarunt *Abraham Calovius* in Consideratione rationalis Theologici, Rostoch. 1636. 4. *Jo. Musæus* de usu principiorum rationis & Philosophiæ in controversiis Theologicis, Jen. 1644. 1647. 4. *Christianus Steenbuchius*, Hafniæ 1663. 4. *Hieronymus Reckleben*, Lips. 1633. 4. &c.

D. Joannis Gerhardi de judicio Spiritus S. in rebus Fidei. Tom. 2. dispp. Academ. p. 1477. seq. & p. 625. seqq. de judicio circa contradictoria in rebus Fidei.

D. Kiliani

D. Kiliani Rudraufii diff. de Philosophia in Theologia ad obsequium CHristi constricta: & alii interpretes ad 2. Corinth. X, 5.

D. Christiani Kortholti de rationis cum Revelatione in Theologia concursu, contra Wissowatium. Kilon. 1692. 4.

D. Severini Lintrupii ad B. Masii velitationem Epistolarem cum Paulo Infantio, præfatione de *Reformatis*, Rationis judicio in controversiis Theologicis nimium tribuentibus. Hafniæ 1718. 4. Confer *Jacobi Martini* Collegium anti-Calvinianum de Principio Fidei disp. 7. seq. *Jo. Christoph. Seldii* Topicam Calvinianam. *D. Jo. Olearii* synopsin errorum Calvinian. §. VII. &c.

Georgii Wolfgangii Wedelii exercitatio de usu rationis humanæ in sacris. Jen. 1713. 4. *Acta Erud.* A. 1714. p. 41.

Contra *Socinianos*, Rationis judicio, ubi Scripturæ sententia audienda est, plus quam par est, tribuentes adiri possunt Jo. Hoornbeckius T. 1. Socinismi confutati cap. 6. p. 91. seq. & ex nostris Balthasar Meisnerus aliique à laudato Oleario in synopsi Controversiarum cum Socinianis §. XI. allegati. Contra *Arminianos* D. Abraham Calovius Consideratione Arminianismi p. 50. 275.

Bene Ludovicus Vives de Veritate Fidei lib. 1. pag. 290. *Major est veritas rerum quam nostra ratio, sed non quod rationem nostram superat, protinus est & contrarium, inimicum, repugnans. Multo est aliud superari, quam adversari. Quocirca quæ contra pietatem nostram finguntur rationes, vel vana sunt prorsum, & primo ipso aspectu deridicula & contemnenda, vel dolosa aliqua & fraudulenta specie contecta atque involuta. Porro DEI mysteria quantum quidem ad captum nostrum attinet, duorum sunt generum. Altera ad nostram salutem pertinent, hoc est, illorum cognitio necessaria est huic conficiundo itineri, quod ad felicitatem nostram ducit: altera sunt arcana, recondita, quorum intelligentia non est nobis necessaria. Ita sumus à DEO indulgenter tractati, etiam postquam ab illo discessimus, meriti pœnas & supplicia gravissima, ut ad minime necessaria minimum quoque lucis acceperimus: contrà ad ea, quæ nobis nosse expediebat, plurimum. Haud aliter quam utilissima nobis in natura in promptu sunt cunctis, cælum, aër, aqua, fruges, animantes cicures, aditus est cuilibet ad illa non operosus: supervacua vero seposuit DEUS longissime, raras aves, pisces exquisitos, feras, purpuram, gemmas, metalla. De abstrusis illis mysteriis dicitur, a)* Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne fueris

a) Sirach. III, 22.

fueris ſcrutatus. *tum illud, b)* Scrutator majeſtatis opprimetur à gloria. *& Paulus jubet* non plus ſapere, quam oportet ſapere. *c) De neceſſariis vero eſt apud eundem Apoſtolum: d)* Quod notum eſt DEI, manifeſtum eſt illis, DEUS enim illos edocuit. Idem Vives, cum demonſtraſſet hominem peccato inquinatum, ex Divina luce, in qua creatus fuerat, in tantas incidiſſe tenebras, ut, quod ait Ariſtoteles, multa falſa multis veris ei probabiliora jam ſint: miſſum autem cœlitus ad nos JEſum CHriſtum magiſtrum Veritatis, qui omnes ipſi obſequentes innocentiæ priſtinæ in ſentiendo & ſapiendo reſtituat, ignorantiamque & caliginem ab eorum mentibus depellat, ſubjungit: *Ergo apertis ſemel à Chriſto theſauris veritatis, eæ deinceps rationes ab iis, qui doctrinæ illi cœleſti paruerunt, e) ſunt de pietate inventæ tam liquidæ, tam apertæ, validæ, efficaces, inexpugnabiles, ut miremur non incurriſſe illas in oculos eorum, qui inter gentes ſapientiam profitebantur. Sed nimirum lux addita eſt rebus à Chriſto, quam ille cœlitus ad nos detulit, quæ lux illis deerat: quæ ſi affulſiſſet, majora & pulchriora indubie quam nos excogitaſſent, ut erat illorum in diſciplina omni tum ſolertia, tum ſtudium ardentius, quod ex iis licet colligere, quæ ſine hac luce invenerunt. Adhibita enim rebus luce, facile eſt quid quæque res, & cujusmodi ſit dicere, & pro iis quæ dixeris argumenta congerere. Parit, ſicuti paulo antea dicebam, rationem cognita veritas, & veritatem confirmat adhibita ratio. Quod ſi nihil eſt fide noſtra verius, quid rationes reformidamus? quarum nulla eſt contra nos, omnes ſtant à nobis. Rationis quidem umbra & imago pugnare quandoque in nos poteſt, ratio ipſa non poteſt, & illas umbras levi momento lux noſtra diſpellet. Aurea eſt pietas noſtra, aurea, non deaurata, quo magis ſacrificatur & retegitur, hoc pulchrior & præſtantior exiſtit, puriorem ac nitidiorem illam reddit bellum quam pax adverſus gentes, adverſum hæreticos, qui ſcoria & rubigine conabantur eam obducere: puritatem excellentiæ ſuæ magis oſtendit, quo eſt acrius agitata & concuſſa. Hæc eſt ſapientia quam Dominus daturum ſe ſuis eſt pollicitus, f) cui artes, ingenia, calliditates, fraudes, atque aſtutiæ omnes hominum non poſſunt obſiſtere. Non eſt ergo nobis metuendum, ne pietas noſtra detractis velamentis fœditatem ullam oculis contuentium oſtendat. Metuant hoc aliæ religiones falſæ, atque umbratiles, in quibus nihil eſt ſolidi, ideoque attingi ſeſe non ſinunt. Judæus gravatur*

b) Prov. XXV, 27.
c) Rom. XII, 3.
d) Rom. I, 19.
e) Vox Salvatoris noſtri Joh. VII, 17. *Si quis voluerit voluntatem Ejus, qui miſit me, facere, cognoſcet de doctrina utrum ex DEO ſit, an ego à me ipſo loquar.*
f) Luc. XXI, 15.

vatur cum Christiano de lege sua conferre. Muhametes de secta sua disputari omnino vetuit: ne attingatis vitrum tenuissimum, falsum, inane, levissimo contactu statim friatur. Nostra religio intus etiam est quam exterius formosior, solidior, firmior. Accedat quivis, tractet, agitet, scalpat, modo cum ingenio & judicio: thesauros inveniet latentes sub specie egestatis, sapientiam in simplicitate, divinitatem in humanitate, quod & planum fecerunt multi alii, & spero me CHristo Domino & magistro meo propitio, hisce libris patefacturum.

Henr. Hammondi, summi Viri libellus de Christianæ religionis rationabilitate, Anglice editus Lond. 1662. 8. quarta editio, & Tom. 1. Operum junctim editorum, Lond. 1684. fol. & Germanice ad calcem Catechismi ejus practici post primam editionem A. 1646. sæpissime recusi, Gründliche Lehre von dem thätigen Christenthum. Francof. 1696. 8. Beligice * per Johannem Grindalum, Roterd. 1686. 8.

Richardi Baxteri unreasonableness of infidelity. Lond. 1655. 8.

Henrici Mori mysterium Pietatis, libro VII. cap. 9. 10. 11. in Operibus Theologicis Latine editis Lond. 1677. fol.

Defense de la Religion Chrétienne & de l'Ecriture sainte contre les Deistes, par *Jean Baptiste de Rosemond.* à Paris 1681. 12.

Hermanni Alexandri Roëll Oratio inauguralis de Religione rationali, Franeq. 1685. 4. Bibl. Universelle T. 6. p. 377.

Roberti Boyle scripta varia, ut Rationem Religioni non adversari. De possibilitate Religionis. De rebus, quæ supra rationem sunt. De excellentia Theologiæ supra Physicam. De veneratione humani intellectus, DEO debita: quod postremum cum ejusdem scriptoris cogitationibus de stylo S. Scripturæ, Germanice vulgavit Rev. Augustus Hermannus Francke, Halæ Sax. 1709. 8.

Joannes Petrus de Crousaz Tomo secundo sermonum Gallice editorum, Hagæ 1723. 8. serm. 2. 3. & 4. defendit Apostolos & primos Christianos ab objecta illis stolida credulitate vel enthusiasmo fanatico. In quinto autem docet quantum ratio ipsa hominis à Spiritus S. gratia amplius perficiatur, quo magis serio curent salutem suam, divinaque & attentius quærant & rectius intelligant.

Roberti Fregasson liber Anglice editus. Lond. 1675. interesse Rationis in Religione.

* Bibl. Universelle T. 3. p. 549.

Isaaci Jaquelot Conformité de la Foi avec la Raiſon, ou defenſe de la Religion contre les principales difficultez repandües dans le Dictionaire Hiſtorique & Critiqve de Mr. Bayle. Amſt. 1705. 8. Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1705. p. 330. Alia adverſus Bælium ſcripta memoravi ſupra p. 384.

Joannis Locke reaſonableneſs of Chriſtianity as delivered in the Scriptures, Lond. 1695. 8. & ex Anglico Gallice, Petro Coſteo interprete, le Chriſtianiſme raiſonnable, tel qv'il nous eſt repreſenté dans l'Ecriture ſainte. Amſt. 1696. 8. Prodiit etiam Gallice altera pars ibid. 1703. 8. in qua leguntur reſponſa Lockii ad objectiones *Eduardi Stillingfleeti, Joannis Edwardi* aliorumque, quæ ſeparatim Anglice prodierant. In editione Gallica ſecunda A. 1715. 8. addita præter Stephanii libellum, *la Religion des Dames*, Diſſertatio de uniendis non obſtante ſententiarum de ſenſus præceptorum CHriſti diverſitate omnium Chriſtianorum animis. *Bibl. ancienne & moderne* T. IV. p. 238. *Journal des Savans* 1716. p. 456. *Hiſt. Critique de la Rep. des lettres* T. 10. p. 1. *Bibl. choiſie* T. 3. artic. 8. *Hiſtoire des Ouvrages des Savans* A. 1703. pag. 79. *Journal literaire* T. 7. p. 422. Neuer Bücher-Saal LI. p. 219. ſeq. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1708. p. 417. ubi de mutuis Lockii & *Philippi à Limborch* Epiſtolis.

De Eduardi Stillingfleeti & Joannis Lockii ſcriptis ultro citroque editis Vide ſis etiam *Novellas Reip. literariæ* A. 1699. *Oct.* p. 363. & *Nov.* pag. 483.

Scriptores, qui in Lockii opere de intellectu humano quædam notarunt, memoravi ſupra p. 333.

Petri Poiret fides & ratio * collatæ, ac ſuo utraque loco redditæ adverſus principia Joannis Lockii, inſertis non paucis, quibus Revelationis Divinæ ac Religionis Chriſtianæ capita digniora profundius confirmantur & explicantur. Amſt. 1707. 12. Nouvell. Rep. lettr. A. 1708. p. 416. Bibl. choiſie T. 13. p. 412. ex Latino Belgice, Leovardiæ 1710. & Anglice Lond. 1713.

Antonii Legeri ſermo ad Hebr. XI, 1. ubi Fides ſperandarum ſubſtantia rerum & ἔλεγχος atque argumentum non apparentium appellatur.

Inter

* Contra eruditi cujusdam Scoti, Lockianis principiis imbuti theſes de Rationis præ Fide excellentia ſcriptas A. 1701. quæ Anglice & Latine præmittuntur.

Inter Gallice editos Legeri sermones Genev. 1720. 8. *Bibl. ancienne & moderne* T. 14. p. 158.

Gvilelmi Whiston Reason and Philosophy no Ennemies to Faith. in Volumine, cui titulus: Sermons and essays upon several subjects. London 1709. 8. *History of the works of the learned* A. 1709. pag. 492.

Scripta contra Lud. Meyeri librum *Philosophia Scripturæ interpres*, Caroli Blount *Oracles of Reason*, & Jo. Tolandi, *Christianity not mysterius.* retuli supra p. 478. seq.

Thomas Bonartes (Barton, Anglus S. J.) de concordia Scientiæ cum Fide, ex Philosophiæ & Theologiæ quæstionibus concinnata, Coloniæ, 1661. 4. meminit illustris Leibnizius, præfat. ad Theodiceam, & in libro ipso p. 102. seq.

Mr. Parisot, la foy devoilée par la raison: La maniere de lire l'Ecriture sainte par la Foy, la Morale, & la Physique Paris. 1688. 12. *Hist. des Ouvrages des Savans A. 1688. Novembr.* p. 290.

Petri Dan. Huetii Alnetanæ quæstiones, sive de concordia rationis & fidei libri 3. quorum primo lex Concordiæ, secundo dogmatum, & tertio præceptorum Christianorum Ethnicorumque comparatio continetur. Cadomi 1691. Lips. 1692. 5. & 1719. 4. cum ejus commentario de rebus ad ipsum pertinentibus. *Bibl. Universelle* T. 23. p. 58. *Acta Erud.* A. 1692. p. 145.

G. G. Leibnitii liber, de quo supra p. 385.

CAPUT XXV.

De necessitate revelationis, Deoque dignum esse, quod voluntatem suam & consilium de hominum in peccata prolapsorum Salute, hominibus manifestavit.

I.

IPsa ratio hominis & intelligendi vis nihil aliud est quam lumen divinitus accensum, quo si careremus misera bestiarum vita vivenda nobis esset. *Bene vides*, inquit Jo. Baptista Vicus, *a) ex uno omnium rerum principio, intelligentiâ, tribusque ut ita dicam elementis, quæ in cognitione, voluntate & potentia versantur, per solum Spiritus impetum in veritatem, admini-*

a) Jo. Baptista Vicus de universi Juris uno principio & fine uno, Neapoli 1720. 4. Bibl. ancienne & moderne T. 18. p. 481.

adminiculante Divino lumine, hoc est consensu invicto, qui Veritati clare percepta tribuitur, universam humanitatem proficisci à DEO, & ad DEUM iterum redituram: sine quo nullus usquam in orbe terrarum legibus, nullus societatibus civilibus locus futurus esset, sed solitudo mera & furor & fœditas ac scelus ubique omnia occuparent. Similis esset futura miseria nostra & major etiam cœcitas in respectu ad pietatem & futuram vitam, nisi idem DEUS dignatus fuisset peculiariter nobis aperire, quomodo coli velit à nobis, quomodo offensus reconciliari iterum, & pro peccatis acceptare pœnitentiam, atque CHristi Filii sui merito illa expiante, omnes fide illum amplectentes eique obsequentes recipere in gratiam, & æterna salute beare constituerit. Erat hoc quidem pariter & bonitati DEI charitaque in homines & Sapientiæ conveniens inprimis, ut cum inter Ethnicos & Judæos, ipsorum culpa quidem, tanta corruptio ingruisset, tantæ ambos occupassent tenebræ, (ut veluti egregie in Epistola ad Romanos docet Paulus,) neutri possent per se viam ad salutem vel reperire vel ingredi, hoc quod nec naturæ lumini, nec Legi Mosaicæ præstare erat integrum, *a)* DEUS faceret, & qui variis jam se modis manifestaverat hominibus, idem denique *b)* mitteret Filium suum, qui rationem omnem & consilium totum de nostra salute humano generi manifestaret, pro peccatis eorum satisfaceret, viam quam deberent ingredi & monstraret & præiret ipse: vitamque & immortalitatem *c)* per Evangelium in apertam lucem produceret. Hunc audiendum *d)* ipse de cœlo DEUS pronunciavit: eum qui audire abnuerit, illi graves jam olim pœnas indixit Moses: *e)* in nullo alio salutem, *f)* nullum alium, in quo vivant, datum nomen hominibus: hunc Filium, qui non habet, ab eo nec Patrem *g)* haberi propitium, Apostolicæ litteræ certissime disertissimeque confirmant.

Ruardi Andala Epistola Apologetica, in qua inter alia demonstratur necessitas Rationis, sive manifestationis DEI naturalis. Franek. 1684. 4. *Bibliotheque Universelle* T. 6. p. 423.

De necessitate & utilitate Revelationis Christianæ propter corruptionem, quæ inter Judæos & Ethnicos prævaluerat, à discourse of the necessity and usefulness of the Christian Revelation, by reason of the corruption of the principles of Natural Religion among Jews and

a) Rom. VIII, 3.
b) Hebr. I, 2.
c) 2. Timoth. I. 10.
d) Luc. IX, 35.
e) Devt. XVIII, 19.
f) Actor. IV, 12.
g) I. Joh. V, 12.

and Heathens, by *Daniel Whitby*. Lond. 1705. 8. *History of the works of the learned* A. 1705. pag. 438. *Bibl. ancienne & moderne* T. 6. p. 107. In eandem ſententiam multa præclare *Robertus Jenkinus* Tomo 1. operis, the reaſonableneſs and certainty of the Chriſtian Religion. Lond. 1708. 8.

The truth and Divine authority of the Goſpel, aſſerted againſt the adverſaries of reveal'd Religion. Lond. 1707. 8. *History of the works of the learned* A. 1707. p. 56. & 97.

B. *Vincentii Placcii* noſtri, Philoſophiæ moralis plenioris fructus præcipuus, qui eſt agnoſcere illius ope, Philoſophiam non ſufficere beatitati ſolidæ ulli conſtituendæ, nedum acquirendæ: Revelationem vero Divinam ei neceſſariam, certisque ſignis, in ſola Religione Chriſtiana deprehendendis, à falſa qualibet ſuperſtitione diſtinctam non poſſe non exiſtere. Helmſt. 1677. 8.

D. *Joannis Muſæi*, Theologi Jenenſis, examen Cherburianiſmi, ſive de inſufficientia luminis naturæ & principiorum rationis ad ſalutem æternam. Jenæ 1668. 4. & Witeberg. 1708. 4. Ejusdem contra Steph. Curcellæum, an Gentiles absque fide in CHriſtum per extraordinariam DEI gratiam ad ſalutem æternam pertingere, aut minimum ignis æterni ſupplicium declinare poſſint. Jen. 1678. 4.

Moſes Amyraldus parte ſecunda libri, de quo dictum ſupra p. 490.

De fide unica ad Veritatem tuta, recta minimeque fallaci via, *Huetius* lib. 1. Alnetan. quæſt. cap. 2.

A diſcourſe of the nature and neceſſity of faith in JEſus CHriſt, with an anſwer to the pleas of our modern Unitarians for the ſufficiency of bare Morality, or meer Charity, to Salvation. by *Nathanaël Taylor*. Lond. 1700. 8. *History of the works of the learned* A. 1700. p. 259.

Chriſtophori Wolflini diſſertationes VII. de obligatione credendi in CHriſtum. Tubing. 1707. 4. *Hiſt. of the works of the learned* A. 1709. p. 8.

Judicium Eccleſiæ Catholicæ trium primorum ſeculorum de neceſſitate credendi, quod Dominus noſter IEſus CHriſtus ſit verus DEUS, aſſertum contra Simonem Epiſcopium aliosque à *Georgio Bullo*. Oxon. & Amſt. 1697. 8. & inter Opera, Londini 1703. fol. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1704. p. 443. *Acta Eruditorum* A. 1697. p: 604. *Memoires de Trevoux* A. 1708. p. 826. 1716.

Franciſci Fabricii CHriſtus unicum ac perpetuum fundamentum Eccle-

siæ, dissertationibus XIV. Philologico Theologicis demonstratum. Lugd. Bat. 1717. 4. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1717. p. 691.

An enqviry into nature, necessity and evidence of Christian faith, in several essays, by John Cockburn, D. D. Lond. 1696. 8. *Hist. des Ouvrages des Savans* A. 1696. Octobr. p. 81.

De la necessité de la foi en JEsus CHrist pour étre sauvé. Paris 1701. 8. duobus Volum. *Hist. des Ouvrages des Savans* A. 1702. p. 76.

La necessité de connoitre la Religion & de la pratiqver, par Mr. l'Abbé *Colin*. Journal des Savans A. 1715. T. 2. p. 555.

John Leng the natural obligation to believe the principles of Religion and Divine Revelation. Lond. 1719. 8. sermons XVI. at the lecture founded by Robert Boyle.

Iohannis Alphonsi Turretini, de revelationis necessitate. Genev. 1714.

Mr. d'Artis recueil de trois écrits importans à la Religion. Hag. 1714. 8. In hoc volumine scriptum tertium exponit fundamenta & necessitatem Religionis.

Contra libellum *Francisci Puccii* Filidini editum Goudæ 1592. 8. de CHRISTI Servatoris efficacitate in omnibus & singulis hominibus, quatenus homines sunt, quo contendit CHristi meritum, etiam imputari illis, qui in eum non credunt, eumque ignorant: scripsere præter *Nic. Serarium* 1593. 4. & *Franciscum Junium* Lugd. Bat. 1593. 8. & inter Opera T. 2. p. 302. seq. *Lucas Osiander*, Tubing. 1593. 4. & *Joannes Micrælius* parte tertia Ethnophronii, quæ veræ Religionis criteria, necessitatem & ad eam amplectendam hominis obligationem explicat, p. 37. sq. Vide etiam B. D. *Thomæ Ittigii* præfationem ad Christiani Reineccii Bœsianismum.

CAPUT XXVI.

De Veritate ac Divina auctoritate * Scripturarum, per homines DEI Spiritu agitatos consignatarum.

QUando ad eos devenio, qui præcipuum argumentum de Divinitate sacrarum litterarum idoneis rationibus confirmandum tractarunt, nescio quem præponendum ducam B. nostro *Ægidio Hunnio*,

* Confer Junilii & Cassiodori loca, quæ attuli supra p. 256. 257.

Hunnio, Marpurgensis primum, deinde Witebergensis Academiæ inclyto Doctori, cujus exstat Francof. 1591. 8. primum editus liber *De sacrosancta Majestate, auctoritate, fide ac certitudine sacræ Scripturæ, Propheticæ & Apostolicæ, Veteris & Novi Testamenti.* Hunc plus simplici vice recusum ab eo tempore & operibus beati Doctoris Witeb. 1607. fol. Tomo primo præmissos, etiam commentariis Hunnii in Novum Testamentum Witebergæ 1716. * 2. Volum. in fol. junctim editis præclaro consilio præfixit B. D. Jo. Henricus Feustkingius. Germanice vertit Isaacus Fœklerus, Francof. 1596. emendatamque post centum annos versionem præmissa præfatione iterum lectoribus commendavit D. Jo. Elias Veielius, ὁ μακαρίτης, Ulmæ 1696. 12. Denique Augusto Tittelio interprete, cum ejus obſervationibus prodiit Germanice Francof. 1715. 8. Ut autem appareat, quibus rationibus in hoc libro Hunnius pugnet, quem omnibus magni illius Theologi scriptis antefert Thomas Crenius p. 27. Exercitationis 1. de libris scriptorum optimis, en tibi argumenta unum ac viginti, quibus per totidem capita ad demonstrandam Scripturarum Majestatem scriptor ille utitur. 1) ducit ab antiquitate. 2) ab ipso doctrinæ genere & rerum, quas tractat majestate. 3) a genere sermonis inaffectato & simplici, tamen sublimi atque efficacissimo. 4) à miranda harmonia & connnexione Veteris invicem & Novi Testamenti, omniumque partium Scripturæ. 5) ab ipsius Spiritus S. testimonio interno. 6) à Consolationis fructu. 7) ab effectibus, quos in vita hominum gubernanda declarat. 8) à collatione Religionis Christianæ cum cæteris cultibus extra Scripturam, humanitus excogitatis. 9) ab occulta virtute excutiendi secreta humanarum mentium. 10) ab exquisitissimo studio, quo veritatem rerum, omni suæ existimationi præposuerunt sacrorum Bibliorum scriptores. 11) à miranda perfectione Scripturæ, quod ad omnes hæreses confutandas ipsa sibi sufficit. 12) à Scriptorum Veteris Testamenti non interrupta manuum traditione. 13) à miraculis Mosis. 14) à scriptorum Novi Testamenti perpetua itidem manuum traditione. 15) à miranda propagatione doctrinæ Evangelicæ. 16) à miranda conservatione illius cœtus, qui scriptorum Biblicorum custos est. 17) à Sanctorum Martyrum constantia. 18) ab universali omnium populorum testimonio, quod populi DEI rebus gestis perhibent. 19) à vaticiniis Biblicis eorumque illustri complemento sive eventu. 20) à naturali odio cum vitiosæ & corruptæ naturæ humanæ, tum & Satanæ contra hoc Verbum

* Acta Eruditorum A. 1707. p. 206.

Verbum DEI. 21) à pœnis persecutorum, hæreticorum ac contemtorum Verbi Divini.

Matthiæ Flacii demonstrationes certitudinis sacrarum litterarum & Religionis Christianæ, Tom. 2. Clavis Sacræ Scripturæ tractatu 7. p. 757--766.

D. Joannis Schræderi, Theologi Norimbergensis, liber de principio Theologiæ & judice summo controversiarum. Svinfurt. 1605. Giessæ 1609. 8. In illo hæc argumenta quindecim pro Veritate & Divinitate S. Scripturæ explicat: Primum est, inquit, DEI in Scriptura de se loquentis Majestas. 2) Mysteriorum supercœlestium veritas. 3) Visionum Divinarum admiranda varietas. 4) Vaticiniorum manifesto eventu demonstrata veritas. 5) Præceptorum sapientissimorum intemerata sanctitas. 6) Styli & sermonis simplicis pariter & gravidi, adeoque præ aliis hominum scripturis genium humano majorem spirantis, singularitas. 7) Integerrima diversissimorum librorum concinnitas. 8) Librorum Canonicorum, & quæ in iis continetur doctrinæ antiquitas. 9) Doctrinæ quam complectuntur in ciendis, percellendis, accendendis & demulcendis animis, efficacitas. 10) Miraculorum, quibus ceu sigillis suis DEUS ipsis fidem conciliavit, celebritas. 11) Martyrum, qui suo sanguine illos obsignarunt, magnanimitas. 12) Mundi totius qui eos, quamlibet à rationis judicio & carnis sensu abhorrentes magno consensu recepit, auctoritas. 13) Vindictæ Divinæ adversus violatores eorum severitas. 14) Ecclesiæ primitivæ in testificando integritas. 15) Extranearum quoque Religionum attestatio.

D. Petri Haberkornii anti-Valerianus magnus, diss. 1. 2. 3. de auctoritate S. Scripturæ, & unde de ejus Divinitate nobis constet. Giessæ, 1652. 4.

D. Joannis Fechtii diss. de mediis cognoscendi existentiam & Divinitatem Scripturæ sacræ. Rostoch. 1709. 1719. 4. Respondente *Mich. Gottlieb Hanschio*, Gedanense.

Io. Henrici Balthasaris, Theologi Gryphiswaldensis, demonstratio Veritatis & Divinæ originis librorum N. T. ex Clementis Romani testimoniis de Apostolis JEsu CHristi. Gryphiswald. 1724. 4.

Thomæ Wegelini de Divina Propheticorum & Apostolicorum scriptorum auctoritate & librorum canonicorum numero. Argentorat.

Wolfgangi

Wolfgangi Christophori Franckii de inspiratione S. Scripturæ adversus Joannis Clerici librum, jugemens de quelques Theologiens de Hollande sur l'Histoire Critique de Mr. Richard Simon. Kilon. 1713. 4.

Iusti Christophori Bœhmeri, Professoris tunc Helmstadiensis, programma de Divinitate Scripturæ, quod prælectionibus publicis de Christianæ fidei doctrina præmisit Helmst. 1710. 4.

D. Jo. Gvilelmus Baierus prolegom. ad Theolog. positiv. c. 2. *D. Jo. Andreas Quenstadius* System. Theolog. T. 1. cap. 4. sect. 2. & alii Locorum Theologicorum scriptores, *Christianus Chemnitius, Jo. Gerhardus, Abraham Calovius,* &c.

D. Theodori Thummii, Cancellarii Tubingensis, an libri Biblici auctoritatem suam habeant ab Ecclesia? Francof. 1623. 4.

Ejusd. de verbo DEI scripto & non scripto.

D. Georg. Weinrichii diss. de origine Scripturæ & Auctore.

Hermanni Samsonii de sacræ Scripturæ norma, & unde ejus auctoritas.

Alberti Graweri de Scriptura S. contra Costerum. Ejusd. Cur Eruditissimi Viri in interpretatione sacrarum Litterarum aberrent?

D. Georgii Zeamanni basis fidei, sive controversia de Scriptura S. in VII. quæstiones distributa, Witteb. 1611. 8.

Christiani Dreieri, Theologi Regiomontani, de principiis fidei Christianæ, sive de credendi regula contra Gentiles & Judæos, libri 2. Regiomont. 1669. 4.

Dan. Kolsbornii, J. U. D. Der durch seine eigene Vernunfft zum rechten gewissen und unfehlbaren Wege der Seligkeit geführte Mensch, daß das Alte Testament sey das wahre Wort GOttes, das Neue des Alten Erfüllung, der Alcoran und Talmud wider die Vernunfft und GOttes Wort. Lips. 1716. 4.

Jo. Abrahami Kromayeri demonstratio Divinæ Scripturæ sacræ originis, præmissa ejus tabulis Theologiæ, Goth. 1715. 4. *Acta Eruditor. T. 6. Supplem.* p. 354. seq.

Jo. Christoph. Riedels Aus dem grossen Buche der Natur gefundene Grundfeste der Lehre, daß ein wahrer GOTT, und die Schrifften sowol Alten als Neuen Testaments GOttes Wort sey, wodurch Atheisten, Juden und Heyden, ihrer Irthümer völlig überführet, und zur Erkenntniß Göttlicher Warheit angeführet werden. Lips. 1715. 12.

Io. Paul. Reschii diss. 2. de Verbo Domini, quod manet in æternum.

Iohannis Palmroot, Theologi Upsaliensis, de Divina inspiratione Scripturæ Sacræ dissertationes duæ. Upsal. 1704. 8.

Edmund Calamy, the inspiration of the holy writings of the Old and New Testament, consider'd and improv'd in XIV. sermons. Lond. 1710. 8. *Acta Erud. T. V. supplementi* p. 389. *History of the works of the learned* A. 1710. p. 225.

Daniel Williams, sermons concerning Divine revelation, preached at the lecture founded by the honorable Rob. Boyle, Esqve. London, 1695. 8. Ejusdem, Gospel truth, stated and vindicated against Dr. Crisp. ibid. 1692. secunda editio.

Frid. Spanhemii filii, de Divina Scripturarum Origine & auctoritate, contra profanos. Heidelb. 1655. & T. 2. Opp. p. 1336. sq. Lugd. Bat. 1703. fol.

The inspiration of the New Testament, asserted and explain'd in answer to some modern writers, by *Claude Groteste de la Mothe*. London, 1694. 8. & Gallice, Traité de l'inspiration des livres sacrez. Amst. 1695. 8. *Hist. des ouvrages des savans A. 1694. Septembr.* p. 3.

Fausti Socini libellus de auctoritate S. Scripturæ, Italice primum scriptus A. 1570. & inde editus Gallice sine nomine auctoris, Basil. 1588. 1592. Nic. Bernaldo interprete, & Latine Racoviæ 1611. 8. & curante *Conrado Vorstio*, Steinfurti 1611. 8. Denique inter Socini opera in Bibliotheca fratrum Polonorum. Amst. 1668. fol. Belgice etiam interprete Theodoro Raphaëlis Camphusio, 1623. & 1666. 4.

Dominici Lopez, S. I. de auctoritate S. Scripturæ liber, Hispali 1588. 12. Commendatur hic liber à Rich. Simone T. 2. Bibl. selectæ post ejus fata Gallice editæ Amst. 1714. 12. c. 17. p. 264. seq. notat autem haud diversum esse * à superiore Socini libello, qui civem suum *Sixtum Senensem* fuerit secutus, de cujus Bibliotheca S. sicuti etiam de *Huetii* demonstratione Evangelica, in qua γνησιότης & fides sacrorum Scriptorum defenditur, & de *Dupinii* aliorumque consimilibus scriptis dicetur infra capite proximo.

Rob. Bellarminus libro primo de Verbo DEI cap. 2. T. 1. Controversiar.

Augustini Calmet, Benedictini, dissertation sur l'excellence de l'histoire des Hebreux par dessus celles des autres nations, præfigitur ejus historiæ V. & N. Test. Gallice editæ Paris. 1718. 4. 2. Volum. *Iournal des Savans* A. 1719. p. 77. seq.

Antonii

* Confer Sandii Bibl. anti-Trinitariorum p. 66.

Antonii Perez, Benedictini, Avthentica SS. quatuor Evangeliſtarum fides, adverſus repugnantes Hæreticos, Ethnicosque Philoſophos. Lugd. 1626. 4.

Ieremiæ Iones new and full method of ſettling the Canonical authority of the New Teſtament in four parts: prefixed a diſſertation concerning the neceſſity of ſettling the Canon of the New Teſtament. Lond. 1722. 8. duobus Voluminibus.

Benedictus Pictetus, Theologiæ Chriſtianæ Gallica lingva editæ Genev. 1708. 4. lib. 1. c. 12–20. p. 52. ſeqq.

Carl Wolſeley, Baronet, reaſonableneſs of Scripture-belief. Lond. 1672. 8.

The Divine authority of the holy Scriptures, aſſerted in two diſcourſes: the former shewing the nature and extent of the Inſpiration vouchſaf't by the Holy Ghoſt to the penmen of the Scriptures, and de diſtinct share of each therein. The latter shewing the Divine authority of the vowels and accents in the Hebrew text, by new and intrinſick arguments: in a diſcourſe concerning the diviſion of the Bible into chapters and verſes. To which is added a diſcourſe concerning the teſtimony of the Spirit, on Rom. VIII, 16. by *Samuel Clark*, M. A. Lond. 1699. 8.

Traité de la Verité & de l'Inſpiration du livres du Vieux & du Nouveau Teſtament par Mr. *Iſaac Iaquelot*. à la Haie 1712. 12. *Bibl. ancienne & moderne T. IV.* p. 233.

Chriſtoph. Wittichii Oratio inauguralis de Oraculorum Divinorum veritate & gentilium falſitate. Lugd. Bat. 1682. 4.

Lud. Hermanni Stumphii, Palatini, Theologi Duisburgenſis, Oratio inauguralis de admirandis S. Scripturæ. Duisburgi 1704. 4.

Gvil. Whitakeri de autoritate Scripturæ, eam aliunde etiam conſtare, quam Eccleſiæ teſtimonio libri 3. contra Thom. Stapletonum, tom. 2. Opp. Genev. 1610. fol.

Gvil. Perkinſus Tom. 1. Operum pag. 1416. ſeqq. de auctoritate Sacræ Scripturæ.

Sam. Bocharti Semons de la Divinité, neceſſité, & certitude de l'Ecriture ſainte. De l'autorité & de l'utilité du Vieux Teſtament &c. Dans ſes ſermons ſur divers textes, Tom. 1. Amſt. 1714. 12.

Ejusd. Epiſtola ad Tapinum, qua S. Scripturæ Divinitas argumentis inſitis demonſtratur, Tom. 1. Opp. Latine editorum Lugd. Batav. 1693. fol. p. 926. ſeqq. & ſeparatim Halæ Sax. 1716. 8.

Ed. Stillingfleet Letter to a Deiſt, in anſwer to the ſeveral objections againſt the truth and authority of the Scriptures, Lond. 1677. 8. & Latine B. D. Andr. Adamo Hochſtetero interprete, Ulm. 1695. 8. cum mantiſſa de divinitate Scripturarum V. & N. Teſtamenti, ex libello Gallico Anonymi contra indifferentiam religionum, Amſtelodami 1692. impreſſo.

Eadem Stillingfleeti Epiſtola cum *Rich. Kidderi* Moſe contra Spinoſam & Hobbeſium defenſo, Belgice interprete W. van Schie. Delft, 1697. 8. *Brief an een Ongodiſt* &c.

An eſſay of inſpiration, in two parts, by *Benjamin Bayly*, Lond. 1707. 8. *Adde cenſuram temporum Tom. 1.* p. 183. ſeqq. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1707. p. 161. A. 1708. p. 308.

William Asheton in collatione cum M. S. Anglice edita A. 1691. 8. de qua infra Cap. XLVII.

Thomæ Watſons Ubung der Gottſeligkeit p. 40. ſeqq. Hafn. 1705. 4. ex Anglico, V. C. Jo. Adolpho Hofmanno interprete.

A vindication of de Divine Authority and inſpiration of the writings of the Old and New Teſtament, in anſwer to the treatiſe lately translated out of the French (*Sentimens* * & *defenſe des Sentimens* † *de quelques Theologiens d' Hollande ſur l'hiſtoire Critique du V. T. par Rich. Simon*) Entituled: Five lettres concerning the inſpiration of holy Scriptures, by *William Lowth*. Oxon. 8. *Boekſal van Europe* A. 1692. p. 399.

Rich. Simonis Lettre à Mr. l'Abbé P. D. & P. en Th. touchant l'inſpiration des livres ſacrez. Roterd. 1686. 4. *Nouv. de la Rep. des lettres* A. 1686. p. 1446.

Ejusdem Réponſe au livre intitulé, Defenſe des ſentimens de quelques Theologiens de Hollande ſur l'hiſtoire Critique du Vieux Teſtament. Roterdam 1699. 4. ſub nomine *Prioris de Bolleville*, ad calcem ſuperioris Epiſtolæ.

Ioannes Claudius in operibus poſtumis Gallice editis Tomo V. Amſt. 1689. 8. p. 270. 313. 353. 506. 597. de S. Scriptura fidei & morum noſtrorum norma ac regula, ejusque auctoritate ac perfectione. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1689. p. 89.

Robertus Ienkin in aſſerenda Scriptorum ſacrorum Prophetiarumque veritate

* Amſt. 1685. 1711. 12.
† Id. 1686. 12.

tate & divinitate diligens eſt Tomo 1. operis Anglice editi, the reaſonableneſs and certainty of the Chriſtian Religion. Lond. 1708. 8.

John Edward diſcourſe concerning the autority, ſtyle and perfection of the Old and New Teſtament. Lond. 1693. 1694. 8. duobus Volum. *Hiſtoire des Ouvrages des Savans* A. 1694. *Decembr.* p. 154. & A. 1695. *Jun.* p. 460.

William Whiſton, the accomplishment of Scripture Prophecies, VIII. ſermons preachd A. 1707. at the lecture founded by the honourable Robert Boyle, Eſque. Cambridge 1708. 8.

W. H. Spirit of Prophecey, or a treatiſe, proving that CHriſt and his Apoſtels are ware Prophets, againſt Mr. Hobbes. Lond. 1679. 8.

D. Iohannis Muſæi Vindiciæ S. Codicis contra Matthiam Knutzen, Atheum, adjuncta in ſecunda editione, Jen. 1675. 4. ſcripto ejus A. 1674. primum vulgato, cui titulus: Ableinung der abſcheulichen Verleumdung, als wenn in der Univerſität Jena eine neue Secte der Gewiſſener wäre entſtanden.

Roberti Boyle Cogitationes de ſtylo Scripturæ, Anglice & inter opera Boylii Latine: & cum ſcripto ejus de Veneratione humani intellectus, DEO debita, Germanice à Rev. Auguſto Hermanno Francke. Halæ Sax. 1709. 8.

Daniel Whitby in prolegomenis ad Commentarios in N. T. Anglice editos Lond. 1700. 1703. fol. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1700. p. 381. A. 1703. p. 163. ſeqq. 225. ſeq.

Frid. Adolph Lampe Cap. 5. prolegom. Commentarii eruditi in Johannis Evangelium, probans ejus veritatem & Divinitatem. Amſt. 1724. 4.

Hermanni Alexandri Roëll Commentarius in initium Epiſtolæ ad Epheſios, quo continetur demonſtratio Divinitatis ſcriptorum Pauli Apoſtoli. Traject. ad Rhen. 1715. 4.

Iacobus Baſnage Hiſtoriæ Veteris & Novi Teſt. illuſtratæ obſervationibus & iconibus nitide deſcriptis ære, præmiſit duas diſſertationes, quarum prima Atheis oopoſita probat exiſtentiam Numinis, altera Moyſen & Prophetas inſpiratos divinitus, & veritatem Religionis Chriſtianæ. Amſt. 1704. fol. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1705. p. 395.

Religion revelée, ou l'on fait voir, que les livres du V. & N. Teſtament ſont d'inſpiration Divine, on donne les regles generales pour les

expliquer par Mr. *David Martin*, Pasteur de l'Eglise à Utrecht. Franeqv. 1719. 8. *Europe savante, A.1719. Avût* p. 167. *Nouvelles litteraires T. 10.* pag. 346. Idem Martinus in prolegomenis ad luculentam editionem Gallicam Bibliorum, Amst. 1707. fol. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1707. p. 493.

Jo. Henricus Bisterfeldius de Divina S. Scripturæ eminentia & sufficientia. Lugd. Bat. 1654. 8.

Exercitationum *Thummianarum* prima, quæst. 1. 2. Tubing. 1661. 4.

A discourse by way of Dialogve, on Providence, the happines of a religious life, the Divine auctority of the Scriptures, the doctrine of the ever blessed Trinity, and the wisdom of God in the Creation of the world. by Sir *Humphry Mackworth.*

Divinitas S. Scripturæ probata ex eo, quod solum ad DEUM ejusque gloriam tota dirigitur, *Sam. Werenfels* sylloge diss. Theologicarum, Basil. 1709. 8. diss. sexta: & quod momenta ad virtutem longe potiora continet, quàm omnium scripta Philosophorum. id. diss. septima. De testimonio Ecclesiæ, Scripturæ ipsius & Spiritus S. id. diss. octava.

In *D. Quirini Kunckel* lilio inter spinas, sive scriptis polemicis Germanice junctim editis Moguntiæ 1694. 8. Pars prima est de infallibili cognitione Verbi Divini.

Utrum solo rationis judicio constet nobis de S. Scripturæ Divinitate, scripta A. 1686. in Belgio edita à *Joanne van der Weyen, Gisberto Wessela Duker, Hermanno Alex. Roëllio,* & *Ruardo ab Andala: Henrico Hulsio* libris duobus de principio credendi, Lugd. Bat. 1688. 12. eorumque vindiciis. Bibl. Univers. T. XIII. p. 375. & qui interius lumen S. Spiritus infusum ingenitum & conservatum adjungit, *Ulr. Huberus* in positionibus Juridico-Theologicis de auctoritate Scripturæ, in libro de concursu & rationis sacræ Scripturæ, & in stricturis: & qui cum eo consentiunt, *Gerardus de Vries* in Cartesio vindicato, sive Divina auctoritate à ratione independente, *Joannes Regius, Hermannus Witsius* &c. Vide Joannis Clerici Bibl. universalem Tom. VI. p. 368--435. & T. 7. p. 429. ubi de scripto N. I. M. F. L. P. Zelandi, & p. 430. ubi de *Guberti Coqu* examine assertionum de rationis usu in Religione Christiana, & Tom. XIII. pag. 405. ubi *Joannis Regii* liber

liber de modo percipiendi S.Scripturæ Divinitatem, contra Hulsium. Franeqv. 1688. 12.

Scripturæ auctoritas in controversiis dijudicandis, *D. Wilhelm Sherlock* in libro edito Lond. 1686. 4. qui inscribitur: a Discourse concerning a judge of Controversies. *Bibl. Universelle* T. 6. p. 257.

Epistolæ *Simonis Episcopii* ad Wilhelmum Bom, Roterd. 1687. 8. *id.* p. 447. *Joannis Sylvii* liber. *id.* p. 473.

Eliæ Grebnitz contra Hackium, S. I. de S. Scripturæ vero usu Protestantibus proprio. *id.* T. 7. p. 404.

D. Conradi Horneji Tractatus de sacris & Divinis Scripturis. Helmstad. 1632. 1655. 4.

D. Jo. Henrici Maji, Theologi Giessensis, selectiores dissertationes IV. de Scriptura sacra, quarum prima agit de librorum sacrorum inspiratione, 2) de eorundem in arcam repositione, 3) de Canonis consignatione, 4) de Germanica B. Lutheri translatione, novo Hist. Criticæ V. T. auctori ejusque adversariis Theologis Batavis oppositæ. Francof. 1690. *Bibl. Universelle* T. XIX. p. 499.

Dav. Henrici Kœpkenii stromatum Theologumenon de revelationis Divinæ objecto, forma & differentiis decades VI. Rostoch. 1711. 4.
Ejusdem de revelatione Divina per Angelos, Decades III. id. 1712. 4.
Ejusdem de revelatione Divina per homines, Decades VII. Rostoch. 1713. 4.

Petri Yvon impieté convaincüe touchant l'existence de Dieu, & touchant la certitude de l'Ecriture. Amsterdam 1681. 8. contra Spinosæ tractatum theologico-politicum. Adde Acta Eruditor. A. 1684. pag. 410.

Petri Dinant, Pastoris Ecclesiæ Roterodamensis, *de achtbaarheit van Godts woort.* Roterdami 1709. 4. Belgice. De opere hoc eximio Acta Erud. 1711. p. 69.

D. Gottlob Frid. Seeligmanni Oratio tertia in junctim editas Dresdæ 1712. 8. Acta Erud. 1712. p. 37.

Unwidersprechliche Beweiß-Gründe von der Warheit der H. Schrifft, cum præfatione B. D. Philippi Jacobi Speneri. Hall. 1699. 4.

Sermons d'*Ezechiel Gallatin*, Pasteur de l'Eglise à Geneve 1720. 8. sermon septieme, *sur la verité & la sainteté de la parole de Dieu.*

D. Jo.

D. Jo. Wilhelmi Peterſenii ſcriptum, de quo ſupra p. 442.

Grund-Feſte der Lehre, daß ein wahrer GOTT, und die Schrifft Altes und Neues Teſtaments GOttes Wort ſey. Lipſ. 1715.

Michaëlis Berns, Paſtoris Wandsbecenſis, Göttliches Licht und Recht, daß GOtt ſey einig im Weſen und dreyfaltig in Perſonen, und daß die Heilige Schrifft das allein wahre lebendige Wort GOttes ſey. Hamburg, 1718. 4.

Entwurf einer neuen Demonſtration von der Göttlichkeit der Heil. Schrifft, und der darauf gebaueten Chriſtlichen Religion. im Freywilligen Heb-Opffer von allerhand in der Theologie lauffenden Materien, XXXſter Beytrag p. 769. ſeqq. delineatio majoris operis, quod auctor ibi promittit, demonſtraturus revelationem Divinæ voluntatis de hominum in peccatum prolapſorum ſalute neceſſariam omnino, ſine qua omnibus hominibus pereundum fuerit. Revelationis autem illius requiſita, ut ſufficientem remediorum ſalutis notitiam perſpicuam DEOque dignam, neque ſecum aut cum recta ratione vel Lege Naturæ pugnantem complectatur, in ſacris litteris perfectiſſime contineri.

Characteres, nach welchen die heutigen Inſpirirten können geprüfet werden. id. erſten Beytrag p. 58--76. Berlin. 1715. 8.

D. Jo. Mich. Heineccii Schrifftmäßige Prüfung der ſo genannten Neuen Propheten und ihres auſſerordentlichen Zuſtandes. Halle, 1715. 4.

D. Joach. Langens Nöthiger Unterricht von unmittelbahren Offenbahrungen. Halle, 1715. 4.

Benedicti Picteti, lettre ſur ceux, qui ſe croyent inſpirez. Genev. 1721. 12.

Jo. Lyſii Warhafftige Erzehlung deſſen, was in Berlin mit einigen ſo genannten Inſpirirten vorgegangen. Berlin, 1715. 4.

Io. Porſts Send-Schreiben von der Beſchaffenheit des Geiſtes der Inſpiration, wie er ſich an einem gewiſſen Mann in Berlin geoffenbahret. Berlin, 1715. 12.

Ein wegen der Inſpirirten zu Glaucha in Halle von dem Herrn Amtmann zu Giebichenſtein gehaltenes Protocoll. Freywilliges Heb-Opffer, anderer Beytrag T. 1. p. 167--174.

Franciſci Mariæ Philamarini, à Neapoli Capuccini, de divinis revelationibus tractatus duo. Neapoli 1675. 4. Giornale de' letterati di Roma A. 1676. pag. 22.

Henry

Henry Howard defensative against the poison of supposed prophecies. Lond. 1620. fol.

Le theatre sacre des Cevennes. Lond. 1707. 8. Acta Erud. A. 1708. pag. 137.

The spirit of Enthusiasm exorcis'd, by *George Hicks*. History of the works of the learned A. 1709. p. 617.

Preservatif contre le fanatisme & les pretendus Inspirez des derniers siecles par Mr. *Samuel Turretin*. Genev. 1723. 8. Bibl. ancienne & moderne T. 21. p. 408.

An essay on Inspiration, by *Benjamin Bayly*, Lond. 1708. 8. History of the works of the learned A. 1707. p. 161. & 1708. p. 308.

D. Ioannis Francisci Buddei Commentatio historica de criteriis falsæ veræque inspirationis. Jen. 1715. 4. Neue Bibliotheck XLIII. p. 253.

Ioannis la Placette traité de la foi Divine, Roterd. 1716. 8. quatuor Vol. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1716. p. 182.

Ioannis Pauli Resenii dissertationes duæ de Verbo Domini, quod manet in æternum.

CAPUT XXVII.

De Canone & integritate Sacræ Scripturæ.

I.

DE numero librorum V. T. & quales sint illi, qui ab omni memoria à Judæis pro libris sacris & Divinis habiti fuerint, constans & consentiens veterum Christianorum recentiumque sententiæ testimonium perhibent Josephus lib. 1. in Apionem & Hebræi apud Hieron. prologo galeato in libros Regum, Masorethæ, nec non Talmudici in Bava Bathra, Galatinus lib. 1. de arcanis Catholicæ veritatis c. 1. & Codices manu exarati atque excusi Bibliorum Hebraicorum.

II. De libris Novi pariter & Testamenti Veteris habemus testimonia ex Orientali Ecclesia Melitonis Sardiani apud Euseb. IV. 26. hist. Canonis Apostol. 85. Constitutt. Apostol. II. 57. Origenis in Psalm. (apud Euseb. VI. 25. & Niceph. V. 16.) & homil. 7. in Josuam. Eusebii III. 24. 25. Hist. S. Athanasii in Epistola paschali, & Athanasii junioris in Synopsi Scripturæ. Cyrilli Hierosol. Catechesi IV. Canonis Laodiceni

diceni ultimi (in Codice Canonum Ecclesiæ universæ can. 59.) Gregorii Naz. carmine 33. Amphilochii in Jambis, Epiphanii hæresi 8. & 76. p. 941. & de ponderibus ac mensuris c. 4. p. 161. sq. Leontii de sectis actione 2. Jo. Damasceni IV. 18. de orthodoxa fide, Nicephori CPol. in stichometria apud Scaligerum in Euseb. p. 312. * & Nicephori Callisti in Jambis. His accedunt Indiculi veterum Codicum MSS. Bibliorum editi à Morino, Cotelerio, Beveregio, & ab Humfredo Hody p. 649. operis eruditi de Bibliis Originalibus, & Codices editi Bibliorum Græci, Syriaci, Arabici, Æthiopici, Moscovitici.

III. Ex Ecclesia Occidentali, testimonia S. Hilarii præf. in Psalm. Philastrii hæresi 370. Hieronymi Epist. ad Paulinum & prologo in libros Regum, & apud Cassiodorum c. 12. divinar. lect. Rufini in exposit. Symboli, Augustini II. 18. de doctrina Christiana, & apud Cassiodor. Innocentii I. Papæ Epist. ad Exuperium apud Dionys. Exiguum: Concilii Carthaginiensis A. C. 419. Can. 27. Eucherii Lugd. in quæst. V. & N. T. Synodi Rom. A. C. 494. sub Gelasio I. Cassiodori c. 13. 14. Divin. Lect. Junilii lib. 1. de partibus Divinæ Legis, Isidori Hisp. lib. I. de Offic. c. 12. & VI. 4. Originum, & in libro Prooemiorum: Rabani Mauri de institutione Clericorum II. 53. seq. & III. 7. T. 6. Opp. p. 29. & 36. Eugenii Toletani, Burchardi, Ivonis, Ruperti Tuitiensis, Hugonis de S. Victore, Petri Cluniacensis contra Petrobrusianos, Honorii Augustodunensis in gemma animæ IV. 118. Radulphi Flaviacensis in Levitic. XIV. 1. Jo. Belethi de Eccles. Officiis c. 60. Petri de Riga in aurora MS. Petri Comestoris in Hist. Scholastica. Jo. Sarisburiensis Epist. 172. & aliorum juniorum apud Humfredum Hody de Bibliis Original. p. 656. seq.

IV. His accedit omnium quotquot exstant per omnia à CHristo nato secula Doctorum Ecclesiæ constans ac perpetuus usus, ad libros Propheticos & Apostolicos, eosdem quibus gaudemus hodie, unice provocantium,

* Conferri possunt Petri Pithoei opera p. 14. seq. Syncellus Goari p. 419. seq. Anastasii Hist. Eccles. ab Fabrotto vulgata p. 189. & stichometriæ librorum sacrorum editæ à Cotelerio T. 1. Patrum Apostol. ante Epist. Barnabæ pag. 8. & præf. ad Constitutiones Apostolicas p. 196. & ad canonem ultimum Apostol. Gvil. Beveregius Codice canonum illustrato lib. 2. c. 9. Jo. Morinus lib. 2. Exerc. Bibl. XVII. 2. seq. Jo. Marcianæus Prolegom. IV. in Bibl. Divinam Hieronymi. Rich. Simon c. ult. libri 1. Hist. Criticæ N. T. & Josephus Maria Carus sive Thomasius in capitulis Biblicis, editis Rom. 1688. 4. Bernh. Montfauconus in Palæographia Græca pag. 306. & in Bibl. Coisliniana sub init. Laurentius Alex. Zaccagnius in Collectanis monumentorum veterum, Rom. 1698. 4. p. 411. seq. &c.

cantium, quoties vel credendum aliquid, vel faciendum aut omittendum, vel ſperandum denique Chriſtianis ſvadent aut exponunt. Uberius autem de hoc argumento conſuli poſſunt

B. *D. Michaëlis Waltheri* officina Biblica, Lipſ. 1636. 4. & ex poſtuma & longe locupletiore editione 1668. & 1703. fol.

Jo. Friſchmuthi diſſ. de diviſione librorum V. T. in Legem, Prophetas & hagiographa ad Lucæ XXIV, 44. Jen. 1665. 4.

D. Georgii Calixti de auctoritate S. Scripturæ & numero librorum Canonicorum Veteris Teſt. exercitatio. Helmſtad. 1648. 4.

Jonæ Conradi Schrammii programma de adverſariis Veteris Teſt. Helmſtadii 1722. 4. *Acta Academiæ Juliæ, ſemeſtri IV.* p. 17. ſeq. Inter adverſarios illos notiſſimi Manichæi, quorum objectiones contra libros V. T. confutant *Titus* Boſtrenſis libro ſecundo, & *Photius* libro tertio contra Manichæos, *Auguſtinus* præcipue in præclaris libris contra adverſarium Legis & Prophetarum, & in aliis ſcriptis, quæ p. 247. retuli.

D. Chriſtiani Kortholti tractatus de Canone Scripturæ. Roſtoch. 1665. 4.

Tho. Wegelinus & *Jo. Henricus Majus* in ſcriptis, quæ ſuperiore Capite p. 504. & 511. retuli.

Præ cæteris diligenter atque erudite hoc in argumento verſati ſunt Venerandus *D. Joh. Gottlob Carpzovius*, cujus introductio ad libros Hiſtoricos, Poëticos ac Propheticos Bibliorum Veteris Teſt. præcognita critica & hiſtorica, atque autoritatis vindicias exponens vidit lucem tribus Voluminibus Lipſiæ 1714. 1720. & 1721. 4. Ac nunquam ſine laude dicendus mihi *Jo. Chriſtophorus Wolfius* noſter tomo ſecundo Bibliothecæ Hebraicæ, libro integro primo per ſectiones quinque, 1) de Canone Biblico. 2) de libris Biblicis V. T. 3) de libris Apocryphis. 4) de libris citatis in Codice Hebræo & hodie non extantibus, & 5) de ſcriptoribus introductionum Biblicarum. Hamb. 1721. 4.

D. Joannes Henricus Majus, Theologus Gieſſenſis, in examine Hiſtoriæ Criticæ textus Novi Teſt. à Rich. Simone vulgatæ. Francof. 1694. 4.

Philippus Jacobus Sclerander ſive *Hartmannus* de geſtis Chriſtianorum ſub Apoſtolis c. 12. Berolin. 1699. 4.

Dixi etiam de Canone Novi Teſt. libro IV. Bibl. Græcæ cap. 5. & de Apocryphis Veteris Teſt. lib. 3. cap. 29. nec non in Codice pſeude-

 pigrapho

pigrapho Veteris, Hamb. 1713. & 1722. 8. & Codice Apocrypho Novi Testamenti. ibid. 1703. & 1719. 8.

Sixtus Senensis in Bibliotheca sancta, opere erudito & digno lectu, cujus liber 1. de scriptis sacris, quæ in Canonica, Devterocanonica & Apocrypha distingvit: ***Liber 2.*** De iis scriptis & scriptoribus, quorum in sacris libris videtur mentio fieri, multis etiam aliis dubiæ fidei, & de Talmudicis. ***Liber tertius*** De sacrarum literarum interpretatione. ***Liber quartus*** De earundem expositoribus, qui ordine alphabetico recensentur. ***Libro quinto**** Expositiones quædam juxta seriem librorum & capitum Veteris, & ***Libro sexto*** Novi Testamenti ad examen revocantur, ac censuræ subjiciuntur. ***Liber septimus*** oppositus est iis, qui scriptis Evangelicis & Apostolicis vel integris vel partibus quibusdam, & ***Liber octavus***, qui Veteri Testamento tribuere fidem, vel libros quosdam pro Divinis accipere denegarunt. De hoc Sixti opere, quod Venetiis 1566. primum, ac deinde 1580. 4. Francof. 1575. Lugd. 1575. 1591. fol. Paris. 1610. fol. Colon. 1576. 1586. fol. 1626. 4. lucem vidit, adeundus Antonius Possevinus, qui eo diligenter usus est in apparatu sacro T. 2. p. 411. seq. & Jacobus Qvetif in Bibliotheca nova Dominicanorum T. 2. p. 207. Obiit A. 1569. ætatis 49.

Rob. Bellarminus lib. 1. de Verbo DEI, cap. 4. seqq.

Antonius à Matre Dei, Carmelita excalceatus, Lector Theologiæ Salmanticensis præludiis Isagogicis ad sacrorum Bibliorum intelligentiam, Lugd. 1669. fol.

Petrus Daniel Huetius, Episcopus Abrincensis, in Demonstratione Evangelica edita primum Paris. 1679. fol. & recusa Amst. 1680. 8. atque iterum ex nova auctoris recognitione cum insignibus accessionibus Paris. 1694. fol. & Lipsiæ 1694. 1704. & 1722. 4. hac utitur methodo, ut postquam docuisset Religionis Christianæ veritatem probari posse genere argumentorum, quæ non minus certa sint, quam demonstrationes Geometricæ, licet ad faciendam fidem sine Gratia DEI inanis sit omnis argumentatio: Inde post præmissas definitiones, postulata quædam & axiomata, fuse demonstratur per propositiones X. genuinos & coætaneos rebus illis, quas describunt,

* Liber tertius separatim prodiit Colon. 1577. & 1588. sub titulo artis interpretandi sacras Scripturas absolutissimæ, cui coronidis instar accesserunt S. S. Patrum regulæ 234. Francisco Ruizio, Vallisoletano & Joanne Hofmeistero collectoribus.

describunt, esse libros Novi ac Veteris Testamenti, veracesque adeo quæ in illis traduntur historias, Prophetias autem Veteris Testamenti de Messia unice convenire JESU CHRISTO, quod ostensum per capita CLXXI. demonstrat illum esse Messiam, & Religionem Christianam unice veram Divinamque. De Canone librorum sacrorum V. T. speciatim disputat p. 533. seq. edit. Lipsiens. Natus Huetius Vir doctissimus Cadomi, 1630. 8. Februar. diem obiit Parisiis 1721. 26. Jan. ætatis 91.

Claudius Frassenius, Ord. Minorum in disquisitionum Biblicarum T. 1. lib. 1. de origine & antiquitate Scripturæ & lib. 3. de Canone Veteris & Novi Test. Paris. 1682. 4. *Acta Erud.* A. 1682. p. 354.

Richardus Simon, Presb. Congregationis Oratorii, Historia Critica Veteris & Novi Testamenti in lucem data notissimus, quam utramque tribus libris distinxit, primoque sacros libros singulos eorumque auctoritatem, & veterum fidem Codicum, secundo versiones, tertio commentarios veteres & recentes expendit. Historia Critica Veteris Testamenti sæpius edita Gallice, & ex Gallico etiam Latine versa & Anglice, & variis oppugnata, variis defensa scriptis. De septima illius editione vide *Acta Erud.* A. 1686. pag. 100. Historiæ Criticæ Novi Test. tribus tomis accessit etiam quartus sub novarum observationum titulo. Paris. 1695. 4. *Journal des Sav.* A. 1695. p. 593. Examen libri primi instituit D. *Jo. Henricus Majus*, ὁ μακαρίτης. *History of the works of the learned* A. 1710. pag. 211. De *Matthia Honcampi* examine, Giornale de letterati di Parma A. 1690. p. 156. Bibl. Universelle T. 10. p. 125. de altero *Antonii Coulani*, Histoire des Ouvrages des Savans A. 1696. Mart. p. 300. Journal de Berlin A. 1696. p. 458.

Lud. Ellies du Pin dissertation preliminaire de la Bible, ou prolegomenes sur la Bible. Paris. 1699. 8. tribus Vol. & Amst. 1701. 4. duobus Vol. Nouv. de la Rep. des lettres A. 1701. T. 2. p. 28. 169. History of the works of the learned A. 1699. p. 127. & A. 1700. p. 187. Du Pinius ipse T. 19. Bibl. Ecclesiastic. p. 226. seq.

(Inquior in du Pinium Rich. Simon sub Jo. Reuchlini nomine, T. 1. Epist. select. p. 321. seq. Epist. 38. & T. 3. Bibl. Critic. p. 422.)

Natalis Alexander Rothomagensis, Theologus Paris. Ordinis Prædicator. superiore A. 1724. defunctus, in selectis historiæ Ecclesiasticæ V. T. capitibus, quæ prodierunt Paris. 1689. 8. sex Volum. & 1699. unico Volumine in fol.

Jo. Baptista du Hamel in institutionibus Biblicis sive S. Scripturæ prolegomenis diss. 1. quæ de libris sacris eorumque numero & θεοπνευςία. Paris. 1698. 12.

Bernhardus Lamy, Presb. S. Oratorii, in apparatu ad Biblia sacra, Gratianopoli 1687. fol. tabula XVIII.

Joannis Marcianay, Benedictini, traité historique du Canon des livres saints, depuis leur publication jusqu' au Concile du Trente. Paris. 1703.

Augustinus Calmet, Monachus Benedictinus, in dissertationibus Biblicis, Dissertations qui peuvent servir de prolegomenes de l'Ecriture sainte, Paris. 1722. 4. tribus Volum.

Jo. Henricus Hottingerus in Thesauri Philologici libro secundo. Tiguri, 1659. 4. quæ secunda auctior est editio.

Benedictus Pictetus, Genevensis Theologus, quem superior annus Ecclesiæ suæ eripuit, lib. 1. Theologiæ Christianæ cap. 6. 7. 8. 9. 10. ubi de Canone V. & N. T. atque cap. 31. ubi de integritate librorum sacrorum, & quod nec incendio Hierosolymitano perierunt, nec à Judæis aut hæreticis fuerunt corrupti. Cap. 32. de libris Apocryphis, quos è numero librorum Canonicorum non sine gravissimis causis excludi, diligentissime probat *Joannes Rainoldus* in Censura librorum Apocryphorum, edita Oppenheimii 1611. 4. duobus Voluminibus.

Io. Henricus Heideggerus, A. 1698. die 28. Januarii denatus, * in Enchiridio Biblico, sive hieromnemonico, libro scito & utili. Tiguri, 1680. 8. 1690. & 1703. Jen. 1723. 8. & in exercitationibus Biblicis, Tiguri 1700. 4.

Iac. Altingius Epist. LIX. & LX. tom. 5. Operum, illustrat historiam Canonis V. T. Vide & heptad. IX. diss. ubi adversus eos, qui Vetus Test. rejecerunt. Neque illud à Christianis esse negligendum probat *Io. Hornbeckius* T. 1. Socinismi confutati p. 56. seq.

A scholastical history of the Canon of the holy Scripture, or the certain and indubitate bookes thereof, as they are received in the Church of England. compiled by *Dr. Ion Cosin*, late Lord Bishop of Duresme. † Lond. 1672. 4. *Habent Mosen & Prophetas, audiant illos.* Luc. XVI, 29.

Humfredus

* Nouv. de la Rep. des lettr. 1701. T. 2. p. 339. D. Jo. Fabricius, Theologus Helmst. T. 6. Bibl. suæ p. 147.

† Episcopus Dunelmensis.

Humfredus Hody, Linguæ Græcæ Professor & Archidiaconus Oxoniensis, ad calcem operis elaboratissimi de Bibliorum textibus originalibus, Oxon. 1705. fol. inter se confert ex CXXXV. scriptorum computationibus tum Judæis, tum Orientalis vel Occidentalis Ecclesiæ, notitiam numeri & ordinis librorum Biblicorum. Habes eandem saltim quoad priores LI. in laudati Wolfii Bibl. Hebraica T. 2. p. 50. seq.

Gerhardi van Mastricht, Reip. Bremensis Syndici, denati 9. Cal. Februar. A. 1721. æt. 82. Canon S. Scripturæ secundum seriem sæculorum Novi Test. collectus ex antiquiorum scriptorum testimoniis, in præsentem usque ætatem, & notis illustratus, Dabrami, typis Jani Allatonis, hoc est Bremæ, typis Joannis Wesselii, & recusus in Bibliotheca Historico-Theologica Bremensi, classe septima fasciculo 1. p. 1–56. Bremæ, 1723. 8.

Nehemias Grew in Cosmologia sacra, Anglice edita lib. V. cap. 1.

De Canone Novi Testamenti diligentissime *Iohannes Millius* prolegomenis ad Novum Test. Lond. 1707. & ex Ludolphi Kusteri editione Amst. 1710. fol.

Stephanus Nye in historica recensione & Apologia Canonis Novi Test. adversus Amyntorem * Joannis Tolandi. An historical account and defence of the Canon of the New Testament, in answer to Amyntor. London, 1700. 8. *History of the works of the learned* A. 1699. p. 737.

Ioannis Richardsoni the Canon of the New Testament vindicated, contra eundem Tolandi Amyntorem. Lond. 1700. & secunda editio 1701. 8. H. Dodwelli Epistolam adjunctam habens, qua suffragatorem se à Tolando laudatum indignatur. *History of the works of the learned* A. 1700. p. 302.

Iac. Basnage Hist. de l'Eglise, Roterd. 1699. fol. libro VIII. T. 1. p. 419. sqq. erudite historiam Canonis Novi Test. persequitur.

Ieremiæ Iones liber, de quo capite superiore p. 507.

Iac. Christophorus Iselius, Theologus Basileensis, in quatuor dissertationibus de Canone Novi Test. Basil. 1713. 1714. 4.

D. Ioannes

* Londini 1699. 8. prodierat Joannis Tolandi Amyntor, or a defence of Miltons life containing a catalogve of books attributed in the Primitive times to JEsus CHrist, his Apostles and other eminent Persons, with several important remarks and observations relating to the Canon of Scripture.

D. Joannes Ens, Ecclesiæ Beetsanæ in Hollandia Boreali Pastor, in Bibliotheca sacra, sive diatribe de librorum Novi Testamenti Canone, Amst. 1710. 8. Vide Acta Erud. A. 1711. p. 351.

Jo. Clericus diss. 3. ad Harmoniam Evangelicam, de auctoribus Evangeliorum, deque consilio quo scripta, & tempore quo edita sunt ac lecta in Ecclesiis Christianis. Amst. 1699. fol. & Altdorf. 1700. 4.

A defense of the Canon of the Old Testament, or an answer to *Mr. Whiston's* * supplement to his late essay, in which he attempts to prove that *the Canticles* is not a sacred book of the Old Testament. by *William Itchener*, M. A. Rector of Christian Malford, Wilts. Lond. 1723. 12. Bibl. Angloise de Mr. Armand de la Chapelle T. XI. p. 463.

Ut autem post bis millenorum amplius annorum Judaicæ pariter & Christianæ Ecclesiæ præscriptionem reverentius de illo libro sacro ejusque argumento sentiamus, conferre juvabit, quæ præter interpretes Cantici, ad Psalmum XLV. qui Salomonis epithalamium continet, viri docti commentantur, novissime Frid. Adolphus Lampe in dodecade exercitationum ad illum Psalmum, Brem. 1715. 4. tum Jo. Conradus Dietericus antiquitatibus Biblicis V. T. p. 540. seq. Joannes Henricus Michaëlis in diss. de Cantico Canticorum, Halæ Sax. 1717. 4. & D. Jo. Gottlieb Carpzov in introductione ad libros Poëticos V. T. p. 261. seqq. Natalis Alexander ætate V. hist. Eccles. V. T. diss. 4. &c.

Scripture authentick and faith certain, pro integritate fontium originariorum S. Scripturæ, Lond. 1686. 8. auctore Eduardo, Hiberniæ Episcopo. *Bibl. Universelle* T. 1. p. 457.

Salomo Glassius Philologiæ sacræ libro primo.

D. Jo. Andreæ Danzii Sinceritas S. Scripturæ V. T. triumphans, cujus prodromus Sinceritas Scripturæ V. Test. prævalente Keri vacillans. Jen. 1713. 4. Acta Erud. Germanica T. 2. p. 704.

Joannis Buxtorfii Tiberias, tractatus de punctorum Vocalium & Accentum antiquitate, & anti-Critica adversus Lud. Capellum.

Arnoldi Bootii & Jeremiæ Taylori scripta contra Jo. Morini Exercitationes Biblicas,

* De libro Gvil. Whistoni, quo Canticum Canticorum ex librorum Canonicor. gradu ac numero audet detrudere, consules Armandi de la Chapelle Bibliothecam Anglicam, editam Gallice T. XI. p. 74. seqq. Michaëlis de la Roche memorias litterarias Magnæ Britanniæ T. 14. p. 289. seqq.

Biblicas, & præf. in Biblia LXX. Interpretum: & contra Criticam sacram Lud. Capelli.

Io. Henricus Hottingerus in Thesauro Philologico, & in Exercitationibus anti-Morinianis, contra Jo. Morinum Samaritano Pentateucho primas præ Hebraico tribuentem, Tiguri, 1644. 4.

A discourse concerning the integrity and purity of the Hebrew Bible, in Diario Londinensi cui titulus *the compleat library*, A. 1692. Majo pag. 1—24.

A vindication of the Holy Bible, wherein the arguments for, and objections against the Divine original purity and integrity of the Scriptures are proposed and considered. by *Samuel Mather*. London, 1723. &c.

A discourse of the grounds and reasons of the Christian Religion. London 1724. 8. contra Gvil. Whistonum, loca V. T. à Judæis non esse corrupta. *Mem. literaires de la Grande Bretagne* T. 16. p. 337.

CAPUT XXVIII.

De locis Veteris Testamenti in Novo allegatis.

I.

Magnum testimonium Mosi ac Prophetis perhibent CHristus & Apostoli, non tantum in eo, quod tanquam à DEO missos ubique admittunt, & eorum auctoritate unice ac sine exceptione utuntur, sicut Judæi testabantur scire se, cum Mose locutum esse DEUM, Joh. IX, 29. & Paulus diserte profitetur se DEO illi inservientem credere omnia, quæcunque in Lege ac Prophetis scripta sunt, Actor. XXIV, 14. Sed in eo etiam iisdem præclare suffragantur sua auctoritate, quod clarissime ex CHristi & Apostolorum testimoniis constat Judæis fuisse credita τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, Rom. III, 2. atque ipsos fuisse capsarios nostros, qui Divina oracula custodita & conservata diligenter ad nos transmitterent: neque aliis eos scriptis Mosaicis vel Propheticis usos illo tempore, neque Salvatorem nostrum ejusque discipulos aliis quam iisdem, quæ nos hodie manibus versamus. Hoc ex allegationibus innumeris clarissime apparet: * Moses allegatur *Ioh. 5. v. 45. Luc. 16. v. 29. Matth. 22. v. 24.* CHristus è

 Mose

* Exercitatt. Thummian. I. p. 2. seq.

„Mose explicat legem, *Matth. 5. v. 21. usque ad v. 44.* Maximum legis præ-„ceptum, *Matth. 22. v. 39. è Levit. 19. v. 13. & Deut. 6. v. 5.* Legem matri-„monii, *Matth. 19. v. 4. è cap. 1. Genes. v. 27.* Articulum resurrectionis, „*Matth. 22. v. 30. ex Exod. 3. v. 6.* passionis & mortis, *Luc. 24. v. 27.* typum „ænei serpentis, *Ioh. 3. v. 14. è Num. 21. v. 3.* Paulus, *Rom. 4. v. 3. Gal. 3. v. 6.* „in confirmando articulo gratuitæ justificationis peccatoris coram Deo, „& in confutando operum merito, utitur dicto Mosis Gen. 15. v. 6. *credi-„dit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam.* Rom. 7. v. 13. ex cap. „20. Exodi *integram legis explicationem* depromit; 2. Corinth. 3. v. 13. „utitur historia *velatæ faciei Mosis*, Exod. 34. v. 33. ad exprobrandam cæ-„citatem Judæis, & redarguendam inscitiam eorum; 1. Cor. 10. ex libro „Numerorum aliquot Historiæ recitantur. Liber Josuæ testimonio libri „*Iudicum* cap. 3. approbatur; ex cap. 1. Jos. v. 5. promissio consolatio-„nis plenissima contra πλεονεξίαν allegatur. Hebr. 13. v. 5. Historia *sic-„cati Iordanis*, citatur Psalm. 114. v. 5. Actor. 7. v. 14. Historia *Rachab.* „Hebr. 11. v. 31. & complementum Vaticinii de *Hierichunte*, 1. Reg. 16. „v. 34. Liber *Iudicum* firmatur *à Propheta Samuele*, 1. Sam. 12. v. 9. „Esaias cap. 9. v. 4. meminit ex cap. 7. Judicum *victoria Gideonis*, Hebr. 11. „v. 32. recensentur *Duces*, in specie autem Historia *Gedeonis, Barack.* „*Samsonis, Jephta è libro Iudicum* adducitur; Historia *Ruth* producitur à „Matthæo cap. 1. v. 7. *Libri Samuelis* confirmantur Psalm. 78. v. 61. 66. „Psalm. 89. v. 26. Historia constituti *Regni Judaici & electionis Saulis* „è 1. Sam. cap. 8. memoratur à Paulo, Actor. 13. v. 21. in concione de „CHristo, qui est Messias. Testimonium 2. lib. Samuel. cap. 7. v. 14. „adhibetur ad Divinam CHristi naturam & Majestatem demonstrandam „una cum Psalm. 2. v. 7. Hebr. 1. v. 5. Historia *Davidis de panibus pro-„positionis*, 1. Reg. 21. v. 6. allegatur à CHristo, Matth. 12. v. 3. Marc. 2. „v. 25. Ex libris *Regum*, quos Lucas c. 3. v. 32. & sq. Stephanus Actor. 7. „v. 47. & Actor. 13. v. 36. Paulus citant, CHristus historiam de *Regina* „*Austri*, Matth. 12. v. 42. & de *Naamo* Syro ac *Sareptana*; ex libris vero „Paralipomenωn: (qui libris *Sam. & Reg.* suffragantur eosque supplent) hi-„storiam uti nonnulli contendunt, *de Zacharia* Matth. 23. v. 35. repetit. Hi-„storia *Eliæ* 1. Reg. 19. ad confirmandam electionem Dei gratuitam, & de-„monstrandas sanctorum reliquias, Ecclesiæque perpetuam in extrema „errorum confusione contra omnes diaboli furores & impetum conser-„vationem, adducitur Hebr. 11. v. 34. *Liber Iob* Ezechiel 14, v. 20. „Actor. 10. v. 34. 1. Tim. 6. v. 7. citatur. Historiæ Jobi meminit Jacob. cap. 5.

cap. 5. v. 11. integrumque ex libro isto cap. 5. sub generali nomine scri-" pturæ, 1. Cor. 3. v. 19. citat Paulus. Liber *Psalmorum* ubique citatur," inprimis vindicat CHristus acclamationem Populi faustam Matth. 21." v. 16. à contumeliosis Pharisæorum verbis Psalm. 8. v. 3. *ex ore infantium" & lactantium perfecisti laudem.* Liber *Proverbiorum* allegatur Esai. cap. 59." v. 7. Rom. 3. v. 15. cap. 12. v. 16. 20. Hebr. 12. v. 5. Apoc. 3. v. 19. *Ec-" clesiastes & Canticum Canticorum*, 1. Reg. 4. Inprimis ex cap. 5. *Ecclesiast.*" petitum est, quod Paulus de divitibus, earumque vita & obitu, 1. Tim." 6. v. 7. 9. ait: *Est quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Eccles. 7. v. 21." 1. Joh. 1. v. 8. *Esaias* in ore CHristi & Apostolorum tam frequens est," ut multis non tam *Propheta* quam *Evangelista* personam sustinuisse videa-" tur, siquidem *de Nativitate, Passione, Morte, Sepultura, Resurrectione, & Re-" gno CHristi* clarissime est vaticinatus. Cap. 53. integrum hinc inde insper-" sum legitur. Luc. 4. v. 18. CHristus ex Esaia primam petit concionem." Johannes c. 12. v. 40. allegat visionem Esai. 6 *Ieremias* cap. 31. profer-" tur Matth. 2. v. 18. Jer. 7. Luc. 19. *Ezechiel* c. 37. v. 21. 34. Joh. 10." v. 11. 16. *Daniel* cap. 9. v. 27. Matth. 24. v. 15. Minores Prophetæ" erant *liber unus*, ab unius proinde authoritate judicium de omnibus" peti potest. *Oseas* cap. 6. v. 6. allegatur Matth. 9. v. 13. cap. 12. v. 7." Rom. 7. v. 25. 26. 1. Petr. 2. v. 10. *Ioël* cap. 2. Actor. 2. v. 17. 21. Rom. 10." v. 13. cui respondet dictum Abdiæ vers. 17. in monte Sion erit salvatio." *Amos*, cap. 9. v. 11. Actor. 15. v. 16. *Ionas*, cap. 2. v. 1. cap. 3. v. 4." Matth. 12. v. 40. 41. cap. 16. v. 4. *Micheas*, cap. 5. v. 2. Matth. 2. v. 6." *Nahum*, Rom. 10. v. 15. *Habacuc*, Rom. 1. v. 17. Gal. 3. v. 11. *Nehe-" mias*, Dan. 9. v. 4. *Liber Esdra*, firmatur authoritate Zachariæ; Brevi-" ter: *Libri Mosis, Prophetarum & Psalmorum*, hoc est, *Totum Vetus Testa-" mentum* canonicæ & Divinæ auctoritatis fidem habet authoritate cano-" nica Novi Testamenti, I. in genere quoad *Authores, authoritatemque* tum" *divinam* tum *canonicam*; Ita enim Luc. 16. v. 19. 31. legimus: *Habent" Mosen & Prophetas, audiant illos, si Mosen & Prophetas non audiant, neque si" quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Luc. 24. v. 44. Et dixit ad eos: *Hæc" sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam ne-" cesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege Mosis, Prophetis & Psalmis.*" Actor. 24. v. 4. cap. 26. v. 22. *Nihil extra dicens, quam ea, quæ Propheta" locuti sunt futura esse & Moses.* Rom. 1. v. 1. 2. *Paulus segregatus in Evan-" gelium DEI, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis.*" II. Quoad communem utriusque Testamenti *scopum*, qui est *CHristus*,"

„Luc. 24. v. 27. *Exorsus à Mose & omnibus Prophetis interpretabatur illis „in omnibus scripturis, quæ de ipso erant.* Actor. 10. v. 43. *huic omnes Pro„phetæ testimonium ferunt, quod remissionem peccatorum accepturus sit per no„men ejus, quisquis crediderit in eum.* Psalm. 40. v. 6. Joh. 5. v. 46.

II. Cum autem ex comparatione ipsa locorum, quæ ex Mose ac Prophetis in Novo Testamento passim citantur, sive quod ad sensum verborum attinet, sive quod spectat ad argumentorum vim ac pondus, quod ex iisdem ducunt Apostoli, difficultates quædam sese offerant, (quod necesse est fieri in rebus adeo ab ætate nostra & more & lingua remotis) longe magis exaggeratæ etiam à Judæis, ut à R. Isaaco in Chizzuk Emunah, & à Deistis: compertum fuit difficultates illas esse ejuscemodi, ut diligenter consideratis scopo hæc scribentium & materia, & eorum ad quos illa dicta primum scriptaque sunt, ratione interpretandi Prophetas, dissolvi bona fide & expediri possint ab iis, qui ad illarum considerationem veritatis amorem ingenuum cum sollerti studio conjunxerint. Illi juvando, præsto erunt hi scriptores:

Gvilelmi Surenhusii, Hebraicarum & Græcarum literarum in illustri Amstelædamensium Athenæo Professoris, cui luculentam Mischnæ editionem Hebræo-Latinam debemus, ספר המשוה sive βίβλος καταλλαγῆς, distributus in quatuor libros, in quibus secundum veterum Theologorum Hebræorum formulas allegandi, elucidandi, conciliandi Scripturas sacras, & modos interpretandi conciliantur loca ex Veteri in Novo Test. allegata, Amst. 1713. 4. *Acta Erud. Latina* A. 1713. p. 104. *& Germanica* T. I. p. 793. *Bibl. choisie* T. XXV. p. 407. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1713. p. 817. Quamquam vero multa præclare in hoc opere explicata & erudite à Viro Clariss. illustrata ex Hebræorum scriptis fateor, agnosco etiam quandam in nonnullis allegandi formulis differentiam, tamen paucis credo persvasum iri, quod rationem cur ad veterem Scripturam jam plus jam minus attenderint Apostoli, reddit hanc, quod *alium sensum involvit illa allegandi Formula* Ἐῤῥήθη; *alium*, Γέγραπται; *alium*, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθέν; *alium*, Ἐπληρώθη ἡ γραφή, *alium*, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, *alium*, Ἡ γραφὴ λέγει, *alium*, Εἴρηκε δέ πȣ τις; *alium*, Βλέπετε τὸ εἰρημένον; *alium*, Προϊδȣ̃σα δὲ ἡ γραφή, *alium*, Οὐκ ἔςι γεγραμμένον; *alium*, Διὸ λέγει, *alium*, Ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος; *alium*, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε; *alium*,

Τί

Τί λέγει ἡ γραφή; sive Τί οὖν ἐστι τὸ γεγραμμένον; alium, Ἐν τῷ λέγεσθαι, alium, Καθὼς ἐλάλησε, & quæ sunt id genus alia plures allegandi formulæ cum Hebraicis comparatæ.

Ludovici Capelli diss. an loca parallela, quæ è Veteri Test. in Novo adducuntur, citentur ab Apostolis & Evangelistis prout ea in Græca τῶν LXX. versione tum temporis habebantur, an vero fuerint ab ipsis, prout eis visum fuit, de novo sic reddita, ac postmodum in Græcam Veteris Testamenti versionem LXX. Interpretum, quæ hodie exstat, à scribis vel librariis vel novis post Apostolorum tempora Christianis Interpretibus aut Antiquariis verbatim transscripta atque insulta. Paris. 1650. fol. p. 443. seq. ad calcem Criticæ sacræ.

Pleraque loca, non omnia ex versione Græca Apostolos mutuatos probant Christianus Schotanus de auctoritate versionis LXX. Interpretum, Franeqv. 1663. 4. p. 56. seq. Michaël le Qvien contra Pezronium,* Eduardus, Episcobus Hibernus, in libro † Scripture avthentick and faith certain, &c.

Jonæ Conradi Schrammii diss. exegetica de dictis Veteris Testamenti in Veteri Testamento repetitis. Helmst. 1723. 4.

Andreæ Kesleri diss. inauguralis A. 1627. sub D. Joannis Majoris præsidio Jenæ habita de dictorum Veteris Testamenti in Novo allegatione. Ad calcem sylloges dispp. Theologico-Philologicarum D. Theodori Hackspanii, Altdorf. 1663. 4.

D. Christoph. Pfaffii diss. de allegatis Veteris Test. in Novo. Tubing. 1702.

Franc. Junii sacror. parallelorum libri III. plus simplici vice excusi separatim, ut apud Commelin. 1610.8. & inter opera Junii, quæ junctim prodiere, Genev. 1613. fol. T. 1. p. 1367. Confer Venerandi D. Jo. Fabricii, Theologi Helmstadiensis Bibliothecam T. 6. p. 153. seq.

Frid. Spanhemius, pater, Dub. Evangelic. parte 2. dub. 62. 72. 82. 83. &c.

Jacobi Altingii parallela sacra Prophetiarum in N. T. citatarum T. 2. Opp. Amst. 1687. fol. *Jo. Drusii*, T. VIII. Critic. sacr. Angl.

Jacobus Gousset in Vesperis Grœningensibus p. 402. seq. 425. seq.

Joannes Marckius Exerc. textual. XX. & commentario in Hoseam. *Hist. des Ouvrages des Savans* A. 1696. Decembr. p. 182. seq.

* Acta Erud. A. 1691. p. 163.

† Bibl. Universelle T. 1. p. 461. seq.

Richardi Simonis hist. Critica Novi Test. lib. 1. c. 20. & 22. Ejusdem lettres choisies T. 3. Epist. 26. 27.

Nicolai Clagets, Archidiaconi Sudburiensis, vindication of those Christian Commentators, who have expounded some Prophesies of the Messias not to be meant only of him. Vindiciæ sensus mystici in locis Num. XXIV, 17. 2. Sam. VII, 14. Psalm. II, 1--6. VIII, 2. & 6. XXI, 4. 5. 6. LXXII, 1. 2. 3. CXVIII, 22. Esaiæ VII, 14. 15. 16. LXI, 1. 2. Hoseæ XI, 1. contra Gvil. Whistonum. Lond. 1710. 8. *History of the works of the learned* A. 1710. p 370.

Anonymi, a discourse of the grounds and reasons of the Christian Religion, in two parts. *the first* containing some Considerations on the quotations made from de Old and New Testament, and particularly on the Prophecies cited from de former, and said to be fulfillet in the latter. *the second* containing an examination of the scheme avanced by Mr. Whiston, in his essay towards restoring the true text of the Old Testament, and for vindicating the citations thence made in the New Testament. To which is prefix'd an apology for free debate and liberty of writing. London, 1723. 8.

Petri Allix Vorbericht über die Auslegung der Psalmen, pag. 115. seq. ex Anglico. 1714. 4.

*Campegius Vitringa** præfat. in Esaiam, expendens quædam disputata à Philippo Limborchio præf. in Acta, Hugone Grotio ad Matth. I, 22. &c.

D. Henrici Muhlii, Theologi & Pro-Cancellarii Kiloniensis discussio controversiæ inter viros celeberr. Limborchium & Vitringam agitatæ de sensu Scripturæ mystico. Kil. 1716. 4.

Claudam hoc caput judicio Isidori Pelusiotæ lib. IV. Epist. 203. ad Leontium Episcopum, addita versione emendata quibusdam locis:

Ὁ θεῖος καὶ ἀκήρατος νοῦς, εἴποτέ
τι τῶν μελλόντων προμηνῦσαι ἠβούλετο,
οὐχ ἁπλῶς ἔρριπτε τὴν προφητείαν·
(ἐγέλασαν γὰρ ἂν τὸ πλατὺ οἱ ἀπαί-
δευτοι Ἰουδαῖοι, οἱ καὶ πρὸς τὰ λίαν σα-
φῆ

Divina illa & pura mens, si quando rem aliquam futuram præsignificare voluit, non simpliciter profudit vaticinium: (risissent enim simplicitatem stolidi Judæi, qui ad res nimis claras indocilem animam præ-

* Adde sis laudati Vitringæ lib. 3. Observatt. sacr. c. 19. & præf. ad Henrici Teelmanni Commentarium in c. 16. Lucæ. Amst. 1695. 4.

φῆ ἀπαιδευτοῦντες *) ἀλλὰ κεράσας τοῖς παροῦσι τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν, οὕτω τὴν προφητείαν ἐσέμνυνεν, ὅπως καὶ οἱ τότε ἀκροώμενοι ἀπολαύσωσί τινος ὠφελείας, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἐκ τῆς περιβολῆς τῶν πραγμάτων τὸ ἀκριβὲς γνοῖεν. καὶ ἵνα μὴ πάσας περιερχόμενος τὰς προφητείας δόξω μακρηγορεῖν, ἕνα προφητείας τρόπον παραθεὶς, διὰ τούτου καὶ τοὺς λοιποὺς τοῖς συνετωτέροις σαφηνίσω. γέγραπται γὰρ Ψαλμὸς εἰς τὸν Σολομῶντα, οὗ ὀλίγα μὲν εἰς τὸν Σολομῶντα βλέπει· τὰ δὲ πλεῖστα καὶ μέγιστα εἰς τὸν Χριστόν. ὁ μὲν γὰρ πρόχειρος νοῦς τὸν Σολομῶντα ἐδόκει ᾄδειν· ὁ δὲ εἰλικρινέστερος καὶ ὀξυωπέστερος τὸν τῷ ὄντι εἰρηνικόν· καὶ ἦν καὶ τοῖς τότε οὖσι παραμυθία μεγίστη, καὶ τοῖς ἐσομένοις παραμυθία † ἀρίστη. τὸ γὰρ, πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ ὑπερφυῆ καὶ θεοπρεπῆ, καὶ μείζονα οὐ μόνον ἢ κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἄνω δυνάμεις, εἰς

præbebant,) ſed miſcens ac temperans præſentibus futurorum cognitionem, ita prophetiam accommodavit, ut & illius temporis auditores utilitatem inde aliquam perciperent, & poſt futuri ex ipſo rerum exitu accurate rem tenerent. Ac ne cui, ſi omnia perſequerer vaticinia, prolixior eſſe videar, unam quandam prophetiæ formam ubi propoſuero, per hanc ſimul & cæteras intelligentioribus declarabo. Scriptum eſt enim in Salomonem Pſalmus quidam, ** cujus pauca ſane capita Salomonem reſpiciunt: ſed plurima & maxima in Chriſtum. Nam intellectus primo quidem obvius Salomonem canere videbatur: ſincerior autem atque interior ſenſus eum celebrabat, qui vere eſt pacificus, †† & erat tum illius temporis hominibus maxima conſolatio, tum etiam poſteris optimum ſolatium futurum. Illud enim: *Ante Solem permanet nomen ejus, & ante Lunam in generatione generationum*, & reliqua omnia, quæ ſupernaturalia & Divinitati convenientia ſunt, neque ſolum majora ſunt quam pro homine, verum etiam quam pro ſupremis atque cœleſtibus virtutibus, in

* Cod. Vatican. ἀναισχυντοῦντες, *impudenter ſe gerentes.*

** Pſalmus LXXII. quem de Meſſia intelligendum oſtendit etiam Juſtinus Martyr contra Tryphonem & omnis veterum Chriſtianorum chorus: nec ipſi Judæi hoc inficiantur, ut docti interpretes annotarunt. Vide Chriſtoph. Cartwrighti mellificium Hebraicum lib. I. cap. 5. & Dionyſ. Petavii dogmata Theolog. de incarnatione lib. XVI. p. 666.

† Cod. Vatican. προφητεία.

†† Salomon Hebræis pacificum notat.

εἰς τὸν Χριστὸν ᾔδετο. τὸ δὲ, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ διὰ παντὸς, περὶ Σολομῶντος εἴρηται. μὴ τοίνυν νομίζωμεν ἁπλῶς τὴν ἀκήρατον σοφίαν διὰ τῶν προφητῶν τὴν μέλλουσαν προμεμηνυκέναι γνῶσιν· ἀλλὰ κεράσαντες* τοῖς ἐνεστῶσι τὰ μέλλοντα, μηδὲ ἐπειδάν τι ταπεινὸν ἀκούσωμεν, καὶ τῆς θείας τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἀλλότριον, πάντως εἰς αὐτὸν εἰρῆσθαι νομίσωμεν· ἀλλὰ μηδὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ, καὶ τῇ θείᾳ μόνῃ ἀξίᾳ πρέποντα, περὶ Σολομῶντος εἰρῆσθαι ἡγώμεθα, τοῦ μηδὲ ἄμεμπτον ἐσχηκότος τὸ πέρας· μηδὲ ἐκβιαζώμεθα τὰς προφητείας· μηδὲ τοῦ ὁμαλισμοῦ χάριν τῶν προφητικῶν χωρίων εἰς ἀγυρτικὰς ἐμπίπτωμεν λογοποιΐας· ἀλλὰ νουνεχῶς καὶ τὰ καθ' ἱστορίαν εἰρημένα νοῶμεν, καὶ τὰ κατὰ θεωρίαν προφητευθέντα ἐκλαμβάνωμεν, μηδὲ τὰ σαφῶς ἱστορηθέντα εἰς θεωρίας ἐκβιαζόμενοι, μήτε τὰ λαμπρῶς θεωρηθῆναι ὀφείλοντα εἰς ἱστορίαν καταβιάζοντες, † ἀλλ'

in CHristum canebantur. Illud autem: *& orabunt pro ipso semper:* de Salomone dictum est. Ne igitur putemus simpliciter & indistincte sinceram DEI sapientiam per Prophetas futuram præsignificasse cognitionem: sed præsentibus futura contemperantes: ** neque si quid humile atque abjectum, divinoque Salvatoris in terras adventu indignum aut alienum audiverimus, omnino in ipsum statim dictum esse arbitremur. Sed neque magnifica illa, solique Divinæ Majestati convenientia, de Solomone dicta esse existimemus, qui ne extremam quidem vitæ partem labe carentem habuit: neque vim faciamus prophetiis: neque studio redigendorum ad æqualitatem quandam locorum propheticorum in scurriles quasdam verborum ineptias incidamus: sed prudenter cordateque & secundum historiam dicta intelligamus, & quæ secundum contemplationem & spiritalem sensum vatidicè prolata fuerunt, sic etiam accipiamus; non autem vice versa, quæ palam historice sunt prolata, ad spiritalem intellectum, aut spiritaliter omnino intelli-

* κεράσασαν.

** Pensées de Mr. Pascal p. 90. *Les Prophetes sont meslez de Propheties particulieres & de celles du Messie. Ces Propheties particulieres de jour en jour verifiées & accomplies servant à prouver & autoriser celles du Messie, afin que les Prophetes de Messie ne fussent pas sans preuves, & que les Propheties particulieres ne fussent pas sans fruit.*

† καταβιβάζοντες.

ἀλλ᾽ ἀμφοτέροις πρόσφορον καὶ κατάλληλον νοῦν ἐφαρμόζοντες. εἰ δὲ τοιαύτη εὑρεθείη προφητεία, καὶ τὴν ἱστορίαν ἀδηρότως † καὶ τὴν θεωρίαν ἀβιάστως σώζουσα, χρηστέον αὐτῇ κατ᾽ ἄμφω.

intelligenda, ad historicum sensum per vim trahamus; sed utrique generi dictorum aptum convenientemque sensum accommodemus. Quod si talis reperiatur aliqua prophetia, quæ & historiam aptè convenienterque & spiritalem sensum absque coactione conservet, ea sane quin ad utramque partem utamur, nihil prohibet.

CAPUT XXIX.

De Harmonia Sacrorum Scriptorum.

Utrumque pariter ad fidem Scriptorum sacrorum facit, & quod in illis reperias, quæ pugnare inter se & adversa fronte concurrere videntur, hinc enim patet neque fraudem molitos qui illa consignarunt, neque ex compacto rem egisse: & quod species adversitatis & pugnæ, quæ primo obtutu sese offert, partim evanescit statim utrinque si propius attendas; partim in plerisque omnibus ad evidentem concordiam perducta fuit ac quotidie perducitur piorum, attentorum atque eruditorum virorum studio, ut pulcherrimum Divini de Salute humana Consilii corpus ac systema appareat. Horum lucubrationes recensere præsente capite institui, quod tamen breviter faciam & paucis, quoniam diligentius id exequendum in se suscepit Rev. amicus noster *Nicolaus Alardus*, Pastor Ecclesiæ Hamburgo vicinæ Steinbeccensis, qui jamdiu in eo est, ut non modo notitiam eorum, qui Conciliatoria & Harmonias Biblicas composuere, nobis propediem tradat, sed & in supplementum operis Waltheriani loca ipsa S. Scripturæ selectis & solidis conciliationibus illustrata exhibeat. Video etiam in hoc elaborare insignem Virum *Jac. Staalkopfium*, Pastorem de Ecclesia Wismariensi meritissimum, cujus introductio* in historiam Conciliatorum Biblicorum prodiit Lipsiæ 1724. 4. ad calcem ejus animadversionum ad definit. 2. part. 1. Ethices Spinosæ.

† ἀραρότως.

* Acta Erud, A. 1724. p. 457.

Juliani Toletani sive *Richardi* Cluniacensis ἀντικειμένων libri duo, de quibus supra p. 260.

Jacbimi Calabri, Ordinis Cisterciensis, Abbatis Florensis A. 1215. defuncti, de Concordia Veteris ac Novi Testam. libri III. inter opera Venet. 1519. 4. De hoc Joachimo ejusque scriptis præter Bibliothecæ Cisterciensis auctores & Gvil. Caveum, Natalem Alex. aliosque, qui de scriptoribus Ecclesiasticis tractarunt, consulenda Acta Sanctor. T. 7. Maji p. 89. seq.

Hermanni Bodii ex Patribus collecta unio quam vocat dissidentium in sacris litteris locorum: post editionem Coloniensem A. 1527. & plus simplice vice, etiam Gallice recusa atque Germanice. Vide Christophori Hendreichii pandectas Brandenburg. p. 616.

Theodori Bibliandri harmonia locorum S. Scripturæ, quæ prima fronte inter se pugnare videntur.

Davidis Hermanni, qui & ipse *Bibliandri* nomen sibi sumsit, Richtige Harmonia und Ubereinstimmung der Sprüche Heil. Schrifft, in 3. tomis A. 1705. 1707. 1710. 8. Commendat hoc opus Rev. D. Christophorus Pfaffius introduct. in Historiam literariam Theologiæ pag. 138.

Jo. Lightfooti harmonia Chronica & Ordo V. T. & harmonia Evangelistarum inter se & cum Vet. Test. Tomo I. Opp.

Ejusdem Harmonia Chronica & ordo N. T. Tomo 2. Anglice & Latine Lond. 1684. fol. *Acta Erud.* A. 1686. p. 120. 269.

Samuelis Torshell a design about disposing the Bible into an harmony, or an essay concerning the transposing the order of books and chapters of the holy Scriptures, for the reducing of all into a continued history. Scriptum recusum Lond. 1708. 8. T. 1. p. 96. seq. in collectione, cui titulus: The phenix or a revival of scarce and valvable pieces. *Acta Erud.* A. 1709. p. 102. seq.

M. Tobias Dornkrell, Ecclesiastæ Luneburgensis ad S. Nicolai ædem, edidit Harmoniam Novi Testamenti Chronologiamque Evangelico Epistolicam annorum LXXVI. Hamb. 1639. fol. De hoc Dornkrellio Rev. Jo. Georgius Bertramus in dem Evangelischen Lüneburg pag. 749.

Jac. Dornkrellius ab Eberhertz, Pastor pridem Holdenstetensis & Præpositus Gultzaviensis in Ducatu Luneburgensi, cum filiis *Henrico Georgio* & *Christiano Ludovico*, Germanica lingua magno studio concinnavit

concinnavit Opus Divinæ consonantiæ integrum, seu Bibliorum universorum & totius S. Scripturæ harmoniam, * chronologico ordine digestam, Luneburg. 1686. fol. volumine spisso in fol. Opus utile, licet in tabernis librariis raro visum, quia auctorum sumtu excusum est. Præmittitur dissertatio quam sub præsidio D. Jo. Schomeri Jacobus Dornkrellius habuerat Rostochii, de studio harmoniæ sacræ. Harmonia etiam Evangelica novis filii curis lucem vidit separatim 1688. 8. Der Evangelischen Vergleichung zweyte Arbeit.

Jac. Fabri, Doctoris Sorbonici (qui Cal. Jul. 1717. † diem obiit) Conciliatio locorum S. Scripturæ, quæ contradicere invicem videntur. Editio secunda auctior Parif. 1683.

De Conciliatore *Menasse Ben Israël,* Judæi, qui circa A. C. 1659. obiit, hæc Venerandus Wolfius noster Bibl. Hebraicæ T. 1. p. 780. *Conciliator,* sive *de convenientia locorum S. Scripturæ, quæ pugnare inter se videntur, opus ex vetustis & recentioribus omnibus Rabbinis, magna industria ac fide congestum.* Hujus Pars I. ad Pentateuchum solum pertinens, Hispanice primum *Francof.* ut titulus fert, re autem vera *Amst.* prodiit 1632. 4. cujus versio Latina lucem vidit *Amst.* 1633. 4. illius auctor in præf. hæc monet: *Ceterum necubi fidem meam desideres, præmoneo te, in Hispanico opere, unde hæc transtuli, occurrisse quædam duriora Christianis auribus, aut minoris momenti, quæ non ignaro auctore omiserim.* Scilicet præter triginta quæstiones, quas Hispanicum exemplum plures exhibet, quam Latinum, Interpres id sibi sumsit, ut contextum Hispanicum pro lubitu contraheret, sensus magis quam verborum ratione habita, nonnunquam etiam nonnulla, licet pauca & raro insereret, id quod aliquando, si DEO visum fuerit, manifestum faciemus, ubi & triginta illas quæstiones, quæ in Latina vers. desiderantur, quamvis levioris sint momenti, & reliquas Conciliatoris Partes Latine conversas exhibebimus. Ceterum Latina illa versio est *Dionys. Vossii,* quam tamen frustra in notis ejus ad Maimonidis librum de Idololatria, in quibus eam exstare scribit Bartoloccius, requiras: sicut & *Nic. Antonius,* Scriptor alioquin diligentissimus, minus, præter morem, accuratus est, quando Tomo II. Bibl. Hisp. Novæ p. 102. hæc ha-

* Unschuldige Nachrichten A. 1702. p. 186.
† Nouveau recueil des pieces fugitives Paris. 1717. 12. T. I. part. 2. p. 104.

„bet: *cujus operis (loquitur* de Conciliatore in Pentateuchum) *me-*
„*minit Isaacus Vossius Gerb. Joannis filius, in notis ad Maimonidis librum*
„*de idololatria, refertque, Dionys. Vossium fratrem id opus convertisse*
„*in Latinum.* *Jo. à Lent* in Moderna Theologia Judaica pag. 150.
„Conciliatorem in Exodum citans, ait, se eum vidisse nuper notis
„& annotatiunculis MSS. *Danielis Brenii* illustratum.

„Conciliatoris Pars II. ad Prophetas priores, Josuam, libb. Sa-
„muelis & Regum pertinens, Hispanice cum additionibus ad Par-
„tem I. Amstelod. 5041. C. 1681. 4.

„Pars III. in Prophetas posteriores cum accessionibus ad
„Partem II.

„Pars IV. in Hagiographa sive reliquos Scripturæ S. libros.

De *Francisci Georgii* Veneti problematibus dixi supra p. 477.

Alphonsus Tostatus in commentariis suis ad libros Biblicos, passim movet difficultates ac dissolvit, quæ sacras litteras legenti possint in mentem venire.

Sixtus Senensis in Bibliotheca sancta lib. V. & VI.

Petri Lopez de Montaya, de Concordia Scripturarum, Madrit. 1600. 4.

Sacra Scriptura ubique sibi constans seu difficiliores S. Scripturæ loci in speciem invicem pugnantes, juxta SS. Ecclesiæ Patrum celeberrimorumque Theologorum sententiam conciliati, opera & studio *M. Joannis Pontasii*, presbyteri & Doctoris, Paris. 1698. 4. Tomus I. Pentateuchum complectens. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1699. p. 123. *History of the works of the learned* A. 1699. p. 63. *Acta Erud.* A. 1700. p. 18.

S. Scripturæ, quæ ad speciem videntur contradictiones conciliatæ à *Dominico Macro*, subjiciuntur ejus hierolexico, Latine edito Rom. 1677. fol. & separatim prodiere Paris. 1665. 12. *Journal des Savans* A. 1665. p. 189.

Emanuel Ferdinandus de S. Cruce in antilogia universa S. Scripturæ. Lugd. 1681. fol.

Seraphini Cumerani Feltrensis, S. I. ἐναντιοφανῆ 3. Volum. Venet. 1558 8. eorumque epitome à *Leandro de S. Martino.* Duaci 1623. 8.

Claudius Frassenius libro IV. disquisitionum Biblicarum.

Jo. Thaddæi Conciliator Biblicus, Amst. 1633. Lond. 1662. 12. de quo sicut etiam

etiam de *Joannis Mettingeri* harmonia sive Conciliationibus Biblicis, Lavingæ 1601. 8. editis, & de similibus scriptis *Joh. C. V. Bleuwyckii, Marci de la Camera, Didaci Lopez, Sebastiani Cæsaris de Meneses, Camilli Pulsicti, Jac. Reineccii, Dan. Schalleri & Bartholomai Westhammeri*, meminit Martinus Lipenius in Bibl. Theologica.

Anonymus Coloniæ 1532. ab Henrico Sachsio editus.

Andreæ Althammeri Brentii (von Brentz) qui A. 1526. Diaconus Norimbergensis ad S. Sebaldi ædem, inde A. 1528. Pastor Onolsbacensis fuit, Diallage, hoc est Conciliatio locorum S. Scripturæ, qui prima facie inter se pugnare videntur, Pars I. loca centum. Norimb. 1528. 8. & eodem anno pars secunda, in qua loca sexaginta. Editio auctior A. 1535. quam plures deinde insecutæ sunt, Centurias duas complectitur. Plura de hoc Althammero & ejus scriptis leges in Diario Theologico Dresdensi, Unschuldige Nachrichten A. 1713. p. 734. seq.

Jo. Henr. Alstedius lib. 2. præcognit. Theolog. p. 253. seq.

D. Mich. Waltheri, Superintendentis Generalis Cellensis, Harmonia Biblica, sive brevis & plana conciliatio locorum Veteris & Novi Testamenti. Norimbergæ 1665. 4. & quæ longe auctior operis præstantissimi editio est 1696. fol.

D. Augustus Pfeifferus in dubiis vexatis S. Scripturæ, excusis plus simplici vice separatim, & inter Opera Viri celebratissimi Philologica, Ultrajecti 1704. 4.

D. Christiani Matthiæ antilogiæ Biblicæ, studio B. Jo. Schelhammeri nostri editæ, Hamb. 4.

Jo. Scharpii symphonia Prophetarum & Apostolorum. Genev. 1625. 1653. 1670. 4.

Lud. Rabi Conciliationes locorum S. Scripturæ pugnantium.

Hugonis Brughtoni Concentus S. Scripturæ, Hanov. 1602. 4.

T. Man, Conciler of the Bible inlarged, whorein above three tousend seeming contradictions through out of the Old and New Testament are fully and plainly reconciled. Lond. 1662. fol.

Gisb. Voëtii de ἀλύτοις sive insolubilibus S. Scripturæ. T. 1. diss. select. p. 47. sq.

Nicolai Arnoldi lux in tenebris. Franeqv. 1665. 1680. 4. Francofurti, 1698. 4.

Eduardus Stillingfleet Epistola ad Deistam, inprimis p. 105. seq. editionis Latinæ.

Francisci Cuperi Conciliatio locorum utriusque fœderis, quæ contraria esse videntur, exstat in ejus arcanis Atheismi p. 143. sq. & 283. seq. Ex avunculi sui Danielis Brenii schedis nonnullas satis scitas explicationes exhibuisse notat H. Morus T. 1. Opp. Philosoph. p. 596.

Harmoniæ Evangelicæ Scriptores.

Fragmentum Epistolæ *Julii Africani* ad Aristidem, qua conciliatur * genealogia CHristi Matthæi I. & Lucæ III. servavit Eusebius lib. 1. Hist. cap. 7. ex eo Nicephorus lib. 1. c. 11. Conferendus etiam Greg. Nazianzenus poëmat. 37. & 38.

Sub *Ambrosii* nomine scriptum breve de Concordia Matthæi & Lucæ in Genealogia CHristi legitur in appendice ad editionem Benedictinorum T. 2. Operum S. Ambrosii p. 609. 610.

E recentioribus de eodem argumento videndi præter interpretes utriusque Evangelii & Bernardum Lamy aliosque Concordiæ & Harmoniæ Evangelicæ scriptores, D. Martini Chemnitii genealogia CHristi, Lipsiæ 1707. 4. recusa. Christophorus Helvicus ad calcem vindicationis locorum V. T. Matthæi Hilleri syntagma hermenevticum p. 362. seq. Jo. Michaëlis Langii dissertationes (Acta Erud. 1703. p. 436.) D. Godfridi Olearii, ὁ μακαρίτης, JEsus Christus der Eckstein p. 229. seq. D. Val. Ernesti Lœscheri I. Evangelische zehn &c. Diallacticon Petri Possini, S. I. ad calcem Catenæ Patrum Græcorum in Matthæum, Raimundus Capisuchus controvers. Theolog. p. 373. seq. (ubi Possini sententiam ad examen revocat,) Dan. Papebrochius T. 3. Act. Sanctor. Maji pag. 9. & propylæo ad Acta Sanctor. Maji p. 31. & paralipomenis p. 16. Ignatius Hyacinthus Amat de Graveson, Ord. Præd. libro de vita, mysteriis & annis JEsu CHristi, Rom. 1724. 4. Francisci Gomari Opera Tom. 2. pag. 241. seq. *Gerhardus Johannes Vossius* libro de Genealogia CHristi, Amst. 1643. 4. & Tomo sexto Operum.

Theophili Antiocheni perinde ut genuina *Tatiani* Harmonia Evangelica

* Διαφωνίαν in Genealogia CHristi objecit etiam Julianus apud Cyrillum lib. VIII. p. 253. qui respondet p. 261. Videndus præterea Chronici Paschalis auctor p. 245. De γενεαῖς vero apud Matthæum earumque tessaradecadibus H. Dodwellus diss. de ætate Dionysii Halicarnassei T. 2. edit. Oxoniens. p. 325. seq. & exercitatione de ætate Pythagoræ p. 160. seq. Jo. Harduinus p. 619. seq Operum selectorum. Jac. Rhenferdius Opp. Philolog. p. 712. seq. & B. Godfridus Olearius Observationibus ad Matthæum p. 30. 31.

gelica periit: si modo ulla unquam exstitit Theophili Harmonia, & non Hieronymus Theophili commentarios in Evangelia, quos cum reliquorum ejus scriptorum elegantia congruere negat in Catalogo c. 25. & quorum Latinam versionem hodie habere *a)* nos sunt, qui existiment, cum Tatiani Monotessaro confundens scripsit Epistola CLI. ad Algasiam: *Theophilus Antiochenæ Ecclesiæ septimus post Petrum Apostolum Episcopus quatuor Evangelistarum in unum opus dicta compingens ingenii sui nobis monumenta reliquit.* Conf. Zacharias Chrysopolitanus p. 742. ex Hieronymi Homilia de villico iniquitatis.

Eusebii libri περὶ διαφωνίας Ευαγγελίων, quos memorat Hieronymus Catalogo c. 81. & ad Matthæi I. interciderunt. Exstant vero ejus *Canones Evangelici*, quibus secutus Ammonium Alex. *b)* per X. columnas capitula Evangelistarum, (qualia è veteri computatione etiam in melioribus N. T. editionibus & in vett. MSS. ad marginem notantur,) ita inter se comparavit, ut statim appareat, quotnam & quibus in pericopis Evangelistæ eandem rem referant. Quamvis jam olim Paschasius Ratpertus, prologo in Matthæum notavit in plurimis locis per numeros canonum illorum concordare dici, quod nihil ad sensum alterius pertinet; vel quod vicinum est utcunque, non vero idem. Hi Canones jam omissa jam præmissa Epistola Eusebii ad Carpianum præfiguntur Græce quibusdam N. T. editionibus ut Erasmi, Rob. Stephani A. 1550. & Polyglottis: Latine ex Hieronymi versione occurrunt in editionibus Doctoris illius Stridonensis, & in Orthodoxographis. Sed & Æthiopice in editione N. T. Æthiopica. Similiter Arabice, Syriace, Coptice, Anglo-Saxonice exstant in Codicibus Novi Test. illarum linguarum MSS. Præterea in veteri scholio ad Marcum quod è Codice Bibl. Regiæ produxit Rich. Simon lib. III. Hist. Crit. N. T. p. 89. allegantur Eusebius ἐν τῷ πρὸς Μαρῖνον περὶ τῆς δοκήσεως ἐν τοῖς Ευαγγελίοις περὶ τῆς Αναστάσεως διαφωνίας. Vide de eodem argumento homiliam *Joannis Thessalonicensis*, quam post duo Eusebii ὑπομνήματα exhibet Franciscus Combefisius in auctario novo Bibl. Patrum T. I. p. 791. seq.

Epiphanium

a) Theophili esse negant Cotelerius ad Patres Apostol. T. 2. p. 16. Tillemontius, Albertinus & alii. Confer, quæ Rev. Wolfius noster ad præclaram suam librorum Theophili ad Autolycum editionem.

b) Hieron. præf. in Evangelia ad Damasum, & Isidorus Hisp. VI. 15. Origg. Rabanus lib. V. de universo c. 6. T. 1. Opp. p. 96. b. Abbo Floriacensis Epistola ad Odilonem, Abbatem Cluniacensem pag. 406. seq. post Codicem Canonum Ecclesiæ Romanæ, Paris. 1687. fol. Alcuinus carmine XLIX. p. 1686. seq. Operum.

Epiphanium à viris quibusdam doctis inter Scriptores Harmoniæ Evangelicæ referri video, propter ea ni fallor quæ disputat hæresi LI. Alogorum. In Catalogo autem MSS. Bibl. Bodlejanæ Cod. 142. Barocc. refertur junioris Epiphanii Monachi & Presbyteri scriptum, quo Evangelistarum narrationes de Resurrectione CHristi inter se componit. Incipit: Κατὰ Ἰωάννην Μαρία μόνη.

De Harmonia Evangelica in quam sæculo XII. Latine commentatus est *Zacharias Chrysopolitanus* tom. XIX. Bibl. Patrum edit. Lugd. obvius, quamque Vetus Latinus interpres *Victor Capuanus* * venditavit sub falso nomine *Tatiani*: & de altera quam Latine vertit & sub *Ammonii Alex.* nomine edidit Ottomarus Luscinius Augustæ Vindel. 1523. sed quæ & ipsa Tatiano † tribuitur in versione antiqua Theotisca per Clariss. Palthenium nuper vulgata, non repetam ea, quæ dixi in Codice Apocrypho N.T. p. 378. & T. 2. p. 538. sq. Utraque Latine, in Orthodoxographis & in Bibliothecis Patrum plus simplici vice edita est. Posterior è Luscinii versione & recognitione Casparis Bruschii prodiit enim Erfurti 1544. 8. & in Micropresbytico Basil. A. 1550. fol.

Severi Archiepiscopi Antiocheni Concordia circa ea, quæ in sepulchro Domini contigerunt, Græce & Latine edita à Bernhardo de Montfaucon in Bibl. Coisliniana p. 68. seq.

Augustini libri IV. de Consensu Evangelistarum leguntur in parte posteriore tomi tertii editionis luculentæ Operum Doctoris Hipponensis quam Monachis Benedictinis Francisco Delfau, Thomae Blampino & aliis viris doctis congregationis S. Mauri Christianus orbis debet.

Recte idem Augustinus libro contra Adimantum Manichæi discipulum, quo loca Veteris Test. cum Novo Test. erudite ac solide conciliat, *intelligenda sunt, non temere accusanda, quæ imperitis videntur contraria.*

De *Hieronymo* vetus scriptor à Jo. Mabillonio tom. IV. Analect. editus: *Evangelii Historiam ita conciliatoriis e) dissertationibus declaravit, ut unicam fore arbitretur.* Videlicet in commentariis suis ad Matthæum & in aliis scriptis, subinde speciem διαφωνιῶν in Evangeliis conatur tollere, licet

* Hujus Victoris Capuani Catenam MSS. in Evangelia habuit Fevardinus, & ex eadem Fragmenta quædam Polycarpi produxit ad Irenæi III. 3. laudata etiam Grotio ad Joh. XVII. 14.

† Tatiano adscribit quoque Baronius. Sed ab ejus sententia discedunt non sine causa Viri doctissimi. Vide Antonium Pagi ad A. C. 172. n. 3. & quæ illustris Baro de Canstein Prolegom. ad Harmoniam Evangelist. Germanice editam c. 3.

e) Ita fortasse [illegible]endum pro *consolatoris*. Cotelerius legit *conciliatoris*.

licet nullum ejus opus peculiare ſub titulo Harmoniae Evangelicae exſtat. Idem in Epiſtola ad Hedibiam conciliat Evangeliſtarum loca de Reſurrectione CHriſti.

Juvenci Metaphraſis Poëttica Latina Hiſtoriæ Evangelicæ merito huc refertur, perinde ut Theotiſca illa vetus *Otfridi*.

Utrum *Conſtantini M.* Imperatoris τριστὰ & τετρασὰ huc ſpectent, quæ memorat Euſebius in ejus vita III. 37. eruditus Lector judicet. Sane ita viſum Joanni Lightfooto, Hor. Hebraic. ad Joannis VIII.

Ex *Heſychii* Hieroſolymitani *d)* Εὐαγγελικὴ συμφωνία præſtantisſimus Cotelerius tomo III. monumentorum Eccleſiæ Græcæ edidit cum verſione ſua & notis συναγωγὴν ἀπορειῶν ϗ λύσεων, quibus loca nonnulla Evangeliſtarum inter ſe conciliantur. His addes Heſychii fragmenta, quod de hora crucifixi Salvatoris edidit Combefiſius Tom. 1. auctarii novi p. 774. ſeq. & de Reſurrectione homiliam p. 743. Eadem Latine T. 12. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 190.

Anonymi Monoteſſaron juſſu Ludovici Pii compoſitum, quod evolvit olim D. Lutherus, ſervatur in Bibliotheca Paulina Lipſienſi, & celebratur à Joachimo Fellero, τῷ μακαρίτῃ, in præfat. ad Catalogum MSS. illius Bibliothecæ. Andreas quoque Oſiander teſtatus eſt uſum ſe eſſe *Anonymi* veteris harmonia è Monaſterio ad Fontem ſalutis.

Clementis presbyteri Lanthonienſis (circa A. C. 1170. clari) Harmoniam è Latino Anglice verſam à Jo. Wicklefo ſervant Angli MS. in ſuis Bibliothecis.

Prætereo alios ſequioris ætatis ſcriptores Harmoniarum Evangelicarum Guidonem de Perpiniano, Ludolphum Saxonem, Petrum Lombardum & Jo. Gerſonem: Petrum Comeſtorem in Hiſtoria Scholaſtica, Simonem Carſulanum ſive de Caſſia cognomento Fidatum (qui Florentiae A. 1348. obiit,) libris XV. de geſtis Salvatoris. Colon. 1545. fol. atque ἀντικειμένων utriusque Teſtamenti conciliatorem Julianum Toletanum.

Harmoniae Evangelicae ſcriptores recentes ordine litterarum recenſitos laudavi libro IV. Bibl. Graecae c. 5. p. 215. ſeqq. Idem factum poſt *Martinum Lipenium* in Bibl. Theologica, à viris praeſtantiſſimis, *Jacobo*

Yyy

d) Solenne eſt huic Heſychio geſta & dicta CHRISTI, quo facilius difficultates etiam perleves ſolvat, multiplicare, ut faciunt è recentioribus A. Oſiander, Carolus Molinæus, Laur. Codomannus, Jo. Cluverus, Abr. Calovius, Caſp. Hermannus Sandhagenius, & Georgius Scrpilius, ὁ μακαρίτης.

cobo le Long, Oratorii sacri presbytero, & *D. Christiano Friderico Bœrnero*, Theologo Lipsiensi, in Bibliotheca sacra parte 2. c. 14. p. 376. seq. editionis Lipsiensis, & cum novis accessionibus ab eodem le Long, in Bibliotheca sacra Paris. 1723. edita: B. D. *Thoma Ittigio* select. capitibus Hist. Eccles. Sec. 1. p. 379. *D. Jo. Andrea Schmidio*, Theologo Helmst. in tomo secundo introductionis Sagittarianæ in Hist. Eccles. statim sub initium, Jen. 1718. 4. *D. Christoph. Matthæo Pfaffio*, Cancellario Tubingensi, prælect. in Matthæum p. 50. seq. & introduct. in Historiam Theolog. literariam p. 137. seq. nec minus à *Georgio Serpilio*, Superintendente Ratisbonensi, τῷ μακαρίτῃ, in prolegomenis ad Harmoniam Evangelicam Abrahami Coveti Vivierii, ex Gallico vulgatam Germanice interprete Comite Hectore Maximiliano de Geiersberg & Osterburg, Ratisbon. 1711. 4. & brevius à D. *Jo. Georgio Pritio*, Seniore Venerandi Ministerii Francofurtensis, in introductione ad lectionem Novi Test. c. 15. *Jo. Wilh. Langio*, Theologo Altdorfino in præfatione præmissa Harmoniæ Evangelicæ Joannis Clerici, Altdorf. (licet Lugdunum titulus præferat,) 1700. 4. recusæ: & quem supra memoravi *Jacobo Staalkopfio* introductione in historiam Conciliatorum Biblicorum p. 53. seq. Sed & harum harmoniarum uberiorem syllabum & notitiam à laudato *Alardo* exspectamus.

Harmonia Apostolorum Pauli Epist. ad Rom. & Galat. & Jacobi II, 14. seq.

D. Joannis Hulsemanni harmonia Apostolica de Justificatione, contra Hugonem Grotium, ad calcem libri de auxiliis Gratiæ, Lips. 1752. 4. p. 335. seq.

D. Sebast. Schmidius diss. de fide viva & mortua. Argentorat. 1699. 4.

D. Sebast. Niemanni diss. de fide incarnata, parte IV. Jen. 1673. 4.

D. Theodori Dassovii diss. quo sensu Fides sine Operibus, Jacobo mortua dicatur. Kil. 1706. *Nova literaria maris Baltici* A. 1706. p. 210.

Francisci Wokenii meditatio V. Tomi I. meditationum privatarum Theologico Philolog. Philosophico Criticarum, edita Lipsiæ & Lubbenæ 1716. 4. p. 26. seq.

D. Christiani Thomasii Ausübung der Sitten-Lehre p. 544. seq.

Joannes Coccejus contra *Jo. Maseniam* T. VII. Opp. p. 22.

Jac. Altingii diss. IV. Heptadis secundæ, T. V. Opp. p. 34. seq

Benedicti Picteti Theologie Chrétienne T. 2. p. 109. seq.

Joannis

Joannis Edwardi doctrine of Faith and Justification. *History of the works of the learned* A. 1708. p. 101. *Acta Erudit.* 1709. p. 355.

Jabobi Gusseti de viva deque mortua fide, Amst. 1696. 8. *Acta Erudit.* A. 1696. p. 407.

Dav. Huygeninus in diss. de fide. *Journal de Berlin* A. 1697. p. 117. Vide & 1698. p. 51.

Thomæ Tullii tractatus de Justificatione Paulina sine Operibus, ex mente Ecclesiæ Anglicanæ contra Georgium Bullum. Oxon. 1674.

Hermanni Witsii diss. Gvilelmo Caveo opposita. *Lud. Neocori Bibl. novorum librorum* A. 1698. p. 260. seq. 269.

Georgii Bulli Harmonia Apostolica, Lond. 1670. 4. & inter Opera. 1703. fol. Ejusdem examen censuræ sive responsio ad quasdam animadversiones antehac ineditas in Harmoniam Apostolicam, una cum Apologia pro Harmonia ejusque Auctore contra declamationem Thomæ Tulli. *Nouvell. de la Republ. des lettres* A. 1704. p. 548. 575. 582.

Gvilelmus Cave in vita * Pauli Apostoli, sect. IX. inter vitas Apostolorum Anglice scriptas & Germanice versas itemque Belgice.

Alexandri Pitcarnii Harmonia Evangelica Pauli & Jacobi. Roterd. 1685. 8. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1685. p. 1159.

SS. Apostolorum Pauli & Jacobi super doctrina de Justificatione conciliandorum facilis & expedita ratio prodita à *Iohanne Vorstio*. Coloniæ Brandenburgicæ 1666. 4.

CAPUT XXX.

De Veritate Religionis CHristianæ.

CHristianæ Religionis hæc est summa, Apostolorum voce & scriptis non uni tantum commendata populo, sed toti generi humano promulgata, quæ & anteMosaicam SS. Patriarcharum vitam restituit, & Legi Naturali ac Mosaicæ morali suffragatur, Ceremonialis autem Legis typos & Prophetarum Prædictiones accurate repræsentans & implens, omnibus hominibus, Judæis pariter & Ethnicis, communium peccatorum reis, svadet pœnitentiam, atque CHRISTUM Salvatorem à DEO

* Lud. Neocori Bibl. novorum librorum A. 1698. p. 206.

à DEO suscitatum ex mortuis, & propositum omnibus, certissima miraculorum fide testatur. Hinc plenæ spes gratiæ ac fiducia, jucundissimusque DEI Patris, Filii & Spiritus Sancti, DEI unius reconciliati nobis sensus, illique debitus grati cultus obsequii & amoris super omnia: & hæc una firmissima nostræ ancora Salutis, quod DEUS ita dilexit Mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, quo omnes quicunque in eum credunt, minime pereant, sed gratia & merito illius revocati à morte, DEO ac SALVATORI suo deinceps vivant & vitam æternam consequantur. Hanc veram unice Theologiam, & regiam hanc viam esse ad vitam, hocce Divinum de Salute nostra Consilium, partim ex scriptis Propheticis & Apostolicis clarissime demonstratur, ut diligenter ostensum à Theologis ab omni memoria, ex quo fuerunt Christiani: partim religionis hujus veritas & dignitas aliis etiam illustrata argumentis, & adversus objectiones non Christianorum asserta est iis in scriptis, quæ deinceps recensere institui.

A. 1460. *Nicolai Cusani*, Cardinalis, quem constat Tuderti A. 1464. diem supremum obiisse, Dialogus de pace Fidei pag. 862–879. Opp. Basil. 1565. fol. quo Ethnicis, Judæis, Turcis svadet non esse difficile, ut missis erroribus suis ad concordiam Christianæ fidei deveniant.

1474. *Marsilii Ficini*, Florentini *a*) Philosophi celebratissimi, quem A. 1499. octogesimus ætatis rebus humanis abstulit, de Religione Christiana & Fidei pietate opusculum ad Laurentium Medicem scriptum A. 1474. sæpius prodiit separatim, & cum Xenocrate de morte, sive Axiocho Platonis, Argentorat. 1507. 4. & deinde sæpius, atque inter Ficini Opera junctim excusa, primo loco positum Tom. I. Paris. 1641. fol. Publici etiam juris factum est cum notis *Ludovici Crocii*, Brem. 1617. 12. Italicam autem versionem quam Ficinus ipse adornavit & Petro inscripsit Medici, habeo recusam Florentiæ 1568. 8. Gallica Boderiani versio lucem vidit Parisiis 1578. 8. Dividitur liber in capita XXXVII. præmisso *Proœmio*, in quo vita hominum sine religione miserior futura bestiis ostenditur, doceturque arctissima veræ sapientiæ & religionis cognatio. Capite *primo* Religionem hominis propriam esse, itaque si vana illa sit, nullum fore homine animal stultius: Potius

a) Vide Lambecium T. 7. Bibl. Vindob. p. 15. seq. & Henr. Warthoni appendicem ad Gyil. Cavei historiam litterariam scriptorum Ecclesiasticorum.

Potius autem ex Religione homini propria divinitatem animi cum Platone in Protagora colligit Capite *ſecundo*. *Tertio* à ſententia de Religione ferenda removet juvenes atque imperitos. Capite *quarto* diſputat Religionem omnem quatenus ad DEUM ſummum refertur habere aliquid boni, licet ritus adorationis diverſi ſint *forſitan* enim *varietas hujusmodi ordinante DEO decorem quendam parit in univerſo mirabilem. b)* Puriſſimam autem & ſanctiſſimam eſſe Religionem Chriſtianam, quod ut doceat, oſtendit diſcipulos CHriſti nec decipere voluiſſe nec potuiſſe decipi, Cap. V. VI. VII. neque ſapientia aut potentia humana, ſed Divina virtute totam niti Religionem Chriſtianam, Cap. VIII. neque ab aſtrorum ſuſpenſam virtute, ſed à DEO eſſe, Cap. IX. confirmatam miraculis, Cap. X. unde apud ipſos Ethnicos ac Mahumedanos magna fuit CHriſti auctoritas, Cap. XI. & XII. Hinc ad capita fidei Chriſtianæ progreſſus, de generatione æterna Filii DEI diſſerit Cap. XIII. ordinesque Cœlorum, Angelorum & Animorum tanquam totidem ſphæras conſiderat, centrumque SS. Trinitatem Cap. XIV. Cum inde Filii æternam generationem manifeſtatam in tempore declaraſſet Cap. XV. conveniens fuiſſe DEUM ſe homini jungere, probat Cap. XVI. XVII. XIIX. atque inde manantem in nos beatitatem per ſpem, fidem charitatemque, Cap. XIX. peccati vero culpam à CHriſto luendam Cap. XX. & optimam inſtitutionem humani generis tam doctrina, Cap. XXI. & expulſione errorum exitioſorum, Cap. XXII. quam exemplo tradendam perfectiſſimo. Cap. XXII. Addit deinde Sibyllarum teſtimonium Cap. XXIV. & XXV. & longe illis βεϐαιότερον atque divinius Prophetarum Veteris Teſtamenti, Cap. XXVI. in quorum digerendis vaticinationibus de CHriſto diligens eſt, Cap. XXVII. & Judæorum objecta diluit Cap. XXVIII. Contra eosdem diſputat capitibus proximis, illorumque miſeram conditionem cum qua à tot jam ſæculis luctantur, oſtendit eſſe pœnam & ultionem abjecti & neci traditi Meſſiæ. Cap. XXIX. Porro de ſacrorum librorum V. T. integritate, quales à Chriſtianis

 leguntur,

b) Sendit hac in parte Ficinus cum Ethnicis Philoſophis, ita enim apud Socratem lib. IV. Hiſt. Eccleſ. c. 32. Themiſtius Oratione VII. ad Valentem, & Symmachus apud Prudentium lib. 2. verſ. 773. ſeq. Similiter Joannes Rajus (collection of curious Travels T. 1. p. 62.) refert Solimannum magnum conſultantibus de Judæorum gente ex ditionibus Turcicis expellenda reſpondiſſe ex viridario florum non ſtatim eruendum & abjiciendum, qui coloribus ſit inferior, & ipſa diverſitate faciat ad horti pulchritudinem.

leguntur, de veritate miraculorum JESU, ipſis teſtata Judæis: de teſtimoniis Joannis Baptiſtæ & Flavii Joſephi: & de Reſurrectione CHriſti, Cap. XXX. Dogma de SS. Trinitate & de Meſſiæ Divinitate probatum ex Judæis Cap. XXXI. ex iisdem de paſſione Meſſiæ Cap. XXXII. de peccato originis & Meſſia peccatorum noſtrorum pœnas ſuſtinente, Cap. XXXIII. De cerimoniis Legis Moſaicæ per Teſtamentum Novum abolendis, Cap. XXXIV. Argumenta pro Divina Evangelii auctoritate, Cap. XXXV. & codices librorum Novi fœderis non eſſe vitiatos, contra Muhamedem probatur Capite XXXVI. & concluditur brevi commemoratione cauſarum, quæ Judæos, Muhamedanos & Gentes ab amplectendo Evangelio detinuere, Cap. XXXVII.

1497. *Hieronymi Savonarolæ* Ferrarienſis, Ord. Præd. *c)* A. 1468. 23. Maj. urgente Alexandro VI. Florentiæ immaniter combuſti

1) *Triumphus Crucis* contra ſæculi ſapientes, ſive *de Veritate fidei* libri IV. quorum primo, DEI probat exiſtentiam, attributa & Providentiam, hominisque ad vitam æternam conditi immortalitatem. Secundo ac tertio veritatem fidei Chriſtianæ variis adſtruit argumentis, ejusque myſteria nihil rationi adverſum habere confirmat. Quarto veram eſſe CHriſti religionem docet confutatis Philoſophorum, Aſtrologorum, Idololatrarum, Judæorum, Muhamedis, & Hæreticorum deliramentis. Florent. 1497. fol. & Pariſ. 1524. 8. Venet. 1540. & Baſil. 1540. fol. apud Henric. Petri. Inde Lugd. Bat. 1663. 12. apud Joannem Maire, qui verum legitimumque non σκόπον aut notum dare ſe profitetur. Etiam Romæ typis de propaganda fide, ex legato Cardinalis S. Onufrii, Antonii

c) De magno hoc & præclaro Viro conferendus Jacobus Qvetif tomo priore Bibliothecæ ſcriptorum Ord. Prædicator. & in notis & additionibus ad vitam Savonavolæ ſcriptam à Jo. Franciſco Pico. Pariſ. 1675. 12. Thomas Neri in apologia pro Savonavola. Florent. 1564. 8. Petrus Delphinus & in hiſtoria arcana de Alexandro ſexto Burchardus, aliter nonnulla quàm Picus memorantes: D. Jo. Franciſcus Buddeus in parergis Hiſtorico-Theol. retractans ea, quæ alibi contra memoriam Savonarolæ ſcripſerat: Omitto, quæ de eo Jovius, Gvicciardinus, Comineus, tum Bzovius & Odoricus Raynaldus, Varillaſius lib. 7. anecdot. Florentin. Natalis Alexander Sec. XVI. & qui beati Martyris non invidet ei elogium Papebrochius T. V. Maji pag. 234. Iſaacus Bullartius in Academia ſcientiarum Gallice edita T. 2. p. 4. Boiſſardus T. 2. imaginum pag. 194. ſeq. W. E. Tentzelius in dialogis vernaculis menſtruis, quos edidit Germanice A. 1696. D. Theophilus Spizelius in literato infelici p. 620. Philippus Mornæus hiſtoria Papatus p. 553. ſq. Illuſtris Seckendorfius in hiſtoria Lutheraniſmi &c.

Antonii Barberini, qui Urbani VIII. germanus frater fuit: & denique Gratianopoli 1666. 12. curante P. Stephano Meney, Ord. Præd. Hoc opere Savonavolæ longe ampliore usum Hugonem Grotium tradit Colomesius Bibl. selectæ p. 128. Italice vertit ipse auctor Florentiæque vulgavit in 4. cui editioni præfixum in ejus laudem ac defensionem, Dominici Benivenii, Patricii Florentini proœmium.

2) *Dialogus spiritus & animæ*, quem inscripsit: *Solatium itineris mei*, distribuitque in libros VII. quorum primus de DEO, secundus de Veritate Fidei. Tertius de Messia contra Hebræos, quartus de articulis Fidei contra Philosophos. Quintus de veritate articulorum Fidei per Veritates probabiles. Sextus de Vita futura, & septimus de Vita patriæ cœlestis. Venet. 1538. forma minore, & Lugd. Bat. 1633. 12. nec non curante P. Stephano Meney, Gratianopoli 1668. 12. & Italice Venet. 1547. 8.

3) *Dialogus rationis & sensus* sub eodem titulo, *Solatium Itineris mei*, relictus imperfectus, & tribus tantum libris constans, quorum primus de DEO, secundus de Veritate Religionis Christianæ, tertius contra Hebræos. Venet. 1538. forma minore.

Carolus Arndius, ὁ μακαρίτης, in Systemate literario pag. 123. memorat *Erasmi* libellum de Religionis Christianis Veritate, & seorsim excusum & conjunctim cum reliquis Erasmi operibus. Sed fefellit eum memoria, nisi respexerit ad libellos, qui tomo quinto leguntur, quorum alter inscribitur Ratio veræ Theologiæ, alter, Paraclesis sive adhortatio ad sanctissimum & saluberrimum Christianæ Philosophiæ studium, quæ utraque nuper recusa sunt Jenae cum clariss. Hallbaueri praefat. de scriptoribus methodi Theologiam tractandi.

1543. *Jo. Ludovici Vivis* de Veritate Fidei Christianæ libri quinque, Basil. 1543. 8. & Lugd. 1551. 8. atque inter opera junctim edita T. 1. p. 286. Basil. 1555. fol. Franciscus Cranveldius, qui hos libros post auctoris obitum * edidit dicavitque Paulo III. *Scripsit*, inquit, *per aliquot annos sub finem vitæ opus hoc, in quo suavissime disertissimeque disputavit, & omnem ingenii doctrinæque vim exercuit, ut cygneum quod-*

* Obiit Vives A. 1541. de quo Nic. Antonius in Bibl. Hispana, Lud. Ellies du Pin T. 14. Bibl. Ecclesiast. p. 99. seq. ubi etiam de hoc opere, & Tho. Crenius præf. ad Christoph. Helvici elenchos Judaicos p. 23. seq. D. Jo. Fabricius, Theologus Helmst. Bibliothecæ suæ T. 6. p. 472.

quoddam melos, jamjam moriturus cecinisse videri possit: In quos sane libros plus illum diligentiæ atque laboris impendisse certum est, quam in reliquos omnes, quos unquam antea evulgasset.

Libro *primo* ostendit ex tota rerum natura patere propositas ubique metas ac fines, *a)* quos Sapientia Divina certos ac solidos, Bonitas bonos & utiles sibi proposuit. Itaque & hominem ad certum finem esse conditum, quem pervidere est unice operæ pretium. *b)* Quoniam autem sacris litteris hunc clarissime demonstrantibus nolunt multi habere fidem, rationibus adducendos primum & naturali luce. Neque contemnendam etiam in hominibus ad Fidem invitandis Rationem veluti rivulum è fonte DEI, *c)* licet plenam lucem CHristus rebus attulit, & ratione multi perverse utuntur, cujus tamen vis interdum ipsis miraculis quibusdam efficacius movet, quæ in controversiam vel calumniam possunt vocari. *d)* Considerat deinde finem hominis *e)* & eum non ad hanc vitam nedum ad belluinum vivendi genus ducendum ostendit esse conditum, sed ut mente recte utatur, DEUM cognoscat & amet, atque in ejus perfecto amore æternum felix sit. Sicut autem in matris utero huic luci paramur ac vitæ, *f)* ita in præsentis vitæ caligine & angustiis parari debemus ad sempiternam illam felicitatem. Hinc DEUM ex rebus ab eo conditis investigat, *g)* unumque condidisse omnia & Providentia ejus omnia regi evincit: *h)* neque ab æterno *i)* aut necessitate *k)* ductum, sed in tempore Mundum creasse, ut beatitudinem suam rebus creatis, hominibus maxime *l)* & spiritibus communicaret, quos existere infinita multitudine * & animos ex his esse atque esse immortales, *m)* deinceps confirmat, & genuinum finem, ad quos sunt à DEO conditi, *n)* ut DEI amore æternum perfruantur. Concluditur liber succincta de peccato *o)* angelorum hominumque tractatione.

Liber *secundus* demonstrat, quomodo lapso homini per CHristum Filium suum subvenire DEUS statuerit. Et cum de Adamo ac Noë, à quibus totum genus humanum, *p)* & de religione priscorum hominum *q)* dixisset, conatur SS. Trinitatis dogma, quod de DEO accepimus hoc argumento *r)* illustrare, quod duos actus in DEO cognitionis

a) T. 1. Opp. p. 286. *b)* p. 288. *c)* p. 290. *d)* p. 293. *e)* p. 298. sq 305. sq. *f)* p. 308. *g)* p. 309. seq. *h)* p. 312. *i)* p. 320. *k)* p. 323. *l)* p. 325. * p. 338. *m)* p. 328. sq. *n)* p. 337. *o)* p. 338. *p)* p. 349. *q)* p. 350. *r)* p. 353.

cognitionis & amoris extitiſſe neceſſe ſit ab omni æternitate. Deinde probat non indignum eſſe DEO, quod ad reſtituendum genus humanum DEI Filius homo factus ſit: *s)* omiſſisque Sibyllarum vaticiniis, laudat Prophetica *t)* & Evangelica *u)* ſcripta illorumque veritatem Divinitatemque à profanorum hominum faſtidio & contemtu *x)* vindicat, & virtutes atque excellentiam Evangelii *y)* uberius confirmat, actaque & vitam CHriſti *z)* ac doctrinam, *aa)* miraculaque facile à dæmoniorum miraculis *bb)* diſtingvenda, ex quibus DEI Filium & DEUM *cc)* eſſe demonſtravit. Proxime tractat de morte CHriſti, quam noſtra cauſa fuit perpeſſus *dd)* de ſacra Cœna *ee)* amoris in nos haud inficiando documento ac pignore: de reſurrectione & adſcenſione in cœlos, *ff)* de Spiritu S. miſſo in Apoſtolos, de Apoſtolis ac innumerabili Martyrum multitudine *gg)* & propagatione Eccleſiæ per totum orbem terrarum perpetuo duraturæ, *hh)* donec tota hæc terreſtris in cœleſtem translata fuerit. Animos enim iterum reddendos corporibus, ac corpora reſuſcitanda, *ii)* ut æternum vivant, omnis deinde expertia viciſſitudinis, *kk)* futurumque CHriſtum judicem *ll)* & inter pios atque impios diſcrimen ſtatuturum, qua occaſione Vives breviter *mm)* ſed ſolide ac perſpicue totam de electione ac reprobatione doctrinam tribus verbis complectitur.

Liber *tertius* eſt Dialogus Chriſtiani cum Judæo eruditus, fortis & lectu dignus, licet à cognitione linguæ Hebraicæ inermem ſe Vives non diffitetur: *nn)* igitur de abrogatione Legis Moſaicæ, *oo)* de vocatione gentium *pp)* & de noſtro ac Judæorum Meſſia, *qq)* propagatione Eccleſiæ, *rr)* & Judæorum perpetuo exilio *ss)* ita diſſerit, ut quam nulla his cauſſa fuerit repudiandi Evangelii, & quantam noxam illo peccato contraxerint, pulchre appareat.

Liber *quartus* eſt Dialogus Chriſtiani cum Alfaquino ſectatore Muhamedis, ubi primo hic arguitur, quod prohibet de Lege ſua diſceptare, *tt)* qui latrociniis tamen & armis tantummodo eam propagavit, *uu)* neque probare potuit, novo ſe nuncio Divino *xx)* poſt

s) pag. 355. 358. *t)* pag. 361. *u)* p. 365. ſeq. *x)* p. 363. ſeq. *y)* p. 368. *z)* p. 373. *aa)* p. 376. *bb)* p. 379. *cc)* p. 378. 380. ſeq. *dd)* p. 383. *ee)* p. 387. *ff)* p 388. *gg)* p. 391. *hh)* p. 395. *ii)* p. 396. ſeq. *kk)* p. 399. *ll)* p. 400. *mm)* p. 401. *nn)* p. 413. *oo)* p. 415. 419. ſeq. *pp)* p. 418. *qq)* p. 428. *rr)* p. 452. *ss)* p. 422. *tt)* p. 456. *uu)* p. 458. *xx)* p. 461.

CHristum fuisse opus. Inde libros nostros sacros neutiquam corruptos esse ostenditur, *yy)* & examini subjicitur Alcoranus ejusque doctrina, ac denique in ruborem objicitur, quod ad vitandas disputationum molestias *zz)* statuit unumquemque posse in Lege sua servari, præterquam si ab Alcorano ad aliam Legem descifcat.

Liber *quintus* denique totus versatur in explicanda demonstrandaque præstantia Doctrinæ Christianæ. Inter alia præclare docet eam neutiquam inutilem esse ad gerendam feliciter Reipublicam, *a)* sed nullos meliores Magistratus, nullos cives meliores aut subditos fore quam bonos & bona fide Christianos.

Guilelmi Postelli de orbis terræ Concordia, sive de ratione omnes populos ad Religionem Christianam adducendi, libri IV. quorum *primo* Religionis Christianæ dogmata rationibus Philosophicis svadentur. *Secundus* est de Muhamede, & Alcorani confutatio. *Tertius*, quid commune totus Orbis tam jure humano quam Divino habeat. *Quartus* qua arte sine seditione falsæ de DEO persvasiones ad veram pertrahi possint. Prodierunt sine temporis nota fol. & 8. & Basil. 1544. fol. Et supplementum hujus Operis, quod est de Alcorani & Evangelistarum Concordia cum libro de extremo Judicio, Paris. 1542. 8. Conferenda ejusdem Postelli lucubratio de Rep. Turcarum, quæ tribus libris distingvitur. Si Gabrielem Naudæum audimus, *in his fere solis* de Orbis Concordia libris Postellus *nihil ineptum aut quod ridiculum esset immiscuit, sed universam religionum omnium informationem instituit, Christianamque præsertim rationibus tam propriis quàm ex aliarum confutatione desumtis, valde equidem acute subtiliterque confirmat ac stabilit.* Alia de Postello & ejus scriptis B. Tho. Ittigius diss. de Gvilelmo Postello §. XI. XVII. XX. Observationes selectæ Hallenses Tom. 1. pag. 335. & T. 4. Obs. XII. Memoires de literature T. 1. Essais de literature T. 1. p. 7. seq. Journal des Savans A. 1702. Aoust p. 240. M. Marier edita Paris. 1636. 4. historia Regalis monasterii S. Martini de Campis, in quo Postellus est sepultus Parisiis, cum diem obiisset A. 1581. 6. Sept. ætat. 77.

Ejusdem Postelli Pantheonosia, sive de compositione omnium dissidiorum circa æternam veritatem aut verisimilitudinem versantium &c.

1553.

yy) p. 462. seq. *zz)* p. 481. *a)* p. 192. seq

1553. ***Theodori Bibliandri*** Chriſtianiſmus ſempiternus, verus, certus, in quo ſolo homines poſſunt ſalvari, libris III. contra falſam ac deceptricem ſapientiam. Baſil. 1553.

1571. ***M. Antonii Flaminii*** Epiſtolæ aliquot de veritate doctrinæ, eruditione & ſanctitate Religionis. Norimbergæ 1571. 8. ex Italico Latine, Joachimo Camerario interprete. Vide Bibl. Theologico-Philologicam Bremenſem T. 7. p. 582. 931. ſeq.

1576. ***Petri Rami*** commentarius de Religione Chriſtiana, libris IV. Francof. 1576. 8. & 1594. 8.

1578. ***Hieronymi Oſorii*** de vera ſapientia, libri V. Ulyſſipone 1578. Colon. 1579. 8. & inter opera, Rom. 1592. fol.

1579. ***Philippus Mornæus***, Pleſſiaci Dominus, qui A.C. 1623. ætat. 74. obiit, non parvam gloriam * nec immeritam tulit ex libro de Veritate Religionis Chriſtianæ, licet à Pontificiis ** laudi ejus invidentibus ob varias cauſſationes opus ejus ſugillatur, atque in Indice Hiſpanico † libris prohibitis adſcriptum fuit. Dividitur in Capita XXXIV. in quibus ***quatuor*** primoribus DEUM eſſe eumque unum probat, & cætera Theologiæ naturalis capita exequitur. Caput ***quintum*** & ***ſextum*** tractat de SS. Trinitate, quam ex rationis lumine & Ethnicorum dum vult confirmare teſtimoniis, minus ſolide cauſam agere videtur. Firmioribus deinde argumentis capite ***octavo, nono*** & ***decimo*** oſtendit Mundum æternum non eſſe, ſed creatum à DEO & ex nihilo productum, & Mundi originem atque initium etiam ex ratione cognitum fuiſſe Philoſophis. Caput ***undecimum, duodecimum*** & ***decimum tertium*** deſtinatum eſt probandæ & vindicandæ Divinæ Providentiæ, uti animorum humanorum immortalitati rationibus & teſtimoniis confirmandæ caput ***quartum decimum, quintumque***. De corruptione hominis & peccato originis, caput XVI. & XVII. & de reditu ad DEUM ſummo bono, caput XVIII. & XIX. Inde deſcenditur capite XX. ad notas veræ Religionis, ut-

pote

* Vide Tho. Crenium T. 3. methodor. p. 350. ſeq. & T. VIII. animadverſ. p. 197. Tho. Ittigii, τῷ μακαρίτου, opuſcula varia p. 7. Eilhardi quidem Lubini judicium ſi audimus, poſt ſcripta Apoſtolica non fuit liber editus melior hoc Mornæi opere. De obitu viri videndus Michaël le Vaſſor hiſtoria Ludovici XIII. lib 20 T. 4. p. 669. ſq.

** ut ab Anton. Poſſevino, Florimundo Ræmundo, Henrico Spondano & noviſſime à Petro Dan. Huetio lib. V. de Vita ſua p. 280. & in Huetianis p. 7. Confer Magni Cruſii ſingularia Pleſſiaca, edita Hamburgi 1724. 8. p. 263. ſeq.

† Wagenſeilii tela ignea Satanæ, p. 50.

pote qua sola via ad DEUM accedere licet. Verum DEUM adoratum à Judæis c. XXI. ejusque Verbum Divini cultus regulam iis fuisse cap. XXIV. cum Ethnici homines coluerint idola sive dæmones. cap. XXII. XXIII. In tota autem Veteris Test. serie multa exstare, quæ à DEO tantum profecta esse potuerunt, cap. XXV. quæ tamen in sacris litteris maxime incredibilia videntur, ipsis etiam Ethnicorum testimoniis confirmari: unde ad objectiones respondetur, cap. XXVI. Viam unicam ad salutem per Messiam ab omni tempore patefactam populo DEI divinitus, cap. XXVII. Hinc de Messia DEO & homine, & quod ille JESUS CHRISTUS sit, contra Judæos, cap. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI. & contra Ethnicos cap. XXXII. & XXXIII. declaratur. Denique caput XXXIV. demonstrat veram historiam & doctrinam JESU CHRISTI Filii DEI, Evangelicis & Apostolicis scriptis contineri.

Prodiit opus hoc* *Gallica* primum lingua Antwerpiæ & A.1579.1581.& 1583. ex officina Christoph. Plantini in 4to typis exscriptum fuit, (*Gallus nimirum Gallis primum prodesse studebam*, inquit *Mornaeus* in prima præfatione ad Lectorem) nec non Parisiis 1582. & 1583. itemque 1591. in 8. & Genev. 1583. 8. & iterum Lugduni Batavor. apud Etzevir. 1651. 8. *Latina* quoque versio ipsum Mornæum auctorem habens lucem vidit Antwerpiæ 1580. & 1583. 8. Lugd. Bat. 1587. & 1592. 8. ex officina Plantiniana; & Sigenæ Nassoviorum 1597. 8. Herbornæ Nassov. 1602. & 1609. itemque 1632. 8. ac recentissime demum Jenæ 1696. 4. cum notis *Joh. Frid. Breithauptii*, Consiliarii Saxonici, (A. 1713. denati) qui inprimis librum cum Gallico exemplari contulit, auctorum recentium loca de rebus, quas tractat Mornæus, addidit, indicesque adjecit auctorum, rerum, & verborum. *Anglica* versione hunc librum donavit Dominus *Philippus de Sydnei*, Filius Pro-Regis Hiberniæ & Nepos Comitis Leicestriæ, qui istum laborem summo, quo fungebatur, munere Supremi Angliæ Mareschalli, haud indignum judicabat. Prodiit hæc editio Londini 1617. 4. juxta Catalogum Bibliothecæ Bodlejanæ in Academia Oxoniensi à *Thoma Hyde* procuratum p. 469. quamvis & antea jamtum per *Arthurum Golding* idiomate Anglico impressum hoc opus sit Londini 1587. 4. *Belgice* transtulit primum *Jac. Viverius* sub tit. Bybel der Nature van Warheit der Christlicken Religie teghens de Atheisten. Amsterdam 1602. 4. & 1611. 8. deinde etiam *Joh. Halsbergius* Amsterd. 1646. 4. *Germanice* prodiit

* Magnus Crusius libro laudato p. 266.

prodiit *Jo. Franc. Castalionao* interprete ſub titulo: Grundveſte wahrer Religion, Baſel 1597. fol. Vertit etiam Germanice *Eilbardus Lubinus*, teſte *Thom. Crenio* Part. XVIII. Animadverſ. p. 60. qui Lubinus præterea quoque Diſſertationes XXV. de Veritate Religionis Chriſtianæ ex hoc libro Phil. Mornæi excerptas vulgavit, Roſtochii 1602. 4. Denique Auctor Vitæ Mornæi lib. III. p. 376. commemorat, elegantem etiam hujus libri verſionem *Italicam, della verita della Religione Christiana*, Salmurii 1612. 8. impreſſam, profectam eſſe à *Dn. de Mezieres*, quem tamen *Franc. Perrottum* eſſe indicat *Colomeſius* in Bibl. ſelecta p. 21. & *Baylius* in Diction. Hiſt. Crit. p. 2384. in not. A. Commemoranda adhuc eſt *Verſio Svecica* libri Mornæani de Veritate Relig. Chriſt. à *Johanne Sylvio* adornata, quam nuper admodum in Bibliotheca publica Academiæ Hafnienſis, & quidem in Bibliotheca Reſeniana, laudatus Cruſius teſtatur reperiſſe ſe ſub titulo: Een Book om then Chriſtel. Religionens Wißheet och Sanning ſkrefwen af Herr Philipp af Mornay, verteradt paa Swenſka Aaar 1671. af Jo. Sylvio. Stockholm 1674. 4.

1582. *Ludovici Granatenſis*, Ord. Prædicatorum, Introductio ad Symbolum Fidei Chriſtianæ. Hiſpanice, Salmanticæ 1582. fol. Italice Venet. 1587. 4. & Latine, eodem anno, interprete Jo. Paulo Gallutio: & Gallice per Nicolaum Colinum. Exſtat & Latine in Lud. Granatenſis Operibus curante Andrea Schotto, S. I. junctim Latine editis (Coloniæ 1628. fol. tribus Voluminibus,) Tom. 1. pag. 501.

Ejuſdem Liber tertius de Redemtionis myſterio, quam ſit naturali homini ac rationi conſentaneum. id. p. 311. & ad objectiones reſponſio. id. p. 360.

Ejuſdem, de ratione catechizandi apud Indiarum gentes, id. p. 626. ex Hiſpanico Latine, Andrea Schotto interprete.

1614. Æternum Evangelium, ſeu Chriſtianæ Veritatis Vindiciæ, ab *H. Smitho* Latine redditum & perfectum. Oppenheim. 1614. 8.

1622. *Hugo Grotius* vir ſummus, cum A. 1620. Lœwenſteinii captivus teneretur, *a)* Belgico carmine *b)* in uſum civium ſuorum, navigantium

a) Vide Venerandi Jo. Chriſtophori Wolfii noſtri carcerem eruditorum Muſeum pag. 28. W. E. Tentzelii dialogos menſtruatim vulgatos (Monatl. Unterredungen) An. 1693. p. 232. 248. ſq. Mich. Friderici Qvade unpartheyiſchen Bibliothecarium p. 473. 761. ſq.

b) Laudat Voëtius T. I. ſelectar. diſſ. p. 171. & Jo. Hornbeckius de Ethnicis convertendis p. 99.

tium præcipue, *e)* & ad barbaras terras excurrentium, composuit libros illos aureolos de Veritate Religionis Christianæ, qui in lucem editi sunt A. 1622. 4. hoc titulo: Bewys van den waren Godtsdienst, in versen gestelt door Hugo de Grot. Dinde libertati redditus eosdem in gratiam Hieronymi Bignonii vertit Latine, & curante editionem G. J. Vossio, primum publici juris fecit A. 1627. sine notis, cujusmodi jam tertia editio prodiit Lugd. Bat. 1633. 12. Denique notas addidit, cum quibus post editionem primam Paris. 1640. 12. sæpissime deinde subiit præla & separatim & cum commentariis Grotii in Novum Test. Paris. 1646. fol. & inter Criticos sacros Anglicanos Tomo IX. atque inter Theologica Grotii opera junctim excusa Amsterd. 1679. fol. Libro *primo* probat capita Religionis naturalis: *secundo* & *tertio* Christianæ. *Quartus* paganorum erroribus est oppositus, *quintus* Judæis, Muhamedanis denique *sextus* sive ultimus: Hos cum legit G. J. Vossius, *in cœlesti cœnaculo cum Diis epulari* sibi est *visus*, ut profitetur Epistola 79. Idem Epist. 78. laudat Grotium, quod argumenta solida selegerit, & quæ debemus Spiritui S. Prophetis & Apostolis, ea lumini naturæ & cœcarum gentium lacunis accepta referre noluerit. *Dicere non possum,* inquit Wagenseilius, *d) quantopere ille libellus Grotii me capiat, & utinam me recta suadentem audiant ingenui adolescentes, eumque assidue legant, penitusque, meus magna ex parte filius*

e) *Propositum mihi erat,* iuquit Grotius, *omnibus quidem civibus meis, sed præcipue navigantibus operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque sumto exordio à laude. nostra gentis, qua navigandi sollertia cateras facile vincat, excitari eos, ut hac arte, tanquam Divino beneficio, non suum tantum quastum, sed & ad vera, hoc est Christiana Religionis propagationem uterentur. Neque enim deesse materiam, cum per longinqua itinera passim incurrent aut in Paganos, ut in Sina & Guinea, aut in Mahumetistas, ut sub Imperio Turca, Persa & Panorum* (Indorum:) *tum vero Judaos & ipsos jam Christianismi professos hostes, dispersas per maximas partes terrarum orbis; neque deesse impios, qui abditum metu venenum ex occasione apud simplices prodant; adversum qua mala optare me ut recte armati sint nostrates, & qui ingenio prastant, incumbant pro virili revincendis erroribus, cateri saltem id caveant, ne ab aliis vincantur.*

d) in pera librorum juvenil parte 2. p. 841. Vide etiam Jo. Jacobi Schudt, Ἐμμακαρίτου, Vitam Grotii p. 62. seq.

filius quod fecit, edifcant. Paulo Colomesio *e*) judice liber admirabilis, dignus, qui manibus omnium teratur Christianorum.

Recensitos à se emendatosque & notis quibusdam auctos hos libellos recudi curavit V. C. *Joannes Clericus, f)* Amstelod. 1709. & 1717. addito libro de eligenda inter Christianos dissentientes sententia: & 1724. 8. in qua tertia editione adjunctus liber novus contra indifferentiam religionum. *g)* Prodierunt etiam Grotii libelli cum analectis insignis Theologi *Ernesti Salomonis Cypriani, h*) Lipsiæ 1709. 8.

Græcæ versionis à Pastore Legati Anglicani Parisiis concinnatæ meminit Grotius Epistola 883. scripta ad Vossium A. 1638. additque: *Pontificii autem nunc* Persice *vertunt, ut Mahumetistas, si DEUS adspiret, faciant Christianos.* Versionem *Chinensem* memorat C. L. Billerbeck, Consiliarius Cellensis, præf. ad Abbadium de Veritate Religionis Christianæ Germanice versum, §. VI.

Anglica versio lucem vidit triplex, una cujus meminit Grotius in Epistola 411. ad Gvilelmum fratrem data A. 1637. *sed & in Anglicum sermonem traductus à viro illustri, multum illi genti probatur.* Altera Lond. 1690. 8. tertia *Simonis Patricii,* Episcopi nuper Eliensis, qui septimum librum adjunxit Pontificiis oppositum.

Arabicam versionem A. 1640. ab Eduardo Pocockio concinnari curavit Rob. Boyle editam Lond. 1660. 8. unde lepidus error Jac. Sponii & Georgii Wheleri, qui ex Arabico illo Grotium plagii reum agunt in itinerariis suis lectu alioqui dignis & amœnis. Exstat illa versio nitide scripta inter Codices manu exaratos B. D. Abrahami Hinckelmanni, quos hodie servat Rev. Joachimus Morgenweg, Pastor Orphanotrophii meritissimus in hac urbe Hamburgensi.

Belgica

e) p. 822. Operum editionis à me curatæ: *c'est un admirable livre, qui devoit être le* Vademecum *de tous les Chrétiens. Je l'ai lu plusieurs fois, mais toujours avec un nouveau plaisir.*

f) Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1709. p. 519. Bibl. choisie T. 18. pag. 228. Bibl. ancienne & moderne T. 8. p. 232.

g) id. T. 21. p. 341.

h) Bibl. choisie T. 18. p. 245. Acta Erud. A. 1710. p. 154. Neue Hällische Bibliothec T. 1. p. 35.

i) Confer, si placet, quæ olim scripsi in Decade Decadum cap. 43. Versionis illius Arabicæ meminit Grotius Epist. 444. ad Gvil. fratrem data A. 1641 Pocockius Epist. ad Vossium 336. data A. 1642. Hottingerus Hist. Oriental. pag. 228. & Hist. Eccles. T. 1. p. 515.

Belgicæ versionis mentio apud Bælium in Lexico, voce *Grotius*, nota G.

Danicam à celeberrimo viro Thoma Bartholino compositam memorat Severinus Waltherus Sluterus, ὁ μακαρίτης, in propylæo Historiæ Christianæ sect. 2. p. 193.

Gallicas versiones quinque reperio, primam Joannis Cordesii, alteram, quæ notatur in libro Mottani Vayeri, cui titulus, Hexameron rustique p. 31. tertiam interprete P. le Jeune, * Paris. 1691. & Ultrajecti 1692. 12. Quartam nescio quo auctore: quintam ** denique novissime editam cum notis Paris. 1724. 12.

Germanicæ duplices prosariæ, una Coleri vulgata A. 1631. altera melior Valentini Musculi, qui notas etiam Grotii vertit, & argumenta singulis præmisit libris, & in præfatione quædam vel castigat vel supplet. Stockholm. 1651. 1656. 12. & 1708. 8. in Germania, quo loco jam non memini. Germanico carmine ex Belgico Grotii in gratiam ejus filiæ vertit poëta clarissimus Martinus Opitius A. 1631. 4. & inter Opitii poëmata aliaque opera junctim excusa Uratislav. 1690. 8. tomo tertio.

In *Malaicam* quoque linguam transferri curavit Robertus Boyle.

Svecicæ versionis meminit Grotius Epist. 413. data A. C. 1637.

Jo. Henichii, Theologi Rinthelensis, de Veritate Religionis Christianæ tractatus, quo ea, quæ Hugo Grotius de hac materia commentatus est, aliquanto uberius exponuntur. Rinthelii 1667. 12.

David Algœwers, Theologi Ulmensis, Einleitungs-Discours zu einem Collegio über Grotium von der Warheit der Christlichen Religion. Ulm, 1722. 8.

D. Pauli Pomian Pesarovii, Theologi antea Regiomontani, illuminatus in Veritate Religionis Christianæ Hugo Grotius, & Joannis Clerici de eligenda inter dissentientes Christianas sententia liber unicus, subnexa responsione ad amicum de Gvilelmi Nicholsii defensione Ecclesiæ Anglicanæ, additoque *Joannis Canuti Lenæi*, Archiepiscopi Upsaliensis, libello de Veritate & excellentia Christianæ Religionis, ad Carolum Gustavum, Comitem Palatinum Rheni, & postea Sveciæ Regem. Servestæ 1721. 8. Canuti libellus insignis, quem incomparabilem Pesarovius appellat, lucem primum viderat Upsaliae,

* Bælii Lexicon in *Grotius*, nota G. Bibl. universelle T. 22. p. 71. Boekzaal van Europe A. 1693. p. 470.

** Journal des Savans A. 1724. p. 504.

liae, 1638. deinde Stetini 1642. 12. Coburgi etiam & 1702. 12. Schleusingae.

Contra secundum, tertium & quintum Grotii librum Judaeus Hispanus, qui in Dalmatia & inde Venetiis artem exercuit Medicam, *Jacobus Lombroso* * nomine, scripsit Propugnaculum Judaismi, quod manu exaratum fertur apud Judaeos; & ab Isaaco Orobio accepit *Philippus à Limborch*, qui in Commentariis ad Acta Apost. Epistolam ad Romanos & ad Hebraeos editis Roterd. 1711. fol. objectiones ejus plerasque diluit.

1633. *Georgii Calixti* de Veritate unicae Religionis Christianae dissert. Helmst. 1633. 4. & Germanice, Brunsvici 1708. 8.

1657. Waarheit der Christlike Religie. Haerlem 1657. 8. Belgice, ni fallor, ex Grotio.

1661. *Jordani Nicolai Edenii*, Theologi Upsaliensis, diss. de Religionis Christianæ Veritate. Upsal. 1661. 8.

1662. A discourse of the truth and reasonablenes of the Religion delivered by JEsus CHrist, wherein the several arguments for Christianity are briefly handled, the miracles done by our Saviour, Apostles and Christians, in confirmation of this Doctrine, are proved from the Confessions of the Enemies of our Religion, Jews and Heathens, and from the unqvestioned authorities of the most eminent Fathers of the primitive Church. Unto which by another hand is added a disquisition touching the *Sibylls* and the *Sibylline* writings, wherein the objections made by Opsopœus, Isaac Casaubon, David Blondell and others are examined. London, 1662. 8.

1662. *Eduardi Stillingfleet*, postea Episcopi Vigorniensis, defuncti 27. Mart. 1699. ætat. 63. Origines sacræ, or a rational account of the grounds of Natural and Revealed Religion, as to the truth and Divine authority of the Scriptures, and the matters therein contained. Lond. 1662. 4. ac deinde sæpius, atque ex Anglico Latine, nec non Belgice, & Brem. 1695. 8. Germanice. Opus tribus libris distingvitur, quorum primus obscuritatem, defectum & incertitudinem veterum Chronologiæ & historiarum Phœniciæ, Ægyptiacæ, Chaldaicæ, Græcæ & aliarum Ethnicarum fuse atque erudite probat. Secundus totus est in asserenda Mosis ac Prophetarum

* Vide laudati Wolfii Bibliothecam Hebraicam T. 1. p. 605.

phetarum certitudine, prophetiarumque & miraculorum veritate & Christianæ inde Religionis divinitate confirmanda. Tertius probat capita Religionis naturalis præsuppposita à Mose, & origines rerum à Mose expositas, collatis & confutatis Philosophorum contrariis opinionibus, de origine mali, de generis humani origine, notatisq; vestigiis rerum sacrarum in Ethnicorum Mythologiis. Denique colophonis loco subjicitur diatriba de Divinitate atque excellentia S. Scripturæ. Melior editio hujus operis est septima, quæ Anglice prodiit Cantabrig. 1702. fol. eamque secuta octava in operibus Stillingfleeti * junctim editis sex tomis Lond. 1710. fol. tomo secundo, & nona 1723. fol. in his enim accessere ex auctoris MSto capita duo operis, quod A. 1697. paravit auctor quinque libris absolvendum hoc titulo: Origines sacræ, or a rational account of the grounds of natural and revealed Religion, wherein the foundations of Religion, and the authority of the Scriptures are asserted and clear'd, with an answer to the modern objections of Atheists and Deists. In capite primo probat Stillingfleetus contra Atheos Religionem neque arti Politicorum deberi, neque hominum timiditati aut ignorantiæ: neque hypotheses illorum Philosophorum posse consistere, qui vel æternum Mundum vel temere exortum, & homines fungorum instar ex terra editos tradiderunt; neque verum esse quod ajunt quidam integros reperiri populos omnis cognitionis DEI expertes. Capite secundo, Atheorum examinat hypotheses, quibus argumenta pro DEI existentia & imperio conantur vocare in dubium, & Mechanismo atque movendi vi, quæ sit in materia, omnia tribuere non dubitant.

1664. *Joachimi Stegmanni* junioris, brevis demonstratio Veritatis Religionis Christianæ, inserta Operibus Danielis Brenii, editis Amst. 1664. fol.

1666. *Johannis Belini*, Episcopi Bellicensis, (Bellay) preuves convainqvantes des Verités du Christianisme. Paris 1666. 4. Etiam hic capite IX. Mornæi exemplo Mysterium SS. Trinitatis argumentis ex Lumine Rationis repetitis probare instituit.

1667. *Richardi Baxteri* the reason of the Christian Religion: *the first part OF GODLINESS*, proving by natural evidence the Being of God, the necessity

* Acta Erud. A. 1712. p. 9. 106. 337. History of the works of the learned A. 1700. p. 493. A. 1701. p. 680. 737.

neceſſity of holineſs, and a future life of retribution: the ſinfulneſs of the world, the deſert of Hell, and what hope of recovery mercies intimate. *The ſecond part, OF CHRISTIANITY,* proving by evidence ſupernatural and natural, the certain truth of the Chriſtian belief: and anſwering the objections of unbelievers. Lond. 1667. 4.

1669. Penſees de *Mr. Paſcal* ſur la Religion & ſur qvelqves autres ſujets, Pariſ. 1669. Amſt. 1672. 1699. 12. & ſæpius: addita etiam ab alia manu vita auctoris & diſſertatione (diſcours ſur les penſees du Paſcal, & ſur les preuves des livres de Moyſe.) Primæ hæ ſunt lineæ operis, quod de veritate Religionis Chriſtianæ parabat vir acutiſſimus Blaſius Paſchalis, verum ita etiam de ingenio & judicio auctoris teſtantur, argumentaque offerunt meditatione ac conſideratione digniſſima. De methodo ejus vide, quæ infra p. 557.

1671. *Λόγος τῆς πίστεως* or an endeavour to evince the certainty of Chriſtian faith in generally and of chap. XI. p. 387. ſeqq. of the Reſurrection of CHRIST, in particular, by *Daniel Whitbie,* Chaplain to the Lord Biſhop of Sarum. Oxon. 1671. 8. cum eruditis notis.

1672. *Marchionis de Pianezza* demonſtratio Evangelica, quam ex Italico vertit Dominicus Bouhurius, S. I. Pariſ. 1672. 12. recuſ. 1678. Vide librum Anonymi, qui inſcribitur, Recherches hiſtoriqves, pag. 249.

1674. *Guilielmi van Blyenburg* de Veritate Religionis Chriſtianæ. Belgice. Lugd. Bat. 1674. 4.

1674. *Henrici Mori,* Magni Myſterii Pietatis explanatio, in Operibus ejus Theologicis, Lond. 1674. fol. ſpeciatim de Chriſtianæ Religionis congruentia cum ſana Ratione, lib. VII. cap. 9. ſeqq.

1677. *Nicolai Malebranchii* Converſations Chrétiennes dans leqvelles on juſtifie la verité de la Religion & de la Morale de JEſus CHriſt. à Mons 1677. Roterdam 1685. 12. *Acta Eruditorum* A. 1686. pag. 24.

1678. *Jer. Taylori* moral demonſtration, or diſcourſe proving that de religion of JEſus CHriſt is from God, Lond. 1678. 12. cum aliis ejus opuſculis.

1681. Defenſe de la Religion Chrétienne & de l'Ecriture Sainte contre les Deiſtes, par *Jean Baptiſte de Roſemond.* à Paris 1681. 12.

1681. *Samuelis Parkeri* demonstration of the Divine authority of the Law of Nature, and of the Christian Religion. Lond. 1681. 4.

1682. *Innocentii Pencinii* paragone dogmatico, lapis Lydius veritatis, Venet. 1682. 8. Bibliotheca Fabriciana Helmst. T. 6. p. 520. seq.

1684. *Jacobi Abbadie,* Traité de la Verité de la Religion Chrétienne. Roterd. 1684. 1688. 8. duobus Voluminibus. Quinta editio 1715. 12. sexta 1719. 8. *Acta Erud.* A. 1685. p. 126. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1687. p. 1386. *Hist. des Ouvrages des Savans* A. 1688. p. 38. Prodiit opus hoc præstantissimum etiam Anglice per H. L. Lond. 1694. 8. & Germanice cum notis insignibus & prolegomenis interpretis C. L. Billerbeckii, Consiliarii Regis Britanniæ in Civitate Cellensi. Francof. 1713. & Lipsf. 1721. Nescio quo jure vel qua injuria hoc opus Joanni la Placette quidam* tribuunt: hoc scio, non temere fidem habendam ejusmodi narrationibus, neque Abbadium unquam eo nomine reprehensum à Placetta, qui vir & ipse egregius atque eruditissimus tam multis annis post librum illum editum supervixit, denique scio non imparem fuisse Abbadium scripto illi componendo, ut libro de Divinitate JEsu CHristi, ** A. 1689. 9. Gallice edito Roterodami, aliisque lucubrationibus suis abunde demonstravit. *Volumen primum* hoc procedit ordine, ut primo refellat Atheos & contra eosdem accurate probet DEUM existere, Mundum æternum non esse, nec animam hominis mortalem. Deinde demonstrata necessitate Religionis oppugnat quatuor Deistarum genera, quorum alii perversam sibi de DEO ejusque attributis notionem animo concipiunt, alii negant eum providere rebus humanis, alii eum contendunt non minus hoc quam illo genere religionis aut superstitionis delectari, alii denique solam naturalem vel quamcunque Religionem ad Salutem sufficere arbitrantur. Tertio Religionis Judaicæ atque librorum Veteris Testamenti veritas probatur ac Divinitas, & objectiones Spinosæ & aliorum irreligiosorum dissolvuntur. Hinc acceditur ad Prophetias, & Consilium Divinum de Ethnicorum vocatione & mittendo in salutem humani generis Messia, tam multis ante sæculis prædictum explicatur, demonstraturque adversus Judæos ejus Veritas ac Divinitas. *Volumen secundum* totum versatur in asserenda Christianæ Religionis

* Vide Neueröffnete Moralisten Bibliothec p. 283.

** Hist. des Ouvrages des Savans A. 1689. Mai. p. 238. Bibl. Universelle T. 15. p. 366.

Religionis veritate ac Divintate, ex factis ipsis, & testium fide, & vaticiniis, miraculisque & doctrina admirabili. Interpres nobilissimus in notis plura sive supplet sive adjungit non contemnenda, & in prolegomenis *ad Volumen prius* disputat de necessitate & usu scriptorum ejusmodi, & de scriptoribus celebribus hujus argumenti, Mornæo, Grotio, Blasio Pascali, Huetio, Jaqueloto, Picteto, Jo. Clerico, Matthæo Hale, Allixio, Cudwortho, Nehemia Grew, Bentleio, Scherlockio, Grosgebauero, Limborchio & Salomone van Till: prolixiusque differit de methodo, qua in asserenda Veritate Religionis Christianæ Blasius Pascalis fuit usus, & quæ in eo differt ab aliorum via & ordine, ut non à demonstratione existentiæ Divinæ & religionis naturalis incipiat, neque à consideratione gestorum CHristi, Resurrectionis ejus, propagationisque Evangelii, sed à consideratione hominis ejusque miseriæ pariter & præstantiæ, & quod nulla Philosophia aut religio alia vel statum hominis explicet causasque ejus doceat, neque quomodo miseriæ ejus paretur medela, demonstret quam sacer Codex & Religio Christiana. In præfatione *ad posterius Volumen* docet nihil esse miserius iis, qui incerti hærent in luto irreligiositatis aut scepticismi, nec dant operam ut animus in agnitione, fide & amore DEI ac Salvatoris sui confirmetur, quo nulla major felicitas cogitari potest. Deinde commendat remedia, quibus si serium adsit Veritatis ac Salutis studium à DEO precibus seriis expetendum, ex veterno impietatis excitari aliquis per Divinam Gratiam atque ad lucem salutarem Evangelii adduci, & cor ejus in fide CHRISTI βεβαιῶσθαι ac confirmari certissime possit.

1685. *Viti Ludovici à Seckendorf* * Christen-Staat in drey Bücher abgetheilet, im ersten wird von dem Christenthum an sich selbst und dessen Behauptung wider die Atheisten und dergleichen Leute: im andern von Verbesserung des Weltlichen, und im dritten des Geistlichen Standes nach dem Zweck des Christenthums gehandelt. Lips. 1685. 8. Acta Erud. illius anni p. 343.

* Defunctus vir paucis comparabilis Halæ Saxonum 1692. 18. Decemb. Vide D. Henrici Pippingii, τῶν μακαρειτῶν, memorias Theologorum pag. 1062. Adolphi Clarmundi vitas editas Germanice Tom. 8. p. 165. Dan. Seifarti mel melicum parte 2. p. 490. seq. Acta Erud. A. 1693. p. 47. & Ephraim Gerhardi Anhang zur Einleitung in die Staats-Klugheit.

1688. *Mich. le Vassor* * de la veritable Religion, en IV. livres. Paris, 1688. 4. 1) de Religione Naturali & piorum ante Mosen. 2) de Religione Mosaica. 3) de Prophetiis V. T. earumque in CHristo complemento. 4) de Divinitate Religionis Christianæ. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1689. p. 1. & 144. *Histoire des Ouvrages des Savans* A. 1689. *Mars* p. 80. & *Avril* p. 97.

Ejusdem de la maniere d'examiner les differens de Religion. Amst. 1697. 12. *Acta Eruditor.* 1697. p. 195.

1688. Demonstration ou preuves evidentes de la verité & de la Sainteté de la Morale Chrétienne, par *Bernhard Lamy*, della Congregation de l'Oratoire, Paris. 1688. 12. duobus Vol. & Rothomagi 1706. 1709. 1711. 12. quinque Volum. *Hist. des Ouvrages des Savans* A. 1688. Jul. pag. 301. *History of the works of the learned* A. 1707. p. 368. *Bibliotheque choisie de Mr. le Clerc T. XI.* p. 394. *Nova literaria Hamb.* A. 1707. p. 411. *Journal des Savans* A. 1721. pag. 677. Diem obiit supremum Lamius A. 1715. 29. Januar. ætatis 74.

1690. *D. Bury*, Doctoris Oxoniensis, the naked Gospel, Evangelium nudum, quo demonstratur, quale fuerit prædicatum à CHristo & Apostolis. 2) quæ additiones & alterationes ab eo tempore illi fuerint illatæ. 3) qui fructus vel quæ mala exinde provenerint. Lond. 1690. 4. *Bibl. Universelle* T. XIX. p. 391. 435. 436.

1694. *Francisci Lamy*, Benedictini, Verité evidente de la Religion Chrétienne, ou elite de ses preuves & de celles de sa liaison avec la Divinité de JESUS CHRIST. Paris 1694. 12. *Journal des Savans* 1695. p. 9.

1694. *Gilberti Burnet*, Episcopi Salisburiensis, four discourses delivered to the Clergy of the dioces of Sarum, 1) the truth of the Christian Religion, 2) the Divinity and death of CHrist. 3) the authority of the Church. 4) the obligations to continue in the Communion of the Church. Lond. 1694. *Compleat library* T. 1. pag. 137.

1694. *Henr. Hallywells* defence of revealed Religion, in six sermons upon Rom. I, 16. Lond. 1694. 8.

1695.

* Presbyter pridem Oratorii, Aureliæ, deinde A. 1695. ad Protestantium partes transgressus obiit septuagenario majo in Anglia A. 1718. historia Ludovici XIII. Gallice vulgata aliisque scriptis celebris.

1695. *Jo. Locke*, reaſonableneſs of Chriſtianity. Vide ſupra p. 498.

1695. *John Edwards* thoughts concerning the cauſes of Atheiſm, with ſome reflections on the reaſonableneſs of Chriſtianity. London 1695. 8.

1698. *Roberti Jenkini* reaſonableneſs and certainty of the Chriſtian Religion. Lond. 1698. 1700. 8. duobus Voluminibus. Opus egregium, de quo Diarium Londinenſe, *Hiſtory of the works of the learned* A. 1700. p. 481.

1699. The certainty of the Chriſtian Revelation, and the neceſſity of believing it, eſtabliſhed, in oppoſition to all the cavils and inſinuations of ſuch as pretend to allow Natural Religion, and reject the Goſpel: by *Francis Gaſtrell.* London 1699. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1699. p. 111. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1700. p. 511. & Germanice, interprete Joh. Joachimo Arends, Paſtore Rieſumenſi in Holſatia. Lipſiæ 1716. 8. *Acta Erud. vulgata Germanice parte XLI. T. 4.* p. 443.

1699. The Chriſtian life, by *John Scot*, quinque Volum. Lond. 1699. 4. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1699. 4.

1699. *Jo. Craigii* Principia mathematica Theologiæ Chriſtianæ. Lond. 1699. 4.

1699. A compleat hiſtory or ſurvey of all the diſpenſations of religion, in which alſo the opinion of Dr. Spencers concerning the Jewish rites and ſacrifices is examin'd, and the certanty of the Chriſtian Religion demonſtrated againſt the cavils of the Deiſts, by *John Edwards*, Lond. 1699. 2. Vol. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1699. p. 246. 289.

1699. An impartial view of the truth of Chriſtianity, with the hiſtory of the life and miracles of Apollonius Tyaneus, containing an account of the teſtimony of Joſephus concerning Chriſt, of the oracles of the Sibylls, and Meſſias ben Joſeph, * ſo much ſpoken of by the later Jews &c. to which are added ſome reflections on a book call'd † oracles of reaſon. by *John Bradley*. Lond. 1699. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1699. p. 497.

1701.

* De Meſſia ben Ephraim ſive ben Joſeph, Judæis exſpectato, vide Chriſtophori Cellarii diſſertationes Academicas p. 125.

† Auctor illius libri Carolus Blount, idem qui Philoſtrati libros duos primores de vita Apollonii edidit Anglice cum notis Lond. 1680. fol. vide ſupra p. 477. 478.

1701. *Anonymi* Hiſtoire du Chriſtianiſme, ou l'on fait voir l'origine & l'antiquité de ſes Veritez. Paris 1701. 12. duobus Voluminibus. *Journal des Savans* A. 1702. p. 386.

1703. *Simonis Patrick*, Epiſcopi Elienſis, the witneſſes of Chryſtianity or the Certainity of our Faith and Hope. Lond. 1703. 8. 2. Volum.

1705. *Roberti Flemmingii* Chriſtologia. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1705. p. 466. A. 1708. p. 64. 88. 148.

1706. *Rich. Brocklesby* explication of the Goſpel Theiſm and the Divinity of the Chriſtian Religion, containing the true account of the Syſtem of the Univerſe and the Chriſtian Trinity. London, 1706. fol.

1706. *Daniel de Superville*, les veritez & les devoirs de la Religion Chrétienne, Roterd. 1706. 8. *Nouvelles de la Republique des lettres* A. 1706. p. 297. ſeqq.

1706. *Jordain Olivier*, leçons Chrétiennes. à la Haye 1706. 8. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1706. T. 2. p. 688.

1707. *Chriſtiani Wolfii*, Philoſophi tunc Hallenſis, hodie Marpurgenſis, methodus demonſtrandæ veritatis Religionis Chriſtianæ. *Acta Erud.* A. 1707. p. 166. ſeq.

1707. *D. Joannis Fabricii*, Theologi Helmſt. de Veritate Religionis Chriſtianæ. Helmſt. 1708. 4.

1708. *Gvilelmi Beveregii* cogitata de Religione, Lond. 1708. Anglice, & ex Anglico Germanice, Gedancken von der Religion, Lipſ. 1714. 8. una cum Gaſtrelli libro, de quo ſupra p. 345.

1708. Sermons ſur divers textes de l'Ecriture ſainte, par *Mr. P. Butini*. à Geneve 1708. 12. ſermon 3. la Verité de l'Evangile.

1709. *Samuelis Werenfelſii* ſylloge diſſ. Theol. Baſil. 1709. 8. in qua diſſ. de Veritate miraculorum in S. Scriptura narratorum. De præſtantia Religionis in S. Scriptura revelatæ, hujusque revelationis neceſſitate. Solutio quæſtionis, num miracula certa ſint veritatis ſigna. Meditatio de Zelo in S. Scriptura, ubique perſpicuo pro una DEI gloria. De incitamentis validiſſimis ad Virtutem, in S. Scriptura propoſitis, & cur non plus efficaciæ inter Chriſtianos habeant. Diſſertatio de triplici teſte de Verbo DEI teſtante, Eccleſia, S. Scriptura & S. DEI Spiritu.

1710. *Roberti Green* a demonſtration of the truth and Divinity of the Chriſtian Religion, at it is propos'd to us in the Scriptures of the

the New Teſtament. Cambridge 1710. 8. *Hiſt. of the works of the learned* A. 1710. p. 692.

1711. *Caroli Leslie* truth of Chriſtianity demonſtrated. Lond. 1711. 8. *Memoires de Trevoux* A. 1712. p. 183. Vide quæ infra c. 33.

1712. Anonymus auctor libri Pariſiis primum, deinde Amſt. 1712. 12. editi, qui inſcribitur, *les hommes*, Veritatem Religionis Chriſtianæ probat ſolide & eleganter p. 183—206. *Memoires de Trevoux* A. 1712. p. 1508.

1714. In *Joannis Tillotſoni*, Archiepiſcopi Cantuarienſis celebratiſſimi, ſcriptis junctim editis Anglice Lond. 1714. fol. tribus Voluminibus, quorum primum ſæpius antea editos, duo poſteriora ſermones ejus poſtumos continent, varia leguntur ad veritatem Religionis Chriſtianæ confirmandam, hominesque ad eam ſerio colendam accendendos apprime facientia, quæ hoc loco ſub unum conſpectum lectori ſiſtere operæ pretium duxi.

In *tomo primo* quidem habentur ſermones LIV. una cum decima editione libri, cui titulus, *the rule of Faith*, ſive *Regula Fidei*, in quo demonſtrat S. Scripturam ſufficere ad controverſias definiendas, adverſus objectiones *Joannis Sergeant*, qui pro traditionum oralium neceſſitate diſputaverat in libro: *ſure footing in Chriſtianity*, ſive *ſecurum quo Chriſtiani nitantur fundamentum.*

Serm. 1. De ſapientia, quæ in pietate & DEI cultu conſiſtit, ad Job. XXVIII, 28.

2. De ſtultitia eorum, qui religionem rident & naſo ſuſpendunt, ad 2. Petr. III, 3.

3. De fructibus & commodis ex religione in ſocietates Civiles proficiſcentibus, ad Prov. XIV, 34.

4. De emolumentis, quæ ex religione in homines ſingulos promanant, ad Pſal. XIX, 11.

5. De excellentia Religionis Chriſtianæ, ad Philipp. III, 8.

6. Præcepta Chriſtianæ Religionis gravia non eſſe, ad 1. Joh. V, 3. *Journal des Savans* A. 1714. p. 32. ſeq.

7. De obligatione, qua Chriſtiani ad vitam pie inſtituendam obſtringuntur, ad 2. Timoth. II, 19.

8. De felicitate cœleſtis Vitæ, ad Philipp. III, 20.

12. De tranquillitate & voluptate interiore animi, quæ pios certiſſime manet, Pſal. CXIX, 165.

Sermo 21. De discretione Spirituum, ad 1. Joh. IV, 1.
27. 28. Ad objectiones veræ Religioni oppositas responsio, ad Jos. XXIV, 15.
30. De necessitate noscendi sacras litteras, ad Matth. XXIII, 13.
35. De æternitate suppliciorum infernalium, ad Matth. XXV, 46.
36. De Providentia Divina, ad Ecclesiastæ IX, 11.
40. De DEO solo summo Bono hominis, ad Psalm. LXXIII, 25.
49. De constantia in Pietate ac vera Religione, ad Jos. XXIV, 15.
50. De pietate per familiam propaganda, ad Jos. XXIV, 15.
54. Emolumenta eorum, qui à prima ætate pietatem serio colere incipiunt, ad Ecclesiastæ XII, 1.

In *tomo secundo* sermones exstant CIV. ex quibus ad institutum nostrum faciunt

Serm. 16. Præsentia Messiæ, summa templi secundi Gloria, ad Haggai II, 6---9.
20. Promulgatio Evangelii ab Apostolis facta per orbem terrarum, ad Marc. XVI, 19. 20.
21. De honore bonæ famæ piorum post obitum, ad Psalm. CXII, 6.
25. 26. De beatitate piorum post hanc vitam, ad Apocal. XIV, 13.
33. 34. Candor & integritas, optima cautio adversus periculosos in religione errores, ad Joh. VII, 17.
40. 41. Religio prima maximique momenti res quæ hominibus cordi esse debet, ad Matth. VI, 33.
42. De sapientia Religionis, ad Psalm CXIX, 96.
48. De magnis Religionis naturalis officiis, remediisque ea cognoscendi, ad Mich. VI, 6--8.
49. Religionem revelatam neutiquam adversari naturali, ad Matth. IX, 13.
50. 51. Legem Mosaicam non everti à Christiana Religione sed perfici, ad Matth. V, 17.
63. JEsum esse Messiam, ad Matth. XI, 2--6.
64. 65. Præjudicia adversus Christianam Religionem expensa, ad Matth. XI, 6.
71. Difficultatum & molestiarum, quæ Christianæ vitæ adesse videntur, consideratio, ad Luc. XIII, 24.
83. 84. 85. Sapientia DEI in creatione Mundi, ad Psalm. CIV, 24. in Provi-

Providentia, qua Mundum gubernat, ad 1. Petr. V, 7. & in Redemtione humani generis per JEſum CHriſtum, ad 1. Cor. I, 24.

86. Juſtitia DEI in præmiorum pœnarumque diſtributione, ad Geneſ. XVIII, 25.

90. 91. 93. De Bonitate DEI, ad Pſalm. CXLV, 9.

92. Ad ea, quæ adverſus Bonitatem DEI objiciuntur reſponſio, ad eundem Pſalmi locum.

In *Tomo tertio* denique

Sermone 120. 121. 122. 123. Animorum immortalitas quatenus de illa conſtat ex naturali rationis lumine & ex Revelatione Divina, ad 1. Timoth. I, 10.

124. ſeqq. De certiſſime futuro Divino Judicio, ad 2. Corinth. V, 10.

130. De certitudine & beatitate futuræ verorum Chriſtianorum Reſurrectionis, ad 1. Theſſ. IV, 14.

133. Sapientia Religionis defenſa, ad Prov. XIV, 32.

139. Evidens certitudo Reſurrectionis Salvatoris noſtri, ad Actor. I, 3.

140. De poſſibilitate Reſurrectionis mortuorum, ad Actor. XXVI, 8.

165. ſeqq. ad 170. De Fide religioſa ac Divina, ad Hebr. XI, 6.

171. 172. 173. De Fide Chriſtiana & juſtificante, ad Joh. XX, 31.

174. De concordia conditionis fœderis Evangelici & meriti Salvatoris, ad Joh. XX, 31.

175. 176. 177. De veritate miraculorum ad confirmandam Religionem Chriſtianam editorum, ad Hebr. II, 4.

178. 179. De prærogativis Veritatis præ Errore, ad 1. Joh. IV, 4. 5.

180--188. De evidentia Veritatis Religionis Chriſtianæ, & de cauſis ob quas à multis non creditur, ad 2. Corinth. IV, 3. 4.

189. 190. 191. De excellentia Religionis Chriſtianæ & promulgatione ad omnes ſpectante homines, & de periculo eam rejicientium, ad Joh. III, 19.

192. Fundamentum irreligioſitatis & improbitatis, odiſſe veritatem, ad Joh. III, 20.

193. Vera libertas, fructus fidei Chriſtianæ, ad Joh. VIII, 36.

Major pars horum Tillotſoni ſermonum, tomi primi maxime, auctore adhuc vivo ac ſpirante editorum, qui etiam Anglice plus ſimplici vice recuſi ſunt, exſtat & in alias converſa linguas, ut *Germanicam* Joanne Chriſtophoro Frauendorſio interprete, Lipſ.

 1697.

1697. 4. & *Belgicam* ex versione Verrini, * Roterd. 1712. 8. & *Gallicam* Joanne Barbeyraco & Dalbiaco interpretibus. † Amst. 1705. 1708. 1713. 12.

1714. *D Godfridi Olearii, τȣ̃ μακαρίτȣ,* Theologi Lipsiensis, JESUS der wahre Meßias, der köstliche Eckstein, nach Anleitung des Heylandes selbst Matth. XI, 2---10. zu gründlicher Bewährung der Christlichen Religion fürgestellet, Lipf. 1714. 8. Merito commendatur hic liber in Actis Erud. Germanicis T. 2. p. 804. in Unschuldigen Nachrichten A. 1714. pag. 965. & in Venerandi nostri Erdmanni Neumeisteri Geistlichen Bibliothec p. 119. Hac autem methodo utitur, ut inprimis certo fundamento fidem in CHristum niti demonstret ex miraculis ejus, speciatim resurrectione, vaticiniisque de eo editis, & testimonio Joannis ** Baptistæ. Deinde scandala removet, sive quæ Judæis vel Ethnicis, sive quæ multis etiam inter medios Christianos fuerunt, suntque impedimento, quo minus CHristum fide amplectantur. Denique docet periculum & damnum gravissimum, quod incurrunt ii, qui unicum hoc Salutis suæ remedium contemnunt ac repudiant, ut Judæorum exemplo omnibus factum est manifestum: & vicissim egregie explicat ponitque ob oculos felicitatem, quam ex religione Christiana in vita præsenti etiam tum singuli homines tum integræ nationes & Respublicæ capiunt, & quæ post hanc vitam certissime manet credentes in omnem æternitatem.

Idem Vir egregius in Collegio pastorali postumo, cui titulus: Geistliche Seelen-Cur, Lipf. 1718. 4. accurate disserit, quomodo agendum cum Atheis, Indifferentistis, Judæis, ut per Divinam gratiam ad CHristum adducantur: Et p. 725. seqq. cum iis, qui per multitudinem errantium & impiorum, aut alienorum à fide Christiana integrorum populorum offenduntur. Obiit desideratissimus Olearius & in paucis mihi cum viveret amicus Lipsiæ in patria mea 10. Nov. A. †† 1715. natus A. 1672. 3. Jul.

1714.

* Bibl. choisie T. 26. p. 236.

† Nouvell. de la Rep. des lettr. A. 1705. T. 2. p. 627. A. 1708. T. 1. p. 340. & T. 2. p. 682. Bibl. choisie T. 26. p. 233.

** Conferendæ ejusdem Olearii Observationes in Matthæum XXXIV. XXXV. XXXVI de dignitate Johannis Baptistæ, de Johanne Propheta, & de Johanne Propheta maximo. p. 292. seq. Lipf. 1713. 4. & quæ supra p. 40.

†† Iconi ejus, quæ Collegio Pastorali præfigitur, per errorem adscriptus A. 1716.

1717. La Verité de la Religion Chrétienne, demontrée par ordre Geometrique, par *Mr. Denyse*, Profeſſeur de Philoſophie au College de Montaigu fondé en l'Univerſité de Paris. 1717. 12. De hoc inſigni libello *Journal des Savans A. 1717. T. 2.* pag. 542. Unſchuldige Nachrichten von Theologiſchen Sachen 1717. p. 898. *Europe Savante 1718. Avril* p. 257. *Hiſt. Critique de la Republ. des lettres T. 15.* p. 332.

1717. *Jacobus Saurin* T. 3. ſermon 7. ſur les difficultez de la Religion Chrétienne. Sermon 8. ſur la recherche de la verité. Sermon 9. ſur le trafic de la Verité, & Sermon 10. ſur les avantages de la Religion. à la Haye 1717. 8.

1717. *Armandi Gottbold Febmel*, Directoris Gymnaſii Hildburghuſani, de criteriis veræ Religionis communibus, Altdorf. 1717. 4. illa ſunt 1) viam optimam ad impetrandam de rebus Divinis certitudinem oſtendere, atque ab omni impoſturæ ſuſpicione longe abeſſe. 2) præſtantiſſimam de exiſtentia, eſſentia & operibus DEI inſtitutionem ſuppeditare. 3) ſolidam de origine, natura ac ſtatu hominis dare notitiam. 4) ſtatum poſt mortem omnium optime deſcribere. 5) convenientiſſime nos edocere de vera felicitate hominis. 6) certiſſima ad illam impetrandam ſuppeditare remedia, ſpeique certæ firma fundamenta ponere. 7) ex omni parte, ſanctitate & gravitate ita eſſe conſpicuam, ut ad eam homines directe ducat. 8) paſſionibus vitioſis hominum non indulgere. 9) cultum internum DEO dignum & ſanam externi cum interno conjunctionem ſvadere ac tradere. 10) omnia, quæ ad ſuperſtitionem ducunt, reſpuere. 11) antiquiſſimam eſſe præ omnibus. 12) procul abeſſe à violentia, coactione & crudelitate.

1717. *Lamperti Gædike*, * Garniſons-Predigers in Berlin, primæ Veritates Religionis Chriſtianæ, oder Grund-Sätze der Chriſtlichen Religion, welche von den Atheiſten, Naturaliſten, Freygeiſtern, auch andern Feinden und Spöttern Chriſtlicher Religion angefochten, wider dieſelben aber gründlich behauptet und bewieſen werden. Berlin. 1717. 8. Prima capita hujus ſcripti exſtant in tomo primo libri, Freywilliges Hebopffer zum Dienſt des Heiligthums.

1718. Sentimens Chrétiens ſur les principales veritez de la Religion, expoſez en proſe, en vers, & en eſtampes, par le Pere *Buffier*, S. I. Paris 1718. 16. *Memoires de Trevoux* A. 1717. 8. Octobr. p. 622. ſq.

* Unſchuldige Nachrichten von Theologiſchen Sachen 1717. p. 146.

1719. *Benedicti Picteti* Dissertationum Theologicarum de Religionis Christianæ præstantia ac Divinitate decas, cum oratione de Crucis trophæis ac Christi triumphis, & populorum ad Christianismum conversione. Genev. 1719. 8. De solido hoc scripto ac præclaro, *Nouvelles literaires T. X.* p. 32. *Acta Eruditor. A. 1720.* p. 491.

Idem Pictetus in Theologia sua Christiana, vulgata Gallice 1708. 4. multa passim annotat insigniter facientia ad Religionis veritatem tuendam contra Atheos, Deistas, Judæos.

1720. *D. Christoph. Matth. Pfaffius*, Cancellarius Tubingensis, in limine Institutionum Theologiæ dogmaticæ & moralis, editarum Tubingæ 1720. 8. præmittit argumenta pro Veritate Religionis Christianæ. Idem laudat *Joannis Alphonsi Turretini* dissertationes de eodem argumento, quibus eum Huetio & Grotio palmam dubiam fecisse affirmat.

1721. *Jo. Arnoldi Noltenii* Einleitung der Beweisung der Warheit der Christlichen Religion in IX. Predigten, nebst seiner Franckfurtischen Abschieds- und Berlinischen Anzugs-Predigt. Berlin. 1721. 4.

1721. Maximes de la Religion Chrétienne, ou l'on donne le precis de preuves, qui en montrent la verité, ou l'on repond aux difficultez qu'on lui oppose, & ou l'on refute les principales erreurs qvi vont à la renverser, par *Cesar Pregorier.* à Londres 1721. 8. *Bibl. Angloise T. 9.* p. 473.

1724. *Mr. Loiseleur*, Prétre, Apologie pour la Religion & pour l'Eglise de J. C. Paris. 1724. VI. Volum. 4.

* * *

Melchioris Leydeckeri Veritas Evangelica triumphans de erroribus quorumvis sæculorum, Amst. 1688. 4. duobus Volum.

Nicolai Haring, Ecclesiastæ Ultrajectini θρησκειολογία of te anmerkingen over de Religie tot ontdecking en vaststelling der ware Godsdienst, als oek tot opwecking en bevordering van de kragt der Godsaligheyt. Amst. 1694. 4.

Veritas Religionis Christianæ Reformatæ asserta ex ratione, revelatione & antiquitate amica & inimica, à *Gerhardo van der Meulen.* Lugd. Bat. 1667. 4.

Jacobi Abbadie la Verité de la Religion Chrétienne Reformée. Roterd. 1718. duobus Volumin. *Acta Erud. T. 7. supplement.* p. 228. *Europe Savante* A. 1719. p. 3. seq.

Fr. Leo-

Benedicti Picteti la Religion des Proteſtans juſtifiée d'hereſie & ſa verité demontrée. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1717. p. 343. 347.

La verité de la Religion Reformée prouvée par l'Ecriture Sainte & par l'Antiquité, par *Auguſte de Gabillon*, à la Haye 1701. 12. *Nouvell. de la Republ. des lettres* A. 1701. p. 570.

Fr. Leonis, Carmelitæ Rhedonenſis, Religio Chriſtiana Catholica, Myſtice, Phyſice, Ethice & Politice demonſtrata. Pariſ. 1646. 4.

Joannis Bagolii Rhedonenſis, S. I. Apologeticus fidei, ſive Inſtitutio Theologica de vera Religione. Pariſ. 1645. fol. 2. Volum.

Mr. Andry, Paſtoris Eccleſiæ Lugdunenſis, la Verité de l' Egliſe Catholique miſes en evidence. 2. Volum. 12. Vide Nouveau recueil des pieces fugitives de Mr. Archimbaud T. 2. p. 122. ſeq. Pariſ. 1717. 12.

La foi dés Chrétiens & des Catholiques juſtifié contra les Deiſtes, les Juifs, les Mahometans, les Sociniens, & les autres heretiques, par *Jean Dez*, Jeſuite, Pariſ. 1714. 12. 4. Volumin. opus poſtumum. Unſchuldige Nachrichten A. 1714. pag. 771. *Journal des Savans* A. 1715. p. 645.

La veritable Religion cherchée & trouvée par *Mr. Bordelon*. en IX. diſcours, Pariſ. 1708. 12. *Mem. de Trevoux* A. 1708. p. 1011.

Franciſci Dirois preuves & prejugez pour la Religion Chrétienne & Catholiqve contre les fauſſes Religions & l'Atheiſme. Paris 1683. 4. *Acta Erud.* A. 1683. p. 363.

CAPUT XXXI.

Scriptores adverſus Judaos, quibus Prophetarum vaticinia de CHRISTO, & praditiones de ceſſatione futura cultus Levitici vindicantur.

I.

JUdæorum gentem extorrem terra ſua benedicta, diſperſam undique, ubique peregrinam & abjectam, ſine ſceptro, ſine templo, non tam odio habendam quam miſerandam multa ſvadeant. Unum tamen in illis intolerabile & dignum odio, cuique nihil par, nihil ſecundum in aliis deprehen-

deprehendas gentibus, quod à tempore CHristi usque, cujus innocentem in ſe liberosque ſuos & vindicem provocavere ſanguinem, non deſinunt in hunc usque diem * diebus & noctibus Salvatorem blaſphemare, & omnia ſacra noſtra, & quæ non intelligunt impetere maledictis, atque ad hoc faciendum aſſveſacere à teneris liberos ſuos, neque quicquam CHriſti vel Chriſtianarum rerum appellare, ut non ſceleſtiſſimis & blaſphemis annominationibus illa deturpent ac proſcindant fœdiſſime. Sicut autem eo ipſo odium in illorum animis adverſus Chriſtianam Religionem unice propagatur & alitur, ita hac ipſorum culpa magnam ac vix ſuperabilem remoram etiam objici, quo minus Gratiæ Divinæ locum faciant & CHriſto nomen dent, non eſt dubitandum. Illa enim malitia ſi abeſſet, qui poſſet fieri quin jampridem velum remotum eſſet ab eorum oculis, & cum exſpectationem Meſſiæ de qua loquuntur Apoſtoli, ipſimet Judæi etiamnum agnoſcant ac palam profiteantur, viderent aut nullum unquam exſpectandum fuſſe Shilo, aut JEſum Nazarenum illum eſſe, quem exſpectare juſſerunt Prophetæ, vel poſt tot annorum centurias ſublato ſceptro & exciſæ ædi ſuæ, ac quod futurum prædixit CHriſtus, deſertæ relictæ crederent.

II. Quicquid vero agant Judæi, ut Moſis ac Prophetarum vaticinia obſcurent vel pervertant ſtrenue; ut duplicem Meſſiam comminiſcantur, ut negent proterve quæ apud majores ipſorum fuere teſtatiſſima: inficiari tamen nunquam poſſunt & tempus exſpectationis Meſſiæ jampridem fuiſſe elapſum, & neminem fuiſſe aut oſtendi poſſe alium, in JEſu autem & pulchre quadrare tempus, & teſte orbe terrarum, impleta eſſe ad unguem illa omnia, quæ de Meſſia venturo vel præfigurata typis, vel à Prophetis prædicta ſunt. „Nimirum a) oportuit Mesſiam Deum

* Confer quæ infra cap. 37.

a) Jo. Chriſtoph. Wagenſeilius in confutatione carminis Lipmanniani p. 631. & Esdras Edzardus, ὁ μακαρίτης, apud B. D. Jo. Fridericum Mayerum in muſeo miniſtri Eccleſiæ parte 3. p. 50. ſq. His addes Euſebii demonſtrat. Evangel. Auctorem de promiſſionibus & prædictionibus DEI, inter S. Proſperi opera: Nicetam III. 1. theſauri Orthodoxæ Fidei, & è recentioribus Marſilium Ficinum c. 27. de Veritate Relig. Jac. Capellum ad Luc. XXIV. 27. Philippum à Limborch colloquio cum erudito Judæo p. 228. ſq. Sam. Bocharti Opera T. I. p. 935. ſeq. Dionyſium Petavium XVI. 10. de incarnatione Verbi. Huetii demonſtrat. Evangel. propoſitione IX. Imbonatum in adventu Meſſiæ à Judæorum objectionibus vindicato pag. 119. ſeq. Nic. Gurtleri ſyſtema Theologiæ Propheticæ p. 374. ſeq. 447. ſq. Jacobum Gouſſetum in confutatione accurata libri R. Iſaaci, Chizzuk Emunah, Amſt. 1712. fol. in quo quemadmodum & in Wagenſeilii libro allegato vindiciæ plurium locorum Propheticorum continentur.

Deum esse Es. 28, 5. 35, 2.4. Jer. 23, 6. 33, 16. imo simul & Deum & hominem" hoc est Immanuelem, Es. 7, 14. 9, 5. nempe Filium DEI Ps. 2, 7. & hominis Ps. 8, 5. Dan. 7, 12. Quatenus DEI Filius, genitus est ab æterno" Ps. 2, 7. quatenus homo, debuit esse semen Abrahæ, Gen. 22, 18. &" Isaaci, Gen. 26, 4. & Davidis, 2. Sam. 7, 12. Ps. 89, 30. 37. & sine viri" opera, mulieris, Gen. 3, 15. atque adeo Virginis, Es. 7, 14. sed pauperis," velut virgula è trunco succiso Ischai, & radix è terra solitaria, sine forma &" decore efflorescens, Es. 11, 1. 53, 2. tamen Dominus Davidis Ps. 110, 1. & templi Malach. 3, 1. אל גיבור Deus fortis. Es. 9, 6. Nasci autem debuit in Bethlehem Ephratæ, Mich. 5, 2. existente aliquo Rege Israëlis, paulo post exterminando Hos. 10, 15. & eo tempore, quo futura erat luctuosa & miserabilis in Bethlehem ejusque confinio infantum strages, Jerem. 31, 15." inque Ægyptum ideo profugus puer, exinde Divino oraculo erat revocandus, Hos. 11, 1. Futurus autem erat Messias, Mosi similis Propheta, sed multo præstantior, Deut. 18, 15. 16. 17. 18. 18. ac simul vere" Rex & Sacerdos, Zach. 6, 12. 13. Ps. 110, 2. 4. & ideo κατ' ἐξοχὴν Nazaræus, tanquam separatus à peccatoribus, & fratribus secundum carnem: sicque typi & umbræ ejus fuerunt Josephus, Gen. 49. 26. Deut." 33, 16. itemque Simson, Jud. 13, 5."

Porro, ungi etiam debuit Messias oleo invisibili Spiritus S. ab ipso" DEO, ut fungeretur munere Prophetæ, & evangelizaret mansuetis," obligaret fractos animo, proclamaret captivis libertatem, & vinctis" aperturam ergastuli: ut proclamaret annum acceptum Domini, & diem" ultionis DEI nostri; ut consolaretur omnes lugentes: Es. 61, 1. 2. 3." Debuit autem prædicare Evangelium primo & præcipue in terra Zabulon, & terra Naphthali secundum Jordanem, & in Galilæa gentium, Es." 8, 23. 9, 1. (Præeunte in spiritu Eliæ prodromo quodam Malach. 3, 1." & 4, 5. clamanteque in deserto: Parate viam Domino; & adæquate in" solitudine aggerem, DEO nostro. Es. 40, 3.) nec tantum in Synagogis &" domibus, sed etiam foris in plateis, in capitibus turbarum, in locis excelsis, juxta viam; Prov. 1, 20. 8, 2. sine jurgiis tamen & contentionibus, admodum mansvete, Es. 42, 2. idque spatio quadraginta duorum" mensium, aut circiter, Dan. 9, 27. ante secundi templi destructionem," in quod erat ingressurus, Malach. 3, 1. vectus in urbem Hierosolymam" asino & pullo asinarum, Zach. 9, 9. Prædicationem comitari debebant miracula, qualia neque Moses, neque ulli Prophetarum patraverunt. Erant enim aperiendi cæcis oculi, surdis aures, efficiendumque" ut claudi saltarent sicut cervus, & lingua mutorum cantaret, Es. 35, 5. 6."

„Nihilo minus rejici oportuit prædicationem ejus, à maxima parte Ju-„dæorum, Es. 49, 4. 5. 53, 1. Prov. 1, 24. justo DEI judicio excæcando-„rum Es. 6, 9. ac propterea futurus erat in lapidem offensionis, & pe-„tram scandali, duabus domibus Israëlis, & in laqueum & in tendiculam „incolis Hierosolymorum, Es. 8, 14, 28, 16.

„Erat enim futurus contemtus & abjectissimus virorum, doloribus „affectus, & familiaris morbo, Es. 53, 3. opprobrium hominum Ps. 22, 6. „abominandus genti Es. 49, 7. exscindendus, Dan. 9, 26. Itaque descri-„buntur ejus passiones multis in locis, præcipue vero toto capite 53. „Esaiæ, Psalmo 22. & 69. ac alibi passim. Debebant ejus hostes esse „populi Israëlis, & gentes Ps. 2, 1. omnes gentes, Ps. 118, 10. plures „quam capilli capitis, Ps. 69, 5. autoritate & viribus pollentes, Ps. 22, 13. „utentes fraudibus Ps. 35, 7. & falsis testibus, Ps. 55, 13. Debebat ac-„cedere unus è domesticis & familiaribus, Ps. 41, 10. proditor, Ps. 55, 13. „cujus proditionis merces triginta argentei, pretium quo æstimatus est „DEUS, Zach. 11, 12. 13. quos tamen proditor non diu possedit, sed in „templum projecit, & dati sunt figulo, Zach. 11, 13. ejusque prodito-„ris vita brevis esse debuit, & episcopatum illius alius accipere, Ps. 109, 8. „Cæterum, hostes Messiam captum indignis modis tractare debebant, „percutientes eum, genas vellentes, conspuentes, Es. 50, 6. cum ipse „non aperiret os suum, sed sicut ovis ad occisionem duceretur, & sicut „agnus coram tondente mutus cætera, Es. 53, 7. nisi quod pro defecto-„ribus intercederet, Es. 53, 12. Postea spoliare eum debebant hostes „vestimentis, ea inter se dividere, & super ejus veste sortem projicere, „Ps. 22, 19. eum circumdantes, perfodientesque manus & pedes ejus „Ps. 22, 18. contemplantes eum, ac deridentes, & moventes caput, Ps. „22, 7. dantes ei pro cibo fel, & cum sitivit, potantes illum aceto, Ps. 69, 26. „ipse macer & nudus eo redigendus erat, ut posset ossa sua dinumerare, „Ps. 22, 19. ut liquefieret velut cera cor intra viscera ipsius, exaresce-„ret tanquam testa virtus ejus, lingua adhæresceret palato, deduceretur „in pulverem mortis, Ps. 22, 15. 16. Nullum tamen os ejus confringi „debuit, Ps. 34, 21. etsi perfodi quoque oportuit, Zach. 12, 10. Pas-„sione perfunctus, ponendus erat in sepulchrum divitis, nequicquam „obnitentibus hostibus, Es. 53, 9. & antequam sentiret corruptionem „resurgere, Ps. 16, 10. & ita devictis hostibus ascendere in cœlum, & „dona dare hominibus, Ps. 68, 19. sedere ad dextram DEI, Ps. 110, 1. „coronari gloria & honore, Ps. 8, 6. videre semen longævum, & prospere agere,

agere, multosque cognitione sui justificare, Es. 53, 9. 10. 11. ab ipsisque" Regibus adorari, Es. 49, 7. Dehinc desolanda erat urbs Hierosolymi-" tana, Dan. 9, 26. 27. Judæis procul à sedibus suis in longissimam capti-" vitatem ablegatis, Es. 6, 12. & tum consequi debebat Gentilium con-" versio, Es. 2, 2. 11, 10. Ps. 22, 18. Deut. 32, 21." Hæc igitur omnia & singula in ipsis illis, quas per Judæos accepimus Divinis Scripturis clare de Messia expressa ac prænunciata, cum in solo JESu cognoscamus perfecte adimpleta esse, quidni cum Philippo *b)* læti ingeminemus: *quem scripsit Moses in Lege, & Prophetæ, εὑρήκαμεν, invenimus JEsum, Filium Joseph à Nazareth.*

III. JESUS quidem noster, cum inter Judæos versaretur, eos partim miraculis non inficiandis, partim potenti doctrina persvasum & convictum ibat, ut crederent ipsum esse missum à DEO DEI Filium, & fide in eum vitam æternam se consequuturos sperarent. Eundem in finem scrutari eos jubebat Scripturas * Mosenque ac Prophetas de ipso locutos demonstrabat: & resuscitatus etiam, Scripturas de se exponebat suis discipulis, tanta efficacia, ut corda ipsorum inflammata Spiritu exarderent. Idem scopus Evangelistarum & Apostolorum, Pauli maxime tum in aliis Epistolis tum in illa ad Hebræos, prophetias & typos ad CHristum fortiter & Judæis familiari colligendi ratione ostendentis unice referendas esse, quod & auctori Epistolæ propositum, quem sub *S. Barnabæ* nomine, & veteres legerunt & nos hodie habemus. Objectiones autem, quas sub persona Judæi Celsus Epicurus Christianis objecit, bene jam olim diluit *Origenes* libris duobus primoribus operis adversus Celsum scripti. Passim etiam Judæorum detorsiones oppugnant idem Origines in suis ad sacros scriptores commentariis & alii interpretes Propheticorum librorum, ut Eusebius in Psalmos & Esaiam, Joannes Chrysostomus, Theodoretus in Danielem, Cyrillus Alex. &c.

IV. Scriptores alii adversus Judæos *veteres* jam supra sparsim à me memorati sunt, *Græci* quidem Justinus Martyr Colloquio cum Tryphone, p. 46. Hippolytus p. 61. Eusebius p. 74. seq. Gregorius Nyssenus *c)* p. 87. Jo. Chrysostomus p. 87. Basilius Seleuciensis & Philippus Sidetes pag. 96. Cyrillus Alex. p. 104. Gregentius Colloquio

 cum

b) Joh. I. 47.
* Joh. V. 39. 46. Luc. XXIV, 44.
c) Ex Nysseni Θεογνωσίᾳ confer, quæ contra Hebræos excerpsit Euthymius tit. IX. panopliæ. Disputat etiam nonnulla de Judæorum erroribus Epiphanius de hæres. Nicetas Choniates tomo I. thesauri Orthodoxæ Fidei.

cum Herbano Judaeo p. 110. Anonymi *d)* p. 115. Leontius Neapolitanus p. 116. Jacobus Neophytus p. 115. Colloquia Christianorum Timothei, Philippi, Silvestri cum Judæis Aquila, Theodosio & Zambri, p. 115. 116. seq. Hieronymus Græcus p. 118. Anastasius Abbas p. 118. Theodorus Abucara p. 120. . Nicolaus Hydruntinus p. 124. Christodulus sive Joannes Cantacuzenus p. 123. 124. Andronicus Comnenus p. 125. Theophanes Nicænus Metropolita p. 125—128. Matthæus Hieromonachus p. 128. Thaddæus Pelusiota p. 128. Athanasius Junior p. 129. Gennadius Scholarius p. 130. & recentiores etiam Meletius Piga p. 132. Praeter hos Theodorus Amasenus à Possevino, & *Cyrillus Lucaris* adversus Hebræos citatur à Leone Allatio contra Hottingerum p. 100. & de processione Spiritus S. p. 506.

Ordo recipiendi eos, qui ex Hebrais ad Christianam fidem accedunt, Græce & Latine editus à Jacobo Goaro in Euchologio p. 344. sed plenior à Jo. Baptista Cotelerio ad Patres Apostolicos T. 1. p. 499. seq. De Codice MS. Cæsareo vide, si placet, Lambecium T. V. p. 120.

Ex scriptis adversus Judæos antiquis Græcis interciderunt Colloquium Jasonis & Papisci, de quo supra p. 152. Miltiadis lucubratio p. 161. Ammonii Alex. de Moysis & JESU consonantia p. 152. Scripta Eusebii Cæsariensis p. 165. Eusebii Emeseni pag. 166. Theodoreti p. 169. Cyrilli Alex. p. 170. Leontii Cyprii, Cosmæ Scholastici, Anastasii Sinaitæ, p. 170. & Stephani Bostreni p. 172.

Scriptores veteres *Latini* contra Judæos sunt Tertullianus p. 211. Cyprianus p. 218. Novatianus p. 223. Prudentius p. 252. Augustinus p. 246. Isidorus Hisp. p. 258. Isates sive Isaacus p. 258. Julianus Toletanus p. 260. Anonymi p. 262. 265. Agobardus p. 262. Colloquium Prisci & Gregorii Turonensis p. 259. Gilliebertus, & Gislebertus Crispinus Abbas p. 263. S. Theodadus p. 262. Rabanus Maurus p. 262. Rupertus Tuitiensis p. 264. Petrus Mauricius p. 264. *e)* Petrus

d) Alios Anonymos Græcos, MStos plerosque memorat Venerandus Wolfius T. 2. Bibl. Hebr. p. 994. cui notitiam pleniorem scriptorum anti-Judaicorum in acceptis mecum libenter referes.

e) Ab his quatuor diversus est Petrus Magister clarus circa A. C. 790. cujus disputationem cum Judæo, Julio nomine, in Papia regali civitate habitam & scripto consignatam, memorat Alcuinus Epistola XV. ad Carolum M. p 1511. Operum. *Idem*, inquit, *Petrus fuit, qui in Palatio nostro Grammaticam docens claruit.* De hoc Petro Eginhardus in vita Caroli M. c. 15. *In discenda Grammatica Petrum Pisanum* (al. Pisarum) *Diaconum senem audivit.*

trus Damiani p. 266. seq. Petrus Blæsensis p. 266. seq. & Petrus, Archidiaconus Londinensis, p. 268. seq. Odo p. 267. Gvibertus Abbas p. 267. Fulbertus Carnotensis p. 267. Philippus Gvalterus p. 268. Gvilelmus, Diaconus Bituricensis, p. 268. Alanus de Insulis pag. 269. & Eberhardus Bethuniensis p. 269.

A. 1278. ***Raymundus Martini,*** Ord. Præd. pugio fidei adversus Mauros & Judæos, scriptus A. C. 1278. & tribus partibus divisus: recensitus ex MSS. quatuor & notis illustratus à Josepho de Voisin editusque à Philippo Jacobo Maussaco, Paris. 1651. fol. atque inde à B. Doctore Jo. Benedicto Carpzovio, Theologo Lipsiensi, qui præmisit eruditam introductionem in Theologiam Judaicam, & *Hermanni* Coloniensis, (Judæ quondam dicti) opusculum de sua conversione (scriptum circa A. C. 1140.) ex MS. Bibl. Paulinæ Lipsiensis subjunxit. Lipsiæ 1687. fol. Huic opusculo insertum legitur colloquium,† quod Hermannus habuit cum Ruperto, Abbate Tuitiensi. De Raymundo præter Carpzovium consulendus Jacobus Qvetif in tomo priore Bibl. novæ scriptorum Dominicanor. p. 396. Ejusdem Raymundi capistrum Judæorum MS. Bononiae, laudatur à Jo. Hornbeckio problem. de convincendis Judæis p. 7.

1320. De *Nicolao de Lira* Jac. Philippus Bergomensis in supplemento Chronic. ad A. C. 1320. *Nicolaus de Lyra,* * *Ordinis Minorum Theologus eminentissimus, contra Judaorum impietatem & disputationibus & scriptis mirifice conflixit: ac contra malitiam imo in eorum contumeliam & probrum, Vetus & Novum Test. diligentiori examine pluribus voluminibus explanavit.* Ejus scriptum de Messia, ejusque adventu præterito, adversus Judæos, una cum responsione ad Judæi argumenta quatuordecim contra veritatem Evangeliorum, ad calcem Hieronymi de sancta Fide recusum est Francof. 1601. 8. Hoc respicitur in Lirani epitaphio ** his verbis:

Exstat in Hebraos firmissima condita turris,
Nostrum opus, haud ullis comminuenda petris.

† Fr. Hermanni dialogum A. 1481. editum Lignis, memorat Jo. Caillius Historia typograph. p. 43. & ex eo Mich. Maittaire T. 1. annal. typograph. p. 161.

* Decus illius Ordinis, fürwar eine Krohne des Barfüsser-Ordens/ judice Joanne Reuchlino im Augen-Spiegel p. 26. Dicitur Lyranus sive de Lyra, quia natus in Normannia in vico parvo Lyræ in diœcesi Ebroicensi. Obiit 27. Octobr. 1430.

** Epitaphium Lyrani exhibent Franciscus Sweertius in epitaphiorum collectione p. 792. Rich. Simon Bibl. Criticæ T. 4. cap. 29. & Joannes Mabillonius de studiis Monasticis

1405. *Paulus Venetus*, ſive ut alii *Cretenſis*, Ord. Eremitarum S. Auguſtini, contra Judæos tractatum edidit pulchrum, teſte Bergomenſi in ſupplemento Chronicor.

1412. *Hieronymi de Sancta Fide* ex Judæi (dicti antea Joſuæ Lurki) libri duo contra Judæos ſcripti ſvaſu Benedicti XIII. & recitati Romæ A. C. 1412. prior de Meſſia, alter de erroribus Talmudis. Sæpiſſime excuſi ſunt tum ſeparatim (ut Francof. 1602. 8. ſub Hebræomaſtigis titulo, ſubjuncta Nicolai de Lyra probatione adventus CHriſti:) & in Bibliothecis Patrum, ſed expunctis primo, ut profitetur Margarinus de la Bigne, Judæorum blaſphemiis: in noviſſima Lugdunenſi editione T. XXVI. p. 529. Prior liber prodiit etiam Tiguri 1552. 8. & Hamb. ſine temporis notatione apud Jac. Rebelinum, 8. De hoc Hieronymo vide ſis erudiſſ. Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 463. ſeq. Lud. Granatenſem T. 1. Opp. p. 436. & quæ notavi in Codice pſeudepigrapho V. T. p. 1080. ſeq.

1420. *Stephani Bodiker*, Epiſcopi Brandenburgenſis, denati A. C. 1459. ætat. 76. Epiſcopatus 38. Opus imperfectum (contra R. Lipmanni A. 1420. Cracoviæ ſcriptum Nizachon) MS. in Bibl. Regia Berolinenſi, de quo laudatus Wolfius in Bibl. Hebr. T. 1. p. 736. & T. 2. p. 1016. ſeq. ubi argumenta capitum XXXIX.

1450. *Petri de Cavalleria*, Cæſarauguſta Hiſpani clari circa A. C. 1450. Zelus CHriſti contra Judæos, Saracenos & infideles, cum ſcholiis Martini Alphonſi Vivaldi, Toletani. Venet. 1592. 4.

1460. Fortalitium Fidei contra Judæos, Saracenos aliosque Chriſtianæ fidei inimicos ſcriptum A. C. 1458. in villa Valliſoletana à quodam doctore eximio Ordinis Minorum, editumque ſine loci nota A. 1487. & Norimbergæ 1487. 1494. 4. & caſtigatum à Gvil. Totani, Ord. Praed. Lugd. 1511. 1524. 1629. 4. Conſtat libris quinque: Primus de fidei Catholicæ excellentia. Secundus contra hæreticos, Tertius contra Judæos, conſiderationibus XII. abſolvitur, quarum argumenta in laudati Wolfii Bibl. Hebr. T. 2. p. 1116. ſeq. Quartus contra Saracenos, Quintus de bello Diabolorum contra Fidem Chriſtia-

cis p. 673. De Lyrano ejusque ſcriptis plura Lucas Waddingus in ſcriptoribus annalibusque Ord. Minorum, Henr. Warthonus & Rob. Gerus appendice ad Gvil. Cavei Hiſt. literariam ſcriptorum Eccleſ. D. Jo. Benedictus Carpzovius ad librum Ruth p. 15. ſeq. Rich. Simon lib. 3. Hiſt. Crit. N. T. p. 483. Venerandus Wolfius noſter Bibl. Hebr. T. 1. p. 912. ſeq. B. Georgius Serpilius Leben Bibliſcher Scribenten T. VII. parte 2. p. 291. ſeq. Monatliche Unterredungen A. 1695. p. 427. ſeq. Unſchuldige Nachrichten A. 1720. p. 229. ſeqq.

Chriſtianam & de perditione dominii eorum ac miſeria. Citat ex Judæos *Alfonſum* libris de bellis Domini, *a)* & *Joannem Valliſoletanum* libris de Concordia Legum. Auctoris ipſius nomen à plerisque appellari video *Alphonſum de Spina.* Vide Nic. Antonii Bibl. vet. Hiſpanam X. 9. Jacobum Echard T. 2. Bibl. Dominicanæ p. 62. & 128. Rich. Simonis Bibl. Critique T. 3. c. 30. M. V. la Croſe entretiens p. 330. Colomeſiana p. 250. Jac. Frid. Reimmanni Einleitung zur Hiſtorie der Theologie der Juden, p. 496. ſeq.

1472. *Petrus Niger,* ſive Schwartz, Dominicanus, in כוכב משיח *ſtella Meſſiæ* & libro contra perfidos Judæos, de conditione veri Meſſiæ, ad Epiſcopum Ratisbonenſem. Esling. 1475. 4. apud Conradum Fyne, (loca V.T. citantur Hebraice litteris ſcripta Latinis) & Norimbergæ 1477. & Germanice Eslingæ 1477. De utroque uberius differentem vide ubi lubebit laudatum Wolfium T. 2. Bibl. Hebr. p. 1037. & 1110. ſeq.

1474. *Marſilius Ficinus* libro de Veritate Relig. de quo ſupra p. 541.

1475. *Pauli de S. Maria* ex Judæo, Epiſcopi Burgenſis, ſcrutinium Scripturarum, ſive Dialogus Sauli & Pauli contra Judæos compoſitus anno ætatis octogeſimo primo, (quum quadrageſimo jam, CHriſti ſacra amplexus fuiſſet,) editusque Mantuæ 1475. fol. deinde Romæ apud Uldaricum Gallum ſine anni nota, & Burgis A. 1591. quæ editio vitam Pauli habet adjunctam, qui inter Judæos dictus Salomo Levita, teſte Abravanele in Eſaiæ XXIV. Vide Nic. Antonii Bibl.

a) *Alfonſi* Burgenſis ſive Valliſoletani reſponſio ad librum Joſephi Kimchi, bella Domini, MSta exſtat in Bibliothecis Romanis, cui R. Schem Tov ben R. Iſaac Sprot, Tudelenſis oppoſuit Lapidem Lydium. Vide Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 192. & 1126. Alius *Petrus Alfonſus,* cujus Dialogi XII. cum Moyſe Judæo exſtant T. XXI. Bibl. Patrum Lugd. p. 173. & *Alfonſus Bonushomo,* Ord. Præd. Hiſpanus, qui circa A. C. 1339. Latine vertit libellum Arabice ſcriptum circa A. C. 1070. à *Samuele* Maroccano ad R. Iſaacum de adventu Meſſiæ, quem Judæi fruſtra exſpectant. Verſio illa Maceratæ ac ſæpius deinde alibi, edita eſt etiam ad calcem Petri de Cavalleria Venet. 1592. 4. & ad calcem partis ſecundæ hiſtoriarum Antonini Florentini, & T. XVIII. Bibl. Patrum Lugd. p. 519. & noviſſime ſeorſim Antwerp. 1711. 8. Unſchuldige Nachrichten A. 1711. p. 959. Mem. de Trevoux A. 1712. p. 2104. Ut Hiſpanicam & Italicam verſionem omittam, prodiit etiam Germanice Valentino Linck interprete, Altenburg. 1524. 4. & in tomis B. Lutheri Witebergenſibus, & Coloniæ ad Spream 1606. Vide Gvilielmi Cavei Hiſt. literar. ad A. 1707. Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 1099. Hottingeri Bibl. quadripartit. pag. 412.

Bibl. veterem Hispanam X. 5. T. 2. p. 157. sq. & Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 912. 963. Hornbeckium de convincendis Judæis pag. 8. & Thomam Pinedo ad Stephanum Byz. p. 363. seq. Idem Burgensis absurda Talmudis placita exagitat, Judæosque oppugnat additionibus ad Nicolai Lyræ glossas sive commentarios, ut in Esaiæ XXXIV. in Zachariæ V. & passim alibi.

1480. *Antonini*, Archi-Episcopi Florentini, Ord. Præd. dialogus discipulorum Emauntinorum cum peregrino, (JESU) Florent. 1480. 4.

Ejusd. argumenti dialogus *Urbani Regii* nostri, qui & inter ejus opera Latine T. 1. p. 167. Norimb. 1562. fol. & separatim etiam Germanice prodiit. Ejusdem Regii Epistola ad Synagogam Judæorum Brunowicensium de vera Messia exstat parte 3. Opp. p. 92.

1488. *Pauli Mauroceni* de æterna temporalique CHristi generatione contra Judæos. Florent. 1488. 8.

1489. *Petri Bruti*, Veneti, Episcopi Catharensis, adversus Judæos pro Christiana fide. Vincentiæ 1489. fol.

1494. *Anonymi* pharetra fidei Catholicæ sive disputatio Judæi & Christiani, Lips. 1494.

1500. Victoria contra impios Hebræos, *Porcheto Salvatico* Genuensi, Monacho Carthusiano auctore, qui ut ipse non diffitetur è Raymundo Martini profecit, ut Galatinus (sed dissimulans) è Porcheto. Prodiit ex recognitione Augustini Justiniani, Ord. Præd. Episcopi Nebiensis, Paris. 1520. forma quarta majore. Vide B. Carpzovium prolegomenis ad Raymundum, & celeb. Wolfii Bibl. Hebræam T. 2. p. 1124. seq. ubi integra præfatio. *Qui Galatinum legerit, Porchetum se evoluisse credat*, inquit idem p. 1128.

Joannes de Podico, Vallisoletanus, inter eos, qui è Judæis Christiani adversus Judæos scripsere laudatur à Joanne Reuchlino im Augen-Spiegel f. 26. & 33. atque is auctor Concordiæ Legum ab auctore fortalitii fidei allegatus. *Potkenium* alii vocant, vide B. D. Jo. Henr. Majum in vita Reuchlini p. 451.

1509. *Victoris à Carben*, ex Judæi, de vita & moribus Judæorum, Colon. 1509. 8. & Paris. 1511. 4. ex officina H. Stephani avi una cum Ricoldo contra sectam Muhamedanorum. Ejusd. Victoris propugnaculum fidei Christianæ. A. 1518. & Juden-Büchlein cum Mich. Kromeri dialogo, de quo infra ad A. 1500.

1511. seq.

1511. seq. *Jo. Reuchlinus* sive *Capnio* libris III. de verbo mirifico, & libris totidem de arte Cabbalistica & in Speculo Oculari (Augen-Spiegel) ejusque defensione. Vide B. D. Joannem Henricum Majum in vita Reuchlini, Francof. 1687. 8. edita p. 429. seq. & V. C. Hermanni von der Hardt historiam literariam Reformationis, in qua etiam speculum ejusque defensio recusa exhibentur. Francof. 1717. fol.

Jo. Pfefferkornius ex Judæus in speculo manuali (Hand-Spiegel) contra Judæos & libros Talmudicos, & speculo adhortationis Judaicæ ad CHristum: De Judaica confessione, celevsmate contra Judæos: Contra Judæorum usuras: de Judæorum paschate. Omitto quæ idem in Hoste Judæorum de abolendis Judæorum libris cum *Jacobo Hochstrato* & *Arnoldo de Tungari* & *Ortuino Gratio*, contendit adversus saniorem Reuchlini sententiam. Vide eruditiss. Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 986. & T. 2. p. 1011. ubi ejus objectiones in dicta Talmudis memorat. Hic Pfefferkornius ad Judæos deinde rediit.

1512. *Arnoldi Luydii* Tungrensis alphabetum in Judæos & eorum Talmud, propositionibus XXII. Ejusdem responsiones ad articulos quinquaginta ex oculari speculo Reuchlini pro Talmude exceptos. Colon. 1512. 4.

1512. *Jacobi Perez* de Valentia, Christopolitani Episcopi, Volumen quæstionum quinque adversus Judæos, subjunctum ejus Commentariis in Psalmos Davidis & alia cantica S. Scripturæ atque Ecclesiæ. Lugd. 1512. 1514. apud Stephanum Greynard, forma parvi folii.

1513. *Caroli Bovilli* Dialogi duo de S. Trinitate inter Christianum & Judæum, Paris. 1513. fol. ad Jacobum Fabrum, rectarum litterarum decus.

1515. *Cypriani Beneti*, Ord. Præd. aculeus contra Judæos, cum ejusd. de non mutando Paschate. Rom. 1515. 4.

1515. *Michaëlis Thomæ Taxaquet*, Balearis Majoricensis, brevis Christianæ ac Catholicæ fidei defensio, & Judæorum, Mahumedanorum ac Hæreticorum oppugnatio. Rom. 1515. 1567.

1518. *Petri* Columnæ, à Patria *Galatini*, Ord. Minorum, de arcanis Catholicæ veritatis libri XII. quibus pleraque Religionis Christianæ capita contra Judæos ex Scripturis avthenticis V. T. & ex Talmudicis commentariis confirmantur & illustrantur. Primam editionem operis jussu Leonis X. suscepti, quæ A. 1518. lucem

 vidit,

vidit, plures insecutæ sunt ut Basileensis, 1591. Francofurtenses, 1603. 1612. & 1672. fol. cum Jo. Reuchlini libris III. de Kabbala. De hoc Galatino, qui multa Raymundo vel Porcheto suo debet, sed plura etiam adjunxit, vide B. D. Jo. Benedicti Carpzovii prolegomena ad Raymundum, Casaubobiana p. 39. Hottingeri Hist. Eccles. T. 5. p. 98. seq. Imbonatum Bibl. Latino Hebr. p. 193. seq. Leonardi Nicodemi additiones ad Bibl. Neapolitanam Nicolai Toppi, p. 281. seq. laudati Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 971. sq. T. 2. p. 1006. D. Jo. Fabricii Helmst. Bibliothecam T. 2. p. 380. seq. Lucam Waddingum in scriptoribus & Annalibus Ord. Minorum. Præter rem accenseri Galatinum ex Judæis, docet Alexander Thom. Arcudius in Galatina litterata Italice edita p. 56. seq. Giornale de' letterati d'Italia T. 18. pag. 288. seq. Vide & quæ Dominicus de Angelis in vitis eruditorum Salentinorum Italice editis Neapoli 1713. 4.

1526. *Alphonsus de Zamora* cum sua introductione artis Grammaticæ Hebrææ, Compluti 1526. 4. edidit Epistolam ad infideles Hebræos urbis Romæ.

1530. *Antonii Margarita*, ex Judæi, Jüdischer Glaube. Augustæ Vindel. 1530. 4. Lips. 1531. 8. Francof. 1544. 4. 1561. 1689. 8. Lipsiæ 1705. 8. Ejusdem declaratio capitis LIII. Esaiæ. Viennæ itidem Germanice, sine anni nota. Vide Wolfii Bibl. Hebr. Tom. 1. pag. 203.

1535. *Hieron. Savonarola* in libro, cui titulus: Solatium itineris mei, qui Italice Venet. 1535. 8. & deinde sæpius Latine prodiit, ut dixi supra p. 543.

B. *Lutheri* nostri liber de Judæis & eorum mendaciis exstat Germanice T. VIII. Jenens. & T. VIII. Altenburg. p. 208. & in Latinis Witeberg. T. VIII. ex Justæ Jonæ versione. De Schem hamphoras T. VIII. Altenburg. pag. 277. Contra Sabbatarios T. VII. p. 32. De CHristo, Judæo nato T. II. p. 314. &c. Vide infra ad A. 1577.

1537. *Anonymi* altercatio Synagogæ & Ecclesiæ, (longe diversa ab ea, quæ inter Augustini opera legitur,) primum edita ex MS. Codice à Melchiore Novesiano, Colon. 1537. Laudat B. D. Carpzovius prolegom. ad Raymundi Martini pugionem p. 85. & auctorem refert ad sæculum à nato CHristo nonum.

1538. *Fini Hadriani Fini*, Ferrarienſis flagellum in Judæos libris IX. ex ſacris Scripturis excerptum, edente Daniele Fino, filio. Venet. 1538. per Petrum de Nicolinis de Statio, ſpiſſum volum. in 4. & 1569. 4. Ferrariæ 1573. 4. Vide Rev. Wolfii Bibl. Hebræam T. 2. p. 1025. & 1128. ſeqq. Opus magno ingenio ſed majore cura eleboratum vocat Cœlius Calcagninus Epiſt. ad Danielem Finum.

1539. *Sebaſt. Munſterus* Diſputatione inter Judæum & Chriſtianum de Meſſia, Hebr. & Lat. Baſil. 1539. 8. Idem Judæos oppugnat in notis ad Evangelium Matthæi Hebraicum. Baſil. 1559. 8.

1541. *Antonii Marinarii*, Carmelitæ, Conſonantia JESU & Prophetarum. Pariſ. 1541. 8. & 1561.

1542. *Paulus Fagius* Hebraice cum ſua verſione edidit ſcriptum anonymi ex Judæi, cui titulus, Sepher emuna, hoc eſt, liber fidei ſeu veritatis. Iſnæ 1542. 4. Reſpondet ſubinde ad objectiones libri veteris Nizachon, conſtatque capitibus novem, quorum ultimo cauſæ incredulitatis Judæorum traduntur. Vide laudati Wolfii Bibl. Hebr. T. 2. p. 1024. & 1261.

1543. *Joannes Ludovicus Vives* libro tertio de veritate fidei. Vide ſupra pag. 545.

1547. *Antonii Brucioli* Epiſtola contra pertinaciam Judæorum de vero Meſſia. Venet. 1547. 8.

1548. *Benedicti Poſcantini* dialogus de Meſſia, Italice. Venet. 1548. 8.

1550. *Michaëlis Kromer*, Paſtoris Kunitzienſis, Unterredung vom Glauben zwiſchen ihm und einem Jüdiſchen Rabbi, Jacob von Brucks, qui dialogus prodiit in calce des Juden-Büchleins Victoris von Carbe, A. 1550. 8. ſine loci notatione.

1550. *Hieronymus Meſſius* contra Judæos, Anconæ 1550. 8. Italice.

1552. *Henrici Mauroy* Apologia pro Judæis Chriſtianis & iis, qui ex reliquiis Patriarcharum pie & ſancte de CHriſto JEſu & Fide Catholica ſentiunt, in Archiepiſcopum Toletanum & aſſeclas ejus, iſtos à ſuis Eccleſiis & beneficiis Eccleſiaſticis excludentes. Pariſiis 1552. 4.

1553. *Theodori Bibliandri* Conſideratio de Judæorum & Chriſtianorum defectione à CHriſto, Eccleſia & Fide Catholica, item de Judæorum & Chriſtianorum converſione ad CHriſtum JEſum. Baſil. 1553. 4.

1553. *Lud. Carreti*, Medici Exjudæi, somnio quodam Florentiæ ad amplectendum Christianismum excitati, Epistola seu liber visorum Divinorum ad liberos suos reliquosque Judæos. Paris. apud Christian. Wechelum 1553. 4. Hebraice cum vers. Latina Angeli Caninii, & Epistola ad Julium Innocentium Carretum filium, Romæ tunc degentem. Ex Hermanni Grembergii versione exstat Latine ad calcem Synagogæ Buxtorfianæ Hanov. 1622. 8.

1554. *Petri Costi* typus Messiæ & CHristi Domini, ex veterum Prophetarum præsensionibus contra Judæorum ἀπιστίαν. Lugd. 1554. 4.

1554. *Jacobi Ratz* Propositiones contra Judæos & Judaizantes Christianos. Halæ Svevor. 1554.

1555. *Franc. Turrianus*, S. I. de exponenda Lege per omne Sabbatum & de sola Lectione Legis & Prophetarum Judæis concedenda. Rom. 1555. 4.

1558. *Marquardi de Susannis*, Utinensis de Judæis & aliis Infidelibus. Venetiis 1558. 1564. 4. Francof. 1604. 1613. 8. Altdorf. 1613. & in tractatu tractatuum Tomo XIV. Vide Mich. Neandrum erotem. Hebr. p. 540. ubi opus insigne appellat.

1558. *Martini Gilberti* dialogus, in quo de fide Christiana disputat contra Judæos, Lugd. 1558. ex Italico Gallice.

1559. *Sebastianus Lepusculus* in Decadibus Judaicis, Basil. 1559. 8. ubi etiam de causis, quare Judæi ad CHristum non convertantur.

1559. *Pauli Weidneri* ex Judæo Linguæ S. in archi-Gymnasio Viennensi Professoris, loca præcipua fidei Christianæ collecta & explicata. Viennæ 1559. 1562. 4. Vide Tho. Crenii præf. ad Helvici elenchos Judaicos p. 48.

1563. Inter *Bernardini Ochini*, Senensis, sermones sive homilias Italice editas nonnullæ sunt adversus Judæos. Idem libro 1. dialogorum, qui Latine ex Italico versi à Seb. Castellione, prodierunt Basil. 1563. 8. subtiliter adversus Judæos disputat.

1566. Objecta Hebræorum, (R. Josephi Albo, Kimchii & Anonymi,) Latina facta & confutata à *Gilberto Genebrardo*, Paris. 1566. 8. Ab eodem lib. 1. de Trinitate, & Commentariis in Psalmos Judæi refelluntur. Conferenda etiam sunt, quæ ex commentariis Judæorum & Chaldæo Paraphraste annotat ad calcem Chronici, editi Paris. 1600. fol.

1567. *Michaëlis Neandri*, Soraviensis, viri meritissimi testimonia veterum Hebræorum, Rabbinorum, Talmudistarum ac Cabbalistarum, de CHristo,

CHristo, Mundi Jesua sive Salvatore, ad calcem erotematum linguæ Hebrææ, Basil. 1567. 8. Fides Judæorum p. 525. seq.

1567. *Francisci Securis*, Monachi Cisterciensis, Repertorium veritatis in Hebræos, quos vulgo novos Christianos appellant. Conimbricæ 1567. 4.

1569. *Thomæ Elysii* de articulis fidei contra Hebræos: in ejus arcanis Religionis Christianæ, Venet. 1569. 4.

1570. *Georgii Nigrini* Juden-Feind. Giess. 1570. 8. Francof. 1605. 8.

1571. *Raphaëlis Aquilini* trattato pio, nel quale si contengono cinque articoli contra l'Hebraica ostinazione, Pesaro 1571. 4. pagg. 106. ad Pium V. & cum ille interim esset defunctus, ad Gregorium XIII. Artic. 1. de SS. Trinitate. 2. de Cruce. 3. de libro repudii. 4. & 5. de tribus primis signis à Mose ante liberationem Israëlis ex Ægypto factis.

1577. D. *Nic. Selnecceri* Colloquium cum Judæo, in præf. ad B. Lutheri scripta anti-Judaica recusa junctim Lips. 1577. 8. Eadem præfatio, & quæ de blasphemiis Judæorum B. Selneccerus annotavit, exstant etiam in libro B. Hosmanni, de quo infra ad A. 1700.

1580. *Elchanon Pauli*, ex Judæi, Mysterium novum, Beweiß aus der Cabbala, daß JESUS sey der Messias. Helmst. 1580. 4. Vide Rev. Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 145.

1581. *Jacobi Brocardi* libri duo, prior ad Christianos de Prophetia, posterior ad Hebræos de primo & secundo adventu Messiæ. Lugd. Bat. 1581.

1582. *Fabiano Fioghi* dal monte S. Savino, lettore di lengva Hebræa nel Collegio di Neofiti di Roma, dialogo fra il catechumeno & il padre catechizante, contro multi dubii degli Hebrei. Rom. 1582. 4. 1611. 4.

1682. *Ludovicus Granatensis* in Catechismo sive introductione ad symbolum fidei. Salmanticæ 1582. fol. Hispaniee atque inde Gallice, Italice: & Latine Jo. Paulo Gallutio interprete, inter opera Ludovici, junctim edita Colon. 1628. fol. T. 1. ubi parte quarta contra Judæos p. 609. seq. & de mendaciis atque ineptiis Talmudis p. 435. seq.

1583. *Antonii Stabili* ex S. Angeli Castro ad Fazanellam in regno Neapol. Ord. Præd. il fascicolo delle vanita Judaiche, diviso in giornate sedeci. Anconæ 1583. 8.

1585. *Faustini Tassi*, Ord. Minor. de adventu Messiæ. Venet. 1585. 4.

1586. *Stanislai Socolovii* Justus Joseph, sive in JEsu CHristi, Domini nostri, mortem & passionem meditationes contra Judæos & Arianos, Cracov. 1586.

1587. *Pauli Riccii*, ex Judæi, Opuscula varia & libri IV. de cœlesti agricultura, ex antiquioribus editionibus recusi in Joannis Pistorii collectione scriptorum Cabbalisticorum, Basil. 1587. fol. Confer Bælii Lexicon & Rich. Simonis Bibliothecam selectam Gallice editam T. 1. c. 42. & Venerandi Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. pag. 966. Per errorem hic Maximiliani I. Medicus, pro Paulo Samuel Riccius vocatur in Naudæi Bibliographia Politica.

1589. *Ernesti Ferdinandi* Hessi, ex Judæi, flagellum Judaicum, Juden-Geissel, Frislaviae in Hassia 1589. Argentorat. 1601. 1606. Erfurt. 1605. 4. & cum animadversionibus M. P. M. A. V. M. N. Lips. 1703. 8. Ejusdem Juden-Spiegel, Erfurt. 1602. 8.

1590. *Josephi de Acosta*, Medinensis Hispani, libri IX. de CHristo revelato contra Judaos. Rom. 1590. 4. Lugd. 1592. 8. Salmanticæ item & Venetiis una cum libris VI. de temporibus novissimis.

1592. *Petri de Cavalleria* Caesaraugustani Zelus CHristi contra Judaeos, Saracenos & infideles scriptus A. C. 1450. sed editus & illustratus à Martino Alphonso Vivaldo Venet. 1592. 4.

1592. *Eliæ Schadæi*, Ecclesiastae & Professoris Argentoratensis, admonitio ad Judaeos in mysterio S. Pauli de conversione Judaeorum ad Rom. XI. Hebraice & Germanice, Argentorat. anno ante obitum 1592. 8. Mysterium von Bekehrung der Juden: Beweiß mit zehen Gründen, daß CHristus der rechte Messias, und Bericht von der Juden Deutsch-Hebraeischen Schrifft. Idem Schadaeus simul eodem tempore Germanice litteris Hebraicis vulgavit Evangelium Lucae & Joannis, Acta, Epistolam ad Romanos & ad Hebraeos, una cum vaticiniis quibusdam Davidis & aliorum Prophetarum ex B. Lutheri versione. Ex eadem totum deinde Novum Test. literis Hebraicis in Judaeorum gratiam vulgavit Francofurti ad Viadrum 1700. 4. M. Christianus Mollerus, Pastor Sandoviensis.

1593. *Antonius Possevinus*, S. I. Bibliothecae selectae libro decimo, qui est de juvandis Judaeis. Vide & ejusdem apparatum sacrum in voce, Judaei.

1596. *Danielis Tossani* Theses contra Judaeos.

1599. ***Sebastianus Barradius*** in Concordiam & Historiam Evangelicam Tom. I. lib. 1. 2. 3.

1600. ***Johannis Moltheri***, Doctoris & Pastoris Ecclesiæ Fridbergensis, malleus obstinationis Judaicæ. Francof. 1600. 8. Ejusdem Gründliche Erzehlung der Juden Fabeln, und der irrgläubigen Juden Wegweiser. ibid. 1601. 4.

1601. ***Petri Ebelini***, Ecclesiastæ Luneburgensis, Gründliche Beweisung (aus Prophetischen und Rabbinischen Schrifften) daß der gecreutzigte und auferstandene JEsus von Nazareth der wahre Messias sey. Ulssenæ 1601. 8.

1602. ***Anonymi***, Juden-Bekehrung, darinn aus der Heiligen Göttlichen Schrifft und der Juden eignen Büchern erwiesen wird, die wahre Dreyeinigkeit GOttes, und daß JEsus der wahre Messias sey. Cassel. 1602. 8.

1603. ***Johannis Calvini*** Responsa ad XXIII. objectiones Judæi cujusdam Latine exstant in ejus Epistolis, Epist. 358. & Germanice subjecta leguntur Synagogæ Judaicæ Joannis Buxtorfii, vernacula lingva primum vulgatæ Basil. 1603. 8. & distinctæ capitibus XXXVI. Latine hæc deinde sæpius lucem vidit, curante filio, aucta ad capita quinquaginta, Basileæ, Hanoviæ &c. habetque subjuncta etiam responsa eadem, sed additis ab editore novis quatuordecim.

1604. ***Leonhardi Rubenii*** gloriosus triumphus CHristi de Judæis, Paderborn. 1604. 4.

1605. ***Julii Conradi Ottonis***, ex Judæo Prof. Altdorfini, sed postea ad Judæos reversi, Gali Razia sive detectio occultorum, Norimb. 1605. 4. Stetin. 1613. 4. Latine & Germanice. Vide de hoc Ottonis scripto Wagenseilii tela ignea Satanæ p. 119. & in Sota p. 705. Thomam Bangium in Cœlo Orientis p. 53. Jo. Wulferi theriacam Judaicam p. 382. 389. & celeb. Wolfii Bibl. Hebr. Tom. 1. p. 481. Bene B. D. Carpzovius prolegomenis in Raymundum Martini p. 87. notat proselytorum conatus è Judæis, quando documentum aliquod daturi conversionis suæ, calamum in populares, quos deseruere stringunt, raro quidpiam excludere solidi. Aut enim non serio rem agunt, ut Jo. Pfefferkornius, Julius Conradus Otto & Ferdinandus Franciscus Engelsbergerus, (de quo Wagenseilius in telis igneis, p. 188. aut sine ordine, sine judicio, sine omni

omni eruditione paratragœdiant, & mendaciis atque calumniis in desertos populares effusis gratiam ambiunt Christianorum, quod unum egit Sam. Fridericus Brentius in leberide, de qua mox ad A. 1614.

1606. *Hugonis Broughtoni* Responsio ad Epistolam Judæi Byzantini, qua ab ipso de Religione Christiana institui rogaverat. Amst. 1606. 4. Hebraice & Latine. Vide Unschuldige Nachrichten A. 1713. p. 79. Rev. Wolfii Bibl. Hebræam T. 1. p. 348.

1606. *Dominici Garziæ*, Professoris lingvæ Hebr. Complutensis, propugnaculum Christianæ Religionis contra obstinatam perfidiam Judæorum adhuc exspectantium primum adventum Messiæ. Cæsaraugustæ 1606. 4.

1606. La venue de Messie, pour rappeller les Juifs, par *Mr. Polier.* à Lausanne 1606. 8.

1607. *Philippus Mornaus* non modo contra Judæos solide disputat in libro de Veritate Religionis, de quo supra pag. 547. capite VI. XXVII. XXXI. quæ separatim prodierunt versa Germanice Casselles 1602. sub tit. Juden-Bekehrung: sed etiam Salmurii Anno 1607. 4. edidit parænesin ad Judæos, Advertissement aux Juifs sur la venue de Messie. Belgice vertit Jacobus Viverius, Medicus, Amst. 1611. 8. een seer grondigh bewiis, dat JESUS is de ware Messias, tot waerschouwinge der Joden. Exstat & Germanica versio eodem anno vulgata Hanoviæ, 4. Vide Colomesii Galliam Oriental. p. 249. & V. C. Magni Crusii singularia Plessiaca p. 288.

1608. *Thomasio Bell'bauere*, Crucifero e deputato del sacro Officio alla revisione de' libri Hebraici, dottrina facile e breve per ridurre l'Hebreo al conoscimiento del vero Messia & Salvator del Mondo, divisa in otto trattati. Venet. 1608. 4. 1613. 4. Tractatio I. de SS. Trinitate. II. de Divinitate Messiæ, III. de Nativitate Ejus ex Virgine. IV. de adventu Messiæ jam facto. V. de CHristo vero Messia. VI. de dubiis Judæorum, opponi solitis. VII. de nova Lege Messiæ. VIII. de S. Cœna & imaginibus.

1610. *Johannis Forsteri* medulla capitis LIII. Esaiæ, quinque disputationibus expressa. Witeb. 1610. 4. Idem caput Esaiæ (cujus comparatione cum historia passionis CHristi, & Judæos non paucos Christianismo

nisſmo favere cœpisse accepimus, * & convictum à Rob. Parsonio Johannem Comitem Roceſtriæ, teſtatur Gilbertus Burnetus in narratione de illius Comitis converſione p. 153. p. 237.) ſingularibus lucubrationibus vindicarunt Jo. Tarnovius ad calcem commentarii in Pſalmos paſſionales: D. Joannes Michaëlis, tribus diſſ. Gryphiswald. 1661. Jo. Wellerus, Jo. Hulſemannus, Martinus Geierus,** Paulus Slevogtus † & Jo. Andreas Danzius, contra Abarbanelem & in diſſ. Judæus †† in explicatione cap. 53. Eſ. proprio gladio jugulatus Witeb. 1679. D. Johanni Fechtii & Henrici Opitii diſſertationes, & homiliæ Salomonis Hausdorfii. *** Alexander Morus in notis ad hoc caput ac diatribis de perpeſſionibus & gloria Meſſiæ, Amſt. 1658. 4. Jo. Marckius Analyſi exegetica Lugd. Bat. 1700. 8. Ludovicus Capellus in Operibus poſtumis ſub init. Jo. Hornbeckius T. 2. Miſc. ſacr. p. 282. ſeq. Clemens Streſo meditationibus in Epiſtolas Petri p. 115. ſeq. Jo. Pearſonius in Symbolum Apoſtol. p. 325. Conſtantius l'Empereur contra Abarbanelem & Moſen Alſchech in cap. LIII. Eſaiæ, Lugd. Bat. 1631. Franeqv. 1685. 8.

1610. *Chriſtoph. Laurentii* hazohar ſive illuſtratio Prophetiarum de plenitudine temporis Meſſiæ. Pariſ. 1610. 8.

1610. *Georgii Stampelii* Schilo, ††† ſive vaticinii Jacobi de Meſſiæ adventu, regno, regioque equitatu & ornatu explicatio. Francof. 1610. 8. Ad idem de Meſſia oraculum CHriſto vindicandum præter interpretes ad Geneſ. XLIX, 10. conſuli poterunt:

Jac. Altingius libris quinque de Schilo adverſus Judæos, Franeqv. 1660. 4. & Tom. V. Opp.

Ruardus Andala. Vide Acta Erud. A. 1722. p. 301. ſeq.

Jac. Baſnage Hiſt. Judæorum Gallica editæ lib. IV. c. 21.

Antonii Bynæi Schilo, Daventriæ 1698. 8. Belgice. Boekſaal van Europe A. 1695. p. 55. *Jo. Vorſtius* T. 4. faſcic. Crenii p. 221.

Jac. Capellus p. 607. Opp. poſtum.

* Chriſtoph. Helvicus T. IV. diſſ. Gieſſens XIV. §. 39. Jo. Rainoldus prælect. in libros Apocryphos T. 2. p. 430.

** Lipſ. 1645. 1679. & in faſciculo diſſ. collectarum à Tho. Crenio, Roterd. 1691. 8.

† Theſaurus Philologico-Theol. V. T. p. 774. †† id. p. 779. Nouvell. Rep. lettr. A. 1702. p. 330. *** Unſchuldige Nachrichten A. 1716. p. 370.

††† LXX. *ᾧ ἀπόκειται*, ſcil. *ἡ βασιλεία*. Origenes p. 2. Philocaliæ. Adde Cotelerii Patres Apoſtolicos T. 1. p. 348. Gablium ad Apologiam 1. Juſtini p. 64.

Isaacus Casaubonus Exerc. 1. Montacutius, Samuel Basnage & alii ad Baron. apparat. n. 3.

Petrus Cunaeus de Rep. Hebr. lib. 1. c. 9. seqq.

Salomonis Deylingii Obs. sacrar. II. 8.

Georgius Eliezer Edzardi ad tractatum Talmudicum Avoda Sara c. 1. p. 34. sq.

Sebastianus Edzardi, frater, diss. de Schilo adversus Jo. Clericum, Hamb. 1697. 4. ubi plura reperies subjecta Judaeorum testimonia locum hunc de Messia explicantium. Confer Buxtorfii Lexicon Talmudicum in voce שילה & נין.

Joannes Fesselius in Adversariis sacris lib. 2. cap. 6.

Rob. Flemingii Christology T. 2. p. 351. seq.

D. Wolfgangus Franzius diss. XI. Scholae sacrificiorum.

Jacobus Gousseius in ternione controversiarum adversus Judaeos (Acta Erud. 1688. p. 528. seq.) & in confutatione libri, Chizzuc Emuna R. Isaaci (cujus ille ternio specimen fuerat,) Amst. 1712. fol. & in considerationibus Theologicis & Criticis in Caroli le Cene specimen versionis novae Gallicae Bibliorum. Amst. 1698. 12. Hist. des Ouvrages des Savans A. 1698. p. 344.

Theodori Hacspani sylloge diss. p. 73. 87. 357.

Christoph. Helvici explicatio & vindicatio vaticinii Jacobaei, T. VIII. Critic. sacror. Angl. & in elenchis Judaicis curante Tho. Crenio recusis p. 238. seqq. & T. IV. disp. Giessensium pag. 298. seqq. Vide & T. IX. p. 1059. seq.

Matthaeus Hillerus Syntagmate hermenevtico p. 223. seqq. cui *Schilo* est *expetitus ejus*. Gousseto, *qui sufficiet*. Saltim illa voce Messiae tempora respici, nec Judaei vocarunt in dubium ante Aben Esram, qui saeculo XII. scripsit.

Petri Dan. Huetii demonstrat. Evangel. p. 637. seqq. edit. Lipsiens.

P. Ioncourtii diss. Act. Erud. A. 1716. p. 445.

Bernh. Lamy apparatu Chronolog. ad Harmoniam Evangel. p. 133. seq.

Philippus à Limborch Colloquio cum erudito Judaeo p. 223.

Jobus Ludolfus in diss. ad h. l. Jen. 1674. Acta Erud. A. 1691. p. 365.

Henricus Morus VII. 2. mysterii pietatis.

Dionysius Petavius XVI. 6. seq. dogm. Theol. de incarnatione Verbi & parte 2. rationarii temporum III, 16.

D. *Augusti Pfeiferi* diss. Witeb. 1669. & in dubiis vexatis S. Scripturae Centur. 1. loco LXXX. T. 1. Opp. Philolog. p. 106. & p. 575. seq.

Georgii

Georgii Erici Fhaletrani exercitatio de ſceptri Judaici ablatione, Vinar. 1644. & in ſyntagmate Græviano Variar. diſſ. p. 381.
Erdwini Hermanni Polemanni diſſ. in Miſcellaneis Lipſienſ. T. IX. p.1. ſqq. Lipſ. 1720. 8.
Jo. Pontaſius in ſacra Scriptura ubique ſibi conſtante. Nouvell. Rep. lettr. A. 1699. p. 131. ſeq.
Laurentius Ramireſius de Prado c. 47. Pentecontarchi.
Jo. Stephanus Rittangelius in Epiſtolis ad Judæum apud Wagenſeilium in telis igneis p. 335. ſeqq.
Jac. Saurini diſcours Hiſtoriques, Critiques, Theologiques & Moraux ſur les evenemens du V. & N. T. diſcours 41. *Acta Eruditorum* A. 1721. p. 27.
Jo. Henrici van Seelen inquiſitio in Sam. Baſnagii ſententiam Annal. ad ann. 40. ante CHriſt. n. 24. Lubec. 1718. 4.
Jo. Tarnovii Exerc. Bibl. p. 545.
Campegius Vitringa lib. quarto obſervatt. ſacrar. c. 5. ſeq.
Gisb. Voëtius T. 2. ſelect. p. 51. ſq.
Iſaacus Voſſius de Sibyllinis c. 2.
Enconis Lucii de Vriemoet, de Schilo, Judæ illuſtri germine. Ultraject. 1722. 8. Acta Erud. A. 1723. p. 129.
Wagenſeilius in telis igneis p. 264. ſeqq. 295. & in diſſ. edita Altdorf. 1676. præclari Ludolfi & aliorum expendens ſententias.
Jo. Wandalini diatriba, Hafniæ 1689. 8.

Diſſertationes b) ad hoc Jacobeum vaticinium: *D. Dannhaueri*, Argentorat. 1663. *Jo. Deutſchmanni*, Witeb. 1676. *Jo. Dieckmanni*, Stadæ 1689. *Jo. Fauſti*, Argentorat. 1672. *Brandani Henrici Gebhardi*, Gryphisw. 1690. *Petri Haberkornii*, 1667. *Nicolai Kœppenii*, Gryphisw. 1705. *Caſparis à Lilien* in diſſ. ſacris, Baruthi 1684. editis. *Wilhelmi Lyſeri*, Witeb. 1646. *Jacobi Martini*, Witeberg. 1615. *Joannis Michaëlis*, Gryphisw. 1643. *Jo. Georgii Neumanni*, Witeb. 1704. *Nic. Panecii*, Witeb. 1694. *Henrici Reinbothii*, Jen. 1667. *Jo. Rodolphi Rodolphi*, Bernæ 1702. *Jo. Frid. Scharfii*, Witeb. 1673. *Seb. Schmidii* in Collegio Bibl. p. 171. & Myſterio Gratiæ Divinæ p. 5. ſeq. *Andreæ Sennerti* in heptade altera p. 225. ſeq. Witeb. 1678. *Haquini Stritzberg*, Londini Scanor.

b) M. Jacobi Frid. Wildeshauſen Bibl. diſputationum exegeticar. Hamb. 1710. 4. p. 34 ſeq.

nor. 1697. *Gotfridi Valandi*, Francof. ad Viadrum 1686. & in thesauro Theologico-Philol. V.T. p. 261. *Aug. Varenii*, Rostoch. 1648. *Anania Weberi*, Lipſ. 1642. *Guſtavi Georgii Zeltneri*, Altdorf. 1710.

1611. De *Chriſtophori Helvici* elenchis & aliis præclaris ſcriptis anti-Judaicis Latine & Germanice editis vide Rev. Wolfii noſtri Bibl. Hebræam T. 2. p. 1028. ſq. & Bibliothecam D. Jo. Fabricii, Theologi Helmſt. T. 6. p. 500. Acta Erud. A. 1703. p. 330. ſeq.

1611. *Joannes Rainoldus*, Theologus Anglus, in prælectionibus ad libros Apocryphos, tomo præſertim ſecundo multa erudite adverſus Judæos diſputat. Prodiit opus præclarum Oppenheimii 1611. 4.

1613. *Thomæ à Jeſu*, Carmelitæ, theſaurus ſapientiæ Divinæ in Gentium omnium ſalute procuranda, ſchiſmaticorum, hæreticorum, Judæorum, Saracenorum ceterorumque infidelium libri XII. Antwerpiæ 1613. 4. & inter ejus opera Colon. 1684. fol. tomo priore. Vide Rich. Simonis Bibliothecam ſelectam Gallice editam T. 1. p. 297. ſeq. & Martini Diefenbachii, ἢ μακαρίτε, Judæum convertendum p. 83.

1614. Friedrich Samuel Brentzenii (ex Judæi) leberis ſive pellis ſerpentina Judaica detracta, Jüdiſcher abgeſtreifter Schlangen-Balg. Oettingæ 1614. 8. Contra hunc minus accuratum parumque candidum ſcriptorem Judæus *Salomo Zevi* edidit Hanov. 1615. 4. librum, quem inſcripſit Jüdiſcher Theriac. Brentzenii ſcriptum nunquam viſum ſibi teſtatus eſt Wagenſeilius in confutatione carminis Lipmanni, quæ A. 1681. prodiit, p. 217. Sed eodem anno Rev. *Jo. Wulferus* Norimbergæ in 4. & Brentzenii leberidem Germanicis, & theriacam litteris Rabinicis recuſam cum Latina verſione & eruditis notis ac confutatione edidit, in quibus p. 82. negat ſe usquam nanciſci potuiſſe librum alterum, quem Salomo Zevi non uno in loco teſtatur in Chriſtianorum ſe gratiam ſcripſiſſe. Sicut autem Brentii fidei non multum tribuit p. 36. & 72. & è Pfefferkornio pleraque ſuffuratum notat p. 113. 150. ita Salomoni Zevi etiam p. 133. ait nihil eſſe paſſim antiquius, quam ut palam nota fortiter neget. De Benzenio vide etiam laudati Wolfii Bibl. Hebræam T. 1. p. 1116. ſeq. & Wagenſeilii Widerlegung der Unwarheit vom Chriſten-Blut p. 139. Theriacæ Judaicæ Wulferus addidit etiam Iſaaci Vivæ Judæi, vindicem ſangvinis Latine ex editione Amſtelodamenſi,

mensi, contra Jacobum Geusium, qui in dialogo, Annas & Caiphas fugitivi ex orco, & opere de victimis humanis, Groning. 1675. 12. edito, Judæos sanguinem infantum Christianorum sitire scripserat, quod confirmare etiam instituit Jo. Eckius in Verlegung eines Juden-Büchleins, darinne ein Christ gantzer Christenheit zu Schmach will, als geschähe den Juden unrecht in Bezüchtigung der Christen-Kinder-Mordt. Ingolst. 1542. 4.

1615. *Henrici Rumpii* vaticinia aliquot de Messia, Hamb. 1615. 4. 1618. 8.

1616. *Christoph. Dauderstadii* apodixis Messiæ, qua probatur JEsum Nazarenum esse verum Messiam, & frustra alium à Judæis exspectari. Lips. 1616. 8.

1616. *Jacobi Martini* decas disputationum de Messia, contra blasphemias Judæorum, Witeb. 1616. 4. & lib. III. de tribus Elohim. ibid. 1614. 1619. 8.

1617. *Abdiæ Widmari* disputationes adversus Judæos de vero Messia. Marpurg. 1617.

1618. *Petri Pichii* de Trebio, Umbri, Ord. Præd. qui A. 1637. diem obiit, trattato della passione del Messia, contro gli Ebrei. Rom. 1618. 4. De partu Virginis Deiparæ adversus Judæos libri III. Rom. 1621. 8. Epistola a gli Hebrei d' Italia, nella quale si dimostra la vanita della loro penitenza & aspettatione del Messia. Rom. 1622. 4. Stolte dottrine degli Ebrei (metempsychoseos fabula, gerræque Talmudicæ & blasphemiæ in Christianos) con la loro confutazione. Rom. 1625. 1640. 8.

1620. *Sigismundi Parissii*, Mantuani, Ord. Minor. dell' iniquita & malitia degli Ebrei. Mantuæ 1620.

1620. *Johannis Ibraske*, treatise of liberty, against Judaisme. Lond. 1620. 4.

1622. *Hugo Grotius* libro V. de veritate Religionis. Supra, p. 550.

1622. *Francisci Voërsii*, Carmelitæ, simbolo della venuta del Messia GIesu CHristo, figliolo di Maria Vergine, Salvator del Mondo, nel qval si prova con autorita de' Profeti, con detti delle Sibille, e scritture de' Dottori esser vera la sua venuta. In Monte Regali 1622. 4.

1622. *Vincentii da Costa Matos*, Olyssiponensis Lusitani, breve discorso contro a perfidia heretica do Judaismo. Olyssipone 1622. 4. & ex Lusitanico Hispanice, discorso contra les Judios, Salmanticæ 1631. 4. Didaco Gavilano Vela, Præmonstratensi & Canonico Regulari Ordinis S. Norberti interprete. Distingvitur in capita XXVII. & maximam

ximam partem verſatur in Judæis odio omnium exponendis, ut Chriſtianis terris exterminentur. Iteratæ editioni Luſitanicæ Olyſſip. 1634. additum ſcriptum, cui titulus: Honrras Chriſtianas nas afrontas de JEſu CHriſto continuadas nos preſentes Apoſtatas de noſſa Santa Fe.

1624. *Ludovici Crocii* apodixis parænetica ad Judæos de Meſſia. Brem. 1624. 8.

1625. *Ludovici de Mertola*, alias *de Præſentatione*, Luſitani, Carmelitæ, Contra os Hebræos & contra os erros dos Hereticos. Ulyſſipone, 1625. fol.

1625. *D. Balthaſaris Meiſneri* de religione Judaica. Witeb. 1625.

1626. Specchio di verita, comprobato con la ſacra Scrittura, con l'autorita degli Rabbini & con ragioni efficaciſſime di *Oratio Pietro Belli*, Venet. 1626. 4. L'Hebreo convinto &c. Del poco intendimento c'hanno gli Hebrei della Scrittura, della SS. Trinita, del Meſſia, del ceſſimento de' precetti cerimoniali e giudiciali. Rom. 1648. 12. tractatus ſeptem.

1629. *Joannis de Labbadie*, Eccleſiaſtæ Middelburgenſis, Judicium charitatis & juſtitiæ de præſenti ſtatu Judæorum eorumque Rege & Meſſia, ex Belgico 1629. Germanice, Tabernæ montium 1659. 12.

1629. Ragionamenti della venuta del Meſſia contro la durezza & oſtinazione Ebraica: di *Giulio Ceſare Miſuracchi*, Ebreo fatto Chriſtiano & Rabbino. Orvieto 1629. 4.

1629. *Frid. Caſimiri Sobnii* Muſter und Formular des uhralten und wahren Jüdiſchen Glaubens aus Moſe und denen Propheten, denen ietzigen Juden zur Nachricht vorgeſtellet. Francof. 1629. 4.

1631. *Timotbeus de Clabra*, Ulyſſiponenſis, Carmelita, Hiſpanice edidit fundam Davidis, *la bonda di David*, ſive quinque ſermones contra Judæos, de S. Euchariſtia. Rom. 1631. 4.

1632. *Nicolai Vedelii* de Deo Synagogæ libri III. ſive non verum DEUM coli à Judæis. Harderovici 1632. 4. Vide Bælii Lexicon, voce *Barlæus*, nota D.

*1633. *Jo Pauli Vindingii*, Scelandi, Theologi Ottonienſis, qui A. 1655. obiit, Diſſ. politico-Philologica de Judæis, Groning. 1633. 4.

1635. *Johannis Pagetii* detectio errorum Judaicorum, ſubjecta ejus libro Anglice edito contra Browniſtas. Amſt. 1635. 4.

1636.

1636. *Dominicus Gimnasius* de castro Bononiensi, Episcopus Ostiensis, Cardinalis creatus A. 1604. Contra Judaeos tractatum se edidisse testatur commentario in Psalmos (edito Rom. 1636. fol.) ad Psalmum XLV.

1641. *Ignatius Landrianus,* Mediolanensis, edidit A. 1641. 4. Mediolani librum, qui inscribitur: Virginis partus, ejusque Filii Immanuel. Divinitatis & humanitatis, Scripturalis dissertatio atque demonstratio adversus Hebraeos atque Haereticos. Hunc respicit Secundus Lancellotus in libro, quo probat recentis aetatis res & ingenia non esse deteriora antiquis T. 2. p. 155. *Vive ancora Don Ignatio Landriani, Abbati Olivetano instruttissimo di lingua Hebrea, che'n Mantoua, Ferrara, e Venetia in predicando publicamente e conversando privatamente ha recato stupore a gl' istessi Hebrei, e dicono c'habbia un opera insigne da mandare in luce.*

1641. *Melchioris Palontrotti* responsio ad Simonem Luzzatum, Hebraeum, Venet. 1641. 4. & alia Italice contra Judaeos edita insecutis annis Romae, Venetiis ac Bononiae, recensent Jambonatus in Bibl. Latina Hebr. & Venerandus Wolfius noster T. 2. Bibl. Hebraeo Lat. p. 1038. seq.

1642. *Hermanni Fabronii* Bekehrung der Juden, oder Theologische und Historische Beschreibung der Göttlichen Weissagung Danielis von Verwüstung der Stadt Jerusalem. Francof. 1642. 4. Confer de hoc celebri Danielis post spatium LXX. hebdomadum complendo vaticinio; Annalium V. T. scriptores & Dan. Angelocratorem, Cassel. 1694. 4. interpretesque ad Danielis IX. & D. *Jo. Mulleri* Judaismum detectum p. 294. seq. aliosque, qui contra Judaeos scripserunt. *Wolfgangi Franzii* scholam sacrificior. diss. X. B. *Jo. Frischmuthum* in dissertationibus Jenae 1670. 1673. editis, & exercitationes singulares *Georgii Calixti,* Helmst. 1656. *D. Abr. Calovii,* Witeb. 1663. *Jo. Georg. Dorshei,* Argent. 1643. *Aug. Varenii* Rostoch. 1664. *Barthol. Mayeri,* Lips. 1628. *Jo. Frid. Mayeri,* Witeb. 1685. *Aegidii Strauchii,* ibid. 1662. *Pauli Brinch,* Hafniae 1702. *Joachimi Rosenaw,* Gryphisw. 1687. *Christoph. Helvici,* T. 4. diss. Giessens. p. 313. sq. *Mich. Wendeleri,* Witeb. 1648. *Nic. Zinsdorferi,* Regiomont. 1681. 4. Addi his possunt *Tho. Malvenda* de antichristo p. 95. seq. *Petavius* lib. XII. de doctrina temporum c. 29. seqq. *Alphonsus Salmero* T. ult. Opp. p. 410. seq. ubi Stephani Tuccii, S. I. oppugnat sententiam:

tentiam: *Gvilelmus Bonjour* in digressione ad monumenta Coptica, Rom. 1699. 4. (Acta Erud. A. 1699. pag. 235. Bibl. choisie T. 15. p. 199.) Episcopi *Lloydii* expositio Anglice edita. *Jacobus Basnage* in Historia Judæorum vulgata Gallice T. 3. lib. 4. c. 22. ubi etiam contra *Marshami*, * *Io. Charroni* ** & *Harduini* † paradoxas LXX. hebdomadum expositiones. *Bernhardus Lamy* apparat. ad Harmoniam Evangelicam p. 147. sq. *Huetius* demonstrat. Evangel. p. 733. seq. 752. edit. Lipf. & quæ contra Marshamum *Wagenseilius*, *Limborchius*, *Hugo Ferrandus*. *Io. Owenus* in Epist. ad Hebræos T. 1. p. 168. seq. *Roberti Fleming* Christology T. 2. p. 372. seq. *Humfredus Prideaux* libro V. Historiæ Veteris & Novi Test. in rebus Judæorum & vicinarum nationum connexæ. *N. le Blanc* in examine LXX. hebdomadum Danielis, Amst. 1708. 8. (Acta Erud. A. 1709. p. 214. History of the works of the learned A. 1708. pag. 197.) *Alexander Soustmannus* Commentario Chronologico & exegetico, Lugd. Bat. 1710. 4. (Acta Erud. Tom. 4. supplem. p. 391. History of the works of the learned A. 1710. p. 518. & A. 1711. p. 212. Nouvell. de la Rep. des lettres A. 1710. p. 675.) *Petri Lancastri* Chronological essay, Lond. 1722. 4. (Acta Erud. A. 1723. p. 69. Mem. litterair. de la Grande Bretagne T. 13. p. 1.) *Hieronymi Simonis van Alphen* Commentarius Belgice editus in Dan. IX. Amst. 1716. 4. (Bibl. Theologico-Philol. Bremens. T. 3. pag. 161.) *Io. Vorstii* in syntagmate diss. A. 1650. & T. 3. fascic. Crenii p. 890. sq. *Io. Huldrici* Tigur. 1649. *Iosephi Meade* cogitationes A. 1634. & inter opera Anglice edita. *Anonymi* dissertatio inserta Historiæ operum eruditorum Basnagio Bellovallianæ A. 1687. pag. 488. & A. 1706. pag. 329. Explicatio *I. A.* Nouveau Journal de Berlin A. 1698. p. 301. *Iac. Mariæ Aijroli*, S. I. (Mem. de Trev. A. 1713. p. 296. Journal des Sav. A. 1714. edit. Amst. p. 93. Acta Eruditor. A. 1717. p. 422. Giornale de' letterati d'Italia T. 19. p. 306. Unschuldige Nachrichten A. 1721. p. 93.) *N. Bastidii* (Mem. de Trev. A. 1708. Septembr. p. 1581.) *Campegii Vitringa* & *Anonymi*, (Boeckfal van Europe A. 1708. p. 72.)

1644. *Theodori Hackspanii*, Theologi insignis Altdorfini, qui A. 1659. obiit, tractatus

* Can. Chron. p. 610. seq. edit. Lipf.

** Journal des Savans A. 1704. p. 335.

† Opp. select. p. 592-880. & ante Petavii doctrinam temporum edit. Amst. Jo. Clerici Bibl. choisie T. 2. p. 175. seq.

tractatus de usu librorum Rabbinicorum, prodromus apologiæ pro Christianis adversus Lipmanni Nizachon sive triumphum, Norimb. 1644. 4. Vide p. 357. seq. & ejusdem Hackspanii syllogen disputationum A. 1663. 4. editam, in qua p. 555. seq. dialogus Christiani cum Judæo. Plura etiam sacræ Scripturæ dicta adversus Judæos vindicata & asserta tum in eadem sylloge, tum in miscellaneis sacris, Altdorf. 1660. 8. & in notis Philologico-Theologicis in difficilia S. Scripturae loca. 1664. 8. tribus Volum. De Hackspanio & ejus scriptis Theophilus Spizelius in templo honoris p. 388. & Henningus Witte in memoriis Theologor. p. 1292.

1644. *D. Ioannis Mulleri*, Rev. Ministerii in hac Urbe Senioris desideratissimi, Judaismus detectus, oder ausführlicher Bericht von des Jüdischen Volckes Unglauben, Blindheit und Verstockung, darinne sie wider die Prophetischen Weissagungen von der Zukunfft, Person und Amt Meßiä, insonderheit wider des HErrn JEsu wahre GOttheit, Geburth von einer Jungfrauen, Geschlecht und Geschlecht-Register, Lehre, Wunderwercke, Weissagung, Leben, wider die Heilige Dreyfaltigkeit, absonderlich wider das Neue Testament, mit grossem Ernst und Eifer streiten, aus der Rabinen eignen Schrifften, auch mündlichen Gespräch der Juden, entdecket und mit Gründen der Heiligen Göttlichen Schrifft widerleget. Hamb. 1644. 4. Opus præclarum & spissum dicatum Regi Danorum gloriosæ memoriæ, Christiano IV. Rabbi vero Lusitanus, cujus colloquium Middelburgi habitum cum Abrahamo Christiano, passim allegatur & refutatur in hoc opere, videtur intelligi Menasse ben Israël.

1645. *D. Ananiæ Weberi* adventus Messianus dudum factus, & contra Judæos præfractos à quatuor criteriis maxime publicis & claris demonstratus. Lipf. 1645. 4.

1645. D. *Philippi Henrici Friedlieb* die denen verstockten Jüden zugedeckte Göttliche Klarheit, in einem Gespräch eines Christen mit einem Juden. Stralsund. 1645. 12.

1647. *Stephani Gorlovii* disputatio inauguralis contra R. Lipmanni Nizachon. Regiomont. 1647. 4.

1647. *Sebaldi Schnellii* disputatio sub D. Georgii Kœnigii habita præsidio, qua expenduntur, quæ Isaacus Abarbanel ad Esaiæ XXXIV. & in Obadiam contra fidem Christianam scripsit. Altdorf. 1647. 4.

pag. 235. Idem est Schnellius, qui librum Nizachon magnam partem Latinitate donavit ediditque Altdorf. 1645. 4.

1647. *Iosephi de Voisin*, Burdegalensis, Theologia Judæorum, Paris. 1647. 4. Ejusdem observationes ad Raymundi Martini pugionem fidei, de quo supra p. 573. Versio & commentarius in disputationem R. Israëlis, filii Mosis, de anima, Paris. 1635. libri singulares de SS. Trinitate, de Lege Divina, de sabbato deyteroproto, de Jubilæo. De hoc Voisinio adeundus B. D. Carpzovius prolegom. ad Raymundum Martini p. 108. seq.

1648. *Petri de Fonte* Epitre aux Juifs, que JEsus est le CHrist, Prince & Pasteur eternel. à Carenton 1648. 8.

1649. Argomenti cavati dalle sacre Scripture & dall' antiche traditioni de' Rabbini, che provano le dogmi della Religion Christiana contro l' Hebraica perfidia, da *Melchior Palontrotti*. Venet. 1649. 8.

1650. *Iosua Arndii* diatriba de Mysterio SS. Trinitatis ex veteribus Rabbinis. Witeb. 1650. 4. Confer, si placet, quæ de hoc argumento præter Galatinum & alios *Petrus Allixius* libro, de quo supra p. 133. *Rittangelius* libro de λόγῳ & altero de Veritate Religionis Christianæ, & in notis ad librum Jetzira, *Hermannus Witsius* in Judæo Christianizante circa principia fidei & SS. Trinitatem, & *Andreas Norrelius*, Svecus, in phosphoro orthodoxæ fidei Veterum Cabbalistarum, sive testimoniis de SS. Trinitate & Messia DEO & Homine ex pervetusto libro Sohar, Hebraice & Latine cum *Io. Kemperi* Judæo Christiani, & Norrelii animadversionibus. Amstelod. 1720. 8.

1650. *Simonis Episcopii* Conciones duæ de causis incredulitatis Judæorum T. 1. Opp. p. 431. seq. Idem uti adversus Atheos Religionem naturalem, ita adversus Judæos & Ethnicos Veritatem Religionis Christianæ probat libro primo & lib. 3. sect. 4. Institutionum Theologicarum. Amst. 1650. fol.

1650. *Dionysius Petavius* libro XVI. dogmatum Theol. de incarnatione Verbi, contra Judæos probat, Messiam venisse & illlum esse JEsum, Mariæ Filium. Paris. 1650. & Amst. 1700. fol.

1650. *Samuel Bretts* narrative of the proceedings of a great Council of Jews assembled in the plain of Ageda in Hungary, about thirty leagves from Buda, to examine the Scriptures concerning CHRIST, 12. Octobr. 1650. Tomo 1. Collectionis, cui titulus: The

The phenix, or a revival of ſcarce and valvable pieces, Lond. 1707. 8. p. 543. ſeqq. Acta Erud. A. 1709. p. 104.

1651. *Io. Micrælii* (de cujus Ethnophronio dictum ſupra p. 434.) Judas ſive Ethnophronii continuatio contra Judaicas cœleſtis Veritatis depravationes libri quinque, 1) De Meſſia in Pentateucho promiſſo. 2) De Meſſia promiſſo Patriarchis & 3) Prophetis. 4) De Meſſia juxta Prophetas exhibito, & 5) De cultu DEI in Judaica Religione impio. Stetin. 1651. 1674. 4. Obiit Micrælius de bonis litteris & Eccleſia hiſtoriaque patriæ meritiſſimus 3. Dec. 1658. De cujusvita & ſcriptis Henningus Witte memor. Theolog. pag. 1282. Bælius in Lexico & Dan. Hartnaccius in vita præmiſſa ſyntagmati Hiſt. Eccleſ.

1651. *Mich. Havemanni,* Superint. Generalis Stadenſis, Theognoſia Moſaica, Prophetica, Rabbinica. Freiberg. 1651. 12. Ejusdem Wegeleuchte wider die Jüdiſchen Finſterniſſe. Jen. & Hamb. 1663. 8. & Belgice Amſt. 1666. 12. Laudant ex merito Rev. Erdmannus Neumeiſterus noſter in der Geiſtlichen Bibliothec p. 192. ſeq. & Jo. Jacobus Schudt, ὁ μακαρίτης, in Judæo Chriſticida p. 71.

1651. *Ioſua Placei* * Diſputationes XXXVII. de teſtimoniis & argumentis è Vet. Teſt. petitis, quibus probatur Dominum noſtrum JEſum CHriſtum eſſe DEUM, præditum eſſentia Divina. Salmur. 1651. 4. In his Diſſertationibus conferuntur inter ſe de CHriſto loca Veteris Teſtam. præcipua quædam cum Novo, Diſſ. I. Eſaiæ VI. cum Joh. XII, 41. Diſſ. II. Eſ. VII, 14. cum Matth. I, 23. Diſſ. III. Eſaiae VIII, 13. cum Matth. I, 23. Diſſ. IV. Eſ. XLV, 23. cum Rom. XIV, 10. Diſſ. V. Eſ. XLI, 4. XLIV, 6. XLVIII, 12. cum Apocalypſ. I, 11. 17. II, 8. & XXII, 13. Diſſ. VI. Zachar. XI, 13. cum Matth. XXVII, 9. Diſſ. VII. Zachar. XII, 10. cum Joh. XIX, 37. & Apoc. I, 7. Diſſ. VIII. Malach. III, 1. cum Matth. XI, 10. Marc. I, 2. Luc. 1, 76. Diſſ. IX. Pſal. XCVII, 8. cum Hebr. I, 6. Diſſ. X. Pſ. XXIV, 1. & L, 13. cum 1. Cor. X, 26.

* Opera Placæi tribus Voluminibus junctim recudi cœperunt Franeqv. 1699. 4. ſed non vidi ultra primum tomum, in quo diſputationes hæ non habentur, ſed tantum ſcripta de typis, de imputatione peccati, de ordine decretorum DEI & de libero arbitrio, & Compendium Theologicum, in quo imprimis probat DEUM eſſe & providere rebus humanis, & Scripturam eſſe Verbum DEI. Tomus ſecundus ſcripta contra Socinianos & Judæos complecti debebat; & tertius ſcripta Gallice à Placeo data in lucem, & in hac nova editione Latine comparitura.

Diff. XI. Pf. LXVIII, 19. cum Ephef. IV, 8. Diff. XII. Pf. CII, 26. cum Hebr. I, 10. Diff. XIII. Num. XXI, 5. 6. cum 1. Cor. X, 9. Diff. XIV. Ef. XXXV, 4. cum Matth. XI, 5. Diff. XV. Ef. XL, 3. 5. 10. cum Matth. III, 1. & 1. Petr. I, 24. Diff. XVI. Ef. LII, 6. 7. cum Rom. X, 15. Diff. XVII. Ef. LX, 1. cum Ephef. V, 14. Diff. XVIII. Ef. LXI, cum Luc. IV, 18. Diff. XIX. Ef. LIV, 5. cum Matth. IX, 15. XXV, 1. & Joh. III, 29. & 2. Cor. XI, 12. Ephef. V, 25. 29. Apoc. XXI, 9. pag. 178. & 350. feq. Diff. XX. Devt. VI, 13. cum Matth. IV, 10. Luc. IV, 8. Diff. XXI. 1. Reg. VIII, 39. & 2. Chron. VI, 30. cum Apoc. II, 23. Diff. XXII. de apparitione DEI Genef. XVIII. Diff. XXIII. ad Genef. XXXI, 11. 13. & Exod. III, 2. 6. &c. ubi Angelus fe DEUM profitetur. Diff. XXIV. ad Ef. II, 11. 17. Diff. XXV. ad Ef. IX, 6. Diff. XXVI. ad Ef. XLII, 8. XLVIII, 11. Diff. XXVII. ad Exod. XX, 3. Ef. XLIII, 2. XLIV, 6. XLV, 5. 14. 21. 22. XLVI, 9. &c. de DEO Ifraëlis folo DEO. Diff. XXVIII. ad Ef. XLIII, 24. Diff. XXIX. ad Ef. LXIII, 1. Diff. XXX. ad Jerem. X, 11. Diff. XXXI. ad Jerem. XXXIII, 6. Diff. XXXII. de nomine DEI tetragrammato. Diff. XXXIII. ad Zach. II, 8. Diff. XXXIV. ad Zach. III, 2. Diff. XXXV. ad Pfal. II, 11. Diff. XXXVI. ad Devt. XXXII, 17. 21. Diff. XXXVII. ad Genef. I, 26. III, 22. &c. pag. 321. 495. feq.

Ejusdem effe Catechefin pro converfione Judæorum, quam ex Gallico Theologo exhibere fe teftatur Wagenfeilius in confutatione carminis Lipmanniani p. 478. feq. notatum Rev. Wolfio T. 2. Bibl. Hebrææ p. 1040.

1652. *Joannis Davenport*, quem in nova Anglia verfatum laudatus Wolfius annotat, liber editus Londini, the true Meffias or crucified JEfus. 1652. 4.

1653. *Antonii Hulfii* Theologiæ Judaicæ lib. I. de Meffia Judæorum, Bredæ 1653. 4. Dolendum eft cæteras ejus operis partes de Meffia Chriftianorum, de anima & de traditionibus, defiderari. Obiit Hulfius Lugduni Batavor. A. 1685. ubi pro funere laudatus eft à Frid. Spanhemio, cujus Oratio T. 2. ejus Opp. p. 1443. legitur. Ejusdem difputatio Epiftolaris Hebraica cum *Iacobo Abendanab*, Rabbino Amftelodamenfi fuper loco Haggæi II, 9. Lugd. Batav. 1699. 4. Ex eodem Prophetæ vaticinio gloriam Templi fecundi à præ-

à præsentia Messiæ, & Spiritus S. Schechina repetendam docuit novissime vir celeberr. *Theodorus Hasæus* singulari diss. edita Bremæ 1724. 4. qui vindices ejusdem dicti præter *B. Io Mullerum* nostrum in Judaismo detecto (quem optimæ notæ librum vocat,) pag. 238. seqq. *Mich. Havemannum* in der Wege-Leuchte parte 1. c. 13. 14. 15. *Christoph. Helvicum* in elenchis Judaicis p. 255. seq. *Theodorum Hackspanium* nott. Philologico-Theol. T. 2. p. 102. seq. & lib. 2. Miscell. c. 6. *D. Aug. Pfeiferum* dub. vexat. Centur. 4. loco 95. & *Salom. Deylingium* Observatt. sacr. III. 20. *Hulsium* Theologiæ Judaicæ p. 514. seq. *G. Mommam* Oeconomiæ Temporum lib. 2. c. 19. §. 59. sq. *Io. Hoornbeckium* de convincendis Judæis lib. 2. c. 1. *Io. Claudium* Opp. postum. T. 2. p. 274. seq. *Ioannem Seldenum* de Synedriis Hebr. III. 13. §. 8. *Raymundum Martini*, pugione Fidei p. 205. seq. *Augustinum Torniellum* annal. V. T. ad A. 4032. §. 2. & *Huetium* demonstratt. Evangel. proposit. 7. §. 28. Quibus addes *Petavium* de incarnatione Verbi lib. XVI. p. 670. edit. Paris. *Villalpandum* in Ezechielem T. 2. p. 567. seqq. *Rob. Flemingium* Christologiæ Anglice editæ Tom. 2. p. 362. seq. *Lud. Capellum* p. 130. seq. Opp. postum. *Henricum Morum* Opp. Theologicorum p. 255. *Iosephi Halli* sermonem p. 255. Opp. editt. Anglice in fol. Lond. 1625. & qui singularibus scriptis atque diatribis eundem Haggæi locum vindicarnnt illustraruntque ab eodem Hasæo laudatos, *Io. Hilpertum*, Helmst. 1653. *Ieremiam Weberum*, Lips. 1640. 1680. *D. Io. Adamum Schertzerum* Lips. 1665. 1682. & in fasciculo ejus diss. Academicarum, tertia: *Io. Andream Quenstadium*, Witeb. 1668. *Augustum Varenium*, Rostoch. 1648. *M. Coullaz*, Gallice Hall. 1690. *Io. Frischmuthnm*, Jen. 1669. & in thesauro Theologico-Philolog. ad V. T. p. 994. *Mich. Boccium* Erfurtensem, Witeb. 1677. & in eodem thesauro pag. 1002. *Casp. Gotfridum Mundenium*, Lips. 1671. Jen. 1719. *Io. Frid. Miegium*, Heidelberg. 1673. *Henr. Io. Elebrechtum*, Hamb. 1713. 8. & *Hieronymum Wigandum Biel*, in dissertatione erudita duplici de templi prioris & posterioris præ priori, gloria, Witeb. 1715.

1653. *Io. Hoornbeckii* summa Controversiarum Religionis cum Gentilibus, Judæis, Muhamedanis, Papistis, Anabaptistis, Enthusiastis & Libertinis, Socinianis, Remonstrantibus, Lutheranis, Brownistis, Græcis, quam Ultrajecti A. 1653. 8. primum auctor edidit, sæpius illa

 deinde

deinde recusa auctior, ut Colbergæ 1676. 8. Ejusdem disputationes anti-Judaicæ ab A. 1644. ac deinceps editæ continentur libris VIII. pro convincendis & convertendis Judæis, quod eruditum opus publici juris factum est Lugd. Bat. 1655. 4.

1654. ***Jo. Baptista Ionas***, ex Judæus idem, cujus studio Bartoloccius ad Bibl. Rabbinicam condendam fatetur adductum se esse, & qui Evangelia quatuor versa ex Latino Hebraice cum præf. ad Clementem IX. edidit Rom. 1668. fol. etiam Roberti Bellarmini doctrinam Christianam ex Italico transtulit Hebraice, & testimoniis Rabbinicis illustravit confirmavitque. Rom. 1654. 4. Ejusdem confutatio sectæ Hebraicæ MS. in Bibl. Lambethana: Dialogus de Veritate Religionis Christianæ & responsio ad R. Sprott Posnaniensis objecta contra S. Matthæi Evangelium. Vide Venerandi Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 430.

1654. ***N. Kraansburgii*** hodegus Judæorum, Belgice, Amst. 1654. der Jooden Wegwizer.

1655. ***Gisb. Voëtius***, diss. de tempore adventus Messiæ, de Judaismo, de generali conversione Judæorum. Tom. 2. diss. select. Ultraject. 1655. 4.

1656. ***Ioannis d'Espagne*** Colloquium cum Menasse ben Israël 2. Maj. 1656. habitum. Examen de dix sept maximes Judaiques, Lond. 1657. 8. Opera Espagnii acuti & eruditi viri non Gallice solum sed & Belgice sæpius & cum notis B. Sigismundi Hofmanni Francof. 1697. Germanice edita sunt.

1656. Theses contra Judæos & Photinianos auctore B. nostro ***Esdra Edzardo***, Rostoch. 1656. 4. & in ***D. Io. Frid. Mayeri***, τοῦ μακαρίτου, Museo ministri Ecclesiæ T. 1. parte 3. p. 46. seq. una cum ejusdem Consilio de convertendis Judæis, quod exstat etiam in Martini Diefenbachii Judæo convertendo p. 41. & Rich. Kidderi, Episcopi Bathoniensis & Wellensis, demonstratione adversus Judæos Anglice edita parte 3. p. 473. ubi ait neminem fortassis à temporibus quibus cessarunt miracula, plures uno Edzardo Judæos ad Christianam Religionem adduxisse. Ejusdem consensus Antiquitatis Judaicæ cum explicatione Christianorum super locum Jeremiæ * XXIII, 5. 6. & 1. Cor. I, 30. editus Hamb. 1670. fol. εἰς τὸ παραζηλῶσαι.

* Ad eundem Prophetæ locum, de Jehovah justitia nostra, adversus Judæos fidem nostram asserunt

λῶται τὰς ἰουδαίας, adſcriptis Hebraice locis ex Jalkut, Peſikta Rabbetha (R. Moſe Haddarſcham in Geneſin) Zohar, Thalmud Codice Bava Bathra, Rabboth, Tanchuma, Medraſch Tehillim, Peſikta Zotartha, Echa Rabbethi, Saadia, Sal. Jarchi, Kimchi, Joſephi Albo in Ikkarim, Ephodi, Abarbanele, Joſepho filio Davidis Aben Jechija, Moſe Aſchech, Beth Iſraël, Michlal Jophi Solomonis ben Melech, Peruſch megillath Ruth, Meor enajim Aſariæ, Nezach Iſraël, Machſor, Jalkut Chadaſch &c. Diem obiit ſupremum vir incomparabilis Cal. Jun. 1708. ætat. 79. de quo B. D. Dorsheus in ſemeſtri Tiburtio Dionyſiaco p. 205. ſeq. Memoriæ Hamburgenſes, quas pridem edidi, T. 2. p. 1032. ſeq. Ausführlicher Bericht von Büchern Lipſ. 1708. 8. p. 125. ſeq. Nova lit. Hamburgenſ. A. 1708. p. 76.

1656. *Ioannis Caramuelis à Lobkowitz*, Hiſpani, Monachi Ciſterc. Cabbalæ Theologicæ excidium, contra Cabbaliſtas Rabbinos, qui ne unum quidem de DEO (Meſſia) verbum in ſacris Bibliis contineri ſomniarunt, una cum commentario Thomæ Aquinatis contra Gentes, (de quo ſupra p. 270.) quem Joſephus Ciantes, Præſul Marſicanus, è Latino Hebraicam dedit. Rom. 1656. fol.

1656. *William Prynne* a short demurner to the Jews long diſcontinued remitter into England. Lond. 1656. 4. Huic ſcriptori Judæis reditum in Angliam concedere diſſvadenti R. Menaſſe ben Iſraël oppoſuit vindicias Judæorum, poſt editionem primam A. 1656. recuſis in tomo ſecundo collectionis, cui titulus: Phenix or a revival of ſcarce and valvable pieces, p. 391. ſeq. Lond. 1708. 8.

1657. *Da-*

aſſerunt B. Lic. *Eberh. Anckelmannus*, meus quondam Collega & literarum Hebr. in Gymnaſio hujus Urbis Profeſſor fide, doctrina & pietate laudatiſſimus, in diſſ. inaugurali de perſona & officio CHriſti ſub D. Auguſto Varenio habita, & programmate eiusdem argumenti confirmata. Roſtoch. 1671. & ſingularibus diſpp. *Daniel Henrici*, Lipſiæ 1651. *Jo. Friſchmuth* de nomine Meſſiæ glorioſo, Jen. 1669. & in theſauro Theologico-Philolog. ad V. T. p. 832. ubi p. 823. habes etiam *Theodori Daſſovii* Rabbiniſmum ad eadem Jeremiæ verba, Philologiæ ſacræ ancillantem ex edit. Witeb. 1674. *D. Abraham Calovius*, Witeb. 1667. *Bernhard von Sanden*, Regiomont. 1685. *Conſtantinus Ziegra*, Witeb. 1652. Præ cæteris vir eruditiſſ. *Stephanus le Moyne*, Theologus Leidenſis, in libro poſtumo ad hunc Jeremiæ locum, edito Dordraci 1700. 8. in quo Judæorum de Meſſia illum explicantium teſtimonia producuntur p. 15--20. & 80. ſeq. Rabbi Bechai ad Exod. XXXIII, 7. & Joſephi Albo conſenſum notavit Gvil. Henricus Vorſtius in bilibra Veritatis p. 334.

1657. *Davidis Christiani* dispp. IV. de Messia, Giessæ 1657. 4. cum ejus tractatu de Paradiso.

1659. Il Messia venuto, historia spiegata e provata a gli Ebrei in cento discorsi dal P. D. *Giovanni Maria Vincenti*, Venetiano, in Venetia 1659. fol. 2. Volum. addita disquisitione utrum e re sit Christiana Judæos retineri, an ditionibus Christianorum ejici. Vide Imbonati Bibl. Latino Hebr. p. 112. seq. qui p. 119. notat indici librorum prohibitorum illatum hoc opus 18. Jun. 1680. siquidem fuit visus Judæis faventior, ut ex Bartoloccii Bibl. Rabbin. Tom. 3. p. 745. notavit Venerandus Wolfius T. 2. Bibl. Hebr. p. 1045.

1660. *Jacobi Alting* Schilo sive de vaticinio Jacobi Patriarchæ Genes. XLIX, 10. libri quinque, Franeqv. 1660. 4. & inter eruditi hujus viri opera Balthas. Beckero curante junctim edita Amst. 1687. fol. tomo quinto. Idem Cabbalistica pro SS. Trinitate testimonia producit heptade septima diss. V. Opp. p. 214.

Ejusd. Spes Israëlis, sive commentarius ad Rom. XI. ad mysterium conversionis futuræ Judæorum confirmandum Leovard. 1676. 4. & T. IV. Opp. sub init. Scriptores alios complures, qui notabilem vel universalem Judaicæ gentis ad CHristum adductionem exspectant sibique promittunt, produxit B. D. Philippus Jacobus Spenerus in piis desideriis p. 345. seqq. (confer ejusdem Evangelischen Glaubens-Trost T. 2. pag. 438. und Geistliche Schrifften T. 2. p. 329. seqq.) Jo. Fridericus Thielen Hoffnung Israëlis, oder zukünftige Bekehrung der Juden aus der Heiligen Schrifft und Theologorum Zeugniß. Prenzlau 1714. 4. & laudatus Wolfius Tom. 2. Bibl. Hebr. p. 1067. seqq. ubi etiam eorum, qui eandem spem oppugnant, notitia.

1660. *Georgii Hammonis* the good ancient Laws and statutes of King JEsus vindicated. Lond. 1660. 4. pugnat & ipse pro Judæorum conversione. Vide Martini Kempii Bibl. Theologicam Anglorum p. 359.

1660. *Anna van Meden* Geistlicher Jüdischer Wunder-Balsam für alle derer Jüden Gebrechen und Wunden. Amst. 1660. 12.

1661. *Joannis Cocceji* Consideratio Judaicarum Quæstionum & Responsionum LXI. cum præfat. de fide sacrorum Codicum Hebr. & versionis LXX. senum contra Is. Vossium. Amst. 1661. 4. & in limine tomi VII. Operum hujus Theologi celeberrimi. Lugd. Bat.

Bat. 1675. & Francof. 1689. fol. Ejusdem oratio de caufis incredulitatis Judæorum, Lugd. Bat. 1650. Amſt. 1662. 4. & Tom. V. Operum.

1661. *Hermanni Witſii*, qui Franequeræ ab A. 1675. & Leidæ ab A. 1698. docuit, ubi menfe Oct. 1708. diem obiit fupremnm, Judæus Chriſtianizans circa principia Fidei & SS. Trinitatem. Ultraj. 1661. 12.

1661. *Timannus Geſſelius*, Medicus, in hiſtoria rerum memorabilium ab A. Mundi ad A. C. 1125. geſtarum, Traject. ad Rhen. 1661. 4. p. 35. feq. demonſtrandum fibi fumit adventum Meſſiæ.

1662. *D. Jo. Conradi Dannhaweri*, five Reſpondentis, cujus poſtea non minus clarum in Eccleſia nomen, *Joannis Fechtii*, τȣ̃ μακαρίτȣ, diſquiſitio de Eccleſia Judaica, in qua facies Eccleſiæ ejus qualis hodie eſt, & hiſtoria per omnium ſæculorum ætatem, & paralleliſmus cum Eccleſiis Papæa, Calviniana & Syncretica breviter exhibetur. Argentorat. 1662. & in laudati Dannhaweri ſyntagmate diſſertationum, Lipſ. 1700. 1707. 4.

1663. *Andreæ Rall* Judæorum excitabulum matutinum de caufis rejectionis Judæorum & futura in gratiam receptione. Ebroduni 1663. 8. Vide D. Jo. Fabricii, Theologi Helmſt. Bibliothecam Tom. 6. p. 473.

1664. *Jo. Henrici Heideggeri* diſſ. de articulis fundamentalibus Judaicæ Religionis, Steinfurti, 1664. 4.

Ejusdem egregii Viri de lapide in Sion fundato. T. 3. ejus diſſ. Tiguri 1690. 4. junctim editarum: in quo tomo etiam occurrit ejusdem de errore falſarum Religionum, Gentiliſmi, Judaiſmi & Muhamedaniſmi. Et inter Orationes tomo quarto ſubjunctas, ſecunda quod JEſus ſit CHriſtus. Exſtant etiam ejus diſſertationes Biblicæ, oppoſitæ aberrationibus Spinoſæ, Capelli, & Rich. Simonis aliorumque, quas cum ſupra cap. 27. præterierim, hoc loco referre juvat: 1) de ſacrorum Bibliorum origine, 2) de Scriptoribus ſacris, 3) de avthentia S. Scripturæ, 4) de integritate ejusdem 5) de perfectione S. Scripturæ, 6) de S. Scripturæ partibus. 7) de libris V. T. in genere, 8) de ſcriptoribus librorum V. T. 9) de ſcriptore Pentateuchi, 10) de Divinitate Pentateuchi. 11) de reliquis V. T. libris, 12) de hiſtoria ſacra V. T. 13) de hiſtoria ſacra N. T. 14) de chorographia ſacra. Subjungitur præter diſſ. de Peſte, elenchus Religionis communis ſalvificæ, qua hiſtoria in-

differentiſtarum Religionem communem ſalvificam aſſerentiam texitur, & argumenta errori huic oppoſita vindicantur. Tiguri 1700. 4. De vita Heideggeri & ſcriptis in eodem volumine traditur, & in Jo. Jacobi Scheuchzeri Novis litterariis Helveticis A. 1701. p. 10. ſeq.

1664. *Danielis Brenii*, Sociniani, diſputatio contra Judæos, quos regnum CHriſti in terris jubet ſperare, & dialogus de Veritate Religionis Chriſtianæ, lucem viderunt cum ejus commentariis in S. Scripturam Amſt. 1664. fol.

1664. *Johannes Henricus Hottingerus*, Theologus Tigurinus, de litteris, Orientalibus præſertim, inſigniſſime promeritus, qui A. 1667. 5. Jan. obiit, non modo ſcriptores contra Judæos ſtrictim recenſet in Bibliothecario quadripartito, Tigur. 1664. 4. p. 411. ſeq. & in Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Voluminibus quamplurima annotavit, quæ & ad res eorum rectius intelligendas, & errores confutandos egregie faciunt: ſed & de Judaiſmo tractat in theſauro Philologico, & in faſciculo diſſ. doctrinam Hebræorum de eſſentia DEI ejusque attributis conſiderat: edidit etiam Compendium univerſæ Theologiæ Judaicæ, enneadi diſſertationum deinde ſubjunctum A. 1662. At A. 1666. Germanice vulgavit Epiſtolam ab impoſturis Pſeudomeſſiarum, ſpeciatim Schabbethai Sevi dehortantem. Sperandum eſt fore aliquem, qui univerſa eruditiſſ. Viri ſcripta junctim aliquot tomis recudi faciat, ut A. 1700. erat Franequeræ, qui hoc conſilium ceperat, neſcio quomodo interceptum. Vide Monatlichen Auszug aus Büchern A. 1700. Auguſt. p. 335. Nova litteraria Helvetica A. 1711. p. 69. ſeq.

1665. *Joannis Steudneri*, Ephori Collegii Evangel. Auguſtani, Jüdiſche ABC Schule vom Geheimniß des Dreyeinigen GOttes und Schöpffers JEHOVA, aus einem denckwürdigen Spruch R. Moſis Botril. Auguſtæ Vindel. 1665. 8.

1666. *Henrici Lemmichii*, Paſtoris Bergenſis in Norwegia, vindicatio incarnati veri Meſſiæ promiſſi, ex Talmude & Rabbinorum ſcriptis deſumta, Roſtoch. 1666. 8. cum appendice quæſtionum Theologico-Politicarum de Judæorum converſione, toleratione &c.

1667. *Joſephi Ciantes*, Nobilis Romani, & ab A. C. 1640. ad 1686. Epiſcopi Marſicenſis, Ord. Præd. defuncti A. C. 1670. æt. 68. diſcurſus de SS. Trinitate ex antiquorum Hebræorum teſtimoniis evidenter probata, Rom.

Rom. 1667. 4. & Italice 1668. 8. *Giornale de' letterati di Roma* A. 1668. pag. 5. *Ludov. Maracci prodrom. confutationis Alcorani* part. 3. p. 153. seq. & *Jacobi Echard Bibl. scriptorum Dominicani* T. 2. p. 634. seq.

Ejusdem Ciantis de sanctissima Incarnatione, clarissimorum Hebræorum doctrinis ab eorundem argumentorum oppositionibus evidenter defensa. Rom. 1668. 4. & Italice ibid. *Giornale de' letterati di Roma* A. 1668. p. 101. & ubi Gallicæ versionis utriusque operis à Gerhardo du Mothier compositæ & Rom. 1668. 8. editæ, Nazarius Diarii auctor meminit p. 171. *Prosperi Mandosii Bibl. Roman. Centur. III. n 86.* p. 199. *Ferd. Ughelli Italia sacra T. 7. edit. nova* p. 522. *Joach. Frid. Felleri Leibnitiana sive Otium Hanoveran.* p. 176. ubi plura hujus generis etiam Ciantem ad prælum parata habuisse cognosces.

1667. *Balthasaris Raithii*, Theologi Tubing. qui A. 1683. æt. 67. animam DEO reddidit, quæstionum Judaicarum trias de Messia, Tubing. 1667. 4. de pretio venditi triginta argenteis ad Zachar. XI, 12. 13. Vadum Talmudicum quoad priora capita tentatum. 1658. 4. Diss. de proselytismo Judaico Christiano. 1666. 4. De hujus Raithii vita & scriptis, B. Pippingii memor. Theol. T. 3. p. 1145. Jo. Ulricus Pregizerus in Svecia sacra p. 386. & Lud. Melchior Fischlinus memoriis Theologor. Wirtenbergensium T. 2. p. 266.

1667. *D. Augustus Varenius*, inclytus Theologus Rostochiensis, non modo in Decadibus Mosaicis, Commentariis in Esaiam atque in Collegio Canonico in Danielem, Haggæum, Zachariam & Malachiam plura loca Prophetiarum de Messia contra Judæos vindicat, sed & disputationem de Messia edidit A. 1667. Theologiæ Judaicæ elenchum 1647. Surgenti DEO sacrum scrutinium Philologico Davidicum, in loca Psalmorum de exaltatione Messiæ, A. 1651. Examen decem Characterum * Messiæ contra Abarbanelem ad Es. XI. A. 1657. 1658. 1671. Diss. de vera Messiæ exhibitione &

* Characteres illi sunt, ut Messias sit, 1) ex stemmate Regali Davidico. 2) Propheta. 3) donis Spiritus S. cumulate ornatus. 4) sensuum perfectione summa. 5) judicio quod errare non possit & universali præditus. 6) miracula edendi potestate instructus. Septimus character est pax temporibus Messiæ, octavus, signum populorum. nonus congregatio tribuum, decimus miraculum non inferius illo quo populus Israëliticus per mare rubrum illæsus transiit. Primos tantum quatuor characteres à B. Varenio excussos habemus. Universos decem à Jo. Frischmutho, de quo infra.

θεανθρωπία ad Mich. V, 1. Idem A. 1645. diss. Ebraicam edidit in Esaiæ IX, 1–8. contra Salom. Jarchium & Dav. Kimchium, & Exercitationes singulares, quibus loca Prophetarum adversus Judæos vindicantur, in Psalm. LXXII, 17. in Cap. 4. Esaiæ, in Job. XIX, 25. 26. 27. de CHristo Redemtore à morte resuscitato, A. 1682. De vita B. Viri A. 1684. extincti consuli possunt Henningus Witte T. 2. memor. Theolog. p. 2138. de scriptis autem ejus diligentissime commentatus D. Jo. Fechtius, ὁ μακαρίτης, prolegomenis ad commentarios illius in Esaiam, recusos A. 1708.

1668. *Christophori Cellarii*, qui humaniores litteras cum magna laude docuit, ereptus rebus humanis A. 1707. ætat. 68. specimen anti-Judaicum de gemino Judæorum Messia & de fide ac religione Judæorum recentiorum. Leucopetræ 1668. 5. & Halæ sine anni notatione. De serpente æneo, CHristi crucifixi typo. ibid. De Propheta Devt. XVIII, 18. promisso. ibid. 1669. Ad Psalmum secundum adversus strophas Davidis Kimchi. ibid. 1669.

Idem Cellarius programmate XV. confutat Judæos, quibus absurdum videtur DEO esse Filium. Et programmate XXI. respondet Judæis Christianos ridentibus, quod Filium hominis, בר אנש apud Dan. VII, 13. de JEsu explicant, quem negent viri filium. Programmate XXII. caput LIII. Esaiæ de Messia esse intelligendum, Judæorum testimoniis confirmat. Programmate XXVII. de æneo serpente, XXVIII. & LVI. de sceptro Judæorum sublato, XXIX. de vaticinio Bileami. XXXVIII. de duplici Messia Judæorum, XLV. ad Hoseæ III, 5. de populo Israëlitico Regem Davidem quæsituro in extremitate dierum. LIX. & LXVII. de locis Vet. Test. parum solide allatis ad crucifixionem CHristi prædictam ostendendam. Programma LXVIII. ad Jobi XIX, 25. Prodierunt Programmata laudati Cellarii Cizensia Lipsiæ 1689. 8.

Inter ejus exercitationes Academicas junctim excusas ibid. 1712. curante V. C. Jo. Georgio Walchio, secunda est de Cn. Pompeji Magni expeditione Judaica, sive initio ablati ab Juda sceptri, quæ Halæ Sax. 1683. & 1703. lucem viderat.

1669. *Joannes Owenus*, Theologus Anglus, commentariis in prima decem priora capita Epistolæ ad Hebræos, Lond. 1668. tribus Voluminibus in fol. editis, non modo passim accurate confutat Judæos,

sed

ſed & volumine primo præmiſit Exercitationes 1) de Canonica auctoritate & 2) de auctore, 3) tempore, 4) lingua Epiſtolæ ad Hebræos, 5) de locis in illa allegatis ex Veteri Teſt. 6) de unitate Eccleſiæ V. & N. T. 7) de diviſione librorum V. T. in Legem, Prophetas & Pſalmos, & de orali ad quam provocant Judæi traditione. Exerc. 8. 9. vindicias & rationes promiſſionum Meſſiæ exponit diligenter, p. 68--112. Exerc. 10. de apparitionibus Filii DEI, tempore V. T. p. 113. Exerc. 11. de fidelium V. T. ſpe in Meſſiam, p. 224. Exerc. 12. 13. 14. 15. 16. Promiſſum Meſſiam certiſſime jamdiu veniſſe. p. 168--206. Exerc. 17. JEſum eſſe unicum illum promiſſum Meſſiam, p. 207--242. Exerc. 18. ad Judæorum reſpondet objectiones, p. 243. ſeq. Exerc. 19--24. varias conſtitutiones Eccleſiæ veteris Iſraëliticæ legesque & ſacra illuſtrat.

1169. *Wilhelmi Chriſtophori* Kriegsmann, vom Königreich des HErrn Meſſiæ an die Juden in Deutſchland. Francof. 1669. 12.

1670. *D. Matthæi Waſmuth* & *Chriſtiani Ravii* Circular-Briefe, die Bekehrung der Juden zu befördern. Kiel 1670. 4. Ejusdem Waſmuthi beſte Mittel zu Bekehrung der Juden. ibid. 1685. 4.

1670. D. *Hieronymus Kromayerus*, Theologus Lipſienſis, in ſcrutinio Religionum poſtumo, (de quo ſupra p. 472.) diſputatione quarta.

1672. *Matthiæ Friderici Beckii*, Eccleſiaſtæ Auguſtani, cui Targum in libros Chronicorum verſione notisque illuſtratum, & monumenta antiqua Judaica Auguſtana debemus, edidit exercitationes duas contra Abarbanelem de nomine Edom. Jenæ 1672. 1673. 4. Omitto libros ejus duos de Prophetis atque Prophetiis ex Abrabanelis commentariis, aliaque adhuc inedita. Obiit A. 1702. de cujus vita & ſcriptis D. Henrici Pippingii memoriæ Theolog. p. 911. B. Georgii Serpilii Epitaphia Schwäbiſcher Theologorum p. 110. ſq.

1672. *Franciſci Carboni* flagellum Judæorum ſive *Igneti Contardi*, mercatoris Januenſis, diſputatio cum Judæis, libri III. dialogorum more ſuper Judaicam perfidiam, jaculis Prophetarum labefactam, Venet. 1672. 12. Ejuſd. piaghe del Ebraiſmo, ſive Vulnera Judaiſmi recens retecta lumine præſtantiſſimæ doctrinæ veterum ſcriptorum Catholicorum, Judæorum & Gentilium. Venet. 1674. 8. Vide Imbonati Bibl. Latino-Hebraica p. 41. qui hunc poſteriorem librum prohibitis in indice Romano adſcribi teſtatur.

1675. *Julius Bartoloccius* de Celleno, Ciſtercienſis, in magna ſua Bibliotheca Rabbinica * ordine literarum Hebraicarum deducta, cujus tomus primus litteras אבג, Romæ A 1675. ſecundus ד ad ט 1678. tertius literam י A.1683. quartus poſtumus à כ ad ת, auctore A. 1687. ætat. 75. interim defuncto, Imbonati cura A. 1693. fol. prodiit, non modo ſcripta Rabbinica recenſet longe diligentius, quam factum ante illum fuerat, ſed etiam varias de variis rebus interſerit digreſſiones: ex his aliquæ cenſuram doctrinarum Talmudicarum & Rabbinicarum continent, aliæ adventum Meſſiæ & Chriſtiana dogmata adverſus Judæos confirmare nituntur.

1676. D. *Petri Haberkornii* Divinitas Meſſiæ ex collatione locorum V. T. aſſerta contra Judæorum depravationes Gieſſ. 1676. 4.

1678. *Frid. Spanhemii*, (non patris, ſed filii, qui deinde elencho controverſiarum hoc ſcriptum inſeruit T. 3. Opp. p. 931. **) de cauſis incredulitatis Judæorum & de mediis converſionis. Lugd. Bat. 1678. 8.

Patris Dubia Evangelica † 150. partim ἐξηγητικὰ, partim ἐλεγκτικὰ diſcuſſa & vindicata à cavillis & corruptelis Atheorum, Paganorum, Judæorum, Samoſatenianorum &c. Genev. 1651. 4. De Frid. Spanhemio Patre, qui A. 1649. diem obiit, Heidanus in Orat. funebri, & Bælius in Lexico. Filio, quem Annus 1701. rebus exemit humanis, parentatum à Jacobo Triglandio.

1679. *D. Abrahamus Calovius*, †† Theologus celebratiſſimus Witebergenſis, non modo in Bibliis illuſtratis loca Prophetica de CHriſto vindi-

* Giornale de' letterati di Roma A. 1675. p. 105. & A. 1678. p. 129. Journal des Savans A. 1692. p. 451. 465. p. 473. & A. 1695. p 408. Acta Erud. 1686. p. 588 & T. 2. Supplem. p. 297. Imbonatus p. 139. ſeq. & qui induſtria ſua fecit, ut Bartoloccio & Imbonato facile careamus, Rev. noſter Wolfius præf. ad T. I. Bibl. Hebrææ p. 6. ſeq.

** Bælius de Spanhemio: *Ses dubia Evangelica en trois parties, composéz en Geneve à l'occasion des objections qu'un certàin Antoine, qui de Chrétien s'étoit fait Juif, avoit semées entre les proposans, sont un bon livre.*

† Lugd. Bat. 1703. fol.

†† Placide in Chriſto exſpiravit Witeb. 1685. 21. Febr. ætat. 74. pro funere laudatus à B. D. Jo. Frid. Mayero, qui eum cum Athanaſio comparavit, & à V. C. Conrado Samuele Schurtzfleiſchio, cujus videſis Orationes, & B. Pippingii memorias Theol. p. 108. ſeq. Laudant Calovium Seldenus de Synedriis lib 2. c. 9. §. 3. p. 257. & Marius Merſennus Epiſtola ad Ruarum p. 238. Parem ei neminem ſe jam noviſſe ſcribit illuſtris Leibnitius in Leibnitianis p. 309.

vindicavit mafcule, & in fcriptis adverfus Socinianos, & in fide veterum fidelium Mundi antediluviani, Divinitatem Meffiæ ex fcriptis V. T. diligenter afferuit, fed etiam fingulari diatriba Veritatem Religionis Chriftianæ adverfus Judæos probatam dedit Witeb. 1679. 4. Refp. Jo. Henrico Majo, poftea Theologo Giesfenfi, τῷ μακαρίτῃ. Exftat & alia B. Calovii differtatio de converfione Judæorum ad Hofeæ III, 4. 5. fub idem tempus in lucem edita.

1679. *D. Jo. Andreas Danzius*, Theologus clariffimus Jenenfis, præter Differtationes binas adverfus Judæos in Ef. 5. Witebergæ editas A. 1679. quas p. 585. memorare me memini, pro infigni qua pollet Hebraicarum litterarum peritia longe plures lucubrationes Judæorum dogmata confutantes vel rebus eorum affundentes lucem, publici juris fecit aut adhuc fervat in fcriniis. Ex editis funt: De functione Pontificis Max. in adyto anniverfaria ad Hebr. IX, 7. A. 1683. Partus Virginis miraculofus ad Ef. VII, 14. Jen. 1700. Divina אֱלֹהִים inter coæquales de primo homine condendo deliberatio. Jen. 1712. Inauguratio CHrifti haud obfcurior Mofaicâ, decem differtationibus afferta pro doctrinæ Evangelicæ *θεοπνευςία*. Jen. 1717. 4. De ineditis vide Bathol. Chriftiani Richardi commentationem de vita & fcriptis Profefforum Jenenfium p. 85. feq. vel Jo. Cafp. Zeumeri p. 283. feq.

1679. *Conradi Fronmulleri* Epiftolæ binæ ad R. Henochum ben Levi de fententiis Rabbinorum fibi contradicentibus, Altdorf. 1679. 4. cum Judæi refponfione. Vide Rev. Wolfii Bibl. Hebr. Tom. I. pag. 382.

1681. Tela ignea Satanæ, h. e. arcani & horribiles Judæorum libelli, 1. *R. Lipmanni* Carmen libri Nizachon memoriale, *a*) 2. Liber Nizachon *b*) vetus auctoris incogniti, 3. Acta difputationis *R. Iechielis* cum quodam Nicolao: 4. Acta difputationis *R. Mofis Nachmanidis*

a) De Lipmanni Nizachon fupra ad A. 1644. & 1647.

b) Aliud tertium MS. in Bibl. Uffenbachiana, cujus editionem verfionemque promittit V. C. Jo. Henricus Majus, fil. in Catalogo ejus Bibliothecæ pag. 384. 386. Alteri, quod Wagenfeilius vulgavit, oppofita Jo. Conradi Wackii, Ratisbonenfis recriminatio actionis in nuperos CHrifti accufatores five differtationes duæ contra Nizachon vetus. Jen. 1699. 4.

manidis cum fratre Paulo Chriſtiani & fratre Raymundo Martini. 5. R. Iſaaci ben Abraham liber Chiſſuk Emuna, ſive munimen fidei: 6. Libellus Toldoth JEſu. Hebraice primus edidit cum Latina verſione Vir ingenii & eruditionis laude cumulatiſſimus, *Jo. Chriſtophorus Wagenſeilius*, qui & prolixa prolegomena & confutationem uberem carminis Lipmanniani & libelli Toldoth JEſu adjunxit. Confutationi carminis etiam inſerta *Jo. Stephani Rittangelii* cum Judæo altercatio per Epiſtolas Hebr. reciprocata A. 1642. & copioſæ Wagenſeilii in loca Veteris Teſt. præcipue ad Geneſ. XLIX, 10.* & Eſ. VII, 14. diſputationes nec non de LXX. hebdomatibus Danielis adverſus Jo. Marshamum. Altdorf. 1681. 4. *Acta Erud.* A. 1682. p. 61. Librum *Iſaaci*, qui in hac collectione majoris momenti eſſe videtur, diligenti ſtudio confutarunt:

Jacobus Gouſſetus in ternione controverſiarum adverſus Judæos, Dordrac. 1688. 8. qui liber ſpeciminis loco præmiſſus integro operi, & accuratæ totius libri Iſaaci confutationi, quæ inſcribitur: JEſu CHriſti Evangeliique Veritas ſalutifera demonſtrata, & adjunctis ſex in Epiſt. ad Hebræos diſputationibus, in lucem edita Amſt. 1712. fol. Vide Acta Erud. T. 6. ſupplementi p. 224.

D. *Brandanus Henricus Gebhardi*, Theologus Gryphiswaldenſis, (cujus exſtat Judæus ſui pædagogus ad JEſum Chriſtum Salvatorem, Gryphiswald. 1691. 4.) in centum locis Novi Teſt. adverſus R. Iſaaci depravationes vindicatis, ibid. 1699. 4. Ejusdem Zephania à pſeuherminia Abarbenelis aliorumque vindicatus, & ad oppugnandam partem priorem muniminis fidei R. Iſaaci adhibitus. ibid. 1701. 4.

Joannis Philippi Storre, Paſtoris Eccleſiæ Heilbrunnenſis, (cujus liber, Unchriſtlicher Schalcks-Knecht, prodierat Tubing. 1700. 8.) Evangeliſche Glaubens-Krafft wider R. Iſaac ben Abraham חזוק אמונה, Heilbrunn. 1703. 8.

Ejusdem Wagenſeilii, quomodo Judæorum animi in familiari colloquio commovendi, der bey denen Jüden erregte Zweifel wegen Wahrheit

* Celeberr. Wagenſeilii diſſ. ad Geneſ. XLIX, 10. prodierat Altdorf. 1676. & in faſciculis Tho. Crenii Tomo V. Roterd. 1695. 8. Diſſertatio in Eſ. VII, 14. lucem viderat A. 1678. Obiit vir eruditiſſ. à quo integram Mishnam Germanice verſam ſervant hæredes, A. 1705. ætat. 72. cujus vitam & ſcriptorum elenchum Frid. Rothſcholtzius, Sileſius, adjunxit repetitæ editioni ejus ſex exercitationum varii argumenti, Altdorf. 1719. 4.

heit ihrer Glaubens-Lehre, oder wie ein Christ in zufälliger Unterredung mit einem Juden sich zu verhalten hat, damit ihm ein Zweifel wegen der Warheit seines Jüdischen Glaubens erreget werde.

Denunciatio Christiana † wegen der Lästerung, A. 1703. & una cum aliis opusculis in ejus libro, cui titulus: Hoffnung der Erlösung Israëlis, post edit. 1705. recuso Altdorf. 1707. 4.

Disputatio circularis de Judæis. Altdorf. 1705. 4. perpaucis foliis constans.

1681. ***Jo. Wulferi*** Theriaca Judaica ad examen revocata. Vide quæ supra p. 588. & Acta Erud. A. 1682. p. 205.

1681. ***Christiani Held***, ex Judæi, victoria Christiana contra Judæos. Kil. 1681. 4. ductu B. Wasmuthi, & Giess. 1684. 4.

1682. ***Laurentius Brancatius de Laurea***, Ord. Minor. & custos Bibl. Vaticanæ, in commentariis ad Lombardum Rom. 1682. fol. editis non pauca disputat adversus Judæos.

1682. ***Johannis Schmid*** Feuriger Drachen-Gifft und wütiger Otter-Galle. Contra blasphemias Judæorum. Coburg. 1682. 4.

1683. ***Giulio Morosini***, Via della fede, mostrata a gli Ebrei. Romæ, 1683. 4. tribus Voluminibus.

1683. ***Hermanni ab Hardt***, Doctoris hodie celeberrimi Helmstadiensis, dissertatio de fructu, quem ex librorum Judaicorum lectione percipiunt Christiani, Jen. 1683. 4. ubi de ficto duplici Judæorum Messia. Longe plura Vir ille doctus de rebus Judæorum commentatus variis scriptis, etiam parænesin ad doctores Judæos edidit Helmst. 1715. 8. quam Jo. Jacobus Schudtius, ὁ μακαρίτης, inseruit memorabilibus suis Judaicis editis Germanice part. 2. continuat. 3. p. 70. Ejus paradoxon, quo Antichristum in Apostolorum scriptis, de Judæis interpretatur, ad examen revocavit Venerandus D. Val. Ernestus Lœscherus. Witcb. 1707. 4.

1683. ***Joannis à Lent*** schediasma de Judæorum Pseudo-Messiis. * Herborn.

† Nova Literaria Hamb. 1703. p. 314.

* Argumentum hoc de Pseudo-Messiis præter *Jo. Christoph. Mullerum*, de quo ad A. 1702. & *Mich. Buchenræderum*, Superint. Heldburgensem, in der elenden Messias Juden Post/ Norimb. 1666. 4. taugunt *Christoph. Cellarius* programmate IX. in Χριστομάχους. *Jac. Basnage* in Hist. Judæorum Gallice edita, *Rich. Kidder* demonstration of the Messias parte 3. cap. 10. *Wagenseilius* in telis igneis Satanæ p 614. seq. *Sigismundus Hofmannus* im schwer zu bekehrenden Juden-Hertz/ *D. Jo. Mullers* Judais-

born. 1683. & auctius 1697. 4. *Acta Erud* A. 1684. p. 291. Majus opus de eodem argumento meditari se testatus est p. 83. memorat & p. 136. scriptum *Nathanaëlis* cujusdam Judæi de CHristo ejusque regno, compositum Germanice adversus Judæos, quod evolvit in Bibl. quadam Roterodamensi. Meminit & de libro blasphemo, quem ipse possidet MS. מעשרין תלוי.

Ejusdem Lentii Theologia Judaica. Herborn. 1694. 8.

1684. *Richardi Kidder*, Episcopi Bathoniensis & Wellensis, a demonstration of the Messias, in which the truth of the Christian Religion is defended especially against de Jews. Lond. 1684. 1699. 1700. 8. tribus Volum. Augustinus Volusiano: *Venit CHristus, complentur in ejus ortu, vita, dictis factisque, passionibus, morte, resurrectione, ascensione, omnia præconia Prophetarum.* Volumine secundo & tertio inter alia etiam confutantur R. Jacobi filii Amram liber contra Christianos scriptus A. 1634. sub titulo, Porta Veritatis: Anonymus Lusitanus, quem à Menasse ben Israël Cudworthus acceperat, R. Isaaci Chizzuk Emunah: libelli itidem, qui sub titulo Nizachon exstant, Abarbanel in Prophetas posteriores, & Orobius, adversus quem Limborchius scripsit. Vide Acta Eruditor. A. 1699. p. 241. & A. 1700. p. 439. History of the works of the learned A. 1699. p. 37. & A. 1700. p. 117.

1685. *Joannis Turner* discourse concerning the Messias, Lond. 1685. 8. 1) de typis & Prophetiis Vet. Test. 2) de Nativitate Messiæ ex Virgine, & 3) de Divina & Humana Messiæ natura.

Rationem typicam sacrificiorum & aliarum rerum Veteris Test. ad Christum, præter Commentariorum scriptores in Leviticum & Epistolam ad Hebræos, exposuerunt singularibus libris inter nostrates quidem Theologos Lutheranos *Frid. Balduinus* in Adventu CHristi typico, & passione typica: *Johannes Botsaccus* in promtuario allegoriarum, *Mich. Baumannus* in Analectis typicis sacris: *Lucas Bacmeisterus* in explicatione typorum V. T. Tum Germanice *Valerius Herbergerus* in magnalibus DEI, *Dan.*

Judaismus detectus p. 506. *Jac. Altingii* Schilo IV. 11. *Abraham Scultetus* Observ. in Matthæum p. 102. *Dav. Christiani* de Messia diss. 3. *Christian Gerson* ex Judæus in libro edito Germanice Erfurt. 1659. 8. Der Jüden Thalmud fürnehmster Innhalt und Widerlegung lib. 2. c. 9. p. 344. seq. Gelehrter Criticus T. 3. quæst. 17. Auffgefangene Briefe 2. Ravage p. 803. seq. Mem. de Trevoux A. 1705. p. 1689. seq.

Dan. Fesselius in CHristo Mystico, *Jo. Jeremias Reichelm* in JEsu typico, & *Joach. Emdenius* in JEsulo typico & passione CHristi typica 3. Vol. aliique Martino Lipenio laudati, quibus nuper accessit *Joachimus Lange*, Theologus Hallensis, in Mysterio CHristi & Christianismi, Hall. 1717. 4. de quo libro Acta Erud. A. 1717. p. 74. seqq. & Ephemerides Paris. illius anni T. 2. p. 490. seq. *Frid. Grunakius* Acta Erud. A. 1724. p. 459.

E Reformatis præter *Jo. Coccejum* & qui eum sequuntur in suis ad S. Scripturæ V. T. libros Commentariis, *Henricus Grænewegen* in Hieroglyphicis sacris, Belgice editis Hag. 1693. 4. (Boekfaal van Europe A. 1693. T. II. p. 323.) *Bernardi Sebast. Cremeri*, Theologi Harderviciani, prodromus typicus. (Bibl. Bremens. T. 4. p. 175.) & prophetico typicarum exercitationum tetras. (id. T. 7. p. 1089. seq. Acta Erud. T. 8. supplem. p. 8. & A. 1724. p. 169.) *Jeremias Taylor* in CHristo revelato, qui liber Anglice & Latine sæpius editus est: *Johannes Biermannus* in Mose & CHristo, Belgice & inde Germanice: *Samuel Marther*, cujus explicatio typorum Vet. Test. jam secunda vice A. 1705. Anglice prodiit: *Jacobus Gerhardus de Bergeries* in Mose revelato, Genev. 1670. 8. Gallice: quibus jungenda *Jac. Triglandii* de origine & caussis rituum Mosaicorum oratio inauguralis Lugd. Bat. 1702. 4. & quæ adversus Joannem Spencerum, Judæos ac Socinianos typorum relationem haud agnoscentes, à viris doctis disputantur. De usu & abusu circa considerationem typorum V. T. vide *Gvil. Saldeni* otia divina lib. 2. cap. 3. & *Jo. Claudium* T. 2. Opp. postum. Bibl. Universelle T. IX. p. 494.

E Romanæ Ecclesiæ scriptoribus figuras V. T. ad CHristum referre docent *Ludov. Granatensis* T. 1. Opp. p. 351. seq. de CHristi figuris, *Petrus Daniel Huetius* in demonstratione Evangelica, propositione IX. cap. 170. pag. 1145. seq. *Theophilus Raynaudus*, S. I. Tomo I. Operum p. 339. seq. *Hieron. Laurettus*, Benedictinus, in silva allegoriarum Scripturæ Paris. 1583. fol. & *Didacus Baëça*, S. I. commentariis allegoricis & moralibus de CHristo figurato in Vet. Test. 3. Volum. Lugd. 1663. 1635. 1637. fol.

Non omittendi etiam, qui in singularibus rebus V. T. ac personis rationes typicas examinarunt, ut in *Sacrificiis* B. D. Wolfgangus Franzius noster in schola sacrificiorum, Gvil. Outramus, Jo. Cloppenburgius aliique, quos capite undecimo Bibliographiæ antiquariæ memoravi: & in *vestitu sacerdotali*, Jo. Braunius lib. 2. de vestitu Sacerdotum Hebr. c. ult. In *Manna* Francisci Gomari Opp. T. 1. p. 30. In *Noacho* Sam.

Bochartus T. 2. Hierozoic. lib. 2. c. 6. p. 34. In *Henocho*, *Melchisedecho*, *Davide* & *Salomone*, multi, quos in Codice pseudepigrapho Vet. Test. laudare me memini: In *Isaaco* Lud. Capellus Opp. postum. p. 391. seq. Campegius Vitringa II. 10. Obs. sacrar. D. Augusti Pfeiferi magnalia CHristi part. 1. D. Jo. Bened Carpzovii Frag-Predigten p. 129. seq. In *Josepho* idem Vitringa VI. 21. Abr. Sculteti idea Concionum Dominical. p. 557. seq. Jo. Wilhelmi Petersenii, Mystische Joseph auf Christum, Christen und zukünftige Zeiten. Francof. 1717. 8. In *Mose*, Rob. Flemingius T. 2. Christologiæ, Anglice editæ p. 583. seq. per capita duodecim. Wilhelmus Momma œconomiæ fœderum lib. 2. c. 10. Hieronymus Simon von Alphen Oratione inaugurali de similitudine inter * Mosen & CHristum, Ultraject. 1716. 4. In *Josua*, Andreas Masius ad Josuam p. 32. & in præclaro illo commentario passim, Lud. Capellus p. 416. Operum, Francisci Gomari Opera T. 1. p. 625. seq. Rob. Flemingius libro laudato T. 2. p. 600. seq. Jo. Pearsonius in Symbolum Apostolicum pag. 156. seq. In *Simsone* Abraham Sculteus idea Concion. Dominical. p. 550. seq. Lud. Capellus Opp. postum. p. 425. & Vitringa VI. 22. Obs. sacrarum. In *Jona*, D. Georgius Mœbius diss. p. 1102. seq. &c.

Utrum impii etiam aliquando typum & figuram CHristi gesserint, disqvirit *Ioannes Eusebius Nierembergius* de origine S. Scripturæ lib. 7. cap. 17.

De *Jacobo* typo fidelium, Lud. Capellus p. 400. Operum postum. In explicandis typis fatorum Ecclesiæ & Antichristi, copiosiores & justo forsan ingeniosiores sunt nonnulli, qui Coccejum ducem sequuntur. Non desunt etiam, qui Caini & aliorum peccata inter typos referunt cum Augustino XXII. 24. 42. 70. 83. contra Faustum Manichæum. Vide Petri Jurieu † Historiam Criticam dogmatum rituumque Judaicorum p. 67.

* Ad verba Mosis Devt. XVIII, 15. προφήτην ὡς ἐμέ, *Prophetam sicut me.* Quæ verba de Messia proprie intelligenda pulchre docet Isidorus Pelusiota lib. 3. Epist. 94. E recentioribus adeundæ singulares dissertationes *Johannis Frischmuthi*, Jen. 1675. & in Thesauro Theologico-Philol. in Vetus Test. p. 384. *D. Bernhardi von Sanden*, Regimont. 1685. *Nic. Keppenii*, Gryphisw. 1719. *Joannis Marckii*, diss. Philologico-Theolog. XIV. *D. Salomo Deylingius* Observ. sacr. II. 16. *Jac. Altingii* Schilo lib. IV. c. 12. 13. *Philippi à Limborch* colloquium cum erudito Judæo p. 289. seq. *Melch. Leydecker* de Rep. Hebr. T. 1. p. 250. seq. *Theodoricus Hackspanius* in sylloge diss. p. 144. &c.

† Jurici κυρίας δόξας quasdam refellunt Rev. D. Jo. Franciscus Buddeus in Exercitatione

p. 67. seq. & Henrici Hulsii figuras temporum, sive schema triplex Prophetiæ, ad calcem libri de vallibus prophetarum p. 465. seq.

1686. *Frid. Ulrici Calixti*, Theologi Helmst. de Religione Judaica & Judæorum conversione. Helmst. 1686. 4.

1687. Jam sæpius mentionem feci præclari Viri *Ioannis Frischmuthi*, qui doctrina & ingenio suo Academiam Jenensem per complures annos ornavit, extinctus A. 1687. æt. 73. De illo Rev. D. Georg. Henricus Grezius in elogiis Philologor. Hebr. p. 17. seq. Jo. Simon Purgold in Oratione edita 1698. 4. Jo. Caspar Zeumerus in vitis Philosophor. Jenensium p. 101. Monatlicher Auszug aus neuen Büchern A. 1701. Decembr. p. 68. Ex ejus dissertationibus Academicis eruditis & diligenti elaboratis studio, quas operæ pretium esset junctim uno comprehensas recudi volumine, hoc loco referre placet, quæ pro Veritate Religionis Christianæ adversus Judæos asserenda apprime faciunt:

I. De adventu Eliæ, prodromi Messiae, quem Judaei etiamnum frustra praestolantur, ad Malach. IV, 6. II. De nativitate Messiae ejusque loco Bethlehem, ad Mich. V, 1. III. De conciliatione Michae V, 2. & Matth. II, 6. IV. Prosopographia Messiae, ad Es. IX, 6. V. De manuum pedumque Messiae perforatione, ad Psal. XXII, 7. VI. De Messiae in cruce pendentis gemitu & clamore, ad Psal. XXII, 1. & Matth. XXVII, 46. VII. De Messia in sepulchro non relinquendo & nulli corruptioni obnoxio, ad Ps. XVI, 10. VIII. De agno paschali inter duas vesperas mactari solito, ad Exod. XIV, 6. IX. De agno DEI, antitypo agni Paschalis, ad Joh. I, 29. X. De Messia confixo & instar unigeniti Filii plangendo, ad Zach. XII, 10. XI. Evidens demonstratio Messiam pridem venisse secundum computum Danielis, IX, 24. XII. De Danielis Hebdomadibus earumque divisione. XIII. De Messiae excisione & Hierosolymorum desolatione, ad Dan. IX, 26. XIV. XV. XVI. De decem characteribus Messiae contra Abarbanelem, ad Es. XI, 4. sq. XVII. De gloria templi secundi, ad Haggai II, 8. 10. XVIII. De Propheta, qui Mosi par futurus sit, ad Devt. XVIII, 18. XIX. De nomine Messiae glorioso, ad Jerem. XXIII, 6. XX. De Evangelio

tione Theologica de peccatis typicis, Jen. 1706. 4. & Lud. Borghesius in Historia critica de Melchisedecho, cap. V.

Sione egressuro, ad Es. II, 2. XXI. De Messia DEI Filio, ad Ps. II, 7. XXII. De reverentia Messiæ præstanda, ad Ps. II, 12. XXIII. De Messia Rege Sionis, ad Zach. IX, 9. XXIV. De Angelo fœderis, nempe Messia, non Elia, ut Judæi contendunt, ad Malach. III, 1. XXV. XXVI. De Messiæ pro reatu hominum se tradentis hostia, ad Psal. XL, 1. XXVII. De vili illo & abjecto triginta argenteorum pretio, quo à Judæis Messias est æstimatus, ad Zach. XIII, 11. XXVIII. XXIX. De arca Fœderis, ad Exod. XXV, 10. ejusque non speranda restitutione, ad Jerem. III, 15. XXX. XXXI. De hirco emissario populi peccata in desertum bajulante, ad Levitici Cap. sextum decimum. XXXII. De Judæorum amentia & cœcitate dum adventum Messiæ ex conjunctione ♄ & ♃ in sidere piscium colligere conantur. XXXIV. XXXV. De fœdere novo, ad Jerem. XXXI, 31. XXXVI--XL. De ligatione Isaaci ad Genes. XXII, 1. seqq. XLI. Hyperaspistes Judæorum constrictus ad Genes. XLIX, 10. contra Isaacum Abarbanelem.

1687. *Philippus à Limborch* * inter Remonstrantes nomen celeberrimum, edidit dignam lectu amicam collationem de Veritate Religionis Christianæ cum erudito Judæo adversus tria scripta, (quæ integra adduntur) Isaaci Orobii, ** Hispani, Goudæ 1687. 4. subjuncto miseri hominis Lusitani, Urielis Acostæ, † exemplari humanæ vitæ, & Limborchii brevi refutatione argumentorum, quibus

* Obiit Limborchius Amstelodami A. 1712. laudatus pro funere à successore Joannne Clerico. Acta Erud. A. 1713. p. 41. Bibl. choisie T. 24. p. 351. Neuer Bücher-Saal XX. p. 601.

** Orobius Amstelodami obiit A. 1687. De eo Limborchii Hist. Inquisitionis p. 158. seq. 323. seq. Bælii Dictionarium. Bibl. Universelle T. 7. p. 249. Hist. des Ouvrages des Savans A. 1687. p. 439. Acta Erud. A. 1713. pag. 43. Ediderat Amst., 1684. Orobius Latine & Belgice Certamen Philosophicum propugnatæ Veritatis Divinæ ac Naturalis adversus Jo. Bredenburgii principia. In Bibliotheca insigni Saraziana inter libros Theologicos in fol. n. 180. memorantur: *Obras del Doctor* Ysack Orobio, *contiene esto libro quattro tratados.* 1) *respuesta aun tredicante sobra la perpetua observantia de la Divina Ley.* 2) *explicacion del capitulo 53. Ysaias.* 3) *explicacion paraphrastica de las LXX. semanas de Daniel.* 4) *una Epistola invectiva contra un Judio Philosopho Medico, el que negava la Ley de Moseh isiendo atesta, afectava la Ley de naturaleza.*

† De hoc Acosta, qui A. 1647. in se ipsum exploso sclopeto conscivit sibi necem, consules Rev. Wolfii Bibl. Hebræam T. 1. p. 131. De Samuele Sylva, qui contra Acostæ objectiones immortalitatem animorum asseruit, dixi supra p. 426.

bus Acosta omnem Religionem revelatam oppugnat. *Acta Erud.* A. 1687. p. 212.

De commentariis in Acta, Epistolam ad Romanos & Hebræos, quibus passim Veritatem Religionis Christianæ adversus Judæos Limborchius tuetur, & speciatim respondet ad objectiones Jacobi Lombroso, jam dixi p. 36. & 553.

JEsum esse CHristum seu Messiam Judæis olim promissum, probat etiam Limborchius lib. III. Theologiæ Christianæ cap. 27. & ad præcipuas Judæorum objectiones respondet c. 28. Amst. 1686. 4. 1694. 1700. 1714. fol. & ex Latino Anglice, Gvilelmo Jones interprete, Lond. 1702. 8.

1687. *D. Augusti Pfeiferi*, Theologi Lipsiensis, ac postea Superint. Lubecensis, τοῦ μακαρίτου, Matæologiæ Judaicæ atque Mahomedicæ seu Turco-Persicæ principia sublesta, & fructus pestilentes. Lips. 1687. 8. & inter Opera ejus Philologica junctim edita Ultraject. 1704. 4. p. 843. seqq. Constat exercitationibus septem, 1. de Talmude. 2. de Targumim. 3. de Masora. 4. de Pharisæis, Sadducæis & Essæis. 5. Obtrectator Apella, seu Calumniarum Judaicarum è scriptis præcipue Talmudicis repetita recensio. 6. De Alcorano, & 7. de Alishiis sive sectatoribus Ali Persis, & Sunitis sive Sunæ & traditionum promachis Turcis eorumque consensu ac dissensu. De Viro hoc ceruditissimo, quem A. 1698. 11. Jan. ætat. 58. constat extinctum esse, vide Nova Literaria maris Baltici A. 1698. p. 28. & B. D. Henrici Pippingii memorias Theologor. p. 714.

1689. *Christianus Knorr, Baro de Rosenroth*, * Comitis Palatini, Solisbacensis à Consiliis sanctioribus, defunctus A. 1689. ætat. 53. post Kabbalam denudatam ** publicæ luci expositam A. 1677. 1684. 4. duobus Volum. paravit opus hoc titulo: † Messias puer, ab annunciatione Mariæ usque ad baptismum, ex antiquitatibus Hebræorum & in specie è libro Sohar ad textum Novi Test. Syriacum

* Nova lit. Lipsiensia A. 1718. p. 191. seq. Rev. Wolfii Bibl. Hebr. Tom. 2. p. 1232. seq. Herm. ab Hardt apud D. Jo. Andream Schmidium T. 2. introductionis Sagittarianæ in Hist. Eccles. p. 15. seq.

** Acta Erud. A. 1684. pag. 310. D. Jo. Frid. Buddei introduct. in Philosophiam Hebr. p. 281. seq. edit. auctioris Hallensis 1720. 8.

† Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1687. p. 332. Monatliche Unterredungen A. 1689. p. 482. 1261. 1267. & A. 1690. p. 1145.

cum, una cum sesquicenturia locorum textibus N. T. varie parallelorum: excerptum è libro Sohar cum textu originario & versione Latina opusculum, in gratiam convertendorum Judæorum κατ' ἄνθρωπον conscriptum. Idem immortuus est alteri lucubrationi cujus folia quædam typis exscripta sunt,* sub titulo historiæ Evangelicæ, in qua introducitur Cabbalista Catechumenus, qui quæstiones ex quatuor Evangelistis proponit, & Christianus, qui ad eas respondet. Fortasse hi sunt parallelismi ejus Soharistici in Novum Testamentum, quos promittit præmonitione in librum Zohar. Uti Cabbalistarum Knorrius, ita Rabbinorum dicta cum locis Novi Testamenti contulere, *Joannes Drusius* in præteritis ad Novum Test. *Io. Lightfootus* in horis Talmudicis, & *Balthasar Scheidius* ineditis adhuc præteritis præteritorum.

1688. *Clamer Antonii Dölln*, Christologia wider Atheisten, Heyden, Türcken und Jüden, daß die Christliche Religion sey die allein seligmachende. Minden, 1688. 8.

1688. *Io. Laurentius Lucchesinius*, S. I. in demonstrata impiorum insania, Rom. 1688. 4. oppugnat etiam Judæos.

1689. *D. Christiani Dreieri*, Theologi Regiomontani, de principiis fidei Christianæ, sive de credendi regula contra Gentiles & Judæos libri duo. Regiomonte 1689. 4.

1689. *Rumolth Rombouts* verklaring en betrachting over CHristi wonderwerken. Lugd. Bat. 1689. 4.

Ejusdem schrifturliike verklaring over de verdeding van de leere CHristi ende den staat van ziin Koninkriik in Matth. XII. XIII. Lugd. Bat. 1692. 4.

1691. *Petri Bogdan*, Macedonis, infallibile verita della Cattolica fede, contra sectam Hebræam, Muhamedanam & Paganam, Venet. 1661. fol. subjecto cuneo Prophetarum de CHristo, Salvatore Mundi, Latine, Graece, Armenice, Syriace, Hebraice, Arabice, Italice & Epirotice.

1691. *Laurentii Odhelii*, Sveci, Synagoga bifrons, seu de scrutandis collapsae Synagogae ruderibus, ubi primum ἀποστασία Synagogae à veteri Patrum doctrina demonstratur, deinde legitimus Scriptorum

* D. Joannes Fabricius, Theologus celeberrimus Helmstadiensis, Tom. 6. Bibliothecæ pag. 526.

rum Judaicorum uſus ab illegitimo deſcernitur. Francof. 1691.* 4. *Acta Erud.* A. 1691. p. 541.

1692. *Iſaaci Iaquelot* (de cujus aliis ſcriptis ſupra p. 345. 384. &c.) De JEſus CHriſt, qv'il eſt le Meſſie & le vray Dieu. quatre ſermons. Hagae Comit. 1692. 8. *Boekſal van Europe* A. 1693. p. 458.

Ejusdem Diſſertations ſur le Meſſie, ou l'on prouve aux Juifs qve JEſus CHriſt eſt le Meſſie promis & predit dans l'ancien Teſtament. ibid. 1699. 8. *Hiſtoire des Ouvrages des Savans* A. 1698. p. 535. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1699. p. 9.

1694. *Iohannis à Lent*, Theologi Herbornenſis, moderna Theologia Judaica. Herborn. 1694. 8. Acta Erud. A. 1694. p. 303. ubi per errorem calami vel typographi traditur prodiiſſe forma quarta.

Ejusdem librum de Pſeudo-Meſſiis jam memoravi ſupra ad A. 1683.

1694. *Frid. Spanhemius*, fil. Theologus Leidenſis, in Elencho controverſiarum Lugd. Bat. 1694. 8. & T. 3. Opp. p. 931. ſeq. A. 1703. fol. erudite diſputat adverſus Judaeos & cauſas incredulitatis eorum perſequitur, & remedia converſionis in uſum vertenda ſvadet. Vide quae ſupra ad A. 1678.

1695. *Joannis Meyeri*, Theologi Harderoviciani, vertoog that JEſus de ware Meſſias, Amſt. 1695. 8. Ejusdem Diſſ. Theologica de Myſterio SS. Trinitatis ex ſolis V. T. libris demonſtrato, atque ex Veterum ac recentiorum Rabbinorum, præſertim Cabbaliſtarum rariſſimis monumentis illuſtrato. Harderovic. 1712. 4. *Acta Erud.* A. 1713. p. 65. Eidem Viro doctiſſ. longe plura ſcripta debemus, quibus Judæorum res bene illuſtrantur & errores redarguuntur, ut in uxore Chriſtiana, libro de feſtis, notis & diſſ. ad Seder Olam utrumque, magnum & parvum.

1696. *Martini Diefenbachi*, Eccleſiaſtæ Francof. ad Mœnum, τȣ̃ μακαρίτȣ, denati A. 1709. 6. Jun. duo ſcripta habemus digna lectu & referta bonis monitis & obſervationibus, prius inſcribitur: Judæus convertendus, oder verſchiedene Urtheile und Vorſchläge fürnehmer Theologen und anderer Gelehrten, wie die Bekehrung eines Juden durch GOttes Gnade zu ſuchen und zu befördern ſey. Francof. 1696. 4.

* Obiit eodem anno 1691. Francofurti 3. April. daturus ſi vixiſſet animadverſiones in Latinam verſionem Targum Jonathanis, quæ exſtat in Bibliis polyglottis: nec non verſionem & notas in tractatum Talmudicum Schebuoth, de Juramentis & Maimonidem de Regibus ac de bellis gerendis.

Alterum: Judæus converſus, oder Erzehlung von einem bekehrten Juden, und Erläuterung der vorigen Schrifft, nebst zweyen Juden-Predigten. ibid. 1709. 4.

1697. *Cornelii Hazart*, S. I. triumphus de Atheis, Mahometanis, Ethnicis ac Judæis. Germanice ex Belgico, Colon. 1697. 4.

1697. *Joannis Martianay*, Benedictini, Colloquium cum Judæo, in libro, cui titulus: Traitez de la verité & de la connoiſſance des livres de la ſainte Ecriture. Paris 1697. 12. *Journal des Savans* A. 1698. p. 151. Jacobi Enfant animadverſiones quædam in illud Colloquium. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1709. pag. 479. 599. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1709. p. 284. 323. 463.

1698. *D. Joannis Henrici Maji*, Theologi Gieſſenſis, * beata morte defuncti A. 1719. ætat. 67. Synopſis Theologiæ Judaicæ veteris & novæ, in qua illius veritas, hujusque falſitas ex S. Hebræo Codice & ipſis Judaicæ Gentis ſcriptoribus antiquis & novis per omnes locos Theologicos oſtenditur. Gieſſæ, 1698. 4.

Ex cæteris ejus ſcriptis huc ſpectant: Theologia Prophetica. ibid. 1709. 4. Oeconomia temporum V. T. ibid. 1706. 4. Diſſertationes de luſtrationibus & purificationibus Hebræorum contra Spencerum, & de purificatione mirabili ad Eſ. X, 16. & Pſ. LI, 9. De clave cognitionis, ad Luc. XI, 51. De CHriſto Sole juſtitiæ, ad Malach. IV, 2. De myſterio converſionis Judaicæ gentis ante Mundi finem adhuc certo ſperandæ. ibid. 1716. Idem etiam B. D. Jo. Mulleri noſtri Conſilium de convertendis Judæis recudi curavit A. 1716. 4. Unvorgreiffliĉher Entwurff, wie mit den Jüden freundlich umzugehen.

1699. In ſæpius jam laudati mihi *D. Jo. Benedicti Carpzovii*, τȣ̃ μακαρίτȣ, diſſertationibus poſt ejus obitum ** junctim, curante fratre B. D. Sam. Benedicto Carpzovio editis Lipſiæ 1699. 4. exſtant nonnullæ à me hoc loco non prætereundæ, ut *ſeptima* de aſino Meſſiæ, CHriſti in urbem Hieroſolymam vectore, *nona* de Filio hominis

* De eo illiusque ſcriptis, adi Bibl. Theologico-Philol. Bremenſ. T. V. p. 298. ſeq.

** D. Jo. Ben. Carpzovio emortualis dies fuit 23. Mart. A. 1699. ætat. 60. Fratri Sam. Benedicto 31. Aug. 1707. ætat. 61. de hoc vide ſis Meliſſantis Gelehrten Hiſtoricum p. 705. & Adolphi Clarmundi Lebens-Beſchreibung parte IX. p. 137. De illo tomum ſeptimum Concionum ejus funebrium p. 939. & D. Henr. Pippingii memorias Theologor. p. 763.

minis ad antiquum dierum delato, ad Dan. VII, 13. 14. (*Bibl. Universelle T. 17.* pag. 449. seq.) *Decima* de Chuppa Hebræorum, ad Ἐπισκιασμὸν Luc. I, 35. illustrandum: *undecima* de aurea Judæorum simia, ad Levit. XXVI, 44. (*Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1701. Tom. 2. p. 661.) *Duodecima* de XIII. articulis fidei Judaicæ ad Maimonidis commentar. ad caput *cheleck*, quod est ultimum Codicis Talmudici Sanhedrin. *Decima quinta* de Mysterio SS. Trinitatis, maxime è V. T. demonstrato. *Vigesima* de vocatione Messiæ ad Sacerdotium, Psal. CX, 4. *Vigesima secunda* de vaticinio Bilcami Evangelico, ad Numeror. XIV, 15. seq. De introductione D. Carpzovii in Theologiam Judaicam mentio jam facta supra p. 573. In Dissertationum autem Volumine omissæ ejus binæ, exegetica altera, altera dogmatica contra Judæos, de vacca rufa ad Numerorum caput XIX. Lips. 1668. 4. quarum priorem nonnisi extrema parte mancam reperi. Ab eo tempore idem argumentum diligenter illustrarunt atque typicas vaccæ rufæ in CHristum rationes exposuere *Daniel Lundius* in juvenca rufa, Upsal. 1706. 8. & *Andreas Christophorus Zellerus*, Maulbronnensis, commentario ad Mosis Maimonidis * lucubrationem de hoc argumento. Amst. 1711. 8. *Jo. Wulferus* ad Massechet Shekalim p. 91. seq.

1699. De *Petri Allixii* judicio veteris Ecclesiæ Judaicæ de SS. Trinitate & de Deitate Messiæ dixi p. 133. Vide sis etiam Novellas Reip. litterariæ A. 1699. mense Novembri p. 518. & Decembri p. 603. Historiam operum eruditorum, Anglice editam Londini A. 1699. pag. 301.

Ejusdem de duplici Messiæ adventu, ad Judæos, dissertationes duæ, Lond. 1701. 8. Vide eandem Historiam A. 1701. p. 496. Germanice hasce dissertationes vertit Andreas Christianus Eschenbachius cum observationibus ejusdem in libros sacros, de quibus supra p. 35. Norimbergæ 1702. 8.

1699. *Melchior Leydeckerus*, Theologus Ultrajectinæ Academiæ, qui doctore Judæo usum jam decimo septimo ætatis anno scripta Rabbinorum legisse se testatur, versionem Latinam Maimonidis de jure Regio Hebræorum † cum notis editam Roterdam. 1699. 8.

 inseruit

* Ad Codicem Talmudicum פרה T. 6. edit. Surenhusianæ p. 269. seqq.

† Alios de hoc argumento scriptores laudavi in Bibliotheca antiquaria c. XIV. §. 3.

inseruit tomo priori operis sui de Republica Hebræorum p. 432. sq. 485. seq. Amst. 1704. fol. quo in opere varia continentur, sive ad Divinitatem Veteris Test. & veritatem historiæ Hebraicæ adstruendam (ut totus liber quartus de miraculis Providentiæ Divinæ in constituenda Hebræorum Republ. & liber quintus de Theocratia Hebræorum:) sive ad redarguendos Judæos, ubi de Religione Hebræorum disserit, libro præcipue undecimo. Subjicitur Archæologia sacra, qua de Divina rerum omnium origine secundum Mosis historiam, atque adeo de prima Hebræorum fide differitur contra Gentes & quosdam Philosophos, ac præsertim illa adversus Thomæ Burneti * Archæologiam Philosophicam ac Theoriam telluris defenditur. Tomo posteriore, qui A. 1710. insecutus est, inter alia copiose adversus Judæos & Marshamum disputatur de LXX. hebdomadibus Danielis lib. V. cap. 7. 8. 9. Idem Leydeckerus A. 1681. edidit dissertationem de Ecclesiæ Christianæ per Judaismum & Gentilismum oppugnatione, & Judæos etiam confutat in gloria Evangelii, sive commentario Belgice edito in Epist. ad Romanos, Amst. 1705. 8. Obiit A. 1721. ætat. 80. 6. Jan. Vide Bibl. Theologico-Philol. Bremensem T. 3. p. 158. & T. 5. p. 738.

1699. *Io. Georgii Wachteri* Spinosismus im Judenthum, in quo Speethium quendam, Mosis Germani superbientem nomine, & Cabbalistas cum Spinosa consentire arguit. Amst. 1699. 8. De ejusdem elucidario Cabbalistico, A. 1706. 8. edito, in quo Spinosismum conatur ab Atheismi labe defendere, vide Rev. Wolfium Tom. 2. Bibl. Hebrææ p. 1236. Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1709. p. 417. Consule sis etiam D. Abrahami Hinckelmanni, τ̃ μακαρίτου, detectionem fundamenti Bohemiani. Henrici Mori Opera Philosoph. T. 1. pag. 523. seqq. 431. seqq. Jo. Francisci Buddei introductionem in Philosophiam Hebræorum. Christophori Augusti Heumanni Acta Philosophorum Tom. 1. p. 236. seq. Jac. Friderici Reimmanni Einleitung zur Historie der Theologie cap. 15. Bernhardi Scinfleni, sive Francisci Berlendi, Clerici regularis Veneti, Cabbalomachiam, Venetiis 1718. 8. (Giornale de' letterati d'Italia Tom. 30. p. 456.)

1700. *Ioh.*

* Adde quæ supra, p. 363. seq.

1700. *Ioh. Andreæ Eisenmengeri*, Professoris linguarum Orientalium in Academia Heidelbergensi, A. 1704. 20. Decembr. ætatis 51. defuncti, Opus undeviginti annorum accurata compositum industria & fide, ex scriptis Judæorum CXCIII. Entdecktes Judenthum, oder warhaffter Bericht von denen Lästerungen, Irthümern und Fabeln der Juden, Francof. 1700. & (post illam editionem, Judæorum artibus * suppressam) Regiom. sive Berolini potius 1711. 4. jussu Friderici I. Regis gloriosiss. Prussiæ, 2. Volum. Liber pro Veritate Religionis Christianæ, quem ex Judæorum scriptis promittit tom. 1. p. 147. atque alibi, Auctore jam defuncto non vidit lucem.

1700. *Io. Iacobus Schudt*, Rector bene meritus Scholæ Francofurtensis ad Mœnum, qui non diu post feriam mortis meditationem A. 1722. 8. vulgatam placide in Servatore suo obiit, Compendio Historiæ Judaicæ Criticæ ad Justini librum XXXVI. editæ Francof. 1700. 8. subjunxit appendicem de ratione & methodo procedendi in promovenda per DEI gratiam conversione hominis Judæi. Deliciis etiam Hebræo-Philologicis de studio linguæ & Philologiæ Hebraicæ subjuncta appendix de adventu Messiæ ad Malach. III, 1. ibid. 1700. 8. Ejusdem Judæus Christicida † gravissime peccans & vapulans, sive demonstratio, rejectionem JEsu Nazareni esse causam miseriæ & exilii diuturni Judæorum, ibid. 1704. 8. addita Oratione de artificio disputandi, Ecclesiae Christianae minus necessario, saepe etiam pernicioso: & altera de futura Judaeorum ante Mundi finem conversione. Praecipuum ejus opus Germanice vulgatum de memorabilibus Judaeorum, Jüdische Merckwürdigkeiten, in quatuor tributum partes, atque inter plura historica (de Judaeis praesertim Francofurti degentibus) passim etiam multa adspergit, quae vel ad errores eorum redarguendos vel ad commonendos Judæos faciunt. Francof. 1714. & 1718. 4. duobus spissis Voluminibus in 4.

 1701. Ea-

* B. Joh. Jac. Schudt in Jüdischen Merckwürdigkeiten/ Part. I. p. 426. seq. Part. III. p. 1. & Part. IV. continuat. 1. p. 28. D. Jo. Fabricius, Theologus Helmst. Tom. 6. Bibl. p. 369. Acta Erud. A. 1712. p. 15. 169. Memoires de Trevoux A. 1702. pag. 118. Nova lit. Hamburg. A. 1703. p. 235.

† Acta Eruditorum A. 1704. p. 73.

1701. Eadem die, † qua ante duodecim horas pater, Superintendens Giffhornensis, obierat, extinctus quoque est *Sigismundus Hofemannus*, Ecclesiastes Cellensis, ætat. 41. Huic debemus librum Helmst. 1701. 4. editum, das schwer zu bekehrende Juden-Hertz, nebst einigen Vorbereitungs-Mitteln zu der Juden Bekehrung. Compendium hujus libri nescio quo auctore: Der rechte Kern aus dem überaus gründlich ausgeführten Tractat &c. 8.

1701. *Nicolai Lutkens*, Pastoris hodie Ecclesiæ S. Nicolai ad Billam fluvium in agro Hamburgensi, solus Davidis filius Messias, in disp. edita Rostoch. 1701. 4. Ejusdem antiquum Judæorum monumentum, sive de antiquitate libri Zohar. Lips. 1706. 4.

1701. *Rudolphi Martini Meelfuhreri*, Noribergensis, qui deinde ad Pontificios transiit, consensus veterum Hebræorum cum Ecclesia Christiana. Francof. 1701. 4. De causis Synagogæ errantis. Altdorf. 1702. De locis Talmudis, ubi Jesu alicujus fit mentio, dissertationes duæ. ibid. 1699. 4.

1701. *D. Philippi Jacobi Speneri*, Ἐμμανεῖτυ, Daß unser HErr JEsus der wahre Messias sey.

Ejusdem in denen Theologischen Bedencken parte IV. artic. 1. sect. 18. p. 87. seqq. von den Anstalten zu Bekehrung einiger Juden an denen Orten, da dieselben wohnen.

1701. L'incredulité Judaique confondüe par *I. B. Renoult.* London 1701. 12.

1702. *Io. Christophori Mulleri*, Rectoris Scholae Hoymbensis in ditione Anhaltina, Greuel LXIV. falscher Meßien, und LX. unbewegliche Gründe, daß JEsus Christus der rechte Meßias ist. Exstat hic liber in pantheo Anabaptistico & Enthusiastico, quod Germanice prodiit Halberstad. 1702. fol.

1703. *D. Ioachimi Weickmanni*, Pastoris & Superint. tunc Servestani, hodie, ac diu adhuc opto Senioris Rev. Ministerii Gedanensis, Dreyfaches Juden-Bekänntniß. Lips. 1703. 4.

1703. De *Ioannis Philippi Storrii* scripto contra librum Chissuk Emunah jam dixi p. 608. Confer Nova literaria Hamburgens. A. 1703. pag. 317.

1703.

† Monatlicher Auszug aus Neuen Büchern A. 1701. Octobr. p. 107.

1703. **Christian Lebrecht Felß**, Exjudæi, Wegweiser der Juden. Francof. 1703. 8. Hamb. 1716. 8.

1704. *Io. Iacobi Crameri*, Theologi Herbornensis, Theologia Israëlis, qua Goëlis officium, ac ministerium ad confirmandam JEsu CHristi Deitatem & officium ex Hebræorum potissimum scriptis proponitur. Francof. 1704. 4. Acta Eruditorum A. 1704. p. 381.

1705. Liber blasphemus *Tholedoth IEsu*, (diversus ab eo, quem Wagenseilius vulgavit) cum versione & confutatione à *Io. Iacobo Huldrico*, Tigurino. Lugd. Bat. 1705. 8.

1705. B. *Danielis Springeri*, Professoris Linguæ Hebr. in Gymnasio Elisabethano Uratislaviæ, Religions-Gespräch mit einem Juden, Mardochai ben Jacob. Uratislav. 1705. 8. Unschuldige Nachrichten A. 1705. p. 797.

1705. *Georgius Elieser Edzardus*, Esdræ F. Collega meus honoratiss. in commentariis, quæ ad Gemaram cap. 1. & 2. Codicis Talmudici Avoda Sara s. de idololatria, & ad Caput primum Codicis Berachoth, de benedictionibus & precationibus edidit Hamb. 1705. 1710. 1713. tribus in quarto Voluminibus, multa erudite & fortiter ad Judæos redargendos annotavit. Longe plura servat in scriniis, in usus Ecclesiæ publicos promenda.

1705. *Iacobus Basnage* in Historia Judæorum Amst. 1707. 12. quinque Voluminibus Gallice edita, & deinde plus simplici vice cum insigni auctario recusa, versa quoque Anglice à Thoma Tayloro, non modo res Judæorum, recentioribus præsertim ætatibus illustrat egregie, sed etiam errores eorum passim oppugnat ac revincit. De hoc opere vide *Acta Erud.* A. 1707. pag. 447. A. 1708. p. 13. & A. 1712. p. 413. *Iournal des Savans* A. 1707. p. 86. & T. 2. p. 115. 374. & A. 1712. p. 218. De altero ejusdem Basnagii opere itidem vulgato Gallice, quod observationes in Cunæi libros de Rep. Hebræorum continet, Amst. 1713. 8. vide *Acta Eruditorum* A. 1714. p. 345. *Iournal des Savans* A. 1714. Tom. 2. pag. 123.

1706. *Ludovici Bastide* l'incredulité des Deistes confondüe, Paris. 1706. 12. duobus Volum. Differit de veritate Prophetiarum in CHristo Messia impletarum. *Mem. de Trevoux* A. 1707. p. 670. 751.

1707. *Jonæ Conradi Schrammii* (sub D. Jo. Andreæ Schmidii præsidio habita

bita diss.) de Symboli Apostolici in Talmude ruderibus. *Nova litt. Hamb.* A. 1707. p. 250.

1707. *William Whiston* the accomplishment of Scripture Prophecies. Cambridge 1707. 8. *History of the works of the learned* A. 1707. pag. 744. Censura temporum T. 1. p. 18.

1707. *Petri Allixii* examination of several Scripture-Prophecies which the Rev. M. W. hath applied to the times after the coming of the Messiah. Lond. 1707. 8. *id.* p. 545.

1708. *Godfrid Bertholdi*, Pastoris Servestani, Dreyfaches Juden-Bekänntniß. Zerbst 1708. 4.

1708. *Dan. Ernesti Jablonsky*, Viri eruditiss. Kleiner Juden-Catechismus, Germanicis & Rabbinicis litteris. 1708. 4.

1709. *Caroli Lesley* a short and easie method with the Jews. Londini post alias editiones 1709. 8. *Memoires de Trevoux* A. 1705. Oct. p. 1656. Vertit Germanicè Rev. Christophorus Matth. Seidelius. Stendal. 1718. 12. Confer quæ supra p. 477.

1709. *Joannis Justi Losii*, Hildesiensis, diss. qua ostenditur Hebræos veteres CHristum Scripturæ scopum olim quæsivisse, ex Genesi, collatis hanc in rem testimoniis ex Sohar, Rabboth, Jalkuth &c. Halæ Sax. 1709. 4.

Ejusdem de successiva corruptione Judæorum. Wernigerodæ, 4. sine anni notatione.

1710. *Casparis Calvoerii* Gloria CHristi, Beweiß der Christlichen Religion wider die Juden. Lips. 1710. 4. Germanice Germanicis & Hebraicis litteris. *Acta Erud.* A. 1710. p. 402. Judæi cujusdam iniquior de hoc opere censura cum responsione Rev. auctoris legitur in Ephemeridibus litterariis Lipsiensibus, quibus titulus Neuer Bücher-Saal, sectione XVI. p. 247. seq.

1710. *Alexandri Sostmanni* de LXX. hebdomadibus Danielis, & JEsum esse verum Messiam, ac de veris causis incredulitatis Judæorum. Lugd. Bat. 1710. 4. *History of the works of the learned* A. 1711. pag. 212.

1711. *Maturini Veissierii la Croze*, entretiens sur divers sujets de litterature, de Religión & de Critique, à Cologne (Amst.) 1711. 12. Entretien premier entre un Chrétien & un Juif.

1711. *Ioannis Xeres*, Judæi conversi, addresś to the Jews. Lond. 1711. 8. *Acta Erud.* A. 1712. p. 270.

1711. *Fran-*

1711. *Francifci Henrici Schœnemanni*, ad templum S. Pauli in clivo Hamburgenfi Paftoris bene meriti, Das durch GOttes Gnade gewonnene Juden-Hertz. Hamb. 1711. 4.

1712. *Henrici Jacobi von Basbuyfen*, Theologi hodie Serveftani, Theologiæ Elencticæ fciagraphia, difp. 1. oppofita Judæis. Hanov. 1712. 4. Ejusdem diff. de converfione Judæorum ante clavem Gemaricam. ibid. 1714. 4. Alphabetum converfionis Judæorum &c.

1713. *Lud. Rogeri* diff. contra Judæos ad locum Efaiæ VII, 14. *Ecce, Virgo concipiet*. Parif. 1713. 12. Journal des Sav. A. 1714. p. 185. Acta Erud. Latina A. 1716. p. 138. & Germanica parte 39. T. 4. p. 191. Mem. de Trevoux A. 1714. p. 209.

Ad eundem Efaiæ locum, confuli poffunt præter *Danzii* & *Wagenfeilii* fcripta, quorum p. 607. & 608. facta eft mentio, *Galatinus* VII. 14. feq. de arcanis Catholicæ veritatis, *Iac. Gouffeti* Vefperæ Grœningenfes p. 434. fqq. *Petavius* XIV. 3. de incarnatione, & Differtationes fingulares *Jo. Georgii Abicbtii*, Lipf. 1717. *Samuelis Andreæ* contra Abarbanelem, (Marpurg. & in thefauro Theologico-Philol. V. T. p. 697.) D. *Pauli Antonii*, Halæ Sax. 1692. *Mich. Beckii* in fpecimine Vindiciarum Jefaianarum, Ulm. 1710. 4. *Samuelis Bohlii* (Roftoch. & in laudato thefauro p. 705.) *Barthol. Botfacci*, Dantifc. 1642. *Joannis Francifci Buddei* parerga hiftor. Theolog. p. 50. feq. *Auguftini Calmet*, (Journal des Savans A. 1714. T. 2. p. 664.) *Davidis Clodii*, Gieff. 1685. *Seb. Curtii*, Marpurg. 1654. *Joannis Deutfchmanni*, Witeb. *Danielis Henrici*, Lipf. *Cafparis à Lilien*, Baruth. 1684. *Iohannis Michaëlis*, Gryphiswald. 1644. *Lev. Pouchenii*, Regiomont. 1629. *Io. Sauberti*, Helmft. 1664. & in palæftra diff. p. 130. *Io. Frid. Scharfii*, Witeb. 1673. *Io. Adami Scherzeri* programma X. p. 153. fq. *Seb. Schmidii* in Collegio Bibl. priore p. 294. & in Myfterio Gratiæ Divinæ pag. 103. *Andreæ Sennerti*, Witebergæ 1651. *Abrahami Telleri*, Lipf. 1645. *Ioannis Weinmanni*, Altdorf. *Petri Werenfelfii*, Bafil. 1669.

1714. *P. Lattaignant*, S. I. efprit des Saints Evangiles. Paris 1714. 12. *Journal des Savans* A. 1715. p. 538.

1715. *Jo. Frid. Weidleri* difp. de fanaticifmo Judaico. Witeb. 1715. 4.

1716. *M. Chriftiani Mulleri* (ejusdem, à quo Novum Teft. Lutheri Germanice litteris Hebraicis vulgatum dixi pag. 582.) Das in geiftlicher Blindheit ſteckende Iſrael. Franckfurt an der Oder, 1716. 4. Unſchuldige Nachrichten A. 1716. p. 1099.

1716. *Anonymi* la Verité ſans replique. Unſchuldige Nachrichten 1716. p. 123. *Acta Erud.* 1717. p. 347.

1717. *Alphonſi Turretini* diſputatio Theologica de Veritate Religionis Judaicæ ex ipſa doctrinæ præſtantia & circumſtantiis miraculisque, quibus adſtruitur, & Prophetiis, quibus confirmatur. Genev. 1717. 4.

Ejusdem de Veritate Religionis Chriſtianæ. ibid.

1717. *Hero Siberſma* commentario Belgice edito & Judæis ab auctore inſcripto in Evangelium Johannis. Amſt. 1717. 4. Evangelium Johannis aus Moſe und den Propheten, zum Dienſt des Alten und Neuen Jſraels erkläret. Ex Belgico Germanice, Baſil. 1718. 4. Idem inſtitutum Veritatem Religionis Chriſtianæ adverſus Judæos fortiter probandi, ſolide & diligenter urget Vir doctiſſ. *Frid. Adolphus Lampe* in commentario analytico & exegetico in idem Johannis Evangelium, cujus tomus primus in capita quatuor primora prodiit Amſt. 1724. 4.

1717. *D. Jo. Georgii Dorſchei*, Theologi Argentoratenſis ac denique Roſtochienſis inſigniſſimi, commentarius poſtumus Apodictico Analytico exegeticus in Epiſtolam ad Hebræos, à dimidio capitis decimi continuatus & ſuppletus à B. D. *Chriſtophoro Pfaffio*, atque ita inſtitutus, ut juſti vice ſyſtematis Theologiæ Harmonicæ Vet. & Novi Teſt. & demonſtrationis Evangelicæ contra Atheos & Judæos eſſe poſſit. Francof. 1717. 4. Vide ſupra p. 36.

1718. *Jac. Conradi Balduini*, Præſide *D. Paulo Antonio*, diſſ. de Veritate Chriſtianæ Religionis ipſis Judæorum obtrectationibus confirmata expoſitaque. Halæ Sax. 1718. 4.

1718. *Danielis Erneſti Jablonsky* JEſus der wahre Meßias, in quarta decade homiliarum, homilia I. ad Matth. XI, 2----10. ubi ſpeciatim de CHriſti miraculorum Veritate. Berlin. 1718. 4.

1718. *Jo. Conradi Schrammii*, Profeſſoris Helmſt. programma, quo præliminaria diſputationum cum Judæis traduntur. Helmſt. 1718. 4.

Ejusdem diſp. de myſteriis veterum Judæorum Philoſophicis. Helmſtadii 1708. 4.

1720. Unvorgreiffliecher Entwurff, wie mit denen Juden freundlich umzugehen, und von wahrer Hertzens-Bekehrung zu reden seyn möchte, in einem Gespräch fürgeſtellet von *M. Joh. Mullern*, Diacono zu S. Marg. in Gotha, mit einer Vorrede D. Jo. Henrici Maji. Lipſ. 1720. 4.

1720. Allerunterthänigste Addresse an Seine Königliche Majestät in Preussen, die Bekehrung der Juden betreffend. in Francken-Land 1720. 4.

1721. Reflexions sur l'histoire des Juifs, pour servir de preuves à la verité de la Religion Chrétienne, avec un abregé preliminaire de l'histoire des Juifs, pour servir d' eclairsissement a ces reflexions. Amst. & Genev. 1721. 12. duobus Vol. *Acta Eruditorum* A. 1722. pag. 294.

1723. *Augustinus Calmet*, Benedictinus, in Commentariis ad Vetus & Novum Test. & variis ad illa dissertationibus, quæ post priores editiones junctim cum illis prodiere Gallice Paris. 1724. fol. plura exhibet illustrandis rebus Judæorum, & confutandis eorum erroribus aptissima. Speciatim memoranda ejus dissertatio de characteribus Messiæ, quæ commentariis in Jeremiam præmittitur, atque in dissertationibus, quæ Paris. 1720. 4. * tribus Voluminibus viderunt lucem T. 1. est decima septima.

1723. *Christiani Meyer* vera Immanuelis generatio ex Virgine Viro desponsata, ad Es. VII, 14. Amst. 1723. 4.

Cum ad præsens tempus usque perveni, video me quosdam omisisse non prætereundos, quos ut stylo meo se subjicient, referam: Sunt autem hi:

Baptista Mantuanus colloquio cum Georgio Novariensi libro 3. de patientia c. 13.

B. D. Wolfgangi Franzii, Theologi laudatissimi, colloquium cum Judæo, in ejus schola sacrificiorum diss. X. & XI.

Hannibal Rosellus in Pœmandrum Hermetis Trismegisti lib. IV. commentar. 9.

Georgius Draudius in supplemento ad Simonis Majoli dies caniculares T. 3. cap. 1. p. 611–684. edit. in fol.

Colloquium L. Annæi Senecæ fratrisque Junii Gallionis cum Sosthene Judæo & Paulo Apostolo, apud *Rob. Flemingium* Christologiæ lib. 3. c. 1.

Jo. Stephani Rittangelii, † qui in Academia Regiomontana litteras Orientales

* Dissertations qui peuvent servir de prolegomenes de l' Ecriture Sainte. Journal des Savans A. 1723. p. 520.

† De Rittangelio, qui cætera etiam Relig. Christiani capita similiter sive illustrare sive confirmare instituerat, quemque ex Judæum nonnulli faciunt, vide Christoph. Hartknochii Hist.

tales docuit, Veritas Religionis Chriſtianæ in articulis de SS. Trinitate & CHriſto ex S. Scriptura, Rabbinis & Cabbala, Franeq. 1699. 8. Ejusdem libra Veritatis de מימרא ſive Verbo apud Paraphraſtes Chaldæos * ſcriptorum V. T. ibid. & notæ ad librum Jetzira, Amſt. 1642. 4. pag. 81. ſeq. ubi Patrem, Filium & Spiritum S. interpretatur, *Jehovah*, *Mimra* & *Schechinah*. Ejusdem Rittangelii Epiſtolæ de loco Geneſ. XLIX, 10. apud Clariſſ. Wagenſeilium in confutatione carminis Lipmanniani p. 328. ſeq.

Jo. Friderici Mentes, ex Judæi Luſitani, reſponſio ad quæſtiones duas, cur tam pauci Judæi convertantur, & nonne Medicis idoneis adhibitis plures converti poſſint. Gryphisw. 1705. Nova litterar. maris Baltici A. 1705. p. 330. ſeq.

Jo. Henrici Seiferti, Eccleſiaſtæ Phorcenſis, Catechiſmus Anti-Judaicus, cujus meminit laudatus Wolfius T. 2. Bibl. Hebr. p. 1011.

Moſis Amyraldi diſſ. de myſterio S. Trinitatis, Salmur. 1661. 8. ex cujus parte IV. locum inſignem adverſus Judæos affert Wagenſeilius in confutat. Carminis Lipmanni, p. 140. ſeq.

D. Ahasveri Fritſchii Jüden Fall und Heyden Wahl, Lic. *Andreæ Glauchii* diſſ. de adventu Meſſiae, *D Ægidii Hunnii* Tom. 1. diſpp. Marburg. 3. de Meſſia & T. V. Opp. diſſ. X.

Ioh. Harrinſon de conſonantia CHriſti & Prophetarum, (Anglice.)

Thomæ Woolſton the old Apology for the truth of the Chriſtian Religion against the Jews and Gentils reviv'd. Lond. 1705. 8. *Hiſt of the works of the learned* p. 618. *Georgii* Hiſt. Eccleſiaſticam Pruſſiæ editam Germanice p. 641. Gvil. Henr. Vorſtii bilibram Veritatis p. 69. Joannem van der Weyen præf. ad libram Veritatis Rittangelianam. Belium in Lexico, Novellas Reip. litterariæ A. 1699. T. 2. p. 212. & A. 1702. p. 679. & Rev. Wolfii Bibl Hebræam T. 1. p. 475. ſeq.

* Loca, in quibus expreſſum Meſſiæ nomen in Targumim legitur, notavit Fagius ad Numeror. XXIV. 17. ſunt autem Geneſ. XLIX, 10. Numeror. XXIV, 17. Pſ. XLV, 27. Eſ. IV, 2. IX, 6. XI, 1. XLII. 1. Jerem. XXIII, 5. XXXIII, 15. Mich. IV, 8. V, 2. Zach. III, 8. & VI 9. adde *Joſephi Medi* fragmenta ſacra p. 251. in Crenii faſcic. T. X & *Rob. Flemingii* Chriſtologiam T. 1. p. 137. ſeqq. Honoratiſſ. Collegæ mei *Sebaſtiani Edzardi* diſſ. de verbo ſubſtantiali, (contra Vorſtii bilibram, excuſam Freiſtadii in 8.) Hamb. 1700. 4. *D. Jo. Henrici Michaëlis* diſſ. de voce מימרא ſive λόγῳ, à Chaldæis de Meſſia uſurpata, Halæ Sax. 4. *Rich. Kidderi* demonſtrationem Meſſiæ parte 3. *Raymundum Martini* III. 1. *Joſephum de Voiſin* ſingulari libro de SS. Trinitate adverſus Vorſtium, quem anti Trinitarium anonymum appellat. Pariſ. 1647. 8. *Petrum Allixium* in judicio veteris Eccleſiæ Judaicæ adverſus Unitarios. *D. Nic. Selnecceri* collationem locorum textus Biblici & Chaldaicæ paraphraſeos, in quibus Verbum pro Filio DEI & Meſſiæ nomine uſurpatur, Lipſ. 1576. 8.

Georgii Barth, Osnabrugensis, *Felicis Cæsaris*, *Christophori Mundelii*, *Vespasiani Rechtani*, *Adami Reusneri*, *Io. Rhombergii*, contra Judæos. *Nic. Pauli Scandorpii* diss. tres de rejectione Judaeorum, Hafniae editae in 4. *Ioannis Schmidii* Gymnasium Judaeorum, memoratum Lipenio. *Soldani*, Ecclesiastae Cassellani Conciones adversus Judaeos, &c.

Ex Ordine Praedicatorum praeter jam passim memoratos *Antoninus Stabili*, *Franciscus Donatus*, *Gratia Dei Æsculanus*, *Ioannes Lopez*, *Lauterius de Batineis* sive *VValdinis*, *Melchior Canus*, *Nicolaus Mosticensis*, *Paulus Christiani*, *Petrus de Ianua*, *Petrus de Pennis*, *Sixtus Medices*, *Theobaldus de Saxonia* & *Thomas Campanella*. Vide Jacobi Echardi Bibl. Dominicanor. T. 2. p. 957.

Barthol. Isaaci, Episcopi Excestriensis, dialogus contra Judæos, *Wilhelmus Lake* libro Belgice edito Middelburg. 8. de tempore adventus Messiæ pridem elapso, *Augustinus Lancelotus* in Catecheticis, *Jo. Foxus* concione in Judæum baptizatum, *Jo. Weemse*, Scotus, in quatuor filiis degeneribus, quorum primus, populus Judæorum: *Jo. Picus Mirandulanus* in heptaplo, *Georgius Peristerus* disp. inter Ethnicum, Judæum & Christianum, de CHristo DEO Homine nato. *Cosmus Philarchus* libro de officio Sacerdotis, T. 2. p. 321. sq. *Pandulphus de Ricasulis*, Florentinus, contra Judæorum perfidiam: *Didacus Saènz*, *Simon de Spira* & *Ludov. Vivaldus*, contra Judæos, *Io. Schwebellius*, Phortzheimensis, dialogo Christiani cum Judæo, *Ferdinandi de Talavera*, Episcopi Granatensis, in impugnatione & defensione nostræ fidei, edita Hispanice adversus librum Hispali editum pro Judæis: *Jacobi Vagarelli*, Ord. Minor. contra Judæos, *Victorii Zilioli*, Veneti, contra ingratitudinem Judæorum: *Matthæi Silvagii*, Ord. Minor. liber de Victoria DEI contra Hebræos. *Jo. Baptista Theatini*, Ord. Præd. atque ex eodem ordine *Ioannis de Turrecremata*. *Leonardus* & *Stephanus de Lycio*, contra Judæos, *Dominici Marchionii* dialogus contra eosdem editus Fossumbruni 4. *Ioannis Nass*, Herbipolensis, Ord. Minor. de discrimine veteris & novæ fidei, *Laurus Quirinus* in castigatione Hebræorum, *Didacus Ramirez de Fuemleal* libris III. de religione Christiana contra transeuntes aut redeuntes Judæos.

Homiliæ ad Hebræos habitæ Lusitanice à *Didaco de Areda*, S. I. & *Sebastiano Conti*: & Italice Florentiæ à *Vitali Medico*: *F. Evangelista Marcellini*, de Minori observantia, in Psalmum CIX. sermones XV.

ad Hebræos: *Didaci Gatica*, Epiſcopi Uticenſis, de adventu Meſſiæ adverſus Judæos à fide CHriſti lapſos, Madrit. fol. *Iacobi Perez* de Valentia, quæſtiones & reſolutiones contra Judæos fidei CHriſtianæ adverſarios. *Franciſci Alcobacenſis*, Ord. Ciſterc. contra Judaicam perfidiam. *Chriſtoph. à S. Antonio* triumphus JEſu CHriſti contra infideles. *Antonii Bonromei*, Comitis & equitis, opuſcula. *Io. Pauli de Bononia* liber contra Judæos Cremonæ 8. editus, Colloquia inter Judæum & Chriſtianum Sacerdotem & Laicum Germanice vulgata Coloniæ ab *Erbardo Winbeim*, Carthuſienſi, *Bernh. Oliverii*, Auguſtiniani (perperam Cliverii excuſum apud Hornbeckium) liber contra perfidiam Judæorum, *Nicolai Diaz*, Luſitani, de adventu Meſſiæ, *Caſpar Fagol*, Ord. Præd. contra Judæos & Muhamedanos, *Io. Brumni*, Minoritæ, in commentario ad benedictiones Patriarcharum, *Lucæ Ferrimi*, Florentini, clypeus Chriſtianorum, *Antonius Guevarra* parte 2. Epiſtolarum Hiſpanice & variis inde lingvis editarum. *Hieronymi Graciani*, Carmelitæ, modus diſputandi contra Saracenos & Judæos: *Iohannis Hildesheimenſis*, Carmelitæ, contra Judæos, & *Ioannis de Leovardia*, Friſii.

Inedita *Georgii Boncompagni* de Scarintiis notitia Principalium mundi ſectarum & reſponſio ad librum Judæi, hæc eſt porta Domini, juſti ingrediantur in ea: *Iac. Civeroſi* triumphus perfidiæ Judæorum, *Gregorii Compagni*, Romani, Conciones ad Judæos, *Petri Figverolæ*, Valentini, liber iisdem oppoſitus, *Franciſci Macedo*, Luſitani, & *Antonii le VVaitte*, Ciſtercienſis, *Iannotii Maneti*, Florentini, *Iulii Marcelli*, Romani, *Petri de Xarava*, Conchenſis Franciſcani, *Ioannis à S. Maria*, Ord. Præd. *Io. Paſtritii*, Theologiæ Prof. in Collegio Rom. de propaganda Fide.

Georgii Albrechti Judæus converſus & baptizatus, Arnſtad. 1646. 4. & in Concionibus Miſcellan. p. 357. 373. Plures aliorum homilias & narrationes memoriæ Judæorum converſorum dicatas refert Rev. Wolfius T. 2. Bibl. Hebr. p. 1059. ſeqq. ſicut etiam Conſiliorum ſcriptores de convertendis Judæis p. 1063. ſeq. & ſcriptores Catechiſmorum in Judæorum uſus compoſitorum p. 1065. ſeq.

JUDÆORUM CONVERSORUM SCRIPTA.

Chriſtiani Gerſonis, Recklichuſani, der Jüden Talmud fürnehmster Inhalt und Wiederlegung. Goslariæ 1607. & inde Geræ, 1613. 1618. 8. Erfurt. 1659. 8. vide Rich. Simonis Epiſtolas ſelectas l. 1. p. 67. ſq.

Pauli

Pauli Pragensis SS. Trinitatis & JEsu Messiæ demonstratio cum præf. D. Nic. Selnecceri, Lipf. 1576. & Symbolum Apostolicum ex Vet. Test. confirmatum. Witeberg. 1580. *Joannis Salomonis* demonstrationes XXXVIII. & historia Colloquii cum D. Joanne Botsacco. Francof. 1660. 8. Ejusd. Zertheilte Finsterniß & Confessio. *Philippi Nicodemi Lebrecht*, Eckstein des wahren Christlichen Glaubens, dialecto Judæo vernacula, cum Germanica versione, Dresdæ, 1719. 4. *Iacobi Natto* ragionamento della venuta del Messia. Venet. 1629. 4. *Iulii Morosini*, Veneti, inter Judæos dicti R. Samuel Nachmi Asch, apparatu MS. *Ioannis Pastritii* usi, via della fede. Rom. 1683. *P. W. Hirsch*, Entdeckung derer vier Tekuphoth * oder des schändlichen Bluts, welches über die Juden viermahl des Jahres kömmt, laut ihrer eignen לוחות oder Calender: nebst einem Bericht, wie man mit einem Juden disputiren soll: und Widerlegung der vermeynten Erfüllung der 613. Gebote. Berlin. 1717. 8. Unschuldige Nachrichten A. 1710. pag. 730. A. 1716. p. 849. A. 1718. p. 494. Catalogus MSS. Bibl. Uffenbachianæ pag. 306.

Ioannis Adriani, Embdensis Frisii, Epistola monitoria, Hebraice edita ad Judæos. Witeb. 1609. 4. *Danielis Alexandri* Confessio & Epistola ad Judæos, sæpius edita ex Syriaco versa variis lingvis, Germanice, Gallice, & per Petrum Jacobi Belgice Amst. 1642. 8. *Ioannis Andreæ* Epistola parænetica scripta Hebraice ad Synagogam Judæor. Paris. 1552. 8. *Ioannis Baptistæ de Este* Dialogus Catecheticus inter Rabbinum & discipulum. Ulyssip. 1621. 4. *Io. Baptistæ Eliæ* Doctrina Christiana, (vide celeberr. Wolfii Bibl. Hebr. T. 1. p. 471.) *Gerhardi Veltvici* itinera deserti, sive carmen de disciplinis Judaicis & earum vanitate. Venet. 1559. 4. *Dieterici Schwabe* Jüdischer Deckmantel des Mosaischen Gesetzes. Paderborn. 1615. 4. Colon. 1616. Mogunt. 1619. & sine loci notatione 1666. *Pauli Staffelsteiner* de JEsu Nazareno, vero Messia. Heidelb. 1551. 1560. 8. *Salomo Meier* filius Mosis Navarra, ex voce בראשית per Cabbalam in varias facies formata, Christianis dogmatibus fidem studens conciliare, apud Bartoloccium T. IV. p. 528. *Ioannis Pauli Eustachii* sermones IX. de præcipuis Relig. Christianæ capitibus. Neapoli 1582. 8. *Francisci Mantuani*, Medici, breve scriptum

* Æquinoctia duo, totidemque solstitia.

ptum, variis editum lingvis, de pœnis, quas Judæi per tribus singulas pro injuriis CHristo illatis sentiant. *Friderici VVilhelmi Christlieb* Greuel der Verwüstung des heiligen Jerusalems durch den Jüdischen Talmud. Cassel. 1671. 8. Ejusd. Lästerung der Juden gegen CHristum. Rintheln 1682. 8. *Ioannis Christlieb Heilbronneri,* Cracoviensis, wider die Einwürffe des Buchs Chissuk Emuna von dem Geschlecht-Register JEsu Christi. Hamb. 1708. 4. von JEsu dem wahren Messia, Dresd. 1715. und über das 53ste cap. Esaiæ, Tubing. 1710. *Aaronis Margalita* ad idem cap. Esaiæ, Latine. Francofurti ad Viadrum 1706. 4. Ejusd. Göttliche Persönlichkeit und Menschwerdung des Engels des Bundes. Luneb. 1716. 4. Sverin. 1717. 4. *Iechie'is* Pisaurensis Conciones ad Judæos, Florent. 1582. habitæ editæque 1585. 4. Italice. *Ioannis Isaaci,* Levitæ, Epistola ad Judæos Wetzlarienses. *Christiani Meieri* Licht zu erleuchten die Juden. Lips. 1711. 4. Vergleichung Mose und Christi. Hamburg. 1715. 4. & Abscheulicher Mord Christi als die Haupt-Ursache des fortwährenden Elendes der Juden, ibid. 1719. 4. una cum XIII. articulis fidei Judaicæ. Ejusd. vera Immanuelis generatio secundum Es. VII, 14. Hebraice & Latine. Vide Bibl. Bremens. T. IV. p. 1086. & Rev. Wolfii Bibl. Hebr. T. 2. p. 1009. ubi & alia ejus scripta memorat *Frid. Christiani Meieri* & *Christoph. Pauli Meieri*, & p. 1010. *Andrea à Monte* sive R. Josephi Zapati (ex quo plurimum profecit Fabianus Fiocchi) confusionem Judæorum MS. & Epistolam pacis ad Judæos. *Pauli Iosephi* Prophetischer Spiegel, Norimb. 1615. 8. *Christophori VVallich* monita moralia Talmudica LXXIV. cum doctrina Christiana conspirantia, ad calcem descriptionis Synagogæ Judaicæ, Brunsvic. 1715. 8. *Philippi VVolfii* Spiegel der Juden. Gedan. 1655. 4.

Christiani Altona Wahre Seelen-Ruhe in der Christlichen Religion, Hamb. 1717. 8. *Rudolph Bernhard* Send-Schreiben an die so genandten Juden, zu Uberzeugung ihres blinden Glaubens. Bern. 1705. 8. *Philipp. Io. Bleibtreu*, antea Meyer, Francof. 1687. 12. cum praef. B. D. Jo. Dan. Arcularii. *Christiani Laurentii Buhr*, Hamb. 1691. 4. *Ioachim Buechel* & *Abraham Blin,* * Bamberg. 1577. 8. *Christophori Gustavi Christiani*, Berlin. 1719. 4. *Pauli Christiani*, Brunsvic. 1721. 4.

* D. Fabricii Helmst. Bibl. T. 6. p. 385.

1721. 4. *Augusti Conrad*, Hamb. 1721. 4. *Caroli Christiani Edzard*,* Helmst. 1679. 12. *Ferdinandi Francisci Engelsbergeri*, 1640. *Gvilelmi Fortunati*, 1639. *Christiani Jo. Friderici* MS. de quo Rev. Wolfii Bibl. Hebr. T. 2. p. 1005. *Christian Georgii Gotfried*, Palatini, Hamb. 1693. 4. *Joannis Christophori Gotfrid*, Hafniæ 1717. 4. *Jo. Christiani Harpstedii*, 1701. 8. *Davidis Hieronymi*, Hamb. 1676. 1677. 4. & in B. D. Mayeri museo ministri Ecclesiæ parte 3. p. 56. An account of the conversion of *Theodore John*, a late teacher of the Jews. Lond. 1693. *Christiani Friderici Kaatz* Catechismus Judaicus 1720. 8. *Beati Christiani Mackschan*. Riga 1690. 8. *Christophori Mendel, von Ofen*, 1534. *Ioannis Reinhold*, Hamb. 1720. 8. *Frid. VVilhelmi Christophori Taufenburg*, (antea Abrahami Oppenheimeri dicti,) Brem. 1720. 8. *Georgii Conradi Victoris*, Nordling. 1681. 12. *Pauli VVeidneri*, Vindobon. 1562. *Friderici Ragstadt de VVeile*, Amst. 1671. 12. *Francisci Xaverii*, Hamb. 1719. 8.

Ioannis Isaaci, ex Judæo Christiani, & Professoris Hebrææ linguæ apud Colonienses, defensio Veritatis, non est apologia pro Christiana Religione, sed pro Judæis, contra Gvil. Lindanum, qui eis sacrorum Codicum corruptionem impegerat. Vide Godfridi Weberi, Rectoris Gymnasii Berolinensis, catalogum Judæorum, qui ad Christianam Religionem se contulere, p. 10.

Hæc de scriptoribus adversus Judæos dicta sufficiant, quos ante me majorem partem notarunt *Petrus Stevartius* in auctario ad Lectiones antiquas Petri Canisii p. 399. seq. post Anonymi collectanea adversus Judæos, quæ exstant etiam Tom. 27. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 619. seqq. *Carolus Iosephus Imbonatus*, † minus accuratus interdum scriptor, in Bibliotheca Latino-Hebraica, Rom. 1694. fol. & præ cæteris laudatus mihi sæpe hoc capite Venerandus *VVolfius* noster T. 2. Bibl. Hebrææ, p. 994. ad 1048. ubi inter alios, qui in hoc genere elaborarunt, etiam non dedignatur memorare, quæ tomo septimo Bibl. meæ Græcæ p. 96. sq. annotavi.

* Francisci Henrici Hoyers Bekehrter Jude/ oder Carl Christ. Edzards Confession und Tauff-Actus, Helmst. 1679. 12.

† Acta Eruditorum T. 2. supplem. p. 303.

CAPUT XXXII.

Ethnicorum testimonia, veritatis Religionis Naturalis, Judaicæ & Christianæ suffragantia.

QUamplurima & non inficianda testimonia perhiberi Christianæ historiæ & doctrinæ à Judæis, scriptores superiore capite laudati ostendunt: sic etiam circa facta & in multis dogmatibus non deesse nobis suffragia & consensum Ethnicorum, erudite & luculenter docuere *Mutius Pansa, Livius Galantes, a) Theophilus Galeus* & *Tobias Pfannerus, b) Huetius* in Alnetanis quæstionibus *c)* & in demonstratione Evangelica, *d) Vossius* in Theologia Gentili, *e) Radulphus Cudworth, Richardus Brocklesby, Michaël Mourgves, f) Mornæus, g) Grotius, h) Stillingfleetus i)* multique alii, quos capite præsertim octavo & undevigesimo atque trigesimo nominare me memini. His merito jam à me junguntur:

Augustini Steuchi, Eugubini, * Episcopi Kisami, (Cissami in Creta insula) Bibliothecarii Vaticani, qui Concilio Tridentino interfuit, diemque obiit A. 1550. Opus eruditum *de perenni Philosophia*: id libris decem distingvitur, quorum *primo* & *secundo* Philosophorum Ethnicorum Hermetis Trismegisti, Chaldaeorum oraculorum, Orphei & Platonicorum testimonia de Mente & Trina Deitate nec non suffragia Philonis Judaei de λόγῳ considerantur. Libro *tertio* de unitate & caeteris tractat DEI attributis. Libro *quarto* exponitur Theologia Aristotelis, *quinto* Platonis, *sexto* Philosophorum, qui post hos floruerunt Theophrasti, Ciceronis, Senecae, Plutarchi, Alexandri Aphrodisei, Epicteti, Simplicii, Procli. Liber *septimus* testimonia colligit de creatione universi, Moysi suffragantia: *octavus* de Angelis & Daemonibus, *nonus* de creatione hominis & immortalitate animorum. *Decimus* de vera sapientia, pietate, praemiisque piorum & sceleratorum pœnis. Subjungitur liber *de Mundi exitio*, agnito à gentium Philosophis, Heraclito, Empedocle, Stoicis, Epicureis. Lucem vidit hocce Steuchi opus Paulo III. Pontifici Max. dedicatum Lugd. 1540. fol. Basil. 1542. 4. & inter Opera junctim edita

a) supra p. 305. *b)* p. 303. *c)* p. 499. *d)* p. 516. *e)* p. 294. *f)* p. 302. *g)* p. 547. *h)* p. 550. *i)* p. 553.

* De Steucho hoc Erasmus XXVI. Epist. 34. Jac. Gaddius T. 2. de scriptoribus non Ecclesiast. p. 325. Du Pin T. 14. Bibl. Ecclesiast. p. 183.

edita Parif. 1577. & Venet. 1591. fol. tomo tertio. Cafpari Barthio lib. VII. c. 2. Adverfariorum vocatur opus admirabile, ajuntque ejus lectione aliquos ab irreligiofitate ad faniorem mentem revocatos effe: non tamen omnia in eo paris ponderis aut aeque folida habenda funt, nam alicubi dubia & fuppofititia à genuinis haud fatis diftingvit, alibi ut eum arguit Dionyfius Petavius dogm. Theol. de Angelis p. 94. plus aequo gentilibus Philofophis indulget, praefertim Platonicis, quorum capitales & impias quandoque fententias quodam fuco Chriftianae pietatis illitas contra auctorum fenfum & intentionem trahit. Eodem nomine Steuchum reprehendit Gerh. Jo. Voffius Epift. 78. *Nec ignoro, inquit, quae ab* Hieronymo Floravantio *lib. III. de beatiffima Trinitate cap. 1. adferantur, ut doceat Trinitatis myfterium aliquomodo gentibus fuiffe cognitum. Sed ille eadem ac Eugubinus chorda oberrat. Hoc eft, vel genuinis Gentilium fcriptis falfam affingit fententiam, vel fcripta ὑποβολιμαῖα ac fuppofititia habet pro genuinis.*

Pauli Pezron, Theologi Sorbonici, hiftoire Evangeliqve confirmée par la Judaique & par la Romaine. Parif. 1696. 8. *Hiftoire des Ouvrages des Savans* A. 1696. Mars p. 332.

Dominici de Colonia, * S. I. la Religion Chrétienne autorifée par le temoignage des anciens auteurs payens. 2. Vol. Lugd. 1718. 12. Scriptores, quorum loca expendit, & quorum teftimoniis elegans hic ac difertus fcriptor utitur, volumine primo funt *Phlegon & Thallus: Ammianus Marcellinus, M. Aurelius Imp. Dio, Capitolinus, Claudianus, Themiftius: Plutarchus, Strabo, Lucanus, Iuvenalis: Claudianus* iterum: *Chalcidius, Amelius, Macrobius: Cornelius Tacitus: Celfus* Epicureus, & *Porphyrius* Philofophus. Volumine fecundo: *Lampridius*, † *Plinius* junior, *Libanius* Sophifta, *Iulianus* Apoftata Imperator, *Lucianus* Samofatenfis, *Rutilius Claudius Numatianus, Antoninus* Pius Imp. & *M. Aurelius* Imp. iterum. Denique fubjiciuntur differtationes de teftimoniis *Muhamedis, Iofephi* hiftorici Judaei & *Actorum Pilati.*

Honorati de S. Maria, Carmelitae, tomi tertii diff. feptima operis, quod

 itidem

* Memoires de Trevoux A. 1718. Novembr. pag. 719. Journal des Savans A. 1718. pag. 412.

† De Lampridii teftimonio Mem. de Trevoux A. 1714. p. 1373. fed & Journal des Savans A. 1719. p. 176.

itidem Gallice vulgavit hoc titulo: Reflexions ſur les regles & ſur l'uſage de la Critique; non contemnendis obſervationibus illuſtrat Plutarchi narrationem de morte magni Panis, & Actorum Pilati, ejusque ad Tiberium Imp. Epiſtolae & teſtimonii Fl. Joſephi de CHriſto fidem ac γνησιότητα aſſerere conatur, Pariſ. 1720. 4.

Lud. Thomaſſini, Presb. Oratorii, la Methode d'étudier & enſeigner Chrétiennement & ſolidement les lettres humaines par rappôrt aux lettres Divines & aux Ecritures. Paris 1682. 8. 2. Volum. *Iournal des Savans* A. 1682. p. 269.

Ejusdem: La methode d'étudier, & d'enſeigner Chrétiennement & ſolidement la Philoſophie par rapport à la Religion Chrétienne & aux Ecritures. Paris 1685. 8. *Nouvelles de la Republ. des lettres A. 1686. p. 552. ſeqq.* In utroque hoc opere Thomaſinus in priore Poëtarum, in altero Philoſophorum de rebus Divinis teſtimonia ſelecta exhibet.

Ioannis Nicolai, Ilmenovia Schwartzburgici demonſtratio, qua probatur Gentilium Theologiam ceu tenebras, ex fonte Scripturae ceu luce originem traxiſſe, diviſa in tres partes, Helmſtad. 8.

Friderici Andreae Hallbaueri, ſacra in profanis, ſive res Scripturae ſacrae in ſcriptoribus Gentilibus obviae illuſtratae, confirmatae, vindicatae. Jen. 1722. 4.

Antonii Gviberti, JCti Toloſatis, apologeticon, ſive teſtimonia auctorum Ethnicorum de CHriſto, & iis, quae illius adventu & crucis tempore in cœlo & terra mirabiliter facta ſunt. Hanov. 1598. 8. ad calcem ejus Polyhiſtoris & quaeſtionum Juris.

Tobiae Eckhardi, Rectoris hodie Gymnaſii Quedlinburg. Selecta non Chriſtianorum (Judæorum, Ethnicorumque) de CHriſto teſtimonia, ex antiquis monumentis propoſita & dijudicata. Stadae & Quedlinb. 1725. 4. quae altera longe plenior editio.

Ioannis Henrici von Seelen, Rectoris Lycei Lubecenſis, teſtes non Chriſtiani paſſionis CHriſti. Lubec. 1720. 4.

Ejusdem de Veritate Religionis Chriſtianae ex profanis ſcriptoribus caute confirmanda. Lubec. 1722. 4.

Ejusdem de ſcriptoribus gentilibus, falſò in Chriſtianorum relatis ordinem, & de fruſtra in Virgilio quaeſitis à Faydito rebus divinioribus. Flensburg. 1714. Confer *Ioannis Gottlieb Heineccii* diſſ. de Philo-

Philoſophis ſemichriſtianis, Halae 1714. 4. & *Iac. Hieronymi Lochneri* ſchediaſma de ſcriptoribus, qui aliis Pagani aliis Chriſtiani audiunt, Brem. 1716. 4.

Ioh. Englerti, Swinfurtenſis, Gentilis teſtis veritatis, duabus diſſ. expoſitus, Lipſ. 1710. 4.

Petri Zornii, Hamburgenſis, Erſtes Chriſtenthum, ſowohl in reiner Lehr als heiligem Leben, aus den Feinden Chriſtlichen Namens, den Heyden, entworffen, Kiel, 1711. 4. Sciagraphia majoris Operis promiſſi, necdum editi.

Lettre du *P. de Grainville*, S. J. ſur l'uſage qv'on peut faire des Medailles par rapport à la Religion Chrétienne. *Memoires de Trevoux 1715. Août p. 1411. Iournal des Savans A. 1716. p. 563.*

Val. Erneſti Læſcheri, tunc admodum juvenis, ſchediaſma de numorum veterum in Theologia, explicatione S. Scripturae, & Eccleſiaſticae antiquitatis uſu. Jenae, 1694. 4.

Theodori Haſai diſſ. de Imp. Tiberii decreto, quo CHriſtum voluit referre in numerum Deorum. Hanov. 1708. Erfurt. 1713. Vide *Bibl. Theologico-Philologicam Bremenſem* T. 3. p. 325. ſeq.

Iacobi Haſai, fratris, animadverſiones ad teſtimonia de Moſe ab Huetio adducta, exſtant in eadem Bibl. Theologico-Philologica Bremenſi T. VI. faſciculo 5. p. 769. ſeq.

M. Godfridi Vockerodt Exercitatio Academica de notitia Divinatum Scripturarum apud Gentiles. Jen. 1689. 4. *Bibliotheque Univerſelle* T. 17. p. 438.

Chriſtiani Hofmanni, Uratislavienſis, Umbra in Luce, Jen. 1667. 1680. 4. Vide ſupra p. 474.

Philippi Picinelli, Mediolanenſis, lumina reflexa, ſive ſcriptorum Ethnicorum conſenſus cum ſingulis pæne verſiculis S. Scripturæ. Francof. 1702. fol. ex Italico Latine, D. Auguſtino Erath interprete.

Ioannis Bompartii * parallela ſacra & profana in Geneſin, Amſt. 1689. 4. *Bibl. Univerſelle* T. XIV. p. 470.

Similiter ſacros ſcriptores ex profanis illuſtrare docuit *Ioachimus* Camerarius & *Victorinus Strigelius* in Novum Teſt. *Grotius* praef. in Stobaeum, & in notis ſuis ad libros Biblicos, & de Religionis Chriſtianae Veritate. *Io. Pricaus* ad Pſalmos & libros quoſdam Novi Teſt. *Io. Doughtejus* in analectis ſacris. *Sebaſtianus Pfochenius* de ſtyli N. T. puritate. *Thomas Gatakerus* diſſ. de ſtylo Novi Teſt. contra

* Bibliotheque Univerſelle T. 14. p. 470.

contra Pſochenium & in Cinno atque adverſariis poſtumis, quae junctim excuſa cum ejus commentariis in M. Antoninum, Traject. 1698. fol. *Balduinus VValaeus* commentario in libros hiſtoricos N. T. Lugd. Bat. 1653. 4. *Eraſmus Schmidius* noſter notis in N. T. *Dan. Heinſius, Iſ. Caſaubonus, Theodorus Beza, Alexander Morus*, &c. *Paulus Colomeſius* in Obſervationibus ſacris, *Iacobus Duportus* in Gnomologia Homeri ſive ſententiis illius cum ſacris aliiſque ſcriptoribus collatis, Cantabrig. 1660. 4. *Zach. Boganus* in Homero hebraizonte ſive comparatione Homeri cum ſcriptoribus ſacris quoad normam loquendi, cui Heſiodus ὁμηρίζων ſubjicitur. Oxon. 1658. 8. *Petrus Keuchenius* annotatis in Evangelia & Acta, Amſt. 1689. 4. *Cornelius Adami* in exercitationibus exegeticis, Groning. 1712. 4. & Obſervationibus Theologico-Philologicis 1710. 4. *Gerardus Outhovius* & alii, quorum inſignia ſpecimina in Bibliotheca Philologico-Theologica Bremenſi, plurium & majorum ſpem faciunt. Rev. *Georg. Raphelius*, ſacrorum ſcriptorum ſtylum cum Xenophonte, Hamb. 1700. 8. Polybioque & Arriano, 1715. 8. erudite conferens, atque ſimilem laborem in Herodoto & aliis fortaſſe Graecis ſcriptoribus continuaturus, Viri Clariſſ. *Ioannes Henricus von Seelen* in ſpecimine obſervationum ad loca N. T. ex Plutarchi libro de inſtitutione puerorum. Lubec. 1719. 4. quales utinam ex toto dare pergeret Plutarcho: *Io. Friderich Humborgk* zu Bach in parergis ſacris, Trajecti 1712. 4. *Lamb. Bos* exercitationibus Philologicis ad loca Novi Teſt. quae poſt primam edit. A. 1700. auctiores prodiere Franeqv. 1713. 8. & in Obſervationibus Miſcellaneis ad loca quaedam Novi Fœderis tum exterorum Graecorum ſcriptorum. Franeqv. 1707. 8. *Iacobus Elsnerus* in Obſervationibus ſacris ad Novum Teſt. Trajecti 1720. 8. quorum alteram partem cupide exſpectamus: Noviſſime *Ioannes Alberti* Obſervationibus Philologicis in ſacros Novi Fœderis libros. Lugd. Bat. 1725. 8.

Exceſſus quorundam Criticorum vel nimium tribuentium Ethnicorum auctoritati, vel ſine neceſſitate illorum teſtimonia accumulantium perſtrinxit Rev. Jo. Laurentius Mosheim in cogitationibus Philoſophicis de eo, quod juſtum eſt circa litterarum ſacrarum ex priſcis ſcriptoribus interpretationem & emendationem. Kil. 1720. 4. Cum his conferenda Jo. Andreae Cleſſelii τ μακαρίτȣ diſſ. Critica de interpretatione N. Teſt. ex ſcriptoribus profanis. Witeb. 1722. 4.

CAPUT

CAPUT XXXIII.

Facta & eventus, Veritati Christianae Religionis fidem facientes.

DUo inprimis facta non inficianda Evangelio & miraculorum veritati suffragari observat *Stephanus New* in libro Anglice edito *a discourse concerning Natural and revealed Religion,* Lond. 1696. 8. p. 155. seq. quod Historiae Evangelii nullum ex primis illis temporibus, quod ad nos pervenit scriptum, nullus eventus, nulla contraria narratio adversetur: deinde quod tam prompta tam frequens & constans propagatio Christianismi nullo modo potuerit sine miraculo fieri per homines omni externa potentia, auctoritate, opibus & eruditione destitutos, svadentesque communibus opinionibus contraria, cupiditatibus adversa & ingrata. Sed de testimoniis illorum temporum & Judaeorum Ethnicorumque, capitibus superioribus jam dictum: de factis duobus maximi momenti, Resurrectione CHristi & propagatione Christianismi c. XLIV. & XLIX. sum dicturus, igitur in praesenti suffecerit universe referre scriptores, qui argumentum hoc quod ab factis & eventibus pro religionis causa ducitur, uberius exposuerunt. Sunt autem hi:

A short and easie method with the Deists, wherein the certainty of the Christian Religion is demonstrated by infallible proof from four rules, * *which are incompatible to any imposture that ever yet has been, or that can possibly be.* quarta editio, Lond. 1709. 8. praemissa praefatione adversus impietatem Caroli Blount, Apollonium Philostrati & CHristum juxta habentis. *Quatuor regulae* sive characteres, ex quibus auctor acutus hujus scripti *Carolus Lesley* veritatem religionis Christianae probatam dat, hae sunt: 1) Facta sive eventus digni fide appellantur, qui hominum oculis auribusque palam se offerunt & ab iis judicari possunt. 2) Quae gesta sunt publice in conspectu totius orbis terrarum. 3) Quibus apud posteros non modo publica monu-

* Auctor scripti, qui Leslio invidiam facere, quatuorque ejus regulas ad Papismum commendandum unice facere contendit, *detection of the true meaning and wicked design of a book entitul'd,* a plain and easie method with the Deists, *wherein is prov'd, that the Autors four marks are the marks of the beast, and are calculated only for the Cause and service of Popery.* exploditur in diario Londinensi, *Censura Temporum* Volum. III. p. 12. seq. Certe nemo sanus poterit quatuor illos characteres bona fide Papismi erroribus & abusibus probandis adhibere.

monumenta, sed etiam actiones & gesta testimonium perhibeant. 4) Ita ut monumenta illa illæque actiones & observantiæ institutæ fuerint & obtinere cœperint ab ipsis illis temporibus, quibus facta ista & eventus contigerunt. *Histoire des Ouvrages des Savans* A. 1702. p. 418. Idem liber Germanice, interprete *Christophoro Matth. Seidelio*, Pastore & Inspectore Tangermundano. Lipsiæ, 1710. 12. Belgice cum Jo. Tillotsoni sermone contra Atheos. Ultraject. 1695. 8.

A short and easie method with de Jews, wherein the certainty of the Christian Religion is demonstrated by infallible proof from the four rules made use of against the Deists, shewing that these four rules do oblige the Jews as much, or more than the Deists, to the acknowledgment of Christ: with an answer to the most material of their objections and prejudices against Christianity. Lond. 1709. 8. secunda editio. Prima A. 1698. & Germanice laudato *Seidelio* interprete A. 1718. 12.

Histoire du Christianisme, ou l'on fait voir l'origine & l'antiquité de ses Veritez en IV. lettres. Paris 1701. 12. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1702. T. 2. p. 318.

Ioannes Clericus in prolegomenis ad Historiam Ecclesiasticam duorum primorum sæculorum, Gallice editam Amst. 1716. 4. *Acta Erud. T. 6. Supplem.* p. 482. seq.

Francisci Atterbury miraculous propagation of the Gospel ad Es. LX, 22. *History of the works of the learned* A. 1707. p. 684. seqq.

Veritas Evangelii demonstrata ex successu, ab *Henrico Moro* in mysterii magni explanatione lib. VII. cap. 16. p. 292. seq. Operum Theologicorum. Lond. 1675. fol.

Triumphus Religionis de Atheismo, Gentilismo, Judaismo & Hæresi, sive de Religionis successu & antiquitate ex libro *Iacobi Benigni Bossueti*, Meldensis Episcopi, qui Gallice sæpius Parisiis & in Belgio sæpius excusus est sub titulo, *Discours sur l'histoire universelle.* Latine cum notis Petri Montmedy. Ratisbonæ 1715. 8. Vide etiam *Acta Erud.* A. 1682. p. 216.

Io. Adolphi Turretini Oratio de variis Christianæ doctrinæ fatis. Genev. 1708. 4. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1709. p. 80.

Non dubito, inquit *Hermannus Conringius* in Epistola ad illustrem Wagenseilium scriptioni adversus Judæos intentum, *opera Te facturum pretium,*

pretium, si cum primis Judaeos paulatim adduxeris ad seriam considerationem non operum duntaxat, sed totius omnino historiae CHristi atque Apostolorum, quia me saltim judice nulla ἀπόδειξις magis est robusta quàm haec: Vera est historia Evangelica de CHristo & Apostolis, ergo vera est Doctrina CHristi & Apostolorum qualis in Novi Testamenti libris traditur. In eandem sententiam plura Conringius in praefatione ad B. Viotti libros de demonstratione, editos Helmst. 1661. curante Andrea Frœlingio, & in Conringii Epistolis sive praefationibus junctim ibid. 1666. 4. editis p. 393. sq. Idem in Epistola ad Capellanum data A. 1673. 24. April. *Ego Religionem Christianam, quatenus illa sacris litteris continetur, non minus firma arbitror Demonstratione ostendi posse, quàm est ulla Mathematicarum - - Quin & singulari libello pugnare ejusmodi demonstrationibus pro Veritate Religionis Christianae adversus omnes segreges, adeoque & Judaeos, pridem paratus fui, jamque fecissem, nisi negotia impedivissent.* Observationes Conringii MSS. ad Grotium de Veritate Relig. Christianae audio servari Noribergae à celeberr. D. Godfrido Thomasio.

Jo. Marckii diss. de veritate historiarum Novi Test. Lugd. Bat. 1720. 4.

Narrationibus de miraculis, apparitionibus & vaticiniis tunc non posse derogari fidem, docet *H. Morus* in antidoto adversus Atheismum T. 2. Opp. Philosph. p. 94. & in enchiridio Metaphysico c. 26. T. 1. Opp. Philosoph. p. 302. si hae tres regulae observentur: 1) si hujusmodi rerum narratores viri sint prudentes, nec sibi quidquam lucri commodive ex istis narratiunculis captantes. 2) si multi fuerint ejusdem rei spectatores testesve oculati. & 3) denique, si sit sensibile aliquod harum rerum mirabilium effectum permanensque vestigium.

La Religion Chrétienne prouvée par les faits, par Mr. l'Abbé *Houtteville.* Paris. 1722. 4. Scriptor insignis ac disertus, quem ab eo tempore in Academiam Regiam 25. Febr. A. 1723. receptum clarissimo Massieo * constat successisse, hac methodo utitur, ut post praemissam dissertationem, in qua praecipuos de hoc argumento scriptores † censurae suae subjicit, Libro *primo* exponat characteres, quibus veritas eventuum demonstratur, easque Religioni Christianae convenire doceat. Sunt autem illi, 1) ut quod traditur nihil absurdi vel contradictorii in se contineat. 2) pluribus testibus oculatis & eorundem, quibus res contigerunt, temporum. 3) ut testes illi sint idonei, ingenui, periti, dignique fide, & morali

 certitu-

* Journal des Savans A. 1723. p. 622. † Supra, p. 32. seq.

certitudine de illis constare possit, nec falsos ipsos esse nec falli potuisse, qui sola quæ ipsi viderint, testentur sermone simplici & constanti concordique. 4) quarto ut res narrata sit publica & cujus plurium maxime intersit. 5) ut rei illius veritas nexu & consecutione aliorum eventuum non inficiandorum comprobetur. 6) ut testes ipsi conspirent inter se, neque ab adversariis ipsis illorum temporum res gesta in dubium vocetur. denique 7) ut ad nostram usque ætatem testimonia illa pervenerint integra sine imminutione, additione & immutatione. Hos singulos characteres deinde particulatim in miracula CHristi & Apostolorum, in universam historiam Evangelicam & scripta Evangelica atque Apostolica accurate quadrare docet & evincit.

Liber *secundus* totus est in Prophetiis Veteris Test. de CHristo vindicandis, speciatim in locis Genes. XLIX, 8. seq. p. 155. seq. Danielis IX. p. 170. seq. & demonstrando speciatim JESUM, ita ut de Messia fuerat prædictum, fecisse miracula, gentes adduxisse, Legem abrogata veteri instaurasse, mortuumque esse & ex mortuis resurrexisse secundum Prophetas.

Liber *tertius* fortiter proponit & non minus solide dissolvit objectiones quasdam à Deistis & Judæis opponi solitas, quarum prima est longinquitas temporis, quo sumus nos ab CHristi incarnati ætate remoti. 2) Judæorum Gentiumque illa ipsa CHristi ætate incredulitas & repugnantia. 3) Tenuis ac vilis externa JESU conditio. 4) Oracula Ethnicorum. 5. 6. 7) Falsa miracula inter varias gentes ab omni ætate jactata, & quod Moses Devt. XIII. & CHristus Marc. XIII, 22. prodigiis ac miraculis commoveri prohibuit. 8) Martyres falsarum religionum, & amplitudo, Idololatriæ præsertim, & Muhamedanismi. 9) Librorum, qui Christianismum pridem oppugnavere suppressio & interitus. 10) Locorum Vet. Test. in Novo non ad unguem semper facta allegatio. 11) Mysteriorum nostrorum evidens incredibilitas cum minus evidenti factorum certitudine comparata. 12) Apollonii Tyanei cum CHRISTO comparatio. Merito hocce Houttevillii opus tanquam eximium laudatur à Mongino, (Journal des Sav. A. 1723. p. 627.) neque apud æquos lectores ejus pretio multum detrahent censuræ, quas hactenus quaternas legi, unam insertam Memoriis Trevoltinis A. 1722. Jun. p. 1329. atque inde editioni Amstelodamensi Ephemeridum

meridum literariarum Parif. 1723. p.632. alteram in Epiftolis Abbatis de Fontaines, Parif. 1722. 8. (Bibl. Françoife Tom. 3. p. 285. Journal des Sav. A. 1723. p. 506. & Jul. p. 9.) tertium fub Judæi converfi R. Ifraël ben Abraham nomine, (Journal des Sav. 1723. p. 14. & Memoires hiftoriques & Critiques A. 1722. Dec. p. 80.) quartam denique auctore Abbate Grecurtio, voces quasdam & phrafes carpente, (Bibl. Françoife T. 2. p. 164.)

Anonymi Reflexions fur l'hiftoire des Juifs, pour fervir de preuve à la verité de la Religion Chrétienne. Amft. 1721. 12. duobus Voluminibus, fupra p. 627.

Conradi Iken Oratio inauguralis de Veritate Religionis Chriftianæ ex Judæorum poft CHriftum natum factis demonftrata A. 1723. 13. Maj. laudatur T. 7. Bibl. Bremenf. p. 178.

CAPUT XXXIV.

De felicitate, quam præftat Religio, fpeciatim Chriftiana, generi humano, Rebus publicis & fingulis hominibus.

VEriffime pronunciatum ab Apoftolo eft, 1. Timoth. IV, 7. Pietatem ad omnia utilem effe, cui & præfentis vitæ & futuræ promiffa ampliffima funt Divinitus propofita. Nam de futura quidem fempiterna beatitate, CHrifti parta merito, ac fideles Chriftianos certiffime manentibus Domini fui gaudiis, quam fancta, quam magnifica funt, quam expetenda, quæ à Chriftiana Religione nobis promittuntur. Non minus vere licet affirmare præfentis quoque vitæ, & fingulorum hominum & privatarum familiarum, communem & integrarum Rerump. * falutem & felicitatem, arcto nexu conjunctam effe cum pio cultu Numinis. A nulla autem Religione vel folidioris inculcatur pietatis ftudium, vel felicitas fingulorum hominum aut regnorum ac Rerump. impenfius curatur, quam à Religione Chriftiana, cui & humaniorem vitam & longe plura virtutis exempla debemus. Nam quid innocentius Chriftiano homine ex CHrifti præceptis & regula vivente? quid beatius eo, cui forte contento fua, vita CHriftus, mors lucrum, in quo nihil condemnabile, quem à DEI & Salvatoris fui amore neque præfentia nec futura dimovere pof-

* Confer, quæ fupra Cap. IX.

ſunt, quique perſvaſus vivit DEUM amanti omnia in bonum cedere oportere? Quid illo amabilius, qui etiam hoſtes edoctus amare, in communi charitate amorem fraternum libenter exhibet ac præſtat. Quid vero magis conferre poteſt ad communem felicitatem civitatum vel generis humani, quam ſi quam plurimi ſint non nomine ſed re Chriſtiani, qui pati malint quàm inferre injurias, qui ſervandæ fidei, juſtitiæ, veritati & paci ſtudeant unice, qui ſuum quisque demandatum munus, ita ut DEO inſpectanti approbandum gerant: qui ſi ſubjecti ſint, Magiſtratibus bona fide pareant non pœnæ metu, ſed propter conſcientiam: qui ita præſint aliis, ut DEO rationem geſtorum redditurі: nec quicquam tamen propterea vel ab induſtria remittant ac virtute vel à coſtantia recedant, ſed læti & alacres cum ſimplicitate columbina ſerpentum miſceant prudentiam, nihiloque adeo inferiores ſint aliis, ſed per DEI, cui unice confidunt, gratiam etiam ſuperiores, & ad rem ſuam remque publicam gerendam magis idonei. Etiam in illa corruptione Chriſtianorum ſpeciem pietatis habentium, virtutem autem eheu abnegantium, verbis exprimi non poteſt, quantum beneficiorum acceſſerit culturæ ac felicitati vitæ humanæ per Religionem Chriſtianam, quam multa immania, fœda, ſtulta & impia tamen ſublata, quæ ante lucem illius Divinitus oblatam palam obtinebant, ita ut etiam homo Judæus Thom. de Pinedo in notis ad Stephanum Byz. p. 37. & 59. diſerte profiteatur, ſatis æſtimari non poſſe, quantum Chriſtianæ Religioni debeatur, quæ tot religionum monſtra ſuſtulerit. Sed age ſcriptores, qui cuncta hæc uberius expoſuerunt, ſubjungamus:

Hilarii Theomili ſtete Freude des Geiſtes, eigenes Kleinod derer die den Vater anbeten im Geiſt und in der Warheit. Francofurti, 1719. 8. tertia editio.

Joſephi Halls Himmels-Luſt auf Erden, oder die wahre Seelen-Ruhe. Helmſtadii, 1677. 12. ex Anglico.

D. Simonis Patrick, Epiſcopi Elienſis, the witneſſes of Chriſtianity, or the certainty of our faith and hope, Lond. 1703. 8. ſecunda editio, 2. Vol. Inſcribitur etiam hic liber, JEſus Filius DEI, & Reſurrectio ſive Vita æterna in JEſu ſperanda teſtibus cœleſtibus probata & terreſtribus ad 1. Joh. V, 7. 8. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1708. T. 2. p. 243.

Edmundi Eliſei, Presbyteri Eccleſiæ Anglicanæ, ſummum bonum, ſeu vera & unica beatitudo hominibus per CHriſtum communicanda. Lond. 1681. 8.

Robertus

Robertus Sharrock libro Anglice edito Lond. 1673. 4. de finibus Virtutis Chriſtianæ.

Joannis Turner a ſincere and Zealous practice of Religion recommended, in conſideration of the certainty of its principles, the reaſonableneſs of his duties, and the great wiſdom of mankind in ſerving God, with reſpect both to the advantages of this life, and the recompenſes of the next: to which is added a brief account, how thoſe who incline to Religion, may beſt bring their good deſires to good effect. Lond. 1701. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1700. p. 634.

Jo. Raji perſvaſive to a holy life, from the happineſs that attends it both in this world and in the world to come. Lond. 1700. & 1719. 8. Commendatio pietatis petita à felicitate quam in hac & in altera vita certiſſime præſtat. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1700. p. 629. *Acta Erud. T. 7. ſupplementi* p. 442.

Contra Bælium, qui in altero tomo cogitatorum de Cometis negare viſus eſt Rempublicam genuinorum Chriſtianorum ſecundum præcepta CHriſti viventium tueri ſe poſſe, vide Novellas Reip. litterariæ A. 1700. p. 289. A. 1705. p. 317. ſeqq. & A. 1707. menſe Auguſto p. 168. ſqq. & Septembri p. 286. ſeq.

Iacobi Bernardi, diſſertatio inſerta iisdem Novellis Reip. litterariæ A. 1707. menſe Julio p. 69. ſeqq. *Diſſertation ou l'on fait voir par l'idée que l'on donne d'une Societé toute compoſée de vrais Chrétiens, qu'elle ſeroit tres propre à ſe maintenir, quoi qu'entourée de peuples ou infideles, ou Chrétiens à la mondaine.*

Lud. Vives lib. V. de veritate fidei T. 1. Opp. p. 492. ſeq. ubi exponit felicitatem, quam ad Rempubl. bene gerendam confert Religio Chriſtiana.

Rob. Bellarmini, Cardinalis, Princeps Chriſtianus.

Petri Ribadeneira, S. I. Princeps Chriſtianus contra Nic. Machiavellum. Mogunt. 1603. 8. ex Hiſpan. Latine per Jo. Oranum.

Caroli Scribanii, S. I. Politicus Chriſtianus. Antwerp. 1626. 8. duobus Voluminibus.

Ludovici de Malvenda Spiegel eines Chriſtlichen Fürſten. Verdeutſcht durch Ægidium Albertinum. Monachii 1604. 4. & ex Latino Germanice, Franciſco Brandenbergio interprete. Conſtantiæ 1650. 4.

Nicolai Cauſſini, S. I. aula ſancta (Theodoſii M.)

Martini Raderi, S.I. aula ſancta (Theodoſii jun.) Auguſtæ Vindel. 1608. 8.

Flechierii, Epiſcopi Nemauſenſis, Hiſtoire de Theodoſe le Grand. Paris 1681. 8.

Viti Lud. à Seckendorf, Chriſten-Staat. Lipſ. 1658. 8. *Acta Eruditor.* A. 1685. p. 343.

Sam. Pufendorfi diſſertatio de Concordia veræ Politicæ cum Religione Chriſtiana, nona in ejus Analectis Politicis ſive diſſertationibus Academicis p. 543. ſeq. Ejusdem liber ſæpius editus Latine, & ex Latino Germanice, Gallice, Belgice, de habitu Religionis Chriſtianæ ad vitam civilem, & in eum *Jo. Pauli Kreſſii* commentarius. Jen. 1712. 8. Ejusdem Pufendorfii Introductio in hiſtoriam Regnorum & Rerumpubl. itidem ſæpius vulgata Germanice, & ex Germanico Latine, Gallice, Svecice, Anglice. parte 1. cap. ult.

Jo. Franciſci Buddei de Concordia Religionis Chriſtianæ ſtatusque Civilis. Halæ Sax. 1712. 8. *Acta Erud.* A. 1712. p. 39.

Joannis Upmarkii diſſ. de habitudine Religionis ad Societates. Upſal. 1708. 8.

Lamberti Danai Politica Chriſtiana.

Alberti zum Felde, Theologi Kilonienſis, Politica ſacra, ſive de Imperio DEI ejusque juribus. Lubec. 1720. 8.

Laur. Magalotti Concordia della Religione e del Principato. Giornale de' letterati d'Italia T. 13. p. 140.

De *Thomæ Bozii* & aliorum ſcriptis huc ſpectantibus dictum ſupra p. 320. ſeq.

Joannis Tillotſon T. 1. ſermonum Gallice verſorum ex Anglico à Petro Coſte ſermon. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Amſt. 1706. 8. Vide ſupra p. 561.

Richardi Steele auctoris ingenioſarum & utilium diſſertationum moralium, *Spectatoris* nomine editarum clariſſimi, Chriſtian hero, an argument proving that no principles but thoſe of Religion are ſufficient to meake a great man. Libellus A. 1701. primum & 1711. quarta vice Anglice editus Lond. 12. quo probatur Principem Chriſtianæ Religionis obſervantem digniſſimum eſſe Herois nomine. Ad idem argumentum ſpectat Oratio *Hurtadi de la Motte*, Poëtæ celebratiſſimi Galli, qua oſtenditur, neminem vere mereri nominem Magni, niſi pium cultorem Numinis.

Guilelmi Nichols Religion of a Prince. Lond. 1704. 4.

Ad

Ad Proverb. XIV, 34. la justice eleve une nation. *Jac. Saurin* Tom. 3. sermon. 3. sur l' accord de la Religion avec la politique. *Europe Savante* A. 1718. *Juillet* p. 58. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1717. p. 710. *Bibl. ancienne & moderne* T. 8. p. 425. seq. Vide & T. 2. p. 59. seq.

Robert South Tomo primo sermonum Anglice tertia vice quatuor Voluminibus editorum Lond. 1715. 8. probat Religionem esse optimam & præstantissimam rationem status Regni vel Reip.

Idem argumentum illustratum à *Sharpio.*

Anonymi lucrum hominis præcipuum, sive de Religione tractatus dilucide demonstrans præceptorum Evangelicorum æquitatem, & quod egregie conducat debita eorum observatio ad salutem & felicitatem tam societatum publicarum quam privatorum hominum. Oxon. 1705. 12.

Idem probatum luculenter in B. D. *Godfridi Olearii* libro Germanice edito, JESUS der wahre Meßias, parte IV. p. 787. seqq.

Anonymi, Christianity the great ornement of humane life, Lond. 1701. 8. *Nouvelles de la Rep. des lettres* 1701. Septembr. p. 349. *History of the works of the learned* A. 1701. p. 308.

Mr. Jefferie's, Religion the perfection of man. 8.

Anonymi Reflexions sur la felicité dans cette vie mortelle. Paris 1717. 12. *Iournal des Savans* A. 1717. p. 123. *Memoires de Trevoux* A. 1718. pag. 23.

D. Balthasaris Meisneri Vortrefflichkeit und Würde eines Christen, è Latino Germanice, interprete Hermanno Gerhardo Weland. Hamb. 1710. 8.

The pleasantineß of a religious life opened and proved and recommended to the consideration of all, particularly young people, by *Matthew Henry,* Minister of the Gospel. Lond. 1714.

D. Philippi Iacobi Speneri Christenthum die gröste Glückseligkeit, ad Philipp. IV, 4. seq. inter ejus quatuor homilias Germanice vulgatas Coloniæ ad Spream 12. p. 187. seq.

The art of Contentement, by the author of the whole duty of Man. Oxon. 1676. 8. & Germanice Hamb. 1678. 12. Die Kunst der Vergnüglichkeit. Et Gallice, L'art de vivre content par l'auteur de la pratique des vertus Chrétiennes. Amst. 1706. 12. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1706. T. 2. p. 99.

Io.

Io. Adolphi Hofmanni zwey Bücher von der Zufriedenheit, nach Anleitung der Vernunft und der Glaubens-Gründe verfasset. Hamb. 1722. 8. & secunda præclari libri editio auctior duobus capitibus. 1723. 8. Tertia jam sub prælo sudat A. 1725.

Ejusd. Politische Anmerckungen über die wahre und falsche Staats-Kunst, libro præsertim primo, ubi etiam cap. 8. disputat contra Machiavellum. Hamb. 1725. 8.

Io. Alphonsus Turretinus in Oratione de pietatis & eruditionis nexu. Genev. 1706. 4. probat eruditionem scientiamque omnem vanam esse & inutilem sine religione, imo noxiam: vicissim eruditionem & scientias conjunctas cum pietate liberare hominem variis superstitionibus & erroribus, magisque reddere idoneum ad veritatem Divinam scrutandam amplectendamque. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1707. T. 2. p. 671. seqq.

Ejusdem dissertatio, qua suadet incitamenta ducta à commodis temporalibus, ex serio Religionis Christianæ cultu promittendis, frequentius evidentiusque populis Christianis proponenda. Genev. 1720. 4.

Ægidii Gabrieli specimina moralis Christianæ & moralis diabolicæ in praxi. Bruxell. 1675. 12. *Giornale de' letterati di Roma* A. 1676. p. 208.

Daniel Ernesti Jablonsky in Homiliarum Germanice editarum decade secunda, Berolin. 1715. 4. p. 145. sq. tres homiliæ in locum 1. Timoth. VI, 6. *est autem quæstus magnus pietas cum animo sorte sua contento.* Ejusdem decade quarta, Berolin. 1718. 4. p. 142. seq. homilia de vero gaudio in DEO, ad Ps. LXXIII, 28. & p. 174. seq. de misera & inquiete conditione impiorum, ad Esaiæ LVIII, 21.

Sylvestri Tappens Haupt-Gründe der wahren Weisheit und Glückseligkeit. Hildesheim. 1720. 4. Unschuldige Nachrichten A. 1720. p. 296.

Antonii Legeri sermo nonus inter Gallice editos Genev. 1720. 8. Tomo primo, de gaudio piorum, ad Proverb. XXI, 15.

Jac. Saurini Tom. 3. sermon 10. sur les advantages de la Religion Chrétienne, sur 1. Corinth. I, 21. *Europe Servante* A. 1718. *Iuillet*, pag. 73.

Hectoris Godfrid Masii Interesse Principum circa Religionem Evangelicam ad Christianum V. Daniæ Regem. Hasniæ 1688. 4. *Bibl. Universelle* T. XI. p. 47. p. 251. 368.

CAPUT

CAPUT XXXV.

De Chriſtianæ Religionis excellentia præ cæteris religionibus omnibus.

I.

QUemadmodum Religionis Chriſtianæ Veritas, ſi cum aliis eam compares, melioribus argumentis nititur, & Divinam originem ſuam propagatione admirabili, evidentibus factis, fructibus & fide digniſſimis teſtibus tueri poteſt: ſic etiam ipſa ejus natura ac conditio habet in ſe multas & maximi momenti prærogativas, quibus omnes alios cultus ac religiones longe vincit. Earum præcipuas quasdam paucis tantummodo indicabo, deinde ſcriptores, qui de excellentia ejus ac præſtantia nobili diligentius tractarunt, nominatim referam.

II. Inprimis nihil eſt in religione naturali ſana ac rationabili, nullum officium, quod Religio Chriſtiana non vehementer probet, firmet ac perficiat: nihil eſt in veteri Judaica, (quam & ipſam Divinam agnoſcit,) quod non & ipſum vel ſervandum commendet, vel impletum dulciter exponat. Cæterum libera eſt ac immunis non modo ab Idololatricorum & commentitiorum cultuum fœditate, nugis, & erroribus: ſed etiam hoc habet præ Judaiſmo, ut non ad unum populum, ſed ad totum genus humanum Divino conſilio referatur, quod ipſum prædictum dudum ante divinitus à Prophetis, ipſi Judæi negare non poſſunt. Non igitur ad unum alligata templum, non circumciſionis & Leviticarum cerimoniarum aut alio duro conſtricta jugo eſt, ſed omnibus usquequaque gentibus quam late patet orbis terrarum, à DEO hominum amatore ſub facillimis & utiliſſimis præceptis commendata. Præterea nihil usquam reperias in ſcriptis Philoſophorum cujuscunque gentis vel ætatis de DEO & rebus Divinis, vel de conditione hominis præſenti & poſt hanc vitam quod Religio Chriſtiana non tradat longe ſolidius, * plenius & σωματι-

* Bene Vir egregius Jo. Adolphus Hoſmannus in libro digniſſimo lectu, qui hoc ipſo tempore, quo illa ſcribo, in lucem prodiit in hac urbe Hamb. 1725. 8. Politiſche Anmerckungen über die wahre und falſche Staats-Kunſt p. 29. Wir Chriſten wiſſen noch mehr von GOtt als alle Heyden. Das geoffenbahrte Wort GOttes erläutert den Zweifel und die Dunckelheiten der Natur. Es befeſtiget die natürliche Pflicht, es zeiget uns den Weg durch eine ewige Verſöhnung zu GOtt. Es rüſtet uns aus mit

χώπρων, charitatem humilitatemque ingeneret & fiduciam procul illis aberrationibus & dubitationibus, in quas illos caligo mentis vel parum ſana curioſitas conjecit: miſeriæ vero humanæ cauſas, & rationes veras illis medendi nulla alia religio pandit quam Chriſtiana, omnia concludens ſub peccato, & ad emendationem cordis ſeriamque pœnitentiam omnes vocans & invitans ſeria voce ac blanda: DEI ſimul in nos peccatores magno celebrato amore, quo CHriſtum Filium unicum ſuum nobis dedit, non modo ut eum audiremus præceptis ſanctiſſimis, perfectiſſimis, & exemplo nos edocentem, ſed ut morte Ejus, quam pro nobis ſubiit, viveremus, & quotquot in eum credimus, neutiquam periremus, ſed vitam æternam conſequeremur. Ita perfectioni Doctrinæ & ſanctitati præceptorum digne reſpondet, cum vitæ præſentis læta ſanctaque fiducia etiam in futurum ſpei maximæ firmitas & per æternam expiationem Divina præmiorum magnitudo, qualia nec oculus vidit, nec auris audivit, neque ulli hominum cogitare venit in mentem, quæ DEUS ſeſe amantibus in omnem æternitatem comparavit.

Jacobus Bernbardus, * Profeſſor Matheſ. & Paſtor Eccleſiæ Gallicæ Leidenſis clariſſimus, præter Novellas Reip. litterariæ, in quarum locis variis Religionem Chriſtianam adverſus Bælii objectiones defendit ſtrenue, edidit etiam libros quinque, dignos ejus ingenio & acumine, de excellentia & amabilitate Religionis Chriſtianæ, de l'excellence de la Religion Chrétienne. † Lugd. Bat. 1714. 12. Prodierunt quoque Germanice neſcio quo interprete Rudolſtadii 1720. 8. Von der Vortrefflichkeit der Chriſtlichen Religion. Libro primo oſtendit Religionem univerſe ad hominum felicitatem comparatam Divinitusque conceſſam hominibus eſſe. Libro ſecundo dogmata illius conſiderat, quatenus ſive ex Naturæ Lumine, ſive ex Divina Revelatione cognoſcuntur. Libro tertio præcepta & officia, quæ à Religione injungi conſtat: Libro quarto promiſſiones & pœnas expendit. Quinto denique reſpondet ad objectiones, cauſasque removet, quibus multi ab illa amanda & amplectanda dimoveri

mit Demuth und Vertrauen: es lehret uns die allervollkommenſten Pflichten der Menſchlichkeit: es unterrichtet uns von dem Zuſtand in jener Welt/ und macht uns in dieſer zu frieden und gelaſſen.

* Obiit 4. K. Maj. A. 1718. æt. 60. Vide Novell. de la Rep. des lettr. 1718. p. 305. Hiſt. Critique de la Rep. des lettr. T. 15. p. 386. Europe Savante A. 1718. Jul. p. 151.

† Acta Erud. A. 1716. p. 20. Journal literaire T. V. p. 175. 233. Memoires de Trevoux A. 1716. p. 1828. Unſchuldige Nachrichten A. 1714. p. 1079.

moveri se patiuntur. Subjectæ sunt dissertationes quatuor, 1) de veris falsisque amoris in DEUM notis & characteribus, 2) quomodo erga inimicos gerere Christianus se debeat, 3) de martyrio, & 4) de mendacio.

Io. Laurence, Christian morals and Christian prudence. Lond. 1717. 8. *Acta Erud.* 1719. p. 83.

Demonstration de la Verité & de la Sainteté de la Morale Chrétienne, par *Bernard Lamy*, Presb. Oratorii. Paris 1688. 12. & 1706. 12. Bibl. Universelle de Mr. le Clerc. T. 7. p. 183. & T. 12. p. 554. Bibl. choisie T. XI. p. 394. Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1688. Jul. p. 792. & A. 1706. p. 526.

Hero Sibersma, Roem der Christenen in CHristo JEsu, den heere hare gerechtigheyd &c. Leoward. 1687. 8. *Bibl. Universelle* T. 5. p. 461.

Parallele de la morale Chrétienne avec celle des anciens Philosophes, pour faire voir la superiorité de nos saintes maximes sur celles de la sagesse humaine, par le P. *Michaël Mourgves*, S. I. Professeur dans l'Université de Toulouse. Paris 1702. 12. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1703. pag. 391. Unschuldige Nachrichten A. 1703. p. 27c.

Isaaci Barrow, Angli, sermones quinque primores Tomi I. Operum Anglice editorum Lond. 1683. fol. egregie demonstrant præstantiam Religionis Christianæ, & causas exponunt eam amandi & serie amplectendi fructusque, qui ad veros ejus cultores certissime redundant. Idem Tomo secundo Lond. 1686. fol. sermonibus à sexto ad nonum fortiter depugnat adversus Atheos, & à tertio decimo usque ad vigesimum, non minus solide veritatem Religionis Christianæ tuetur adversus Idololatras, Judæos & Muhamedanos.

La Nature & l'Excellence de la Religion Chrétienne, avec une preface de *Mr. Burnet*, Eveque de Salisbury, une lettre de de *Mr. Tillotson*, & des pensées Chrétiennes pour tous les jours du mois par le *D. Lucas*, Auteur de la morale d'Evangile. à Delf 1722. 8. *Memoir. hist. & critiques* A. 1722. Jün. p. 45.

Christian blessednes, or discourses upon the beatitudes of our Lord & Saviour JEsus CHrist, (Matth. V.) written by *Iohn Norris*, M. A. Rector of Newton St. Loe in Sommerset-shire. Lond. 1691. 8. *Bibl. Universelle* T. 20. p. 60.

Edward Fowler, Epiſcopi deinde Gloceſtrienſis, deſign of Chriſtianity, or a plain demonſtration and improvement, that the enduing men with inward real righteousneſs, or true holineſs, was the ultimate end of our Saviours coming into the world, and is the great intendment of his bleſſed Goſpel. Lond. 1699. 8. tertia editio.

Ejusdem libertas Evangelica, or a diſcourſe of Chriſtian liberty, being a farther purſuance of the argument of the deſign of Chriſtianity. ibid. 1680. 8.

Io. Petrus de Crouſaz in editione auctiore libri lectu digni de pulchro, *traité du beau*, Amſt. 1623. 12. addidit caput duodecimum *de la beauté de la Religion*, ſupra p. 321. ſeq. *Bibl. ancienne & moderne* T. 20. p. 317. ſeq.

Nicolai Malebranche converſations Chrétiennes touchant la Verité de la Religion & de la Morale de JEſus CHriſt. à Mons 1677. & Roterdam 1685. 12.

Io. Friderici Oſterwaldi ſermo 2. ad Hebr. I, 1. 2. inter duodecim Gallice editos.

Iac. Saurin Tom. 3. ſermon 10.

Benedicti Picteti Examen des Religions, huit ſermons ſur 1. Theſſal. V, 21. Genev. 1698. 8. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1702. *Novembr.* p. 508. Prodiit etiam hoc ſcrutinium Religionum Germanico 1718. *Bibl. Theologico-Philolog. Bremenſ.* T. 3. p. 174. Gelehrte Zeitungen A. 1718. p. 632.

Sam. Werenfelſii Sermo 2. inter decem Gallice editos, eſt du changement que le Chriſtianiſme produit en ceux qui le reçoivent du fonds du cœur. *nova creatura.* 2. Corinth. V, 17. Nouvelles de la Rep. des lettr. A. 1716. p. 395. Confer *Gvil. Beveregii* T. 2. ſerm. 7. & *Tho. Watſons* Ubung der Gottſeligkeit p. 1193. ſeq.

Mr. Halliwell's Excellency of Chriſtianity. 8.

David. Martin, l'excellence de la Foi & de ſes effets, ad Hebr. XI. Amſt. 1710. 8. *Nouvell. de la Rep. des lettr.* 1710. p. 429.

Gratiani Pantophili (Mr. Brendels) Warheits-Gründe von der einigen wahren Religion.

Chriſtoph. Wittichius in exercitatione quarta, cui titulus fucata gentium virtus. Lugd. Bat. 1682. 4. *Acta Erud.* A. 1682. p. 248.

Roberti Fleming Chriſtology. Lond. 1705. 8. Bibl. choiſie T. XI. p. 417.

Io. Alphonſi Turretini diſſertationes de Veritate Religionis Chriſtianæ, 1) de

1) de præstantia Doctrinæ, 2) de Charactere CHRISTI Magistri & primorum præconum, 3) de miraculis. Genev. 1721. 4.

Bernhardi Kenckelii, Tundera Holsati, de veritate unicæ Religionis Christianæ, & aliarum (ethnicæ p. 40. Judaicæ hodiernæ p. 58. & Mohammedanæ p. 88.) falsitate, & religionis naturalis insufficientia p. 113. Helmstad. 1681. 4.

Christian August Hansen, Ecclesiastæ meritissimi Dresdensis, Religions-Prüfung, leitend von der Natürlichen zur Christlichen, wider die Irreligiosität der Atheisterey, Naturalisterey, Indifferentisterey, Epicuristerey, Aberglauben und Profan-Religionen. Dreßden 1724. 4.

CAPUT XXXVI.

De causis incredulitatis & impietatis, speciatim inter Christianos.

PRæcipua causa irreligiositatis est corruptio mentis nostræ, quæ Religionem tanquam jugum libenter cupit excutere, sicuti in vetitum nititur etiam is, cujus maxime intererat ab prohibito sibi quam diligentissime cavere. Communes præterea errorum frequentium fontes videmus esse sensus nostros, imaginationem & perversa præcipue cordis desideria, quæ multa hominum millia corrumpunt, ut in Religionis causa etiam, vera habeant pro falsis, pro veris falsa amplectantur. Ita plerique mortalium prævalere in se patiuntur impetum libidinis, alii plura habendi cupiditatem, quam appetendo quosdam aberrasse à fide & inseruisse se doloribus multis, testatur Apostolus 1. Timoth. VI. 10. honoris alios exercet improbum studium: hæc animos ipsorum agitant & movent, ut regnum in eis ambitio vel avaritiæ aut fœdæ voluptatis labes facile obtineat, unde vel in foveam atheismi theoretici incidunt, vel in atheismi practici barathrum, vel in acediam, stuporem atque ἀναιϑησίαν circa res spiritales prolabuntur, aut hærent in cœcæ superstitionis luto, in quo itidem DEO probari minime possunt. Paucissimi id agunt, ut interiorem vim ac vividam Verbi Divini efficaciam in animis suis persentiscant, dentque operam sedulo, ut fundamenta Religionis recte perspecta habeant: itaque multis nulla alia reliqua manet de rebus sacris notio,

quam hæc, Scripturam ideo assensum nostrum atque ut ore eam profiteamur promereri, quia hæc eorum, inter quos vivimus, sententia est, & majores nostri idem faciendum esse, à longo tempore crediderunt. Tanta judicii & rationis egestas est in multis, tanta præjudiciorum vis, tanta præcipue ex perditis moribus corruptio, ut εἰς κακότεχνον ψυχὴν * in malitiosam animam non intrare Sapientiam non sit mirandum. Quin seria quidam omnia & sancta naso etiam suspendunt & rident, atque ut videantur sapere cœlum vituperant. Multorum quoque non adeo perditorum hominum mentes tacitis de Religionis veritate dubitationibus sollicitantur, quibus ipsimet satisfacere proprio ingenio nequeunt, eas autem aperire animarum suarum curatoribus aut aliis piis atque peritis amicis verentur. Accidit etiam quandoque ut ii, qui sapere se videri præ cæteris, interque fortia sese venditare volunt ingenia, ipsi miseri vere ac miserandi veneno impietatis, quod animos eorum corrupit, alios sermonibus suis improbe inficiant, atque in cœtibus, in conviviis, in familiari consvetudine scrupulos injiciant, qui dum neminem, ut illos eximant, audent consulere, vel ineptos consulunt, nunquam donec vivunt, illis liberantur. Aliis curiositas lectitandorum sceleratorum librorum tanti stetit, ut animo pietatem omnem eliminaverint. Quanta in multis & quam crassa ignoratio rerum Divinarum est per socordiam, qua nunquam ipsis operæ pretium visum est, pretium animæ suæ, Religionem ejusque rationes & argumenta quibus nititur ingenue & serio considerare, & ad DEUM omnis boni doni largitorem accedere, & ab eo seriis & assiduis expetere precibus, ut daret ipsis Sapientiam gratiamque in Lumine suo Lucem videndi ad salutem. Alii stupent ad discordias Christianorum & sectarum mutuo sese condemnantium infelices concertationes: alios perdit superstitionis & errorum splendida species & vis; novitatis studium alios, alios magna & frequentia mala exempla trahunt in transversum.

Mr. Jaques Basnage, sermon 1. sur l'aneantissement de la Religion. Roterdam 1709. 8.

Johannis Eduardi some thoughts concerning the several causes and occasions of Atheism, especially in the present age. Lond. 1695. 8.

N. Jackson, origin of unbelief.

Benedictus Pictetus præfat. ad Theologiam Christianam Gallice editam. Ejusd. Doctrina Moralis Christiana, ibid. vulgata Gallice, atque inde Germanice, libro primo.

C. L. Bellerbeck præf. ad Abbadium de Veritate Relig. *Jo.*

* Sapient. c. 1. vers. 4.

Jo. Alphonsi Turretini disp. Apologetica pro Veritate Religionis Christianæ adversus incredulorum difficultates. Genev. 1724. 4.

Jacobi Saurini Tom. 3. sermon 7. sur les difficultez de la Religion Chrétienne, ad 1. Corinth. XIII, 9. *ex parte cognoscimus.* (Europe Savante A. 1718. Juillet p. 66.)

Mr. de Villiers pensées & reflexions sur les hommes qui font le voyage de Salut. Sæpius editus liber Parisiis, Lugduni, Bruxellis, Hagæ, & ex Gallico Anglice ex Petri Costei versione Joanni Archi-Episcopo Eboracensi dicatus, Lond. 1709. 8. Reflexions on Men's prejudices against Religion and their mistakes in their practice of it. Partis *primæ* hæc sunt capita: 1) De generali Christianorum defectione ab observandis officiis, ad quæ per Religionem suam obligantur. 2) De difficultatibus, quibus Christiani patiuntur se ab illa observatione deterreri. 3) De infirmis quibus moventur præjudiciis. 4) De falsis quas plerique fovent de officio suo ac religione notionibus. 5) De exigua cura & studio, quod in Religionem impendunt plerique. 6) De periculo, quod incurrunt Christiani ignorantia hac officii sui & negligentia. 7) De falsa verecundia & respectibus humanis, quibus nonnulli à vita Christiana ducenda revocantur. 8) De erroribus, qui in obeundis Religionis officiis committuntur. 9) De errore ac deceptione eorum, qui amorem Mundi hujus & vitam Christianam bene convenire inter se & in una sede morari posse existimant. 10) De vitiis Christianorum & aberrationibus, in quas incidunt ex imbecillitate & inconstantia propositi de colenda serio pietate. Pars libri *altera* remedia prioribus malis opponenda commendat 1) Pœnitentiam. 2) Confessionem. 3) Fervidum emendandi se & in pietate proficiendi constansque studium. 4) Devotas ad DEUM preces. 5) Exactam etiam in rebus, quæ leves possint videri & in externo Religionis cultu observantiam. 6) Castitatem & abstinentiam ab omni impuritate ac libidine. 7) Modestiam & humilitatem. 8) Injuriarum per alios illatarum nobis condonationem, & post offensas reconciliationem sincèram.

Jo. Friderici Osterwald traité des sources de la corruption, qui regne aujourd'huy parmi les Chrétiens. Amst. 1700. 8. & Germanice M. Adamo Bernd interprete, Budissinæ 1713. 8. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1699. T. 2. p. 577. *History of the works of the learned* A. 1699.

A. 1699. p. 612. Liber ut cætera Osterwaldi scripta insignis & utilis in duas partes dividitur, quarum *priore* hi fontes corruptionis morum ac sententiarum inter Christianos aperiuntur, 1) Ignoratio rerum Divinarum, in qua per negligentiam suam identidem hærent multi libenter. 2) Præjudicia & falsæ de rebus Religionis conceptiones. 3) Axiomata falsa & opiniones, quibus ad vitia sua coloranda vel excusanda quidam utuntur. 4) Abusus dictorum S. Scripturæ in perversam sententiam acceptorum. 5) Pudor irreligiosus & inepta verecundia ne ab parcis Numinis cultoribus ridearis vel hypocritis adscribaris, aut habearis odio. 6) Conversionis & pœnitentiæ procrastinatio. 7) Acedia & ignavia in rebus ad Religionem pertinentibus. 8) Animorum occupationibus hujus vitæ nimium intentorum distractio. 9) Genus vitæ pietati quandoque nimium quantum repugnans & adversum. Parte *altera* considerantur tanquam fontes tot malorum: 1) Præsens Ecclesiæ & Religionis status in genere, propter charitatis defectum longe minus studio pietatis alendo congruens quam primorum Christianorum. 2) Defectus disciplinæ & relaxatio. 3) Negligentia & mala exempla Pastorum. 4) Vitia & negligentia Principum ac Magistratuum. 5) Vitia & sinisteritas patrum, matrumque familias, & vitia educationis. 6) Exemplorum malorum vis pravæque consvetudinis. 7) Libri nequam atque impii.

D. Philippi Jacobi Speneri Sprüche heiliger Schrifft, * welche von Welt-Leuten mehrmahl zu Hegung der Sicherheit, und wider die so Nothwendigkeit als Möglichkeit des wahren innerlichen und thätigen Christenthums mißbraucht zu werden pflegen, kürtzlich aber gründlich gerettet. Francof. 1693. 12.

Balthasaris Kœpke Praxis Catechetica, oder etliche Ausflüchte der gemeinen Leute auf dem Lande, womit sie ihre Sünden pflegen zu entschuldigen. A. 1691.

Cyriaci Spangenbergs Formular-Buch der alten Adams-Sprache. Eisleben 1562. 8. Decades VI. vanarum impietatis causationum.

Jo. Mar-

* Bene S. Augustinus sermone CXX. de diversis: *Nemo quærat de Medicina vulnus, & de Scripturis conetur torquere vinculum, unde laqueum mortis injiciat animæ suæ.*

Jo. Martini Schamelii Formular-Büchlein verschiedener unter Christen übel verstandenen oder abzuschaffenden Redens-Arten. Leipzig 1717. 8.

D. Joh. Fechtii diss. respondente Johanne Henrico Elmenhorst, de sensu S. Scripturæ carnali. Rostoch. 1707. 4.

Romani Tellers Mißbrauch des Göttlichen Worts. Lipſ. 1710. 12. Unschuldige Nachrichten A. 1710. p. 440.

Adami Berends, Ecclesiastæ Lipsiensis, Qvellen des gottlosen sündigen Lebens. Lipſ. 1721. 4. Unschuldige Nachrichten A. 1720. p. 477.

Gottfried Balthasar Scharfii, Senioris Swidnicensis, Verkehrte Bibel der Welt-Kinder, darinne Biblische Sprüche wider den Mißbrauch gerettet werden. Jauer 1717. 4. Gelehrte *Fama* XLIX. p. 78.

Anonymi Beantwortung der vornehmsten Einwürffe, welche der falsche Christe wider das wahre Christenthum zu machen pflegt. Halle, 1719. ex Anglico.

Balthasaris Thurmanni Tractatus Theoretico-Practicus de remoris & impedimentis sinceræ pietatis. Witeb. 1628. 4.

Benjamin Hoadly, Episcopi Bangorensis, terms of acceptance with God. Lond. 1718. 8. secunda editio. *Bibl. ancienne & moderne* T. IX. p. 419.

Francisci Ridders Geprüfter Tisch-Genoß am Hochwürdigen Abendmahl. Francof. 1673. 8. ex Belgico. Hoc in libro Martha exponit effugia & causationes hominum peccatorum, Maria refellit.

Jeremiæ Dyke nosce te ipsum, oder Selbst-Betrug. Francof. 1663. 8. ex Anglico. Exstat & Belgice & Gallice.

Mr. Giroust faux pretextes du pecheur.

M. Carl Gottfried Engelschalls, Ecclesiastæ in aula Regia & Electorali Dresdensi, Præjudicia de capitibus fidei, Richtige Vorurtheile der heutigen Welt in Glaubens-Lehren. Lipſ. 1716. 8. Ejusdem Fortgesetzte nichtige Vourtheile der heutigen Welt in Glaubens-Sachen, welche nach der Wage des Heiligthums sind abgemessen und zu leicht erfunden worden. Lipſ. 1719. 8. Ejusdem Præjudicia Vitæ, Nichtige Lebens-Vorurtheile der Welt-Kinder, oder dünne Feigenblätter, womit die meisten Menschen ihre Sünden-Blösse zu bedecken pflegen, aufgedecket und widerleget. Lipſ. 1718. 8.

Jacobi Bernardi de pœnitentia non differenda, *de la repentance tardive*, * Amst.

* Acta Erud. A. 1713. p. 201. Journal des Savans A. 1713. Tom. 2. p. 61. Gelehrte Fama XXV. p. 36. Journal literaire T. 3. p. 413.

Amst. 1712. 8. & Germanice Gvelferbyti 1713. 8. quo in libro p. 308. seqq. respondet ad exemplum latronis in limine mortis ad CHristum conversi, Luc. XXIII, 41. seq. de quo præter *Jo. Brentium* aliosque interpretes adde sis B. D. *Dorthei* latronem Theologum, *D. Speneri*, τῷ μακαρίτῃ, Rettung derer gemißbrauchten Sprüche p. 168. seq. Rev. *Caroli Gottfridi Engelschalls* præjudicia vitæ cap. 1. D. *Adamum Rechenbergium* diss. de termino gratiæ §. 48. D. *Christiani Thomasii* Ausübung der Sitten-Lehre p. 541. seq. *Philippum à Limborch* Theologiæ Christianæ lib. V. c. 65. §. 5. *Theophili Raynaudi* metamorphosin latronis in Apostolum, Lugdun. 1643. 8. *Bernardini Ochini*, Senensis, homilias editas Italice parte 3. predicha 24. *Benjamin Haodly* le moyen de plaire à Dieu sur l'Evangile pag. 385. seq. *Tillemontium* memoires sur l' Hist. Ecclesiastique Tom. 1. p. 72. seq. *Joncurtium*, (Journal des Savans 1716. pag. 267. Acta Eruditorum A. 1716. pag. 436.) *Jac. Saurinum*, sermons T. 1. p. 136. seq. *Gvil. Sherlock* Betrachtung des Todes p. 436. seq.

Eruditus & præclare meritus Theologus Norimbergensis, *Joachimus Negelinus*, in homiliis CXXV. quibus nuper doctrinam de Fide insigniter illustravit, decem integras à quinquagesima prima & deinceps in sexagesimam usque impendit ad impedimenta fidei ostendenda, eorumque vim declarandam, ut ab iis tanto diligentius sibi Christiani homines caveant. Sunt autem 1) Contemptus Verbi Divini prædicati, Hebr. II, 1. seq. 2) Negligens ejusdem & parum attenta auditio, Luc. VIII, 12. 3) Lectio ejus incuriosa ac de sensu genuino & vivida applicatione parum sollicita, Actor. VIII, 30. seq. 4) Contemtus sacramenti Baptismi, Luc. VII, 39. 5) Indignus usus S. Cœnæ ab impœnitentibus, 2. Cor. XI, 20. seq. 6) Seriarum precum omissio ac negligentia, Daniel. IX, 13. 7) Abusus rationis in rebus fidei, 2. Cor. X, 4. 5. 8) Prava colloquia ac sodalitia, 1. Corinth. XV, 33. 9) Exitiosorum librorum lectio, Actor. XIX, 19. 20. & 10) Amor hujus Mundi, 1. Joh. II, 15.

Joannes Clericus, Vir celeberrimus Amstelodami, apud Henr. Wetstenium 1696. 8. vulgavit librum, qui inscribitur: *De l'incredulité*, ou l'on examine les motifs & les raisons generales, qui portent les incredules

dules à rejetter la Religion Chrétienne: avec deux lettres, ou l'on en prouve directement la Verité. Hic liber passim locupletior recusus est Amst. 1714. 8. & Anglice etiam versus prodierat Lond. 1697. 8. De illo Clericus ipse in Bibliotheca veteri & nova T. 2. p. 194. Libro *priore* considerat tanquam causas irreligiositatis vitia irreligiosorum, ut sunt amor Mundi, superbia, præjudiciorum iniquitas, egestas judicii, negligentia & ignavia. In libro *secundo* vitia Christianorum ob quæ injustum est Religionem ipsam aspernari, ut sunt simplex multorum credulitas, mali mores etiam Zelo maxime ardentium, privati studium emolumenti, discordia & hæreses, & quod à plurimis adhuc vel ignoratur Religio Christiana vel vita male exprimitur, vel non docetur sincera vel non digne defenditur.

Mr. de la Touche Bæsnier, perservatif contre l'irreligion, ou demonstration des veritez fondamentales de la Religion Chrétienne, avec une preface, ou l'on fait voir 1. les principaux motifs de l'incredulité, 2. ses pernicieux effets, & 3. les moyens d'en empecher le progres. (ex Anglico Lond. 1706.) *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1707. Jul. p. 96.

Jo. Tillotsoni sermon. 2. Tom. IV. eorum, quos Gallice ex Anglico vertit Joannes Barbeyracus, *des prejugez des hommes contre la vraye religion.* Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1710. T. 2. p. 580. seq.

Parson's Christian directory, *History of the works of the learned* A. 1699. p. 700. seqq.

De causis Atheismi, B. *Iac. Thomasius* præfatione LXV. Idem præfatione XIX. de fabulis pietati in DEUM periculosis.

Sam. Werenfelsius, Basileensis Theologus, in parte prima sylloges dissertationum Theologicarum, diss. sexta de argumentis, quibus sacra Scriptura utitur ad pietatem hominibus persvadendam, & quare non plures aut majores fructus inde inter Christianos appareant. Basil. 1709. 8.

Christiani Eberhardi Weismanni de præjudicio, quod accrescit Veritatibus primariis per imprudentem & vitiosum earum nexum cum doctrinis accessoriis, minus necessariis, incertis atque etiam falsis, Diss. Historico-Theologica. Tubing. 1721. 4.

Traité de l'abus de la Critique en matiere de Religion, par le P. *Laubrussel,*

bruſſel, S. I. Paris 1710. 12. duobus Volum. Hiſtory of the works of the learned A. 1711. p. 156.

Honorati de S. Maria, Carmelitæ, reflexions ſur les regles & ſur l'uſage de de la Critique. Paris 1713. 1717. 1723. 4. tribus Voluminibus. Abuſum Critices circa res ſacras & religionem ſpectantes variis exemplis (dubiis quandoque) notare inſtituit. Memoires de Trevoux A. 1713. pag. 1305. A. 1718. p. 83. Memoirs of literature T. 2. p. 405. Journal des Savans A. 1713. p. 509. A. 1717. T. 2. p. 551. A. 1718. p. 9. Acta Erud. Tom. 1. ſupplem. p. 49. & A. 1724. p. 180. Europe Savante A. 1718. Jun. p. 215. 243.

CAPUT XXXVII.

Calumniæ adverſus Chriſtianos & Chriſtianam Religionem retuſæ.

SIngulare hoc in argumento ſtudium fuit Theologi Primarii Kilonienſis B. D. *Chriſtiani Kortholti*, pietate, zelo & doctrina laudatiſſimi, cujus liber de calumniis paganorum in veteres Chriſtianos ſparſis, factus ab eo juris publici eſt Kiloniæ 1668. 8. inde auctior editio * inſcribitur de vita & moribus, Chriſtianis primævis per Gentilium malitiam afflictis, ibid. 1683. 4. Cum deinde varia ad idem genus facientia notaſſet in commentario ad Plinii Epiſtolam de Chriſtianis, vulgato Kilon. 1674. 4. & in notis ad Juſtinum Martyrem, Athenagoram & Theophilum Antiochenum, ibid. 1675. fol. denique quarto poſt ejus obitum ** anno vulgatus eſt à filio clariſſimo Sebaſtiano Kortholto, patris *paganus obtrectator*, ſive de calumniis Gentilium in Veteres Chriſtianos opus libris tribus diſtributum & ſingulis criminationibus & calumniis reſponſiones idoneas ex ipſis plerumque veterum Patrum verbis ſubjungens, Kilon. 1698. 4.

Liber primus Cap. 1) Novitatem † Chriſtianis objectam conſiderat; 2) Dogmata velut Gentilibus Poëtis ac Philoſophis ſurrepta p. 13. 3) Aut

* Acta Eruditor. A. 1684. p. 342.

** Obiit B. Kortholtus A. 1694. 1. April. de cujus vita & ſcriptis D. Henrici Pippingii memoriæ Theol. p. 571. Bælii Lexicon, & Diarium Londinenſe, Hiſtory of the works of the learned A. 1710. p. 200.

† Cum his primis capitibus conſpirat B. Kortholti de origine & natura Chriſtianiſmi ex mente Gentilium, Kil. 1672. 4.

3) Aut hausta ex Judaismo, p. 55. 4) Religionem ex Judaica & Gentili conflatam, p. 64. 5) De odiosis apud Ethnicos novis peregrinisque sacris, p. 67. 6) Hæreticorum portentosas opiniones & impiorum pseudo-Christianorum facinora Christianis imputata, p. 92. 7) Sectarum numerum ac varietatem, p. 105. 8) Doctrinam Christianam Reipublicæ gerendæ non convenientem, p. 111. 9) Fidem Christianorum incertam vanamque, p. 122. 10) & credulitatem exceptam risu ac ludibrio. p. 131. 11) Stoliditatem inde, stupiditatem & ἀπαιδευσίαν atque rudem inscitiam impactam, p. 157. 12) Barbarum incultumque stylum datum vitio, p. 194. 13) Sibyllistarum * convicium ob laudata Sibyllarum carmina impositum Christianis, p. 233. 14) Fictum ab Ethnicis oraculum de Christianismo ** post CCCLXV. annos interituro, ubi etiam de Cardano & aliis, qui thema genethliacum CHristi & Religionis Christianæ in astris videre sibi sunt visi satis stolide, atque ex illo ausi sunt de ejus duratione divinare, p. 237.

Libri secundi Cap. 1) Expendit onolatriam † affictam veteribus Christianis, p. 255. 2) Uranolatriam sive Cœli cultum & adorationem, p. 273. 3) Heliolatriam sive cultum Solis, p. 287. 4) Ædœolatriam sive calumniam, quam refert Minucius Felix de Christianis genitalia Antistitum suorum colentibus, p. 319. 5) Serapidolatriam Ægyptiis Christianis ab Hadriano Imp. objectam p. 323. 6) Stavrolatriam sive cultum Crucis, p. 329. 7) Christolatriam, sive cultum CHristi hominis, p. 341. 8) Martyrolatriam, p. 366. 9) Sacra clandestina & arcani disciplinam, p. 378.

* Adde, si placet, quæ notata lib. 1. Bibliothecæ Græcæ c. 33. §. 15.

** Plura B. D. *Jo. Frid. Mayerus* in dissertationibus tribus Hamb. 1700. 4. editis, utrum fata Religionum, Mundi & Regnorum dependeant ab astris: & Rev. D. Jo. Andreas Schmidius de themate Christi natalitio. Jen. 1683. 4. Etiam hos jam confutavit eventus, qui Christianismum non ultra annos 1480. duraturum divinarunt apud Cotelerium ad Patres Apostolicos T. 1. p. 45.

† Confer Codicem Apocryphum Novi Test. Tom. 1. p. 3. seq. & T. 2 p. 399. Novellas Reip. literar. A. 1684. p. 518. & A 1685. p. 832. (ubi diss. illustris Gisb. Cuperi adversus Is. Vossii sententiam ad Catull) Matthiam Zimmermannum libro, fiunt non nascuntur Christiani p. 86. Is. Vossium ad Melam pag. 48. & ad Catullum pag. 179. Tan. Fabrum lib. 1. Epist. 6. (ubi refellit Fulleri III. 8. Miscell.) Bochartum lib. 2. hieroz. c. 18. Jacobum Hasæum in tomo 3. Bibl. Theologico Philologico Bremens. p. 1036. sq. D. Zachariæ Grapii, Theologi postea Rostochiensis, τοῦ μακαρίτου, diss de calumnia ono & chœrolatriæ Judæis & Christianis olim adspersa, Lipsiæ, 1696. 4.

p. 378. 10) Atheiſmum, * quod Deos ſcilicet paganorum colere recuſarent, p. 405.

Liber tertius tractat Cap. 1) De vocatione improborum ad Chriſtianiſmum quam Celſus & Julianus Chriſtianis objiciunt, p. 443. 2) De quorundam Chriſtianorum vitiis toti Eccleſiæ ipſique Religioni imputatis, p. 457. 3) De impoſtura, p. 463. 4) De Magia CHriſto & Chriſtianis per calumniam impacta, p. 475. 5) De conventibus clancularIis & nocturnis, p. 487. 6) De factionibus & conſpirationibus, p. 518. 7) De læſæ Majeſtatis crimine Chriſtianis objecto, p. 525. 8) De odio generis humani exprobrato Chriſtianis, p. 531. 9) De epulis ** Thyeſteis & Oedipodeo concubitu, cujus reos facere Chriſtianos voluere pagani, p. 545. 10) De obſtinationis inſanæ ac pervicaciæ crimine, p. 606. 11) De inanis gloriæ affectatione afficta Chriſtianis, p. 627. 12) De inertia, & deſidia velut infructuoſorum in negotiis, ἀχρήστων atque inutilium Chriſtianorum, p. 639. 13) De artibus, quibus victum quærerent ſordidis exprobratis, p. 649. 14) De miſera Chriſtianorum à paganis exagitata ſorte & externa conditione, p. 654. 15) De malis & calamitatibus publicis *** Chriſtianiſmo imputatis, p. 664. 16) De notis & inſignibus ſymbolisque occultis Chriſtianorum, p. 693. 17) De Biothanatorum, Semaxiorum, Sarmentitiorum & ſimilibus per odium ac ludibrium impoſitis appellationibus, p. 701. 18) De inviſo ipſo nomine † CHriſti & CHriſtianorum, p. 711.

D. Jo. Franciſci Buddei Veritas Chriſtianæ Religionis, Philoſophorum Gentilium obtrectationibus confirmata, Jen. 1711. 4. Chriſtiani quidem ipſi ſecuri maledicta illa contemſerunt, atque ut illa redarguerent ſcriptis illa ſuis ipſimet non dubitarunt inſerere. Confer *Petri Pithœi* opera p. 174. ſeq. Pariſ. 1609. 4. *Chri-*

* B. Kortholti diſſ. de Atheiſmo veteribus Chriſtianis ob templorum imprimis averſationem objecto, inque eosdem à noſtris retorto, prodiit Kil. 1689. 4. B. D. *Adami Rechenbergii* de Atheiſmo Chriſtianis olim objecto. Lipſ. 1681. 4. & in diſſertationibus ad Hiſt. Eccleſ. ſpectantibus, Lipſ. 1707. 8. p. 287. ſeq. Cultum Cereris & Bacchi objectum Chriſtianis memorat S. Auguſtinus XX. 13. contra Fauſtum Manichæum.

** Adde *Jacobi Genſii* victimas humanas T. I. p. 365. ſeq. Groning. 1675. 12. *Joannem Bonam* lib. I. rerum liturgicarum cap. 4. p. 204. *Chriſtiani Wormii* de veris cauſis, cur delectatos humanis carnibus & promiſcuo concubitu primos Chriſtianos calumniati ſint Ethnici. Hafniæ 1695. 4. (*Boekzaal van Europe* A. 1695. Tom. 2. p. 516. *Hiſtoire des Ouvrages des Savans* A. 1690. p. 376.) *Wagenſeilii* Widerlegung der Unwarheit des den Jüden ſchuld gegebenen Chriſten-Bluts p. 199. ſeq.

*** Supra, p. 249.

† De exoſo Chriſtianorum nomine, D. *Salomonis Deylingii* Obſ. ſacrar. lib. 2. c. 29.

Christophori Cellarii, τ̃ μακαρίτυ, programma X. de Religione Christiana ab hostibus irrisa, à nobis sanctissima habenda.

De calumniis Ethnicorum in Christianos succinctè etiam tractat, easque refellit *Gvilelmus Caveus* parte 1. primitivi Christianismi, capitibus quatuor primoribus.

B. D. *Balthasar Bebelius* T. 2. antiquitatt. Ecclesf. Seculi IV. pag. 667. seq. Argentorat. 1680. 4. D. *Matthias Zimmermannus* libro ad dictum Tertulliani, c. 18. Apologet. *fiunt non nascuntur Christiani*, p. 71--104. Lipsiæ 1664. 4.

Jo. Jacobus Schudt in historia Judaica lib. 1. c. 17. seq. prolixe tractat de convitiis Gentilium in Judæos p. 193. seq. & c. 24. in Christianos p. 278. seq.

Jo. Christophorus Becmannus in Analectis historicis p. 175. seq.

Jo. Frid. Hebenstreitii Christianus polyonymus, sive de Christianorum nominibus in laudem & in opprobrium datis schediasma. Jenæ, 1713. 8.

N. Munichii diss. de nominibus contumeliosis, Christianis à Gentilibus impositis.

Everhardus Elmenhorstius ad Arnobium p. 12. seq.

Adami Qvasii diss. de causis calumniarum, quas Pagani in Christianos conjecerunt. Witeb. 1703. 4.

Dominici Mellini, Gvidonis F. in veteres quosdam scriptores, malevolos Christiani nominis obtrectatores, libri IV. Florentiæ 1577. fol. Scriptores, quorum loca ad examen à Mellino revocantur, vel caussa redditur, quare Christianorum & Judæorum res silentio involverint, hi sunt quinquaginta: 1) Valerius Max. 2) Vellejus. 3) Seneca Philosophus. 4) Plinius Major. 5) Solinus. 6) Tacitus. 7) Svetonius. 8) Plinius Junior. 9) Plutarchus. 10) Lucianus. 11) Florus. 12) Appianus. 13) Pausanias. 14) Ælianus. 15) Celsus Epicureus. 16) Epictetus. 17) Arrianus. 18) Justinus. 19) Athenæus. 20) Julius Pollux. 21) Gellius. 22) Maximus Tyrius. 23) Galenus. 24) Alexander Aphrodiseus. 25) Herodianus. 26) Dio Cassius. 27) Apulejus. 28) Philostratus. 29 Hierocles. 30) Plotinus. 31) Porphyrius. 32) Jamblichus. 33) Proclus. 34. 35. 36. 37) Spartianus, Capitolinus, Trebellius Pollio & Vopiscus. 38) Julianus Imp. 39) Libanius. 40) Eutropius. 41) Sextus Rufus. 42) Sextus Aurelius Victor. 43) Eunapius. 44) Themistius.

miſtius. 45) Macrobius. 46) Ammonius. 47) Simplicius. 48) Ælius Lampridius. 49) Chalcidius. 50) Ammianus Marcellinus.

II. Blaſphemias & maledicta & execrationes in CHriſtum & Chriſtianorum ſacra, & preces adverſus Chriſtianos ſollicite à Judæis amolitur *Leo Karmi* in libro lectu haud indigno alioqui, *de charitate & benevolentia à Chriſtianis erga Judaos habenda, ab Evangelica Lege extracto* editoque Amſt. 1643. 8. cujus ſumma capita exponit Rev. Wolfius noſter Tom. 2. Bibl. Hebrææ p. 1132. ſeq. Atque agnoſco eſſe Chriſtianum orare pro Judæis ut ad meliorem frugem redeant, ipſis bene velle ac pro virili benefacere, non autem meledicta maledictis, nedum malefactis rependere, (ſalvo interim Magiſtratuum jure pœnas debitas ſumendi de Legum transgreſſoribus ac blaſphemis:) dederim etiam Leoni & ipſummet & alios quosdam ex Judæis ab hac maledictorum & execrationum injuria ſibi temperaſſe, atque etiam qui non temperant ſibi in illa cœcitate, minus mereri odium, quoniam, ut qui CHriſtum in crucem figebant, quid faciant neſciunt, ἀγνοῦσι βλασφημοῦντες, 2. Petr. II, 12. ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι βλασφημοῦσι. Judæ 10. Rem ipſam tamen de majore parte Judæorum non poſſe negari, & præſentis memoriæ experientia & ſcripta Judæorum, quæ in noſtris ſunt manibus, blaſphema palam, aut præ metu omiſſas in libris excuſis blaſphemias vel vacuo ſpatio relicto * vel ſub velamentis tegentia,† & familiaria Judæis ſcribendi ſacros etiam

* Conferenda Ed. Pocokii Miſcellanea ad partem Moſis capite VIII.

† Jo. Buxtorfius Epiſtola ad Matthiam Martinium data Baſileæ A. 1606. & edita in Bibl. Theologico-Philol. Bremenſi T. 4. p. 601. *Alium librum eadem opera ante ſex annos conceptum ac prope abſolutum, adhuc ſupprimo. Is continebit Cauſas odii Judæorum in omnes gentes ac mundi populos, omnium autem maxime in Chriſtianos: initium, progreſſum, continuationem, blaſphemias duras, convitia in CHriſtum, Chriſtianorum Magiſtratum, Chriſtianos omnes, imprecationes & illis ſimilia, non quidem illa ex ſcriptis baptizatorum Judæorum (quibus non ſemper fides habenda,) ſed ex ipſiſſimis libris circumciſorum Judæorum, quantum quidem mihi videre contigit. Spem hujus facio in aliquo loco Scholæ Judaica. Places habere exemplum? Dabo, ſed ſecretum eſſe cupio. Vidiſti aut videre potes Pſal. 80. in* חזיר מהער *literam* ע *ſuſpenſam ſupra vocem. Quæritur quare? Quidam Judæorum myſterium explicant, ut poſſunt. Ego legi in libro Cad hakkamach, cujus R. Bechai author, rationem diram.* Litera Ajin, ſuſpenſa eſt: ut ſint ſic omnes credentes in Suſpenſum illum, ſc. CHriſtum:. *Vis plura? Quis porcus ille de ſylva? Reſpondent Chriſtum eſſe, qui vineam Iſraelis ſuffodit. Quorſum ergo typo-*

etiam libros ænigmata & myſteria, & omnis ætatis teſtimonia non inficianda evincunt. Juſtinus Martyr dialogo cum Tryphone Judæo p. 234. & apud Euſeb. IV. 18. Hiſt. οὐ μόνον οὐ μετενοήσατε ἐφ᾽ οἷς ἐπράξατε κακῶς, ἀλλὰ ἄνδρας ἐκλεκτοὺς &c. *tantum abeſt, ut vos eorum quæ impie geſſeratis, pœnituerit, quinimo quosdam ad id lectos homines in omnes orbis partes emiſiſtis, qui dicerent* αἵρεσιν ἄθεον *ſectam impiam Chriſtianorum exortam eſſe, eaque adverſus nos divulgarent, quæ effutire ſolent ii, qui res noſtras penitus ignorant. Adeo non ſolum vobis ipſis, ſed cunctis ut ita dicam hominibus erroris atque injuſtitiæ cauſam præbetis.* Euſebius ad Eſaiæ XVIII. p. 424. ὡς καὶ πέρας τῆς Αἰθιόπων χώρας ἢ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς ὁ τῆς πονηρίας ἦχος τῶν τὴν ἰουδαίαν γῆν οἰκούντων διά τινων ὥσπερ ἱπταμένων πλοίων προῆλθεν, ὅτε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐπιστολὰς βιβλίνας κομιζόμενοι ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἁπανταχοῦ γῆς διέτρεχον τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. *Significat etiam ultra Æthiopum regionem ſive ultra extrema terræ, malitiæ incolarum Judææ ſonitum, ceu quibusdam volantibus navibus delatum perveniſſe, apoſtolosque eorum* (Judæorum) *Epiſtolas biblinas deferentes, ac ſupra dorſum aquarum in marique navigantes, ubique terrarum diſcurriſſe, ſermonem de Servatore noſtro calumniis vellicantes.* His conſentanea ſunt, quæ tanquam Euſebii ex Catena Græca in Eſaiæ XVIII, 1. affert Stephanus le Moyne notis ad Varia ſacra p. 6. Εὕρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες ἐκ τῶν ἰουδαίων ἔθνους ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμψαντο ἔθνη, διαβάλλοντες τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ὡς αἵρεσιν ξένην, καὶ ἀλλοτρίαν τοῦ Θεοῦ, παρηγγέλλοντό τε δι᾽ ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. *In Veterum ſcriptis invenimus eos, qui Hieroſolymætum habitarent, Judæos, imprimis ſacerdotes, ſcribas, ſeniores, Epiſtolas a ſe ſcriptas in omnes miſiſſe Gentes, quibus Chriſti doctrinam ut alienam à Deo & peregrinam traducerent, iisdemque, eam ne admitterent, perſuadere conarentur.* Idem Euſebius in Catena Græcorum Patrum in Pſalm. CVIII, 27. T. 3. p. 233. γνώτωσαν τοίνυν, φησὶν, ὅτι ἡ χείρ σου αὕτη, ἣν ὀνειδίζουσι καὶ χλευάζουσι, καὶ σὺ Κύριε ἐποίησας αὐτήν. *Sciant igitur, inquit,* Judæi in JEſu ex mortuis reſuſcitato, *quod manus Tua hæc, quam contumeliis & opprobriis afficiunt, & Tu Domine feciſti eam.* Hieronymus ad Eſaiæ V, 18.

Pppp *Ter*

typographi noſtri hanc ſcribendi rationem imitantur. פרש על פניהם, *ſi ſtudio facerent. Hoc unum ex ſecretis, quod paucis notum eſſe puto. Sed alias de his plura.* Confer Buxtorfii faſciculum, diſſertatione 2.

Ter per ſingulos dies in omnibus ſynagogis ſub nomine Nazaraeorum anathematizant nomen Chriſtianum. Idem ad caput XLIX. *CHriſtus bonus Paſtor poſuit animam ſuam pro ovibus ſuis, & contempſit eam, qui abominationi eſt genti Judaeorum, cui ter per ſingulos dies ſub nomine Nazareni maledicunt in Synagogis ſuis.* Idem ad Eſaiæ LII. *Judaei in Synagogis diebus ac noctibus blaſphemant Salvatorem.* Epiphanius hæreſi XXIX. 9. T. 1. p. 124. ὀ μόνον οἱ ἰȣδαίων παῖδες πρὸς τȣτȣς κέκτηνται μῖσος, ἀλλὰ ἀνιστάμενοι ἕωθεν ϗ μέσης ἡμέρας καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν τρὶς τῆς ἡμέρας ὅτε εὐχὰς ἐπιτελȣ̃σιν ἐν τοῖς αὐτῶν συναγωγαῖς, ἐπαρῶνται αὐτοῖς, καὶ ἀναθεματίζȣσι φάσκοντες, ὅτι ἐπικαταράσαι ὁ Θεὸς τȣ̀ς Ναζωραίȣς. *Neque ſolum capitali odio Judaei Nazaraeos proſequuntur, ſed & mane ac meridie & ad veſperum, ter de die, cum in ſynagogis ſuis ad orandum conveniunt, diris illos devovent, ac ſolenni imprecatione proſcribunt, Ac Nazoraeos, inquiunt, DEus execretur.* Eodem puto reſpicere Hieronymum Epiſtola 89. ad Auguſtinum, ubi loquitur de damnata à Judæis hæreſi Mineorum, ſolideque refellit ſententiam in Tolandi Nazareno recoctam nuper, quæ Judæis ad CHriſtum venientibus concedendum ſvadet circumciſionem ac Judaicos ritus retinere, *ut liceat eis obſervare in Eccleſiis CHRISTI, quod exercuerunt in Synagogis Satana.* His congruunt, quæ ex Talmude adducit Sixtus Senenſis libro ſecundo Bibl. ſanctæ p. 152. ſeq. ubi inter alia ex Gemara ad Mishnam quartam in Cod. Berachot, *ut quilibet Judaeus ter in die blaſphemet omnem Chriſtianorum gentem, ac DEum precetur, ut confundat extermineteque ipſam cum regibus & principibus ſuis, atque hoc maxime faciant Sacerdotes Judaeorum in Synagoga ter quotidie orantes in odium JEſu Nazareni.* Plura ex Talmudicis & aliis Judæorum ſcriptis congeſſit celeberrimus Collega meus Georg. Elieſer Edzardus in præfat. ad caput primum Gemaræ Avoda Sara p. 30. ſeq. & in notis paſſim, & ad cap. 2. pag. 312. Jo. Wulferus, ὁ μακαρίτης, * in Theriaca Judaica p. 30. 37. 39. 41. 111. 118. 122. 128. 140. 141. ſeq. atque ne B. D. Auguſtum Pfeiferum in obtrectatore Apella, Joannem Huldricum ad librum Toledoth Jeſchu, ac præcipue Joannem Andream Eiſenmengerum aliosque ſupra Cap. 31. laudatos memorem, clariſſimus Wagenſeilius in telis igneis Satanæ, & in denunciatione A. 1703. primum Altdorfii vulgata in fol. deinde etiam cum aliis quibusdam ejus lucubrationibus

* Obiit eruditiſſ. Wulferus Norimbergæ A. 1724. 3. Sept. æt. 74. Quod autem in theriaca Judaica p. 113. Calendaria Judæorum blaſphemiis in CHriſtum & Chriſtianos carere ait, ſaltim de Calendariis eorum MSS. dici non poſſe probat Clariſſ. Jo. Henricus Majus, ſilius, in Catalogo MSS. Codicum Uffenbachianorum p. 114. 150. ſeq.

bus recuſo in 8. Chriſtliche Ankündigung an alle hohe Regenten und Obrigkeiten, welche Juden unter ihrer Botmäßigkeit haben, wegen der Läſterungen, womit die Juden unſern Heyland JEſum CHriſtum ſonder Aufhören freventlich ſchmähen, mit demüthiger flehentlicher Bitte, ſolchem himmelſchreyenden Ubel dermahleins, weil es hohe Zeit iſt, und dazu gar leichte ſeyn kan, um GOttes willen zu wehren, und den Mäulern der Juden Zäume und Gebiß einzulegen. Inde promulgatum eodem Anno 1703. adverſus Judæorum blaſphemias edictum Glorioſiſſimi Boruſſiæ Regis, Friderici Tertii, de quo vide Diaria Germanica illius temporis, Hamburgiſche Hiſtoriſche Remarques A. 1703. p. 354. Aufgefangene Briefe, T. 3. p. 1097. ſeq. & Nova literaria maris Baltici A. 1704. p. 330. Nova literaria Hamburgenſia Germaniæ A. 1703. p. 314.

III. Non igitur fit injuria Judæis, ſaltim plerisque illorum, quando frequentare maledicta & blasphemias in CHriſtum & ſacra noſtra à Chriſtianis nobis arguuntur, quanquam in laudem ipſorum cedit majoribus, quod ad blaſphemandum Legislatorem ſuum nullis tormentis adigi ſe paſſos tradit Porphyrius apud Euſebium de præparat. Evangelica IX. 3. p. 407. tamen Lege ſua etiam monentur Exod. XXII, 28. (ut ille locus quidem à Joſepho & aliis intellectus fuit Judæis) Diis alienis non maledicere. Confer Eduardûm Bernhardum ad Joſephum p. 288. & quæ notavi nuper ad Philaſtrium cap. 143. *D. Pauli Antonii*, Theologi Hallenſis, diſſ. de Veritate Chriſtianæ Religionis, Judæorum obtrectationibus confirmata prodiit Halæ Sax. 1718. 3.

IV. Non deſunt alii ſcriptores Judæi, qui laterem lavare, hoc eſt rem teſtatiſſimam, de qua hactenus dixi à fratribus ſuis removere omni ſtudio conati ſunt, ſed quid verbis pluribus opus eſt, ubi tot rerum præſto ſunt teſtimonia: Duos tamen Judæorum promachos celebres * referre placet, ut etiam alia, quibus vel commendari illi, vel quæ opprobria à ſe declinare cupiant, cognoſcamus. Unus eſt *Menaſſe ben Iſrael*, cujus Vindiciæ Judæorum poſt editionem primam Lond. 1656. recuſæ Anglice prodierunt Lond. 1708. 8. in tomo ſecundo collectionis, cui titulus Phenix, or a revival of ſcarce and valvable pieces p. 391. ſeq. Capita, de quibus purgat Judæos, ſunt ſex: 1) Sangvinis Chriſtianorum aviditas & uſus. 2) Adoratio libri Legis. 3) Maledicta in Chriſtianos. 4) Blasphemiæ. 5) Ad Judaiſmum allectio. 6) Damnum commerciis illatum.

 Alter

* De aliis pro Judæorum gente apologiis confer eruditiſſimi Wolfii Bibl. Hebræam T. 2. p. 1053. ſeq.

Alter *Isaacus Cardoso* Medicus, Apologiam Judæorum singulari studio composuit in libro vulgato Hispanice Amst. 1679. 4. qui inscribitur: Las excellencias de los Hebreos. Dedicatum opus Jacobo de Pinto, duabus partibus distinguitur, quarum *priore* decem exponuntur populi Judaici prærogativæ, quibus præ aliis excelluerint gentibus. Hæc sunt 1) Quod est gens electa à DEO, p. 1. 2) Gens una neque aliis permixta nationibus, p. 23. 3) Separata ab aliis nationibus terrarum, p. 35. 4) Tribus à natura dotibus conspicua ac præstans, p. 51. misericordia, p. 53. charitate, p. 57. & honestate atque verecundia, p. 56. 5) Circumcisio, p. 87. 6) Sabbatum, p. 101. 7) Lex data à DEO, p. 123. ejusdem decem classes: *prima* præceptorum de DEO. p. 155. *secunda* de Sanctuario, Templo & Sacerdotio. p. 167. *tertia* de immunditie cavenda vel expianda. p. 181. *quarta* de ciborum discrimine. p. 185. *quinta* de conjugibus & matrimonio. pag. 189. *sexta* de festis. p. 199. *septima* de misericordia & eleemosynis. p. 213. *octava* de justitia & regimine. p. 225. *nona* de jure civili. p. 247. & *decima* de criminali. p. 253. Præcepta affirmativa CCXLVIII. ossibus humani corporis respondentia, p. 259. & negativa CCCLXV. quot sunt dies anni. p. 263. 8) Prophetiæ. 9) Terra Sancta, & 10) Quod Judæi sunt testes unitatis DEI.

Altera libri parte removere studet Cardosus criminationes sive opprobria decem, objici Judæis solita, quæ sunt 1) Falsæ adorationes. p. 133. 2) Fœtor. p. 339. 3) Quod sint veluti cauda gentium, & sangvinis profluvium patiantur. p. 345. 4) Ter quotidie imprecentur gentibus. p. 349. 5) Quod gentes velint ad Judaismum amplectendum allicere. p. 357. 6) Quod infideles ac perfidi sint erga suos Principes ac Magistratus. pag. 367. 7) Quod immisericordes ac crudeles. p. 377. 8) Quod corruptores sint librorum sacrorum. p. 390. 9) Quod imagines evertant & sacrilegia committant libenter. p. 399. & 10) Quod occidant infantes Christianorum, & sangvine illorum in ritibus suis utantur. p. 408—431.

CAPUT

CAPUT XXXVIII.

Vitam impiam multorum Chriſtianorum & diſſidia non poſſe Veritati ſanctiſſimæ Religionis officere, licet Iudæis Ethnicisque ſint ſcandalo, & Muhamediſmo portam aperuerint, & jamdiu fuerint in mora, quo minus totus qua patet orbis terrarum Chriſtianus factus ſit.

I.

QUanquam ab initio usque ſtatim prædicationem de gratia DEI, quæ per CHRISTUM humano generi illuxit, gentibus ſtultitiam & Judæis ſcandalum atque offenſionem viſam eſſe conſtat: credentibus tamen tantæ ſemper eſt fuitque virtutis ac Sapientiæ Divinæ, ut propius fidem ſit univerſum orbem terrarum jampridem CHRISTO acceſſurum fuiſſe, ſi vel illi, qui à tam ſancto Nomine nuncupantur, digne eo viverent recederentque ab injuſtitia, vel tot diſſidiis & hæreſibus corpus Eccleſiæ non diſtraheretur. Nunc duplex hæc offenſio immenſum quantum hactenus moratur progreſſus Evangelii CHRISTI inter Judæos pariter ac Gentes, & Muhamedi ante mille amplius annos anſam dedit perfidia ſua magnam Aſiæ & Africæ partem involvendi. Pachomius * ſermone contra eos, qui Divinam accuſabant Providentiam, Chriſtianos Saracenorum cladibus exponentem: *ὁρῶντα γὰρ τὰ ἔθνη τὴν κακὴν ἡμῶν ἀναστροφὴν, χλευάζουσι τὴν ἡμῶν πίστιν οὐδενὸς ἀξίαν. **Gentes enim cum vident malam converſationem noſtram, fidem noſtram rident tanquam nullius pretii.*** Johannes quidem Boccacius † fingit Hebræum quendam Romam veniſſe aliquando, ſuſcepturum baptiſmum, cumque vitam laſcivam & nequam Clericorum videret, neutiquam deterritum ſed magis etiam in propoſito confirmatum fuiſſe cogitantem, ***quod non poſſit non divina eſſe illa religio, quæ tam prave & impie tractata nihilominus conſtaret per ſe ſolida ſemper, atque incrementa capiens.*** At enim vehementer vereor ne plurimi contra, ut in Bernardini Ochini dialogis Latine editis prolixe expoſitum legitur, gravius longe offendantur, & offenſi ſemper fuerint ſcelerata vita Chriſtianorum, factumque ſit longo tempore, & hodie etiam accidat, ut propter hanc nomen ipſum ſanctiſſimum CHRISTI apud non Chriſtianos magis magisque blaſphemetur,

* In Rev. D. Val. Erneſti Lœſcheri appendice ad ſtromatea diſſ. p. 152.

† Decameri fabula II. Confer Bellarmini appendicem ad libros de ſummo Pontifice c. 22.

metur, Christiani vero dum veritate Evangelii non recte utuntur, neque per illam patiuntur se ab improbitate sua, injustitia, & libidinibus abduci, subinde etiam justo DEI judicio permittantur prolabi in gravissimos & efficacissimos errores, & in altercationes, quibus ipsimet sæpe veritatis miseram jacturam faciant.

II. Johannes Andreas Eisenmengerus, ὁ μακαρίτης, libro secundo Judaismi detecti capite ultimo postquam causas, quæ conversionem populi Judaici ad fidem CHRISTI à partibus Judæorum ipsorummet sufflaminant atque impediunt, retulisset hasce quatuor, 1) Odium incredibile adversus CHRISTUM, Apostolos, libros Novi fœderis & omnia sacra nostra, quod diligentissime animis ipsorum à prima statim ætate instillatur: 2) Pertinaciam inflexibilem, & mentem ad spiritalia occœcatam obduratamque. 3) Contemtum & maledicta, quibus conversi ad CHristum à Judæis perpetuo excipiuntur, & 4) Vexationes omnis generis, quibus exagitantur, ita ut vix securi interdum vitæ esse possint: hinc ex parte Christianorum notat eorundem reductioni ad ovile unici animarum Pastoris Divini non minus vehementer obstare causas sex, in quibus primo loco ponit 1) Christianorum in religione controversias ac gravissima perpetuaque dissidia. & 2) Perditam ac corruptam vitæ plerorumque ex iis rationem, tum 3) Negligentiam Christianorum ac socordiam in Judæis instituendis & ad Servatorem adducendis. 4) Nimiam quæ Judæis passim conceditur libertatem. 5) Indignam illorum ad honorata officia evectionem, & 6) Conversorum etiam paucissimorum illorum, qui ad nos veniunt, desertionem qua tantum non perire in summa egestate & otio misere sinuntur, cum essent labore colendi agri vel alia manuum opera imposita nutriendi. Novi sane viros præstantissimos, qui si Judæorum, Servatori lucrandorum occasio sese offerat, antequam dogma ipsum de JESU Messia eisdem amplectendum proponatur, ante omnia illis demonstrandum esse ducunt, *longe aliam IESU nostri doctrinam esse, quam cujus inter nostros homines videant praxin, atque adeo non multos Christianorum illo nomine esse dignos, ut ita desinant ex plerorumque vita ipsi fidei facere convicium, & sanctitatem DOMINI nostri ex affectatorum profana vita in dubium revocare. Ita illis repræsentarem* (B. D. Speneri verba sunt parte 3. Consilior. Theol. p. 601.) *sanctitatem præscriptæ nobis à Servatore pietatis, ut plane convincerentur, qui hunc in modum vitam agant, sanctos esse, & non nisi cœlitus talem doctrinam originem capere potuisse. Hoc remoto scandalo, inde demum paulatim ad demonstrationem Messiæ nostri accede-*

accederem forte felicius, postquam præparati animi de doctore tam salutarium præceptorum haud pessime sentire cœpissent. Quod autem impia Christianorum multorum vita in Religionis ipsius calumniam verti nec debeat jure nec possit, satis probat, quod hypocrisis & scelus omne ab illa constanter improbatur & rejicitur, remediaque suppeditantur, & auxilia, quibus possit effugi & exui improbitas: præceptaque pietatis & exempla incomparabilia, monita ac cautiones, promissa item urgentur ac minæ: deinde omni semper ætate fuere, qui ex Christianæ Religionis præscripto fideles CHristo ad mortem usque, læti & alacres ad vitæ æternæ coronam contenderunt: Porro nec obstante corruptione Christianorum multa tamen ita etiam ad morum emendationem & cultum humanitatis per Christianam Religionem profectum est, * si universe facies rerum sub Christianis spectetur: denique diserte à CHristo & Apostolis prænunciatum scandala ventura Matth. XVIII, 7. & zizania cum bono progerminatura semine, Matth. XIII, 26. multos vocatos, paucos electos esse, Matth. XX, 16. non multos potentes, non multos sapientes secundum carnem, non multos nobiles, 1. Cor. I, 26. & fidem raro inveniendam postremis temporibus, Luc. XVIII, 18. sed futuros homines seipsos amantes, cupidos, elatos, superbos, blasphemos, parentibus non obedientes, ingratos, scelestos, sine charitate, sine pace: calumniatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervos, tumidos, & voluptatum magis amatores quam DEI, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes, 2. Tim. III, 1.

III. Quanto à primis jam temporibus Christianismi offendiculo fuerint Gentibus & Judæis sectarum in diversa abeuntium dissidia & pugnæ, docet nos Clemens Alexandrinus, cujus hæc sunt verba libro VII. Stromatum p. 753. ΠΡΩΤΟΝ μὲν αὐτὸ τοῦτο προσάγουσιν ἡμῖν, λέγοντες μὴ δεῖν πιστεύειν, διὰ τὴν διαφωνίαν τῶν αἱρέσεων· παρατείνει γὰρ καὶ ἡ ἀλήθεια, ἄλλων ἄλλα δογματιζόντων. *Primum ergo hoc adversus nos adducunt, dicentes non oportere credere, propter dissensionem hæresium; retardatur enim ac differtur veritas, dum alii alia constituunt dogmata.* Omitto gemina loca Origenis aliorumque, quæ adduxit supra laudatus mihi Theologus, B. D. Christianus Kortholtus, in obtrectatore pagano, lib. 1. capite VII. Tantum observo non minori offensione fuisse & esse innumeris intra ipsius Ecclesiæ pomœria hominibus hancce hæresium diversitatem, quo minus vel

* Mr. le Clerc T. 21. Bibl. select. p. 431. *on ne peut pas douter, que generalement parlant les Chrétiens ne vivent infiniment mieux, que ne faisoient les payens.*

vel in agnita ſemel veritate firmi ac ſine dubitatione ſubſiſtant, vel eidem nondum ad plenum agnitæ dent manus, quam deterrere ac deterruiſſe jampridem infideles ab amplectenda doctrina ſalutari CHRISTI. Ita multos puto, ſi animi exponere deberent ſententiam ſui, cum Neſtoriano illo apud Johannem Moſchum in prato ſpiritali (T. 2. monumentor. Eccleſiæ Græcæ à Clariſſ. Cotelerio editorum p. 349.) rogaturos: ὅλαι αἱ αἱρέσεις οὕτως λέγουσιν, ὅτι εἰ μὴ μεθ' ἡμῶν κοινωνήσεις, οὐ σώζει. Τί οὖν ποιήσω, οὐκ οἶδα ἐγὼ ὁ ταπεινός. *Univerſæ hæreſes eo modo loquuntur: niſi nobiſcum communices, ſalvus non eris. Quid ergo faciam, miſer neſcio.* Quid quod & illi, qui eandem doctrinæ formulam profitentur, non adeo gravibus de cauſis ſæpenumero, tam longis tamque atrocibus colliduntur contentionibus, ut nulla illis dies niſi vitæ ultima finem imponat. Τοῦτο γὰρ δήπου, ut S. Baſilii verbis utar, τῶν πάντων ἐλεεινότερον, ὅτι καὶ τὸ δοκοῦν ὑγιαίνειν, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. *Hoc nempe omnium maxime dignum eſt miſeratione, quod & illa ipſa pars, quæ ſanior eſſe videtur, in ſeipſam diviſa eſt.* Epiſt. 69. p. 859. Anaſtaſius Sinaita quæſtione CXVIII. ſciſcitanti, cur Satanas in nulla alia tam multas hæreſes & ſchiſmata excitaverit, quam in Religione Chriſtiana, reſpondet, quod homines in aliis viventes jam pro ſuis habeat, nullaque machina ad illos oppugnandos atque in poteſtatem ſuam redigendos putet eſſe opus. Similiter Athanaſius vel quisquis auctor quæſt. XLIII. ad Antiochum: ποία γὰρ, εἰπέ μοι, φροντὶς ἢ μέριμνα τῷ Σατανᾷ, Ἰουδαίους, ἢ Σαμαρείτας, ἢ Ἕλληνας πολεμῆσαι, ἢ μερίσαι εἰς αἱρέσεις, καὶ πίστεις διαφόρους; πᾶσαι γὰρ ταῦται αὐτοῦ εἰσιν, καὶ οὐδαμῶς ὁ Σατανᾶς τὰ ἑαυτοῦ πολεμεῖ, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. *Quæ enim ſollicitudo, dic mihi, aut quæ cura debeat eſſe Satanæ, ut expugnet Judæos, vel Samaritas, vel Græcos, aut eos dividat in hæreſes, aut diverſam fidem, omnes enim illi jam ejus ſunt. Et Satanas nunquam quæ ſua ſunt, oppugnat, ſed quæ ſunt DEI.* Neque vero deſunt vel apud Ethnicos vel in communione & religione alia quacunque multiplices pugnæ, vitio humani ingenii animique corruptione, ut prolegomenis ad indiculum hæreſeon tributum Hieronymo uberius demonſtrabitur: nec Philoſophi nec ipſi Athei aut Sceptici inter ſe conveniunt. Itaque cum inter Chriſtianos etiam zizania vitiorum reperiantur, quid mirum ſi inter eos hæc quoque opera carnis, hæreſes & ſchiſmata διχοστασίαι, ἔριδες, μάχαι proveniant: neque culpa hæc eſt eorum, qui conſtanter ut debent, reſiſtunt erroribus & abuſibus contra diſertam formulam ſanorum verborum ſtylo Prophetico & Apoſtolico conceptam Eccleſiæ & Chriſtianorum ſaluti minantibus, ſed vero

eorum,

eorum, qui per *καινοφωνίας* ſuas & perverſæ doctrinæ pertinaciam pacem Eccleſiæ turbant atque ita crimen committunt, vix martyrii ſangvine, ut ait Chryſoſtomus, expiandum. Quod autem ſcandalum hoc Chriſtianæ Religionis veritati obeſſe non poſſit, vel inde patet, quod à CHriſto & Apoſtolis prædictum fuit,& ab eo,ut ſibi caverent, ſæpius commoniti ſunt Chriſtiani. *Multi*, inquit, *venient in nomine meo, dicentes, ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent.* Matth. XXIV, 5. *Tunc ſi quis vobis dixerit, ecce, hic eſt Chriſtus, aut illic, nolite credere. Surgent pſeudo-Chriſti & pſeudo Prophetæ, dabunt ſigna magna, ita ut in errorem inducantur, ſi fieri poſſit, etiam electi. Ecce, prædixi vobis.* id. 23. 24. *Nam oportet & hæreſes eſſe, ut & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis.* 1. Corinth. XI, 16. Itaque Tertullianus: *Non oportet nos mirari ſuper hæreſes, ſive quia ſunt, futuræ enim prænunciabantur: ſive quia fidem quorundam ſubvertunt, ad hoc enim ſunt, ut fides, habendo tentationem, habeat etiam probationem.*

Frid. Spanhemii, filii, Oratio de degenere Chriſtianiſmo. Lugd. Batavor. 1688. 8. & Tom. 2. Opp. p. 1454. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1688. p. 453.

Ejusdem Spanhemii Oratio de diſſidiis Theologorum eorumque cauſis. T. 2. Opp. p. 1370.

D. Henrici Rixneri de inteſtinis Eccleſiæ Chriſtianæ diſſidiis, Oratio. Helmſt. 1673. 4.

Jo. Petri Croſa (la Crouſaz) ſermon V. ſur les diviſions des premiers Chrétiens. Amſt. 1722. 8.

Georgius Hickeſius in vindicatione Apologetica Eccleſiæ Anglicanæ. Lond. 1706. 8. Anglice edita, ubi reſpondet adverſariis ejus hæreſes & ſchiſmata illi exprobrantibus. *Acta Eruditor.* A. 1728. p. 109.

IV. Quod ait apud Platonem Socrates, ſi veritas oculis poſſet conſpici & virtus & ſapientia, admirabilem ejus pulchritudinem omnium ad ſe invitaturam oculos & in amorem ſui facile omnes adducturam. Similiter quis non libenter ſibi perſuadeat, ſi Chriſtiani quod vocantur, vere eſſent, ac fuiſſent, jampridem futurum fuiſſe, ut ſicuti in omnium hoc incurriſſet oculos, ita omnium etiam animos hominum vehementer hoc permoviſſet, fuiſſetque inde factum, ut quod initio naſcentis Chriſtianiſmi geſtum novimus, certatim ad nomen dandum CHriſto concurriſſent Ethnici, & Judæi, Muhamedanorum autem nomen nunquam fuiſſet auditum.

tum. Jam licet per DEI gratiam probi non desint, tamen propter sceleratam vitam multorum Christianismus inter medios sæpe Christianos quæritur, & sanctissimum CHRISTI nomen propter ipsos, quorum debebat vitâ honorari, blasphematur. Nihilominus tamen res verissimæ sanctissimæque sunt Veritas, Sapientia, Virtus, licet oculis usquequaque conspici semper nequeunt: sic etiam res verissima, sanctissima, Divina est Christiana Religio, licet in multorum Christianorum vita ac moribus minus etiam conspicitur, quam in ullius Ethnici, Turcæ aut Judæi.

CAPUT XXXIX.

Non indignam rem esse DEO, homine indui.

I.

CUm DEI ubique præsens sit Majestas, cum singulariter etiam domicilium gratiæ in piis deligere sibi & mansionem in iis facere non dedignetur, cum præsens denique modo adhuc magis peculiari adfuerit Prophetis & Apostolis DEI Spiritus, quo incitante & docente Divina locuti sunt scripseruntque: non potest videri DEO ejusque in homines amore indignum aut inconveniens (quid enim sumus nos * ut ejus sapientiæ aut potentiæ modum, vel amori in nos ac misericordiæ limites describamus?) ut ad homines redimendos hominem etiam induerit, propiusque sibi atqne ὑποστατικῶς univerit, eumque ita sibi junxerit, ut omnis plenitudo Divinitatis in ipso corporaliter inhabitet,**& DEUS in CHristo ‡ mundum reconciliaverit sibi ipsi, non reputans credentibus delicta ipsorum, proposito nobis Evangelio s. verbo reconciliationis. Quamvis igitur in nullius hoc poterat hominis mentem venire, nisi CHristi ipsius & Divinorum Scriptorum testimonio hoc consilium DEI & mysterium à sæculis absconditum nobis patuisset: quamvis etiam rationem omnem exsuperat illius magnitudo, & amoris Divini in nos altitudo, latitudo, longitudo ac profunditas longe omnem captum humanum vincit ac supergreditur, postquam tamen tam sancte testata salutaris ejus notitia ad nos venit, ideo neutiquam repudianda est, quia caligine

* Pascal pensees, chap. 4.
** Coloss. II, 9.
‡ 2. Corinth. V, 19.

gine mentis nostræ non comprehendi possunt omnes ejus rationes: sed potius imitandum exemplum innumerabilium eorum, qui post argumenta non inficianda firmam habentes illi fidem experti sunt, Divinam esse Sapientiam & Divinam virtutem, quod Judæis scandalum atque gentibus cæteris & Muhamedanis stultitiæ instar habetur. Sed totum hoc argumentum diligenter & sæpius illustratum à Theologis, & uberius tractatum à *S. Anselmo* est, Archi-Episc. Cantuariensi, in libris duobus, cur DEUS homo, qui in nova editione ejus Operum Gerberoniana p. 74. seq. leguntur.

D. Jo. Georgii Dorsbei admirandorum JEsu CHristi septenarius, in quo Ejus Nativitatis, Passionis, Mortis, Regni arcana exposita. Hamburg. 1646. 12.

Christoph. Cellarii programma XV. de mirandis Nativitatis CHristi.

Joannis Georgii Gravii Oratio tertia de Veritate Religionis Christianæ, probans DEO non esse indignum, quod morte sua DEI Filius homines redemit. Inter junctim editas à V.C. Petro Burmanno, Ultraj.

CAPUT XL.

Tempus idoneum, quo CHRISTUS homo natus est.

I.

PLenitudinem temporis adventus Messiæ, determinati Divinitus à Prophetis, Jacobo imprimis Genes. XLIX, 10. Daniele IX. & Haggai II, 6. seq. in JEsu nostro unice observatam fuisse, multi, quos supra p. 585. seq. 591. 597. laudavi, accurate evincendum sibi sumserunt, quibus etiam addendus Richardus Kidderus est in demonstratione Messiæ, edita Anglice parte tertia c. 7. seq. qui præterea capite 2. occurrit objectioni Judæorum negantium JEsu tempore impletas promissiones de pace summa inter lupos etiam futura & agnos, & obtendentium CHristum ipsum, Matth. X, 24. negantem se venisse, ut pacem offerret orbi terrarum. Cosulendi etiam vindices jactatæ inter Judæos veteris traditionis domus Eliæ, *sex mille annis mundum esse duraturum, bis mille annis inane erit, bis mille annis vigebit Lex, bis mille annis obtinebit Messias.* Quod enim excipiunt Judæi propter peccata sua adventum Messiæ dilatum esse ac differri, nihil ad rem facit, cum non sub hac conditione promissus

ſus fuerit, qui ad peccata tollenda & expianda venit. Qua de re *Hieronymus à ſancta fide* (qui antea *Joſua Lurki*) in diſputatione cum Judæis, *Petavius* de incarnatione Verbi XVI. 10. *Stephanus le Moyne* notis ad varia ſacra pag. 850. ſeq. * & *Chriſtiani Reineccii* diſſ. de traditione Eliana, Lipſ. 1702. 4.

II. Proxime ſuccedit altera quæſtio jam olim mota à Porphyrio, atque expoſtulans quare non citius & ſub ipſius ſtatim humani generis primordium CHriſtus ad homines acceſſerit. *Si CHriſtus ſe*, inquit, *Salutis viam dicit, gratiam & veritatem, in ſeque ſolo ponit animis ſibi credentibus reditum, quid egerunt tot ſeculorum homines ante CHriſtum?* Reſpondet Auguſtinus Epiſt. 49. ad Presbyterum Deo gratias, (in nova edit. Benedictinor. T. 2. Epiſt. 102.) *Ab exordio generis humani, quicumque in eum crediderunt, eumque utcunque intellexerunt, & ſecundum ejus præcepta pie & juſte vixerunt, quandolibet & ubilibet fuerint, per eum procul dubio ſalvi facti ſunt. Sicut enim nos in eum credimus & apud Patrem manentem, & qui in carne jam venerit: ſic credebant in eum antiqui, & apud Patrem manentem, & in carne venturum. Nec quia pro temporum varietate nunc factum annuntiatur, quod tunc futurum prænuntiabatur, ideo fides ipſa variata, vel ſalus ipſa diverſa eſt. Nec quia una eademque res, aliis atque aliis ſacris & ſacramentis vel prædicatur aut prophetatur, ideo alias atque alias res, vel alias atque alias ſalutes oportet intelligi. Quid autem quando fiat, quod ad unam eamdemque fidelium & piorum liberationem pertineat, conſilium DEO tribuamus, nobis obedientiam teneamus. Proinde aliis tunc nominibus & ſignis, aliis autem nunc, & prius occultius, poſtea manifeſtius, & prius à paucioribus, poſtea à pluribus, una tamen eademque religio vera ſignificatur & obſervatur.*

Ad eandem quæſtionem pluribus reſpondet auctor altercationis *Zachæi* Chriſtiani cum *Apollonio* Philoſopho lib. 1. cap. 21. T. 1. ſpicilegii Dacheriani editionis novæ Pariſ. 1723. fol. p. 9.

The exact fitneſs of time, in which CHRIST was manifeſted in the fleſh, demonſtrated by reaſon againſt the objections of the old Gentiles and of modern unbelievers, by *Thomas Woolſton*, ſome time fellow of Sidney College in Cambridge. London 1722. 8. pagg. 104.

B. D. *Jo. Frid. Mayeri* diſſ. de quæſtione, cur DEUS non ſtatim poſt Adami

* Adde Codicem pſeudepigraphum Veteris Teſtamenti T. 1. p. 1079. ſeq. Acta Eruditor. A. 1686. p. 595. ſeq. Hiſtory of the works of the learned A. 1704. p. 470.

Adami lapſum fuerit incarnatus, ſed Mundi exſpectaverit ſenectutem? Kil. 1695. 4. Reſp. M. *Henr. Volcmarus Scherzerus*, Lipſienſis Theologi D. Jo. Adami Schertzeri, τȣ̃ μακαρίτȣ, filius.

De eodem argumento præter eruditos interpretes ad Galat. IV, 4. & Ebr. I, 1. & IX, 26. conſulendi *Origenes* contra Celſum lib. IV. p. 165. ſeq. *Philaſtrius* hæreſi CXXXIV. *Bonaventura Vulcanius* notis ad Cyrillum Alex. contra Anthropomorphitas p. 118. ſeq. *Robertus Flemming* in Chriſtologia, Anglice edita T. 2. p. 330. ſeq. 414. ſq. (Hiſtory of the works of the learned A. 1708. p. 148. ſq.) *Robertus Jenking*, reaſonableneſs of Chriſtian Religion, lib. 2. cap. 21. *Jo. Clericus* libro Gallice edito de incredulitate parte 2. cap. 7. p. 297--306. *Benedictus Pictetus* Theologiæ Chriſtianæ IX. 5. p. 499.

Joannes Claudius, Theologus Charentonenſis, Operum poſtumorum Gallice editorum Amſt. 1688. 8. Tomo ſecundo, Des deſſeins de Dieu dans l'envoi de ſon Fils: & des diſpoſitions ou étoient les hommes avant la venüe de JEſus CHriſt, des Oracles qui l'ont predite, des types qui l'ont figurée, de l' Alliance Legale, des ceremonies & de l'eſprit de ſervitude, qui l'ont fait ſouhaiter.

Io. Iacobi Hottingeri, Theologi Tigurini, πέντας diſſertationum Biblico-Chronologicarum. 1) Τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, ſive temporis quo naſciturus erat Meſſias ex *Moſe* & *Prophetis* ſimplex ſcrutinium & brevis ac clara demonſtratio. 2) Conſideratio accuratior hebdomadum *Danielis*. 3) Τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν illuſtratum ex *S. Ioannis Baptiſtæ* hiſtoria Chronologica. 4) Idem ex hiſtoria *D. N. IESU CHRISTI* demonſtratum. 5) Χρονόταξις Hiſtoriæ & Epiſtolarum *S. Pauli* Apoſtoli: quarum ex indicibus temporis adventui Meſſiæ adſignati JESUM & in plenitudine temporis natum & CHRISTUM eſſe adverſus Judæos demonſtratur, & ſacri etiam Codicis ſinceritas paſſim defenditur. Acceſſit appendix triplex, 1) De Samaritanis primis eorumque in Aſſyriam deportatione. 2) De novis ex Aſſyria miſſis Samariæ incolis, & 3) De duodecim tribuum Iſraëlitarum diſperſione. Præfationem de Chronologia ſacra ejusque ſcriptoribus præmiſit Frid. Adolphus Lampe, Trajecti 1723. 8. *Acta Erud. Germanica* T. 8. p. 245.

Ignatii Hyacinthi Amat de Graveſon liber de Myſteriis atque annis CHriſti, Domini noſtri, adverſus Judæos infideles. Rom. 1711. 4. (Giornale de' letterati d'Italia T. 13. p. 1)

CAPUT XLI.

Salutem in CHRISTO nostram, pulcherrimum esse misericordiæ, Sapientiæ & Iustitiæ Divinæ specimen.

I.

SUnt, qui sibi persvaserunt, * nullam aliam vel DEO ipsi fuisse viam ac rationem, qua peccatores nos homines in gratiam reciperet atque sibi reconciliaret, quam per mortem & satisfactionem Filii sui: aliis contra indignus ille modus DEO est visus, quos perstringit Augustinus c. XI. libri de agone Christiano: *Sunt stulti, qui dicunt, non poterat aliter Sapientia DEI homines liberare? nisi susciperet hominem & nasceretur ex fœmina, & à peccatoribus omnia illa pateretur? Quibus dicimus: poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter vestra stultitiæ displiceret.* Tertia sententia probata eidem Augustino † est libro XIII. de SS. Trinitate cap. 10. & 16.

* Ita Anselmus Cantuariensis in libris, cur DEUS homo? Nicetas libro 2. thesauri Orthodoxæ fidei c. 5. Tom. 25. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 65. & ante hos S. Ambrosius in Psal. 47. T. 1. Opp. p. 942. *qua autem major misericordia, quam quod pro nostris flagitiis se prabuit immolandum, ut sanguine suo Mundum lavaret, cujus peccatum nullo alio modo potuisset abolere.* E recentioribus confer B. D. Jo. Frid. Mayerum diss. select. 1. utrum humanum genus non alio potuerit modo nisi cruenta DEI morte reparari, Hamb. 1693. 8. & utrum ipse DEUS necem Redemtori intulisset, si abstinuissent homines? Gryphiswald. 1702. 4. Jo. Frid. Corvini, Pastoris Hornburgensis, Corpus Doctrinæ vulgatum Germanice Francof. 1701. fol. lib. 1. c. 8. p. 18. sqq. D. Jo. Ben. Carpzovii Homilias catorematicas T. 1. p. 135. seq. & 372. seq.

† Helmstadii 1678. 4. prodiit schediasma, quod inscribitur: Testimonia primæ, mediæ & ultimæ ætatis Christianæ Doctorum, eorumque non infimæ auctoritatis, quod satisfactio CHristi, Divini duntaxat decreti ratione & ob congruentiam, non vero absolute necessaria fuerit. Græcos laudat Athanasium 3. contra Arian, Nazianzenum Orat. 2. in Pascha, Cyrillum Alex. de incarnat, & Theodoritum 6. contra Græcos. E Latinis præter Augustinum, Leonis I. serm. 1. de Nativitate Domini, Gregorium Magnum XX. 26. moral. Arnoldum de Cardinalibus CHristi operibus serm. 14. & Bernardum de erroribus Abailardi c. 8. p. 660. Confer. quæ notant Benedictini ad S. Ambrosium T. 1. p. 941. seq. & Gerh. Jo. Vossius contra Ravensbergerum c. 28. T. 6. Opp. p. 908. seq. E recentioribus plurima scriptorum Romanæ Ecclesiæ adducuntur testimonia in illo schediasmate, (quibus addes Gregorium de Valentia T. IV. p. 42. seq.) Nonnulla etiam Reformatorum doctorum & ipsius Calvini lib. 2. Instiutt. c. 12. §. 1. & ad Joh. 15. ubi inter alia; *non misit angelum, non archangelum, cum tamen potuisset, ipse venire voluit.* Vide etiam Wolfgangum Musculum loco de justificatione c. 3. & Philippum à Limborch in vita Episcopii p. 230. seq. E nostris autem B. Lutherum in 22. Genes.

& 16. etiam si innumerabilibus modis ad liberandos DEUS uti potuisset, nullum tamen fuisse sanandæ miseriæ nostræ congruentiorem, nullum è quo vel amor ejus in nos, hostes etiamnum suos, ac misericordia magis patesceret, & vicissim justitiæ vis ac peccatorum odium appareret magis: per quod evenit, ut quod lex non poterat facere, quod hominum & angelorum opem superabat, DEUS efficeret mitteretque Filium suum & illius merito æternum expiari nos & satisfieri sibi pro peccatis humani generis pateretur. S. Athanasius de incarnatione Verbi T. 1. Opp. edit. novæ celeb. Montfauconi pag. 54.

Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἠθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἤθελε φανῆναι· ἐδύνατο γὰρ, εἰ μόνον ἤθελε φανῆναι, καὶ δι᾽ ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ἐξ ἀχράντου καὶ ἀμιάντου, ἀνδρὸς ἀπείρου παρθένου, καθαρὸν καὶ ὄντως ἀμιγὲς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὥσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καὶ ἐνοικῶν. καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὅμοιον λαβὼν, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸ θανάτῳ παραδιδοὺς, προσῆγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρώπως ποιῶν, ἵνα ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἅτε δὴ πλη-

Nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere. Verum nostrum corpus accepit, idque non quoquomodo: sed ex inviolata & incorrupta ac viri experte Virgine purum vereque nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens & rerum omnium sit effector, sibi in virgine templum, corpus scilicet, extruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret & habitaret: sic ergo simili corpore è nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra

22. Genes. Wolfgangi Franzii in schola sacrificiorum disp. 14. qv. 12. §. 63. seq. Frid. Balduinum lib. 1. passionis typicæ, typo 10. pag. 458. seq. Conradum Hornejum parte 2. disp. Theol. 2. sect. 1. n. 11. Io. Gabriel Drechsleri num una gutta sangvinis CHristi satisfacere potuerit pro Mundo? Lips. 1675. 4. Schediasma anonymi de eodem argumento vulgatum Helmst. 1688. 4. Hist. des Ouvrages des Savans A. 1688. Octobr. p. 211. Monatliche Unterredungen A. 1693. p. 798.

πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ καὶ ζωοποιήσῃ τούτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει, καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν ὡς καλάμην ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων. Συνιδὼν γὰρ ὁ Λόγος, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν λυθείη τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορὰ, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθανεῖν· οὐκ οἷόν τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τούτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα τοῦτο τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλαβὸν, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα Λόγον, ἄφθαρτον διαμείνῃ, καὶ λοιπὸν ἀπὸ πάντων ἡ φθορὰ παύσηται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι. ὅθεν ὡς ἱερεῖον καὶ θῦμα παντὸς ἐλεύθερον σπίλου, ὃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθὺς τῶν ὁμοίων ἠφάνιζε τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλλήλου.

tra homines lata ſolveretur, utpote quæ in Dominico corpore ſuam vim complevisſet, nec proinde locum amplius adverſus ſimiles homines haberet; tum ut homines in corruptionem reverſos, iterum incorruptos redderet, atque à morte ad vitam revocaret, corpore quod ſibi aſſumſerat & reſurrectionis gratia mortem ab eis, non ſecus ac ſtipula ab igne conſumitur, penitus amovens. Nam cum Verbum intelligeret, non poſſe aliter hominum corruptionem ſolvi, niſi omnino morerentur: cum item fieri non poterat ut Verbum, utpote immortale & Patris Filius, moreretur: idcirco corpus, quod mori poſſet, ſibi aſſumſit, ut illud Verbi omnium præſidis factum particeps, morti pro omnibus ſatis eſſet, atque propter Verbum in ſe habitans, incorruptum permaneret, ac denique in poſterum corruptio reſurrectionis gratia ab omnibus diſcederet. Hinc corpus, quod ſibi ipſe accepit, velut hoſtiam & victimam omni puram macula morti offerendo, mortem ſtatim ab omnibus ſimilibus, ſuo pro aliis oblato, propulſavit.

Joannes Damaſcenus lib. 3. de fide Orthodoxa c. 18. οὐκ ἀδύνατος ἦν ὁ τὰ πάντα δυνάμενος, καὶ τῇ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐξελέσθαι τοῦ τυραννοῦντος τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἦν ἐγκλήματος τῷ τυραννοῦντι ὑπόθεσις, ἄνθρωπον νικήσαντι καὶ ὑπὸ Θεοῦ βιασθέντι. Αὐτὸν οὖν τὸν πεσόντα βουληθεὶς ὁ συμπαθὴς Θεὸς καὶ φιλάνθρωπος, ἄνθρωπος γίνεται τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακα-

ἀνακαλούμενος. *Poterat is, qui omnia potest, omnipotente potestate sua & virtute hominem ex Tyranni dominatu eripere. Verum tyrannus querelæ occasionem habuisset, si postquam hominem ipse vicerat, per vim à DEO spoliatus esset. Quocirca DEUS pro sua misericordia, & erga homines benevolentia homo fit, simile similis opera instauraturus.* Leontius Byz. lib. 2. contra Nestorium & Entychem T. IX. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 688:

Orthodoxus. Quid vero, inquam ego, non sola voluntas saluti“ sufficiebat? “

Hæreticus. Sufficiebat, inquit. “

Orth. Quomodo ergo, inquam, non sola voluntate salvavit nos?“

Hær. Quia non potestate, inquit, usus est, sed potius charitate,“ & justitia salvare placuit. Illud enim necessitatis herilis erat; hoc pro-“ videntiæ paternæ. Illud solius violentiæ; hoc voluntarii condescen-“ sus. Et illud quidem ipsius solum; hoc vero etiam nostrum. Siqui-“ dem non velle simpliciter, consentaneum est DEO; sed illa etiam facere,“ quæ svadent, & pudore flectunt, quos salvat. “

Orth. Optime, inquam, propterea enim, ut mihi quidem vide-“ tur, novus beneficii erga nos modus inductus est post crebram & multi-“ plicem providentiam ab exordio erga genus humanum demonstratam.“ Ut jam solum hoc salutis remedium reliquum esset. Nullum enim re-“ medium valentius ad convertendum ad melius reperiemus, quam my-“ sterium incarnationis. Hac via, & ratione, qui solus sapiens est, medi-“ cus animarum nostrarum passiones hominum in se recipiens, omnium“ infirmitatem in se ipso curavit. “

Zachæus Christianus in colloquio cum Apollonio Philosopho lib. 1. c. 34. *Hominem sub conditione immortalem antea factum, idem restituere in melius debuit, qui ante plasmaverat. Etenim indecens erat, si à DEO corruptibilis homo factus, ab Angelo incorruptibilis redderetur, postquam hoc fidei probatione meruisset. Quid vero DEI munificentia dignius, quam ut præsentiam suam in summam beatitudinis præstet, & quod homini negaverat inexperto, indulgeat restituto.*

II. In tomo quinto Antiquarum Lectionum Henrici Canisii exstant breves quædam dissertationes *Photii* Patriarchæ ex Turriani versione, (nescio an depromptæ ex ejus Amphilochiis sive quæstionibus ad Amphilochium.) Ingolstad. 1604. 4. In illis dissertationibus quinta est quomodo cogitari possit DEUM esse incarnatum: & sexta, ad genus humanum salvandum nihil fuisse congruentius quam Filii DEI incarnationem.

Idem ab antiquis & recentioribus Theologis Christianis passim docetur & copiose, maxime autem hoc fortiter asseritur adversus Ochinum & Scholam Socini, qui satisfecisse CHristum justitiæ DEI pro peccatis nostris, & rectitudinem ac severitatem justitiæ DEI hoc exegisse negant. Quoniam autem non habeo, quæ addam præsenti loco solidis de hoc argumento scriptis B. DD. Abrahami Calovii, Wolfgangi Franzii, Alberti Graueri, nec non Hugonis Grotii ejusque hyperaspistarum contra Crellium, Gerh. Jo. Vossii, Andreæ Essenii & Lamberti Velthusii: tum Sibrandi Lubberti, Belgæ, contra Socinum: Gregorii Zarnovetii Poloni & Anglorum Caroli Lesley, Jacobi Henwood, Joannis Eduardi & Eduardi Stillingfleet, aliorumque: saltim adjungam veterum quædam testimonia inter legendum observata mihi, quæ addi possunt collectis ab Hugone Grotio, * quo pateat constantem hanc Ecclesiæ ab omni ætate sententiam extitisse, quod sanguine Filii DEI expiata peccata nostra, & DEUS reconciliatus nobis fuerit.

Clementina III. 19. *ψυχὰς πάντων ἐλεῶν, ἰδίου αἵματος ἠμέλει.* Lib. 1. recognitionum Clementis c. 39. *non pecudum sangvine, sed Sapientia DEI purificatione purgati.*

Justinus Martyr Apologia 1. p. 74. *δι᾽ αἵματος καθαίρων τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ.*

Irenæus lib. V. cap. 1. & apud Theodoretum dialog. 2. *τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι λυτρωσαμένου ἡμᾶς τοῦ Κυρίου καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν.* Et cap. 2. *qua vere caro factum Verbum DEI, sanguine suo redemit nos.*

Tertullianus Scorpiace adversus Gnosticos c. 1. *semel CHristus pro nobis obiit, semel occisus ne occideremur. Si vicem exspectat, num & ille salutem de mea nece exspectat?* Gemina habet c. 15. adversus Cainianos disputans, martyrium refugientes.

Melito Sardianus (è Catena apud Halloixium T. 2. de vitis Patrum Orientalium p. 835.) *ὁ κριὸς σφαγεὶς ἐλυτρώσατο τὸν Ἰσαάκ. οὕτως καὶ ὁ Κύριος σφαγεὶς ἔσωσεν, καὶ δεθεὶς ἔλυσε, καὶ θυθεὶς ἐλυτρώσατο.*

Theophilus lib. 1. Evangel. T. 2. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 168. *Adventu suo nullum justum invenit Salvator, nullum justum invenit, sed omnes reos, & qui phrenetica rabie Medicum occiderunt, qui infirmitates nostras & labores*

* Ad calcem libri de Satisfactione adversus Socinum Lugd. Bat 1617. 8. & inter Opera Theolog. Tom. 3. adde ejus Epist. 91. B. Balthasaris Bebelii antiquitates Ecclesiæ Sec. IV. p. 142. seq. Petavii dogm. Theol. de incarnat. lib. 2. c. 14. Jo. Edwards preservative against Socinianism parte 3. p. 99. seq.

labores nostros portavit, & crucifixus est pro nobis, ut de sangvine suo fieret medicamentum, quo sanaretur omnis ægrotus. Et p. 171. *Ideo CHristus passus est maledictionem, ut nos à maledictionibus liberaret. Illudi ipse passus est, ut nos ab illusione dæmonum, qui in hoc mundo versantur, auferret. Spineam in capite coronam accepit, ut sententiam capitalem, quæ ex spinis peccatorum nobis debebatur, eriperet. Aceto potatus est, ut acredinem, qua sangvis noster efferbuerat, in se susciperet, & ipse liberaret à passionis calice, qui nostris passionibus debebatur. Exspoliatus est, ut nuditatem parentum nostrorum ob quam, serpentis consilio factam, doluerant, niveo vestimentorum tegmine mirabiliter operiret. In ligno suspensus est, ut ligni prævaricationem in ligno suæ tolleret passionis. Mortem quoque ad se venire permisit,* &c. Idem lib. 3. p. 173. *per vitulum occisum, CHristum pro Adam, scilicet pro gentibus significat passum.*

Origenes in Catena in Psalmos T. 1. p. 936. ἄνθρωπος οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξιλασμὸν ἑαυτοῦ καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἰησοῦς γὰρ ἑαυτὸν παραδίδωκεν ὑπὲρ πάντων. Idem in Catena in Matthæum T. 1. p. 28. ait dona à Magis oblata, ἵνα δείξωσιν αὐτὸν πᾶσιν καὶ βασιλέα, καὶ Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον, καὶ ὡς μέλλοντα θνήσκειν ὑπὲρ ἡμῶν. Celsus præf. in altercationem Jasonis & Papisci ad Vigilium: *quomodo DEUM satisfactione placare poterunt, qui eum, qui est satisfactio & placatio pro nobis apud Patrem, sacrilega impugnatione persequi maluerunt?* Athanasius ad Epictetum T. 1. pag. 590. quærit, quare Prophetæ non dicantur mortui pro nobis, διατί οὕτως ἐλθόντος τοῦ Λόγου οὐχ ὁ ἑκάστου (Προφήτου) θάνατος λέγεται ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὁ τούτου μόνου; Idem de incarnatione Verbi T. 1. p. 69. τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἐπετέλει, παραδιδοὺς τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ καὶ ἀνιστῶν αὐτό. Et p. 73. ὁ πάντων θάνατος ἐν τῷ Κυριακῷ σώματι ἐπληροῦτο, καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ φθορὰ διὰ τὸν συνόντα Λόγον ἐξηφανίζετο, θανάτου γὰρ ἦν χρεία, καὶ θάνατον ὑπὲρ πάντων ἔδει γενέσθαι, ἵνα τὸ παρὰ πάντων ὀφειλόμενον γένηται. Et p. 77. ὁ θάνατος Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων. Et p. 93. ἵνα ἔλθῃ ἡ αὐτοδικαιοσύνη καὶ ὁ λυτρούμενος τὰς ἁπάντων ἁμαρτίας.

Eusebius Oratione de laudibus Constantini p. 655. ἱερεῖον ἦν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ γένους ἀναπεμπόμενον τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων Θεῷ, ἱερεῖον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλης καθιερούμενον, ἱερεῖον δαιμονικῆς πλάνης ἀποτρόπαιον. ἱερείου δῆτα ἑνὸς καὶ μεγάλου θύματος τοῦ πανιέρου σώματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους σφαγιασθέντος, καὶ πάντων ἐθνῶν τῶν πρὶν ἀσε-

βίας δαιμονικῆς πλάνης ἐνεχημένων ἀντίψυχον ἀνενεχθέντος, πᾶσα λοιπὸν ἡ τῶν ἀνάγνων καὶ ἀνιέρων δαιμόνων δύναμις καθήρηται.

Cyrillus Hierosol. Catechesi III. 9. ὥσπερ γὰρ Ἰησοῦς τὰς οἰκουμενικὰς ἁμαρτίας ἀπολαβὼν ἀπέθανεν ἵνα θανατώσας τὴν ἁμαρτίαν ἀναστήσῃ σε ἐν δικαιοσύνῃ. Idem IV. 7. οὗτος ἐσταυρώθη ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀληθῶς -- ἐσταυρώθη δὲ οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἁμαρτιῶν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν ἐλευθερωθῶμεν.

Apud Amphilochium Orat. de pœnitentia p. 105. ἔχεις πταίσματα αὐτοῦ τοσαῦτα, ἵνα ἀντισταθμίσῃς ὀξέως πρὸς τὸ τίμιον αἷμα ὅπερ ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενος ἐξέχεα ὑπὲρ αὐτοῦ. CHristi verba ad Diabolum.

Cæsarius quæst. 60. ὁ ὑπὲρ τῶν κατακριθεὶς ἑκουσίως ὡς Θεὸς καὶ βροτὸς, ὁ αὐτὸς ὥσπερ οὖν καὶ χολὴν ἐψωμίσθη καὶ ὄξει ἄρδεται ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἀδὰμ βρώσεως Θεανδρικῶς ἀποτίνας αὐτοῦ τὰ ὀφλήματα.

S. Nilus lib. 2. Epist. 197. edit. Allatii: ἐπειδὴ οὖν πάντων τὰς ἁμαρτίας ἦρεν ὁ Κύριος, σύμβολον δὲ ἁμαρτίας ἡ ἄκανθα, διὰ τοῦτο ἀκάνθινον περιεδέθη στέφανον. Vide & Epist. 238. & 289.

Proclus CPolitanus homilia de CHristi nativitate p. 73. καὶ ἔδωκεν ὑπὲρ τοῦ γένους ἀντάλλαγμα τῷ θανάτῳ ὃ ἐκ παρθένου ἐφόρησε σῶμα.

S. Chrysostomus homil. 7. in 1. Timoth. II. 6. p. 449. ἐπειδὴ τοίνυν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ ἐθνῶν ἔπαθε - - ὁ δοὺς, φησιν, ἑαυτὸν ἀντίλυτρον. πῶς οὖν παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρός; ἄρα οὖν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος γέγονεν. ἀντίλυτρον τί ἐστιν; ἔμελλε τιμωρεῖσθαι αὐτούς. τοῦτο οὐκ ἐποίησεν. ἀπόλλυσθαι ἔμελλον. ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων τὸν ἑαυτοῦ ἔδωκεν υἱόν.

Cyrillus Alex. lib. XVII. de adoratione in Spiritu & Veritate T. 1. Opp. p. 595. σφάζεται δὲ ὑπὸ παντὸς τοῦ πλήθους, ἀπέθανε γὰρ ὑπὸ πάντων, ἵν' εἰδεῖεν οὗτοι ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας προσάγοντες ἀμνὸν, ὅτι τιμῆς ἠγοράσθησαν, οὐκ εἰσὶν ἑαυτῶν, ἀλλ' εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. Idem sexto in Julianum p. 195. εἷς ὑπὲρ πάντων ἀποθανὼν καὶ ἐγηγερμένος, ἵνα τῶν τοῦ θανάτου βρόχων τὸ ἀνθρώπινον ἐξέληται γένος, ἵνα τῆς καταχρατούσης ἡμῶν ἁμαρτίας καθέλῃ τὴν τυραννίδα.

Consulatio Zachæi Christiani cum Apollonio Philosopho lib. 1. c. 14. *Illum oportuit pro omnibus interire, qui pro se nihil noxa debens cum condemnari non posset, acquievit & occidi, ne nos perpetua mors teneret.*

Antiochus homilia 27. p. 1072. αὐτῷ γὰρ μέλει περὶ ἡμῶν, ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι ἀγοράσαντι ἡμᾶς.

Proco-

Procopius Gazæus in 2. Reg. 7. pag. 122. ἐὰν ἔλθῃ ἡ ἀδικία αὐτοῦ. ἡμεῖς ἐν αὐτοῦ, ἡμεῖς ἡ ἀδικία, πρὸς οὓς εἰρῆσθαι, ἤτι ποτε σκότος, καὶ ἐπεὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν.

Anastasius Sinaita in Psalm. VI. T. 3. antiquar. Lect. Canisii p. 92. οὐ δύναμαι μισῆσαι, ὃν ταῖς χερσὶ ταῖς ἐμαῖς διέπλασα ἄνθρωπον, ὑπὲρ οὗ ἐμαυτὸν ἐταπείνωσα, ὑπὲρ οὗ τὸ ἐμὸν ἐξέχεα αἷμα. Idem p. 102. πλανηθέντας ἰδίῳ αἵματι ἐξηγόρασας.

Auctor Chronici Paschalis p. 20. οὗτος πρῶτος ἄνθρωπος (Ἀδὰμ) ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἥμαρτεν. Ὁ δεσπότης Χριστὸς ὑπὲρ τούτου τὸ χρέος ἀπέτισεν, σχίσας εὐλόγως τὸ χειρόγραφον καὶ καταπαλαίσας τὸν ἐχθρόν. Vide & p. 57. & Theophanem Cerameum homilia XXIV. p. 154. seq. & Scorsi notas pag. 510. & Nic. Cabasilam lib. 1. de Vita in CHristo p. 219. 220. 222. Eutychium T. 2. Annal. p. 355. seq. &c.

Mich. Glycas pag. 221. Annal. παρατίθησι μὲν οὖν ταῖς πατρικαῖς χερσὶ τὴν ψυχήν, ὡς ἐντεῦθεν καὶ πάσαις ταῖς ψυχαῖς τὴν ἐπὶ τὰ ἄνω πορείαν χαρίσασθαι. οὐδὲ γὰρ ἀπέθανε δωρεὰν ὑπὲρ αὐτῶν.

Non omittendum etiam quod vir doctissimus Jacobus Rhenferdus in diss. de redemtione *Marcosiorum* & *Heracleonitarum*, sub vestigiis Syriacarum vocum apud Irenæum & Epiphanium Græcis expressarum notat latere hanc Marcosiis atque Heracleonitis probatam sententiam:

Græc.	Syr.	*Versio Latina.*
Μεσια,	משיחא	Messias vel Christus,
Ουφαρυγα,	ופרוקא	& redemtor,
Δεφαρεγ	דפרק	qui redemit
Ναψαν (·ψι)	נפשן (שי)	animam nostram (meam)
Μεν αλεμα ανα	מן עלמא הנא	ab hoc seculo,
Ου μὲν χυλ	ומן כר	& ab omnibus
Δεβη,	דבה	quæ in eo sunt,
Βασμη δ' ΙΑΩ	בשמה דיהוה	in nomine JAO,
Ουκαφεαν	וכפרן	& expiavit nos
Βεφουρκανα	בפורקנא	pretio, *vel* lytro
Δεναψη	דנפשה	animæ suæ,
Ου vel ουα	הו	hic est
Ιησου Ναζαρια,	ישוע נצריא	JEsus Nazaranus.

Vide laudati Rhenferdi Opera Philologica, post ejus obitum * excusa Trajecti ad Rhenum p. 199. 239. 223. & 768.

 Judæo-

* Ex hac vita discessit Franequeræ 7. Nov. 1712.

Judæorum denique ſuffragia pro ſubſtitutione juſti & ſpeciatim Meſſiæ ad ferendas pœnas pro peccatoribus: ex libro Sohar, ex capite ultimo Cod. Talmudici Sanhedrin & aliis ſcriptis producuntur in Bibliotheca Theologico-Philologica Bremenſi Tom. 3. p. 1087. ſeq. & in Theodori Hackſpanii ſylloge diſpp. Theolog. p. 560. ſeq.

Salvation by Chriſti alone, as it is expreſsly laid down in the Scriptures, agreeable to the rules of reaſon, and tho the laws of Juſtice, by *Thomas Staynoe*. Lond. 1700. 8. *Hiſtory of the works of the learned* 1699. p. 673.

CAPUT XLII.

Non iniqua eſſe quæ à Chriſtianis officia exiguntur. Et de conſenſu Juris Naturalis cum præceptis CHRISTI.

I.

NOn eſſe novum Legiſlatorem * CHriſtum, & præcepta moralia CHriſti non eſſe nova aut inſolita, ſed illa ipſa, quæ à primo conditu generis humani ex notionibus naturæ inſitis exculta, à Patriarchis & piis hominibus ante Decalogum obſervata, & in ipſa etiam morali lege Moſis repetita ſunt, bene obſervat Euſebius lib. 1. Apodixeos Evangelicæ, atque idem tradit lib. 1. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap. 4. quod latius nuper explicatum à Richardo Broklesby eſt in Deiſmo Evangelico edito Anglice Lond. 1706. fol. libro V. cap. 4. Hinc pulchre notatum ab illuſtri equite Blackmorio, virtutes ſingulas à CHriſto & Apoſtolis non ſollicite deſcribi ac definiri, ſed præſupponi ex lege naturæ jam illas notas eſſe, commendarique. Ac ſane, ſi quis probe conſideret religionem Chriſtianam, non quemadmodum Moſaica olim uno eſſe circumſcriptam populo; ſed omnibus gentibus & omni creaturæ, i. e. toti generi humano amplectendam divinitus oblatam: hinc fatebitur congruens fuiſſe Divinæ Sapientiæ, ut Præceptorum moralium à CHriſto, ejusque Apoſtolis inculcatorum, ſanctitatem æquitatemque & fundamenta omnes homines

* Vide B. D. Jo. Olearii ſynopſin Controverſ. cum Socinianis diſp. 14. §. 80. p. 261. ſeq. Mandatum certe de charitate quod novum vocat CHriſtus Joh. XIII, 34. haud novum erat velut antea inauditum, ſed ſocordia hominum neglectum & obliteratum: ſicut Matth. V, 21. ſeq. præcepta ſua CHriſtus non Legibus Moſaicis, ſed falſis opponit explicationibus Pharifæorum. Si Matthiam Flacium audimus, in loco Johannis *mandatum novum* idem eſt, ac ſi dixiſſet *mandatum aliud*, à priore nimirum quod eodem capite & in eadem concione præceſſerat de fugienda ambitione, ſectanda humilitate & mutua concordia.

homines inſcripta cordibus ſuis valerent cognoſcere, & quod natura ipſa atque ratio illis ſuffragetur, & ſumma atque communis utilitas hominum eadem ipſa requirat, ſi modo vellent, facile animadvertere poſſent. Huc facit ***Richardi Baxteri*** liber ex Anglico verſus Germanice, qui inſcribitur: Ein Chriſt oder ein Vieh. ***Jure Evangelico***, inquit Nic. Comnenus prænot. Myſtagog. p. 196. ***nihil aut præcipitur aut vetatur, jure naturali quod præceptum vetitumve non ſit, ſi ea tantum excipias, quæ ad fidei dogmata pertinent & ſacramenta, id quod ſapientiſſime annotavit D. Thomas prima ſecunda qv. 108. artic. 1. & 2. & quodlib. IV. artic. 13. & ante eum Theodorus Prodromus interpretatione Canonum ad Can. 73. Apoſtol.*** Tam perpetuæ igitur inter præcepta CHriſti & leges naturæ, præceptaque ſobriæ Philoſophiæ Ethica, concordia intercedit, ut vix quicquam prohibuerit Salvator noſter, quod non ratio ipſa clamat vehementer eſſe fugiendum: nec viciſſim quicquam à nobis exigat aut poſtulet, quod non ſalutare eſſe nobis, idemque æquiſſimum atque cum evidenti utilitate conjunctum natura ſvadet dictitatque: tantum abeſt, ut quicquam præcipiat Salvator optimus cum jure naturæ pugnans, eique adverſum; aut vetet aliquid, quod ab eo jubetur ac præcipitur. Conf. ***Franciſci Wokenii*** Harmoniam juris naturæ cum Scriptura ſacra.

II. Propter hanc ipſam cauſam CHriſtus Matth. XI, 30. ***Jugum meum ſuave, ζυγὸς χρηστὸς bonum & utile***, inquit, ***eſt, onus leve:*** & Apoſtolus ejus Johannes negat præcepta CHriſti eſſe difficilia, 1. Joh. V, 3. * quia non, ut Phariſæi, impoſuit humeris hominum gravia & intolerabilia onera, Matth. XXIII, 4. ſed tantummodo illa etiam atque etiam ſincero animo ſervanda ſuis commendavit, & Divina gratia opitulante ſervari ab

* Confer *Guil. Beveregii* T. X. ſermon 1. & 2. ad Matth. XI. 30. *Georgii Bulli* ſermons T. 3. p. 814. ſeq. *Jo. Tillotſoni* T. 1. ſerm. 6. ad 1 Joh. V, 3. (*Journal des Savans A. 1714. p. 32. ſeq.*) Præclare Georgius Bullus: *Suave eſſe jugum ſuum CHriſtus affirmat & onus leve: quibus vero? nempe illis, qui illud cum jugo peccatorum & Satanæ conferunt, qui identidem cogitant præmia illi propoſita, 2. Cor. IV, 17. Rom. VIII, 18. qui animum afferunt bene compoſitum ad illud amplectendum. Eſt enim perjucundum rectæ rationi & intellectui hominis ſupra appetitus ſenſuum & affectuum impetus à Divina Gratia evecto. Leve jugum eſt imprimis, ſi mature illud ſubieris antequam conſuetudinibus pravis habituque malitiæ imbueris animum. Fiet certe ſuave tempore ipſo & uſu atque exercitatione & Divina Gratia omnibus, qui illi ſe ſubmittere voluerint. Sed difficile & intolerabile videri neceſſe eſt illis, qui carnali voluptate, ignavia & negligentia vitiati & vitiorum familiaritate corrupti & aſſvefacti non citius illud admiſerint, quam colorem Æthiops aut pardus maculas exuerit.*

ab illis posse confirmavit, quæ jam pridem DEUS sicut ab omnibus hominibus per naturam & rationem ita ab ipsis exigit, & sine quibus homines ac felices esse non possunt. Unde apparet, quantopere fallantur Deistæ, qui Christianæ Religioni se libenter subducunt spe licentia per religionem naturalem concessa a fruendi, * quasi vero non hæc quoque perinde ac illa vitiis, hypocrisi, fraudi sceleribusque inimica sit, vel quasi non æque gravia sceleratis comminetur supplicia. Tantum gratiæ præmiorumque magnitudinem, Christiana Religio pulchrius explicat, certiusque stabilit, & fiduciæ per CHristum firmiora ponit fundamenta.

III. Sunt sane justitiæ atque æquitatis fontes æterni & immutabiles quædam ac sempiternæ rationes, & quemadmodum paritas & imparitas in numeris, ita æquitas in moribus & iniquitas secundum æternas in Numine Ideas æterna ac necessaria veritate intercedit: ut vero pœnis hæc sit obnoxia, illi præmia proposita sint, unice à DEI Rectoris lege dependet, quam natura & ratio exponit, ac veluti promulgat in omnium mortalium conscientia, & quo magis sint inexcusabiles homines, Filius ipse DEI usque quaque in orbe terrarum per Apostolos suos ac verbi præcones repeti denuoque promulgari, explicari, novisque argumentis svaderi jussit: De DEO ipso autem longe plenius ac perfectius nos instituit, exposuitque fidei salutaris rationem, & corruptæ naturæ nostræ miseriam & reparationem rationi atque naturæ per se prorsus incognitam. Nam licet fidem habendam DEO esse jubet haut dubie ratio; tamen de voluntate DEI circa salutem nostram per fidem in CHristum DEI Filium nihil plane illi per se constabat: ac licet ratio etiam pulchre videt, quod multi gentium quoque agnovere Philosophi; appetitus vitiosos in homine & cupidines insatiabiles & indomitas magna esse mala: Tamen horum nec originem nec altitudinem, nec quod caput est, efficacem atque salutarem à Gratia DEI per CHristum curam ac medelam satis intelleexerunt. Spectant huc Venerandi D. *Jo. Joachim Weidneri* dissertationes duæ de Jure Naturæ non ex natura & ratione, sed ex sacris litteris à priori, apodictica ratione cognito & deducendo. Rostoch. 1712. χς. 54. 55.

IV. Hæc igitur præcipue addidit, in ceteris plerisque omnibus repetiit, atque disertius exposuit Legem naturalem Optimus Servator, ut sine confusione uno jam complexu comprehendere liceat, Disciplinam

* *Martinus Fotherby*, Episc. Salisb. Atheomastix lib. I. cap. II. seq. & *Blackmoris* essais upon several subjects diss. V. quæ est de lege Naturæ, *Biblioth. Anglosse* Tom. I. p 323. 324.

nam juris naturalis, Ethicam naturalem, Ethicam Christianam ſive moralem Theologiam, & quam Theologiam Myſticam appellant. Cum hæc omnia apud Chriſtianos fortaſſe parum commode divellantur, præſtaretque univerſa deducere ex eodem ac communi principio, DEI nimirum Lege per naturam primum promulgata, & deinde per Legem poſitivam in V. T. injuncta, ac denique per CHriſtum repetita, atque limpidius, certius, explicatius, ſalutarius tradita: qua quicquid non comprehenditur, liberum & indifferens manet, niſi quatenus ordinis & decori rationibus, aut legum civilium autoritate reſtringitur, quibus, quoad cum Lege Divina non pugnant, obſequi debere ſubjectos, ratio quoque & præceptum CHriſti præcipit.

V. DEUM jubemur amare ex toto corde noſtro, & ex tota anima noſtra, & ex totis viribus, Matth. XXII, 36. quod Moſes etiam præceperat, Devt. XXVI, 16. XXXVI, 10. eadem fere phraſi utens, qua Cicero lib. 1. de legibus poſtea dixit, amicum *per ſe toto pectore amandum* eſſe, & Ariſtophanes in Nubibus *ἐκ τῆς καρδίας ὄντως φιλεῖν.* Quid autem æquius eſt etiam Natura & Ratione judice, vel nobis conducibilius, quam DEUM omnis boni fontem amari ſincere à nobis & amari ſuper omnia? Hoccine igitur adeo grave eſt? cum, ut Poëtæ * verbis utar:

Non tibi ſunt hoſtes ferro clavoque domandi,
Sed præſtandus amor, res non operoſa volenti.
Quis labor eſt puram non temeraſſe fidem?

Huic accedit, quod rogantibus dat hoc ipſe DEUS, ut & velint hoc & efficere valeant ad ejus beneplacitum. Philipp. II, 13. Quod etiam Apoſtolus CHriſti Paulus 1. Corinth. X, 31. & ad Coloſſ. III, 17. jubet omnia facere in DEI gloriam; hoc ipſum eſt, quod ſvadet ratio nihil committere, per quod vel directe vel indirecte culpâ noſtrâ, gloria DEI inter homines obſcuretur: ſed potius id agere omni ſtudio, quo ejus bonitas, ſapientia & potentia magis magisque celebretur & amplificetur, in quo ſummum hominis gaudium ſummaque felicitas conſiſtit. Quod ſi quis accuratius ac per partes officia hominis ſingula erga DEUM, ſive quæ ad internum, ſive quæ ad externum cultum ſpectant, ex præſcripto ſacrarum Literarum perſequi voluerit, quemadmodum noviſſime factum eſt à Rev. D. *Joanne Franciſco Buddeo* in Theologia morali Part. 2. cap. 3. p. 578. ſeqq. profecto videbit pulcherrime inter ſe conſpirare utrumque hoc lumen, quod vel per rectam rationem animis noſtris indidit, vel in

Ssss ſacris

* Ovid, 4. ex Ponto, elegia 10.

sacris Evangelistarum & Apostolorum scriptis nobis præferri voluit, hac tantummodo differentia, quod in sacro hoc verbo suo dilucidius, certius, luculentius & salutarius omnia traduntur. Siquidem in eodem voluntas DEI de salute nostra per CHristum, & via salutis per ipsum impetranda cognoscitur, circa quam ratio utique sibi relicta caligabat.

VI. Neque vero hoc naturæ aut rationi contrarium est existimandum, ut quod ab aliis volumus nobis fieri, idem aliis præstemus, Matth. VII, 12. vel ut hostem etiam amore dignum judicemus, Matth. V, 44. neque enim jubemur amare ejus injuriam, aut crimen, aut malitiam; sed vero hominem, eodem nobiscum loco, iisdem infirmitatibus, eadem conditione ab eodem DEO conditum, Ejusdem Salvatoris redemtum sangvine & beneficiis auctum & ornatum: neque prohibemur securitati nostræ prospicere etiam cum interitu hostis, licet ejus mortem appetere non debeamus, (unde facile responderi potest objectionibus * Jo. Claudii Somierii); sed tantum vindictæ cupidine vetamur flagrare, s. gaudere malo hominis, quod semper est inhumanum, etiamsi hostis sit: alioqui defendere nos, etiam, si aliter fieri non possit, cum hostis detrimento & nece, adeo non est præceptis CHristi contrarium, ut etiam bellum justum per illa gerere liceat, & victoria DEO tribuatur, militum autem conditio non improbetur, sed tantum ipsi jubeantur contenti esse stipendio suo, neque ad furta & rapinas hiare. Neque vero fortitudini atque adeo statui bellico † adversatur virtus vel charitatis vel modestiæ sive humilitatis Christianis tantopere commendata, cum ad veram fortitudinem nihil sane faciat ineptus fastus & jactantia alicujus Thrasonis aut Pyrgopolinicæ, ut recte observat Jac. Thomasius in diss. adversus Machiavellum, quod Christiana Religio non ineptos reddat ad fortitudinem bellicam, & Sam. Pufendorfius in dissertatione de concordia veræ Politicæ cum Religione Christiana, & in libro de habitu Christianæ Religionis ad vitam civilem, ac novissime Jo. Adolphus Hofmannus in Politischen Anmerckungen über die wahre und falsche Staats-Kunst lib. 1. c. 8. Similiter ad condonandas injurias homo Christianus semper quidem paratus & pronus esse debet, & pati potius, quam inferre injuriam, pacemque colere cum omnibus, quantum fieri potest, ut jubet Apostolus Rom. XII, 18. ex quo ipso loco recte colligitur à V.C. Jo. Barbeyraco in libro de lusu p. 75. quod cum præfractis & malitiosis offensoribus pacem rumpere liceat,

* Journal des Savans A. 1712. p. 54.
† Confer quæ supra, Cap. 34.

liceat, & injuriam repellere, ſi alterum nimirum ejus non pœniteat; ſed potius malum malo cumulare pergat. Unde Chriſtiani etiam doctores moderamen inculpatæ tutelæ permittunt, ut docet Nic. Comnenus p. 268. prænot. myſtagog. Neque huic juſtæ defenſioni adverſatur locus Matth. V, 39. quo maxillam alteram obvertere jubetur, qui in unam percuſſus fuerit. Clariſſime enim patet his verbis neutiquam foveri injuſti offenſoris malitiam, neque ſvaderi, ut tolerando illa accendatur & irritetur. Locutione autem proverbiali uſus optimus Servator, docuit melius eſſe pacis cauſa, ſi ea per hoc obtineri poſſit, levem ferre injuriam, quam vehementi vindictæ ſtudio ad graviſſimas lites feneſtram aperire & per privatam ultionem, DEI & Magiſtratuum jura invadere. Neque abſurde cum verbis Matth. V. vir Doctus contulit hæc Ciceronis lib. 2. Offic. c. 18. *Conveniet autem cum in dando munificum eſſe, tum in exigendo non acerbum, in omnique re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, vicinitatibus & confiniis æquum & facilem, multis multa de jure ſuo cedentem, à litibus vero quantum liceat, & neſcio an paulo plus etiam, quam liceat, abhorrentem. Eſt enim non modo liberale, paululum nonnunquam de jure ſuo decedere, ſed interdum etiam fructuoſum.* Pluribus etiam eundem Matthæi locum & alia ſacræ Scripturæ dicta, quæ, ut prudentiæ civilis & juris naturæ ſcitis contraria oſtenderet, objicit Petrus Bælius in continuatione cogitatorum ſuorum de Cometis, in quæſtionibus ſub Provincialis nomine vulgatis, aliisque ſcriptis, vindicata videre licet à V. C. Jac. Bernardo, ut dicere me memini ſupra p. 645. Saltim monuiſſe oportebat eos, qui hæc Chriſtianæ Religioni objiciunt, quid jam ante mille amplius annos ſimilia objectantibus Ethnicis reſponſum fuerit à B. Auguſtino Epiſt. V. ad Marcellinum: *Quid eſt autem*, inquit, *non reddere malum pro malo? Quid eſt accepta injuria ignoſcere malle, quam perſequi, & nihil niſi injurias oblivisci? Hæc cum in eorum* (Ethnicorum) *leguntur autoribus, exclamatur & plauditur, deſcribi atque prædicari mores videntur, quibus dignum eſſet exſurgere civitatem* (Romam) *quæ tot gentibus imperaret, quod accepta injuria ignoſcere, quam perſequi malebant. Cum vero legitur præcipiente autoritate Divina non reddendum malum pro malo, cum hæc tam ſalubris admonitio congregationibus populorum tanquam publicis utriusque ſexus atque omnium ætatum atque dignitatum ſcholis de ſuperiore loco perſonat, accuſatur religio tanquam inimica Reipublicæ, quæ, ſi, ut dignum eſt, audiretur, longe melius Romulo, Numa, Bruto, ceteriſque illis Romanæ gentis præclaris Viris, conſtitueret, conſecraret, firmaret, augeretque Rempublicam.* Confer,

quæ in hanc ſententiam plura notavit B. D. Chriſtianus Kortholtus in obtrectatore pagano ſive opere erudito de calumniis gentilium in veteres Chriſtianos lib. 1. cap. 8. ubi inter alia profert locum Platonis è Critone, in quo ſimiliter ulciſcendi cupiditas disſvadetur, & injuriam referendi prurigo tanquam indigna homine noxiaque improbatur. Quod vero Machiavellus viſus eſt ſimiliter Chriſtianam Religionem eo nomine arguiſſe & reprehendiſſe, quod animos hominum reddat effœminatos, & ad ſua tuenda & Rempublicam defendendam ineptos lib. 2. Diſſertat. ad Livium c. 2. Tamen integrum illud caput evolventi apparet potius à Machiavello perſtringi falſas interpretationes præceptorum CHriſti & ignavam, quæ orbem terrarum jam tum impleverat Monachorum vitam, quam Religionem ipſam Chriſtianam. Nam ut Samuel Pufendorffius p. 563. Analect. Politic. probe obſervavit, diſerte hæc verba addidit Machiavellus ab Autore Anti-Machiavelli, (qui Innocentius Gentiletus creditur,) non optima fide prætermiſſa. *Quanquam autem mundus effæminatus & cœlum exarmatum videatur, id tamen ſine dubio magis ortum fuit ab ignavia hominum, qui interpretati ſunt Chriſtianam Religionem ſecundum otium & non ſecundum virtutem. Nam ſi conſideraſſent, quomodo illa permittit exaltationem & defenſionem patriæ, vidiſſent, quomodo eadem velit, ut nos iſtam amemus & honoremus & præparemus nos, ut ſimus tales, qui eam poſſint defendere.* Confer D. Jo. Franciſci Buddei, Theologi Jenenſ. Commentationem Academicam de Concordia Religionis Chriſtianæ ſtatusque Civilis, p. 48. ſqq. ubi etiam ad objectiones & argumenta, quæ ex eodem Diſſertationum Machiavelli capite depromi poſſunt, reſpondet, eaque refellit. Complectitur eadem Buddei commentatio longe plura, quæ ad præſens argumentum faciunt, & poſt primam editionem A. 1701. jam ſecundum auctior una cum aliis Diſſertationibus recuſa eſt Halæ Sax. 1712. 8.

VII. Quod denique CHriſtus jubet ſui cauſſa abnegare noſmet ipſos, & non modo bona atque honores, ſed vitam etiam ipſam parvi pendere: neque id ſane Legibus juris naturæ repugnat, ut præclare demonſtravit *Henr. Hammondus* cap. 6. de rationabilitate Religionis Chriſtianæ. Nam id tunc demum à nobis requiritur, quando per libidines, iram & habendi cupiditatem, aut juſtitiæ leges graviter lædimus, aut in nosmet ipſos injurii ſumus: vel per ſtudium præpoſterum bona, honores vel vitam noſtram conſervandi, iram DEI incurrimus, & animæ ſalutis æternæque vitæ jacturam facimus. Unde evidens eſt etiam reſpectu officio-

rum

rum hominis erga nosipſos præcepta CHriſti gravia non eſſe, ſed levia, quæ portantem non gravant ſed levant * ut avium pennæ.

Jo. Clericus in obſervationibus ad Matthæi V. quas in ſecunda editione Lipſienſi commentariis Henr. Hammodi Latine à ſe verſis adjecit, & T. 2. Bibl. veteris & novæ p. 59. ſeqq.

La Morale de l'Evangile, ou l'on traite de la nature de la vertu Chrétienne, des motifs qui nous y doivent porter, & des remedes contre les tentations. Traduit de l'Anglois de *Mr. Lucas*, Miniſtre de l'Egliſe de S. Etienne à Londres. Amſt. 1686. 12. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1686. p. 1098.

Sam. Werenfelſii ſerm. 7. inter decem Gallice editos.

B. D. *Philippi Jacobi Speneri* Chriſtenthums Nothwendigkeit und Mögligkeit. Francof. 1680. 4.

Abrahami Rogerii libellus, qui inſcribitur: Le ſage Chrétien, ou les Principes de la vraie ſageſſe, pour ſe conduire chrétiennement dans le monde. Paris 1724. forma minore. *Journal des Savans* A. 1724. Octobr. p. 445.

CAPUT XLIII.

De CHRISTI Miraculis.

I.

SIcut *Natura* rerum creatarum quarumcunque, conſiſtit ex legibus eſſentiæ & motus ac quietis, incrementi & decrementi, affectionumque & effectuum, quas DEUS cum alias potuiſſet leges illis præſcribere quum eas conderet, pro ſapienti voluntate ſua ſemel rebus ſingulis attribuit: ita neutiquam eſt abſurdum, quod idem opifex DEUS (& ſolus) poſſit, quando ipſi placet, atque operæ videtur pretium, contra vel præter leges illas facere, quod *Miraculum* proprie appellamus. Quoniam autem per ignorantiam † vel etiam fraudem quorundam homi-

* Auguſtin in Pſalm. 59. Bernardus Epiſt. 72. Salvianus 7. de gubernat. DEI pag. 216. *Quid namque à nobis exigit, quid præſtari ſibi à nobis jubet, niſi ſolam tantummodo fidem, caſtitatem, humilitatem, ſobrietatem, miſericordiam, ſanctitatem, quæ utique omnia non onerant nos, ſed ornant.*

† Vide Theophraſtum lib. 2, Hiſt. plantarum c, 4.

num eſt factum quandoque, ut pro miraculis jactarentur, quæ vel occulta arte (naturæ tamen viribus) fierent, vel quorum operum cauſas (naturales etiam ipſas) nulla ratione poſſent videre: hoc ſatis cauſæ fuit ſuperſtitioſis ac præcipitibus irreligioſorum hominum ingeniis, ut ſolenni illis paralogiſmo à particulari quod dicitur ad univerſale colligentes, nulla proprie dari miracula, & omnia, quæ pro miraculis venditarentur, naturales vel ignorationis vel fraudis fœtus eſſe audacter contenderent. Ita Democritus *a)* olim, & cum Epicuro, Metrodorus, Lucretius, *b)* Plinius, *c)* Avicenna: ac recentiori ætate Pomponatius, *d)* Leonicus Thomæus, ac ne alios jam memorem Spinoſa *e)* & auctor fabulæ de Severambibus. *f)* Sed quanquam ea vertigine non ſumus, *g)* ut quaſi omnes naturæ vires ad unguem perſpexerimus, nihil ſupra captum noſtrum ſit, quod non illico quoque ſupra naturam eſſe exiſtimemus: tamen neceſſe eſt confiteamur, ideo quod non omnia ſcimus, non ſtatim omnia etiam pariter à nobis ignorari. Certe argumentum hoc ab ignorantia repetitum nunquam efficiet, ut cuiquam ſano perſvadeat ex legibus ordinariis naturæ rediiſſe in vitam hominem vere mortuum, ut Lazarus, jam fœtentem, vel ut CHriſtus ipſe, interfectum omnibus inſpectantibus in cruce & lancea pectus transfixum. Omitto alia, quæ contra leges naturæ à ſex millenis fere annis toti obſervatas generi humano propalam & aperte facta ſacris litteris antiqui & novi fœderis exponuntur, duplicis ut videtur generis, quorum alia ſolius Divinæ potentiæ ſunt, ac cauſis naturalibus tribui prorſus nequeunt, ut mortuorum reſuſcitatio & extemporalis per ſolum verbum deſperatorum morborum ſanatio: alia, quæ moderante ad certos fines contra ordinarium tàmen, quem tenuiſſent alioqui, curſum naturæ vires *b)* DEO ſunt edita, ut maris Erythræi per

a) Lucian. in Pſeudomanti T. 1. p. 758. ubi illis ἀδαμαντίνην γνώμην tribuit ad fidem rebus hujusmodi denegandam.

b) Lucretius VI. 53. ſeq.

c) Campanella de ſenſu rerum p. 268. ſeq.

d) Pomponatius de incarnatt. p. 65. ſeq. adde Merici Caſauboni, treatiſe concerning Enthuſiaſme p. 35.

e) Tractat. Theologico-Politic. c. 6.

f) Hiſt. des Severambes IV. p. 331.

g) Gaſſend. p. 172. Epiſt. T. V. Opp.

h) Vide Jo. Clericum de trajectione maris Idumæi p. 546. Nehemiam Grew Coſmologiæ IV. 5. & V. 3. Thomæ Brown religionem Medici §. 18. D. Guntheri Chriſtophori Schelhammeri naturam ſibi & Medicis vindicatam part. 1. c. 9.

per ventum fuga, quo Iſraëlitis impune illud tranſire liceret. Exod. XIV, 21.

II. Hinc concidit objectio Epicureorum, quam affert Cicero 2. de Divinatione c. 22. *Nunquam, quod fieri non potuit, eſſe factum, ſi potuit, non eſſe mirandum: cauſarum enim ignoratio in re nova mirationem facit, eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, non miramur.* Et cap. 28. *Quicquid oritur, qualecunque eſt, cauſam habeat à natura neceſſe eſt: ut etiamſi præter conſuetudinem extiterit, præter naturam tamen non poſſit exiſtere. Cauſam igitur inveſtigato in re nova atque admirabili, ſi potes: ſi nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſa, eumque errorem, quem tibi rei novitas attulerit, naturæ ratione depellito.* Ita manifeſte inſtituitur hæc argumentatio, ut DEI potentiæ ac providæ voluntati nihil relinquat, omnia ſuſpendat ab una ordinariaque naturæ vi, hoc eſt, petit id, de quo maxime quæritur: neque enim, qui rem ab ordinariis naturæ legibus abhorrere affirmant, exiſtimant, eam fieri ſine omni cauſa potuiſſe, ſed cauſam aſſignant DEI, qui Naturæ ipſius eſt opifex, potentiam, quam in dubium vocare nullis cum valeat argumentis Epicurus, male à rerum natura excludit, ut providentia etiam Numen exſpoliet. Verum ut recte Sariſberienſis lib. 2. policratici c. 12. *Si Platonem ſequimur, qui aſſerit Naturam eſſe DEI voluntatem, profecto nihil iſtorum evenit contra Naturam.*

III. Solum igitur in eo cardo rei verſatur, ut quæ narrant ſcriptores ſacri miracula, vere geſta eſſe neque vel ignorationi vel fraudi in illis locum fuiſſe conſtet, quod de Reſurrectione CHriſti infra capite proximo ſingulari probabitur, de cæteris autem conſimiliter evincitur ex eo, quod CHriſti & Apoſtolorum miracula Actor. XXVI, 26. uti Moſaica & Prophetica edita ſunt publice & toto populo inſpiciente, atque ita, ut effectus manifeſtos & maximos habuerint, ſicuti quidem ſanati à CHriſto & reſuſcitati etiamnum Qvadrati tempore ſuperſtites extitere, ut ex ejus apologia refert Euſebius IV. 3. Hiſt. Deinde deſcripta à teſtibus minime ſuſpectis, * oculatis, pluribus, fraudi inimicis, & hæc, quæ teſtati ſunt morte ſua obſignantibus. Itaque nec illa negarunt Celſus aliquis, *i)* aut Julianus, vel Hierocles, ſed viribus Magicis *k)* ſtolide tribuerunt,

* Euſeb. 3. demonſtrat. Evangelicæ p. 109. ſeq.

i) Orig. I. contra Celſum p. 16. Cyrillus VI. in Julian. p. 191. Euſebius in Hierocl.

k) Idem Origenes VIII p. 381. τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα παράδοξα ἐ μαγγανεία ὡς οἴεται Κέλσος, ἀλλὰ θειότητι προειρημένη ὑπὸ τῶν προφητῶν τὴν

buerint, ut aſtris Cardanus: *l)* neque illa negare potuerunt vel tunc præſentes Judæi, blaſphemantes illa facta per Beelzebub, Matth. XII, 24. alioqui *ὐδὲν ἔχοντες ἀντιπεῖν, nihil habentes, quod contra opponerent,* Actor. IV, 14. *ὐ δυνάμενοι ἀρνήσασθαι, non valentes illa negare.* 16. neque poſtea auſi ſunt illa Judæi inficiari, *m)* ſed per ſchemhamphoras *n)* à JEſu ſurreptum fuiſſe patrata inepte garriunt. Agnoſcuntur etiam à Muhamede *o).* Nec parum addit miraculorum CHriſti dignitati ac fidei, quod prædicta fuerunt per Prophetas *p)* Divinitus, & quod benefica *q)* omnia ſunt, exceptis duobus porcos & ficum perdentibus, Matth. VIII, 32. & XXI, 19. ſicut etiam Apoſtolorum non benefica tantum memorantur hæc pauca, Actor. V, 5. 10. & XIII, 11. & 1. Cor. V, 3. & 1. Timoth. I, 20. Sed jam brevem elenchum ſcriptorum, qui de hoc argumento uberius ſunt commentati, ſubjungamus:

Moſes Maimonides in More Nevochim lib. 2. c. 35. ubi de miraculis Moſis & Prophetarum, & ad Codicem Talmudicum, Capitula Patrum, T. 4. Miſnæ edit. Surenhuſianæ p. 469. ubi putat DEUM jam in ipſa creatione ſtatim rebus indidiſſe virtutem eorum, quæ olim fieri deberent miraculorum, quod tamen minime eſt neceſſe vel congruens, ſi DEUM providere adhuc rebus humanis, atque ut teſtatur CHriſtus, Joh. V, 17. usque etiamnum operari cogitemus.

Idem Maimonides ſub extremum aphoriſmorum ex Galeno collectorum & ex Latina verſione editorum Baſil. 1579. 8. pag. 520. ſeq. oppugnavit Galenum, qui XIV. 2. negat, DEUM poſſe ex cinere facere equum vel bovem, è lapide hominem.

Menaſſe

τὴν ἀπὸ Θεȣ̃ εἶχε μαρτυρίαν. Adde Euſeb. lib. 3. demonſtrat. Evangelicæ p. 125. ſeq. & B. Kortholti obtrectatorem paganum p. 474. ſeq.

l) Cardan. lib. 2. de contradict. Medicor. tractatu 2. Soberiana p. 68. ſeq.

m) Vide celeberr. Collegæ mei G. E. Edzardi notas ad codicem Talmudicum Avoda Sara c. 2. p. 313. ſeq.

n) D. Mich. Waltheri controverſ. de nomine יהוה p. 76. ſeq. & Huetii demonſtrat. Evangel. p. 828. ſeq.

o) Vide notas laudatas ad c. 2. Avoda Sara p. 355.

p) Auguſtinus ad Voluſianum, & è recentioribus Huetius propoſit. IX. demonſtrat. Evangel. cap. 39. p. 825. ſeq. Vitringa lib. 2. c. ult. Obſerv. ſacr.

q) Legi nimirum conveniebant ſigna terribilia, Evangelio benefica. Confer Grotium ad Matth. XII, 38. Coſmam Indopleuſtem III, p. 165. Epiſcopium Inſtitutt. Theolog. p. 428. b.

Menasse ben Israël in Conciliatore ad Devteron. XXXIII, 10. ubi inter se confert miracula Mosis Prophetarumque.

Abarbanel in Miphalot Elohim, p. 93. ubi de miraculis LXXV. Veteris Testamenti. Idem de signis à Messia edendis ad Es. XI. & XII.

De miraculorum Mosis, Prophetarum, CHristi, Apostoiorumque veritate *Robertus Jenkin* in eximio opere, the reasonablenesś and certainty of Christian Religion, Lond. 1708. 8. Tom. I. parte 2.

Jo. Joachimi Weidneri de miraculo murorum Hierichuntis cadentium.

Regnerus à Mansfeld contra tractatum Theologico-Politicum capite undecimo. Amst. 1674. 4.

Jacobi Batelerii vindiciæ miraculorum, quibus vera & Christiana Religio confirmata fuit: contra auctorem tractatus Theologico-Politici. Amst. 1674. 12.

Henrici Mori Epistola contra Spinosam Tom. 1. Opp. Philosophicorum p. 537. seq.

William Nichols conference with a Theist. parte 2. p. 169. seq.

Jo. Wesseli diss. de miraculis, Lugd. Bat. 1716. 4.

Johannis Henrici Mulleri, Altdorf. 1714. 4.

Augustini Gerdes, Stargarda Pomerani, diss. de miraculis, contra tractat. Theologico-Polit. c. 6. Jen. 1715. 4.

Johannes Mersennus in Genesin p. 457. seqq. & 573. seqq. ubi contra Vaninum, Cardanum &c.

Franciscus Cuperus in arcanis atheismi lib. 1. c. 6. p. 54. seq.

Tho. Campanella Atheismi triumdhati p. 135. seq. & 211. seqq. 214.

Pauli Zacbiæ physicam considerationem de miraculis S. Scripturæ, libris IV. laudat Allatius p. 214. apum urbanarum. Vide etiam, quæ ex *Bernardi Connor* Evangelio medico, Lond. 1697. 8. *Lud. Neocorus* in Bibliotheca novorum librorum A. 1697. p. 530. seq. De *Gvilelmi Aderi* ægrotis Evangelicis (T. IX. Critic. Sacrorum Angl.) Vignolius Marvillius Tom. 3. Miscellaneorum, editorum Gallice pag. 153. De libro *R. Levi ben Gerson*, quo miracula V. T. Physice expendit, Mem. de Trevoux A. 1712. p. 395.

Freywilliges Heb-Opffer von allerhand in die Theologie lauffenden Materien, T. 1. Berlin. 1715. 8. varias adspersas continet pro veritate Religionis diatribas, ut de miraculorum verorum à falsis dijudicatione pag. 76. seqq. Considerationem primarum veritatum Religionis

 Chri-

Christianæ fundamentalium p. 229. DEUM existere p. 235. 488. Attributa Ejus ex Naturæ nota lumine p. 465. Providere eum rebus humanis p. 635. De Religione universe p. 648. 659. De necessitate Revelationis Divinæ, p. 665. Ejusque characteribus, p. 677. hos in Scriptura sacra reperiri, pag. 688. 805. 822. De falsa libertate credendi de Religione quæ velis. pag. 708. Vide *Lamperti Gedicke* primas Veritates Religionis Christianæ, de quibus dixi cap. 30. ad A. 1717.

Ad objectionem de fide miraculorum Mosis in deserto tantum duobus nitente testibus Josua & Calebo, respondet B. D. Christianus Kortholtus in thavmatographia, oder umständlichen Relation, was in Hamburg A. 1676. mit einen glüenden eisernen Ringe sich begeben, §. 10. seqq. in seinem Theologischen Tractätlein, p. 334. seq. Kiel. 1679. 8. Certe cum Josua & Calebo multa millena millia in Palæstinam transierunt, qui in deserto ab illis, qui interim decesserant, oculatis testibus ea perceperunt, quæ Josua & Calebus suis & ipsi oculis conspexerant.

Dissertation de *Mr. Arnauld*, Docteur de Sorbonne, sur la maniere dont Dieu à fait les frequentes miracles de l'ancienne loy, par le ministere des Anges. 1685. 8. *Acta Erud.* 1685. p. 309. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1685. p. 254. 863.

William Fleetwood, essay upon miracles, in two discourses, Lond. 1701. 8. Priore dialogo de veritate ac Divinitate miraculorum Mosis, secundo miraculorum CHristi tractat. *History of the works of the learned* A. 1701. p. 742. A. 1702. p. 33. & Germânice * *Jo. Ulrico Henrici* interprete, Lipſ. 1705. 8. qui Magorum Ægyptiacorum præstigias recte à veris miraculis distinguit, licet magnas decipiendi vires Dæmoni ac technas esse non diffitetur in libro, cui titulus: Der mächtige und ohnmächtige Teufel. Lipſ. 1708. 8.

D. Godfridi Olearii diss. de miraculo piscinæ Bethesdæ, Joh. V. Lipſ. 1706.

Anonymi liber editus Amst. 1687. 12. de la verité de la Religon Chrétienne. Liber divisus in capita XXIII. quibus miraculorum veritas adversus Spinosam, & ex illis Religionis Divinitas probatur. *Bib. Universelle* T. V. p. 286.

Joannis Clerici Epistola secunda libro de incredulitatis causis, Gallice edito subjuncta p. 358. seq. ubi contra Spinosam.

Samuel

* Unschuldige Nachrichten A. 1710. p. 141.

Samuel Clark, discourse concerning the unchangeable obligations of Natural Religion, and the truth and certainty of the Christian Revelation p. 349. seqq. *Bibl. choisie* T. 26. p. 357. seq.

Henricus Morus Opp. Theolog. p. 130. ubi vindicat locum * Marci VI, 5. quod facit etiam *Rich. Bentlejus* sermonibus contra Atheos p. 272. (contra Pomponatium de incantat. p. 51. & 68. & Vaninum p 439.. dialogor.) & *Mericus Casaubonus* de Enthusiasmo c. 6. p. 288. & ad Optatum p. 42. Episcopius Institutt. Theol. p. 439. D. *Salomo Deylingius* lib. 1. Observatt. sacr. p. 118. & *Godfridus Olearius*, ὁ μακαρίτης, observatt. ad Matthæi XIII, 58. & de fide miraculorum passiva p. 26. seq.

Der aus seinen Wundern zu erkennende HErr Messias. Im Freywilligen Heb = Opffer von allerhand in die Theologie lauffenden Materien XXIVster Beytrag p. 289--299--321.

Gedancken über die von den heutigen Inspirirten vorgegebene Wundern. Id. Erster Beytrag, p. 76.

Anmerckungen von einigen widersinnischen Lehren, dadurch teufelische Würckungen können zu Göttlichen Wundern, Göttliche Wunder aber vernichtet werden. Id. p. 84.

De differentia miraculorum CHristi ejusque Apostolorum, à miraculis Ethnicorum, aliorumque incerta fide jactatorum, vide *Eusebium* contra Hieroclem. B. *D. Jo. Conradi Dannhaueri* meletema de miraculis veris falsisque, Argentorat. 1650. 8. (& in syntagmate ejus dissertationum junctim excusarum Lips. 1700. 4. & Christiano Mislero curante 1704. 4.) Ejusdem aletheam victricem & Vale triumphale. *Georgii Zeamanni* Wunder=Spiegel, ejusque apologiam. Dissertationes *Petri Haberkornii*, *Jo. Musai*, *Seb. Niemanni*, *Jo. Pappi*, *Hieron. Kromayeri* &c. *Isaacum Jaquelotum* diss. sur l'existence de Dieu, p. 651. 671. seq. *Joannem Clericum* libro de incredulitate p. 254. seq. *Rich. Sheldon*, survey of the Romisch miracles, Lond. 1616. 4. *Jo. Rodolphi* diss. de adventu & miraculis Anti-Christi, Bernæ 1705. 4. *Joannis Zwingeri* de festo corporis CHristi

* οὐκ ἠδύνατο] recte Grotius, *noluit, impetrare hoc à se non potuit*. Scholia Græca in Iliad. IX. ab Conrado Hornejo edita v. 352. οὐκ ἐθέλεσκε μάχην] ἐθέλεσκεν, ἐδύνατο. καὶ ἀνάπαλιν, οὐκ ἐπὶ πλευτὴν ποιῆσαι δύναται. er kan nicht aufhören.

CHristi p. 178. seq. *Anonymi* præf. ad librum *Bridouli* Jesuitæ, ex Gallico A. 1672. versum Anglice, Lond. 1688. 8. *The school of the Eucharist, established upon the miraculous respects and acknowledgment, which beasts, birds, and insects have rendred to the holy Sacrament of the Altar.*

Sam. Werenfelsii sylloge diss. Theologicarum diss. 4. seq. Basil. 1709. 8. *Bibl. Choisie* T. 21. p. 428. seq.

Sermons de *Mr. Jaques Basnage*, Roterdam 1709. 8. sermon 7. la foi des miracles.

D. Henrici Ascanii Engelken diss. de miraculis quoad naturam suam & probandi valorem consideratis H. Cornelio Agrippæ, Balthas. Bekkero & Fleetwoodo imprimis opposita. Rostoch. 1707. 4. respondente G. Clasen, Rendsburgensi.

Jo. Lockii dissertatio de miraculis, tertia in ejus scriptis postumis Anglice editis Lond. 1707. 8. *Journal des Savans* A. 1708. pag. 304. & A. 1711. p. 473. *Bibl. Choisie* T. 12. p. 156. *Acta Erudit.* A. 1708. p. 43. *Mem. de Trevoux* A. 1712. p. 1175.

Francisci Bragge practical observations upon the miracles of our blessed Saviour. Lond. 1702. 8. *Acta Eruditor.* A. 1703. p. 142. *History of the works of the learned* A. 1702. p. 46.

Hermanni Witsii de miraculis JEsu dissertationes tres, quarum *prima* ita exponuntur, ut ex iis probetur Evangelii veritas. *Secunda* illorum veritas contra Orobii Judæi & Gentilium exceptiones vindicatur. *Tertia* argumentum pro adstruenda Evangelii veritate inde petitum adversus Gentilium & Judæorum objectiones vindicatur. In meletematibus Leidensibus V. VI. VII. Lugd. Batav. 1703. 4. p. 427. seq.

Isaacus Jaquelotus libro Gallce edito de Messia, part. 1. cap. 5.

Nehemias Grew in opere erudito Anglice vulgato, quod Cosmologiam sacram inscripsit lib. V. c. 3.

Non sine causa CHristus increpavit Pharisæos miracula quærentes, qui Mosi & Prophetis abnuebant habere fidem, & Spiritui S. resistere identidem per malitiam non cessabant, de quo interpretes ad Joh. IV, 48. & *Eduardi Stillingfleeti* Origines sacræ lib. 2. c. 9. p. 172. Similiter jussit Salvator optimus miracula à suis non differri palam, ne plebs cupida rerum novarum ansam inde caperet, aut violenter quicquam ageret, de quo *Henricus*

Henricus Hommondus, *Jo. Clericus* & alii ad Matth. VIII, 4. *D. Godfridi Olearii*, ἐ μακαρίτε, diff. de transfiguratione CHrifti, §. 21. **Gottfried Schusters Send-Schreiben** XIV. &c. Neque edidit miracula præfente Herode ea videre cupiente, Luc. XXIII, 8. ne impietati curiofæ hominis irreligiofi fuffragaretur. Vide, quæ è Chryfoftomo & Gregorio M. difertiffimus Pater, Ludovicus Bourdalouius, fermonibus Gallice editis T. 3. p. 128. feq.

De miraculis difcipulorum CHrifti ex ejus promiffo, * & in ipfius nomine ac δυνάμει † editorum, & de dono miraculorum in primis Ecclefiæ fæculis, interpretes ad Marci XVI. & Actorum librum, *Stephanus le Moyne* notis ad Varia facra p. 1043. feq. *Gvil. Spencerus* ad Origenem contra Celfum p. 6. feq. B. D. *Balthafar Bebelius* Antiquitatibus Sæculi I. p. 81. feq. & Sæculi IV. T. 2. p. 958. feq. *Tobias Pfannerus* in diatriba de charifmatibus five donis miraculofis antiquæ Ecclefiæ, Francofurti 1680. 12. *Henricus Dodwellus* diff. 2. ad Irenæum. *Gvil. Cave* Primitive Chriftianity p. 63. feq. & *Godfridus Arnoldus* in opere edito Germanice de primorum Chriftianorum vita & moribus, libro feptimo, *Francifcus Baltus*, S. I. fvite de la réponfe à l'hiftoire des oracles p. 158. 196. feq. 210. feq. *Urbanus Godfrid Siberus* in vita Spyridonis ubi notitia Thavmaturgorum ex Menæis & aliis veteribus Ecclefiæ monumentis. Lipfiæ 1718. 4.

CAPUT XLIV.

De CHRISTI Refurrectione.

I.

AD Caput præcipuum Religionis pervenimus, magnum Paftorem ovium fufcitatum è mortuis. De cujus rei veritate quibus argumentis perfvafum oportuit effe Paulum Apoftolum, qui hoc unum Timotheo diligenter memoria recolendum commendabat 2. Tim. II, 8. μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, & ad Corinthios 1. Epift.

* Joh XIV, 12. confer Profperum II, 30. de promiffionibus p. 72. & Grotium ad Matth. X, 1. & Marc. XVI.

† non ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ. Actor. III, 12.

Epist. XV, 14. *Si CHristus*, inquit, *non resurrexit*, *inanis est prædicatio nostra*, *inanis est & fides vestra*. Nam idem Paulus pro prædicationis hujus fide, cujus ante hostis ac persecutor fuerat, non pericula tantum & labores & calamitates, sed mortem ipsam alacriter pertulit. Sic Petrus abnegator nuper viventis, quanta virte, quanta constantia redivivum prædicat, & morte sua libenter honorat. Idem de tot aliis Apostolis & discipulis CHristi affirmare licet, qui modo morte ejus consternati jam Resurrectionis quam prædicenti noluerant credere, & mulieribus nunciantibus modo fidem habere abnuebant, jam testes ipsi præsentes & oculati sæpiusque iterata convicti evidentia in re aperta sensibus, falli ad unum omnes neutiquam potuerunt, neque adeo fallere velut ex composito, vel voluisse existimari queunt, aut si voluissent potuisse, ut nec unus consilium proderet vel retractaret, ut non deprehenderetur fraus & palam prostitueretur à Synedrio & Pharisæis, ut corpus arcte in sepultura obsignata custoditum, non exponeretur hominum oculis, vel quo pervenisset, doceretur: ut tot testes Resurrectionis inter se consentirent & conspirarent in hoc audacter propalando inter medios hostes, ex quo nec opes aut honores, sed miseria, inimicitiæ, persecutiones & mors certissime pro fraude stolida omnes, proque crimine nemini profuturo maneret. Ipsi quidem per se homines antea timidi, pauperes ac contemnendi, nulla autoritate, eruditione, nullis opibus aut potentia, minime scelerati, callidi, ambitiosi factiosive: nunc autem simplices rei admirandæ, sed præsignificatæ à CHristo, * & prædictæ à Prophetis, † & visæ & palpatæ à se, de qua persvasissimi erant, assertores, & simul contemtores rerum, quas plerique mirantur: doctores candidi, constantes, efficaces rerum maximarum atque ad vitam beatam utilissimarum, quales non modo nemo ex ipsis antea, sed nec ex ullis Magistris aut Philosophis quisquam exaudiverat: quarum pondere ac vi commovebantur, qui eos auscultabant, ut ab illis principiis incrementa capiens Christianismus inter gravissimas etiam persecutiones Judæorum primum, deinde etiam Ethnicorum caput tamen extulerit, atque etiamnum efferat, quia Judæi & Ethnici flagella, gladios, cruces, ignem, quibus Christianos possent necare, habebant; rationibus autem, quibus ipsorum possent testimonia & doctrinam refellere, destituebantur.

II. Inter

* Matth. XII, 39. 40. XVI, 21. XXVI, 32. &c.
† Psalm. XVI, 10. Es. LIII. 8. 10. Oseæ VI, 3. XIII, 14. Sophoniæ III, 8.

II. Inter eos, qui veritatem Reſurrectionis ſolide ac dilucide adverſus Judæos ac Deiſtas confirmarunt, eximius locus debetur clariſſimo *Houtevillio*, qui in libro ſupra p. 641. laudato mihi de Religione Chriſtiana ex factis probata & eventibus, huic argumento impendit caput integrum nonum libri ſecundi p. 298 - - 330. Ex eo, toto lectione & conſideratione digniſſimo, unicum locum adſcribam, quo pag. 313. ſeq. oſtendit, quam ſit abſurdum & incredibile, ſi quis Apoſtolos Reſurrectionis CHriſti non voce tantum teſtes, ſed tota vita & morte martyres, fraudis velit arguere. Adſcribam autem hunc illius verbis ac diſerto ſtylo, cum Gallica hodie non modo à paucis ignorentur, ſed etiam a multis legantur libenter. *Si JEſus-CHriſt a ſouffert la mort ſans retour à la vie, il ſera vrai que douze pêcheurs ſans expérience & ſans autre appui qu'une folle audace, l'auront emporté par la fraude la plus groſſiére ſur les ennemis de leur Doctrine les plus éclairez, les plus inſtruits & les plus artificieux. Il ſera vrai qu'une poignée d'hommes mépriſez, bais, perſécutez, ſans talens pour plaire, ſans preuves pour convaincre auront fait plier tout à la fois l'autorité, la politique & la multitude. Il ſera vrai qu'en promenant par toute la Terre une Doctrine bizarre, un ſyſtême ridicule, contraire à la Religion de tous les Peuples, formellement combattu par tous les Philoſophes du Monde, inconcevable à la raiſon des ſimples, inaccesſible à la ſagacité la plus pénetrante, irréconciliablement oppoſé aux préjugez univerſels; ils auront cependant renverſé toutes ces Religions, humilié & fait taire tous ces ſages, vaincu toutes les répugnances de l'eſprit, changé toutes les préventions; & cela, encore un coup, par la ſeule expoſition du* fait *le plus extravagant en apparence, le plus deſtitué de certitude. Il ſera vrai que les hommes les plus vils auront fait ce que les Puiſſances les plus accréditées, les plus abſoluës ne ſçauroient accomplir, ce qu'elles n'oſeroient même entreprendre: Je veux dire, de faire concourir tous les hommes dans la créance d'un* fait, *contre toute évidence du contraire. Il ſera vrai que les fourbes les plus malhabiles, les plus inſenſez dans leurs meſures auront trouvé l'art de perpétuer le ſouvenir du* fait *le plus incompréhenſible par l'inſtitution d'un jour deſtiné par tout à en honorer la mémoire. Il ſera vrai que durant prés de dix-ſept ſiécles on n'aura ſçû trouver le mot de l'enigme, ni inventer un dénoüement tant ſoit peu vraiſemblable à ce malheureux myſtére, à ce prodige de ſéduction. Que celui-là ſe montre qui voudra ſe rendre protecteur de cette foule d'abſurditez viſibles.*

III. Qui in eodem argumento cum laude ſunt verſati atque memoriæ meæ ſuccurrunt, hi ſunt:

Johannes Chryſoſtomus homila XC. & XCI. in Matthæum.

Jo.

Jo. Pearsonius ad Symbolum Apostolicum p. 449. seqq.
Philippus Mornaus de Veritate Relig. c. 34. *Hugo Grotius* lib. 2. §. 6. & 7.
Rob. Jenkinus reasonnableness of the Christian Religion Tom. I. part. 2. c. 14. p. 257. seqq.
Simon Episcopius Institutt. Theolog. T. 1. Opp. p. 15. & 204. seq.
Henricus Morus Opp. Theol. p. 151. seq. 216. 273. 277. 369.
Philippus à Limborch collatione cum erudito Judæo p. 179.
Joh. Coleri verité de la resurrection de JEsus CHrist, defendue contre B. de Spinosa, Hag. Com. 1706. 8. cum Spinosæ vita. Vide *Histoire des Ouvrages des Savans* A. 1705. p. 548. *History of the works of the learned* A. 1706. p. 521. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1706. T. 2. p. 68.
Petri Danielis Huetii demonstratio Evangelica propositione IX. c. 142. p. 937. seqq.
Isaacus Jaquelot diss. sur l'Existence de Dieu p. 642. seq. 700. seq.
Radulphi Cudworthi sermon on 1. Corinth. XV, 57. Lond. 1676.
Samuelis Werenfelsii sermons sur des veritez importantes de la Religion. Amst. 1716. 8. in his sermo primus de veritate Resurrectionis JESU CHRISTI, ad Actor. V, 30. 31. 32. etiam Germanice Francof. & Lips. 1717. 8. Neuer Bücher-Saal LI. p. 214. seq.
Io. Iacobi Hottingeri Resurrectionis CHristi Veritas ad Judæorum convictionem, Christianorumque confirmationem. Tiguri 1709.
Nic. Gürtleri, Theologi Franequerani, dissertationes de CHristo in gloriam evecto, ubi etiam de apparitionibus ejus post Resurrectionem. Franequeræ 1711. 4. *Acta Erud.* A. 1711. p. 445.
D. Augustini Varenii, Theologi Rostoch. diss. de CHristo Redemtore à mortuis resuscitato & resurrectione mortuorum ad Vitam æternam, Resp. Christiano Senstio. Rostoch. 1682.
D. Georgii Neumanni, Theologi Witeberg. programmata p. 151. seq.
Augusti Hermanni Franckii, Theologi Hallensis, Programma III. de Resurrectione CHristi ex Moyse, Prophetis & Psalmis. Programma XI. De Veritate & virtute Resurrectionis CHristi. Programma XIII. De Communione fidelium cum Resurrectione CHristi, & XIV. De nexu Resurrectionis CHristi & effusionis Spiritus Sancti. Halæ Sax. 1714. 8.
Friderici Ernesti Meis, Superintendentis Schleusingensis, dissertationes contra Spinosam de immensitate DEI, ad 1. Reg. VIII, 27. De creatione

tione Mundi, ad Jerem. XXII, 17. De Resurrectione CHristi, ad 1. Cor. XV, 17. & de interna Verbi DEI virtute, ad Hebr. IV, 12. A. 1708. 1710. 1711.

Humphry Ditton Discourse concerning the Resurrection of JEsus CHrist. Lond. 1712. 8. *Journal literaire* T. 1. p. 391. T. 2. p. 129. *Bibl. choisie* T. 25. p. 431. & *History of the works of the learned* A. 1712. p. 39. Ex Anglico liber hic insignis prodiit etiam Belgice per Cornelium Coorn. Middelburg. 1720. 8. *Bibl. Theologico-Philolog. Bremens.* T. 3. p. 1142. seq.

Benedictus Pictetus lib. IX. Theologiæ Christianæ cap. 27. p. 596. seq.

Simonis Patrick, Episcopi Eliensis, JEsus and the Resurrection, justified by witnesses in heaven and in earth, in two parts, the first shewing that JEsus is the Son of God: the second, that in him we have eternal life. Lond. 1709. 8. the third edition. In hoc opere veritatem Resurrectionis CHristi probat auctor parte 2. p. 192. seq. & T. 1. p. 210.

Daniel Whitby, the certainty of Christian faith in general, and of the Resurrection in particular. Oxon. 1671. 8.

Gerardi Outhofii diss. de Veritate Resurrectionis JESU CHRISTI, propriis suis viribus. Embdæ 1710. 8. cum Joannis Eskuche Miscellaneis sacris. *Acta Erud.* A. 1711. p. 512.

Jo. Wesseli diss. de Veritate Resurrectionis CHristi. Lugd. Bat. 1718. 4.

Joannis Petri de Crousaz Tomi secundi sermonum Gallice editorum Amst. 1723. 8. sermone primo, quo argumenta pro Veritate Resurrectionis CHristi urget solide ac perspicue.

Robert South sermons, Volum. V. sermon 4. ad Joh. XX, 29. Lond. 1717. 8. *Bibl. Angloise T. 5.* p. 26.

Io. Clericus Epistola prima, subjecta libro Gallice edito de incredulitate.

The Resurrection rescued from the Soldiers Calumnies, (ad Matthæi XXVIII, 13. & Actor. II, 1.) in two sermons preach'd ad St. Mary's in Oxford, about the year 1619. by *Robert Iones*, D. D. reprinted in the second volume of the Phenix, or a revival of scarce and valvable pieces, Lond. 1708. 8. p. 476. adde *Acta Erud.* A. 1709. p. 107. 108.

Harmoniarum Evangelicarum scriptores, & qui in narratione Resurrectionis CHristi nullam docent Evangelistis pugnam intercedere, laudavi supra p. 535. 537. & 87. & 166.

CAPUT XLV.

De Resurrectione Mortuorum.

POst ea, quæ de CHRISTI Salvatoris nostri reditu in Vitam dicta capite superiore sunt, vix opus esse videatur Resurrectionem corporum, post tantæ præjudicium auctoritatis, pluribus argumentis defendere, cum nihil sit hactenus ab iis, qui eam negant, allatum, quo vel non posse hoc fieri Divina facultate, neque velle istud DEUM, aut CHristum ex morte non redivivum se stitisse suis, demonstrarent. Etiam eorum opinio levibus innixa fundamentis concidit, qui posse quidem mortuos revocare in vitam corporeque eos suo redinduere DEUM non ausi sunt inficiari, sed in beneficii loco habentes scilicet, ut corpus nunquam homini reddatur, quod in pœnæ loco tributum, & fugiendum omni conatu, & cujus sarcina mire gravari animam sibi persvaserunt, ideo resurrectionem cum Porphyrio & aliis Philosophis negarunt, quos acute refellit *Augustinus* lib: X. de Civitate DEI, cap. 29. Ad alias autem aliorum argutationes, & insanientis sapientiæ sophismata, quibus hanc fiduciam Christianorum explosam exponere ludibrio, & resurrectionem mortuorum inter ea, quæ non sunt nec possunt fieri, proscribere non dubitaverunt, jam olim responsum est à multis. Nam ne deperdita memorem scripta *Iustini* Martyris, de quibus supra p. 158. *Hippolyti* Portuensis, & *Sexti* atque *Origenis* pag. 162. *Methodii* pag. 164. *Ammonis* Adrianopolitani, *Antipatri* Bostrensis, *Apollinaris* Laodiceni, *Diodori* Tarsensis, p. 168. & *Eutychii* CPol. p. 172. Opusque *Hieronymi*, quo de resurrectione carnis præclare disputasse laudabatur, quod à fratre Oceano mitti sibi postulat Augustinus Epist. 180. (edit. veteris 260.) Etiamnum exstant hoc de argumento præclaræ lucubrationes *Athenagoræ*, de quo supra pag. 53. & *Æneæ* Gazæi, p. 107. *Tertulliani* item p. 211. & *Ambrosii* p. 241. Sicut etiam pro resurrectione pugnant *Eusebius* XI. 35. sq. præparat. Evangelicæ, *Theodoretus* IX. de Providentia, *Rufinus* & alii in verba Symboli,* *Credo Resurrectionem mortuorum*, *Ioannes Damascenus* l. IV. de fide Orthodoxa cap. 27. & *Manuel Calecas* T. 2. auctarii novissimi Combefisiani p. 273. Nec omittendi sunt *Iustinus* in Apologia prima §. 25. p. 65. sq. *Irenæus* lib. 2. c. 51. *Theophilus* sub finem libri 1. ad Avtolycum, *Gregorius* Nyssenus de hominis Opificio c. 25. seq. *Cyrillus* Hierosol. Catechesi IV. 19. & XVIII. *Epiphanius* ancorato §. 83. seq. *Augustinus* serm.

* E recentioribus *Pearsonus, Witsius, Heylyn, Svicerus, &c.*

ferm. CXX. CXXI. de diverfis, in fupplemento Vigneriano pag. 333. & 340. in nova edit. Benedictinor. T. V. ferm. 361. fq. *Eufebius* de refurrectione, inter Opufcula Latine ad Sirmondo edita.

Lactantii carmen de phœnice & refurrectione. Confer, quæ viri docti ad *Clementis* Romani Epiftolam 1. cap. 25. phœnicis imagine ad refurrectionem illuftrandam utentis.

Zenonis Veronenfis & aliorum veterum homiliæ de Refurrectione, partim obviæ in Combefifii Bibl. Concionatoria, partim à me T. IX. Bibl. Græc. p. 94. feq. memoratæ.

B. *Martini Lutheri* IV. homiliæ de refurrectione mortuorum T. VIII. Altenburgenf. p. 379. Ejusdem in 1. Corinth. XV. T. VI. Altenburg. p. 260. feq.

D. Gerhardus Titius de refurrectione mortuorum. Helmft. 1648.

D. Francifci Wolfii noftri, ἐξ μακαρίτου, diff. qua Refurrectionis poffibilitas, probabilitas & certa veritas afferitur. Roftoch. 1683. 4.

Cafparis Pofneri de palingenefia, five reditu corporum in vitam fecundum Ariftotelem impoffibili, Jen. 1686.

Georgii Calixti de immortalitate animæ & refurrectione carnis, Helmft. 1649. 4. 1661. 4.

Menaffe ben Ifraël, Judæi, de refurrectione libri 3. Grœning. 1676. 12.

Humfredi Hody refurrection of the fame body, afferted from the traditions of the Heathens, the ancient Jews, and the primitive Church, with the anfwer to the objections brought againft it, Lond. 1694. 8. *Acta Erud. T. 3. fupplem.* p. 37.

Dav. Humphrey differtatio 1. præmiffa verfioni Angl. Athenagoræ, Lond. 1714. 8. concerning the jewifch notion of the refurrection. *Bibl. Angloife* T. 2. p. 3.

Theodori Daffovii de refurrectione mortuorum ex Judæorum fententia. Witteb. 1693. 4. *Boeckfaal van Europe* A. 1694. p. 64.

Eduardi Pocockii Mifcellanea in portam five præfationem Mofis Maimonidis cap. 6. & 7. ubi examen fententiæ Judæorum & Muhamedanorum de Refurrectione.

H. Morus Opp. Theolog. p. 211. feqq.

Gvil. Bucani oratio pro carnis refurrectione, 1602. 8.

D. Io. Gerhardus & alii Theologi in loco de refurrectione. Idem Gerhardus in diff. de morte & refurrectione.

Gerb. Iohannis Voffii Thefium Theolog. diff. XII. XIII. XVII.

Ioh. Baptiftæ Aurelii de Monte alto, demonftratio Philofophica atque Theo-

Theologica de resurrectione mortuorum; libris 2. Adjectæ aliquot Patrum de eodem argumento sententiæ. Francofurti apud Wechel. 1586. 8. Laudat Caspar Barthius p. 3018. Adversariorum.

Daniel Tossanus lib. III. de senectute cap. 6.

Thom. Wegelini diss. sub *Ioh. Sigwardo*, de resurrectione mortuorum.

Pauli Reberi diss. de resurrectione mortuorum universali.

Rob. Boyle some Physico Theological considerations about the possibility of Resurrection, and some considerations about the reconciliableness of Reason and Religion. Lond. 1675.

Essais sur la Providence & sur la possibilité Physique de la resurrection. traduit de l'Anglois du *Dr. Blacmore*, à la Haye 1719. 12. *Bibl. ancienne & moderne T. 13.* p. 235. seqq. *Nouvelles litteraires T. 10.* pag. 316.

Augustinus Calmet, diss. 40. Journal des Savans A. 1723. p. 585.

Hieron. Drexelius, S. I. de Christo resurgente, T. 2. Opp.

Tobias Pfannerus Theologiæ gentilis c. 19. *Mericus Casaubonus* of credulity and incredulity p. 18. 20--28. *Huetius* Alnetan. quæst. lib. 2. cap. 22. & cap. 12. §. 30. & cap. 19. §. 4. *Frid. Simonis Lœfleri*, περὶ μακαρίτου, diss. de iis, qui inter Gentes in vitam rediisse perhibentur. Lips. 1694. 4.

D. Ioannis Adami Scherzeri programmata p. 170. seqq.

D. Georgii Neumanni, Witeb. A. 1706.

Io. Henrici Hottingeri in fasciculo dissertationum, Tigur. 1660. 4. prima de resurrectione.

D. Io. Mulleri atheismus devictus cap. IX. & X.

Dissertationes *D. Abrahami Calovii*, Witeb. 1676. *Conradi Horneji*, Helmstadii 1648. *D. Henr. Opitii* de statura & ætate resurgentium. Kil. 1707. 4.

Io. Matthiæ Meyfarti de resurrectione mortuorum. Coburg. 8.

D. Augusti Varenii de CHristo Redemptore & Resurrectione ad Vitam æternam. Rostoch. 1682. 4.

Resurrectionem è Veteri Testamento Mose, Prophetis ac Psalmis, solide confirmat laudatus D. *Abraham Calovius* T. XII. systematis Theologici p. 100. seqq. Vide etiam *Eulogium* apud Photium Cod. 230. p. 467. seq. Certe & Maccabæorum Martyrum alacritas satis testatur illam se fiduciam restituendi corporis ex sensu & usu Ecclesiæ Judaicæ illorum temporum de scriptis Mosaicis ac Prophetis imbibisse. Resurre-

Resurrectionem futuram è solo naturæ lumine fuerunt etiam qui probare sunt conati: nec contemnendum est, quod præcipue à justitia DEI & bonitate ducitur argumentum, sed sufficit de corpore restituendo nobis constare ex Divina promissione, & rationem ac Philosophiam habere nihil, quod DEI potentiæ ac voluntati valeat opponere. Vide scripta ultro citroque A. 1698. in hac urbe de illo argumento edita à Venerandis Viris, D. Jo. Frid. Mayero, Gerhardo Meiero & Jo. Vakenio.

D. Io. Meisneri diss. de resurrectione impiorum. Witebergæ, 1652. 4.
Christoph. Cellarius programmrte XXX. ubi oppugnat Judæorum quorundam sententiam, solos justos resurrecturos opinantium. Adversus nonnullos è Socini schola idem docentes vide quos laudat D. Jo. Olearius, ὁ μακαρίτης, synopsi errorum Socin. disp. XVI. §. 90.

Henr. Boëthii de Resurrectione utrum ea virtute meritorum & Resurrectionis CHristi, an ex caussa quadam alia futura sit. Magdeb. 1617. 8.

Friderici Dame, Præpositi Flensburg. dialogus de resurrectione mortuorum ad Legem, an ad Evangelium pertineat. Hamb. 1627. 8. Adde laudati Scherzeri programmata p. 223. sq. & Systema Theolog. Loco XX. §. 3. Gerhardum §. 56-64. Calovium Tom. 12. p. 120. Qvenstadium T. IV. p. 594. seq.

Sam. Christiani Teuberi de Resurrectione hujus carnis. Magdeb. 1708. 4. Unschuldige Nachrichten A. 1709. p. 353.

D. Balthasaris Bebelii diss. de bismorrtuis, Witeb. 1672. de resurrectione infantum nondum genitorum. Argentor. 1682.

D. Io. Frid. Mayeri diss. de conditione resuscitatorum in hanc vitam. Gryphiswald. 1702. *Nova lit. maris Baltici* A. 1702. p. 325. seq.

Homiliæ vernaculæ VII. in Ezech. XXXVII. Georgii Weinrichii, Lips. 1593. Ejusdem & Simonis Gedicci in 1. Corinth. XV. Lips. 1617. 4. Georgii Albrechti, Surgite Mortui, homiliis XXXVIII. Ulm. 1645. 4. 1669. 4. Georgii Strigenitii ossa rediviva, & sancti redivivi. Lips. 1593. 4. D. Jo. Benedicti Carpzovii homiliæ funebres T. IV. p. 454. seq. ad Jobi XIX, 25. & T. VI. p. 726. seqq.

The resurrection foundet on Justice: or a vindication of this great standing reason assigned by the anciens and moderns, wherein the objection of the learned *Dr. Hody* against it are answered, some opinions of *Tertullian* about it examin'd, the learned Dr's three rea-

fons of the Resurrection inquired into, and some considerations from Reason and Scripture, laid down for the establishment of it: by N. B. M. A. Lond. 1700. 8. *History of the works of the learned* A. 1699. p. 745.

D. Henrici Clausingii, Theologi Lipf. μετεμψυχώσεως veterum Gentilium æque ac hodiernorum quorundam Philosophorum confutata, ad doctrinam de resurrectione carnis vindicandam. Lipf. 1724. 4. *Acta Lipsiensium Academica* XVI. p. 37. feqq.

D. Georgii Franckii de Franckenau, de palingenesia sive resuscitatione artificiali plantarum, hominum & animalium è suis cineribus, (tenui & obscura fateor umbra futuræ nostræ resurrectionis) liber cum *Io. Christiani Nehringii* commentario. Halæ Sax. 1717. 4. De eodem argumento D. *Io. Lud. Hanemanni* Phœnix Botanicus sive de resuscitatione plantarum ex suis cineribus, Kilon. 4. *Henricus Meibomius* de illa dubitans in Epistola ad D. Theophilum Spizelium, præfixa hujus considerationi Corporis gloriosi. Norimb. 1662. 8. *Olaus Borrichius* de Hermetica Medicina p. 360. feqq. *Athanasii Kircheri* Mundus subterran. lib. 12. sect. 4. c. 5. p. 434. feq. *D. Io. Andreæ Schmidii* de corporum animalium palingenesia, *Christiani Schmidii*, Uratislaviensis, diss. de resurrectione rerum artificiali, Lipf. 1677. *Gregorius Michaëlis* ad Gaffarelli curiositates inauditas p. 249 feq. *Ioannes Gregorius* cap. 26. Observationum (Tom. IX. Critic. sacr. Angl.) *Detlev Cluverus* in Historischen Anmerckungen Hamb. 1706. p. 105. feq. &c.

CAPUT XLVI.

De fine Mundi & extremo Judicio.

DE fine Mundi præcipuum exstat opus *Alphonsi Pandulphi*, Episcopi Comaclensis, vulgatum post auctoris obitum * à Petro de Bargelinis, Bonon. 1658. fol. Constat dissertationibus novem, Prooemiali, Pythagorica, Platonica, Aristotelica, Stoica, Astronomica, Astrologica, Scripturali & Theologica: quarum ut argumenta breviter exequar,

I. In

* Obiit Pandulphus Ferrariæ A. C. 1648. vide Ughelli Italiam sacram Tom. 2. p. 489. edit. novæ Venet. 1717. fol.

I. In Diſputatione *Proœmiali*, inſtituti ſui rationibus breviter expoſitis, Philoſophum ſe potius agere quam Theologum profeſſus, diſputat Mundum ſublunarem ſive terram, ut pridem diluvio ſic olim igne non deletum ſed immutatum iri, atque ſimilem mutationem cœleſtibus etiam impendere corporibus: quod accuratius diſcuſſurum ſe promittit in tractatione (quæ non vidit lucem quod ſciam) de Cœleſtibus orbibus eorumque ſtatu in fine Mundi.

II. In Diſputatione *Pythagorica* oppugnat Ocelli Lucani, *a)* Pythagorici Philoſophi, argumenta, quibus in libro de Natura univerſi ipſe & poſt eum Ariſtoteles contendit mundum hunc nunquam interiturum eſſe, quod principio careat *b)* ſcilicet, & nec in melius nec in deterius vergat: quæ utraque neque extra dubium poſita ſunt, neque firmiter concludunt. Sicut nec Philonis, *c)* ſive quisquis eſt auctor, libri de mundo incorruptibili Platonicos potius *d)* quam ſacros ſcriptores ſecuti, qui ita colligit: Si DEUS Mundum eſſet perditurus, vel nullum poſthac ille conderet, vel alium repararet, & hunc aut deteriorem, aut ſimilem, aut certe meliorem. Si deteriorem, opifex quoque deterior erit: ſi ſimilem, fruſtra ille laborabit: ſi meliorem, meliorem etiam DEUM dicemus, qui ſemper ſibi par eſt idemque. Hoc argumentum ſi valet, non potuit mori Philo, ſed neceſſe fuit eum perpetuo vivere, mortuus eſt autem, ergo videndum an potior ſit collectio ejus altera repetita ex eo, quod poſt mundi hujus interitum otioſo DEO vivere ſit neceſſe. Sed quanquam non magis Mundo noſtro quam Philone indiget DEUS, ut ab otio ſe vindicet, tamen hæc objectio non tangit quidem nos, qui novum Cœlum novamque Terram cum Prophetis & Apoſtolis exſpectamus. Eſt autem animadvertendum, quod Epicurei Providentiam negant ideo, *e)* ut otium DEO vindicent, atque ut negent Providentiam, *f)* contendunt Mundum in pejus labi. Viciſſim Ocellus ut nunquam interire Mundum efficiat, negat ullam in eo mutationem ejusmodi obſervari poſſe, & Philo veritus, ne otiandum DEO ſit, Mundi ſempiternitatem mavult omnibus viribus confir-

a) De hoc Ocelli Lucani libro ejusque editionibus dixi lib. 2. Bibl. Græcæ cap. 13. & de libro, qui exſtat inter Philonis Judæi opera, lib. 4. c. 4. num. 41.

b) Hoc confutatum ſupra p. 355. ſeq.

c) Librum de mundo incorruptibili, pro centone Philoni ſuppoſito habet Joannes Maſſon in Hiſt. Critica Hiſt. literariæ Gallice editæ T. VIII. p. 169.

d) Confer Paganinum Gaudentinum libro de Philoſophia apud Romanos c. 57.

e) Supra p. 409. p. 410.

f) Supra p. 416.

confirmare. Pandulphus autem noster probare instituit terræ fœcunditatem defecisse, p. 10. sq. montes imminutos, p. 16. sq. licet generalis mutatio in elementis, pag. 19. & corporibus cœlestibus, p. 21. sq. facta necdum sit, neque deminuta statura hominum, p. 23. numerusve & multitudo, p. 25. Vitæ autem spatium post primæva Mundi secula non parum defecisse & abbreviatum esse, p. 30. Transit deinde p. 47. ad novum Ocelli argumentum, quo dixit Mundum si destruendus sit, vel ab aliquo extra ipsum corrumpi debere vel à se ipso: considerat igitur pag. 48. seq. aquam, quatenus illa terram obruere possit, quod naturaliter posse fieri, contra Josephum Blancanum, S. I. negatur, p. 55. sq. Deinde p. 60. disquirit de igne, quem sive in centro terræ, sive sub concavo lunæ exstare nonnulli affirmarunt: præcipue vero de Sole, à quo naturaliter posse inflammari terram aliis placuit p. 62. sq. & de stella Canicula, p. 70. (sicut nostra ætate Cometis causam diluvii & exustionis terræ adscribere non dubitat *g)* Gvilelmus Whistonus.) Tum de Angelis, p. 77. sq. Denique contra Ocellum concludit nihil impedire, quo minus DEUS finem Mundo imponere possit, ut sacris litteris est proditum. p. 83. seq.

III. In Disputatione *Platonica* probat p. 90. seq. ex Platonis sententia Mundum habuisse exordium & materiam quoque productam à DEO fuisse, ut sibi persvaserunt etiam Platonici, Severus, Plutarchus, Atticus: licet alii ex Platonis schola, ut Plotinus, Porphyrius, Jamblichus, Syrianus, Proclus, (quem à Joanne Philopono confutatum esse, supra p. 117. notavi) & Taurus, æternum esse Mundum & initio carere affirmaverint. Nunquam tamen interiturum Mundum statuit Plato, quoniam id anima Mundi & Mente Demiurga & DEO ipso putavit indignum, p. 96. Pandulphus autem ex alio Platonis dogmate collegit non posse Mundum hunc finis esse expertem, quoniam circuitus quam ille statuit, animarum infinitus esse nequit.

IV. In Disputatione *Aristotelica* p. 109. sq. confutantur argumenta, quæ pro mundi æternitate & incorruptibilitate affert Aristoteles libro octavo Physicorum (Ocelli etiam Lucani insistens vestigiis) lib. 1. de Cœlo &c. Præcipue p. 114. seq. refellitur eorum error, qui DEUM impulsu naturæ suæ necessario operari ajunt, & contra sensum communem generis humani, libertate, quam à DEO habet homo, DEUM exspoliant. Negat p. 117. seq. Aristotelem res humanas ac sublunares Providentiæ Divinæ

g) Whistonus in theoria telluris atque aliis scriptis.

Divinæ regimine ſubtraxiſſe: qui omnes res à DEO creatas ſine novitate eſſendi, hoc eſt productas per æternam ex DEO emanationem ſtatuit. p. 128. ſeq.

V. In Diſputatione *Stoica* p. 138. ſeq. Philoſophorum illius ſectæ teſtimonia de futura per fatum conflagratione Mundi afferuntur & expenduntur, quod diligentius etiam factum eſt à B. *Jacobo Thomaſio* in exercitatione erudita de Stoica Mundi exuſtione, Lipſiæ edita 1676. 4. Vide ſis præterea Lipſium lib. 2. phyſiologiæ Stoicæ cap. 21. 22. 23. Leſcaloperium ad Ciceronem de Natura Deorum p. 445. ſeq.

VI. In Diſputatione *Aſtronomica* contra Thomam Campanellam p. 157. ſeqq. evincitur probari non poſſe, quam ille cauſam futuræ conflagrationis terræ aſſignavit Solem Telluri propius ſemper appropinquantem atque inferius deſcendentem. Deinde de ſideribus de cœlo lapſuris *b)* & Solis ac Lunæ obſcuratione agitur p. 166. ſeq. quanquam verborum ſacræ Scripturæ, ubi harum rerum fit mentio, nulla alia videtur ſententia eſſe, quam Solem & Lunam Stellasque ereptum iri conſpectui hominum, ut apud Senecam Oedipo p. 44.

Obſcura cœlo labitur Phœbi ſoror.

Lucanus VII. 134. - - - *quis littora ponto*
Obruta, quis ſummis cernens in montibus æquor,
Ætheraque in terras dejecto ſole cadentem
Tot rerum finem, timeat ſibi? non vacat ulli
Pro ſe ferre metus. Orbi Mundoque i) timetur.

Livius XXII. 1. *Et Capuæ ſpeciem Cœli ardentis fuiſſe, lunaque inter imbrem cadentis.*

VII. Diſputatio *Aſtrologica* oſtendit ſtellarum viribus non deberi exuſtionem Mundi, neque ex earum aſpectibus aut conjunctionibus prædici eam poſſe, p. 276. ſeqq. fallique Pſeudo-Beroſum, qui Diluvium Noëticum conjunctioni Planetarum ♄ & ♃ in Capricorno adſcribit, p. 287. & Firmici ac Petri de Alliaco thema natalitium Mundi p. 297. exploditur. Multa fuſe etiam diſputantur adverſus Aſtrologos de viribus & influxu ſtellarum p. 209. ſeqq. multa etiam de diebus Criticis, p. 236. ſeq. & de magnete, & virtute magnetica telluris, p. 247. ſeq. quæ ad controverſiam de fine Mundi non multum faciunt. Facit autem ad præcipuum diſpu-

b) Conferendi interpretes ad Matth. XXIV, 29. & B. D. Joannis Cypriani diſſ. de caſu ſtellarum in fine Mundi. Lipſ. 1718. Bibl. Academica Hallenſis VIII. 93. p. 353 ſeq. Cæterum fallitur Hieronymus Magius, qui lib. III. de Mundi exuſtione c. 7. ſtellarum lapſum apud Matthæum interpretatur, meteoron illud & ἀπόῤῥοιαν ignis ætherei, quod oculis intuentium ſtellas cadentes refert.

i) Apud Lucanum eſt: *Urbi Magnoque,* (Pompejo.)

disputationis Pandulphi institutum triga dissertationum D. Jo. Friderici Mayeri, τȣ̃ μακαρίτȣ, editarum Hamburgi 1700. 4. quarum priores duæ disquirunt utrum fata Religionum *k)* suspensa sint ab astris, tertia autem, utrum fata Mundi, regnorum & urbium ab iisdem dependeant.

VIII. In Disputatione *Scripturali* Pandulphus oppugnat traditionem de Mundo per sex annos duraturo, p. 301. seq. de qua dixi in Codice Pseudepigrapho Veteris Test. T. 1. p. 1079. seq. & pariter refellit, quæ de CHristo cum Sanctis per septimum millenarium regnaturo in terris, alii somniarunt, p. 306. seq. Neque ex LXX. hebdomadibus Danielis, p. 311. seq. neque ex aliis Danielis, aut Ezechielis, aut Apocalypseos locis tempus finis Mundi certo designari posse docet, p. 325. seq. Præterea disserit de temporibus novissimis, & de appropinquante consummationis Mundanæ articulo, quæ ex sacris scriptoribus & Doctoribus Ecclesiæ afferri solent, p. 334. seq. nec non de iis, quæ ante finem Mundi debent evenire, de Evangelio per universum orbem prædicando, p. 341. seq. & de evertendo Romano Imperio, bellisque Gog & Magog, p. 358. seq.

IX. Disputatio *Theologica* denique docet tempus certum finis Mundi, neque beatis cœlitibus, pag. 370. neque Anglis pag. 372. esse exploratum, & quo sensu CHristus in κενώσει sua illud ignoraverit, pag. 378–383. qua de re præter interpretes ad Matth. XXIV, 36. & Marci XIII, 32. consules Sviceri thesaurum in voce κρίσις, ubi de Agnoëtarum hæresi, Petavium lib. 7. dogmatum Theol. de DEO cap. 4. & lib. 2. de SS. Trinitate c. 3. D. Johannem Gerhardum nostrum Loc. Theolog. de extremo judicio §. 31. Lucam Osiandrum diss. de CHristi omniscientia, Theodorum Thummium de Majestate CHristi Θεανθρώπȣ p. 253. sq. & in Ταπεινωσιγραφία p. 594. Justum Fewerbornium in sciagraphia Theologica de Majestate CHristi diss. 6. §. 42. seq. p. 176. seqq. ad 193. & in κενωσιγραφία sect. VI. p. 185. seq.

Augustini Steuchi, Eugubini liber de mundi exitio agnito à Gentium Philosophis, Heraclito, Empedocle, Stoicis, Epicureis, exstat ad calcem ejus librorum decem de perenni Philosophia, de quibus dicere me memini supra cap. 32. p. 634. Vide etiam illius operis lib. X. cap. 29.

Jacobus Thomasius, ὁ μακαρίτης, in exercitatione de Stoica Mundi exustione, cui subjunctæ dissertationes aliæ huc facientes de Platonica

k) Conferenda Joannis Frischmuthi dissertatio de Judæorum amentia, qui tempus adventus Messiæ ex Conjunctione ♄ & ♃ in Aquario judicare præsumunt.

nica & Aristotelica Mundi æternitate, de anno magno, de Phœnice mundi renovandi symbolo, de Origenis Mundis successive innumerabilibus. Lips. 1676. 4.

Hieronymi Magii libri quinque de Mundi exustione & die Judicii. Basil. 1562. fol.

Joannis Raji miscellaneous discourses concerning the dissolution and changes of the world. Lond. 1692. 8. *Acta Eruditor.* A. 1693. p. 15. seq.

Tho. Burnetus Theoriæ sacræ telluris l. IV. 5. & in archæologia Philosophica.

Gerh. Jo. Vossii Theses Theologicæ, diss. XVIII. *Joh. Pfanneri* Theologia Gentilis c. XVIII. *Huetii* Alnetan. quæst. lib. 2. c. 21. p. 287. seqq. *D. Thomas Ittigius* de montium incendiis p. 328. seqq. *Petrus Petitus* de Sibylla lib. III. cap. 2. & 3.

Tho. Gatakerus in Oratione de Noæ obdientia ad Hebr. XI. 7.

Benjamin Ibbots dissolution of this world by fire. Lond. 1711.

Jacobi I. Eckelundii diss. de ἐκπυρώσει Stoicorum. Aboæ 1692. 4.

Frid. Gvilelmi Schleusneri quatuor novissima Gentilibus cognita. Lipsiæ 1703. 4.

Georgius Hackewillius, apologie of Providence p. 560. seqq. qui Mundi consummationem non à naturali necessitate sed DEI decreto & provida voluntate futuram esse probat p. 269. seqq.

Henricus Morus Opp. Theolog. p. 217. seqq.

D. Jo. Adami Osiandri de consummatione sæculi, dissertationum sacrarum pentas. Tubing. 1667. 4.

Thomæ Draxi liber, novi cœli & nova terra. Oppenheim. 1614. 8.

Friderici Nausea de consummatione Mundi libri IV. Colon. 1555. 8.

D. Frid. Balduini diss. de fine sæculi. Witeb. 1625. 4.

Davidis Lundii disquisitio Theologica de excidio universi totali & substantiali. Holmiæ 1712. 8. Longe verisimilior tamen illorum est sententia, qui sicut diluvio non in nihilum terra abiit, quæ tamen ἀρχαῖος κόσμος & ὁ τότε κόσμος vocatur ab Apostolo 2. Petr. II, 5. III, 6. ita cœlos & terram docent non perituros sed mutandos, Psalm. CII, 16. sic ut novi cœli & nova terra prodeant, Apoc. XXI, 1. Hæc quam plurimorum veterum * fuit opinio ab Apostolica usque ætate (ut ex Epistola Barnabæ apparet,) per omnia in præ-

* Vide Svicerum in κόσμος, μεταποίησις, μεταστοιχείωσις, μετασχηματίζω, Paulum

in præsens tempus sæcula, & B. Lutheri atque recentium Theologorum suffragia produxit B. Vincentius Placeius noster, accession. ethicar. p. 527. seq. & ad calcem scripti Germanice editi de animorum immortalitate p. 93. seqq.

Io. Iacobi Breitingii vom Jüngsten Tage, ad 2. Petr. III. Zürch 1615. 8.

X. Judicium Divinum exspectare homines non CHristi tantum doctrina, sed etiam propria cujusque conscientia omnes jubet, & svadet apertissime Religio quæcunque, quæ sine hac nulla esset, Naturalis, Ethnica, Judaica, Muhamedana. Igitur apud Maimonidem articulus XI. fidei Judaicæ: *Ego credo fide perfecta, quod Creator, cujus sit Nomen benedictum, retribuat bonum illis, qui custodiunt præcepta Ejus, & puniat istos, qui transgrediuntur eadem.* Itaque & Apostolus ad Hebræos XI, 6. πιστεῦσαι δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. *Credere oportet accedentem ad DEUM, quod sit, & inquirentibus se remunerator sit.* Retributio autem illa sæpenumero in hac vita, adeo obscura est, ut idem Apostolus testetur, futurum se esse inter miserrimos mortalium, si nulla nisi hujus vitæ spes ipsi superesset, 1. Cor. XV, 9. igitur hoc uno se solatur ὅτι ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, *quod adhuc reliquus est sabbatismus* gaudii & præmiorum *populo DEI,* Hebr. IV, 9. Hæc argumentis & suffragiis (non Christianorum etiam) si quis egregie confirmata videre voluerit, ab eo consuli poterunt hæc scripta:

Gerb. Ioannes Vossius Thesium Theolog. diss. XIV. XV. XVI.
Steuchus Eugubinus de perenni philosophia lib. X. c. 24.
Tobias Pfannerus Theologiæ Gentilis cap. 20.
Huetius Alnetan. quæst. lib. 2. c. 23.
Gvilelmus Postellus de extremo judicio, Paris. 1542. 8.
Petrus Galatinus libro XII. de arcanis Catholicæ Veritatis.
Georgii Calixti liber de supremo Judicio. Helmst. 1635. 4.
Ioannes Pearsonius ad Symbolum Apostolicum p. 515. seqq. edit. Latinæ. * Francof. 1691. 4.

Hermann.

Paulum Sherlogum in dioptra Antiquitatum Ebraicarum p. 285. Elmenhorstium ad Gennadium de dogmatibus Ecclesiasticis p. 146. seq. D. Bebelium Sec. IV. antiquitatum Eccles. T. 2. p. 610.

* Ex editione quinta Anglicana Latine vertit Simon Joannes Arnoldus, Ecclesiarum Balliviæ sive Præfecturæ Sonnenburgensis Inspector. Prima editio operis præstantissimi Anglice lucem viderat Lond. 1659. 4.

Hermann. Witsius Exercitationibus ad idem Symbolum, jam quartum recusis Herbornæ 1712. 4. Exercitatione XXII.

Io. Henricus Svicerus Commentario ad Symbolum Nicæno CPolitanum, Trajecti 1718. 4. p. 292. seq. Idem in thesauro, voce *κρίνω*.

Petrus Heylyn in Theologia Veterum, sive Commentario Anglice vulgato ad Symbolum Apostolor. Lond. 1673. fol.

Iacobus Altingius heptade 2. diss. 7. Tomo V. Operum. *Moses Amyraldus* parte 2. diss. Salmuriensium p. 178. seqq. respondente Petro Allixio.

Gvilelmi Sherlock practical discourse &c. de morte & judicio extremo. Anglice Lond. 1692. 8. & Gallice, Davide Mazelio interprete, Amst. 1696. 8. *Nouveau Iournal de Berlin* A. 1696. p. 304.

Richardi Lucæ sermones XV. de Morte & Judicio, Anglice editi Lond. 1716. 8.

Les sermons sur la Mort & sur le Jugement, par feu *Mr. Lucas*, Auteur de la Morale de l'Evangile. Traduit de l'Anglois 1724. 8.

Roberti Bolton speculum quatuor novissimorum. Francof. 1673. 8. ex Anglico Germanice.

Iulianus Toletanus libro tertio prognosticon, T. XII. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 604. seqq.

Claudii Espencæi opera p. 413. seqq.

Theophilus Raynaudus de CHristo Judice T. 2. Opp. p. 301. seqq.

Hieronymi Drexelii Tribunal CHristi, sive judicium cujusvis hominis in morte T. I. Opp. opusculo 3.

Io. Baptistæ Mannii, Mutinensis, S. I. Tribunal DEI judicantis. Venet. 1671. 8.

Petri Thyræi, S. I. de gloriosis CHristi apparitionibus, Thaborina, qua se ipsum Apostolis suis exhibuit, & Judiciaria, qua in extremo Judicio erit conspiciendus. Colon. 1602. 4.

D. Io. Matthiæ Meyfarti Jüngstes Gericht, in zwey Büchern. Nürnberg, 1632. 1637. 1652. 1672. 8.

Homiliæ *Lucæ Pollionis*, Germanice editæ sæpius, ut Uratislaviæ 1603. Lips. 1619. 8. & è Germanico Svecice Jo. Groschio interprete. Rostoch. 1614. 8.

Georgii Albrechti tuba novissima. itidem Germanice Nordling. 1645. 4.

Nicolai Diaz, Lusitani Ord. Præd. liber de judicio universali & finali, quem

 ex Lusi-

ex Lusitanico Italice vertit Julius Cæsar Valentinus, Neapolitanus. 1597.

Traitté du jugement dernier ou proces criminel, par le *P. Hyacinthe le Febure.* Journal des Sav. A. 1695. p. 327.

Angli *Wilhelmus Atterfool, Richardus Baxter, Wilhelm Fenner, Rich. Greenham, Henricus Greenwood, Jos. Mede, Samuel Smith*, de quibus Martinus Kempius p. 338. Bibl. Theolog. Anglor.

Matthai Vegii * de quatuor novissimis: & aliorum, ut *Dionysii* Carthusiani, *Lud. Granatensis, Joachimi Hildebrandi, Christiani Chemnitii, Petri Musai.*

D. Joachimi Hildebrandi de extremo judicio, Helmst. 1657. 4.

D. Justi Fewerbornii Opera p. 1448. seqq.

D. Georgii Henrici Gœtzii diss. de annunciatione Judicii extremi à CHristo exercendi, ad Actor. X, 42. Lubec. 1713. 4.

CAPUT XLVII.

De præmiorum pœnarumque æternitate.

EA est virtutis pulchritudo, eaque in animo ex innocentiæ sensu ac conscientiâ voluptas, ut citra præmiorum etiam & suppliciorum sempiternorum respectum hanc Ethnico homini Ciceroni testationem expresserit III. 8. de officiis: *satis enim nobis, si modo in Philosophia aliquid profecimus, persvasum esse debet, si omnes Deos hominesque celare possimus, nihil tamen avare, nihil injuste, nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum.* Ante Ciceronem Plato lib. X. de Republica p. 504. solenni præconis voce beatissimos palam pronunciat operantes virtuti, sceleratos autem, etiamsi tyrannos, infelicissimos, ἐάν τε λανθάνωσι τοιοῦτοι ὄντες ἐάν τε μὴ πάντας ἀνθρώπους τε καὶ Θεούς. *sive lateant sic affecti homines, sive non lateant universos homines pariter atque Deos.* Attamen nec latere nos posse DEO aut potentiam ejus effugere: & præmia piis esse proposita Divinitus, impios autem certissimas manere pœnas, jam confirmatum dedi capite XIX. & superiore XLVI. In præsenti igitur referre juvat scriptores, qui æternitatem suppliciorum quam sceleratis tam diserte totiesque comminantur Divina oracula, ab objectionibus Origenia-

* T. 26. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 745. seqq.

genianorum * Deiſtarumque liberant: & qui ſpem gaudiorum cœleſtium quibus poſt hanc vitam in æternum beabuntur pii, vel argumentis atque SS. Scripturarum (non Novi tantum, ſed Veteris etiam Teſtamenti,) teſtimoniis confirmarunt, vel quantum ex ſacris litteris fas eſt facere, deſcribenda ſibi ſumſerunt, quæ nec oculus vidit, neque auris audivit, & quæ nemini unquam venerunt in mentem, quæ DEUS præparavit iis, qui ipſum amarunt vel oderunt, quoad in hac eis vita eſſe contigit.

Conſiderations ſur la certitude & ſur la grandeur des recompenſes & de peines du Monde a venir, tirées des écrits de cinq celebres Auteurs Anglois en ſix lettres, par *Renaud Boullier*, Paſteur refugié. Roterdam. 1709. 8. Quinque illi Doctores Angli, ex quorum ſcriptis Boullierius argumenta pro præmiorum pœnarumque æternitate ſelegit, ſunt *Wilkinſius*, *Bateſius*, *Tillotſonus*, *Scottus* & *Goodmannus*. Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1709. p. 674.

De eodem argumento conſulendi, *Daniel Whitby* in appendice Commentariorum Anglice editorum ad Novum Teſt. ad 2. Theſſalon. 1.

Edwardi Lake ſermon of hell torments. Lond. 1703.

Henrici Dodwelli Scripture account of the eternal rewards or punishments of all that hear of the Goſpel, Lond. 1708. 8. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1708. p. 169.

Guil. Beveregius T. 2. ſermonum Anglice editorum, ſermone octavo.

Jacobus Saurinus Tom. 2. ſermonum editorum Gallice, ſermone V. ad Apocalypſ. XIV, 11.

Traité ou l'on prouve l'eternité de bonheur & de malheur aprés la mort, & la neceſſité de la Religion, dans le nouveau recueil des pieces fugitives par Mr. l'Abbé *Archimbaud*. Pariſ. 1717. 8. T. 1. ſtatim ſub init. *Europe Savante T. 1.* p. 260.

De la

* Origenes ipſe lib. VI. contra Celſum p. 301. fatetur minus tutum eſſe hanc de ceſſaturis poſt aliquod tempus pœnis ſententiam proferre in publicum propter eos, qui μόγις φόβῳ τῆς αἰωνίου κολάσεως vix ſempiternorum metu ſuppliciorum à flagitiis abſterreri ſe patiuntur. Facile tamen crediderim hos, qui non modo amore DEI, monitis ac promiſſis ſempiternæ ſalutis duci ſe haud patiuntur, ſed tanta etiam ſunt malitiæ pertinacia, ut pœnas longiſſimas & exquiſitiſſimas, quas impiis paratas eſſe Chriſtiani omnes & quotquot DEUM & Providentiam credunt, conſentiunt flocci faciant, vel non credant, etiam parum curaturos eſſe, ſi quis omni fine carituras ex ſacris litteris oſtendat.

De la realité des biens & des maux à venir, contre les Sceptiqves & Impies. Roterdam 1693. 8. *Boeckfaal van Europe* A. 1693. T. 2. p. 370. *Histoire des Ouvrages des Savans* A. 1692. Octobr. p. 100.

Philippi Boskhieri, Ord. Minorum, Orbis terror, seu Concionum de finibus bonorum & malorum libri duo. Duaci 1603. 8.

B. D. *Joannes Mullerus* in atheismo devicto cap. XII. p. 334. seqq.

G. G. Leibnitii & *H. Huthmanni* admonitiones MStæ ad Ernesti Sonnerj,* Prof. Altdorfini demonstrationem Theologicam & Philosophicam compositam A. 1603. quod æterna impiorum supplicia non arguant DEI justitiam sed injustitiam. Adde laudati Leibnitii Theodiceam §. 266-272. p. 450-459. Amplissimi nostri Bartholdi Henr. Brokes Irdisches Vergnügen in GOTT p. 411. seqq. edit. secundæ. Hamb. 1724. 8.

Sam. Christiani Teuberi diss. de Origenis apocatastasia.

Anonymi Untersuchung der Lehre von Wiederbringung aller Dinge. Unschuldige

* Simile scriptum contra æternitatem pœnarum, Anglice A. 1658. editum, & Lond. 1708. 8. recusum in Tomo secundo collectionis, *The Phenix, or a revival of scarce and valuable pieces*, p. 427. seq. Auctorem illius esse Richardsonum quendam esse notatur in Actis Erud. A. 1709. p. 107. In eadem collectione T. 1. p. 1. seq. iterum exhibetur libellus alius, in quo eadem propugnatur sententia velut Origeni pridem probata: a letter of resolution concerning Origen and the chief of his Opinions, by C. L. Esqvire, quod prodierat Lond. 1661. 4. Cæterum de Origenis opinione consulenda Huetii Origeniana lib. 2. quæstione undecima p. 151. seq. Nostra ætate hæc sententia acerrimos defensores nacta est in Anglia & Germania. In Anglia quidem Janam Leadiam in libello, cui titulum fecit æterni Evangelii, a revelation of the everlasting Gospel-message, that by the blood of the everlasting Convenant all Prisoners shall be free. Lond. 1697. 8. Idem Germanice etiam versus prodiit hoc titulo: Das Ewige Evangelium/ die allgemeine Wiederbringung aller Creaturen/ von einem Mit Gliede der Philadelphischen Gesellschafft. Nebst einem kurtzen Anhange von einigen Harmonischen Schrifft Stellen/ und verschiedenen sonderbahren Zeugnissen Lutheri. 1698. 8. In Germania D. Joannem Wilhelm Petersenium in mysterio ἀποκαταστάσεως πάντων ejusque apologiis Germanice editis 3. Volum. fol. (Unschuldige Nachrichten A. 1702. p. 179. A. 1703. p. 261. 352. 406. 482. 484. 518. A. 1705. p. 789. A. 1710. p. 787.) Georgium Paulum Siegvolk in dem allen Creaturen zu predigen befohlnen Evangelio: Klein Nicolai in der Vorstellung. &c. Vide etiam Petri Serarii tum alia scripta tum librum quartum Psalmorum, sive arcanum redemtionis Amst. 1668. Anonymi entretiens sur la restitution generale de la Creation &c. De aliis hujus opinionis post Origenem defensoribus vide relationes novantiquas, Unschuldige Nachrichten von Theologischen Sachen A. 1702. p. 179. A. 1703. p. 833. His addendus etiam Jo. Bodinus colloquii heptaplomeris libro ultimo.

dige Nachrichten A. 1702. p. 436. 532. 660. 865. 981. 1114. 1133. A. 1703. p. 784.

Anmerckungen über Klein Nicolai Vorstellung. id. A. 1717. p. 1015. seq.

D. Franciscus Clingius im richtigen Weg-Weiser.

Lud. Melchioris Fischlini theatrum mysterii ἀποκαταστάσεως πάντων destructum, oder Beweiß, daß das so-genannte Ewige Evangelium von Wiederbringung aller Dinge falsch, und in der Heiligen Schrifft nicht gegründet sey. Ulm. 1715. 8. secunda auctior editio.

Ejusd. Völlige Uberzeugung wider D. Petersens Ausflüchte. ibid.

D. Zachariæ Grapii examen æterni Evangelii, Rostoch. 1699. 4. diss. inauguralis præside D. Joanne Fechtio.

Ejusdem Beantwortung zweyer curieusen Problematum. in Unschuldigen Nachrichten A. 1716. p. 125. seq.

M. Jo. Hanflers Cüstrinischen Predigers Aufrichtige Unterredung eines Atheniensers und Berrhoëensers. 1702. 4. Francof. an der Oder.

Henrici Horchii (qui pridem fecerat cum Peterseniо *) Filadelfische Versuchungs-Stunden, Marburg 1715. 4.

Ejusd. Der unter dem Zeugniß JESU sich verstellende Weissagungs-Geist. 1718. 4. Vide Bibl. Theologico Hist. Bremensem T. 3. p. 172.

B. D. Thomas Ittigius in exercitatione Theolog. de novis fanaticorum quorundam nostræ ætatis purgatoriis, Lips. 1703. & in diss. inaugurali de Evangelio mortuis annunciato ad 1. Petr. IV, 6. Lipsiæ, 1699. & in Enneade dissertationum, Lips. 1702. 8. in cujus præf. Vindiciæ illius diss. adversus Agathophilum & Philaletham continentur.

Gottlieb Kochii ἀποκατάστασις πάντων, ad Actor. III, 21. Magdeb. 1700. 8.

Ferdinandi Helfreich Lichtscheid Christliche Gedancken vom Ewigen Evangelio. 8. Laudat hunc scriptorem B. D. Adamus Rechenbergius diss. de justitia DEI Vindice §. 40.

Jo. Merkers, Predigers zu Essen, von dem Zustande nach dem Tode, 1704.

D. Jo. Georgius Pertschius adversus Peterseniuм & auctorem scripti versi ex Anglico & Germanice 1698. in 12. editi. Verhandlung von der Höllen, de quo Unschuldige Nachrichten A. 1707. p. 426.

Jo. Werneri Pistorii, Archidiaconi zu S. Marien in Stendel, Ewiges Zorn-Gerichte GOttes. Magdeburg, 1700. 8.

D. Jo. Andreæ Schmidii diss. de Pseudo-Evangelio æterno. Helmst. 1700. 4.

* Unschuldige Nachrichten A. 1707. p. 387.

D. Jo. Schwertneri Schrifftmäßige Untersuchung der Frage, Ob die Verdammten dereinst aus der Hölle wiederum gelassen zu werden annoch einige Hoffnung haben? ad 1. Cor. XV, 20--28. & 1. Petr. III, 18. 19. 20. Pirnæ 1707. 4.

D. Christoph. Sonntagii Vindiciæ Auguſtanæ Confeſſ. artic. 17. *Damnant Anabaptiſtas, qui ſentiunt hominibus damnatis ac Diabolis finem pœnarum futurum eſſe.* Altdorf. 1708. 4.

D. Sam. Chriſtiani Teuberi contra Origenianam omnium rerum ἀποκατάστασιν. Magdeb. 1708. 4.

B. Joannes Wincklerus noſter præf. ad B. Henrici Horbii Conciones in Paſſionem CHriſti, Germanice editas Hamb. 1700. 8.

L. Joannis Jacobi Wolf Anmerckung über die Frage, Ob nach diesem Leben eine allgemeine Wiederbringung aller Creaturen in Warheit zu hoffen, und krafft derselben sowohl die gefallene und verdammte Engel und Teufel, als auch Menschen, zum ewigen Leben, da GOTT alles in allen seyn wird, ohnfehlbar werden herwiedergebracht werden? Helmſt. 1698. 8.

D. Chriſtoph. Matthæi Pfaffii de Cœlo beatorum. Tubing. 1722. 4.

Singulari ſtudio doctrinam de vita æterna illuſtravit *Georgius Albrecht.* * Superintendens Nordlingenſis, in præclaro opere, quod inſcribitur: Gaudium ſuper omne Gaudium, oder Erklärung des Artickels vom Ewigem Leben, in LXXV. Predigten. Hall in Schwaben, 1641. 4. Haſce Conciones in compendium miſit, & noviſſime edidit *Joannes Cruſe*, Paſtor Eccleſiæ Perlebergenſis, Die Ewige und über alle Massen wichtige Herrlichkeit der Ausserwählten in fünf und siebenzig Betrachtungen von Ewigen Leben. Berlin. 1724. 8. In ſeptem primoribus momentum hujus doctrinæ & nomina vitæ æternæ, cœli, paradiſi, hæreditatis cœleſtis & templi ſancti expendit. Deinde veriſſime exſpectanda piis eſſe æterna gaudia probat in conſideratione octava & ſeqq. non modo ex ſacris litteris, earumque teſtimoniis, exemplis, typis ac ſimilitudinibus: oppoſitioneque ſuppliciorum æternorum & prægustu vitæ æternæ, ſed etiam ex argumentis petitis à DEO ipſo & hominibus. Porro conſideratione XXVIII. ſeq. de bonis vitæ æternæ tam privativis quam poſitivis animæ pariter & corporis. Et de tempore vitæ æternæ Conſid. LXII. ſeq. de gradibus, Conſid. LXIV. & cauſis

* Extant etiam ejuſdem B. Alberti Conciones de Morte, Reſurrectione mortuorum, Judicio extremo, Conſummatione ſæculi & de Inferno, quas ſimiliter abbreviatas ſubjicere prælo & lectoribus Chriſtianis offerre promiſit Rev. Cruſius.

& caufis, LXV. feq. De illis, qui vitam æternam fibi poffunt certo per CHriftum promittere. LXIX. fq. De via ad vitam æternam calamitatibus & moleftiis obfita, Confid. LXXII. Denique de utilitate hujusmodi doctrinæ, & quod diligenter recolere eam memoria, & gratias pro illius cognitione perfolvere DEO Opt. Max. debeamus. Confiderat. LXXIII--LXXV.

A difcourfe concerning the certainty of a future and immortal ftate, in fome moral, phyfical and religious confiderations, by a Doctor of Phyfick. Lond. 1706. 8. *Acta Erud.* A. 1707. p. 183.

Joannis Crocii, Theologi Caffelani, converfationes Prutenicæ, five problematum de gloriofo DEI & Beatorum cœlo, & corporum gloriaforum dotibus partes 1. 2. Berolin. 1618. 8. cum Joannis Bergii Epiftola Apologetica adverfus *Joannem Behmium*, Theologum Regiomontanum.

Free thougts in defence of a future ftate, as difcoverable by natural reafon, and ftript of all Superftitious appendages: demonftrating againft the nominal Deifts, that de confideration of futur advantages is a juft motive to vertue, of future lofs and mifery, a powerfull and becoming reftraint of vice: with occafional remarks on a booke entitul'd: *An inquiry concerning vertue:* and a refutation of the reviv'd Hylozoicifm of Democritus and Leucippus, Lond. 1700. 8. *Hiftory of the works of the learned* A. 1700. p. 161. Idem argumentum multis perfecutus eft *Joannes Benignus Boffvetus* in fcriptis variis Gallice editis adverfus Fenelonium, Archiep. Cameracenfem, qui cum Myfticis quibusdam amare DEUM fine refpectu ad præmia aut pœnas fvadebat.

The fubftance of a late conference with M. S. concerning the rudinefs of Atheiftical difcourfes, the certainty and eternity of hell-tourments, the truth and Authority of the holy Scriptures: published purfuant to his Majefties injunctions to fupprefs irreligion and Atheifm: by *William Asheton*, D. D. Rector of Beckenham in Kent. Lond. 1691. 8. *Hiftory of the works of the learned* p. 95.

B. Lic. *Daniel Griebneri* Betrachtung des Andern und ewigen Todes, darinnen nach Anleitnng XXIV. Biblifcher Sprüche fowohl die ausführliche Höllen-Befchreibung, als auch die kluͤgliche Höllen-Entfliehung, deutlich und Schrifftmäßig fürgeftellet wird. Lipf. 1683. 8. Die andere Andacht von der Gewißheit der Höllifchen Verdammniß, über

Pſalm. XXI, 9. 10. Die zehnde von der Ewigkeit derſelben aus Apoc. XX, 10.

Jo. Tillotſoni ſermo de æternitate pœnarum, quæ manent impios, primus eſt in tomo quinto ſermonum magni illius viri Gallice verſorum à Joanne Barbeyraco, Amſt. 1715. 12. *Bibl. choiſie de Mr. le Clerc* p. 292. ſeqq. T. 7. vide & T. 6. p. 422.

Wilhelmi Sherlock diſcours concerning the happineſs of good Men, and the puniſment of the wicked in the next world. Lond. 1704. 8. Unſchuldige Nachrichten A. 1705. p. 116.

D. Sigfridi Sacci Erklärung des Artickels vom Ewigen Leben in XX. Predigten. Magdeb. 1594. 4.

M. *Abrahami Lehmanni* Höllen-Qvartier. Witenb. 1639. 8.

S. Proſper Epigramm. 37. p. 635. edit. novæ:

Semper erunt, quod ſunt aeterna gaudia Vitæ,
Gaudendi quoniam cauſſa erit ipſe DEUS.
Nec varios pariet motus diverſa Voluntas,
Unum erit in cunctis Lumen, & unus amor.
Inque bonis ſummis poſita experientia felix,
Nec volet augeri, nec metuet minui.

B. D. Philippi Nicolai Theoria vitæ æternæ, Hiſtoriſche Beſchreibung des Geheimniſſes vom ewigen Leben in fünf Büchern. Hamb. 1606. 1611. 1628. 1651. 4. & inter opera Germanice edita Hamb. 1617. fol.

Ejusdem Freuden-Spiegel des Ewigen Lebens oder gründliche und erbauliche Beſchreibung des ſeeligen Zuſtandes der auserwählten Seelen in dem himmliſchen Paradieß bereits für dem Jüngſten Tage, und darauf folgenden vollkommenen ewigen Herrlichkeit und lieblichen Weſens, beydes Leibes und der Seelen in dem Himmel. Francof. 1598. & inter Opera Germanice edita Hamb. 1617. fol. & ſeparatim ſæpius, ut 1633. 1649. 4. & noviſſime Hamb. 1707. 8. cum præf. B. D. Jo. Frid. Mayeri, addito laudati Nicolai ſermone de CHriſto arbore Vitæ, ad Hoſeæ XIV, 9. ſeq. ex edit. Hamb. 1606.

Vita æterna ex lumine Naturæ oſtenſa & ex Pentateucho Moſaico evicta, auctore *D. Joachimo Hildebrando*, Superintendente ſupremo Comitatuum Luneburg. Helmſt. 1684. 4. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1685. p. 1173. *Acta Erud.* A. 1685. p. 27.

Jo.

Jo. Petri Ludewig vita æterna ex ratione, gentiumque concentu demonſtrata. Halæ Sax. 1696. 5. & inter opuſcula miſcella junctim edita ibid. 1719. fol.

Andreæ Muſculi vom Himmel und Hölle, Francof. 1559. 4. Monatliche Unterred. A. 1717. p. 725.

D. Ioannis Georgii Neumanni diſſertatio de brabeo ante victoriam. Witebergæ 1707.

Judicium Theologicum D. Hectoris Godfr. Maſii, an fidelis in hac vita habeat vitam æternam? cum D. Bartholdi Botſacci judicio de B. D. Joſuæ Schwartzii ſcripto poſtumo ejusdem argumenti, A. 1709. & inter Maſii diſſ. junctim editas Hamb. 1719. 4.

Traité de la Vie Chrétienne & de ſa derniere fin, traduit de l'Anglois du Docteur *Scott.* Amſt. 1699. 12. duobus Volum. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1699. Novembr. p. 553.

Simon, Patrick, Epiſcopus Elienſis, in parte ſecunda operis, quod inſcripſit the witneſſes of Chriſtianity or the Certainty of our Faith and Hope. Lond. 1706. 8. *Nouvelles de la Republ. des lettres* A. 1708. T. II. p. 264. ſeqq.

The future ſtate, or a diſcourſe attemting ſome diſplay of the Souls happineſs in regard to the eternal progreſſive knowledge or eternal increaſe of knowledge, and the conſequence of it, which is amongſt the bleſſed in heaven. Lond. 1683. 12. *Bibl. Univerſelle* T. XII. p. 59. Idem libellus Gallice verſus prodiit Amſt. 1700. 12. *Hiſtoire des Ouvrages des Savans* A. 1700. p. 471. & Belgice Roterd. 1696. 12. *Boeckſaal van Europe* A. 1696. p. 198.

Rich. Blackmorii diſſ. de felicitate juſtorum poſt hanc vitam, in collectione vulgata Anglice, quæ inſcribitur: Eſſays upon ſeveral ſubjects, T. 2. Lond. 1717. 8. *Bibl. Angloiſe* T. 1. p. 378.

D. Io. Fechtii Conſideratio ſtatus damnatorum. Spiræ A. 1683. 4. *Acta Erud.* A. 1685. p. 179.

Iac. Windeti מנחה בלולה ſive στρωματεὺς ἐπιστολικὸς de vita functorum ſtatu, ex Hebræorum atque Græcorum comparatis ſententiis concinnatus, cum corollario de Tartaro Apoſtoli Petri, in quem prævaricatores Angelos dejectos memorat. Lond. 1663. 4. & in tomo quarto faſciculorum Thomæ Crenii, Roterd. 1694. 8. adde

Bibl. Choisie Tom. I. *History of the works of the learned* A. 1704. pag. 78.

Geestlyck graad-boek, door *Ioann G. V. Bleiswyk.* Delphis 1686. 4. de gradibus præmiorum & pœnarum in vita futura.

Sentimens du Monde & de l'Eternité & le Chrétien desabusé du Monde. ex Gallicis & Germanicis versibus, Gottrido Langhans interprete. Uratislav. 1724. 4.

Rapini, S. I. la vie des predestinez dans la bienheureuse Eternité. Paris, 1684. 4.

CAPUT XLVIII.

De Angelis & Dæmonibus.

NOn est ita doctrina de Angelis ac Dæmonibus Christianæ Religioni peculiaris, ut ab Judæis & Muhamedanis vel vocetur in dubium, vel negetur, aut non probetur etiam Ethnicis & plerisque omnibus Philosophis Ethnicorum: neque absurde judicavit, qui professus est eum * quisquis primus spiritus hosce DEO inferiores dari vel observavit vel docuit, magnum lumen attulisse rebus, & magna caligine Philosophiam liberasse. Interim si quis contendat demonstrari eos certe non posse ex solo rationis sibi relictæ lumine, † sed ignorationem potius suam profiteatur in exponendis tot phænomenis, aut corporalibus viribus illa tribuat, quæ spiritibus alii, & nihil ajat se agnoscere inter DEUM & corpora medium: saltim is longius etiam aberit ab liquida paradoxæ hujus sententiæ suæ demonstratione adversus tot ætatum, tot gentium, tot Religionum suffragia, veteris Judaicæ præsertim ac Christianæ, Divinis nixarum oraculis, & tam certis alioqui argumentis. Ut autem

* Plutarchus de defectu Oraculor. p. 415. ἐμοὶ δοκοῦσι πλείονας λῦσαι καὶ μείζονας ἀπορίας οἱ τὸ τῶν δαιμόνων γένος ἐν μέσῳ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ τρόπον τινὰ τὴν κοινωνίαν ἡμῶν συνάγον εἰς ταὐτὸ καὶ συνάπτον ἐξευρόντες. Ibidem Persarum antiquissimos & Thracum & Ægyptiorum & Phrygum Græcorumque docet in hoc consensisse.

† Confer Theoph. Raynaudum T. V. Opp. pag. 42. seq. B. D. Scherzeri diss. de Angelis A. 1659. §. 4. & in Systemate Theolog. Loco IV. de Angelis §. 2. D. Jo. Schmidii diss. de angelis ex lumine naturæ non demonstrabilibus. Lips. 1672. Joachimi Hartwigi Turban, angelorum existentiam ex obsessorum effectibus non posse demonstrari. Witeb. 1701.

autem & de consensu illo, & de testimoniis & de rationibus præterea magis possit constare, quæ pro dogmate hoc allegari merito, & antiquis ac recentibus Epicureis atque Sadducæis opponi possunt debentque, juvabit adire scriptores, quorum elenchum infra subjeci. Fabulas autem & commenta anilia de larvis dæmonum ac ludibriis tueri nec Christiani esse nec sani hominis existimo: pariter tamen & parum sani & minime Christiani hominis est cum præstigiis ejuscemodi ac nugis res etiam certas & testatissimas vel vocare in dubium vel rejicere & naso suspendere.

Thomas parte 1. summæ quæst. 50. & lib. 2. contra gentes c. 46.

Aug. Oregius, & *Dionysius Petavius* dogm. Theol. de Angelis, & alii scriptores Locorum Theolog. communium.

Hectoris Godfridi Masii de existentia dæmonis quatenus è naturæ lumine innotescit. Havniæ 1682. 4. & ad calcem schediasmatis de Diis Obotritis, 1688. 8. & inter dissertationes junctim editas, Hamb. 1719. 4.

Ioannes Crellius de DEO, capite sexto.

Scriptores Pnevmatices & Theologiæ Naturalis, de quibus supra Cap. XIX.

An essay upon reason, and the existence of Spirits, by *Richard Burthogy*, M.D. Lond. 1694. *compleat library* p. 100.

Gisberti Voëtii de Angelis problemata, T. V. diss. select. p. 241. seqq.

Livius Galantes comparatione Theologiæ Christianæ cum Platonica, p. 173. seq. & libris integris V. VI. VII. ubi de angelis, quemadmodum XIV. XV. XVI. de dæmonibus.

Augustinus Steuchus Eugubinus libro VIII. perennis Philosophiæ.

Gerb. Io. Vossius Theologiæ Gentilis lib. 1. c. 6.

Tobias Pfannerus systemate Theol. gentilis c. 6.

Andreæ Cæsalpini dæmonum investigatio Peripatetica. Florent. 1580. 4.

Rich. Baxters certainty of the worlds of spirits, or historical discourse of apparitions and witches. Lond. 1691. 8.

B. D. Augusti Pfeiferi anti-Melancholicus p. 572. seqq.

Ottonis Casmanni Angelographia, Francof. 1597. 8.

Josephi Glanvil, Judaismus triumphatus, or consideration concerning witches and apparitions. Lond. 1688. 8. & editio tertia Lond. 1701. 8. *Histoire des Ouvrages des Savans* A. 1701. p. 405. Germanice Hamb. 1701. 8.

Huetius

Huetius lib. 2. cap. 4. Alnetan. quæst.

Ioannes Bona de diſcretione Spirituum. Rom. 1674. 4. & inter Opera Antwerp. 1694. fol. *Giornale di Roma* A. 1674. p. 1.

Diſſertation ſur ce qv'on doit penſer de l'apparition des eſprits. Paris 1707. *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1707. p. 34. *Hiſtory of the works of the learned* A. 1707. p. 67.

Ioannis Caſp. Weſtphali, Academici curioſi pathologia Dæmoniaca. Lipſiæ, 1707. 4. *Acta Erud.* A. 1708. p. 130. *Nouvell. de la Rep. des lettres* A. 1709. p. 166.

D. Erneſti Flœrckii, J. U. D. commentatio erudita de crimine conjurationis ſpirituum, ejus proceſſu & pœnis, præmiſſis nonnullis ad Magiam ſupernaturalem, Divinam, dæmoniacam & humanam, nec non Theurgiam, Cabbalam & Theologiam myſticam pertinentibus. Jen. 1721. 4.

D. Mich. Fœrtſchii diſſ. de pactis cum diabolo. Jen. 1716.

Varia ſcripta contra *Dellonum* & orbem faſcinatum *Balthaſaris Beckeri* edita ab *Ioanne Aalſtio, Everhardo van der Hoogt, Henrico Grœnewegen, Melchiore Leydeckero, Paulo Steen, Simone de Vries, Ioanne van der Weyen* &c. Bockſaal van Europe A. 1692. 1693. Bibl. Univerſelle Tom. 21. p. 122. T. 22. p. 187. &c. V. C. Mich. Lilienthal in ſelectis literariis Obſervat. 2.

B. *Ioannis Winckleri* noſtri, Theologi laudatiſſimi & Rev. Miniſterii Hamb. Senioris, die warhafftig vom Teufel erduldete Verſuchung Chriſti, aus Matth. IV, 1-11. Hamb. 1694. 4.

Auguſtini Calmet, Benedictini, diſſertatio XXXIII. de obſeſſione dæmonum, inter Gallice editas Pariſ. 1722. 4. *Iournal des Savans* A. 1723. p. 342.

Eliæ Henrici Henckelii Ordo & methodus cognoſcendi & curandi energumenos. Francof. 1689. 8.

An hiſtorical eſſay concerning witchcraft, with obſervations upon matters of fact, tending to clear the text of the ſacred Scriptures, & confute the vulgar errors about that point. And alſo two ſermons, one in the proof of the Chriſtian Religion, the other concerning the good end evil Angels, by *Francis Hutchinſon*, Lond. 1718. 8. *Bibl. Angloiſe* T. 4. p. 78. T. 5. p. 459.

Io. Webſters, Medici, the displaying of ſuppoſed witchcraft, Lond. 1673. & Germanice cum præf. D. Chriſtiani Thomaſii, Hall. 1719. 4.

Expen-

Expendenda etiam Pſelli de operationibus dæmonum, Diſquiſitiones Magicæ Martini Delrio, & ſcripta Wieri ac Bodini, Anglorumque Tobiæ Tandleri, Raynaldi Scoti, Ady, Wagſtafii, & Gallorum Henrici Bogveti, Logeri, nec non Bordeloni l'hiſtoire des imaginations de Mr. Oufle, & abunde credulorum Johannis Beaumont, Nic. Remigii, Petri Goldſchmidii &c. Tum ſcripta, quibus titulus: malleus maleficarum, flagellum dæmonum, fuſtis dæmonum, theſaurus exorciſmorum &c. Sed &: Unfug des Hexen-Proceſſes. Halle 1703. 4. duobus Voluminibus, collectore Joanne Reichio, J. U. L.

CAPUT XLIX.

Chriſtianiſmi propagatio, Judæorum Ethnicorumque converſiones.

VEtus in Eccleſia uſus ac mos fuit * poſt Paſchatos feſtum publicis prælegere cœtibus Chriſtianorum & meditandum exponere *Actorum Apoſtolicorum* librum, ut omnes admirandam Eccleſiæ propagationem ſolius Reſurrectionis CHriſti fructum, ſine vi ſine arte humana tantis ſucceſſibus contra Judæorum Ethnicorumque, fruſtra obnitentium conſilia, artes & potentiam feliciter capientem incrementa cognoſcerent, atque hac etiam atque etiam conſiderata tanto minus poſſent de veritate ac Divinitate Religionis Chriſtianæ dubitare. Neceſſe ſane eſt commoveri unumquemque hoc ſerio & ſine calumnia expendentem, obſervantemque quomodo à tenuiſſimis initiis per medias easque graviſſimas perſecutiones hæc non modo non defecerit, ſed duris ut ilex tonſa bipennibus per damna, per cædes ab ipſo duxerit opes animumque ferro, & eo tandem ſit res deducta, ut ipſi illi manus dederint perſecutores, magna orbis pars ab Apoſtolis impleta ſvavi Evangelii voce, Mundi ſapientes ex deriſoribus facti diſcipuli, Reges ipſi ac Principes & Imperatores ſalutari ſe CHriſti jugo ſubmiſerint. Ut hodieque etiam poſt tot ſæculo-

* Chryſoſt. homilia LXVI. de diverſis locis N. T. T. 5. edit. Ducæi p. 842. Auguſtinus tractat. 6. in Johannem, Euthalius in Clariſſ. Zaccagnii monumentis veteribus editus p. 443. & Lex Theodoſii de feſtis libro XV. Codicis Theodoſ. tit. 5. lege 5.

sæculorum decursum non modo per totam Europam, sed & in multis ac magnis Asiæ, Africæ & Americæ regionibus JESU Nomen honoretur, idololatria exulet, sitque spes firma ac fiducia, non modo portas inferorum non esse prævalituras unquam ad lumen hocce extinguendum, sed etiam latius latiusque semper proferendum fore, quod jamdudum per omnem orbis amplitudinem fuisset factum, si qui vocantur, re quoque Christiani esse non negligerent.

Præter commentarios ad *Acta*, & *Eusebii* aliorumque *Hist. Eccles.* & *Annalium Ecclesiasticorum* scriptores, huic argumento uberius confirmando facient:

Lactantii liber de mortibus persecutorum, de quo supra p. 237.

B. D. *Christiani Kortholti* de persecutionibus Ecclesiæ primævæ sub Imperatoribus Ethnicis liber, Jen. 1660. 8. & ex altera meliore editione Kil. 1689. 4. & Germanice Hamb. 1698. 8.

Tillemontius res persecutionum insigniter illustrans non modo in memoriis Histor. Eccles. sed etiam in primis sæculis Historiæ Imperatorum Gallice edita.

Martini Lidgren diss. de propagatione Religionis Christianæ sub Ethnicis Imperatoribus. Upsal. 1720. 8.

Christophori Cellarii programma XXXIX. de Lumine gentium, quod primo Christianorum sæculo orbem terrarum illustravit, p. 272. sqq. & XLIII. de bonorum alioqui Principum, Ulp. Trajani, M. Antonini & Sept. Severi acerbiore in Christianos affectu, p. 300 sqq.

Henrici Dodwelli diss. XII. Cyprianica de primorum martyrum fortitudine ejusque causis.

Gothofredi Gleitsmanni diss. de heroica primorum martyrum constantia. Lipsiæ 1687. 4.

Theodorici Ruinarti Acta Martyrum selecta, iisque præmissa dissertatio qua Dodwelli diss. XI. Cyprianica de paucitate Martyrum refellitur. Eadem Ruinardi præfatio præmissa Lactantii libro de mortibus persecutorum ex editione Pauli Bauldry, Traject. 1693. 8. Contra Dodwellum vide etiam quæ disserit eruditiss. *Lud. Antonius Muratorius* T. 2. Anecdotor. Latin. pag. 200. seqq. *Io. Mabillonius* T. 1. musei Italici p. 138. seq. De aliis Martyrologiorum scriptoribus dixi Volum. IX. Bibl. Græc. à quibus utinam par fides semper fuisset adhibita, quam argumenti pretium ac dignitas requirebat, præcipue cum non indigeat mendacio veritas, sed illo potius valde

valde obſcuretur. Bene tamen eſt, quod de antiquiſſimis temporibus & rebus maximis teſtimonia ſincera & omni majora exceptione fidem non inficiandam faciunt.

Franciſci Burmanni, filii, Oratio de perſecutione Diocletiani, ejusque exitu glorioſiſſimo. Ultraj. 1719. 4.

Ioannis Morini Hiſtoire de la delivrance de l'Egliſe Chrétienne par l'Empereur Conſtantin. Pariſ. 1630. fol.

Ioannis Ens Oratio inauguralis de perſecutione Juliani. Ultraj. 1720. 4.

Benedicti Picteti Oratio de CHriſti trophæis, Evangelii progreſſibus & populorum ad CHriſtum converſione, Genev. 1712. & ad calcem decadis diſſ. Theol. de Relig. Chriſtianæ præſtantia ac Divinitate. Genev. 1719. 8.

De *Ioſephi Acoſta*, *Io. Hoornbeckii*, & aliorum ſcriptis, ubi de propagatione Evangelii in remotas regiones agitur, dictum ſupra p. 471.

Andreæ Perez de Ribas hiſtoria de los triumfos de Fee entre gentes las mas barbaras y fieras del nuevo Orbe. Madrit. 1645. fol.

Iac. Triglandii oratio inauguralis de legitima fidei propagandæ ratione. Lugd. Bat. 1686. 4. *Bibl. Univerſelle* T. 1. p. 420.

Interpretes ad Philipp. I, 15. 16. 17. 18. & in abutentes illo dicto, homilia S. Chryſoſtomi, quæ incipit ἢ φαρισαίῳ καὶ πλάνῳ. T. 3. edit. luculentæ Montfauconianæ p. 300.

Relazioni del viaggio e Miſſione di Congo nell' Ethiopia inferiore Occidentale, del P. *Antonio Zucchelli* de Gradiſca. in Venezia 1712. 4. Neuer-Bücher-Saal XXVIII. p. 263.

Creſcentii Matheri Epiſtola de ſucceſſu Evangelii apud Indos Orientales. Lond. 1697. 8.

Philippus Rovenius de Miſſionibus ad propagandam Fidem & Converſionem Infidelium. Pariſ. 1625. 8. Lovan. 1638.

Thomæ à Ieſu, ſtimulus miſſionum de propaganda à Religioſis per totum Orbem fide. Rom. 1610. 8. atque inter Opera.

Lettres edifiantes & curieuſes écrites des miſſions étrangeres par quelques Miſſionaires de la Compagnie de Jeſus. XVI. recueils. à Paris 1717--1724. 12.

Angeli Mariæ Vericelli de Apoſtolicis Miſſionibus. Venet. 1656. fol.

D. Jo. Georgii Neumanni diſſ. de Miſſionariis, Witeb. 1702. & de Pſeudapoſtolis ibid. *D. Matthiæ Zimmermanni* lib. de montibus pietatis p. 419. 537. ſeq.

* Le P. Gobien, & J. B. du Halde.

537. seq. & 558. seqq. Rev. Erdmanni Neumeisteri nostri Geistliches Abel p. 1032. seqq.

Ioannis Eskuche, Ministri Evangelii in arce Groß-Friedrichsburg in Africa, de Religionis Christianæ defensione & propagatione futuraque gentium omnium conversione, nominatim Ægyptiorum, Turcarum, Judæorum. in ejus Miscellaneis, Embdæ 1694. & 1710. 8. editis diss. sexta. *Acta Erud.* A. 1711. p. 513.

D. Alberti Ioachimi de Krakewitz, Superintendentis postea Generalis Gryphiswald. diss. Theologica de conversione Gentilium, hactenus nequaquam neglecta, speranda tamen ulterius & promovenda. Rostoch. 1719. Gelehrte Fama XLIX. p. 17.

D. *G. Moebii* diss. de Evangelio per Apostolos in Americam propagato. (ad calcem libri de Oraculis. Lips. 1685. 8.) *Nouvelles de la Rep. des lettres* A. 1686. p. 678.

D. Ioannis Kahleri diss. de prædicatione Ecclesiæ universali. Rintel. 1700. 4.

Histoire du Christianisme des Indes, par *M. V. de la Crose.* Amst. 1724. 12. *Bibl. anc. & moderne de Mr. le Clerc* T. 21. p. 193. Vide supra c. 25. p. 471.

De Romana à Gregorio XV. erecta Congregatione Cardinalium de propaganda fide *Theophilus Sigebertus Bayerus* in historia illius Congregat. Regiom. 1721. 4. & *Hunoldus Plettenberg* notitia tribunalium & congregationum curiæ Rom. Hildesii 1693. 8. p. 733. seq. *Iournal des Savans* A. 1695. p. 265.

De Anglicana societate Londinensi propagandi Evangelii per loca transmarina, *Acta Erud.* 1713. p. 414.

Conradi Mel, Missionarius Evangelicus, sive Consilia de conversione Ethnicorum, maxime Sinensium. Hersfeld. 1711. 8.

D. Ioannis Cypriani, Theologi Lipsiensis, τ͂ μακαρίτου, diss. de propagando Evangelio: in delineationem systematis Theologiæ elenchtico epanorthoticæ. Lips. 1717. 4.

D. Henrici Muhlii, Theologi Kiloniensis, diss. de conversione Paganorum, & quantum in illa Romanæ Ecclesiæ socii p. 38. seq. vel Reformati p. 51. sq. vel nostri Lutherani p. 57. sq. elaboraverint. Kil. 1717. 4. cum Epistola ad perillustre Regium de cursu Evangelii promovendo Collegium Hafniense p. 121. Confer quæ de Missionariis Danicis in Coloniam Tranquebarensem supra p. 471. Unschuldige Nachrichten A. 1710. p. 38.

Ioannis Trellund vindiciæ veritatis contra Christianum Alethophilum de missionis negotio. Hafniæ 1718. 4. Unschuldige Nachr. 1718. p. 131.

CAPUT

CAPUT L.

Scriptores adversus Mohammedanos.

PRofitetur Mohammed *a)* Alcorano suo confirmare se Legem & Evangelium: & sicut Mosen à DEO missum laudat, ita in Surata IV. ipsi Messias JESUS, Filius Mariæ, est legatus DEI, & Verbum ejus & Spiritus ex eo. Ait etiam omnia ad salutem necessaria, (Surat. XXX.) omnia in Prophetis antea præcepta, Alcorano contineri, (Surata XLIII.) Nimirum ut Richardus in confutatione Alcorani annotavit, *b)* omnia, quæ in Evangelio continentur, Mohammedani ita contendunt in Alcorano exprimi, ut Evangelio non amplius sit opus, unde Legem etiam vel Evangelium, hoc est Veteris & Novi Testamenti scripta, transferre aut ex iis aliquid citare, *c)* Musulmannis est vetitum. Quidni vero sanus

a) Vide V. C. *Davidis Millii* diss. selectas, diss. X. 25. p. 344. seq. *Levini Warneri* Compendium historicum eorum, quæ Muhammedani de CHristo aliisque capitibus Relig. Christianæ tradiderunt. Lugd Bat. 1643. 4. *Conradi Hottingeri* Altes und Neues aus der Gelehrten Welt/ Zürich 1717. 8. p. 260. seq.

b) Richardus in confutatione Alcorani c. 17. *Φασὶ τινων, ὅτι τὸ Ἀλκοράνιον διεδέξατο τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ πᾶν ὅπερ ἦν ἀγαθὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτως ὅλον ἐν τῷ Ἀλκοράνῳ ἐστὶν, ὡς ἤδη μὴ εἶναι χρείαν τοῦ Εὐαγγελίου.* Est autem falsissimum nihil boni esse in Evangelio, quod non in Alcorano inveniatur. Nam illud, quod est in Evangelio præcipuum, utique pessime est in Alcorano obliteratum ac omissum, imo negatum. Nimirum non esse salutem in alio quoquam, nec esse aliud nomen datum hominibus, in quo debeant salutis compotes fieri quam in nomine JESU, Actor. IV, 12. huicque uni, non alii cuicunque testimonium perhibere omnes Prophetas, quod per ejus nomen consecututi remissionem peccatorum sint, quicunque in eum credunt, Actor. X, 43. atque sanguinem JEsu Filii DEI mundare nos ab omni peccato, 1. Joh. I, 7. Hæc siquidem vera sunt & JEsus fuit unus ille ὁ ἐρχόμενος, Matth. XI, 3. quid opus Mohammedem exspectare, vel ad ejus arma & tyrannidem relicto χρηστῷ & utili CHristi jugo accurrere?

c) Bartholomæus Herbelotus Bibl. Oriental. p. 853. b. *il est defendu aux Musulmans de traduire ou de citer aucune chose du Taourat* (ex Torah sive Lege) *& de l'Engil* (Evangelio) *c'est a dire de l' ancien & de nouveau Testament, tels qu'ils sont aujourdhui entre les mains de Juifs & de Chrestiens qui les ont alterés & corrompus.* Quod Mohammedani ajunt de scriptis sacris per Judæos & Christianos corruptis & alteratis, nullo argumento, nullo documento vel tantillum digno fide aut verisimili ab eis probatur. Et qui historiam rerum Judaicarum Christianarumque per-

ſanus quisque potius indè concludat Alcorano & Mohammede opus non fuiſſe, quid enim attulit Mohammedes quo, nòn dicam JESUM noſtrum, ſed quo Moſen vicit ac ſuperavit? qua in parte illo non fuit inferior? Cum JESU autem noſtri ſive perſona, ſive doctrina, ſive Chriſtianiſmi propagatione comparare Muhammedem ſi inſtituas, quam majora, quam ſanctiora, quam diviniora in JESU invenies omnia. 1) Hic prænunciatus per multas ſæculorum, per multas Prophetarum ſucceſſiones, & exſpectatio Gentium fuit, propter quas prædictiònes etiamnum exſpectant Meſſiam Judæi. Mohammedem prædixit, exſpectavit, ſperavit nemo. 2) JESUS publice & toto teſte populo Judaico edidit miracula magna multaque, quæ nec hoſtes negare ſunt auſi; Mahomedes nulla ſe feciſſe miracula teſtis ipſe ſibi eſt quam locupletiſſimus. 3) JESUS res prædixit maximas & inſigniſſimas, quas in populi Judaici everſione, in ſucceſſu Evangelii pridem comprobavit eventus, & in Mundi conſummatione olim certiſſime comprobabit. Mohammed ne de præteritis quidem vera retulit, nedum præſagivit futura, ut vates divinus. 4) JESU regnum neutiquam fuit de hoc mundo, nullis ille opibus, nullis honoribus aut voluptatibus inhians, regnum etiam oblatum reſpuit; Muhammed quid non fecit, quid non eſt molitus, ut regnum ſibi raperet? 5) JESUS bonus paſtor vitam ſuam libenter poſuit pro ovibus; Mohammed non ſuum pro aliis, ſed aliorum pro potentia ſua amplificanda libenter profudit ſangvinem. 6) Nihil eſt in religione Mohammedis ſani & veri, quod non ex Moſe & JESU hauſerit, & quod JEſus non docuerit ſincerius, plenius, ſolidius, ſvavius. Nihil in Mahommedis doctrina ſimile vel ad intimam hominis corruptionem, quæ à peccato eſt demonſtrandum, vel ad ſuppeditanda adverſus eam idonea remedia, vel ad agnoſcendam ſummum DEI amorem in homines, vel ad inſtillandam genuinam pietatem, fidem, virtutem, charitatem, modeſtiam, aut ad diſſvadendam hypocriſin & ad fraudis, & ſub externi cultus ſpecie latentis impietatis larvam detrahendam: nihil denique in Mohammedaniſmo circumciſionem modo & jejunia ac lotiones reducente, quod cum Evangelii vel ſeriis de ſanctitate præceptis vel cum divina conſolatione omnibus in CHriſtum credentibus propoſita conferri mereatur. 7) JESU doctrina

perſpectam habent, ſciunt criminationem illam falſiſſimam eſſe, neque potuiſſe hoc admitti à Judæis vel Chriſtianis etiamſi voluiſſent, neque hoc illis veniſſe in mentem.

d) Cæſar Perigorier, maximes ſur la Religion Chrêtienne c. 5. §. 32. Nouvelles de la Rep. des lettres A. 1709. p. 474.

doctrina gravis, seria, divina ubique, ad salutem comparata hominum; Mohammedis quam falsis & ridiculis permixta fabellis, rebusque parum profuturis & inanibus, neque salutem hominum sed potentiæ Mohammedis amplificationem pro scopo habentibus. 8) JEsus docet hominem seipsum abnegare, minime indulgere affectibus suis & libidinibus; Mohammed quam multa profert ac promittit, quibus frigida passionibus illis suffunditur. 9) JEsus suis svadet, ut se imitentur & crucem exemplo suo libenter in se suscipiant; Mohammed sectatoribus suis amœna omnia & prospera in hac vita, opes & potentiam in alios à se subjugandos pollicetur. 10) JEsus vitam æternam promittit, in qua DEUM visuri Angelisque futuri similes, (ἰσάγγελοι) non jungemur uxoribus, nedum Veneri aut Baccho litabimus, sed cum omnibus justis gaudio Divino ineffabili atque δεδοξασμένῳ perfruemur in omnem sempiternitatem. Mohammed qualem promittat Paradisum, erubescendum homini sobrio, omnes norunt, & quamvis illi, quos talium pudet, spiritalem sensum illis tribuant, tamen quid erat necesse CHristo Mohammedem succedere, qui res ab illo sanctius longe, melius & dilucidius dictas tanto obscurius & offensiculosius traderet? 11) JEsus scrutari Scripturas jubet, non recusat veritatem doctrinæ suæ examinari, non suo sed rerum testimonio, non dictis sed factis credi vult: Mohammed non patitur in religionis suæ rationes inquiri, sed hoc facientibus mala quæque comminatur. 12). JEsu Evangelium usque quaque terrarum propagatum est sola prædicatione & patientia, inter Judæorum & Ethnicorum injurias ac persecutiones DEO successum fovente per miracula: Mohammedismus non aliis quam idololatria remediis per vim prolatus in tantam amplitudinem. Quo enim Mohammedis doctrina unquam nisi gladius ejus aut sectatorum potentia pervenit? 13) Denique JESUM, sanctum DEI, non vidisse corruptionem, sed resurrexisse ex mortuis, & morte atque inferis superiorem novimus; Mohammed mortuus, etiamnum Medinæ sepultus jacet.

II. Scriptores adversus Mohammedanos memorati à me jam supra sunt veteres Græci quidem, *Ioannes Damascenus* p. 119. 120. 123. *Theodorus Abucara* p. 119. 120. *Samonas Gazensis* p. 119. & cujus scriptum nescio an adhuc exstat, *Evodius* Monachus p. 173. *Nicetas Byz.* p. 123. *Nicetas Choniates* tomo XX. & XXII. thesauri: ex quo *anathematismos* pro iis, qui à Mohammedanis ad Christianos accedunt, Græce & Latine vulgavit Frid. Sylburgius, Latine etiam obvios in Bibl. Patrum T. 25. edit. Lugd. p. 186. *Euthymius Zigabenus* (& alii, quos in Saracenicis suis laudatus

datus Sylburgius in lucem protulit,) p. 121. ſeq. *Anonymus* Græcus & *Bartholomæus Edeſſenus* editi à Stephano le Moyne, p. 128. *Nilus* Monachus p. 125. *Ioannes Cantacuzenus* p. 124. *Manuel Palæologus* p. 129. *Gennadius Scholarius* p. 129. ſeq. 131. *Georgius Trapezuntius* p. 132. & Græcus Ricoldi ſive Richardi Florentini interpres, *Demetrius Cydonius* p. 123.

Pauli, Monachi Antiocheni, Epiſcopi Sidonenſis, Apologia pro Chriſtiana Religione, ad amicum Mohammedanum, qui rogaverat, ut ſibi aperiret Chriſtiana dogmata. MS. in Bibl. Vaticana.

Georgii Monachi Abbatis Monaſterii S. Simeonis, Apologia pro Chriſtiana Religione adverſus Mohammedanas calumnias. MS. in eadem Vaticana.

His accedunt, qui Latine ſcripſerunt: *Petr. Mauricius* ſupra p. 264. ſq. *Anonymus* diſputatione contra Mohammedem, ſive dialogo Saraceni & Chriſtiani Arabis, inſertus libro XXIII. ſpeculi Hiſtorialis, Vincentii Bellovacenſis, ſupra p. 265. *Hildebertus Cenomanenſis* p. 268. *Alanus de Inſulis* p. 269. *Felicis Urgelitani* diſputatio cum Saraceno, quam memorat Alcuinus Epiſt. XV. ad Carolum M. p. 1511. Opp. *Alexandri III.* Papæ Epiſtola XXXII. ad Soldanum Iconii, baptizari cupientem, quæ exſtat in Conciliis Harduini T. VI. parte 2. p. 1401. *Adelphus*, Abbas Benedictinus, contra errores Mohammedis & Saracenorum, laudatus à Trithemio c. 382. de ſcriptoribus Eccleſ. & lib. 2. de viris illuſtribus Ordinis Benedictini c. 116. *Petrus Paſchaſius*, Giennenſis Epiſcopus ac Martyr ex Ordine B. Mariæ de mercede ſive miſericordia redemtionis captivorum.

1300. *Ricoldi* ſive *Richardi* de Monte Crucis, Florentini, Ord. Benedict. linguarum Syriacæ & Arabicæ periti, & per aliquod tempus in Oriente verſati, qui A. C. 1309. diem obiit, *improbatio Alcorani*, * prodiit primum A. 1490. cura Antonii de la Penna, deinde Pariſ. 1511.

* Græcis Κυρὰν, Κυράνιον, Κορρὰν, Ἀλκορράνος, vide Cangii gloſſar. & Meurſium p. 24. ad Conſtantinum de adminiſtrando Imperio. De Alcorani editionibus & verſionibus Jo. Buxtorfii abnepotis diſſ. T. 6. Bibl. Theologico-Philolog. Bremenſ. p. 271. D. Auguſti Pfeiferi Criticam ſacram p. 553. ſeq. & Matæologiam Muhamedan. T. 2. Opp. Philolog. p. 929. ſeq. Guſtavi Peringeri hiſtoriam linguæ eruditionis Arabum, Upſal. 1694. 8. p. 58. ſeq. D. Zachariæ Grapii hiſtoriam literariam Alcorani, Roſtoch. 1701. 4. Jo. Mich. Langii diatribam de variis Alcorani verſionibus Orien-

1511. 4. apud Henr. Stephanum, una cum Anonymi captivi cujusdam Turcorum provinciæ Septemcaſtrenſis libello de eorundem vita & moribus & Victoris de Carben ex Judæo Chriſtiani de vita & moribus Judæorum. Video etiam laudari editiones Hiſpalenſem A. 1520. & Venetam A. 1607. 4. De verſione *Græca* Demetrii Cydonii jam ſupra dixi p. 123. & de Barthol. Piceni Latina Græcæ verſionis interpretatione, infra ad A. 1543. *Germanice* verſa ſive in compendium redacta à B. Luthero noſtro exſtat T. VIII. Opp. Jenenſ. & T. VIII. Altenburg. p. 12. Treue Warnung für des Mahomets Glauben. Fertur etiam hujus Ricoldi ſive Richardi *liber* adhuc exſtare ineditus Florentiæ in Bibl. S. Mariæ Novellæ, *ad Nationes Orientales*, in quo tractat de differentiis ſive controverſiis inter Hebræos, Gentiles & Orientales. Vide Jac. Echardi Bibliothecam novam Dominicanorum T. 1. ad A. 1309. & T. 2. ad A. 1513. Altamuram p. 87. qui etiam *Alcoranum* ab hoc Richardo ex Arabico in *Latinum* teſtatur translatum eſſe. Bene autem eſt, quod præter verſionem Latinam minus accuratam Roberti Retinenſis (ex qua fluxit *Italica* Andreæ Arrivabene & Germanica Salomonis Schweigeri) habemus meliorem Ludovici Maraccii, (ex qua *Germanica* Davidis Nerreteri:) tum *Hiſpanicam* Jo. Andreæ Mauri, & *Gallicam* Andreæ Ryeri, ex qua *Germanica* ad calcem theſauri exoticorum Happeliani, J. H. Glazemakeri *Belgica*, & *Anglica* excuſa Lond. 1649. & 1688. *Græcæ* verſionis bonam partem jam abſolviſſe ſe cum animadverſionibus Græcis & Arabicis teſtatus eſt Abrahamus Whelochus Epiſt. ad Chriſtianum Ravium p. 28. ſed illa verſio, ſicut etiam Olachii, quam laudat Nic. Comnenus p. 40. prænot. myſtagog. nunquam vidit lucem. Illud vero dolendum, quod editio Andreæ Acoluthi, τοῦ μακαρίτου, in herba

Aaaaa

Orientalibus & Occidentalibus & Chriſtiani Reineccii præfat. ad Maraccianam Alcorani verſionem Lipſ. 1721. 8. Eodem tempore, quo Alcoranum ſuum venditavit Mohammed, etiam alios ſimilibus ſcriptis ſe jactaſſe teſtatur Vincentius Bellovacenſis XXIII. 55. ſpeculi Hiſt. *Puto etiam, quod dæmones talia ſcribere erubeſcerent. Sane ſi tamen vult Mahomet gloriari de ſuo Alcorano, quanto magis gloriari poſſent alii quidam, quos te ignorare non puto,* Mazeilena, Helaiſi *&* *Æthiops* Alabazbi *&* Calliata Ellecedi, *qui eodem tempore æmulatione illius, ut & ipſi nomen ſibi apud homines compararent, ſuum quisque Alcoranum fecerunt, multaque honeſtiora, ſaltem in aliquo veriſimilia conſcripſerunt. Sed quia non ex toto ventri & libidini frena laxabant, non tantos beſtialium hominum greges aſininos poſt ſe trahere potuerunt.*

herba periit, qui cum *Turcica* & *Persica* versione vulgare Alcoranum Arabice triplici donatum versione gestiebat. Non viderunt lucem quoque versiones Alcorani, quas *Latinas* moliti sunt Viri docti, Jo. Albertus Widmanstadius, Nic. Clenardus, Johannes Zechendorfius, Franciscus Raphelengius, Abrahamus Whelocus, Andreas Mullerus, Truberus, Germanus de Silesia, & celeberrimus noster Georgius Eliefer Edzardi. Neque editiones Alcorani Arabicæ, quas præter laudatum Acoluthum habuerunt in animo Thomas Erpenius, Lud. de Dieu, Jac. Golius, Jo. Henricus Hottingerus, Aug. Pfeiferus, Henricus Sike, Jo. Andreas Danzius. Editiones Arabicæ integræ hactenus binæ tantum exstant, quantum sciam: prima * D. *Abrahami Hinckelmanni* nostri, τȣ μακαρίτȣ, cum luculenta præfatione, Hamb. 1694. 4. altera *Lud. Maraccii* cum versione notis & confutatione. Patav. 1698. fol.

1459. Liber quartus fortalitii fidei *Alphonsi de Spina*, Ord. Minor. est oppositus Saracenis. Vide quæ de hoc opere supra p. 574. seq.

Pauli Wann, qui sæculo XV. floruit, tractatus de secta Turcarum. Incipit: *quam varia.* MS. in Monasterio Lambacensi.

Plura scripta Arabico idiomate adversus Muhammedanos adhuc adservari in Bibliothecis manu exarata testatur V. C. Eusebius Renaudotus in historia Patriarcharum Alex. p. 377. *Etsi rarius adversus Muhamedanos Christiani Orientales scripto disputasse deprehendantur, fecerunt id tamen olim multo liberius, quam sub Othomanico Imperio fieri solet; nam talis libertas capite constaret. Olim vero licebat Christianis de fide sua & voce & scripto publice disputare, & ejus generis Disputationes aliquot supersunt in Codicibus manuscriptis. Cod. Bibl. Reg. 365. 417. 419. 425. 427. 432. 433. Tales sunt inter alias* Abrahami Tirhanensis *cum Abdelrahmano, & duorum Monachorum cum Amran Judæo.* Eliæ Nisibensis *Metropolitæ, coram Viziro Abulkacem filio Hucein Mogrebita. Tractatus* Isa filii Zaraa *adversus Abulhacem Balchitam:* Abucoræ, *qui vulgo à Græcis Abucaras dicitur, Disputatio Apologetica pro Religione Christiana coram Almamone Califa. Alia de Trinitate & Incarnatione habita Cahiræ anno Hegiræ 639. J. C. 1270. autore* Ebnassalo, *Alia inter Monachum & Vizirum Principis Africæ, scripta ab* Ebn en-Taïb *Nestoriano. Disputatio inter* Iouch el-Iechua *Monachum, & Æchmalotarcham Judæorum, habita in urbe Meru Corasanæ primaria. Dialogus inter Neophy-*

* Acta Erud. A. 1693. p. 103. & A. 1694. p. 381.

Neophytum & Magiſtrum de vanitate prophetiæ Muhamedis, cum Alcorani refutatione. His tractatibus alii non pauci adjungi poſſent: verum rariores quosdam indicaſſe ſufficiet, ut intelligatur duram illam legem, ſecundum quam de Religione Chriſtiana nec loqui, nec ſcribere inter Turcas conceditur, alienam fuiſſe ab illius de quo jam ſcribimus ſæculi moribus.

Abanubus, Chaldæus, & *Abrahamus de Bethale* itidem Chaldæus, contra Saracenos ſcripſiſſe traduntur ab Hebed Jeſu, Metropolita Sobenſi, in Catalogo ſcriptorum Chaldæorum.

Abrahami, Monachi, Apologiam pro Chriſtiana Religione adverſus Mohammedanos, MStam in Bibl. Vaticana memorat Abrahamus Ecchellenſis in indice auctorum, quem Eutychio vindicato ſubjecit. Idem multos è Chriſtianis doctiſſime refutaſſe librum *Ahmed* * *Abul abba ben Edris Sanhagii Malechitæ Ægyptii* in quatuor partes diviſum adverſus Chriſtianam Religionem. Ibidem teſtatur in Bibliotheca Gilberti Gaulmini extitiſſe *Anonymi* Mohammedani libellum ſive Epiſtolam, qua Moſi & CHriſto Mohammedem auctor præfert. *Achmetis Karaphi* objectiones LXX. contra Evangelium allatæ ſunt ex Syria Romam A. 1717. à Joſe-ſepho Aſſemanno Maronita, cui facile erit ac jucundum illas confutare, ſicut etiam ab alio viro docto exſpectamus confutationem libri Arabice ſcripti Anno Hegiræ 1012. (CHriſti 1603.) qui auctore *Abdalla ben Abdalla* ſervatur MS. in Bibl. Leidenſi, n. 506, aſſertio muneris prophetici Mohammedis ex Lege, Evangelio, Pſalmis & Prophetis, & Divinitatis CHriſti oppugnatio ex libris Chriſtianorum. & n. 588. Abal Haſan Ali, Syri, ſtrictus gladius contra conviciatores Mohammedis, multaque alia aliorum, Anonymorum præſertim ibidem obvia. *Joannis Leopardi*, Eſronitæ Archiepiſcopi, Ord. Præd. librum ſcriptum Arabice de contradictionibus Alcorani, MS. in Bibl. Collegii Rom. de propaganda Fide, memorat Jacobus Echardus in Bibliotheca Dominicanorum T. 2. p. 755.

Hazzadaula Bencamuna, Mohammedanus ſcriptor, compoſuit quatuor libros de Prophetia, de Moyſe, de CHriſto, de Mohammede & ejus Alcorano. Libro II. & III. notas ſive breves poſtillas adjunxit ſcriptor Chriſtianus *Abulhaſan ben Abraham*, MS. habuit Abrahamus Ecchellenſis.

1460. *Joannis de Turrecremata*, Cardinalis, qui anno triceſimo quadrin-

Aaaaa 2 gen-

* Vide Catalogum Bibl. Leidenſ. p. 433. MSS. Arab. n. 580. Hottingeri Hiſt. Oriental. lib. 2. c. 5. p. 337.

gentesimo duodeseptuagesimo diem obiit, contra principales errores Mohammedanorum. Paris. 1495. 8.

1460. *Nicolai Cusani*, Cardinalis, cribratio Alcorani libris III. ad Pium II. inter Cusani Opera Basil. 1565. fol. p. 879--932. & in scriptoribus adversus Mohammedanos à Theodoro Bibliandro junctim editis parte 2. de quibus infra ad An. 1543. Confer Bibliothecam Rev. D. Jo. Fabricii, Theol. Helmst. T. 2. p. 223. seq.

Dionysii Carthusiani, quem A. C. 1470. constat diem obiisse, contra Alcoranum & sectam Mohammeticam libri quinque, prodierunt Colon. 1533. 8. addita svasione de bello instituendo contra Turcos.

1464. *Pii II.* Pontificis, (antea *Æneæ Sylvii*) Epistola CCCXCVI. ad Mohammetem, Turcarum Principem, quæ exstat in Æneæ Sylvii Operibus p. 872. seq. & in Annalibus Abrahami Bzovii ad A. C. 1464. & in Bibliandri anti-Mohammedicis, parte tertia. Idem Æneas in Historia de Europa p. 440. Opp. laudat *Joannem Segobiensem*, Hispanum, qui *Alcoranum Latine de novo convertit, & ineptias ejus veris & vivis rationibus & argumentis explosit.*

1474. *Marsilius Ficinus* libro de Veritate Religionis Christianæ cap. 12. 35. 36. Vide supra p. 541. seq.

1487. *Joannis Andreæ Abdallæ*, Mauri, Confusio sectæ Mohammedanæ, libellus egregius scriptus *Hispanice* A. 1487. editusque Hispali 1537. 8. & *Italice* versus A. 1540. Dominico Gazelu interprete. Prodiit etiam *Germanice* 1598. 8. & recusus ex Christiani Cælii versione plus simplici vice, etiam curante B. Rudolpho Capello nostro, Hamb. 1685. 12. *Gallice* à Gvidone Fabricio Boderiano, Paris. 1574. 8. *Latine* ex interpretatione Joannis Lauterbachi, 1595. & Traject. ad Rhen. 1646. 8. Transtulit etiam Latine Jacobus Golius, cujus versionem MS. se habere testatus est Vir eruditissimus Hadrianus Relandus lib. 2. de Religione Mohammedica p. 155.

1498. *Hieronymi Savonarolæ*, Ord. Præd. commentatiuncula, Mohammedanorum sectam omni ratione carere. In Anti-Mahommedicis Bibliandri parte 2. ex Savonarolæ libro IV. triumphi Crucis c. 7. de quo opere dictum supra p. 542.

1543. In *Joannis Ludovici Vivis* opere postumo de Veritate Religionis Christianæ, liber quartus oppositus est Mohammedanis. Vide supra p. 545. seq.

1543.

1543. *Guilelmi Postelli* Alcorani & Evangelistarum Concordiæ liber. Paris. 1543. 8. minus huc pertinet, est enim nihil aliud quam scriptum ad hoc comparatum, ut Lutheranis, * quos per ludibrium Evangelistas & κενευαγγελιστάς appellat, ex comparatione Mohammedicæ doctrinæ invidiam faciat, ut post eum Lindanus lib. 2. Dubitantii p. 207. seqq. Florimundus Ræmundus III. 10. & IV. 9. hist. hæres. Conradus Andreas Vetter im Alcoranischen Luther. Jo. Pistorius im vierdten bösen Geist Lutheri. Nic. Serarius in Orationibus Luthero Turcicis, Mogunt. 1604. 8. Georg. Schererus, S. I. in concionibus anti-Mohammedanis. Jo. Scheflerus in der Türcken-Schrifft & alii putidarum calumniarum fabri vel recoctores, quos nolim ad Matthæi Sutlivii vel Thomæ Mortoni Turcopapismum ablegare, sed rogare, ut ipsi secum cogitent num criminationibus ejusmodi, causa religionis religiose, recte ac feliciter agatur?

1543. *Joannis Alberti Widmanstadii* notationes contra Mohammeti dogmata, cum epitome Alcorani. Norimb. 1543.

1543. *Theodori Bibliandri* collectio scriptorum adversus Mohammedanam doctrinam, Basil. 1543. fol. distributa est in tres partes, quarum *prima* post præfationem Melanchthonis, & Bibliandri apologiam pro editione Alcorani, exhibet *Petri* Venerabilis, Abbatis Cluniacensis, (de quo supra p. 264.) Epistolam ad Bernardum † & summulam contra sectam Saracenorum: *Roberti Retinensis*, Angli, postea Pampilonensis Ecclesiæ Archidiaconi, Epistola ad Petrum Abbatem de versione Alcorani, & versio ipsa Alcorani Latina composita ab eodem Roberto & *Hermanno Dalmata*. Doctrina Mohammedis dialogo summatim comprehensa, & de generatione atque nutritura Mohammedis, Chronicaque mendosa nec integra Saracenorum, eodem Hermanno interprete. Annotationes quædam criticæ eruditi scriptoris, Nicolao Cusano, quem citat junioris: & variæ lectiones in Alcoranum, cum aliquot capitum argumentis & censuris. Pars *secunda* exhibet anti-Mohammedica excerpta ex *Jo. Lud. Vivu* libro quarto de Veritate Relig. Christianæ, *Raph. Volaterrani* libro XII. Commentariorum Urbanorum, & *Hieronymi Savonarolæ* triumpho fidei, & *Vincentii Bellovacensis*,

Aaaaa 3 libro

* Confer Andreæ Acoluthi specimen Alcorani pag. 15. seq. & Observatt. selectas Hallenses T. 1. p. 348.

† Supra p. 264.

libro XXIII. ſpeculi Hiſtorialis, (de quo ſupra pag. 265.) *Nicolai Cuſani* cribrationem Alcorani libris III. *Richardi* ſeu *Ricoldi*, Ord. Præd. confutatio legis Mohammedis ex verſione Græca Demetrii Cydonii, cum Barthol. Piceni de monte arduo Latina verſione ad Ferdinandum, Aragoniæ & utriusque Siciliæ Regem. Pars *tertia* cum Melanchthonis præfatione de utilitate hujus hiſtoriæ, varia monumenta hiſtorica de rebus Saracenorum complectitur, *Septemcaſtrenſem* de moribus, religione, conditionibus & nequitia Turcarum. *Pii II.* Pontificis Epiſtolam, de qua ſupra ad A. 1464. cum Turcarum Principis reſponſione. *Anonymi* ordinationem politiæ Turcarum domi & foris. *Pauli Jovii*, Epiſcopi Nucerini, Turcicarum rerum commentarium ad Carolum V. Imp. Latine ex Italico redditum à Franciſco Nigro Baſſianate. Ejusdem Jovii ordinem ac diſciplinam Turcicæ militiæ. *Jo. Ludovici Vivis* de conditione vitæ Chriſtianorum ſub Turcis libellum. *Felicis Petancii*, Cancellarii, quibus itineribus Turci ſint aggrediendi, ad Uladislaum, Hungariæ & Bohemiæ Regem: & *Jac. Sadoleti*, Epiſcopi Carpentoractis, homiliam de regno Hungariæ ab hoſtibus Turcis oppreſſo captoque.

1548. *Barthol. Georgievitii*, Hungari, diſputatio de fide Chriſtiana & Myſterio S. Trinitatis, habita cum quodam Turca, editaque Viennæ Auſtriæ A. 1548.

1555. *Lupus de Obregon*, Theologus Abulenſis, lingva Hiſpanica edidit, Confutacion de l'Alcoran y ſecta Mahometica, ſacado de ſus proprios libros y de la vida del miſmo Mahoma. dirigido al may illuſtre Don Diego de Alaba. Granatæ 1555. 1560. fol.

1586. *Antonii Geropoldi* arcana Muhamedaniſmi. Venet. 1586.

1586. *Petri Guerra de Lorca* Catecheſes myſtagogicæ pro advenis ex ſecta Mahometana. Madrit. 1586. 4.

1593. *Antonii Poſſevini*, S. I. Bibliothecæ ſelectæ liber decimus tractat de juvandis Mohammedanis. Lucem vidit opus Romæ primum 1593. fol. Deinde Coloniæ 1607. fol.

1595. *Bernardi Perez de Chinchon*, Canonico di Candia, libro llamado *anti-Alcoran*, que quiere dezir, contre el Alcoran de Mahomed, repartido en veynte y ſeys ſermones. en Salamanca 1595. 4.

1596. An-

1596. Anti-Turcica *B. Lutheri* junctim edita curante Joanne Rosenio. Lipſ. 1596. 8.

1613. *Thomas à Jeſu*, Carmelita, vide ſupra, p. 588.

1614. *Georgii Scbereri*, S. I. XV. Predigten wider den Mahomet und ſeinen Alcoran. in Tomo 2. ſeiner Schrifften pag. 239. ſeqq. München, 1614. fol.

1615. *Alfonſi Fernandez*, Ord. Præd. Placentini Hiſpani, Concertatio Prædicatoria pro Eccleſia Catholica contra hæreticos, Gentiles, Judæos & Agarenos ſeu Mahumedanos, per epitomen in Annales digeſta. Salmanticæ 1615. fol.

1619. *Chriſtophori Beſoldi* (ſine nomine auctoris edita) conſideratio Legis & Sectæ Saracenorum. Tubing. 1619. 4.

1620. *Hugo Grotius* libro ſexto de Veritate Religionis Chriſtianæ.

1628. *Jo. Coleri* Geiſtliches Feld-Lager und Heer-Spitzen wider einander ſtreitender Religionen, da zugleich die Päbſtiſche, Calviniſche und Türckiſche Waffen probiret werden. Witeb. 1628. 4.

1628. *Bonaventura Malvaſia*, Ord. Minorum Conventualium, dilucidatio ſpeculi verum monſtrantis, in quo Hamet ſive Ahmed F. Zin in fide Chriſtiana inſtruitur. Rom. 1628. 4.

1631. *Philippi Gvadagnoli*, Ord. Minor. Arabicæ lingvæ in Lyceo Romano Profeſſoris, apologia pro Chriſtiana Religione, Arabice & Latine, adverſus objectiones *Ahmed F. Zin Alabedini* Aſaphenſis Perſæ contentas in libro *politius ſpeculum*, ſive potius * *politor ſpeculi*, quod Perſa ille libro Chriſtiani, *ſpeculum vera oſtendens* oppoſuerat, & aureis ſcriptum litteris miſerat ad Pontificem Urbanum VIII. ut ei reſponderi curaret. Rom. 1631. 4.

1643. *Levini Warneri.* Vide ſupra p. 733. in notis.

1645. *Joannis Forbeſii à Corſe*, Presb. & Theologi Aberdonienſis, liber Inſtructionum Hiſtorico - Theologicarum, quartus tractat de Muhamede ejusque impietate & ſectatoribus, dogmataque illius noſtris adverſa confutat. Prodierunt primum hæ inſtructiones Amſtelod. 1645. fol. deinde Genev. 1680. fol. atque cum aliis Forbeſii ſcriptis iterum Amſtelodami typis nitidis Wetſtenianis.

1646. *Theodori Hackſpanii* de fide & lege Mohammedis. Altdorfii, 1646. 4.

1663. *D. Chriſtiani Kortholti* de religione Muhamedana. Roſtoch. 1663. 4.

1664. D.

* Vide Leonis Allatii apes Urbanas p. 228.

1664. D. *Jo. Ernesti Gerhardi* Theologiæ Muhammedis brevis considera-tio. Jen. 1664. 4.

1664. D. *Balthasaris Raithii* epitome Islamismi Turcico-Mohammedici. Ulm. 1664. 4.

1664. *Jo. Ulrici Wallichii* von der Türcken Religion und Mahomets Leben. Francof. 1664. 4.

1664. *David Büttners* Beschreibung der Türckischen Religion. Zwickau, 1664. 4.

1664. *Christoph. Rosai* diss. Theologico-Politica de Turcismi fuga & Græcæ linguæ apud Christianos incremento. Berolin. 1664. 8.

1668. D. *Jo. Conradi Dannhaueri* de Ecclesia Muhamedana. Argentorat. 1668. 4. & in fasciculo dissertationum Lips. 1700. & 1707. 4.

1670. *Petrus Holmius* in Theologiæ Muhamedanæ consideratione. Jenæ, 1670.

1680. *Michaëlis Nau*, S.I. Religio Christiana contra Alcoranum ex Alcorano defensa & probata. Paris. 1680. 4. ad calcem libri, cui titulus: Ecclesiæ Romanæ Græcæque vera effigies & consensus.

1683. D. *Matthiæ Wasmuthi*, Theologi Kiloniensis, hodomoria Muhamedana. Kil. 1683. 4.

1685. *Joannis Frischmuthi*, Professoris Jenensis inclyti, de dictis S. Scripturæ, quæ nulla verisimilitudine de Mahommede agere illius asseclæ existimant. Jen. 1685. 4. & in thesauro Theologico Philologico sive sylloge variarum diss. exegeticarum Tom. 1. Dicta illa, quæ à Frischmutho vindicantur, sunt Devt. XXXIII, 2. Psal. L, 2. Esaiæ XXI, 7. & Joh. XVI, 7. Confer Theodorum Hackspanium de fide & lege Mohammedis & ad librum Nizachon p. 400. seq. Alexandrum Morum ad Joh. XIV, 16. Maraccium parte prima prologi refutationis Alcorani, qui vindicat etiam loca Genes. XV, 5. XVI, 10. 11. 12. XXI, 20. Devt. XVIII, 18. XXVI, 19. Psal. XLV, 3. XLVIII, 1. LXXI. CXLIX. Esaiæ XLII. XLIX, 16. LIV, 1. LX, 4. Daniel. II, 44. Habacuc. III, 3. Matth. XXI, 43. Joh. IV, 21. XIV, 30. 1. Epist. Joh. IV, 1. & 1. Petr. IV, 17.

1687. D. *Augusti Pfeiferi*, Theologi tunc Lipsiensis, postea Lubecensis Superintendentis, Matæologiæ Judaicæ atque Mohammedicæ seu Turco-Persicæ principia sublesta & fructus pestilentes. Lips. 1687. atque inter opera Philologica junctim edita Ultraject. 1704. 4. pag. 929. seqq. ubi de Mohammedis Alcorano (confer Criticam

D. Pfeiferi

D. Pfeiferi sacram c. 16. p. 814. seqq.) ejusque doctrina & erroribus. Elenchus suratarum Alcorani omnium CXIV. p. 946. & ex illis speciminis loco Suratæ integræ decem ex versione antiqua Roberti Retinensis, Postelli, Erpenii, Nisselii, Golii, Zechendorfii & Hottingeri, p. 952. & de Persarum ac Turcarum circa religionem dissidiis & consensu, p. 966. & p. 983. conspectus *Suna* sive Codicis traditionum, quem Turcæ sequuntur, sicut Persæ sectatores sunt *Ali*.

1688. *Jo. Laurentii Luchesinii*, Lucensis, S. I. demonstrata impiorum insania contra Atheos, Theistas, Judæos, Mahometanos, Ethnicos. Rom. 1688. 4. libro quinto operis, cui titulus: Nova copia & series centum evidentium signorum veræ fidei. Confer Acta Erud. T. 1. supplementi p. 227. seq.

1691. *Ludovici Maractii* è Congregatione Clericorum Regularium Matris DEI, & Innocentii XI. Papæ à Confessionibus, Prodromus ad refutationem Alcorani, in quo per quatuor præcipuas veræ Religionis notas Mohammetanæ sectæ falsitas, Christianæ veritas ostenditur. Rom. 1691. 8. quatuor voluminibus. *Parte 1.* post vitæ & gestorum Mohammedis, atque Alcorani considerationem ostenditur libros sacros, quos habemus Veteris & Novi Test. corruptos non esse, & dicta atque vaticinia, quæ pro Mohammede à Moslemis jactantur, ad eum nullo modo posse referri, vel ab illis nunquam fuisse scripta, ut quæ p. 167. seqq. velut ex Esaia, Ezechiele, Daniele, Habacuc, vel tanquam ad Abrahamum, vel Davidem à DEO dicta afferuntur. *Parte 2.* de miraculis, *Parte 3.* de doctrina, ubi dogmata Christiana de SS. Trinitate & Divinitate CHristi adversus Mohammedanorum objectiones vindicantur, & de sectis Mohammedanorum disseritur. *Parte 4.* inter se confert ritus & mores Christianorum & Moslemorum. Hic Maraccius indefesso studio quadraginta amplius annorum in his litteris versatus, Alcoranum deinde ipsum cum versione sua quartum recensita & emendata, animadversionibusque, Arabice & Latine edidit Patavii 1698. fol. confutationemque, de qua dixi, integram ei iterum præmisit. Confer Acta Erud. A. 1692. p. 329. 371. & A. 1699. p. 247. Rich. Simonis Bibl. choisie Tom. 2. p. 187. seqq. De editione Latinæ versionis separatim vulgatæ dixi ad A. 1721. & de Germanica ex Latina Maraccii ad A. 1703.

1694. *D. Abrahamus Hinckelmannus* noster, ὁ μακαρίτης, in eruditis ad Alcoranum prolegomenis, quem ante Maraccium primus Arabice vulgavit Hamburgi 1694. 4. In illis inter alia meminit ſectæ inter Mohammedanos non incelebris, quæ *Schuubol-Meſſihi* populus Meſſiæ appellatur, quod CHriſtum verum DEUM & Redemtorem Mundi profitentur. Vide ſis *Pauli Ricaut* de ſtatu Imperii Ottomannici lib. 2. c. 16. & *Maraccium* ad Alcoranum p. 189. ubi de ſecta Mohammedanorum SS. Trinitatem in Divinis agnoſcente. Quam reverenter iidem JEſum habeant, præter ſupra p. 733. laudatos docet *Andreas Acoluthus* in ſpecimine Alcorani p. 20. ſeq. pollicitus etiam ſe vulgaturum panegyricum elegantiſſimum, quo Mohammedanus quidam laudes JEſu lingua Turcica multis celebravit. Faciunt etiam huc dialogus duorum Mohammedanorum Arabice editus Romæ, & Anglice à *Gvil. Bedello* Lond. 1625. & quæ notat *Mericus Caſaubonus* libro of credulity and incredulity p. 81-92. *Barthol. Herbelot* in Bibliotheca Orientali ſive Lexico, quod vulgavit Gallice; tum alibi tum in voce *Iſſa*, p. 499. ſq. *Maraccius* ad Alcoran. p. 116. 219. ſeq. Jo. Friſchmuthi diſſ. de reverentia Meſſiæ c. 2. §. 6. In Catalogo MSS. Codicum Bibliothecæ Gothanæ, quam Rev. D. Erneſto Salomoni Cypriano debemus, n. CCLXXIV. refertur Codex Arabico Turcice ſcriptus, quo *Iſi* vocatur, *quem DEUS genuit, primus DEI halitus, dux recta via incedentium. O Iſi, fili Mariæ, reſpicias me, o Spiritus Sancte reſpicias me.*

1697. *Jo. Michaëlis Langii* diſſ. de fabulis Mohammedis circa SS. Trinitatis myſterium & de generatione in Divinis. Norimb. 1697. 4. Confer Bibliothecam Rev. D. Jo. Fabricii Helmſt. T. 6. p. 51.

1697. *Cornelii Hazart*, S. I. triumphus de Atheis, Mohammedanis, Ethnicis ac Judæis. Germanice ex Belgico, Colon. 1697. 4.

The true nature of impoſture, fully diſplay'd in the life of Mahomet, with a diſcourſe annexed for the vindicating Chriſtianity from this charge, offer'd to the conſideration of the Deiſts of the preſent age, by *Humphry Prideaux*, D. D. Dean of Norwich. Lond. 8. Præter repetitas editiones Anglicas prodiit etiam Gallice Amſt. 1698. 8. ſub titulo: *La vie de Mahomet ou l'on découvre amplement la verité de l'impoſture.* Exſtat etiam Belgice, & Germanice, Vergleichung der Chriſtlichen und Mahomedischen Religion.

1698. *Natalis Alexander*, Ord. Præd. ſuperiore anno 1724. octogenario major defunctus Pariſiis, adverſus Mohammedanam ſectam diſputat in diſſertationibus ad hiſtoriam Eccleſiaſticam, ſæculi VII. cap. 2. artic. 2. p. 546. ſeq. & diſſ. 6. p. 630. ſeqq. T. V. operis edit. Pariſ. 1698. fol. quæ priore in 8. longe melior eſt ac locupletior.

1703. *David Nerreters* Neueröfnete Moſchea, darinnen nebſt Nachricht von der Mahometaniſchen Religion, der Alcoran aus des Maraccii Edition verdeutſcht und kürtzlich widerlegt zu finden. Nürnberg 1703. 8.

1705. *Jo. Ludovici Frey* diſſ. Philologico-Theologica, qua Mohammedis ſententia de JEſu expenditur. Baſil. 1705.

1705. *D. Zachariæ Grapii*, Theolog[illegible]chienſis, τȣ̃ μακαρίτȣ, animadverſiones in Legati ad Belgas Maroccani *Ahmet ben Abdalla* Epiſtolam ſcriptam A. 1612. ad Mauritium, Principem Naſſovium, de articulis quibusdam fidei. Roſtoch. 1705. 4. Ejusdem ad Abdallæ Epiſtolam de libero arbitrio. ibid. 1706. 4. Unſchuldige Nachrichten A. 1705. p. 364.

1705. *Hadriani Relandi*, viri eruditiſſ. quem in medio ætatis flare * mors A. 1717. bonis litteris eripuit, de religione Mohammedana libri duo, quorum priore compendium ejus exhibetur Arabice & Latine: poſteriore capita quædam falſo ut putat Mohammedanis impacta expenduntur. Prodiere primum *a)* Ultrajecti 1705. 8. deinde auctiores *b)* 1717. 8. Exſtant etiam Germanice, *c)* Belgice, *d)* Anglice *e)* Gallice *f)* una cum confeſſione Mohammedani, antea inedita ex Hiſpanico litteris ſcripto Arabicis, Hagæ Com. 1721. 12. duobus Volum.

1708. *Roberti Jenkini*, Reaſonnableneſs and certainty of the Chriſtian Religion, Lond. 1708. 8. Tom. 1. part. 3. Cap. 6. p. 368. the novelty and defect in the promulgation of the Mahometan Religion. Cap. 7. p. 370. the want both of Prophecies and miracles. Cap. 8. p. 372. the Alcoran falſe, abſurd and immoral. C. 9. that

Bbbbb 2 Maho.

* Acta Erud. A. 1718. p. 381. Europe Savante A. 1718. Avril p. 290. Mem. de Trevoux A. 1719. p. 650.

a) Bibl. choiſie T. 8. p. 396.

b) Journal des Savans A. 1718. T. 2. p. 314.

c) Unſchuldige Nachrichten A. 1716. p. 330.

d) Amſt. 1719. 8.

e) Bibl. Angloiſe T. 9. p. 331.

f) Bibl. Theologico-Philol. Bremenſ. T. 5. p. 1125.

Mahomet was luſtfull, proud and cruel, as appears from the Alcoran it ſelf.

1708. *Chriſtiani Benedicti Michaëlis* diſſ. de Mohammedanorum laxitate morali. Halæ Sax. 1708. 4.

1711. *Jo. Conradi Schwartzii*, Profeſſoris clariſſimi in Gymnaſio Coburgenſi, de furtis Mohammedicis liber. Lipſ. 1711. 8. *Acta Erud.* 1711. p. 329. *Mem. de Trevoux* 1712. *Dec.* p. 2113. *Journal des Savans* 1712. p. 654.

Ejusdem Mohammed Gnoſticus, in Miſcellaneis Philologico-Theologicis cum Cæſare Germanico editis Coburg. 1715. 8. p. 290. ſeqq. *Acta Erud.* A. 1715. p. 3[illegible]

1714. *Petri Janichii* Oratio de impedimentis circa convertendos Mohammedanos. Thorunii 1714. Vide Jo. Chriſtiani Kochii ſine nomine autoris editas Germanice obſervationes Miſcellaneas. Vermiſchte Gedancken Lipſ. 1717. 8. T. 3. p. 479.

1717. *Jacobus Saurinus* T. 3. ſermon. 7. p. 328. ſeqq. Hagæ Com. 1717. 8. Mohammedaniſmum cum Chriſtiana comparans Religione, quantum hæc præ illo præſtet, oſtendit.

1718. *Jo. Petrus Croſa* in examine ſcripti de libertate cogitandi Gallice edito Amſt. 1718. 8. ad clariſſimum Lignonium p. 197. ſeqq. confutat diatribam anonymi, quæ ad calcem illius ſcripti lucem viderat ſub titulo: Lettre du Medecin Mahometan à un fameux Profeſſeur de l'Univerſité de Hall en Saxe ſur les reproches faits a Mahomet de ſon recours aux armes, de la pluralité des femmes, de l'entretien de ſes Concubines, & de l'idée de ſon Paradis.

1718. Caractere de Mahomet, & preuves de la Religion Chrétienne tirées de l'Alcoran. in *Dominici de Colonia*, S. I. libro, qui inſcribitur: La Religion Chrétienne prouvée par le temoignage des anciens auteurs Payens. à Lyon 1718. 12. T. 2. p. 260. ſqq. *Mem. de Trevoux* A. 1719. p. 611.

1718. *David Millius*, Regiomontanus, dignus præſtantiſſimi Viri Hadriani Relandi in Cathedra Trajectina ſucceſſor, edidit Orationem inauguralem de Mohammedaniſmo è veteribus Hebræorum ſcriptis magna ex parte compoſito. Trajecti 1718. 4. In ejusdem diſſertationibus ſelectis, ibid. 1724. 8. decima eſt de Mohammedaniſmo ante Mohammedem, ubi erudite probat Mohammedum placita ſua mutuatum à Judæis & Abdalla Ebn Salam, ab Arabibus Koreiſchitis

tis unius DEI cultoribus, Zabæis, & Chriſtianis, Bahira præcipue Neſtoriano.

1718. *Matthai Georgii Schræderi* Mohammed teſtis veritatis contra ſeipſum, Turcis verax, qui mendacia admittat, Chriſtianis mendax, qui veritatem dicat, utrumque ex locis Alcorani utrisque demonſtratus. Lipſ. 1718. 8. *Journal des Savans* A. 1718. T. 2. p. 627.

1721. Alcoranus ex Latina Lud. Maraccii (de qua ad A. 1691.) verſione cum notis brevibus & *Chriſtiani Reineccii*, V. C. introductione & religionis Mohammedicæ ſynopſi, ex ipſo Alcorano, ubique ſuris & ſurarum verſiculis adnotatis congeſta. Lipſiæ 1721. 8.

1723. Mahometiſm fully explained, containing many ſurprizing paſſages not to be found in any other Autor, (ex Hiſpanico & Arabico *Mahomedis Rabadani*, qui A. 1603. in gratiam Mauritanorum ſcripſit, vertit Anglice illuſtravitque *Morganus*, qui viginti annos inter Barbaros exegit.) Lond. 1723. 8. *Memoires litteraires de la Grande Bretagne* T. 16. p. 417.

1723. *Iſmaël Abulfeda* de vita & rebus geſtis Mohammedis Moslemicæ Religionis auctoris & Imperii Saracenici fundatoris, Arabice ex MS. Pocokiano Bibl. Bodlejanæ, cum verſione & notis *Joannis Gagnierii.* Oxon. 1723. fol. Acta Erud. 1724. pag. 390. Bibl. ancienne & moderne T. 20. p. 68. Mem. litteraires de la Grande Bretagne T. 14. p. 443.

Joſephi Martellini, Sacerdotis è Civitate Roccella, triumphus Catholicæ fidei contra ſectam Mahumetanam.

P. *Tyrſi Gonzales de Santalla*, S. I. Theologiæ in Acad. Salmanticenſi Profeſſoris, manuductio ad converſionem Mahometanorum, quo opere tam valide ac nervoſe Mahumetanica ſecta à fundamentis diruitur Maraccio judice ac deſtruitur, ut omnis alia argumentorum ac rationum machina ſuperflua eſſe videatur.

Inter *Petri à Valle*, Epiſtolis de itinere ſuo in Perſiam editis celeberrimi, ſcripta Leo Allatius p. 225. ſeq. apum Urbanarum memorat non modo Epiſtolam ad nob[illegible]n Perſam de controverſiis Fidei, ſed etiam reſponſionem ad librum Perſarum Apologeticum adverſus Epiſtolam ab ipſo ſcriptam lingva Perſica. Loca Alcorani contraria textibus librorum S. Scripturæ, qui à Mohammedanis ut libri de Fide recipiuntur. Nec non anachroniſmos Alcorani, ſermone notatos Perſico.

Martini Figverola, lumbre de fé, sive lumen Fidei, contra Alcoranum.

Immanuelis Sanziani breve trattato, nel quale con ragioni demonstrative si convincano manifestamente i Turchi.

Angelus Pientini. Vide Jac. Echardi Bibl. scriptorum Dominicanorum T. 2. p. 293.

D. Balthasaris Meisneri de Religione Lutherana, Judaica, Turcica, Hæreticismo, Calvinismo, Photinianismo, & religione fanatica. 8.

James Howel lettres Vol. 2. Epist. 8. 9. 10. 11. de statu Judaismi, Christianismi Mohammedanismi p. 294. seqq. Lond. 1673. 8. quarta editio. Confer scriptores, quos de variis quæ in orbe obtinent Religionibus retuli supra p. 472. seq.

Jo. Henricus Hottingerus in Historia & Bibliotheca Orientali, nec non in Historia Ecclesiastica Sæculi septimi & seqq. & Sec. XVI. p. 63. sqq. & in Thesauro Philologico lib. 1. sect. 9.

Omitto de rebus & moribus Turcarum scriptores *Busbequium*, *Thomam Smithum*, *Paulum Ricaut* &c.

Jo. Christiani Clodii historia Theologiæ Mohammedicæ, theticæ, polemicæ, exegeticæ, moralis, Alcoranicæ, Masorethicæ, liturgicæ, Cabbalisticæ & Magicæ, opus promissum, cujus summa hæc capita exhibet Jo. Christianus Kochius in Observationibus Miscellaneis editis Germanice, Vermischte Gedancken, Lips. 1717. 8. Tomo III. p. 1009.

D. Georgii Mœbii, Theologi Lipsiensis de causis & mediis introducti & conservati Mohammedanismi, in ejus dissertationibus Theologicis, junctim editis p. 991. seqq.

Cornelius Uythagius peculiari diatriba, quæ inscribitur *Antichristus Mahometes*, demonstrare contendit Mohammedem esse proprie dictum Antichristum, de quo Paulus & Johannes. Eam sententiam Joanni Annio etiam ac Gilberto Genebrardo, aliisque probatam peculiariter oppugnandam sibi sumsit *Benedictus Pererius*, S. I. ad calcem dispp. in Apocalypsin, T. 3. Opp. Theolog. pag. 914. seqq. Colon. 1620. fol. *Tho. Malven*[illegible]ib. 1. de Antichristo c. 25. p. 59.

Extract aus einem Briefe Salomon Negri aus Londen 1715. von einem Colloquio mit einem Dervis oder Türckischen Geistlichen in Constantinopel gehalten. Freywilliges Heb-Opffer von allerhand in die Theologie lauffenden Materien T. 1. p. 147. seqq. Berlin, 1715. 8.

APPEN-

APPENDIX I.

De Salute speranda vel non speranda Gentium à CHRISTO alienarum.

IMmota mihi movere videntur, & rem affirmare cum religione nulla, cum nulla ratione conciliandam illi, qui in animum sibi possunt inducere DEUM, qui ipse totus est Charitas, *a)* homines à se creatos & per CHristum redemtos sive singulos sive integras nationes sempiternis traditurum suppliciis sine præcedente culpa in iisdem gravi malitiæ per obedientiam aut fidem denegatam demonstratæ. Quanquam enim firma & immota stant ex Divinæ ac Christianæ Religionis scitis hæc, quod per CHristum benedicendæ sint omnes gentes, *b)* quod in nullo alio quam in illo salus, *c)* neque ullum aliud nomen datum homini, in quo salvari possit, quam in JEsu nomine: qui pro omnibus gustavit mortem, *d)* & pretiosum sangvinem suum non pro nostris tantum, sed pro totius Mundi peccatis *e)* effudit, æternamque redemtionem *f)* reperit, ita quidem, ut omnes, quotquot in eum credunt, *g)* non pereant, sed habeant vitam æternam; qui autem non credunt, jam sint condemnati, quia non crediderunt in nomen Filii DEI unigeniti. Tamen de multis millenis millibus valet quæstio Apostoli: *h) Quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?* Nam quod eodem loco *i)* quidem Paulus subjungit: *in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum,* neminem video rerum humanarum utcunque peritum & in Historia aut Geographia non rudem, qui hoc ausit de omnibus locis & ætatibus, quam diu fuit & quam longe patuit patetque orbis, ostendere, ita ut ne unus quidem mortalis justam eo nomine meruisse ignorationis invictæ excusationem sit dicendus. Nec de infantibus

a) 1. Joh. IV, 8.
b) Galat. III, 8. ex Genes. XII, 3.
c) Actor. IV, 12. *d)* Hebr II, 9. *e)* 1. Joh. II, 2.
f) Hebr. IX, 12. *g)* Joh. III, 16. 18.
h) Rom. X, 14.
i) Rom. X, 18. ex Psal. XIX, 5. Confer *Tho. Bangii* Cœlum Orientis p. 145. seq. 169. seq. *Jo. Henricum Ursinum* in Analectis sacris p. 356. seqq. *G. Mæbium* diss. de Evangelio per Apostolos prædicato, ad calcem libri de Oraculis, *Hermannum Witsium* dodecade exercitatt. Academicar. diss. 1, & 2. & *Tho. Malvendam* de Antichristo libro IV. p. 194. seq. & 306. seqq.

bus jam loquor, qui neſciunt, quid ſit inter dexteram & ſiniſtram ſuam, *k)* ſed de adultis, & rationis uſu ac judicio valentibus: nec de plebe ſolum ignara, ſed ipſis hujus Mundi ſapientibus. Quid igitur in ardua hac cauſa ac difficili dicendum? Et illorum fugienda temeritas eſt, qui pro lubitu his vel illis à CHriſto alienis, quorum amant mores vel ingenia, nominatim beatitatem æternam tribuunt: & facilitas illorum, qui ſolam religionis naturalis obſervationem qualemcunque ſatis eſſe exiſtimant, ut cœleſtia gaudia homines promereantur: vel denique horum durities & ſeveritas, qui ſolam licet invictam ignorationem plus ſatis cauſæ eſſe exiſtimant ad homines ſempiternis cruciatibus amandandos condemnandosque. Potius ita colligemus, ſicut ſumma Numinis in homines charitas & juſtitia colligere nos jubet: Aut in hominibus à CHriſto alienis culpam reperit DEUS malitiæ inexcuſabilis, ut quem ex naturæ Lumine cognoſcunt DEUM digno obſequio & honore proſequi renuant, rejecturi etiam CHriſtum ſi illis prædicatus eſſet, nec credituri etiam ſi aliquis ex mortuis reſurgeret, eosque à malitia ſua vellet revocare: ita nihil eſſe mirum & majus illis Lumen ſubtrahi, & qui ſine Lege Moſis & ſine Evangelio peccarunt, etiam ſine Lege illa & ſine Evangelio condemnari. Aut dantur homines, in quibus nulla eſt culpa talis, & qui pro captu ſuo DEUM coluerunt ſincero pectore, cum gaudio ſuſcepturi Evangelium, ſi DEUS hoc eis manifeſtare fuiſſet dignatus: ſi inquam dantur ejusmodi homines vel extiterunt usquam ullo tempore, quos perſpicere aut deſignare non noſtrum ſed ſolius DEI eſt, illorum conditionem non modo futuram longe tolerabiliorem, *l)* ſed etiam DEUM ſicut in infantibus fidem ipſi probatam in illis accenſurum, & propter CHriſtum in gratiam eos recepturum. Si cui autem volupe fuerit diverſa videre hac de re hominum judicia, & quæ diſputata à viris doctis, & in hanc jam in illam partem magis inclinantibus ſunt, (quanquam præſtat forte univerſa hujusmodi de ſervis alienis vehementiore contentione omiſſa, totam cauſam Divinæ Gratiæ ac Juſtitiæ permittere,) ab eo conſuli poſſunt

Iſaacus Caſaubonus Exercitat. 1. ad Baronium, & *Rich. Montacutius* Exercitat. 1. Analect. & in apparatu ad Origines Eccleſiaſticas ſub initium.

Sixtus

k) Jon. IV, 11.

l) ἀνεκτότερον. Luc. X, 12.

Sixtus Senensis Bibl. ſanctæ lib. 6. annotat. 51. & 151. *Nicolaus le Nourry* T. 2. apparatus ad Bibliothecam Patrum p. 422. ſeq.

Jo. Baptiſta Cotelerius ad Epiſt. 2. Clementis pag. 186. Tom. 1. Patrum Apoſtol.

Steph. Baluzius notis ad Lupum Ferrarienſem p. 354. ſeq.

Joannes Maldonatus & alii ad Matth. XI, 21.

Franciſcus Collius de animabus paganorum, libris II. Mediolan. 1622. 4.

Franciſcus de la Motthe le Vayer de la vertu des Payens. T. 1. Opp. p. 541. ſqq. edit. in fol.

Gerh. Johannes Voſſius Hiſt. Pelagianæ lib. 3. parte 3. theſi XI.

Stephanus Curcellaeus quaternione diſſ. 2. de neceſſitate cognitionis CHriſti. *Philippus à Limborch* Theologiæ Chriſtianæ lib. IV. c. 4. §. 13. & c. 11. §. 10. ſeqq. & collat. cum erudito Judæo p. 190. ſeq.

Tobias Pfannerus ſyſtemate Theologiæ Gentilis capite ultimo & in amœnitatibus ex Patribus ad Nov. Teſt. p. 512. ſeqq.

Auctor libri Lond. 1681. 8. editi, a diſcourſe of Natural and revealed Religion in ſeveral eſſays, capitibus duobus ultimis. *Acta Erudit.* T. 2. ſupplem. p. 63.

William Sherlok practical diſcourſe concerning the future Judgment, p. 531. ſeqq.

Carolus Robothamus diſquiſitione in hypotheſin Baxterianam de fœdere Gratiæ. Lond. 1694. 8. *Acta Eruditorum Tom. 3. Supplementi* pag. 62.

Leonhardus Hutterus irenico contra Dav. Pareum p. 81. ſeq.

D. *Jo. Andreæ Quenſtadii* Syſtem. Theolog. cap. 6. ſect. 2. qu. 2. Tom. 1. p. 261. ſeqq.

D. *Jo. Muſæi* diſſ. de Gentilium Salute, contra Stephanum Curcellæum. Jen. 1670.

D. *Chriſtophori Franckii* Exercitatt. anti-Arminian. VII. c. 4.

D. *Antonius Reiſerus* de Atheiſmo p. 217. ſeqq.

D. *Mich. Waltherus* diſſ. de prætenſa Ethnicorum Salute æterna, quoad infantes & adultos.

Jo. Frid. Corvini corpus Doctrinæ editum Germanice lib. 2. p. 249. ſeqq.

D. *Jo. Bartholdi Niemeieri* diſſertationes II. de Gentilium ſtatu atque conditione poſt hanc vitam. Helmſt. 1704. 4.

D. *Io. Franciſci Buddei* diſſ. de Fide naturali.

D. *Christoph. Matthai Pfaffii* de luminis Naturæ ad Salutem habitu, Tubing. 1720. 4. Confer ſcriptores, quos laudavi ſupra Cap. XXV. ubi de Neceſſitate Divinæ Revelationis.

Thomæ Henrici Haveri diſſertatio de Gentilium Salute non ſperanda. Roſtoch. 1723. 4.

APPENDIX II.

De gravioribus ſuppliciis manentibus Chriſtianos, qui malitioſa impietate ſua conculcare, quo redemti ſunt ſanguinem, & Nomen CHRISTI blaſphemare ſcelerata vita ſua non dubitant.

JESU vox, Lucæ X, 11. ſeq. *Scitote ad vos Divinum veniſſe Regnum. Sic habetote, cum Sodomis in illa die lenius actum iri,* (quam vobiſcum, qui Evangelii prædicationem contemſeritis & rejeceritis.)

Lucæ XII, 47. *Is vero ſervus, qui quum heri ſui voluntatem ſciret, mandata non fecerit, nec voluntati ejus paruerit, pluribus vapulabit verberibus. Qui vero neſciverit, & plagis digna fecerit, levius vapulabit. At cuicunque multum traditum fuerit, ab eo multum exigetur, & quanto cuique plus commiſſum fuerit, tanto plus ab eo repoſcetur.* Confer Tillotſonum T. 2. ſerm. 60.

Paulus ad Hebr. II, 3. *Quomodo effugiemus nos, tanta ſalute neglecta?* idem VI, 4. ſeq. graviſſimis verbis teſtatur, nullum aliud ſacrificium neque perfugium ſupereſſe iis, qui colluſtrati cœleſtibus donis non ceſſant DEI Filium iterum crucifigere impietate ſua, & X, 28. *Si quis contra Moſaicam legem commiſit, is citra ullam miſericordiam ex duorum triumque teſtimonio moritur. Quanto graviore, putatis afficiendum pœna, qui DEI Filium proculcaverit, teſtamentique ſangvinem, per quem luſtratus eſt, pro profano habuerit, & Gratiæ ſpiritum affecerit contumelia.*

2. Petri II, 20. *Si ex mundanis fœditatibus per Domini & Servatoris JESU CHRISTI cognitionem elapſi, iidem rurſus implicati vincuntur, fit eorum poſterior conditio, priore deterior. Satius enim fuiſſet eis juſtitiæ viam non cognoviſſe, quam ea cognita, à tradita ſibi ſancta diſciplina retro receſſiſſe.*

Ad

2. Tim. II. 19. *Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Christi.*

Ad Te denique, misericors & hominum amans DEUS, humili & confidente prece advolvor, Te per CHRISTUM Filium Tuum imploro, ut quod sine gratiæ Tuæ lumine fieri nequit, quod scribendo vel disputando nequicquam conamur assequi, Tu potenti & benigna Tua dextera efficias, torrentique impietatis & protervæ derisorum licentiæ ponas modum. Corda te non noscentium illumina, rebellium commove, confringe & emolli, ut ad pastorem animarum suarum reducti, errare & contra stimulum recalcitrare desinant, neq; provocare iram TUAM in se pergant. Confirma TUOS, & fidem, quam accendisti in animis nostris, Divinæ Gratiæ Tuæ igne fove & confirma augeque, ab impedimentis autem & scandalis, qualia vel Mundi carnisque illecebræ, vel falsæ scientiæ species, aut novitatis improbum studium superbiaque multis solent objicere, tutos & immunes nos præsta, ut unum necessarium ne negligamus, sed constanti fide juncti Filio Tuo neque vita neque morte ab amore Tuo in CHristo JEsu divellamur. Lumen Verbi Tui salutare nobis posterisque nostris conserva purum & integrum perpetuo, atque latius semper latiusque illius radios ac vim facito spargi ac propagari, ut nomen CHristi per totum Orbem celebretur. Ut

Primo à carcere Solis Eoi
Ad purpureos usque Occasus
Omnes Domini Nomen adorent.

Errores & peccata, in quæ miseri incidimus, condona nobis, & ne illa saluti nostræ noceant, pœnitentiæ gratiam largiendo suffice, atque ita nos digne Christiano more doce vivere, ut fide semper confirmatiores & in cognitione Tui, voluntatisque Tuæ, & in-feriæ sanctitatis studio quotidie proficiamus.

INDEX SCRIPTORUM.

Carolus

H.

Joanni

Joannes

I.

Jason

For-

Gerhard

N.

J. P.

Joannes

Thad-

Tobias

Jo.

